VILÁG TÖRTÉNET

9

VILÁGTÖRTÉNET

TÍZ KÖTETBEN

Szerkesztő bizottság:

J. M. Zsukov (főszerkesztő),

A. A. Arzumanjan, J. A. Boltyin, P. N. Fedoszejev,

J. P. Francev, B. G. Gafurov, M. J. Geftyer, A. A. Guber,

V. M. Hvosztov, B. M. Kedrov, M. P. Kim, Sz. V. Kiszeljov,

N. I. Konrad, V. V. Kuraszov, A. F. Miller, I. I. Minc,

B. F. Porsnyev, F. V. Potyomkin, A. L. Szidorov,

Sz. D. Szkazkin, V. V. Sztruve, Sz. L. Tyihvinszkij,

M. N. Tyihomirov, I. I. Udalcov, Varga Jenő

VILÁGTÖRTÉNET

IX. KÖTET

Szerkesztették:

L. I. Zubok (felelős szerkesztő),

A. M. Dubinszkij, G. N. Szevosztyanov

KOSSUTH KÖNYVKIADÓ

1966

Az orosz eredeti címe:

ВСЕМИРНАЯ ИСТОРИЯ
ИЗДАТЕЛЬСТВО СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЙ
ЛИТЕРАТУРЫ
МОСКВА 1962

A SZOVJETUNIÓ TUDOMÁNYOS AKADÉMIÁJA

TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZET
ÁZSIA NÉPEINEK INTÉZETE
AFRIKA INTÉZET
SZLAVISZTIKAI INTÉZET

Felelős kiadó a Kossuth Könyvkiadó igazgatója

Kiadványunk kilencedik kötete az 1924-től 1939-ig terjedő időszakot öleli fel, tehát folytatja a legújabbkori történelem tárgyalását, amely a Nagy Októberi Szocialista Forradalommal vette kezdetét. Az itt tárgyalt eseményekre teljes mértékben érvényes a nyolcadik kötet szerkesztőségi bevezetésében adott jellemzés. E kor legfőbb sajátosságai: a kapitalizmus általános válsága, az osztályharc kiéleződése a tőkésországokban, az imperializmus gyarmati rendszerének válsága, az imperialisták közötti ellentétek elmélyülése, a monopolista burzsoázia reakciós jellegének megerősödése, a polgári kultúra hanyatlása, másfelől pedig a sikeres szocialista építés, majd a szocializmus győzelme a Szovjetunióban, a soknemzetiségű szovjet szocialista állam megerősödése, politikai, gazdasági és kulturális vívmányainak megszilárdulása, a tőkésországok társadalmi és politikai életében a haladó erők megnövekedése és a kommunista pártok élcsapatjellegének megerősödése, a gyarmati és függő országok nemzeti felszabadító mozgalmának fellendülése.

A kötetben tárgyalt történelmi időszak lényeges sajátossága a második világháború veszélyének növekedése. Ezt a veszélyt a tőkés rendszer rendkívül éles ellentmondásai szülték. A világ haladó erőinek az imperialista agresszió elhárításáért vívott küzdelme a legszorosabban összefüggött a két különböző társadalmi-gazdasági rendszer békés egymás mellett élésének problémájával. A szocialista rendszert akkor még csak egyetlen állam képviselte, a Szovjetunió, a tőkés rendszerhez pedig hozzátartozott — mint leigázott és kizsákmányolt része — az akkor még óriási terjedelmű gyarmati és félgyarmati világ. A békés egymás mellett élés nem zárta ki, hanem ellenkezőleg, feltételezte a további, egyre mélyülő harcot a két ellentétes tendencia, a szocializmushoz és a kommunizmushoz vezető haladó irányzat és a halódó kizsákmányoló rend megőrzésére törekvő reakciós irányzat között. Ez a harc különböző formákban és különböző intenzitással folyt, de végső soron benne öltött testet a korszak alapvető törvényszerűsége.

A „Világtörténet" kilencedik kötetének fő célja éppen e törvényszerűség elemzése, a vizsgált időszak konkrét történeti anyagán alapuló feltárása.

*

A Szovjetunió népei számára a kötetben tárgyalt tizenöt esztendős időszak a szocialista társadalom felépítéséért folytatott dicső harc jegyében zajlott le.

A megtett út nem volt könnyű. A szocializmus építését gátolta a társadalmi-gazdasági, műszaki és kulturális elmaradottság — a régi Oroszország e terhes öröksége —, a munkások és parasztok

tapasztalatlansága az államigazgatás terén, a belső reakció ellenállása és a külső ellenség tevékenysége; a Szovjetunió akkor még az egyetlen szocialista állam volt az egész világon. Az időszak legelején súlyos veszteség érte a Szovjetunió és az egész világ népeit: meghalt Vlagyimir Iljics Lenin. De a kommunista párt szorosra zárta sorait, s szétzúzva a trockistákat, a jobboldali opportunistákat és a többi pártellenes csoportosulást, magabiztosan vezette a szovjet népet a szocializmus győzelme felé. A párt vezetése alatt a munkásosztály, a parasztság, a Szovjetunió összes dolgozói szembeszálltak a számtalan akadállyal, s önfeláldozóan küzdöttek a szocialista társadalom felépítésére vonatkozó lenini terv valóra váltásáért.

A szovjet nép rövid történelmi időszak alatt, külső segítség nélkül helyreállította az imperialista háború és a polgárháború alatt elpusztult ipart, végrehajtotta az ipar szocialista újjáalakítását. A Szovjetunió ipari nagyhatalommá változott. Ipara a termelés volumene tekintetében Európában az első, világviszonylatban (az Egyesült Államok mögött) a második helyre került.

Megoldást nyert a szocialista forradalom másik, a munkásosztály hatalomra kerülése utáni legnehezebb feladata is: a mezőgazdaság szocialista átalakítása. A kollektivizálás megszabadította a falut a kulákok igájától, az osztálytagozódástól, a tönkrejutás rémétől és a nyomortól, forradalmi módon átalakította az egész paraszti életet, megerősítette és új, magasabb szintre emelte a munkásosztály és a parasztság szövetségét.

A szovjethatalom roppant méretű és óriási jelentőségű kulturális forradalmat hajtott végre. Az emberiség által felhalmozott kulturális javakat a dolgozó tömegek közkincsévé tette, kedvező feltételeket biztosított a tudomány, az irodalom és a művészet virágzása számára. A munkásosztály és a parasztság soraiból egész sereg ragyogó tehetség került ki a tudományos és művészi alkotómunka valamennyi ágában. Az új, szocialista kultúra az új társadalom életét és eszményeit tükrözte vissza, segítette a szovjet népet a kommunizmusért vívott harcában, elősegítette a haladó tendenciák fejlődését más országok kulturális életében.

Hatalmas vívmány volt az egyenjogú népek szoros tömörülése az önkéntesség elve alapján az egységes soknemzetiségű Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetségében. A szovjethatalom híven követte a proletár internacionalizmus, a népek barátságának és testvériségének lenini politikáját, erőteljesen harcolt a nagyhatalmi sovinizmus és a helyi burzsoá nacionalizmus ellen, s minden erejével azon volt, hogy a cári Oroszország egykori peremvidékeit fejlett szocialista köztársaságokká emelje. Számos, addig elmaradott nép a kapitalista stádium megkerülésével jutott el a szocializmusba: a szovjet nemzeti köztársaságok fejlett ipart, kolhozokat és szovhozokat hoztak létre, kialakították a nemzeti munkásosztályt és értelmiséget, formájában nemzeti, tartalmában szocialista kultúrát teremtettek.

1936 végére a Szovjetunióban alapjában véve befejeződött a szocializmus építése. Az egész népgazdaságban osztatlanul uralomra jutott a szocialista termelési rendszer. Egyszer s mindenkorra eltűntek azok az okok, amelyek a kizsákmányolást szülték, amelyek a társadalmat kizsákmányolókra és kizsákmányoltakra osztották.

A kizsákmányoló osztályok felszámolása révén lehetővé vált a proletárdemokrácia továbbfejlesztése. Nagy tömegek kapcsolódtak be az államügyek intézésébe, a gazdasági és kulturális építés irányításába. A Szovjetunió 1936-ban elfogadott új alkotmánya rögzítette a szocializmusnak az országban aratott győzelmét.

A szovjet népnek a kommunista párt vezetésével elért sikerei nagyobbak, a szocialista építés nehézségei pedig kisebbek lehettek volna, ha nem lépett volna fel egy torz, a szocialista rendszer lényegével ellentétes jelenség: a Sztálin körüli személyi kultusz. I. V. Sztálin, aki a Központi Bizottság főtitkárának felelős tisztét töltötte be, megsértette a pártvezetés lenini elveit, a kollektív döntéseket a maga egyéni döntéseivel helyettesítette, visszaélt hatalmával, s mindezzel súlyos károkat okozott a pártnak, az államnak, a népnek. Lenin már 1922-ben rámutatott, hogy Sztálin,

mióta főtitkár lett, „... felmérhetetlen hatalmat összpontosított kezében, és nem vagyok biztos afelől, hogy mindig elég körültekintően tud majd élni ezzel a hatalommal".[1] A harmincas években a személyi kultusz súlyos következményekkel járt a párt- és államélet sok területén. De ha fékezte is a szovjet társadalom fejlődését, ha gátolta is a normális pártéletet, nem tartóztathatta fel az ország előrehaladását a szocializmus felé. A Lenin alkotta és nevelte kommunista párt, a Lenin alapította szovjet állam szilárd, megingathatatlan alapokra épült. Meggyőzően bizonyította ezt a szocializmusnak a Szovjetunióban aratott győzelme.

A szocialista társadalmi rend létrehozása nemcsak a szovjet nép számára volt nagy vívmány, hanem egyben világtörténelmi jelentőségű tett volt, melynek végrehajtásával a kommunista párt, a munkásosztály, az ország összes dolgozói internacionalista kötelességüket teljesítették. A Szovjetunió a maga politikai, gazdasági és kulturális eredményeivel, az általános békéért, biztonságért, a különböző társadalmi rendszerek békés együttéléséért vívott következetes harcával, a nemzeti függetlenségükért harcoló népek önzetlen segítségével, a szabadság ügyének támogatásával kivívta az egész haladó emberiség rokonszenvét.

*

Másként alakult a kapitalista országok fejlődése. 1924-re a tőkés rendszer többé-kevésbé kiheverte a világháború és a háború utáni forradalmi megrázkódtatások következményeit. Az 1917—1923-as esztendők heves osztályösszecsapásai után bizonyos szélcsend állott be, a forradalmi hullám elült. Bebizonyosodott, hogy a tőkésországok proletariátusa még nem elég erős a burzsoázia legyőzéséhez. A tőkés világban megkezdődött a viszonylagos stabilizáció időszaka. Politikai téren ez abban nyilvánult meg, hogy a burzsoázia hatalma megerősödött, a polgári pártok konszolidálódtak, a tömegek körében hamis pacifista illúziók terjedtek el, gazdasági téren pedig megindult az ipar és a mezőgazdaság technikai és szervezeti újjáalakítása, növekedett a termelés és az áruforgalom, sok helyütt valuta- és pénzreformot hajtottak végre stb. De ez a stabilizáció, amely a kapitalizmus általános válságának talaján következett be, nem lehetett sem szilárd, sem tartós. Ingatag volta hamarosan megmutatkozott: sok helyütt ismét fellángolt a proletariátus osztályharca (például Angliában az 1926. évi általános sztrájk), megerősödtek a gyarmati és függő országok népeinek antiimperialista mozgalmai, újabb nemzetközi bonyodalmak keletkeztek. A kapitalista gazdaság maga ásta alá saját pilléreit, automatikusan és fokozódó erővel termelve újra antagonisztikus belső ellentmondásait. Már 1929-ben példátlan hevességű túltermelési válság robbant ki, amely az egész tőkés világra kiterjedt. Ezzel lezárult a kapitalizmus viszonylagos stabilizációjának szakasza.

A tőkés világgazdasági válság 1929-től 1933-ig tartott. A kapitalista országokban lezuhant a termelés volumene, összezilálódtak a pénzügyek, megerősödött a monopóliumok nyomása és fokozódott élősdi jellegük, kiéleződött a piacprobléma, ugrásszerűen nőtt a munkanélküliség. A monopolista burzsoázia szakadatlanul fokozta a munkásosztály s az elnyomott gyarmati és félgyarmati népek kizsákmányolását. Az ipari válság agrárválsággal párosult, s ez siettette a dolgozó parasztság tönkrejutását. Súlyos csapások érték a városi kispolgárságot is.

Az 1929—1933-as világgazdasági válságot az előző túltermelési válságoktól eltérően nem az ipari termelés fellendülése, hanem egy sajátos depresszió követte, majd 1937-ben újabb gazdasági válság kezdődött. Mindez arról tanúskodott, hogy a tőkés rendszer képtelen megbirkózni saját belső ellentmondásaival, nem tudja biztosítani a nemzetgazdaság egyenletes fejlődését.

Félreérthetetlen módon jelentkezett a burzsoá parlamentarizmusnak és a burzsoá demokrácia régi formáinak hanyatlása is. A Németországban 1933-ban hatalomra jutott Hitler-fasiszták olasz elődeiknél is következetesebben hajtották végre a monopoltőke pusztító, népellenes politikáját:

[1] Lenin: Levél a kongresszushoz. Lásd *Lenin* Művei. 36. köt. Budapest 1958. 603. old.

szétzúzták a munkásosztály szervezeteit, s könyörtelenül elfojtottak mindennemű ellenzéket, beleértve a burzsoá liberális oppozíciót is. Más kapitalista országokban is erősödőben volt a fasiszta reakció. A fasizmus a nép legjobbjainak tömeges kiirtását, fajüldözést, fékevesztett militarizálást, agresszív háborúkat jelentett. A fasizmus nem küszöbölte ki, ellenkezőleg, elmélyítette az imperialisták közötti ellentéteket. Miután a japánok betörtek Kínába, majd Németország nyíltan felrúgta a versailles-i békeszerződést, s Olaszország elfoglalta Etiópiát, végképp kialakult a német—olasz—japán agresszív fasiszta blokk. Tervei elsősorban a Szovjetunió ellen irányultak, de Anglia, Franciaország és az Egyesült Államok érdekeit is veszélyeztették. Ám e három „demokratikus" hatalom vezető körei nem tettek hatékony intézkedéseket a világbékét súlyosan fenyegető fasiszta agresszió megfékezésére, mi több, elutasították a szovjet kormánynak a kollektív biztonsági rendszer megteremtésére irányuló valamennyi kezdeményezését, s a szocializmus országával szembeni vak gyűlöletükben makacsul kitartottak az agresszoroknak tett engedmények politikája mellett, arra számítva, hogy egy szovjetellenes háború segítségével oldják meg az imperializmus belső ellentmondásait.

E politika gyümölcsei értek be 1938—1939-ben: a fasiszta lázadók és az olasz—német intervenciósok csapásai alatt elbukott a Spanyol Köztársaság, Ausztria elvesztette függetlenségét, Münchenben megállapodás született Csehszlovákia felosztásáról, Olaszország megszállta Albániát, Anglia és Franciaország szabotálta a Szovjetunióval folytatott tárgyalásokat, végül pedig a hitleri Németország megtámadta Lengyelországot, s ezzel kirobbant a második világháború.

*

A kötetben tárgyalt időszak fontos szakaszt jelentett a nemzetközi munkásmozgalom fejlődésében is. Noha a kapitalista országokban a proletariátus egysége továbbra sem jött létre, s a munkásság jelentős része a szociáldemokrata pártok és a reformista szakszervezetek opportunista vezéreit követte, az osztályharc egyre erősödött. Már a kapitalizmus viszonylagos stabilizációjának időszakában nagy sztrájkok zajlottak le Angliában, Ausztriában, Németországban, Finnországban, Lengyelországban és másutt. A stabilizáció csődje, a világgazdasági válság s a tőkének a dolgozók létfontosságú jogai elleni támadása szétrombolta az opportunisták által terjesztett illúziót a vállalkozók és munkások érdekeinek „összhangjáról", és újabb hatalmas sztrájk- és tüntetéshullámot váltott ki. Egyre gyakoribbá vált, hogy a kapitalista országok munkásosztálya közvetlen gazdasági érdekei védelmén túlmenően a politikai harc útjára tért: küzdelemre kelt a nemzeti szuverenitásért és a demokratikus szabadságjogokért, a reakció, a fasizmus és a háborús veszély ellen.

A munkásosztály és politikai szervezetei döntő szerepet játszottak az antifasiszta népfront megteremtésére irányuló széles körű társadalmi mozgalomban. A népfront kiterjedt a munkásosztályra, a parasztságra, az értelmiségre, a kispolgárságra és részben a középburzsoáziára is. A népfrontmozgalom különösen nagy lendületet vett Franciaországban, s még inkább Spanyolországban, ahol a népfrontkormány köré tömörülő dolgozó nép hősies harcban három éven át útját állta a fasiszta lázadóknak és a német—olasz intervenciósoknak.

Óriási segítséget nyújtott a nemzetközi munkásmozgalomnak a Lenin által megteremtett Kommunista Internacionálé. Kidolgozta a valamennyi kommunista párt tevékenységét érintő elméleti és gyakorlati problémákat, következetes elvhűséggel harcolt a marxi—lenini tanítás mindennemű torzítása ellen, elősegítette a kommunisták befolyásának és tekintélyének növekedését a munkásosztály és az összes dolgozók körében, segítette új kommunista és munkáspártok létrehozását. Különösen nagy érdeme a Kommunista Internacionálénak, hogy segített a kapitalista országokban működő szekcióinak abban, hogy kiheverjék az 1923-ban és a kapitalizmus stabilizációjának idején elszenvedett vereségeket, leküzdjék a szektás hibákat és élére álljanak az antifasiszta népfrontért

vívott harcnak. A Kommunista Internacionálé irányításának segítségével a kapitalista országokban számos gyenge kommunista párt proletár tömegpárttá erősödött.

A szociáldemokrata pártok és az őket egyesítő II. Internacionálé — éppen ellenkezőleg — gátolták a munkásmozgalom eredményes fejlődését. A burzsoáziával való együttműködés politikáját követve a proletariátust demoralizálták, elvonták az osztályharctól, a munkásság érdekeit alárendelték a monopóliumok követeléseinek. Az 1933—1934-es németországi és ausztriai események szemléletesen megmutatták, hogy a reformista szociáldemokrata vezérek, akik a fasizmus elleni hatékony harc helyett különféle parlamenti kombinációkba bocsátkoztak, lefegyverezték a munkásosztályt, és gyakorlatilag megkönnyítették a fasiszták hatalomra jutását. Ugyancsak súlyos károkat okozott a munkásmozgalomnak és a demokratikus mozgalomnak a francia, az olasz és számos más szocialista párt jobboldali vezéreinek politikája. A fejlemények nyomása alatt csatlakoztak ugyan a népfronthoz, de hamarosan szövetségre léptek a reakciós burzsoáziával, s az antifasiszta küzdelem dezorganizálását segítették. A II. Internacionálé és a szociáldemokrata pártok vezetői kommunistaés szovjetellenességükkel lényegében kezére játszottak a nemzetközi reakciónak a kollektív biztonság megteremtését célzó intézkedések meghiúsításában és a második világháború kirobbantásában.

*

1924 és 1939 között Ázsia, Afrika és Latin-Amerika elnyomott népei lankadatlan erővel folytatták harcukat az imperializmus ellen. Akárcsak a megelőző történelmi időszakban, e harcot most is különféle társadalmi erők vezették: egyes esetekben a leghaladóbb osztály, a proletariátus, más esetekben a nemzeti burzsoázia, amely — a külföldi tőkéhez kötődő komprádor burzsoáziával ellentétben — még megőrizte objektíve haladó, antiimperialista tendenciáit, noha ugyanakkor ingadozások és következetlenségek jellemezték. Az imperialisták elleni harcot helyenként hazafias beállítottságú feudális körök vezették (például Afganisztánban és részben Szíriában), vagy éppenséggel törzsfőnökök (például a marokkói Rif Köztársaságban). Ám a korszak valamennyi antiimperialista megmozdulását a széles néptömegek tevékeny részvétele jellemezte. A dolgozók milliói bekapcsolódtak a nemzeti felszabadító mozgalomba. A palotaforradalmak és a szűk körű összeesküvések taktikáját szinte sehol sem alkalmazták már.

A korszak kimagasló eseménye volt az imperialistaellenes-antifeudális forradalom Kínában. A mozgalom élén a kommunista párt vezette munkásosztály állott. A munkásosztály a feudális-komprádor reakció elleni forradalmi polgárháborúkban tartós szövetséget létesített a parasztsággal, és milliós néptömegeket vont a maga oldalára, amikor pedig megkezdődött a japán hódítók elleni háború, a kínai kommunisták kiharcolták az antiimperialista nemzeti egységfront megteremtését, amely a későbbiekben jelentős sikerek forrásává vált az ország függetlenségéért vívott harcban.

Nagy jelentőségük volt a marokkói és szíriai nép felszabadító háborúinak a francia gyarmatosítók ellen. Noha akkor még nem sikerült kivívniuk a győzelmet, súlyos csapást mértek a francia imperializmusra, s ez hatással volt a többi gyarmatosító hatalom pozícióira is. E háborúk, amelyek — a kínai nép első forradalmi polgárháborújával együtt — a kapitalizmus részleges stabilizációjának időszakában zajlottak le, megcáfolhatatlanul bizonyították, mennyire ingatag és átmeneti jellegű ez a kapitalista stabilizáció, s hozzájárultak összeomlásához.

Az imperialista gyarmatosítók ellen éles küzdelem folyt Egyiptomban, Irakban, Indiában, Indonéziában és Vietnamban is. A harc gyakran össznépi megmozdulásokba, sőt egyes esetekben fegyveres felkelésekbe csapott át. Több latin-amerikai országban (Chile, Brazília, Kuba stb.) különböző formákban létrejöttek a munkás-egységfront és az antiimperialista nemzeti egységfront szervezetei. Aktív harcot kezdtek függetlenségükért Közép- és Dél-Afrika népei is.

Számos gyarmati és függő országban megerősödött a kommunisták tevékenysége. A már meg-

levő kommunista pártok mellett újabbak alakultak (Indiában, Vietnamban, Columbiában, Panamában, Peruban, Salvadorban). Mindenütt a kommunisták harcoltak a legkövetkezetesebben és legönfeláldozóbban az elnyomott népek nemzeti és társadalmi felszabadulásáért.

*

A világ politikai térképén ebben az időben lényeges változások történtek.

A Szovjetunióban a cári Oroszország egykori peremvidékeinek további gazdasági és kulturális fejlesztésére irányuló lenini nemzeti politika elveinek megvalósítása nyomán új nemzeti köztársaságok, autonóm területek és körzetek létesültek. Így Közép-Ázsiában és Kazahsztánban a nemzetiségi elv alapján végrehajtott 1924—1926-os területi rendezés és további változtatások eredményeképpen létrejött az Üzbég, a Türkmén, a Kirgiz, a Kazah és a Tadzsik Szovjet Szocialista Köztársaság, a Kara-kalpak Autonóm Szovjet Szocialista Köztársaság és a Magas-badahsani Autonóm Terület.

A Kaukázusban megszüntették a Kaukázusontúli Szocialista Szövetségi Szovjet Köztársaságot, és a hozzá tartozó grúz, örmény és azerbajdzsán köztársaságot szövetségi köztársaságokként közvetlenül a Szovjetunióhoz csatolták.

A Belorusz Szovjet Szocialista Köztársaság területét több mint kétszeresére növelték: az Oroszországi Szovjet Szövetségi Szocialista Köztársaságtól 17 járást csatoltak hozzá (nyolcat a vityebszki, nyolcat a gomeli és egyet a szmolenszki kormányzóságból).

Az OSZSZSZK keretén belül megalakult a Kabardin-balkar, a Kalmük, a Komi, a Mari, a Mordvin, az Észak-oszét, az Udmurt és a Csecsen-ingus Autonóm Szovjet Szocialista Köztársaság, a Karacsaj, a Cserkesz, a Hakasz és a Zsidó Autonóm Terület, továbbá 10 nemzetiségi körzet a kisebb északi népekből.

Ukrajnában létrejött a Moldavai Autonóm Szovjet Szocialista Köztársaság.

A Szovjetunió szövetségi köztársaságainak száma 11-re, az autonóm köztársaságok és területek száma pedig 31-re nőtt.

A tőkés világban a területi változások főleg fegyveres agressziók eredményeként következtek be. A legtöbb hódítást a fasiszta tömb államai — Németország, Olaszország és Japán — hajtották végre, részint a többi imperialista hatalommal kötött megegyezések alapján, részint ezek formális hozzájárulása nélkül.

A német agresszió eredményeképpen a tárgyalt időszak végére Ausztria és Csehszlovákia önállósága megsemmisült, Litvániától pedig elszakították Klaipéda területét. Németország Ausztriát, Klaipédát és Csehszlovákia egy részét annektálta, Cseh- és Morvaország fennmaradó részét pedig „protektorátussá" alakította. A těšíni Sziléziát Lengyelországhoz, Dél-Szlovákiát és egész Kárpát-Ukrajnát Magyarországhoz csatolták; Észak-Szlovákiában pedig „autonóm" szlovák bábállam létesült. Németország egy, Anglia és Franciaország hozzájárulásával végrehajtott népszavazás eredményeképpen visszaszerezte a Saar-vidéket.

A fasiszta Olaszország elfoglalta és „birodalmához" csatolta Abesszíniát és Albániát. Anglia és Franciaország beleegyezésével megkapta továbbá a Giuba-vidéket (Kenya Olasz Szomáliával határos része), és néhány területkiegészítést Líbiához.

Japán gyarmatává tette a régebben elfoglalt kínai területeket (Tajvan szigetét, a Liaotung-félszigetet), a tárgyalt időszak folyamán elfoglalta egész Északkelet-Kínát (Mandzsúria) és Észak-Kína számottevő részét, s megalakította Mandzsukuo bábállamot. A japán csapatok megszállták Kelet-Kína legfontosabb politikai és gazdasági gócpontjait. Japán gyarmati uralom alatt maradt az 1910-ben annektált Korea is.

A kapitalista világ politikai térképén egyéb változások is történtek. Dél-Amerikában Bolívia

és Paraguay háborúja a Gran Chaco területének birtokáért Paraguay győzelmével zárult; a vitás terület háromnegyed részét Paraguayhoz csatolták. Észak-Afrikában a francia és a spanyol imperialisták együttes erővel megsemmisítették a Rif Köztársaságot, s annak területe ismét Spanyolország birtokába került. Brit Indiáról külön angol gyarmatként leválasztották Burmát. Kisázsiában a Moszul birtokáért kirobbant angol—török viszály Anglia javára dőlt el, s Moszul körzetét Irakhoz, Anglia mandátumos területéhez csatolták. Törökország és Franciaország megállapodása alapján Alexandrette szandzsákot elválasztották Szíriától, s előbb Hatay néven „független államma" nyilvánították, majd közönséges vilajet gyanánt Törökországhoz csatolták.

A tőkés világban bekövetkezett területi változások többsége tehát az imperialista hatalmak azon törekvésének eredménye volt, hogy nézeteltéréseiket idegen számlára oldják meg. E kísérletek azonban csak tovább élezték az imperialisták közötti ellentéteket; legfőbb haszonélvezőjük az agresszív fasiszta tömb volt, amely fontos gazdasági pozíciókat és stratégiai hídfőállásokat szerzett. 1939 nyarán a kapitalista világ politikai térképe elég pontosan tükrözte a küszöbönálló második világháború új erőviszonyait.

*

Kötetünk négy részre oszlik. A köztörténeti anyagot az első három tárgyalja, mégpedig 1924-től 1928-ig, 1929-től 1933-ig és 1934-től 1939-ig. E felosztás a Szovjetunióban és a tőkés világban lezajlott események párhuzamos, szinkron tárgyalásának elvén alapul. Ez az elv a három rész címében is kifejezésre jut: I. A tőkés világ a viszonylagos stabilizáció időszakában. Áttérés a népgazdaság szocialista újjáalakítására a Szovjetunióban. II. A tőkés világgazdasági válság. A szocializmus alapjainak lerakása a Szovjetunióban. III. A szocializmus győzelme a Szovjetunióban. A tőkés világon belüli ellentétek éleződése és a második világháború érlelődése.

A kötet utolsó, negyedik része a tudomány és a kultúra történetével foglalkozó fejezeteket tartalmazza. Minthogy kiadványunk nyolcadik kötete viszonylag rövid időszakot tárgyalt, s ezért kultúrtörténeti fejezeteket nem tartalmazott, jelen kötet tárgyalja a tudomány és a kultúra történetét a Nagy Októberi Szocialista Forradalomtól egészen a második világháború küszöbéig.

*

A kötetet a következő szerzők írták.

A Bevezetést a szerkesztő bizottság; az I. fejezetet L. A. Leontyev; a II. fejezetet Sz. I. Jakubovszkaja, kivéve „A belső osztályharc" és „Az első ötéves terv előkészítése és elfogadása" című pontot, amely R. P. Dadikin munkája; a III. fejezetet P. A. Liszovszkij; a IV. fejezetet A. J. Manuszevics; az V. fejezetet V. N. Nyikiforov, kivéve az 5. részt, amely A. M. Dubinszkij munkája; a VI. fejezet 1. részét L. I. Jurevics, 2. részét J. I. Gnyevuseva, 3—4. részét N. Sz. Luckaja; a VII. fejezetet V. G. Truhanovszkij; a VIII. fejezetet Z. A. Žamiszlova, kivéve „A klerikális munkásszervezetek" című pontot, amely M. M. Sejnman műve; a IX. fejezetet G. N. Szevosztyanov, kivéve az 1. részt, amely L. A. Leontyev munkája, továbbá a „Fasiszta katonai összeesküvések" és „A Japán Kommunista Párt harca a reakció és a háború ellen" című pontot, amely A. M. Dubinszkij munkája; a X. fejezetet R. P. Dadikin, kivéve a 4. részt, amely G. N. Szevosztyanov munkája; a XI. fejezet 1—4. részét A. M. Dubinszkij, 2. részét L. I. Jurevics, 3. részét J. I. Gnyevuseva, 5. részét T. V. Jeremejeva, 6. részét G. N. Szevosztyanov, a XVIII. fejezetet I. B. Berhin, kivéve a 3. részt, amely N. N. Jakovlev munkája; a XIII. fejezetet L. I. Gincberg; a XIV. fejezetet T. V. Jeremejeva; a XV. fejezetet José García; a XVI. fejezetet J. I. Trjapicin; a XVII. és XIX. fejezetet G. A. Rozanov; a XVIII. fejezetet A. J. Manuszevics, kivéve a 2. részt, amely A. Sz. Kan és V. M. Holodkovszkij munkája, valamint az „Ausztria" és a „Csehszlovákia" című pontot, amelyet A. M. Nyekrics írt; a XX. fejezetet O.

I. Bersadszkaja; a XXI. fejezetet A. M. Dubinszkij; a XXII. fejezetet T. V. Jeremejeva; a XXIII. fejezet 1. részét L. I. Jurevics, 2. részét J. I. Gnyevuseva, 3—6. részét N. Sz. Luckaja, 7. részét A. Z. Zuszmanovics; a XXIV. fejezetet L. J. Szlezkin, kivéve a „Kuba" című pontot, amely A. M. Zorina munkája; a XXV. fejezetet A. M. Nyekrics, kivéve „A német kommunisták és a haladó világközvélemény a müncheni egyezmény ellen" című pontot, amely L. I. Gincberg munkája; a XXVI. fejezetet Sz. M. Kovaljov, kivéve „A Szovjetunió nemzetközi helyzete 1939 tavaszán", az „Angol—francia—szovjet tárgyalások kölcsönös segélynyújtási szerződés kötéséről", a „Tárgyalások Moszkvában angol—francia—szovjet katonai egyezmény kötéséről" és „A szovjet—német megnemtámadási szerződés" című pontot, amely A. M. Nyekrics munkája, továbbá a „Japán támadás a Mongol Népköztársaság ellen" című pontot, amelyet A. M. Dubinszkij írt; a XXVII. fejezetet A. M. Nyekrics, kivéve „Az ellentétek további éleződése a Távol-Keleten" című pontot, amely L. N. Kutakov munkája; a XXVIII. fejezet 1. részét V. I. Osztolszkij, 2. részét V. P. Zubov és B. G. Kuznyecov, kivéve a „Matematika" című pontot, amely A. P. Juskevics munkája, és „A természettudomány filozófiai problémái" című pontot, amelyet J. N. Csesznokov írt; a XXIX. fejezet 1. részét L. A. Annyinszkij, Sz. G. Bocsarov, V. V. Kozsinov és O. N. Mihajlovics, 2. részét G. A. Hajcsenko, 3. részét R. N. Jurenyev, 4. részét Sz. I. Levit, 5. részét M. L. Nejman; a XXX. fejezet 1. részét N. A. Bulgakova, N. A. Visnyevszkaja, A. J. Gluszkina, D. Sz. Komisszarov, A. D. Mihajlov, N. Sz. Pavlova, P. V. Palijevszkij, Sz. G. Petrov, G. I. Potyehina, V. I. Szemanov, I. V. Sztyebleva, I. A. Tyertyerjan és D. M. Urnov, 2. részét a Szovjetunió Művelődésügyi Minisztériuma Művészettörténeti Intézete által készített anyag alapján A. A. Anyikszt, 3. részét N. P. Abramov, 4. részét V. A. Vaszina-Grosszman, 5. részét V. N. Prokofjev.

A kötet képanyagát J. P. Zenkevics válogatta. Az időrendi táblázatot A. A. Kurnoszov, a bibliográfiát A. P. Moszkalenko és R. V. Habajeva állította össze. A térképeket a Szovjetunió Geológiai és Ásványkincsvédelmi Minisztériuma Geodéziai és Térképészeti Főigazgatóságának tudományos térképrajzoló és térképszerkesztő osztálya állította össze, öntötte végleges formába és rendezte sajtó alá. A térképeket rajzolták: L. N. Jegorova, N. A. Szmirnova, I. J. Szukenyik, M. A. Fedoszova, Z. H. Filgusz, G. G. Csumalova, E. A. Smujlovics, J. G. Jasunyicskina. A térképekkel kapcsolatos szerkesztési munkákat B. G. Galkovics végezte.

Jelentékeny szerkesztési munkát végzett a kötetben V. Sz. Csada.

A kötet szerkesztésében ezenkívül a következők vettek részt: az egész köteten dolgozott M. A. Poltavszkij és T. V. Jeremejeva; a Szovjetunió történetével foglalkozó fejezeteken M. P. Kim, I. B. Berhin, Sz. Sz. Heszin, A. P. Molcsanova, D. A. Kovalenko, I. J. Zelenyin; a nyugati tőkésországok történetével foglalkozó fejezeteken A. M. Nyekrics; a keleti országok történetét tárgyaló fejezeteken K. V. Kukuskin; a tudomány- és kultúrtörténeti fejezeteken A. A. Guber, A. D. Csegodajev, V. I. Osztolszkij, P. V. Palijevszkij. A Jugoszlávia történetét érintő szövegek szerkesztésében részt vett J. A. Piszarev, a Magyarország történetével kapcsolatos részek szerkesztésében A. I. Puskas, a Románia történetével foglalkozó szövegrészek szerkesztésében pedig A. A. Jazkov.

A kötet összeállításának első stádiumában jelentékeny szerkesztési munkát végzett Sz. M. Kovaljov.

A kötet sajtó alá rendezésében részt vett G. A. Agafonova, J. L. Glusickaja, V. P. Zolotuhin, J. V. Kozakovszkaja, N. B. Konyik, V. I. Kornyev, G. Sz. Ruszin, J. K. Szivkov.

A kötettel kapcsolatos tudományos kisegítő és szervező munkát L. N. Gorjunova végezte.

A szerkesztő bizottság köszönetét fejezi ki a Bolgár Népköztársaság, a Csehszlovák Szocialista Köztársaság, a Lengyel Népköztársaság, a Magyar Népköztársaság és a Német Demokratikus Köztársaság történészeinek, akik megjegyzéseikkel nagy segítséget nyújtottak a kötet elkészítésében.

A szerkesztő bizottság köszönetét fejezi ki mindazoknak a szakértőknek, akik értékes észrevételeikkel hozzájárultak a kötet szövegének jobbá tételéhez.

I. RÉSZ

A TŐKÉS VILÁG A VISZONYLAGOS STABILIZÁCIÓ IDŐSZAKÁBAN. ÁTTÉRÉS A NÉPGAZDASÁG SZOCIALISTA ÚJJÁALAKÍTÁSÁRA A SZOVJETUNIÓBAN

I. FEJEZET

A KAPITALIZMUS VISZONYLAGOS STABILIZÁCIÓJA

A forradalmi fellendülés időszaka, amely az oroszországi Nagy Októberi Szocialista Forradalmat és az első világháború befejezését követte, 1924 elején ért véget. Ekkorra a nemzetközi küzdőtéren új erőviszonyok alakultak ki.

A szovjet állam, győzelmet aratván a külföldi intervenciósok és a belső ellenforradalom fölött, kivívta magának a kapitalista országokkal való békés egymás mellett élés lehetőségét, és áttérhetett az építőmunkára; megkezdhette a népgazdaság helyreállítását, a társadalmi élet átszervezését a szocializmus elvei alapján.

Ugyanekkor a tőkés világban a kapitalizmus elleni közvetlen rohamot a forradalom átmeneti apálya váltotta fel. A bulgáriai forradalmi felkelés 1923 szeptemberében, a németországi októberben vereséget szenvedett, és ezzel Nyugat-Európában megszűnt a tőkés rend létét közvetlenül fenyegető veszély. A burzsoáziának sikerült megmentenie és időlegesen megszilárdítania uralmát. Új szakasz kezdődött, amely a kapitalizmus ideiglenes stabilizációjának időszaka néven ismeretes.

A KÉT STABILIZÁCIÓ

A két stabilizáció — egyfelől a szovjet rend, másfelől a kapitalizmus stabilizációja — közötti gyökeres különbség szemléletesen megmutatkozott abban, hogy az előbbi tartós és szilárd, az utóbbi ellenben ideiglenes, részleges és ingatag volt.

A szovjethatalom megszilárdulása megnyitotta a szocializmushoz vezető utat. A szovjet nép magabiztosan és rendületlenül haladt ezen az úton, évről évre erősebbé tette az új társadalmi rend alapjait, győzelmet győzelem után aratott a békés gazdasági és kulturális építés frontján. A szovjet társadalom fejlődése folyamán erősödött a munkásosztály és a parasztság szövetsége, egyre szorosabbra forrott össze a Szovjetunió népeinek testvéri családja.

A szovjet nép, kihasználva társadalmi rendjének előnyeit, a kommunista párt vezetésével páratlanul rövid idő alatt begyógyította azokat a sebeket, melyeket az első világháborúban és a polgárháborúban szenvedett. A gazdasági élet sikeres helyreállítása lehetővé tette, hogy hozzáfogjanak a lenini terv valóra váltásához, a szocializmusnak a szovjetországban való felépítéséhez.

A kapitalizmus stabilizációja ezzel szemben egészen más természetű, átmeneti jelentőségű volt. Amikor a stabilizáció első jelei mutatkoztak, a burzsoá közgazdászok nagy sietve kinyilatkoztatták, hogy a kapitalizmus válsága véget ért, s a tőkés rend előtt a felvirágzás felhőtlen perspektívája tárul fel. A reformista szociáldemokrata vezérek kontráztak a burzsoázia apologétáinak.

Kautsky, Bauer, Hilferding és Blum kijelentették, hogy a stabilizáció tartós és szilárd lesz. Ám ezek a helyzetértékelések és jóslatok mind helytelennek bizonyultak. Valójában a kapitalizmus stabilizációja csupán a burzsoázia pozícióinak viszonylagos megszilárdulását jelentette, a kapitalizmus elleni közvetlen forradalmi roham időszakához képest, de nem változtathatta meg gyökeresen a helyzetet, minthogy a kapitalizmus általános válságának talaján következett be.

A kapitalizmus általános válságának alapvető sajátossága az, hogy egymás mellett létezik a két ellentétes rendszer: a szocializmus és a kapitalizmus. Ez a sajátosság a tőkés stabilizáció alakulására is rányomta bélyegét. Már maga az a körülmény is gyengítette a világkapitalizmust, hogy a Szovjetunió hatalmas területén győzött a szocialista forradalom: rendkívül előnyös kizsákmányolási szférát vesztett el, amely felvevőpiac, nyersanyagforrás és tőkebefektetési terület volt egyszerre. A szocialista építés első sikerei pedig előmozdították a burzsoá rend alapjainak további lazulását. Az, hogy a világon létezett egy ország, ahol könyörtelen háborút hirdettek a tőkés kizsákmányolás ellen, elszánt akaratot szült a tőkésországok munkásaiban, hogy küzdjenek a kapitalista elnyomás alól való felszabadulásukért. A Szovjetunióban a paraszttömegek megszabadultak a földesúri járomtól. Ez a jobb élet reményét keltette a burzsoá országok kizsákmányolt paraszti tömegeiben. A Szovjetunió megszüntette a nemzeti elnyomást, a nemzeteket nemcsak formálisan, hanem ténylegesen is egyenjogúvá tette. Ez hatalmas ösztönzést adott az imperialista elnyomás alatt sínylődő népek nemzeti felszabadító küzdelmének.

A kapitalizmus stabilizációja tehát nem oldhatta és nem is oldotta meg a tőkés rendszer alapvető ellentmondásait. Ezek az ellentmondások — a munka és a tőke ellentéte, az imperialista hatalmak közötti ellentétek, az anyaországok és a gyarmatok közötti ellentétek — elkerülhetetlenül éleződtek. A tőkés stabilizáció magában hordta összeomlásának szükségszerűségét.

A TŐKÉS STABILIZÁCIÓ FŐ VONÁSAI ÉS ALAKULÁSA

Az első világháború után az imperialista államok láncának leggyengébb láncszeme Németország lett, amelyet a versailles-i békerendszer megalkotói rabló manipulációik tárgyává tettek. A német gazdasági élet teljesen szétzilálódott. 1923-ban tetőfokára hágott az infláció. A német márka dollárhoz viszonyított árfolyama már nem is naponta, hanem óránként esett. 1923 végén a márka árfolyama a háború előttinek egytrilliomod részére zuhant.

Az infláció eleinte előnyös volt a monopolista burzsoázia számára. A nagytőke a végsőkig leszoríthatta a munkások reálbérét, tönkretehette a kispolgárság jelentékeny részét, és megkaparinthatta a dolgozók megtakarított pénzét. A nagytőkések ily módon kezükbe ragadták a nemzeti vagyon hatalmas részét. Különösen előnyös volt az infláció a külföldi, többek között az amerikai tőkések számára; potom áron vásárolhattak Németországban vállalatokat, földeket, házakat, részvényeket. De 1923 végén már az ország egész gazdasági szervezetében érezhetővé vált az infláció pusztító hatása. Az infláció azért is veszélyes volt a burzsoáziára nézve, mert labilissá tette a társadalmi viszonyokat, és jó táptalajt adott a tömegek elégedetlenségének fokozódásához. Németország a fő gócává vált a valutakáosznak, amely nehezítette a külkereskedelem, a hitelműveletek, a tőkekivitel helyreállítását. A valuták elértéktelenedése olyan helyzetet teremtett, hogy néhány kisebb országtól eltekintve az egész tőkés világban egyedül az Egyesült Államok valutája maradt szilárd.

A szilárd valuta megteremtése, a hitel- és pénzrendszer megszilárdítása az egyik legfontosabb feltétele volt annak, hogy a tőkésországok gazdasági élete visszazökkenjen a rendes kerékvágásba.

A német monopoltőke vezető körei külföldi partnereik — elsősorban az amerikai finánc-oligarchia — tevékeny közreműködésével irányt vettek a márka stabilizálására. Ez 1924 januárjában meg is történt. Más országokban is végrehajtották a stabilizációt: Angliában 1925-ben,

FAMETSZET A „VÁROS" CÍMŰ SOROZATBÓL
Frans Masereel. 1925

A Thyssen-féle acélöntödék és hengerművek Mühlheimben (Ruhr-vidék)
Fénykép. 1929

Franciaországban és Olaszországban 1927-ben. 1924 és 1928 között mintegy húsz ország tért vissza az aranyalapra. Ám az aranyforgalmat egyetlen állam sem tudta teljesen helyreállítani.

A stabilizáció végrehajtása után az államok többé nem alapozhatták költségvetésüket a papírpénz-kibocsátásra. A költségvetési bevételek fő forrásává az — elsősorban a dolgozók vállára nehezedő — adók váltak, a deficitet pedig főleg bel- és külföldi kölcsönökből fedezték.

A pénzügyi válság és a valutakáosz legsúlyosabb formáinak kiküszöbölésével létrejött a tőkésországok közötti kereskedelmi és hitelkapcsolatok helyreállításának legfontosabb előfeltétele.

A kapitalizmus részleges stabilizációjára való átmenetet jelezte az imperialista Németország gazdasági potenciáljának helyreállítása is. A kapitalista államok ellentéteinek fokozódása, amely különösen világosan jelentkezett a Ruhr-vidék francia megszállásakor, 1923-ban, arra késztette a győztes országok burzsoáziáját, hogy megváltoztassa jóvátételi politikáját. Az 1924 augusztusi londoni konferencián elfogadták az amerikai monopolisták által javasolt úgynevezett Dawes-tervet. Nevét az amerikai Morgan-pénzcsoport képviselőjéről, Charles Dawesről kapta, aki a szövetséges jóvátételi bizottság határozata alapján 1923 novemberében alakított nemzetközi szakértői bizottság elnöke volt. Anglia és az Egyesült Államok erősen érdekelt volt abban, hogy megmentse Németországot a forradalomtól, megszilárdítsa a német burzsoázia megingott helyzetét. Másrészt e két állam Franciaország nemzetközi pozícióinak gyengítésére törekedett. A Dawes-bizottság a jóvátételi probléma rendezésére szolgáló terv kidolgozásakor elsősorban a német monopolistákkal szövetségre lépett amerikai finánctőke érdekeit tartotta szem előtt. A Dawes-terv hivatalos célkitűzése — hitelt nyújtani Németországnak, hogy az teljesíthesse jóvátételi kötelezettségeit — valójában csak álcázásul szolgált. Az angol—amerikai kölcsönöknek az volt a rendeltetésük, hogy segítsék Németországot a márka stabilizálásában, a termelés növelésében, következésképpen hadigazdasági potenciálja helyreállításában is.

Mindezek az intézkedések lehetővé tették a gazdasági élet némi megélénkülését. A tőkés ipar fokozatosan elérte, majd túlhaladta a háború előtti termelési szintet. Ez a folyamat rendkívül egyenetlenül haladt előre. Franciaország 1924-ben haladta túl az ipari termelés háború előtti színvonalát, Németország 1927-ben, Anglia csak 1929-ben.

Az ipari termelés növelését a vállalatok műszaki rekonstrukciója és a tőkés racionalizálás széles körű alkalmazása révén érték el, ami együtt járt a kizsákmányolás fokozódásával.

1925 és 1929 között a kapitalista iparban számottevően nőtt a munka termelékenysége, de a növekedés rendkívül egyenlőtlen volt, és főleg a nagyvállalatokat érintette.

A stabilizációs időszak hat esztendeje alatt a főbb tőkésországokban a munkások óránkénti teljesítménye 15—25 százalékkal emelkedett. A termelékenység fokozódásának mértéke országonként is nagy különbségeket mutat: így például Japánban 25 százalékos, Angliában 11 százalékos volt. Az átlagteljesítmény emelkedését főleg a kizsákmányolás fokozásával, a munkaintenzitás rohamos növelésével érték el. Ezt a célt szolgálták a munkaszervezés különféle „tudományosan megalapozott" izzasztó módszerei: az időmérés, a futószalag-rendszer, az egy munkás által kiszolgált gépek számának növelése.

Az európai gyárosok eszményképe Ford lett, aki a tőkély magas fokára fejlesztette a futószalag-rendszert és a tömeggyártást. Az európai tőkések igyekeztek utánozni a termelés megszervezésének Ford-féle módszereit. A futószalag bevezetése és ennek velejárója, a munkaműveletek rendkívüli felgyorsulása a munkások szervezetének idő előtti elhasználódására, az üzemi megbetegedések számának növekedésére vezetett. A késztermékek és alkatrészek szabványosítására és tipizálására alapozott tömeggyártás félelmes erejű fegyvert adott a nagymonopóliumok kezébe gyengébb konkurrenseik ellen, tovább csökkentette a középvállalatok szerepét, megerősítette a finánctőke mágnásainak hatalmát.

A kapitalista racionalizálás e jellegzetességei szemléletesen mutatják, hogyan fordít maroknyi monopolista hasznára, s forgat ki ezzel valódi lényegéből mindennemű technikai haladást a tőkés rendszer. A tömeggyártás és a futószalag-rendszer, a szabványosítás és a tipizálás a kapitalizmus viszonyai között a munkanélküliség fokozódásának, a társadalmi ellentétek éleződésének forrásává lett.

A kapitalizmus stabilizációjának éveiben erősödött a tőke és a termelés koncentrációja, megnőtt a monopolszervezetek súlya.

Németországban 1925 végén a legnagyobb vegyipari konszernek az I. G. Farbenindustrie (Interessengemeinschaft Farbenindustrie) nevű trösztben egyesültek. 1926-ban több kohászati konszern egyesüléséből megalakult a Vereinigte Stahlwerke kohóipari tröszt. E két hatalmas monopolszervezet az elkövetkező két évtizedben óriási szerepet játszott a német imperializmus agresszív törekvéseinek felszításában és ébrentartásában. Angliában 1926-ban megalakult az Imperial Chemical Trust, 1929-ben pedig az Unilever margarinkonszern. Svédországban létrejött az óriási Kreuger-féle gyufatröszt. Más iparágakban is alakultak nemzetközi jelentőségű monopóliumok, például a gépkocsigyártásban, a műtrágyaiparban, a műszáliparban stb.

A háború alatt szétesett nemzetközi monopóliumokat helyreállították, és a monopolisták között újabb nemzetközi megállapodások jöttek létre a felvevőpiacok elosztására, a magas árak fenntartására — szükség esetén akár a termelés csökkentésével is — és a magas extraprofit biztosítását célzó különféle tervek összeegyeztetésére vonatkozólag.

A tőkés stabilizáció időszakában szembetűnően jelentkeztek a kapitalizmus általános válságának olyan lényeges vonásai, mint az üzemek kapacitásának krónikus kihasználatlansága és a tömeges munkanélküliség. A tőkés ipar termelési kapacitását 60—70 százalékban használták ki. A vezető kapitalista országokban — az Egyesült Államokban, Angliában, Franciaországban, Németországban — az ipar a stabilizáció egész időszaka alatt mindössze 50—70 százalékos kapa-

citással dolgozott. A kihasználatlan állótőke roppant tömege nyomasztó súllyal nehezedett az iparra, megnehezítette a berendezések felújítását, a termelés bővítését, új gyárak és üzemek építését.

A tőkés racionalizálás a munkaintenzitás fokozásával milliós tömegeket kárhoztatott munkanélküliségre. Az Egyesült Államokban 1929-ben — amikor az ipari termelés volumene a legnagyobb volt — 3—4 millió ember állt munka nélkül. Angliában 1,2—2 millió munkanélkülit tartottak számon. Németországban állandósult az 1—2 millió főnyi munkanélküli hadsereg. A vezető tőkésországokban együttvéve 10 millió körül mozgott a tőkés racionalizálás következtében a termelésből kiszorult munkások száma.

A KAPITALIZMUS EGYENLŐTLEN FEJLŐDÉSÉNEK FOKOZÓDÁSA. AZ IMPERIALISTÁK KÖZÖTTI ELLENTÉTEK ÉS AZ OSZTÁLYHARC ÉLEZŐDÉSE

A kapitalizmus részleges stabilizációja nem küszöbölte ki azokat a belső és külső ellentmondásokat, amelyek a kapitalizmust történelmi hanyatlásának korszakában jellemzik.

Az ipari termelés növekedését a stabilizáció egész időszaka alatt gyakran szakították meg válságjellegű visszaesések. Az Egyesült Államokban a fellendülésben kisebb zavarok léptek fel 1924-ben, majd 1927-ben: ekkor az ipar súlyos értékesítési nehézségekkel küszködött. Angliában egyáltalán nem következett be jelentékeny fellendülés a termelésben. A kapitalizmus stabilizációját tehát nem kísérte az összes tőkésországra kiterjedő általános ipari fellendülés.

A kapitalizmus stabilizációjának részleges jellegét még pregnánsabban mutatta a kapitalizmus fejlődésének fokozódó egyenlőtlensége. Számos újonnan keletkezett iparág rohamos fejlődésnek indult, míg sok régi iparág egy helyben topogott, vagy roppant lassan fejlődött. Rendkívül nagy szerephez jutott a gépkocsigyártás, gigantikus méreteket öltött a vegyipar és az elektrotechnikai ipar. Gyors ütemben nőtt a kőolaj- és földgázkitermelés, s bár viszonylag lassabban, de a szénbányászat is fejlődött.

Még ennél is élesebben jelentkezett az egyenlőtlenség az egyes tőkésországok egymáshoz viszonyított fejlődésében. A német monopolistáknak — kihasználva a győztes hatalmak közötti ellentéteket és uralkodó osztályaik szovjetellenességét — a kapitalizmus stabilizációjának éveiben sikerült helyreállítaniuk, sőt megnövelniük az ország ipari potenciálját. A német bankárok és gyárosok az Egyesült Államokban, továbbá Angliában, Svédországban, Hollandiában és más országokban kapott kölcsönöket az ipari felszerelés korszerűsítésére, az agresszív német imperializmus gazdasági bázisának helyreállítására használták fel. A stabilizációs időszak végére Németország számos igen fontos termelési ágban ismét megszerezte a második helyet a tőkés világon belül.

Jelentékenyen megváltoztak az Egyesült Államok és Anglia erőviszonyai. 1925-ben az amerikai ipar annyi terméket állított elő, mint az angol, a francia és a német ipar együttvéve. Anglia részesedése a világ ipari termelésében számottevően csökkent.

Az angol kapitalizmus a stabilizációs időszak végére az ipari termelés volumene tekintetében alig érte el a háború előtti színvonalat — az Egyesült Államok 70 százalékkal túlhaladta ezt. 1929-ben számos fontos angol iparág kevesebbet termelt, mint közvetlenül a háború előtt. Ez évben a szén- és a nyersvastermelés az 1913. évinek csak 90, illetve 74 százalékát érte el; a gyapotfelhasználás: 68 százalékát, a pamutkivitel: 80 százalékát.

A tőkekivitel terén is nagy változások következtek be. 1930-ra az Egyesült Államok külföldi tőkebefektetései a háború előttinek ötszörösére emelkedtek. Az Egyesült Államok végképp elragadta Angliától a legfőbb nemzetközi hitelező szerepét, s a tőkés világ pénzügyi központjává vált.

A kapitalista országok egyenlőtlen fejlődésének fokozódása szükségképpen az imperialista hatalmak közötti ellentétek éleződését eredményezte. Már a stabilizációs időszak végén sokasodni

kezdtek az arra utaló jelek, hogy a világnak az 1914—1918-as világháború eredményeképpen végrehajtott újrafelosztása nem felel meg a tőkésországok új erőviszonyainak. Az Egyesült Államok és Japán gazdasági erejének növekedése, az angol gazdaság súlyának csökkenése, a német imperializmus gazdasági és hadi potenciáljának gyors helyreállítása mind olyan tényező volt, amely élezte a fogyasztópiacokért, nyersanyaglelőhelyekért és tőkebefektetési területekért vívott harcot.

Másfelől a tőkés stabilizációt aláásta a belső piacok felvevőképességének elégtelen volta: a munkásosztály kizsákmányolásának fokozódása, a parasztság és a városi kispolgárság elszegényedése és tönkremenése azzal a következménnyel járt, hogy a fizetőképes kereslet elmaradt a termelés növekedése mögött. Ugyanakkor a külső piacok is összeszűkültek. Szovjet-Oroszországnak a kapitalista rendszerből történt kiválásán túl ebben az irányban hatott a gyarmati és függő országok saját iparának kifejlődése, továbbá az autarkiára irányuló, protekcionista tendenciák erősödése a kapitalista országokban. Ezek a tényezők ugyancsak élezték a tőkés hatalmak harcát a fogyasztópiacokért, elkeseredett kereskedelmi háborúkat idéztek fel, amelyekben a dömping mellett a gazdasági és politikai nyomás legkülönbözőbb formáit alkalmazták.

Ugyanilyen éles harc bontakozott ki a nyersanyagforrások birtokáért is. Az amerikai finánctőke, kihasználva a legfőbb nemzetközi hitelező helyzetében rejlő előnyöket, tűz alá vette Angliának több fontos ipari nyersanyag — a gumi, az ólom, a gyapjú — terén élvezett monopóliumát. Elkeseredett harc dúlt az amerikai és angol olajmonopóliumok között is.

A monopóliumok és az őket támogató kormányok vetélkedése végső soron a világ újrafelosztásáért vívott harcba torkollott. A stabilizáció évei alatt a német militarizmus összegyűjtötte és gyarapította erőit: a revansista, agresszív elemek titkos és legális szervezetekbe tömörültek. A fasiszta Olaszország hódításokra készülődött Afrikában, Japán agressziót forralt Kína ellen.

Az imperialista államok közötti ellentétek fokozódásával egyidejűleg az egyes kapitalista országokon belül is érlelődtek a stabilizációt aláásó társadalmi konfliktusok. A tőkés racionalizálás a munkásosztály kizsákmányolásának fokozásával és a dolgozók létbizonytalanságának növekedésével járt együtt. A munkabér emelkedett ugyan — főként természetesen a gyorsan bővülő iparágakban (vegyipar, villamossági ipar, gépkocsigyártás) —, de ez az emelkedés elmaradt a termelékenység növekedése mögött. Az Egyesült Államokban 1929-ben az egy munkásra jutó teljesítmény 41,7 százalékkal, a munkabér viszont csak 17 százalékkal volt több, mint 1919-ben, a munkások összlétszáma pedig 6 százalékkal csökkent. A termelékenység és a bérek növekedési üteme közötti nagy különbség, a sokmilliós munkanélküli tartalékseregret is figyelembe véve, gyakorlatilag a munkások helyzetének romlását jelentette.

A tőkés stabilizáció ellentmondásainak fejlődése, a munkásosztály szervezeteire nehezedő nyomás erősödése, munkásellenes törvények életbe léptetése, a kommunisták és egyéb haladó elemek üldözése megváltoztatta a proletariátus megmozdulásainak jellegét. A stabilizációs időszak kezdetén a burzsoázia támadására a munkásosztály védelmi harcokkal válaszolt — később a kapitalista stabilizáció ellentmondásainak gyors fejlődése az osztályharc sokkal nagyobb méretű kiéleződésére vezetett.

A proletariátus két legnagyobb megmozdulása ezekben az években az 1926. évi angliai általános sztrájk és az 1927. évi bécsi munkásfelkelés volt. Ugyancsak 1927-ben az egész világot hatalmas tiltakozáshullám árasztotta el Sacco és Vanzetti védelmében, akiket az amerikai bíróság halálra ítélt. 1928-ban és 1929-ben ugyancsak erős sztrájkmozgalmakra és harcos munkástüntetésekre került sor.

A kommunisták Franciaországban és Németországban nagy választási győzelmeket arattak. Megszilárdultak a kommunisták pozíciói a szakszervezetekben, erősödött a szakszervezeti egységért küzdő mozgalom. A szociáldemokrata pártokban és a szakszervezetekben izmosodtak a baloldali ellenzéki irányzatok.

A Marshall Field and Co. nagykereskedelmi cég irodája Chicagóban
Fénykép. 1929

Az osztályellentétek éleződése arra késztette a burzsoáziát, hogy új formákat keressen uralma megszilárdítására. Egyre gyakrabban folyamodott a terror és erőszak eszközeihez, különféle fasiszta szervezeteket alakított.

Végül, de nem utolsósorban a kapitalizmus stabilizációjának ingatag voltát világosan mutatta a gyarmati rendszer válságának elmélyülése, amely a kapitalizmus általános válságának szerves részét képezte. Az imperializmus gyarmati hátországában élő népek felszabadító harcának hullámai alapjaiban ingatták meg a tőkés stabilizációt. Kínában 1924—1927-ben forradalmi polgárháború bontakozott ki, melyben a munkásosztály a nemzeti felszabadító mozgalom vezető erejévé vált. Ugyanebben az időszakban kezdődött az indiai nemzeti felszabadító mozgalom újabb fellendülése. 1925—1927-ben Marokkó és Szíria népei szabadságharcot vívtak a francia imperializmus ellen. Az indonéziai és egyiptomi forradalmi megmozdulások, a számos latin-amerikai országban kibontakozó antiimperialista mozgalmak súlyos csapásokat mértek az egész tőkés rendszerre. A gyarmati rendszer válsága fontos szerepet játszott az imperializmus összes ellentmondásainak kiéleződésében.

A kommunista pártok feltárták a kapitalizmus stabilizációjának igazi jellegét. Leleplezték a kapitalizmus válságmentes fejlődéséről szóló apologetikus doktrínákat, a reformisták koholmányait a „szervezett kapitalizmusról" és a „gazdasági demokráciáról", arról, hogy a tőkés rend keretein belül is meg lehet szüntetni a nyomort, a dolgozó tömegek létbizonytalanságát. A kommunista pártok a marxi—lenini elmélet alapján tudományos elemzésnek vetették alá a tőkés stabilizáció fő problémáit. Rámutattak arra, hogy ez a stabilizáció nem képes megszüntetni, illetve megoldani a modern burzsoá társadalom ellentmondásait és konfliktusait, s ennélfogva elkerülhetetlenül újabb, a kapitalizmust megrendítő gazdasági és politikai megrázkódtatások forrásává válik.

A történelmi fejlődés teljes mértékben igazolta a tőkés stabilizáció marxista–leninista értékelését. A kapitalista országokban a termelés növekedésével párhuzamosan egyre súlyosbodtak az értékesítési nehézségek, érlelődtek a gazdasági válság előfeltételei. 1929-ben mély és pusztító erejű válság robbant ki, amely véget vetett a kapitalizmus stabilizációjának.

II. FEJEZET

A SZOVJET NÉPGAZDASÁG HELYREÁLLÍTÁSÁNAK BEFEJEZÉSE. A SZOCIALISTA IPAROSÍTÁS KEZDETE

Amikor a kapitalista országokban megkezdődött a viszonylagos és ideiglenes stabilizáció időszaka, a Szovjetunió már leküzdötte a világháború és a polgárháború legsúlyosabb következményeit. Az 1921 óta folytatott új gazdasági politika (NEP) segítségével helyreállították az ipart, a mezőgazdaságot, a közlekedést. Az ország pénzügyei is megszilárdultak. A szovjet rendszer stabilizálódott, megnőtt a fiatal szocialista állam nemzetközi tekintélye és befolyása. A szovjet nép hozzáfogott a gazdaság szocialista újjáalakításához.

1. A SZOVJETUNIÓ NEMZETKÖZI HELYZETÉNEK MEGSZILÁRDULÁSA. A NÉPGAZDASÁG HELYREÁLLÍTÁSÁNAK LEGFONTOSABB EREDMÉNYEI

A SZOVJETUNIÓ DIPLOMÁCIAI ELISMERÉSÉNEK IDŐSZAKA

1924-ben lényeges változások következtek be a Szovjetunió nemzetközi helyzetében. Ekkorra bebizonyosodott a békés egymás mellett élés lenini elvének helyessége, s kudarcba fulladtak az imperialisták kísérletei, hogy újjáélesszék a fegyveres szovjetellenes intervenció politikáját. A tőkésországok néptömegei erőteljesen kiálltak a Szovjetunió védelmében. Az angol szakszervezetekben kialakult úgynevezett kisebbségi mozgalom és az 1924-ben létesült Orosz—Angol Parlamenti Bizottság közeledést követelt a Szovjetunióhoz. Angliában az 1923 decemberi, Franciaországban az 1924 májusi választási hadjáratban a dolgozók egyik fő követelése a Szovjetunió elismerése volt. Japán, az Egyesült Államok és más országok néptömegei is sürgették a Szovjetunióval való gazdasági kapcsolatok bővítését, a politikai kapcsolatok normalizálását. A burzsoá vezető körök legmesszebbre tekintő politikusai felismerték, hogy magának a tőkés gazdaságnak is érdeke a Szovjetunióval való kereskedelem bővítése. Mindez arra késztette a tőkés hatalmakat, hogy felhagyjanak a Szovjetunió elszigetelésének politikájával, és megkezdjék a gazdasági és diplomáciai kapcsolatok normalizálását.

Az 1924-es év úgy vonult be a nemzetközi kapcsolatok történetébe, mint a Szovjetunió diplomáciai elismerésének esztendeje. Február 1-én az angol kormány hivatalosan elismerte a Szovjetuniót. Február 7-én az olasz kormány kijelentette, hogy elismeri a Szovjetuniót, és kész nagykövetet cserélni vele. Olaszország egyidejűleg kereskedelmi szerződést írt alá a Szovjetunióval, amely előírta a legnagyobb kedvezmények kölcsönös biztosítását, és elismerte a Szovjetunióban

A SZOVJETUNIÓ NEMZETKÖZI KAPCSOLATAI (1924-1928)

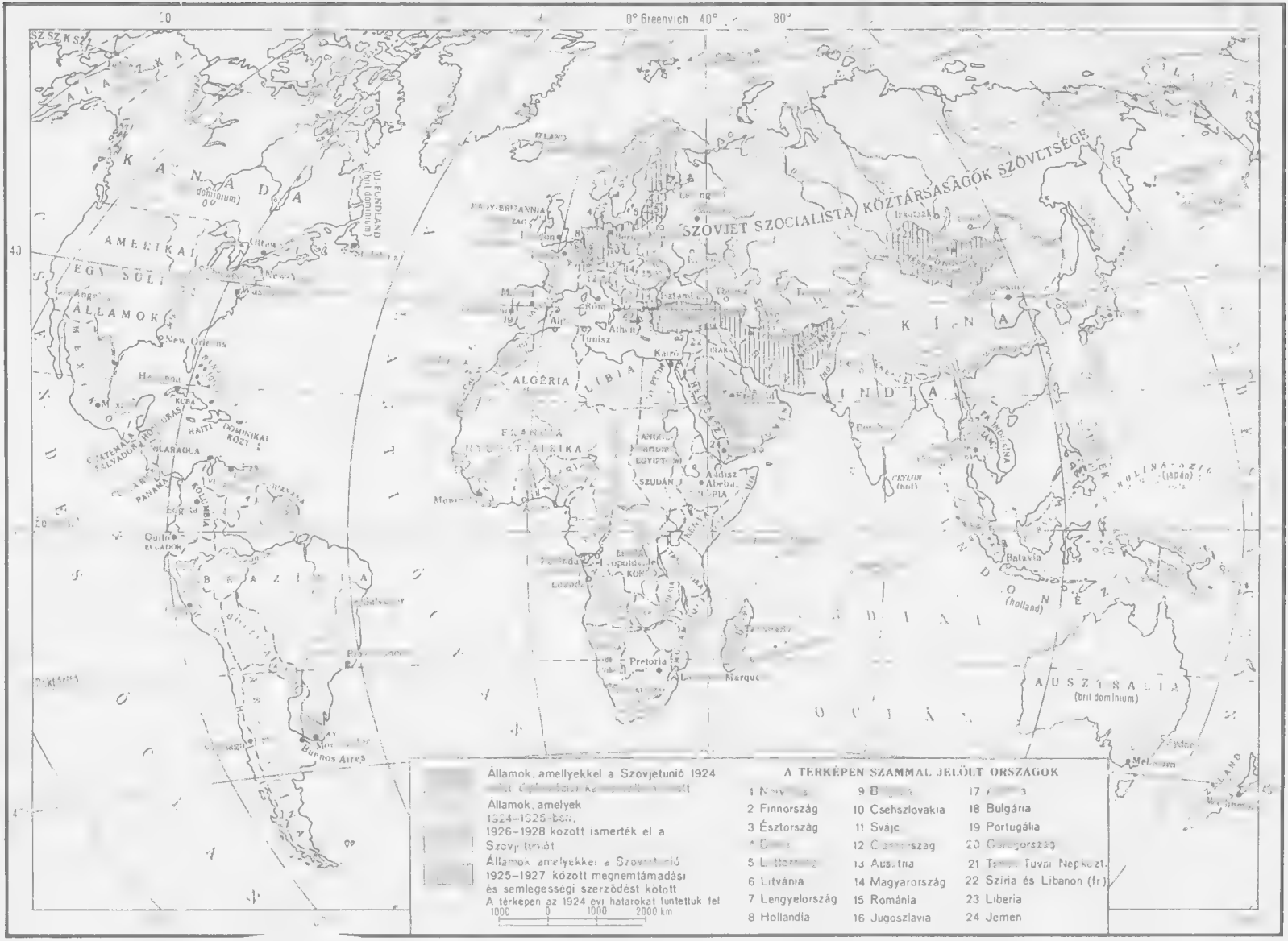

az állam külkereskedelmi monopóliumát. Februárban felvette a Szovjetunióval a diplomáciai kapcsolatokat Norvégia és Ausztria, márciusban pedig Görögország és Svédország. 1924 végére már 12 állam ismerte el a Szovjetuniót.

Az imperialista nagyhatalmak közül az Egyesült Államok volt az egyetlen, amely továbbra is elzárkózott a Szovjetunió elismerése elől, azt követelve, hogy előzőleg a szovjet kormány a külföldiek vonatkozásában hatálytalanítsa az üzemek államosításáról szóló dekrétumokat, az amerikai tőkéseknek adja vissza tulajdonukat vagy biztosítson részükre teljes kártérítést, szüntesse meg a külkereskedelmi monopóliumot, ismerje el a cári adósságokat.

A szovjet kormány nagy jelentőséget tulajdonított az Egyesült Államokkal való viszony rendezésének, s ezért azt javasolta az amerikai kormánynak, hogy kezdjenek tárgyalásokat az összes vitás kérdésekről. Az amerikai vezető körök azonban a szovjet rendszer iránti gyűlöletükben még tárgyalni sem voltak hajlandók a Szovjetunióval.

LENIN HALÁLA

1924-ben súlyos veszteség érte a kommunista pártot, a Szovjetunió dolgozóit, az egész haladó emberiséget. Január 21-én este 6 óra 50 perckor a Moszkva melletti Gorkiban meghalt Vlagyimir Iljics Lenin.

Lenin lánglelkű forradalmár, zseniális tudós, nagy politikus és államférfi volt. „Marx halála óta — így szólt az OK(b)P Központi Bizottságának kiáltványa — nem volt még a proletariátus nagy felszabadító mozgalmának történetében olyan gigászi egyéniség, mint elhunyt vezérünk, tanítónk, barátunk. Mindaz, ami a proletariátusban valóban magasztos és hősies — a rettenthetetlen elme, a hajthatatlan, szívós, mindent legyőző vasakarat, a szent gyűlölet, a rabság és az elnyomatás elleni halálos gyűlölet, a hegyeket megmozgató forradalmi szenvedély, a tömegek alkotóerejébe vetett határtalan hit, a hatalmas szervező tehetség — mindez nagyszerűen testesült meg Leninben, kinek neve az új világ szimbólumává vált kelettől nyugatig és északtól délig az egész földkerekségen."

Lenin a munkásosztály és valamennyi dolgozó felszabadításának, a kommunizmus ügyének szentelte egész életét. A nép alkotóerejébe vetett megingathatatlan hittel élére állt az orosz dolgozók forradalmi harcának a cárizmus, a földesurak és a tőkések ellen. Az általa teremtett és felnevelt kommunista párt — ez az új típusú párt, a proletárforradalom pártja — vezette 1917 októberében a szocialista forradalom útjára Oroszország munkásait, parasztjait és katonáit; e forradalom győzelme új korszakot nyitott a világtörténelemben. Lenin lankadatlanul harcolt a párt egységéért, minden módon erősítette a pártot a marxizmus revíziójára, alkotó, forradalmi lényegének elsikkasztására törekvő opportunisták ellen vívott küzdelmében.

Tudományos munkáiban Lenin alkotóan tovább fejlesztette a marxista elméletet. Szüntelenül ostorozta a dogmatizmust és a betűrágást, fáradhatatlanul hangsúlyozta, hogy a marxizmus nem dogma, hanem a cselekvés vezérfonala. „Nem ismert megmerevedett dogmákat — olvassuk a Központi Bizottság kiáltványában —; bölcs, mindent látó szemén nem volt semmiféle szemellenző."

Lenin a világ első szocialista államának szervezője és vezetője volt. Az ő irányításával védték meg a munkások és parasztok szocialista hazájukat az intervenciósok és a belső ellenforradalom rohamával szemben.

Lenin tudományosan megalapozta azt a tételt, hogy a szocializmus felépíthető egy országban, s kijelölte a szocialista társadalom megteremtésének útját. A munkás-paraszt szövetségben a proletárdiktatúra legfőbb elvét és egyben a társadalom átalakításának alapvető társadalmi erejét látta. Ennek szem előtt tartásával dolgozta ki tervét a szocializmus felépítésére az ország iparosítása, a parasztgazdaságok fokozatos kollektivizálása és a kulturális forradalom megvalósítása útján, s felvázolta az eljövendő kommunista társadalom alapjait.

Lenin, a nemzeti kérdés kiváló teoretikusa, kijelölte az oroszországi nemzeti kérdés megoldásának útját a proletár internacionalizmus elveivel összhangban, a népek önrendelkezési joga alapján. Lenin volt a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetségének megalapítója.

Lenin, mint a szovjet állam külpolitikájának irányítója, fáradhatatlanul harcolt a béke megszilárdításáért, elméletileg és gyakorlatilag bebizonyította a különböző társadalmi-gazdasági rendszerű államok békés egymás mellett élésének lehetőségét.

Lenin a Kommunista Internacionálénak, a kommunisták nemzetközi harci szervezetének megteremtője és vezére volt.

Lenin feltárta a társadalmi fejlődés törvényszerűségeit az imperializmus időszakában, s ezzel megvilágította a világ dolgozói előtt a szocialista forradalom győzelmének valamennyiük számára közös útját. Ugyanakkor azonban rámutatott, hogy ezek az általános törvényszerűségek országonként más és más konkrét történeti formában nyilvánulnak meg, hogy minden ország a maga módján járul hozzá a kapitalizmus elleni harchoz és a szocializmus felépítéséhez.

Lenin meggyőzően kimutatta, hogy az imperializmus gyarmati rendszerének összeomlása elkerülhetetlen. Rendkívüli éleslátással ismerte fel Kína, India és a többi elnyomott ország népeinek növekvő szerepét, azt, hogy ezek az országok nagy történelmi jövő előtt állnak.

Lenin halálhíre mérhetetlen szomorúsággal töltötte el minden dolgozó szívét. „Lenin halála — hangzott a kormányközlemény —, ez a legsúlyosabb csapás, amely azóta, hogy Oroszország munkásai és parasztjai kezükbe vették a hatalmat, a Szovjetunió és az egész világ dolgozóit érte, mélységesen megrendít minden munkást és dolgozó parasztot nemcsak köztársaságunkban, hanem a világ minden országában." A közlemény hangsúlyozta, hogy a szovjet kormány, eleget téve a dolgozó tömegek akaratának, „folytatja Vlagyimir Iljics munkáját, tovább halad az általa kijelölt úton".

A szovjet munkások, parasztok, az összes szovjet dolgozók kifejezésre juttatták elszánt akaratukat, hogy teljesítik Lenin végakaratát. A moszkvai szakszervezetek nagygyűlésének határozatában ezt olvashatjuk: „Moszkva proletariátusa bánattól elnehezült szívvel fogadta a súlyos hírt: eltávozott az élők sorából az egész proletariátus mélységesen szeretett vezére és tanítómestere. Súlyos veszteség! Meghalt a nagy vezér! De élnek és erősek eszméi, taktikája! Él és hatalmas a párt, melyet ő alkotott! Lenin meghalt, de a leninizmus, a forradalmi proletariátus stratégiája és taktikája örökké él!"

A szovjet nép gyászában osztoztak az egész világ dolgozói. A „L'Humanité" különkiadásban tette közzé a Francia Kommunista Párt Központi Bizottságának felhívását Lenin halála alkalmából. A német üzemi bizottságok az orosz munkásokhoz és parasztokhoz intézett üzenetükben ezt írták: „A német proletariátus mélységes szomorúsággal értesült nagy vezérünk, Lenin elvtárs elhunytáról. A fájdalom és a szomorúság ellenére veletek együtt teljes erővel folytatjuk a harcot, amelyet Lenin kezdett el." Szun Jat-szen, a kimagasló kínai forradalmi demokrata, egy Kantonban tartott gyászünnepségen ihletett szavakkal jellemezte Lenin munkásságának világtörténelmi jelentőségét. „A világtörténelem évszázadai során — mondotta — a vezérek és tanítómesterek ezrei álltak elő, ajkukon szép szavakkal, amelyeket sohasem váltottak valóra. Te, Lenin, kivétel vagy. Te nemcsak beszéltél és tanítottál, hanem szavaidat átültetted a valóságba. Új országot teremtettél. Megmutattad nekünk a közös harc útját."

A szovjetország csaknem egy teljes héten át búcsúzott nagy vezérétől. A dermesztő hidegben éjjel-nappal végeláthatatlan sorokban áradt az embertömeg Moszkva utcáin a Szakszervezetek Házának oszlopcsarnokába, Lenin ravatalához. A temetés napján, január 27-én, a szovjetország egész területén öt percig szünetelt a munka. Külföldön is sok üzem munkásai tették le öt percre a szerszámot, hogy gondolatban búcsút vegyenek Lenintől. A kommunista párt és az egész szovjet nép esküt tett, hogy teljesíti Lenin végakaratát. Január 26-án a II. szovjetkongresszus határozatba

A Vörös tér 1924. január 27-én, Lenin temetésének napján
Fénykép

foglalta, hogy Lenin emlékének megörökítésére adják ki összegyűjtött műveit, emeljenek mauzóleumot, és Petrográd nevét változtassák Leningrádra.

A szovjet munkásosztály, az egész szovjet nép még szorosabban tömörült a kommunista párt köré. A Központi Bizottság 1924. január 29—31-i plénuma felhívással fordult a munkásosztályhoz: „Munkások a munkapadnál, a proletárforradalom állhatatos hívei, lépjetek be az Oroszországi Kommunista Pártba! Proletárok! Foglaljátok el helyeteket a legjobbak pártjának soraiban, az élenjáró, becsületes és bátor harcosok között!"

A munkásosztály lelkesen válaszolt a felhívásra. A felvételi kérelmeket a gyárakban és üzemekben nyílt munkásgyűléseken vitatták meg; szigorúan megvizsgálták minden egyes jelölt szakmai és politikai tulajdonságait. A lenini behívóra rövid idő alatt több mint 240 000 öntudatos proletár lépett be a pártba. Ez erősítette a kommunista párt proletár magvát, növelte a párt harcképességét.

A KOMMUNISTA PÁRT XIII. KONGRESSZUSA

1924 májusában összeült a kommunista párt XIII. kongresszusa, az első pártkongresszus Lenin halála után. A kongresszus nagy figyelmet szentelt a népgazdaság helyreállításáért vívott harc további feladatainak. A Szovjetunióban ekkor már végrehajtották a pénzreformot, amely szilárd valutát hozott létre; javult az ipar munkája; az állami és szövetkezeti kereskedelem sikerrel szorította vissza a tőkés elemeket; a lakosság vásárlóképessége növekedett. A kongresszus megállapította, hogy a népgazdaság fellendülése folytatódik, s egyben kijelölte a további fejlesztés

útját. Többek között utasítást adott a kohóipar fellendítéséért vívott harc fokozására, a villamosítás továbbfejlesztésére, a közszükségleti cikkek termelésének növelésére. A mezőgazdaság területén feladatul tűzte ki a legegyszerűbb szövetkezeti formák terjesztését, továbbá a parasztgazdaságoknak nyújtott segítség fokozását, többek között állami hitelek folyósítását a dolgozó parasztok részére. A kongresszus előírta az állami és szövetkezeti kereskedelem lankadatlan fejlesztését, hogy ezek meghódítsák a piacot és kiszorítsák a magánkereskedelmet. Megerősítette a külkereskedelmi monopólium sérthetetlenségét, s egyben rámutatott, hogy fokozni kell az exportot, különösen a gabonakivitelt.

A XIII. kongresszus határozata teljes egészében jóváhagyta a Központi Bizottság politikáját, a trockizmus elleni küzdelemben tanúsított kérlelhetetlenségét, a leninizmus tántoríthatatlan védelmét. Megerősítette az 1924 január elején tartott XIII. pártkonferencia határozatát — amely kispolgári elhajlásként elítélte a trockizmust —, és megbízta a Központi Bizottságot, hogy szilárdan és erős kézzel óvja a párt egységét.

A kongresszuson külön-külön minden egyes küldöttség előtt felolvasták Lenin 1922. december 24. és 1923. január 4. között lediktált levelét, amely elemezte a Központi Bizottságban kialakult helyzetet, és rámutatott a szakadás veszélyére. Lenin ezzel kapcsolatban jellemezte a Központi Bizottság egyes tagjait, és rámutatott a Központi Bizottság főtitkára, Sztálin, súlyos hibáira is. „Sztálin elvtárs, amióta főtitkár lett, felmérhetetlen hatalmat összpontosított kezében, és nem vagyok biztos afelől, hogy mindig elég körültekintően tud majd élni ezzel a hatalommal"[1] — figyelmeztette Lenin a pártot. Javasolta, hogy „gondolkozzanak Sztálin áthelyezésének módján, és jelöljenek ki erre a helyre más valakit, akinek minden egyébtől eltekintve csak egy előnye van Sztálin elvtárssal szemben, nevezetesen az, hogy türelmesebb, lojálisabb, udvariasabb és figyelmesebb az elvtársakkal, kevésbé szeszélyes stb.".[2]

A kongresszus mégis meghagyta Sztálint a főtitkári poszton, tekintetbe véve engesztelhetetlen harcát a trockizmus és a trockisták ellen. Később azonban bebizonyosodott, hogy Sztálin nem vonta le a kellő következtetéseket Lenin bíráló észrevételeiből.

A NÉPGAZDASÁG HELYREÁLLÍTÁSÁNAK EREDMÉNYEI

A népgazdaság helyreállításának befejezéséért vívott harcban különösen élesen vetődött fel a munkatermelékenység kérdése. 1924 augusztusában a Központi Bizottság plénuma kimondta, hogy haladéktalanul meg kell szüntetni a munkatermelékenységnek a bérszínvonaltól való elmaradását. A munkásosztály tettekkel válaszolt e felhívásra. A moszkvai vasmunkások konferenciája 1924 őszén elhatározta, hogy széles körű kampányt indít a munkatermelékenység emeléséért. Hasonló határozatokat fogadtak el a Leningrádban, Bakuban, az Urálban, a Donyec-medencében és másutt lezajlott munkáskonferenciák is. A Donyec-medence valamennyi bányájában népes pártonkívüli konferenciákat szerveztek, amelyek állást foglaltak a teljesítménynormák 15—20 százalékos emelése mellett. Mindenütt intézkedések történtek a munkaidő jobb kihasználására, a termelés racionalizálására, az állásidő csökkentésére és az indokolatlan mulasztások megszüntetésére. A legfejlettebb munkások a párt vezetésével harcoltak a kispolgári lazaság, a szervezetlenség, a munkafegyelem megsértése ellen. A gyárakban és üzemekben általánosan elterjedtek a termelési értekezletek, amelyeken a munkások, a műszakiak és az adminisztratív munkaerők megvitatták a termelés ésszerűsítését célzó javaslatokat és intézkedéseket.

Mindez jelentős sikereket hozott az ipar helyreállítása terén. A helyreállítás időszakában

[1] Lenin: Levél a kongresszushoz. Lásd *Lenin* Művei. 36. köt. 603. old.
[2] Ugyanott, 604. old.

A moszkvai AMO-gyár munkásai köszöntik az első szovjet gyártmányú gépkocsit
Fénykép, 1924

a Szovjetunió ipari termelése évente átlag 41 százalékkal növekedett — sokkal gyorsabb ütemben, mint a világháborúban részt vett bármely tőkésországé. 1925-ben a Szovjetunió állami ipara elérte az 1913. évi termelésnek körülbelül a háromnegyedét. Az állami és szövetkezeti ipar a teljes termelés négyötödét szolgáltatta.

A nehézipari ágak közül a kőolajipart és a gépgyártást állították helyre a leggyorsabban. 1925-ben a bakui kőolajtermelés már majdnem elérte a háború előtti színvonalat. A leningrádi Vörös Putyilov Gyárban, a kolomnai és a harkovi mozdonygyárban elkészültek az első szovjet traktorok. Megszületett a gépkocsiipar: 1924 őszén a moszkvai AMO-gyár kibocsátotta az első szovjet teherautókat, 1925-ben a jaroszlavli autógyár elkészítette az első saját konstrukciójú tehergépkocsikat. A leningrádi gépgyárakban megkezdték a belsőégésű motorok és más olyan bonyolult gépek gyártását, amelyeket itt a forradalom előtt nem termeltek. 1925 szeptemberében a tulai gyárban elkészítették az első szovjet textilgépet, az év végén pedig már leningrádi gyárakban is állítottak elő textilgépeket — azelőtt Oroszországban csak tartalék alkatrészeket gyártottak az Angliából importált textilgépekhez.

Megkezdődött a lenini villamosítási terv végrehajtása. Megépült a saturai, a kizeli, a Nyizsnyij Novgorod-i, a volhovi és a styerovkai erőmű.

A kohászat helyreállítása is hozott bizonyos eredményeket. 1922-ben Ukrajnában mindössze egyetlen kohászati üzem dolgozott: a juzovkai — 1925-ben már valamennyi nagy ukrajnai kohászati vállalat üzemben volt. Bizonyos mértékig az uráli kohászat is kiheverte a pusztulást. Egészé-

M. I. Kalinyin beszél a volhovi villanyerőmű építői előtt
Fénykép. 1924

ben véve azonban a kohászat továbbra is messze elmaradt a háború előtti színvonaltól. Összesen mintegy feleannyi nyersvasat és kétharmad annyi acélt termeltek, mint 1913-ban. A kohászat (és gépgyártás) további fejlődéséhez nélkülözhetetlen volt az üzemek állótőkéjének felújítása.

A könnyűipar fejlesztése jóval kisebb ráfordításokat igényelt. Ezért ennek helyreállítása terén születtek a legjelentékenyebb eredmények. 1925-ben a textilipar termelése elérte a háború előtti 80 százalékát, további növeléséhez azonban már szintén az állótőke felújítására volt szükség.

1925 májusában a III. szovjetkongresszus, megvitatva F. E. Dzerzsinszkijnek, a Legfelsőbb Népgazdasági Tanács elnökének az ipar helyzetéről tartott beszámolóját, rámutatott, hogy a háború előtti színvonal, amely felé az ország ipara közeledik, semmiképpen sem elégítheti ki a Szovjetunió szükségleteit. Ezért — hangzott a kongresszus határozata — „a kormánynak elsőrendű feladata az állótőke kibővítése, új gyárak, üzemek építése és új bányák feltárása, a meglevők kibővítése és új berendezéssel való ellátása, s az ehhez szükséges anyagi eszközök előteremtése".

Jelentős sikerek születtek a mezőgazdaság helyreállítása terén. 1925-ben a vetésterület a háború előttinek 99,3 százaléka, a mezőgazdasági termelés pedig a 87 százaléka volt. 1925-ben a különböző fajtájú szövetkezetek már mintegy ötmillió parasztgazdaságot fogtak át. A beszerző, értékesítő és fogyasztási szövetkezetek voltak túlsúlyban, de 1921-től 1925-ig a termelő mezőgazdasági artelek száma is másfélszeresére nőtt: 10 000-ről 14 000-re.

Folytatódott a falu „középparasztosodása". 1925-ben a középparaszti gazdaságok száma a forradalom előttinek már több mint háromszorosára nőtt, főként a szegényparasztok számának

csökkenése révén. Egyébként a NEP viszonyai között némileg növekedett a kulákság, és másfelől az agrárproletariátus is. 1925-ben a falusi népesség 5 százaléka agrárproletár, 22 százaléka szegényparaszt, 68—69 százaléka középparaszt, 3—4 százaléka kulák volt.

A munkás-paraszt szövetség gazdasági alapja a szocialista ipar és a parasztgazdaság összefogása volt. Az ipar ellátta a parasztot a szükséges mezőgazdasági eszközökkel és közszükségleti cikkekkel. Egyedül 1925-ben 230 százalékkal nőtt az ekék, 160 százalékkal a cséplőgépek termelése. A szovjet kormány politikája a mezőgazdasági felszerelés árának csökkentésére irányult. A dolgozó parasztoknak hosszú lejáratú hiteleket nyújtottak.

A mezőgazdasági árutermelés azonban lassan fejlődött, és nem érte el a háború előtti színvonalat. Ennek az volt az oka, hogy a mezőgazdaságban millió és millió kisgazdaság alakjában a magánszektor dominált, s az ipar a maga elavult felszerelésével nem tudta kielégíteni 25 millió parasztgazdaság gép- és szerszámszükségletét. Az ipari bázis gyengesége gátolta a parasztgazdaságoknak a kollektív termelésre való áttérését is.

Így tehát mind az ipar, mind a mezőgazdaság helyzete égetően fontossá tette az ország iparosítását. Ennek előfeltételei az áru- és pénzforgalom szférájában is kialakultak. 1923-tól 1925-ig a belkereskedelem forgalma majdnem háromszorosára nőtt, elérte a háború előtti színvonal 70 százalékát. Szakadatlanul bővült az állami és a szövetkezeti kereskedelem: 1924/1925-ben részesedése a teljes áruforgalomban már 75 százalékos volt (habár a kiskereskedelemben, különösen falun, még igen erős volt a magánkereskedő pozíciója). 1924-ben a Szovjetunió költségvetése első ízben zárult deficit nélkül. Az állami bevételek három év alatt, 1923/1924-től 1925/1926-ig közel megkétszereződtek.

A helyreállítási időszak legfontosabb eredményei közé tartozott a munkások, parasztok és dolgozó értelmiségiek anyagi és kulturális életszínvonal-emelkedése. A reálbér 1922-től 1925-ig 2,4-szeresére emelkedett, s elérte a háború előtti szintet. Ténylegesen azonban az életszínvonal a Szovjetunióban már 1925-ben is jóval magasabb volt, mint a forradalom előtt, minthogy a dolgozók a szovjet rendszer révén számos lényeges előnyt élveztek: bevezették a társadalombiztosítást, az ingyenes gyógykezelést, leszállították a lakbéreket, hozzáférhetővé tették az üdülést, bevezették az ingyenes közoktatást.

A MUNKÁSOSZTÁLY DIKTATÚRÁJÁNAK MEGSZILÁRDULÁSA

A helyreállítási időszak végén minden jel szemmel láthatóan azt mutatta, hogy a szovjethatalom tartósan stabilizálódott, a munkás-paraszt szövetség erősödése talaján megszilárdult a munkásosztály diktatúrája. Ez a folyamat éles osztályharc közepette zajlott le. A tőkés elemek — a kulákok és a nepmanok (a NEP viszonyai között létrejött új burzsoázia) — minden eszközzel igyekeztek meghiúsítani a szovjet államnak a kizsákmányoló tendenciák korlátozására irányuló intézkedéseit. Különösen aktív volt az osztályellenség falun. A kulákok hajszát folytattak a falusi kommunisták, komszomolisták, parasztlevelezők ellen, sőt egyes esetekben gyilkosságra vetemedtek. A falusi szovjetapparátus gyengeségét, munkájának hibáit és fogyatékosságait igyekeztek arra kihasználni, hogy a maguk oldalára vonják a középparasztokat, hogy elégedetlenséget szítsanak a parasztok körében a szovjethatalom ellen.

1924 augusztusában szovjetellenes felkelés tört ki Grúziában. A felkelés élén mensevikek álltak, akik külföldről pénztámogatást kaptak. A mensevikek kulákokra, volt tisztekre és nemesekre támaszkodtak. A felkelést, amelynek nem voltak mély gyökerei a népben, a helyi hatóságok saját erőikkel egyetlen nap alatt leverték. A dolgozó parasztság nem támogatta a mensevikeket, de Gurijában paraszti csoportok is részt vettek a felkelésben; ez a falusi párt- és szovjetszervezetek munkájának gyengeségéről tanúskodott.

A falusi párt- és szovjetmunka fogyatékosságai a szovjetek 1924 őszi újjáválasztásai alkalmával is megmutatkoztak. A kulákoknak több helyütt sikerült befolyásuk alá vonniuk a középparasztokat. Ennek eredményeként a parasztság aránylag kis számban vett részt a szavazásban, egyes esetekben pedig a kulákok embereit választották meg.

Ahhoz, hogy a falun megjavuljon a politikai helyzet, le kellett küzdeni a középparasztság jelentőségének alábecsülését — ami egyes helyi szerveknél mutatkozott —, a párt- és szovjetszervek körül népes pártonkívüli paraszti aktívát kellett kialakítani, e szerveket meg kellett tisztítani az idegen elemektől, és el kellett érni, hogy a szovjetek foglalkozzanak a parasztokat közvetlenül érintő ügyekkel, törődjenek a parasztok mindennapi gondjaival. A párt Központi Bizottságának plénuma 1924 októberében kiadta a jelszót: fel kell élénkíteni a szovjetek munkáját. A szovjetdemokrácia kiszélesítése, a paraszti tömegeknek a szovjetek munkájába való bevonása érdekében átalakították a szovjetek működését. Ettől fogva szabályos időközökben összehívták a szovjetek plénumait, határozottan felléptek az olyan funkcionáriusok ellen, akik megsértették a szovjetdemokráciát, semmibe vették a dolgozók jogait és érdekeit.

A szovjetek munkájának megélénkítése mellett a párt kiadta az általánosabb jelszót: „Arccal a falu felé!" A városokból sok kommunistát irányítottak falusi munkára. A munkásosztály és a parasztság összefogásának erősítésében nagy szerepet játszott a munkásság patronálási mozgalma. Moszkva, Leningrád, Tula, az Urál, a Donyec-medence, Baku és a többi ipari központ munkásai gazdasági, politikai és kulturális segítséget nyújtottak a falunak, valóra váltva azt a lenini gondolatot, hogy a városi munkások legyenek a kommunista eszmék közvetítői a dolgozó parasztok körében. A pártnak és a kormánynak a munkás-paraszt szövetség további erősítésére irányuló intézkedései már a helyreállítási időszak végén meghozták első eredményeiket. Ezt mutatták többek között az 1925. évi szovjetválasztások eredményei is. Az OSZSZSZK számos kormányzóságában, valamint Ukrajnában 1924-hez képest közel megkétszereződött a szavazásban részt vett választópolgárok százalékaránya.

A SOKNEMZETISÉGŰ SZOVJET ÁLLAM MEGERŐSÖDÉSE

A munkás-paraszt szövetség megszilárdulása elválaszthatatlanul összefüggött a soknemzetiségű szovjet állam megerősödésével. A kommunista párt vezetése alatt előrehaladt a szovjet népek összeforrásának folyamata, amely az októberi forradalom győzelmével kezdődött.

A helyreállítási időszakban továbbra is egyre újabb nemzeti köztársaságok és nemzetiségi területek létesültek. 1924-ben az Összoroszországi Központi Végrehajtó Bizottság a dolgozók kívánságának megfelelően az OSZSZSZK azon területeit, ahol a lakosság többsége belorusz volt, a Belorusz SZSZK-hoz csatolta. Ugyanebben az évben a Hegyi Köztársaságot több autonóm területre osztották fel. 1925-ben az OSZSZSZK kormánya, a csuvas dolgozók petíciójának eleget téve, a Csuvas Autonóm Területet autonóm köztársasággá alakította át.

A párt és a kormány nagy munkát végzett az északi kis népek államiságának fejlesztése, gazdasági és kulturális felemelése érdekében. E tevékenység irányítására 1924-ben az Összoroszországi Központi Végrehajtó Bizottság mellett létrehozták az északi népcsoportok koordinációs bizottságát, 1925-ben pedig törvényhozási úton átmenetileg mentesítették e népeket mindennemű adó és beszolgáltatási kötelezettség alól.

1924-ben az Ukrán SZSZK keretén belül megalakították a Moldavai Autonóm Szovjet Szocialista Köztársaságot.

Az Azerbajdzsán SZSZK területén létrehozták a Nahicsevani Autonóm Szovjet Szocialista Köztársaságot és a Hegyvidéki-karabah Autonóm Területet.

A közép-ázsiai népek fejlődését és nemzeti konszolidációját elősegítették az itt végrehajtott

Az Üzbég Szovjet Szocialista Köztársaság kikiáltásának ünneplése
Fénykép. 1924

területi rendezések. A szovjethatalom első éveiben az egykori turkesztáni főkormányzóság területén megalakult a Turkesztáni Autonóm Szovjet Szocialista Köztársaság, amely az OSZSZSZK része lett. Területén üzbégek, türkmének, tadzsikok, kazahok, kirgizek és más nemzetiségek éltek. Közép-Ázsiában ezenkívül két szovjet népköztársaság volt: a buharai és a horezmi. E két köztársaság dolgozói a szocializmus felé vezető úton a bájok, az egykori emíri hivatalnokok, a reakciós papság és egyéb szovjetellenes elemek elkeseredett ellenállásába ütköztek. Az imperialisták közreműködésével basmak bandák alakultak, amelyek fosztogattak, gyilkoltak, felgyújtották az aulokat és a városokat. A buharai és a horezmi népköztársaság dolgozói a Vörös Hadsereg segítségével szétzúzták ezeket a bandákat.

1923 októberében Horezm, 1924 szeptemberében pedig Buhara szocialista szovjetköztársasággá alakult át. Ezzel igen fontos feltétele jött létre annak, hogy Közép-Ázsiában megvalósulhasson a népek kívánságának megfelelő nemzeti-állami beosztás.

Az 1924-ben végrehajtott területi rendezés eredményeképpen megszűntek az egyes nemzetiségeket több részre tagoló határok, és öt új államalakulat keletkezett: az Üzbég és a Türkmén Szovjet Szocialista Köztársaság, a Tadzsik Autonóm Szovjet Szocialista Köztársaság, a Kara-kirgiz és a Kara-kalpak Autonóm Terület. Az Orosz Föderáció részét képező Kirgiz ASZSZK nevét Kazah ASZSZK-ra változtatták.

A III. szovjetkongresszus 1925 májusában megelégedéssel vette tudomásul és üdvözölte a Türkmén és az Üzbég SZSZK népeinek szabad akaratnyilvánítását, és a Szovjet Szocialista

A SZOVJETUNIÓ IPARA 1925-BEN

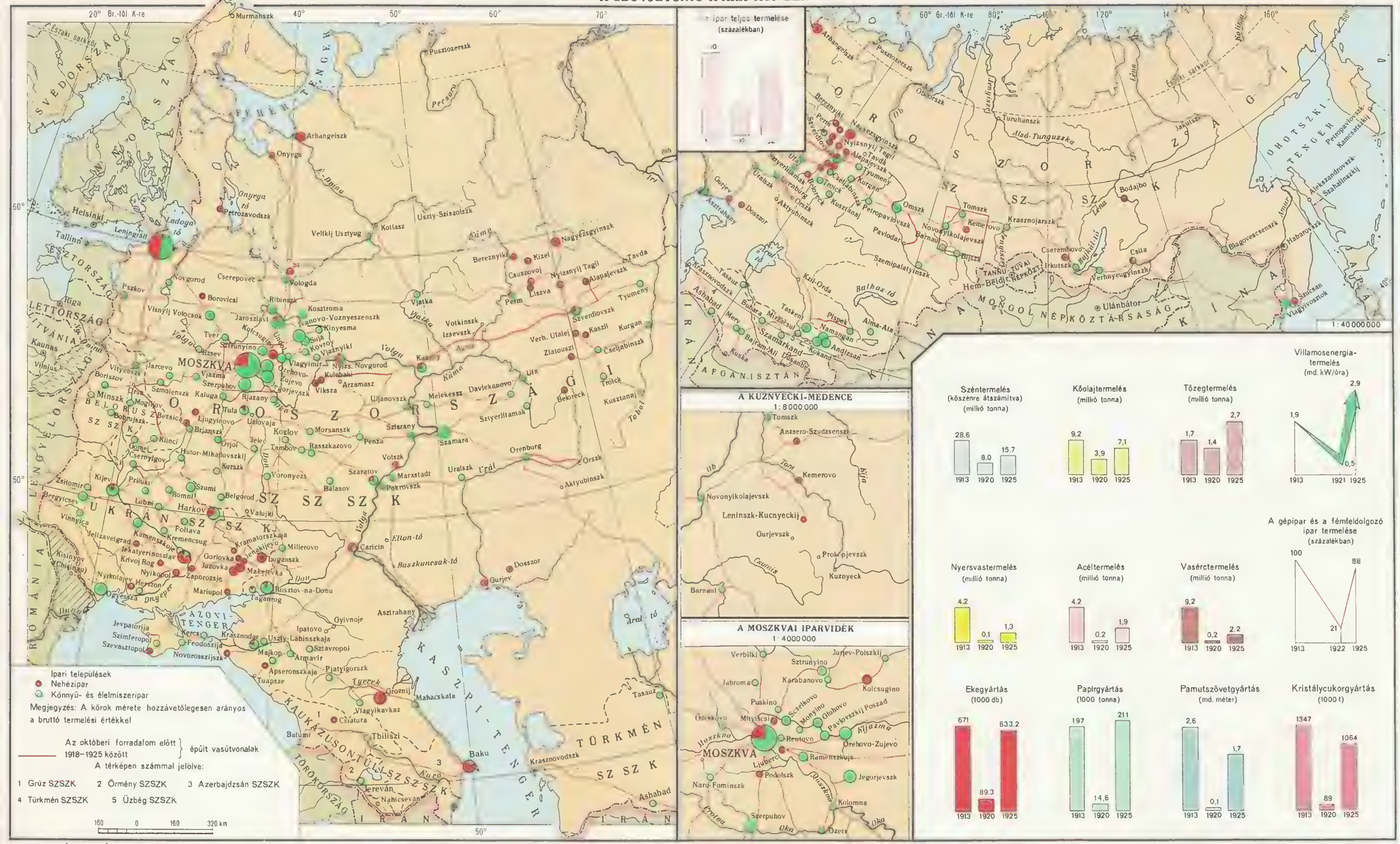

KARTOGRÁFIAI VÁLLALAT, BUDAPEST

A fold- és vízreform végrehajtása. Egy szegényparasztnak átnyújtják a földhöz és igásállathoz juttatásáról szóló okmányt (Ferganai terület)
Fénykép. 1925

Köztársaságok Szövetségének megalakításáról szóló nyilatkozat alapján egyenjogú tagokként fölvette őket a Szovjetunió kötelékébe. Üzbegisztánnal és Türkmenisztánnal együtt a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetségének hat tagja volt.

A szovjet állam erőteljes gazdasági és kulturális támogatást nyújtott a közép-ázsiai köztársaságoknak. Közép-Oroszországból több textilgyárat és egyéb üzemet telepítettek Közép-Ázsiába. Óriási pénzügyi és anyagi-műszaki segítséget nyújtottak a gyapottermesztés fejlesztéséhez. Nagy összegekkel járultak hozzá az ekibasztuzi és a ridderi bányavállalat helyreállításához (Kazah ASZSZK).

A szovjethatalom, következetesen megvalósítva a lenini nemzeti politikát, szakadatlan harcot folytatva a nagyhatalmi sovinizmus és a helyi burzsoá nacionalizmus ellen, gyökeres változásokat hozott a Szovjetunió keleti területein élő népek életében. A Kaukázusontúlon megszüntették a nemzeti viszálykodást és a népek kölcsönös elzárkózását, a cárizmus, a külföldi imperialisták, a grúz, örmény és azerbajdzsán burzsoá nacionalisták uralmának örökségét. Közép-Ázsiában a gazdaságban és a mindennapi életben egyaránt felszámolták a feudális uralom maradványait. E tekintetben igen nagy jelentősége volt az 1925 és 1927 között végrehajtott föld- és vízreformnak. Üzbegisztánban 24 000 kizsákmányoló — félfeudális nagybirtokosok, kereskedők stb. — földjét osztották ki a föld nélküli és törpebirtokos parasztok között. A Türkmén SZSZK-ban több mint 32 000 földnélküli és törpebirtokos kapott földet.

1927-ben a Szovjetunió Központi Végrehajtó Bizottsága mellett bizottságot hoztak létre a keleti dolgozó nők munka- és életkörülményeinek megjavítására; ugyanilyen bizottságok alakultak a keleti szovjetköztársaságok központi végrehajtó bizottságai mellett is. E bizottságok, nemkülönben a szovjetküldöttek gyűlései nagy munkát végeztek a nőknek a szocialista építésbe való bevonása érdekében.

A NEMZETISÉGI ELVEN ALAPULÓ ÁLLAMALAKULATOK ILLETVE KÖZIGAZGATÁSI EGYSÉGEK LÉTREHOZÁSA KÖZÉP-ÁZSIÁBAN ÉS KAZAHSZTÁNBAN (1924 október–1925 május)

A szovjethatalom gazdasági és politikai stabilizációja lehetővé tette, hogy fontos intézkedéseket tegyenek az ország védelmi képességének fokozására.

1924—1928 folyamán hadügyi reformot hajtottak végre, amely szervezetileg megerősítette a szovjet fegyveres erőket, és fokozta harcképességüket. A párt Központi Bizottsága a reform tervezetének kidolgozására és végrehajtásának irányítására bizottságot alakított M. V. Frunze vezetése alatt. Frunzét 1925-ben hadügyi és haditengerészeti népbiztossá és a Forradalmi Katonai Tanács elnökévé nevezték ki.

A szovjet kormány következetes békepolitikát folytatott. A polgárháború befejezése után ismételten részleges leszerelést hajtott végre; 1924 tavaszára a Vörös Hadsereg létszámát 562 000 főre csökkentette. A hadügyi reform egyik leglényegesebb eleme volt a vegyesállományú rendszer bevezetése a Vörös Hadseregben: a korlátozott létszámú állandó jellegű tényleges keret összekapcsolása milicista alakulatokkal. Ez a rendszer lehetővé tette, hogy a katonai költségvetés számottevő emelése nélkül nagyszámú katonakötelest részesítsenek alapfokú katonai kiképzésben. A kötelező katonai szolgálatról szóló 1925. évi törvény pontosan szabályozta a szolgálat letöltésének rendjét.

A hadügyi reform során átalakították a Vörös Hadsereg szervezeti felépítését és egész vezetési rendszerét. Erősen csökkentették az irányító apparátus alkalmazotti létszámát. Ugyanakkor az apparátust a polgárháború tüzében megedződött, tapasztalt munkás- és parasztszármazású parancsnokokkal frissítették fel. Kibővítették a Vörös Hadsereg és a Vörös Flotta parancsnoki karának utánpótlását biztosító katonaiskolák hálózatát.

2. A SZOCIALISTA IPAROSÍTÁS KEZDETE

A SZOCIALIZMUS FELÉPÍTÉSÉNEK LEHETŐSÉGE A SZOVJETUNIÓBAN. A KOMMUNISTA PÁRT XIV. KONGRESSZUSA

1925-ben, amikorra a szovjet emberek hősies munkával, a kommunista párt irányításával döntő sikereket értek el a népgazdaság helyreállítása és a szocialista állam megszilárdítása terén, a párt politikájának középpontjába került a Szovjetunió további fejlődési útjának kérdése.

A párt álláspontja az volt, hogy politikáját arra a tervre kell alapoznia, amelyet Lenin vázolt fel a szocializmusnak a Szovjetunióban való felépítésére a szocialista iparosítás, a parasztság szövetkezetekbe tömörítése és a kulturális forradalom végrehajtása útján. A szocialista építésben döntő szerep várt a gazdaság parancsnoki posztjait kezében tartó munkásosztály diktatúrájára. A szovjethatalom fennállása idején szorosabbra fonódott a munkás-paraszt szövetség, s megerősödött a szovjet állam népeinek szövetsége is. A szocializmusért vívott harc vezetése a gazdag politikai tapasztalatokkal felfegyverzett, edzett lenini párt kezében volt.

Az antileninista elemek felléptek a párt irányvonala ellen. Azt állították, hogy a nyugateurópai proletariátus győzelme és állami szintű támogatása nélkül nem lehet felépíteni a szocializmust a Szovjetunióban. Nem hittek a munkásosztály alkotóerejében és lehetőségeiben, a munkásosztályt a kapitalizmus előtti kapitulációra akarták rávenni.

A kommunista párt határozottan szembeszállt ezekkel a nézetekkel. Megmagyarázta a dolgozóknak, hogy a szovjetországnak mindene megvan, ami a szocializmus felépítéséhez szükséges: hatalmas természeti kincsekkel rendelkezik, s az iparban immár megszilárdult szocialista termelési viszonyok korlátlan távlatokat nyitnak az egész népgazdaság növekedése előtt. A kommunista párt azt tanította, hogy a munkásosztály a saját erejéből is le tudja küzdeni a népgazdaságban meg-

levő tőkés elemeket, magával tudja vonni a parasztságot a szocializmus útján, képes felszámolni a gazdasági élet többszektorúságát és lerakni a szocializmus gazdasági alapjait. A párt ugyanakkor nem titkolta el a nép előtt, milyen nehézségekkel jár a szocializmusnak egy országban való felépítése, és rámutatott, hogy amíg a Szovjetuniót ellenséges kapitalista környezet fogja körül, nem lehet semmiféle biztosíték az intervencióval és a kapitalizmus restaurálásával szemben.

A szovjet népnek minden lehetőséget fel kellett használnia a szocializmus felépítésére a Szovjetunióban, annak tudatában, hogy ezzel nemcsak saját országát emeli fel a társadalmi fejlődés új, magasabb fokára, hanem egyszersmind kedvező feltételeket teremt a forradalmi mozgalom erősödéséhez a kapitalista és gyarmati országokban, hatalmas lépést tesz előre az egész emberiség haladásának útján.

Az 1925 áprilisában tartott XIV. pártkonferencia egyértelmű választ adott a kérdésre: felépíthető-e a szocializmus a Szovjetunióban? Hangsúlyozta, hogy e lehetőség tagadása a munkásosztály alkotóerejének kétségbevonásával, az osztályellenség előtti kapitulációval egyértelmű.

A szocializmus felépítésének első és döntő gazdasági feltétele az ország szocialista iparosítása volt. Az 1925 decemberében megtartott XIV. pártkongresszus világosan meghatározta ezt a célt.

A Központi Bizottság kongresszusi beszámolója sokoldalúan megalapozta a szocialista iparosításnak, a Szovjetunió agrárországból ipari országgá való átalakításának irányvonalát. A kongresszus utasította a Központi Bizottságot: „...a gazdasági építőmunkát annak a szempontnak érvényesítésével folytassuk, amely szerint a Szovjetuniót gépeket és berendezéseket importáló országból gépeket és berendezéseket gyártó országgá kell változtatni, hogy ily módon a Szovjetunió a kapitalista környezetben semmiképpen se válhasson a tőkés világgazdaság függvényévé, hanem olyan önálló gazdasági egység legyen, amely szocialista alapon épül..."

Az iparosításra való áttéréssel kapcsolatos felelősségteljes és nehéz feladatok megoldásának elengedhetetlen feltétele volt a párt teljes egységének és összeforrottságának biztosítása. A XIV. kongresszus idejére azonban kialakult az úgynevezett „új ellenzék", melyet Kamenyev és Zinovjev vezetett. Az „új ellenzék" gyűjtőpontja lett a párt opportunista elemeinek, a kapitulánsoknak és kishitűeknek, akik a kispolgárság nézeteit juttatták kifejezésre, megrettentek a szocialista építés nehézségeitől. Az „új ellenzék" a kongresszuson saját platformmal lépett fel; tagadta a szocializmus győzelmének lehetőségét a Szovjetunióban, nem ismerte el a szovjet ipar szocialista jellegét, harcra kelt a munkásosztály és a középparasztság szövetségének lenini irányvonala ellen, ezzel kikezdve magának a proletárdiktatúrának az alapjait. Az ellenzék egy része elvetette az ország iparosításának politikáját, azt javasolta, hogy csak a mezőgazdaságot fejlesszék, exportálják termékeit, s külföldről hozzák be az ország számára szükséges gépeket és berendezéseket. E kapituláns terv eredményeképpen a Szovjetunió a tőkésországok agrárfüggvényévé vált volna.

A XIV. pártkongresszus túlnyomó szavazattöbbséggel elvetette az „új ellenzék" javaslatait, s határozataiban leleplezte annak trockista lényegét.

A kongresszusnak a Központi Bizottság beszámolójáról hozott határozata leszögezte: „A *gazdasági építés* terén a kongresszus abból indul ki, hogy országunknak, a proletárdiktatúra országának megvan »mindene, ami a teljes szocialista társadalom felépítéséhez szükséges« (Lenin). A kongresszus kimondja, hogy a harc a szocialista építés győzelméért a Szovjetunióban pártunk fő feladata." A kongresszus megbízta a Központi Bizottságot, hogy „folytasson erélyes harcot a pártegység aláásásának minden kísérlete ellen, bárhonnan indult ki és akárki áll az élén". A parasztpolitikát illetően a kongresszus megállapította, hogy két fronton kell harcolni; mind azok ellen, akik túlbecsülik a kulákveszélyt és lebecsülik a középparasztok szerepét, mind pedig azok ellen, akik nem látják a kulákveszélyt.

A XIV. pártkongresszus új szervezeti szabályzatot fogadott el, és a párt nevét a Szovjetunió Kommunista (bolsevik) Pártjára — SZK(b)P — változtatta.

Lenin a szovjetország iparosításában és villamosításában a műszaki előrehaladásnak és az élenjáró szocialista gazdaság megteremtésének egyik legfontosabb eszközét látta: „Amikor majd Oroszországot a villanytelepek és hatalmas technikai berendezések sűrű hálózata fogja borítani, kommunista gazdasági építésünk példakép lesz az eljövendő szocialista Európa és Ázsia számára."[3]

A szovjet állam a népgazdaság helyreállításának sikeres befejezése után hozzáfogott a szocialista iparosításhoz. Az iparosítás programja értelmében főleg a termelési eszközöket előállító ágakat kellett fejleszteni, mindenekelőtt a gépgyártást és a kohászatot, hiszen enélkül gondolni sem lehetett az egész népgazdaság sikeres újjáalakítására. Nagy kapacitású, sokoldalú, modern, magas termelékenységű ipart kellett teremteni, biztosítani kellett a Szovjetunió műszaki és gazdasági önállóságát, új anyagi-technikai bázist kellett teremteni a mezőgazdaság szocialista átszervezéséhez és az ország védelmi képességének fokozásához, egyidejűleg pedig emelni kellett a dolgozók életszínvonalát. Az iparosításnak az ország gazdaságában abszolút túlsúlyra kellett juttatnia a szocialista elemeket a tőkés elemekkel szemben, elő kellett segítenie, hogy a „ki kit győz le" kérdése a szocializmus javára dőljön el. 1917 októberében a munkásosztály megteremtette a maga diktatúráját, s ezzel politikailag legyőzte a kapitalizmust; most gazdasági téren is ki kellett vívni a győzelmet a tőkés rendszer felett.

Annak, hogy az országot a lehető legrövidebb történelmi időszak alatt iparosítani lehessen, elengedhetetlen feltétele volt a szocialista felhalmozás problémájának megoldása. A kapitalista országokban a felhalmozás forrása a dolgozók kíméletlen kizsákmányolása, a hadisarc, a gyarmatok kifosztása volt. A szovjet állam ezt az utat elvileg elutasította. Külföldi kölcsönöket sem vehetett igénybe, mivel a tőkés államok nem voltak hajlandók hitelezni a Szovjetuniónak.

A Szovjetuniónak a következő belső felhalmozási források álltak rendelkezésére: a vállalatok, a föld és az ásványi kincsek össznépi tulajdona, az államosított ipar, a bankok, valamint a kül- és belkereskedelem nyeresége, továbbá az anyagi eszközök átcsoportosítása a népgazdaság különböző ágai között az állami költségvetés révén. A felhalmozási forrásokat csak a legszigorúbb takarékosság, a munkatermelékenység emelése, valamint a dolgozó tömegek kezdeményező készségének és önállóságának fejlesztése alapján lehetett realizálni.

A dolgozó tömegek megértették, hogy a szocialista iparosítás megfelel alapvető érdekeiknek, a nép anyagi és kulturális életszínvonalának szakadatlan emelkedéséhez vezet. Ezért a kommunista párt vezetésével tevékenyen küzdöttek a Szovjetunió szocialista ipari nagyhatalommá való átalakításáért, és hatalmas áldozatokat vállaltak e nagy ügy érdekében.

1925 végén a szovjet kormány elhatározta, hogy Moszkvában, Leningrádban, az Urálban, a Don menti Rosztovban, Armavirban és másutt összesen 14 általános és mezőgazdasági gépgyár építését kezdi meg. 1926-ban a kormány határozatot hozott a kulcsépítkezésekről; ezek közé sorolták a szocialista iparosítás fent említett elsőszülötteit. A IV. szovjetkongresszus (1927 április) a szocialista átalakítás konkrét tervének elkészülése érdekében kötelezte a kormányt, hogy a legrövidebb időn belül dolgozza ki a népgazdaság fejlesztésének ötéves tervét.

[3] A VIII. összoroszországi szovjetkongresszus. 1920. december 22—29. Lásd *Lenin* Művei 31. köt. Szikra 1951. 535. old.

Az iparosításért folytatott harcban a szovjet népnek nagy nehézségekkel kellett megbirkóznia. Noha az ipar a helyreállítási időszak végén már jelentékeny nyereséget hozott, ezek a bevételek távolról sem voltak elegendők a nehézipar fejlesztéséhez. Ezért az iparon belüli felhalmozás fokozása mellett nagy dotációkra volt szükség az állami költségvetés terhére. 1925/1926-ban az ipar költségvetési finanszírozása 105 millió rubellel múlta felül az iparból származó bevételeket, s a továbbiakban az iparra fordított kiadások évről évre növekedtek.

A szocialista felhalmozás növelése érdekében intézkedéseket hoztak a vállalati munkatermelékenység emelésére, az államgépezetre fordított kiadások csökkentésére, a legszigorúbb takarékossági rendszer bevezetésére.

Óriási nehézségek forrása volt a szocialista iparosítás során az is, hogy az országban túlsúlyban levő kisárutermelés napról napra szülte és táplálta a kispolgári nézeteket a kistulajdonosok milliói, sőt a munkások körében is. Ezt a körülményt nagymértékben kihasználták a városi és falusi tőkés elemek, az ellenséges beállítottságú polgári szakemberek, a kizsákmányoló osztályok valamennyi maradványa. Ezek megértették, hogy a szocialista iparosítás végérvényesen halomra dönti a Szovjetunió kapitalista elfajulásába vetett reményeiket, s ezért minden eszközzel akadályozni igyekeztek az iparosítás megvalósítását, fokozták szovjetellenes tevékenységüket.

A szocialista iparosítás irányvonala ellen elkeseredett harcot vívtak a trockisták és a zinovjevisták, akik röviddel a XIV. pártkongresszus után egységes antileninista tömböt alakítottak. A trockista—zinovjevista ellenzék konokul tagadta a szocializmus szovjetunióbeli győzelmének lehetőségét, azt hirdette, hogy elkerülhetetlenek a munkásosztály és a parasztság összeütközései és szövetségük felbomlása, szembeszállt a párt egységére vonatkozó lenini határozattal. Az ellenzék, a Kommunista Internacionáléból kizárt antileninista elemekkel összefogva, igyekezett megbontani az Internacionálé sorait.

A pártszervezetek egy emberként utasították vissza a trockista—zinovjevista blokk rágalmazó megnyilatkozásait. De az ellenzék, az 1926-ban megtartott XV. pártkonferencia határozataival is szembeszegülve, nem szüntette be pártellenes tevékenységét.

1927 októberében, két hónappal a XV. pártkongresszus előtt, a Központi Bizottság közölte, hogy általános pártvitát nyit a kongresszus napirendjén szereplő kérdésekről. A vita a lenini irányvonal teljes győzelmét eredményezte: a Központi Bizottság politikájára szavazott a kommunisták több mint 99 százaléka, a trockista—zinovjevista blokkra pedig nem egészen egy százaléka. Az ellenzékiek azonban ez után a szemléltető lecke után sem mondtak le a pártellenes harcról, sőt fokozták azt. 1927. november 7-én szovjetellenes tüntetést rendeztek Moszkvában és Leningrádban. Ezzel áthágták a szovjet törvényesség határait, s az ellenséges osztályokra való orientálódás, a szovjethatalom elleni nyílt harc útjára léptek. November 14-én a Központi Bizottság és a Központi Ellenőrző Bizottság együttes ülése Trockijt és Zinovjevet kizárta a pártból. Az ellenzék kérdését megvitatás végett a XV. kongresszus elé terjesztették.

Ebben az időben a külső ellenség is fokozott nyomást gyakorolt a szovjet államra. Anglia megszakította a diplomáciai kapcsolatokat a Szovjetunióval; meggyilkolták Vojkov varsói szovjet nagykövetet; támadást intéztek a pekingi, londoni, sanghaji és tiencsini szovjet politikai és kereskedelmi képviseletek ellen. Mindezek az ellenséges akciók azt mutatták, hogy az imperialisták igyekeznek provokációk és fenyegetések révén meghiúsítani vagy legalábbis fékezni a Szovjetunió iparosítását.

Az egész országot a tüntetések és gyűlések áradata öntötte el. A dolgozók kifejezésre juttatták a szocialista haza iránt érzett szeretetüket, a kommunista párt és a szovjethatalom iránti odaadá-

sukat. A Szovjetunió dolgozói hozzájárulásokat ajánlottak fel keresetükből a honvédelem erősítésére. A Nagy Októberi Szocialista Forradalom tizedik évfordulójának napjaiban adták át a Vörös Légiflottának az első olyan repülőgépeket, amelyeket a dolgozók hozzájárulásaiból gyártottak.

A SZOCIALISTA IPAROSÍTÁS ELSŐ EREDMÉNYEI

A dolgozó tömegek nagy lelkesedéssel fogadták a kommunista párt felhívását a Szovjetuniónak szocialista ipari nagyhatalommá való átalakításáért vívott harcra. Nemcsak hősies munkájukkal járultak hozzá az iparosítás ügyéhez, hanem a költségvetés megszilárdításához, az építőmunka finanszírozásához szükséges pénzzel is. A dolgozók által jegyzett iparosítási kölcsönök is hozzájárultak ahhoz, hogy évről évre nőttek az ipari tőkebefektetések. 1925—1926-ban az ipari beruházások 830 millió rubelt tettek ki, ebből 609 millió jutott a nehéziparra; 1928—1929-ben e számok már így alakultak: 2073 millió, illetve 1616 millió. Ez lehetővé tette, hogy a szocialista ipar gyorsított ütemben növekedjék, sokkal gyorsabban, mint a főbb tőkésországok ipara. A Szovjetunióban 1926—1927-ben 18 százalékkal emelkedett az ipari termelés. Egyre erőteljesebben érvényesültek a szocialista gazdasági rendszer előnyei, hatalmas teremtő lendülete, életereje.

Különösen nagy sikerek születtek a gépgyártás terén. 1926/1927-ben e rendkívül fontos iparág termelése már egyharmaddal múlta felül az 1913-as színvonalat.

A szocialista iparosítás bázisául a régi orosz ipari központok szolgáltak. Ám ugyanakkor a szovjet kormány minden eszközzel elősegítette az ipar fejlesztését valamennyi nemzeti köztársaságban és nemzetiségi területen is. Ukrajnában 1926/1927-ben megkezdődött a luganszki mozdonygyár rekonstrukciója, kibontakozott a dnyeprodzerzsinszki vagongyár építése, a Donyec-medencében folytatódott a bányák rekonstrukciója, illetve kiépítése, megindult a dnyepropetrovszki vízierőmű (Dnyeprogesz) építése.

Belorussziában hozzáfogtak az oszipovicsi erőmű, a gomeli mezőgazdasági gépgyár, a bobrujszki fafeldolgozó kombinát, a minszki bőrgyár és több más nagyüzem építéséhez.

1927-ben megkezdték a Turkesztán—Szibériai Vasútvonal (Turkszib) építését. Ennek a vasútvonalnak óriási jelentősége volt a szovjet Kelet ipari fejlődése, Kazahsztán és Közép-Ázsia saját munkásosztályának kialakulása szempontjából.

Az ország iparosításának szocialista jellege kifejezésre jutott a szocialista szektor növekedésében, a magántőkés szektor súlyának csökkenésében. Az iparban a magánszektor aránya 1924-től 1928-ig 19 százalékról 14 százalékra csökkent.

Javult a munkásosztály és a dolgozó parasztság anyagi helyzete. Nagymértékben csökkent a munkanélküliség. Két év alatt (1926—1927-ben) a Szovjetunióban 7,5 százalékkal nőtt a munkások száma. A névleges és a reálbér egyaránt emelkedett. Igaz ugyan, hogy továbbra is hiány mutatkozott közszükségleti cikkekben, de a dolgozók tisztában voltak a nehézipar gyors ütemű fejlesztésének szükségességével, s önként vállaltak bizonyos korlátozásokat és nélkülözéseket.

A dolgozók munka-aktivitásának új formái születtek meg: a termelési szemlék, a tapasztalatátadás. 1926-ban a Moszkva—Kazany vasútvonal javítóműhelyeiben és a leningrádi Vörös Háromszög Gyárban megalakultak az első rohambrigádok. Aktívabbá váltak a termelési értekezletek.

A kommunista párt kiváló pártmunkásokat irányított a szocialista építés legfontosabb frontszakaszaira: F. E. Dzerzsinszkijt, V. V. Kujbisevet, G. K. Ordzsonikidzét, Sz. M. Kirovot, Sz. V. Kosziort, G. I. Petrovszkijt, A. I. Mikojant, P. P. Posztisevet, J. E. Rudzutakot, V. J. Csubart és másokat.

Egyre több üzemi munkás és dolgozó paraszt került az állami szervekbe. Előrehaladt az apparátusnak munkásokkal való feltöltésére és a bürokratizmus elleni harcra vonatkozó lenini útmutatások megvalósítása.

A szovjetek körül széles pártonkívüli aktívát hoztak létre. A szovjetek, a szakszervezetek és a többi tömegszervezetek munkáját a kommunista párt által kiadott jelszónak — „Arccal a termelés felé!" — megfelelően alakították át. A dolgozók politikai öntudata megnyilvánult az 1926. és 1927. évi szovjetválasztásokon; különösen figyelemreméltó volt a dolgozó parasztság nagyarányú részvétele.

A nehézipar gyors növekedése erősítette a város és a falu termelési kapcsolatait. A mezőgazdasági gépgyárak egyre több gépet és eszközt állítottak elő, melyeket az állam alacsony áron hitelbe adott a parasztoknak.

Megkezdődött a lenini szövetkezeti terv valóra váltása. 1927. október 1-én már a parasztgazdaságok 38 százaléka tömörült fogyasztási szövetkezetekben. A mezőgazdasági hitelszövetkezetek taglétszáma 1925-től 1927-ig 3 millióról 6 millió főre növekedett. A mezőgazdasági hitelrendszer csatornáin át a dolgozó parasztok 1927/1928-ban 770 millió rubel kölcsönhöz jutottak.

A párt támaszát alkották falun a mezőgazdasági munkások szakszervezeti csoportjai, valamint a szegényparaszt-csoportok. Ezek munkája is számottevően megjavult.

Egyre aktívabban vett részt a szocialista építésben az értelmiség. 1928-ban A. N. Bah, továbbá A. I. Abrikoszov, I. G. Alekszandrov, N. F. Gamaleja, N. Sz. Kurnakov, A. I. Oparin és más kiváló szovjet tudósok kezdeményezésére megalakult a „Tudományos és műszaki dolgozók össz-szövetségi egyesülete a Szovjetunióban folyó szocialista építés előmozdítására" (orosz nevének rövidítése: VARNITSZO), amely nagy szerepet játszott a tudományos szakemberek tömörítésében, a szocializmus építésére való mozgósításban.

A SZOVJETUNIÓ IRÁNTI NEMZETKÖZI SZOLIDARITÁS ERŐSÖDÉSE. AZ OKTÓBERI FORRADALOM TIZEDIK ÉVFORDULÓJA

A világ első szocialista munkás-paraszt államának sikerei növelték a világ dolgozóinak érdeklődését a Szovjetunió iránt. Külföldről a munkásküldöttségek valóságos áradata indult meg a Szovjetunió felé. A delegációk tagjait rendszerint munkásgyűléseken választották meg, s hazatértük után beszámoltak az őket kiküldő munkásoknak. A szovjet kormány minden lehetőséget megadott a külföldi küldöttségeknek, hogy megismerkedjenek a szovjetország életével.

Német és svéd munkásküldöttség érkezik Moszkvába
Fénykép. 1925

Egy 1925-ben a Szovjetunióban járt csehszlovák munkásküldöttség nyilatkozatában ezt olvashatjuk: „A társadalmi viszonyokban bekövetkezett forradalmi fordulat nyomán gyökeres változások mentek végbe Oroszország gazdasági struktúrájában... Minthogy a Szovjetunióban az alapvető gazdasági pozíciók a munkásállam kezében vannak, a szovjethatalom fő erőfeszítései az ipar és az egész

gazdaság helyreállítására és tökéletesítésére irányulnak... A Szovjetunióban a gazdasági élet feltartóztathatatlanul fejlődik, s vele együtt növekszik a dolgozók jóléte is."

A Szovjetunió dolgozói a maguk részéről ismételten kifejezésre juttatták szolidaritásukat a kapitalista államok dolgozóinak harcával, Kína, India és más gyarmati és függő országok népeinek nemzeti felszabadító mozgalmával. Az angol munkások 1926. évi sztrájkja alkalmával a szovjet dolgozók mintegy 11 millió rubelt gyűjtöttek a sztrájkolók megsegítésére.

A szovjet munkások nemzetközi kapcsolatainak bővülése elősegítette a proletár internacionalizmus erősödését. 1927-ben a kapitalista országokból sok delegáció érkezett az októberi forradalom tizedik évfordulójának ünnepségeire.

A szovjet nép a politikai és termelési aktivitás nagyarányú fokozásával ünnepelte a Nagy Októberi Szocialista Forradalom tizedik évfordulóját.

1927 októberében Leningrádban tartották meg a Szovjetunió Központi Végrehajtó Bizottságának jubileumi ülésszakát. Az ülésszak meghallgatta a Legfelsőbb Népgazdasági Tanács elnöke, V. V. Kujbisev beszámolóját a Szovjetunió tízesztendős gazdasági fejlődésének eredményeiről és a népgazdaság fejlődési perspektíváiról. A. V. Lunacsarszkij művelődésügyi népbiztos „A kulturális építés tíz esztendejének eredményei a Szovjetunióban" címmel tartott beszámolót. Az ülésszak kiáltványt intézett „Minden szovjet munkáshoz, dolgozóhoz, paraszthoz és vöröskatonához, az egész világ proletárjaihoz és a világ elnyomott népeihez".

Ugyanezekben a napokban Moszkvában az angol küldöttség kezdeményezésére összeült a Szovjetunió Barátainak Világkongresszusa. Ezen 43 országból mintegy ezer delegátus vett részt, nemcsak kommunisták, hanem szociáldemokraták, pártonkívüli munkások és értelmiségiek is. A kongresszus határozata hangsúlyozta a Szovjetunióban folyó szocialista építés világtörténelmi jelentőségét. A küldöttek megfogadták, hogy minden erejükkel védelmezik a Szovjetuniót, és harcolnak az újabb háborúra uszítók ellen.

A KOMMUNISTA PÁRT XV. KONGRESSZUSA

1927 decemberében összeült a kommunista párt XV. kongresszusa. A kongresszus teljes egészében jóváhagyta a Központi Bizottság politikai és szervezeti tevékenységét, irányelvként szögezte le, hogy fenn kell tartani az iparosítás erős ütemét, s fokozni kell a támadást a tőkés elemek ellen, irányt véve ezek felszámolására.

Külpolitikai téren a kongresszus megbízta a Központi Bizottságot, hogy lankadatlanul folytassa a békéért vívott harcot, törekedjék a szovjet dolgozók nemzetközi kapcsolatainak erősítésére és a Szovjetunió védelmi képességének fokozására.

A XV. pártkongresszus jóváhagyta az első ötéves népgazdaság-fejlesztési terv elkészítésének irányelveit. A kongresszus egyik legfontosabb napirendi pontja a falusi munka volt. Míg a szocialista ipar gyors iramban fejlődött, a mezőgazdaság elmaradása nem szűnt meg. A kongresszus az ország fejlődésének objektív szükségleteivel összhangban rámutatott: „...a kis egyéni parasztgazdaságok tömörítése és kollektív nagygazdaságokká alakítása a párt fő feladata a falun". A kongresszus megállapította, hogy ez az átmenet csak a dolgozó parasztok önkéntes beleegyezésével valósítható meg, és rámutatott, hogy népszerűsíteni kell a közös nagyüzemi gazdálkodásra való fokozatos áttérést. A kongresszus kimondta, hogy fokozni kell a kulákság elleni támadást, és több olyan rendszabályt fogadott el, amelyek korlátozták a falusi kapitalizmus fejlődését, és a paraszti gazdaságot a szocializmus irányába terelték. A kongresszus, meghirdetve a mezőgazdaság szocialista átalakításának irányvonalát, további harcra lelkesítette a Szovjetunió dolgozóit a szocializmus győzelméért.

A kongresszus a pártegységért vívott harc jegyében folyt le. Az ellenzék pártellenes tevékeny-

ségéről a kongresszus által választott bizottság nevében Ordzsonikidze tartott beszámolót. A kongresszusi határozat megállapította: „. . . az ellenzék eszmeileg szakított a leninizmussal, mensevik csoporttá fajult, a nemzetközi és belföldi burzsoázia erői előtti kapituláció útjára lépett, s objektíve a proletárdiktatúra rendszere ellen működő harmadik erő eszközévé vált".

A kongresszus az ellenzékhez tartozást és az ellenzék nézeteinek propagálását a párttagsággal összeférhetetlennek nyilvánította. Megállapította: az ellenzék átlépte a szovjet törvényesség határait, a frakciózásról áttért egy szovjetellenes trockista párt létrehozására. A kongresszus jóváhagyta Trockij és Zinovjev kizárását, s kizárta a pártból a trockista—zinovjevista blokk 75 aktív tagját.

A kongresszus határozatai megerősítették a párt egységét. A pártszervezetek a határozatokat egyöntetűen magukévá tették.

A BELSŐ OSZTÁLYHARC

Az ország iparosításának politikája és a mezőgazdaság kollektivizálásának irányvonala elkeseredett ellenállásra ösztönözte a tőkés elemeket: kulákokat, nepmanokat, különféle kártevő csoportokat a burzsoá szakemberek soraiban.

Éles osztályharc lángolt fel az 1927/1928. évi gabonabegyűjtési kampány alkalmával. A mezőgazdasági termelés általános elmaradottságát ekkor még az is tetézte, hogy az ország déli részében rossz volt a termés. 1927-ben a gabonatermés mintegy 300 millió puddal volt kevesebb, mint az előző évben. A gabonabegyűjtési tervet nem teljesítették. A kulákok, akik a gabonafölöslegek jelentős részével rendelkeztek, elrejtették a gabonát, nem voltak hajlandók rögzített áron eladni az államnak. Gabona-sztrájkjuk súlyosbította a közellátási helyzetet, azzal a veszéllyel fenyegetett, hogy az egész népgazdaság válságba kerül, meghiúsul az iparosítás ügye.

A középparasztok is kevesebb gabonát adtak el, mint addig. Ennek főbb okai abban keresendők, hogy az iparcikkek viszonylag lassan és elégtelen mennyiségben kerültek piacra, a gabonaárak az egyéb mezőgazdasági termékekhez képest alacsonyak voltak, s a begyűjtési apparátus nem dolgozott megfelelően. A párt és a kormány a gabonabegyűjtés terén mutatkozó nehézségek leküzdésére számos fontos intézkedést tett: átszervezték és új káderekkel erősítették meg a begyűjtési apparátust, nagy mennyiségű iparcikket irányítottak falura, fokozták a városok falusi patronáló tevékenységét, több száz munkásbrigádot küldtek ki a gabonabegyűjtés segítésére.

A szovjet kormány a dolgozók zökkenésmentes gabonaellátásának biztosítása érdekében 1928-ban kénytelen volt egyes városokban bevezetni a kenyérjegyrendszert (1929-ben más fontos élelmiszerekre és néhány iparcikkre is rögzített fejadagot állapítottak meg).

A szovjet bíróságok a kulákszabotázs ellen harcolva olyan döntéseket hoztak, hogy azoktól a kulákoktól, akik nem hajlandók rögzített áron eladni az államnak a gabonafelesleget, el kell kobozni azt. Az elkobzott gabona 25 százalékát a falusi szegények között osztották szét. Mindezek az intézkedések bizonyos pozitív eredményekkel jártak. A párt és a kormány a kulákság elleni erélyes harcban a szegény- és középparasztság széles tömegeit tömörítette.

Ebben a történelmi pillanatban lépett fel a párt és a kormány politikája ellen Buharin és Rikov csoportja. E csoport résztvevői azt hirdették, hogy a gabonabegyűjtési nehézségekből a kulákgazdaság fejlesztésében és a szocialista iparosítás szűkítésében kell keresni a kiutat. Kiadták a „szűk keresztmetszetekhez igazodás" jelszavát, ellenezték a nehézipar fejlesztését, a mezőgazdaság szocialista átalakítását és a szovhozépítést. Akárcsak a trockisták, ők sem hittek abban, hogy a Szovjetunióban győzhet a szocializmus, nem hittek a technikai-gazdasági elmaradás megszüntetésének lehetőségében, abban, hogy a kisárutermelő parasztgazdaságot át lehet állítani a szocializmus vágányaira. A párt megállapította, hogy az adott feltételek között a fő veszély a jobboldali elhajlás, és minden kommunistát kérlelhetetlen harcra szólított ellene.

A szovjet népnek meg kellett küzdenie a burzsoá szakemberek egy részének szabotázstevé-

G. M. Krzsizsanovszkij beszámol az első ötéves tervről az Állami Tervbizottság értekezletén
Fénykép. 1928

kenységével is. 1928 elején nagy kártevő szervezetet fedtek fel a Donyec-medence sahti kerületében. Tagjai a széniparban dolgoztak; szándékosan helytelen irányba terelték a feltárási munkálatokat, megrongálták a gépeket és a szellőzőberendezéseket, elárasztották a legjobb aknákat, és közismerten alkalmatlan frontszakaszokon indították meg a fejtést, bányaomlásokat, robbanásokat idéztek elő, gyújtogattak az aknákban és a villanytelepeken. Az utasításokat és a pénzt az úgynevezett volt orosz gyárosok párizsi központjától kapták, amely külföldi imperialista körökkel állt kapcsolatban.

A sahti szabotőrszervezet nyomán hasonló ellenforradalmi szervezeteket lepleztek le a közlekedésben, a gépgyártásban, a hadi-, textil-, hajóépítő iparban, a vegyiparban, az arany- és platinaiparban és más iparágakban, valamint a mezőgazdaságban is.

A kommunista párt és a szovjet állam fontos tanulságokat szűrt le a burzsoá szakemberek szabotázstevékenységéből. A Központi Bizottság 1928 áprilisi és júliusi plénuma megállapította, hogy a szovjetfunkcionáriusok egy részében eltompult az éberség és a forradalmár ösztön, hogy nem megfelelő a gazdasági építőmunka pártirányítása. A plénumok a legélesebben felvetették, hogy az ipart el kell látni a szocializmus ügyéhez hű műszaki értelmiségiekkel. A szakemberképzés meggyorsítása és megjavítása végett egyebek között elhatározták új műszaki főiskolák létesítését, melyeken az oktatást szorosan össze kell kapcsolni a gyakorlati termeléssel.

A kommunista párt, leküzdve a számtalan nehézséget és a szocializmus ellenségeinek ellenállását, elszánt harcban a trockisták és a jobboldali kapitulánsok ellen, magabiztosan vezette a szovjet népet a szocialista gazdaság alapjainak lerakása útján.

AZ ELSŐ ÖTÉVES TERV ELŐKÉSZÍTÉSE ÉS ELFOGADÁSA

A XV. pártkongresszus irányelvei alapján a Szovjetunió gazdasági és tervező szervei kidolgozták a népgazdaság fejlesztésének ötéves tervét. A terv összeállítása nem volt könnyű. Ilyen feladatot még soha senkinek nem kellett megoldania. Az első ötéves terv a szocializmus ellenségeivel vívott heves harcban született meg. A gazdasági és tervező hivatalnokok egy része — burzsoá közgaz-

dászok, akik között voltak szabotőrök is — élesen ellenezte a népgazdaság fejlesztésének „elviselhetetlen" és „irreális" ütemét. Támogatták őket a jobboldali kapitulánsok is.

A párt az ötéves tervért, annak gyors üteméért, az ország szocialista iparosításáért vívott harcban a dolgozók széles tömegeire, mindenekelőtt a munkásosztályra támaszkodott. A szakszervezetek képviselőit bevonták az állami tervező és gazdasági szervek tevékenységébe; a szakszervezetek központi és területi bizottságainak ülésein beszámoltak az ötéves tervre vonatkozó tervezetekről.

Számos nagy tudós tevékenyen részt vett az egyes iparágak terveinek kidolgozásában s ezen túlmenően az általános népgazdasági problémák megoldásában is. Köztük volt I. G. Alekszandrov akadémikus, a Dnyeprogesz tervezője, I. P. Bargyin, a kuznyecki kohászati kombinát építkezésének főmérnöke, A. N. Bah, D. N. Prjanyisnyikov és mások.

1928 novemberében közzétették az ötéves tervnek az ipar fejlesztésére vonatkozó ellenőrző számait, melyeket a Szovjetunió Legfelsőbb Népgazdasági Tanácsa dolgozott ki. Az ugyanebben az időben ülésező VIII. szakszervezeti kongresszus meghallgatta Kujbisevnek, a Népgazdasági Tanács elnökének beszámolóját, s megállapította, hogy az ipar ellenőrző számai helyesen tükrözik a párt fő irányvonalát, ti. az ország gyors ütemű iparosítását és a nehézipar elsődleges fejlesztését a szocializmus felépítése és az ország technikai elmaradottságának megszüntetése érdekében.

A VIII. szakszervezeti kongresszus után országszerte megindult a vita a gyárakban és az üzemekben az előzetes tervjavaslatokról. A dolgozók tevékeny közreműködése jóvoltából pontosabbá lehetett tenni az ipar munkájának fontos mutatószámait, sőt újabb lehetőségek is mutatkoztak a szocialista gazdaság fejlesztésének meggyorsítása terén.

Az országos vita eredményei alapján véglegesen kidolgozott első ötéves népgazdaság-fejlesztési tervet 1929 április végén jóváhagyta a XVI. pártkonferencia. Májusban megnyílt az V. szovjetkongresszus. Az ülésteremben óriási térkép tárult a küldöttek szeme elé, amelyen az ötéves terv leendő létesítményeit tüntették fel. „A térkép még néma — írta a „Pravda" —, de mindenki érzi, hogy a vászon sápadt, fénytelen köröcskéi, négyszögei, háromszögei, görbe és ferde vonalai mögött beláthatatlan horizontok tárulnak fel, tág perspektívák, szédítő átalakulások." Az Állami Tervbizottság elnöke, G. M. Krzsizsanovszkij beszámolója alatt a térkép „megszólalt". Az előadó jeladására tucatjával gyúltak ki a térképen a szénlelőhelyeket jelző csillagok — a Donyec-medencében, a kuznyecki, a Moszkva környéki medencében és másutt —, a hőerőműveket jelképező vörös és a vízierőműveket jelölő kék köröcskék. A beszámoló végére a térképen valamennyi fény kigyulladt. A kongresszus küldöttei láthatták, milyen lesz az ország öt esztendő múlva. A teremben kitört a tapsvihar. A küldöttek felemelkedtek helyükről és elénekelték az Internacionálét.

Az V. szovjetkongresszus egyhangúlag jóváhagyta az 1928/1929-től 1932/1933-ig terjedő első ötéves tervet. A kongresszus határozata rámutatott, hogy a terv a népgazdaság szocialista újjáalakításának átfogó programja, és teljes mértékben megfelel a szovjethatalom fő irányvonalának, nevezetesen a Szovjetunió iparosításának, a mezőgazdaság szocialista átalakításának, a tőkés elemek leküzdésének és a szocialista elemek következetes erősítésének az ország gazdaságában, a Szovjetunió védelmi képessége fokozásának. A kongresszus kifejezte azon szilárd meggyőződését, hogy „a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetségének dolgozói az ellenség jósolgatásai és a kishitűek ingadozásai ellenére leküzdik az előttük álló nehézségeket, s megtörve az ellenséges kapitalista erők ellenállását, győzelmesen megoldják a szocialista építés hatalmas feladatait".

A szovjetország új, fontos történelmi határvonalhoz érkezett. Felhasználva a fejlődő szocialista termelési viszonyok előnyeit, sikeresen befejezte gazdaságának helyreállítását, felhalmozta a népgazdaság szocialista újjáalakításának megkezdéséhez szükséges anyagi eszközöket, s határozottan irányt vett a szocialista iparosításra. Miközben a tőkés világban az ideiglenes stabilizáció a végéhez közeledett, a Szovjetunió megkezdte az első ötéves terv végrehajtását. E terv megvalósítása azt jelentette, hogy a Szovjetunióban lerakják a szocializmus gazdasági alapjait.

III. FEJEZET

A FŐBB KAPITALISTA ÁLLAMOK AZ IDEIGLENES STABILIZÁCIÓ IDŐSZAKÁBAN

A kapitalizmus stabilizációja a különböző országokban más és más formát öltött. A folyamatot minden országban számos tényező determinálta: az első világháborúban és az azt követő forradalmi fellendülés idején elszenvedett gazdasági és politikai megrázkódtatások mélysége, a politikai és osztály-erőviszonyok, a munkásosztály szervezettségének és öntudatának színvonala stb. Ez magyarázza, hogy például az Egyesült Államokban és Japánban a kapitalizmus stabilizációja kevesebb nehézségbe ütközött, mint a nyugat-európai országokban. Fontos szerepet játszottak külső tényezők is, mint például az amerikai monopóliumok gazdasági expanziója Európa országaiban, főként Németországban és kisebb mértékben Olaszországban. A dollárbeáramlás lehetővé tette az érintett országok burzsoáziája számára, hogy gyorsabban felülkerekedjen a gazdasági bomláson, stabilizálja a valutát, és növelje az ipari termelést.

1. NÉMETORSZÁG

A KAPITALIZMUS RÉSZLEGES STABILIZÁCIÓJA

A német munkásosztály veresége 1923 októberében a forradalmi fellendülés időszakának lezárulását jelentette. A burzsoázia a szoldateszka támogatásával és a jobboldali szociáldemokrácia felhasználásával támadásba ment át a munkásosztály ellen. Eltöröltek számos alkotmányos garanciát, megszüntették a nyolcórás munkanapot, megnyirbálták a rokkantsági és öregségi segélyt. A kormányzat bőkezűen támogatta az iparmágnásokat, és jelentékenyen csökkentette a tőke megadóztatását. A kormány egészen 1924 februárjáig fenntartotta az ostromállapotot.

Az 1923-as forradalmi események arra késztették a győztes hatalmakat, hogy jelentősen módosítsák a jóvátételi kérdésben elfoglalt álláspontjukat. A német proletárforradalom veszélye láttán elvetették az addigi túl merev irányvonalat, és elhatározták, hogy bizonyos engedményeket tesznek a német burzsoáziának. Ezek a tendenciák jutottak kifejezésre a Dawes-tervben, amely megnyitotta a német burzsoázia előtt az utat a gazdaság gyors helyreállítása, a hadiipari potenciál növelése és a magas profit felé. A tervet csaknem valamennyi polgári párt és a szociáldemokraták is támogatták.

Hogy milyen nagy volt a Dawes-terv jelentősége a német belpolitikai helyzet megszilárdulása szempontjából, jól lemérhető az 1924 májusi és decemberi reichstag-választások eredményein.

A májusi választásokon, amelyek közvetlenül a Dawes-terv elfogadása előtt zajlottak le, az úgynevezett weimari koalíció pártjai súlyos vereséget szenvedtek. A szociáldemokraták, akik 1920-ban (a Németországi Független Szociáldemokrata Párttal együtt) körülbelül 11 millió szavazatot kaptak, most mindössze 6 millió szavazatot szereztek. A kommunista párt nagy sikert aratott: 3,7 millió szavazatot kapott, szemben az 1920. évi 442 000-rel. A szélsőjobboldali pártok is megerősödtek. A Német Nemzeti Néppárt 1920-ban 3,7 millió szavazatot kapott — 1923 májusában 5,7 milliót.

Ezzel szemben a decemberi parlamenti választások, amelyek már a Dawes-terv elfogadása után zajlottak le, bizonyos sikert hoztak a weimari koalíció pártjainak, amelyek a Dawes-tervet a gazdasági válságból való kilábalás eszközeként propagálták. A szociáldemokraták májushoz képest körülbelül 1,9 millió szavazatot nyertek, a kormánykoalíció polgári pártjai pedig valamivel több mint egymilliót. A kommunista párt egymillió szavazatot vesztett. Veszteségeket szenvedtek a szélsőjobboldali pártok is, amelyek revansista, nacionalista álláspontról támadták a Dawes-tervet.

A német monopolista burzsoázia, midőn hozzákezdett a Dawes-terv megvalósításához, szükségesnek tartotta, hogy „erős kezű" kormány kerüljön hatalomra, amely képes határozottan, könyörtelenül és kíméletlenül leszámolni a tömegmozgalommal. 1925 januárjában a monopolista nagytőke érdekeit képviselő neves politikus, Hans Luther alakított kormányt. Kabinetjében részt vettek a polgári pártok — a Német Nemzeti Néppárt, a Német Néppárt, a Centrum és a Bajor Néppárt — képviselői. Röviddel ezután meghalt Ebert köztársasági elnök. Utódjává április végén a monarchista Hindenburg tábornagyot, a katonai körök és a junkerek képviselőjét választották meg. Hindenburg győzelme a monopoltőke diktatúrájának erősödéséről és a német burzsoázia revansista törekvéseinek aggasztó mérvű növekedéséről tanúskodott, amiben nagy része volt a Dawes-tervnek és az amerikai tőkebeáramlásnak is.

Nemzetközi pozícióinak megerősítése végett a német burzsoázia igyekezett kihasználni a győztes országok közötti ellentéteket. Politikájában az Egyesült Államok és Anglia politikai és pénzügyi támogatására támaszkodott. Ugyanakkor a német kormánykörök nem mondtak le a Szovjetunióval való normális kapcsolatok fenntartásáról sem, minthogy ez megfelelt Németország gazdasági érdekeinek, és komoly politikai előnyöket jelentett számára. Még egy olyan határozottan szovjetellenes politikus, mint Stresemann is — aki hat éven át, 1923-tól 1929-ig állott a német külügyek élén — megértette, hogy a Szovjetunióval való szakítás teljesen függő helyzetbe hozná Németországot a nyugati hatalmakkal szemben, s megfosztaná a diplomáciai manőverezés minden lehetőségétől.

A Dawes-terv és az amerikai monopóliumok pénzügyi támogatása lehetővé tette a német gazdasági élet gyors helyreállítását. 1927-ben Németország ipari termelésének volumene több mint kétszeresére nőtt 1923-hoz képest, és 5 százalékkal felülmúlta a háború előtti szintet. A nehézipar kétszer olyan gyorsan fejlődött, mint a könnyűipar.

A legnagyobb amerikai monopóliumok — a Standard Oil, a General Electric, a General Motors, az International Telegraph and Telephone Company, a Ford, az Anaconda stb. — közvetlen tőkebefektetések útján behatoltak a német iparba.

A külföldi tőke beáramlása és a munkásosztály kizsákmányolásának fokozása elősegítette a termelés és a tőke koncentrációját. Az I. G. Farbenindustrie gyakorlatilag az ország vegyiparának valamennyi fontosabb ágazatát monopolizálta. 1926-ban a Rockefeller érdekkörébe tartozó Dillon, Read and Co. bankház részvételével megalakult az I. G. Farben utáni második legnagyobb német monopolszervezet, a Vereinigte Stahlwerke nevű hatalmas kohászati konszern. Élén a közismert vas- és szénkirályok álltak: Thyssen, Flick, Wolff, Vögler és mások. A konszern a szén- és ércbányászattól a hengerelt áru kibocsátásáig a termelési folyamat valamennyi fázisát felölelte, s a németországi acélgyártásnak 40, a vasgyártásnak 43 százalékát ellenőrzése alatt tartotta.

A húszas évek végére a vezető amerikai és angol monopóliumok beruházások, kölcsönök és kartell-megállapodások révén szoros kapcsolatot építettek ki a németországi finánctőke mágnásaival, a német nehéz- és hadiiparral és bankokkal. A General Electric az Allgemeine Elektricitäts-Gesellschaft részvényeinek 30 százalékát tartotta kezében. Egy másik német villamosipari monopólium, a Siemens, Schuckert und Halske kartell-megállapodást kötött az amerikai Westinghouse Manufacturing Company tröszttel a villamos készülékek világpiacának felosztásáról. Ugyanilyen jellegű megállapodás fűzte a Morgan-féle International Telegraph and Telephone Company trösztöt a távírófelszerelések területén működő német vállalatokhoz. A General Motors megvásárolta Németország egyik legnagyobb gépkocsitársaságát, az Opelt. Jelentékeny tőkebefektetéseket eszközöltek az amerikaiak a német szénbányászatban is.

A vegyipar és a kohászat gyors fejlődése azontúl, hogy hegemóniát biztosított Németországnak az európai nehéziparban, a hadiipar felfejlesztéséhez is kedvező feltételeket teremtett. 1926 és 1929 között a német monopóliumok számos megállapodást kötöttek amerikai, angol és más partnereikkel a világ gazdasági felosztására vonatkozólag. Az ekkortájt helyreállított európai és nemzetközi kartellekben a német monopolisták hamarosan szilárd pozíciókra tettek szert. Az 1926-ban alapított nemzetközi acélkartell, amely a világ acéltermelésének kétötödét és a nemzetközi acélkereskedelem öthatodát tartotta ellenőrzése alatt, gyakorlatilag az ő kezükben volt, s alaposan ki is használták a világhegemóniáért folytatott harcuk szolgálatában.

A német monopóliumok, miután az amerikai és angol tőkebefektetések segítségével meggyorsították Németország ipari potenciáljának helyreállítását, hamarosan támadást indítottak az angol és amerikai monopóliumok pozíciói ellen. A német kivitel már 1926-ban elérte a háború előtti színvonalat, 1929-ben pedig egyharmaddal túl is haladta. Németország kezdte kiszorítani amerikai konkurrenseit az angol, francia, olasz, spanyol, holland, svéd, magyar és balkáni piacokról. Jelentős sikereket arattak a német monopóliumok Latin-Amerikában is.

A nemzetközi kartellekben való aktív részvétele azt is lehetővé tette Németország számára, hogy kijátssza a versailles-i békeszerződésnek a hadianyag-termelés korlátozására vonatkozó rendelkezéseit. A német monopóliumok a nemzetközi kartellrendszer felhasználásával nagy összegeket fektettek be több külföldi ország (Hollandia, Spanyolország, Svédország, Finnország) hadiiparába, és ellenőrzésük alá vonták azt. A Fokker, a Dornier, a Junkers és más német cégeknek sikerült megindítaniuk a repülőgépgyártást Hollandiában, Svájcban, Svédországban és más országokban. Hollandiában és Spanyolországban német cégek megszervezték a tengeralattjáró-gyártást.

Németországban a kapitalizmus viszonylagos stabilizációját a munkásosztály kizsákmányolásának fokozása révén érték el. A munkások átlagos óránkénti teljesítménye 1925-től 1929-ig több mint 27 százalékkal, a termelési eszközöket gyártó iparágakban 30—35 százalékkal nőtt. A kizsákmányolás fokozása és a munkaintenzitás növelése következtében rohamosan rosszabbodott a munkások egészségi állapota, növekedett a halálozási arányszám. 1925 és 1929 között az üzemi balesetek száma közel kétszeresére emelkedett.

A termelési apparátus kihasználatlansága következtében nőtt a munkanélküliség. A kapitalizmus részleges stabilizációjának időszakában csak a nyilvántartott munkanélküliek száma mindvégig egy és kétmillió között mozgott. 1926-ban a részleges munkanélküliek száma — amely a háború előtt még jelentéktelen volt — elérte a teljes munkáslétszám 16 százalékát. Súlyosbodott az adóteher is. Az összes adóbevételek 71 százaléka a közvetett adókból eredt. Különösen nagymértékben emelkedett a dohány-, a só- és a cukoradó. Ugyanakkor a kapitalistáknak adókedvezményeket nyújtottak, többek között csökkentették a tőke megadóztatását.

Tiltakozó tüntetés a német fejedelmek birtokainak visszaadása ellen
Fénykép. 1926

A munkásosztály fokozott kizsákmányolása tömeges ellenállást váltott ki. A Németország „dawesizálása" és a termelés könyörtelen racionalizálása ellen irányuló tömegmozgalom élén Németország Kommunista Pártja állott. A párt megmagyarázta a munkásoknak, hogy még legelemibb követeléseik teljesítését sem fogják elérni, ha nem indítanak elszánt harcot a Dawes-terv ellen. Rámutatott, hogy a Dawes-terv „nem hoz a német népnek sem kenyeret, sem szabadságot, sem békét; tömegnyomort hoz, tömeghalandóságot és a legkegyetlenebb kapitalista elnyomást; a munkásosztály ellen indított dühödt támadást szentesíti!"

Különösen erőteljessé vált a kommunista párt agitációs és politikai tevékenysége 1925 őszén, amikor vezetőségéből eltávolították a szektás elemeket, és a kimagasló forradalmár, Ernst Thälmann került a párt élére. A kommunista párt felszólította a dolgozókat, hogy teremtsék meg a munkás-egységfrontot, és keljenek harcra az amerikai és német monopóliumok ellen.

A kommunista párt által vezetett legnagyobb egységfrontkampány, amely rendkívül lelkes visszhangra talált a német proletártömegek körében, 1925—1926-ban zajlott le. A volt német fejedelmek azzal a követeléssel léptek fel, hogy fizessenek nekik kárpótlást az 1918-ban elkobzott ingatlanaikért. A fejedelmek földbirtokainak, kastélyainak és egyéb vagyontárgyainak visszaadására vonatkozó törvényjavaslat óriási felháborodást váltott ki a néptömegek, különösen a munkások körében. A kommunista párt erőteljes kampányt indított ezzel a jelszóval: „Egy pfenniget sem a fejedelmeknek!" A reformista szociáldemokrata vezérek nem merték visszautasítani a kommunista párt akcióegység-felhívását. A fejedelmek vagyonának kártalanítás nélküli kisajátításáért küzdő kampány a kommunista párt irányítása alatt óriási méreteket öltött. Az 1926. június 20-án megtartott népszavazáson 15,5 millió ember, vagyis az összes választójogosultaknak majdnem 40 százaléka szavazott a kárpótlásmentes kisajátításra. Noha e javaslat nem vált törvénnyé, mert nem kapta meg az alkotmányban előírt 50 százalékot, a népszavazás eredményének mégis nagy politikai jelentősége volt: megmutatta a munkás-egységfront hatalmas erejét.

1927—1928-ban fokozódott a munkásosztály sztrájkharca. 1927 augusztusában és szeptemberében nagy munkabeszüntetések és hatalmas tüntetések zajlottak le az Egyesült Államokban ártatlanul halálra ítélt forradalmár munkások, Sacco és Vanzetti védelmében. 1928 áprilisában a bányászok, vegyipari munkások, vasutasok és kohászok mozdultak meg munkafeltételeik megjavításáért. 1928 végén 200 000 Ruhr-vidéki kohóipari munkás több mint egy hónapon át sztrájkolt.

1926 májusában Luther lemondott, és Wilhelm Marx alakított kormányt. 1927 januárjában Hindenburg egyenes követelésére a kormányt átalakították: négy tárcát a Német Nemzeti Néppárt képviselői kaptak. Az új polgári blokk számos reakciós törvényt fogadtatott el a parlamenttel, többek között két évvel meghosszabbította a „köztársaság védelméről" szóló, elsősorban a kommunisták ellen irányuló törvény hatályát, továbbá a munkaügyi konfliktusok rendezésére bevezette a kötelező döntőbíráskodás rendszerét. 1927 októberében hazaárulás vádjával kirakatpert rendeztek a kommunista párt Központi Bizottságának kilenc tagja ellen.

Az éleződő osztályharc körülményei között különös jelentőségre tett szert a munkás-egységfront létrehozásának kérdése. A szociáldemokrata vezérek azonban következetesen elutasították a kommunista pártnak valamennyi, együttes akciók szervezésére vonatkozó javaslatát.

A BELPOLITIKAI HELYZET AZ 1928. ÉVI VÁLASZTÁSOK UTÁN

1928 májusában került sor az újabb birodalmi gyűlési választásokra. A kormányblokk súlyos veréséget szenvedett; a német-nemzetiek másfélmillió szavazatot veszítettek. Ugyanakkor a kommunista párt szavazatainak száma 22 százalékkal (2,7 millióról 3,3 millióra), a szociáldemokrata párt szavazatszáma pedig 17 százalékkal (7,9 millióról 9,2 millióra) nőtt. Hitler fasiszta pártja (a Nemzetiszocialista Német Munkáspárt) 810 000 szavazatot kapott.

A választási eredmények szemléletesen mutatták: a tömegek elégedetlenek a Marx-kormány reakciós politikájával. Marxnak távoznia kellett. Megalakult a „nagy koalíció" kormánya a szociáldemokrata Müllerrel az élén.

A Müller-kormányban részt vett a Német Demokrata Párt, a szociáldemokraták és a Centrum.

A Vörös Frontharcos Szövetség nagygyűlése Berlinben
Fénykép. 1927

Ernst Thälmann beszél a május elsejei berlini rendőrsortűz áldozatainak temetésén
Filmhíradóból. 1929

Pénzügyminiszter Rudolf Hilferding lett, a szociáldemokrácia vezető teoretikusa, a II. Internacionálé egyik vezére, az imperializmus apologétája, a „szervezett kapitalizmus" teóriájának megalkotója. Ezekben az években, a munkásmozgalom fellendülésének időszakában Hilferding, Wels és a többi szociáldemokrata vezér minden eszközzel szabotálta a munkásosztály forradalmi megmozdulásait. A tőkés racionalizálást dicsőítve, a „gazdasági demokrácia" elméletét propagálták; azt bizonygatták, hogy a kapitalista vállalatoknál a termelés irányítása az egyenjogúság alapján oszlik meg a tőkések és a munkások között.

A Müller-kormány újabb munkásellenes intézkedéseket vitt keresztül. Korlátozta és csökkentette a munkanélküli-segélyt, meghosszabbította a munkaidőt, növelte a katonai kiadásokat, meggyorsította a páncélos hajók gyártását, folytatta Németország illegális újrafelfegyverzését. 1929-ben betiltották a május 1-i felvonulást; a kormány félt, hogy a munkások nyíltan tiltakozni fognak reakciós politikája ellen. Ám hiába volt a tilalom, a kommunista párt felhívására 200 000 berlini munkás ment ki az utcára. A rendőrség a berlini rendőrfőnök, a szociáldemokrata Zörgiebel parancsára tüzet nyitott a védtelen felvonulókra. A vérengzésnek számos halott és sebesült áldozata volt.

A sortűz országos felháborodást keltett. Berlinben és más városokban tiltakozó tüntetéseket és sztrájkokat tartottak; ezeket a kormány fegyveres erővel verte le. Ugyancsak 1929-ben a kormány betiltotta az 1924-ben Ernst Thälmann kezdeményezésére alapított munkás önvédelmi szervezetet, a több tízezres taglétszámú Vörös Frontharcos Szövetséget.

A kommunista párt módszeresen leleplezte a munkástömegek előtt a szociáldemokrata vezérek bomlasztó propagandáját, s a szociáldemokrata miniszteréknek a munkások ellen elkövetett bűneit. Ugyanakkor a párt következetesen harcolt a munkás-egységfront megteremtéséért, valamennyi munkás — kommunisták, szociáldemokraták és pártonkívüliek — összefogására törekedve.

1929 nyarán Weddingben összeült Németország Kommunista Pártjának XII. kongresszusa. Előadói beszédében Ernst Thälmann egységre és a fasiszta veszély elleni harc fokozására szólította a munkásosztályt.

A munkásosztály egységéért való harc elsőrendű fontosságú feladattá vált. Az országban növekedett a fasiszta veszély. Különösen gyors ütemben erősödött a nácik befolyása a kispolgárság körében; ez a réteg kiábrándult a régi polgári pártokból, a szociáldemokráciából, és könnyen hitelt adott a hitleristák nacionalista és revansista demagógiájának. A nácik követelték, hogy Németországot fegyverezzék fel új háborúra, kiterjedt katonai kiképző tevékenységet folytattak, különféle reakciós katonai jellegű szervezeteket hoztak létre, amelyek létszáma lassanként több százezer főre duzzadt.

Németországban tehát a kapitalizmus részleges stabilizációját, amely elsősorban a munkásosztály kizsákmányolásának fokozása révén valósult meg, a burzsoázia és a munkásosztály közötti ellentétek rohamos éleződése kísérte. Az osztályellentétek fokozódása aláásta az amúgy is ingatag tőkés stabilizációt, s annak összeomlását eredményezte.

2. ANGLIA

AZ ANGOL TŐKÉS GAZDASÁG FEJLŐDÉSÉNEK SAJÁTOSSÁGAI

Az angol burzsoázia számára nehéz feladatnak bizonyult a kapitalizmus stabilizációja. Anglia gazdaságában fontos helyet foglaltak el a külföldi befektetésekből, a nemzetközi hajózásból, a külföldi bankműveletekből és az (elsősorban a Brit Birodalom országaiba irányuló) áruexportból származó bevételek. A kapitalizmus általános válsága következtében az angol monopóliumok ezen jövedelemforrásai érezhetően elapadtak. Az angol iparcikkek felvevőpiaca rendkívüli mértékben összeszűkült. Anglia sok esetben nem állta a versenyt Németországgal, az Egyesült Államokkal és Japánnal. Ezt az angol gyártmányok magas önköltsége okozta, ami viszont az angol ipar viszonylagos (az Egyesült Államokhoz és Németországhoz mért) technikai elmaradottságából fakadt.

Az angol burzsoázia úgy próbálta csökkenteni a termelési költségeket és újra versenyképessé tenni az angol árukat a világpiacon, hogy lenyomta a munkások életszínvonalát, megkezdte a termelés tőkés racionalizálását, s igyekezett megszilárdítani pozícióit a gyarmatokon és a dóminiumokon. Az anyaországi burzsoázia nagy reményeket fűzött a protekcionizmus rendszeréhez.

E program megvalósítása az erős szakmai és politikai szervezetekkel rendelkező angol munkásság szívós ellenállásába ütközött. Igaz, hogy a szervezetek élén álló reformisták gátolták az osztályharc kifejlődését, de ők sem kényszeríthették rá a munkásokat, hogy szépszerével beleegyezzenek életszínvonaluk csökkentésébe. A burzsoáziának a munkásosztály ellen kibontakozó offenzívája heves osztályütközeteket eredményezett.

AZ ELSŐ MUNKÁSPÁRTI KORMÁNY

Az angol monopoltőke vezető pártja, a konzervatív párt 1923-as választási veresége eleinte komoly nyugtalanságot keltett Anglia uralkodó köreiben. Ám hamarosan kiderült, hogy a Munkáspárt politikusainak eszük ágában sincs hozzányúlni a tőkés rend alapjaihoz.

1924 januárjában Ramsay MacDonald megalakította Anglia történetének első munkáspárti kabinetjét. A kormánynak a parlamentben nem volt szilárd támasza; a liberálisok támogatásától függött. A Munkáspártnak 191 mandátuma volt a képviselőházban, a liberálisoknak 158, a konzervatívoknak 258. A liberálisok támogatásuk fejében azt követelték, hogy a Munkáspárt programjának csak azt a részét valósítsa meg, amely nem ütközik a liberális párt célkitűzéseivel.

A MacDonald-kormány tett néhány progresszív intézkedést: tervet dolgoztak ki a munkáslakás-építés állami támogatásának növelésére (az úgynevezett Whitley-terv; kidolgozását John Whitley közegészségügyi miniszter irányította), megjavították a munkanélküli-biztosítás rendszerét, felemelték bizonyos munkanélküli kategóriák segélyét, mérsékelték a tea, a cukor és más termékek fogyasztási adóját, biztosították a fedezetet a munkások öregségi nyugdíjának kifizetésére.

A Munkáspártnak a szénbányák és a vasutak államosítására vonatkozó választási ígéreteit a kormány nem valósította meg, arra hivatkozva, hogy a liberálisok ellenzik az államosítást. Ugyanerre a sorsra jutott a Munkáspártnak a tőke megadóztatására tett ígérete is.

A gyakori munkaviszályokban — így például a vasutasok és a dokkmunkások sztrájkja idején — a munkáspárti kormány következetesen a vállalkozókat támogatta. Elvetette a baloldali munkáspárti képviselőknek azt a javaslatát, hogy tiltsák meg katonaság bevetését a sztrájkoló munkások ellen.

A munkásság körében erősödött az elégedetlenség amiatt, hogy a munkáspártiak az osztályegyüttműködés politikáját folytatják, behódolnak a burzsoázia követelései előtt. A szakszervezeteken belül kialakult a baloldali úgynevezett kisebbségi mozgalom.

A kisebbségi mozgalom Nagy-Britannia Kommunista Pártjának befolyása alatt állt, s ez elősegítette a helyes harci irányvonal kialakítását. A mozgalom nem szakította meg a szervezeti kapcsolatot a reformista szakszervezetekkel, de ugyanakkor csatlakozott a Vörös Szakszervezeti Internacionáléhoz (Profintern). A kisebbségi mozgalom tevékenysége hozzájárult az angol proletariátus sztrájkharcának erősödéséhez.

A dolgozó tömegek nyomására, valamint a burzsoázia ama részének sürgetésére, amelynek érdeke volt a Szovjetunióba irányuló kivitel fejlesztése, a MacDonald-kormány kénytelen volt beváltani a választások előtt tett ígéretét: 1924. február 1-én bejelentette, hogy de jure elismeri a Szovjetuniót, s diplomáciai kapcsolatokat létesít vele. De a normális angol—szovjet kapcsolatok kialakítását az angol fél minden eszközzel gátolni igyekezett. A nagykövetek cseréjére nem került sor. Hosszas tárgyalások után csak 1924 augusztusában írták alá az általános és a kereskedelmi szerződést.

A MacDonald-kormány aktívan támogatta a Dawes-tervet, s azt a politikát is, hogy Németországot bevonják egy szovjetellenes tömbbe, a Szovjetunió elleni agresszió eszközévé változtassák.

A munkáspárti kormány gyarmati politikája gyakorlatilag alig különbözött elődeiétől. A kormány szóvivője a képviselőházban cinikusan védelmébe vette a brit katonaság iraki akcióit, ahol az angol légierő kegyetlen bombatámadásokat intézett a békés lakosság ellen. Egyiptomban és Indiában a MacDonald-kormány könyörtelenül leszámolt a nemzeti felszabadító mozgalommal.

A MacDonald-kabinet bel- és külpolitikája egyaránt csalódást keltett a munkástömegekben és gyengítette a munkáspárti kormány pozícióit. A konzervatív kormányzat visszaállítására törekvő burzsoá körök ezt ki is aknázták. 1924 októberében a MacDonald-kormány feloszlatta a parlamentet, és új választásokat írt ki. A konzervatívok, hogy a választásokon a maguk számára biztosítsák a győzelmet, közzétettek egy szovjetellenes hamisítványt, az úgynevezett Komintern-levelet. Az állítólagos „levélben" a Komintern utasítást adott az angol kommunistáknak, hogy készítsenek elő fegyveres felkelést. MacDonald nemcsak hogy nem leplezte le a hamisítványt, hanem még utasítást is adott, hogy intézzenek tiltakozó jegyzéket a szovjet nagykövetséghez. Ezzel nemcsak az angol—szovjet kapcsolatoknak, hanem saját pártjának is kárt okozott. A választások eredménye-

képpen a konzervatívok a parlamentben abszolút többséghez jutottak: 615 mandátumból 415-öt szereztek meg. A liberális parlamenti frakció a negyedrészére (42 főre) zsugorodott, a munkáspárti képviselők száma pedig több mint 20 százalékkal, 191-ről 152-re csökkent.

MacDonaldot a miniszterelnöki székben a konzervatív párt egyik vezére, Stanley Baldwin nagyiparos követte.

AZ ÁLTALÁNOS SZTRÁJK

A Baldwin-kormány közvetlen segédkezet nyújtott a tőkének a munkásosztály elleni támadásában. Az első csapást a bányászokra mérték, az angol proletariátus egyik legfejlettebb és legszervezettebb osztagára.

Anglia széniparában az osztály-összeütközések különösen éles formát öltöttek. A háborút követő években ez az iparág mély és elhúzódó válságba került. Angliában a bányák elavult műszaki berendezése következtében a szén önköltsége jóval magasabb volt, mint Németországban, Belgiumban vagy az Egyesült Államokban. Emiatt az angol kőszénexport súlyos akadályokba ütközött. A szénbányák műszaki felújítása nagy tőkebefektetéseket igényelt volna. Az angol bányatulajdonosok előnyösebbnek vélték, hogy a kitermelt szén önköltségét a munkabérek leszállítása révén próbálják csökkenteni.

1925 nyarán kirobbant a régóta érlelődő konfliktus. A bányatulajdonosok kizárással fenyegetőzve azt követelték, hogy a bányászok egyezzenek bele a munkabér csökkentésébe és a munkanap meghosszabbításába. A bányászszakszervezet elutasította ezt a követelést, és segítségért fordult a szállítómunkások és a vasutasok szakszervezetéhez; a három szakszervezet között már korábban megállapodás jött létre egymás kölcsönös támogatására („hármas szövetség"). A szállítómunkás- és a vasutas-szakszervezet vezetői a tömegek nyomására támogatni kényszerültek a bányászokat. Az angol munkásosztály kész volt fölvenni a harcot a támadásba lendült vállalkozókkal. A burzsoázia azonban nem tartotta alkalmasnak a pillanatot ilyen nagy méretű ütközet megvívására. A kormány beavatkozott a konfliktusba, és kötelezettséget vállalt, hogy 24 millió font sterling összegben kilenc hónapon át állami támogatást folyósít a vállalkozóknak, s így biztosítja az addigi bérszint fenntartását.

A tőkések elálltak a meghirdetett tömeges kizárástól. Az angol munkásosztály nagy győzelmének napja „vörös péntek" néven vonult be a történelembe. A győzelem óriási hatást gyakorolt a munkásokra, megszilárdította őket erejük tudatában, fokozta küzdeni akarásukat.

Az 1925 szeptemberében Scarborough-ban megtartott szakszervezeti kongresszus a baloldali elemek befolyásának erősödését mutatta. A kongresszus elsöprő többséggel megszavazott határozata hangsúlyozta, hogy a szakszervezeti mozgalom egyik fő feladata a tőkés rendszer elleni harc fokozása. A kongresszus más határozatai elítélték az imperializmust, és felszólították a munkásokat a nemzetközi szolidaritás erősítésére, az indiai, egyiptomi, kínai és a nemzeti függetlenségükért harcoló többi nép támogatására.

1925 októberében a Munkáspárt liverpooli konferenciáján a MacDonald vezette jobbszárny aratott győzelmet. A konferencia megtiltotta a helyi szakmai, szövetkezeti és egyéb szervezeteknek, hogy kommunistákat válasszanak a Munkáspárt tisztségeibe.

Miközben a konzervatív kormányzat lázasan készülődött a küszöbönálló döntő ütközetre a munkások ellen, különleges sztrájktörő szervezetet és rendőrosztagokat állított fel, letartóztatta a kommunista párt és a kisebbségi mozgalom tizenkét vezetőjét — a Szakszervezeti Főtanács jobboldali vezetősége arra hívta fel a munkásokat, várják meg, amíg a kormány által a szénipar helyzetének kivizsgálására alakított bizottság befejezi munkáját. 1926. március 10-én közzétették a bizottság jelentését, amely a bányászok munkabérének leszállítását javasolta.

1926. április 30-án letelt a kilenc hónap, amelynek tartamára a kormány a bányatulajdonosok

A bányászszakszervezet vezetői a vállalkozókkal folytatott eredménytelen tárgyalások után elhagyják a megbeszélések színhelyét
Fénykép. 1926

állami támogatását vállalta. Minthogy a vállalkozók és a bányászszakszervezet között ez időre nem született megegyezés, a bányatulajdonosok április 30-ára az egész széniparra kiterjedő munkáskizárást hirdettek.

A vállalkozók provokatív lépése általános felháborodást keltett a munkástömegekben. A tömeghangulatra való tekintettel a Szakszervezeti Főtanács május 4-re országos általános sztrájkot hirdetett. Megkezdődött Anglia történetének egyik legnagyobb munkásmegmozdulása.

Noha a vállalkozók és a velük szorosan együttműködő kormány hónapok óta módszeresen készülődtek az összecsapásra, a sztrájktörés megszervezésére irányuló kísérleteik kudarcba fulladtak. A sztrájkot az angol munkásmozgalom történetében példa nélkül álló egység jellemezte. A vasutakon és a londoni földalattinál a munkások 99 százaléka szüntette be a munkát.

Országszerte spontán módon sztrájkbizottságok, akcióbizottságok és egyéb hasonló szervek alakultak. Sok esetben ezek gyakorlatilag helyi hatalmi szervként tényked tek: a helyi szakszervezeti tanácsok nevében szállítási engedélyeket adtak ki, megszervezték a sztrájkőrséget és az utak őrzését, szabályozták a lakosság élelmiszer-ellátását. Helyenként munkás önvédelmi osztagok alakultak. A kommunista párt kezdettől fogva arra szólította a munkásokat, hogy szélesítsék ki a harcot, mozgósítsanak minden erőt a győzelem kivívására. Fellépett azok ellen a kísérletek ellen, amelyek tisztán defenzív jellegű feladatokra akarták korlátozni a sztrájkot, s kiadta a jelszót

THE BRITISH WORKER

OFFICIAL STRIKE NEWS BULLETIN

Published by The General Council of the Trades Union Congress

No. 3. FRIDAY EVENING, MAY 7, 1926. PRICE ONE PENNY

TO OUR READERS

You will at once ask when you get this issue: Why is it only half the size it was before? The reason is that the Cabinet has stopped our supply of paper.

At the docks and in a mill there are supplies belonging to us. The Cabinet refuses to let us have them.

We are, therefore, compelled to cut down our size to-day. To-morrow, if Mr. Baldwin still declines to allow the Workers' cause to be defended by the General Council's newspaper, we may not be able to appear at all in our present form.

The Prime Minister, by attempting to stifle the voice of Labour, runs the very grave risk of undoing all the good that has been done by the General Council's daily appeal to all users to behave in an orderly manner.

His action is provocative. It is bound to be angrily resented. We hope that the indignation aroused by it will be controlled, but no one can

The General Council does not challenge the Constitution.
It is not seeking to substitute unconstitutional government.
Nor is it desirous of undermining our Parliamentary institutions.
The sole aim of the Council is to secure for the miners a decent standard of life.
The Council is engaged in an Industrial dispute.
There is no Constitutional crisis.

WHERE WE STAND

It is being persistently stated that Mr. Ramsay MacDonald, Mr. Herbert Smith, Mr. Arthur Cook, and

FAILURE OF THE O.M.S.

Truth About Situation at Newcastle-on-Tyne

"The Organisation for Maintaining Supplies at Newcastle-on-Tyne has broken down completely, and the authorities have appealed for the aid of the unions," announced Mr. Connolly, one of the Tyneside Labour M.P.s, in the House of Commons on Thursday night. An hour later a Government representative told the House he had telephoned to Newcastle, and received a denial of the statement.

The British Worker is able to publish the following account of the Tyneside situation, as given by the *Worker's Chronicle*, published by the Newcastle Trades Council

[illegible] denial in the House of Commons, says the Workers' Chronicle, "that Sir Kingsley Wood had a conference with the Strike Committee. The fact that these conferences were held was known to all the leading trade unionists of Newcastle

A Szakszervezeti Főtanács hivatalos lapja

a bányák államosítására, a reakciós konzervatív kormány megbuktatására és munkáspárti kormánnyal való felváltására.

A sztrájkoló munkások fontos taktikai sikere volt, hogy a sztrájk idején egyetlen polgári lap sem jelenhetett meg. A kormánynak csak roppant erőfeszítések árán sikerült biztosítania a hivatalos „British Gazette" megjelentetését, mely Churchill irányítása alatt állt. A polgári lapok megjelenésének megakadályozásával a munkások az általános sztrájk idejére a tömegek megtévesztésének és félrevezetésének egyik legveszedelmesebb fegyverét verték ki a monopolista burzsoázia kezéből. Egyébként a Szakszervezeti Főtanács vezetői a polgári lapokra kimondott tilalmat a „méltányosság" nevében a munkás- és szocialista sajtóra is kiterjesztették: a sztrájk napjaiban csak a Főtanács lapja, a „British Worker" látott napvilágot.

Az általános sztrájk a munkástömegek példa nélkül álló egysége és összeforrottsága révén hatalmas méreteket öltött. A sztrájk sikere annál figyelemreméltóbb volt, minthogy a Szakszervezeti Főtanács vezetői — lévén irányvonaluk a vállalkozókkal való megegyezés — a megelőző hónapok folyamán kifejezetten szabotálták a sztrájk előkészítését. Így a sztrájkolók az első napokban nélkülözték a hatékony vezetést. Csak a harc tüzében, a sztrájkolók lelkesedése és alkotó kezdeményezése jóvoltából születtek meg a helyi sztrájkbizottságok. A központi irányítás azonban

Páncélautók London utcáin az általános sztrájk idején
Fénykép. 1926

továbbra is a Szakszervezeti Főtanács vezéreinek kezében volt. Ezeknek minden lehetőségük meglett volna arra, hogy a munkások rohamának élére állva ne csak visszaverjék a vállalkozók támadását, hanem a védekezésből ellentámadásba menjenek át, győzelemre vigyék a harcot, és kicsikarják a kormánytól és a tőkésektől a proletariátus fő követeléseinek teljesítését. A reformista szakszervezeti vezérek azonban féltek a sztrájkoló munkások győzelmétől, mert ez már a tőkés rend alapjait veszélyeztette volna. Kénytelen-kelletlen élére álltak ugyan a sztrájknak, de erőfeszítéseiket nem a győzelem kivívására összpontosították, hanem arra, hogy a vállalkozókkal és a kormánnyal való kiegyezés révén leszereljék a mozgalmat.

A Főtanács defetista magatartása a munkástömegek hősiessége és küzdeni akarása ellenére kudarcra ítélte a sztrájkot. A Főtanács csak a sztrájk kitörése után egy héttel szánta el magát, hogy bevonja a küzdelembe az angol munkásosztály olyan erős osztagait, mint a gépipari és a hajógyári munkások. Ez kezdettől fogva csökkentette a munkásság rohamának erejét.

A Szakszervezeti Főtanács vezetősége igénybe vehette volna a nemzetközi munkásmozgalom támogatását is. Az angliai általános sztrájk híre világszerte lelkesedést gyújtott és testvéri szolidaritást ébresztett a munkásokban. Mindenfelé gyűjtéseket indítottak a harcoló angol munkások megsegítésére. Ebben a világméretű mozgalomban a Szovjetunió munkásosztálya állt az első helyen. A reformista vezérek azonban nem kívánták elősegíteni az angol és a szovjet munkások barátságának erősödését, s ezért nem voltak hajlandók átadni a sztrájkolóknak a Szovjetunióban összegyűlt pénzt (ezt az összeget a bányászszakszervezet csak az általános sztrájk befejezése után használta fel).

A kormány és a vállalkozók helyzete a Főtanács defetista taktikája ellenére egyre aggasztóbb lett. A kormány a munkások megfélemlítése végett harci készültségbe helyezte a katonaságot. London utcáin páncélautók jelentek meg. A kormánynak és a vállalkozóknak nagy nehezen sikerült kisebb sztrájktörő csoportokat összetoborozniuk, s ezek a rendőrség és a katonaság védelme alatt munkába álltak. A rendőrség több helyütt megtámadta a sztrájkőrségeket.

A Legfelsőbb Bíróság május 11-én törvénytelennek nyilvánította a sztrájkot. A Szakszervezeti Főtanács vezérei, a harc további fokozódásától félve, e bírói döntés ürügyén május 12-én utasítást adtak a munka fölvételére.

Az általános sztrájk a Főtanács árulása következtében véget ért. A bányászok szívós hősies-

KÜLVÁROS
Maurice Utrillo

séggel folytatták a harcot, de 1926 decemberében kénytelenek voltak beleegyezni a munkabér leszállításába és a munkanap 7 óráról 8 órára való meghosszabbításába.

Az angol proletariátust súlyos csapás érte, erői kimerültek, s a vereség után éveken át defenzívába kényszerült. Ennek ellenére az 1926-os sztrájk fontos szerepet játszott az angol munkásmozgalom fejlődésében — megmutatta a munkásegység hatalmas erejét.

AZ 1927. ÉVI MUNKÁSELLENES TÖRVÉNYEK. A „MONDIZMUS"

A reakció nyomban kihasználta a munkásosztály vereségét, és megindította a támadást a szakszervezetek demokratikus jogai ellen. A burzsoázia támadása 1927 nyarán kulminált: ekkor fogadta el a parlament „a szakmai konfliktusokról és a szakszervezetekről" szóló törvényt, amelyet a munkások a „sztrájktörők chartájának" neveztek el. A törvény kategorikusan betiltotta az általános sztrájkot, az olyan munkabeszüntetéseket, amelyeknek célja „nyomást gyakorolni a kormányra", a kormányhivatalok alkalmazottainak sztrájkjait, továbbá sztrájkőrség szervezését. A sztrájktörők részére a törvény hatósági támogatást és védelmet biztosított. Az állami alkalmazottaknak megtiltotta, hogy belépjenek olyan szakszervezetekbe, amelyek a Szakszervezeti Főtanácshoz vagy a Munkáspárthoz tartoznak. A törvény megnehezítette a szakszervezetek számára, hogy politikai célokra hozzájárulásokat gyűjtsenek.

Új szakasz kezdődött a reformista vezérek politikájában is. Addig legalább antikapitalista demagógiával álcázták opportunizmusukat, most azonban késznek nyilatkoztak a tőkésekkel való nyílt együttműködésre. A szakszervezeti vezérek és a vállalkozók között lefolyt nem hivatalos tárgyalások után 1928 januárjában iparmágnásokból és a szakszervezeti bürokrácia képviselőiből vegyesbizottság alakult a milliomos Alfred Mond (lord Melchett) elnöklete alatt. A Mond-bizottság hivatalosan kitűzött célja „az ipar megszervezésének" elősegítése s a vállalkozók és munkások viszonyának szabályozása, vagyis a sztrájkok megszüntetése volt. A „mondizmus", amely meghirdette a szakszervezeti bürokrácia és az iparmágnások országos szintű együttműködését az angol kapitalizmus megerősítése céljából, az angol szakszervezetek és a Munkáspárt jobboldali vezéreinek hivatalos platformja lett. A trade-unionok 1928. évi swansea-i kongresszusán a reformisták olyan határozatot fogadtattak el, amely szerint a szakszervezetek érdekeltek az ipar fellendítésében, és „közre kell működniük az ipar tudományos újjászervezésében".

A tőkés racionalizálás, a dolgozók kizsákmányolásának fokozása és életszínvonaluk leszorítása, a munkásvezérek nyílt átállása a kapitalizmus táborába a tömegek növekvő elégedetlenségét váltotta ki. Az angol munkásosztály fokozatosan kiheverte az 1926-os vereséget, és újra bekapcsolódott a küzdelembe.

AZ 1929. ÉVI PARLAMENTI VÁLASZTÁSOK. A KONZERVATÍVOK VERESÉGE

A konzervatív kormányzat, a munkásosztály vereségét kihasználva, aktivizálta agresszív külpolitikáját. Ennek egyik megnyilvánulása volt a szovjetellenes irányvonal megerősödése. 1927 tavaszán sorozatos provokációk után az angol kormány megszakította a diplomáciai kapcsolatokat a Szovjetunióval.

A konzervatív kormány agresszív külpolitikája és reakciós belpolitikája nemcsak a munkásosztályban, hanem a kispolgárság széles köreiben is nyugtalanságot és elégedetlenséget szült. Ez volt a fő oka a konzervatívok súlyos vereségének a soron következő választásokon, 1929 nyarán.

A Munkáspárt választási programja ígéretet tett a munkabérek stabilizálására, a szénipar, a közlekedés és a biztosítótársaságok államosítására, valamint az 1927. évi szakszervezetellenes törvény eltörlésére.

Az 1929-es választások az 1928-as új választójogi törvény alapján zajlottak le, amely a nőknek a férfiakkal egyenlő választójogot biztosított. A Munkáspárt 8,4 millió szavazatot kapott, 3 millióval többet, mint 1924-ben, és 287 képviselőt küldött az alsóházba. A liberális szavazatok száma közel megkétszereződött (2,9 millióról 5,3 millióra nőtt); a párt 59 mandátumhoz jutott. A konzervatívok 8,7 millió szavazatot szereztek (vagyis mindössze 800 000-rel többet, mint az előző alkalommal), és 261 helyet kaptak a parlamentben. Az angol parlamentarizmus történetében első ízben fordult elő, hogy a Munkáspártnak több képviselője volt, mint a konzervatívoknak. De a Munkáspártnak most sem sikerült megszerezni az abszolút többséget, s akárcsak 1924-ben, a liberálisok támogatására szorult.

1929 júniusában megalakult a második munkáspárti kormány. Elnöke MacDonald lett.

3. FRANCIAORSZÁG

A „NEMZETI BLOKK" POLITIKÁJÁNAK KUDARCA

A burzsoázia előtt álló feladat megoldása, a kapitalizmus stabilizálása Franciaországban is súlyos nehézségekbe ütközött. Az energiaellátás és a technikai felszerelés fogyatékosságai következtében a francia iparcikkek megdrágultak, s ez megnehezítette külföldi értékesítésüket. A német ipar helyreállításának előrehaladtával a francia vállalkozóknak egyre veszélyesebb konkurrenciával kellett megküzdeniük. A francia monopóliumok megpróbáltak közvetlen ellenőrzést szerezni Németország gazdasága felett, de kísérleteik nem jártak sikerrel. Az 1923-as Ruhr-vidéki kaland sokba került Franciaországnak, és szétzilálta pénzügyeit.

A Ruhr-konfliktus felnyitotta a dolgozó tömegek szemét, nyilvánvalóvá tette, hogy a Poincaré-féle „nemzeti blokk" kormányának politikája újabb európai háború felé sodorja Franciaországot. A jelszó, amely 1919-ben győzelemre segítette a „nemzeti blokkot" — „A boche-ok fizetni fognak!" —, üres ámításnak bizonyult. A német jóvátételi fizetések — melyeket a reakciós sajtó úgy állított be, mint valóságos aranyesőt, amely jólétet és virágzást hoz Franciaországra — nem tudták megakadályozni az ország gazdasági helyzetének szakadatlan romlását, a drágaság fokozódását.

1924 májusában parlamenti választások voltak. A kormány közvetlenül a választások előtt új adókat jelentett be. Ez tovább fokozta a dolgozók elégedetlenségét. A választások kimenetelére bizonyos hatással voltak külföldi események is. Az olasz fasiszták hatalomra jutása növelte a francia nép bizalmatlanságát a reakciós pártokkal szemben, mintegy ízelítőt adott: milyen beláthatatlan következményekkel járhat e pártok választási győzelme. Másfelől az angol Munkáspárt választási győzelme és a MacDonald-kormány megalakulása sem maradt hatás nélkül a francia választókra.

A „nemzeti blokkal" az 1923-ban megalakított „baloldali szövetség" állt szemben. Ennek két fő pártja az Édouard Herriot vezette Köztársasági Radikális és Radikálszocialista Párt — ez főleg a kispolgárságra támaszkodott —, illetve a Léon Blum vezette Francia Szocialista Párt (SFIO) volt. 1924 májusában a „baloldali szövetség" győzött: 584 mandátumból 315-öt szerzett meg. A radikálisok 136, a szocialisták 98 mandátumot kaptak. Jelentős sikert arattak a választásokon a kommunisták: a párt 875 000 szavazatot kapott, képviselőinek száma 9-ről 26-ra nőtt.

A „BALOLDALI SZÖVETSÉG" KORMÁNYZATA

A választások eredményeként a „baloldali szövetség" kormánya jutott hatalomra Herriot elnökletével. A szocialisták nem léptek be a kormányba, de támogatásukról biztosították. Tíz hónapos fennállása alatt az Herriot-kormány valóra váltott néhányat a „baloldali szövetség" pártjai-

nak választási ígéretei közül. Politikai amnesztiát adott, visszavette állásukba azokat a vasutasokat, akiket 1920-ban a sztrájkban való részvételük miatt bocsátottak el, az állami alkalmazottaknak megadta a szakszervezet-alakítási jogot, a nőknek jogot adott a községtanácsi és kantonális választásokon való részvételre. 1924-ben felvette a diplomáciai kapcsolatokat a Szovjetunióval. Az Herriot-kormány korlátozta a katolikus egyház kiváltságait Elzász-Lotharingiában, s ezzel a jobboldali pártok és a klerikálisok dühödt támadásait vonta magára. A kormány nagy nehézségekbe ütközött a pénzügyek terén. A szocialisták „Fizessenek a gazdagok!" jelszóval folytatták a választási kampányt, s most azt javasolták, hogy adóztassák meg a tőkét.

Új Golgota
De Champs karikatúrája a marokkói gyarmati háborúról. 1925

A kormány azonban nem akart összeütközésbe kerülni a nagytőkésekkel, s ezért félrendszabályokra szorítkozott. Az 1924 decemberében kibocsátott négymilliárdos belső kölcsön kudarcba fulladt. A monopoltőke a Banque de France révén mesterségesen a frank árfolyamának romlását idézte elő. Az árak gyors ütemben emelkedtek.

1925 áprilisában Herriot végre beleegyezett a tőke megadóztatásába. Ez nyomban éles visszautasításra talált a szenátusban, ahol a jobboldali pártok pozíciója erősebb volt, mint a képviselőházban. A szenátus bizalmatlanságot szavazott a kormánynak, Herriot lemondásra kényszerült.

Április 17-én megalakult a „baloldali szövetség" új kormánya, élén Paul Painlevével. Az új kormány pártösszetételét tekintve kevéssé különbözött elődjétől, de politikai irányvonalát erőteljes jobbratolódás jellemezte.

A Painlevé-kormány kezdettől fogva mereven elzárkózott a tőke megadóztatásától. Ugyanakkor változatlanul fenntartotta a dolgozókra kivetett összes adókat, amelyek még a „nemzeti blokk" uralma idejéből származtak. A kormány a költségvetési deficitet a széles tömegek rovására próbálta fedezni: az infláció eszközéhez folyamodott.

A Painlevé-kormány reakciós jellege világosan megnyilvánult a gyarmatpolitika terén is. Folytatta a még Herriot idején megkezdett marokkói háborút, majd 1925 augusztusában gyarmati háborút kezdett Szíriában is. A gyarmati háborúk óriási összegeket emésztettek fel, és súlyosan megterhelték az állami költségvetést.

Mindez mély csalódást keltett a néptömegekben. Ennek hatására a „baloldali szövetség" egy része is elégedetlenkedni kezdett. A szocialisták a parlamentben több ízben a kormány ellen szavaztak. Súlyos válság lépett fel a „baloldali szövetség" fő pártjában, a radikális párt soraiban. 1925 októberében a párt kongresszusán éles bírálatok érték Painlevé politikáját. A miniszterelnök félt, hogy elveszti e párt támogatását, ezért megpróbált a monopóliumoktól kevésbé függő politikát folytatni, de a monopolisták ellenállásába ütközött, s nyomásukra 1925 november végén lemondott.

Utóda, Aristide Briand, a „baloldali szövetséghez" tartozó baloldali köztársaságiak vezetője volt. A Briand-kabinetben az előző két kormánytól eltérően a „nemzeti blokk" képviselői is részt vettek. Pénzügyminiszter egy Loucheur nevű nagybankár lett. A Briand-kormány mintegy nyolc

hónapig állt fenn, s eközben összetétele háromszor változott. A pénzügyi nehézségek tovább fokozódtak. A monopóliumok vissza akarták juttatni a hatalomra emberüket, Poincarét, ezért gyorsították a frank árfolyamesését. 1926 májusában egy font sterling 170 frankot ért, júliusban már 250 frankot. A kormány kieszközölte a parlament hozzájárulását ahhoz, hogy további 7,5 milliárd frank értékű pénzt bocsásson ki. Az infláció egyre fenyegetőbb méreteket öltött. A jobboldali sajtó zajos propagandahadjáratot indított Poincaré mellett, azt bizonygatva, hogy ő az egyetlen ember, aki képes „megmenteni" Franciaországot.

1926 júliusában újabb kormányválság következett be. A Briand-kormány megbukott. Az új kormány, melyet Herriot alakított meg, igen rövid életű volt: a pénzemberek nyomására már néhány nap múlva le kellett mondania. „Ismét meggyőződhettem arról — írta később Herriot —, hogy tragikus pillanatokban a pénz hatalma győzedelmeskedik a republikánus elvek fölött. Egy eladósodott államban a demokratikus kormány fogoly. Utánam mások is meggyőződtek erről."

A POINCARÉ-KORMÁNY REAKCIÓS POLITIKÁJA

Herriot után Poincaré alakított kormányt. Kabinetjének tagja lett négy radikális párti vezető — köztük Herriot és Sarraut —, továbbá Briand és a „baloldali szövetség" több más politikusa is.

A nagyburzsoázia most hozzáfoghatott a gazdasági nehézségek leküzdéséhez a saját tervei szerint. A dolgozók adóterhének növelésével, az állami alkalmazottak fizetésének csökkentésével és más hasonló intézkedésekkel sikerült stabilizálni a frankot. Már 1926 decemberében 123 frankon jegyezték a font sterlinget. 1928 júniusában a frank stabilizációját törvényhozási szinten rögzítették.

A frank stabilizációját és a monopolista burzsoázia többi gazdasági intézkedését a tőkés racionalizálás előrehaladása kísérte: újabb „izzasztó" munkamódszereket vezettek be, csökkentették a munkáslétszámot. Az üzemi balesetek száma jelentékenyen megnőtt.

Franciaország külpolitikai helyzete továbbra is igen bonyolult volt. A német monopóliumok hatalmának gyors növekedése és Németország európai politikai pozícióinak erősödése súlyosan fenyegette Franciaország biztonságát. A francia kormány megkísérelte, hogy közvetlenül megállapodásra jusson Németországgal bizonyos gazdasági és politikai kérdésekben (Briand 1926 szeptemberében Thoiryban találkozott Stresemann-nal), de a kísérlet nem járt pozitív eredménnyel.

Franciaország pozícióit veszély fenyegette a fasiszta Olaszország részéről is. Olaszországot titokban támogatta Anglia, különösen 1925 végétől, amikor főleg Franciaország ellen irányuló angol—olasz egyezményt írtak alá Etiópiára vonatkozólag. Az olasz fasiszta sajtó fennen hangoztatta, hogy Olaszország igényt tart Tuniszra és bizonyos közép- és kelet-afrikai francia gyarmati területekre. Az olasz és francia érdekek a Balkánon is összeütközésbe kerültek egymással. Franciaország, a kisantantra támaszkodva, arra törekedett, hogy Jugoszlávián keresztül megerősítse a balkáni országokra gyakorolt befolyását. Ezt a célt szolgálta az 1927 novemberében megkötött francia—jugoszláv szerződés. Olaszország, amely arról ábrándozott, hogy uralma alá hajtja a Balkánt, az olasz függőségben levő Albániát hídfőállásává építette ki, másrészt bátorította a bolgár uralkodó körök revansista törekvéseit.

Franciaország nemzetközi helyzetének bonyolulttá válásában közrejátszott a Szovjetunióval szemben követett agresszív politika is. Poincaré kormányra kerülésével megerősödött a szélsőséges reakciónak az ország külpolitikájára gyakorolt befolyása. Amikor Anglia 1927 májusában megszakította a diplomáciai kapcsolatokat a Szovjetunióval, ezek a körök dühödt szovjetellenes kampányba fogtak, követelve, hogy Franciaország kövesse Anglia példáját. A Poincaré-kormány már előzőleg megszakította a több éve tartó francia—szovjet tárgyalásokat, amelyek az adósságok és kölcsönös követelések rendezését célozták. A francia bank- és iparmágnások ezt követően bojkottot szerveztek a Szovjetunió ellen: megtagadták a francia—szovjet kereskedelmi ügyletek finanszírozását.

„Keresztes hadjárat" a Szovjetunió ellen
Cabrol karikatúrája. 1928

Franciaország uralkodó köreiben a Szovjetunió elleni fegyveres támadásnak is akadtak hívei. Foch tábornok nyilatkozatot adott egy angol folyóiratnak, melyben azt bizonygatta, hogy a nyugati hatalmaknak új intervenciót kell szervezniük a Szovjetunió ellen. A francia imperialisták felhasználták céljaik szolgálatában a Franciaországba emigrált fehérgárdista ellenforradalmárokat, akik a francia hatóságok oltalma alatt különféle szovjetellenes provokációkat hajtottak végre. Párizsban telepedtek le a balszerencsés orosz trónkövetelők, Nyikolaj Nyikolajevics és Kirill Vlagyimirovics exnagyhercegek, továbbá Lukomszkij és Kutyepov, a két feketeszázas monarchista tábornok. Voltak itt kadetok és eszerek, élükön Miljukovval és Avkszentyjevvel, petljuristák, örmény dasnakok, azerbajdzsán muszavatisták, grúz mensevikek. Franciaországban egész sereg fehérgárdista napilap és folyóirat jelent meg. A francia imperialisták a szovjetellenes háború előkészítésére vonatkozó tervekben fontos szerepet szántak Lengyelországnak, Romániának és a Szovjetunióval szomszédos többi burzsoá államnak. Nagy kölcsönöket és hiteleket nyújtottak ezeknek az államoknak a hadiipar fejlesztésére, stratégiai vasútvonalak és utak építésére, kikötők felszerelésére és egyéb katonai célokra. A francia monopolisták nagy összegeket fektettek be ez országok iparába, különösen a katonai jelentőségű iparágakba.

A Poincaré-kormány jelentős lépést tett előre az ország militarizálásának útján. Az 1927—1928-as katonai költségvetés kétmilliárd aranyfrankot tett ki, azaz kétszerese volt a háború előtti-

nek. 1927 márciusában törvényt fogadtak el „a nemzet mozgósításáról háború idejére", amely bevezette az általános kötelező katonai szolgálatot.

Az 1928 április végén lefolyt parlamenti választásokon a jobboldali pártok valamivel kevesebb szavazatot kaptak, mint 1924-ben, de az 1927. évi reakciós választójogi törvény révén — amely megszüntette az arányos képviseletet — mandátumaik számát megnövelték. A szocialisták, akik ezúttal nem léptek blokkra a radikálisokkal, 1,7 millió szavazatot kaptak, a kommunisták pedig több mint 1 milliót, azaz közel 200 000-rel többet, mint 1924-ben. A többségi képviseleti rendszer következtében azonban a kommunista képviselők száma majdnem a felére: 26-ról 14-re csökkent.

A választási eredmény lehetővé tette Poincaré számára, hogy kormányon maradjon. Politikai irányvonala még határozottabban jobbfelé fordult. 1928 őszén a kormány a parlament elé terjesztett egy törvényjavaslatot, amely jelentős engedményeket tett a katolikus egyháznak az annak idején elkobzott egyházi javak után járó kárpótlás kérdésében és a katolikus missziók jogai terén. Ez nyílt kihívást jelentett az antiklerikális álláspontot elfoglaló radikális párt felé. 1928 november elején a Köztársasági Radikális és Radikálszocialista Párt angers-i kongresszusa élesen elítélte a Poincaré-kormányban való részvételt; Herriot és a másik három radikális miniszter kivált a kabinetből.

1929. július 26-án Poincaré egészségi okokra hivatkozva lemondott.

A DOLGOZÓ TÖMEGEK HARCA

A dolgozó tömegek határozottan szembeszálltak a francia monopolisták reakciós politikájával. A tömegek élén a kommunisták haladtak. Az országban egymást követték a tiltakozó gyűlések a tőke támadása, a militarizálás, a francia imperializmus gyarmati háborúi ellen, a Szovjetunió és a kínai forradalom védelmében. Ezekben az években a kommunista párt jelentékenyen megerősödött, megtisztította sorait a trockistáktól és a jobboldali opportunistáktól.

Növekvőben volt a dolgozók körében a forradalmi szakszervezeti központ, az Egységes Általános Munkásszövetség (Confédération Générale du Travail Unitaire — CGTU) befolyása is, amely a reformista Általános Munkásszövetségtől (Confédération Générale du Travail — CGT) eltérően következetesen és önfeláldozóan kiállt a dolgozók érdekeinek védelmében. Nagy népszerűségre tett szert a CGTU-nek a „mozgó bérskála" bevezetésére vonatkozó követelése, amely az áremelkedés okozta reálbércsökkenés elhárítását célozta.

A munkafeltételek lerontása útján végrehajtott tőkés racionalizálás növekvő elégedetlenséget keltett a dolgozó tömegek körében. Erősödött a sztrájkmozgalom. 1925 második felében Franciaország 50 városában összesen 40 000 bankhivatalnok sztrájkolt. A sztrájk vereséggel végződött ugyan, de az alkalmazottak hatalmas, mindeddig passzív tömegét mozgatta meg.

1926. április 1-én 100 000 Párizs környéki fémmunkás egynapos sztrájkot tartott. 1926. november 7-én, az országos munkásnapon, több százezer munkás vonult ki az utcára, hogy tiltakozzék a tőkés racionalizálás és a dolgozó tömegek rovására végrehajtott valutastabilizáció ellen.

1927. augusztus 8-án Párizsban és más városokban több százezer dolgozó vett részt a Sacco és Vanzetti védelmében szervezett tömegtüntetéseken. A kormány által kivezényelt rendőri erők képtelenek voltak megakadályozni a megmozdulást.

1928—1929-ben a sztrájkmozgalom jelentősen megerősödött. A sztrájkok időtartama megnövekedett. A sztrájkolók az előző éveknél erősebb támogatást kaptak más üzemek munkásaitól.

Ebben az időszakban a legnagyobb sztrájkokat a Loire— Gard—Aveyron medence bányászai, a Párizs környéki fafeldolgozó ipar munkásai és a párizsi metró kubikosai és cementezői folytatták le. A munkásosztály fellépett az uralkodó körök agresszív külpolitikája ellen is. 1929. augusztus 1-re a kommunista párt tiltakozó kampányt szervezett a háborús veszély ellen. Ezen a napon az ország

Sztrájkoló párizsi banktisztviselők nagygyűlése
Fénykép. 1925

valamennyi főbb ipari központjában nagy tüntetések zajlottak le. Sok vállalatnál huszonnégy órás sztrájkot tartottak. A tüntetők ellen 50 000 felfegyverzett rendőrt mozgósítottak. Párizs valósággal katonai táborra emlékeztetett.

Mindez szemmel láthatóvá tette a tőkés stabilizáció ingatag, labilis voltát.

4. OLASZORSZÁG

AZ 1924—1925. ÉVI POLITIKAI VÁLSÁG. AZ AVENTINUSI BLOKK

A fasiszták hatalomra jutásuk után fokozták a munkások kizsákmányolását, hogy ily módon meggyorsítsák az ipar helyreállítását. 1925-ben az ország ipari termelése egészében véve túlhaladta a háború előtti szintet. Két év alatt (1924—1925) az acéltermelés 55, a villamosenergia-termelés 34, a kivitel 65 százalékkal emelkedett, a munkanélküliek száma pedig — hivatalos adatok szerint — 240 000-ről 100 000-re csökkent. A gazdasági helyzet javulása azonban nem nyugodott szilárd alapokon. Az inflációs láz (az említett két év alatt a líra árfolyama 14 százalékkal romlott) és a velejáró drágulás következtében csökkent a munkások reálbére, és rosszabbodtak a néptömegek létfeltételei.

Mindez fokozta az elégedetlenséget a lakosság legkülönbözőbb rétegeiben, mindenekelőtt a munkások soraiban, akikben különösen erősen élt a gyűlölet a fasizmus ellen. A fasiszták az első időben nem merték rászánni magukat, hogy betiltsák a proletariátus politikai és gazdasági szervezeteit. A kommunista párt, a két szocialista párt (a reformistáké és a maximalistáké), az Általános Munkásszövetség és a többi szakszervezeti szövetség, noha állandó üldöztetések közepette, egyelőre legálisan működtek. A kommunista és szocialista napilapok és folyóiratok a repressziók ellenére rendszeresen napvilágot láttak. A munkásosztály képviselőinek hangja a parlamentben sem némult el.

A fasiszták ilyen „enyhe" politikáját mindenekelőtt pozícióik bizonytalan volta magyarázta. Még nem rendelkeztek olyan fegyveres erővel, amely a rendszer támaszául szolgálhatott volna: a régi hadsereg ebből a szempontból megbízhatatlan volt, a fasiszta milícia pedig még csak szervezés alatt állt. Számottevő szerepük volt az uralkodó osztályok táborán belüli ellentéteknek is. Mussolini politikája, amelyet a monopóliumok diktáltak, érzékenyen érintette a közép- és kisburzsoázia érdekeit.

1924 áprilisában parlamenti választásokat tartottak. Noha a régi polgári pártok vezetőinek egy része — többek között a liberális jobbszárny, illetve centrum élén álló Salandra és Orlando — blokkra lépett a fasisztákkal, az antifasiszta ellenzék 7,2 millió szavazatból 2,5 milliót kapott, s jelentős számú mandátumot nyert: a Néppárt 39, a reformista szocialisták 24, a maximalista szocialisták 22, a kommunisták 19 képviselőt küldtek a parlamentbe.

A választási eredmények világosan mutatták a fasiszta rendszer gyengeségét, és erősítették az antifasiszta mozgalmat. A fasiszták válaszul elhatározták a terror megerősítését. 1924. június 10-én elrabolták és bestiálisan meggyilkolták a parlamenti ellenzék egyik vezérét, a szocialista Giacomo Matteottit. Ez az aljas bűntett, amelyért közvetlenül Mussolini volt a felelős, országszerte viharos felháborodást robbantott ki. Az antifasiszta mozgalom erősödésétől megrettent kormányon fejvesztettség lett úrrá. Mussolini a szenátusban már esetleges lemondásáról beszélt.

A fasiszták köreiben pánik tört ki, tömegesen léptek ki a pártból. A kommunista párt átfogó harci programot dolgozott ki a fasiszta rendszer megdöntésére.

De a burzsoá pártokból és a két szocialista pártból hiányzott a kellő határozottság. Nem merték forradalmi fellépésre szólítani a tömegeket a kormány ellen, nem merték túllépni a fasizmusra nézve lényegében ártalmatlan „alkotmányos" ellenzékiség kereteit. E pártok elhagyták a parlamentet, és megalakították az úgynevezett aventinusi blokkot (a hagyomány szerint az antik Rómában a patríciusok ellen harcoló plebejusok az Aventinus-dombra vonultak ki a városból), de ezután a passzív kivárás propagandájára szorítkoztak, azt az illúziót táplálták a néptömegekben, hogy a belső ellentétektől marcangolt fasiszta rendszer magától összeomlik. Ez a propaganda a fasizmus malmára hajtotta a vizet, mert dezorientálta a tömegeket, elvonta őket a hatékony harctól a terrorista Mussolini-diktatúra ellen.

A kommunista párt a többi ellenzéki párttal együtt kivonult a parlamentből, de kezdettől fogva azt javasolta az ellenzéknek, hogy hirdessenek általános sztrájkot. Az aventinusi blokk azonban semmitől sem félt annyira, mint a tömegek forradalmi energiájának szabadjára engedésétől, s elutasította a javaslatot. A kommunista párt szakított az aventinusi blokkal, és saját erőivel indított országos agitációt a fasizmus ellen.

Az év végén, közvetlenül a parlament új ülésszakának megnyitása előtt, a kommunista párt azzal a javaslattal fordult az aventinusi blokkhoz, hogy hívják egybe az összes antifasiszta képviselők gyűlését s nyilvánítsák ezt „ellenparlamentté", az olasz nép akaratának egyetlen törvényes képviselőjévé. De az aventinusiak ezt a javaslatot is elutasították, mert végső soron arra irányult, hogy forradalmi fellépésre mozgósítsa a tömegeket a terrorista rezsim ellen. Ekkor a kommunista képviselők visszatértek a parlamentbe, hogy a szónoki emelvényről leplezzék le a fasizmus véres gaztetteit és harcra szólítsák ellene a népet.

Az aventinusi blokk gyáva és következetlen taktikája nagymértékben megkönnyítette Mussolini számára az antifasiszta népmozgalom elfojtását, az ellenzék szétzúzását és a polgári demokratikus szabadságjogok maradványainak felszámolását.

A FASISZTA DIKTATÚRA MEGERŐSÍTÉSE. A FASIZMUS GAZDASÁGPOLITIKÁJA

1925-ben Mussolini több reakciós törvényt vitt keresztül a választójogról, a sajtóról, a szakszervezetekről, a helyi közigazgatásról, majd az 1926 novemberében közzétett kivételes törvényekkel létrehozta a fasiszta párt totális diktatúráját. A fasisztákon kívül valamennyi politikai pártot és szervezetet betiltottak, a kommunisták, szocialisták, aktív antifasiszták és forradalmi munkások ezreit vetették börtönbe vagy koncentrációs táborba. Az ellenzékkel való leszámolás céljára felállították a Különleges Bíróságot. A kormány a szakszervezeteket is szétzúzta. Egy 1926. évi törvény monopolhelyzetet biztosított a fasiszta szakszervezeteknek. Egy év múlván e törvényt az úgynevezett Munkaalkotmánnyal (Carta del Lavoro) egészítették ki. Ennek kapcsán a fasiszták zajos demagóg propagandakampányt indítottak, azt bizonygatva, hogy államuk „osztályfeletti" állam, s az egész nép érdekeit védelmezi. A Munkaalkotmány lényege annak propagálása volt, hogy a dolgozók érdekeit alá kell rendelni a monopoltőke érdekeinek. Egyetlen szót sem tartalmazott a nyolcórás munkanapról, sem a bérminimumról, ezzel szemben tiltotta a sztrájkot. A szakszervezeti mozgalom reformista vezetői siettek támogatni a fasizmus intézkedéseit, és határozatot hoztak az Általános Munkásszövetség „önfeloszlatásáról". 1927 februárjában azonban a kommunista párt és a legfejlettebb munkások erőfeszítései jóvoltából az Általános Munkásszövetség mély illegalitásban újjáalakult.

Mussolini
Az „Eulenspiegel" című német lap karikatúrája. 1928

A fasizmus tehát leküzdötte az 1924—1925. évi politikai válságot, és új törvényeivel a polgári demokratikus szabadságjogok utolsó maradványait is felszámolta. Mindez a fasiszta diktatúra megerősödését jelentette. Lényegében ugyanezt a célt szolgálták a gazdasági élet stabilizálását célzó intézkedések is, többek között az 1927-ben végrehajtott pénzreform. 1924-ben és 1925-ben a líra árfolyama 25 százalékkal a paritás alatt állt. Ha az infláció folytatódik, a líra teljes összeomlását idézhette volna elő, ami katasztrofális következményekkel járt volna az ország egész gazdasági életére, és végső soron a fasiszta rendszerre is.

A fasiszta kormány gazdaságpolitikájában az amerikai monopóliumok pénzügyi segítségére támaszkodott. A pénzreformot az olasz finánctőke egyik oszlopa, Volpi gróf hajtotta végre, akit szoros szálak fűztek az amerikai monopóliumokhoz. 1927-re az Egyesült Államok az első helyre került az olaszországi külföldi tőkebefektetések terén. Az a sok százmillió dollár, amelyet az amerikai monopóliumok az olasz nehéz- és hadiiparba — kivált a villamosenergia-termelésbe — fektet-

tek, segítette a fasizmust az agresszív háborúk anyagi bázisának megteremtésében. A Morgan-bankház már 1925-ben 100 millió dolláros „stabilizációs kölcsönt" bocsátott a fasiszta kormány rendelkezésére a pénzreform végrehajtásához. 1925-től 1929-ig az amerikai monopóliumok (Morgan, a Rockefeller-féle Dillon, Read and Co. bankház stb.) összesen több mint félmillió dollárt helyeztek el Olaszországban részint a fasiszta kormánynak, az önkormányzatoknak és magántársaságoknak nyújtott kölcsönök, részint közvetlen ipari befektetések formájában.

Az amerikai dollároső lehetővé tette az olasz monopóliumok számára az ipari termelés fokozását. 1929-ben az olasz ipari termelés indexe 40 százalékkal felülmúlta a háború előtti szintet. Az acéltermelés hat év alatt (1923-tól 1929-ig) 84 százalékkal nőtt, a villamosenergia-termelés megkétszereződött. Csekélyebb mértékben nőtt a textilipar (12 százalék), az élelmiszeripar (23 százalék) és néhány más iparág termelése. Továbbra is gyors ütemben haladt előre a termelés és a tőke koncentrációja. 1923 és 1929 között a részvénytársaságok tőkéje megkétszereződött, és elérte a 46 milliárd lírát.

Olaszországban a kapitalizmus stabilizációját nagyrészt a dolgozók rovására hajtották végre. 1926 és 1929 között jelentékenyen csökkentették a munkabért (a munkásokét és az alkalmazottakét egyaránt), háromszorosára — 100 000 főről 300 000-re — növekedett a munkanélküliség, nagymértékben fokozódott a munkaintenzitás, súlyosbodott a dolgozók adóterhe.

A KOMMUNISTA PÁRT HARCA A FASIZMUS ELLEN

1924-ben, az antifasiszta tömegmozgalom fellendülésének időszakában, amikor óriási horderejű döntésekre volt szükség, az Olasz Kommunista Párt kénytelen volt nagy erőt fordítani a pártban Bordiga által képviselt szektás-trockista tendenciák leküzdésére. Ennek ellenére a párt ebben a kritikus időszakban megtalálta a helyes utat, s ez jórészt az olasz munkásmozgalom legnagyobb marxista teoretikusának, Antonio Gramscinak és munkatársának, Palmiro Togliattinak az érdeme volt. (Gramsci hosszabb külföldi tartózkodása után 1924 májusában tért vissza Olaszországba.)

1926 januárjában a franciaországi Lyonban összeült az Olasz Kommunista Párt III. kongresszusa, amely eszmeileg és politikailag végképp szétzúzta a Bordiga-csoportot.

1926 novemberével — amikor a fasiszták kiadták a terrorista kivételes törvényeket — igen súlyos időszak kezdődött az olasz kommunisták számára. Novemberben a párt majdnem minden vezetőjét, köztük Gramscit és Scoccimarrót is letartóztatták. 1928 júniusában a Különleges Bíróság súlyos ítéleteket hozott: 37 emberre összesen 238 évi börtönbüntetést mértek. A legfőbb vezetőket — Gramscit, Terracinit, Scoccimarrót és másokat — 20—20 évre ítélték.

1928 május—júniusában újabb súlyos csapást mértek a kommunista pártra: a fasiszta rendőrség letartóztatta a párt úgynevezett belföldi központjának csaknem minden tagját (Li Causit, Amorettit, D'Onofriót). Valamennyiüket súlyos börtönbüntetésre ítélték.

A kommunista párt a bírói terror és a megtorlások ellenére folytatta tevékenységét. A párt a terrortörvények hatályba lépése után mély illegalitásba vonult. Az egyetlen olyan antifasiszta politikai szervezet volt, amely a fasiszta terror súlyos körülményei között sem szüntette be a tömegmunkát; irányította az üzemek illegális kommunista sejtjeit.

A kommunisták élére álltak a munkásság védelmi harcainak a vállalkozók — a totális fasiszta diktatúra bevezetése után különösen nagymértékben kibontakozó — offenzívája ellen. Már 1927-ben sztrájkok törtek ki az ország egyes pontjain. Szerény méreteik ellenére e megmozdulásoknak nagy politikai jelentőségük volt: demonstrálták az antifasiszta tendenciák erősödését a munkástömegek körében. Nagy arányokat öltött az észak-olaszországi rizsföldek munkásnőinek küzdelme.

E sztrájkok megszervezésében és levezetésében nagy szerepet játszott az illegális Általános Munkásszövetség, amely a kommunista párttal szorosan együttműködve, annak irányítása alatt állt.

1928—1929-ben az Általános Munkásszövetség és a kommunista párt fontos határozatokat hozott. Megállapították, hogy fel kell használni a legális lehetőségeket tevékenységi körük kiterjesztésére, többek között meg kell erősíteni a munkát a fasiszta szakszervezeteken belül, lévén ezek ekkor a legnagyobb tömegszervezetek.

5. AZ AMERIKAI EGYESÜLT ÁLLAMOK

A TŐKÉS STABILIZÁCIÓ AZ EGYESÜLT ÁLLAMOKBAN

Amikor a kapitalizmus viszonylagos stabilizációjának időszaka beköszöntött, az Egyesült Államok jobb gazdasági helyzetben volt, mint a világ bármely más kapitalista országa. A világháborún meggazdagodott, a háború után pedig — a legtöbb európai országgal ellentétben — az Egyesült Államokban nem következett be gazdasági bomlás, termeléscsökkenés, infláció. Az ipari termelés indexe már 1923-ban 42 százalékkal túlhaladta a háború előtti színvonalat. Különösen kibővültek az amerikai ipar olyan ágai, mint a gépkocsigyártás, a gumigyártás, a vegyipar, a vas- és az acélipar, a gépgyártás, a repülőgépipar, a műselyem- és a rádióipar.

A piacokért való harc az amerikai monopolista burzsoázia egyik központi feladata lett. Az uralkodó körök e feladat megoldásának kulcsát mindenekelőtt a tőkés racionalizálás következetes végrehajtásában látták. Kíméletlenül fokozták az „izzasztó" rendszert és a munkaintenzitást, megvalósították a termelés standardizálását, technikai tökéletesítéseket vezettek be, s ily módon csökkentették a termelés önköltségét, növelték áruik versenyképességét. Ez lehetővé tette, hogy az amerikai monopóliumok jelentékenyen megerősítsék világpiaci pozícióikat más országok rovására. Az Egyesült Államok részesedése az egyes országok behozatalában 1913 és 1925 között a következőképpen alakult: Németországban 6 százalékról 18 százalékra, Franciaországban 11-ről 14 százalékra, Olaszországban 14-ről 24 százalékra, Japánban

A Ford-üzemek
Fénykép. 1928

17-ről 26 százalékra, Kínában 6-ról 15 százalékra, Argentína, Brazília és Chile importjában pedig több mint másfélszeresére nőtt.

A sorozatgyártás és a tömegtermelés kifejlesztése, a specializáció fokozása, a tipizálás és a standardizálás megkönnyítette a monopolisták számára, hogy hatékonyabb módszereket dolgozzanak ki a proletariátus kizsákmányolására. A Taylor-rendszert a munkaintenzitás további fokozása irányában „tökéletesítették". A Ford Művekben a világon elsőként vezették be a futószalag-rendszert, itt alkalmazták először az időmérést. Ford nyomán más nagyipari vállalatok is bevezették a futószalag elvén alapuló termelés- és munkaszervezést.

A tőkés racionalizálás azt eredményezte, hogy a munkások százezrei szorultak ki a termelésből. A gyárakban, üzemekben és bányákban meghonosított hallatlan munkaintenzitás következtében a munkások gyorsan kimerültek, megrokkantak. Egyes munkáskategóriák szívós sztrájkharcok árán értek el ugyan némi béremelést, de ez a termelékenység növekedéséhez viszonyítva elenyésző volt.

A REFORMISTÁK REAKCIÓS TAKTIKÁJA

A tőkés racionalizálás végrehajtását a reformista szakszervezeti vezetők reakciós állásfoglalása is elősegítette. Túl azon, hogy lemondtak a munkások követelései mellett való kiállásról, az osztályharcról, nyíltan a vállalkozók ügynökeinek szerepében léptek fel, azt a hazugságot propagálva, hogy a tőkés racionalizálás a munkabér emelkedésére vezet. Ez volt az úgynevezett új munkabérpolitika, amelyet Gompers és hívei az Amerikai Munkásszövetség (American Federation of Labor — AFL) 1924. évi El Pasó-i és 1925-ös Atlantic City-i kongresszusán meghirdettek.

Az AFL vezetői mellett a vállalkozókkal való osztályegyüttműködés bajnokaiként léptek fel a „független" vasutas-szakszervezetek vezérei is. Az 1922. évi vasutassztrájk leverése után kidolgozták az úgynevezett B—O-tervet (a Baltimore—Ohio vasúttársaság nevéről), melynek lényege a munkások és alkalmazottak aktív részvétele volt a racionalizálási javaslatok kidolgozásában és megvalósításában. A B—O-terv lehetővé tette a vállalkozók számára, hogy számottevően növeljék nyereségüket a munkások kizsákmányolásának fokozása révén. Később a B—O-tervet más vasútvonalakon, sőt egyes iparvállalatoknál is alkalmazták.

A reformista szakszervezeti vezetők ideológiai téren is egységfrontra léptek a monopóliumok képviselőivel. Azt a gondolatot terjesztették a munkások között, hogy a kapitalista társaságok békés úton a kezükbe kerülhetnek, arra ösztönözték őket, hogy vegyenek részt a vállalkozók által megalakított „company association"-okban, amelyeknek az volt a céljuk, hogy bevonják a dolgozókat a vállalkozókkal való együttműködés rendszerébe, és biztosítsák a teljesítmény fokozásában való közreműködésüket. A tőkés sajtó és a szakszervezeti vezérek azt az illúziót terjesztették a munkások körében, hogy a kor kapitalizmusa már nem kizsákmányoló jellegű, hogy ez „népi kapitalizmus".

Tekintélyes polgári közgazdászok, mérnökök és politikusok a legkülönfélébb teóriákat dolgozták ki a dolgozóknak az osztály-együttműködés szellemében való „nevelésére". Azt bizonygatták, hogy az amerikai munkás részvényvásárlás útján a tőkés társaságok tulajdonosai közé emelkedhet, és megszabadulhat a tőkés kizsákmányolástól. Egyes monopolisták részvényeket terjesztettek a munkásság és a kispolgárság körében, és a fenti elmélet alapján azt állították, hogy az egész nép végül is megválthatja az összes iparágakat, s így megszüntetheti a kapitalizmust. Az egyik burzsoá professzor azt javasolta, hogy létesítsenek „állami tervbizottságot" a kapitalizmus ellentmondásainak kiküszöbölését célzó rendszabályok kidolgozására.

A reformista vezérek úgynevezett munkásbankokat alapítottak. 1925-ben 36 ilyen bank működött, összesen 126 millió dollár tőkével. A bankokat igazgató szakszervezeti bürokraták a betéttulajdonos munkások megtakarított pénzét tőkés vállalatokba fektették, hogy ily módon a munkásokat a tőkés rendszerhez kössék és elvonják az osztályharctól.

Az 1924 novemberi elnökválasztásokon a köztársasági párt Calvin Coolidge-ot, a demokrata párt John Davist, a kommunista párt William Z. Fostert jelölte. A röviddel a választások előtt alakult Haladó Párt Robert M. La Follette szenátort jelölte.

La Follette programja lényegileg a kispolgárság érdekeit fejezte ki. Nem érintette a tőkés rend alapjait, de tartalmazott néhány progresszív követelést, többek között a vasutak és vízierőművek állami ellenőrzését, a nagymonopóliumok tevékenységének korlátozását és a farmerek helyzetének megjavítását. La Follette-et jelentékeny munkás- és farmertömegek támogatták, a nagytőke ellenfelét látva benne. Támogatta az AFL, a vasutas-szakszervezetek, a Szocialista Párt, valamint az Egyesült Államok Kommunista Pártja és a baloldali Szakszervezeti Nevelési Liga kezdeményezésére létrehozott Farmer-Munkás Párt. A Farmer-Munkás Párt, amelyhez országszerte csatlakoztak a haladó elemek, a munkások és farmerek tömegpártjává válhatott volna, de vezetésében jobboldali elemek kerekedtek felül, nem voltak hajlandók egységfrontra lépni a kommunistákkal, s a párt a La Follette-mozgalomhoz csatlakozott.

A kommunista párt a választásokon komoly szektás hibát követett el, megtagadta támogatását La Follette mozgalmától, amely egy új antimonopolista párt létrehozásának bázisává lehetett volna.

A választásokon La Follette 5 millió szavazatot kapott. Davis 8,4 milliót, Coolidge 15,7 milliót. Így tehát Calvin Coolidge, a köztársasági párt jelöltje lett az Egyesült Államok új elnöke.

A MUNKÁSTÖMEGEK HARCA JOGAIKÉRT

Coolidge elnöksége egybeesett azzal a nagy ipari fellendüléssel, amelyet az amerikai imperializmus apologétái a „prosperitás" időszakának neveztek el. Coolidge kiadta a jelszót: „Amerika dolga a business." Ez a jelszó kifejezte az Egyesült Államok egész politikájának lényegét 1924 és 1929 között.

Nagy lendülettel folyt az állótőke felújítása, az üzemek műszaki rekonstrukciója. A fontosabb iparágak termelése jelentékenyen megnőtt. Az Egyesült Államok vas- és acéltermelése felülmúlta Anglia, Franciaország és Németország együttes termelését.

Roppant méreteket öltött a termelés koncentrációja. 1929-ben az acéltröszt vállalatai 250 000 munkást foglalkoztattak és 22 millió tonna acélt gyártottak, ami az egész acéltermelés 38 százalékának felelt meg. A gépkocsiipar lényegében három monopoltársaság, a Ford, a General Motors és a Chrysler kezében volt.

Ám az ipari termelés jelentős bővülése ellenére a tőkés racionalizálás következtében bányászok, vasutasok, textilmunkások és

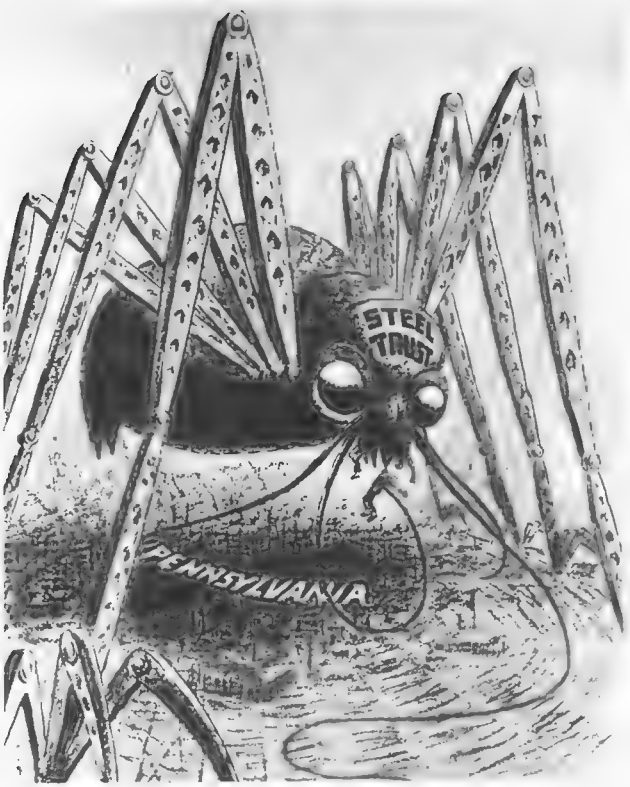

Az acéltröszt
Suvanto karikatúrája. 1928

Sztrájkoló pennsylvaniai textilmunkások nagygyűlése
Fénykép. 1927

más iparágakban dolgozó munkások ezrei szorultak ki a termelésből. 1927-ben a gyáripar, a bányászat és a vasút 1,5 millióval kevesebb munkást foglalkoztatott, mint 1919-ben. A munkanélküliek száma a stabilizáció éveiben 3 és 4 millió között ingadozott.

A nagyarányú ipari konjunktúra és a munkaintenzitás fokozása bizonyos béremelkedéshez vezetett. Ez azonban főképpen a szakmunkásokra terjedt ki, a segédmunkások és a betanított munkások bére változatlan maradt, vagy éppenséggel csökkent.

Az amerikai ipar egyenlőtlenül fejlődött. Néhány iparágat — mint például a textilipart vagy a szénbányászatot — egyáltalán nem érintett a „virágzás". Számos más iparág sem dolgozott teljes kapacitással. A kohászatban 12 százalékos volt a kapacitás kihasználatlansága, a gépgyártásban 35 százalékos.

A mezőgazdaságot krónikus válság sújtotta. A farmerek adóterhe számottevően megnőtt, fokozódott eladósodásuk. Farmok ezrei kerültek a bankok és más szervezetek tulajdonába. Gyors ütemben haladt előre a farmerek differenciálódása, a tőkés felső réteg gazdagodása, s a kis- és középfarmerek, különösen a bérlők milliós tömegeinek elszegényedése. A farmerek tömegesen költöztek a városba, a gazdálkodásból élő népesség száma megcsappant. A Coolidge-kormány, a finánctőkések érdekeit védelmezve, semmiféle segítséget sem nyújtott a farmereknek. Az elnök kétszer emelt vétót a farmerek megsegítéséről szóló törvény ellen.

A burzsoáziának a dolgozó tömegek ellen indított támadása fokozódó elégedetlenséget keltett, különösen a munkásosztály soraiban. A munkások, reakciós vezéreik ellenállását leküzdve, szembeszálltak a tőkés racionalizálással, ami éles osztály-összeütközésekre vezetett.

A munkásosztály egyik első nagy ütközete a „prosperitás" időszakában a New Jersey állam-

A bányászok sztrájkbizottsága
Fénykép. 1927

beli Passaic textilmunkásainak sztrájkja volt. A sztrájk 1926 januárjában robbant ki, miután a vállalkozók bejelentették, hogy 10 százalékkal csökkentik a béreket. Az AFL-hez tartozó egyesült textilmunkás szakszervezet megtagadta támogatását a sztrájktól, így annak irányítása a Szakszervezeti Nevelési Liga kezébe ment át. A 16 000 sztrájkoló rendkívül szívós, 13 hónapos küzdelme a munkások részleges győzelmével zárult.

1927 áprilisában 200 000 bányász lépett sztrájkba. Ez a megmozdulás a reformista vezetés árulása miatt súlyos vereséggel végződött. A vereség következtében a bányászszakszervezetben szakadás következett be, s új szakszervezet alakult, amely a Szakszervezeti Nevelési Ligához csatlakozott.

1927 és 1928 folyamán számos sztrájk zajlott le a textiliparban, a konfekcióiparban és más iparágakban.

A munkásosztály harcaiban aktív szerepet játszott a kommunista párt és a Szakszervezeti Nevelési Liga. A kommunista párt azonban gyenge volt. Tevékenységére kedvezőtlen hatással volt a párton belüli frakcióharc, amelyet lényegében csak a húszas évek végére sikerült felszámolni. 1928-ban vereséget szenvedett a trockisták csoportja, egy évvel később pedig az a jobboldali opportunista csoport, amely az amerikai kapitalizmus „kivételes" jellegéről szóló elméletet vallotta: azt hirdette, hogy az amerikai kapitalizmus a tartós virágzás és fellendülés időszakába lépett. A „kivételesség elmélete" nem volt új. Általánosan használt propagandafegyvere volt a monopolista burzsoáziának, a reakciós közgazdászoknak és a reformista szakszervezeti vezéreknek, akik

arra törekedtek, hogy a munkástömegeket megfertőzzék a burzsoá reformizmus mérgével, és elhitessék velük, hogy az amerikai imperializmus hatalma megingathatatlan és kivételes jellegű.

A munkásmozgalom felélénkülésére a kormánykörök fokozták a munkásosztály forradalmi elemei elleni terrort. E terror egyik megnyilvánulása volt a két olasz származású forradalmár munkás, Sacco és Vanzetti kivégzése. Még 1920-ban tartóztatták le őket azzal a tudottan hazug váddal, hogy rablógyilkosságot követtek el. A bírói eljárás éveken át húzódott. 1925 novemberében egy bizonyos Madeiros, egy gengszterbanda tagja, bevallotta, hogy a gyilkosságot ő követte el, és hogy a bűntényhez sem Saccónak, sem Vanzettinek semmi köze sem volt. Ennek ellenére 1927. április 9-én a burzsoá bíróság halálra ítélte Saccót és Vanzettit. A következő négy és fél hónap alatt példátlan méretű tiltakozó mozgalom bontakozott ki e kiáltó törvénysértés ellen. Munkástüntetések és sztrájkok hulláma söpört végig az egész világon, haladó értelmiségiek, írók, tudósok, művészek százai követelték az ítélet visszavonását. A tőkés Amerika urai azonban ragaszkodtak a két ártatlan ember kivégzéséhez: meg akarták rettenteni a munkásosztályt, alá akarták ásni harci akaratát.

1927. augusztus 23-án Saccót és Vanzettit villamosszékben kivégezték. Ismét láthatta az egész világ az amerikai „demokrácia" igazi arcát.

AZ EGYESÜLT ÁLLAMOK EXPANZIÓJA

A „prosperitás" éveiben egyre nyíltabban jelentkeztek az amerikai imperializmus világuralmi igényei. Az amerikai monopóliumok, növekvő gazdasági hatalmukra támaszkodva és kihasználva a meggyengült és kimerült európai országok súlyos pénzügyi helyzetét, kölcsönök és tőkebefektetések révén megerősítették európai gazdasági pozícióikat, és fokozták az európai államok politikájára gyakorolt befolyásukat. Az Egyesült Államok vezető szerepet játszott a német jóvátételi fizetések szabályozásában, és a német hadigazdasági potenciál helyreállításában.

Az amerikai imperialisták aktív expanzív politikát folytattak Kelet-Ázsiában. Az Egyesült Államok más gyarmati hatalmakkal együtt részt vett a kínai forradalom leverésében. Miután a Nemzeti Forradalmi Hadsereg elfoglalta Nankingot, 1927 március végén angol és amerikai hadihajók barbár módon ágyútűz alá vették a várost. Az amerikai imperialisták ösztönözték Csang Kaj-seket az ellenforradalmi fordulat végrehajtására, s a továbbiakban támogatást nyújtottak neki a kínai kommunisták elleni harcban.

Az amerikai monopóliumok különös figyelmet fordítottak a latin-amerikai országokra: gúzsba kötötték őket kölcsöneikkel, és reakciós rendszereket juttattak uralomra. 1925-ben segítették kreatúrájukat, a kalandor Machadót, hogy megragadja a hatalmat Kubában, és közreműködtek diktatúrája megszilárdításában. 1926 végén az Egyesült Államok nyílt fegyveres intervenciót hajtott végre Nicaraguában: több ezer főnyi tengerészgyalogságot vezényelt az országba, hogy elfojtsa a nemzeti felszabadító mozgalmat és hatalomra juttassa Díaz reakciós diktatúráját. 1928 végén az Egyesült Államok a húsz latin-amerikai országból tizennégyet tartott katonai és pénzügyi ellenőrzése alatt.

AZ 1928. ÉVI ELNÖKVÁLASZTÁSOK

Az 1928 novemberi elnökválasztáson ismét — immár harmadszor — a köztársasági párt győzött. Jelöltje a multimilliomos Herbert Hoover volt, a finánctőke egyik legtekintélyesebb képviselője, Morganék embere.

Úgy tűnt, hogy az amerikai monopóliumok hatalmuk tetőpontjára érkeztek. Az amerikai imperializmus apologétái azt állították, hogy az Egyesült Államoknak sikerült egyszer s mindenkorra leküzdeni a kapitalizmusra jellemző ellentmondásokat, és mindenekelőtt a gazdasági válságokat. Hivatalba lépésekor Hoover kijelentette, hogy az Egyesült Államok a jólétnek és a komfort-

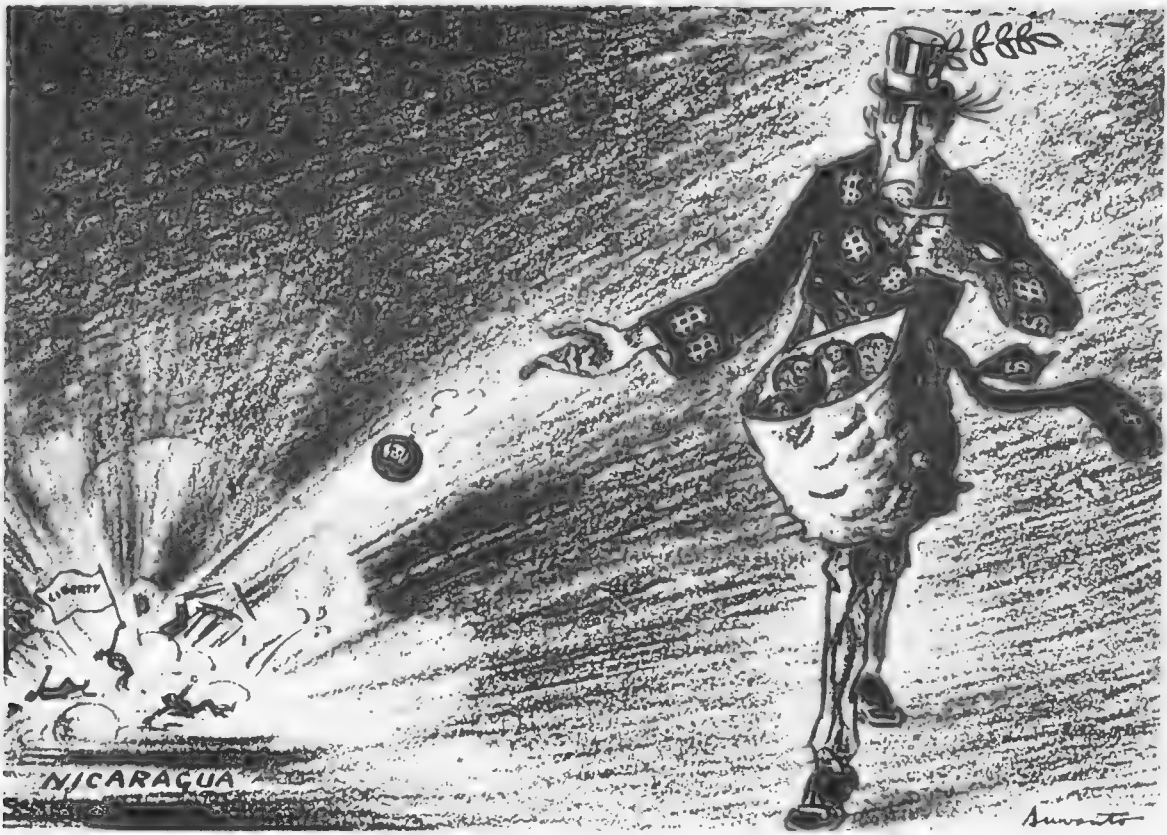

Az amerikai imperialisták és a nicaraguai nemzeti felszabadító mozgalom
Suvanto karikatúrája. 1926

nak a világon egyedülálló színvonalát érte el: „Mi, amerikaiak, közelebb jutottunk a szegénység végleges legyőzéséhez, mint bármilyen más ország a történelem folyamán... A világ a páratlan gazdasági virágzás korszakába lép."

A valóságban az amerikai gazdasági élet 1924 és 1929 közötti viszonylag gyors fejlődése egyben a tőkés rendszer ellentmondásainak gyors ütemű fokozódását jelentette. Az értékesítési nehézségek növekedése tovább élezte a piacokért folytatott küzdelmet az amerikai monopóliumok és a konkurrens országok monopóliumai között. Az amerikai kapitalizmus ideiglenes stabilizációja a vége felé járt.

6. JAPÁN

JAPÁN GAZDASÁGI ÉLETE 1924 ÉS 1929 KÖZÖTT

1925 végére a japán burzsoázia bizonyos eredményeket ért el a tőkés gazdaság stabilizálása terén. A termelés és a kereskedelem, amely a háborút követő 1920. évi válság idején lehanyatlott és a következő három évben is alacsony színvonalon maradt, jelentékenyen fellendült. 1925-ben a feldolgozó ipar termelésének bruttó értéke elérte az 1919-es színvonalat. 1926-ban a foglalkoztatott munkások száma 1,9 millióra nőtt, azaz 100 000 fővel túlhaladta az 1919. évi létszámot. A japán kivitel volumene 1924—1926-ban ismét az 1919-es szintre emelkedett. Az ipar és a keres-

kedelem megélénkülése azoknak a nagy helyreállítási munkálatoknak volt köszönhető, amelyeket a kormány az 1923-as földrengés után indított meg, főképpen az állami költségvetés terhére. A pénzt az egyenes és még inkább a közvetett adók emelése útján teremtették elő.

A monopóliumok saját meggazdagodásukra használták ki a természeti csapást. A helyreállítási munkálatokra nyújtott nagy összegű kormánytámogatások a vezető monopóliumok pénztáraiba vándoroltak. Nagy arányokat öltött a spekuláció. Az infláció segítségére volt az exportőröknek a japán áruk versenyképességének fokozásában.

A japán kapitalizmus stabilizációja nagyon ingatag alapokra épült. 1927-ben gazdasági válság robbant ki, amely főleg a hitel és a pénzügyek szféráját sújtotta. A „földcsuszamlás" következtében számos konszern és iparvállalat omlott össze. A félig állami kezelésben levő Formozai Bank és még vagy harminc-negyven más pénzintézet — összesen mintegy egymilliárd yen betétkészlettel — beszüntette a kifizetéseket. Az ipari termelés volumene jelentősen csökkent.

1928—1929-ben lassan ismét növekedésnek indult az ipari termelés, de a textiliparban és néhány más iparágban továbbra is hanyatlott. A termelési apparátus átlagban 70—75 százalékos kapacitással dolgozott.

A japán kivitelre súlyos csapást mért, hogy a japán áruk ellen Kínában bojkottot szerveztek, s ez néhány más délkelet-ázsiai országra is átterjedt. A japán monopóliumok az önköltség csökkentése és termékeik versenyképességének fokozása útján igyekeztek megerősíteni pozícióikat a külső piacokért vívott harcban, s e végből nagyarányú racionalizálást hajtottak végre az ipari termelésben. Japánban azonban a racionalizálással — a nyugati kapitalista országoktól eltérően — szinte egyáltalán nem járt együtt az ipar műszaki rekonstrukciója.

A racionalizálás eredményeképpen rohamosan fokozódott a munkaintenzitás, a szakmunkások nagy részét alacsonyabb bérért dolgozó szakképzetlen munkásokkal és fiatalkorúakkal cserélték fel, és általánosságban csökkent a dolgozók életszínvonala.

A japán kormány, megkezdve az előkészületeket az újabb hódító háborúkra, igyekezett meggyorsítani a nehézipari ágak fejlődését. Jelentékenyen megnőtt a nehézipar részesedése az ország ipari termelésében.

NÉZETELTÉRÉSEK AZ URALKODÓ KÖRÖKÖN BELÜL

A stabilizációs intézkedések végrehajtása során az uralkodó táboron belül ellentétek léptek fel. A mérsékeltebb elemek a belpolitikai feszültségre és a tömegek növekvő elégedetlenségére való tekintettel óvatosabb külpolitikai irányvonalat és rugalmasabb belpolitikát javasoltak. Úgy vélték, hogy bizonyos engedményeket kell tenni a dolgozó tömegeknek, amelyek általános választójogot követeltek. A régi bürokrácia, a császári udvar, a feudális arisztokrácia és az ezzel összefonódott szoldateszka viszont mereven ragaszkodott a külső expanzió folytatásához, belpolitikai téren pedig határozottan ellenezte a parlamentarizmust, a választójog kiterjesztését és az ósdi, félfeudális politikai intézmények (a titkos tanács, a Genro stb.) hatáskörének korlátozását.

Az 1924 májusában megtartott parlamenti választásokon a nagyburzsoázia pártja, a Kenseikai (Alkotmányos Kormányzás Társasága) szerezte meg a győzelmet. Az új kormány miniszterelnöke e párt vezére, Kato herceg, a Mitsubishi konszern embere lett. Kabinetjében más befolyásos parlamenti pártok képviselői is részt vettek.

A Kato-kormány kül- és belpolitikai téren egyaránt rugalmasabb és óvatosabb irányvonalat képviselt, mint elődei. A választójog kiterjesztéséért küzdő tömegmozgalom hatására Kato 1925 márciusában választójogi reformot hajtott végre, amely a választójogosultak számát négyszeresére (3 millióról 12 millióra) emelte. A reform mindamellett nem adott választójogot a nőknek, fenntartotta az aktív és a passzív választójog elérésének magas korhatárát (25, illetve 30 év), a szigorú

egyhelybenlakási cenzust, a nagy összegű jelölési kauciót és a régi választási törvény több más antidemokratikus rendelkezését. Ráadásul az új választójog hatályba lépésének időpontját a törvény elfogadásától számított három évben állapították meg.

Az új választójogi törvénnyel szinte egyidejűleg fogadtak el egy új, terrorisztikus rendőri törvényt „a rend védelméről" (ismertebb elnevezése: „Törvény a veszélyes gondolatokról"), amely tíz évi kényszermunkával sújtotta azokat, akik forradalmi tevékenységben bűnösnek találtatnak. A törvény hatályát a japán gyarmatokra is kiterjesztették. A Kato-kormány igen gyakran alkalmazta ezt a törvényt a munkás- és parasztmozgalmak ellen.

A „Rodoshia" 1927. évi 9. és a „Sekki" 1930. évi 5. számának fedőlapja

Japán nemzetközi pozícióinak az 1921—1922-es washingtoni konferencia után bekövetkező meggyengülése csakúgy, mint a Szovjetunió megerősödése, arra késztette a japán vezető köröket, hogy revideálják a Szovjetunióval szemben elfoglalt álláspontjukat, és ideiglenesen lemondjanak a szovjetellenes katonai kalandokról. A japán burzsoázia befolyásos körei is ezt követelték, érdekeltek lévén a szovjet állammal való gazdasági kapcsolatok helyreállításában. 1925. január 20-án Pekingben a Szovjetunió és Japán képviselői szerződést írtak alá a két ország közötti normális diplomáciai kapcsolatok felvételéről.

Ugyanez a szerződés szovjet—japán kereskedelmi szerződés megkötését is előirányozta, de ezt a japán kormány meghiúsította. A japán imperialisták gátolták a szovjet—japán áruforgalom fejlesztését, erőteljesen ösztönözték a fehérgárdisták és a kínai militaristák szovjetellenes tevékenységét Északkelet-Kínában, s rendszeresen összetűzéseket provokáltak a Kelet-Kínai Vasútvonalon.

A japán—szovjet diplomáciai kapcsolatok felvétele nyomán a japán soviniszta szervezetek dühödt szovjetellenes propagandahadjáratot indítottak.

AZ OSZTÁLYHARC ÉLEZŐDÉSE

Az országban mindinkább éleződtek az osztályellentétek. A kommunista párt, amelyet 1924 márciusában az akkori likvidátor vezetőség feloszlatott, 1926 végén újjáalakult. A párt akcióprogramot dolgozott ki a vállalkozók offenzívája ellen. A párt marxista—leninista magvának sikerült felszámolni a szektás tendenciákat, a jobboldali és „baloldali" opportunista elhajlást. A párt kiszélesítette üzemi sejtjeinek hálózatát, megerősítette befolyását a forradalmi szakszervezeti központban (Hyogikai), továbbá a parasztság és az ifjúság szervezeteiben. E célból a párt ügyesen felhasználta a legális munkás- és parasztszervezeteket, elsősorban az 1926-ban megalakított Munkás-Paraszt Pártot (Rodo Nominto). A kommunisták által támogatott Munkás-Paraszt Párt az 1928-as választásokon 200 000 szavazatot kapott.

A kommunista párt aktivizálódása nagy nyugtalanságot keltett az uralkodó körökben. 1928-ban a „veszélyes gondolatokról" szóló törvényhez elfogadott kiegészítő rendelkezések halálbüntetéssel sújtották a forradalmi tevékenységet. A Munkás-Paraszt Pártot, továbbá a kommunista befolyás alatt álló szakszervezeteket, paraszti, ifjúsági és egyéb szervezeteket betiltották. 1928 március-augusztusában, majd 1929 áprilisában tömeges letartóztatásokat hajtottak végre a kommunisták soraiban. 1928. október 7-én a rendőrség meggyilkolta Vatanabe Masanosukét, a kommunista párt egyik vezetőjét. A féktelen terror ellenére azonban a kommunista párt folytatta hősies harcát a burzsoá-földesúri reakció ellen.

A TANAKA-KORMÁNY AGRESSZÍV KÜLPOLITIKÁJA

1927 áprilisában a Seiyukai (Politikai Baráti Társaság) vezére, Tanaka tábornok, a szovjet Távol-Kelet elleni japán intervenció egyik szervezője alakított kormányt. Az új kormány nyomban hozzálátott a Szovjetunió és Kína elleni agresszív háború terveinek kidolgozásához. 1927. június 27. és július 7. között Tokióban Tanaka elnökletével megtartották az úgynevezett keleti konferenciát a külügy-, a hadügy- és a tengerészetügyi minisztérium és a vezérkarok képviselőinek részvételével. Az értekezlet megtárgyalta a Kínában végrehajtandó „pozitív", azaz nyíltan agresszív akciókra a kormány által előterjesztett programot, hivatalos nevén: „Japán kínai politikájának alapjai"-t. Legközelebbi feladatként Északkelet- és Észak-Kína, továbbá Mongólia meghódítását jelölték meg. A konferencia határozatai alapján született meg Tanaka titkos memoranduma, amely átfogó tervet tartalmazott Japán imperialista agressziójára és a japán uralom kiépítésére Délkelet-Ázsiában és a Csendes-óceán térségében.

A japán imperialisták még ezelőtt, 1927 májusában csapatokat küldtek Santung tartományba, s elfoglalták Csingtaót és Csinant. A fegyveres intervenció célja az volt, hogy feltartóztassa a Kuomintang-csapatok északi irányú előnyomulását, s erőiket a forradalmi mozgalom szétzúzására irányítsa. A Kínában kibontakozó széles körű japánellenes mozgalom és a japán áruk elleni bojkott hatására Japán kénytelen volt visszavonni csapatait. De 1928 áprilisában „a japán állampolgárok életének és tulajdonának védelme" ürügyén újra japán csapatok nyomultak be Santung tartományba, és megszállták a legfontosabb stratégiai pontokat. A japán militaristák ultimátumszerű formában követelték a kínai csapatok kivonását Santungból.

A Kínában nagy erővel kiújuló bojkottmozgalom és a szovjet diplomácia erélyes fellépése következtében Japán 1928 augusztusában megkezdte csapatainak kivonását Santungból (a kiürítés csak 1929 májusában fejeződött be). 1928 júniusában japán ügynökök megölték Északkelet-Kína kormányzóját, Csang Co-lint, aki tárgyalásokba bocsátkozott az amerikai imperialistákkal, és megtagadta az engedelmességet Japánnak. 1929 nyarán a japán imperialisták az Egyesült Államokkal és Angliával együttműködve szovjetellenes provokációkra inspirálták a kínai militaristákat a Kelet-Kínai Vasútvonalon és a szovjet—kínai határon. A szovjet csapatok méltó választ adtak az agresszoroknak, és meghiúsították az imperialisták terveit.

IV. FEJEZET

KÖZÉP- ÉS DÉLKELET-EURÓPA

A közép- és délkelet-európai országokban a kapitalizmus stabilizációja az angol, amerikai és francia monopóliumok leigázó jellegű kölcsöneinek segítségével valósult meg. A külföldi tőke növekvő befolyása következtében ezeknek az országoknak a gazdasága egyoldalúan fejlődött, fokozódott pénzügyi függésük az erősebb imperialista államoktól.

Az imperialista nagyhatalmak vetélkedése Európának ezen a részén nagyon bonyolulttá tette a helyzetet, és elmélyítette a legkülönbözőbb külső és belső ellentéteket.

1. AUSZTRIA

AZ OSZTÁLYELLENTÉTEK KIÉLEZŐDÉSE

Ausztriában a kapitalizmus stabilizációjával együtt járt a reakciós burzsoázia nyílt támadása a munkásosztály és az összes dolgozók ellen. Az 1922-ben aláírt úgynevezett genfi jegyzőkönyvek értelmében az imperialista hatalmak nemzetközi kölcsönt nyújtottak Ausztriának. Ez lehetővé tette az uralkodó körök számára a „pénzügyek szanálását". A dolgozók életszínvonala nagymértékben romlott. Az ipar hosszan tartó pangása a tőkés racionalizálással párosulva óriásira növelte a munkanélküliséget. Az 1924—1929-es években a munkanélküliek száma 200 000—300 000 között ingadozott, ami a családtagokat is beleszámítva az ország lakosságának mintegy 20—25 százalékát jelentette.

Mindez rendkívüli mértékben kiélezte az osztályellentéteket, s a proletariátus forradalmasodására vezetett. Az objektív erőviszonyok a munkásokra nézve kedvezően alakultak: a döntő ponton, Bécsben, az ország fővárosában hatalmas számbeli túlsúlyban voltak, és saját katonai jellegű önvédelmi szervezetük volt: a Republikanischer Schutzbund (Köztársasági Védszövetség). Jelentékeny szervezett erőt képviseltek a szakszervezetek: a nagyvállalatok többségében a munkások mintegy 90 százalékát tömörítették.

Az osztrák munkások azonban nem tudták kihasználni potenciális erejüket, mert a munkásmozgalom vezetése opportunisták kezében volt. A mintegy 600 000-es létszámú szociáldemokrata párt irányította a munkásság valamennyi tömegszervezetét: a szakszervezeteket, a szövetkezeteket, a kulturális és sportegyesületeket, a Schutzbundot. A szociáldemokrácia befolyásához hozzájárult, hogy vezérei — Otto Bauer, Friedrich Adler stb. — gazdag tapasztalatokkal rendelkeztek a dema-

góg, „baloldali", álmarxista frázisok alkalmazása terén. 1920-ban, amikor „ellenzékben" voltak a burzsoá kormánnyal szemben, és látszólag harcoltak ellene, valójában szabotálták a munkásosztály ellenállásának megszervezését, parlamentáris illúziókat tápláltak a proletariátusban, elvonták a forradalmi harctól.

Az 1927 áprilisi parlamenti választásokon a szociáldemokrata listára 1,5 millió választó szavazott, alig 200 000-rel kevesebb, mint a Keresztényszocialista Pártból, a pángermánokból és néhány kisebb burzsoá pártból álló polgári blokkra. A polgári blokk 85, a szociáldemokrata párt 71 mandátumhoz jutott. A szociáldemokraták azonban sikerüket nem a munkásosztály erőinek mozgósítására használták fel, hanem a passzív kivárás propagandájának fokozására. Arról próbálták meggyőzni a munkásokat, hogy vessék minden reményüket a következő választásokba, amelyek — úgymond — automatikusan a proletariátus kezére juttatják majd a hatalmat.

Ausztria Kommunista Pártja jóval gyengébb volt, mint a szociáldemokrácia. Az 1927-es választásokon mindössze 16 000 szavazatot kapott. A pártvezetésben hosszú időn át harcok folytak. Elvtelen frakciósok a szektásság útjára akarták terelni a pártot, s aláásták tekintélyét a tömegek körében. Csak 1924 áprilisától kezdve, amikor Johann Koplenig lett a főtitkár, indult erősödésnek a párt ideológiai téren. 1925-ben, a VIII. kongresszuson súlyos csapást mértek a frakciósokra, de csak az 1927 júniusában összeült IX. kongresszuson került sor végleges szétzúzásukra és kizárásukra.

Az opportunista frakciósok szétzúzása és a szektásság leküzdése lehetővé tette a kommunista párt tevékenységének kibontakozását a szakszervezetekben, a Schutzbundban és a proletariátus más tömegszervezeteiben.

AZ OSZTRÁK PROLETARIÁTUS FEGYVERES HARCAI 1927 JÚLIUSÁBAN

Az 1927. évi parlamenti választások nem hoztak lényeges változást a kormány összetételében: a kabinet élén továbbra is Ignaz Seipel, a Vatikánnal szoros kapcsolatban álló katolikus főpap állott. A Keresztényszocialista Pártra és a pángermánokra támaszkodó Seipel-kormány a választások után még reakciósabb politikát folytatott. Felemelték a gabona, a hús és a liszt vámját. Növelték a parasztságot sújtó adókat. Sőt, a kormány megkísérelte a nyolcórás munkanap és a munkanélküli-biztosítás megszüntetését s az üzemi bizottságokról szóló törvény hatályon kívül helyezését.

Reakciós programja végrehajtása során a kormány a Heimwehr nevű fasiszta szervezet támogatását is igénybe vette. A Heimwehr tagjai, a hatóságok támogatását élvezve, büntetlenül terrorakciókat hajtottak végre a munkások ellen. 1927 januárjában Schattendorfban rátámadtak a tüntető munkásokra, s közülük kettőt megöltek, hetet pedig megsebesítettek. A gaztett országszerte viharos tiltakozást keltett. A proletariátus erélyes lépéseket követelt a fasizmus ellen. Floridsdorfban spontán sztrájk kezdődött. A tömegek nyomására a reformista szakszervezeti vezetők a két meggyilkolt munkás temetésének napjára ötperces munkabeszüntetést hirdettek.

A fasiszta gyilkosok ügyét 1927. július 14-én tárgyalta a bécsi tartományi törvényszék. A burzsoá bíróság felmentette a gyilkosokat. Erre a fasisztákat újabb gaztettekre bátorító példátlan ítéletre válaszul a bécsi munkások sztrájkba léptek. Július 15-én reggel megszűnt a fővárosban az áramszolgáltatás. Leállt a villamosközlekedés, sztrájkba léptek a vasutasok. Százezres tüntető tömeg vonult az Igazságügyi Palotához, „Vesszen a fasizmus!" kiáltásokkal.

Schober bécsi rendőrfőnök parancsot adott a fegyverhasználatra. Elkeseredett utcai harcok lángoltak fel. A szinte puszta kézzel küzdő munkások bámulatos bátorságról tettek tanúságot. A harcokban 85 munkás vesztette életét.

Bécs dolgozói a schattendorfi gyilkosok megbüntetését követelik
Fénykép. 1927

A kommunista párt már az események kezdetén felhívta a munkásokat, hogy vigyék végig a harcot, küzdjék ki a tüntetők lövetéséért felelős személyek megbüntetését, a fasiszták és reakciósok lefegyverzését, a munkások felfegyverzését. A párt követelte, hogy a Schutzbund haladéktalanul lépjen akcióba, és védje meg a munkásokat a reakció fegyveres erőivel szemben.

A szociáldemokrata vezérek a tömeghangulatnak engedve általános sztrájkot hirdettek, de mindössze huszonnégy órára. Ezzel végeredményben dezorganizálták a bécsi munkások megmozdulását.

1927 júliusában Ausztria munkásosztálya vereséget szenvedett. Ám — mint Johann Koplenig az 1928. január 9-én megtartott bírósági tárgyaláson kijelentette — ez a vereség nem törte meg az osztrák proletariátus harci szellemét. Koplenig ezekkel a szavakkal zárta beszédét: „1917 júliusában az orosz munkások is vereséget szenvedtek, de 1917 októberében újból kimentek az utcára és győztek! Nálunk ez az időszak hosszabb lesz. De a véres péntek (1927. július 15. – *A szerk.*) után nálunk is eljön majd a Vörös Október."

1927. évi fegyveres harcaival a bécsi proletariátus dicső lapot írt az európai munkásosztály küzdelmeinek történetébe. E harcok világosan mutatták a tőkés stabilizáció ingatag, bizonytalan jellegét.

2. MAGYARORSZÁG

A GAZDASÁGI HELYZET

Az infláció megszűnte után, 1924—1925-ben Magyarország gazdasági életét mély depresszió jellemezte. Gyorsabb fejlődés csak 1926 után indult meg, de az ipari termelés egésze csak 1927—1928-ban haladta ismét túl a háború előtti színvonalat. A textilipartól és a könnyűipar néhány más ágától eltekintve — melyek igen gyorsan fejlődtek — a többi iparág termelése stagnált.

Az ideiglenes stabilizációt a kormány csak az úgynevezett népszövetségi kölcsön segítségével tudta elérni. A kölcsönben — melynek a feltételei rendkívül súlyosak voltak — részt vett az Egyesült Államok, Anglia, Olaszország, Svájc, Csehszlovákia és több más ország. A külföldi tőke az ipar valamennyi ágában részesedett ugyan, de a kölcsönök áradata alig áramlott a termelő ágazatokba.

A mezőgazdaság a fejlődés „porosz útján" haladt, számos feudális és félfeudális vonást őrzött meg, így például megmaradtak a ledolgozás maradványai és a részes művelés. A maroknyi 1000 holdon felüli birtokos — a földtulajdonosoknak mindössze 0,2 százaléka — a megművelt földnek körülbelül 30 százalékát tartotta kezében; ugyanakkor a gazdaságok 85 százaléka a megművelt földterületnek csupán 19,3 százalékával rendelkezett. Több mint egymillió cselédnek és mezőgazdasági munkásnak egyáltalán nem volt földje. A parasztság egyik legnagyobb kizsákmányolójának, a katolikus egyháznak viszont több mint egymillió hold földje volt.

A BETHLEN-KORMÁNY POLITIKÁJA

Bethlen István gróf, akit Horthy Miklós kormányzó 1921-ben nevezett ki miniszterelnökké, az úgynevezett Egységes Pártra támaszkodott. Ez a párt a nagybirtokosok, a nagytőkések és a tisztikar, az államapparátus felső rétegeinek érdekeit képviselte.

A munkásosztálytól és a parasztságtól való félelem, a néptömegek újabb forradalmi megmozdulásaitól való rettegés volt az a tényező, amely az említett pártban helyet foglaló összes reakciós elemek akcióegységét lehetővé tette. A reakciósokat ezenkívül a szomszédos országok többségével — Csehszlovákiával, Romániával és Jugoszláviával — szemben táplált revansista törekvések is egyesítették. Magyarország uralkodó köreinek egyik legfőbb céljuk volt, hogy kiharcolják a trianoni békeszerződés revízióját és visszaállítsák uralmukat Szlovákia, Kárpát-Ukrajna és Erdély területén. A békeszerződésekkel szembeni elégedetlenség közös talaján alakult ki az olasz—magyar együttműködés, amelyet 1927 áprilisában a két állam közötti barátsági szerződésben pecsételtek meg. Az egyezmény voltaképpen a kisantant országai ellen irányult. E szerződés ugyan kiemelte Magyarországot a külpolitikai elszigeteltségből, de sorsát az egyik legagresszívabb fasiszta államhoz kötötte.

A Bethlen-kabinet megfosztotta a néptömegeket a demokratikus szabadságjogoktól. Még 1922-ben megszüntették az általános választójogot és — a legnagyobb városok kivételével — a titkos szavazást a parlamenti választásokon. Az állampolgároknak csak mintegy 38 százaléka rendelkezett választójoggal. A választásokon alkalmazott kormányterror biztosította a szükséges többséget az uralkodó párt részére. 1926-ban némileg módosított formában feltámasztották a felsőházat, amely a vezérkar, a főpapság, a legmagasabb bírák, az arisztokrata családok, a nagyiparosok képviselőiből és a kormányzó által személy szerint kinevezett tagokból állott. A katolikus klérus kezében tartotta az iskolák 65 százalékát.

A horthysta diktatúra a minimális szociális biztonságot sem teremtette meg. A nagy ipari vállalatoknál általában 9—10 órás volt a munkaidő. Az állami és községi vállalatok alkalmazottait és a vasutasokat megfosztották a szakszervezet-alakítás jogától. 1925-ben a szociáldemokrata szak-

szervezeteknek mindössze 122 000 tagjuk volt. A szakszervezeteket a horthysta terror mellett gyengítette az is, hogy a jobboldali szociáldemokraták igyekeztek kirekeszteni soraikból az osztálytudatos elemeket. A szociáldemokrata párt, jóllehet a parlamentben 1926-ig 25 mandátummal rendelkezett, vezetőinek opportunizmusa miatt nem volt képes hatékonyan fellépni a reakciós törvényhozás ellen.

A Bethlen-kormány, hogy támaszt szerezzen a falun, úgynevezett földreformot hajtott végre. A reform némileg megerősítette a kulákság pozícióit, de a kisparasztok, a cselédek és mezőgazdasági munkások helyzete jóformán semmit sem változott. A reform keretében a legnagyobb földesurak földjeinek mindössze 10 százalékát vették el, s ebből a legjobb földeket papok, csendőrök és az ellenforradalom más aktív résztvevői kapták.

A MAGYAR KOMMUNISTÁK HARCA A HORTHY-RENDSZER ELLEN

A Kommunisták Magyarországi Pártja a kegyetlen terror ellenére az illegalitásban folytatta hősies harcát. 1924 végén újjáalakult a párt Központi Bizottsága, intézkedéseket tettek a párton belül fellépő egészségtelen áramlatok leküzdésére, megjavították az illegális forradalmi munkát. 1925 augusztusában Bécsben megtartották a párt első (újjáalakító) kongresszusát. A kongresszus ideiglenes pártprogramot fogadott el, amely feladatul tűzte ki a forradalmi harcot a munkások és dolgozó parasztok létérdekeiért, a reakciós Horthy-rendszer megdöntéséért. A kongresszus után a párt számos vezetőjét — köztük Rákosi Mátyást, Gőgös Ignácot, Őry Károlyt és Hámán Katót — letartóztatták és statáriális bíróság elé állították.

A letartóztatottak védelmében kibontakozó nemzetközi szolidaritási mozgalom, a vádlottak bátor magatartása és a magyar dolgozók nyomása arra kényszerítette a hatóságokat, hogy rendes bírósághoz tegyék át az ügyet. A per folyamán a vádlottakból vádlók lettek, akik leleplezték a Horthy-reakció bűneit. A per — szervezőinek akarata ellenére — a kommunista párt befolyásának növekedésére vezetett.

Az illegális kommunista párt újjászervezésével egyidejűleg 1925 áprilisában legális forradalmi pártot hoztak létre, a Magyarországi Szocialista Munkáspártot, amelyhez a kommunistákon kívül a szociáldemokrata pártból kivált baloldali ellenzéki elemek is csatlakoztak. A párt ideiglenes programja követelte az ország demokratizálását, a köztársaság kikiáltását, a földesúri földek szétosztását stb. Az MSZMP-nek a helyi szervezetek széles hálózatát sikerült kialakítania, de a brutális rendőrterror következtében 1927-ben megszűnt.

3. CSEHSZLOVÁKIA

A GAZDASÁGI FEJLŐDÉS

Csehszlovákia a többi közép- és délkelet-európai országtól eltérően a tőkés stabilizáció éveiben számottevő sikereket ért el a gazdasági fejlődés terén. 1925 végén az egész ipari termelés szintje már szorosan megközelítette a háború előttit. 1926-ban a termelés erősen csökkent, de már 1927-ben újabb ipari fellendülés következett be. Az ipari termelés indexe — 1913-at 100-nak véve — 1927-ben 108, 1928-ban pedig 113 volt. A fejlődés azonban egyenetlenül ment végbe. Miközben az iparosodott cseh területeken további fellendülés mutatkozott, Szlovákia viszonylag csekély ipari termelése csökkent.

Az ország gazdasági életében uralkodó helyet foglalt el a nagy ipari és finánctőke. Az 1930. évi ipari összeírás adatai szerint 499 — 500 munkásnál többet foglalkoztató — nagyvállalatnál dol-

Nagyolvasztó Kladnóban
Fénykép. 1927

gozott a munkások 21,7 százaléka. A gazdasági életben egyre nőtt az osztrák és német — Szlovákiában ezenkívül a szlovák és a magyar — tőke ellen harcoló cseh tőke szerepe. A húszas években nőtt naggyá a Tomáš Bat'a-konszern, amelynek az óriási zlíni cipőkombináton kívül voltak gépgyárai, olajfeldolgozó üzemei stb. A konszern cipőgyárai 1924-ben 3 millió pár cipőt gyártottak — 1930-ban 22,5 milliót. 1928-tól kezdve Csehszlovákia világviszonylatban az első helyre került a cipőkivitel terén.

A finánctőke központja hét-nyolc mammutbank volt, élükön a Živnostenská Bankával, amely hatalmas szerepet játszott a termelés és a tőke koncentrációjában. Csehszlovákia volt az egyetlen olyan ország Közép- és Délkelet-Európában, amely jelentős mennyiségű tőkét exportált, főleg csehszlovákiai vásárlásokra nyújtott hosszú lejáratú hitelek formájában. A tőkekivitel főképp Ausztriába, Magyarországra, Jugoszláviába, Romániába és Lengyelországba irányult. Másfelől külföldi, elsősorban francia monopóliumok nagy befektetéseket eszközöltek Csehszlovákiában.

A mezőgazdaságban a gazdag földbirtokosok uralkodtak. 1927-ben 4881 nagybirtok (az összes gazdaságok 0,3 százaléka) 1 166 000 hektár, azaz átlagosan több mint 238 hektár földdel rendelkezett, míg 1 067 000 parasztgazdaságnak (az összes gazdaságok 72, 6 százaléka) összesen 2 030 000 hektár földje volt, azaz gazdaságonként nem egészen 2 hektár. Az 1929. évi burzsoá földreform megszilárdította a kulákgazdaságokat, fokozta a falusi lakosság differenciálódását, és szorosabbra fonta a kapcsolatot a nagybirtokosok és a mezőgazdaságba gyors ütemben behatoló finánctőke között.

Az országban növekedett a megművelt földterület (elsősorban az ipari növények vetésterülete nőtt), emelkedett a terméshozam, jelentékenyen megnőtt az állattenyésztés hozama is. Szlovákiában az agrotechnikai színvonal alacsonyabb volt, mint a cseh területeken, de különösen elmaradott volt Kárpát-Ukrajna mezőgazdasága. A terméshozam Szlovákiában 25—30 százalékkal, Kárpát-Ukrajnában pedig 30—40 százalékkal alacsonyabb volt, mint a cseh területeken.

A kapitalizmus stabilizációja Csehszlovákiában is a dolgozó tömegek kizsákmányolásának fokozásával járt együtt. A nyolcórás munkanapról szóló törvény állandó megsértése és a módszeres bércsökkentés a dolgozók szívós ellenállását váltotta ki. 1924 április—májusában a žilinai (Zsolna) textilmunkások öthetes sztrájkkal meghiúsították a vállalkozók bércsökkentési kísérletét. 1924 őszén országos tömegmozgalom bontakozott ki a drágaság ellen. Szeptember 17-én Prágában 10 000 tüntető követelte a spekulánsok megfékezését, a dolgozók helyzetének megjavítását. A tömeget rendőrök és csendőrök oszlatták szét. Szeptember 19-én Bratislavában (Pozsony), szeptember 30-án Ostravában volt tömegtüntetés a drágaság ellen. Ugyanezekben a hetekben Trenčínben (Trencsén) a csendőrök a tüntetők közé lőttek, és egy munkást halálosan megsebesítettek.

1924 októberében a parlament elfogadta a társadalombiztosítási törvényt. A biztosítás költségeit a törvény nagyobbrészt a munkásokra hárította; a vállalkozók hozzájárulása a termelési költsé-

gek 0,5 százalékát sem érte el. 1926 áprilisában új rendszert vezettek be a munkanélküli-segélyek fizetése terén. A segélyek kétharmad részét ezentúl a szakszervezeteknek kellett fedezniük; a társadalombiztosítási szerveket kivonták a társadalmi szervezetek ellenőrzése alól; a segély összegét és a jogosultság időtartamát csökkentették.

A KOMMUNISTA PÁRT HARCA A TŐKE OFFENZÍVÁJA ELLEN

A dolgozóknak a tőke offenzívája elleni harcát Csehszlovákia Kommunista Pártja vezette. A párt befolyása alatt állottak a forradalmi szakszervezetek és azok irányító szerve, a Nemzetközi Általános Szakszervezeti Szövetség. 1924 novemberében összeült Csehszlovákia Kommunista Pártjának II. kongresszusa. A párt ekkor már tömegpárt volt: 138 000 tagot számlált, s ezek 64 százaléka ipari munkás. A II. kongresszus fontos szerepet játszott a párt fejlődésében. Elismerte a nemzetek önrendelkezési jogát, kiemelte a munkás-paraszt szövetség megteremtésének fontosságát. De a kongresszus nem tudta leküzdeni a párton belüli szociáldemokrata maradványokat. Az új Központi Bizottságban megmaradt egy opportunista csoport, amely helytelenül értékelte a kapitalizmus részleges stabilizációját és a munkásmozgalom fejlődésének távlatait.

1925. február 10-én, közvetlenül azelőtt, hogy a nemzetgyűlés hozzáfogott volna a drágaság kérdésének megvitatásához — melyet a kommunista képviselők követelésére tűztek napirendre —, mintegy 20 000 prágai munkás a város központjába, a Vencel térre vonult, hogy hatékony rendszabályokat követeljen a kormánytól a drágaság és a növekvő munkanélküliség ellen. A rendőrség tüzet nyitott a békés tüntetőkre. Ez a gaztett, egy olyan ország fővárosában, melynek uralkodó körei annyit dicsőítették demokratizmusukat, általános felháborodást váltott ki. A kommunista párt tiltakozó tüntetésre szólította a dolgozókat. A hatóságok betiltották a tüntetést. A párt Központi Bizottsága, figyelembe véve a munkások harcos hangulatát, elszántságukat, hogy visszavágjanak a reakciónak, úgy döntött, hogy a tilalom ellenére február 13-án megrendezi a tüntetést. A prágai kerületi bizottság vezetősége azonban kapituláns álláspontra helyezkedett: szakítva a pártvonallal, elállt a tüntetéstől. Ez a határozat súlyos helyzetet teremtett a párton belül, s bizonyos fokig dezorganizálta a munkásság sorait. Mindazonáltal február 15-én nagyarányú munkástüntetések zajlottak le Prágában, Kladnóban, Ostravában, Bratislavában, Uzsgorodban (Ungvár) és más ipari központokban.

1925 március-áprilisában sztrájkok voltak az ostrava—karvinai iparvidéken, április-júniusban Északnyugat-Csehország fémmunkásai sztrájkoltak, októberben pedig az észak-csehországi textilmunkások.

1925 szeptemberében Csehszlovákia Kommunista Pártjának III. kongresszusán a marxista—leninista magnak — Bohumír Šmeral, Antonín Zápotocký, Klement Gottwald stb. — sikerült meggyengítenie a párt feladatainak megvalósítását gátló jobboldali elemek pozícióit. A kongresszus felvette a kommunista pártba a Független Szocialista Pártot, amely 1923-ban szakadt el a szociáldemokratáktól. A független szocialistákon kívül ekkor lépett be a pártba Julius Fučík, aki hamarosan a párt egyik legkiválóbb publicistája lett.

A ŠVEHLA-KORMÁNY POLITIKÁJA

Az agrárpárti Švehla miniszterelnöksége alatt 1922-től kezdve hatalmon levő kormány a legnagyobb cseh polgári pártok és a szociáldemokrata párt képviselőiből állott. A koalíció élén álló Köztársasági Földbirtokos és Kisgazda Párt (más néven Agrárpárt) a cseh földesurak, tőkés földbirtokosok és a kulák felső rétegek érdekeit képviselte, és kapcsolatban állt az ország egyik legnagyobb pénzügyi központjával, az Agrarní Bankával. Kiemelkedő helyet foglalt el a koalícióban

a Nemzeti Demokrata Párt, melynek vezető körei közel álltak a Živnostenská Bankához, a katolikus Szlovák Néppárt, amelyet a Moravská Agrarní a Prumyslová Banka támogatott, és végül Edvard Beneš Csehszlovák Szocialista (1926-tól Nemzeti Szocialista) Pártja. A szociáldemokrata pártnak a kormánykoalícióban való részvétele a dolgozók egy részében élő parlamentáris illúziók erejéről tanúskodott, másfelől a polgári ellenzék létezése azt mutatta, hogy éles ellentétek vannak az uralkodó cseh burzsoázia és az országon belüli más nemzetiségű — szlovák, német, magyar, ukrán — burzsoázia között.

1925 novemberében, a parlamenti választások küszöbén a burzsoá pártok antidemokratikus irányban módosították a választójogi törvényt, és több „hazaárulási" pert rendeztek kommunisták ellen. A kormánykoalíció azonban minden igyekezete ellenére csak 146 mandátumot szerzett az ellenzéki pártok 141 mandátumával szemben. A kommunista párt az Agrárpárt után a második helyre került: 934 000 szavazatot kapott, és 40 mandátumhoz jutott (szemben az előző választásokon szerzett 19 mandátummal). A szociáldemokraták az előző választásokhoz képest több mint 800 000 szavazatot vesztettek, és csak 29 mandátumuk maradt.

Az új kormány élére ismét Švehla került. Reakciós politikájával a kommunisták minimális programot szegeztek szembe — melyet a nemzetgyűlésben B. Šmeral ismertetett —, s felhívták a szociáldemokratákat, hogy lépjenek egységfrontra a dolgozók létérdekeinek védelmében. A szociáldemokrata párt vezetői azonban semmibe vették a munkások törekvését erőik összefogására és a reakcióval való szembeszállásra, s elvetették a kommunisták javaslatát.

A munkások sorozatos tüntetéseken és gyűléseken tiltakoztak az adótartozásoknak a munkabérből való levonása és a kormány más munkásellenes intézkedései ellen, követelték a külpolitika megváltoztatását és a Szovjetunióval való diplomáciai kapcsolatok felvételét. 1926 márciusában a kormánykoalíció felbomlott: a szociáldemokraták kiváltak a kormányból. A Švehla-kormányt Jan Černý „párton kívüli" „hivatalnok-kormánya" váltotta fel. Az új kormány elfojtotta a munkásmegmozdulásokat, majd áttért az agrárprotekcionizmusra, ami a dolgozók helyzetének további rosszabbodását vonta maga után.

Csehszlovákia uralkodó köreinek külpolitikája nem volt pozitívabb, mint belpolitikájuk. Továbbra is konokul elzárkóztak az elől, hogy felvegyék a diplomáciai kapcsolatokat a Szovjetunióval. Támogatták az országban legálisan működő fehérgárdista központokat, részt vettek a nagyhatalmak szovjetellenes akcióiban.

Csehszlovákia, amelynek vezető szerepe volt a kisantantban, arra törekedett, hogy ezt a szervezetet saját külpolitikai terveinek megvalósítására használja fel. Ezek közé tartozott a dunai államok föderációjának létrehozása. E tervet Franciaország is támogatta, de erélyes ellenállásba ütközött Magyarország, Ausztria, Németország és más államok részéről.

A dolgozó tömegek rokonszenvet és barátságot tápláltak a Szovjetunió népei iránt, s egyre erőteljesebben tiltakoztak a kormány szovjetellenes politikája ellen. Az uralkodó osztályok magatartása ellenére kialakulóban levő szovjet—csehszlovák barátság erősödéséhez nagymértékben hozzájárult „Az új Oroszországgal való gazdasági és kulturális kapcsolatokat ápoló társaság", amelyet Zdeněk Nejedlý tanár alapított 1925-ben.

A cseh burzsoázia vezetői a munkásellenes burzsoá egységfront erősítése végett átmenetileg egyezségre léptek a német és a szlovák polgársággal. Az uralkodó osztályok erőátcsoportosítása jutott kifejezésre az úgynevezett úri koalíció kormányának megalakulásában (1926. október 12.). A Csehszlovák Köztársaság megalakulása óta most első ízben vett részt a kormányban a német, majd 1927 januárjától a szlovák burzsoázia pártja is. A szociáldemokraták és a nemzeti szocialisták nem léptek be az új koalícióba; abban reménykedtek, hogy az ellenzékiség révén visszaszerezhetik régi tömegbefolyásukat.

Az „úri koalíció" a burzsoázia erőinek bizonyos fokú konszolidációját a dolgozó tömegek

Sztrájkoló bányászok tüntetése Kladnóban
Filmhíradóból. 1927

elleni támadás fokozására használta fel. Felemelték a lakbéreket; a nagy adófizetőkre nézve kedvezően módosították az adórendszert. 1927-ben a katonai szolgálatot teljesítő személyeket (a tisztek kivételével) kizárták a választójogból. Ezt követően közigazgatási-területi reformot hajtottak végre, melynek eredményeképpen megerősödtek a cseh nacionalista elemek pozíciói a rendőri és hivatali gépezetben.

A KOMMUNISTA PÁRT BEFOLYÁSÁNAK NÖVEKEDÉSE

A kommunista pártot még ebben az időben is belső harcok gátolták abban, hogy kellő energiával kézbe vegye a sztrájkmozgalom és a demokratikus megmozdulások vezetését. A IV. kongresszus (1927. március) után a párt vezető szerveiben megerősödött az anarcho-szindikalisták csoportja. E csoport passzivitással, a nemzeti problémák és a munkás-paraszt akcióegység feladatai iránti nihilista magatartással fertőzte a pártot.

Közben az országban egymást követték a nagy tömegmegmozdulások. 1927 júliusában a munkások számos tüntetésen fejezték ki szolidaritásukat a felkelő bécsi proletariátussal; augusztus 23-án, Sacco és Vanzetti kivégzésének napján országszerte 15 perces tiltakozó sztrájkot tartottak. November 6-án és 7-én a hatósági tilalom ellenére nagyszámú gyűléssel és tüntetéssel ünnepelték a Nagy Októberi Szocialista Forradalom tizedik évfordulóját. Prágában a munkások és a rendőrök között összetűzésre került sor.

A kommunista párt lenini magva egyre jobban erősítette tömegkapcsolatait, és engesztelhetetlen harcot vívott az opportunisták és a frakciósok ellen. Az V. pártkongresszuson, 1929 februárjában az opportunisták és a frakciósok megsemmisítő vereséget szenvedtek. A kongresszus új vezetőséget választott, élén Klement Gottwalddal. Az új pártvezetőség a bel- és a külpolitika kérdéseiben egyaránt marxista—leninista stratégiával és taktikával vértezte fel a csehszlovák munkásosztályt.

4. LENGYELORSZÁG

A GAZDASÁGI HELYZET. A NÉPTÖMEGEK HARCA JOGAIKÉRT

Lengyelországban, amely a kapitalizmus rendszerének egyik leggyengébb láncszeme volt, különösen világosan nyilvánult meg a tőkés stabilizáció ingatag jellege. Az ipari termelés indexe nem érte el az 1913-as színvonalat. A termelési apparátus krónikus kihasználatlansággal működött. A legerősebb elmaradás a kőolaj-, a horgany- és ólomércbányászat, a nyersvas-, acél- és hengerelttáru-termelés terén mutatkozott.

A stabilizáció időszakában a lengyel gazdasági fejlődés egyik sajátos vonása az volt, hogy a gazdasági élet labilitása ellenére meglehetősen gyorsan nőtt a kartellek és egyéb monopolszervezetek száma. 1926 és 1929 között 60 új kartell keletkezett. A stabilizációs időszak végén a kartellek már az ipari termelés több mint 40 százalékát fogták át.

A mezőgazdaságban folytatódott a parasztság differenciálódása. A földnek a kulákság kezében való koncenrrálódása növelte a földéhséget, ez viszont elősegítette a falusi szegény rétegek félfeudális kizsákmányolásának fokozását a ledolgozás és a részes művelés maradványai révén. A földesurak, a kulákok és a burzsoá-földesúri állam kíméletlenül elnyomták a földnélkülieket és a kisparasztokat.

A városokban kialakult az állandó munkanélküli tartaléksereg. A nyilvántartott munkanélküliek száma a hivatalos statisztika szerint 1925-ben 311 000 volt, midőn az egész iparban és kézművesiparban a bérért dolgozók száma nem haladta meg az egymilliót. A reálbér az 1924-ben bekövetkezett csekély emelkedés után jóformán szüntelenül esett.

1924. május 1-én pénzreformot hajtottak végre. A teljesen elértéktelenedett lengyel márka helyett új pénzt vezettek be, az aranyalapon nyugvó złotyt. Egy złoty 1,8 millió márkával volt egyenlő. A pénzreform megszüntette ugyan a pénzügyi káoszt és véget vetett a féktelen inflációnak, de nem hozott gyökeres javulást a gazdasági konjunktúra terén. 1924-ben Lengyelország kölcsönt kapott a Banca Commerciale Italianától, 1925-ben pedig a Dillon, Read and Co. amerikai bankháztól. Ezek a kedvezőtlen feltételekkel kapott kölcsönök — kivált az utóbbi — fokozták Lengyelország gazdasági és politikai függését a külföldi tőkével szemben.

Az uralkodó osztályok, felhasználva az 1923-as forradalmi megmozdulások vereségét, a dolgozók rovására próbáltak kilábalni a válságból. A lengyel proletariátus szívós harcokban védelmezte a nyolcórás munkanapot, s egyes esetekben némi béremelést vívott ki. Az 1924-es esztendő tömegmozgalmai közül kiemelkedett Felső-Szilézia, a dabrowai és a krakkói medence bányászainak sztrájkja (március-április) és a felső-sziléziai munkások általános sztrájkja (július-augusztus). A sziléziai sztrájk élén álló központi akcióbizottságnak („21-es bizottság") sikerült egységbe fognia a különböző irányzatú szakszervezetekhez és politikai szervezetekhez tartozó munkásokat. A sztrájk vezetésében és a „21-es bizottság" létrehozásában nagy szerepe volt a kommunista párt helyi szervezetének.

Az ország súlyos gazdasági helyzete jelentős mértékben a Németországgal való gazdasági kapcsolatok kiéleződésének következménye volt, hiszen a lengyel behozatal egyharmada és a kivitelnek mintegy a fele Németországra jutott. 1925 nyarán Németország vámháborúba kezdett, korlátozva a lengyel szén- és iparcikk-importot. Lengyelország szempontjából nagy jelentőségű lehetett volna a Szovjetunióval való gazdasági kapcsolatok kifejlesztése. De a lengyel vezetők, ragaszkodva szovjetellenes külpolitikai irányvonalukhoz, makacsul elleneszegültek a szovjet—lengyel kereskedelem fejlesztésének.

Az ország gazdasági helyzetének romlása a parasztmozgalmak és a nemzeti felszabadító mozgalmak erősödésére vezetett. A rossz termés és a kormány adópolitikája már 1924-ben lendületet adott a lengyel parasztság harcának. Parasztmegmozdulások zajlottak le a varsói, a kielcei és a białystoki vajdaságban.

Még hevesebb és nagyobb tömegeket megmozgató harcot folytattak Nyugat-Ukrajna és Nyugat-Belorusszia dolgozói. A küzdelemben érvényesült az a törekvés is, hogy kivívják a csatlakozást Szovjet-Ukrajnához és Szovjet-Belorussziához, ami a lengyel földesúri elnyomás felszámolását, az agrárkérdés és a nemzeti kérdés maradéktalan megoldását, a népi hatalom létrehozását jelentette volna. 1924 második felében Nyugat-Belorussziában jelentős partizánmozgalom kezdődött. Az ukrán és a belorusz dolgozók felszabadító harcát Nyugat-Ukrajna Kommunista Pártja és Nyugat-Belorusszia Kommunista Pártja, Lengyelország Kommunista Munkáspártjának e két autonóm szervezete irányította.

A kommunisták küzdöttek valamennyi lengyelországi dolgozó egységes forradalmi frontjának létrehozásáért. 1924-ben megalakult a Független Parasztpárt, amely szoros együttműködésre lépett a kommunista párttal. 1925-ben Nyugat-Belorussziában létrejött a dolgozók tömegszervezete, a Belorusz Paraszt-Munkás Párt.

Az uralkodó körök, félve, hogy a munkásmozgalom, a nemzeti felszabadító és a parasztmozgalom egyetlen forradalmi áradattá olvad össze, azzal próbálták megszilárdítani pozícióikat, hogy lengyel telepeseket költöztettek a keleti „határterületekre", továbbá engedményeket tettek a kulákságnak a szegény- és középparasztság rovására. A különböző polgári, földesúri és kulákpártok közötti hosszas viták után 1925-ben a szejm elfogadta „a föld felosztásáról és a földbirtokok szétszórtságának megszüntetéséről" szóló törvényt. A törvény elrendelte bizonyos nagybirtokos-kategóriák földjének megváltását és a parasztok részére történő kiárusítását legfeljebb 20 — a határövezetben 35 — hektáros parcellákban. Évenként maximum 200 000 hektár földet váltottak meg. A törvény célja az volt, hogy részben kielégítse a kulákságot, s kiszélesítse a burzsoá-földesúri rendszer társadalmi bázisát.

A munkás-, paraszt- és nemzeti felszabadító mozgalom fokozatos egyesülésének fontos állomása volt Lengyelország Kommunista Munkáspártjának III. kongresszusa 1925 márciusában. A kongresszus nagy figyelmet szentelt a pártépítés kérdéseinek, és a párt nevét Lengyelország Kommunista Pártjára változtatta.

A kongresszus a munkás-paraszt szövetségről szóló lenini tanítás alapján rámutatott, hogy a falu nemcsak a földesúri-tőkés hatalom megdöntéséért vívott harcban, hanem a szocializmus építésében is hű szövetségese a városi proletariátusnak.

A kongresszus azonban, miközben erőteljes támadást indított a párton belüli jobboldali elemek ellen, elkövette azt a hibát, hogy megerősítette a „piłsudskizmus" értékelésére vonatkozó korábbi határozatokat. A kongresszus Piłsudskit és csoportját a kispolgárság érdekképviselőiként jellemezte, akik, úgymond, tevékenységükkel gátolják a kapitalizmus stabilizálását. Ez a hibás álláspont, amely eltorzítottan értelmezte az uralkodó osztályok különböző klikkjei közötti nézeteltéréseket, a későbbiekben súlyos következményekkel járt a pártra nézve.

A POLITIKAI ÉS GAZDASÁGI VÁLSÁG KIÉLEZŐDÉSE. AZ 1926 MÁJUSI ÁLLAMCSÍNY

A belpolitikai és nemzetközi bonyodalmak bizonyos átcsoportosulásokat eredményeztek az uralkodó körökön belül. 1925. november 13-án Władysław Grabski kormánya lemondott. Az új kormányt Aleksander Skrzyński, az addigi külügyminiszter alakította meg. A lengyel burzsoázia vezető pártja, a Nemzeti Demokrata Párt és a Piast nevű kulákpárt képviselőin kívül a kormányba bekerültek Piłsudski hívei, többek között a Lengyel Szocialista Párt (PPS) vezetői is.

A Skrzyński-kormány csökkentette a tanítók, a vasutasok, az állami alkalmazottak fizetését, a nyugdíjakat, megszüntette a mozgó bérskálát, ami valamennyi iparág munkásait súlyosan érintette. Új agrártörvényt hoztak a kulákság és a földesurak érdekében.

A lengyel bankok
az amerikai tőkések kezére kerülnek
A „Trybuna Robotnicza" karikatúrája. 1926

A dolgozók szembeszálltak a kormány politikájával. Kaliszban, Varsóban, Łódźban, Lublinban munkanélküli tömegtüntetések zajlottak le. Felső-Sziléziában nagy sztrájkok törtek ki. Nyugat-Belorussziában jelentékeny forradalmi erővé vált a Belorusz Paraszt-Munkás Párt: taglétszáma meghaladta a 100 000-et. Számottevő befolyásra tett szert az 1926-ban alakult nyugat-ukrajnai tömegszervezet, a Szelrob. A Független Parasztpártnak több mint 30 000 tagja volt. A lengyel értelmiség legjobb képviselői szorosan együttműködtek a kommunista párttal.

A forradalmi mozgalom megdöntéssel fenyegette a földesurak és tőkések hatalmát. Az uralkodó táboron belül elkeseredett harc folyt a körül a kérdés körül, milyen módon lehet megmenteni és megszilárdítani ezt a hatalmat. E harcban két nagy csoport kristályosodott ki: az egyiket a nemzeti demokraták (endekek), a másikat a piłsudskisták vezették.

A piłsudskisták ügyesen kihasználták a hosszú ideje hatalmon levő endekek iránti tömeggyűlöletet, hevesen támadták a kormányt és a szejmet, az egész fennálló politikai rendszert. Demagóg módon az állam „szanálását", az államgépezet olcsóbbá tételét, a néptömegek és a nemzeti kisebbségek helyzetének megjavítását követelték. A piłsudskistáknak az endekektől eltérően nem volt egységes szervezetük, de erős pozíciókkal rendelkeztek a hadseregben, híveik vezető tisztségeket töltöttek be a Lengyel Szocialista Pártban, a Wyzwolenie (Felszabadulás) nevű parasztpártban, és sok szakszervezetben; összeköttetésben voltak velük a nyugat-ukrajnai és nyugat-belorussziai nacionalisták is.

A lengyel burzsoázia két frakciójának harcában nem csupán a belpolitikai helyzet éleződése jutott kifejezésre, hanem egyúttal a külföldi imperialista erők vetélkedése is: az endekek mindenekelőtt a francia imperialistákra orientálódtak, a piłsudskisták pedig az angolokra és amerikaiakra.

1926 áprilisában, amikor a Skrzyński-kormány törvényjavaslatot terjesztett a szejm elé a munkások bérének újabb csökkentéséről és különféle új adók bevezetéséről, a szocialista miniszterek lemondtak, s ezzel kormányválságot robbantottak ki. Május 10-én megalakult a Keresztény Nemzeti Egység nevű párt és a Piast párt blokkjának kormánya, élén Wincenty Witosszal. Ezzel ismét azok az elemek kerültek hatalomra, akik a néptömegek elleni harcukkal, a tőkések, földesurak, kulákok érdekeinek nyílt védelmével váltak közismertté. A Witos-kormány megalakulása a munkások, a dolgozó parasztok, az elnyomott nemzeti kisebbségek ellen irányuló nyílt kihívás volt. A helyzet kedvezően alakult a piłsudskisták terveinek megvalósítására nézve. Május 12—13-án a Piłsudski-csoport fegyveres puccsot hajtott végre: megdöntötték a Witos-kormányt, lemondásra kényszerítették Wojciechowski köztársasági elnököt, és kézbe vették az államhatalmat. A Lengyel Szocialista Párt, a Wyzwolenie és a legtöbb szakszervezet fenntartás nélkül támogatta az államcsínyt, és segítette a piłsudskisták hatalmának megszilárdítását. A kommunista párt tévesen úgy értékelte a puccsot, mint a kispolgárságnak a nagytőke ellen irányuló akcióját, és nem helyezkedett önálló osztályálláspontra.

Az államcsíny eredményeképpen Lengyelországban létrejött a piłsudskisták fasiszta diktatúrája. Az új rendszert a puccs szervezőinek fő jelszaváról „szanációs" rendszernek nevezték el. A való-

ságban Piłsudskit és híveit a földesurak és a tőkések szólították hatalomra az angol és amerikai imperialisták támogatásával, hogy megszilárdítsák a burzsoá-földesúri rendszert, elhárítsák a munkás-paraszt forradalmat, és ellenséges politikát folytassanak a Szovjetunióval szemben.

LENGYELORSZÁG A SZANÁCIÓS RENDSZER ELSŐ ÉVEIBEN

Az 1926 májusi államcsínytől kezdve egészen 1935 májusában bekövetkezett haláláig Piłsudski gyakorlatilag Lengyelország diktátora volt, de köztársasági elnökké — az ő javaslatára — Ignacy Moscicki kémiaprofesszort választották. Az 1921. évi alkotmányt módosították: korlátozták a szejm és a szenátus jogait.

Az államcsíny idején Lengyelországban bizonyos gazdasági élénkülés mutatkozott. A javulás először a szénbányászatban jelentkezett, miután a hosszan tartó angol bányászsztrájk következtében ugrásszerűen megnőtt a lengyel szénkivitel. A szénbányászat és -kivitel fokozódását általános gazdasági megélénkülés kísérte, melynek az is kedvezett, hogy 1926-ban jó volt a termés. Az ipari fellendülés nyomán némileg emelkedett a mezőgazdasági termékek ára. Ebből főképpen a földesurak húztak hasznot, de valamelyest a parasztok helyzete is javult.

A fasiszta diktatúra idején megerősödött Lengyelország függése a külföldi tőkével szemben. Az amerikai, angol és német finánccmágnások egyre több pozíciót szereztek.

A szanációs klikk a külföldi imperialisták és az agresszív lengyel burzsoá-földesúri körök követeléseivel összhangban nemzetellenes, kalandor külpolitikát folytatott. A kormány kijelentette, hogy hajlandó engedményeket tenni Németországnak, előkészületeket tett Litvánia elfoglalására és egy újabb szovjetellenes intervencióban való részvételre. A lengyel reakció különösen aktív tevékenységbe kezdett azután, hogy 1927 májusában az angol konzervatív kormány megszakította a diplomáciai kapcsolatokat a Szovjetunióval. A lengyel uralkodó körök által szított dühödt szovjetellenes kampány légkörében Varsóban bestiálisan meggyilkolták P. L. Vojkov szovjet nagykövetet.

A Piłsudski-kormány kegyetlen terrort vezetett be, üldözte a kommunistákat, monstrepereket rendezett, szétzúzta a Belorusz Paraszt-Munkás Pártot, betiltotta a Független Parasztpártot.

A Lengyel Szocialista Párt, a Wyzwolenie és a többi vezető párt vezérei úgy igyekeztek feltüntetni a dolgozók előtt a májusi puccsot, mint a demokrácia győzelmét az endek reakció fölött, s a Piłsudski-rezsimet, mint valamiféle pártok és osztályok felett álló hatalmat. Ennek ellenére a szanációs rendszer helyzete fölöttébb ingatag volt.

A kommunista párt már röviddel a fasiszta puccs után, 1926 május végén elítélte a piłsuds-

Lengyelország Kommunista Pártjának választási plakátja 1928

kizmus értékelése terén elkövetett hibát. A kommunisták, mély illegalitásban tevékenykedve, leleplezték a tömegek előtt a szanációs rezsim valódi jellegét, és szervezték az antifasiszta mozgalmat.

1927 szeptemberében összeült Lengyelország Kommunista Pártjának IV. kongresszusa. A kongresszus megállapította, hogy az 1926-os államcsíny a proletariátus súlyos veresége volt, s gyakorlati harci programot dolgozott ki a fasiszta rendszer, annak terrorista és háborús politikája ellen. A párt ismét megállapította, hogy a lengyel munkásmozgalom egyik felelősségteljes feladata a Szovjetunió védelme az imperialista intervenció veszélye ellen.

A FASISZTA BLOKK KUDARCA AZ 1928 MÁRCIUSI PARLAMENTI VÁLASZTÁSOKON

A szanációs klikk, ki akarva használni a viszonylag kedvező gazdasági és politikai konjunktúrát, elhatározta, hogy parlamenti választások útján erősíti meg helyzetét. A piłsudskisták, nem lévén tömegpártjuk, az úgynevezett Kormánnyal Együttműködő Pártonkívüli Blokkba tömörítették a hozzájuk csatlakozott és őket támogató pártokat és csoportosulásokat. A Pártonkívüli Blokkban részt vevő csoportosulások formailag önállók maradtak, hogy könnyebben megszerezhessék azoknak a választóknak a szavazatát, akik hajlandók egy nyílt fasiszta programra szavazni. A Pártonkívüli Blokk ellenzékéhez tartozott az endekek által alakított Nemzeti Katolikus Blokk és néhány más csoportosulás. A valóságban azonban a Pártonkívüli Blokkal csak az illegális kommunista párt által alakított választási szervezet, a Munkás-Paraszt Egység szállt szembe következetesen.

A választást 1928. március 4-én tartották meg. Sem a választókra gyakorolt nyomás, sem a Munkás-Paraszt Egység és a többi ellenzéki csoport jelöltjei elé gördített akadályok, sem egyes körzetek választási eredményeinek közvetlen meghamisítása nem tudta megakadályozni a szanációs rendszer vereségét. A Pártonkívüli Blokk mindössze 123 mandátumot kapott 444-ből. A Munkás-Paraszt Egység jelöltjeire körülbelül egymillió választó szavazott, többek között Varsó, a dąbrowai medence és Łódź munkásainak többsége. A kommunisták nagy sikere szemléletesen mutatta a szanációs rendszer gyengeségét.

De a burzsoá és opportunista ellenzék, amelynek többsége volt a szejmben, eleinte a fasiszta diktatúrával való nyílt együttműködés politikáját folytatta.

1928 őszén újabb sztrájkhullám kezdődött. Szeptember-októberben mintegy 200 000 munkás részvételével általános sztrájk zajlott le Łódźban és a łódźi vajdaság ipari centrumaiban. A sztrájkot kommunisták vezették. A kommunista párt harcképességét azonban csökkentette a párton belül dúló éles frakcióharc, amely a tőkés stabilizáció jellegéről, a munkásmozgalom időszerű feladatairól és más fontos ideológiai és taktikai kérdések körül folyó vitával állt kapcsolatban.

Lengyelországban tehát a kapitalizmus részleges stabilizációját a néptömegek helyzetének romlása, a külföldi monopóliumokkal szembeni függés szorosabbá válása, a katonai kiadások emelkedése kísérte. Ennek következtében a gazdasági hanyatlás itt már akkor megkezdődött, amikor a kapitalista országok többsége még a fellendülés szakaszát élte.

5. ROMÁNIA

A STABILIZÁCIÓ SAJÁTOSSÁGAI ROMÁNIÁBAN

Romániában a tőkés stabilizáció a kapitalista országokban általánosan használt módszerekkel valósult meg. A kormány a gyárosok támogatása végett felemelte a protekcionista vámtarifákat, kedvezményes hiteleket nyújtott az iparvállalatoknak, elősegítette az iparcikkek árának magas

szinten tartását. A stabilizáció éveiben körülbelül ezer új üzem épült. A gazdasági konjunktúra javulása azonban csak a textil- és kőolajiparban jelentkezett. A vasérc- és szénbányászat, a nyersvas- és acéltermelés továbbra is az 1913-as színvonalon mozgott.

A mezőgazdaság változatlanul válságban volt. A földtulajdonosok háromnegyed része — az 5 hektárig terjedő telekkel rendelkezők — az egész földterület 28 százalékát birtokolta, s megközelítőleg ugyanekkora hányad jutott a 100 hektárnál nagyobb gazdaságokra, melyek az összes gazdaságok 0,4 százalékát tették ki. Mintegy 700 000 parasztcsaládnak egyáltalán nem volt földje. Sok földnélküli és kisparaszt földet bérelt. Erősen elterjedt volt a ledolgozásos és a részesbérlet, sok helyütt szokásban voltak a természetbeni szolgáltatások, a személyes szolgálatok és más feudális maradványformák. A mezőgazdaság fejlődését gátolta a mezőgazdasági termékek árának szigorú hatósági szabályozása, a magas vasúti díjszabás és a rendkívül súlyos adóteher is.

Románia továbbra is agrárország maradt; iparában a kisüzemek s a kézműves és háziipari vállalatok domináltak, az egyoldalúan fejlett kőolajipar szinte teljes egészében külföldi kézen volt.

A NEMZETI LIBERÁLIS PÁRT POLITIKÁJA. A TATARBUNARI FELKELÉS

1922-től Romániában a Nemzeti Liberális Párt volt hatalmon. A párt élén a Brătianu család állt. A nemzeti liberális kormány közvetlen kisajátításokkal, adminisztratív és pénzügyi nyomás segítségével arra törekedett, hogy a háború után Romániához csatolt területeken a legfontosabb gazdasági pozíciók a regáti (Regát: a háború előtti Románia) tőke kezébe menjenek át. Ez a politika azonban, amelyet a regáti nagybirtokosok és nagyburzsoázia érdekei diktáltak, nemcsak a nemzeti

A tatarbunari felkelés leverése során letartóztatott parasztok
Fénykép. 1925

kisebbségekből — többek között a határterületi burzsoázia egy részéből — váltott ki ellenállást, hanem az ország gazdaságilag legfejlettebb részein, Erdélyben élő román burzsoáziából is. Az erdélyi román burzsoázia a nemzeti liberálisokkal szemben megalakította a Nemzeti Pártot. E párt élén Alexandru Vaida-Voevod és Iuliu Maniu állott. Ellenzékben volt a Parasztpárt is, amely a román kulákságnak és a regáti városi burzsoázia egy részének érdekeit képviselte.

Románia soknemzetiségű jellege miatt a nemzeti kérdés az ország belpolitikai életének egyik sarkpontjává vált. A regáti földesurak és nagyburzsoázia osztatlan uralomra törekedtek az országhoz csatolt területek fölött.

Különösen súlyos volt a román hódítók elnyomása a Szovjetuniótól jogtalanul elragadott Besszarábiában. 1924. szeptember 16-án Besszarábia déli részén nagyarányú forradalmi felszabadító felkelés tört ki. A felkelést egy kommunista vezetés alatt álló parasztszervezet készítette elő, középpontja Tatarbunari falu volt. A felkelők forradalmi bizottságot alakítottak, és kikiáltották a szovjethatalmat. A felkelés rövid idő alatt viszonylag nagy területre terjedt ki.

A román kormány katonaságot vonultatott fel a felkelők ellen. A kormánycsapatok anyagi és technikai fölénye lehetővé tette a megmozdulás leverését. Sok falut elpusztított az ágyútűz, több mint 3000 felkelőt megöltek.

A megtorlások és üldöztetések meggyengítették a paraszti és a nemzeti felszabadító mozgalmat. Súlyos csapások zúdultak az 1924-ben törvényen kívül helyezett kommunista pártra és a szakszervezetekre is.

1925 júniusában a nemzeti liberális kormány törvényt vitt keresztül „a közigazgatás egységesítéséről". A Regátban érvényes jogszabályokat egész Romániára kiterjesztették, kiszélesítették a kormánynak teljes mértékben alárendelt helyi közigazgatás jogkörét. 1926-ban a nemzeti liberálisok új, antidemokratikus választójogi törvényt fogadtattak el. Eszerint ha valamelyik párt a parlamenti választásokon megszerzi a szavazatok 40 százalékát, jogot nyer a mandátumok 50 százalékára, a képviselői helyek fennmaradó 50 százalékát pedig arányosan elosztják a választáson induló pártok között, beleértve azt a pártot is, amelyik a szavazatok 40 százalékát kapta. A törvény alapján összeállított választási névjegyzékbe a 17 milliós lakosságból mindössze 3,5 millió főt vettek fel.

A POLITIKAI HARCOK 1926 ÉS 1929 KÖZÖTT

A Nemzeti Liberális Párt politikája egyre nagyobb elégedetlenséget keltett mind a néptömegekben, mind pedig a burzsoázia és a kulákság ellenzéki köreiben. Az éleződő ellentétek hatására a Nemzeti Liberális Párton belül is megerősödött a különböző csoportosulások küzdelme. 1926 januárjában a nemzeti liberálisok nyílt összeütközésbe kerültek Károly főherceggel, a trónörökössel, s kieszközölték száműzetését és a trónöröklésből való kizárását. De a belső harcoktól szétzilált párt nem tudta megtartani a hatalmat. Még ugyanazon év márciusában bekövetkezett a kormányváltozás. Az új miniszterelnök a Néppárt vezére, Averescu tábornok lett, aki lényegileg a nemzeti liberálisok irányvonalához tartotta magát, s így támogatásukat élvezte.

Az 1926 májusi parlamenti választásokon a Néppárt az államapparátus felhasználásával megszerezte a mandátumok abszolút többségét, és megszilárdította hatalmát.

Az Averescu-kormány teljes erővel hozzálátott a soknemzetiségű állam erőszakos „romanizálásához". A nemzeti kisebbségeket a legelemibb polgárjogoktól is megfosztották. Országszerte féktelen terror nehezedett a haladó erőkre. A politikai titkosrendőrség különleges dühvel vetette rá magát az illegalitásban levő kommunista pártra. 1926 őszén a titkosrendőrség kezére került Pavel Tkacsenkót, a párt egyik kiváló vezetőjét kegyetlen kínzások után megölték.

A kormány támogatásával fasiszta szervezetek alakultak, melyek támadásokat intéztek a munkásszervezetek és más haladó szervezetek ellen.

A francia Crédit Minier társaság olajfinomítója
Fénykép. 1925

Külpolitikai téren az Averescu-kormány eleinte a régi irányvonalat folytatta: a kisantantra és Franciaországra orientálódott. Emellett azonban rövidesen megjelent az Olaszországhoz való közeledés tendenciája is. 1926 júniusában francia—román barátsági és döntőbírósági szerződést kötöttek. Franciaország elismerte Besszarábia annexióját, és kötelezettséget vállalt a román hadsereg felszerelésére a Szovjetunióval való háború esetén. Ugyanezen év szeptemberében Románia Olaszországgal is barátsági és döntőbírósági szerződést írt alá. Ez a szerződés is elismerte Besszarábiát Románia részeként, és szovjetellenes jellegű volt, ugyanakkor megrontotta a viszonyt Románia és legfőbb szövetségese, Franciaország között — ez utóbbi ekkor feszült viszonyban volt Olaszországgal. Az olasz—román közeledés ellenzést váltott ki ama befolyásos román körök részéről is, amelyek elégedetlenek voltak az 1926-ban kapott kölcsön fejében az olasz tőkének nyújtott engedmények miatt. Ez az elégedetlenség, továbbá az Averescu-kormánynak a Brătianu-csoporttal kapcsolatban levő bankok visszaszorítására irányuló kísérletei éles összeütközést robbantottak ki a Néppárt és a nemzeti liberálisok között. Noha Averescu pártja abszolút többséggel rendelkezett a parlamentben, Ferdinánd király 1927 júniusában lemondatta a kormányt. Június közepén ismét a nemzeti liberálisok vezére, Ionel Brătianu alakított kormányt. A nemzeti liberálisok új parlamenti választásokat írtak ki, s megszerezték a mandátumok túlnyomó többségét. Averescu pártja egyetlen mandátumot sem kapott. 1927 novemberében Ionel Brătianu meghalt, és a miniszterelnöki széket öccse, Vintilă Brătianu foglalta el.

1926 októberében az erdélyi román Nemzeti Párt és a Parasztpárt egyesült. A Nemzeti Parasztpárt harcot kezdett a liberálisok ellen, kihasználva a román dolgozók és a nemzeti kisebbségek fokozódó elégedetlenségét. A gazdasági helyzet rosszabbodása, a gabonakivitel megcsappanása, a munkabérek csökkenése és a dolgozó parasztság elnyomorodása aláásta a liberálisok pozícióit. A Nemzeti Parasztpárt vezetői a liberálisok elleni harcban udvari intrikákat is igénybe vettek. Kap-

KÖZÉP- ÉS DÉLKELET-EURÓPA ORSZÁGAI

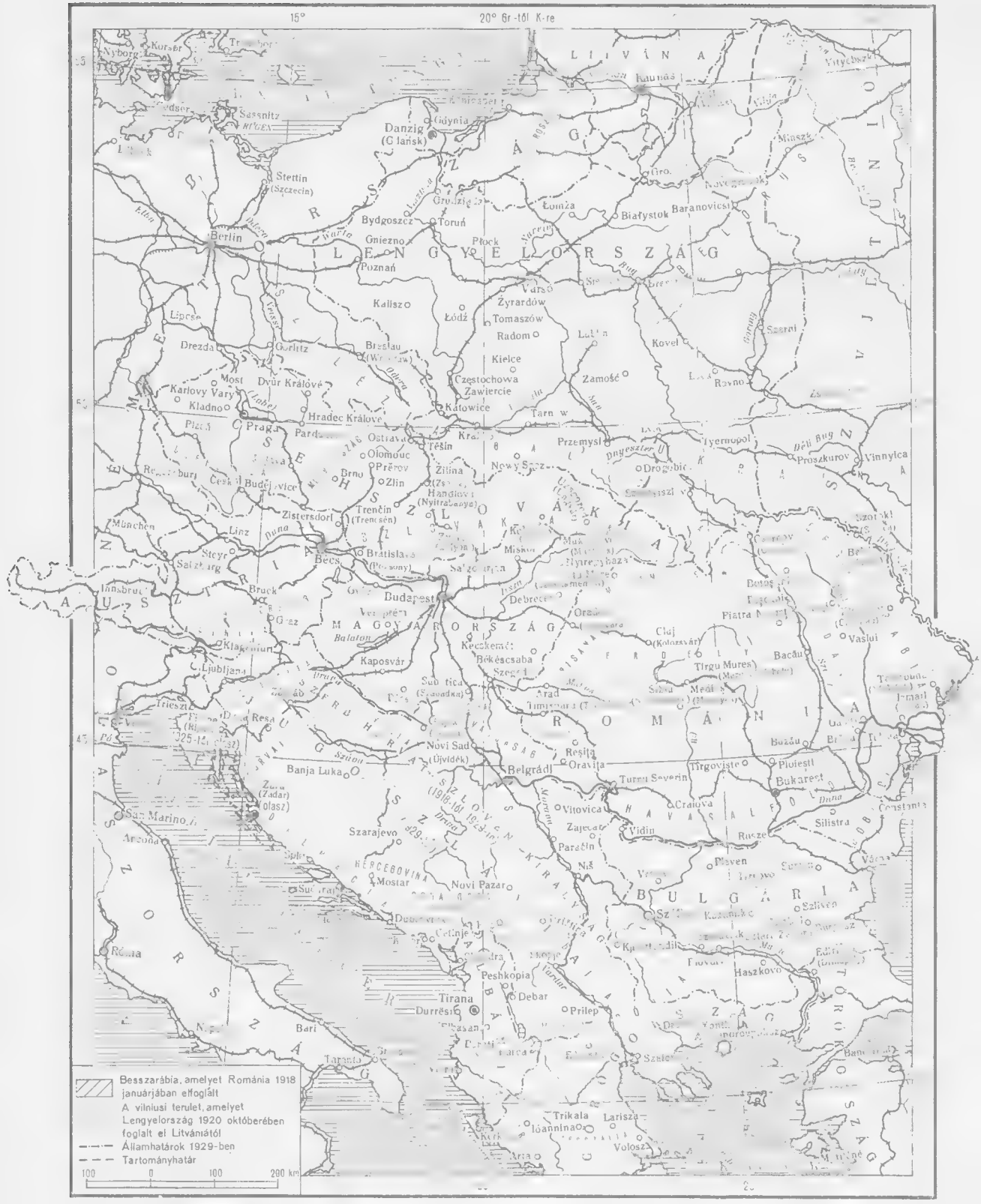

csolatba léptek a száműzött Károly főherceggel, s amikor 1927 júliusában Károly fia, a hatéves Mihály lépett a trónra, aki mellé régenst neveztek ki, Károly királlyá koronázását követelték. Károly trónigényét támogatták a német és angol imperialisták is, akik arra törekedtek, hogy megingassák Franciaország délkelet-európai pozícióit.

A Nemzeti Parasztpárt nagyarányú demagóg propagandahadjáratot indított. Többek között megígérte, hogy védelmezni fogja a parasztság érdekeit, véget vet a nemzeti kisebbségek üldözésének, megjavítja a munkások helyzetét. Ily módon sikerült kezébe ragadnia a tömegmozgalom irányítását, megfosztani azt forradalmi tendenciájától, és alávetni saját pártpolitikai céljainak és az őt támogató angol imperialisták érdekeinek. A mély illegalitásban levő, ráadásul heves belső harcoktól marcangolt kommunista párt nem tudta irányítani és egyesíteni az egyre gyakoribbá váló sztrájkmozgalmakat, paraszti tüntetéseket és a nemzeti kisebbségek felszabadító mozgalmát. A nemzeti liberálisok viszont féltek, hogy a népmozgalom kicsap abból a szűk mederből, amelyben a nemzeti parasztpártiak igyekeztek tartani, s ezért 1928 novemberében átengedték a hatalmat riválisuknak. Az új kormány, melynek élén Maniu állott, parlamenti választásokat írt ki, s ezeken a Romániában uralkodó antidemokratikus állapotok jóvoltából abszolút többséget szerzett a nemzetgyűlésben.

Mihelyt a nemzeti parasztpártiak hatalma megszilárdult, választási ígéreteikkel mit sem törődve olyan politikát alakítottak ki, amely a nagybirtokosok, a gyárosok és a külföldi tőke érdekeit szolgálta, s alig különbözött a liberálisok politikájától.

6. BULGÁRIA

HARC A FASISZTA RENDSZER ELLEN

A bolgár nép az 1923 szeptemberi felkelés veresége után sem békélt meg a fasiszta rendszerrel. Az 1923 novemberében vad terror közepette lefolytatott parlamenti választásokon a munkás-paraszt blokk több mint 300 000 szavazatot kapott, vagyis a leadott szavazatoknak körülbelül egyharmadát. A választási eredmények a Cankov-kormány helyzetének ingatag voltáról tanúskodtak.

A fasiszták tömegméretű terrorral igyekeztek biztosítani hatalmukat. A kommunista pártot törvényen kívül helyezték. A különböző burzsoá és reformista ellenzéki csoportok, köztük a Bolgár Népi Földműves Szövetség és a szociáldemokrata párt jobboldali vezetői gyakorlatilag segédkezet nyújtottak a Cankov-féle diktatórikus rendszer fenntartásához. Egyedül Bulgária Kommunista Pártja harcolt következetesen a fasizmus ellen, valamennyi népi erő összefogásáért. Az országon belül működő illegális Központi Bizottság, élén Sztanke Dimitrovval (Marek) és a párt Külföldi Irodája, élén Georgi Dimitrovval és Vaszil Kolarovval, óriási munkát végzett a pártszervezetek újjáélesztése terén. 1924 elején a kommunista párt kezdeményezésére és általános irányításával megalakult a legális Munkáspárt Szvetoszlav Kolev, Todor Pavlov és mások vezetésével. A kormány rövidesen ezt a pártot is betiltotta.

Az 1924. évi május 1-i tüntetéseken és különösen a május 7-én elhunyt Dimitâr Blagoev temetésén a néptömegek leplezetlenül kifejezésre juttatták a monarcho-fasiszta rendszer iránti gyűlöletüket. Blagoevet, a kiváló marxistát, Bulgária Kommunista Pártjának alapítóját és vezérét több mint 40 000 ember kísérte utolsó útjára.

A kommunisták antifasiszta tevékenységét támogatták a baloldali „földművesek" és a macedón forradalmi szervezet is. A kommunisták arra készültek, hogy ezekkel együtt újabb antifasiszta felkelést hajtanak végre. A fasiszta hatóságok válaszképpen meggyilkolták a baloldali „földművesek" vezérét, Petko Petkovot, a macedón forradalmi szervezet számos vezetőjét, és valamennyi kezükre került kommunista vezetőt.

Antifasiszta partizánok
Fénykép. 1925

1924 vége felé a forradalmi mozgalomban hanyatlás mutatkozott. A kommunisták egy része nem tudta levonni a megváltozott helyzetből adódó következtetéseket. A párt emigrációban levő vezetői — teljesen helyesen — azt tanácsolták a pártnak, hogy átmenetileg mondjon le a felkelés taktikájáról, és fordítsa figyelmét a mindennapi követelésekért vívott tömegharcra. Az otthoni vezetők egy része azonban továbbra is ragaszkodott az antifasiszta felkelés haladéktalan kirobbantásához. Ez az irányvonal a gyakorlatban szétforgácsolt terrorakciókban merült ki. 1925. április 16-án bombamerényletet követtek el a szófiai székesegyházban, amikor az istentiszteleten részt vett Cankov és az egész fasiszta kormány. A merénylet nem sikerült. A kormány ostromállapotot hirdetett az egész országban, és a legkegyetlenebb terrorral válaszolt. Országszerte tömegével gyilkolták a kommunistákat és más aktív antifasisztákat.

A MUNKÁSMOZGALOM 1926—1928-BAN. A BELSŐ HELYZET ÉLEZŐDÉSE

A fasisztáknak nem sikerült saját szakszervezeteket létesíteniük a feloszlatott szakszervezetek helyén. A bolgár munkások a dühöngő terror ellenére fokozatosan megkezdték szakszervezeteik újjáélesztését. Szófiában és vidéken létrejöttek a konfekcióipari munkások, a bőrösök és a nyomdászok szervezetei. A munkásosztályon és a dolgozó parasztságon kívül a városi kispolgárság is elégedetlenkedni kezdett a Cankov-rendszerrel. Ellentétek léptek fel a kormányblokkhoz — a Demokratikus Egyetértéshez — tartozó politikai csoportosulások között is. A Demokrata Párt és a Radikális Párt balszárnya kilépett a Demokratikus Egyetértésből.

A Demokratikus Egyetértésben mutatkozó bomlás lemondásra kényszerítette a Cankov-kormányt. 1926. január 4-én a Demokratikus Egyetértés másik vezetője, Andrej Ljapcsev került a kormány élére.

Az ország gazdasági helyzetében ekkor a kapitalizmus részleges stabilizációjával kapcsolatban némi javulás mutatkozott. A vetésterület meghaladta a háború előttit. Bővült a dohány- és cukorrépa-termesztés. Új dohány- és cukorgyárak létesültek, növekedett a széntermelés, fokozódott a kivitel is. A Ljapcsev-kormány angol bankárok segítségével két nagyobb összegű külföldi kölcsönt szerzett. A kölcsönöket igen súlyos feltételek mellett nyújtották, nyomukban megerősödött Bulgáriának a külföldi tőkétől való függése.

A kormány folytatta ugyan a terror politikáját, mindamellett a belső ellentétek enyhítése érdekében tett néhány felemás liberális intézkedést. Részben visszaállították az alkotmányos jogo-

A drvari cellulózgyár
Fénykép. 1924

kat és a parlamentáris kormányzati módszereket. Kialakult egy polgári pártokból álló legális ellenzék, s létrejött a baloldali „földművesek," a szociáldemokrata párt és a kézművesszövetség koalíciója.

A kommunista pártnak hősies munkával sikerült újjáélesztenie illegális szervezeteit, s 1927 februárjában megalakította a legális Bolgár Munkáspártot, mely saját lapot adott ki: a „Rabotnicseszko Deló"-t. 1928 májusában megalakult az Ifjúmunkás Szövetség. A Bolgár Munkáspárt harcolt a demokratikus szabadságjogokért, a dolgozók demokratikus hatalmának létrehozásáért, a balkáni népek közötti békéért és testvériségért, a Bulgária és a Szovjetunió közötti együttműködésért.

Az 1927 májusi parlamenti választásokon a Demokratikus Egyetértés nem kapta meg a szavazatok 50 százalékát, de a reakciós választási törvény biztosította számára a parlamenti helyek többségét. Ám a hatósági erőszak és a választási eredmények meghamisítása ellenére a polgári és a kispolgári ellenzék mellett négy munkáspárti képviselő is bejutott a nemzetgyűlésbe.

1928 tavaszától az ország gazdasági helyzete romlásnak indult, az iparban és a mezőgazdaságban válságjelenségek mutatkoztak, a kormány pénzügyi nehézségekkel küzdött. A dolgozók aktívan harcoltak létérdekeikért. Május 1-én Szófiában nagy tüntetés zajlott le. A rendőrség megtámadta a tüntetőket. Válaszul viharos tiltakozási hullám söpört végig az ország legtöbb városán. 1928-ban összesen 40 munkabeszüntetést jegyeztek fel. 1929-ben a sztrájkok száma elérte a hatvanat, ezek közül a legnagyobb a dohánygyári munkások sztrájkja volt, 25 000 résztvevővel. A sztrájkok, nemkülönben a május 1-én és a „nemzetközi háborúellenes napon", augusztus 1-én lezajlott megmozdulások az osztályharc éleződéséről tanúskodtak. A Ljapcsev-kormány fokozta a megtorló intézkedéseket a szakszervezetek és a Bolgár Munkáspárt ellen, de nem merte rászánni magát a proletariátus legális szervezeteinek betiltására.

7. JUGOSZLÁVIA

GAZDASÁGI HELYZET

A kapitalizmus ideiglenes stabilizációja csak igen keveset javított a Szerb—Horvát—Szlovén Királyság gazdasági és politikai helyzetén. Az ország gazdaságának alapját képező mezőgazdaságot továbbra is elmaradottságra kárhoztatta a félfeudális viszonyok továbbélése, a törpebirtokos és föld nélküli parasztok nagy száma, ezek kiszolgáltatottsága a kulákoknak és a falusi uzsorásoknak.

A jugoszláv gazdaság nagymértékben függött a külföldi tőkétől. A legerősebbek a francia tőke pozíciói voltak, utána következett az angol (bányászat és fakitermelés), majd a cseh és osztrák (textil-, cipő- és cukoripar). Az ipar igen lassan fejlődött. A termelés átlagos évi növekedése nem haladta meg a 2,2 százalékot. A kohászat és a gépipar jóformán teljesen hiányzott. Csak a könnyűiparban és — részben — a bányászatban mutatkozott némi fejlődés.

A jugoszláv kivitelnek több mint 50 százalékát mezőgazdasági termékek és ipari nyersanyagok — fa, réz- és vasérc stb. — alkották. A kereskedelmi mérleg állandó jelleggel deficites volt.

Az uralkodó osztályok arra törekedtek, hogy a kapitalizmus stabilizációjának összes terhét a dolgozókra hárítsák. A vállalkozók tőkés racionalizálást hajtottak végre a munkásság rovására. A gyárakban és üzemekben 10—12 órás munkanapot vezettek be, a béreket szisztematikusan csökkentették.

Megerősödött a munkásosztály politikai szervezeteire nehezedő nyomás. Különösen kíméletlen elnyomó politikát folytattak a nemzeti kisebbségekkel — macedónokkal, románokkal, magyarokkal stb. — szemben.

A BELPOLITIKAI KÜZDELMEK ÉLEZŐDÉSE

1924 júliusában a miniszterelnöki székben a szerb radikálisok vezérét, Nikola Pašićot Ljubomir Davidović, a Szerb Demokrata Párt vezetője váltotta fel. Az új kormány a belpolitikai feszültség enyhítése érdekében néhány engedményt tett a nemzeti kisebbségek burzsoáziájának. Így többek között Horvátországban visszaállították a helyi közigazgatási önkormányzatot. A „liberalizmus" időszaka azonban nem tartott sokáig. 1924 novemberében ismét Pašić lett a miniszterelnök, s megint a nyílt erőszak útjára lépett. A kormány betiltotta a proletariátus egyetlen legális politikai szervezetét, a Független Munkáspártot, és hajszát indított a parlamenti ellenzék tagjai ellen.

1925 februárjában parlamenti választásokat tartottak. A kormányzó Szerb Radikális Párt a terror és a represszió ellenére is csak a szavazatok 34 százalékát tudta megszerezni. A vereség arra kényszerítette a pártot, hogy közeledést keressen a legbefolyásosabb ellenzéki csoportuláshoz, a Horvát Köztársasági Parasztpárthoz és vezéréhez, Stjepan Radićhoz. A parasztpárt vezetősége elfogadta a kormány által felajánlott egyezséget, lemondott a pártprogram alapköveteléseiről, Horvátország nemzeti függetlenségéről és a köztársaság visszaállításáról, s elhagyta a párt elnevezéséből a „köztársasági" szót. A megegyezés eredményeképpen koalíciós kormány alakult a Horvát Parasztpárt részvételével.

Mindez megrendítette e pártnak a parasztság körében élvezett befolyását. Számos alapszervezet kivált a pártból. A fejlemények hamarosan arra kényszerítették Radićot, hogy újra ellenzékbe vonuljon.

A következő években az ország gazdaságában válságjelenségek mutatkoztak. Az 1926—1927. évi rossz termés súlyosbította a néptömegek helyzetét, különösen súlyos következményekkel járt a parasztságra nézve. A rossz termés ellenére a mezőgazdasági árak csökkentek, míg az iparcikkárak viszonylag magas szinten maradtak, s ez a kormány által végrehajtott adóemeléssel párosulva siettette a parasztok elszegényedését. Egyidejűleg szűkült a belső piac, csökkent az ipari termelés is.

Az országban új erőre kaptak a munkás- és parasztmozgalmak, s a nemzeti felszabadító mozgalom. Sűrű egymásutánban követték egymást a kormányválságok. Pašić 1926 decemberében

bekövetkezett halála után a kormánypártban, a szerb radikálisok soraiban kiéleződött a belső harc. Nagy befolyásra tett szert a párttal kapcsolatban álló titkos tiszti szervezet, az úgynevezett Fehér Kéz, amely a szoldateszka legreakciósabb monarchista elemeit egyesítette.

A parlament (a népi skupština) éles pártcsatározások színterévé vált. Gyakori jelenség lett az obstrukció, sőt olykor fegyveres összetűzések is előfordultak. 1928. június 20-án egy szerb nacionalista a skupštinában agyonlőtte a Horvát Parasztpárt két képviselőjét, és halálosan megsebesítette Radićot. E provokáció nyomán óriási felháborodás robbant ki Horvátországban és az ország más vidékein. Zágrábban napokon át barikádharcok dúltak.

Ezekben az években fellendült a munkásmozgalom is. Belgrádban, Zágrábban és más városokban a kormányterror ellenére számos sztrájk zajlott le.

Jugoszlávia Kommunista Pártja aktívan szembeszállt az uralkodó körök reakciós soviniszta politikájával. A párt tevékenységét nagyon megnehezítették a frakciósok. A vezető pártszervekben továbbra is túlsúlyban voltak a szakadár elemek, akik gátolták a helyes irányvonal érvényre juttatását. Mindazonáltal a párt egészséges erői, élükön a zágrábi pártszervezettel, harcot indítottak az opportunisták ellen. E küzdelemben kiemelkedő szerepet játszott Đuro Đaković, a jugoszláv munkásmozgalom egyik legrégibb harcosa. Nagy segítséget nyújtott a jugoszláv kommunistáknak a „Komintern nyílt levele", amely elítélte a frakciósokat. Az 1928-ban, Drezdában tartott IV. pártkongresszus megújította a párt vezetését.

A monarcho-fasiszta diktatúra
Karikatúra
Jugoszlávia Kommunista Pártjának röplapján. 1929

AZ 1929. ÉVI MONARCHO-FASISZTA ÁLLAMCSÍNY

A munkás- és a nemzeti felszabadító mozgalom erősödése azt mutatta, hogy Jugoszláviában éles politikai válság érlelődik. Az uralkodó körök elhatározták, hogy a végső eszközhöz folyamodnak. 1929. január 6-án a Fehér Kéz nevű terrorszervezet, Sándor király és befolyásos burzsoá-földesúri körök támogatásával, államcsínyt hajtott végre, s monarcho-fasiszta diktatúrát létesített. Királyi rendelettel megszüntették a népi skupštinát, feloszlatták, illetve betiltották az összes politikai pártokat. Az állam új neve Jugoszláv Királyság lett. Kinyilvánították, hogy az ország összes nemzetiségei az „egységes" jugoszláv nemzetet alkotják.

Az államcsíny évében végrehajtott közigazgatási reform felszámolta a történelmileg kialakult nemzetiségi területeket, a községi és városi önkormányzatot. Az országot kilenc bánságra osztották fel. Ezek élén a király által kinevezett bán (kormányzó) állott. A reform célja az volt, hogy a nemzetiségi területeket szétdarabolják, s teljesen függő helyzetbe hozzák Szerbiával szemben.

Az országban a monarcho-fasiszta államcsíny első napjaitól kezdve könyörtelen rendőrterror lett úrrá. Különösen vad megtorlásokkal sújtották a kommunistákat. A rendőrség által meggyilkolt politikai személyiségek között volt Đuro Đaković, Jugoszlávia Kommunista Pártja Központi Bizottságának titkára is. A rendőrség és a fasiszta rendszer bírói hatóságai hajszát indítottak a Horvát Parasztpárt és a többi nemzetiségi szervezet vezetői ellen is.

V. FEJEZET

A KÍNAI NÉP NEMZETI FELSZABADÍTÓ HARCA 1924—1929-BEN

A világtörténet fontos eseménye volt a kínai forradalom, amely hozzájárult a kapitalizmus részleges stabilizációjának megrendüléséhez. A forradalomban a legszélesebb néptömegek vettek részt, de a döntő szerepet a proletariátus játszotta. A mozgalom 1924-től kezdve forradalmi polgárháborúk alakját öltötte, melyek során Kína munkásosztálya a kommunista párt vezetésével megoldotta a polgári demokratikus forradalom feladatait.

1. AZ ELSŐ FORRADALMI POLGÁRHÁBORÚ KEZDETE

AZ ANTIIMPERIALISTA NEMZETI EGYSÉGFRONT KIALAKULÁSA

Kínában a forradalmi fellendülés területenként egyenlőtlenül alakult. Ennek okai az ipar és a hírközlési eszközök fejletlenségében, a gazdaságnak az erős feudális maradványokkal összefüggő decentralizáltságában, továbbá abban a körülményben keresendők, hogy az ország területe az egymással rivalizáló militaristák különálló birtokaira szakadt szét.

A kínai forradalom első területi bázisa Kuangtung tartomány fővárosa, Kanton (Kuangcsou) lett, ahol 1923 februárjától kezdve megszilárdult a polgári forradalmi Kuomintang (Nemzeti Párt) kormánya, élén Szun Jat-szennel, a nagy kínai forradalmi demokratával. Ez a kormány azonban csak nehezen tudta fenntartani az egyensúlyt a dél-kínai militaristák ellentétes érdekei között. Hatalma lényegében nem terjedt túl Kantonon és környékén. A Kuomintang-kormány leplezetlenül ellenséges viszonyban állt a pekingi központi kormánnyal.

Kína Kommunista Pártja, amely egyre szorosabb kapcsolatba került Szun Jat-szennel, így ítélte meg a helyzetet: ahhoz, hogy megerősítsék a kantoni kormány pozícióit, és Kuangtungot egy egész Kínára kiterjedő forradalom támaszpontjává tegyék, mindenekelőtt valamennyi forradalmi osztály összefogására van szükség. Tehát a kommunista párt elsőrendű feladata — mint a III. pártkongresszus (1923) megállapította — a forradalmi egységfront létrehozása a Kuomintanggal való együttműködés alapján. E lépés fontosságát a Kuomintang élén álló Szun Jat-szen is megértette. Szun Jat-szen a kommunisták segítségével átszervezést hajtott végre, melynek célja az volt, hogy a Kuomintangot szervezettebbé, összeforrottabbá, tömegpárttá tegye.

1924 januárjában Kantonban összeült a Kuomintang I. kongresszusa (addig a Kuomintangnak nem voltak sem kongresszusai, sem rendszeresen működő pártszervei). A kongresszus felvette

a Kuomintangba a kommunistákat. Ezzel befejeződött az antiimperialista, antifeudális nemzeti egységfront kialakulása. A front négy társadalmi erőt egyesített: a munkásosztályt, a parasztságot, a városi kispolgárságot és a nemzeti (Kínában zömmel közép-) burzsoáziát.

A kongresszus kiáltványt adott ki, amely részletesen kifejtette a Szun Jat-szen-féle „három népi elv" — a „nacionalizmus, demokratizmus és népi jólét" — új tartalmát. A nacionalizmus elve az imperializmus elleni harcot jelentette; demokratizmuson a nép hatalmát értették; a népi jólét a parasztság alapvető követeléseinek kielégítését — az agrárkérdésnek a „minden szántóvetőnek legyen saját földje" elv alapján való megoldását — és a dolgozók anyagi helyzetének megjavítását jelentette. Ettől fogva Szun Jat-szen a „három népi elvet" elválaszthatatlanul összekapcsolta a „három fő politikai irányelvvel": a Szovjet-Oroszországgal való szövetség, a kommunista párttal való szövetség, a munkások és parasztok érdekeinek védelme.

A kiáltvány leszögezte: „Minden olyan kínai vagy külföldi tulajdonban levő vállalatot, amely monopolista jellegű vagy túlságosan nagy ahhoz, hogy magánszemélyek igazgathassák — mint például a bankok, a vasutak, a légi közlekedés stb. —, ki kell sajátítani és állami kezelésbe kell venni, hogy a magántőke ne tarthassa kezében a nép sorsát. Alapjában ezt jelenti a tőke korlátozása."

A Kuomintang-kongresszus kiáltványa tehát a polgári demokratikus forradalom programját tartalmazta, amely lényegileg egybeesett a kommunista párt minimális programjával. A kommunisták igen aktívan bekapcsolódtak a kiáltvány kidolgozásába, s ez fölöttébb pozitív jelentőségű volt. A kuomintangisták azonban a nemzeti burzsoáziát tekintették a forradalom vezető erejének. Nem adtak világos választ arra a kérdésre sem: hogyan, milyen módon kell megvalósítani a földnek a parasztok kezébe való átadását; a burzsoáziát a parasztforradalom réme tartotta rettegésben. Mi több, a Kuomintangban volt egy jobboldali csoport, amely ellenezte a kommunistákkal való együttműködést és a Szovjet-Oroszországgal való szövetséget.

Bármilyen mélyek voltak is azonban a nézeteltérések és az ideológiai különbségek a kuomintangisták és a kommunisták között, az 1924-ben létrehozott nemzeti egységfrontnak óriási jelentősége volt a forradalom fejlődésében. Valamennyi haladó osztály és népréteg összefogott a fő ellenség — az imperialisták, a kínai feudálisok (militaristák és földesurak) és a komprádor burzsoázia — elleni harcra.

A kantoni kormány fennhatósága alá tartozó területen szabadon működtek a kommunista párt szervezetei és a szakszervezetek, s nagy munkát végeztek a forradalmi tömegek egyesítése érdekében. A forradalmi káderek kiképzésében kiemelkedő szerepet játszott két tanintézet, a Kanton közelében levő vampui (Huangpu) katonai akadémia és a parasztmozgalom szervezőinek tanfolyama.

A hivatalosan 1924 májusában megnyílt vampui katonaiskolában képezték ki a Nemzeti Forradalmi Hadsereg tisztjeit. A hallgatók nemcsak szakmai, hanem politikai kiképzésben is részesültek. Az iskolában nagy munkát végeztek a kommunisták, így Csou En-laj (az iskola politikai osztályának parancsnoka), Je Csien-jing, Csen Ji, Nie Zsung-csen és mások. A vezetés azonban jobboldali kuomintangisták kezén volt, élükön az akadémia parancsnokával, Csang Kaj-sekkel.

A parasztmozgalom szervezőinek tanfolyama 1924 júliusában nyílt meg Kantonban. A tanfolyam munkáját gyakorlatilag a kommunista párt irányította; vezetője egy ideig Mao Ce-tung volt. Fontos szerepet töltött be a kommunista Peng Paj, Hsziao Csu-nü és mások.

A kantoni forradalmi kormány szoros kapcsolatokat létesített a Szovjetunióval, arra törekedett, hogy felhasználja a szovjet tapasztalatokat az új Kína alapjainak lerakása során. Szun Jat-szen meghívására sok szovjet állampolgár érkezett Kantonba, hogy részt vegyen a forradalmi kormány szerveinek munkájában. Szun Jat-szen legközelebbi politikai tanácsadója M. M. Borogyin lett, legfőbb katonai tanácsadója pedig V. K. Bljuher, a kiváló szovjet hadvezér.

A KÍNAI—SZOVJET DIPLOMÁCIAI KAPCSOLATOK FELVÉTELE

A forradalmi fellendülés körülményei között még a reakciós pekingi kormány sem hagyhatta figyelmen kívül a kínai népnek azt a követelését, hogy Kína lépjen diplomáciai kapcsolatba a Szovjetunióval. A tárgyalások megszakításokkal több éven át folytak. 1924 márciusában már elkészült a megállapodás szövege, de a pekingi kormány az Egyesült Államok és Franciaország beavatkozására hirtelen megváltoztatta álláspontját, és meghiúsította a szerződés megkötését. Ez országszerte heves felzúdulást és tiltakozásokat váltott ki; a pekingi kormány kénytelen volt hamarosan újból felvenni a tárgyalásokat a Szovjetunióval.

Az 1924. május 31-én aláírt megállapodás az első egyenjogú szerződés volt, amelyet Kína külföldi hatalommal kötött. A Szovjetunió lemondott mindazokról az előjogokról, amelyeket annak idején a cárizmus Kínától kicsikart: a területenkívüliség jogáról, a konzuli igazságszolgáltatásról, az imperialista hatalmak által 1901-ben Kínára rótt hadisarc Oroszországot illető részéről (ez utóbbival kapcsolatban a szovjet fél csupán annak az óhajának adott kifejezést, hogy a kínai kormány az így felszabaduló összeget népművelési célokra fordítsa). A Kelet-Kínai Vasútvonalat, amely orosz költségen épült, de kínai területen húzódott, a Szovjetunió és Kína közös igazgatása alá helyezték. Ez a megoldás előnyös volt a kínai népnek; addig a vasútvonal gyakorlatilag orosz fehérgárdisták és az imperialista államok más ügynökeinek kezében volt, s szovjet—kínai közös kezelésbe vétele meghiúsította azt, hogy az imperialista hatalmak valóra váltsák régi tervüket, a Kelet-Kínai Vasútvonal megszerzését. Az 1924. évi szerződés fontos határkő volt a szovjet—kínai barátság erősödésének útján.

A DÉL-KÍNAI FORRADALMI BÁZIS MEGERŐSÖDÉSE

A kantoni forradalmi kormány helyzete erősödőben volt, a városban és környékén jelentős sikereket értek el a tömegmozgalmak. 1924 nyarán Kantonban, a samieni francia koncesszió területén nagy antiimperialista sztrájk tört ki. A megmozdulást a koncessziós hatóságok provokációi robbantották ki: miután Samien területén egy vietnami hazafi merényletet követett el Indokína francia kormányzója ellen, a hatóságok a kínai lakosságra nézve megalázó rendszabályokat vezettek be, így például megmotozták azokat a kínaiakat, akik este 9 óra után érkeztek Samienbe. Erre a megalázó eljárásra válaszul az egész kínai lakosság elhagyta Samient. A Szun Jat-szen-kormány támogatta a sztrájkolókat, ideiglenes szállásokat biztosított számukra Kantonban, és anyagi segítséget is adott. A sztrájk egy hónap után győzelemmel zárult. Samienben hatályon kívül helyezték a lealacsonyító előírásokat.

Az imperialista hatalmak — különösen Anglia, amelynek Dél-Kínában monopoljellegű befolyása volt — aggodalommal figyelték a kantoni forradalmi bázis erősödését. Az angol imperialisták lázadást készítettek elő a forradalmi Kuomintang-kormány megdöntésére. A kantoni komprádor kereskedők angol támogatással fegyveres „önvédelmi" osztagokat alakítottak, melyek 1924. október 10-én megindították a felkelést a Szun Jat-szen-kormány ellen. Öt napon át folytak a harcok. A reakciós felkelést Hongkongból (Hsziangkang) irányították az angolok. A munkáspárti MacDonald-kormány nyíltan támogatta a lázadókat, ultimatív fenyegetésekkel bombázta a Szun Jat-szen-kormányt. A komprádor burzsoáziához közel álló jobboldali kuomintangisták egy része titokban szintén segítette a lázadókat.

A kantoni kormány azonban teljes határozottsággal lépett fel. A kommunisták vezette munkásosztagok és a vampui katonaiskola növendékei bátran harcoltak a komprádor bandák ellen. Október 15-én a felkelés összeomlott.

A haladó erők világszerte meleg rokonszenvvel viseltettek a kínai forradalmárok iránt. 1924

őszén a Szovjetunióban megalakult az „El a kezekkel Kínától!" társaság, amely élére állt az imperialista intervenció ellen küzdő mozgalomnak. A kampány hathatós segítséget jelentett a kínai népnek, amely egyre inkább megbizonyosodott arról, hogy a Szovjetunióban igaz barátra lelt.

A POLITIKAI HELYZET ÉLEZŐDÉSE ÉSZAK-KÍNÁBAN. SZUN JAT-SZEN VÉGRENDELETE

Az észak-kínai fejlemények ugyancsak a nemzeti felszabadító mozgalom erősödéséről tanúskodtak. Egyfelől Anglia és az Egyesült Államok, másfelől Japán ellentétei újabb belháborút robbantottak ki. A japánok 1920—1922-ben, elvesztett pozícióik visszaszerzésére törekedve, erőteljes támogatást nyújtottak kreatúrájuknak, Csang Co-lin északkelet-kínai kormányzónak. 1924 szeptemberében Csang Co-lin és az Észak-Kínában uralkodó, az angol és az amerikai tőkére orientálódó Cseli tartománybeli klikk között fegyveres harcok robbantak ki. 1924 októberében, a harcok kellős közepén az egyik cseli tábornok, Feng Jü-hsziang, csapatait Nemzeti Hadseregnek minősítve, váratlanul szembefordult a cseliekkel. Ezek vereséget szenvedtek, s elvesztették Pekinget. Hadseregük erőltetett menetben délre vonult vissza, Hupej és Hunan tartományokba.

Feng Jü-hsziang tábornok hazafias beállítottsága folytán hajlott a nemzeti felszabadító mozgalommal való szövetkezésre. A cseli klikkel való szembefordulása azonban eleinte csak a japánbarát militaristák, Csang Co-lin és Tuan Csi-zsuj dolgát könnyítette meg. Ezek, megszerezve a hatalmat Pekingben, s ellenőrzésük alá vonva Cseli, Santung, Csiangszu és Anhuj tartományokat, megszilárdították helyzetüket, és Feng Jü-hsziangot hamarosan kiszorították Pekingből Csangcsiakouba. Ennek ellenére Észak-Kínában tovább erősödött a nemzeti felszabadító mozgalom.

A kommunista párt, arra törekedve, hogy országosan szervezetté tegye a nemzeti küzdelmet, nagyarányú propagandakampányt indított a nemzetgyűlés összehívásáért és az egyenlőtlen szerződések hatálytalanításáért. Ezeket a jelszavakat Szun Jat-szen is tevékenyen támogatta.

Csang Co-lin és Tuan Csi-zsuj saját érdekeik szolgálatába akarták állítani a nemzeti fellendülést, s ezért meghívták Szun Jat-szent, utazzék északra — úgymond — fontos állami kérdések megtárgyalására. Szun Jat-szen úgy döntött, hogy felhasználja ezt az új lehetőséget a militaristák manővereinek leleplezésére, és elfogadta a meghívást. Szun Jat-szent útközben mindenütt, s 1924 december végén Pekingben lelkes hazafias tüntetésekkel fogadta a nép.

Pekingben Szun Jat-szen súlyosan megbetegedett. Közelgő halálát érezve, 1925. március 11-én a Kuomintang vezetőinek jelenlétében két levelet írt alá: egyet pártjához, egyet pedig a Szovjetunió Központi Végrehajtó Bizottságához intézett. A Kuomintang Központi Végrehajtó Bizottságához intézett politikai végrendeletében Szun Jat-szen felszólította a pártot, hogy vigye végig a forradalom ügyét, amelynek ő élete negyven évét szentelte. A Szovjetunió Központi Végrehajtó Bizottságának szóló felhívásban ezt írta:

„Kedves elvtársak! Miközben olyan betegség tart az ágyhoz szögezve, amellyel szemben tehetetlenek az emberek, gondolataim felétek és hazám sorsára irányulnak.

Ti a szabad köztársaságok szövetségének élén álltok — azt az örökséget kezelitek, amelyet a halhatatlan Lenin hagyott a világ elnyomott népeire. Ennek az örökségnek a segítségével az imperializmus áldozatai előbb-utóbb feltétlenül kivívják felszabadulásukat az alól a nemzetközi rend alól, amelynek alapjai ősidők óta a szolgaságban, a háborúkban és az igazságtalanságban gyökereznek.

Olyan pártot hagyok hátra, amelyet, ahogyan mindig reméltem, összeköt veletek a nagy történelmi feladat: Kína és a többi kizsákmányolt ország végérvényes megszabadítása ettől az imperialista rendtől... Szilárdan hiszek abban, hogy ti változatlanul támogatni fogjátok hazámat, ugyanúgy, mint eddig.

Amikor most elbúcsúzom tőletek, drága elvtársak, szeretném kifejezni azt a reményemet, hogy hamarosan felvirrad a nap, amikor a Szovjetunió egy hatalmas, felszabadult Kínát üdvözölhet majd barátja és szövetségeseként, és e két szövetséges kéz a kézben halad majd a győzelem felé az elnyomott népek felszabadításáért vívott nagy harcban. Testvéri üdvözlettel Szun Jat-szen."

1925. március 12-én Szun Jat-szen elhunyt.

A nagy forradalmi demokrata végrendelete kitörölhetetlen nyomot hagyott a kínai népben.

KUANGTUNG EGYESÍTÉSE A FORRADALMI KORMÁNY FENNHATÓSÁGA ALATT

1925-ben Dél-Kínában tovább fejlődött a polgárháború. Február-márciusban a kantoni kormány megszervezte az úgynevezett Keleti Hadjáratot régi ellensége, az angol imperialistákat szolgáló Csen Csiung-ming tábornok ellen, aki Kuangtung tartomány területének több mint a felét tartotta hatalma alatt. A Nemzeti Forradalmi Hadsereg szétverte Csen Csiung-ming hadseregét. A győzelemben oroszlánrészük volt a vampui akadémia növendékeinek. A Nemzeti Forradalmi Hadsereg alakulatainak azonban hamarosan el kellett hagyniuk a militaristák uralma alól felszabadított területet és visszatérniük Kantonba, hogy elhárítsák a hátországban fenyegető veszélyt.

Hongkongban már 1925 tavaszán újabb ellenforradalmi lázadástervet dolgoztak ki a kantoni kormány megdöntésére. Május 19-én a Kuanghszi és Jünnan tartománybeli militaristák Kuangtungban tartózkodó alakulatai Hongkongból kapott támogatással megindultak Kanton ellen. A Kuomintang-kormány kénytelen volt az egyik szigetre menekülni. De a kantoni munkások a kommunisták felhívására sztrájkba léptek, és szembeszálltak a lázadókkal. Az ő segítségükkel a Nemzeti Forradalmi Hadsereg június közepén szétverte a kuanghszi és jünnani tábornokok erőit.

1925. július 1-én a kantoni kormány Nemzeti Kormánnyá nyílvánította magát, ezzel is hangsúlyozva, hogy eltökélt szándéka harcolni egész Kína felszabadításáért az imperialisták és militaristák uralma alól.

1925 októberében a Nemzeti Forradalmi Hadsereg megindította második Keleti Hadjáratát Csen Csiung-ming ellen, akinek közben angol segítséggel sikerült újabb sereget gyűjteni és visszafoglalni Kuangtung tartomány egy részét. Novemberben Csen Csiung-ming teljes vereséget szenvedett.

Decemberben támadást indítottak a déli járásokban és Hajnan szigetén tanyázó militaristák ellen. 1926 februárjára a Nemzeti Forradalmi Hadsereg Kuangtung egész területét megtisztította a militaristáktól. A Nemzeti Kormány a maga fennhatósága alatt egyesítette az addig széttagolt, különféle feudális urak hatalma alatt álló déli területeket.

Ezekben a sikerekben oroszlánrésze volt a kommunisták tevékenységének, akik mozgósították a tömegeket a forradalmi hadsereg támogatására. 1925 januárjában Sanghajban összeült Kína Kommunista Pártjának IV. kongresszusa. A pártnak ekkor mindössze 950 tagja volt, de ez azt jelentette, hogy létszáma a legutóbbi kongresszus (1923) óta több mint kétszeresére nőtt. A IV. kongresszus világosan megfogalmazta a proletariátusnak a kínai forradalomban való vezető szerepére vonatkozó tételt, s felszólította a kommunistákat, hogy végezzenek agitációs és szervező munkát a parasztság körében, s vonják be a paraszti tömegeket a forradalmi harcba. A kongresszus rámutatott, hogy a kommunista pártnak harcolnia kell a Kuomintang balszárnyának erősítéséért, bírálnia kell a centrum ingadozásait és le kell lepleznie a jobboldali kuomintangistákat.

Ebben az időben számos kommunista — Li Ta-Csao, Mao Ce-tung, Lin Cu-han, Peng Paj stb. — töltött be fontos tisztségeket a Kuomintang Központi Végrehajtó Bizottságában. A kommunistákkal együttműködtek a baloldali kuomintangisták, mint például Liao Csung-kaj, Szun Jat-szen hű követője, a Nemzeti Kormány pénzügyminisztere és a vampui katonai akadémia

AZ ELSŐ FORRADALMI POLGÁRHÁBORÚ KÍNÁBAN (1924–1927)

KARTOGRÁFIAI VÁLLALAT, BUDAPEST

biztosa. De a Kuomintang jobbszárnya már ebben az időszakban — kivált Szun Jat-szen halála után — hadjáratot indított a kommunistákkal való szövetség ellen. A jobboldali kuomintangisták ezzel a reakció kezére játszottak.

2. A „MÁJUS 30-A MOZGALOM" ÉS A FORRADALOM ORSZÁGOSSÁ VÁLÁSA

A SANGHAJI ÁLTALÁNOS SZTRÁJK

1925 elején sztrájkok törtek ki a sanghaji, majd a csingtaói japán textilgyárakban. Sanghajban, ahol több tízezer munkás lépett sztrájkba, a megmozdulást kommunisták irányították, élükön Teng Csung-hsziával. A vállalkozók kénytelenek voltak kijelenteni, hogy teljesítik a munkások néhány követelését. Ám nyomban a munka felvétele után represszziókat alkalmaztak a szakszervezetek ellen, megkezdték a munkások vezetőinek letartóztatását. Május 15-én a japán vállalkozók fogadtak egy munkásküldöttséget, de a tárgyalás közben a jelenlevő titkosrendőrökkel együtt váratlanul rávetették magukat a munkásokra, s több mint tíz embert megsebesítettek. Ku Csenghung kommunista munkást megölték. A vérengzés hírére egész Sanghaj felzúdult.

A sanghaji munkások és diákok a kommunista párt felhívására május 30-án „Le az imperializmussal!" jelszó alatt nagy tüntetést szerveztek. A Nanking úton a nemzetközi negyed rendőrsége tüzet nyitott a tüntetőkre. Sokan meghaltak, illetve megsebesültek. A kínai földön kínai állampolgárokra lövető imperialisták gaztette nyomán viharos tiltakozó mozgalom lángolt fel, az úgynevezett „május 30-a mozgalom". A kommunista párt Központi Bizottsága még aznap este általános sztrájkra szólította Sanghaj lakosságát. Másnap, május 31-én a kommunista párt vezetése alatt megalakult a 200 000 munkást egyesítő Sanghaji Szakszervezeti Tanács. Június 1-én Sanghajban megkezdődött az általános sztrájk. A 200 000 munkáshoz több mint 50 000 diák, valamint sok kereskedő is csatlakozott. A kommunista vezetés alatt álló Munkás-Diák-Kereskedő Egységbizottság követelte, hogy a nemzetközi negyed hatóságai büntessék meg a sortűzért felelős személyeket, fizessenek kártérítést az áldozatok családjának, vonják ki Sanghajból a külföldi csapatokat, adják meg a kínaiaknak a negyed területén a szólás-, sajtó- és gyülekezési szabadságot.

Rövidesen kiderült azonban, hogy a nemzeti burzsoázia megrettent a forradalmi harc lendületétől. A kereskedők terhesnek érezték a sztrájkban való részvételt, és egymás után kikapcsolódtak. Csak a munkások folytatták a sztrájkot.

Az imperialista hatalmak erélyes rendszabályokat követeltek a pekingi kormánytól a megmozdulás elfojtására. Az angol diplomáciai

Az 1925. május 30-i sanghaji eseményekről szóló plakátok
Fénykép

képviselet jóváhagyásával Sanghajba bevonultak Csang Co-lin japánbarát militarista csapatai, hogy leszámoljanak a sztrájkolókkal. A városba erős külföldi tengerészgyalogos alakulatok érkeztek, a sanghaji vizekre nagyszámú angol, japán, amerikai és francia hadihajó futott be. 1925 nyár végére a sztrájkot kíméletlen eszközökkel elfojtották, a sanghaji szakszervezeteket illegalitásba kényszerítették.

AZ 1925—1926. ÉVI HONGKONGI SZTRÁJK

1925 júniusában, tiltakozásul a sanghaji sortűz ellen, Hongkongban sztrájk tört ki. A megmozdulás különösen nagy méreteket öltött a június 23-i kantoni események után: ott az angol és francia tengerészgyalogság tüzet nyitott a Samien szigetén levő külföldi koncesszió mellett felvonuló tüntetőkre. A sortűznek számos halálos és sebesült áldozata volt.

A tiltakozó mozgalom Hongkong és Kanton egész lakosságát magával ragadta. A kantoni kormány támogatásával Hongkongból mintegy 250 000 sztrájkoló Kantonba költözött át. A kommunista Szu Csao-cseng, Teng Csung-hszia és mások vezetésével sztrájkbizottság alakult. A fegyveres sztrájkőrségek megbénították a Hongkonggal folytatott kereskedelmet.

A hongkongi sztrájk csak 1926 őszén ért véget. 16 hónapon át tartott; ez volt a leghosszabb sztrájk a nemzetközi munkásmozgalom történetében.

Az angol tőkések hatalmas veszteségeket szenvedtek. Az Egyesült Államok, Japán és más hatalmak, előnyöket akarva kovácsolni Anglia gazdasági nehézségeiből, a kínai forradalom iránti gyűlöletük ellenére bővítették kereskedelmüket Dél-Kínával.

A REAKCIÓ ERŐINEK KONSZOLIDÁCIÓJA

1925 novemberében a cseli klikk vezetői, Vu Pej-fu és Szun Csuan-fang, Sanghaj körzetében hadműveleteket indítottak Csang Co-lin ellen, s kiszorították csapatait Csiangszu és Anhuj tartományból. Feng Jü-hsziang Nemzeti Hadserege Csangcsiakouból megindult Peking ellen. Északkelet-Kínában Csang Co-lin ellen fordult egykori híveinek egy csoportja is, élén Kuo Szung-ling tábornokkal. Kuo Szung-ling kapcsolatot teremtett Feng Jü-hszianggal, s nagy erővel Senjang (Mukden) felé nyomult. Az északkeleti militaristák helyzete katasztrofálisra fordult. De a japán kormány a legválságosabb pillanatban nyíltan beavatkozott a kínai polgárháborúba. Megtiltotta Kuo Szung-ling hadseregének a japánok által megszállt dél-mandzsúriai vasútvonalon való átvonulást. Kuo Szung-ling főhadiszállásán rajtaütöttek és megsemmisítették. Az akcióban álruhás japán lovasok is részt vettek. A vezetés nélkül maradt felkelő hadsereg szétszóródott, Kuo Szung-linget elfogták és kivégezték.

Ezalatt Feng Jü-hsziang Nemzeti Hadserege december végén elfoglalta Pekinget, Tiencsint, és ellenőrzése alá vonta Észak-Kínát. Itt Li Ta-csao és más kommunisták vezetése alatt kezdett kibontakozni az antiimperialista tömegmozgalom.

A megrémült angol, amerikai és japán imperialisták rávették a cseli klikk vezetőit és Csang Co-lint, hogy béküljenek ki és egyesítsék erőiket a forradalmi tábor ellen. 1926 január végén a militaristák megállapodást írtak alá a „vörösök" elleni közös fellépésről. Március elején északon Csang Co-lin japán támogatással támadást indított Feng Jü-hsziang ellen, a cseli militaristák pedig az ország déli részén intéztek támadást a forradalmi erők ellen — elsősorban Hunan tartományban, ahol Kuangtung nyomán fellendülőben volt a parasztmozgalom. Ezzel majdnem egyidőben a japán militaristák újabb nyílt intervenciót hajtottak végre: miután az imperialista hatalmak ultimátumban követelték Feng Jü-hsziangtól, hogy vonja ki a Nemzeti Hadsereget Peking és Tiencsin térségéből, japán hadihajók tüzet nyitottak Taku kikötőjére.

Az imperialisták ultimátumára válaszul Pekingben március 18-án diáktüntetés zajlott le Li Ta-csao és a Kuomintang néhány képviselőjének vezetésével. A pekingi kormányfő, Tuan Csi-zsuj testőrsége szétverte a tüntetést, számos halott és sebesült maradt az utcán.

Csang Co-linnek a külföldi imperialisták segítségével sikerült kiszorítania a Nemzeti Hadsereget és visszafoglalnia Pekinget és Tiencsint. Júliusban Csang Co-lin és Vu Pej-fu egyesített kormányt alakított Pekingben. A militaristák által üldözőbe vett Feng Jü-hsziang Északkelet-Kína gyéren lakott tartományaiba húzódott vissza seregével.

ELLENFORRADALMI PUCCSKÍSÉRLET KANTONBAN

A kuangtungi nemzeti burzsoázia fokozódó aggodalommal figyelte a forradalom fejlődését és a kommunisták befolyásának erősödését. Kantonban tekintélyes erőt képviseltek a jól szervezett és a kommunista párt köré tömörülő hongkongi sztrájkolók. Kuangtung tartomány falvaiban a kommunisták irányítása alatt parasztszövetségek alakultak, fegyveres összetűzésekre került sor a paraszti osztagok és a földesurak fegyveresei között. A falusi osztályharc éleződése a burzsoázia érdekeit is sértette: az osztály sok képviselője állt kapcsolatban a feudális földtulajdonnal.

A nemzeti burzsoázia továbbra is az antiimperialista küzdelem folytatása mellett volt, de egyre többet foglalkoztatta az a gondolat, hogyan lehetne megakadályozni, hogy a győzelem gyümölcseit a munkások és parasztok arassák le. Ezért a Kuomintang jobbszárnya, amely a nemzeti burzsoáziának a komprádorokhoz és földesurakhoz legközelebb álló felső rétegét képviselte, a pártot az ellenforradalom útjára igyekezett terelni. Még 1925 augusztusában áruló módon, orvul meggyilkolták a Kuomintang balszárnyának vezetőjét, Liao Csung-kajt. Ugyanezen év novemberében a Peking környéki Hszisan hegyekben, az Azúrkék Felhők Templomában, a Szun Jat-szen hamvait tartalmazó urnánál frakciós tanácskozásra gyűltek össze a jobboldali kuomintangisták. A tanácskozás résztvevői követelték a kommunistáknak a Kuomintangból való kizárását. A Kuomintang második kongresszusa (1926. január) elítélte a frakciósokat (két vezetőjüket kizárták a pártból), de a jobboldaliak többsége a Kuomintangban maradt, jó néhányan fontos tisztségeket töltöttek be a vezető pártszervekben.

1926 tavaszán a jobboldali kuomintangisták ellenforradalmi puccsot kíséreltek meg Kantonban. Az összeesküvés központi alakja a vampui akadémia parancsnoka, Csang Kaj-sek tábornok volt, aki ellenforradalmár körökkel állt kapcsolatban. Március 20-án Csang Kaj-sek, azokra az ellenforradalmárok által terjesztett híresztelésekre hivatkozva, hogy a kommunisták állítólag összeesküvést szőttek a Kuomintang ellen, számos kommunista vezetőt letartóztatott. A kommunista párt vezetősége, élén az opportunista Csen Tu-hsziuval, hibás, megalkuvó álláspontra helyezkedett. Csen Tu-hsziu és hívei abbeli aggodalmukban, hogy a nemzeti burzsoáziát „megrémítik", „eltaszítják" a forradalomtól, nem léptek fel erélyesen a jobboldali kuomintangisták provokációi ellen.

A március 20-i államcsíny Csang Kaj-sek részleges győzelmével végződött. Mivel egyfelől nem volt elég erős ahhoz, hogy döntő csapást mérjen a kommunista pártra, másfelől a nemzeti burzsoázia zöme még nem akarta felbontani az egységfrontot, Csang Kaj-sek kijelentette, hogy kész megerősíteni a Kuomintang és a kommunista párt egységét, és szabadon engedte a letartóztatott kommunistákat. Ugyanakkor azonban sikerült meggyengítenie a kommunisták pozícióit a Kuomintangon belül. A március 20-i események következményeképpen a kommunisták számos fontos tisztséget elvesztettek a Kuomintang pártszerveiben. Dél-Kínában egy Csang Kaj-sek embereiből álló jobboldali kuomintangista kormány kezébe került a hatalom. 1926 májusában Csang Kaj-sek a Kuomintang Központi Végrehajtó Bizottságának elnöke, júniusban a Nemzeti Forradalmi Hadsereg főparancsnoka lett. Az a körülmény, hogy a párt és a hadsereg vezetése is Csang Kaj-sek kezében összpontosult, súlyos veszélyeket rejtett magában a forradalomra nézve.

3. A NEMZETI FORRADALMI HADSEREG ÉSZAKI HADJÁRATA

AZ ÉSZAKI HADJÁRAT KEZDETE

1926 májusában a Kuomintang Központi Végrehajtó Bizottsága határozatot hozott, hogy hadjáratot szervez a militaristák ellen. Röviddel e döntés megszületése előtt csatlakozott a viszonylag erős hadsereggel rendelkező kantoni Nemzeti Kormányhoz a szomszédos Kuanghszi és Kujcsou tartomány. A forradalmi hadseregnek most a következő ellenfelekkel kellett szembenéznie: a Hupej és Hunan tartományt megszállva tartó cseli militarista, Vu Pej-fu 200 000-es hadseregével; Csiangszu, Anhuj, Csöcsiang, Fucsien és Csianghszi tartomány kormányzójának, Szun Csuan-fang tábornoknak ugyanilyen létszámú hadseregével; végül Észak-Kínában Csang Co-lin 350 000 főnyi hadseregével.

A Nemzeti Forradalmi Hadsereg a munkás- és paraszttömegek támogatásával megkezdte győzelmes menetelését észak felé. Május végén az úgynevezett „vasezred" a kommunista Je Ting vezénylete alatt átlépte Hunan tartomány határát. Júliusban megindult a kantoni hadsereg mintegy 100 000 főt számláló főereje. A hó végére egész Hunan tartományt megtisztították a cseli klikk csapataitól.

A Nemzeti Forradalmi Hadsereg főerői súlyos veszteségek árán megközelítették Kína legfőbb vízi útőerét, a Jangcét, és Vuhant fenyegették (Vuhan: Hankou, Vucsang és Hanjang városok alkotta háromszög). Vu Pej-fu a Vuhantól délre fekvő tavak térségében hasztalanul próbálta feltartóztatni a forradalmi egységek előnyomulását. A Nemzeti Forradalmi Hadsereg szeptember 7-én elfoglalta Hanjangot és Hankout, majd ostrom alá vette Vucsangot, melynek megerősített falai közé menekültek az ellenséges helyőrségek. A cseli klikk, amely eddig Közép-Kína ura volt, összeomlott.

1926 szeptemberében Vu Pej-fu helyére Szun Csuan-fang tábornok lépett, aki szintén az amerikai és angol imperialistákkal állt kapcsolatban. Már ezt megelőzőleg elragadta Csang Co-lintól Sanghajt és a környező városokat, s most erre a fontos körzetre támaszkodva kiverte Csang Kaj-sek csapatait Nancsangból. De a forradalmi seregek már novemberben megsemmisítő vereséget mértek Szun Csuan-fangra Csianghszi tartományban, és elfoglalták Nancsangot, mintegy 30 000 foglyot ejtve. Lehetővé vált, hogy a Nemzeti Forradalmi Hadsereg megindítsa a támadást Sanghaj ellen. November végén a forradalmi erők Nanking felé törtek előre.

Ezzel egyidejűleg a Nemzeti Forradalmi Hadsereg azon egységei, amelyek Kuangtungból a tengerpart mentén nyomultak előre, behatoltak Fucsien területére, s 1926 decemberére a felkelő parasztok segítségével teljesen megtisztították a tartományt a militaristáktól. Most ezek az egységek is Sanghaj felé fordultak.

A forradalom győzelmes fejlődése nagy hatással volt Feng Jü-hsziangra, katonáira és tisztjeire. 1926 szeptemberében Feng Jü-hsziang nyíltan átállt a Kuomintang és a Nemzeti Forradalmi Hadsereg oldalára. Belépett a Kuomintangba, hadseregében politikai osztályokat létesített, s ezekbe kommunistákat hívott. Novemberben seregei élén elhagyta Kanszu tartományt és dél felé nyomult, hogy egyesüljön az Északi Hadjárat seregeivel.

A MUNKÁS- ÉS PARASZTMOZGALOM ERŐSÖDÉSE

A Nemzeti Forradalmi Hadsereg sikerei előmozdították a munkásmozgalom fellendülését. Hupej tartományban a Nemzeti Forradalmi Hadsereg megérkezésekor 90 000 szervezett munkás volt, 1926 végén már 300 000. Hankou, Vucsang és Hanjang munkásai — köztük 200 000 szak-

Forradalmi parasztosztag Csianghszi tartományban
Fénykép. 1926

szervezeti tag — október-december folyamán mintegy 300 esetben léptek sztrájkba, s sikerült kiharcolniuk a munkabér emelésére és a munkaidő csökkentésére vonatkozó követeléseiket.

Nagyarányú forradalmi munka folyt a parasztok körében. 1926 szeptemberében a kommunisták kezdeményezésére a Kuomintang Központi Végrehajtó Bizottsága határozatot fogadott el, melynek értelmében 25 százalékkal csökkentették a parasztok által a földesuraknak fizetett bérleti díjat. A Nemzeti Forradalmi Hadsereg által elért tartományokban a kommunisták vezetése alatt rohamos fejlődésnek indult a parasztmozgalom. Az Északi Hadjárat kezdetekor egész Kínában mindössze 980 000 tagja volt a parasztszövetségeknek (ebből is 620 000 Kuangtung tartományban) — 1927 elején már egyedül Hunan tartományban 2 millió, Hupejben pedig körülbelül 800 000 tagot számláltak. A parasztszövetségek fegyveres milíciákat alakítottak, lefegyverezték a földesúri zsoldosalakulatokat, lényegüket tekintve az új forradalmi hatalom csírái voltak a falvakban.

Erősödőben volt az antiimperialista mozgalom is. Hankouban a néptömegek Liu Sao-csi vezetésével 1927. január 4-én rátették kezüket az angol koncesszióra. Január 6-án Csiucsiangban is elfoglalták az angol koncessziót.

De hiába volt a forradalom óriási lendülete, hiába került egész Dél-Kína, valamint Sanghaj és környéke kivételével egész Közép-Kína a forradalmi kormány fennhatósága alá, ezek az eredmények nem voltak elég tartósak. A forradalomhoz hű alakulatok rendkívül súlyos veszteségeket szenvedtek. A reakciós helyi hatóságokat a legtöbb helyen nem számolták fel; a parasztszövetségek mellett helyükön maradtak a forradalommal ellenségesen szemben álló régi járási főnökök és hivatalnokok is.

Az osztályharc erősödése megrémítette a nemzeti burzsoáziát. Éleződtek az ellentétek a

Felkelő munkások megostromolják a hankoui angol koncessziót
Fénykép. 1927

Kuomintangon belül. 1927 januárjában a Nemzeti Kormány Kantonból átköltözött Vuhanba, a munkás- és parasztmozgalmak központjába. De Csang Kaj-sek, a Nemzeti Forradalmi Hadsereg főparancsnoka, megtagadta, hogy Vuhanba utazzon, és Nancsangban rendezte be főhadiszállását. Itt továbbra is azon fáradozott, hogy maga köré gyűjtse a Kuomintang jobboldali elemeit. Egyidejűleg kapcsolatba lépett az amerikai és angol diplomáciai képviselettel, és hozzákezdett egy ellenforradalmi államcsíny előkészítéséhez.

A kommunista párt ez alatt az idő alatt rohamosan erősödött: taglétszáma immár 60 000 körül járt. De a párt még mindig nem rendelkezett kellő tapasztalattal. A Központi Bizottság főtitkára a jobboldali opportunista Csen Tu-hsziu volt, aki hajlott arra, hogy túlzott engedményeket tegyen a burzsoáziának. Csen Tu-hsziu és hívei, tagadva, hogy a parasztság a proletariátus legmegbízhatóbb szövetségese, azt állították, hogy a parasztmozgalom támogatásával a proletariátus csak elriasztja a nemzeti burzsoáziát az egységfronttól, s ezért a Kuomintanggal való „jóviszony" nevében azt javasolták, hogy a párt mondjon le a proletariátusnak a forradalmon belüli hegemóniájáért folytatott harcról.

A kommunisták többsége felvette a harcot ezekkel az opportunista nézetekkel. A kínai kommunisták óriási segítséget kaptak a nemzetközi kommunista mozgalomtól. A Kommunista Internacionálé értékes tanácsokat adott Kína Kommunista Pártjának arra vonatkozólag, hogyan vívhatja ki a proletariátus hegemóniáját és a forradalom győzelmét. Ezeket az útmutatásokat Csen Tu-hsziu csoportja nemcsak elszabotálta, hanem hosszú időn át el is titkolta a párt elől. Végül azonban a Komintern dokumentumai mégis a kínai kommunisták kezébe jutottak, és sokban hozzájárultak a helyes politikai irányvonal kidolgozásához.

A FELKELŐ MUNKÁSOK ELFOGLALJÁK SANGHAJT

Sanghajban a kínai nagyiparnak mintegy 60 százaléka összpontosult, s körülbelül 800 000 munkás élt. A munkások aktív támogatást nyújtottak a Nemzeti Forradalmi Hadsereg alakulatainak. A sanghaji munkások először 1926. október 24-én szerveztek fegyveres felkelést. Noha a reakció könyörtelenül leszámolt a felkelőkkel, a sanghaji munkásság harci kedvét nem tudta megtörni; 1927 februárjában, amikor a Nemzeti Forradalmi Hadsereg Sanghaj alá ért, a városban a támadó csapatok megsegítésének jelszavával kitört az általános sztrájk. Február 22-én a sztrájk fegyveres felkelésbe csapott át. Ekkor az ellenforradalmi puccsot forraló Csang Kaj-sek megállította a Nemzeti Forradalmi Hadsereg előnyomulását: tudatosan arra törekedett, hogy a kommunisták vezette sanghaji munkások elvérezzenek az egyenlőtlen harcban. Szun Csuan-fang tábornok ily módon a külföldi imperialisták fegyveres erőinek támogatásával leverhette a felkelést.

Március 21-én ismét általános sztrájk kezdődött a városban, mintegy 800 000 ember rész-

vételével. Ezúttal nyomban kirobbant a felkelés is a kommunisták irányításával. Az Északi-pályaudvar kivételével a város egész kínai lakta része egy csapásra a felkelők kezébe került. Csang Kaj-sek, akinek előőrsei már a város közvetlen közelében jártak, most sem nyújtott segítséget a felkelő munkásoknak, hiába kérték azok többször is, hogy indítsa meg újra a támadást. Március 22-én estére az Északi-pályaudvarról is kiverték az ellenforradalmi csapatok utolsó maradványait. A Kuomintang alakulatai csak akkor vonultak be Sanghajba, amikor a munkások győzelme már teljesen nyilvánvaló volt. A lakosság lelkesen üdvözölte a csapatokat, felszabadítóját látva bennük. A felfegyverzett munkások is határtalan bizalommal viseltettek a bevonuló katonaság iránt, nem is gyanítva, milyen összeesküvés készül a Kuomintang vezető köreiben.

A Nemzeti Forradalmi Hadsereg csapatai két nappal Sanghaj elfoglalása után bevonultak Nankingba.

4. AZ ANTIIMPERIALISTA EGYSÉGFRONT FELBOMLÁSA ÉS A FORRADALOM ÁTMENETI VERESÉGE

ELLENFORRADALMI PUCCS SANGHAJBAN, NANKINGBAN ÉS KANTONBAN

Sanghaj és Nanking elfoglalásával a kínai forradalom kiemelkedő sikert ért el. Az angol és az amerikai kormány a nyílt intervenció mellett döntött. 1927. március 24-én a „Pittsburgh" amerikai hadihajó és nyomában több angol hajó ágyútüzet nyitott Nankingra. A bombázás következtében sok békés lakos életét vesztette. Az akciónak kettős célja volt: egyfelől megrettenteni a kínai néptömegeket, másfelől arra ösztökélni a jobboldali kuomintangistákat, hogy nyíltan álljanak át az ellenforradalom oldalára.

Csang Kaj-sek március 29-én látogatást tett az amerikai hajón, és megbeszélést folytatott Williams tengernaggyal. A tengernagy határozott fellépést követelt Csang Kaj-sektől a forradalom ellen. Ugyanezekben a napokban Tu Jüe-seng, a nagy sanghaji komprádor, felajánlotta Csang Kaj-seknek, hogy anyagi támogatást nyújt az ellenforradalmi puccshoz.

A sanghaji munkások nem voltak felkészülve az árulás elhárítására. Csang Kaj-sek ekkor még szünet nélkül hangoztatta a forradalom iránti hűségét.

1927. április 12-re virradó éjszaka Tu Jüe-seng és más nagy komprádorok által külföldi pénzen verbuvált fegyveres bandák a külföldi negyeden át benyomultak a kínai városrészekbe. Sokan közülük széles fehér övet viseltek „munkás" felirattal. A behatoló osztagok tüzet nyitottak a sztrájkőrségekre és a munkásosztagok főhadiszállásaira. Nyomukban megjelentek Csang Kaj-sek csapatai, s a rend helyreállításának ürügyén hozzáfogtak a munkásosztagok lefegyverzéséhez. Sanghaj munkásait egyetlen éjszaka leforgása alatt lefegyverezték, szervezeti helyiségeiket katonaság szállta meg, a Sanghaji Szakszervezeti Tanács vezetőjét elfogták és halálra kínozták.

Április 13-án mintegy 100 000 munkás és egyetemista nagygyűlést tartott, majd tüntető felvonulással tiltakozott Csang Kaj-sekék akciói ellen. Csang Kaj-sek parancsára a felvonulókra géppuskatüzet nyitottak. Halottak és sebesültek százai maradtak az utcán.

A munkásokat tömegével tartóztatták le és végezték ki. A sanghaji szakszervezetek megpróbáltak általános sztrájkot hirdetni, de ezt a repressziók eleve megbénították.

A jobboldali koumintangisták Nankingban kormányt alakítottak Csang Kaj-sekkel az élen. Az ellenforradalmi táborban nemcsak az imperialisták ügynökei, a komprádorok és a földesurak egyesültek: a nemzeti burzsoázia is kezdett elpártolni a forradalomtól.

A sanghaji és nankingi események a reakció országos méretű offenzívájának részét alkották.

Pekingben Csang Co-lin klikkje még április elején banditatámadást intézett a szovjet nagykövetség ellen, úgyhogy a szovjet kormány kénytelen volt hazarendelni a nagykövetség diplomáciai személyzetét. Pekingben kivégeztek 25 vezető kommunistát, köztük Li Ta-csaót, a kommunista párt egyik alapítóját.

A Csang Kaj-sek által Sanghajban és Nankingban végrehajtott puccs után a jobboldali kuomintangisták ellenforradalmi államcsínyt hajtottak végre Kantonban is. A vuhani Nemzeti Kormány fennhatósága az ellenforradalom erőinek gyűrűjébe zárt három központi tartomány, Hunan, Hupej és Csianghszi területére szorult össze.

A KUOMINTANGISTÁK ÁRULÁSA VUHANBAN

Az ország számára az egyetlen menekvést a munkások és parasztok tömegmozgalmának kibontakozása jelenthette. Ez volt az a két legfőbb erő, melynek valóban érdeke volt a polgári demokratikus forradalom következetes továbbfejlesztése és végigvitele. 1927 nyarán a forradalmi szakszervezetekben tömörült munkások száma elérte a hárommilliót. A parasztszövetségeknek mintegy tízmillió tagjuk volt, ebből Hunanban több mint ötmillió, Hupejben több mint kétmillió.

A kommunista pártnak az volt a feladata, hogy valóban megteremtse a proletariátus hegemóniáját, szilárdan maga mögé állítsa a parasztságot és a városi kispolgárságot.

1927 májusában Hankouban összeült a kommunista párt V. kongresszusa. A kongresszus elítélte Csen Tu-hsziu jobboldali opportunizmusát, és határozatban mondta ki, hogy harcot kell indítani a nagybirtokosok földjeinek elkobzásáért. A kongresszus azonban súlyos hibát követett el azzal, hogy meghagyta a vezetésben Csen Tu-hsziut és híveit, akik továbbra is szabotálták a párt határozatait.

Ugyanebben a hónapban a Nemzeti Forradalmi Hadseregnek a vuhani kormányhoz hű alakulatai, folytatva az Északi Hadjáratot, behatoltak Honan tartományba, számos győzelmet arattak Csang Co-lin seregei fölött, és június elején egyesültek Feng Jü-hszianggal. De ezalatt hátukban, magában Vuhanban, egyre inkább felbátorodott a reakció. Vuhan csak igen rövid ideig maradt a forradalom központja.

A vuhani kormány elnöke Vang Csing-vej volt, ez a ravasz intrikus. Baloldalinak tettette magát, ám Csang Kaj-sek iránt érzett gyűlölete ellenére pontosan úgy gondolkodott, mint a tábornok.

A kormányban voltak őszinte forradalmárok, sőt két kommunista is, de nem tudták megakadályozni a vuhani kuomintangisták árulását.

Május 21-én katonai ellenforradalmi puccsot hajtottak végre Hunan tartományban, a parasztmozgalom legfőbb területén. Az egész tartományban szétkergették a parasztszövetségeket, minden hatalom az ellenforradalmi földesurak kezébe került. A vuhani kormány nem tett hatékony lépéseket a lázadók ellen, beérte azzal, hogy vizsgáló bizottságot próbált kiküldeni Hunanba. Hunan elvesztésével a vuhani központ nem támaszkodhatott többé a parasztmozgalomra, így gyakorlatilag elszigetelődött. Május végén a hunanihoz hasonló puccs zajlott le Csianghsziban is; a tartomány területéről kiűzték a kommunistákat. Júniusban Feng Jü-hsziang is átállt Csang Kaj-sekhez.

Július közepén a vuhani kuomintangisták titkos egyezséget kötöttek a militaristákkal. Vang Csing-vej és hívei bejelentették, hogy kizárják a kommunistákat a Kuomintangból, „megtisztítják" a pártot. Csang Kaj-sek példájára kíméletlen hajszát indítottak a munkások és parasztok ellen. A vuhani reakció rémtettei semmivel sem maradtak el a sanghaji mészárlás mögött. Vuhan az ellenforradalom bázisai közé került.

Ezzel befejeződött a nemzeti burzsoázia átállása a forradalom oldaláról az imperialisták, a nagybirtokosok és a komprádorok oldalára.

Az első forradalmi polgárháború, noha a forradalmi erők átmeneti vereségével zárult, értékes örökséget hagyott maga után. Munkások százezrei és — elsősorban Dél- és Közép-Kínában — parasztok milliói kapcsolódtak be a harcba, s a forradalmi küzdelmekben szerzett tapasztalataik nem tűntek el nyomtalanul. A kommunista párt megnövekedett és megedződött a harcok tüzében; elég erőssé vált ahhoz, hogy röviddel az első forradalmi polgárháború után teljesen leküzdje soraiban a jobboldali opportunizmust.

A kommunista eszmék a hadseregbe is behatoltak. A kommunisták kitartó munkájának eredményeképpen a Nemzeti Forradalmi Hadsereg egyes alakulatai a kommunista párt befolyása alá kerültek (így például Je Ting ezrede, amely később hadosztállyá fejlődött, Ho Lung hadosztálya és néhány más csapattest).

A kínai munkásosztály kisebb-nagyobb mértékben érvényre juttatta vezető szerepét a forradalomban. A proletariátus hegemóniája azonban nem volt szilárd. A kínai proletariátus csak később kezdett hozzá, hogy következetesen erősítse szövetségét a parasztsággal, s ezen az alapon létrehozza a forradalomnak a kommunista párt által vezetett fegyveres erőit.

Az első forradalmi polgárháború parancsoló módon tűzte a kommunista párt elé azt a feladatot, hogy elsajátítsa a marxi—lenini elméletet, forradalmi hadsereget szervezzen, és széles körű egységfrontot teremtsen a harc sikere, a forradalom ügyének megmentése és továbbvitele érdekében.

Az 1924—1927. évi első forradalmi polgárháború eseményei újfent bebizonyították, hogy a nemzetközi proletariátus és mindenekelőtt a Szovjetunió hű és megbízható szövetségesként áll a kínai nép mellett a nemzeti függetlenségért, az imperialista elnyomás alól való felszabadulásért vívott harcában.

5. A MÁSODIK FORRADALMI POLGÁRHÁBORÚ KEZDETE

A KUOMINTANG REAKCIÓS DIKTATÚRÁJA

Az első polgárháború megsemmisítő csapást mért az északi militaristákra. De az 1927 április-júliusi ellenforradalmi puccsok után a reakciós kuomintangisták léptek a helyükbe Csang Kaj-sekkel az élen. 1928 júniusában a Kuomintang csapatai kiűzték Pekingből Csang Co-lin militarista klikkjét. Fia, Csang Hszüe-liang, aki apja halála után átvette az északkeleti tartományok feletti uralmat, 1928 decemberében elismerte a nankingi kormányt. Nanking ily módon egész Kína fővárosa lett, s a Kuomintang-kormány formailag nemzeti kormánnyá vált. A Kuomintang, miután kiűzték soraiból a forradalmi és haladó elemeket, a nagyburzsoázia és a földesurak pártja lett. A nemzeti burzsoázia, melynek képviselői a Kuomintangban maradtak, sem politikai hatalmat, sem valamennyire is számottevő gazdasági előnyöket nem kapott a forradalom elárulásáért.

A Kuomintang vezetését egy kis reakciós csoport ragadta magához. A legfőbb államhatalmi szervvé a Kuomintang kongresszusát nyilvánították, a kongresszusok közötti időszakban pedig a Központi Végrehajtó Bizottságot; közvetlenül e bizottság alá tartozott az általa kinevezett kormány. A reakciósok a Kuomintang egykori népszerűségét és nemrég még forradalmi zászlaját a néptömegek megtévesztésére használták fel. Nem fukarkodtak az olyan hazug nyilatkozatokkal, hogy változatlanul hívek Szun Jat-szen „három népi elvéhez".

A kuomintangisták a politikai demagógia mellett uralmuk első napjaitól kezdve véres terrort alkalmaztak a forradalmi munkások, parasztok és értelmiségiek ellen. Az egész párt-, kormányzati és katonai apparátus egy maroknyi kuomintangista vezető hatalmába került. Kínában a nagybur-

zsoáziának és a földesuraknak a nemzetközi imperializmus által támogatott katonai diktatúrája jutott uralomra. Elsőnek az Egyesült Államok létesített diplomáciai kapcsolatot a nankingi kormánnyal 1928 júliusában; ugyanezen év novemberében Anglia, 1929 nyarán pedig Japán, Németország, Olaszország és több más ország is elismerte Csang Kaj-sek kormányát.

AZ 1927 AUGUSZTUS-DECEMBERI FORRADALMI HARCOK

A munkásosztály és a parasztság a kuomintangista vezetők árulása folytán ugyan vereséget szenvedett, de nem tette le a fegyvert. A munkások és parasztok a kommunista párt vezetése alatt kezdtek szembeszállni a reakció támadásával. Már két héttel a vuhani ellenforradalmi puccs után felkelés tört ki Nancsangban, s ezzel megkezdődött a második forradalmi polgárháború.

A nancsangi felkelés 1927. augusztus 1-én robbant ki. A felkelőket — az Északi Hadjárat körülbelül 30 000 katonáját — kommunisták vezették: Csou En-laj, Csu Te, Je Ting, Ho Lung. A felkelők által alakított Forradalmi Bizottság tagjai között volt Szung Csing-ling (Szun Jat-szen özvegye), Kuo Mo-zso és több más baloldali kuomintangista, akik továbbra is a kommunistákkal tartottak. Augusztus 5-én, négy nappal a felkelés győzelme után a felkelők megindultak dél felé, Kuangtung tartományba. Céljuk Kanton elfoglalása és a forradalom bázisává való kiépítése volt. A felkelő hadsereg azonban, miután kemény harcokban átverekedte magát Sanhszi tartományon és Fucsien nyugati körzetein, október elején Tangkang — Szanhopa térségében (Kuangtung tartomány) katasztrofális vereséget szenvedett. A 30 000 katonából mindössze kétezren maradtak életben.

Közben augusztus 7-én Kína Kommunista Pártjának Központi Bizottsága rendkívüli értekezletet tartott. Az értekezlet leszámolt Csen Tu-hsziu kapituláns irányvonalával, őt magát eltávolította a vezetésből. A párt irányvonalát meghatározva, az értekezlet célul tűzte ki az agrárforradalmat — mint a polgári demokratikus forradalom szerves alkotórészét — és a kuomintangista reakcióval szembeni fegyveres ellenállást.

Kantoni utca az 1927 decemberi felkelés leverése után
Fénykép

Az értekezlet határozatainak megfelelően a kommunisták élére álltak azoknak a parasztfelkeléseknek, amelyek Hunan, Hupej, Csiangszhi és Kuangtung tartományban törtek ki az őszi terménybetakarítás idején, amikor a földesurak fokozták a parasztságra gyakorolt nyomást, a haszonbérleti díjak azonnali kifizetését követelve.

Csianghszi és Hunan tartományok határvidékén (Nancsangtól nyugatra) az „őszi termés" felkelését Mao Ce-tung irányította. Az ellenforradalmi csapatokkal vívott súlyos harcok

után októberben a Csingkangsan megközelíthetetlen hegyvidékére vezette forradalmi seregét. Itt Hunan és Csianghszi néhány járásának területén létrehozták a néphatalmat, és megkezdték a föld felosztását a parasztok között. Ezzel létrejött az első forradalmi bázis a falun.

A kommunisták vezetésével Hupej tartományban is kibontakoztak a parasztság forradalmi harcai. Hunan tartomány déli részén a felkelést Csu Te, Csen Ji és Lin Piao vezették; Kuangtungból ide vonultak át a nancsangi felkelő hadsereg maradványai. A kuangtungi parasztok harcát Peng Paj irányította. A felkelők elfoglalták Hajfeng és Lufeng járásokat, létrehozták a munkás-paraszt hatalmat, és hozzáfogtak a földesúri földek felosztásához.

A nancsangi felkelésben részt vett forradalmi alakulatok maradványaiból és a különböző körzetekben újonnan létrejött munkás- és parasztosztagokból megszülettek a kínai Vörös Hadsereg első kötelékei.

A forradalom kimagasló jelentőségű eseményének színhelye lett Kanton városa. 1927. december 11-én 30 000 kantoni munkás fegyveres felkelést kezdett. A megmozduláshoz a helyőrség katonáinak egy része is csatlakozott. A még aznap megalakított forradalmi bizottság — élén Csang Taj-lej, a kommunista párt Központi Bizottsága politikai irodájának tagja állott — dekrétumokat adott ki a kínai Vörös Hadsereg megalakításáról, a földesúri földtulajdon megszüntetéséről, a paraszti adósságok eltörléséről, a nyolcórás munkanap bevezetéséről, elrendelte a külföldi cégek vagyonának elkobzását és a kínai nép tulajdonába vételét, a munkásoknak a nyomortanyákról a polgári városnegyedekbe való átköltöztetését, hatálytalanította Kínának az imperialista hatalmakkal kötött összes nem egyenjogú szerződését.

Másnap, december 12-én, az amerikai, angol, francia és japán hadihajók és tengerészgyalogosok által támogatott ellenforradalmi csapatok támadást indítottak a város ellen. Csang Taj-lejt megölték. December 14-re a munkásfelkelést vérbe fojtották. A harcokban mintegy 6000 forradalmár vesztette életét.

A felkelés leverése idején a kínai reakciósok banditatámadást intéztek a kantoni szovjet konzulátus ellen. A konzulátus öt munkatársát, köztük Haszisz alkonzult, agyonlőtték.

FORRADALMI BÁZISOK A FALUN

1928 június-júliusában Kína Kommunista Pártja megtartotta VI. kongresszusát. A kongresszus összegezte az első forradalmi polgárháború, továbbá a nancsangi és a kantoni felkelés tanulságait. Végleg szétzúzta Csen Tu-hsziu jobboldali opportunizmusát, egyúttal azonban határozottan elítélte a puccsista jellegű hibákat is: fegyveres felkelések szervezését a nagy városokban akkor, amikor az ellenforradalmi erők abszolút túlsúlyban vannak. A kongresszusi határozatok megállapították, hogy a kínai forradalom társadalmi-gazdasági tartalmára nézve polgári demokratikus forradalom; az adott időszakban, amikor az első forradalmi hullám vereséggel végződött, a második pedig még nem érkezett el, a párt fő irányvonala a következő: harc a tömegekért, a Vörös Hadsereg erősítése, az agrárforradalom fejlesztése a földesúri földek elkobzása és a parasztok között való felosztása alapján.

Az 1927. évi „őszi termés" felkelések után a forradalmi agrárháború Csianghszi, Fucsien, Hunan, Hupej, Kuanghszi és más tartományok számos körzetére terjedt ki. A kommunista párt a Vörös Hadseregre és a paraszti partizánosztagokra támaszkodva ezeken a helyeken forradalmi bázisokat alakított ki. A felszabadított területeken a legfőbb hatalmi szerv a munkások és parasztok képviselőinek gyűlése, a munkás-, paraszt- és katonaküldöttek tanácsa lett. A kínai tanácsok abban különböztek a Szovjetunió szovjetjeitől, hogy nem a szocialista, hanem a polgári demokratikus forradalom feladatainak megoldásán dolgoztak, s nem a proletárdiktatúra szervei voltak, hanem a munkás-paraszt demokratikus diktatúráé, melyen belül a munkásosztályé volt a vezető szerep.

A forradalmi bázisokon a néphatalom a földesúri földeket felosztotta a föld nélküli és kevés földdel rendelkező parasztok között, akik a kapott föld tulajdonosai lettek. Az üzemekben csökkentették a munkaidőt, valamelyest emelték a munkabért. Megélénkült a szakszervezetek tevékenysége: a forradalmi bázisok területén 1929 végére már a munkások 95 százalékát egyesítették soraikban.

Az új demokratikus hatalom nem csorbította a kis- és középkereskedők érdekeit, csak azt követelte tőlük, hogy lelkiismeretesen tartsák be a forradalmi kormányzat törvényeit és rendelkezéseit. A jogtalan és terhes adókat és illetékeket eltörölték.

E politika és a néptömegek önfeláldozó harcának eredményeként — noha a reakciós erők még mindig jelentős túlsúlyban voltak — a kommunista párt 1929 végére viszonylag szilárd forradalmi bázisokat épített ki a falun, s nagy sikereket ért el a forradalom fegyveres erejének megteremtésében: a Vörös Hadsereg alakulatainak összlétszáma ekkorra már túlhaladta a 60 000 főt. Ily módon létrejöttek az alapok a kínai forradalom továbbfejlesztéséhez.

VI. FEJEZET

A NEMZETI FELSZABADÍTÓ MOZGALOM INDIÁBAN, INDONÉZIÁBAN, SZÍRIÁBAN ÉS MAROKKÓBAN

A kapitalizmus részleges stabilizációjának időszakában Ázsia és Afrika gyarmati országaiban tovább fejlődött a nemzeti felszabadító mozgalom. 1926-ban népi felkelés tört ki Jáva szigetén, 1928-ban új forradalmi fellendülés kezdődött Indiában, nagyméretű imperialistaellenes háborúk zajlottak le Szíriában és Marokkóban. Mindez arról tanúskodott, hogy tovább éleződnek az imperializmus és a gyarmati népek ellentétei, hogy a gyarmati rendszer válsága — a kapitalizmus általános válságának alkotórésze — nemcsak hogy nem szűnik meg, de egyre mélyül.

1. AZ INDIAI NÉP NEMZETI FELSZABADÍTÓ MOZGALMA

AZ INDIAI BURZSOÁZIA ÉS AZ ANGOL GYARMATOSÍTÓK ELLENTÉTEINEK KIÉLEZŐDÉSE

Az indiai nemzeti felszabadító harc hanyatlása után az angol gyarmatosítók támadást indítottak az indiai nemzeti gazdaság ellen, hogy visszaszerezzék elvesztett pozícióikat. A Brit Indiában bejegyzett angol társaságok tőkéje 1924—1925-ben 2398 millió rúpiát tett ki. Az angol pamutszövet behozatala 1923—1924 és 1927—1928 között 1 millió yardról 1,5 millió yardra növekedett. Az angol hatóságok következetesen elutasították az indiai textilgyárosok azon kérését, hogy emeljék az Indiába importált pamutáruk vámját.

Az angolok gazdasági offenzívája korlátozta az indiai burzsoázia nyereségét, s fokozódó elégedetlenséget váltott ki. Noha a háború alatt a nemzeti kapitalizmus fejlődése meggyorsult, s a nemzeti burzsoázia jelentékenyen megerősödött, az indiai ipar helyzete továbbra sem volt könnyű. Az angol és a japán textilbehozatal, a rúpia magas árfolyama csökkentette a nemzeti tőke legfőbb iparága, a pamutipar versenyképességét. Az indiai burzsoáziának továbbra is lépten-nyomon éreznie kellett gazdasági egyenlőtlenségét az angol tőkésekkel szemben és politikai jogfosztottságát. Mindez élezte az angol gyarmatosítókkal való ellentéteit.

A MUNKÁSOSZTÁLY ÉS A PARASZTSÁG HELYZETE

A profit növelése érdekében a tőkések támadást indítottak a munkásosztály ellen, az 1919—1921. évi forradalmi harcok idején kivívott jogainak megsemmisítésére törekedve. Ezen a téren

Páriák („érinthetetlenek") települése
Fénykép. 1928

az indiai vállalkozók semmivel sem maradtak el az angolok mögött. A munkásosztály elleni támadás fő eszköze az úgynevezett tőkés racionalizálás volt, melynek során a munkásokat mindennemű műszaki felújítás nélkül és változatlan bérek mellett több gép kiszolgálására állították át. A munkások egy részét elbocsátották; a megmaradók munkaintenzitását fokozták. Az indiai munkások helyzetének kivizsgálására 1929-ben kiküldött királyi bizottság (Whitley-bizottság) kénytelen volt megállapítani, hogy a proletariátus munkabére rendkívül alacsony, a munkások nagymértékben függnek az uzsorásoktól, lakásviszonyaik szörnyűségesek.

A mezőgazdasági termelés hanyatlásnak indult. Az alacsony termelékenység, az elmaradott technika, a paraszti földszűke és a továbbélő feudális maradványok periodikusan ismétlődő éhínségeket idéztek elő. A földesúri—uzsorás kizsákmányolás fokozódása a parasztság növekvő eladósodásában jutott kifejezésre. A paraszti adósságok összege 1924-ben 6 milliárd, 1930-ban 9 milliárd rúpia volt. Az indiai mezőgazdaság helyzetének megvizsgálására kiküldött királyi bizottság 1927-ben megállapította, hogy a parasztok katasztrofális helyzetben vannak, konstatálta a paraszti pauperizálódás roppant mértékét, a vásárlóképesség csökkenését, a földművelés elmaradottságát. A jelentésből a bizottság szándéka ellenére világosan kiderült, hogy a mezőgazdaság hanyatlásának gyökerei a fennálló agrárviszonyokban keresendők.

A gyarmati hatóságok továbbra is repressziókat alkalmaztak a hazafias beállítottságú és forradalmi elemek ellen. 1924-ben bíróság elé állítottak négy indiai kommunistát: Sripat Amrit Dangét, Muzaffar Ahmadot, Shaukat Usmanit és Das Guptát. Azzal vádolták őket, hogy „erőszakos forradalmat szerveztek a császár és király szuverenitásának megdöntésére". A tárgyalást Kanpurban folytatták le; a vádlottakat négy-négy évi börtönbüntetésre ítélték.

1926-ban törvényt adtak ki a szakszervezetekről. A törvény kötelezővé tette a szakszervezetek

regisztrálását, kötelezte a szakszervezetek vezetőit, hogy tájékoztassák a hatóságokat a szervezet működéséről és számoljanak el a bevételek felhasználásáról. A törvénynek az volt a célja, hogy az egész szakszervezeti mozgalmat a gyarmati kormányzat ellenőrzése alá helyezze.

Az angoloknak a vallási viszályok szítására irányuló politikája kiélezte a hinduk és muzulmánok viszonyát. Mindkét oldalon gyakorivá váltak a pogromok. Megélénkült a reakciós, vallási-faluközösségi jellegű szervezet, a Hindu Mahasabha (Nagy Hindu Szövetség) tevékenysége.

A NEMZETI FELSZABADÍTÓ MOZGALOM ÉS A MUNKÁSMOZGALOM

Az Indiai Nemzeti Kongresszus 1922. évi kapitulációja nyomán — ekkor fogadták el az úgynevezett bardoli határozatot az angol gyarmatosítók elleni polgári engedetlenségi kampány beszüntetéséről — a párt tekintélye és befolyása rohamosan hanyatlott; soraiban bomlás mutatkozott.

Gandhi, akit az angolok 1922-ben letartóztattak, és 1924-ben engedtek ki a börtönből, kivált a Nemzeti Kongresszus vezetéséből, és kidolgozott egy, az imperialistaellenes harccal közvetlenül össze nem függő, részleges reformkövetelésekből álló programot. Ez az úgynevezett konstruktív program a következő pontokat tartalmazta: a kézi fonás és szövés széles körű elterjesztése (olyannyira, hogy mindenki, aki belép a Nemzeti Kongresszus Pártba, köteles saját kezűleg megfonni meghatározott mennyiségű fonalat), harc az alkoholfogyasztás és az ópiumszívás ellen, az „érinthetetlenek" kasztjának megszüntetése. Gandhi úgy vélte, hogy ha sikerül feltámasztani a házi kézművesipart, főleg a kézi fonást és szövést, ez részben megszüntetné Indiában a munkanélküliséget. Gandhi idealizálta a gazdálkodás naturális formáit. A rokka (charkha) a gandhizmus jelképe lett.

Ezekben az években a Nemzeti Kongresszuson belül igen aktív tevékenységet fejtett ki az úgynevezett swarajista csoport. Ez a párt legmérsékeltebb szárnya volt; a nagyburzsoázia és a földesurak érdekeit képviselte. Élén Pandit Motilal Nehru gazdag allahabadi ügyvéd és Chitta Ranjan Das ügyvéd, bengáliai földbirtokos állott. Jelszavuk a swaraj (önkormányzat) „belülről" való kivívása volt: a domíniumi státus megszerzése a törvényhozó tanácsokban folytatott alkotmányos harc útján.

Tiltakozó tüntetés a Simon-bizottság ellen
Fénykép. 1928

A nemzeti felszabadító mozgalomban azonban lassanként újabb fellendülés jelei mutatkoztak. Ez tükröződött abban is, hogy a Nemzeti Kongresszuson belül kialakult a balszárny, amely elsősorban a tanulóifjúságot, az értelmiséget és a kispolgárságot egyesítette. A csoportot Motilal Nehru fia, Jawaharlal Nehru és a bengáliai Subhas Chandra Bose irányította. Jawaharlal Nehru 1927-ben tért vissza hosszú külföldi utazásáról, melynek során a Szovjetunióba is ellátogatott. „Szovjet-Oroszország" című brosúrájában rokonszenvvel emlékezett meg Leninről és a Szovjetunióban zajló átalakulásokról.

1927-ben a Nemzeti Kongresszus balszárnya az Indiai Függetlenségi Ligában tömörült. Ennek nyomására a Kongresszus még abban az évben elfogadott egy olyan határozatot, amely először tartalmazta India teljes függetlenségének (purna swaraj) követelését, mint a párt végcélját. A határozatot J. Nehru szövegezte. A Függetlenségi Liga ezenkívül követelte a munkások és parasztok helyzetének megjavítását, a földesúri nagybirtok korlátozását. A Kongresszus a baloldal kezdeményezésére szolidaritását nyilvánította a Nemzetközi Antiimperialista Harci Ligával és a szabadságért küzdő kínai néppel. 1927-ben J. Nehru az Indiai Nemzeti Kongresszus képviseletében részt vett az elnyomott népek brüsszeli kongresszusán.

A munkásmozgalomban ezekben az években aktivizálódtak a szakszervezetek, új demokratikus szervezetek, úgynevezett munkás-paraszt pártok alakultak. Az első munkás-paraszt párt Bengáliában jött létre. Rövidesen a bombayi tartományban, Uttar Pradeshban, Biharban és Punjabban is alakultak ilyen pártok. E szervezetek munkásokból, parasztokból és kispolgárokból álltak; megalakításukban tevékenyen részt vettek a kommunisták. A legforradalmibb a bombayi párt volt, amely kapcsolatban állt a bombayi textilmunkások Girni Kamgar (Gyári Munkás) nevű harcos szakszervezetével.

A munkás-paraszt pártok sajtója az indiai valóság aktuális kérdéseivel foglalkozott, a marxizmus—leninizmus eszméit propagálta. Különösen sokat tett ezen a téren két bombayi folyóirat, a „Kranti" („Forradalom") és az angol nyelvű „Spark" („Szikra").

1928-ban Calcuttában összeült a tartományi munkás-paraszt pártok első konferenciája, és megalakította az Indiai Munkás-Paraszt Pártot. A konferencián 100 küldött vett részt, valamint számos vendég a különböző tartományokból. A konferenciát az „Internacionálé" eléneklésével nyitották meg. A párt programjának két alapkövetelése India teljes függetlensége és a földesúri nagybirtok felszámolása volt.

1928-ban John Simon vezetésével az angol kormány bizottságot küldött Indiába az alkotmány kidolgozására. A bizottságban egyetlen indiai sem volt; hét angol hivatalnok kezébe tették le a döntést India 350 milliós lakosságának sorsáról. Ez viharos tiltakozást váltott ki. Az országon a tüntetések hulláma söpört végig, ezzel a jelszóval: „Simon, takarodj haza!" Bombayben az Indiai Munkás-Paraszt Párt tüntetésén 30 000 ember sorakozott e jelszavak alá: „Vesszen az imperializmus!", „Teljes függetlenséget Indiának!"

1928-ban Indiában 203 sztrájk zajlott le, több mint félmillió résztvevővel. A sztrájkok következtében 32 millió munkanap veszett el. A legnagyobb megmozdulás a bombayi textilmunkások sztrájkja volt, melyet az Indiai Munkás-Paraszt Párt és a Girni Kamgar szakszervezet irányított. A sztrájkbizottság követelte a munkaadóktól, hogy szüntessék meg a bérek csökkentését, emeljék fel a havi 30 rúpiánál alacsonyabb béreket; továbbá vezessenek be olyan rendszert, hogy mindennemű munkáselbocsátást csak a szakszervezet tudtával lehessen eszközölni.

A közel hat hónapig tartó bombayi textilsztrájk világszerte szolidaritási mozgalmakat váltott ki a munkásság körében. Különböző országok szakszervezetei rövid idő leforgása alatt 110 000 rúpiát juttattak el a bombayi textilmunkások segélyalapjának.

Az indiai gyarmati hatóságok aggodalommal konstatálták a forradalmi válság érlelődésére utaló „veszélyes tüneteket".

2. AZ INDONÉZ NÉP HARCA A HOLLAND GYARMATI ELNYOMÁS ELLEN

INDONÉZIA GAZDASÁGI ÉLETE 1924—1929-BEN. A DOLGOZÓ TÖMEGEK HELYZETE

Az imperialista hatalmaknak az indonéz piac meghódításáért vívott harca eredményes volt: az európai és amerikai monopoltőke megkaparintotta az ország legfontosabb jövedelemforrásait. 1926-ban az indonéziai ültetvényes gazdálkodásban, bányászatban, kereskedelmi, szállítási és bankvállalatokban a külföldi tőkebefektetések összege elérte a 6 milliárd guldent. A gépkocsi- és repülőgépipar fejlődése következtében növekvő nyersgumikereslet a gumiültetvények rohamos terjeszkedését vonta maga után: területük 1923-ban 168 000 hektár, 1928-ban már 223 000 hektár volt. A nyersgumitermelésben a holland és az angol tőkéé volt a vezető szerep: a holland befektetések 93 millió guldent, az angolok 67,3 millió guldent tettek ki. Élénk tevékenységet fejtettek ki az amerikai, japán, francia és belga tőkések is.

A nemzeti tőke működési területe a batikkészítésre és a textilipar egyéb, a háziiparral érintkező ágaira korlátozódott. 1924-ben valamennyi indonéz kézen levő üzemből csupán kilencben alkalmaztak gépi meghajtást. Még a közvetítő kereskedelmet is túlnyomórészt kínai és arab komprádorok bonyolították le. A nemzeti burzsoázia mezőgazdasági tőkebefektetéseket is eszközölt, de pozíciói itt is elenyészőek voltak az idegenekhez képest. Az indonéz burzsoázia, lépten-nyomon érezve alárendelt helyzetét, az országnak a gyarmati elnyomás alól való felszabadítására törekedett.

Ónkitermelés Bangka szigetén
Fénykép. 1929

Jávai szegényparasztcsalád
Fénykép. 1926

Hozzávetőleges számítások szerint 1927-ben a munkások száma az országban hárommillió körül mozgott. A tősgyökeres proletariátus még csak kialakulóban volt, a munkásság fluktuációja igen nagyfokú volt, szervezettsége alacsony szinten állt. Munkaügyi törvényhozás nem létezett. Az árak gyorsabban nőttek, mint a bérek, emelkedtek az egyenes és közvetett adók. Különösen súlyos volt a szerződéses munkások helyzete. A szerződés megszegése vagy az ültetvény elhagyása esetén elzárással és testi fenyítéssel büntették őket. Az ültetvényeken mégis gyakoriak voltak a szökések, de még gyakrabban előfordult az, hogy az emberfeletti munka és az elviselhetetlen életkörülmények még jóval a szerződés lejárta előtt a munkás halálát okozták.

A parasztság jó része az éhezés szélén tengődött. A jávai parasztok között még azok is kevesen voltak, akiknek egy bau (fél hektár) földjük volt.

A föld nélküli jávai parasztok úgy juthattak munkához, ha elszegődtek Szumátra, Borneó (Kalimantan), Celebesz (Sulawesi) és más szigetek ültetvényeire. Az ültetvényeken szögesdróttal körülvett barakkokban laktak; szűkös táplálékukat az ültetvényes adta, természetesen háromszoros áron; mindehhez járult még a pénzbüntetések rendszere, úgyhogy keresetükből semmit sem tudtak félretenni. Szumátra, Borneó és Celebesz parasztjainak helyzete valamivel jobb volt, viszont őket évente 30 nap ingyenes útépítési munkára kényszerítették.

Csak a nagybirtokosok és feudális arisztokraták szűk rétege s egy maroknyi komprádor és uzsorás nyugodott bele a holland uralomba, félve a nemzeti felszabadító mozgalom fejlődésétől.

A NEMZETI FELSZABADÍTÓ HARC. AZ 1926—1927. ÉVI FELKELÉSEK

A Sarekat Islam (Iszlám Szövetség) 1923-ban bekövetkezett szakadása nyomán ez a nemzeti burzsoá szervezet fokozatosan elvesztette korábbi tekintélyét, s hanyatlásnak indult. Ezzel szemben gyors ütemben nőtt a Sarekat Rajat (Népi Szövetség) nevű munkás-paraszt tömegszervezet befolyása. A Sarekat Rajat a Sarekat Islamból kivált és a kommunista párthoz csatlakozott szekciókból nőtt ki. 1924-ben Indonézia Kommunista Pártjának weltevredeni (Batavia külvárosa) kongresszusán elfogadták a kommunista párt és a Sarekat Rajat új programját. A program politikai téren Indonézia teljes függetlenségét és föderatív köztársaság megalakítását követelte, gazdasági téren pedig a gyárak, bányák, bankok, ültetvények és a közlekedés államosítását, a nemzeti ipar megteremtését, a parasztok földhöz juttatását, a nyolcórás munkanap bevezetését.

A kommunista párt Surabajában megszervezte az egységes tengerész—kikötőmunkás szakszer-

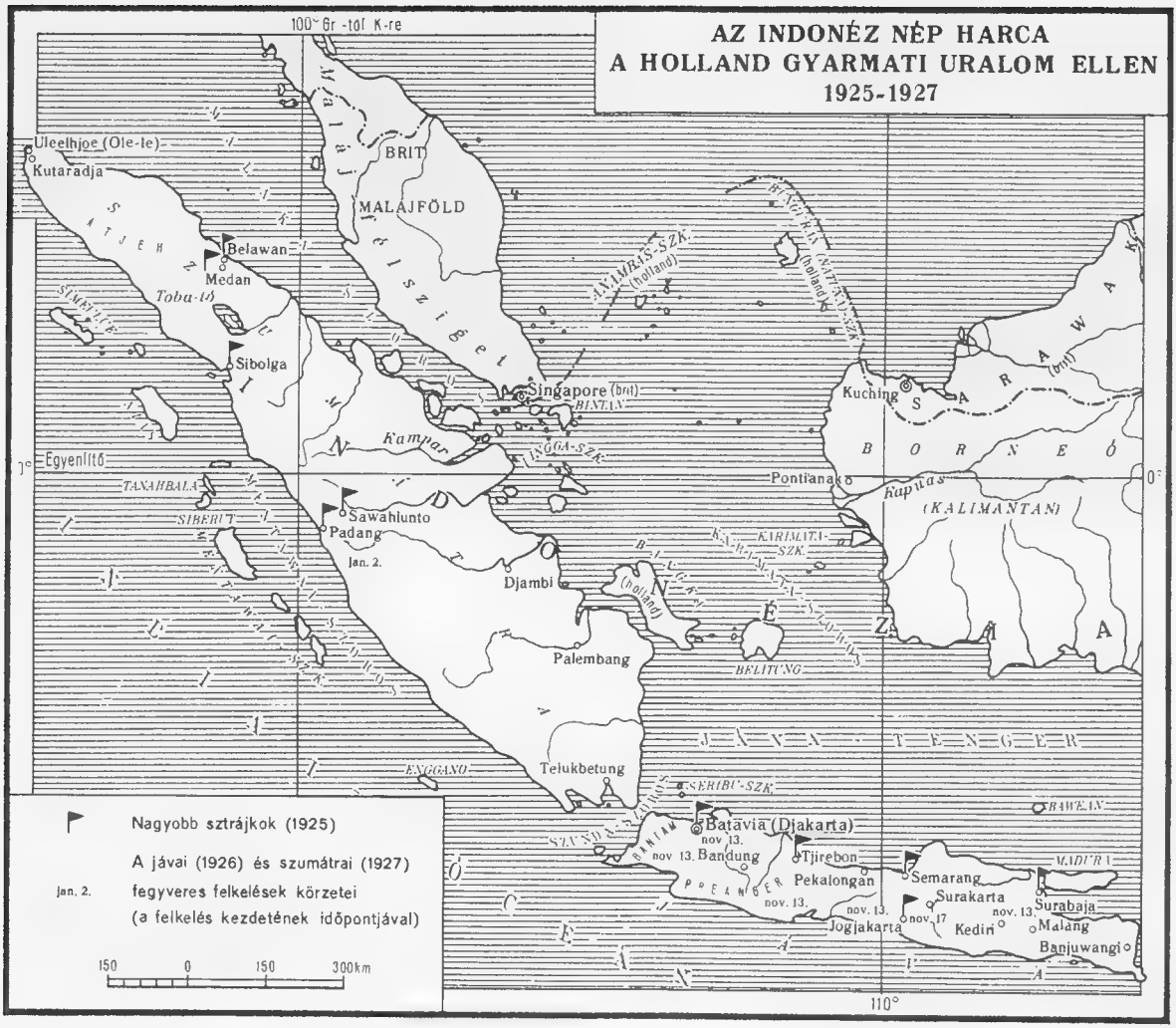

vezetet, irányította a kohómunkások, vasutasok, nyomdászok, postások és az ültetvények munkásainak szakszervezetét. A kínai forradalom kitörése után Indonézia Kommunista Pártja megmagyarázta a népnek a Kínában zajló események értelmét és jelentőségét. A kommunisták az egész szigetvilágban tüntetéseket, gyűléseket szerveztek, pénzt gyűjtöttek a kínai forradalom megsegítésére, ezzel erősítve az indonéz és kínai dolgozók szolidaritását. Az 1925-ös sztrájkokban kínai és indonéz munkások is részt vettek, így 1925 júniusában a semarangi nyomdászok, majd kikötőmunkások sztrájkjában. 1925 októberében nagyarányú kohászsztrájk tört ki Surabajában, tiltakozásul az ellen, hogy egy kommunista munkást forradalmi propaganda miatt elbocsátottak. 1926-ban Indonézia Kommunista Pártjának már több mint 10 000 tagja volt; a belépők között megjelentek a kínai munkások is.

A hatóságok szigorú rendszabályokat foganatosítottak a kommunista párt ellen. 1925 augusztus-november folyamán kormányrendeletekkel betiltották a kommunista gyűléseket. A sztrájkokat sok esetben fegyveres erővel fojtották el, a tüntetéseket lovasrendőrség kergette szét. A gyarmat főügyésze (aki egyszemélyben rendőrfőnök is volt) elrendelte, hogy a rendőrséget és a katonaságot harci készenlétben kell tartani sztrájkok és zavargások esetére. Ezenkívül utasítást adott az ültetvények holland alkalmazottainak felfegyverzésére. 1926 májusában a főkormányzó betil-

Láncra vert felkelők Jáva szigetén
Fénykép. 1926

totta a vasutasok, szállítómunkások, postások, cukorgyári munkások és más iparágak szakszervezeteit.

De mindezek az intézkedések kevésnek bizonyultak ahhoz, hogy megakadályozzák a nép megmozdulását a holland gyarmatosítók ellen. 1926. november 12-én Bataviában (Djakarta) a tilalom ellenére több gyűlést tartottak, melyek megszervezésében részt vett a kommunista párt is. November 13-ra virradó éjjel megkezdődött a felkelés. A felkelők csapatai megrohanták a rendőrséget, a börtönt és más kormányépületeket, de csak a telefonközpontot sikerült elfoglalniuk.

Hamarosan paraszt- és munkásfelkelések törtek ki Bantam és Preanger tartományokban, továbbá Jáva középső részén, Surakartában is. A legfeljebb vágó- és szúrófegyverekkel ellátott felkelők megrongálták a vasútvonalakat, a távíró- és telefonvezetékeket, raktárakat, cukornádültetvényeket gyújtottak fel.

A gyarmati kormányzat az első pillanatokban elvesztette a fejét. Napokon át nem tudta elszánni magát, hogy csapatokat küldjön Bataviából a felkelő körzetekbe. Csak miután az erős jávai helyőrség magában Bataviában már leszámolt a felkelőkkel, indítottak útnak jelentékeny fegyveres erőket a mozgalom leverésére. A katonaság csak nehezen jutott előre, mert a felkelők lerombolták a hidakat, tönkretették az utakat. Körülbelül egy hónapba tellett, amíg leverték a jávai felkelést.

1927. január 2-ra virradó éjjel felkelés tört ki Szumátrán, de mivel a jávai felkelés ekkorra már elvérzett, a hollandok könnyen úrrá lettek a helyzeten.

Jáva és Szumátra néptömegeit leverték. A dolgozók súlyos veszteségeket szenvedtek. A kommunista pártot szétzúzták; még illegális szervezetet sem tudott fenntartani. A holland hatóságok dühe nem kímélte a szakszervezeteket és a közművelődési egyesületeket sem. A „gyanús elemeket" más szigetekre, egészségtelen, mocsaras vidékekre száműzték. A kommunista párt több vezetője — így Semaun, a párt elnöke, valamint Musso — emigrációba kényszerült. A holland gyarmatosítók kegyetlen terrorja sok országban felháborodást szült. Haladó közéleti személyiségek egy csoportja, élükön Henri Barbusse, szenvedélyes tiltakozással fordult a holland külügyminiszterhez, s a jávai és szumátrai rendkívüli bíróságok és haditörvényszékek beszüntetését követelte.

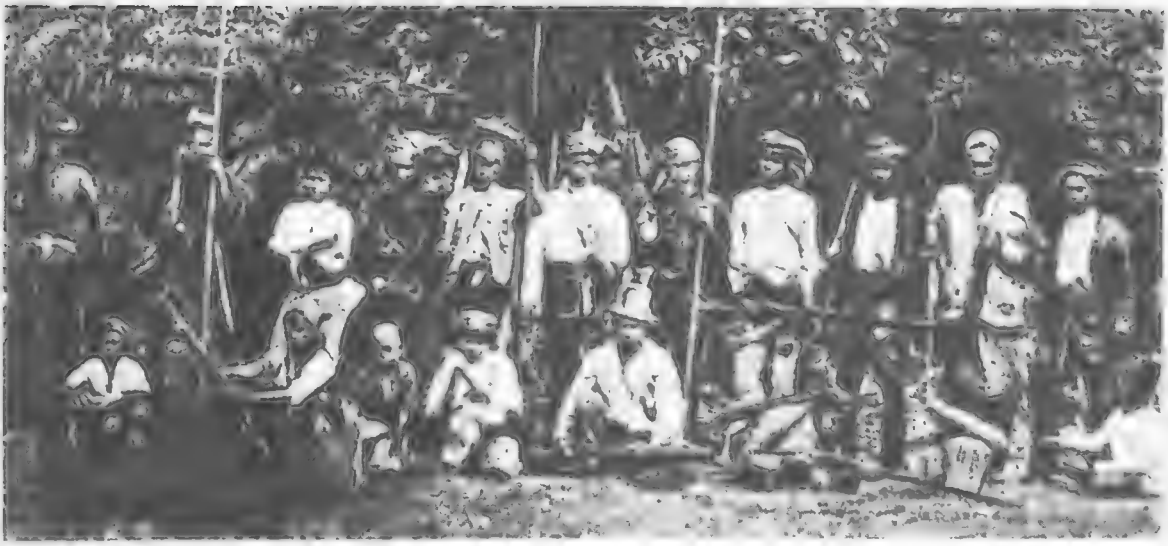

Felkelő parasztok Észak-Szumátrán
Fénykép. 1926

AZ INDONÉZ NEMZETI PÁRT MEGALAKULÁSA

Az 1926—1927-es népi felkelések leverése után a holland gyarmatosítók újabb parlamenti reformot hajtottak végre, hogy támogatást szerezzenek az indonéz társadalom vagyonos rétegeinek körében. A volksraad mandátumainak számát 61-re emelték. Ebből 25 az indonézeket, 30 a hollandokat, 5 pedig az arabokat és kínaiakat illette. A volksraad törvényhozói jogokat nyert, és hatáskörébe került a költségvetés megtárgyalása és jóváhagyása. A képviselőknek megadták az interpelláció és a petíció jogát. A főkormányzó számára azonban fenntartották az abszolút vétójogot. A gyarmati rendszer tehát voltaképpen semmit sem változott.

A reakció tombolása idején nagy jelentőségre tett szert a Hollandiában tanuló indonéz diákok forradalmi szervezete, az Indonéz Szövetség. Indonéziában számottevő befolyást élvezett a surabajai Kutatóklub, melyet doktor Sutomo, és a bandungi Általános Kutatóklub, amelyet Sukarno mérnök vezetett. Mindkét klub kapcsolatot tartott az Indonéz Szövetséggel.

1927-ben Surabaja és Semarang munkásai hozzáfogtak szakszervezeteik újjáalakításához. E munkában tevékenyen közreműködött a kommunista Marsudi. Az új szakszervezetek a kormány által létrehozottaktól való megkülönböztetésül függetlennek nevezték magukat. A független szakszervezetek gazdasági célkitűzéseihez rövidesen politikai célok társultak.

1927-ben a bandungi Általános Kutatóklub alapján megalakult az Indonéz Nemzeti Párt. Soraiban a nemzeti burzsoázia képviselői, hivatalnokok, értelmiségiek tömörültek. A párt Jáva legnagyobb városaiban alakított szervezeteket.

Az Indonéz Nemzeti Párt ideológiai alapja a nacionalizmus volt. Sukarno, a párt vezetője úgy vélte, hogy csak a nemzet-tudatnak a néptömegekbe való beoltása, a népnek a nemzeti állam megteremtése jegyében való tömörítése és a holland gyarmatosítókkal való együttműködés megtagadása útján lehet kivívni Indonézia függetlenségét. Egyesíteni igyekezett a gyarmati uralom ellen fellépő ideológiai irányzatokat: a nacionalizmust, az iszlámot és a marxizmust. A társadalom forradalmi erejét az „egyszerű emberben" — a parasztban, a kézművesben, a kisvállalkozóban — látta. Ez a kispolgári jellegű ideológia abból indult ki, hogy az indonéz társadalom minden osztálya egyenlő, amennyiben valamennyi a külföldiek elnyomása alatt sínylődik.

A kommunista párt szétzúzása után a szabadlábon maradt kommunisták beléptek az Indonéz Nemzeti Pártba. A párt 1928 júliusi kongresszusa elfogadta a párt programját. A kongresszuson az a törekvés jutott érvényre, hogy egyesítsenek minden szervezetet, amely Indonézia nemzeti függetlenségéért küzd. 1928 végén az ország különböző pártjainak és politikai egyesületeinek képviselői kongresszusra gyűltek össze, és megalakították az Indonéz Nép Politikai Egyesületeinek Tanácskozása nevű pártszövetséget.

Az Indonéz Nemzeti Párt nagyarányú munkát kezdett a falun, kapcsolatokat keresett a munkásokkal, elsősorban a bandungi hadiüzemek dolgozóival. A párt ilyen irányú tevékenysége erélyes fellépésre késztette a holland hatóságokat. A párt vezetőit letartóztatták. Az állami alkalmazottaknak, sőt rokonaiknak és szolgáiknak is megtiltották, hogy a párt tagjai legyenek.

3. SZÍRIA ÉS LIBANON NÉPEINEK ANTIIMPERIALISTA HARCA

SZÍRIA ÉS LIBANON A FRANCIA GYARMATI URALOM ALATT

Az első világháború után Szíria és Libanon francia mandátumos terület lett, s ezzel gyakorlatilag francia gyarmattá változott. A francia gyarmatosítók valamennyi régebbi koncessziójukat megtartották, és számos újat szereztek. A francia monopóliumokat immár semmi sem gátolta ez országok kifosztásában.

Libanont közvetlenül egy francia főkormányzó igazgatása alá helyezték. Szíriát francia főbiztos fennhatósága alá rendelték és több államra osztották fel; ezek közül Latakiját, majd később Dzsebel ed-Druzt szintén francia kormányzók igazgatták, Damaszkusz és Aleppo (Haleb) élére pedig bábkormányokat állítottak (1925-ben Aleppót és Damaszkuszt egyesítették). A gyarmatosítók nagymértékben emelték a parasztoktól beszedett adókat. Az állandósuló hadisarcok egész városokat és területeket tettek tönkre; gyakorivá váltak a rekvirálások, a vagyonelkobzások, bevezették a kényszermunkát stratégiai utak építéséiél.

A francia gyarmatosítók uralma alatt Szíria és Libanon elmaradott agrárország maradt a nagybirtok és a kisparaszti földhasználat túlsúlyával. A földesurak, akiknek gyakran több tucat falujuk is volt, kis parcellákban bérbeadták a földet a részesművelő fellahoknak. A bérleti díj a termés felétől négyötödéig, sőt öthatodáig terjedt. A földesúri elnyomás a külföldi monopóliumok és bankok, valamint a helyi kereskedő- és uzsoratőke uralmával párosult.

Az imperialista és feudális rablógazdálkodás a mezőgazdaság hanyatlására vezetett; a vetésterület és a termés számottevően csökkent a háború előttihez viszonyítva. Válságos helyzetbe került a libanoni fellahok fő foglalkozási ága, a selyemhernyó-tenyésztés.

Hanyatlásnak indult a helyi ipar is, nem bírva felvenni a versenyt a francia monopóliumokkal, amelyek elárasztották áruikkal Szíriát és Libanont. A helyi ipar piacát szűkítette az is, hogy a szomszédos arab országok felé vámhatárokat létesítettek. Sok helyi vállalat bezárt, romlott a munkások és a kézművesek helyzete. A francia hatóságok gazdaságpolitikája károkat okozott a nemzeti burzsoáziának is.

A francia gyarmati elnyomás — a feudális urak és komprádorok kis csoportja kivételével — Szíria és Libanon lakosságának valamennyi rétegében ellenszegülést váltott ki. Az angol és francia csapatok által megszállt nyugati zónában már 1918 novemberében megindult a partizánharc. A gyarmati mandátumok felosztása után — ez 1920 áprilisában történt meg a San Remó-i konferencián — a francia csapatok benyomultak Szíria addig meg nem szállt keleti részére. 1920 júliusában a Damaszkusz felé vezető úton, a Majszalun-hegyszorosnál harcra került sor a szíriai hazafiak és a francia katonaság között. Az erők azonban egyenlőtlenek voltak; a fejlettebb

haditechnikával rendelkező franciák leverték a hazafiak ellenállását, és bevonultak Szíria fővárosába. A megszállási rendszer az egész országra kiterjedt. A néptömegek azonban folytatták a harcot. Egymást követték a felkelések: 1920 augusztusában Hauranban, 1921—1922-ben Észak-Szíriában, 1922—1923-ban Dzsebel ed-Druz területén, 1924-ben Bekaa területén.

AZ 1925—1927. ÉVI NEMZETI FELSZABADÍTÓ HÁBORÚ MOZGATÓERŐI

1925-ben Szíriában nemzeti felszabadító háború kezdődött a francia imperializmus ellen. A háborúban részt vett a parasztság, a munkásság, a kispolgárság, továbbá a nemzeti burzsoázia és a földbirtokosok egy része. E társadalmi osztályok más-más szerepet játszottak a megmozdulásban.

A francia imperialisták ellen hősiesen küzdő néphadsereg magvát a parasztok alkották. Sok esetben egész falvak csatlakoztak a partizánosztagokhoz. Több helyütt forradalmi hatalmi szervek keletkeztek.

Aktív szerepet játszottak a felkelésben a munkások és a kézművesek, továbbá kiskereskedők, alkalmazottak és a diákok is. A damaszkuszi és hamai barikádokon főleg munkások és kézművesek harcoltak. A francia megszállás alatt álló városokban, például Bejrutban, a munkások sztrájkkal támogatták a felkelőket. A proletariátus azonban kisszámú és gyenge volt, s így nem tudott élére állni a népi küzdelemnek. A fejlett munkások és forradalmár értelmiségiek által 1924-ben létrehozott kommunista csoportoknak még nem volt számottevő befolyásuk a néptömegek körében.

A szíriai nép szabadságharcát főképpen a szíriai nemzeti burzsoázia vezette, politikai szervezetei — a Néppárt (Hizb as-Saab), a Függetlenségi Párt (Hizb al-Isztiklal) és az emigrációban, Kairóban működő Szíriai—Palesztinai Kongresszus Végrehajtó Bizottsága — révén. Egyébként a nemzeti burzsoáziából csak kevesen vettek részt közvetlenül a fegyveres harcokban, s foglaltak el következetesen imperialistaellenes álláspontot. Gyakran előfordult, hogy a nemzeti burzsoázia vezetői, miközben anyagi segítséget nyújtottak a felkelőknek, ezek háta mögött a francia hatóságokkal tárgyaltak, hogy a maguk számára kedvező kompromisszumot érjenek el. Szíria, de különösen Libanon komprádor burzsoáziája nyíltan a francia imperialistákat támogatta.

A nemzeti felszabadító harcban részt vettek (és részben irányították azt) a feudális urak osztályának egyes képviselői is — főképp a Dzsebel ed-Druz-i és haurani sejkek, továbbá kis beduin törzsek sejkjei. De Libanon, valamint Közép- és Észak-Szíria nagy hűbérurai túlnyomó többségükben kezdettől fogva ellenségesen álltak szemben a nemzeti felszabadító háborúval.

Drúzok
Fénykép. 1925

A DZSEBEL ED-DRUZ-I FELKELÉS

Az általános felkelés közvetlen kiváltó oka a Dzsebel ed-Druz-i hegyvidék lakói és Sarrail tábornok francia főbiztos közötti konfliktus volt. A drúzok többször is kérték a tábornoktól, hogy váltsa le a terület francia kormányzóját, aki nagymértékben alkalmazta a kényszermunkát, fosztogatta a településeket, sarcot vetett ki a falvakra, erőszakkal szétosztotta a közösségi földeket, lépten-nyomon letartóztatta és megbüntette a drúz parasztokat és sejkeket. Sarrail következetesen

Munkában a francia büntető expedíció. Drúzok kivégzése
Fénykép. 1925

elzárkózott a követelés teljesítése elől. A drúzok küldötteinek szeme láttára széttépte az 1921. évi hivatalos francia—drúz szerződést, amely önkormányzatot biztosított a drúzoknak, majd 1925 júliusában a drúz főnököket Damaszkuszba rendelte, letartóztatta és a sivatagba száműzte.

Július 18-án drúz paraszti osztagok Karijja aul sejkje, a népszerű szíriai nemzeti politikus, Szultan Atras vezetése alatt megkezdték a harcot. Július 20-án a felkelők elfoglalták Szalhad városát. A partizánok ezrei gyülekeztek a drúz zászlók alá. Egy hét múlva felszabadították a terület fővárosát, Szuvejdát.

A francia hatóságok által a felkelés elfojtására küldött négyezer főnyi büntető expedíciót a drúz partizánok augusztus 2-án szétverték. A franciák 1600 embert veszítettek. A drúzok nagy zsákmányt szereztek: 5 páncélautót, 10 ágyút, 40 géppuskát, 2000 puskát, 25 000 tüzérségi lövedéket és közel egymillió puskatöltényt. Nyitva állt az út Damaszkusz felé.

Sarrail, hogy időt nyerjen az erősítések megérkeztéig, béketárgyalásokat javasolt a drúz vezetőknek. A tárgyalások nem vezettek eredményre, mert Sarrail a drúzok lefegyverzését követelte. Augusztus 20-án a tárgyalások megszakadtak. Szultan Atras, mint a Szíriai Nemzeti Forradalmi Hadsereg parancsnoka, kiáltványban szólította fel a szíriai népet, hogy fogjon fegyvert és szabadítsa fel hazáját az idegen uralom alól.

A FELKELÉS KITERJEDÉSE. DAMASZKUSZ BOMBÁZÁSA

A partizánháború Damaszkusz övezetére is átterjedt. Sarrail terrorrendszabályokkal próbálta elejét venni, hogy a fővárosban kitörjön a felkelés. Megkezdődtek a razziák, a letartóztatások és a kivégzések. Az utcakereszteződéseknél géppuskákat és ágyúkat állítottak fel. A Néppártot betiltották, számos vezetőjét letartóztatták.

SZÍRIA ÉS LIBANON NÉPÉNEK ANTIIMPERIALISTA KÜZDELMEI (1925-1927)

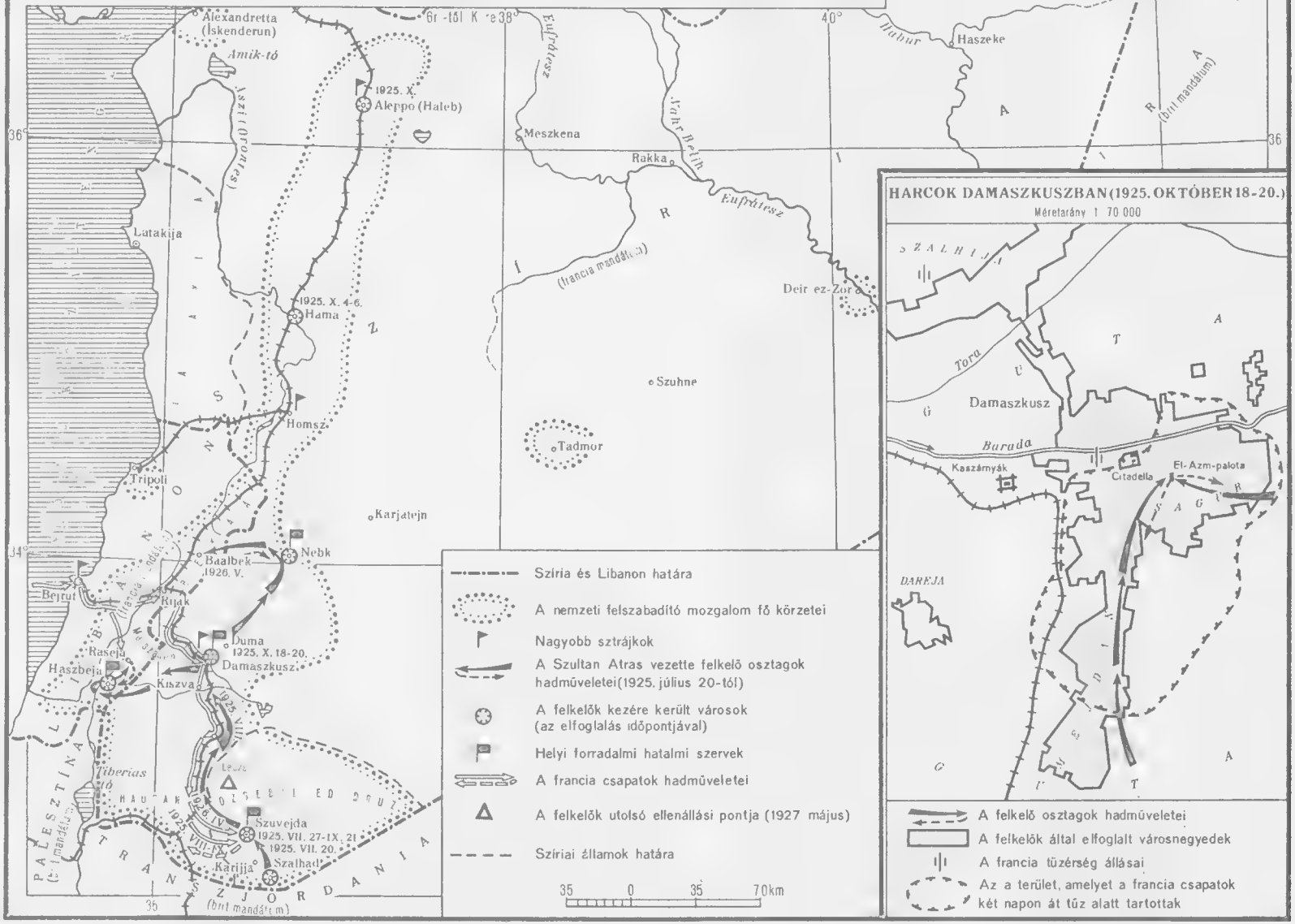

HARCOK DAMASZKUSZBAN (1925. OKTÓBER 18-20.)

Méretarány 1 : 70 000

A damaszkuszi felkelés leverése után
Fénykép. 1926

Ennek ellenére a francia katonasággal elárasztott városban egymást követték a tüntetések, sztrájkok, fegyveres összetűzések.

A francia kormány Szíriába küldte Gamelin tábornokot, kinevezve az ottani francia csapatok főparancsnokává. Szeptember végén hadjáratot indított Dzsebel ed-Druz ellen, de vereséget szenvedett. A drúzok partizán harcmodort alkalmaztak ellene, s arra kényszerítették, hogy csapatait visszavonja a kiinduló állásokba. Októberben a franciák újabb kísérletet tettek Dzsebel ed-Druz elfoglalására, de a felkelők ezt is meghiúsították, nagy veszteségeket okozva az ellenségnek.

1925 október elején felkeltek Hama lakói is. Egész Észak-Szíriában partizánharcok folytak. De a legnagyobb ütközetek Damaszkusz környékén zajlottak le: a fővárost körülvevő Guta-oázisban és magában a városban.

Egy francia büntető expedíció, miután „átfésülte" az oázist, felégette és kifosztotta a településeket, visszatértében 24 partizán holttestét hurcolta magával. A tetemeket tevékre kötözték, a „halálkaravánnal" végigvonultak a főváros utcáin, majd a holttesteket közszemlére tették a főtéren. A francia gyarmatosítók barbár tettével betelt a pohár: Damaszkuszban kirobbant a felkelés. Bezártak a boltok, a műhelyek, a bazárok. Általános sztrájk kezdődött. A Guta-oázisból partizánosztagok jöttek a városiak segítségére. A partizánok október 18-án reggel érkeztek Damaszkuszba. Estére utcai harcok után csaknem az egész város a felkelők kezébe került.

Sarrail ekkor elrendelte, hogy a tüzérség vegye tűz alá Damaszkuszt. Az ágyútűz következtében mintegy 25 000 lakos vesztette életét, számos műemlék pusztult el. Különösen nagy károkat szenvedtek a szegénynegyedek.

A partizánosztagok kénytelenek voltak elhagyni a várost. Sarrail kijelentette, csak akkor ad utasítást a bombázás beszüntetésére, ha a város haladéktalanul 10 millió frank hadisarcot fizet és kiad 3000 puskát.

Damaszkusz bombázása azonban nem hozta meg a győzelmet a francia imperialistáknak. Az egész ország harcba indult a függetlenségért. Egész települések csatlakoztak a partizánokhoz, beleértve az asszonyokat és a gyerekeket is. November elejére egész Szíria a felkelők kezére került, kivéve a nagyvárosokat, ahol a franciák nagy fegyveres erőket összpontosítottak. A partizánalakulatok a libanoni hegyvidék néhány települését is elfoglalták, de Bejrut felé való előnyomulásukat a francia csapatok és a libanoni feudális urak fegyveresei együttes erővel feltartóztatták.

A BÉKETÁRGYALÁSOK KUDARCA. A FRANCIA CSAPATOK TÁMADÁSA

A francia gyarmatosítók, miután fegyverrel nem sikerült leverniük a felkelést, kísérletet tettek arra, hogy a maguk oldalára vonják a mozgalom lendületétől megrémült szíriai burzsoáziát. E végből leváltották Sarrailt, aki kompromittálta magát Damaszkusz lövetésével, s helyette a tapasztalt diplomatát, de Jouvenelt nevezték ki Szíria főbiztosává.

A tárgyalások de Jouvenel és a szíriai burzsoázia képviselői között először Párizsban folytak, majd Kairóban (a Szíriai—Palesztinai Kongresszus Végrehajtó Bizottságával), végül pedig Bejrutban. A tárgyalásokat nem koronázta siker. A szíriai nacionalisták beleegyeztek, hogy Franciaország megtartsa gazdasági és katonai pozícióit Szíriában, de ragaszkodtak a mandátum forma szerinti megszüntetéséhez. A franciák azonban semmiféle engedményre nem voltak hajlandók ebben a kérdésben.

De Jouvenel, midőn megtagadta a mandátum megszüntetését és Szíria szuverenitásának elismerését, biztos volt abban, hogy számíthat Anglia és a Népszövetség támogatására. Még a szíriai nemzeti politikusokkal való tárgyalások megkezdése előtt Londonban járt, s ott megállapodásra jutott Chamberlain külügyminiszterrel és Amery gyarmatügyi miniszterrel. Anglia éppen ebben az időben igyekezett kieszközölni a Népszövetségben egy olyan határozatot, hogy Moszul körzete Irak kötelékében, azaz gyakorlatilag angol uralom alatt maradjon. Minthogy emiatt összeütközésbe került Törökországgal, s rászorult a franciák támogatására, cserében támogatásáról biztosította Franciaországot Szíria kérdésében.

1926 tavaszán a Népszövetség mandátumbizottsága rendkívüli ülésen meghallgatta a francia kormánynak a szíriai eseményekről szóló jelentését, elítélte a felkelést, és azt ajánlotta a szíriaiaknak, hogy „működjenek együtt a szíriai francia hatóságokkal". Más szóval, a Népszövetség szabad kezet adott Franciaországnak.

Ezalatt a francia hadvezetés jelentékeny hadsereget vont össze. A felkelés kitörése előtt mindössze 12 000 francia katona állomásozott Szíriában és Libanonban. A hadsereg létszámát most 80 000 főre emelték, harckocsikkal, páncélautókkal és repülőgépekkel szerelték fel. 1926.

Szultan Atras
Fénykép

április 22-én a franciák megindították a támadást Szuvejda ellen. A drúzok védelme összeomlott. A franciák elfoglalták Szuvejdát, majd június elején bevonultak Szalhadba. Itt, akárcsak Szuvejdában, katonai támaszpontot létesítettek, ahonnan rendszeresen büntető expedíciókat küldtek a szomszédos körzetekbe. Az egyenlőtlen harcban a drúzok nagy kitartásról tettek tanúságot. Partizántaktikát alkalmazva, kis erőkkel komolyan veszélyeztették az ellenséget. 1926 júliusában a franciák nagy büntető expedíciót küldtek ki Guta térségébe. Az expedíció mindennemű vizsgálat és bírósági tárgyalás nélkül kivégzett több mint másfélezer embert, végigrabolta a lakosságot, 5000 tüzérségi lövedéket lőtt ki békés falvakra, majd 400 tússzal tért vissza Damaszkuszba.

Augusztusban, a mezőgazdasági munkák befejeztével, újra tömegesen áramlottak a parasztok a partizánosztagokba. A partizánok Kiszva alatt (Damaszkusztól 12 kilométerre délre) szétverték a francia csapatokat, és augusztus 24-én benyomultak Damaszkuszba. A francia parancsnokság ismét tüzérségi tűz alá vette a fővárost.

1926 őszén a francia csapatok döntő támadásra indultak. Rövid idő alatt sikerült „pacifikálniuk" a felkelés valamennyi főbb gócát. A partizánhadsereg maradványai a Ledzsa nevű vulkanikus hegység barlangjaiba vették be magukat. Dacolva éhséggel és hideggel, egész télen át visszaverték az ellenség rohamait. 1927 márciusában a francia csapatok újra támadást indítottak, és tíznapos harc után elfoglalták a Ledzsát.

1927 áprilisában Dzsebel ed-Druzban és Gutában még folytak a harcok. Az észak-szíriai, hamai és homszi partizánosztagok azonban már szétszóródtak. Májusban a franciák elfoglalták Gutát, júniusban pedig Dzsebel ed-Druzt. Szultan Atras egy 600 főnyi partizánosztag élén Transzjordániába menekült. A transzjordániai angol hatóságok a drúz partizánokat internálták, majd kiadták a franciáknak.

AZ 1925—1927. ÉVI NEMZETI FELSZABADÍTÓ HÁBORÚ KÖVETKEZMÉNYEI

A szíriai nép nemzeti felszabadító háborúja megmutatta a francia megszállóknak, hogy Szíriát nem lehet immár a régi módon kormányozni, bizonyos engedményekre kényszerítette őket: összehívták az alkotmányozó gyűlést, és alkotmányt „adtak" Szíriának.

A francia imperializmusnak ezek a manőverei azt a célt szolgálták, hogy a forma megváltoztatása árán fenntarthassák a régi gyarmati rendszer lényegét. De a szíriai népet nem sikerült becsapniuk. Ezekkel a jelentéktelen engedményekkel még a nemzeti burzsoázia sem érte be, amely pedig a népi küzdelem lendületétől megrettenve meghirdette a francia hatóságokkal való „megegyezés és együttműködés politikáját".

A megegyezés a francia hatóságok és a szíriai burzsoázia képviselői között így végül is nem jött létre. 1929-ben a francia főbiztos feloszlatta az alkotmányozó gyűlést, és újra bevezette a nyílt megszállási rendszert. Szíria néptömegei az elkövetkező években folytatták szívós harcukat a gyarmati elnyomás felszámolásáért.

4. A MAROKKÓI NÉP ANTIIMPERIALISTA KÜZDELME

A FRANCIA GYARMATI URALOM

Marokkó az 1920-as évek elején feudális ország volt, erős ősközösségi maradványokkal. A lakosság zöme földműveléssel és állattenyésztéssel foglalkozott; a népességnek mindössze 10—12 százaléka élt városon. A városok a feudális urak rezidenciái, a kézművesség és kereskedelem központjai voltak.

Rif lovasság
Fénykép. 1925

A nyílt rablás politikáját folytató francia gyarmatosítók kihívták maguk ellen a marokkói nép engesztelhetetlen gyűlöletét. Néhány év leforgása alatt mintegy 936 000 hektár földet ragadtak el a helyi lakosságtól, a művelésre alkalmas földterület 20,6 százalékát. Az ország természeti kincseinek kirablásában nagy szerepe volt a francia monopoltőkének. A Banque de Paris et des Pays-Bas-val kapcsolatban álló Compagnie Générale du Maroc és az általa alapított leányvállalatok hatalmas latifundiumok, állattenyésztő gazdaságok, erdőgazdaságok, foszfát- és vasércbányák, halfeldolgozó üzemek, kikötők, villanyerőművek tulajdonosai voltak. 1925-ben a marokkói keres-

Francia tüzérség Marokkóban
Fénykép. 1925

kedelembe és iparba eszközölt befektetések több mint 50 százaléka a Compagnie du Maroc kezében volt.

A francia hatóságok „tartib" néven egységes mezőgazdasági adót vezettek be, amelynek összege jóval meghaladta valamennyi régebbi adót.

A közösségi és törzsi földek kisajátítása, a kényszermunka, a rabló adórendszer, a francia katonaság önkényeskedése hovatovább elviselhetetlenné tette az életet Marokkó dolgozó tömegei számára.

A francia imperialisták nem érték be Marokkó „meghódolt" övezetével: az ország meg nem szállt részében élő törzsek függetlenségét is fenyegették. A francia imperialistákat erősen nyugtalanította az a sikeres nemzeti felszabadító háború, amelyet a rif törzsek 1921 óta vívtak Spanyol Marokkóban: attól tartottak, hogy a francia zóna és a többi észak-afrikai francia gyarmat lakossága is követni fogja a rif nép példáját. A francia gyarmatosítókat a rif törzsek elleni háború felé terelte az a törekvésük, hogy megsemmisítsék a független rif államot, s egyben újabb területeket szerezzenek Marokkóban Spanyolország rovására.

A rif kormány őszintén törekedett a békés és jószomszédi kapcsolatok kiépítésére a marokkói francia hatóságokkal. 1923-ban még Párizsba is elküldte képviselőjét — de megegyezési kísérletei sorra hajótörést szenvedtek a francia kormány elutasító magatartásán. A francia imperialisták nem akartak békét. 1924 nyarán a francia csapatok váratlanul megszállták az Uergha-folyó termékeny völgyét, a rif állam éléstárát, egyetlen élelmiszerforrását. Válaszul e provokációra a rif hadsereg 1925 áprilisában megkezdte a hadműveleteket.

A FRANCIA—RIF HÁBORÚ. A FRANCIA ÉS A SPANYOL CSAPATOK KÖZÖS AKCIÓI

A rif hadsereg támadása két irányban bontakozott ki: az ország egyik legnagyobb centruma, az egykori szultáni székhely, Fez, illetve a Fez—Algír vasútvonal mentén fekvő fontos stratégiai pont, Taza ellen. A támadás, amelyet számos francia övezetbeli törzs felkelése is támogatott, olyan erejű volt, hogy a rif hadsereg áttörte a francia erődvonalat.

A francia—rif háború első szakaszában (1925 április-június) a rif hadsereg lendületesen tört előre, egymás után foglalva el a francia katonai erődítményeket. A Francia Marokkó legnagyobb városai, Fez és Taza közötti területet benépesítő két hatalmas törzs, a tszulok és a braneszek csatlakozása lehetővé tette a rif hadseregnek, hogy közvetlenül Taza alá nyomuljon.

A mozgalom méretei láttán a francia kormány csapaterősítéseket küldött Marokkóba Pétain marsall vezénylete alatt. 1925 nyarán a marokkói francia csapatok létszáma elérte a 100 000 főt. Lényegesen emelték a harckocsik számát, megerősítették a nehéztüzérséget és a légierőt. A francia repülőgépek pusztították a rif törzsek szálláshelyeit, nyájait, vetéseit. De mindez nem volt elég a rif hadsereg támadásának megállítására.

A Rif Köztársaság elleni harcban elszenvedett kudarcok arra indították a francia kormányt, hogy a francia és a spanyol imperialisták mélyreható ellentéteinek dacára Spanyolországhoz forduljon segítségért. 1925 júniusában Madridban a két fél között megállapodás született összehangolt hadműveletek folytatására és a Rif Köztársaság közös blokád alá vételére vonatkozólag.

Ezt követően a Rif Köztársaság helyzete rohamosan rosszabbodott. 1925 augusztusában Marokkóban már közel 200 000 francia és több mint 100 000 spanyol katona volt. A köztársaság mindössze 70 000 harcost tudott szembeállítani a 300 000 főnyi francia—spanyol sereggel. Az erőviszonyok már így is egyenlőtlenek voltak, ráadásul a francia és a spanyol csapatok elsőrendű haditechnikával, harckocsikkal, tüzérséggel, légierővel rendelkeztek, a rif katonaságnak pedig csak puskái voltak, nem számítva néhány zsákmányolt löveget. Szeptemberben megindult az egyesített francia—spanyol támadás. A spanyolok partra szálltak az Alhucemasi-öbölben és elfoglalták a rif

fővárost, Adzsdirt. A túlerő nyomása alatt a rif hadsereg megkezdte a visszavonulást.

Ebben az időszakban a francia ügynököknek, akik módszeresen megvesztegették a törzsfőnököket, sikerült több törzset leválasztaniuk a nemzeti felszabadító mozgalomról. A francia imperialisták kihasználták a kaidok és sejkek önzését, a törzsi viszálykodást, az éhséget, a néptömegek fáradtságát.

Az esős évszak elejére (október közepére) a rif hadsereg a támadás során elfoglalt csaknem egész területet elvesztette. Ezzel a Rif Köztársaság elvesztette szövetségeseit is, minthogy a rif hadsereg által kiürített területeken élő törzsek nem akarták elhagyni földjüket, és inkább kiszolgáltatták magukat a győzteseknek.

Ennek ellenére a rif hadsereg kikerülve a nyílt ütközeteket, megőrizte személyi állományát, s időről időre meglepetésszerű éjszakai támadásokat hajtott végre az ellenséges állások ellen. A francia övezetben több törzs, noha „engedelmességet" fogadott a francia hatóságoknak, szintén folytatta a partizánharcot a hódítók ellen. Így a gyarmatosítóknak az 1925 őszi támadással nem sikerült megsemmisíteni a rif hadsereget, végleges csapást mérni a Rif Köztársaságra.

Abd el-Krim
Fénykép. 1926

A rif kormány a háború folyamán többször kifejezésre juttatta, hogy békét óhajt kötni Spanyolországgal és Franciaországgal. Egyetlen követelése az volt, hogy ismerjék el a köztársaság függetlenségét. De éppen ezt a feltételt nem volt hajlandó elfogadni sem a francia, sem a spanyol kormány. 1925 decemberében a Rif Köztársaság újabb kísérletet tett a békekötésre, de ezúttal is hasztalanul.

1926 március közepén a francia kommunista sajtó közzétette Abd el-Krimnek, a Rif Köztársaság elnökének a francia néphez intézett felhívását. Ebben a felhívásban a rif kormány ismét kifejezést adott békekötési óhajának.

Áprilisban a francia és a spanyol kormány — hogy időt nyerjen az új támadás előkészítéséhez — hozzájárult a béketárgyalások megindításához. A békekonferencia május elején nyílt meg Udzsda városában, az algériai—marokkói határ közelében. A francia és spanyol megbízottak követelték a rif törzsek lefegyverzését és azt, hogy a Rif Köztársaság ismerje el a marokkói szultán fennhatóságát, vagyis lényegileg a francia és a spanyol imperialisták uralmát. A rif küldöttek visszautasították ezeket a követeléseket, és a tárgyalások megszakadtak.

A RIF KÖZTÁRSASÁG VERESÉGE ÉS FELSZÁMOLÁSA

1926. május 7-én, a béketárgyalások megszakadásának másnapján megindult a francia és spanyol csapatok új támadása. A franciák kettévágták a rif hadsereget, és bekerítették targiszti főhadiszállását. A rifek helyzete válságosra fordult. Május 25-én Abd el-Krim letette a fegyvert és a győztesek kezére adta magát. A rif törzsek a kapituláció után egy ideig még folytatták az ellenállást, de ez szervezetlen volt, és fokozatosan elhalt.

1926 júliusában Párizsban francia—spanyol konferencia ült össze. Az iménti szövetségesek között mélyreható ellentétek tárultak fel. Spanyolország igényt támasztott Tangerre, a franciák viszont a maguk javára akarták módosítani a marokkói francia—spanyol határt. Hosszas viták után minden maradt a régiben.

Így bukott el a független Rif Köztársaság. A rif törzsek szabadságharcának fő mozgató erejét a néptömegek adták, de vezetője a feudalizálódó törzsi előkelők rétege volt. A törzsfőnökök semmit sem tettek a hadműveletek egész terhét viselő parasztok létfeltételeinek javítása érdekében. Hiányzott a városi lakosság támogatása. Mindez súlyos politikai és gazdasági nehézségeket okozott, gyengítette a mozgalmat, és végső soron kudarcához vezetett.

A rif háború mindamellett megmutatta a Rif Köztársaság erejét: külön-külön sem Spanyolország, sem Franciaország nem tudta legyőzni. Az imperialistáknak még sok időbe tellett, amíg meg tudták szilárdítani uralmukat Marokkóban.

A FRANCIA KOMMUNISTÁK HARCA A GYARMATI HÁBORÚK ELLEN

A Marokkó és Szíria elleni gyarmati háborúk rendkívül népszerűtlenek voltak Franciaországban, viharos felháborodást keltettek a demokratikus közvéleményben, élén a kommunistákkal.

Ezzel szemben a polgári pártok és a jobboldali szocialisták teljes szolidaritásukról biztosították a „baloldali szövetség" kormányát, amely e háborúkat megindította. 1925 elején, amikor a kommunisták interpellációt nyújtottak be a képviselőházban a marokkói háborúra vonatkozólag, 84 szocialista képviselő tartózkodott a szavazástól, tizennyolcan pedig a polgári pártok képviselőivel együtt az interpelláció elutasítása mellett szavaztak. Ugyanígy elvetették a kommunisták újabb interpellációját 1925. június 23-án. Ezen túlmenően a szocialista párt elutasította a kommunisták minden arra irányuló javaslatát, hogy alakítsanak egységfrontot a gyarmati háború ellen, augusztus 15-én pedig nyíltan állást foglalt a francia csapatoknak Marokkóból való kivonása ellen.

A Francia Kommunista Párt ismételten követelte, hogy vonják ki a francia csapatokat Marokkó területéről, és adják meg a függetlenséget a marokkói népnek. 1925 februárjában a kommunista parlamenti képviselők a kormány által a Marokkóban állomásozó francia hadsereg költségeire kért hitelek ellen szavaztak. Ugyanezen év májusában és júniusában a kommunista képviselőházi frakció követelte, hogy a kormány tárja fel a bűnös marokkói kaland titkos indítékait, és vonja felelősségre a Marokkóban döntő befolyással bíró bankárokat és katonai köröket. Június 23-án Marcel Cachin újabb interpellációt intézett a miniszterelnökhöz a háború céljairól és arról, szándékozik-e a kormány elismerni a Rif Köztársaság függetlenségét.

Maurice Thorez kezdeményezésére akcióbizottság alakult a kommunista párt, a CGTU és a Köztársasági Frontharcos Szövetség képviselőinek részvételével. Ez számos gyári bizottsággal karöltve széles körű kampányt szervezett a Szíriában és Marokkóban folyó igazságtalan gyarmati háború ellen.

A kommunisták nagyszámú tiltakozó gyűlést és tüntetést szerveztek Párizsban, Lille-ben, Lyonban, Marseille-ben, Bordeaux-ban és Strasbourg-ban. Párizsban ezekben a megmozdulásokban közel 60 000-en vettek részt. 1925. október 12-én Franciaországban a kommunisták kezdeményezésére általános politikai sztrájkot hirdettek, tiltakozásul a marokkói és a szíriai gyarmati háború ellen; 900 000 dolgozó szüntette be a munkát.

A kommunista párt nagyarányú agitációs munkát végzett a katonák és a tengerészek körében. Az agitáció eredményeként egyre több esetben fordult elő, hogy a katonák megtagadták a frontra indulást.

A Francia Kommunista Párt küzdelme a proletár internacionalizmus elvein alapult. E harcban kikovácsolódott az anyaországi proletariátus és a gyarmati népek szövetsége.

A RIF KÖZTÁRSASÁG FÜGGETLENSÉGI HÁBORÚJA (1925–1926)

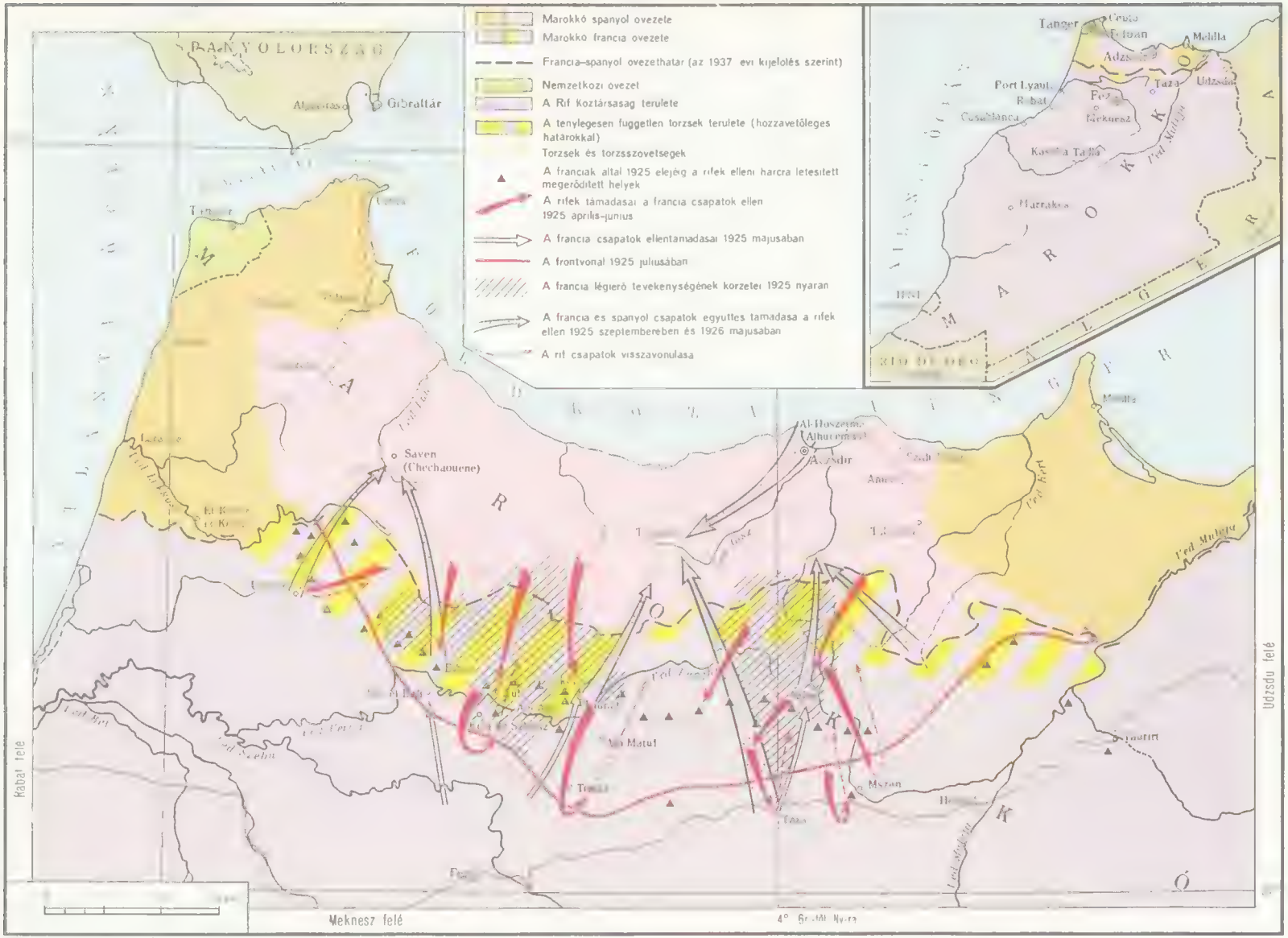

KARTOGRÁFIAI VÁLLALAT, BUDAPEST

VII. FEJEZET

AZ IMPERIALISTA HATALMAK ELLENTÉTEI A TŐKÉS STABILIZÁCIÓ IDŐSZAKÁBAN. A SZOVJETUNIÓ HARCA A BÉKÉÉRT ÉS A LESZERELÉSÉRT

A tőkés stabilizáció belső ellentmondásossága a nemzetközi viszonyok területén is kifejezésre jutott. Európában megerősödött Anglia és az Egyesült Államok befolyása. Franciaország e hatalmak nyomására kénytelen volt felhagyni az európai kontinentális hegemónia megszerzésére irányuló kísérletekkel. Megnövekedett Németország szerepe: mindinkább egyenjogú partnerévé lett a győztes hatalmaknak. Anglia és az Egyesült Államok között elkeseredett konkurrenciaharc lángolt fel a földkerekség minden táján. Éles összeütközések támadtak az Egyesült Államok és Japán között is a Kína feletti uralomért és a csendes-óceáni hegemóniáért. Az imperialista vetélkedést az „örök békéről", a leszerelésről stb. hangoztatott pacifista szólamokkal takargatták.

Tovább mélyültek az ellentétek a Szovjetunió és a tőkésállamok, az imperializmus és a gyarmati és függő országok népeinek nemzeti felszabadító mozgalmai között. Az imperialista hatalmak újra meg újra — mindannyiszor sikertelenül — megkísérelték, hogy egységfrontot létesítsenek a Szovjetunió ellen.

1. AZ IMPERIALISTA HATALMAK POLITIKÁJA

A NAGYHATALMAK ÉS A DAWES-TERV

A versailles-i békeszerződés aláírását követő esztendőkben a tőkés világ egyik legfőbb nemzetközi problémája a jóvátételi kérdés volt. Az egyes hatalmaknak ebben a kérdésben elfoglalt álláspontját nemcsak gazdasági szempontok határozták meg, hanem elsőrendű fontosságú politikai és katonai-stratégiai megfontolások is.

A Ruhr-vidék francia és belga megszállása súlyos bonyodalmak forrásává lett az imperialista hatalmak — különösen Franciaország és Anglia — egymás közötti viszonyában. Az angol—francia nézeteltérések alapja nem is a szorosan vett jóvátételi kérdés volt, hanem az, hogy kié legyen a döntő befolyás Németországban és egész Európában. Anglia és az őt támogató Egyesült Államok főleg pénzügyi és gazdasági behatolás útján kívánták elérni céljaikat, Franciaország viszont elsősorban katonai nyomás segítségével. Ezért, amikor 1923 őszén Anglia nemzetközi konferenciát javasolt az Egyesült Államok részvételével a jóvátételi kérdés rendezésére, az amerikai kormány beleegyezőleg válaszolt, de Franciaország elzárkózott az angol indítvány elől. Mi több, a Poincaré-kormány segítséget nyújtott a Louis Hagen bankár és Konrad Adenauer kölni polgármester vezetése alatt álló

Rajna-vidéki szeparatisták azon kísérletéhez, hogy megalakítsák a Franciaországtól függő „Rajnai Köztársaságot", ami gyakorlatilag azt jelentette volna, hogy a német—francia határ a Rajna vonalára kerül.

Franciaország gazdasági helyzete azonban nem engedte meg, hogy semmibe vegye szövetségeseinek követeléseit. A Ruhr-vidék megszállása a jóvátételi fizetések teljes beszüntetését vonta maga után. Franciaország a megszállás kilenc hónapja alatt mindössze 2 375 000 tonna szenet nyert a Ruhr-vidékről, míg Németországtól 1922 megfelelő időszakában 11 460 000 tonna szenet kapott a jóvátétel keretében. A Ruhr-vidéki koksz behozatalának visszaesése következtében Franciaországban 35 százalékkal csökkent a nyersvastermelés. A francia kormány megszállási költségei rohamosan nőttek. A frank árfolyama esett. A kormánynak az árfolyam fenntartását célzó erőfeszítései eredménytelennek bizonyultak, mert az angol bankok, a frank esésére játszva, nagy mennyiségű francia valutát dobtak a piacra. Végeredményben a francia kormány engedni kényszerült Anglia és az Egyesült Államok nyomásának; beleegyezett, hogy nemzetközi szakértői bizottságot hívjanak össze a német jóvátételi fizetések rendezésére. 1923. november 30-án két szakértői bizottságot alakítottak; a német valuta és költségvetés stabilizálásának kérdésével foglalkozó bizottság elnökévé Charles Dawes amerikai bankárt választották.

A szakértői jelentést, amely Dawes-terv néven vonult be a történelembe, 1924. április 9-én tették közzé. Júniusban MacDonald angol miniszterelnök megállapodott Herriot francia kormányfővel, Poincaré utódjával, hogy a jelentés megvitatására Londonban összehívják a szövetséges hatalmak konferenciáját. A konferencián, amely 1924. július 16-án nyílt meg, Anglia, Franciaország, Olaszország, Japán, Belgium, Portugália, Görögország, Románia és Jugoszlávia képviselői vettek részt. Az Egyesült Államok képviselői formailag korlátozott jogkörrel vettek részt a tanácskozáson, valójában azonban rendkívül aktív szerepet játszottak. A konferencia kapcsán Európába érkezett Hughes amerikai külügyminiszter is.

A londoni konferencia — amely 1924. augusztus 16-ig tartott — néhány kiegészítő határozat kíséretében elfogadta a Dawes-terv javaslatait. A terv abból indult ki, hogy Németország fizetőképességének feltétele a német gazdaság helyreállítása. Evégett azt indítványozta, hogy az angol—amerikai pénzügyi körök nyújtsanak segítséget Németországnak a márka stabilizálásához és a költségvetési egyensúly megteremtéséhez. A terv javasolta, hogy Németországban létesítsenek a győztes országok ellenőrzése alatt működő jegybankot. A német jóvátételi fizetéseket a következőképpen szabta meg: a terv első évében 1 milliárd aranymárka, majd fokozatosan növekedve az ötödik évtől kezdve évenként 2,5 milliárd aranymárka. A jóvátétel teljes összegét, amelyet a szövetséges jóvátételi bizottság 1921 áprilisában 132 milliárd aranymárkában állapított meg, a Dawes-terv nem módosította. A jóvátételi fizetések fedezésének forrásaként az állami költségvetést, a vasutak és az ipar bevételeit jelölte meg.

A londoni konferencia a francia politika vereségét jelentette. A jóvátételi kérdés megoldásában a vezető szerep Franciaországtól az Egyesült Államokhoz került. Franciaország előtt bezárult az a lehetőség, hogy saját belátása szerint, a többi szövetséges hatalom hozzájárulása nélkül olyan lépéseket tegyen, mint például a Ruhr-vidék megszállása volt. Herriot kötelezettséget vállalt, hogy a francia csapatokat egy éven belül kivonják a Ruhr-vidékről. A Dawes-terv elfogadása az európai kontinensen és a világpolitikában is korlátozta Franciaország cselekvési szabadságát.

Az amerikai kormány álláspontját az a törekvés szabta meg, hogy megteremtse a kellő feltételeket európai befolyásának növeléséhez. A tőkés gazdaság — elsősorban a német gazdaság — stabilizációja kedvező feltételeket teremtett ahhoz, hogy az európai országok törleszthessék az Egyesült Államokkal szemben fennálló háborús adósságaikat, egyben pedig kiszélesítette az európai piacokon az amerikai tőke- és árubehatolás lehetőségeit. A jóvátételi kérdés megoldási módszereinek megváltozása is az amerikai tőkések előnyére szolgált. A győztes hatalmak addig katonai megszálláshoz

Az 1924. évi londoni jóvátételi konferencia megnyitása.
Az első sorban balról jobbra: Kellogg (Egyesült Államok), Theunis (Belgium), Herriot (Franciaország), MacDonald (Anglia), Stefani (Olaszország), Hayashi (Japán)
Fénykép

folyamodtak, amiben az Egyesült Államok nem vett részt — most a gazdasági eszközök kerültek előtérbe, amelyek viszont csak az amerikai tőke tevékeny részvétele mellett lehettek hatékonyak.

A Dawes-tervnek megfelelően megindult a német iparba a dollár- és fontáradat. Az első kölcsön, amelyet a terv 800 millió aranymárkában irányzott elő, 912 millió márkában realizálódott. Ebből 461 milliót a New York-i tőzsdén, 227 milliót pedig a londonin jegyeztek. A Dawes-terv hatályának hat esztendeje alatt, 1924-től 1929-ig Németország nem kevesebb, mint 20—25 milliárd márkát kapott az Egyesült Államoktól és Angliától kölcsönök, hitelek és ipari tőkebefektetések alakjában. Ugyanezen idő alatt mindössze 11 milliárd márka jóvátételt fizetett. A szövetségesek tehát fele akkora összeget kaptak meg jóvátételként, mint amennyi hitelt nyújtottak Németországnak.

A reakciós jellegű Dawes-terv az európai tőkés gazdaság talpraállítását és megszilárdítását szolgálta, az volt a rendeltetése, hogy gyengítse a dolgozó tömegek mozgalmát, és megkönnyítse Németország és a többi európai ország burzsoáziája számára a forradalmi mozgalmak elleni harcot.

A Dawes-terv szerzőinek az is szándékukban állott, hogy a német gazdasági expanziót a Szovjetunió felé tereljék. Azt remélték, hogy ha a német áruk meghódítják a szovjet piacot, sikerül majd a Szovjetuniót az imperialista hatalmak agrár- és nyersanyagfüggvényévé változtatni. Számításaik azonban nem váltak be. A Szovjetunió szilárdan haladt a maga útján, a szocializmus építésének útján.

A londoni konferencia és a Dawes-terv nem oldotta meg a győztesek és a legyőzöttek ellentéteit. A német revansista körök továbbra is a soviniszta propaganda céljaira használták fel a jóvátételi kérdést. Németország a kapott kölcsönöket arra fordította, hogy korszerűsítse iparát — amely ennek eredményeképpen veszélyes konkurrenciát támasztott a világpiacon —, és helyreállítsa hadiipari potenciálját egy újabb világháború előkészítése céljából.

Nem enyhültek az ellentétek a győztesek táborán belül sem. Az Egyesült Államok Angliával együtt Franciaország európai befolyásának gyengítésére törekedett, de az már egyáltalán nem felelt meg érdekeinek, hogy Franciaország helyét Anglia foglalja el: maga tartott igényt a legfőbb döntőbíró szerepére az európai ügyekben. Ez elkerülhetetlenül az amerikai—angol ellentétek éleződésére vezetett.

AZ 1925. ÉVI LOCARNÓI EGYEZMÉNYEK

A Dawes-terv elfogadása után Franciaország fokozta erőfeszítéseit biztonságának szavatolása érdekében. Annak idején már egy ilyen kísérlete kudarcot vallott, midőn az Egyesült Államok megtagadta a versailles-i békeszerződés és az ugyanakkor — 1919-ben — kötött francia—amerikai garanciális szerződés ratifikálását.

A Herriot-kormány röviddel a Dawes-terv elfogadása után javaslatot tett francia—belga—angol szövetség megkötésére, amely biztosítékokat tartalmazna Németország támadásával szemben. Az angol kormány azonban nem akarta egy Németország ellen irányuló megállapodáshoz kötni magát, úgy vélve, hogy ez gátolná Németország bevonását a tőkésállamok tervezett szovjetellenes tömbjébe. Az angolok tanácsára Stresemann német külügyminiszter kezdeményező lépéseket tett egy olyan paktum megkötése érdekében, amely kielégítené Franciaország törekvéseit, de ugyanakkor a német imperialisták érdekeinek is megfelelne, és arra késztetné a francia kormányt, hogy hozzájáruljon a szövetséges megszálló csapatoknak a rajnai övezetből való kivonásához.

Németország, hogy partnereit engedékenyebbé tegye, értésükre adta, hogy amennyiben elutasításra talál, kénytelen lesz szorosabbra vonni kapcsolatait a Szovjetunióval.

Az angol kormány elfogadta tárgyalási alapul Stresemann javaslatait. Franciaország viszont nemcsak a maga és Belgium, hanem szövetségesei — Lengyelország és Csehszlovákia — számára is biztosítékokat akart, ezért olyan paktum megkötését követelte, amely Németországnak nemcsak a nyugati, hanem a keleti határait is garantálja. Az angol és a német kormány azonban mereven elzárkózott ez elől, s Franciaország kénytelen volt meghátrálni.

Az Egyesült Államok hivatalosan nem kapcsolódott be ezekbe a tárgyalásokba, de pénzügyi nyomást gyakorolt Franciaországra és annak kisebb partnereire. Később Stresemann kijelentette, hogy külpolitikai terveinek megvalósítása során Németország „sehol nem talált olyan őszinte megértésre, mint az Egyesült Államokban". Az amerikai fináncoligarchia politikáját az a törekvés szabta meg, hogy erősítse a saját, s gyengítse Franciaország és Anglia európai pozícióit. Szerepet játszott az a megfontolás is, hogy Németországot később esetleg fel lehet használni a Szovjetunió ellen.

A garanciális egyezményre vonatkozó tárgyalásokat az 1925. október 5. és 16. között a svájci Locarnóban megtartott nemzetközi konferencián fejezték be. Megszövegezték és parafálták Németország, Franciaország, Belgium, Anglia és Olaszország általános garanciális szerződését (az úgynevezett rajnai garanciális paktumot), a francia—német, a német—belga, a német—lengyel és a német—csehszlovák döntőbírósági szerződést, továbbá a francia—lengyel és a francia—csehszlovák garanciális szerződést. A rajnai garanciális paktum értelmében Németország, Franciaország és Belgium kötelezték magukat, hogy szavatolják a versailles-i békeszerződésben megállapított német—belga és német—francia határok sérthetetlenségét, s betartják a békeszerződésnek a rajnai demilitarizált övezetre vonatkozó rendelkezéseit. Anglia és Olaszország szavatosságot vállalt a rajnai paktum rendelkezéseinek betartásáért; azok megsértése esetén haladéktalanul támogatást kell nyújtaniuk annak az ország-

nak, amelynek rovására a szerződésszegés történt. A konferencia kimondta, hogy Németországot felveszik a Népszövetségbe. A locarnói egyezmények hivatalos aláírására 1925. december 1-én Londonban került sor.

A burzsoá politikusok és publicisták egymással versenyezve bizonygatták, hogy Locarno meghozza Európának a rég várt nyugalmat. A valóságban azonban a locarnói egyezmények nem szilárdították meg a békét, hanem — éppen ellenkezőleg — tovább mélyítették az imperialisták közötti ellentéteket.

Locarno súlyos csapást mért a Versailles után Franciaország által kiépített európai szövetségi rendszerre. Franciaországnak végleg fel kellett adnia azt a reményt, hogy Németországot bizonyos nyugati területek elszakításával meggyengítheti, és bele kellett törődnie abba, hogy Németországot Locarnóban, majd a Népszövetségben is politikailag egyenjogú hatalomként kezeljék. Franciaország ezután még inkább rá volt utalva a rajnai paktumot garantáló Angliára. Franciaország szövetségesei, Lengyelország és Csehszlovákia, nem kaptak biztosítékokat, s így ki voltak téve a német agresszió veszélyének.

A locarnói egyezményeken a német imperializmus nyerte a legtöbbet. Kihasználva Anglia és Franciaország ellentéteit, s mindkét országot hol a „kommunista veszély" madárijesztőjével, hol a német—szovjet szövetséggel rémítgetve, komoly engedményeket csikart ki tőlük, amelyek gyengítették a versailles-i békerendszert. Locarno szankcionálta Németország nagyhatalmi helyzetét a nemzetközi életben, s nyitva hagyta előtte a keleti expanzió lehetőségét.

A locarnói egyezmények létrejöttében vezető szerepet játszottak az angol imperialisták. D'Abernon berlini angol nagykövet ezt írta naplójában: „Ha Anglia nem érvényesíti a legerőteljesebben befolyását, nem lett volna Dawes-terv, még kevésbé Locarno."

Az amerikai imperialisták ugyancsak teljesen elégedettek voltak. Kellogg külügyminiszter a Locarnóban elfogadott határozatokat egyik beszédében „nagyszerűnek" mondotta.

Az angol—amerikai vezető köröknek az adott okot az elégedettségre, hogy úgy számítottak: Locarno határozott kötelezettségekkel a nyugati hatalmakhoz fűzi Németországot, s egyben biztosítja a kellő feltételeket a Szovjetunió ellen való felhasználásához.

Németországnak a Népszövetségbe való befogadását Locarno szervezői fizetségnek szánták azért, hogy Németország csatlakozzék a szovjetellenes tömbhöz.

A KISANTANT MEGGYENGÜLÉSE

Az angol vezető körök európai befolyásuk növeléséért vívott harcukban nemcsak Franciaországot igyekeztek gyengíteni, hanem a befolyása alatt álló kisantantot is. Ebből a célból egy úgynevezett „balkáni Locarno" létrehozására törekedtek — új, angol védnökség alatt álló politikai csoportosulás kialakítására a balkáni államok közötti egyezmény révén. Ám Bulgáriának Görögországgal, Jugoszláviával és Romániával fennálló éles területi vitái lehetetlenné tették e terv megvalósulását.

Anglia támogatta Olaszország franciaellenes balkáni és Duna-medencei politikáját is; az olasz diplomácia célja a kisantant belülről való fellazítása volt, főleg a Franciaországhoz legközelebb álló Jugoszlávia elszigetelése útján. Nem sokkal Locarno után, 1925 decemberében, Chamberlain—Mussolini találkozóra került sor, amely megszilárdította az angol—olasz együttműködést. 1926. január 25-én olasz—albán szerződést írtak alá, amely fájó csapást mért Jugoszlávia adriai pozícióira. Szeptember 16-án Olaszország — az angol diplomácia támogatásával — Franciaország és a kisantant ellen irányuló barátsági szerződést kötött Romániával. November 27-én Olaszország új szerződést kényszerített Zogu albán királyra. A szerződés kimondta, hogy „szükség esetén" az olasz csapatok bevonulhatnak Albánia területére; lényegében olasz protektorátust létesített az ország fölött.

A kisantant elleni harcában Olaszország jó szövetségesre lelt Magyarországban. Az 1927. április 5-én aláírt olasz—magyar barátsági szerződés érzékeny csapást mért a kisantantra, elsősorban Jugoszláviára, mely utóbbival Magyarország nem volt hajlandó hasonló egyezményt kötni. Magyarország és Olaszország között egyidejűleg megállapodás jött létre arra nézve, hogy a magyar külkereskedelem szabadkikötőként használhatja Fiumét (Rijeka).

Bulgáriát is sikerült bevonni az angol—olasz befolyási szférába. Görögországban, melynek az angol bankok 2,5 millió font sterling összegű kölcsönt nyújtottak, a francia és angol befolyás közötti harc szintén Anglia győzelmével zárult.

KÍSÉRLETEK A BURZSOÁ ÁLLAMOK SZOVJETELLENES EGYSÉGFRONTJÁNAK KIALAKÍTÁSÁRA

A locarnói konferencia után az imperialista hatalmak vezető körei fokozták a szovjetellenes egységfront kialakítására irányuló kísérleteiket. Ebben a lázas szovjetellenes tevékenységben Anglia vitte a vezető szerepet. 1926 júniusában az angol kormány közzétette az úgynevezett „Kék könyv"-et, amely állítólag a kommunista párt Központi Bizottságának helyiségeiben 1925-ben tartott házkutatás alkalmával lefoglalt anyagokat tartalmazott. Valójában durva hamisítványról volt szó, amely azt a célt szolgálta, hogy előkészítsék a közvéleményt az angol—szovjet diplomáciai kapcsolatok megszakítására.

A nagy angol monopóliumok dühödt szovjetellenes kampányba kezdtek. Ebben élen járt Oroszország Brit Hitelezőinek Társasága, melyet olyan angol tőkések alakítottak, akiknek Oroszországban levő vállalatait az októberi forradalom után államosították. Köztük volt Henri Deterding, a Royal Dutch Shell olajkonszern feje, továbbá John Leslie Urquhart, akinek a forradalom előtt Szibériában és az Urálban voltak vállalatai, többek között a Lena Goldfields aranybányatársaság.

1927 elejétől kezdve az angol kormány a nyílt provokációk útjára lépett. Február 23-án „figyelmeztető jegyzéket" intéztek a Szovjetunióhoz, amely alaptalanul azzal vádolta a szovjet kormányt, hogy „angolellenes propagandát" folytat, s az angol—szovjet kereskedelmi egyezmény felmondásával és a diplomáciai kapcsolatok megszakításával fenyegetőzött. A szovjet kormány higgadt hangú, de szilárd válaszában rámutatott, hogy „a fenyegetések senkit sem félemlítenek meg a Szovjetunióban", és hogy a Szovjetunióval való kapcsolatok megszakítása esetén az angol kormányt terheli „a teljes felelősség az ebből eredő következményekért"

Az angol imperialista köröknek vezető szerepük volt annak a provokációnak a megszervezésében, amikor 1927 áprilisában a kínai rendőrség betört a pekingi szovjet diplomáciai képviselet hivatali helyiségeibe. A szovjet kormány leleplezte és keresztülhúzta a provokáció értelmi szerzőinek terveit. „Bármelyik imperialista kormány — hangzott a pekingi kormányhoz intézett 1927. április 9-i szovjet jegyzék —, amelynek képviselőivel szemben hasonló erőszakos cselekményekre vetemednének, a legsúlyosabb megtorló intézkedésekkel válaszolna. A szovjet kormány, noha elegendő technikai erőforrással rendelkezik ahhoz, hogy hatékony megtorló intézkedéseket alkalmazzon, kijelenti, hogy határozottan lemond az ilyen lépésekről. A szovjet kormány előtt teljesen világos, hogy felelőtlen külföldi imperialista körök háborúra provokálják a Szovjetuniót." A szovjet kormány messzetekintő politikáján hajótörést szenvedett az imperialista hatalmaknak az a kísérlete, hogy fegyveres összetűzést robbantsanak ki a Szovjetunió és Kína között.

A pekingi provokációt tüstént újabb provokáció követte Londonban. 1927. május 12-én az angol rendőrség behatolt a szovjet kereskedelmi képviselet és az ARCOS részvénytársaság (All-Russian Co-operative Society Limited) irodáiba. Több napon át tartott a házkutatás. A lefoglalt okmányok között volt a kereskedelmi megbízott diplomáciai sérthetetlenséget élvező levelezése is, ami durván sértette az 1921-es angol—szovjet kereskedelmi egyezmény kikötéseit. Az angol kor-

mány azt remélte, hogy olyan okmányokat talál, amelyek bizonyítják az angol belügyekbe való szovjet „beavatkozást", s így végre ürügyet kap a Szovjetunióval való diplomáciai kapcsolatok megszakítására. Noha semmiféle ilyen okmányra nem akadtak, Anglia 1927. május 27-én megszakította a diplomáciai kapcsolatokat a Szovjetunióval.

Anglia e lépése után a többi kapitalista országban is fokozódtak a szovjetellenes provokációk. 1927. június 7-én Varsóban meggyilkolták P. L. Vojkov szovjet nagykövetet. A gyilkos, egy orosz fehérgárdista, az új szovjetellenes háború kirobbantására törekvő reakciós körök támogatását élvezte. A lengyel kormányhoz intézett szovjet jegyzék többek között kijelentette: „A szovjet kormány ezt a hallatlan gaztettet összefüggésbe hozza ama cselekmények egész sorozatával, amelyek a Szovjetunió külföldi diplomáciai képviseleteinek megsemmisítésére irányulnak, s közvetlenül veszélyeztetik a békét. A Szovjetunió pekingi diplomáciai képviselete ellen intézett merényletek, a sanghaji konzulátus megostromlása, a rendőrség támadása a londoni kereskedelmi küldöttség ellen, a diplomáciai kapcsolatok angol részről történt provokatív megszakítása — mindezek a lépések szabadjára engedték a munkásosztály iránti tehetetlen és vak gyűlöletükben a politikai gyilkosság fegyveréhez nyúló reakciós terrorista csoportok tevékenységét." A szovjet kormánynak a béke fenntartására irányuló következetes és szilárd politikája ezúttal is meghiúsította a Szovjetunió ellenségeinek terveit.

Az imperialisták kalandorpolitikája a haladó nemzetközi közvélemény tiltakozását váltotta ki. Több tekintélyes angol államférfi is elítélte ezt a politikát. Lloyd George, a liberálisok vezére, alsóházi beszédében kijelentette, hogy a Szovjetunióhoz fűződő kapcsolatok megszakítása „az egyik legkockázatosabb és leghazárdabb döntés, amelyre angol kormány valaha is jutott".

A BRIAND—KELLOGG-PAKTUM

A Szovjetuniónak a különböző társadalmi rendszerű államok békés egymás mellett éléséért folytatott következetes harca és az egész világ népeinek állhatatos követelése arra késztetett egyes amerikai és francia politikusokat, hogy pacifista kezdeményezéssel lépjenek a közvélemény elé. Ily módon próbáltak népszerűséget szerezni a tömegek körében, és lehetőség szerint kisebbíteni a szovjet kormány békepolitikájának jelentőségét.

1927 áprilisában Briand francia külügyminiszter azzal a javaslattal fordult Kellogg amerikai külügyminiszterhez, hogy a két ország kössön „örök barátsági szerződést, amely megtiltja a háborúnak a nemzeti politika eszközeként való igénybevételét". Ez a lépés nemcsak a közvéleménynek szólt; egyben kísérlet volt a francia—amerikai kapcsolatok erősítésére, s ennek révén Franciaország európai helyzetének megszilárdítására is.

Az Egyesült Államok nem sietett a válasszal. Kellogg csak 1927 legvégén közölte, hogy elfogadja Briand javaslatát, de kétoldalú helyett sokoldalú szerződés aláírása mellett foglalt állást. Az amerikai uralkodó körök arra számítottak, hogy egy ilyen szerződés elősegíti majd az európai politikai helyzet stabilizálódását, s biztosítja a feltételeit annak, hogy az Európában befektetett amerikai tőkék rendszeres jövedelmet hajtsanak. A multilaterális szerződés javaslata mögött az a törekvés is meghúzódott, hogy a Népszövetséggel párhuzamos, sőt azzal szemben álló szervezetet alakítsanak ki, amelyben nem Anglia és Franciaország, hanem az Egyesült Államok játssza a vezető szerepet.

Miután Franciaország hozzájárult a multilaterális szerződés megkötéséhez, az Egyesült Államok több más államhoz is kérdést intézett ebben az ügyben. A vezető imperialista hatalmak beleegyezésüket számos fenntartáshoz kötötték, amelyek jelentékenyen csökkentették a paktum gyakorlati értékét a béke fenntartása szempontjából. Így az angol kormány kijelentette, hogy kész csatlakozni az egyezményhez, de fenntartja magának a cselekvési szabadságot azon területeket illetően,

Briand beszédet mond a Briand—Kellogg-paktum aláírásakor
Filmhíradóból. 1928

amelyekhez Angliának „különleges érdekei" fűződnek. Minthogy ezeket a területeket a brit jegyzék nem nevezte meg, a megszorítás érvénye úgyszólván az egész világra kiterjeszthető volt. Anglia azt is leszögezte, hogy a háborúról való lemondást tartalmazó szerződés nem alkalmazható „néhány olyan államra, melynek kormányát még nem mindenki ismerte el". Ez nyílt célzás volt a Szovjetunióra.

Hosszas tárgyalások után megegyeztek az okmány végleges szövegében, s 1928. augusztus 27-én Párizsban 15 ország képviselői aláírták az úgynevezett Briand—Kellogg-paktumot. A szerződés kimondta, hogy az aláíró hatalmak lemondanak a háborúról mint a nemzeti politika eszközéről, és a nemzetközi vitákat és konfliktusokat békés eszközökkel rendezik.

A Szovjetuniót nem hívták meg a paktumot előkészítő tárgyalásokra. Ennek okait Csicserin külügyi népbiztos 1928. augusztus 5-én tartott sajtókonferenciáján a következőkben állapította meg: „A szovjet kormánynak a tárgyalásoktól való távoltartása — mondotta — mindenekelőtt azt a gondolatot kelti bennünk, hogy e paktum kezdeményezőinek valódi céljai között nyilvánvalóan ott szerepelt és szerepel az a törekvés, hogy fegyvert kovácsoljanak belőle a Szovjetunió elszigetelésére és a Szovjetunió elleni harcra. Az úgynevezett Kellogg-paktum megkötésével kapcsolatos tárgyalások nyilvánvalóan szerves részét alkotják a Szovjetunió bekerítésére irányuló politikának, amely a jelen pillanatban a nemzetközi kapcsolatok középpontjában áll." Csicserin ugyanakkor hangsúlyozta, hogy még nem késő bevonni a Szovjetuniót a paktummal kapcsolatos tárgyalásokba.

E kérdés körül heves vitákra került sor a paktum szervezői között. Végül is a paktum aláírásának napján felkérték a Szovjetuniót, hogy csatlakozzék az egyezményhez. A szovjet kormány

A Szovjetunió, Lengyelország, Románia, Észtország és Lettország képviselőinek moszkvai konferenciája a Briand—Kellogg-paktum határidő előtti életbe léptetéséről
Filmhíradóból. 1929

válasza rámutatott, hogy „a háború eltiltásának megfogalmazása elégtelen és bizonytalan", továbbá hogy a szöveg számos olyan megszorítást tartalmaz, „melyeknek célja eleve kiküszöbölni mindennemű kötelezettséget a béke ügyével szemben". Ennek ellenére a szovjet kormány hajlandónak nyilatkozott aláírni a szerződést, „minthogy a párizsi paktum objektíve bizonyos kötelezettségeket ró a hatalmakra a közvélemény előtt". A szovjet kormány több fenntartással élt, amelyek azonban nem a paktum gyengítésére, hanem kiterjesztésére és erősítésére irányultak.

A Szovjetunió a részt vevő államok közül elsőnek ratifikálta a paktumot. Szovjet kezdeményezésre 1929. február 9-én Moszkvában a Szovjetunió, Lengyelország, Románia, Észtország és Lettország képviselői jegyzőkönyvet írtak alá, melynek értelmében határidő előtt életbe léptetik a Briand—Kellogg-paktumot, s kapcsolataikban annak elveihez tartják magukat. Még az évben Törökország, Irán és Litvánia is csatlakozott a moszkvai jegyzőkönyvhöz.

A Szovjetuniónak a Briand—Kellogg-paktummal kapcsolatban elfoglalt álláspontja meggyőzően bizonyította a szovjet külpolitika békeszerető jellegét.

A YOUNG-TERV

A Dawes-terv lehetővé tette Németország számára, hogy megerősítse gazdaságát, stabilizálja pénzügyeit. 1927-ben a német kivitel már meghaladta a háború előtti színvonalat. A német diplomácia most már határozottabb hangot ütött meg Angliával, Franciaországgal és az Egyesült Álla-

mokkal szemben, s felvetette a szövetséges csapatoknak a rajnai övezetből való határidő előtti kivonását és a jóvátételi fizetések csökkentését.

1928 decemberében újra szakértői bizottságot alakítottak a jóvátételi kérdés tanulmányozására. Tagjai között amerikai nagytőkések is helyet foglaltak, így Owen Young — aki a bizottság elnöke lett — és John Pierpont Morgan. A bizottságban heves és hosszúra nyúló viták folytak. Németország képviselői a jóvátételi fizetségek jelentős csökkentését követelték. Az amerikai megbízottak — minthogy az Egyesült Államok nem a német jóvátételben, hanem németországi tőkebefektetéseinek jövedelmezőségében volt érdekelt — támogatták a német követelést. A Franciaország, Belgium és Olaszország által kiküldött szakértők ellenezték a jóvátétel csökkentését. Az angolok azt követelték, hogy Németországtól olyan összegeket kapjanak a jóvátétel számlájára, amelyekből Anglia fedezhesse az Egyesült Államok részére eszközlendő kifizetéseket. Végül Young előterjesztette tervét a jóvátételi kérdés rendezésére, s ezt a bizottság hosszú harc után 1929. június 7-én jóváhagyta.

1929 augusztusában Hágában 12 állam részvételével nemzetközi konferencia ült össze, amely megvitatta és elfogadta a Young-tervet. A Young-terv a jóvátétel teljes összegét 113,9 milliárd márkára csökkentette. Az évi fizetéseket a Dawes-tervhez képest 20 százalékkal mérsékelte. Németország 37 éven át (1966. március 31-ig) évente átlag kb. 2 milliárd márkát, majd 22 éven át (1988-ig) évi átlagban 1,6—1,7 milliárd márkát volt köteles fizetni. A Young-terv megszüntetett mindennemű szövetséges ellenőrzést a német pénzügyi és gazdasági élet felett.

A Young-terv elfogadása tovább enyhítette a versailles-i békeszerződésnek Németországot sújtó korlátozásait; újabb lépést jelentett a német katonai és gazdasági potenciál helyreállításának útján.

2. A SZOVJETUNIÓ HARCA A BÉKÉÉRT ÉS NEMZETKÖZI HELYZETÉNEK MEGSZILÁRDÍTÁSÁÉRT

AZ 1925. ÉS AZ 1926. ÉVI SZOVJET—NÉMET SZERZŐDÉS

A szovjetellenes egységfront megteremtésére irányuló imperialista kísérletekkel szemben a szovjet állam erőteljes harcot folytatott nemzetközi pozícióinak megszilárdításáért, az újabb intervenció veszélye ellen.

A locarnói tárgyalások idején a Szovjetunió barátsági és semlegességi szerződés megkötését javasolta Németországnak. A német kormány a Szovjetunióval szembeni ellenséges érzülettől és ama óhajtól vezettetve, hogy szovjetellenességét demonstrálja locarnói tárgyalófelei előtt, kitért a szovjet javaslat elfogadása elől. A szovjet diplomáciának mégis sikerült némileg tompítania a konferencia szovjetellenes élét. 1925. október 12-én, négy nappal a locarnói egyezmények parafálása előtt, szovjet—német gazdasági szerződést írtak alá, amelynek tárgyalásai már több mint egy éve folytak. A megállapodás szabályozta a két ország gazdasági kapcsolatait, a tengerhajózás, a vasúti összeköttetés kérdéseit és néhány más problémát. A szerződés aláírása a szovjet külpolitika jelentős eredménye volt.

Ezt követően a szovjet kormány felújította arra irányuló erőfeszítéseit, hogy politikai szerződést hozzon létre Németországgal. Minthogy a locarnói egyezmények előirányozták Németországnak a Népszövetségbe való felvételét, a szovjet kormány el akarta vágni azt a lehetőséget, hogy Németország alkalmazza a népszövetségi alapokmány 16. cikkelyét, amely a hatalmak kollektív szankcióira vonatkozott. Az adott időpontban ugyanis az a veszély fenyegetett, hogy az angol—francia imperialisták ezt a cikkelyt provokatív módon a Szovjetunió ellen használják fel. Locarnóban Németország fenntartással élt ugyan a 16. cikkellyel kapcsolatban, kijelentvén, hogy háború esetén

Irán képviselői aláírják a szovjet—iráni megnemtámadási szerződést
Filmhíradóból. 1927

saját belátása szerint fogja meghozni a végleges döntést, de ez a megszorítás nem biztosította a Szovjetuniót az ellen, hogy Németország váratlanul csatlakozik a szovjetellenes tömbhöz a Népszövetségben.

A szovjet diplomácia fáradozásait siker koronázta. Németország ezekben az években gyorsabb ütemben dolgozott hadiipari potenciáljának helyreállításán, de a háborúra még nem állt készen. Ezért érdeke volt, hogy a Szovjetunióval politikai szerződést kössön, amely megjavíthatta pozícióit a nyugati hatalmakkal szemben is.

1926 márciusában Németországnak a Népszövetségbe való felvétele a közgyűlésen kirobbant nézeteltéréseken hajótörést szenvedett. Ez nagyobb engedékenységre késztette a német kormányt, s 1926. április 24-én Berlinben aláírták a szovjet—német megnemtámadási és semlegességi szerződést. A szerződés kimondta, hogy Németország és a Szovjetunió kapcsolatainak alapja továbbra is az 1922-ben aláírt rapallói szerződés; a szerződő felek kötelezték magukat, hogy ha az egyik fél, békeszerető magatartása ellenére, háborúba sodródik egy harmadik hatalom vagy hatalmi tömb ellen, a másik fél megőrzi semlegességét; továbbá ha harmadik hatalmak koalíciót alakítanak „az egyik szerződő félnek gazdasági vagy pénzügyi bojkott alá helyezése céljából, a másik szerződő fél ehhez a koalícióhoz nem csatlakozik". A német kormány a szerződés aláírásával egyidejűleg olyan értelmű nyilatkozatot tett, hogy Németország a Népszövetségbe való belépése esetén nem tekinti kötelezőnek magára nézve a 16. cikkelyt, ha azt a Szovjetunió ellen alkalmazzák.

A SZOVJETUNIÓ MEGNEMTÁMADÁSI ÉS SEMLEGESSÉGI SZERZŐDÉSEI

A szovjet—német szerződéshez hasonló megnemtámadási és semlegességi szerződések a szovjet diplomácia kezdeményezésére meghonosodtak a nemzetközi gyakorlatban. E szerződések megfeleltek a szovjet állam külpolitikai alapelvének, a békés egymás mellett élés elvének, s eszközül szolgáltak a szovjet határok biztonságának garantálására és baráti kapcsolatok létesítésére minden állammal, elsősorban a szomszéd országokkal. A szovjet diplomácia e szerződések segítségével harcolt az imperialista hatalmaknak szovjetellenes egységfront összekovácsolására, újabb intervenció szervezésére irányuló kísérletei ellen.

1925—1927 folyamán a Szovjetunió számos ilyen szerződést kötött. E megállapodásokat különféleképpen nevezték, de alapjában véve azonos tartalmúak voltak: a szerződő felek kölcsönösen kötelezettséget vállaltak, hogy tartózkodnak egymás megtámadásától, ha pedig egyiküket valamely harmadik hatalom megtámadná, a másik szerződő fél megőrzi semlegességét. A sort a szovjet—török szerződés nyitotta meg 1925. december 17-én. Törökországot követte Németország (1926. április 24.), Afganisztán (1926. augusztus 31.), Litvánia (1926. szeptember 28.), Lettország (1927. március 9.) és Irán (1927. október 1.).

A szovjet kormánynak szándékában állott, hogy megnemtámadási és semlegességi szerződést kössön Lengyelországgal, Finnországgal és Észtországgal is. 1926-ban ilyen értelmű javaslatokkal fordult ezekhez az államokhoz. De Finnország és Észtország elhúzták a tárgyalásokat (csak 1932-ben jutottak dűlőre), Lengyelország pedig elutasítólag válaszolt. A lengyel burzsoá-földesúri körök ebben az időben azon fáradoztak, hogy lengyel vezetés alatt létrehozzák a balti államok szovjetellenes tömbjét. A szovjet kormány békekezdeményezései keresztülhúzták ezeket a terveket.

A SZOVJETUNIÓ RÉSZVÉTELE A LESZERELÉSI KONFERENCIA ELŐKÉSZÍTŐ BIZOTTSÁGÁNAK TEVÉKENYSÉGÉBEN

A szakadatlan fegyverkezési hajsza nagy nyugtalanságot keltett a kapitalista országok néptömegeiben. Ezért az imperialista hatalmak vezető körei politikájuk álcázása végett és a világközvélemény megnyugtatására a Népszövetségben hosszas vitákat rendeztek a leszerelés kérdéséről.

1925 szeptemberében a Népszövetség határozatot hozott, hogy konferenciát kell előkészíteni a fegyverzet csökkentésének és korlátozásának megtárgyalására. Az elkövetkező évek folyamán ezzel a kérdéssel a Népszövetség legkülönbözőbb bizottságai foglalkoztak; köztük a legfontosabb a leszerelési konferencia előkészítő bizottsága volt, amely 1925. december 12-én alakult meg 21 állam, köztük a Szovjetunió képviselőiből.

Az előkészítő bizottság munkája során a leszerelés problémájának két, egymástól elvileg eltérő felfogása ütközött meg. Az imperialista hatalmak álláspontját az szabta meg, hogy érdeküknem a leszerelés volt, hanem az, hogy a leszerelésről folytatott tárgyalásokkal álcázzák a fegyverkezés fokozását. A Szovjetunió ezzel szemben arra törekedett, hogy határozat szülessen a tényleges leszerelésről vagy a fegyverzet csökkentéséről.

A szovjet küldöttség az előkészítő bizottság első három ülésszakán nem vett részt; a bizottság Genfben ülésezett, és Svájccal a Szovjetunió még 1923-ban, a lausanne-i konferencián részt vevő szovjet küldött, Vorovszkij meggyilkolása után minden kapcsolatot megszakított. Ezeken az ülésszakokon a bizottság tevékenységére az angol és a francia tervezet közötti harc nyomta rá bélyegét.

Az angol tervezet rejtett célja az volt, hogy a határozat ne minden állam fegyverzetének csökkentését és korlátozását írja elő, hanem csak Anglia ellenfeleinek fegyverzetét csökkentse, az angol hadi potenciál megőrzése mellett. Ezért a tervezet javasolta a repülőgép- és a tengeralattjáró-gyártás

korlátozását — az akkori körülmények között ezek a fegyverek jelentették Anglia számára a legnagyobb veszélyt — és a nagy szárazföldi hadseregek (többek között a francia fegyveres erők) létszámának csökkentését. A francia küldöttség tervezete, amely Anglia és az Egyesült Államok érdekei ellen irányult, a leszerelés kérdését összekapcsolta a biztonsági garanciák kérdésével, és nemcsak a látható fegyverzet, hanem a hadi potenciál felett is nemzetközi ellenőrzést akart létesíteni. Németország képviselői arra törekedtek, hogy elismertessék Németország egyenjogúságát a fegyverkezés terén a többi hatalommal, vagyis a versailles-i békeszerződés idevonatkozó korlátozásainak hatálytalanítását követelték; gyakorlatilag tehát nem a leszerelésért, hanem a fegyverkezésért harcoltak.

Végül is 1927 áprilisában kemény harcok után — számos korrekcióval és fenntartással — a francia tervezetet fogadták el alapul. Az okmány egyik fegyverfajtánál sem jelölt meg konkrét számokat.

Ezalatt rendeződött a szovjet—svájci konfliktus, s a Szovjetunió képviselői bekapcsolódhattak az előkészítő bizottság munkájába. A bizottság tevékenysége megélénkült. A Szovjetunió helyettes külügyi népbiztosa, Litvinov vezette szovjet küldöttség számos fontos indítványt terjesztett elő, melyek a tényleges leszerelést célozták. A küldöttség egyben kijelentette, hogy változatlanul fenntartva saját javaslatait, „mindazonáltal kész részt venni a fegyverzet csökkentésére vonatkozó bárminemű megbeszélésen, amennyiben valóban a leszerelésre irányuló gyakorlati intézkedéseket javasolnak".

Az előkészítő bizottság 1927. november 30-i ülésén a szovjet küldöttség nyilatkozatot olvasott fel a teljes és általános leszerelés alapelveiről, és felszólította a többi államokat, hogy „haladéktalanul fogjanak hozzá a teljes és általános leszerelésről szóló egyezmény részletes tervezetének kidolgozásához". 1928 márciusában a Szovjetunió tervezetet nyújtott be „az általános, teljes és azonnali leszerelésre vonatkozó egyezményről". A tervezet előirányozta az összes fegyveres erők feloszlatását, minden hadieszköz megsemmisítését, a hadihajók és a katonai repülőgépek leszerelését, a katonai szolgálat betiltását, az erődítmények, katonai támaszpontok, hadiüzemek lerombolását, a hadügyminisztériumok és a vezérkarok megszüntetését. A tervezet értelmében mindezeket az intézkedéseket négy év leforgása alatt kell megvalósítani. A nemzetközi közvélemény mély rokonszenvvel fogadta a szovjet leszerelési programot; a tervezet emelte a Szovjetunió nemzetközi tekintélyét.

Az imperialista hatalmak azonban nem óhajtották a leszerelést; képviselőik az előkészítő bizottságban kitartottak az 1927 áprilisában elfogadott tervezet mellett, és elutasították a szovjet egyezménytervezetet. Ezt követően a szovjet küldöttség javaslatot nyújtott be a fegyverzet csökkentésére, hogy ily módon enyhítsék a háborús veszélyt és mérsékeljék a dolgozókat sújtó katonai kiadásokat. Az új szovjet javaslat az összes fegyverzetfajták fokozatos csökkentésének elvén alapult. Ám az imperialista hatalmak képviselői, akik többségben voltak az előkészítő bizottságban, ezt a javaslatot is elvetették.

Az imperialista hatalmak, elutasítva a konstruktív szovjet leszerelési javaslatokat, és ezek helyett olyan egyezménytervezetet fogadva el, amely nem tartalmazott közvetlen fegyverzet-csökkentést, tanúságot tettek arról, hogy egyáltalán nem érdekük sem a leszerelés, sem pedig a fegyverzet korlátozása.

AZ ANGOL—SZOVJET DIPLOMÁCIAI KAPCSOLATOK HELYREÁLLÍTÁSA

A szovjet külpolitika nagy sikere volt ebben az időszakban az angol—szovjet diplomáciai kapcsolatok helyreállítása, amely meghiúsította a szovjetellenes front megszervezésére és az újabb intervencióra vonatkozó imperialista terveket.

Befolyásos angol polgári körökben már 1928-ban kezdett kialakulni az a vélemény, hogy semmi

értelme az ország gazdasági érdekeit továbbra is feláldozni az elvakult szovjetellenességnek. 1929 áprilisában az angol ipari és kereskedelmi körök 150 angol cég képviseletében delegációt küldtek a Szovjetunióba, hogy szovjet megrendelésekről tárgyaljanak. A megbeszélések során a küldöttség nem nyilatkozott arról, mi a felfogása a két ország diplomáciai kapcsolatainak helyreállításáról, de a szovjet fél kertelés nélkül kijelentette, hogy a szovjet kormány csak abban az esetben helyezhet el megrendeléseket Angliában, ha helyreállítják a diplomáciai kapcsolatokat, minthogy a normális kereskedelemhez nélkülözhetetlenek bizonyos jogi és politikai alapfeltételek.

Tekintettel az angol üzleti köröknek a két ország közötti kereskedelemben való érdekeltségére, nemkülönben a dolgozók erőteljes követelésére, az 1929-es parlamenti választásokon a munkáspártiak és a liberálisok jelszavaik közé iktatták az angol—szovjet diplomáciai kapcsolatok helyreállítását. A második munkáspárti kormány hivatalba lépése után megkezdődtek az angol—szovjet tárgyalások. A megbeszélések elhúzódtak; az angol kormány megpróbált számos vitás kérdésben engedményeket kicsikarni a Szovjetuniótól, a szovjet kormány azonban szilárdan kitartott álláspontja mellett. 1929. október 3-án Londonban aláírták a Szovjetunió és Anglia diplomáciai kapcsolatainak helyreállításáról szóló jegyzőkönyvet.

A szovjet kormány ezekben az években Franciaországgal is tárgyalásokat folytatott. A megbeszélések a következő kérdések rendezését célozták: a cári kormánynak francia állampolgárokkal szemben fennálló adósságai, a cári Oroszország francia háborús tartozásai, és végül az októberi forradalom után Oroszországban államosított francia vagyontárgyak tulajdonosainak igényei. A tárgyalások a francia kormány merevsége miatt eredménytelenül végződtek. Mégis volt némi pozitív jelentőségük a Szovjetunióra nézve: mérséklőleg hatottak azokra a Franciaországban működő reakciós erőkre, amelyek újabb szovjetellenes kalandokra törekedtek.

A Szovjetunió tehát, leküzdve az ellenségei által útjába gördített akadályokat, megerősítette nemzetközi helyzetét, s arra törekedett, hogy megteremtse a lehető legkedvezőbb külső feltételeket a szocializmus építéséhez.

VIII. FEJEZET

A NEMZETKÖZI MUNKÁSMOZGALOM 1924 ÉS 1929 KÖZÖTT

A kapitalizmus stabilizációja bonyolult új feladatok elé állította a nemzetközi munkásmozgalmat. A szociáldemokrata pártok és a hozzájuk kapcsolódó reformista szakszervezetek minden eszközzel igyekeztek távoltartani a kapitalista országok munkásosztályát a forradalmi harctól. Az opportunista ideológia egyes kommunista pártok ingatag elemeire is hatással volt. A jobboldali opportunisták a forradalmi fejlődés átmeneti lassulásából azt a helytelen következtetést vonták le, hogy a döntő ütközetek már lezajlottak, megkezdődött a kapitalizmus konszolidációjának folyamata, és a reformista taktikáé a jövő. A jobboldaliakkal szemben a „baloldaliak" és az „ultrabaloldaliak" viszont mereven tagadták, hogy a kapitalizmus a stabilizáció időszakába lépett.

A nemzetközi munkásmozgalom sikeres fejlődése érdekében fel kellett tárni a tőkés stabilizáció valódi lényegét, tudományosan ki kellett mutatni a stabilizáció belső gyengeségét és ellentmondásosságát, le kellett leplezni a szociáldemokraták és a munkásosztály soraiban jelentkező különféle egyéb opportunista irányzatok nézeteinek tarthatatlanságát.

1. A NEMZETKÖZI REFORMISTA ÉS KLERIKÁLIS MUNKÁSSZERVEZETEK SZEREPE A BURZSOÁZIA POZÍCIÓINAK MEGSZILÁRDÍTÁSÁBAN

A kapitalizmus stabilizálására törekvő imperialista burzsoázia minden országban bizton számíthatott a nagyszámú — nemzeti és nemzetközi — reformista szervezet támogatására.

A legfontosabb nemzetközi reformista egyesülések a következők voltak: a Szocialista Munkás Internacionálé (II. Internacionálé), a Nemzetközi Szakszervezeti Szövetség (amsterdami Internacionálé), az egyes termelési ágak munkásainak nemzetközi szövetségei, a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet. A Szocialista Munkás Internacionálé két legerősebb pártja az angol Munkáspárt és a német szociáldemokrata párt volt.

Az amsterdami Internacionálé, valamint az amerikai, kanadai, japán és indiai reformista szakszervezetek 1927-ben összesen 17,5 millió szervezett munkást tömörítettek. A Nemzetközi Szövetkezeti Szövetségnek 50 millió tagja volt.

A reformisták a tőkés stabilizációban a kapitalizmus szilárdságának és életképességének bizonyítékát látták, a munkásosztály jólétét a kapitalista „prosperitáshoz" kötötték, s országos és nemzetközi síkon együttműködve a burzsoáziával, igyekeztek visszatartani a proletariátust a forradalmi megmozdulástól.

A Szocialista Munkás Internacionálé 1925-ös marseille-i kongresszusa kimondta, hogy a szociáldemokratáknak a burzsoá kormányokban és koalíciókban való részvétele a politikai hatalom kivívásának és a szocializmus megvalósításának természetes útja, és felszólította a szociáldemokrata pártokat, hogy támogassák a kapitalizmus stabilizálására irányuló intézkedéseket. A kongresszus azt javasolta, hogy a Népszövetség keretében létesítsenek nemzetközi gazdasági tanácsot, amely tanulmányozná a termelés és a fogyasztás nemzetközi problémáit, megkönnyítené a nemzetközi összeköttetést és a közlekedés fejlesztését, biztosítaná a nyersanyagok igazságos elosztását. Sőt a II. Internacionálé vezérei azt várták a Népszövetségtől, hogy elősegítse a kapitalizmus békés belenövését a szocializmusba.

A szocialista pártok és a reformista szakszervezetek jobboldali vezetői minden tőkésországban a burzsoáziával való osztályegyüttműködés politikáját folytatták mindennapi tevékenységükben, aktívan közreműködtek a termelés tőkés racionalizálásának végrehajtásában, és igyekeztek meghiúsítani a proletariátus harci megmozdulásait. Az „ipari békéről", a „gazdasági demokráciáról" szóló prédikációkkal és hasonló „elméletekkel" demoralizálták a munkásokat.

A Németországi Szociáldemokrata Párt új programja, amelyet az 1925. évi heidelbergi kongresszus fogadott el, a „gazdasági demokrácia" kivívását jelölte meg fő feladatként. A program a szocializmushoz vezető utat evolúciós folyamatnak ábrázolta, a fokozódó tőkekoncentrációt pedig úgy tüntette fel, mint a termelési eszközöknek társadalmi tulajdonba való fokozatos átmenetét. A „gazdasági demokráciát" és a monopóliumok tevékenységének „ellenőrzését" a program az új társadalmi rendszerre való fokozatos áttérés hatékony eszközének minősítette.

A német szakszervezetek ugyanebben az évben tartott kongresszusán szintén a „gazdasági demokrácia" kérdése állt a figyelem középpontjában. A kongresszus leszögezte, hogy meg kell alakítani az úgynevezett gazdasági tanácsokat a munkaadók és a munkások egyenlő képviseletével, s felhívta a munkásosztályt a tőkés rendszer tökéletesítésére és a termelés racionalizálásának végrehajtására, mert a munkásság helyzete — úgymond — a kapitalista termelés zökkenőmentes és sikeres fejlődésétől függ.

Hilferding, a német szociáldemokrácia teoretikusa, kidolgozta az osztályegyüttműködés politikájának elméleti megalapozását. A szociáldemokrata párt 1927. évi kieli kongresszusán tartott beszámolójában kijelentette, hogy a tőkés rendszer a „szervezett kapitalizmus" korszakába lépett. Azt állította, hogy a nagy trösztök kiküszöbölik a konkurrenciát, a termelési anarchiát és a válságokat, így mód nyílik a termelés tervszerű megszervezésére, ez pedig lehetőséget teremt a kapitalizmusnak a szocializmusba való fokozatos, evolúciós belenövésére. A „szervezett kapitalizmus" elméletét, melynek az volt a rendeltetése, hogy a proletariátus ideológiáját a monopolista burzsoázia szükségleteihez idomítsa, a II. Internacionálé valamennyi pártja magáévá tette.

Hilferding feleleventette az ultraimperializmus elméletét, melynek három fő alkotóeleme az államkapitalizmus, a „gazdasági demokrácia" és az osztályegyüttműködés gondolata volt. A szociáldemokrata vezérek „reálpacifizmusnak" nevezték ezt az elméletet.

Külpolitikai téren a II. Internacionálé vezetőinek „reálpacifizmusa" abban jutott kifejezésre, hogy támogatták a Népszövetséget, a Dawes-tervet, Locarnót s a gyarmati és félgyarmati országokkal szemben folytatott imperialista politikát. A szíriai, a marokkói, a kínai és a többi elnyomott nép antiimperialista küzdelme idején a II. Internacionálé nyíltan soviniszta álláspontra helyezke-

dett. Elutasította az egységfront kialakítását a kínai forradalom védelmében, és egyetlen lépést sem tett az imperialista intervenció megakadályozására.

A II. Internacionálé vezérei azzal az állítással bújtak ki az új imperialista háborúk veszélye elleni harc kötelezettsége alól, hogy a Népszövetség fennállása megbízható garanciát nyújt a kapitalizmus összes ellentmondásainak békés megoldására. Másfelől viszont úgy igyekeztek elidegeníteni a munkásokat a Szovjetuniótól és az egységfront gondolatától, hogy megrágalmazták a szovjet kormányt és a Kommunista Internacionálét, mondván: a kommunisták a világforradalom győzelme érdekében új világháború kirobbantására törekednek. A II. Internacionálé azt követelte a Szovjetuniótól, hogy adjon működési szabadságot az ellenforradalmi pártoknak és szervezeteknek.

A II. Internacionálé 1928-as brüsszeli kongresszusának „A világpolitikai helyzetről és a nemzetközi munkásmozgalomról" című határozata kijelentette, hogy a szociáldemokráciának a tőkés társadalom tökéletesítésére törekedve harcolnia kell „mind a jobboldali diktatúra ellen, mind a baloldali diktatúra ellen". Emellett különféle rágalmazó vádakkal illették a Szovjetuniót, melyeknek az volt a céljuk, hogy igazolják a nemzetközi munkásmozgalmon belüli szakadás fenntartására irányuló szociáldemokrata politikát.

A brüsszeli kongresszus a gyarmati kérdésről hozott határozatában lényegileg igazolta a gyarmati elnyomás politikáját. A határozat megállapította, hogy a kapitalizmus hozzáférhetővé teszi az elmaradott országok természeti kincseit, elősegíti ezekben az országokban a magasabb rendű termelési formák és a korszerű hírközlési és közlekedési eszközök fejlődését; ezzel egyszersmind bővül a világgazdaság nyersanyagbázisa és szélesebb alapon indul fejlődésnek a nemzetközi munkamegosztás. A kongresszus csak azon népek függetlenségi törekvéseinek támogatását ítélte szükségesnek, amelyeknél már megvannak „a korszerű független civilizáció nélkülözhetetlen előfeltételei". Ezek közé sorolta Kína, Egyiptom, Szíria és Irak népeit. De a II. Internacionálé vezetői még ezt a „függetlenséget" is merőben formálisan értelmezték, fel sem vetették azt a kérdést, hogy a szóban forgó területekről ki kell vonni a gyarmatosító hatalmak csapatait. A gazdasági és kulturális fejlődés alacsonyabb fokán állónak minősítette a határozat Indonéziát és Indiát, s a legalsó fokra sorolta Afrika elnyomott népeit. Ez utóbbiakkal kapcsolatban csak annak az óhajnak adott kifejezést, hogy szűnjék meg „a fehér faj korlátlan uralma e népek felett".

A II. Internacionálé vezetőségének a gyarmati kérdésben elfoglalt soviniszta álláspontját mutatta az a határozat is, amely megtiltotta a szocialistáknak az antiimperialista ligák tevékenységében való részvételt. A II. Internacionálé számos más kérdésben is együttműködött a burzsoáziával, elmélyítve a munkásmozgalomban a szakadást.

AZ AMSTERDAMI SZAKSZERVEZETI INTERNACIONÁLÉ TEVÉKENYSÉGE

Az egységfront megbontásának, az imperialista burzsoázia támogatásának, a proletariátus eszmei lefegyverzésének politikáját folytatta az amsterdami Internacionálé is. Vezetői makacsul elutasították a Vörös Szakszervezeti Internacionálé (Profintern) és az egyes forradalmi szakszervezetek minden arra irányuló javaslatát, hogy teremtsék meg a munkásosztály akcióegységét. Amikor Angliában tetőfokára hágott az osztályharc, az amsterdami Internacionálé vezetősége a következő indokolással vetette el a Profintern javaslatát az angol bányászok együttes megsegítésére: „A Nemzetközi Szakszervezeti Szövetség már együttműködik a brit Szakszervezeti Főtanáccsal, amely a Szövetséghez tartozó szakszervezeti központok egyike..."

Az amsterdami Internacionálé határozatot hozott a forradalmi beállítottságú munkásoknak a szakszervezetekből való kizárására. Állást foglalt a Csendes-óceáni Szakszervezeti Titkárság megalakítása ellen, amely azt tűzte ki célul, hogy a munkásság új osztagait tömörítse az amerikai és japán imperializmus elleni harcra. Amikor a Profintern kezdeményezésére megalakult a Latin-

amerikai Szakszervezeti Titkárság, az amsterdami Internacionálé vezetősége létrehozta az Argentínai Szakszervezeti Szövetség Összekötő Irodáját, azzal a rendeltetéssel, hogy összefogja a latinamerikai országok szakszervezeti mozgalmának reformista elemeit.

Az amsterdami Internacionáléhoz tartozó szakszervezeti szövetségek legfőbb erőfeszítései a tőkés racionalizálás biztosítását, az „ipari béke" megteremtését és a vállalkozói szervezetekkel való együttműködést szolgálták. A reformisták mindent elkövettek a sztrájkharc leszerelése érdekében, s arra törekedtek, hogy a munkakonfliktusokat kötelező állami döntőbíráskodás útján oldják meg. A tőkés racionalizálás és a „gazdasági demokrácia" legaktívabb szószólói a Német Általános Szakszervezeti Szövetség jobboldali vezérei voltak.

1927-es párizsi kongresszusán az amsterdami Internacionálé megerősítette szoros eszmei rokonságát a II. Internacionáléval: kategorikusan elutasította a Szovjetunió és a kínai forradalom védelmében való fellépést és a különböző irányzatokhoz tartozó munkások egységfrontjának megalakítását a tőke támadása elleni harcra.

A kapitalizmus részleges stabilizációja által teremtett helyzet, továbbá a burzsoá állam támogatása és a szocialista pártok és szakszervezetek kiterjedt apparátusa lehetővé tette a reformista vezérek számára, hogy valamennyi tőkésországban befolyásuk alatt tartsák a munkásosztály nagy többségét.

A KLERIKÁLIS MUNKÁSSZERVEZETEK

Nagy segítséget nyújtottak a burzsoáziának a klerikális munkásszervezetek. Az egyház ezek révén az „ipari béke", az „osztály-együttműködés" gondolatát, az osztályharc elítélését terjesztette a munkásmozgalomban. E szervezetek vezetői azt tekintették fő feladatuknak, hogy harcoljanak a szocialista eszmék befolyása ellen, torz elképzeléseket terjesszenek a munkásság körében a szocializmusról, a proletárdiktatúráról, a Szovjetunióról.

A keresztény szakszervezetek és a katolikus munkásegyesületek programjai a Vatikán „szociális elvein" alapultak. A pápák (főleg XIII. Leó és XI. Pius) enciklikái védelmezték a burzsoá rendet, a tőkés magántulajdont és a társadalom osztálytagozódását. Ennek megfelelően a klerikális munkásszervezetek bírálták ugyan a burzsoá társadalom egyes oldalait, legkiáltóbb ellentmondásait és a néptömegek súlyos helyzetét, de ugyanakkor az „osztálybékét" és a „kapitalizmus szellemi leküzdését" hirdették. Ez az álláspont, amely a legkevésbé sem fenyegette a burzsoá rend alapjait, rokonszenvre és támogatásra talált a munkáltatói szervezetek és a burzsoá állam részéről.

A klerikális munkásvezérek „közvetítői", „békéltetői" minőségben léptek fel, valójában azonban a munkaadók oldalán állottak. Így a tőkések érdekeit támogatták az 1926-os angol bányászsztrájk alkalmával, s a reformistákkal együtt segítettek elfojtani a német fémmunkások megmozdulását 1928-ban. 1929-ben a reformista és keresztény szakszervezetek vezetői derékba törték a franciaországi Halluin textilmunkásainak sztrájkját. A sztrájk összeomlása alkalmával tartott gyűlésen hozott határozat megállapította: „Hét hónapon át kitartottunk a vállalkozók, a keresztény és a reformista szakszervezetek egyesült erőfeszítéseivel szemben, a mérhetetlen nélkülözések ellenére. Miután a keresztény és reformista szakszervezeti bürokraták az elmúlt napokban áruló csapást mértek ránk, ma kénytelenek vagyunk fölvenni a munkát. Megvertek, de nem győztek le..."

1929-ben a Keresztény Szakszervezetek Nemzetközi Szövetsége valamivel több mint kétmillió tagot számlált. A legerősebb keresztény szakszervezetek Németországban (1 267 000 tag), Belgiumban (több mint 160 000 tag), Hollandiában (159 000) és Csehszlovákiában (100 000) működtek. A keresztény szakszervezetek politikailag a klerikális pártok támaszai voltak — Németországban a Kereszténydemokrata Néppárté (Centrum), Ausztriában a Keresztényszocialista Párté stb.; a bel- és külpolitika minden fontosabb kérdésében e pártok irányvonalát követték. Európán kívül a keresztény szakszervezetek befolyása elenyésző volt.

Reakciós ideológiát terjesztettek a munkásság körében a külön katolikus szakszervezetek is. 1929-ben egy Kölnbe összehívott nemzetközi kongresszus megalakította a Katolikus Szakszervezeti Internacionálét. A kongresszuson elfogadott program hangoztatta, hogy a szervezet a „pápák és püspökök szociális pásztorleveleinek szellemében" fog tevékenykedni, továbbá, hogy a katolikus munkások elfordulnak „a haszon alantas eszméjétől" és magasztosabb cél felé törekednek: „a társadalom megújítására" a tőkés rend fenntartása mellett. A Katolikus Szakszervezeti Internacionálé vezetői minden megnyilatkozásukban egyértelműen elutasították az osztályharc elvét. XI. Pius pápa 1929. november 9-i felhívásában kijelentette, hogy e szakszervezetek fő feladata minden erővel meggátolni a szocialista és kommunista eszmék terjedését; ki kell gyomlálniuk azt a gondolatot, hogy valaki jó katolikus lehet, ha ugyanakkor jó szocialista, vagy akár pusztán rokonszenvez a szocializmussal.

2. A KOMMUNISTA PÁRTOK HARCA A MUNKÁSOSZTÁLY AKCIÓEGYSÉGÉÉRT

A KOMINTERN HARCA A KOMMUNISTA PÁRTOK MEGERŐSÍTÉSÉÉRT

A munkásosztályt megosztó szakadás leküzdése, a reformista, klerikális és a burzsoáziával együttműködő egyéb szervezetek befolyásának visszaszorítása terén igen sok múlott azon, mennyire tudnak megerősödni a kommunista pártok, a munkásosztály harci élcsapatai. A kommunista pártok eszmei és szervezeti megerősítésének kérdései kezdettől fogva a Kommunista Internacionálé figyelmének középpontjában álltak.

A Komintern 1924 nyarán megtartott V. kongresszusa a nemzetközi helyzet sajátosságainak elemzése alapján az adott fejlődési szakasz fő feladataként jelölte meg a kommunista tömegpártok létrehozását és azt, hogy e pártok sajátítsák el a bolsevik párt gazdag történelmi tapasztalatait. A kongresszus határozata megállapította: „A kommunista pártok bolsevizálása során híven követni kell Lenin útmutatásait, s emellett minden egyes országban szem előtt kell tartani a konkrét helyzetet." A kongresszusi határozatok hangsúlyozták, hogy igazi bolsevik párt csak az a kommunista párt lehet, amely valóban tömegpárt; manőverezésre képes, hajlékony; hű a forradalmi marxizmushoz és a proletárforradalomhoz; centralizált, sziklaszilárd egységű; elvi bírálat és önbírálat segítségével tárja fel és javítja ki hibáit. Ennek érdekében a kommunista pártokat át kell szervezni az üzemi sejtek alapján, aktív munkát kell folytatni a szakszervezetekben, helyes politikát kell kialakítani a nemzeti kérdésben és a parasztság vonatkozásában.

A kongresszus kategorikusan elvetette a munkás-egységfront taktikájának azt az opportunista értelmezését, amely az egységfronttaktikát a kommunista és a szocialista pártok vezetőségei közötti megegyezésekre korlátozta. A kommunista pártok tapasztalatainak általánosítása alapján rámutatott, hogy az egységfrontot mindenekelőtt alulról kell felépíteni, hogy ez a tömegek forradalmi mozgósításának módszere. Az alulról kialakított egység természetesen nem zárja ki a vezetőkkel való tárgyalásokat, különösképp ott, ahol a szociáldemokrácia még számottevő erőt képvisel — de ez esetben elengedhetetlen a kommunista párt önállóságának megőrzése, továbbá a munkástömegek alapos tájékoztatása minden ilyen tárgyalás és megállapodás tartalmáról.

A Kommunista Internacionálé értékes segítséget nyújtott az összes kommunista pártoknak politikai irányvonaluk kialakításában és konkrét feladataik meghatározásában a tőkés stabilizáció feltételei között. A kongresszus megállapította, hogy a kapitalizmus stabilizációja ideiglenes, részleges és ingatag, miként ezt a konjunktúra hevesen ingadozó lázgörbéje, az egyes gazdasági ágak fejlődésének végletes egyenlőtlensége, továbbá a termelési apparátus kapacitása és a tényleges termelés közötti mély ellentmondás s a nagy mérvű krónikus munkanélküliség bizonyítja.

A Komintern harcra szólította a kommunista pártokat a tőkés racionalizálás ellen, a munkaidő csökkentéséért és a munkabér emeléséért, az üzemi bizottságok létrehozásáért, a szakszervezeteknek az ipari elv alapján való átszervezéséért.

A Komintern Végrehajtó Bizottságának VII., kibővített plénuma 1926 november-decemberében jóváhagyta az SZK(b)P XV. konferenciájának határozatát, amely elítélte a trockista—zinovjevista blokk platformját és tevékenységét, mint az SZK(b)P egységét veszélyeztető kispolgári mensevik elhajlást. A plénum felszólította az összes kommunista pártokat, hogy folytassanak kérlelhetetlen harcot a trockisták és más opportunista elemek ellen.

Az antileninista elemek ellen vívott harcban kikovácsolódtak a tőkésországok kommunista pártjainak valóban forradalmi vezető káderei; e pártok kiszélesítették a munkásosztály tömegszervezeteiben végzett munkájukat, fokozták küzdelmüket a dolgozók mindennapos követeléseiért. Ezen a talajon fokozatosan nőtt és erősödött a kommunista pártok tömegbefolyása.

HARC A SZAKSZERVEZETI MOZGALOM EGYSÉGÉÉRT. A PROFINTERN III. ÉS IV. KONGRESSZUSA

A kommunisták nagy erőfeszítéseket tettek a nemzetközi szakszervezeti mozgalom egységének megteremtése érdekében. A Kommunista Internacionálé ismételten felhívta szekcióinak figyelmét arra, hogy a proletariátus erőinek egyesítése érdekében közös akciókat kell szervezni a szociáldemokrata munkásokkal.

A Profintern 1924 júliusi III. kongresszusa állást foglalt amellett, hogy nemzetközi egységkongresszust kell összehívni, és meg kell teremteni az egységes szakszervezeti internacionálét. Az amsterdami Internacionálé reformista vezetősége azonban hajthatatlan álláspontra helyezkedett ebben a kérdésben. Így hát hosszú, állhatatos harcra volt szükség, hogy — először nemzeti szinten — megvalósuljon a szakszervezeti mozgalom egysége. Ezt a feladatot minden egyes országban a sajátos körülmények figyelembevételével kellett megoldani. Így Németországban a független (vagyis nemzetközi egyesülésekhez nem tartozó) szakszervezetek előtt az a feladat állt, hogy visszatérjenek a reformista szakszervezetekbe, amelyekből részint kizárták őket, részint maguk váltak ki. Franciaországban, ahol a szervezett munkások száma viszonylag csekély volt, s a mozgalom szétforgácsolt és kis létszámú szervezetekből állt, arra kellett törekedni, hogy a munkásosztály többségét bevonják a forradalmi szakszervezeti szövetségbe, a CGTU-be.

A munkásosztály sorainak tömörítésében fontos szerepet játszott az Angol—Orosz Szakszervezeti Egységbizottság, amely az angol és a szovjet szakszervezeti mozgalom vezető szerveinek tárgyalásai nyomán 1925 elején alakult meg. A bizottság feladatául tűzte ki az angol és szovjet szakszervezetek közös akcióinak szervezését a nemzetközi szakszervezeti mozgalom egysége érdekében, az új imperialista háborúk veszélye ellen és a tőke támadásának visszaverésére. Az 1926. évi általános sztrájk után azonban az angol szakszervezetek jobboldali vezérei elhatározták, hogy véget vetnek az Angol—Orosz Szakszervezeti Egységbizottság tevékenységének. A szovjet szakszervezetek küldöttségének sürgetése ellenére nem voltak hajlandók a bizottság napirendjére tűzni az angol bányászok megsegítésének kérdését, 1927-ben elérték a bizottság ülésének meghiúsítását, majd a bizottság feloszlatását is.

A reformista szakszervezeti vezetők más országokban is a munkásosztály akcióegységének gyengítésére törekedtek. Ennek ellenére a nemzetközi proletariátus széles körei tevékenyen támogatták a forradalmi szakszervezeteknek a munkásosztály egységéért vívott harcát.

A francia proletariátus a munkás-egységfront taktikája alapján 1925—1927 folyamán erőteljesen szembeszállt a szíriai és a marokkói gyarmati rablóháborúkkal s a dolgozók rovására végrehajtott tőkés racionalizálással. 1927-ben számos ország munkásai egyesült erővel léptek fel Sacco

és Vanzetti védelmében. 1928 nyarán a Profintern kezdeményezésére széles körű nemzetközi tiltakozó kampány bontakozott ki a Kínában folyó imperialista intervenció ellen; sok országban megalakultak az „El a kezekkel Kínától!" bizottságok, gyűjtéseket indítottak a forradalmi kínai proletariátus megsegítésére.

1928 márciusában a Profintern IV. kongresszusa megvitatta a nemzetközi szakszervezeti mozgalom eredményeit és soron levő feladatait, az ifjúmunkás mozgalom kérdéseit, a gyarmati és félgyarmati országok szakszervezeti mozgalmának kérdését és sok más problémát. Ebben az időben a Profinternhez tartozó forradalmi szakszervezetek mintegy 17 millió főt számláltak. A legnagyobb szervezetek a következők voltak: a Szovjetunió szakszervezetei (11 millió tag), a Kínai Szakszervezeti Szövetség (2 800 000 tag), a CGTU (525 000 tag), a csehszlovák Nemzetközi Általános Szakszervezeti Szövetség (196 500 tag), a Chilei Munkásszövetség (50 000 tag). Ezenkívül a Profinternhez csatlakozott még mintegy 3 millió munkás 26 ország reformista szakszervezeteinek forradalmi kisebbségéből — többek között 1 millió Németországból, 800 000 Angliából, 265 000 az Egyesült Államokból, 130 000 Ausztráliából, 100 000 Lengyelországból.

A kongresszus megállapította, hogy a forradalmi szakszervezetek nem mindenütt tudják vezetni a proletariátus gazdasági harcait, mert a szervezett munkások többsége a reformista szakszervezeti vezetők befolyása alatt áll. Az is megmutatkozott, hogy a forradalmi szakszervezetek vezető szervei nem értenek eléggé ahhoz, hogy reagáljanak a munkásokat közvetlenül érdeklő kérdésekre, s ezeket összekapcsolják a proletariátus általános osztályérdekeivel, továbbá hogy nem értik eléggé az egységfronttaktikát.

A Szovjetunióban járt angol szakszervezeti küldöttség levele a szovjet szakszervezetekhez

A kongresszus rámutatott, hogy éleződnek a kapitalizmus stabilizációját megingató osztályellentétek, s hangsúlyozta: a forradalmi szakszervezetek élére kell hogy álljanak a létérdekeikért küzdő munkások megmozdulásainak. Ez nem szorítja háttérbe, hanem ellenkezőleg, még időszerűbbé teszi a szakszervezeti mozgalom egységéért vívott harcot a reformisták eszmei és szervezeti befolyásának leküzdése révén. Nem kevésbé fontos feladat a szervezetlen munkások bevonása a szakszervezetekbe és a szakszervezeti mozgalom forradalmi szárnyának erősítése.

A Profintern IV. kongresszusán hozott határozatoknak nagy jelentőségük volt a forradalmi élcsapat pozícióinak erősödése szempontjából a nemzetközi munkásmozgalomban.

1928 július-augusztusában ülésezett a Kommunista Internacionálé VI. kongresszusa. Ezen 532 küldött vett részt, 1 799 000 kommunista párttag és tagjelölt képviseletében (ebből 1 210 000 tartozott az SZK(b)P soraiba).

A kongresszus foglalkozott a Szovjetunióban folyó szocialista építés sikereivel, részletes elemzést adott a nemzetközi helyzetről, s jellemezte a munkásmozgalom fejlődésének a világháború utáni szakaszait. Rámutatott, hogy a tőkésállamok közötti ellentétek és a kapitalista országokon belüli osztályharc kiéleződése, a nemzeti felszabadító mozgalom fellendülése a gyarmati és függő országokban s a tőkés világ és a Szovjetunió közötti ellentétek elmélyülése tovább gyengíti a kapitalizmus stabilizációját. A kongresszuson felszólaló jobboldali opportunisták, élükön Buharinnal, tagadták a tőkés stabilizáció megrendülését, a „szervezett kapitalizmus" kapituláns elméletével hozakodtak elő, s azt állították, hogy a kapitalizmus belső ellentmondásai elsimulóban, tompulóban vannak. A kongresszus erélyesen elutasította a jobboldali opportunisták nézeteit.

A kongresszus határozatai felszólították valamennyi ország kommunistáit, hogy harcoljanak az érlelődő imperialista háború ellen, s vegyék védelmükbe a kínai forradalmat és a többi nemzeti felszabadító mozgalmat, összekapcsolva e feladatok megoldását a munkásosztálynak a tőke támadása elleni mindennapos küzdelmével. A kongresszus hangsúlyozta, hogy ha az imperialisták megtámadják a Szovjetuniót, az imperialista országok munkásainak nemcsak arra kell törekedniük, hogy saját kormányuk vereséget szenvedjen ebben a háborúban, hanem aktívan elő kell segíteniük a szovjet államnak, a világproletariátus hazájának győzelmét is.

A kongresszus határozottan elítélte a trockisták pártellenes tevékenységét, és helyeselte kizárásukat a Kommunista Internacionálé szekcióiból. A kongresszus elutasította Trockijnak és más antileninistáknak a pártba való visszavételére vonatkozó kérelmét, szintúgy a Maslow—Ruth Fischer-csoport (Németország) és a Treint-csoport (Franciaország) hasonló kérelmét is.

A kongresszus ugyanakkor kötelezte a kommunista pártokat, hogy folytassanak engesztelhetetlen harcot a jobboldali elhajlás ellen, amely az amerikai kapitalizmus „kivételes jellegéről" szóló elmélet hirdetésében, a kapitalizmus szilárdságának túlbecsülésében, a legalitás korlátainak feltétlen tiszteletben tartásában és a sztrájkmozgalommal szembeni passzivitásban nyilvánult meg.

A kongresszus határozata megállapította: „A kommunista pártokon belül jelenleg — a kapitalizmus részleges stabilizációjának talaján és a szociáldemokrata befolyással közvetlen összefüggésben — az elhajlások fő vonala a helyes politikai állásponttól jobbra mutat... Ezek a jobboldali elhajlások viszonylag erős szociáldemokrata pártok fennállása esetén különösen veszélyesek, s az ellenük vívott harcot előtérbe kell állítani — ez viszont feltételezi a kommunista pártokon belül fellépő jobboldali áramlatok iránti békülékenység ellen vívott szisztematikus küzdelmet is." Emellett harcolni kell a „baloldali" elhajlások ellen is, amelyek az egységfronttaktika tagadásának tendenciájában, a szakszervezeti munka jelentőségének meg nem értésében, a forradalmi frázispufogtatásban jutnak kifejezésre.

A Komintern VI. kongresszusa afelé irányította a kommunista pártok figyelmét, hogy zárják szorosabbra soraikat a marxizmus—leninizmus alapján, de ezen a ponton súlyos hibát követett el: a szociáldemokrata pártvezérek által a kommunisták — „Moszkva ügynökei" — ellen szervezett dühödt propagandahadjáratra és a burzsoáziának a kommunista pártokkal szemben alkalmazott erőszak-rendszabályaira és terrorjára válaszul szektás álláspontra helyezkedett, a szociáldemokráciát a fasizmussal azonosítva. Ennek a hibának az volt a forrása, hogy hibásan értékelték mind a reformizmus társadalmi lényegét, mind a fasizmus osztályjellegét. A szociáldemokráciának szociálfasizmusként való meghatározása azért is helytelen volt, mert a szociáldemokrata munkások jelentős része harcolt a demokratikus szabadságjogok védelmében, és nem támogatta vezéreinek kommunista-

ellenes kampányát. A Komintern által elfoglalt álláspont megnehezítette a munkásosztály akcióegységéért vívott harcot.

A kongresszus megtárgyalta a gyarmati és félgyarmati országokban folyó forradalmi mozgalom kérdéseit is. Az elfogadott határozatok a Komintern II. kongresszusa által rögzített lenini téziseken alapultak. A kongresszus a kínai, indiai, indonéziai, marokkói, szíriai, latin-amerikai stb. nemzeti felszabadító harcok tapasztalatainak elemzése alapján, megcáfolva a burzsoá ideológia hatását tükröző úgynevezett dekolonizációs elméletet, megjelölte mind a gyarmati és függő országok, mind az anyaországok kommunista pártjainak legközelebbi feladatait. De az egykorú események hatása alatt a kongresszus ebben a kérdésben is hibát követett el: szektás módon értékelte a gyarmatok és félgyarmatok nemzeti burzsoáziájának szerepét. A kongresszusnak a gyarmati kérdésről szóló tézisei lényegileg tagadták azt a lehetőséget, hogy a nemzeti burzsoázia haladó szerepet töltsön be a felszabadító mozgalomban.

A KOMINTERN PROGRAMJA

A Komintern VI. kongresszusa elfogadta a Kommunista Internacionálé programját. A Komintern programja a Szovjetunió győzelmes szocialista építésében, a tőkésországok munkásosztályának forradalmi harcában s a gyarmati és függő országok nemzeti felszabadító mozgalmában felhalmozódott tapasztalatok általánosítása alapján kifejtette a tőkés fejlődés általános törvényeit, megállapította, hogy az imperializmus a halódó kapitalizmus korszaka, a tőkés fejlődés utolsó szakasza, a szocialista világforradalom előestéje. A program a kapitalizmus általános válsága fejlődési törvényszerűségeinek elemzéséből azt a fő következtetést vonta le, hogy a kapitalizmus pusztulása szükségszerű és elkerülhetetlen.

A Komintern programja a proletariátus végső céljaként a tőkés világgazdaságnak a kommunizmus világrendszerével való felváltását jelölte meg. A program a marxi—lenini tanítás alaptételeivel összhangban hangsúlyozta annak a lehetőségét, hogy a szocializmus kezdetben néhány vagy akár egy, egymagában vett országban győzzön, hangsúlyozta továbbá a proletariátus diktatúrájára való átmenet feltételeinek és útjainak különféleségét az egyes országokban.

A program megkülönböztetett figyelmet szentelt az imperialista háborúk veszélye elleni rendszeres és következetes harcnak. Felhívta a kommunista pártokat, hogy kíméletlenül leplezzék le a szociálsovinizmust, a szociálimperializmust, végezzenek széles körű szervező és propagandamunkát a hadseregben. A történelem objektív menete a Szovjetuniót a nemzetközi kommunista mozgalom élcsapatává és pillérévé tette; a program ennek megfelelően rámutatott, hogy a világ proletariátusának kötelessége „előmozdítani a Szovjetunióban folyó szocialista építés sikereit és minden eszközzel védelmezni a Szovjetuniót a tőkés hatalmak támadásaival szemben".

A Komintern programja, tudományosan megalapozva és megfogalmazva a kommunista mozgalom legfőbb feladatait s kijelölve e feladatok megoldásának útját, felfegyverezte a világ kommunista pártjait a marxi—lenini tanítás revíziójára irányuló kísérletek elleni harcukban. E nagy jelentőségű dokumentum megszületése a marxizmus—leninizmust a reformistákkal, a trockistákkal és a jobboldali opportunistákkal szemben tántoríthatatlanul védelmező kommunista pártok eszmei érettségéről tanúskodott.

Röviddel a Komintern VI. kongresszusa után, 1928 augusztus-szeptemberében tanácskozott a Kommunista Ifjúsági Internacionálé V. kongresszusa. A kongresszus teljes egészében magáévá tette a Komintern VI. kongresszusának határozatait, s kifejezésre juttatta a Kommunista Internacionálé elveihez való tántoríthatatlan hűségét. A Kommunista Ifjúsági Internacionálénak ebben az időben 2 225 000 tagja volt (2 030 000 a Szovjetunióban és 195 000 a kapitalista országokban).

II. RÉSZ

A TŐKÉS VILÁGGAZDASÁGI VÁLSÁG. A SZOCIALIZMUS ALAPJAINAK LERAKÁSA A SZOVJETUNIÓBAN

IX. FEJEZET

AZ 1929—1933. ÉVI VILÁGGAZDASÁGI VÁLSÁG

1929 végén a tőkés világ országaiban gazdasági válság robbant ki, a kapitalizmus történetének legmélyebb és legpusztítóbb túltermelési válsága. A válság a dolgozók millióit taszította hihetetlen nélkülözésekbe, számos országban politikai megrázkódtatásokat okozott, és rendkívüli mértékben kiélezte a nemzetközi helyzetet.

1. A VILÁGGAZDASÁGI VÁLSÁG KIROBBANÁSA ÉS ALAKULÁSA

A VÁLSÁG SAJÁTOSSÁGAI

A kapitalizmus részleges stabilizációjának belső ellentmondásai eleve elkerülhetetlenné tették a stabilizáció összeomlását. A helyzet tudományos elemzése nem hagyott kétséget afelől, hogy a tőkés újratermelés ciklikus menete újabb gazdasági válságra vezet.

A burzsoázia vezető körei azonban abban a meggyőződésben éltek, hogy a stabilizáció szilárd és tartós; a válság teljesen váratlanul érte őket. A monopolista burzsoázia hangadó köreiben röviddel a válság előtt is optimizmussal telt jóslatok hangzottak el. Coolidge, az Egyesült Államok leköszönő elnöke, 1928. december 4-én a következőket írta a kongresszushoz intézett búcsúüzenetében: „Az ország elégedett lehet a jelennel, és derűlátóan tekinthet a jövőbe." Az egyik vezető kohászati monopólium, a Bethlehem Steel Corporation feje kijelentette, hogy az Egyesült Államokban „egy olyan virágzás alapjait raktuk le, amely el fogja homályosítani mindazt, amit eddig láttunk". A General Motors vezére így nyilatkozott: „Nem látom okát, miért ne folytatódhatnék az általános haladás, miért ne lehetne nálunk nagyszerű gazdasági konjunktúra és további, fokozódó virágzás."

A közelgő válság első tünetei 1929 közepén váltak érezhetővé, amikor az Egyesült Államok és más nagy tőkésországok kereskedelmi és gyári raktáraiban kezdtek felhalmozódni az eladatlan árukészletek. A termelés magas színvonala azonban még tartotta magát, s a tőzsdések és pénzemberek köreiben továbbra is teljes optimizmus uralkodott. 1929 októberében, a spekuláció és árfolyamemelkedés tetőfokán tőzsdekrach tört ki az Egyesült Államokban, jelezve a világgazdasági válság kirobbanását.

A válság először a kor legfejlettebb tőkésországára, az Egyesült Államokra sújtott le, majd

az egész kapitalista világra kiterjedt. A Szovjetunió határain azonban megtörtek hullámai. A tőkésországokat pusztító gazdasági válság időben csaknem teljesen egybeesett az első szovjet ötéves tervvel. Az épülő szocializmus országa ezekben az években óriási lépésekkel haladt a gazdasági fejlődés útján. A Szovjetunió történelmileg rövid idő alatt felszámolta az évszázados gazdasági elmaradottságot, s kollektív nagyüzemi mezőgazdasággal rendelkező ipari hatalommá vált.

A világgazdasági válság négy évig, 1929-től 1933-ig tartott. A válság a kapitalizmus alapvető ellentmondásából fakadt, a termelés társadalmi jellege és a termékek elsajátításának magántőkés formája közötti ellentmondásból. Túltermelési válság volt: roppant árukészletek nem találtak fogyasztóra. Az 1929—1933. évi válságnak e mellett lényeges specifikus vonásai voltak, melyek abból eredtek, hogy a tőkés rendszer általános válságának talaján bontakozott ki. Ez a körülmény magyarázza példátlan mélységét, hosszan tartó voltát, szörnyű pusztító erejét.

A válság évei alatt a kapitalista országokban az ipari termelés több mint egyharmadával csökkent, többek között a széntermelés 30,6 százalékkal, az öntöttvasé 64,8 százalékkal, az acélé 62,4 százalékkal, a gyapoté 26,7 százalékkal. Az 1929—1933. évi válság az ipari termelés esését tekintve példa nélkül állt a kapitalizmus történetében. Az előző válságok alkalmával rendkívül súlyosnak számított a 10—15 százalékos termeléscsökkenés — az 1929—1933-as válság felerészben, számos esetben kétharmadrészben megbénította a vezető iparágak termelési kapacitását. A tőkés gyáripar a termelés volumene tekintetében nagyjából az 1908—1909-es színvonalra esett vissza, egyes országokban pedig még ennél is tovább: az Egyesült Államokban az 1905—1906. évi, Angliában és Németországban az 1896—1897. évi szintre szorult.

Az 1929—1933-as gazdasági válság nemcsak a legmélyebb, hanem a leghosszabb is volt a kapitalizmus történetében. Míg azelőtt a válságok többnyire néhány hónapig tartottak, most a tőkés világ lényegileg csak 1932 nyarán jutott túl az 1929 őszén kezdődött válság mélypontján, s még ezután is két-három év kellett ahhoz, hogy a termelés megközelítse a válság előtti színvonalat.

A VÁLSÁG EGYENLŐTLEN FEJLŐDÉSE. A KAPITALIZMUS ELLENTMONDÁSAINAK KIÉLEZŐDÉSE

A válság az Egyesült Államokat és Németországot sújtotta a legerősebben. Angliában, ahol a húszas években nem következett be jelentős ipari fellendülés, a válság okozta hanyatlás viszonylag lassú volt. Franciaországban az ipari termelés csak 1931-ben kezdett csökkenni, ezért itt a válság csak 1935-ben ért véget, később, mint az Egyesült Államokban és Németországban. Japánban, amely nyomban a válság kitörése után készülődni kezdett a Kína elleni agresszióra, a termelés 1931-ben volt a mélyponton.

A válság a mezőgazdaságot sem kímélte meg. Óriási készletek halmozódtak fel mezőgazdasági nyersanyagokból és élelmiszerekből. Ez áresést okozott, és tömegesen juttatta tönkre a parasztokat. A parasztok és farmerek kénytelenek voltak potom áron elvesztegetni termékeiket, következésképpen kevesebb mezőgazdasági gépet, műtrágyát, személyes használati cikket vásároltak. Az agrárválság és az ipari válság összefonódtak, és kölcsönösen elmélyítették egymást.

A válság hallatlan erővel tört rá az iparilag fejletlen országokra. Legfontosabb kiviteli cikkeik, a különböző nyersanyagok és élelmiszerek ára katasztrofálisan mélyre zuhant. 1932 tavaszán a nyersgumi világpiaci ára 93 százalékkal volt alacsonyabb az 1925—1929. évi középszintnél, a cukoré 74, a selyemé 75, a juté 62 százalékkal. Megcsappant a fejletlen országok nyerstermékei iránti kereslet, s még inkább megcsappant az agrárországok bevétele eladott áruik után. Ha ezen országok 1925—1929. évi külkereskedelmi forgalmát 100-nak vesszük, akkor 1931-ben kivitelük mennyisége 85,1 százalék, értéke pedig 56,4 százalék volt. A válság azzal is tetézte az élelmiszer- és nyersanyagszállító országokat sújtó csapást, hogy megnövelte a régi adósságok után járó fizet-

A világgazdasági válság

Fotomontázs az „Illustrierte Zeitung"-ból. 1932

ségek súlyát. Számos állam csődbe jutott. Az a körülmény, hogy a fejletlen országok lakosságának vásárlóképessége csökkent, roppantul megnehezítette a fejlett országokból exportált iparcikkek felvevőpiacának bővítését. Minthogy a válság az egész tőkés világra kiterjedt, ki volt zárva az a lehetőség is, hogy egyik ország a másik rovására manőverezzen.

A válság elhúzódásához és elmélyüléséhez a monopóliumok tevékenysége is hozzájárult. A kapitalizmus monopólium előtti szakaszában a periodikus túltermelési válságok idején az iparcikkek áresése elősegítette fogyasztói körük kiszélesítését, s így a vállalatok fokozatosan helyreállíthatták a termelést. Az 1929—1933. évi válság alkalmával viszont a monopóliumok a legfontosabb iparágakban igyekeztek mesterségesen magas szinten tartani az árakat. Ez igen nagy eltérést eredményezett a monopolizált és nem monopolizált iparágak termékeinek árai között, fékezte a készletek felszívódását, s elnyújtotta a válságot.

A válság rombolóan hatott a nemzetközi gazdasági kapcsolatokra. A világkereskedelem a válság előtti színvonalnak körülbelül egyharmadára zuhant. A tőkés világpiacon elkeseredett kereskedelmi háború lángolt fel. Az uralkodó osztályok egyre újabb vámsorompókat állítottak fel, külföldi konkurrenseik rovására próbálták megjavítani saját helyzetüket. „A nemzetközi gazdasági együttműködéstől való elfordulás eddig még soha nem volt ilyen nagymérvű, mondhatni általános" — ismerte be a Népszövetség 1931/1932-re vonatkozó gazdasági jelentése. 1931 júniusától 1932 áprilisáig 76 ország emelte a vámtarifákat, korlátozta a külföldi áruk vásárlására kiutalt valuta mennyiségét, léptetett életbe kvótarendszert vagy közvetlen behozatali tilalmakat.

A nemzetközi kereskedelmi kapcsolatok megrendülésével összefüggésben szétzilálódtak a tőkésországok pénzügyei. 56 államban került sor a valuta devalválására. 1931 őszén Anglia letért az aranyalapról, s ezt követően a devalvált font sterlinghez igazították hozzá valutájukat a brit dominiumok, továbbá a skandináv országok is. 1933 tavaszán az Egyesült Államok is letért az aranyalapról, s ez újabb inflációhullámot indított el.

Az arany normális világpiaci forgalmát valutaháború váltotta fel. Létrejött a sterlingblokk Angliával az élen, s a dollárblokk, élén az Egyesült Államokkal A valutakrachok szintén nehezítették a válságból való kilábalást, és élezték az imperialista konkurrenciát a világpiacon.

A tőkés világ még sohasem élt át ilyen pusztító válságot. Minden kapitalista országban megjelentek a hatalmas géptemetők, a kilométerekre elnyúló halott gyárövezetek, százával az égnek meredő kihűlt gyárkéményekkel, lelakatolt kapukkal, fűvel benőtt iparvágányokkal. Kohókat bontottak le, ércbányákat árasztottak el. Mindenfelé felgyújtották a vetéseket, kivágták a gyümölcsfákat, leölték a tenyészállatokat, óriási tömegű nyersanyagot és élelmiszert semmisítettek meg. A válság okozta anyagi károk semmivel sem maradtak el az első világháború veszteségei mögött.

A burzsoá kormányok kölcsönökkel, hitelbiztosítékokkal, szubvenciókkal, katonai megrendelésekkel, adó- és egyéb kedvezményekkel segítették a befolyásos konszerneket, bankokat, hadiipari vállalatokat. Ugyanebből a célból az Egyesült Államok kormánya 1931 júniusában egy évi moratóriumot mondott ki a kormányközi adósságokra és a jóvátételi tartozásokra, majd 1932 június-júliusában a lausanne-i konferencián a nyugati hatalmak úgy döntöttek, hogy Németország 3 milliárd aranymárkáért megválthatja jóvátételi kötelezettségeit, 15 év alatt törlesztendő megváltási kötvények formájában. A nagymonopóliumok érdekében intézkedéseket hoztak az ipar, a mezőgazdaság és a bankügy „szabályozására" és „tervezésére" is. Egyes vállalatokat kormányellenőrzés alá helyeztek. Ezek az intézkedések kedvező feltételeket teremtettek az állammonopolista kapitalizmus további fejlődéséhez.

Ezalatt a munkásosztálynak, a parasztságnak, az összes dolgozóknak nyomor és éhezés jutott osztályrészül. 1932 elején a tőkésországokban több mint 26 millió munkanélküli volt, nem számítva a hetenként 1—2 napot dolgozó részleges munkanélkülieket. Óriási „munkásfölösleg" képződött a gyarmati országokban. A monopolisták, a munkanélküliséget kihasználva, szakadat-

AZ 1929—1933. ÉVI VILÁGGAZDASÁGI VÁLSÁG

AZ IPARI TERMELÉS ALAKULÁSA A TŐKÉS VILÁGBAN

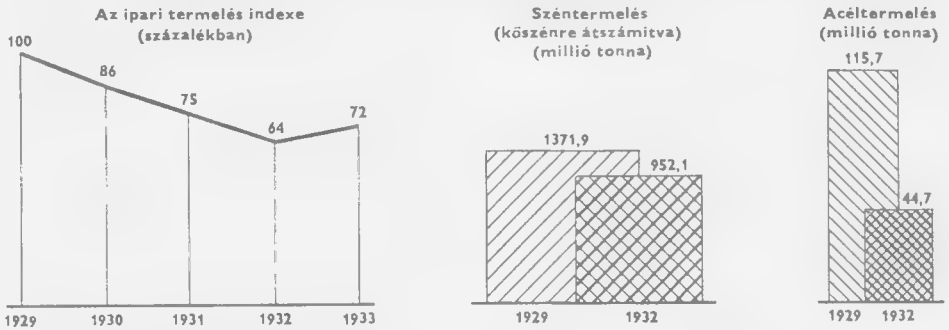

AZ IPARI TERMELÉS ALAKULÁSA AZ EGYESÜLT ÁLLAMOKBAN, NAGY-BRITANNIÁBAN, NÉMETORSZÁGBAN ÉS FRANCIAORSZÁGBAN

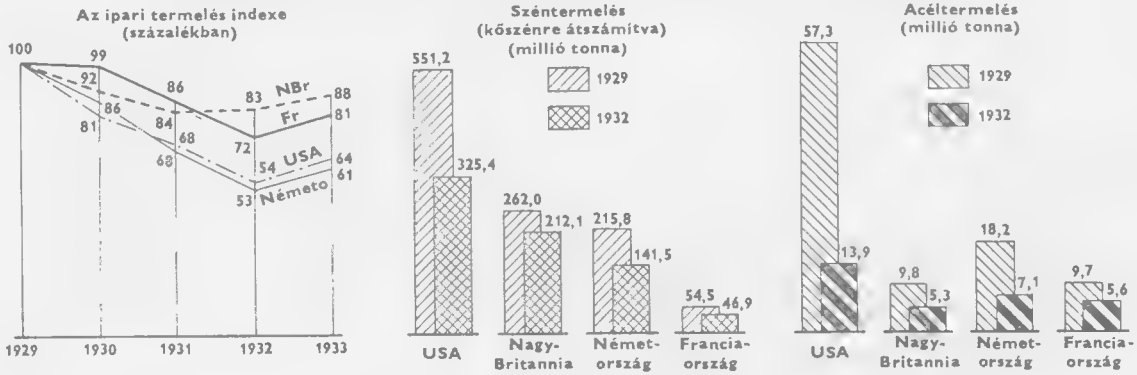

A MUNKANÉLKÜLISÉG ALAKULÁSA

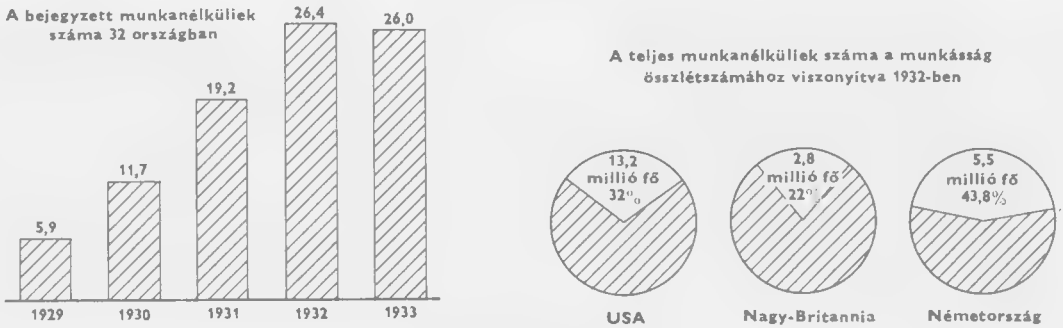

A KÜLKERESKEDELMI FORGALOM
(millió dollár)

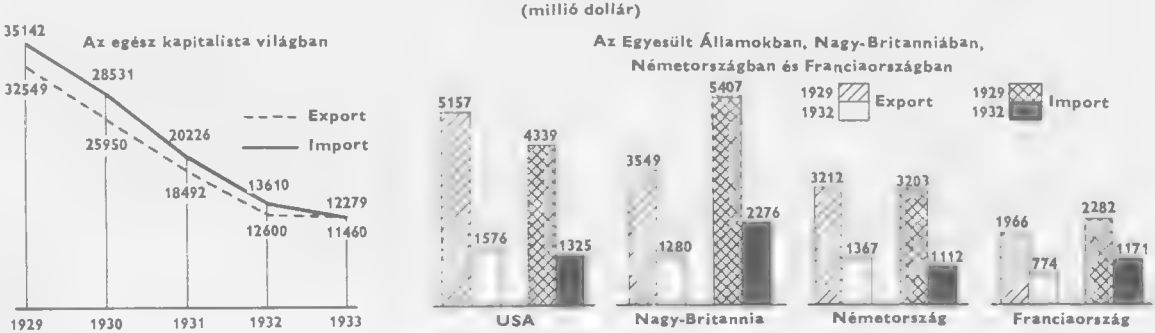

lanul csökkentették a béreket. A munkásosztály elvesztette hosszú esztendők kemény harcaiban kicsikart gazdasági vívmányait. Soha nem látott méreteket öltött a parasztság tönkrejutása: a kis- és középparasztok milliói jutottak koldusbotra. Nagyon megromlott a városi kispolgárság és az értelmiség helyzete is.

A gazdasági világválság véget vetett a kapitalizmus ideiglenes stabilizációjának. A stabilizáció gazdasági és politikai alapjai összeomlottak. Világossá vált, hogy a burzsoá rend képtelen arra, hogy kihasználja a társadalom termelőerőit és tűrhető létfeltételeket biztosítson a néptömegeknek. A társadalom legszélesebb köreiben megrendült a tőkés gazdasági rendszerbe vetett hit. A kialakult helyzet szülte felháborodás az antikapitalista hangulatok erősödésére és terjedésére vezetett.

A dolgozók gazdasági megmozdulásai sok helyütt politikai harcokba torkollottak. Spanyolországban a válság éveiben kitört a forradalom. Feszült politikai helyzet alakult ki Németországban, Olaszországban, Japánban, Lengyelországban és más kapitalista államokban is. A gyarmatokon és a félgyarmatokon erősödtek a nemzeti felszabadító mozgalmak.

A másik oldalon a burzsoázia uralmának bizonytalanná válása megerősítette az uralkodó körökben az arra irányuló tendenciákat, hogy felszámolják a parlamentarizmust, és fasiszta diktatúrát létesítsenek a munkásmozgalom és a kommunista mozgalom elfojtására.

A világgazdasági válság nagy hatást gyakorolt a nemzetközi helyzetre is. Az imperialista hatalmak politikájában érvényesülő agresszív törekvések nyomán kialakultak az új világháború tűzfészkei — az egyik a japán imperialisták Kína elleni támadásával a Távol-Keleten, a másik Európa szívében, a hitleri fasizmus uralomra jutásával. Az imperialisták a háború kirobbantásában a Szovjetunió, a kapitalista országok forradalmi proletariátusa és a gyarmati, félgyarmati országok nemzeti felszabadító mozgalma elleni harc eszközét és saját belső ellentéteik megoldásának útját látták.

„Hooverville" Seattle közelében (Washington állam)
Fénykép az 1930-as évek elejéről

A GAZDASÁGI VÁLSÁG ÉS A DOLGOZÓK HELYZETE

A gazdasági válság idején valamennyi tőkésország közül az Egyesült Államokban volt a legnagyobb mérvű a termelés visszaesése. A szénbányászat 41 százalékkal csökkent, a nyersvastermelés 79,4, az acélgyártás 70, a gépkocsigyártás 80 százalékkal. 279 nagyolvasztóból mindössze 44 dolgozott. 1932-re az egész ipari termelés 46 százalékkal esett 1929-hez képest, ezen belül a termelési eszközök termelése 72 százalékkal. Ezrével álltak le a gyárak és üzemek.

Jelentékenyen csökkent az amerikai ipar mezőgazdasági nyersanyag-felhasználása.

A nemzeti jövedelem az 1929. évi 87,8 milliárd dollárral szemben 1933-ban csak 40,2 milliárd dollár volt. Több mint 135 000 kereskedelmi, ipari és pénzügyi cég omlott össze. A bankok száma 25 000-ről 15 000-re apadt. A válság első három esztendejében 160 milliárd dollárral csökkent az értékpapírok értéke.

A termelés csökkenése, a gyárak és üzemek tömeges bezárása és a működő vállalatok kihasználatlansága óriási munkanélküliséget idézett elő. A munkanélküliek száma 1933 márciusában elérte a 17 milliót, nem számítva a több millió részleges munkanélkülit. Minthogy társadalombiztosítási törvény nem létezett, a munkanélküliek mindennemű megélhetési forrás nélkül maradtak. A munkanélküliség növekedését a munkaintenzitás fokozódása és átlagosan közel 50 százalékos bércsökkenés kísérte. Százezrek vesztették el hajlékukat, mert nem tudták fizetni a lakbért. Sok ipari központ körül a városszéleken barakktáborok nőttek ki a földből, ezekben a „Hoover-városkákban" („Hooverville"-ek) telepedtek meg családjukkal a munkanélküliek.

Tömegesen mentek tönkre a dolgozó farmerek. A válság alatt 54 százalékkal esett a mezőgazdasági termékek ára. 1932-ben a farmerek bruttó bevételeinek mintegy 40 százalékát emésztették fel az adósságok kamatai, az adók és a járadékok. A farmerek helyzetét súlyosbította, hogy a monopolisták mesterségesen viszonylag magas szinten tartották az iparcikkek árát. 1929—1933 folyamán körülbelül egymillió farm került kényszereladásra. A tönkrement farmerek mezőgazdasági munkásnak álltak vagy a városokba költöztek, de ott sem találtak munkát.

William Foster beszél egy New York-i nagygyűlésen
Fénykép. 1930

A válság különösen súlyosan hatott a néger dolgozók helyzetére. Az iparvállalatok a néger munkásokat bocsátották el legelőször. A mezőgazdasági lakosságon belül a néger bérlők voltak a legrosszabb helyzetben. Az amerikai burzsoázia fokozta a faji megkülönböztetést, elharapóztak a lincselések és más terrorcselekmények.

A Hoover-kormány megpróbálta enyhíteni a válságnak a burzsoáziát sújtó következményeit. A National Credit Corporation révén — amelyet 1932-ben 3,5 milliárd dollár tőkével Financial Corporation of Reconstruction néven átszerveztek — pénzügyi segítséget nyújtott az ipari és vasúttársaságoknak, hogy megmentse őket a csődtől. Egy másik kormányszerv, a Szövetségi Farmeriroda feladata az volt, hogy tartsa a mezőgazdasági termékek árszínvonalát. A kincstártól kapott 500 millió dollárból másfél év alatt több mint 250 millió bushel búzát és kb. 1,3 millió bála gyapotot vásárolt fel — de fő feladatát még így sem tudta teljesíteni. 1931 második felében a Szövetségi Farmeriroda megkezdte a felhalmozott készletek kiárusítását, ezzel teljesen dezorganizálta a piacot, újabb farmertömegeket tett tönkre és elmélyítette a mezőgazdasági válságot.

A kormány 1930 júniusában vámsorompókkal zárta el a behozatal útját, abban a reményben, hogy ezzel megjavíthatja a belső értékesítési lehetőségeket. Válaszképpen azonban más kapitalista országok is emelték az importvámokat, s ez még jobban megnehezítette az amerikai áruk külföldi értékesítését. Ily módon tökéletes kudarcot vallott a Hoover-kormány minden kísérlete a válság „leküzdésére".

MUNKÁS- ÉS FARMER-MOZGALMAK

A válság éveiben nagyarányú sztrájkmozgalom bontakozott ki, elsősorban a bányászatban, a textil-, a gépkocsi- és a konfekcióiparban.

Nagyfokú szervezettség és kitartás jellemezte a pennsylvaniai, ohiói és nyugat-virginiai bányászok sztrájkját, amely 1931 közepén zajlott le ezzel a jelszóval: „Sztrájkolj az éhhalál ellen!" A sztrájkra a közvélemény is felfigyelt. Theodore Dreiser, a híres író, beutazta a sztrájk körzeteit és kijelentette, hogy „elképzelhetetlen nyomort látott". A bányatulajdonosok könyörtelenül leszámoltak a sztrájk résztvevőivel. A rendőrséggel való összecsapásokban 25 bányász vesztette életét, több százan megsebesültek, mintegy kétezren szenvedtek gázsérüléseket. Több mint ezer embert letartóztattak.

A hatósági terror ellenére egyre nőtt a munkabeszüntetések száma. 1930-ban 157 000 munkás sztrájkolt, 1931-ben 337 000, 1933-ban pedig több mint egymillió. A sztrájkok azonban szétforgácsoltan, elszigetelten folytak le, mert a munkásosztály nem volt eléggé szervezett. A kommunista pártnak kevés tagja volt, és csekély befolyással bírt a munkástömegek körében. Az amerikai burzsoázia viszont gazdag tapasztalatokkal rendelkezett, fegyveres erőt vehetett igénybe a sztrájkmozgalom elfojtására, ezenkívül pedig támaszkodhatott az AFL és a többi szakszervezet reakciós vezetőinek támogatására.

A válság éveiben nagy arányokat öltöttek a farmerek megmozdulásai a kölcsön- és adótartozások fejében eszközölt kényszereladások ellen. Száz- meg százezer farmer vett részt az éhségmenetekben; sok helyütt fegyveres összetűzésekre került sor a könnygázbombákat használó rendőrséggel. A farmerek a munkanélküliek és a mezőgazdasági munkások segítségével megszállták az utakat, feltartóztatták azoknak a nagyfarmereknek a teherautóit, akik megtagadták, hogy csatlakozzanak a farmermozgalomhoz, termékeiket elkobozták és ingyen szétosztották a szűkölködők között. A kommunista pártnak több helyen sikerült létrehozni a munkások és farmerek egységfrontját. A kommunisták megkülönböztetett figyelmet fordítottak a — többségükben néger — déli részesbérlőkre és mezőgazdasági munkásokra.

1932 decemberében Washingtonban, majd 1933-ban Chicagóban országos farmerkonferenciát tartottak. Ezeken a kommunisták jelentős szerepet játszottak. A konferenciák felszólították a far-

A nebraskai farmerek haladékot követelnek adósságaik megfizetésére
Fénykép. 1933

mereket, hogy a munkásokkal együtt szálljanak síkra a dolgozók közös követeléseiért, eszközöljenek ki moratóriumot a farmerek tartozásaira, harcolják ki a mezőgazdasági termékek árainak felemelését. A konferenciák elősegítették, hogy a dolgozó farmerek szervezett harcra tömörüljenek létérdekeik védelmében.

Nagy lendületet vett a munkanélküliek mozgalma. A kommunista párt felhívására 1930. március 6-án New Yorkban, Chicagóban, Detroitban, Pittsburghben és más városokban tömeggyűléseket és felvonulásokat szerveztek, melyeken összesen mintegy 1 250 000 munkanélküli vett részt. A kormány New Yorkban a tüntetők szétkergetésére rendőri erőket vont össze. A rendőrség megakadályozta, hogy a munkanélküliek átnyújtsák követeléseiket a város polgármesterének, és letartóztatta a tüntetés vezetőit, élükön William Fosterrel, az amerikai munkásmozgalom kiemelkedő vezetőjével.

A munkanélküliek mozgalma erős szervezetet épített ki magának. Országszerte munkanélküli tanácsok alakultak. 1930 júliusában Chicagóban e tanácsok 1320 képviselője kongresszusra gyűlt össze, s megalakította a Munkanélküliek Országos Tanácsát.

1931 decemberében, a kongresszusi ülésszak megnyitásának napjára a munkanélküliek országos éhségmenetet szerveztek Washingtonba. Útvonalukon egymást követték a gyűlések és tüntetések. A munkanélküliek millióinak képviseletében az ország minden tájáról 1800 küldött érkezett Washingtonba. Az „Internacionálé"-t énekelve vonultak a kongresszus épülete elé, és a munkanélküliek haladéktalan megsegítését követelték.

A világháborús veteránok Washingtonban a kongresszus épülete előtt
Fénykép. 1932

1932 nyarán 23 000 világháborús veterán vonult Washingtonba, hogy az annak idején megígért segélyek kifizetését követelje. A menet résztvevői útközben többször összeütközésbe kerültek a rendőrséggel, vonatokat és gépkocsikat foglaltak le. Július végén tábort ütöttek Washington mellett, és küldöttséget menesztettek az elnökhöz követeléseik benyújtására. Hoover azonban megtagadta a delegáció fogadását, s az amerikai hadsereg vezérkari főnöke, MacArthur, reguláris csapatokat — géppuskákkal és könnygázbombákkal felszerelt gyalogságot, lovasságot és harckocsikat — vezényelt ki a menet résztvevői ellen. A katonaság feldúlta és felgyújtotta a veteránok táborát.

AZ 1932-ES ELNÖKVÁLASZTÁS. F. D. ROOSEVELT GYŐZELME

1932-ben esedékessé vált az újabb elnökválasztás. A köztársasági párt újra Hoovert jelölte. A demokrata párt jelöltje Franklin Delano Roosevelt volt. Roosevelt 1910-ben kezdte politikai pályafutását, amikor beválasztották New York állam szenátusába. 1913-tól 1920-ig a Wilson-kormány helyettes haditengerészeti minisztere volt, 1928-ban és 1930-ban New York állam kormányzója. Az amerikai burzsoázia nagy reményeket fűzött Roosevelthez, aki azt ígérte, hogy a gazdaság tervezése révén leküzdi a válságot és megteremti az „osztálybékét".

Roosevelt a választási hadjárat során elítélte a „nyers individualizmus" Hoover-féle politikáját, s ígéretet tett a társadalombiztosítás bevezetésére és a közmunkák bővítésére. A burzsoá sajtó

lelkesen népszerűsítette e programot, abban a reményben, hogy Rooseveltnek sikerül megerősíteni az amerikai kapitalizmust, meggyengíteni a munkások és a farmerek mozgalmát.

Roosevelt a választók óriási tömegeit állította maga mellé, és nagy győzelmet aratott. 22 809 000 szavazatot kapott, míg Hooverre, aki nagyhangú, beváltatlanul maradt ígéreteivel — hogy „60 nap alatt leküzdi a válságot" és visszahozza az országnak az „örök prosperitást" — alaposan lejáratta magát, mindössze 15 758 000 szavazatot adtak le.

3. JAPÁN

A GAZDASÁGI VÁLSÁG ÉS AZ OSZTÁLYHARC

A világgazdasági válság Japánban rendkívül éles formában jelentkezett. 1931-ben az ipari termelés bruttó értéke 32,4 százalékkal alacsonyabb volt, mint 1929-ben, a nyersanyag-kitermelő és a nehézipar termelése pedig majdnem 50 százalékkal. A főbb cikkek exportja több mint 50 százalékkal visszaesett.

A válság éveiben fokozódott a termelés és a tőke koncentrációja. 1929-ben 21 monopolszervezet volt az országban, 1930-ban már 31, s 1931 folyamán további 23 kartell jött létre. A termelés koncentrációja főleg azoknak a kis- és középvállalatoknak a csődsorozatából táplálkozott, amelyek nem bírták a versenyt a nagymonopóliumokkal.

A monopolisták támadást indítottak a dolgozók életszínvonala ellen. A munkások bére szakadatlanul csökkent, a főbb iparágakban 25—45 százalékkal. 1931-ben több mint 3 millió munkanélküli volt az országban.

Feszült helyzet alakult ki a falun is. 1931-ben a rizsárak 1929-hez képest több mint 50 százalékkal estek. A többi mezőgazdasági termék ára is jelentékenyen csökkent. Rohamosan nőtt a parasztgazdaságok eladósodása.

A földbirtokosok kihasználták a parasztok eladósodását, és elűzték őket a földről. Emellett az a körülmény, hogy a városokból tömegesen tértek vissza falura a gyárakból és üzemekből elbocsátott munkások, s így a falun nagy munkanélküli tartaléksereg képződött, megkönnyítette a földesurak számára a parasztbérlőkkel fenntartott régi, hagyományos viszonyok felszámolását. Sok földbirtokos megtagadta a lejárt bérleti szerződések felújítását, és bérmunkán alapuló saját gazdaságot épített ki.

A dolgozó tömegek szívósan védelmezték létérdekeiket. A munkások szembeszegültek az elbocsátásokkal, a bérleszállítással, a munkaidő emelésével. 1931-ben 2,5-szer annyi sztrájk volt, mint 1928-ban. A sztrájkok jól szervezettek és tartósak voltak. A falvakban megmozdultak a dolgozó parasztok tömegei. A válság első három évében több mint 8000 összecsapás zajlott le vidéken. A parasztok a földesurakkal szemben fennálló adósságaik törlését, a bérleti díj mérséklését követelték, s felvetették ezt a jelszót is: „A földet a parasztoknak!" Erősen elterjedt harci forma volt az adók és a földesurakkal szemben fennálló tartozások fizetésének kollektív megtagadása. Gyakran előfordult, hogy a parasztok felgyújtották a földesúri gazdaságokat.

Nagy méreteket öltött a munkanélküliek mozgalma. Tüntetéseket rendeztek, követelték segélyek kiutalását, a rizskészletek ingyenes kiosztását, a lakbérek elengedését, a vállalkozók terhére történő munkanélküli-biztosítást.

A monopoltőke elleni mozgalomba az értelmiség legjobbjai is bekapcsolódtak. Új demokratikus szervezetek keletkeztek: a Proletár Egészségügyi Liga, a Baloldali Színházi Liga, a Proletárírók Ligája stb. E szervezetek a rendőri üldözések ellenére sikeresen folytatták tevékenységüket.

Az uralkodó körök a munkásmozgalom és az általános demokratikus mozgalom elfojtására

Munkanélküliek

Osaka Saburo rajza. 1933

nyílt erőszakot alkalmaztak. Mindennapos jelenséggé váltak a szakszervezetek ellen végrehajtott rendőri rajtaütések, a sztrájkolók tettleges bántalmazása, a tömeges letartóztatások. 1930-ban 6000 embert tartóztattak le, 1931-ben több mint 10 000-et. Aktivizálódott a Hakurokai (Fehér Farkas Társasága), a Jimmukai (Jimmu Császár Társasága) és a többi pogromszervezet. Tagjaik terrorcselekményeket hajtottak végre munkásmozgalmi vezetők ellen, munkásgyűléseket kergettek szét, feldúlták a szakszervezetek helyiségeit.

FASISZTA KATONAI ÖSSZEESKÜVÉSEK

A japán finánccoligarchia egyre jobban hajlott arra a gondolatra, hogy „erős hatalomra" van szükség. E cél megvalósítására alkalmas eszközül kínálkoztak a katonai körök, melyek képviselői élesen bírálták a parlamenti pártokat — a Minseitót és a Seiyukait — amiatt, hogy képtelenek biztosítani a „szilárd rendet", s nyiltan követelték a parlamentáris rendszer felszámolását és katonai diktatúra bevezetését.

1931 márciusában és októberében összeesküvéseket lepleztek le, amelyek célja az volt, hogy államcsíny útján katonai diktatúrát létesítsenek. Az összeesküvők élén a fasiszta mozgalom egyik vezetője, Okawa Shumei, valamint egy Hashimoto Kingora nevű katonatiszt állott.

Különösen aktívan léptek fel ebben az időben az úgynevezett „ifjú tisztek", akik zömmel kis- és középbirtokos családok fiai voltak („öregeknek" azokat a magas rangú tiszteket nevezték, akik a katonai nemességből származtak, s részt vettek az 1904—1905-ös orosz—japán háborúban). Az „ifjú tisztek" elégedetlenségüknek adtak hangot a régi bürokráciával és a hozzá kötődő tábor-

A rendőrség szétkergeti a tokiói szállítómunkások nagygyűlését
Fénykép. 1930

noki karral szemben; úgy látták, hogy ezek akadályozzák szolgálati felemelkedésüket. 1932 tavaszán kezdett kialakulni egy csoportosulás, élén Araki tábornokkal, az „ifjú tisztek" vezérével. A csoportosuláshoz tartozott a Tartalékosok Szövetsége, bekapcsolódtak továbbá a Császári Mezőgazdasági Társaság nevű földbirtokos egyesület képviselői és néhány agrárpárti parlamenti képviselő. 1932 május elején az Ifjú Tisztek Országos Szövetsége nevű fasiszta szervezet röplapokat bocsátott ki, amelyek demagóg kirohanásokat tartalmaztak a monopóliumok ellen. Az „ifjú tisztek" — hirdették a röplapok — „segítségére sietnek" a népnek a „spekuláns kereskedelmi körök", a „politikai törtetők" és a „könnyű haszon kedvelői" elleni harcban. Röviddel ezután, május 15-én, fasiszta összeesküvők betörtek Inukai miniszterelnök rezidenciájába és megölték a kormányfőt. A Seiyukai székháza és a Mitsubishi konszern igazgatósági épülete ellen bombamerényletet hajtottak végre.

A nyílt katonai diktatúra megteremtésére irányuló kísérletet nem koronázta siker. Az uralkodó osztály veszélyesnek érezte a fasiszták antikapitalista demagógiáját. A kormány intézkedéseket foganatosított: az összeesküvőket lefegyverezték, egy részüket letartóztatták. Az összeesküvés fejét, Araki tábornokot azonban nemcsak hogy nem tartóztatták le, hanem meghagyták a hadügyminiszteri poszton az új koalíciós kabinetben, a „nemzeti egység" kormányában, amely az általános nyugtalanság lecsillapítására volt hivatott.

AZ IMPERIALISTA ELLENTÉTEK KIÉLEZŐDÉSE A TÁVOL-KELETEN. A JAPÁN CSAPATOK BETÖRÉSE ÉSZAKKELET-KÍNÁBA

A gazdasági válság éveiben a japán, amerikai és angol monopolisták Kínában elkeseredett harcot vívtak egymással a felvevőpiacokért, a tőkeelhelyezési lehetőségekért, a gazdasági és politikai befolyási övezetekért, azért, hogy a kínai nép kifosztása révén könnyítsék saját gazdaságuk helyzetét.

1931-ben az Egyesült Államokban tervezetet dolgoztak ki az úgynevezett ezüstkölcsönre vonatkozólag, hogy meg lehessen váltani Japántól a kínai vasutakat. A Sanghajban működő amerikai bank elhatározta, hogy nagyszámú fiókot nyit Északkelet-Kínában, Harbin központtal. Ugyanebben az évben az Egyesült Államok az első helyre nyomult Kína külkereskedelmében, Japánt a második, Angliát a harmadik helyre utasítva. Japán nem volt hajlandó beletörődni abba, hogy Kínában, amelyet gyarmatává akart tenni, a legfontosabb pozíciók amerikai kézre kerüljenek. Miután a gazdasági versenyben vereséget szenvedett, a külpolitikai kalandok útján keresett megoldást. A japán támadás közvetlen célpontjául Mandzsúriát (Északkelet-Kína) szemelték ki, melynek vonzó gazdasági kincseit és stratégiai helyzetét a japán imperialisták számára még fontosabbá tették a Szovjetunió és Kína elleni agresszív terveik. Mandzsúria után a japán tervekben Zsehol és Csahar következett, majd a Mongol Népköztársaság és a szovjet Távol-Kelet.

A japán katonai körök, midőn kidolgozták „Nagy-Japán" tervét — ez a hatalmas gyarmatbirodalom magában foglalta volna Kínát, a szovjet Távol-Keletet és számos más kelet-ázsiai területet —, arra számítottak, hogy saját céljaikra kihasználják az Egyesült Államok, Anglia, Franciaország és a többi imperialista hatalom vezető köreinek szovjetellenességét, s ezért az agressziót igyekeztek úgy feltüntetni, hogy az csak a „kommunista veszély" elleni harc.

A japán diplomácia teljes gőzzel működésbe lépett ebben az irányban, a vezérkar pedig közben végleges formába öntötte Északkelet-Kína elfoglalásának hadműveleti tervét.

1931 nyarán Japán befejezte az előkészületeket Kína megtámadására. A pillanat rendkívül kedvezőnek látszott a támadásra. Japán imperialista vetélytársainak figyelmét elvonta a kínai problémáról a világgazdasági válság. Magában Kínában polgárháború folyt, melyet a japán propaganda a „vörös veszedelem" hangoztatására használt fel.

1931. szeptember 18-án a japán csapatok benyomultak Északkelet-Kína területére. A támadók öt nap alatt elfoglalták Kirin és Liaoning tartomány valamennyi fontosabb lakott pontját. Ezután, kihasználva a Csang Kaj-sek-kormány kapituláns politikáját, meghódították Harbint, Csicsihaert (Cicikar), s 1932 februárjára ellenőrzésük alá vonták egész Északkelet-Kínát.

1932 januárjában a japán militaristák Sanghajt is megpróbálták elfoglalni. A sanghaji munkások és a 19. kínai hadsereg hazafias alakulatai azonban bátor helytállásukkal meghiúsították ezt a kísérletet.

A JAPÁN AGRESSZIÓ ÉS A NYUGATI HATALMAK

Noha a japánok kínai agressziója sértette a nyugati hatalmak érdekeit, s ellentétben állott a washingtoni szerződéssel, a Briand—Kellogg-paktummal és a Népszövetség alapokmányával, a nyugati vezető körök engedékeny politikát folytattak az agresszorral szemben, stratégiai fontosságú nyersanyagokat és katonai felszerelést szállítottak Japánnak, és megkönnyítették a kínai nép elleni agresszióját. Ez részint a kínai forradalom és a Szovjetunió elleni gyűlöletükkel magyarázható, részint azzal, hogy arra számítottak: az események menete japán—szovjet háború kirobbanásához vezet, s ebben mindkét fél jelentékenyen meggyengülne.

A japán csapatok azonban Északkelet-Kína meghódítása után dél felé fordultak, vagyis azokat a területeket fenyegették, amelyekhez a nyugati hatalmaknak, elsősorban Angliának és az Egyesült Államoknak igen fontos kereskedelmi, ipari és pénzügyi érdekeik fűződtek. Az angol és amerikai

monopolisták kivált akkor kezdtek nyugtalankodni, amikor a japánok megpróbálták elfoglalni Sanghajt, hiszen a város az angol kereskedelem legfontosabb központja volt Kínában, ezenkívül jelentős amerikai tőkebefektetések voltak a területén. Különböző amerikai cégek 400 fiókja működött itt. Több sanghaji villanyerőmű, közmű és légiközlekedési vállalat volt amerikai tulajdonban. 1932-ben az Egyesült Államok az első helyen állt Sanghaj importjában.

Az amerikai kormány megpróbálta feltartóztatni a Sanghaj felé irányuló japán előnyomulást. 1932. január 7-én Stimson külügyminiszter a japán és a kínai kormányhoz azonos szövegű jegyzéket intézett, amelyben rámutatott, hogy az Egyesült Államok nem ismer el és nem fog elismerni semmiféle olyan új helyzetet, „amely csorbíthatja az Egyesült Államoknak vagy állampolgárainak szerződésileg biztosított jogait Kínában, továbbá Kína szuverenitását és függetlenségét vagy területi és közigazgatási épségét, vagy azt a Kínával kapcsolatos nemzetközi politikát, amely a »nyitott kapuk« politikája néven ismeretes". Az úgynevezett „Stimson-doktrína" vagy „el nem ismerési doktrína" meghirdetése a japán—amerikai ellentétek kiéleződéséről tanúskodott. Az „el nem ismerési doktrína" célja lényegében az volt, hogy a japán agressziót a szovjet határ mentén elterülő körzetekre korlátozza.

Őrség a sanghaji angol negyed körül
Fénykép. 1932

Az angol és a francia kormány nem csatlakozott az „el nem ismerési doktrínához"; azt remélték, hogy az Egyesült Államok bevonása nélkül is megegyezésre juthatnak Japánnal kínai érdekeik biztosítását illetően. Az angol kormány 1932. január 11-én nyilvánosságra hozott kommünikéjében leszögezte, hogy kielégítőnek tekinti Japán addigi kijelentéseit a „nyitott kapuk"politikájának Északkelet-Kínában való elismeréséről.

Nem vetett gátat a Kína elleni japán agresszió kiterjesztése elé a Népszövetség sem. Mi több, az agresszor megbékéltetésének politikája hozzájárult a távol-keleti válság elmélyüléséhez. A Népszövetség Tanácsa már 1931. szeptember 21-én napirendre tűzte az északkelet-kínai japán fegyveres betörés kérdését. Három hónapi meddő vita után öt állam — Anglia, Franciaország, az Egyesült Államok, Olaszország és Németország — képviselőiből az angol Lytton elnökletével bizottságot alakítottak az északkelet-kínai helyzet tanulmányozására. A Lytton-bizottság azonban ténylegesen csak 1932 tavaszán kezdte meg a munkát. Ez alatt az idő alatt a japán militaristák, hogy a bizottságot kész helyzet elé állítsák, meggyorsították Északkelet-Kína „újjászervezését". 1932. február 29-én Mukdenben „össz-mandzsúriai tanácskozást" hívtak össze, amely néhány nap múlva Pu Ji kínai excsászárt az új „állam" — Mandzsukuo — régensévé „választotta". A Lytton-bizottság csak április végén érkezett meg Északkelet-Kínába. A helyzet tanulmányozása és a jelentés elkészítése hosszú hónapokat vett igénybe. Közben 1932. június 14-én a japán parlament de jure elismerte Mandzsukuót, majd szeptember 15-én Japán és Mandzsukuo között jegyzőkönyvet írtak alá, amely korlátlan lehetőségeket biztosított a japán militaristáknak az új „államban".

1932. október 2-án végre nyilvánosságra hozták a Lytton-bizottság jelentését. A bizottság az aggodalom és a rémület hangján írt a kínai nemzeti felszabadító mozgalom erősödéséről, a kommunista párt tevékenységéről. A jelentés elismerte, hogy Japán agressziót követett el, s azt javasolta, hogy Északkelet-Kína maradjon kínai fennhatóság alatt, de nyerjen a nagyhatalmak által garantált „autonómiát". Északkelet-Kína „internacionalizálása" valójában azt célozta, hogy a területet a nemzetközi tőke szabad vadászterületévé változtassák.

A Népszövetségben mintegy öt hónapon át éles küzdelem dúlt az imperialisták között Kína felosztásáért. A közgyűlés csak 1933. február 24-én fogadta el a Lytton-bizottság jelentésével kapcsolatos határozatot, amelyben javasolta, hogy a kínai kérdést a Népszövetség alapokmánya, a Briand—Kellogg-paktum és a washingtoni kilenchatalmi szerződés alapján rendezzék. A határozat követelte a japán csapatok kivonását Északkelet-Kínából, de ugyanakkor elismerte „Japán különleges érdekeit" Mandzsúriában. Japán azzal válaszolt a határozatra, hogy kilépett a Népszövetségből, és kiterjesztette az agressziót.

1933 május közepén a japán csapatok betörtek Hopej tartományba. A Kuomintang vezetői — noha erőik létszámfölényben voltak — a kapituláció mellett döntöttek, s május 31-én egyezményt írtak alá a japánokkal, melynek értelmében a tartomány északkeleti részét demilitarizált övezetté változtatták. Ez az áruló megállapodás megnyitotta az utat a hódítók előtt Peking és Tiencsin felé. A japán militaristák nagyarányú katonai előkészületeket tettek az újabb hódításokra.

JAPÁN KOMMUNISTA PÁRTJÁNAK HARCA A REAKCIÓ ÉS A HÁBORÚ ELLEN

Japán Kommunista Pártja bátran felvette a harcot a japán militaristák reakciós politikája és Kína elleni támadása ellen. Nyomban a japán csapatok északkelet-kínai betörése után, 1931 szeptemberében, a kommunisták felhívást intéztek a japán néphez. „Mandzsúria, a forradalmi Kína, azután a Szovjetunió — ez a menetiránya a japán imperializmusnak, a reakció távol-keleti rohamcsapatának... Munkások, parasztok, katonák!... Küzdjetek az új imperialista háború veszélye ellen! Védjétek a Szovjetuniót!" A külföldön tartózkodó Sen Katayama, Yamamoto Kenzo, Nosaka Sanzo (Okano Susumu) és más japán kommunisták felhívással fordultak a világ összes dolgozóihoz.

Számos vállalatnál, sőt a katonai egységeknél is új kommunista sejtek alakultak, titkos háborúellenes gyűléseket tartottak. 1931. november 7-én titkos gyűléseken emlékeztek meg a Nagy Októberi Szocialista Forradalom évfordulójáról.

A kommunista párt központi lapja, a „Sekki" („Vörös Zászló"), következetesen leleplezte a kormány agresszív lépéseit, és népszerűsítette a Szovjetunió békepolitikáját. A lap rendszeresen közölte a katonák és tengerészek leveleit. A kommunista párt két új lapot is indított: a „Heishi Notomo"-t („A Katona Barátja") és a „Takai Masuto"-t („Magas Árboc"), s „A katonákhoz" címmel háborúellenes brosúrát adott ki.

1932 elején a Sanghajt védő kínai munkások és katonák önfeláldozó, kitartó harcának hatására a japán hadseregben erősödni kezdtek a háborúellenes hangulatok. A parancsnokság több száz katonát és tengerészt kénytelen volt visszavonni a frontról és hazaküldeni Japánba. A Koreában állomásozó japán csapatok körében számos olyan katonát tartóztattak le, akik nem voltak hajlandók Kína ellen harcba indulni. 1932 márciusában a 15. japán gyalogezredben összetűzésre került sor a katonák és a tábori csendőrök között.

Kanazawa körzetében a behívottak feleségei behatoltak a laktanyákba, és követelték férjeik leszerelését. Himeji körzetében néhány asszony az összegyülekezett nagy tömeg előtt megpróbálta feltartóztatni a katonavonatot: a sínekre feküdtek, és így kiáltoztak: „Nem engedjük a halálba férjeinket és fiainkat."

1932. és 1933. augusztus 1-én Japánban a kommunista párt kezdeményezésére megtartották

a „nemzetközi háborúellenes napot". A felvonulók követelték a japán csapatok haladéktalan kivonását Kínából, Koreából, Tajvanról. Ilyen jelszavakat hirdettek: „Védjük meg a Szovjetuniót és a kínai forradalmat!", „Harcoljunk az imperialista háború ellen, változtassuk át polgárháborúvá!", „Vesszen a rendőri monarchia, rizst, földet, szabadságot, munkás-paraszt kormányt!"

A kormány kíméletlenül lesújtott a kommunista pártra és a haladó szervezetekre. Tízezreket tartóztattak le, a rendőrség meggyilkolta Iwata Yeshimiti és Ueda Shigeki kommunista vezetőket. 1933-ban meghalt a börtönben Kobayashi Takiji, az ismert forradalmár író. Ugyanebben az évben szétzúzták a Proletár Egészségügyi Ligát, a Baloldali Színházi Ligát, a Proletárírók Ligáját. A titkosrendőrségnek a kommunista pártba beépült provokátorai belülről igyekeztek dezorganizálni a pártot, így akarták elérni feloszlatását.

Mindez újabb súlyos próbatételek elé állította a japán kommunistákat és az összes haladó elemeket.

4. NÉMETORSZÁG

AZ OSZTÁLYHARC ÉLEZŐDÉSE

A világgazdasági válság Németországban a végsőkig kiélezte a társadalmi és politikai ellentéteket. 1932 közepén a válság elérte tetőfokát. Az ipari termelés ekkorra 46,7 százalékkal csökkent 1913-hoz képest. A válság csapásai alatt csődbe jutott a Darmstädter und Nationalbank (Danatbank), a Dresdner Bank és több más pénzintézet. 68 000 vállalat omlott össze. A nagybankok és a monopóliumok tíz- meg tízezer kisvállalatot és bankot nyeltek el, s ez tovább fokozta a gazdasági és politikai hatalomnak maroknyi monopolista kezében való koncentrációját.

A nagyburzsoázia már a válság kezdetekor arra a következtetésre jutott, hogy „keményebb kurzust" kell bevezetni. 1930 márciusában lemondott a szociáldemokrata Müller-kormány. Heinrich Brüning vezetésével a polgári pártok alakítottak koalíciós kormányt. Brüning a Keresztény-demokrata Néppárt (Centrum) jobbszárnyához tartozott, s szoros kapcsolatban állt a német monopóliumokkal és a Vatikánnal.

Brüning az első naptól fogva a polgári demokrácia korlátozásának politikáját folytatta. Az alkotmány 48. paragrafusának alkalmazásával — ez felhatalmazta a köztársasági elnököt, hogy a reichstag megkerülésével törvényerejű szükségrendeleteket (notverordnung) adjon ki — a kormány erősen csökkentette a munkanélküli segélyeket, az öregségi, rokkantsági és hadirokkant nyugdíjakat, valamint az alkalmazottak és hivatalnokok fizetését. A szükségrendeletek lehetőséget adtak a vállalkozóknak a munkabérek leszállítására; ennek nyomán a bérszint 1932-ben 1929-hez viszonyítva majdnem a felére esett. Ugyanakkor a kormány felemelte az adókat, az élelmiszerárakat, s egymilliárd márkával csökkentette a lakásépítési keretet. A munkások vásárlóképességének süllyedése a kiskereskedőket és kisiparosokat is sújtotta, sokan tönkrementek.

A Brüning-kormány a válság elleni harc címén több milliárd márka összegű szubvenciót és hitelt folyósított a nagyiparosoknak, a bankároknak és a junkereknek, s enyhítette a tőkések megadóztatását. A nagy cégek csupán export-biztosítékok és -segélyek formájában 3,1 milliárd márkát kaptak. 1931-ben az úgynevezett bankreform eredményeképpen 1,2 milliárd márkát osztottak szét a bankok között.

A gazdasági válság egész súlyával a néptömegekre nehezedett. Az iparban több mint 5 millió volt a munkanélküli. Munka nélkül maradt több százezer hivatalnok, tanító, orvos, mérnök és egyéb értelmiségi. Súlyos nélkülözéseket állt ki a dolgozó parasztság is. Csupán 1930 folyamán 20 000 parasztgazdaságot árvereztek el.

A dolgozók arra törekedtek, hogy megvédelmezzék létérdekeiket a monopoltőke nyomásával

Ernst Thälmann beszél Berlinben a május elsejei nagygyűlésen
Fénykép. 1930

szemben. A munkások egyre gyakrabban nyúltak a munkabeszüntetés fegyveréhez. 1930-ban 366 sztrájk zajlott le 244 900 résztvevővel.

Nagy méreteket öltött az 1930 júniusában kirobbant mansfeldi bányászsztrájk, amely a tervbe vett 15 százalékos bércsökkentés ellen irányult. A megmozdulást választott központi sztrájkbizottság irányította, az üzemeknél sztrájkbizottságok, sztrájkőrségek és munkás önvédelmi csoportok alakultak. A munkások nagyfokú szervezettségről és állhatatosságról tettek tanúságot. Ám a reformista és keresztény szakszervezetek vezetői derékba törték a sztrájkot, döntőbíróságra bízva a konfliktus rendezését. A döntőbíróság a vállalkozók érdekeinek védelmére kelt, s a munkabér 12,5 százalékos csökkentése mellett foglalt állást.

Ugyanezen év júliusában 40 000 rajna-vesztfáliai fémmunkás és kohász, októberben pedig 130 000 berlini fémmunkás lépett sztrájkba. Ez utóbbi megmozdulásban, amelyet a kommunista párt és a forradalmi szakszervezetek vezettek, a gazdasági követelések politikai követelésekkel fonódtak össze. A kormány és a vállalkozók, a jobboldali szociáldemokrata vezetők támogatásával, mindent elkövettek a sztrájk letörése érdekében. A reformisták kiadták a jelszót: „Gazdasági válság alatt sztrájkolni bűn!", beavatkozásra kérték fel a Brüning-kormányt, tárgyalásokat kezdtek a munkaügyi minisztériummal, és megállapodást kötöttek a sztrájk beszüntetésére.

1931-ben hozzávetőlegesen 500 sztrájk zajlott le. A legnagyobb a Ruhr-vidéki bányászok januári sztrájkja volt, melyhez a felső-sziléziai bányászok is csatlakoztak. A megmozdulást elfojtották.

Erősödőben voltak a mezőgazdasági munkások mozgalmai. 1931-ben körülbelül 200 sztrájk zajlott le a nagybirtokokon. 1932. január 23—24-én megtartották az I. országos parasztkongresszust. A kongresszus határozata rámutatott, hogy az egyenes és közvetett adók súlya immár elviselhetetlenné vált, s felszólította a parasztokat, hogy fokozzák küzdelmüket és alakítsanak parasztbizottságokat. A határozat követelte, hogy szüntessék meg a magas adókat és illetékeket, töröljék az adóhátralékokat, vessenek véget a vagyonzárolásoknak és kényszereladásoknak.

A néptömegeknek a tőke támadásával szembeni tömörítésében nagy szerepe volt Németország Kommunista Pártjának. A párt 1930 augusztusában közzétette „A német nép nemzeti és társadalmi felszabadulásának programjá"-t, amelyben megjelölte a válságból kivezető forradalmi utat, a finánctőke jármától, a munkanélküliségtől, az éhségtől, a nyomortól és a tönkrejutástól való megszabadulás útját. A párt leleplezte a fasiszták demagógiáját és revansista terveit, a jobboldali szociál-

demokrata vezérek árulását. 1931 májusában a párt kidolgozta a parasztok megsegítésének programját, hogy szorosabbra fonja a munkások és dolgozó parasztok szövetségét. A program követelte a közvetett adók megszüntetését, az egyenes adók mérséklését, a nagybirtok kártalanítás nélküli kisajátítását, a kisparasztok támogatását.

A FASISZTA VESZÉLY NÖVEKEDÉSE

Az antikapitalista mozgalom növekedésétől és a kommunista párt befolyásának erősödésétől tartó nagyburzsoázia táborában egyre fokozódott a nyugtalanság. A régi burzsoá pártok — a Német Néppárt, a Német Demokrata Párt, a Bajor Néppárt stb. — tekintélye hanyatlóban volt. Csökkent a szociáldemokrata pártnak a munkástömegekre gyakorolt befolyása is: a munkások növekvő elégedetlenséggel látták, hogy a párt jobboldali vezérei támogatják a szükségrendeleteket, a kormány reakciós intézkedéseit, s akadályozzák a proletariátus akcióegységét.

A monopolisták és a junkerek aktívabban kezdték támogatni a fasisztákat. Fritz Thyssen, a Vereinigte Stahlwerke vezére, aki még 1929-ben összehozta Hitlert Düsseldorfban a Ruhr-vidéki nagyiparosokkal, bőkezűen pénzelte a náci párt választási hadjáratait. A párt nagy összegeket kapott a Ruhr-vidéki kőszénszindikátus vezérkarától, az I. G. Farbentól és más monopóliumoktól is.

Hitler fasiszta pártja, az úgynevezett Nemzeti-szocialista Német Munkáspárt (Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei — NSDAP), valósággal elárasztotta az országot demagógiájával. A nácik, kijelentvén, hogy a német dolgozó tömegek minden nyomorúsága a versailles-i békerendszerből fakad, megígérték, hogy amint hatalomra jutnak, megsemmisítik a versailles-i békeszerződést, felszámolják a fegyverkezési korlátozásokat, visszaszerzik az első világháború következtében elvesztett német területeket, s újabb területeket hódítanak meg, hogy a „német fajnak" „életteret" biztosítsanak. A német faji felsőbbrendűség „elméletét" hirdették, azt bizonygatták, hogy Németország uralomra hivatott más népek felett, minden eszközzel szították a sovinizmust és az antiszemitizmust. A munkanélkülieknek munkát és nagyobb segélyt ígértek; a munkásoknak magasabb munkabért és jobb munkafeltételeket, a kisparasztoknak a bérleti díj megszüntetését, az adósságok eltörlését és anyagi támogatást; a kiskereskedőknek és kisiparosoknak adócsökkentést és olcsó hitelt; az infláció áldozatainak pénzügyi kártalanítást; a leszerelt tiszteknek új hadsereg megteremtését és a revansgondolat valóra váltását. Kereskedők, kisiparosok, parasztok, alkalmazottak, hivatalnokok, katonatisztek és politikailag-eszmeileg elmaradott munkások milliói estek áldozatul a fasiszták szociális és nacionalista demagógiájának, követték jelszavaikat: „Versailles és a nemzeti elnyomás ellen!", „Az erős Németországért, a Harmadik Birodalomért!" Ugyanakkor a nácik a „bolsevista forradalom" fantomjával rémítgették a burzsoáziát, s azt ígérték, hogy elfojtják a munkásmozgalmat, és kiirtják a marxista befolyást a tömegekből. A német nemzeti kultúráért vívott harc zászlaja alatt igyekeztek a maguk oldalára vonni a német értelmiséget is, amelyben a válság idején tért hódított a kétségbeesés és pesszimizmus.

Az 1930 szeptemberi reichstag-választásokon a hitlerista párt nagy sikert aratott: 6,4 millió szavazatot kapott. Göringgel az élen 107 nemzetiszocialista szerzett képviselői mandátumot. A régi burzsoá pártok és a szociáldemokraták igen sok szavazatot vesztettek. A kommunista párt 4 590 000 szavazatot kapott, 1,3 millióval többet, mint az előző választáson. A választási eredmények tehát azt mutatták, hogy egyfelől a haladó erők a kommunista párt köré tömörülnek, másfelől a reakciós elemek a náci párt mögött zárkóznak fel.

Az országban egyre feszültebbé vált a helyzet. 1931. október 10-én Harzburgban (Braunschweig) összegyűltek a reakciós pártok és szervezetek képviselői. Ott volt Hitler, a német-nemzetiek vezérei — Hugenberg, Seldte, Duesterberg —, a bankár Schacht, továbbá von Seeckt és von der Goltz tábornokok. Egyesítette őket az a törekvés, hogy a legrövidebb időn belül megsemmisítsék

„A közönség kedvence"
A „Der wahre Jacob" című lap karikatúrája. 1932 június

a demokratikus intézményeket, és létrehozzák a monopoltőke legagresszívebb és legsovinisztább köreinek diktatúráját. A konferencián megalakult az úgynevezett harzburgi front. Hitler és Hugenberg a front nevében a Brüning-kormány és a szociáldemokrata Braun által vezetett porosz kormány lemondását követelték. A fronton belül folytatódott a pártok és csoportosulások harca, de a fasiszták befolyása — minthogy partnereiktől eltérően sikerült tömegbázist szerezniük — egyre erősödött. 1932. január 27-én Düsseldorfban a Német Birodalmi Ipari Szövetség ülésén a nagyipar és a finánctőke 300 képviselője jelenlétében Hitler kifejtette pártja programját, és ígéretet tett a monopolistáknak, hogy „gyökerestül kiirtja a marxizmust Németországban". A monopolista körök fokozták a hitleristák politikai és anyagi támogatását.

A fasizmusnak csak az ország összes haladó és békeszerető erőinek határozott közös fellépése állhatta útját. A kommunista párt erőteljesen és következetesen harcolt a fasizmus ellen, a munkás-egységfront létrehozásáért. Rámutatott, hogy a fasizmus szörnyű szenvedéseket zúdít a népre, háborúba és nemzeti katasztrófába taszítja az országot. Németország Kommunista Pártjának Központi Bizottsága már 1930 augusztusában, „A német nép nemzeti és társadalmi felszabadulásának programjá"-ban leszögezte: „A nemzetiszocialista párt ellensége a népnek, reakciós, szocialista-ellenes párt, amely kizsákmányolást és rabságot hoz a német népre." 1932. január 28-án a párt „Németország munkásaihoz, a városi és falusi dolgozókhoz" címmel kiáltványt tett közzé. Ebben ismételten rámutatott, hogy a legsürgősebb, halaszthatatlan feladat a munkás-egységfront megte-

remtése. Felhívta a munkásokat, hogy harcoljanak a bérleszállítás és a szükségrendeletek ellen, a demokratikus szabadságjogok visszaállításáért, szervezzenek az üzemekben és a háztömbökben fegyveres önvédelmi csoportokat a náci terrorista bandák ellen.

A kommunista párt több ízben javasolta a szociáldemokrata párt vezetőségének, hogy harcoljanak közösen a fasizmus ellen. A szociáldemokrata vezérek azonban mindannyiszor visszautasították az akcióegységet. A szociáldemokrata pártvezetőség bomlasztó politikája jelentős mértékben demoralizálta a munkásosztályt. Nem hanyagolható el az a körülmény sem, hogy a kommunista párt nem küszöbölte ki tevékenységéből a szektás és dogmatikus elemeket, nem mindig értékelte helyesen az erőviszonyokat, komoly taktikai hibákat követett el. Többek között — mint később Wilhelm Pieck megállapította — a kommunisták „elég hosszú ideig úgy vélték, hogy Hermann Müller kormánya fasizálást folytat, hogy a Brüning-kormány már a fasiszta diktatúra kormánya", másfelől viszont „lebecsülték a hitlerista mozgalmat, azt hivén, hogy olyan országban, mint Németország, amelynek ilyen jól szervezett munkásosztálya van, a hitleristák nem tudják megszerezni a hatalmat, s hogy az elemi erővel Hitlerhez sodródott kispolgári tömegek ugyanolyan gyorsan hátat fordítanak majd neki". Helytelen volt továbbá a szociáldemokráciának a fasizmussal való azonosítása, amely megnehezítette az egységes forradalmi antifasiszta front megteremtését.

AZ 1932. ÉVI VÁLASZTÁSOK. A FASISZTÁK HATALOMRA JUTÁSA

1932 tavaszán Németország köztársasági elnököt választott. Hindenburg újra jelöltette magát. A szociáldemokraták őt támogatták, kijelentvén, hogy Hindenburg megválasztása megmenti az országot a fasizmustól. A nácik Hitlert jelölték, a Német Nemzeti Néppárt Duesterberget. A kommunista párt jelöltje Ernst Thälmann volt. A kommunisták ezzel a jelszóval indultak: „Aki Hindenburgot választja, Hitlert választja; aki Hitlert választja, a háborút választja!" Az első fordulóban Thälmann 5 millió szavazatot kapott, Hindenburg 18,6 milliót, Hitler 11,3 milliót, Duesterberg 2,5 milliót. Minthogy egyik jelölt sem szerezte meg az abszolút többséget, április 10-én új szavazást tartottak. A második fordulóban Hindenburg megkapta az abszolút többséget.

Hindenburg felszólítására a Brüning-kormány május 30-án lemondott. Az új kabinetet Franz von Papen alakította meg, aki közismert volt reakciós beállítottságáról, a Reichswehrhez és a fasiszta szervezetekhez fűződő szoros kapcsolatairól. A „grófok és bárók kabinetjének" első intézkedése az volt, hogy megnövelte az adóterhet és megnyirbálta a társadalombiztosítást. Ugyanakkor milliós szubvenciókat nyújtottak az iparmágnásoknak és nagybirtokosoknak.

1932 júliusában a Papen-kormány feloszlatta a reichstagot és szétkergette Poroszország szociáldemokrata kormányát. A kommunista párt a kialakult helyzetre való tekintettel általános tiltakozó sztrájkot javasolt a szociáldemokrata párt vezetőségének. A jobboldali szociáldemokrata vezérek azonban ezúttal is elutasították a kommunisták javaslatát, sőt egyenesen „provokációval" vádolták őket, s kijelentették, hogy „legálisan" fognak eljárni. Minden eszközt latbavetettek, hogy meghiúsítsák a tömegek bármiféle forradalmi kezdeményezését.

A július 31-i reichstag-választásokon a náci párt 13,7 millió szavazatot és 230 mandátumot kapott. A régi polgári pártok többsége elveszítette híveit. A kommunista párt a terror ellenére 5,3 millió szavazatot és 89 mandátumot szerzett, a szociáldemokrata párt mintegy 8 millió szavazatot és 133 mandátumot. A hitleristák nyíltan hatalmat követeltek.

Ebben a helyzetben a demokrácia híveinek minden késedelem nélkül a leghatározottabban cselekedniük kellett volna. Augusztus 30-án, az új reichstag megnyitó ülésén a 75 éves Clara Zetkin lángoló beszédet tartott, amelyben figyelmeztette a német népet a fasizmus előretörésének veszélyére. „Ez az óra — mondotta — az összes dolgozók egységfrontját követeli, hogy visszaverjük

a fasizmust, megmentsük a szolgaságba döntött, kizsákmányolt emberek szervezeteinek erejét, hogy biztosítsuk puszta fizikai létüket. E halaszthatatlan történelmi szükségszerűség előtt meg kell hátrálniuk a bénító, sorainkat megosztó politikai, szakszervezeti és vallási megfontolásoknak."

1932 őszén a kommunista pártnak sikerült széles körű proletármozgalmat szerveznie a fasizmus és a reakció ellen, a Papen-kormány szükségrendeletei ellen. A kommunisták szervezetten szembeszálltak a nácik banditatámadásaival, s ezekben az akciókban sok szociáldemokrata és pártonkívüli is részt vett. Ez a tömegmozgalom a munkás-egységfront alapjává válhatott volna.

1932 utolsó három hónapjában mintegy ezer sztrájk zajlott le az országban. Egy részük politikai jellegű volt.

Novemberben újabb parlamenti választásokat tartottak. Az eredmények a kommunista párt befolyásának megnövekedését mutatták: csaknem 6 millió szavazatot kapott. A kommunistáknak és a szociáldemokratáknak együttvéve 221 képviselőjük volt a reichstagban, míg a nemzetiszocialisták 2 millió szavazatot vesztettek, s mandátumaik száma 230-ról 196-ra csökkent. A náci párt a helyi önkormányzati szervek választásain is vereséget szenvedett. Mindez fejvesztettséget szült a fasiszta vezetők körében.

Minthogy a Papen-kormány láthatólag nem tudott megbirkózni a forradalmi mozgalommal, sok monopolista és junker a fasiszta diktatúra azonnali bevezetését követelte. Novemberben gyárosok és bankárok egy csoportja petíciót intézett Hindenburg elnökhöz, hogy nevezze ki Hitlert birodalmi kancellárnak. Az uralkodó körök azonban egy ideig még manővereztek, megpróbáltak Hitler segítsége nélkül kijutni a gazdasági válságból és a politikai zsákutcából, amelybe maguk juttatták az országot. November 17-én Papen lemondott, és Schleicher tábornok lett a birodalmi kancellár. Az új kabinet — mint Thälmann mondotta — „az álszociális manőverek és a megnyugvás kormányának" szerepét volt hivatva betölteni. Schleicher valóban hatályon kívül helyezte Papen leggyűlöletesebb szükségrendeleteit, de „megnyugvást" nem sikerült elérnie. 1933 január első napjaiban Kölnben, Schroeder bankár házában titkos megbeszélést tartottak egyrészt a monopoltőke képviselői, Vögler, Thyssen, Kirdorf és Schroeder, másrészt Papen, Hitler és Hugenberg részvételével. Az értekezleten végleges döntés született arról, hogy hatalomra segítik a fasisztákat.

Január 22-én a hitleristák — a rendőrség elnéző magatartásától kísérve — provokációs tüntetést szerveztek a kommunista párt központi szervei előtt. Válaszképpen január 25-én 130 000 berlini munkás — élükön a kommunista párt vezetőivel, Thälmann-nal, Ulbrichttal, Schehrrel és Florinnal — vonult fel a főváros utcáin, tanúságot téve arról, hogy kész szembeszállni a fasizmussal. A kommunista párt vezetősége ismét együttes fellépést javasolt a szociáldemokrata vezéreknek a fasizmus ellen, de a szociáldemokraták most is megtagadták az egységfront létrehozását.

1933. január 30-án Hindenburg elnök Hitlert nevezte ki birodalmi kancellárrá. Papen alkancellár lett. Németországban létrejött a legreakciósabb burzsoá politikai párt, a fasiszta párt nyílt terrorista diktatúrája.

A nácik uralomra jutása nem volt elkerülhetetlen. A hatalmat főleg azért sikerült megszerezniük, mert az antifasiszta erők dezorganizáltak voltak, a munkásosztály nem volt egységes, jelentős része a jobboldali szociáldemokrata vezérek befolyása alatt állt, s ezek hosszú időn át opportunista nézetekkel mérgezték a munkások tudatát, eszmeileg és szervezetileg gyengítették a proletariátust, meghiúsították a kommunisták minden olyan kísérletét, amely a reakció ellen egységes harci front megteremtésére irányult, s ezzel a fasizmus útját egyengették.

Hitler hatalomra jutásának másnapján a kommunista párt Központi Bizottsága felszólította a szociáldemokrata párt és a szakszervezetek vezéreit, hogy haladéktalanul hirdessenek általános sztrájkot a következő jelszavakkal: „Ki az utcára!", „Hagyjátok el az üzemeket!", „A fasiszta vérebek rohamára haladéktalanul válaszoljunk sztrájkkal, tömegsztrájkkal, általános sztrájkkal!" A jobboldali szociáldemokrata vezérek azonban ezt az indítványt is elvetették azzal az indokkal,

„HÁBORÚ ÉS HULLÁK — A GAZDAGOK UTOLSÓ REMÉNYSÉGE"
John Hartfield. 1932

hogy Hitler törvényesen került hatalomra, és hogy a proletariátusnak nem szabad „idő előtt elpufogtatnia az általános sztrájk puskaporát".

A hitleristák uralomra jutása nem a német burzsoázia erejét, hanem bizonyos tekintetben gyengeségét mutatta: már nem tudott uralkodni a parlamentarizmus és a polgári demokrácia régi eszközeivel, s ezért folyamodott a nyílt terror módszeréhez.

Hitler hatalomra jutásában közvetve szerepük volt az Egyesült Államok és Anglia reakciós köreinek. Az amerikai és angol bankok és trösztök sok milliárd dollárt fektettek a német hadiipari potenciál helyreállításába azzal a szándékkal, hogy Németországot a Szovjetunió elleni harcra használják fel. Vezető amerikai monopolisták — többek között Morgan, Du Pont, Rockefeller — éveken át támogatták a hitlerista pártot.

A NÁCI TERROR

A fasiszták a hatalom megszerzése után nyomban feloszlatták a reichstagot, és 1933 március elejére új választásokat írtak ki. De nem voltak benne biztosak, hogy sikerül majd megszerezniük a többséget. Ezért Hitler, alighogy elfoglalta a birodalmi kancellári széket, a kabinet ülésén — amelyen Papen, Neurath, Frick és Göring vett részt — azt javasolta, hogy sújtsanak le a kommunista pártra. Kijelentette: „Ha elnyomjuk a kommunista pártot, csökkenthetjük szavazatainak számát, s így megszerezhetjük a reichstagban a többséget."

A hitleristák, helyzetüket bizonytalannak érezve, ismét a monopolistákhoz fordultak segítségért. Február 20-án Hitler és Göring találkozott 25 iparmágnással. Ott volt többek között Gustav és Alfried Krupp, az I. G. Farbenindustrie négy vezetője, Albert Vögler, az acélmonopólium feje, Hjalmar Schacht bankár és mások. Hitler a megbeszélésen kijelentette, hogy pártjának fő célja a „totális ellenőrzés" megvalósítása Németország felett, mindennemű ellenzék megsemmisítése és az erős német hadsereg újjáteremtése. „A március 5-i választások az utolsók lesznek az elkövetkező tíz évben, sőt lehet, hogy az elkövetkező száz évben is." A monopolisták jóváhagyták a hitleristák reakciós programját. Schacht kezdeményezésére 3 millió márkás alapot létesítettek a náci párt választási kampányának támogatására.

A nácik a kommunista párt szétzúzása céljából példátlan provokációt szerveztek: február 27-ére virradó éjjel felgyújtották a birodalmi gyűlés épületét, s a kommunistákat vádolták meg az akció elkövetésével. A provokáció fő szervezője Göring volt. Később, Hitler legközelebbi híveinek szűk körében nyíltan be is ismerte ezt. „Én vagyok az egyetlen, aki valóban ismeri a Reichstagot — mondotta —, mert én gyújtottam fel." A hitleristák e provokáció ürügyén előre összeállított listák alapján tömegesen tartóztatták le az antifasisztákat. Több mint 10 000 embert vetettek börtönbe. Február 28-án Hindenburg a Hitler-kormány javaslatára szükségrendelettel hatályon kívül helyezte a weimari alkotmánynak mindazon cikkelyeit, amelyek a személyi szabadságot, a szólás-, sajtó-, gyülekezési és egyesülési szabadságot garantálták.

A kommunisták bátran folytatták a harcot a fasizmus ellen, valamennyi dolgozó akcióegységének kialakítására törekedve, pártállásra vagy szakszervezeti hovatartozásra való tekintet nélkül. Thälmann február 27-én nyílt levélben az egységfront megteremtésére szólította fel a szociáldemokrata munkásokat és szakszervezeti tagokat. „Ha közösen harcolunk — írta —, legyőzhetetlenek leszünk." Március 1-én a kommunista párt újabb levelet intézett a szociáldemokrata párt vezetőségéhez és a Német Általános Szakszervezeti Szövetséghez, amelyben általános politikai sztrájkot javasolt a fasiszta diktatúra ellen. De a jobboldali szociáldemokrata vezérek még e súlyos órában is elvetették a kommunisták indítványát, megakadályozva a német munkásosztály közös antifasiszta akcióit.

Március 3-án a fasiszták letartóztatták és börtönbe vetették Ernst Thälmannt.

1933. március 5-én a hitlerista terrorral dacolva mintegy 5 millió választó szavazott a kom-

Náci könyvmáglya Berlinben
Fénykép. 1933

munistákra és több mint 7 millió a szociáldemokratákra. A hitleristák 17 millió szavazatot (43,7 százalék) szereztek, azaz nem kapták meg az abszolút többséget. Ekkor újabb törvénytelenséghez folyamodtak: megsemmisítették a 81 kommunista képviselő mandátumát. Csak így tudták biztosítani maguknak a szükséges többséget.

Mindennapossá váltak a tömeges letartóztatások, a kínzások, a gyilkosságok. A Hitler-kormány a megalakulását követő hat hét folyamán kb. 18 000 kommunistát vetett börtönbe. Március 14-én a kommunista pártot törvényen kívül helyezték. Május 2-án szétzúzták a szakszervezeteket, vagyonukat elkobozták, vezetőiket koncentrációs táborba zárták. A szakszervezetek helyett a Hitler-kormány megalakította az úgynevezett Német Munkafrontot. A munkásosztály által száz esztendő leforgása alatt kivívott jogokat a fasiszták száz nap alatt megsemmisítették. Az országban példátlan terror lett úrrá. A kommunisták után a szociáldemokratákra került a sor. 1933. június 22-én a szociáldemokrata pártot betiltották, tagjait államellenes elemeknek nyilvánították, ezrével vetették őket börtönbe vagy koncentrációs táborba. Sok szociáldemokrata vérpadon fejezte be életét.

A kommunista párt elleni hajsza előjátéka volt a demokrácia teljes megsemmisítésének. A munkásosztály szervezeteinek felszámolása után a nácik elérték, hogy a sajátjukon kívül valamennyi polgári párt „feloszlatta magát".

Megkezdődött a német nép történetének legsötétebb és legsúlyosabb korszaka. A legdurvább önkényt és az ember megcsúfolását törvénnyé avatták, a bűnből erény lett, a sortüzek és gyilkosságok hőstettnek számítottak. Seregestül hagyták el a náci Németországot az antifasiszták, köztük nagy tudósok, írók és művészek, mint Albert Einstein, Richard Courant, Fritz Haber, Alfred Neumann, Bertolt Brecht, Heinrich és Thomas Mann, Lion Feuchtwanger, Erich Maria Remarque, Arnold Zweig és mások.

Letartóztatott antifasiszták Breslauban
Fénykép. 1933

A LIPCSEI PER

1933 szeptemberében a nácik provokációs pert rendeztek Lipcsében a Reichstag felgyújtásának ügyében. A per fővádlottja Georgi Dimitrov bolgár emigráns kommunista vezető volt.

A „pernek" az volt a rendeltetése, hogy igazolja a világközvélemény előtt a nácik terrorintézkedéseit, a forradalmár munkások, a marxizmus és a demokratikus szabadságjogok ellen indított hadjáratukat, s meggyőzze az egész világ tőkéseit, hogy a hitleristák sikeresen küzdenek a „világkommunizmus" ellen, megmentve a kapitalista Európát a kommunista veszedelemtől.

De a fasiszták elszámították magukat. Dimitrov a vádlottak padját szónoki emelvénnyé változtatta, melyről leleplezte a fasisztákat mint a demokrácia ellenségeit. Megcáfolva az ügyésznek a német kommunista mozgalom ellen intézett rágalmazó kirohanásait, az utolsó szó jogán mondott beszédében megállapította:

„Bizonyítást nyert, hogy a Reichstag felgyújtása ürügyül szolgált egy alaposan átgondolt irtóhadjárathoz a munkásosztály és annak élcsapata, Németország Kommunista Pártja ellen... A nemzetiszocialistáknak szükségük volt egy elterelő manőverre, hogy elvonják a figyelmet a nemzeti táboron belüli nehézségekről, és áttörjék a munkások egységfrontját. A »nemzeti kormánynak« nyomatékos ürügyre volt szüksége a február 28-i szükségrendelet kibocsátásához, amely megszüntette a sajtószabadságot, a személyi biztonságot, s rendszerré változtatta a rendőri önkényt, a koncentrációs táborokat és a kommunisták elleni harc egyéb eszközeit."

Dimitrovnak a lipcsei perben tanúsított bátor magatartása világszerte harcra lelkesítette a dolgozók millióit az antifasiszta népfront megteremtéséért. Sok országban gyűléseken és tüntetéseken tiltakoztak a fasiszta vérbíráskodás ellen. Londonban „ellenpert" rendeztek, amely megcáfolhatatlan bizonyítékok alapján kimutatta, hogy a Reichstagot a hitleristák gyújtották fel. A lipcsei bíróság

Dimitrov a bíróság előtt
Fénykép. 1933

a világszerte kibontakozó tiltakozó mozgalom nyomására kénytelen volt felmenteni Dimitrovot. A nácik bírósági komédiája csúfos kudarccal végződött. Ezzel a demokrácia erői jelentős győzelmet arattak a fasizmus felett. A szovjet kormány közölte, hogy Dimitrovnak megadja a szovjet állampolgárságot. A német hatóságok kénytelenek voltak engedélyezni, hogy Dimitrov elhagyja Németországot és a Szovjetunióba utazzék.

A HITLERI NÉMETORSZÁG HÓDÍTÓ TERVEI

A Hitler-kormány egész külpolitikája végső soron egyetlen legfőbb célt szolgált: a világuralom megszerzésére irányuló agresszív rablóháborúk előkészítését és kirobbantását. A világuralomhoz vezető úton a hitleristák szemében a Szovjetunió létezése volt a legfőbb akadály. Ezért hatalomra jutásuk pillanatától kezdve készülődtek a Szovjetunió elleni rablóháborúra, kijelentvén, hogy Németországnak fel kell újítania a „Drang nach Osten"-t, a keletre irányuló előnyomulást, amelyet az oroszok évszázadokkal ezelőtt feltartóztattak. „Mi nemzetiszocialisták — írta Hitler még 1924-ben — tudatosan elhatároljuk magunkat a háború előtti német külpolitikai irányvonaltól. Mi ott folytatjuk, ahol 600 évvel ezelőtt abbahagytuk. Beszüntetjük a németek mozgását Európa déli és nyugati tájai felé, s a keleti földekre vetjük tekintetünket. Végül: beszüntetjük a háború előtti korszak gyarmati és kereskedelmi politikáját, s áttérünk a jövő területi politikájára."

A fasiszta Németország agressziója azonban nemcsak a Szovjetunió ellen irányult, hanem sok más ország ellen is. A hitleristák féktelen propagandahadjáratot indítottak Németország „életterének" megszerzéséért, a gyarmatok újrafelosztásáért, azért, hogy a leigázott népeket a német kizsákmányolók rabszolgáivá változtassák. Hitlerék óriási propagandagépezete nap mint nap, pillanatnyi szünet nélkül harsogta a németek fülébe azt az eszelős gondolatot, hogy a német népnek „külön-

leges missziója" van, hogy a világ „vezetésére" hivatott. Ha viszont a népek nem hajlandók alávetni magukat a „szervezett akaratnak", a németek kötelessége, hogy fegyverrel kényszerítsék őket erre.

1933 októberében a hitleri Németország kilépett a Népszövetségből és elhagyta a leszerelési konferenciát, 1933. december 18-án pedig azzal a követeléssel állt elő, hogy helyezzék hatályon kívül a versailles-i békeszerződés valamennyi katonai vonatkozású cikkelyét, engedélyezzék a német hadsereg létszámának 300 000 főre való felemelését, valamennyi fegyverfajta gyártásának megindítását és a rajnai demilitarizált övezet katonai megszállását.

A fasiszta Németország agresszív terveit jelentékenyen elősegítette, hogy a többi kapitalista országban is erősödtek a militarista irányzatok.

5. ANGLIA

A GAZDASÁGI VÁLSÁG ÉS A DOLGOZÓK HELYZETE

A tőkés stabilizáció időszakában Angliában nem következett be olyan erőteljes ipari fellendülés, mint a többi kapitalista országban. A brit imperializmus már ekkor feladta a tőkés világ ipari termelésében és a világkereskedelemben elfoglalt pozícióit. 1929-ben Anglia ipari termelése alig haladta meg a háború előtti színvonalat.

Az 1929 végén—1930 elején bekövetkező válság az angol nemzetgazdaság valamennyi ágára kiterjedt. A krízis elsősorban az ipari termelés jelentős csökkenésében nyilvánult meg. A nyersvas- és acéltermelés, továbbá a villamos felszerelések gyártása a válság évei alatt a felére esett vissza, a hajóépítés 88 százalékkal, a gépgyártás pedig egyharmadával csökkent. A textilipar 60—66 százalékos kapacitással dolgozott. Északkelet-Angliában, Skóciában, Dél-Walesben, Dél-Lancashire-ben az üzemek jelentős része leállt.

A mezőgazdaság, amely már előzőleg is krónikus válsággal küszködött, ugyancsak súlyos helyzetbe került. A mezőgazdasági árak 1930-tól 1932-ig 34 százalékkal estek.

Súlyosan megsínylette a válságot az angol külkereskedelem, a pénzügyi és hitelrendszer is. A külkereskedelmi forgalom több mint 50 százalékkal csökkent. A font sterling értéke 1931-ben már 30 százalékkal az aranyparitás alá esett. A történelemben először Angliának nemcsak a kereskedelmi, hanem a fizetési mérlege is passzívra fordult. A kormány kénytelen volt hivatalosan letérni az aranyalapról.

A válság nagymértékben súlyosbította a dolgozó tömegek helyzetét. A tőkések mintegy hárommillió munkást bocsátottak el. 1932-ben hivatalos adatok szerint az összes munkások 22 százaléka, egyes iparágakban (szénbányászat, kohászat, hajóipar) 61 százaléka állt munka nélkül.

A legfontosabb gazdasági ágazatok hanyatlása következtében Walesben, Lancashire-ben, Skóciában megjelentek az úgynevezett elnéptelenedett vagy „depressziós" körzetek. Sok munkás kénytelen volt családostul elköltözni ezekről a vidékekről.

Erősödésnek indult a sztrájkmozgalom. A válság három és fél esztendeje alatt (1930-tól 1933-ig) 1430 sztrájk zajlott le az országban 1 260 000 résztvevővel. A sztrájkok következtében összesen 18 millió munkanap ment veszendőbe. A sztrájkmozgalom a textiliparban öltötte a legnagyobb méreteket.

A MUNKÁSPÁRTI KORMÁNY POLITIKÁJA

A MacDonald-kormány nem teljesítette a Munkáspárt választási ígéreteit (a dolgozó tömegek életszínvonalának emelése, a bányászatban a hétórás munkanap visszaállítása, a teljes és részleges

Harry Pollitt felszólalása egy londoni nagygyűlésen
Fénykép. 1930

munkanélküliek helyzetének megjavítása stb.). A „rászorultság felülvizsgálásának" címén a kormány csökkentette, sőt esetenként megvonta a munkanélküli-segélyeket.

Külpolitikai téren a munkáspárti politikusok kénytelenek voltak rögtön kormányra kerülésük után teljesíteni a választók egyik legfontosabb követelését: helyreállították a diplomáciai kapcsolatokat a Szovjetunióval. Ám egyéb tekintetben a MacDonald-kormány külpolitikai irányvonala semmiben sem különbözött a konzervatívokétól.

A kormány, kiutat keresve a válságból, fokozta a gyarmatok kizsákmányolását, elfojtotta India és Egyiptom népeinek nemzeti felszabadító mozgalmát.

A munkáspárti kormánynak a néptömegek érdekei ellen irányuló politikája tiltakozó megmozdulásokat, sztrájkokat, tüntetéseket váltott ki, a munkanélküliek éhségmeneteket rendeztek. 1930. március 6-án, a „munkanélküliség elleni harc nemzetközi napján" a gyűléseken felszólalt Harry Pollitt, William Gallacher és más kommunista vezetők. Rámutattak, hogy az adott helyzetben a fő feladat a tőke elleni harc szervezettebbé és határozottabbá tétele, a munkás-egységfront megteremtése.

A monopolista burzsoázia a maga részéről sürgetően követelte a munkáspárti kormánytól, hogy tegyen „határozottabb intézkedéseket" a válságból való kijutás biztosítására — a dolgozók életszínvonala elleni támadás továbbvitele útján. 1931 nyarán a George May elnökletével megalakított királyi különbizottság rendkívüli „takarékossági" intézkedéseket javasolt, elsősorban

a társadalombiztosítási kiadások csökkentését és a közvetett adók emelését. A néptömegek felháborodással vették tudomásul, hogy a munkáspárti kormány kész e „takarékossági" program megvalósítására. Az országban mozgalom bontakozott ki ezzel a jelszóval: „Egyetlen pennyt sem a munkásoktól!"; tüntető felvonulásokat, gyűléseket tartottak, tiltakozó petíciókra gyűjtöttek aláírásokat. A mozgalmat a Munkáspárt egyszerű tagjai támogatták. A mozgalom nyomása alatt még a munkáspárti miniszterek egy része is szembehelyezkedett a May-bizottság javaslatával.

A „NEMZETI KORMÁNY"

A kabineten belüli nézeteltérések kormányválsághoz vezettek. 1931 augusztusában a Munkáspárt kormánya lemondott. Ezzel egyidejűleg azonban három munkáspárti vezér, MacDonald, Snowden és Thomas, kilépett a pártból, és megalakította az úgynevezett nemzeti munkáspárti csoportot. Ez gyakorlatilag azt jelentette, hogy átálltak a konzervatívok oldalára. A konzervatívokkal és a liberális pártból kivált nemzeti liberálisokkal szövetségre lépve megalakították az úgynevezett „nemzeti kormányt", amelynek ismét MacDonald lett az elnöke. A Munkáspárt helyükön maradt vezérei taktikai manőverhez folyamodtak: hogy emeljék a párt presztízsét a munkások körében, ellenzékbe vonultak. MacDonaldot kizárták a pártból és a szakszervezetből.

Hamarosan parlamenti választásokra került sor. A konzervatívok és nemzeti munkáspártiak tömbje — az úgynevezett „nemzeti koalíció" — 497 mandátumot kapott, ebből 471 volt a konzervatívoké, 13 pedig a nemzeti munkáspártiaké. A Munkáspárt nagy vereséget szenvedett; mindössze 46 jelöltje jutott be a parlamentbe. A liberálisok 68 mandátumot szereztek.

A választások eredményeképpen a „nemzeti kormány" maradt hatalmon. A dolgozó tömegek elleni támadás megerősödött. MacDonald felszólította a népet, hogy „húzza összébb a nadrágszíját", és törvényt vitt keresztül a parlamentben a „takarékossági" rendszabályokról.

A dolgozók a választások után is erélyesen szembeszálltak a „nemzeti kormány" népellenes intézkedéseivel. Nagy esemény volt az angol haditengerészek 1931. szeptember 12-én kezdődő sztrájkja Invergordonban (Észak-Skócia). A 25 százalékos zsoldcsökkentésről szóló parancsra válaszul a matrózok kijelentették, hogy ha a parancsot nem vonják vissza, megtagadják szolgálati kötelességeik teljesítését. Szeptember 15-én érvényt is szereztek elhatározásuknak: az admiralitás parancsot adott a flottának, hogy fusson ki a tengerre, de a tengerészek megtagadták az engedelmességet. A megmozdulás komoly nyugtalanságot keltett a kormánykörökben, és MacDonald Invergordonba utazott, hogy „lecsillapítsa" a matrózokat. De semmiféle rábeszélés sem segített. Szeptember 17-én a kormány meghátrálásra kényszerült: a tengerészek zsoldját csak 10 százalékkal csökkentették. A tengerészek tehát részleges győzelmet arattak.

A sztrájkharcok mellett megerősödött a munkanélküliek mozgalma is a munkanélküli-segélyek visszaállításáért. 1932-ben az éhségmenetekben és tüntetéseken nem egy esetben 100 000-nél is többen vettek részt.

Anglia gazdasági nehézségeit fokozta a dominiumokkal való gazdasági és politikai ellentétek élesedése, a nemzeti felszabadító mozgalom erősödése a gyarmati és függő országokban, továbbá az imperialista hatalmak között a piacokért dúló elkeseredett küzdelem. A Brit Birodalom alapjai meginogtak.

Az angol burzsoázia minden erejével azon volt, hogy megakadályozza a Brit Birodalom széthullását. 1931-ben elfogadták az úgynevezett westminsteri statútumot. Ennek értelmében a dominiumok formálisan is jogot nyertek arra, hogy önállóan döntsenek a bel- és külpolitika kérdéseiben, diplomáciai képviselőket váltsanak más országokkal, nemzetközi megállapodásokat létesítsenek. Anglia és a dominiumok a westminsteri statútum értelmében a Brit Nemzetközösségben (British Commonwealth) egyesülnek. E szövetség valódi célja az volt, hogy megerősítse az anyaország

A „Rodney" sorhajó legénysége az invergordoni sztrájk idején
Fénykép. 1931

és a dominiumok uralkodó köreinek pozícióit a munkásmozgalom és a nemzeti felszabadító mozgalom elleni közös harcukban.

Ugyanebben az évben Anglia létrehozta a sterlingblokkot, maga köré tömörítve mindazokat az államokat, melyek pénzrendszere az angol font sterlingen alapult (a brit gyarmatok és dominiumok, a skandináv országok, Portugália és Argentína). Ezt követően az angol kormány megszüntette a szabadkereskedelmet, s a belső piacnak a külföldi konkurrenciától való védelmére bevezette a protekcionizmust.

1932 július-augusztusában az ottawai birodalmi konferencián létrejöttek az úgynevezett preferenciális egyezmények, amelyek értelmében az angol áruknak a dominiumokba és a dominiumok áruinak Angliába való behozatalára preferenciális (kedvezményes) vámtarifákat léptettek életbe. A birodalmi preferenciák rendszere azt a célt szolgálta, hogy megnehezítse más államok, elsősorban az Egyesült Államok áruinak a Brit Birodalom piacaira való behatolását. Az ottawai konferencián megkötött egyezmények kedvezőtlen feltételeket teremtettek az angol—szovjet kereskedelemre nézve is. 1932. október 17-én az angol kormány felmondta az 1930-as angol—szovjet kereskedelmi egyezményt, amely előírta a legnagyobb kedvezmény elvének alkalmazását.

Mindezek az intézkedések azonban nem tudták megakadályozni a brit gyarmatbirodalom válságának további éleződését.

6. FRANCIAORSZÁG

A GAZDASÁGI VÁLSÁG

Franciaországban a válság csak 1930 végén kezdődött, vagyis később, mint a többi európai tőkésországban. Később is ért véget: csak 1935-ben. Ez alatt az idő alatt a francia gépipar termelése az 1929-es színvonal 69,6 százalékára esett, a termelési eszközök termelése a 80 százalékára, a

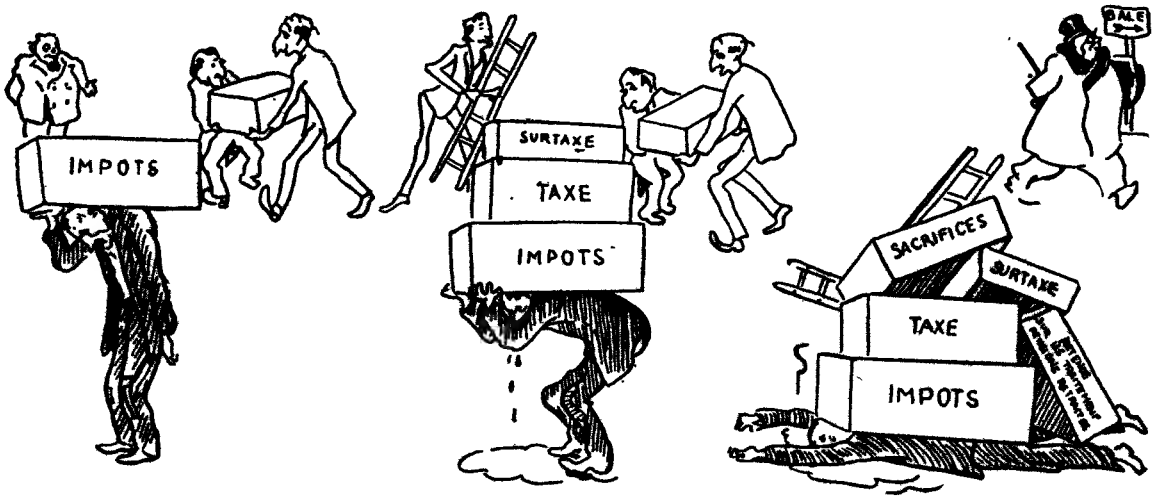

„Az adók egyre csak nőnek és nőnek"
Az „Humanité" karikatúrája. 1933 november

nyersvas- és acéltermelés pedig mintegy 50 százalékkal csökkent. Visszaesett a gépkocsigyártás, a színesfém-, az alumínium- és a horganytermelés is. Súlyos helyzetbe került a textilipar, amely a húszas évek közepe óta nem tudott kijutni a krónikus kihasználatlanság és a pangás állapotából.

A külkereskedelem a válság évei alatt több mint 50 százalékkal esett. Franciaország nem bírta fölvenni a versenyt Angliával, az Egyesült Államokkal és Németországgal, és egymásután adta fel a külföldi piacokon elfoglalt pozícióit. A belkereskedelem egyensúlya is felborult. Meredeken zuhant a búza, az árpa, a zab, a gyapjú és a cukor ára.

A hitel- és pénzforgalom területén a válság kirobbanását az egyik tekintélyes vidéki bank összeomlása jelezte, amelyet egész sor csőd követett. A kis betéttulajdonosok nem kevesebb mint 3 milliárd frankot vesztettek el.

Súlyosan megsínylette a válságot a parasztság. A mezőgazdaság bevétele 1934-ben mindössze 17 milliárd frank volt az 1929. évi 44,8 milliárddal szemben. Tömegjelenséggé váltak a parasztok ellen foganatosított árverések a magántartozások, adó- és bérhátralékok fejében. A nyomor elől menekülni próbálva sok kisparaszt otthagyta gazdaságát, és a városba költözött.

Erősen leromlott a munkások életszínvonala. A bányaiparban 1930-tól 1934-ig 38 százalékkal csökkent a kifizetett bérek összege. Tucatjával zárták be kapuikat a gyárak. Nőtt a munkanélküliek száma.

A DOLGOZÓ TÖMEGEK HARCA

A francia dolgozók szívósan harcoltak anyagi helyzetük javításáért. A munkások szembeszálltak a bérleszállítással, küzdelmet indítottak a közvetett adók megszüntetéséért, a közlekedési tarifák, a gáz, a víz és a villanyáram díjának csökkentéséért.

Az ipari központokban nagy sztrájkok törtek ki, melyek során gyakran került sor barikádharcokra a sztrájkolók és a rendőrök között. A munkásmozgalom élén a bányászok, a fémmunkások, a textilesek, a vasutasok és a hajórakodó munkások haladtak.

1931 tavaszán, amikor a bányatulajdonosok 10 százalékkal csökkenteni akarták a béreket, Pas-de-Calais-ban, Loire-ban és más körzetekben 30 000 bányász szüntette be a munkát. A sztrájkolók bátran védelmezték jogaikat. A sztrájkőrségek nem bocsátották le a sztrájktörőket a bányákba.

Munkástüntetés Roubaix utcáin
Fénykép. 1930

Tüntető fémmunkások Párizsban
Fénykép. 1932

A kormány azonban nagy rendőri és csendőri erőket vetett be, megkezdődtek a letartóztatások. Ugyanakkor a reformisták akcióba léptek a sztrájk mielőbbi befejezése érdekében. A munkások egy része az ő befolyásuk alatt állt, s 1931. április 7-én a központi sztrájkbizottság a munka felvétele mellett döntött.

Alig ért véget a bányászsztrájk, 1931. május 18-án 125 000 textilmunkás lépett sztrájkba. A mozgalom irányítására üzemi bizottságok alakultak. Roubaix-ben és Wervicqben a munkások barikádokat emeltek, harcba szálltak a rendőrséggel. A párizsi munkások gyűjtést indítottak a sztrájkoló textilmunkások megsegítésére. Csak július 29-én sikerült a kormánnyal egyezségre lépett jobboldali szocialistáknak rábírniuk a sztrájkbizottságot a munka felvételére.

1932 márciusában a vienne-i munkások léptek sztrájkba a bércsökkentés ellen. Asszonyaikkal és gyermekeikkel együtt vonultak ki az utcára ezzel a jelszóval: „Kenyeret a gyermekeknek!" 1931-től 1934-ig összesen 6,8 millió munkanap ment veszendőbe a sztrájkok következtében.

A parasztok és a mezőgazdasági munkások körében sem maradtak el a tömegmegmozdulások. A mezőgazdasági munkások tiltakoztak a bérleszállítások ellen, követelték a munkaidő csökkentését, továbbá a társadalombiztosítás bevezetését a munkáltatók költségére. A parasztok az adóemelés, a mezőgazdasági termékek áresése és a kényszereladások ellen küzdöttek.

A Francia Kommunista Párt önfeláldozóan kiállt a dolgozók érdekeiért. Megtisztította sorait a jobboldali opportunistáktól. Ez megerősítette a pártot, lehetővé tette, hogy kiszélesítse tevékenységét a tömegek körében, fokozza harcát az egységfront létrehozásáért, a burzsoázia reakciós politikája, a fasizmus és a háborús veszély ellen.

AZ URALKODÓ KÖRÖK POLITIKÁJA

1931 elején a Tardieu-kormány, miután teljesen tehetetlennek bizonyult a gazdasági válsággal szemben, megbukott. Helyére Laval kormánya lépett, de ez sem volt hosszú életű. 1932 februárjában ismét Tardieu alakított kormányt.

A legreakciósabb körök „erős hatalom" létrehozásáért szálltak síkra, a parlamenti kormányforma felszámolását és a köztársasági elnök rendkívüli teljhatalommal való felruházását követelték. A reakció hívei, a haladó erők diszkreditálására törekedve, lármás propagandahadjáratot szerveztek az úgynevezett Gorgulov-affér ürügyén. Gorgulov orosz fehérgárdista volt, aki a francia—szovjet viszony kiélezése céljából meggyilkolta Paul Doumer köztársasági elnököt. A Tardieu-kormány és a reakciós sajtó arra igyekezett kihasználni a provoká-

Herriot aláírja a francia—szovjet megnemtámadási szerződést
Fénykép. 1932

ciót, hogy gyűlöletet szítson a Szovjetunió és a Francia Kommunista Párt ellen. Azt híresztelték, hogy Gorgulov kommunista és „Moszkva ügynöke". A kommunista sajtó azonban leleplezte Tardieu és környezete mesterkedéseit: bebizonyította, hogy Gorgulov összeköttetésben állt a francia politikai rendőrséggel. A provokáció kudarcot vallott. Az 1932 májusi parlamenti választásokon a „baloldali szövetség" győzött. Tardieu lemondott, s a radikális párti Herriot alakított kormányt.

Az Herriot-kormány, figyelembe véve a német imperializmus részéről fenyegető veszélyt, 1932 novemberében megnemtámadási szerződést kötött a Szovjetunióval. A kormány kísérletet tett a költségvetési deficit megszüntetésére, s javasolta a tőkére kivetett adók bizonyos fokú emelését. Amikor azonban a pénzügyi törvénytervezetek parlamenti vitáján világossá vált, hogy a monopolista burzsoázia és képviselői készek minden eszközt igénybe venni a kormány javaslatának megbuktatására, Herriot benyújtotta lemondását. Bukásától 1933 végéig hét kormány követte egymást. 1934 januárjában Edouard Daladier lett a miniszterelnök.

7. OLASZORSZÁG

A GAZDASÁGI VÁLSÁG ÉS A FASIZMUS POLITIKÁJA

Az olasz ipar termelése 1932-re 33 százalékkal csökkent 1929-hez képest. A nyersvastermelés 32 százalékkal, az acélgyártás 34 százalékkal esett vissza. Közel 50 százalékkal csökkent a textilipar termelése. Nehéz helyzetbe került több más fontos iparág is, így a bányászat, az autógyártás, a hajóépítő ipar. Több mint egymillió dolgozó maradt munka nélkül.

A válság a termelés további koncentrációját és a monopóliumok erősödését eredményezte. 1929 és 1933 között több mint 55 000 kis- és középvállalat jutott csődbe és olvadt be a nagymonopóliumokba.

Nem kevésbé súlyos volt az agrárválság. Meredeken zuhant a mezőgazdasági termékek ára. Sok ezer paraszt, nem bírván megfizetni az adókat és az adósságokat, elvesztette földjét, s részesbérlő vagy napszámos lett.

A Mussolini-kormány óriási segítséget adott a nagyiparosoknak és a pénzembereknek. A monopolistáknak nyújtott kormánysegélyek összege elérte a 10 milliárd lírát. Az állam ugyanakkor ezrével vásárolta fel az iparvállalatok részvényeit és kötvényeit. Ez a folyamat erősítette a monopolista burzsoázia legreakciósabb és legsovinisztább köreinek pozícióit.

A monopoltőke szubvencionálása együtt járt a dolgozók életszínvonalának további romlásával. A válság alatt 50 százalékkal csökkent a nehézipari munkások bére. A munkások ráadásul kénytelenek voltak különféle pénzbüntetéseket fizetni a munkáltatóknak és „önkéntes" hozzájárulásokat a fasiszta szervezeteknek. A falun a fasiszta kormány meghirdette és keresztülvitte az úgynevezett „harcot a kenyérért", amely siettette a parasztgazdaságok ezreinek tönkrejutását, arra kényszerítve őket, hogy felhagyjanak a hagyományos növényfajták termesztésével. Az állam- és a pártgépezet mellett az egyház is aktívan bekapcsolódott ebbe a „harcba", de az ország a fasiszták minden erőfeszítése ellenére sem mentesült a gabonabehozataltól.

A politikai hatalom egyre nagyobb mértékben a fasiszta párt kezében összpontosult. A kormány fokozta a szociális és nacionalista demagógiát. Intézkedéseket dolgoztak ki a korporatív rendszer teljes kiépítésére. Külön Ipari Újjáépítési Intézetet létesítettek az állammonopolista vállalatok — elsősorban a háborús előkészületekhez kapcsolódó üzemek — irányítására.

1929 végén számos helyen, főleg az ipari központokban nagy munkásmegmozdulásokra került sor. Torino, Milánó, Genova gyári munkásai harcot indítottak a bércsökkentések ellen. 1930-ban a munkásmozgalom még nagyobb lendületet vett. Milánóban a munkások nagy része nem jelent meg munkahelyén, noha a fasiszták elrettentés céljából előzőleg több mint 3000 munkást letartóztattak. Torinóban három napon át tartottak a munkanélküliek utcai tüntetései, több ízben összeütközésre került sor a rendőrséggel és a lovaskatonasággal. Varano Borghiban 10 000 textilmunkásnő nyolc napon át sztrájkolt. A munkásmozgalom erősödéséről tanúskodott a bércsökkentés ellen irányuló többi tiltakozó sztrájk is, ezt mutatták a „Munkát, kenyeret!" követelő munkanélküli-tüntetések. 1932. május 1-én a munkások és a parasztok a kommunista párt felhívására sok helyütt beszüntették a munkát, gyűléseket és tüntetéseket tartottak, forradalmi dalokat énekeltek.

A parasztmozgalom 1930-ban főleg a Pó völgyében és Dél-Olaszországban bontakozott ki. Martina Francában a parasztok felgyújtották a községházát és a fasiszta klubot. 1931-ben már az ország minden részében voltak paraszt- és mezőgazdasági munkás-megmozdulások. A piemontei rizsültetvényeken 20 000 munkásnő indított sztrájkot a munkabér emeléséért. A sztrájk részleges győzelmet aratott. 1932-ben és 1933 elején Piemontéban, Abruzzo-Molisében, Toscanában és Szicíliában a parasztok tízezrei vették fel a harcot az adófizetés ellen. Sok helyütt lefegyverezték a rendőröket, megverték a hivatalnokokat, megrohanták a községházát.

Az olasz dolgozó tömegek harca a fasizmus ellen spontán jellegű volt. A kommunista párt ekkor rendkívül súlyos helyzetben volt. Kommunisták ezrei sínylődtek a fasiszta börtönökben, száműzetésben, sokan emigrációba kényszerültek. A pártot belülről opportunisták, kapitulánsok gyengítették. 1929-ben kizárták a pártból a renegát Tascát, 1930 márciusában pedig Bordigát, aki hosszú évek óta a párt politikájával ellentétes álláspontot foglalt el. 1931 áprilisában az Olasz Kommunista Párt Németországban megtartott IV. kongresszusa felhívta a párt tagjait, hogy erősítsék a munkásegységet és vegyék kézbe az antifasiszta mozgalom irányítását.

8. SPANYOLORSZÁG

A POLGÁRI DEMOKRATIKUS FORRADALOM

Spanyolországban a gazdasági válság nagy horderejű politikai eseményekkel kapcsolódott össze, amelyek polgári demokratikus forradalomhoz vezettek.

A gazdasági válság következtében sok gyár bezárta kapuit. Jelentékenyen visszaesett a kereskedelmi forgalom. Infláció kezdődött. A munkások reálbére csökkent. 1931 elején körülbelül 600 000 munkanélküli volt, akik segélyt sem kaptak.

A dolgozó parasztság sokat szenvedett a földhiánytól. 1444 földesúri birtok körülbelül hárommillió hektár földet tartott a kezében — s ugyanennyi föld jutott nyolcmillió szegényparaszti parcellára.

A néptömegekben izzott az elégedetlenség. Egyre gyakoribbá váltak az üzemi sztrájkok, a paraszti lázongások, a diáktüntetések. A mozgalom még a burzsoázia egy részét és a hadsereg demokratikus elemeit is magával ragadta. Az országban forradalmi válság érlelődött.

A politikai küzdőtéren két nagy tábor állt egymással szemben: a köztársaságiak és a monarchisták. A republikánus táborba tartozott a proletariátus, a parasztság, a kis- és középpolgárság. Az ellentábor a latifundium-tulajdonosokból, a nagyburzsoáziából, a főpapságból, a hadsereg és a flotta reakciós parancsnoki karából állott. A köztársasági tábort alkotó osztályok különböző célo-

A lefegyverzett jacai helyőrség
Fénykép. 1930

kat követtek. A munkások és a parasztok nemcsak a köztársaság kikiáltásáért harcoltak, hanem a politikai és a társadalmi rend gyökeres demokratizálásáért is, a szoldateszka és az egyház kiváltságainak megszüntetéséért, a munkások munkafeltételeinek megjavításáért, a feudális viszonyok felszámolásáért, a parasztok földéhségének kielégítéséért, a nemzeti kisebbségek autonómiájáért. A monarchia megdöntését úgy tekintették, mint fontos lépést a demokráciáért való harc további kibontakozása útján. Ezzel szemben a republikánus burzsoázia csak a politikai hatalom megszerzésére törekedett, hogy a köztársaság kikiáltása révén fékezze a néptömegek forradalmi mozgalmát.

A nép elégedetlenségének lecsillapítása és a monarchia megmentése végett az uralkodó körök kormánycserét hajtottak végre: Primo de Riverát a miniszterelnöki székben Berenguer váltotta fel. A köztársasági mozgalom azonban tovább erősödött 1930. augusztus 17-én San Sebastiánban az Alcalá Zamora vezette jobboldali és a Manuel Azaña vezette baloldali köztársaságiak a szocialisták részvételével Forradalmi Bizottságot alakítottak, amely a monarchia megdöntését és a köztársaság megteremtését tűzte célul maga elé. A bizottság tagjai féltek egy valódi népforradalom kibontakozásától, de a munkások és parasztok forradalmi mozgalma egyre inkább kicsúszott a Forradalmi Bizottság ellenőrzése alól. December folyamán a Baszkföld, Asztúria, Katalónia és más tartományok több nagyvárosában a munkások utcai harcokba bocsátkoztak a csendőrökkel, egymást követték a tömegsztrájkok, gyűlések, tüntetések ezzel a jelszóval: „Vesszen a monarchia! Éljen a köztársaság!"

1930. december 12-én az aragóniai Jaca helyőrsége fellázadt, kikiáltotta a köztársaságot és Huesca felé indult. A felkelés híre futótűzként terjedt el Spanyolországban. December 13-án a Berenguer-kormány országos ostromállapotot hirdetett. Ugyanaznap a kormánycsapatok szét-

verték a köztársaságiak hadoszlopát, s a felkelés vezetőit — Fermin Galán és García Hernández századost — elfogták és agyonlőtték.

A felkelés vezetőinek kivégzése újabb zavargásokat szült. December 15-én Madridban megmozdultak a hadirepülők. Másnap Alicantéban és Elchében a felkelő munkások, parasztok és a hozzájuk csatlakozó katonák újra kikiáltották a köztársaságot. Andalúziában, Extremadurában, Valenciában és más tartományokban kiterjedt parasztmozgalom bontakozott ki. Granadában, Córdobában és Málagában a parasztok felosztották a földesúri földeket, lefegyverezték a fasiszta polgárőrséget, és fegyveres osztagokat alakítottak.

1931. február 14-én a Berenguer-kormány lemondásra kényszerült. Az új kormány miniszterelnöke Aznar lett. A kormány április 12-re községtanácsi választásokat írt ki. A választások e jelszó jegyében zajlottak le: „Éljen a köztársaság!" A köztársaságiak a főbb ipari központokban megszerezték a szavazatok többségét. A választási eredményekre való tekintettel az Aznar-kormány április 13-án benyújtotta lemondását. Másnap, április 14-én, Alfonz király külföldre menekült, és a Forradalmi Bizottság hivatalosan kikiáltotta a Spanyol Köztársaságot.

A BURZSOÁ-FÖLDESÚRI KÖZTÁRSASÁGI KORMÁNY POLITIKÁJA

A köztársaság kikiáltásával a hatalom a burzsoázia és a liberális földbirtokosok blokkjának kezébe került. A polgári pártok és a szocialisták képviselőiből ideiglenes koalíciós kormány alakult a jobboldali köztársasági Alcalá Zamora elnökletével.

Az 1931. december 9-én elfogadott alkotmány Spanyolországot köztársaságnak nyilvánította egykamarás parlamenttel, deklarálta a szólás-, sajtó- és gyülekezési szabadságot. A régi államapparátus és katonai gépezet azonban megmaradt. Tehát a forradalom nem jutott el az államrend valódi demokratizálásához. Megoldatlan maradt a polgári demokratikus forradalom másik nagyfontosságú feladata is, az agrárkérdés. 1932. szeptember 9-én agrárreform-törvényt fogadtak el, mely módot adott a parasztoknak, hogy nagy megváltás ellenében kis parcellákhoz jussanak. De még ennek a reformnak a megvalósítását is szánt szándékkal elhúzták. Noha a feudalizmus legkirívóbb maradványait megszüntették, a parasztság zömének helyzete nem javult. Két év alatt csak 74 000 hektár földet osztottak szét, míg egyedül Alba herceg birtokai körülbelül 100 000 hektárra terjedtek.

A nemzeti kérdést sem oldották meg. Csak Katalónia kapott korlátozott autonómiát. A nyolcórás munkanap és a társadalombiztosítás csak papíron valósult meg.

Az országban növekedett a forradalom továbbfejlesztéséért küzdő mozgalom. E harcban egyre erősebbé vált Spanyolország Kommunista Pártja. 1932-ben leleplezte és kiűzte soraiból az opportunistákat, a párt vezetői önfeláldozó leninista forradalmárok lettek: José Díaz és Dolores Ibarruri. A forradalom kezdetekor a pártnak 800 tagja volt — ekkor már mintegy 12 000. A kommunisták a nép első soraiban harcoltak a polgári demokratikus forradalom betetőzéséért, a földért, a nemzeti kérdés demokratikus megoldásáért, az ellenforradalom lefegyverzéséért és elfojtásáért, a bérek emeléséért. A kommunista párt a munkásegység és a munkás-paraszt szövetség forradalmi taktikáját követte. A proletár-egységfront eszméje a szocialista és anarchista vezérek ellenére egyre inkább tért hódított a szocialista, anarchista és pártonkívüli munkások körében.

1931 folyamán 3643 sztrájk zajlott le — köztük 20 politikai sztrájk — 1,5 millió résztvevővel. 1932-ben több mint egymillió munkás sztrájkolt. Különösen nagyarányú megmozdulások színhelye volt Oviedo, Málaga, Sevilla és Katalónia. Sevillában az általános sztrájkot, a munkásoknak a rendőrökkel és a reakciós elemekkel vívott utcai harcait José Díaz irányította. A megmozdulás leverése után letartóztatták és 18 évi börtönre ítélték, de a néptömegek nyomására a kormány kénytelen volt óvadék ellenében szabadlábra helyezni.

A falvakban a zsellérek és a parasztok sok helyütt felgyújtották a gyűlölt nagybirtokosok

Madrid a köztársaság kikiáltásának napján. 1931. április 14
Fénykép

majorságait, elragadták a földesurak földjét, jószágát, mezőgazdasági felszerelését, paraszt- és zsellérbizottságokat alakítottak. Andalúziában, Extremadurában és másutt fegyveres összetűzésekre került sor a parasztok és a katonaság, illetve a fasiszta polgárőrség között.

A népforradalom érlelődésétől megrémült reakció támadásba ment át. 1933-ban a jobboldali pártok egységes reakciós szervezetet hoztak létre, a Spanyol Autonóm Jobboldali Szövetséget (Confederación Española de Derechas Autónomas — CEDA). A Gil Robles vezette szervezet a földesurak, a finánccoligarchia, a klérus és a katonai körök blokkja volt. Lapja, a „Debate", vad soviniszta propagandát űzött. A CEDA soraihoz kulákok és a gazdasági válság által kétségbeesésbe hajszolt városi kispolgárok is csatlakoztak.

Demagógia, terror és közönséges hamisítások segítségével a reakciónak sikerült megszereznie a győzelmet az 1933 novemberi parlamenti választásokon. A választási eredmények alapján megalakult a radikális párti Lerroux fasisztabarát kormánya.

A néptömegek, válaszul a reakció megerősödésére, fokozták harcukat a demokratikus követelésekért, az antifasiszta népfront megteremtéséért.

9. KÖZÉP- ÉS DÉLKELET-EURÓPA ORSZÁGAI

A közép- és délkelet-európai országokban a gazdasági válság különösen fájdalmas következményekkel járt, mert az őket függésben tartó imperialista monopóliumok igyekeztek áthárítani rájuk a válság terheit. Az uralkodó osztályok ezekben az országokban is nagyarányú támadást indítottak a munkások és a parasztok ellen. Mindez a néptömegek katasztrofális méretű elnyomorodásához vezetett.

LENGYELORSZÁG

A közép- és délkelet-európai országok közül Lengyelországot érték elsőnek a világgazdasági válság csapásai. Ipari termelése 1932-ig a háború előttinek majdnem a felére esett. A legfőbb textilipari kozpontok megbénultak. Rohamosan csökkent a vastermelés. Az export több mint 66 százalékkal megcsappant.

Az agrárválság a mezőgazdaság valamennyi ágát megtámadta. A mezőgazdasági termelés bruttó értéke az 1928. évi 4,7 milliárd złotyról 1933-ban 1,8 milliárd złotyra esett, a parasztok adósságai meghaladták a 4 milliárd złotyt.

A válság és a fasiszta rendszer rablópolitikája következtében elnyomorodott dolgozó parasztság a szó szoros értelmében éhezett. A mezőgazdasággal kapcsolatos foglalkozási ágakban a hivatalos adatok szerint több millió volt a „fölösleges munkáskéz". Erősödött a kormányterror. 1930-ban letartóztatták és börtönbe vetették a szejm „középbal" blokkjának vezetőit — „balszárnyát", a Lengyel Szocialista Pártot is beleértve. 1931-ben a kormány ostromállapotot hirdetett.

A válságból a dolgozó tömegek rovására kiutat kereső burzsoázia és földesurak politikája elmélyítette a munkások, parasztok és elnyomott nemzetiségek elégedetlenségét. 1931 májusában, válaszul a vállalkozók bércsökkentési kísérletére, a dąbrowai és a krakkói szénmedencében nagy sztrájk kezdődött, amely sok bányára kiterjedt. Erőteljes harcot vívtak a bércsökkentések ellen a textilipari munkások is. 1931-ben a sztrájkok túlnyomó többsége a munkások teljes vagy részleges győzelmével zárult.

1932 februárjában a dąbrowai, a felső-sziléziai és a krakkói szénmedence bányászai általános sztrájkot kezdtek. A harc irányítására központi sztrájkbizottságot alakítottak. A vállalkozók és a kormány hatalmas erőket vetettek be a sztrájk letörésére. A bányavidékek három héten át ostromlott táborhoz hasonlítottak. Egyes bányákban elkeseredett harcokra került sor a rendőrséggel.

Március 14-én a szakszervezeti vezetők beszüntették a sztrájkot. De két nappal később, március 16-án, a kommunista párt kezdeményezésére és a jobboldali szocialisták ellenére huszonnégy órás általános sztrájk zajlott le. A sztrájkban részt vettek Varsó, Łódź és a szénmedencék

Sztrájkoló villamosvasúti alkalmazottak gyűlése Varsóban
Fénykép. 1931

Пролетарі всіх країн, [illegible]

НАША ПРАВДА

ВИДАЄ КОМУНІСТИЧНА ПАРТІЯ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ

Рік XIII | Львів, Липень 1932 | № 2

ВІЧНА ПАМЯТЬ ТИМ, ЩО ВПАЛИ

геройською смертю революціонерів, в ліському селянському повстанню проти польського окупанта і капіталістичної експлоатації працюючих мас, — борючись:

Проти новітньої панщини!
Проти насильств і знущань фашистівської окупації!
За волю свою й своїх дітей!
За повне національне визволення Західньої України!

Полягли
від куль і багнетів фашистівської поліції:

Михайло Новицький, селянин з Панищова, пов. Лісько.
Степан Лущак, селянин з Панищова, пов. Лісько.
Микола Мисливий, селянин з Телешниці Ошварової, пов. Лісько.
Микола Борик, селянин зі Сколього, пов. Лісько.
Михайло Токарчук, селянин зі Смереки, пов. Лісько.
Іван Липощак, селянин зі Смереки, пов. Лісько.

ТОВАРИШІ! РОБІТНИКИ І СЕЛЯНИ!

Вступайте на [illegible] запеклої і безоглядної боротьби проти кровожадної, окупантської юстиції — проти доразових судів, що найкращих оборонців селянської волі

Дуника Василя,
Малецького Михайла,
Мадея Петра
Паславського Антона

засуджують на шибиницю!

Борітеся всі, щоб вирвати цих героїв і всіх політичних вязнів з кігтів кривавої фашистівської юстиції, з казематів і тюрем окупантської Польщі

Спішіть на допомогу раненим і їхнім родинам та родинам полеглих ліському, селянському повстанні, — усім жертвам кривавої пацифікації!

A „Nasa Pravda" című lap
egyik száma a liszkói parasztfelkelés idején

munkásai — vasasok, bányászok, kohászok, textilesek, olajipari munkások stb. A munkások népes tüntetéseken tiltakoztak a vállalkozók és a Piłsudski-kormány rablópolitikája ellen. Végül is a kormánynak le kellett mondania a fizetett szabadság tervbe vett csökkentéséről és a munkásság több más szociális vívmányának felszámolásáról. Mint Lengyelország Kommunista Pártja Központi Bizottságának felhívása megállapította, az általános sztrájk fontos lépés volt a tőke támadása elleni harcban.

Március végén a piotrkówi Hortensja Üveggyár munkásai léptek sztrájkba, megszállták és 17 napig kézben tartották az üzemet. A kommunista párt vezetésével megalakított segélybizottság gyűjtést rendezett a sztrájkolók javára a munkások, parasztok, értelmiségiek körében. A reakció minden kísérlete a sztrájk elfojtására kudarcba fulladt. Ekkor a kormány erőszakhoz folyamodott. A sztrájk harminchetedik napján letartóztatták a sztrájkbizottságot és az ötven legaktívabb munkást, ezenkívül betiltották a baloldali üvegipari szakszervezetet. A sztrájkot leverték.

1933-ban még nagyobb lendületet vett a sztrájkmozgalom. Márciusban sztrájkba léptek a łódźi textilmunkások, akiket támogattak a városi közlekedés és a gázgyárak munkásai is. A megmozdulásban összesen több mint 100 000-en vettek részt. A sztrájkolók ellen rendőrosztagokat vezényeltek ki. A munkások barikádokat emeltek. A kormány végül is tömeges letartóztatásokat eszközölt, többek között a központi sztrájkbizottság sok tagját is őrizetbe vette. Csak ekkor vesztett lendületéből a megmozdulás. A jobboldali szakszervezeti vezetők, kihasználva a sztrájkbizottság meggyengülését, határozatot fogadtattak el a munka felvételére. A vállalkozók azonban a harc kiújulásától való félelmükben hozzájárultak a kollektív szerződések megkötéséhez és a részleges béremeléshez.

Erősödtek a parasztmozgalmak is. 1932 júniusában nagy felkelés tört ki Nyugat-Ukrajnában, a liszkói járásban. A felkelő parasztok két héten át véres harcokat vívtak a katonasággal és a csendőrséggel. Ezt követően Volhíniában tört ki parasztfelkelés az elviselhetetlen adók ellen. A kormány itt is katonaságot vezényelt ki. 1932 szeptember-novemberében mezőgazdasági munkássztrájkok zajlottak le a varsói, kielcei, lvovi és łódźi vajdaságokban. A parasztmozgalom 1933 nyarán érte el csúcspontját: a krakkói és a lvovi vajdaság számos járásában összesen mintegy 100 000 paraszt

fogott fegyvert. A parasztok az adók csökkentését, a bírói és rendőri üldöztetések megszüntetését, a letartóztatottak szabadon bocsátását követelték, elragadták a földesurak élelmiszerkészleteit és állatait. Az egy hónapig tartó fegyveres harcok során 50 paraszt életét vesztette, több százan megsebesültek, s ezreket tartóztattak le. A legnagyobb veszteséget a kommunista párt szenvedte. Tagjainak több mint egyharmada börtönben sínylődött.

CSEHSZLOVÁKIA

Csehszlovákiában az ipari termelés volumene 1933 márciusáig az 1929-es színvonal 56 százalékára esett. Tucatjával zártak be a nagy gyárak és üzemek, számos iparág munkája teljesen megbénult.

Az agrárválság következtében (ez különösen súlyos volt Szlovákiában és Kárpát-Ukrajnában) meredeken zuhantak a mezőgazdasági árak. A gabona nagykereskedelmi ára 40—60 százalékkal esett. Ugyanakkor a monopóliumok magas szinten tartották az iparcikkek árát.

Gyors ütemben nőtt a parasztok eladósodása. 1932-ben csak a jelzálogadósságok összege 27 milliárd korona volt. A válság alatt több mint 320 000 parasztgazdaság ment tönkre; sokat ezek közül elárvereztek. A tönkrement parasztok földesurakhoz, illetve kulákokhoz szegődtek, vagy a városi munkanélküliek seregét duzzasztották.

A válság lehetővé tette a monopolistáknak, hogy fokozzák a termelés és a tőke koncentrációját. Ezt elősegítette a kormány is: hatalmas összegű szubvenciókat nyújtott a nagyvállalkozóknak és a pénzembereknek az ipar „szanálása" céljából. A gyárosok a válságot a tőkés racionalizálás tökéletesebb módszereinek bevezetésére, a munkaintenzitás fokozására használták fel. 1933 elején több mint egymillió munkanélküli volt az országban. Az egyenes és közvetett adók emelése tovább rontotta a munkásosztály amúgy is súlyos helyzetét. A válságból kiutat kereső cseh monopolista burzsoázia fokozta a nemzeti kisebbségek kizsákmányolását is. A nemzetiségi vidékeken a munkanélküliek százalékaránya sokkal magasabb volt, mint a cseh területeken.

A munkások elkeseredett harcot vívtak a tőke támadása ellen. 1932 márciusában, tiltakozásul 15 000 vájár elbocsátása és a bérek 30 százalékos leszállítása ellen, szénbányászsztrájk kezdődött, amely az ország sok bányavidékére terjedt ki. A sztrájk irányítására központi sztrájkbizottságot választottak, amelyben részt vettek valamennyi munkásszervezet és — a kommunistákkal az élen — számos politikai párt képviselői. A sztrájkot támogatták sok más iparág munkásai, a munkanélküliek, továbbá kisiparosok, kiskereskedők és parasztok is. A szolidaritási bizottságok százai gyűjtöttek pénzt és élelmiszert a sztrájkolók és családjuk számára. A központi sztrájkbizottság határozatára április 13-án az észak-csehországi szénmedencében általános politikai sztrájkot szerveztek. A tüntetések és gyűlések során véres összetűzések robbantak ki a rendőrséggel. Mostban sok tüntetőt megöltek, illetve megsebesítettek. Ez országos tiltakozáshullámot váltott ki, s a bányatulajdonosok kénytelenek voltak teljesíteni a munkások követeléseit.

A bányászsztrájk hatására további nagy megmozdulások bontakoztak ki. Brnóban sztrájkba léptek a textilmunkások, megmozdultak az építőmunkások. Októberben Prágában általános sztrájkot kezdtek a kohóüzemek munkásai. Az egyik munkástüntetésen a következő jelszavakat hangoztatták: „Éljen az általános sztrájk!" „Vesszen a rendőrség!", „Le az elbocsátásokkal!", „Éljen a dolgozók egységfrontja!" Valamivel később az észak-csehországi, a kladnói, a handlovái, a rosicei szénmedence bányamunkásai léptek harcba.

A kommunista párt arra törekedett, hogy egységfrontot létesítsen a munkanélküliek és a sztrájkolók között. A párt által 1930 februárjában megalakított országos munkanélküli-akcióbizottság felszólította a munkanélkülieket, hogy indítsanak széles körű mozgalmat a kenyérért és a munkáért, s létesítsenek városi akcióbizottságokat. Ugyanezen év március 6-án, a munkanélküliség elleni

Kommunista plakát a Horthy-rendszer ellen
Ék Sándor. 1932

harc nemzetközi napján több mint 100 000 munkanélküli tüntetett a csehszlovákiai városokban. A kormány erőszak-rendszabályai ellenére mindenfelé sorra alakultak a munkanélküli-akcióbizottságok. Számuk 1932-ben elérte az 1500-at. Vezetésük alatt a munkanélküliek számos gyűlést, tüntetést és felvonulást rendeztek.

A falusi körzetekben erősödött a parasztmozgalom. A Haná-völgy dolgozó parasztjai 1931 júniusában Přerovban kongresszust tartottak, s konkrét harci programot dolgoztak ki. Követelték, hogy az állam szüntesse be a paraszti javaknak az adósságok fejében történő elárverezését, nyújtson segítséget a dolgozó parasztoknak, csökkentse az adókat, de növelje a földbirtokosok megadóztatását.

Különösen nagy lendületet vett a dolgozó parasztok mozgalma Kárpát-Ukrajnában. A kommunista párt itt többek között a következő harci követeléseket vetette fel: a dolgozó tömegek társadalmi és nemzeti felszabadítása; a földesúri, egyházi és állami földek elkobzása és ingyenes szétosztása a szegényparasztok és az agrárproletárok között; ingyenes legeltetési jog a falusi szegénység és a dolgozó parasztok részére a földesúri és állami legelőkön. 1931-ben és 1932-ben Kárpát-Ukrajna egész területén paraszti zavargások lángoltak fel. A parasztok sok esetben lefegyverezték a csendőröket. A szegényparasztok megtagadták a bérleti díjak fizetését, állataikat kihajtották a földesúri legelőkre. A megmozdulásokban 60 000 szegényparaszt-család, 30 000 mezőgazdasági munkás és cseléd vett részt.

Ugyanilyen nagy erejű volt a szlovákiai parasztság mozgalma is. A parasztok és a csendőrség között több helyütt összeütközésre került sor.

A kormány a tömegmozgalmak hatására kénytelen volt ideiglenesen beszüntetni a paraszti gazdaságok elárverezését.

MAGYARORSZÁG

Magyarország ipari és mezőgazdasági termelése a válság éveiben erőteljesen csökkent. 1932-ben az ipari és mezőgazdasági munkások mintegy 30 százaléka volt teljesen munka nélkül. A munkanélküliek semmiféle segélyt nem kaptak, munkanélküli-biztosítás nem létezett. Az adók évről évre nőttek. A munkások bére esett, a dolgozó parasztok egyre jobban eladósodtak. 1930-ban 5000 parasztgazdaságot vertek dobra az adósságok fejében, 1932-ben már több mint 17 000-et. Sok kiskereskedő és kisiparos is tönkrement.

A válság fokozódása 1931 augusztusában a tíz éve hatalmon levő Bethlen-kormány bukásához vezetett. Az új kormány, amelyet Károlyi Gyula alakított meg, takarékossági rendszabályokkal próbálta leküzdeni a válságot. Növelte a dolgozók adóterheit, leszállította az állami alkalmazottak fizetését, minimumra csökkentette a társadalombiztosítási kiadásokat. Ezek az intézkedések általános elégedetlenséget keltettek az országban. Budapesten és más központokban nagy munkástüntetésekre került sor.

1932 júliusában a hatóságok felfedték a kommunista párt Központi Bizottságának illegális titkárságát, és letartóztatták a párt több vezetőjét, köztük Sallai Imrét és Fürst Sándort. Mindkettőjüket kivégezték.

A megtorlás és a terror azonban csak részben tartóztathatta fel a munkásmozgalom fejlődését. A munkásmegmozdulások folytatódtak. Sok városban a munkanélküliek is tüntetéseket és gyűléseket tartottak, segélyt és munkát követeltek. A falvakban a parasztok szembeszálltak a földesúri elnyomással, nemegyszer ellene szegültek az adószedőknek.

A Károlyi-kormány, miután képtelennek bizonyult a gazdasági és politikai nehézségek megoldására, 1932 szeptemberében kénytelen volt lemondani. Az új kormányt Gömbös Gyula alakította meg, aki közvetlen feladatának tekintette a parlament felszámolását.

ROMÁNIA

Romániában a válság idején tucatjával szüntették be a munkát a kohók, majdnem valamennyi cukorgyár bezárt. A munkanélküliek száma 1932-ben elérte a 389 000-et. Az agrárválság következményeképpen meredeken zuhant a mezőgazdasági termékek ára, összezsugorodott a vetésterület.

A gazdasági válság súlyosbodásával párhuzamosan erősödött a munkásmozgalom. A munkások felléptek a tömeges elbocsátások és a bércsökkentések ellen, szembeszálltak a nemzeti parasztpárti kormány reakciós politikájával. A legnagyobb munkásmegmozdulások 1933-ban bontakoztak ki; a harc élén a vasutasok és az olajmunkások haladtak.

1933 elején a griviţai vasúti műhelyek (Bukarest) munkásbizottsága — válaszul a nagyarányú elbocsátásokra és a munkabér csökkentésére — 20 százalékos béremelést, az elbocsátások beszüntetését és a már elbocsátott munkások visszavételét követelte. A munkások követeléseit elutasították. Erre február 7-én 7000 munkás sztrájkba lépett. A griviţai munkásokhoz a kommunisták felhívására csatlakoztak Cluj (Kolozsvár), Galaţi és Paşcani vasutasai is. A vasutasokkal csaknem egyidejűleg harcra keltek a ploieşti-i olajmunkások is a vállalkozók által megkísérelt 40—50 százalékos bér-

A sztrájkoló griviţai vasutasok
Fénykép. 1933

Proletari din toate ţările, uniţi-vă!

LUPTA DE CLASĂ

ORGAN AL PARTIDULUI COMUNIST DIN ROMANIA
(Secţiune a Internaţionalei Comuniste)

No. 18—19 Anul 1930 Octombrie

CUPRINSUL

La muncă pentru consolidarea partidului

România Kommunista Pártjának illegális lapja
1930

csökkentés és mintegy 25 százalékos létszámcsökkentés ellen. Sztrájkok robbantak ki sok gyárban és üzemben is.

A tömegméretű sztrájkmozgalom és a proletariátus erélyes fellépése meghátrálásra késztette a kormányt és a burzsoáziát. A vasutasok és az olajmunkások követeléseit teljesítették. De nyomban ezután a kormány a legnagyobb sietséggel törvényt fogadtatott el a parlamentben az ostromállapot bevezetéséről, és a nyílt terror útjára lépett. Sok kommunistát és pártonkívüli aktivistát letartóztattak. Február 15-én letartóztatták Gheorghe Gheorghiu-Dejt, aki a központi akcióbizottság elnökeként közvetlenül irányította a vasutassztrájkot.

A griviţai vasutasok azonnal újra sztrájkba léptek. Szolidaritásuk jeléül más vállalatok munkásai is letették a szerszámot. Bukarestben húszezres nagygyűlést tartottak, ilyen jelszavakkal: „Le az ostromállapottal!", „Vesszen a terror!" Népes tüntetések zajlottak le Paşcaniban, Constanţában, Mediaşban (Medgyes) és Oraviţában.

A kormányköröknek nem sikerült a szokásos rendőri módszerekkel elfojtani a sztrájkot. A kormány a 21. gyalogezredet vezényelte ki a griviţai vasutasok ellen, de a katonák megtagadták a tűzparancs végrehajtását, úgyhogy vissza kellett vonni őket. Ekkor a kormány és II. Károly király utasítására határőrosztagokat, valamint különleges csendőri és rendőri alakulatokat küldtek Griviţába. Február 16-án megkezdődött a véres leszámolás. A katonák, csendőrök és rendőrök gépfegyvertüzet zúdítottak a munkásokra. Több mint 400 munkás meghalt, több százan megsebesültek, több mint kétezret letartóztattak.

A griviţai vérengzés országszerte új sztrájkokat és tüntetéseket robbantott ki. A kormány kíméletlen eszközökkel törte le a megmozdulásokat. A munkások elrettentése végett a sztrájkok vezetőit bíróság elé állították. A vasutasok perében a vádlottak hősiesen kiálltak a munkások érdekei mellett, leleplezték a burzsoá-földesúri kormány népellenes politikáját. A román munkások támogatására Moszkvában, Leningrádban és más szovjet városokban szolidaritás-gyűléseket tartottak. A Szovjetunióból, Csehszlovákiából, Belgiumból, Kanadából és más országokból a munkások tiltakozó táviratokat és leveleket küldtek Bukarestbe a bírói önkény ellen. A haditörvényszék azonban minden tiltakozás ellenére sok évi kényszermunkára ítélte a sztrájk vezetőit, hogy így csapást mérjen a munkásmozgalomra.

Románia Kommunista Pártjának Központi Bizottsága 1934-ben megállapította: „A februári harcokban a vasutasok és az olajmunkások csak ideiglenes vereséget szenvedtek az ellenfél anyagi túlereje következtében. A valóságban politikailag és erkölcsileg egyaránt győztesként kerültek ki az összecsapásból; kiharcolták követeléseik részleges teljesítését, s ezen túlmenően erős pozíciókat

vívtak ki az egész proletariátus mint osztály számára a dolgozók valamennyi rétegében, megerősítették a proletariátust vezető szerepében."

A munkásosztály nyomában megmozdult a parasztság is. 1929 és 1933 között a parasztok számos vidéken felléptek az erejüket meghaladó adók és az árverések ellen. A kormány kénytelen volt ideiglenesen felfüggeszteni az árveréseket és törvényt hozni a mezőgazdasági adósságok kamatcsökkentéséről.

A munkás- és parasztmozgalmak fellendülése a városi kispolgárságot, a tanítókat, az állami alkalmazottakat, a diákokat is nagyobb aktivitásra ösztönözte az ország fasizálása, a Nemzeti Parasztpárt és a kormány reakciós politikája ellen.

BULGÁRIA

Bulgáriában a gazdasági válság hatására az ipari termelés nagymértékben csökkent (csak 1930—1931-ben 2645 iparvállalat zárta be kapuit), a munkások bére 50—60 százalékkal esett, nőtt a munkanélküliség (több mint 200 000 ember került az utcára). A mezőgazdasági export csökkenése és a katasztrofális áresés következtében tömegesen mentek tönkre a parasztok.

A munkásosztály elszántan küzdött a tőke támadása ellen. 1930-ban összesen 25 000 munkás sztrájkolt. 1931 júliusában Jambolban nagy textilmunkássztrájk robbant ki. A megmozdulásnak azonnal támogatására keltek a bányászok, a bőripari és a dohánygyári munkások; a sztrájk hamarosan sok más városra is átterjedt. A parasztok élelemmel segítették a sztrájkolókat. A rákövetkező évben, 1932-ben, 249 sztrájk zajlott le 16 000 résztvevővel. 1933 januárjában Szófiában, Haszkovóban és Plovdivban összesen 80 üzem munkásai léptek sztrájkba, majd májusban az egész országon

Bolgár parasztok kenyeret hoznak a sztrájkoló textilmunkásoknak
Fénykép. 1931

a politikai sztrájkok hulláma söpört végig, tiltakozásul az ellen, hogy a reakció meggyilkolta Petko Napetov munkásképviselőt. A sztrájkok népes munkanélküli-tüntetésekkel fonódtak össze.

Folytatták harcukat a parasztok is. A falvakban parasztbizottságok alakultak.

A forradalmi erjedés a hadsereget is hatalmába kerítette. 1933-ban a hatóságok több helyőrségben — Szófiában, Plovdivban, Sztara Zagorában, Sumenban, Kazanlikban, Burgaszban, Várnában — illegális katonai szervezeteket fedtek fel, röpcédulákat találtak, megállapították, hogy a katonák kapcsolatban álltak a forradalmi munkásokkal. Több mint 200 katonát és tengerészt statáriális hadbíróság elé állítottak, 54 vádlottat halálra ítéltek.

A tömegmozgalom fejlődése manőverezésre késztette a burzsoáziát. Az 1931 tavaszi választási hadjárat idején a polgári és a kispolgári ellenzék megalakította az úgynevezett Népi Blokkot a Demokrata Párt, a Földműves Szövetség jobbszárnya, a Radikális Párt és a Népi Liberális Párt részvételével. A Népi Blokk programjában nem fukarkodott a nagyhangú ígéretekkel, s az 1931 júniusában megtartott parlamenti választásokon győzelmet aratott a reakciós kormánypárt, a Demokratikus Egyetértés felett. A Ljapcsev-kormányt a Népi Blokk kormánya váltotta fel, élén Malinovval. Az új kormány azonban, választási ígéreteivel mit sem törődve, semmiféle szociális reformot nem hozott, nem hajtotta végre a rendszer demokratizálását, nem javított a munkások és parasztok helyzetén. Baloldali frázisok leple alatt terrorral sújtotta a kommunista pártot és a szakszervezeteket, betiltotta és kíméletlenül elfojtotta a tüntetéseket és sztrájkokat, s 1933 áprilisában kitiltotta a munkáspárti képviselőket a parlamentből.

JUGOSZLÁVIA

A gazdasági válság Jugoszláviában még tovább tartott és még pusztítóbb volt, mint Bulgáriában. Sok iparág részlegesen megbénult. A fakitermelő ipar mindössze 50 százalékos, a fémfeldolgozó ipar 40 százalékos kapacitással dolgozott. Katasztrofálisan estek a mezőgazdasági termékek árai, csökkent az export, nőtt a távolság a mezőgazdasági és ipari árak között.

A Živković-kabinet, a monarcho-fasiszta diktatúra kormánya, minden módon segítette a tőkéseket és földesurakat abban, hogy a nehézségek fő terhét a dolgozókra hárítsák át. Szakadatlanul csökkent a munkások bére, növekedett a munkanélküliség, emelkedtek a dolgozókat sújtó egyenes és közvetett adók. A kormány, falusi befolyásának növelésére törekedve, 1930-ban az Agrarna Bankán keresztül összesen mintegy 780 millió dinár összegű hitelt folyósított a földbirtokosoknak és kulákoknak — elsősorban a szerbeknek. 1931 elején megalakult a Privilegovana Agrarna Banka, amely jelentős pénzügyi támogatást kapott a kormánytól.

A parasztok eladósodása a válság alatt meghaladta az ötmilliárd dinárt. A földbirtokosok és a kulákok megszegték a mezőgazdasági munkásokkal kötött szerződéseket, 20—30 százalékkal csökkentették a bért, meghosszabbították a munkaidőt. A mezőgazdasági munkások 75 százaléka munka nélkül maradt.

A katonai és rendőri gépezet kíméletlen terrorral sújtotta a munkásokat és parasztokat. A kommunistákat ezrével tartóztatták le, kínozták a börtönökben vagy száműzték.

Mindez azonban nem tartóztathatta fel a néptömegek harcát a monarcho-fasiszta diktatúra ellen. Sztrájkoltak a dalmáciai cementgyárak munkásai, a horvátországi vasutasok, a szerbiai bányászok. A nyomasztó adók súlya alatt nyögő parasztok fegyveresen szálltak szembe a hivatalnokokkal, a rendőrséggel és a csendőrséggel. Boszniában, Horvátországban, Crna Gorában és Macedóniában a parasztmozgalom egyben nemzeti felszabadító jellegű is volt.

1932-ben a horvátországi Likában a parasztmozgalom fegyveres harcba csapott át, amely harminc falut ragadott magával. A felkelést katonai erővel verték le, több száz parasztot börtönbe vetettek. De nem sokkal ezután Dalmáciában, Macedóniában, Horvátországban és Hercegovinában újabb parasztfelkelések törtek ki.

X. FEJEZET

A SZOCIALIZMUS GAZDASÁGI ALAPJAINAK ÉPÍTÉSE A SZOVJETUNIÓBAN

1928—1929 fordulóján a szovjet nép hozzáfogott az első ötéves népgazdaság-fejlesztési terv végrehajtásához, a szocializmus gazdasági alapjának építéséhez.

A szovjetország bonyolult és nehéz feladatok előtt állott. Nagy ipari építkezésekre volt szükség, számos új termelési ágat kellett meghonosítani, amelyek addig vagy egyáltalában nem léteztek, vagy rendkívül fejletlenek voltak. Csak ezen az úton változhatott a Szovjetunió a kapitalista államoktól technikailag és gazdaságilag függő agrárországból teljesen önálló ipari országgá. A mezőgazdaság terén megoldásra várt az a feladat, hogy a paraszti milliókat bevonják a szocializmus építésébe a termelési szövetkezetekbe tömörülés és a kollektív munka alapján.

1. AZ ELSŐ ÖTÉVES TERV KEZDETE. A SZOCIALIZMUS ÁLTALÁNOS TÁMADÁSA

A SZOCIALISTA MUNKAVERSENY KIBONTAKOZÁSA. A DOLGOZÓK AKTIVITÁSÁNAK FOKOZÓDÁSA

A technikai-gazdasági elmaradottság leküzdésének távlata, a Szovjetunió élenjáró szocialista ipari és mezőgazdasági hatalommá fejlesztésének perspektívája önfeláldozó harcra lelkesítette a szovjet embereket a szocializmus győzelméért. Az V. szovjetkongresszus által 1929 májusában jóváhagyott első ötéves tervet a néptömegek legsajátabb ügyüknek érezték, és teljes erővel harcoltak valóra váltásáért. Egyre szélesebb körben bontakozott ki a dolgozók alkotó kezdeményezése, a szovjet társadalmi és államrendnek ez a jellemző vonása.

Az országot hatalmas munkalendület fogta el, amelynek legkézzelfoghatóbb megtestesülése a nagy tömegeket átfogó szocialista munkaverseny volt. A munkaverseny kibontakozásának objektív feltételei a következőkben foglalhatók össze: a régi üzemek műszaki rekonstrukciójának sikeres előrehaladása, az ipar energiaellátásának javulása, az új, fejlett technikájú üzemek építésének megkezdése, a munkásosztály általános műveltségének, kulturális és műszaki színvonalának emelkedése.

A szocialista munkaverseny kibontakozásának erőteljes lökést adott Lenin „Hogyan szervezzük meg a versenyt?" című, 1918 januárjában írott cikke, amely 1929. január 20-án látott napvilágot a „Pravdá"-ban. A dolgozók megértették, hogy a szocialista verseny megszervezése az ország szocialista újjáalakításáért vívott harc leghatékonyabb formája.

1929 februárjában a Donyec-medence bányászai versenyt indítottak, amely hamarosan a szénbányák országos szocialista versenyévé terebélyesedett. A verseny általános célkitűzései a következők voltak: a termelékenység emelése, az önköltség csökkentése és a munkafegyelem erősítése. Március 5-én a leningrádi Vörös Viborgi Gyár munkásai a „Pravdá"-ban az ország valamennyi gyárát és üzemét felszólították, hogy indítsanak szocialista versenyt az önköltség csökkentéséért. A felhívást követően vállalatok, műhelykollektívák, brigádok és egyes munkások tömegesen szocialista versenyszerződéseket kötöttek egymással. Az egyik első ilyen szerződést a kommunista Mihail Putyin által vezetett öntvénytisztító brigád írta alá a Vörös Viborgi Gyárban.

A XVI. pártkonferencia „A Szovjetunió munkásaihoz és dolgozó parasztjaihoz" intézett felhívásában (április 29.) megállapította, hogy a szocialista verseny kibontakozása az ötéves terv végrehajtásának legbiztosabb záloga. „A verseny és az ötéves terv elválaszthatatlanul összefügg egymással" — hangzott a felhívás. E gondolatokat konkretizálta a Központi Bizottság május 9-i határozata „A gyárak és üzemek szocialista versenyéről". A párt- és társadalmi szervezetek harcot indítottak azért, hogy a szocialista versenyt a szocialista építés állandó jellegű módszerévé tegyék, tervszerűbbé és szervezettebbé változtassák.

A Népbiztosok Tanácsa 1929 szeptemberében a verseny résztvevőinek serkentése céljából elrendelte, hogy a vállalatok a verseny révén elért megtakarítás 40 százalékából jutalmazási alapot létesítsenek. Jutalmazták a munkatermelékenység emelését, a termelés mennyiségi növelését és a termékek minőségének javítását, az önköltség csökkentését, továbbá a fűtőanyag-, nyersanyag- és segédanyag-megtakarítást.

A szocialista verseny kifejlődése során kemény harcot kellett vívni a konzervatív és bürokrata gazdasági vezetők és szakszervezeti funkcionáriusok ellen, akik akadályozták a munkásosztály alkotó kezdeményezésének kibontakozását. Az élenjáró dolgozóknak ezenkívül meg kellett küzdeniük az elmaradott munkások ellenállásával is, akik nem akartak új módon dolgozni, mert bércsökkenéstől és a normák megváltoztatásától féltek.

A szocialista verseny a párt- és a szakszervezetek irányítása alatt minden nehézség ellenére nőtt és szélesedett. A munkások példáját követve mérnökök, technikusok és a szovjet hivatalok alkalmazottai is bekapcsolódtak. A verseny a városból a falura is átterjedt, s meggyorsította a mezőgazdaság szocialista átszervezésének folyamatát.

A verseny mindenütt, ahol sikeresen fejlődött, jelentékeny gazdasági eredményeket hozott. A leningrádi Vörös Viborgi Gyárban az 1928—1929-es gazdasági év első negyedében a munka termelékenysége 5,7 százalékkal növekedett, ugyanezen év harmadik negyedében pedig — amikor a verseny kibontakozott — már 26,4 százalékkal. Ötven százalékkal kevesebb hiányzás fordult elő. Jelentékenyen csökkent a termelés önköltsége.

Megszülettek a munka új, szocialista formái. A legfontosabb a rohambrigád-mozgalom volt. A rohambrigádokat a terv jobb és gyorsabb teljesítése érdekében alakították meg. A rohammunkások küzdöttek a magas munkatermelékenységért, a termékek jó minőségéért, ésszerűsítési javaslatokat tettek stb.

Magasba lendült a dolgozó tömegek politikai aktivitása. Az 1929-ben végrehajtott párttisztítás során kizárták a pártból az alkalmatlan, idegen, bomlasztó elemeket. Egyidejűleg megerősödött a friss erők beáramlása a párt soraiba. Csupán 1930 első három hónapjában 200 000 ember lépett be a pártba, zömmel a munkások törzsgárdájából.

A bürokrácia elleni harc keretében tisztogatást hajtottak végre az állami, közigazgatási és gazdasági szervekben. Jelentősen megnőtt a szakszervezetek szerepe a gazdasági építésben. Lenin halálának hatodik évfordulóján lenini rohammunkás-toborzást hirdettek; a kampány során több mint 200 000 munkás lépett be a rohambrigádokba. 1930 nyarán a szocialista versenyben már több mint kétmillió ember vett részt, a rohambrigádok létszáma pedig elérte az egymillió főt.

A Turkszib
Fénykép. 1929

AZ ÚJ ÉPÍTKEZÉSEK

Az ötéves terv első évében nagyarányú ipari építkezés indult meg. A Donyec-medencében megkezdték a kramatorszki és a gorlovkai gépgyár építését, új bányák és kohók épültek, tovább folyt a luganszki mozdonygyár rekonstrukciója. Az Urálban megkezdték az Urál Nehézgépgyár, a bereznyiki és a szolikamszki vegyikombinát, az óriási magnyitogorszki kohóüzem építését.

Gyors ütemben haladt előre a Turkszib, a több mint 1500 kilométer hosszúságú Turkesztán—Szibériai Vasútvonal építése: egy év alatt majdnem 800 kilométert haladtak. A vasútvonal építéséből a helyi lakosság is kivette a részét. 1929-ben a segédmunkások 80, a szakmunkások 15 százaléka kazah volt. Ezek közül az iménti napszámosok és szegényparasztok közül 15 000-en szakszervezeti tagok lettek. A Turkszib körzetében kiterjedt iskolahálózat létesült, mozdonyvezető-, kalauz-, gépkocsivezető- és egyéb szakmunkás-tanfolyamokat szerveztek.

1929-ben megindult a hatalmas Dzerzsinszkij Traktorgyár építése Sztálingrád környékén. Az egész ország feszült érdeklődéssel kísérte a munkálatokat. Az építők világviszonylatban is kiemelkedő eredményeket értek el a munka termelékenysége terén. A szerelőcsarnok vasszerkezetét az amerikai mérnök-szakértők által megjelölt 163 nap helyett 28 nap alatt állították össze. Az ifjúmunkások a szó valódi értelmében hősiesen dolgoztak. Télen, amikor az üvegezők a nagy hidegek miatt abbahagyták a munkát, a szerelőcsarnokot építő komszomolista lányok Jevgenyija Zozulja adogató — volt napszámoslány — kezdeményezésére egy tapasztalt üvegező vezetése alatt rohambrigádot szerveztek, és 25 fokos fagyban, 15 méter magasságban dolgozva beüvegezték a csarnok tetejét. Ezzel lehetővé tették, hogy az építkezést egyetlen napra se kelljen megszakítani.

Komszomolisták, a Dnyeprogesz építkezésének legjobb betonozó rohambrigádja
Fénykép. 1929

Nagyszerű munkahőstettek születtek a dnyepropetrovszki vízierőmű, a Dnyeprogesz építkezésén. Az 1929-es építési évad folyamán 180 000 m³ betont kellett beépíteni. A betonozás július elején kezdődött, és október-novemberre be kellett fejezni, nehogy az esetleges korai fagyok meghiúsítsák a munkát. Következésképpen a betonozás idejét a minimumra kellett csökkenteni. Az amerikai és német szakértők kételkedtek abban, hogy ez megoldható — ám a szovjet munkások és mérnökök fényesen megbirkóztak a lehetetlennek tűnő feladattal is.

A Dnyeper jobb és bal partján dolgozó építők között szocialista verseny bontakozott ki, amelyben több mint 10 000 munkás vett részt. A komszomolista rohambrigádok kétszeresére növelték a kőtörő üzem termelékenységét, és majdnem megháromszorozták a betontermelést. Szeptemberben megdöntötték a betonozás világrekordját: egy hónap leforgása alatt 57 000 m³ betont építettek be, felülmúlva az addigi legnagyobb teljesítményt, melyet az Egyesült Államokban értek el: 52 330 m³ egy hónap alatt.

A szovjet munkásosztály az ötéves terv valamennyi építkezésén az óriási nehézségek és nélkülözések ellenére példa nélkül álló hősiességet tanúsított. A szocialista verseny és a rohammunkásmozgalom nagyarányú elterjedése előmozdította a termelékenység rohamos emelkedését: 1928—1929-ben 1927—1928-hoz viszonyítva az első félévben 10 százalékkal, a másodikban 20,2 százalékkal növekedett a termelékenység. 1929 augusztusában a luganszki munkások körében megszületett az ötéves terv határidő előtti teljesítésének eszméje. A kezdeményezést rövidesen felkarolta Moszkva, Leningrád, a Donyec-medence és más körzetek munkássága. Decemberben összeült a rohambrigádok első össz-szövetségi kongresszusa, s felhívást adott ki az ötéves terv négy év alatt való teljesítésére. Az „Ötéves terv négy év alatt!" jelszót rövidesen az egész szovjet munkásosztály a magáévá tette.

A rohambrigádok első össz-szövetségi kongresszusa
Fénykép. 1929

A jelszó realitását már az ötéves terv első esztendeje igazolta: 1928—1929-ben a szocialista nagyipar bruttó termelése 23,7 százalékkal nőtt (szemben a tervben előirányzott 21,4 százalékkal), ezen belül a nehéziparé 29,8 százalékkal (a terv előirányzata 25,6 százalék volt). Az eredmények alapján 1929—1930-ra vonatkozólag felemelték az alapvető iparágak ellenőrző számait.

Még nagyobb eredményeket hozott a megemelt célkitűzések teljesítése terén az ötéves terv második esztendeje. 1930 májusában megindult a közvetlen forgalom a szibériai gabonatermő és erdős vidékeket Közép-Ázsia gyapotföldjeivel összekötő Turkesztán—Szibériai Vasútvonalon. A leningrádi Elektroszila gyárban a május elsejei ünnepségek alkalmával avattak fel egy új turbógenerátort, amely öt hónappal a határidő előtt készült el. Mariupolban ugyanezekben a napokban adtak át rendeltetésének egy nagy olajcsővezeték-gyárat. A Szovjetuniónak addig külföldről kellett beszerezni az ilyen csöveket. Június 14-én — teljes esztendővel a határidő előtt — a Don menti Rosztovban befejezték egy hatalmas mezőgazdasági gépgyár építését. Június 17-én — öt és fél hónappal a határidő előtt — üzembe helyezték a Dzerzsinszkij Traktorgyárat.

A MEZŐGAZDASÁG TÖMEGES KOLLEKTIVIZÁLÁSA

A sikeres iparfejlesztés és a munkásosztály termelő lendülete igen nagy jelentőségű volt a mezőgazdaság szocialista átalakítása szempontjából. 1929 második felétől kezdve a Szovjetunióban megindult a kolhozok rohamos növekedése.

A mezőgazdaság kollektivizálását a falusi termelési viszonyok gyökeres megváltoztatásának objektív szükségszerűsége diktálta. A szocializmust nem lehetett két különböző társadalmi-gazdasági alapon építeni: egyfelől az élenjáró szocialista ipar, másfelől a kisparaszti gazdaság alapján.

A Sevcsenko gép- és traktorállomás első traktor-oszlopa (Ogyesszai körzet)
Fénykép. 1928

Míg a szocialista ipar gyors ütemben fejlődött, a kisparaszti gazdaságban sok esetben még az egyszerű újratermelés sem valósult meg. A szocializmus győzelme megkövetelte a mezőgazdaság szocialista átalakítását.

A kollektivizálás volt az egyetlen módja annak, hogy a parasztok megszabaduljanak a kulák kizsákmányolástól, hogy megindulhassanak az anyagi és kulturális fellendülés útján. Csak a kollektivizálás tehette lehetővé, hogy emelkedjék a mezőgazdaság termelékenysége és áruhozama, csak ez biztosíthatta az ország megfelelő élelmiszer- és nyersanyagellátását.

A párt és a kormány a kollektív mezőgazdaság anyagi bázisának erősítése végett kölcsönző-állomásokat, traktoroszlopokat, gép- és traktorállomásokat szervezett. Az első gép- és traktorállomás 1928 novemberében létesült az Ukrán SZSZK ogyesszai körzetében levő Sevcsenko-szovhoz traktorrészlegéből. 1929 folyamán 102 állomás jött létre, és megalakult országos központjuk, a Traktorközpont. A gép- és traktorállomások az állami vállalatok egy külön formáját képviselték, támaszpontul szolgáltak a mezőgazdaság szocialista átalakításában és a parasztságnak a szovjet állam részéről történő megsegítésében.

Abban, hogy a parasztok a kollektív gazdálkodás útjára léptek, rendkívül fontos szerepet játszott a legegyszerűbb szövetkezési formák óriási mérvű elterjedése, melyek a közös gazdálkodás szellemében nevelték tagjaikat. Jelentős szerepük volt a már meglevő kolhozoknak is, melyek példáján a parasztok meggyőződhettek a kollektív gazdálkodási formák előnyeiről. Nagy hatást gyakoroltak a szovhozok is. Túl azon, hogy demonstrálták a gépesített nagyüzemi gazdaság előnyös voltát, traktoraikkal, mezőgazdasági gépeikkel segítették a parasztokat.

A tömeges kollektivizálás előkészítésében része volt a kulákok elleni harcnak az 1928. és 1929. évi gabonabegyűjtési kampány folyamán. E küzdelemben milliós paraszti tömegek vettek részt, elsősorban szegényparasztok és agrárproletárok.

A falu gyökeres átalakításának fontos politikai előfeltétele volt, hogy a párt szembeszálljon a kulákság ideológusaival és azok védelmezőivel, a Buharin és Rikov vezette jobboldali opportunista csoporttal. 1929-ben a párt Központi Bizottságának plénuma a jobboldali opportunisták nézeteinek propagálását a párttagsággal összeférhetetlennek minősítette.

A párt és a kormány roppant szervező munkája, a munkásosztály által a falunak nyújtott segítség s a dolgozó parasztságnak a mezőgazdaság szocialista átalakításában való tevékeny részvétele biztosította a tömeges kolhozmozgalom sikerét. A viharosan fejlődő kolhozmozgalom szilárd vezetést követelt. 1929 novemberében a Központi Bizottság plénuma határozatot hozott arról, hogy legalább 25 000 — megfelelő szervezési és politikai tapasztalattal rendelkező — munkást kell átirányítani a kolhozokba, illetve a gép- és traktorállomásokra. A párt felhívására Moszkvában, Leningrádban, a Donyec-medencében, az Urálban, Ivanovo-Voznyeszenszkben és a többi ipari központban több mint 60 000 munkás jelentkezett állandó jellegű falusi munkára. Az önként jelentkezőket a vállalatoknál alaposan elbírálták, s a legszilárdabb, legöntudatosabb, a szocializmus ügye iránt odaadó tősgyökeres munkásokat válogatták ki.

A „huszonötezrek" zömét a legfőbb gabonatermő körzetekbe irányították: Ukrajnába, a Volga alsó és középső folyásához, Észak-Kaukázusba, a központi feketeföld-övezetbe. Sokan már röviddel falura érkeztük után bebizonyították, hogy nagyszerűen értenek a kolhozmozgalom szervezéséhez, és nagy tekintélyre tettek szert a kolhozparasztok körében. Segítségükkel a kolhozisták megtanulták, hogyan kell nagyüzemi módon gazdálkodni, meghonosították a termelési értekezleteket, harcot indítottak a munkafegyelem megszilárdításáért, átvették a szocialista verseny és a rohammunkásmozgalom tapasztalatait. A „huszonötezrek" példáján tanultak a kolhozoknak a parasztok közül kikerülő fiatal vezető káderei.

A „huszonötezreken" kívül a város kampánymunkákra is elküldte fiait a falura. Hozzávetőleges számítás szerint 1928-tól 1930-ig körülbelül 100 000 munkás vett részt a vetési és a begyűjtési kampányokban. Ezenkívül a párt-, a szovjet-, a szövetkezeti és a gazdasági szervek több mint 100 000, a Komszomol-szervezetek több mint 10 000 aktivistát vezényeltek falura. Mindent összevéve ebben az időszakban legalább negyedmillió embert küldött a város a kolhozmozgalom megsegítésére. Ez szemléletesen mutatta a szocialista város szervező szerepét a falu vonatkozásában, arról tanúskodott, hogy a szocializmus győzelméért vívott közös harcban erősödik a munkásosztály és a parasztság szövetsége.

1929 végén, a gyakorlatban győződve meg a kollektív gazdálkodási formák előnyeiről, a szegényparasztok nyomán a parasztság zömét alkotó középparasztság is megindult a kolhozok felé. Most már nem kis csoportok léptek be a kolhozokba, mint addig, hanem egész falvak, járások, kerületek, sőt körzetek. A teljes kollektivizálást (vagyis az adott terület összes földjeinek a kolhozok kezébe való átadását) elsőnek az alsó-volgai tartomány hopjori körzete valósította meg. E kezdeményezés hamarosan a Volga egész alsó és középső folyása mentén és Észak-Kaukázusban is elterjedt.

De minél határozottabban léptek a szegény- és középparaszti tömegek a kollektív gazdálkodás útjára, annál dühödtebben, elkeseredettebben támadt a kolhozok ellen a kulákság. A kulák elemek, látván, hogy a tömeges kolhozmozgalom közelebb hozza a szocializmus győzelmét a falun, következésképpen elkerülhetetlenül az ő gyors pusztulásukat hozza magával, provokációs rémhíreket terjesztettek, szovjetellenes agitációt folytattak, s — a papokkal együtt — megpróbálták felhasználni a parasztok vallásos érzületét: „isten büntetésével" fenyegették a hivő parasztokat, ha belépnek a kolhozba. Pusztították a kolhozok jószágát, megrongálták gazdasági épületeiket, tönkre tették gépeiket és szerszámaikat, egész falvakat gyújtottak fel, melyek kolhozba tömörültek. Bestiális módon meggyilkoltak falusi párt- és szovjetfunkcionáriusokat, szegényparasztokat, agrárproletárokat — azokat, akik tevékeny, kezdeményező szerepet vittek a kolhozok megalakításában.

A dolgozó parasztok sürgetően követelték a kulákgazdaságok felszámolását. A szovjet állam a kulákság korlátozásának és kiszorításának politikájáról áttért a kulákság mint osztály likvidálásának politikájára. Ezt az új politikát nemcsak közvetlen indítékok — a kulákság akciói — diktálták, hanem egy általánosabb történelmi szükségszerűség is: a szocializmus győzelmével összeférhetetlen volt a kulákság további létezése.

Az első kombájn összeszerelése a zaporozsjei Kommünár Gyárban
Fénykép. 1930

A kuláksággal szembeni új politikát két dokumentum rögzítette: a Központi Bizottság 1930. január 5-i határozata „A kollektivizálás üteméről és a kolhozépítés állami támogatásával kapcsolatos intézkedésekről", s a Szovjetunió Központi Végrehajtó Bizottságának és a Népbiztosok Tanácsának 1930. február 1-i határozata „A mezőgazdaság szocialista átalakításának a teljes kollektivizálás körzeteiben való megszilárdítását és a kulákság elleni harcot szolgáló intézkedésekről."

A teljes kollektivizálás körzeteiben hatályon kívül helyezték azt a törvényt, amely megengedte a földbérletet és a bérmunka alkalmazását az egyéni parasztgazdaságokban. A helyi hatalmi szervek jogot nyertek a kulákok vagyonának elkobzására és a kulákoknak a kerületekből, tartományokból és területekről való kitelepítésére. Az elkobzott vagyon egy részét a kulákoknak az állami és szövetkezeti szervekkel szemben fennálló kötelezettségei fedezésére fordították, a fennmaradó részt pedig a kolhozok oszthatatlan alapjához csatolták a belépő szegényparasztok és napszámosok hozzájárulásaképpen.

A párt és a kormány határozatai értelmében az állam nagy szervezési és anyagi segítséget adott a kolhozoknak. 1929—1930-ra a kolhozoknak nyújtott hitel 270 millióról 500 millió rubelre nőtt, csaknem megkétszereződött. Elhatározást nyert, hogy a kolhozok földrendezését államköltségen hajtják végre, tanfolyamokat szerveznek kolhozszakemberek képzésére, meggyorsítják a traktorokat, kombájnokat és egyéb mezőgazdasági gépeket gyártó üzemek építését, azokban a körzetekben pedig, ahol nincs elég traktor és nagygép, gép- és lóállomásokat létesítenek.

A teljes kollektivizálás körzeteiben a kulákság felszámolását különbizottságok hajtották végre, amelyeket a parasztok falugyűléseken választottak meg, s a faluszovjetek mellett működtek. Azokat

Kölcsönvetőmag kiosztása az Üzbég SZSZK-ban
Fénykép. 1930

a kulákokat, akik a legellenségesebben álltak szemben a szovjethatalommal és tevékenyen szembeszálltak a kollektivizálással, kitelepítették. A kulákok másik részét vagyonuk kisajátítása után a helyükön hagyták. Valamennyi volt kuláknak, mind a kitelepítetteknek, mind pedig azoknak, akik régi illetőségi helyükön maradhattak, lehetővé tették, hogy társadalmilag hasznos munkát végezzenek. Akik becsületesen dolgoztak, később összes állampolgári jogaikat visszakapták.

1930 nyarára több mint 400 millió rubel értékű kisajátított kulákvagyont adtak át a kolhozoknak, s ez jelentős mértékben megerősítette ezek anyagi bázisát.

A teljes kollektivizálás új feladatok elé állította a faluszovjeteket. Kezükbe kellett venniük a tömeges kolhozmozgalom szervezését és vezetését, élére kellett állniuk annak a harcnak, amelyet a dolgozó parasztság a kulákok ellen vívott. Ez a szovjethatalom helyi szerveinek megerősítését követelte. S éppen ebben az időpontban hibás „elméletek" tűntek fel „a szovjetek elhalásáról", arról, hogy a teljes kollektivizálás körzeteiben meg kell szüntetni a szovjeteket és funkcióikat át kell adni a kolhozvezetőségeknek. A párt és kormány erélyesen elítélte az efféle „elméleteket". „Szovjetek, arccal a kolhozmozgalom felé!" — ez volt a párt jelszava, amellyel kijelölte az utat: a szovjeteket erősíteni kell. A városi szovjetek több mint 7000 tagját a teljes kollektivizálás körzeteibe irányították vezető szovjetfunkciók betöltésére. Megerősítették a falusi párt- és Komszomolszervezeteket is.

A KOLHOZÉPÍTÉSBEN KÖVETETT PÁRTVONAL ELTORZÍTÁSAI ÉS AZ ELLENÜK FOLYTATOTT HARC

A teljes kollektivizálás kezdetén súlyos hibákra, a pártvonal eltorzítására került sor. A Központi Bizottság főtitkára, Sztálin nyomására az ország több vidékén túlzott sietséget tanúsítottak a tömeges kollektivizálás végrehajtása terén, megsértették a kolhozépítés önkéntességének lenini elvét. Előfordult, hogy meggyőzés és nevelés helyett adminisztratív nyomást alkalmaztak; nem tartották be a pártnak és a kormánynak azt a határozatát, hogy a kuláktalanítás csak a teljes kollektivizálás alapján és annak részeként mehet végbe; olykor középparasztokat is a kulákok kategóriájába soroltak; sok helyütt nemcsak a lovakat és a haszonállatok egy részét társadalmasították, hanem a teljes aprómarha- és baromfiállományt is.

1929 november-decemberében már elegendő anyag állt rendelkezésre ahhoz, hogy e hibákat kijavítsák. De Sztálin, semmibe véve a helyi pártmunkások jól átgondolt javaslatait, nem tette meg idejében a szükséges intézkedéseket. Ezért a kollektivizálás végrehajtása terén jelentkező túlkapások csaknem általánossá váltak. A parasztok körében nagyfokú elégedetlenség kapott lábra, amit a kulákság a kolhozmozgalom diszkreditálására, kolhoz- és szovjetellenes megmozdulások szítására használt ki. A kolhozellenes agitáció hatására sok helyütt leölték az állatokat, megsemmisítették a társadalmasítás alá eső vagyont.

A Központi Bizottság csak 1930 február végén és — főleg — márciusban adta ki a szükséges utasításokat az elkövetett túlkapások megszüntetésére. Március 14-i határozata — „A kolhozmoz-

A petropavlovszkajai kolhozparasztok ünnepélyes kivonulása a tavaszi vetésre (Észak-kaukázusi tartomány)
Fénykép. 1930

galomban követett pártvonal eltorzításai ellen irányuló harcról" — valamennyi helyi pártszervezet kötelességévé tette, hogy erős kézzel vessenek véget a túlkapásoknak, azokat a funkcionáriusokat pedig, akik nem tudnak vagy nem akarnak harcolni a pártvonal eltorzításai ellen, váltsák le. A határozat rámutatott, hogy gondoskodni kell a kolhozmozgalom eredményeinek megszilárdításáról, minden rendelkezésre álló eszközzel biztosítani kell a létrejött kolhozok szervezeti-gazdasági megerősödését, szigorúan betartva a Szovjetunió Központi Végrehajtó Bizottsága által 1930. március 1-én jóváhagyott új mezőgazdasági artel-mintaalapszabályzatot.

A Központi Bizottság április 2-i határozata értelmében a kolhozparasztok komoly pénzügyi segítséget kaptak: két évre mentesítették az adókötelezettség alól a kolhoztulajdonba vett igásállatokat, továbbá mind a kollektív, mind az egyéni birtoklásban levő tehén-, sertés- és baromfiállományt; törölték a kolhozok adósságának egy részét; csökkentették az 1930—1931-re kivetett mezőgazdasági adó összegét.

Mindez megkönnyítette a mezőgazdaság további kollektivizálását.

A KOMMUNISTA PÁRT XVI. KONGRESSZUSA

1930 tavaszán és nyár elején a szocialista ipar s az állami és szövetkezeti kereskedelem fejlődésének eredményeképpen a tőkés elemek majdnem teljesen kiszorultak az iparból és a kereskedelemből, a mezőgazdaságban pedig a teljes kollektivizálás alapján folyt a kulákság mint osztály felszámolása. Az egész fronton, városon és falun egyaránt kibontakozott tehát a szocializmus támadása a tőkés elemek ellen.

E támadás konkrét programját a XVI. pártkongresszus fogalmazta meg. A kongresszus 1930. június 26-án nyílt meg. A Központi Bizottság politikai beszámolója összegezte az ötéves terv teljesítéséért vívott harc első eredményeit és kiemelte a szocialista iparosítás nagy sikereit. A Szovjetunió páratlan gyorsasággal változott ipari hatalommá. 1929—1930-ban az ipar részesedése a szovjet népgazdaság össztermelésében 53 százalék volt (a forradalom előtti Oroszországban 42 százalék), s a szocialista szektor részesedése az ipar teljes termelésében 94,5 százalékot tett ki (szemben az 1928—1929. évi 89,7 százalékkal). Megnőtt a munkásosztály létszáma.

A kongresszus az elért sikerekre támaszkodva kitűzte a szocialista iparfejlesztés további feladatait. Megbízta a Központi Bizottságot, hogy „. . . továbbra is biztosítsa a szocialista építés harcos bolsevik ütemét, érje el, hogy az ötéves tervet valóban négy év alatt teljesítsék. . . " A kongresszus utasítást adott, hogy az ország keleti részén hozzák létre a második szén- és kohászati bázist, javasolta a magnyitogorszki és a kuznyecki üzemek építésének meggyorsítását, és az urál—kuznyecki kombinát rendszeréhez tartozó más üzemek építésének elkezdését.

A kongresszus jóváhagyta a kollektivizálás végrehajtása során elkövetett túlkapások és hibák kiküszöbölésére tett intézkedéseket. A kongresszusi határozat megállapította, hogy ha a Központi Bizottság nem javította volna ki idejében e hibákat, veszélybe került volna a mezőgazdaság kollektivizálásának ügye, sőt a szovjethatalom alapja, a munkás-paraszt szövetség is. A tömeges kollektivizálás megvalósítása terén elért eredményeket megállapítva, a kongresszus rámutatott, hogy a legközelebbi időszakban a falusi munka elsőrendű feladata az eredmények megszilárdítása s további szegény- és középparaszti gazdaságoknak a kolhozokba való bevonása.

2. HARC AZ ÖTÉVES TERV HATÁRIDŐ ELŐTTI TELJESÍTÉSÉÉRT

AZ ÖTÉVES TERV HARMADIK, DÖNTŐ ESZTENDEJE

A Szovjetunió népei a XVI. pártkongresszus határozataival fölvértezve fokozott lelkesedéssel láttak munkához, és tovább gyorsították a szocialista építés ütemét. Ezt az ötéves terv első két évének eredményei tették lehetővé. 1930 novemberében az Állami Tervbizottság elnökévé Kujbisevet, a Legfelsőbb Népgazdasági Tanács elnökévé pedig Ordzsonikidzét nevezték ki. E nagy tehetségű népgazdasági szervezők tevékenysége elősegítette a tervezés megjavítását, a nehézségek leküzdését és az ipar szocialista újjáalakításával kapcsolatos feladatok sikeres megoldását az új, korszerű technika alapján.

A népgazdaság valamennyi ágának újjáalakítása megkövetelte a vasúti közlekedés megjavítását. A műszaki felszerelés elmaradottsága, a gördülőanyag elhasználtsága és különféle szervezési fogyatékosságok következtében a vasúti szállítás „szűk keresztmetszetté" vált az ország gyorsan fejlődő népgazdaságában. A Központi Bizottság 1931 júniusi plénuma utasítást adott a vasutak gyökeres műszaki rekonstrukciójára — ennek fő mozzanataként a villamosítást jelölve meg —, valamint új vasútvonalak építésére, a vasutasok bérének emelésére, lakás- és életkörülményeik megjavítására.

A plénum ezenkívül határozatot hozott „A moszkvai városgazdálkodás és a Szovjetunió városgazdálkodásának fejlesztéséről". A határozat felvázolta a főváros és a legfontosabb régi ipari városok rekonstrukciójának, s egyben új szocialista városok építésének perspektíváit.

Az élenjáró technikával felszerelt új üzemek létesítésével egyre élesebben vetődött fel eme új technika elsajátításának a feladata. Az ország viszont szűkében volt a kvalifikált, műszakilag képzett káderekben. Számos üzem vezetői továbbra is a régi módon dolgoztak, nem sajátították el a műszaki ismereteket, sőt néha egyenesen lenézték a technikát.

Az új termelési eljárások elsajátítása terén jelentkező elmaradás súlyos veszélyt rejtett magában, az ország szocialista iparosításának fékjévé válhatott. Így például a Dzerzsinszkij Traktorgyár, amely a tudomány és a technika legújabb vívmányainak figyelembevételével épült fel, hosszú időn át jóval kevesebb traktort adott a tervezettnél. Ennek egyik legfőbb oka az volt, hogy a vezetők, a mérnökök és a munkások nem ismerték kellőképpen az új technikát, nem értettek a futószalag-rendszer követelményeinek megfelelő összehangolt munkához. Hasonló nehézségek jelentkeztek sok más vállalatnál is. A párt kiadta a jelszót: „A rekonstrukció időszakában minden a technikán múlik!" A párt ezzel arra mozgósította az ipar dolgozóit, hogy sajátítsák el a technikát, s új módon szervezzék meg a munkát a szocialista vállalatoknál. Annak érdekében, hogy meggyorsítsák mérnökök és technikusok képzését a munkások és dolgozó parasztok sorából, bővítették az ipari akadémiák hálózatát — ezek végezték a szocialista ipar vezető kádereinek oktatását —, és többszörösére növelték a felső- és középfokú műszaki tanintézetek számát. A műszaki főiskolák és a technikumok hallgatóinak csaknem háromnegyed része a munkások közül került ki. A szovjet kormány arra törekedett, hogy magában a termelési folyamatban, az új üzemek gépei mellett képezze a káderekben. Az ország tudatosan vállalta az azzal járó veszteségeket, hogy szakképzetlen munkásokat állított az új gépek mellé, mert ezen az áron igen rövid idő alatt nagyszámú képzett gazdasági szakembert, mérnököt, technikust és szakmunkást nyert.

A szocialista építés óriási sikereinek hatására a régi műszaki értelmiség zöme is a szovjethatalommal való aktív együttműködés útjára lépett. A régi burzsoá szakembereknek csak kis csoportjai folytatták még egy ideig a kártevő tevékenységet. 1930—1931-ben több olyan kártevő szervezetet lepleztek le és zúztak szét, amelyek akadályozni próbálták a népgazdaság fejlődését. Ilyen volt az „Iparpárt", a kulák-eszer „Dolgozó Paraszt Párt", az „OSZDMP Szövetségi Irodája" elnevezésű mensevik szervezet és mások.

A SZOVJETUNIÓBAN 1938-IG FELÉPÜLT ERŐMŰVEK

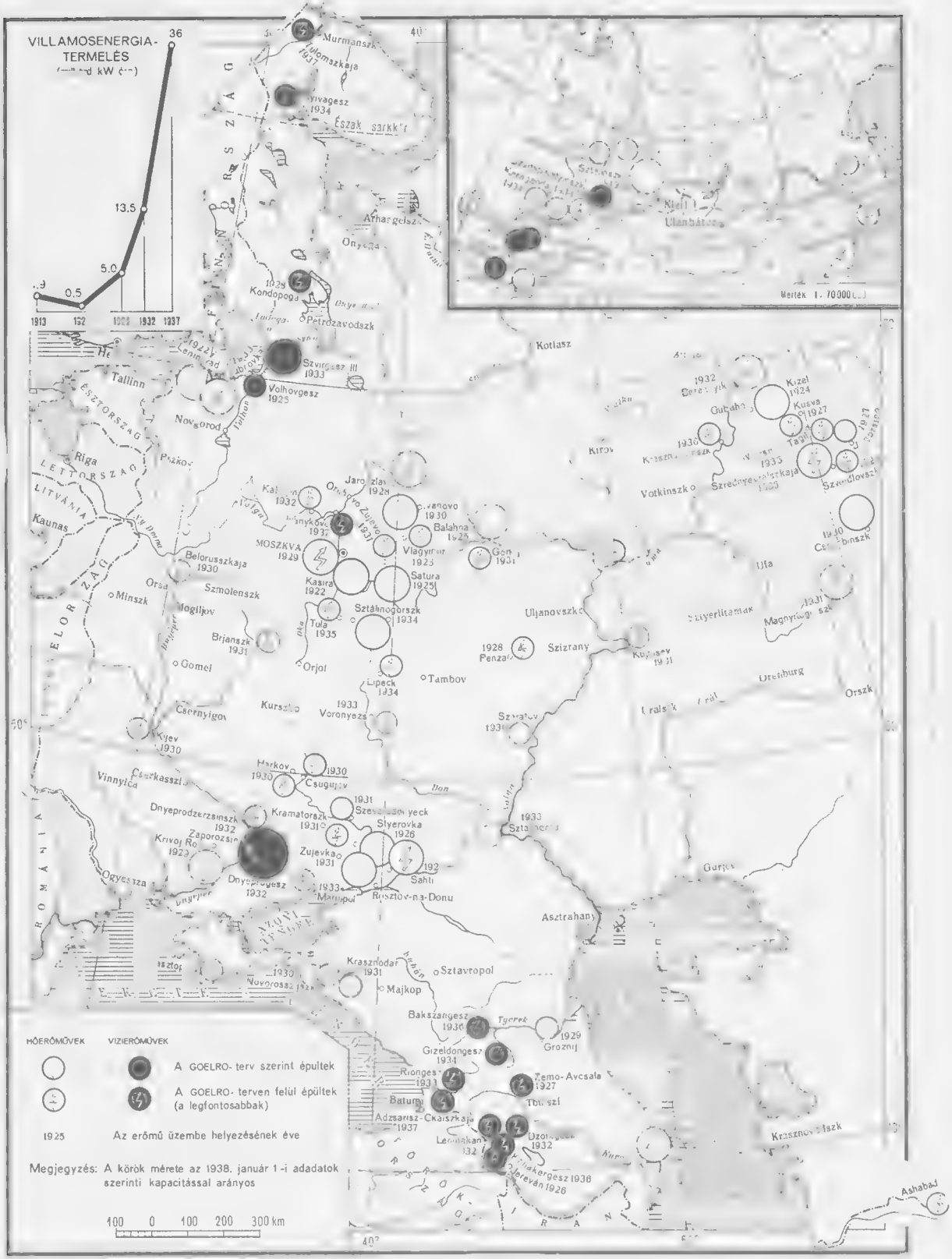

Technikai tanfolyam a Dzerzsinszkij Traktorgyárban
Fénykép. 1931

Az „Iparpárt" a régi burzsoá műszaki értelmiség felső rétegéhez tartozókat tömörítette, s főleg az iparban fejtett ki szabotázstevékenységet. Az „Iparpárt" főkolomposai, P. I. Palcsinszkij, N. K. Mekk és társaik a szovjet intézmények alkalmazottaiként igyekeztek tönkretenni a népgazdaság egyes területeit, fékezni a legfontosabb iparágak fejlődését. A csoport szoros kapcsolatot tartott fenn külföldre menekült orosz tőkésekkel, akik viszont külföldi imperialista körökkel is összeköttetésben álltak, s ezekkel együtt intervenciós terveket dolgoztak ki a szovjetország ellen.

A „Dolgozó Paraszt Párt" a mezőgazdaság területén végzett kártevő tevékenységet. A működését irányító szovjetellenes elemek dühödten védelmezték a kulákság érdekeit, harcoltak az iparosítás és a mezőgazdaság kollektivizálása ellen.

A mensevik párt maradványait összefogó kártevő szervezet, amely az „OSZDMP Szövetségi Irodája" néven működött, az Állami Tervbizottságba, a Legfelsőbb Népgazdasági Tanácsba, a Fogyasztási Szövetkezetek Központi Tanácsába, az Állami Bankba és néhány más intézménybe fészkelte be magát. E csoport tagjai főleg a népgazdasági tervezés területén végezték aknamunkájukat.

A szovjet hatóságok Ukrajnában, Belorussziában és más köztársaságokban is több ellenforradalmi kártevő szervezetet számoltak fel.

Rendkívüli mértékben kiéleződött a vállalatok munkaerő-ellátásának problémája. Az ország iparosítása során már 1931 elejére teljesen megszűnt a munkanélküliség, a mezőgazdaság kibontakozó szociális és technikai újjáalakítása pedig megszüntette az agrártúlnépesedést. Ennek követ-

keztében megszűnt a faluról a városba irányuló spontán munkaerő-vándorlás, s az üzemekben, az építkezéseken munkaerőhiány lépett fel. Az iparnak súlyos károkat okozott a munkaerő-fluktuáció is, amit részben a munkaszervezés és a bérezés területén mutatkozó hiányosságok, a sok helyütt fennálló rossz lakás- és életkörülmények okoztak, s jelentős részben az, hogy az új munkások között sokan voltak, akik faluról jöttek, azelőtt sohasem dolgoztak nagyüzemben, ismeretlenek voltak számukra a bonyolult berendezések, mechanizmusok, szokatlan a proletár fegyelem. A fluktuáció következtében gyakori volt a géptörés és a gépállás, a gépek idő előtt elkoptak, esett a termelés, emelkedett az önköltség.

Ez a helyzet szükségessé tette a munkásfelvételi rendszer átalakítását. A vállalatok áttértek a szervezett munkaerő-toborzásra a kolhozokkal kötött szerződések útján. Ezenkívül lépéseket tettek a nehéz és munkaigényes termelési folyamatok gépesítésére, megjavították a vállalaton belüli munkaszervezést és munkaerő-elosztást, megszüntették a bérezésben addig érvényesülő egyenlősdit, amely azt eredményezte, hogy majdnem egyformán fizették a szakmunkát és a segédmunkát, a nehéz és a könnyű munkát.

Bár az első ötéves terv végére még nem sikerült teljesen leküzdeni az ipari munkaerő-vándorlást, a végrehajtott intézkedések elősegítették, hogy a gazdasági munka sikeresen alkalmazkodott az új feltételekhez, s biztosították a szocialista ipar fokozott ütemű fejlődését. Az 1931-ben üzembe helyezett vállalatok állótőkéje összesen 3,5 milliárd rubelt tett ki, ugyanannyit, mint az előző két és fél év során épült vállalatoké.

Moszkvában a félig kézműves jellegű gépkocsiszerelő műhelyek helyén felépült a világ egyik legnagyobb teherautógyára, az AMO, amelyet évi 25 000 tehergépkocsi előállítására terveztek. Nagy autógyár épült Gorkijban is. Harkovban legördültek a futószalagról az első kész traktorok. Szaratovban évi 20 000-es kapacitású kombájngyárat helyeztek üzembe. Megkezdte a termelést az Urál Nehézgépgyár első lépcsője.

1931 folyamán 79 új szénbányát fogtak művelés alá és 4 új nagyolvasztót helyeztek üzembe. Az elkészült villanyerőművek kapacitása csaknem ugyanannyi volt, mint az előző két év során üzembe helyezett erőművéké.

Sok iparág és vállalat határidő előtt teljesítette ötéves tervét. A kőolajipar két és fél, az elektrotechnikai ipar, a gépipar, a halkonzervipar és több más iparág három év alatt teljesítette az ötéves tervet.

A Szovjetunió szocialista iparának össztermelése 1931-ben 21 százalékkal nőtt, ezen belül a nehéziparé 28 százalékkal.

A SZOCIALISTA VERSENY TOVÁBBI FEJLŐDÉSE AZ IPARBAN

A szovjet nép az első ötéves terv határidő előtti teljesítéséért vívott harcban a szocialista munkaszervezés új formáit alakította ki. A vállalatoknál széles körű szocialista verseny bontakozott ki az új technika elsajátításáért, a munkatermelékenység fokozásáért. Sorra alakultak a munkástovábbképző tanintézetek, technikai körök, iskolák és tanfolyamok. A tömegeknek a technika elsajátításáért vívott harcában nagy szerepet játszott a lenini Komszomol. A Komszomol Központi Bizottságának felhívására 50 000 ifjúmunkás kapcsolódott be a levelező oktatásba, hogy mérnöki, illetve technikusi képesítést nyerjen.

1931-ben az iparban, a közlekedésben és az építőiparban tömegmozgalom indult az önálló gazdasági elszámolás bevezetésére, a vállalatok rentábilissá tételéért. Először — egy öntőbrigád kezdeményezésére — a leningrádi Lenin Gépgyárban, majd más üzemekben is önálló elszámolású brigádok alakultak. Egész munkájukat az önálló gazdasági elszámolás alapján végezték, a munkaszervezés megjavítására, a termelékenység emelésére, az önköltség csökkentésére törekedtek.

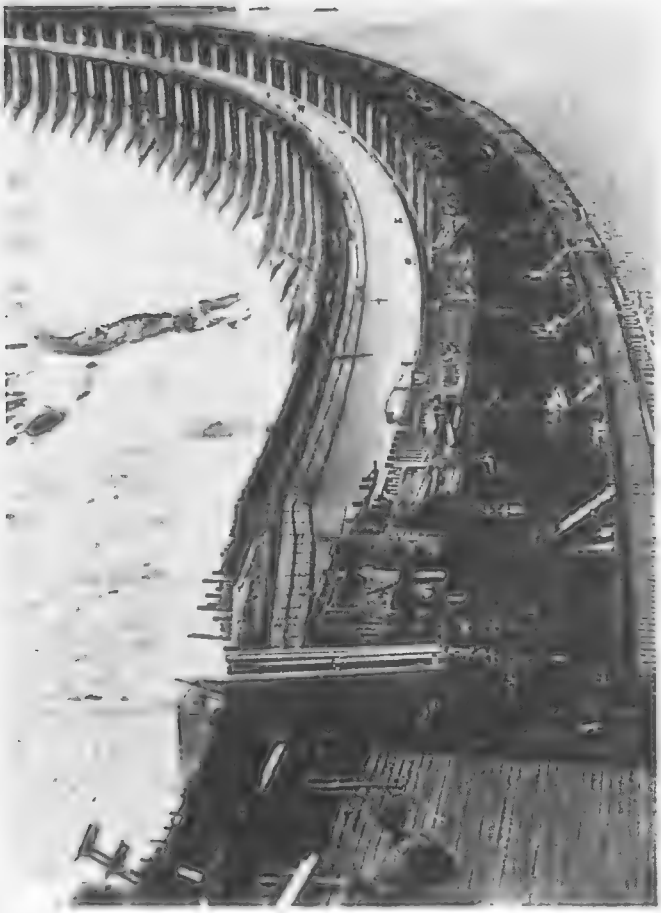

A Dnyeprogesz duzzasztógátja
Fénykép. 1932

1932-ben széles körben elterjedt a szocialista versenynek egy új formája, amelyet első ízben két leningrádi üzem, a Szevkabel és a Szvetlana gyár munkásai honosítottak meg. Lényege az volt, hogy széles munkástömegeket vont be a műszakilag és gazdaságilag megalapozott termelési terv („tyehpromfinplan") kidolgozásába. Növekedett az ésszerűsítő mozgalom is. A munkások csupán 1932-ben 752 000 ésszerűsítési javaslatot nyújtottak be.

A munkásosztály hatalmas munkalendülete új győzelmeket szült az ország iparosításáért vívott harcban. 1932-ben megkezdte a termelést a szovjet kohóipar két óriása, a magnyitogorszki és a kuznyecki üzem. Január 31-én helyezték üzembe Magnyitogorszkban az első kemencét, június 7-én pedig a másodikat, amelyet a Komszomolról neveztek el: ezt a kemencét a legelső munkagödör megásásától a legbonyolultabb mechanizmusok felszereléséig teljes egészében komszomolista rohambrigádok építették. Az év végén készültek el az első sínek a kuznyecki sínhengerlő üzemben.

1932. március 28-án beépítették az utolsó köbméter betont a Dnyeprogesz duzzasztógátjába. A munkások által kidolgozott ellenterv alapján dolgozó rohammunkások határidő előtt, május 1-re befejezték a villanyerőmű első turbináinak szerelési munkálatait. 1932. október 10-én ünnepélyesen felavatták a Dnyeprogeszt. Az egész ország lelkesen ünnepelte az ötéves terv első óriási energetikai létesítményét.

A Szovjetunió minden sarkából jöttek a híradások új nagyüzemek beindulásáról. Üzembe helyezték a moszkvai golyóscsapágygyárat, a moszkvai és a gorkiji szerszámgép- és szerszámgyárakat, a bereznyiki vegyikombinát első lépcsőjét stb. A régi üzemek százait teljesen újjáalakították.

Az ötéves terv negyedik esztendejének végére az egész szocialista ipar termelése elérte az ötödik év végére tervezett szint 96 százalékát, a nehézipar termelése pedig a 109,8 százalékát.

A szovjet nép a kommunista párt vezetésével leküzdötte a roppant nehézségeket, s az ipar területén négy év és három hónap alatt teljesítette az első ötéves tervet. Ez a szocializmusnak a Szovjetunióban való felépítéséért vívott harc világtörténelmi jelentőségű győzelme volt.

HARC A KOLHOZOK SZERVEZETI ÉS GAZDASÁGI MEGSZILÁRDÍTÁSÁÉRT

A mezőgazdaság kollektivizálása terén is újabb sikerek születtek. 1931 nyarára az ország legfontosabb gabonatermelő vidékein — Észak-Kaukázusban, a Volga alsó folyásánál, a Volga középső szakaszának bal partján, Ukrajna és a Krím sztyeppes területein — alapjában véve befe-

A MEZŐGAZDASÁG SZOCIALISTA ÁTALAKÍTÁSA A SZOVJETUNIÓBAN

A PARASZTI RÉTEGEK SZÁZALÉKARÁNYA 1928-BAN

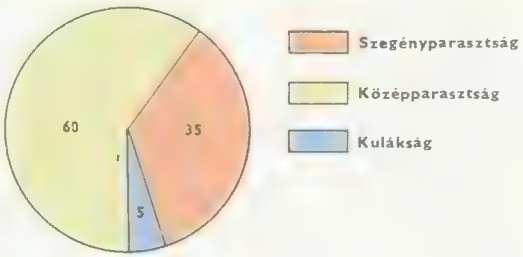

A KÜLÖNBÖZŐ KATEGÓRIÁKHOZ TARTOZÓ GAZDASÁGOK RÉSZESEDÉSE A MEZŐGAZDASÁG TELJES TERMELÉSÉBEN (százalékban)

A PARASZTGAZDASÁGOK KOLLEKTIVIZÁLÁSA (százalékban)

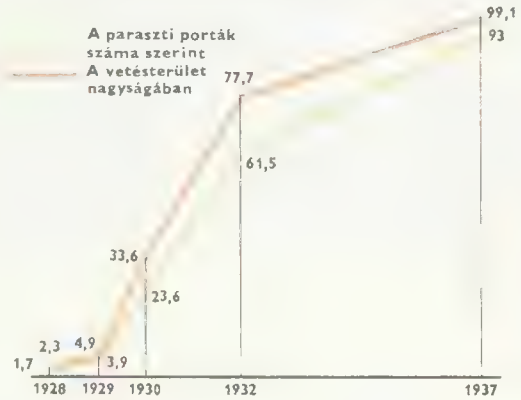

A VETÉSTERÜLETEK ÖSSZETÉTELE (millió hektár)

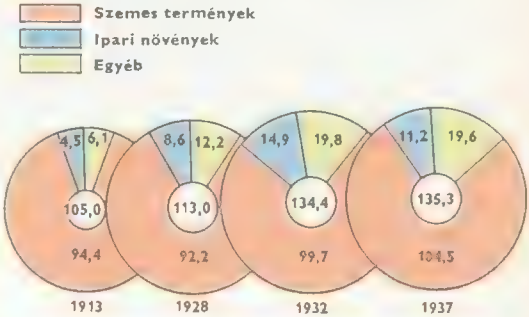

A SZOVHOZOK, VALAMINT A GÉP- ÉS TRAKTORÁLLOMÁSOK SZÁMA

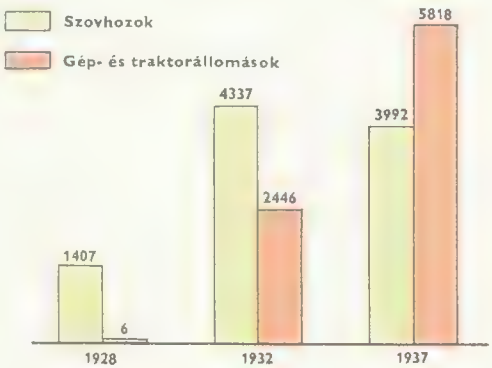

TRAKTOR-, KOMBÁJN- ÉS TEHERAUTÓPARK (1000 db)

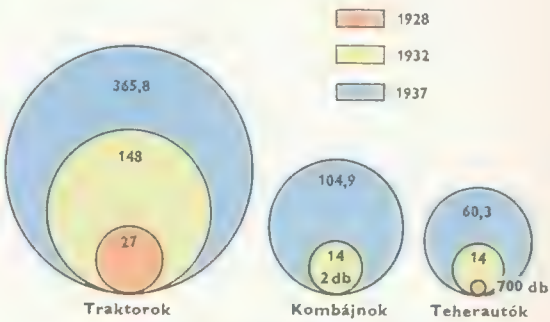

A KOLHOZOK SZÁMA (1000 db)

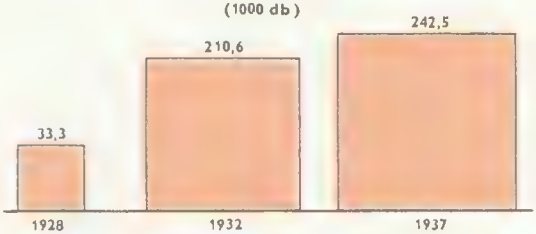

MŰTRÁGYAFELHASZNÁLÁS (1000 tonna)

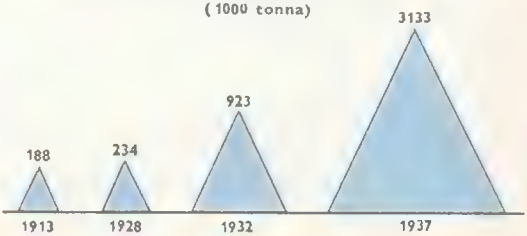

Cséplés a Kommunizmus Zászlóvivője nevű kolhozban (Észak-kaukázusi tartomány, matvejev-kurgani kerület)
Fénykép. 1931

jeződött a kollektivizálás: a kolhozok a parasztgazdaságoknak több mint 80 százalékát és a paraszti vetésterület több mint 90 százalékát fogták át. 1931 júniusában a Központi Bizottság plénuma megállapította, hogy a kolhozparaszt a földművelés központi alakja lett, s már nemcsak a gabonát, hanem a legfontosabb ipari növényeket is főként a kolhozok termelik. A plénum határozata hangsúlyozta, hogy „. . . a szovhozok fejlődése és a dolgozó parasztság többségének a kollektivizálás útjára térése nyomán országunk a mezőgazdaság nagyüzemi jellegét tekintve a világ legelső országa lett".

Az ezekben az években létrejött kolhozok azonban szervezetileg még nem szilárdultak meg. Súlyos nehézségeket okozott a megfelelő szakképzettség és a kollektív nagyüzemi gazdaság szervezéséhez és vezetéséhez szükséges tapasztalat hiánya, a kulákság aknamunkája. Az egykori kulákok és más szovjetellenes elemek befurakodtak a kolhozokba mint könyvelők, gazdasági vezetők, raktárosok, lazították a munkafegyelmet, fosztogatták a köztulajdont, pusztították a tenyészállatokat, a lovakat, rongálták a gépeket és a felszerelést, tönkretették a kolhozok vetését stb. Mindez súlyos károkat okozott a mezőgazdaságnak. Noha nőtt a vetésterület, a szemes termények bruttó termése csökkent: 1928-tól 1932-ig 733,2 millió mázsáról 698,7 millió mázsára esett. Romlott a terméshozam is: a hektáronkénti 7,9 mázsáról 7 mázsára. Aggasztó mértékben megcsappant az állatállomány is: a szarvasmarhák száma az 1928. évi 60,1 millióról 1933. január 1-ig 33,5 millióra csökkent, a lovaké ugyanezen idő alatt 32,1 millióról 17,3 millióra.

A párt és a kormány nagy figyelmet fordított a kolhozok szervezeti és gazdasági megerősítésére. 1932-től kezdve a kolhozokban a termelési brigád lett a munka fő szervezeti formája. Az állandó összetételű brigádok megkapták a maguk földterületét, felszerelését és igásállatait. Minthogy

Munkaegység szerinti elszámolás a G. I. Petrovszkijról elnevezett kolhozban (Ukrán SZSZK, herszoni kerület)
Fénykép. 1931

a régi javadalmazási rendszer (a bevitt vagyon, a családtagok száma vagy a ledolgozott napok szerint) nem tette anyagilag érdekeltté a kolhoztagokat, ezért gátolta a termelékenység fokozását és a fegyelem megszilárdítását, bevezették az új, az elvégzett munka mennyiségén és minőségén alapuló, munkaegység szerinti díjazást. A munkaegység szerinti elszámolást a VI. szovjetkongresszus 1931 márciusi határozata a munka mennyiségének és minőségének minden kolhoz számára egységes mércéjévé és a kolhozjövedelmek fő elosztási módjává tette. A kongresszus rámutatott, hogy „a kolhozjövedelmek elosztásában valamennyi kolhozparasztra és kolhozra nézve szabállyá kell hogy legyen az az elv, hogy aki többet és jobban dolgozik, az többet kap, aki nem dolgozik, az semmit sem kap. Ennek megfelelően a fő mezőgazdasági munkákban, a szántásban, a vetésben, a gyomirtásban, a betakarításban, a cséplésben általánossá kell tenni a munkaegység szerinti elszámolást. Csak ezen az alapon lehet megszilárdítani a munkafegyelmet és jól megszervezni a munkát a kolhozokban." A VI. szovjetkongresszust követően a munkaegység szerinti elszámolás szilárdan meggyökeresedett a kolhozok gyakorlatában.

A szovjet kormány, hogy növelje a kolhozparasztoknak munkájuk eredményében való anyagi érdekeltségét és bővítse a város és falu közötti áruforgalmat, 1932 májusában engedélyezte, hogy a kolhozok és kolhozparasztok a gabonabegyűjtési terv teljesítése és a vetőmag félretétele után piacra vigyék gabonafölöslegüket. A kolhozkereskedelmet mentesítették az adók és illetékek alól.

A kormány a kolhozok földhasználatának stabilizálása végett ugyanezen év szeptemberében megtiltotta a helyi hatóságoknak, hogy bármilyen címen igénybe vegyenek a kolhozok használatában

levő földeket, és megerősítette a kolhozokat az adott időpontban hozzájuk tartozó földterület birtokában.

Nagy segítséget nyújtott a kolhozok szervezeti és gazdasági megszilárdulásához a Szovjetunió Központi Végrehajtó Bizottsága és a Népbiztosok Tanácsa által 1932. augusztus 7-én elfogadott törvény „Az állami vállalatok, kolhozok és szövetkezetek vagyonának védelméről és a társadalmi (szocialista) tulajdon megszilárdításáról". A törvény rámutatott, hogy „a társadalmi (állami, kolhoz-, szövetkezeti) tulajdon a szovjet rend alapja, szent és sérthetetlen, s aki a társadalmi tulajdonra kezet emel, a nép ellenségének tekintendő..." A törvény szigorú büntetéseket szabott a társadalmi tulajdon fosztogatóira. Az intézkedést valamennyi szovjet ember lelkes helyesléssel fogadta.

3. AZ ELSŐ ÖTÉVES TERV EREDMÉNYEI

Az első ötéves terv teljesítésének eredményeképpen a szovjetország arculata gyökeresen átalakult. A Szovjetunió agrárországból ipari országgá, az egyéni kisparaszti gazdaságok országából a kollektív nagyüzemi mezőgazdaság országává változott, s a mezőgazdaság technikája fokozatosan korszerűsödött. A Szovjetunió egész népgazdaságában uralkodóvá váltak a szocialista termelési viszonyok.

AZ ÖTÉVES TERV EREDMÉNYEI AZ IPARBAN

Az ötéves terv alatt több mint 1500, korszerű technikával felszerelt új ipari üzem épült fel és kezdte meg a termelést. Olyan rendkívüli fontosságú új iparágak születtek, mint a traktor-, a gépkocsi-, a repülőgépgyártás, a vegyipar, a szerszámgépgyártás, a modern mezőgazdasági gépek gyártása stb.

1932-ben az egész szovjet ipar termelési volumene 1913-hoz viszonyítva több mint a háromszorosára, 1928-hoz képest csaknem a kétszeresére nőtt. Még gyorsabb ütemben fejlődött a nehézipar: termelésének volumene 1932-ben több mint négyszeresen múlta felül az 1913. évi színvonalat és majdnem kétszeresen az 1928. évit.

Különösen nagy eredményeket ért el a gépgyártás, amely 1932-ben 64,8 százalékkal teljesítette túl az ötéves tervben kitűzött feladatokat. A Szovjetunió a gépgyártás terén már 1931-ben a második helyre nyomult világviszonylatban, és Európában az első helyre került. Az ötéves terv végére a szovjet gépgyártás termelése az 1913. évinek tízszeresére nőtt.

A szovjetország immár túlnyomórészt belföldön állította elő a népgazdaság részére szükséges felszereléseket. A Szovjetunió műszaki-gazdasági önállósága jelentős mértékben megerősödött. Ez azt jelentette, hogy megvalósult a XIV. pártkongresszusnak az a direktívája, hogy a Szovjetuniót gépet és felszerelést importáló országból gépet és felszerelést gyártó országgá kell változtatni. A gépgyártás, amely lényegileg a szovjethatalom éveiben jött létre, az egész népgazdaság műszaki rekonstrukciójának szilárd bázisává vált.

Nagy léptekkel haladt előre a villamosítás. A lenini GOELRO-tervet, amely 30 körzeti villanyerőmű építését irányozta elő, összesen 1 700 000 kilowatt kapacitással, már 1931-ben túlteljesítették. Az ötéves terv végére az ország villamosenergia-termelése 1913-hoz képest megkétszereződött. Tíz olyan erőmű működött, amelynek kapacitása elérte vagy felülmúlta a 100 000 kilowattot; ezek szolgáltatták az egész villamosenergia-termelés 33 százalékát.

Majdnem kétszeresére nőtt a széntermelés, noha ez az iparág nem teljesítette maradéktalanul a terv célkitűzését. Az ötéves terv folyamán 129 új nagy bányát fogtak művelés alá. A Szovjetuniónak most már nem egyetlen nagy bányavidéke volt — a Donyec-medence —, hanem nyolc. Ezek közül különösen gyorsan növekedett a kuznyecki (Nyugat-Szibéria) és a cseremhovói (Kelet-Szibéria) medence szerepe.

„Teljesítsük két és fél év alatt az ötéves tervet!"
B. J. Jefimov plakátja. 1931

A kőolaj-kitermelés és -feldolgozás két és félszeresen túlteljesítette ötéves tervét. A Szovjetunió a kőolaj-kitermelés terén világviszonylatban a második helyre került. Számos olyan új lelőhelyet fogtak művelés alá, amelyek nagy ipari fejlődés előtt álltak. Gyökeres rekonstrukciót hajtottak végre az olajfeldolgozó iparban.

A vas- és acélkohászat lemaradt a tervteljesítésben. Ez azokkal a nehézségekkel magyarázható, amelyek az új üzemek építése és a régiek rekonstrukciója terén, de különösen a fejlett technikának az új munkások és fiatal mérnökök tömegei által való elsajátítása terén mutatkoztak. Ennek ellenére a kohászat jelentékenyen fejlődött. Az ötéves terv idején 41 kohó és 77 martinkemence épült, megindult a nemesacél, a vasötvözetek és a szuperszilárdságú ötvözetek tömegtermelése. 1932-ben a Szovjetunióban 6,1 millió tonna nyersvasat és 5,9 millió tonna acélt termeltek, szemben az 1928. évi 3,2 millió, illetve 4,2 millió tonnával. Az ötéves terv kezdetekor a Szovjetunió világviszonylatban a hatodik helyen állt a nyersvas- és az ötödiken az acéltermelésben — 1932-re már világviszonylatban a második, Európában pedig az első helyre került mindkét területen.

Gyökeresen megváltozott a szovjet népgazdaság egész szerkezete. Az ipar részesedése az ország össztermelésében az ötéves terv kezdetekor 51,5 százalék volt, a negyedik tervév végére 70,7 százalékra nőtt, a termelési eszközök gyártásának részesedése pedig az ipar teljes termelésén belül 39,5 százalékról 53,4 százalékra. A hatalmas szocialista ipar megteremtése biztosította az iparnak, a közlekedésnek és a mezőgazdaságnak az új technika alapján való rekonstrukcióját és a Szovjetunió védelmi képességének további erősítését. A Szovjetunió a technikailag és gazdaságilag legfejlettebb országok élvonalába nyomult. Iparából teljesen és véglegesen kiszorultak a tőkés elemek.

Nagy eltolódások mentek végbe a Szovjetunió termelőerőinek területi eloszlásában. Az ország keleti részén hallatlanul rövid idő alatt hatalmas új szénbányászati-kohóipari bázis létesült, az urál—kuznyecki kombinát. Az Urál hegylánc nyugati és déli lejtőin fontos új kőolajvidékeken indult meg a termelés.

A rohamos ütemű ipari építkezések következtében gyors növekedésnek indultak a városok, s új ipari központok jöttek létre, mint például Bereznyiki, Karaganda, Hibinogorszk, Magnyitogorszk. Kicsiny szibériai települések helyén nagy városok születtek: a 65 000-es lakosságú Leninszk-Kuznyeckij, a 100 000-es lélekszámú Kemerovo stb. Sok város lakossága többszörösére duzzadt. Ezek közé tartozott Szibériában Novoszibirszk, Anzsero-Szudzsenszk, Prokopjevszk, az Urálban Szverdlovszk, Cseljabinszk, Perm, Nyizsnyij Tagil, a Donyec-medencében Luganszk, Makejevka, valamint Zaporozsje, ahol a Dnyeprogesz építkezései folytak.

A bereznyiki vegyikombinát
Fénykép. 1932

A munkásosztály létszáma 1928-tól 1932-ig csaknem megkétszereződött: 11,6 millióról 22,9 millióra nőtt. A növekedés azokban az addig elmaradott nemzetiségi körzetekben volt a leggyorsabb, ahol most új ipari központok létesültek.

A NEMZETI KÖZTÁRSASÁGOK IPAROSÍTÁSA

A kommunista párt következetes nemzeti politikája biztosította a Szovjetunió valamennyi nemzetiségi vidékének fokozott ütemű ipari fejlődését. Az ötéves terv alatt az ipari termelés volumene a régi ipari körzetekben megkétszereződött — a nemzeti köztársaságokban 3,5-szörösére növekedett.

Ukrajnában az ipari termelés 1913-hoz képest háromszorosára nőtt. Nagy ipari üzemek létesültek: a kramatorszki nehézgépgyár, a harkovi traktorgyár és csőgyár; teljesen újjáalakították a luganszki mozdonygyárat, a zaporozsjei kombájngyárat stb. Két hatalmas kohászati üzem épült: a Zaporozssztal és az Azovsztal. Korszerűsítették a donyeci szén- és a Krivoj Rog-i vasércmedencét.

Belorusszia egykor elmaradott határvidék volt, nyomorúságos terméseredményekkel, ósdi kusztáriparral — az ötéves terv során fejlett iparral és szocialista mezőgazdasággal rendelkező köztársasággá vált. A Belorusz SZSZK-ban az ötéves terv folyamán született meg a gépgyártás, a fűtőanyag (tőzeg)-ipar, a konfekció- és a kötszövőipar stb.

A kaukázusontúli köztársaságok iparosítása révén e vidékek arculata is átalakult: agrár jellegűből ipari-agrár jellegűvé váltak. Grúziában megkezdődött a tkvarcseli és jelentékenyen növekedett a tkibuli szén kitermelése, Csiaturában lendületesen fejlődött a mangánbányászat, Tbilisziben új gépgyár épült. Örményországban teljesen újjáalakították — és jóval nagyobb kapacitásúvá fejlesztették — az alaverdi és a zangezuri színesfémkohászati üzemeket, továbbá egy nagy

Óra egy jakut nemzetiségi iskolában
Fénykép. 1932

cementgyárat létesítettek. Azerbajdzsánban befejezték a kőolajipar gyökeres rekonstrukcióját a legfejlettebb technika alapján. A Kaukázusontúlon nagy vízierőműveket helyeztek üzembe, mint például a Riongeszt és a Kanakergeszt; meggyorsították a zemo-avcsalai erőmű és a Dzoragesz szerelését. Lendületesen fejlődött a könnyű- és az élelmiszeripar.

A közép-ázsiai köztársaságokban és Kazahsztánban megszületett a gépgyártás, fokozott ütemben fejlődött a bányászat és a vegyipar, valamint a színesfémkohászat. Nagy jelentőségűek voltak az újonnan épült textilipari létesítmények, így a ferganai és ashabadi pamutgyár, valamint a selyem-motolláló és vattagyárak egész hálózata. Kirgíziában, Kazahsztánban és Tadzsikisztánban a hatalmas mezőgazdasági nyersanyagkészletek helyi feldolgozására élelmiszeripari üzemeket építettek; cukorgyárakat, húsipari, konzervgyártó, gyümölcs- és zöldségfeldolgozó kombinátokat. Az ötéves terv utolsó éveiben kezdték építeni Üzbegisztánban a hatalmas csircsiki vízierőművet, Közép-Ázsia legfontosabb energetikai csomópontját.

Kazahsztánban számos nagy iparvállalatot helyeztek üzembe, illetve kezdtek építeni: a dzsezkazgani rézgyárat, a csimkenti ólomgyárat, a ridderi általános fémkombinátot, valamint az óriási balhasi rézolvasztó üzemet. A karagandai kőszénmedence a Szovjetunió harmadik legnagyobb szénbányászati bázisa lett. Az ötéves terv végén Kazahsztán ipara négy és félszer annyit termelt, mint 1913-ban. Kazahsztán a szovjet színesfémkohászat egyik fő bázisává fejlődött.

Közép-Ázsiában és Kazahsztánban az ipari munkások és alkalmazottak összlétszáma 1929-től 1931-ig 286 000-ről 534 000-re nőtt.

A szovjet nemzeti köztársaságok az első ötéves terv idején az orosz nép testvéri segítségével döntő lépést tettek az iparosítás útján, felszámolták gazdasági elmaradottságukat. Eredményesen fejlődött tovább államiságuk is. 1929-ben a Tadzsik ASZSZK szövetségi köztársasággá alakult át, s 1931-ben a VI. szovjetkongresszus felvette a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetségébe. A Tadzsik SZSZK megalakulása a kommunista párt nemzeti politikájának újabb győzelmeiről tanúskodott.

AZ ÖTÉVES TERV EREDMÉNYEI A MEZŐGAZDASÁGBAN

1932 végén a Szovjetunióban több mint 200 000 kolhoz működött, melyek az összes parasztgazdaságok 61,5 százalékát egyesítették (14,9 millió gazdaságot), és az egész paraszti vetésterület 75,7 százalékát foglalták magukban. A szocialista mezőgazdaság a Szovjetunió mezőgazdasági termelésének uralkodó formája lett: a kolhozok és a szovhozok adták az egész árugabona 84,2 százalékát, a gyapot 83 százalékát, döntő szerepük volt az ország élelmiszer-ellátásában, az ipar nyersanyagbázisának megteremtésében, a mezőgazdasági export biztosításában.

A párt és a kormány óriási erőfeszítéseket tett a mezőgazdaságnak korszerű technikával való ellátása érdekében. A mezőgazdasági gépek termelése több mint ötszörösére nőtt. A szovjet mezőgazdasági gépgyártás világviszonylatban az első helyre került. A traktorpark 26 700-ról 148 000 darabra növekedett. 2446 gép- és traktorállomás létesült. 1932-ben a gabona vetésterületének több mint a felét és az ipari növények vetésterületének jelentős részét már ezek az állomások művelték meg.

A gyapot vetésterülete 1928 és 1932 között 971 000 hektárról 2 172 000 hektárra nőtt, a gyapottermés pedig a forradalom előttihez képest megkétszereződött. A Szovjetunió 1931-ben már nem szorult gyapotbehozatalra.

A Szovjetunióban az ötéves terv idején szétzúzták és lényegében likvidálták az utolsó tőkés osztályt, a kulákságot: 1927-ben még 10 millió hektárt vetettek be kulákok, 1932-ben már csak egymillió hektárt. A kolhozrendszer megteremtése kedvezően hatott az állami gabonabegyűjtési terv teljesítésére. Amikor még az egyéni parasztgazdaság volt túlsúlyban, az állam 700 millió pud gabonát gyűjtött be, 1931-ben már 1400 millió pudot.

A DOLGOZÓK ANYAGI ÉS KULTURÁLIS SZÍNVONALÁNAK EMELKEDÉSE

Az ötéves terv sikeres teljesítése a szovjet nép munkahőstette volt. A szovjet dolgozók a szocializmus felépítésének magasztos célja érdekében nem kímélték erejüket, nem riadtak vissza anyagi áldozatoktól sem, lemondva olykor még a legszükségesebbről is. A népgazdaság szocialista újjáalakításának nehézségei a közfogyasztás bizonyos fokú korlátozására vezettek. Az 1928—1929-ben a kenyérre, néhány más élelmiszerre, továbbá bizonyos iparcikkekre bevezetett jegyrendszer a dolgozók minimális szükségleteinek kielégítését biztosította csak. Minthogy pedig az élelmiszerek és iparcikkek egy részét a piacon kellett beszerezni, a munkások és alkalmazottak reálbére csökkent, noha a névleges bér az ötéves terv idején több mint kétszeresére emelkedett. A városi népesség gyors felduzzadása miatt nem tudták felszámolni a lakásínséget, bár a városokban és a munkástelepüléseken erősen növekedett a lakásállomány.

A szovjet emberek tudatosan vállalták ezeket a korlátozásokat. Az ország iparosítását nem lehetett halasztani vagy lassítani: az iparosítás múlhatatlanul szükséges volt a gazdasági függetlenség biztosításához, az ország védelmi képességének fokozásához, a kolhozok technikai bázisának megteremtéséhez, s végső soron a dolgozók anyagi szükségleteinek kielégítéséhez is.

A szocialista állam a súlyos nehézségek ellenére számos intézkedést tett a néptömegek életviszonyainak megjavítása érdekében. A szovjet nép egyik legfontosabb vívmánya az ötéves terv

idején a munkanélküliség teljes és végleges felszámolása volt. A kulákság szétzúzása és a szovjet parasztság zömének a kolhozokba való bevonása kiszabadította a parasztokat a kulákok függőségéből. A szovjet állam jelentékenyen megnövelte a társadalombiztosításra és a dolgozók kulturális-jóléti ellátására fordított összegeket.

Mélyreható átalakulás folyt kulturális téren. Az ötéves tervnek a teljes és részleges analfabéták oktatásával kapcsolatos célkitűzéseit majdnem kétszeresen túlteljesítették. 1930-tól kezdve a Szovjetunióban bevezették az általános kötelező nemzeti nyelvű elemi oktatást. Nagymértékben kibővült az alsó- és középfokú iskolák hálózata, ötszörösére nőtt a főiskolák (köztük a műszaki főiskolák) száma, több mint háromszorosára a hallgatók létszáma. Az első ötéves terv kiemelkedő vívmánya volt, hogy a nemzeti köztársaságokban és nemzetiségi területeken a felső- és középfokú műszaki tanintézetek széles hálózatát hozták létre. Ezek a helyi nemzetiségek fiaiból képeztek műszaki értelmiségieket.

Az ötéves terv alatt összesen 170 000-en szereztek felső- és több mint 300 000-en középfokú szakképzettséget; 1932-ben a Szovjetunióban 1,4 millió volt a főiskolát és szakközépiskolát végzett értelmiségiek száma. A Szovjetunió az ötéves terv végére a felsőoktatás és a középfokú szakoktatás fejlettsége terén utolérte valamennyi kapitalista országot. Jelentékenyen megjavult a dolgozó tömegek körében kifejtett politikai felvilágosító munka. A klubjellegű intézmények száma az 1929. évi 32 000-ről 54 000-re nőtt. 1933-ban sok városban kultúrpaloták nyíltak. Erősen bővült a kölcsönkönyvtárak hálózata, gyarapodott könyvállományuk. Az újságok példányszáma közel megnégyszereződött.

AZ ÖTÉVES TERV TELJESÍTÉSÉNEK VILÁGTÖRTÉNELMI JELENTŐSÉGE

A kommunista párt vezette szovjet dolgozók az első ötéves terv sikeres teljesítésével szemléltetően bebizonyították a szocialista gazdasági rendszer nagy előnyeit a tőkés rendszerrel szemben. A szocialista gazdasági rendszer uralkodó erővé vált a Szovjetunió egész népgazdaságában, s a „ki kit győz le" kérdése végérvényesen és visszavonhatatlanul a szocializmus javára dőlt el városon és falun egyaránt. Ez azt jelentette, hogy a Szovjetunióban felépültek a szocializmus gazdasági alapjai.

Az ötéves terv győzelme rácáfolt a trockistáknak arra a defetista elméletére, hogy egy országban nem lehet felépíteni a szocializmust. Összeomlottak azok a jobboldali opportunista „tézisek" is, amelyek szerint az ötéves terv üteme meghaladja az ország erejét.

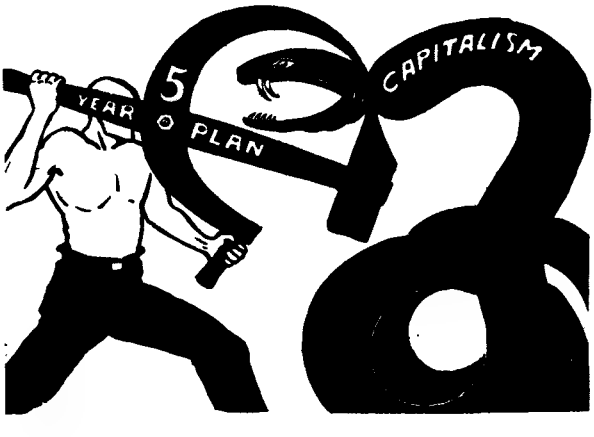

Az ötéves terv és a kapitalizmus
Suvanto rajza. 1932

Az ötéves terv éveiben végrehajtott szocialista átalakulás a kommunista párt és a szovjet állam roppant méretű politikai, gazdasági, szervező és nevelő munkájának eredménye volt, annak az eredménye, hogy a párt az egyedül helyes lenini politikát folytatta.

Az első ötéves terv az egész nemzetközi élet fontos tényezőjévé vált. A „pjatyiletka" szó ugyanúgy bevonult valamennyi nyelv szókincsébe, mint a „szovjet" szó. Az ötéves terv sikerei éktelen dühre gerjesztették a nemzetközi reakciót, s lelkesedést keltettek a kapitalista országok dolgozói és az elnyomott gyarmati népek körében. A proletariátus világszerte a saját ügyének tekintette a szovjet ötéves ter-

AZ ELSŐ ÉS A MÁSODIK ÖTÉVES TERV IDEJÉN FELÉPÜLT VAGY TELJESEN REKONSTRUÁLT ÜZEMEK A SZOVJETUNIÓBAN

A Szojetunió ipari beruházásai
(milliárd rubelben)

1918–1928 (1928. 4. negyedév nélkül)	1929–1932 (1928. 4. negyedévvel együtt)	1933–1937
6.4	29.0	63.8

A SZOVJET TÁVOL-KELET DÉLI RÉSZE
Méretarány 1 : 40 000 000

Iparágak
- vas- és acélkohászat
- színesfémkohászat
- gépgyártás és fémfeldolgozás
- vegyipar
- kőolaj-finomítás
- építőanyag-gyártás
- fafeldolgozó, cellulóz- és papíripar
- könnyűipar
- élelmiszeripar

A fontosabb ásványelőhelyek
- szén
- kőolaj
- vasérc

Megjegyzés: A jelek mérete megközelítőleg arányos a termelessel
Az 1926–1937 között épült
- vasutak
- olajvezetékek
- csatornák

A térképen számmal jelölve. 1 Grúz SZSZK, 2 Örmény SZSZK, 3 Azerbajdzsán SZSZK, 4 Oroszországi SZSZSZK
Rövidítések: G. — Gorlovka, M. — Makejevka, O. — Ordzsonikidzegrád, Sz. — Szergo, V. — Voszkreszenszk

160 0 160 320 km

KARTOGRÁFIAI VÁLLALAT, BUDAPEST

vet, és minden módon segíteni igyekezett a szovjet népnek a terv teljesítésében, mivel a Szovjetunióban a nemzetközi munkásmozgalom első számú rohamcsapatát látta, bástyát, amely rendíthetetlenül ellenáll a reakció és az imperializmus erőinek.

A szovjetunióbeli szocialista építés győzelmei az egész világ dolgozóit forradalmi harcra lelkesítették az elnyomás és a kizsákmányolás megsemmisítéséért. Az 1931-ben a Szovjetunióban járt csehszlovák munkásküldöttség nyilatkozata hangoztatta: „Ama meggyőződéssel eltelve térünk haza, hogy az út, amelyet kommunista pártjának vezetésével az orosz proletariátus mutat, az egyetlen, amelyen a többi ország dolgozó népe kijuthat a kapitalista rendszer poklából és elérkezhet a szocializmushoz." A nemzetközi proletariátus és az összes dolgozók támogatása arra serkentette a szovjet embereket, hogy még állhatatosabban küzdjenek a szocialista építés útjában álló nehézségek leküzdéséért.

4. A SZOVJETUNIÓ HARCA A BÉKÉÉRT

A SZOVJETUNIÓ ELSZIGETELÉSÉRE IRÁNYULÓ IMPERIALISTA TERVEK MEGHIÚSULÁSA

A Szovjetunió sikereinek gyarapodásával egyenes arányban fokozódott az imperialista hatalmak agresszivitása. 1929 júliusában az imperialisták nagyszabású szovjetellenes provokációt szerveztek: kínai militarista és orosz fehérgárdista osztagok elfoglalták a Szovjetunió és Kína közös tulajdonát képező Kelet-Kínai Vasútvonalat. A vasút vezető szovjet tisztviselőit eltávolították, Északkelet-Kínában sok szovjet állampolgárt letartóztattak. Ezt követően a kínai militaristák támadásokat intéztek a szovjet határőregységek és a polgári lakosság ellen, tüzet nyitottak az Amuron közlekedő szovjet kereskedelmi hajókra.

A szovjet kormány erélyes ellenrendszabályokra kényszerült. A Szovjetunió Forradalmi Katonai Tanácsának 1929. augusztus 6-án kelt parancsa létrehozta a Külön Távol-keleti Hadsereget V. K. Bljuher parancsnoksága alatt. Bljuher hadserege ugyanez év őszén az amuri flottillával együttműködve megsemmisítő ellencsapást mért az ellenségre. December 22-én Habarovszkban szovjet—kínai megállapodást írtak alá, amelynek értelmében a Kelet-Kínai Vasútvonalon visszaállították a konfliktus előtti helyzetet.

A vasút-konfliktusban nemcsak a kínai militaristák szenvedtek vereséget, hanem azok is, akik a hátuk mögött álltak: az Egyesült Államok, Japán és más imperialista hatalmak agresszív körei.

A szovjetellenes provokációk azonban nem értek véget. 1930—1931-ben számos kapitalista országban zajos szovjetellenes kampányt rendeztek. A „hivők üldözéséről" szóló rágalom ideológiai leple alatt XI. Pius pápa intervencióra uszító felhívást adott ki, „keresztes hadjáratot" sürgetett a Szovjetunió ellen. A „kényszermunkáról" és a „szovjet dömpingről" terjesztett rágalmak ürügyén megpróbáltak gazdasági blokádot szervezni a Szovjetunió ellen.

A francia kormány 1930 októberében rendeleti úton korlátozta a szovjet áruk behozatalát. Hasonló rendeleteket adtak ki Jugoszláviában, Romániában, Belgiumban és Luxemburgban is. Válaszképpen a szovjet kormány 1930. október 20-án úgy döntött, hogy teljesen beszünteti vagy a minimumra csökkenti megrendeléseit és vásárlásait azokban az országokban, amelyek különleges korlátozásokat léptettek életbe a szovjet árukkal szemben, nem veszi igénybe ez országok kereskedelmi hajóit, kikötőit és tranzit útvonalait, s korlátozó rendszabályokat vezet be áruiknak a Szovjetunió területén keresztül történő szállítására.

A moszkvai dolgozók tiltakozó tüntetése a Kelet-Kínai Vasútvonal elleni provokáció miatt
Fénykép. 1929 július

Az Egyesült Államok, Anglia és Franciaország agresszív körei kísérleteket tettek arra, hogy szovjetellenes tömböt hozzanak létre és politikailag elszigeteljék a Szovjetuniót. E tervekben különösen nagy figyelmet szenteltek Lengyelországnak, Romániának, Csehszlovákiának, Jugoszláviának, Lettországnak, Litvániának, Észtországnak, kivált pedig Németországnak, melyet Nyugaton a legfőbb szovjetellenes ütőerőnek tekintettek. A militarista Japán a nemzetközi reakció elgondolásaiban úgy szerepelt, mint a szovjetellenes intervenciósok keleti rohamcsapata, egyben pedig az ázsiai nemzeti felszabadító mozgalmak elfojtásának eszköze.

A szovjet kormány éberen figyelte az imperialisták mozgolódását. Következetes, szilárd és békeszerető politikájával a gyakorlatban bizonyította be a különböző társadalmi rendszerű államok békés egymás mellett élésének lehetőségét, és meghiúsította az imperialista hatalmak intervenciós terveit.

A szovjet diplomácia változatlanul arra törekedett, hogy megnemtámadási szerződéseket kössön. 1931-ben a Szovjetunió semlegességi és megnemtámadási szerződést kötött Afganisztánnal, 1932-ben megnemtámadási szerződést írt alá Finnországgal, Lettországgal, Észtországgal és Lengyelországgal, 1933-ban pedig Olaszországgal.

1931 végén a szovjet kormány Japánnak is megnemtámadási szerződés megkötését javasolta. A japán kormány előbb kitért a válasz elől, egy év múlva pedig elutasította a szovjet indítványt. A szovjet kormánynak újabb intézkedéseket kellett tennie, hogy biztosítsa távol-keleti határait az esetleges agresszióval szemben.

A szovjet diplomácia fáradhatatlanul küzdött az általános leszerelésért. 1932. február 2-án Genfben megnyílt a nemzetközi leszerelési konferencia. Ezen 63 állam küldöttsége vett részt, köztük a Szovjetunióé is. A konferencián kezdettől fogva heves küzdelem folyt. A német képviselők makacsul ragaszkodtak ahhoz a követelésükhöz, hogy Németország „egyenjogúságot" nyerjen a fegyverkezés terén. A francia küldöttek Németország megerősödésétől tartva szembehelyezkedtek ezzel a követeléssel. Csak új katonai szövetségekre és Franciaország biztonságának kiegészítő garanciáira vonatkozó szerződések megkötése és a Népszövetség hatáskörébe tartozó „nemzetközi hadsereg" létesítése esetén voltak hajlandók beleegyezni Németország bizonyos fokú felfegyverzésébe. Az angol küldöttség azonban elzárkózott a kiegészítő garanciákra vonatkozó követelések elől, mert félt Franciaország nemzetközi pozícióinak erősödésétől. Az angol küldöttek arra hivatkoztak, hogy a locarnói egyezmény kellően garantálja Franciaország biztonságát. Az angol küldöttség egyszersmind kijelentette, hogy az „európai egyensúly helyreállítása" érdekében el kell ismerni Németország fegyverkezési egyenjogúságát. A német követelések kielégítése mellett foglaltak állást az olasz küldöttek is, s első lépésként „egyéves fegyverkezési szünetet" javasoltak.

Éles ellentétek mutatkoztak az Egyesült Államok és Japán között. Az amerikai delegátusok azt javasolták, hogy minden ország egyenlő arányban csökkentse szárazföldi erőit és haditengerészeti flottájának hajóterét. A japán küldöttség hevesen tiltakozott a javaslat ellen azzal, hogy elfogadása csak az Egyesült Államok helyzetét erősítené, s azt követelte, hogy Japánnak biztosítsanak pótlólagos lehetőségeket a fegyverkezésre.

A szovjet küldöttség volt az egyetlen, amely következetesen és fáradhatatlanul kitartott a tényleges leszerelés mellett. A küldöttség a lenini külpolitika alaptételeiből kiindulva kijelentette, hogy a Szovjetunió elveti a háborút mint a nemzeti politika eszközét. A szovjet delegátusok hangoztatták, hogy a Távol-Keleten terjedő háború súlyos veszélyt jelent minden országra nézve, s állhatatosan szorgalmazták a háború beszüntetését. Kiálltak a nemzetközi konfliktusok és nézeteltérések békés rendezése, az általános és teljes leszerelés mellett. 1932. február 18-án a szovjet delegáció határozattervezetet nyújtott be a konferencia elé az általános és teljes leszerelésről. Miután ezt elvetették, egyezménytervezetet terjesztett elő a fegyverzet részleges csökkentéséről, de a kapitalista államok képviselői ezt a javaslatot is elutasították.

A német küldöttek egyre kihívóbb magatartást tanúsítottak. 1932. szeptember 14-én kijelentették, hogy a német kormány nem hajlandó tovább részt venni az értekezleten, ha nem teszneket eleget az egyenjogúsággal kapcsolatos követeléseinek. Anglia, engedve a zsarolásnak, öthatalmi tanácskozás összehívását kezdeményezte Anglia, Franciaország, Németország, Olaszország és az Egyesült Államok részvételével. Az 1932 decemberében lezajlott tanácskozás eredményeként kiadott nyilatkozat elismerte Németország fegyverkezési egyenjogúságát egy „minden nemzetre kiterjedő biztonsági rendszer keretében".

Ez gyakorlatilag Németország győzelmét jelentette. A leszerelési konferencia, amelyet a burzsoá sajtó a háborúk elhárításának eszközeként reklámozott, valójában az agresszív államok felfegyverzésének konferenciájává változott.

EGYEZMÉNY AZ AGRESSZIÓ MEGHATÁROZÁSÁRÓL. A SZOVJETUNIÓ DIPLOMÁCIAI KAPCSOLATAINAK KISZÉLESÍTÉSE

A német fasizmus hatalomra jutása után a szovjet kormány fokozta a harcot a háborús veszély ellen. 1933 februárjában részletes tervezetet terjesztett a leszerelési konferencia elé az agresszió definíciójáról. A tervezet nemcsak arra mutatott rá, milyen cselekményeket kell agressziónak

minősíteni, hanem felsorolta azokat a nemzetközi gyakorlatból ismert ürügyeket is, amelyeket a támadó fél felhasználhat az általa végrehajtott agresszió indokolására. A szovjet tervezetnek nagy nemzetközi jelentősége volt. Teljes határozottsággal elítélte az agresszorokat, nem hagyva számukra kibúvót az agresszió tényének tagadására vagy igazolására. A tervezet hozzájárult a haladó világközvélemény mozgósításához a békéért és a népek biztonságáért vívott harcra.

Az imperialista hatalmak képviselői a leszerelési értekezleten kitértek a szovjet javaslat elfogadása elől. A szovjet kormány ezért úgy határozott, hogy külön tárgyalásokat kezd az egyes államokkal, elsősorban a Szovjetunió közvetlen szomszédaival. Az 1933 nyarán Londonban tartott nemzetközi gazdasági konferencia alkalmával Litvinov, a Szovjetunió megbízottja három egyezményt írt alá az agresszió meghatározásáról: július 3-án Észtország, Lettország, Lengyelország, Törökország, Afganisztán és Irán képviselőivel; július 4-én a kisantant-államok (Románia, Csehszlovákia, Jugoszlávia) képviselőivel, július 5-én pedig Litvánia képviselőjével.

Az agresszió meghatározására vonatkozó egyezmények megkötése értékes hozzájárulást jelentett az egyetemes békéért és a kollektív biztonságért vívott harc ügyéhez. Az agresszióról és ürügyeiről kidolgozott szovjet definíció később más szerződésekbe is bekerült, a nemzetközi jog egyik normájává vált.

Az 1933-as londoni gazdasági konferencián a szovjet küldöttség, tekintettel arra, hogy az imperialista hatalmaknál a gazdasági agresszióra irányuló tendencia erősödése volt megfigyelhető, nemzetközi gazdasági megnemtámadási egyezmény megkötését javasolta. Egy ilyen megállapodás elősegítette volna az államok közötti feszültség enyhülését és a nemzetközi kereskedelem fejlődését, annál is inkább, minthogy a Szovjetunió késznek nyilvánította magát arra, hogy az egyezmény megkötése esetén körülbelül egymilliárd dollár értékű megrendelést helyezzen el külföldön. De a londoni gazdasági konferencián képviselt kapitalista országok nem voltak hajlandók elfogadni sem a gazdasági megnemtámadási egyezmény tervezetét, sem a nemzetközi kereskedelmi kapcsolatok kibővítésére tett javaslatot.

A Szovjetunió az imperialista hatalmak minden igyekezete ellenére megerősítette nemzetközi pozícióit. Szüntelenül nőtt azoknak az államoknak a köre, amelyekkel normális diplomáciai kapcsolatokat tartott fenn. 1932 decemberében helyreállították a szovjet—kínai diplomáciai kapcsolatokat, amelyek 1929-ben a kínai fél hibájából megszakadtak. A szovjet külpolitika nagy sikere volt, hogy az Egyesült Államok 1933-ban de jure elismerte a Szovjetuniót. Ugyanebben az évben diplomáciai kapcsolatokat létesített a Szovjetunióval Spanyolország és Uruguay.

XI. FEJEZET

A NEMZETI FELSZABADÍTÓ MOZGALOM A FÜGGŐ ÉS GYARMATI ORSZÁGOKBAN A TŐKÉS VILÁGGAZDASÁGI VÁLSÁG ÉVEIBEN

A világgazdasági válság nagy megrázkódtatásokat okozott Ázsia, Afrika és Latin-Amerika függő és gyarmati országainak gazdasági életében, súlyos csapást mérve a fejletlen iparra, és kiélezve a már előzőleg is érvényesülő agrárválságot. Ezzel összefüggésben ezekben az országokban megerősödött a nemzeti felszabadító mozgalom, amelybe egyre nagyobb tömegek kapcsolódtak be. Különösen nagy jelentőségű volt a forradalom fejlődése Kínában, ahol kialakulóban voltak a feltételei az összes hazafias erők összefogásának a japán agresszorok ellen.

1. A KÍNAI NÉP HARCA A KUOMINTANG URALMA ÉS A JAPÁN AGRESSZIÓ ELLEN

A KUOMINTANG-KORMÁNY NEMZETELLENES POLITIKÁJA

A reakciós Kuomintang-kormány kezére játszott az imperialista hatalmaknak Kína gazdasági leigázásában. 1930-ban a külföldi tőkebefektetések összege elérte a 3 milliárd 488 millió dollárt. A leggyorsabban Japán, Anglia és az Egyesült Államok befektetései növekedtek. 1930-ban az Egyesült Államok az első helyen állt Kína külkereskedelmi forgalmában. Az amerikai monopóliumok ellenőrzésük alá vontak több kínai nagyvállalatot — így a sanghaji villamossági és telefontársaságot —, és uralkodó szerepet játszottak az 1929-ben alapított amerikai—kínai korporációban. A Kuomintang-kormány mellett nagyszámú amerikai „tanácsadó" és „szakértő" működött.

A kínai nemzeti ipar nehézségeit a külföldi tőke elhatalmasodásán kívül fokozta az adóteher jelentékeny növekedése is. A — Kínában túlnyomó többségben levő — kisvállalatokra kivetett adók 1925-től 1931-ig 5—12-szeresükre emelkedtek.

Súlyos teher nehezedett a parasztságra is. 1928-tól 1931-ig a Kuomintang-kormány több mint kétszeresére növelte a parasztok adóit. Ez a körülmény az öntözőberendezések pusztulása következtében gyakoribbá váló elemi csapásokkal karöltve katasztrofális helyzetbe juttatta a parasztokat. 1931—1932-ben egyedül Sanhszi tartományban hárommillió paraszt halt éhen.

Nem volt sokkal jobb a munkásosztály helyzete sem. A kuomintangista terrorrendszer megkönnyítette a nagyburzsoázia támadását a proletariátus gazdasági érdekei ellen. A munkások valamennyi gazdasági és politikai vívmányát felszámolták, a kollektív szerződéseket hatályon kívül helyezték, meghosszabbították a munkaidőt, és jelentékenyen csökkentették a béreket.

A militaristák egymás közötti háborúi tovább rontották a néptömegek helyzetét, és dezorganizálták a gazdasági életet. A Kuomintang-kormány képtelennek bizonyult arra, hogy egyesítse az országot, és véget vessen a különböző imperialista hatalmak által támogatott militaristák háborúskodásának.

1930 nyarán a japánbarát elemek Pekingben úgynevezett nemzeti kormányt alakítottak az amerikai orientációjú nankingi Csang Kaj-sek-kormány ellensúlyozására. A pekingi kormánnyal szövetségre lépett néhány északi militarista és Feng Jü-hsziang tábornok is. A nankingi és a pekingi csoport között hét hónapon át tartott a háború, amely 300 000 katona életébe került. Végül is az Egyesült Államok támogatásának jóvoltából Csang Kaj-sek kerekedett felül. A nankingi kormány, megszilárdítván hatalmát, hozzáfogott a kínai ellenforradalom összes erőinek összegyűjtéséhez „a kommunizmus kiirtásának" jelszava alatt.

A kuomintangista vezetők az imperialista hatalmak aktív támogatásával nagy katonai erőket vetettek be a forradalmi körzetek ellen, hogy felszámolják a forradalom tűzfészkeit. 1930 végén 100 000 főnyi hadsereget indítottak a kínai Vörös Hadseregnek a Csianghszi tartománybeli központi forradalmi bázison összpontosított főerői ellen. A Vörös Hadsereg visszaverte az offenzívát, megsemmisített két Kuomintang-hadosztályt. 1931 februárjában a kuomintangisták 200 000 katonával másodszor is hadjáratot indítottak Csianghszi ellen, de a vállalkozás ezúttal is kudarcba fulladt; a támadók több mint 30 000 embert vesztettek.

Ugyanezen év júliusában megindult a harmadik hadjárat a csianghszi központi forradalmi bázis ellen. A 300 000 főnyi hadsereg parancsnokságát maga Csang Kaj-sek vette át, a hadművelet irányításában angol, japán és német katonai tanácsadók is részt vettek. A Vörös Hadsereg főerői tönkreverték a csangkajsekista haderőt. A kuomintangisták megint több mint 30 000 halottat és sebesültet vesztettek. Decemberben a Vörös Hadsereg győzelmeinek hatására a 26. kuomintangista hadseregben lázadás tört ki; 10 000 katona átállt a Vörös Hadsereg oldalára.

AZ ÉSZAKKELET-KÍNAI JAPÁN AGRESSZIÓ. SANGHAJ VÉDELME

A Kuomintang-kormány az északkelet-kínai japán agresszió kezdetétől fogva a nemzeti érdekek elárulásának útjára lépett. Leplezetlenül kapituláns politikát folytatva, már a japán csapatok betörésének napján, 1931. szeptember 18-án táviratban utasította az északkelet-kínai csapatok parancsnokságát, hogy „az incidens kiszélesedésének elkerülése érdekében semmi esetre se tanúsítson ellenállást". Októberben Csang Kaj-sek titokban megbízottat küldött Tokióba azzal az üzenettel, hogy hajlandó átengedni Japánnak Északkelet-Kínát, ha Japán garantálja a többi 18 kínai tartomány integritását. A japán imperialisták, mivel egész Kína meghódítására törekedtek, elutasították az alkut. A kuomintangisták ennek ellenére továbbra is harc nélkül adták fel egyik várost a másik után.

A japán csapatok betörése óriási felháborodást keltett a kínai népben. Sanghajban, Pekingben, Tiencsinben, Kantonban, Vuhanban, Nancsangban és sok más városban hatalmas tiltakozó tüntetéseket rendeztek. A sanghaji munkások általános sztrájkot hirdettek. A kommunista párt az összes dolgozók kívánságát juttatta kifejezésre, midőn felhívást adott ki a nemzeti felszabadító harc megszervezésére a japán hódítók ellen, a haza megmentéséért. A kiáltvány a következőket követelte: „Fel kell fegyverezni a népet, forradalmi nemzeti felszabadító háborút kell indítani a japán imperialisták ellen, hogy megvédjük nemzeti függetlenségünket, államunk egységét és területi integritását!" A japán megszállók által elfoglalt körzetekben a kommunisták vezetésével partizánosztagok alakultak.

A Kuomintang-kormány azonban minden eszközzel gátolta a hazafias mozgalom kibontakozását. 1931. december 28-án a kommunisták Nankingban százezres diáktüntetést szerveztek,

Kínai csapatok a Sanghaj előtti lövészárkokban
Fénykép. 1932

Csapej védelme
Fénykép. 1932

melyre az ország minden részéből érkeztek egyetemisták. Csang Kaj-sek egész hadsereget, több tízezer katonát vezényelt ki ellenük géppuskákkal és tüzérséggel felszerelve. Az összecsapások során 80 diákot megöltek, mintegy 200-at letartóztattak. Néhány nap múltán Sanghajban 75 000 munkás, diák és a városi szegényrétegekhez tartozó tüntető vonult fel. A tüntetők megbélyegezték a nankingi kormány gyalázatos gaztetteit, és követelték a japán betolakodók kiűzését Kínából.

A Kuomintang-kormány áruló politikája megkönnyítette a japán agresszió sikeres kibontakozását. Miután ellenőrzésük alá vonták Északkelet-Kínát, a japánok 1932. január 28-án hadműveletet indítottak Sanghaj elfoglalására. A várost védelmező 19. kínai hadsereg parancsot kapott Csang Kaj-sektől, hogy a japánok támadása esetén adja fel állásait. A 19. hadsereg katonái azonban megtagadták a parancs végrehajtását, és harcba bocsátkoztak a partra szálló tengerészgyalogság ellen, kijelentvén, hogy eltökélt szándékuk az utolsó emberig harcolni.

Szövetkezeti szervezetek által kibocsátott papírpénzek a forradalmi körzetekben 1933

Másnap, január 29-én, a Sanghaji Szakszervezeti Tanács határozatára valamennyi sanghaji japán vállalat munkásai letették a szerszámot, és — más üzemek munkásaival együtt — nagy csoportokban indultak a frontra. Példájukat követték az egyetemisták és a város lakosságának más rétegei is. Rajtuk kívül a harcokban részt vettek pekingiek, tiencsiniek, kantoniak és más városok lakói, valamint több, parasztokból alakult partizánosztag is.

A japán agresszoroknak nem sikerült elfoglalniuk a várost. Sanghaj védőinek 34 napos harcát győzelem koszorúzta, noha a japán fegyveres erők nagy technikai fölényben voltak. A harcokban különösen kitüntették magukat Sanghaj Csapej nevű külvárosának munkásai.

A FORRADALMI BÁZISOK EGYESÍTÉSE

A harmincas évek elejére megérett a kommunista párt irányítása alatt kiépült forradalmi bázisok politikai egyesítésének, a központi hatalmi szervek létrehozásának szükségessége. A forradalmi bázisok ekkorra az ellenforradalmi Kuomintang-hadsereggel vívott sikeres harcok eredményeképpen jelentékenyen megerősödtek. A legszilárdabb a Csianghszi és Fucsien tartomány határán 1930-ban létesült központi forradalmi bázis helyzete volt. Megizmosodtak a régi bázisok más vidékeken is, s északon, Kanszu és Senhszi tartományban új bázisok keletkeztek. A Vörös Hadsereg létszáma elérte a 100 000 főt.

1931. november 7-én, a Nagy Októberi Szocialista Forradalom 14. évfordulóján Zsujcsin városában (Csianghszi tartomány) megnyílt a munkás- és parasztküldöttek tanácsainak I. kongresszusa, melyen 680 küldött vett részt valamennyi forradalmi bázis képvisele-

A MÁSODIK FORRADALMI POLGÁRHÁBORÚ KÍNÁBAN (1927–1936)

KARTOGRÁFIAI VÁLLALAT, BUDAPEST

tében. A kongresszus elfogadta az ideiglenes alkotmányt, amely kimondta, hogy a forradalmi bázisokon „minden hatalom a munkások, parasztok, vöröskatonák és az összes dolgozók tanácsait illeti meg". A kongresszus jóváhagyta a földről, a munkáról és a gazdaságpolitika alapjairól szóló törvényeket. A földről szóló törvény előírta a militaristák, földesurak, kolostorok és más nagybirtokosok földtulajdonának felszámolását, és a földnek a szegény- és középparasztok között történő felosztását. A munkáról szóló törvény a felnőtt munkások munkaidejét nyolc órában, a serdülőkét négy—hat órában állapította meg. A gazdaságpolitika alapjairól szóló törvény elrendelte a külföldi tőkések tulajdonában levő vállalatok és bankok államosítását. A vállalatokat a munkások ellenőrzése alá helyezték.

A kongresszus megválasztotta Kína forradalmi körzeteinek első központi kormányát, a munkás-paraszt demokratikus diktatúra hatalmi szervét. A kormány elnökévé Mao Ce-tungot választották.

A néphatalom nagy gondot fordított a parasztság helyzetének javítására. A föld nélküli és kisföldű parasztoknak és a vöröskatona-családoknak földet adtak. A parasztokat rendszeresen ellátták vetőmaggal és trágyával. A hatalmi szervek szüntelenül figyelemmel tartották az öntözőberendezések és gátak állapotát. Harcot indítottak a feudális életforma maradványai ellen. Az 1931 novemberében kiadott „házassági szabályok" megtiltották a menyasszony és a vőlegény beleegyezése nélküli házasságkötést, a nők adásvételét, a többnejűséget, kimondták a házasságkötés és a válás szabadságát.

A parasztok lelkesen támogatták a néphatalom intézkedéseit, és megbíztak vezetőikben, a kommunistákban. Ez erősítette a forradalmi bázisok területén a munkás-paraszt szövetséget. 1932—1933-ban a forradalmi bázisokhoz tartozó területek lakossága elérte a tízmillió főt.

1932 júniusában Csang Kaj-sek megindította negyedik hadjáratát a Vörös Hadsereg Csianghszi tartományban elhelyezkedő főerői ellen. 1933 februárjában a hadjáratban részt vevő Kuomintang-erők létszáma már elérte az 500 000 főt. Nagy ember- és technikai fölényük ellenére azonban a vállalkozást most sem koronázta siker.

A Vörös Hadsereg győzelmei kedvező feltételeket teremtettek további növekedéséhez. Létszáma 1932-ben 170 000, 1933-ban már 300 000 fő volt.

A JAPÁNELLENES FRONT LÉTREHOZÁSA ÉSZAK-KÍNÁBAN. A FUCSIENI FELKELÉS

Míg a Csang Kaj-sek-kormány áruló módon kapitulált a japán agresszorok előtt, a forradalmi körzetek kormánya 1932 áprilisában hadat üzent Japánnak, és javaslattal fordult a Kuomintanghoz: szüntessék be a polgárháborút, és fegyverezzék fel az egész népet az imperialisták visszaverésére. A Kuomintang elutasította e követeléseket, ismét tanújelét adva, hogy nem akarja megvédeni Kína nemzeti függetlenségét.

A Kuomintang ellenállása dacára 1933-ban Észak-Kínában a kommunista párt felhívására japánellenes front alakult, amelyhez csatlakozott néhány, a Kuomintang kapituláns politikájával elégedetlen tábornok is. 1933 májusában Csangcsiakouban (Kalgan) létrehozták az egyesült japánellenes hadsereget. A hadsereg magába foglalta a helyi fegyveres erőket Feng Jü-hsziang, Csi Hung-csang és Fang Cseng-vu tábornokok parancsnoksága alatt, továbbá a hazafias mozgalomban részt vevő pekingi és tiencsini egyetemisták osztagait. Az egyesült japánellenes hadsereg a kezdeti 9000 főről hamarosan 100 000 főnyire nőtt. Egyik vezetője, Csi Hung-csang tábornok, belépett a kommunista pártba.

1933 júniusában az egyesült hadsereg felvette a harcot Japán és Mandzsukuo csapataival, és elkeseredett harcokban számos győzelmet aratott. A Kuomintang-kormány azonban nagy fegy-

veres erőket dobott át a Nagy Fal átjáróihoz, s ezek japán szárazföldi és légi támogatással bekerítették és megsemmisítették a japánellenes hadsereget. Csi Hung-csang tábornok a tiencsini francia koncesszió területére menekült, de kiadták a kuomintangista hatóságoknak. A kuomintangisták más elfogott kommunistákkal együtt agyonlőtték.

A kuomintangistáknak a japán agresszorokkal szembeszálló hazafiak ellen elkövetett gaztette felháborodást keltett a kínai társadalom széles köreiben. A Kuomintang-haderőkön belül is elégedetlenség mutatkozott Csang Kaj-sek politikájával szemben. A 19. Kuomintang-hadsereget Sanghaj védelme után Csang Kaj-sek parancsára Fucsien tartományba dobták át, hogy támadásra induljon a csianghszi központi forradalmi bázis ellen. 1933. november 20-án a 19. hadsereg hazafias beállítottságú katonái és tisztjei megtagadták a forradalmi bázisok elleni hadjáratra vonatkozó parancs teljesítését, és Fucsienben népi kormányt alakítottak. Másnap, november 21-én ez a kormány „japánellenes fegyverszüneti egyezményt" kötött a forradalmi körzetek kormányával és a kínai Vörös Hadsereg parancsnokságával. A fucsieni kormány által elfogadott „Népi program" követelte a japán hódítók elleni erélyes harcot, a nem egyenjogú szerződések hatálytalanítását, szólás-, sajtó-, gyülekezési szabadságot, sztrájkjogot s a munkások és parasztok életkörülményeinek megjavítását.

A fucsieni felkelés mintegy két hónapig tartott. A Kuomintang-kormány nagy erőket vetett be a 19. hadsereg ellen, amely 1934 januárjában vereséget szenvedett.

A KÍNAI VÖRÖS HADSEREG ÁTVONULÁSA SENHSZI TARTOMÁNYBA

1933 őszére a Kuomintang-kormány körülbelül egymillió katonát összpontosított a forradalmi bázisok elleni újabb, ötödik hadjáratra. A hadjárat céljaira Csang Kaj-sek hatalmas összegű kölcsönt kapott az Egyesült Államokból. Az amerikai kormány 300 repülőgépet bocsátott Csang Kaj-sek rendelkezésére. A hadműveleti tervet von Seeckt és Falkenhausen német tábornokok dolgozták ki.

Ebben az időben a kínai Vörös Hadsereg és a forradalmi körzetek kormánya igen súlyos helyzetben volt. A kommunista párt vezető szerveiben a „baloldali" opportunisták voltak túlsúlyban. Ezek gátolták a széles japánellenes blokk megalakítását: a nemzeti burzsoáziát és a kispolgárságot is ellenforradalmi erőnek minősítették. Ez a politika azt eredményezte, hogy a kommunista párt elszigetelte magát; nehezítette a hazafias erők mozgósítását a japán agresszorok és a Kuomintang-reakció ellen.

A Kuomintang-hadsereg 1933 októberében indította meg támadását. A főerők — 500 000 katona — a csianghszi központi forradalmi bázis ellen fordultak. A Vörös Hadseregnek itt mindössze 150 000 katonája volt. Az óriási létszám- és technikai fölényben levő Kuomintang-seregek bekerítették a Vörös Hadsereg főerőit, s ezeket a teljes megsemmisülés veszélye fenyegette. A kommunista párt Központi Bizottsága előtt igen nehéz feladat állott: bármi áron ki kellett vezetni a Vörös Hadsereget a bekerítésből, hogy az ország más vidékén kedvezőbb feltételek között szervezzék meg az új forradalmi bázist.

A Vörös Hadsereg körülbelül egy éven át súlyos védelmi harcokat folytatott. 1934 októberében főerői áttörték a Kuomintang blokádját, és kijutottak a bekerítésből. Megkezdődött a Vörös Hadsereg „hosszú menetelése" Csianghszi tartományból az ország északnyugati részébe. A katonákkal tartott Csianghszi sok polgári lakosa is. A Vörös Hadsereg súlyos terheket vitt magával: lőszert, különféle gépeket, nyomdafelszereléseket, élelmiszert. 1935 elején a Vörös Hadsereg főerői elérték Cunji városát (Kujcsou tartomány). Itt tizenkét napra megállapodtak. Ez alatt az idő alatt a kommunista párt Központi Bizottságának politikai irodája kibővített ülést tartott, amely fontos határozatokat hozott. A Központi Bizottság élére Mao Ce-tung került.

A kínai Vörös Hadseregnek további útja során még súlyos nehézséggel kellett megküzdenie. Fél évig tartott, amíg főerői, gyakran harcok közepette, eljutottak Cunjiból Szecsuanba. Itt három hónapot töltöttek. Leküzdötték a Vörös Hadsereg szecsuani alakulatainak élén álló Csang Kuo-tao szakadár tevékenysége által okozott újabb bonyodalmakat, s végre 1935 októberében elérték a kitűzött célt, Senhszi tartományt. Később a Vörös Hadsereg egyéb alakulatai is megérkeztek ide.

A kínai Vörös Hadsereg több mint 12 000 kilométert tett meg, s óriási veszteségeket szenvedett. De az áldozatok nem voltak hiábavalók. Észak-Senhsziben szilárd forradalmi bázis jött létre, s ezzel új szakasz kezdődött a kínai népnek a belső reakció és a japán agresszió ellen vívott szabadságharcában.

2. INDIA

A DOLGOZÓ TÖMEGEK HELYZETE

A világgazdasági válság kitörésére a gyenge indiai ipar a termelés csökkenésével reagált. Sok iparvállalat bezárt. Az indiai és angol vállalkozók a munkaintenzitás fokozásával igyekeztek fedezni veszteségeiket. A bérek 30—40 százalékkal csökkentek. A válság éveiben a munkanélküliek száma meghaladta a 400 000-et.

A munkásosztály súlyos gazdasági harcokat vívott. 1929-ben 532 000 munkás sztrájkolt: textilmunkások, a calcuttai jutaipari munkások, a madrasi és lahore-i vasutasok. Sok sztrájk élén a forradalmi szakszervezetek állottak. Az 1930-as sztrájkokban mintegy 200 000-en vettek részt; e sztrájkoknak több mint a fele Bombayben zajlott le. A legszervezettebb megmozdulás a Nagy Indiai Vasútvonal 80 000 vasutasának sztrájkja volt, amely körülbelül egy évig tartott. Heves sztrájkharcokra került sor a következő években is: a bengáliai jutaüzemekben, a madrasi és punjabi textilgyárakban s más ipari központokban.

A POLGÁRI ENGEDETLENSÉGI KAMPÁNY

A válság különös erővel sújtotta az indiai mezőgazdaságot. Meredeken zuhant az exportcikkek — a juta, a gyapot, az olajnövények — ára. Az adók és a járadék kifizetéséhez a parasztoknak kétszer-háromszor annyi terményt kellett eladniuk, mint a válság előtt. A parasztok egyre szorosabb függőségbe kerültek az uzsorásokkal szemben. A falu éhezett. Sokasodtak a földnélküliek. Mindez fokozta a néptömegeknek az angol gyarmati elnyomás elleni elégedetlenségét.

Országszerte mélyült és éleződött az antiimperialista mozgalom. A mozgalomba aktívan bekapcsolódtak a lakosság legszélesebb rétegei: munkások, parasztok, a városi kispolgárság, a nemzeti burzsoázia, a földbirtokosok egy része, az értelmiség.

1929-ben az Indiai Nemzeti Kongresszus lahore-i kongresszusa hitet tett a teljes függetlenség követelése mellett, és határozatot hozott a tömeges polgári engedetlenségi kampány megindítására. 1930. január 26-án Indiában első ízben tartották meg a „függetlenség napját". Néhány nap múlva, január 30-án, Gandhi nyilatkozatot tett közzé, mely szerint a Nemzeti Kongresszus lemond a polgári engedetlenségi kampányról, ha a kormány teljesíti a következő 11 követelést: 1. a rúpia árfolyamának megváltoztatása; 2. a földadó 50 százalékos csökkentése; 3. a sóadó megszüntetése; 4. a katonai kiadások legalább 50 százalékos csökkentése; 5. az angol hivatalnokok fizetésének leszállítása; 6. protekcionista importvámok bevezetése a külföldi textilárukra; 7. az indiai hajótulajdonosok kapjanak kizárólagos jogot a parti hajózásra; 8. a politikai foglyok szabadon bocsátása; 9. a titkosrendőrség megszüntetése; 10. a szeszesitalokkal való kereskedés megtiltása; 11. az indiaiaknak engedélyezzék a fegyverviselést az önvédelem céljára.

Angol csapatok Bombay utcáin
Fénykép. 1930

Miután az angol kormány visszautasította e követeléseket, Gandhi 1930 márciusában kiadta a felhívást a polgári engedetlenségi kampány megkezdésére. A kampány fő mozzanataként meghirdették a kormányzati sómonopóliumra vonatkozó törvény bojkottját. Gandhi felszólította az indiaiakat, hogy maguk pároljanak sót. Március közepén 78 követője élén Gujaratba indult, hogy a tengerparton sajátkezűleg pároljon sót. A három hétig tartó „só-menet" növelte Gandhi és a Kongresszus népszerűségét, s a polgári engedetlenségi kampány — noha vezetői igyekeztek mérsékelt keretek között tartani — tovább szélesedett. Valamennyi városban viharos angolellenes tüntetésekre került sor. Az angol hatóságok kíméletlen megtorló intézkedésekkel válaszoltak: a fegyvertelen tüntetőket ütlegelték, tüzet nyitottak rájuk. Április második felében a Kongresszus Párt csaknem valamennyi vezetőjét letartóztatták.

A nemzeti felszabadító harc sok esetben nagyon éles formákat öltött. 1930 április végén fel-

Gandhi a „só-menet" résztvevői között
Fénykép. 1930

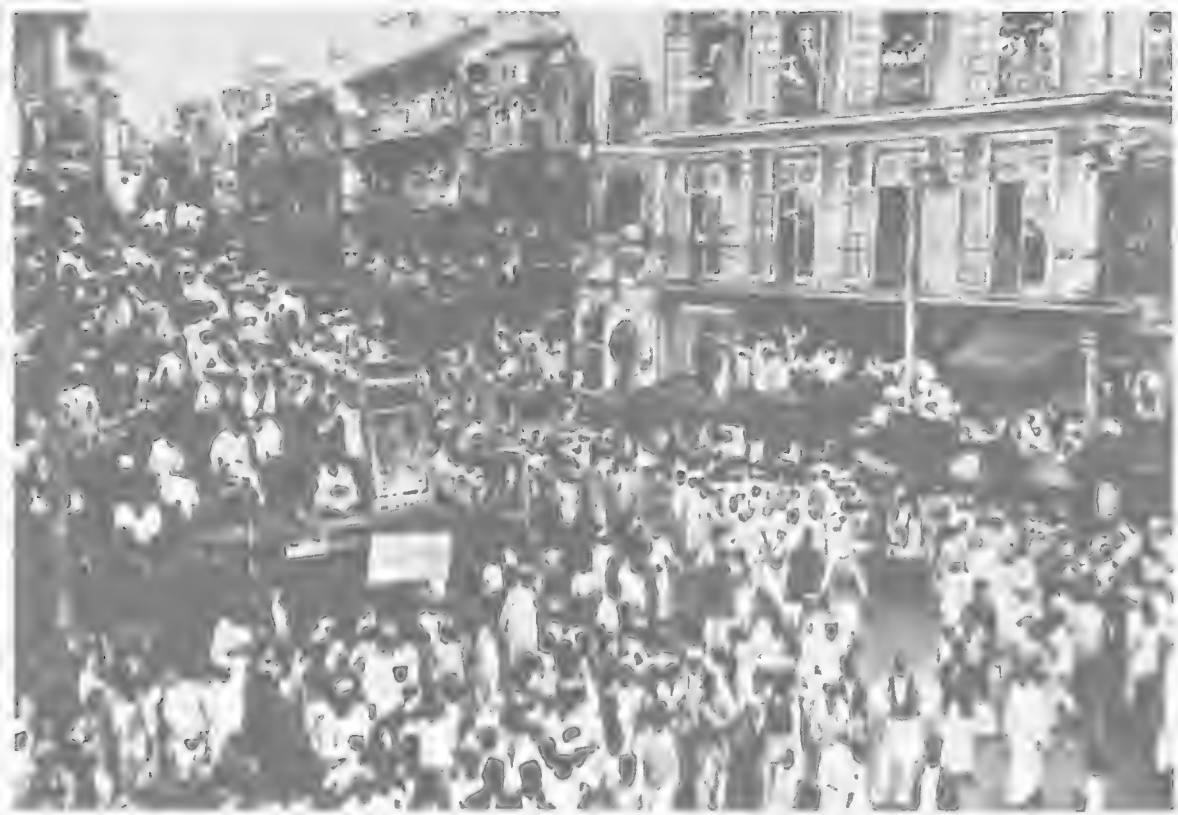

Angolellenes tüntetés Bombayben
Fénykép. 1932

kelés tört ki Peshawarban. A város tíz napra a felkelők kezébe került. A felkelés leverésére kivezényelt hindu vallású katonák megtagadták, hogy tüzet nyissanak a város mohamedán lakosságára. Ez a bátor cselekedet óriási hatással volt az egész országra.

Felkelések törtek ki Sholapurban, Chittagongban és más városokban is. Néhány tartományban a parasztok beszüntették az adófizetést. Különösen erős volt a parasztmozgalom az északnyugati határtartományban; nemcsak az angol gyarmatosítók, hanem az indiai földesurak ellen is irányult. A parasztmegmozdulások összefonódtak a határvidéken élő pustun törzsek felkeléseivel.

1931-ben Kasmír fejedelemségben tízezres paraszti tömegek keltek forradalmi harcra a földesurak és a monarchia ellen.

A DELHI PAKTUM

Az Indiai Nemzeti Kongresszus vezetői továbbra is arra törekedtek, hogy elkerüljék a harc forradalmi formáinak kifejlődését és az osztályellentétek éleződését. Gandhi tárgyalásba kezdett Irwin alkirállyal. A megbeszélések eredményeként 1931 márciusában aláírták a delhi paktum néven ismert megállapodást. Ennek értelmében Gandhi a Kongresszus nevében kötelezte magát, hogy ideiglenesen felfüggeszti a polgári engedetlenségi kampányt, és bekapcsolódik az 1930 óta Londonban ülésező kerekasztal-konferencia munkájába — ezt a Kongresszus addig bojkottálta. Az alkirály a maga részéről visszavonta a Kongresszus betiltására vonatkozó határozatot, és szabadlábra helyezte a párt bebörtönzött vezetőit.

A delhi paktum nagy kiábrándulást keltett a Nemzeti Kongresszus soraiban. Sokan úgy véle-

kedtek, hogy a nemzeti küzdelemnek Irwin sovány ígéretei ellenében való leszűkítése teljesen indokolatlan, annál is inkább, mert a Kongresszus Pártnak ekkor lehetősége volt a tömegmozgalom aktivizálására. Az a körülmény azonban, hogy az angol hatóságok kénytelenek voltak egyezséget kötni a Kongresszussal, amelyet addig törvényen kívüli szervezetnek tekintettek, kétségtelenül a párt erejét mutatta.

1931 augusztusában Gandhi Londonba utazott a kerekasztal-konferenciára. Az angol kormány által kijelölt indiai küldöttség maharadzsákból, földesurakból és különböző vallási közösségek képviselőiből állt. A delegáció elnökévé a közismerten reakciós Aga-khánt, a Muzulmán Liga vezetőjét nevezték ki. Gandhi teljesen magára maradt az angolbarát, engedelmességre hajló politikusok között. Miután a konferencián semmiféle engedményt nem tudott kiharcolni India számára, 1932 januárjában újabb polgári engedetlenségi kampányt hirdetett. Ez az év végéig tartott, de a kormány kíméletlen megtorló intézkedései következtében nem vált olyan nagyarányúvá, mint az előző.

A MEERUTI PER

A munkásmozgalom és a nemzeti felszabadító harc aktivizálódásában nagy szerepet játszott a munkás- és parasztmozgalom 1929 márciusában letartóztatott 33 vezetője ellen lefolytatott bírósági tárgyalás. A vád az volt, hogy az indiai angol uralom erőszakos megdöntését készítették elő. A per egy Meerut nevű kisvárosban folyt, és négy éven át tartott. A vádlottak között 14 kommunista volt, többek között Dange, az Indiai Szakszervezeti Kongresszus helyettes titkára és a Girni Kamgar szakszervezet főtitkára, Adhikari, a „Spark" szerkesztője, Muzaffar Ahmad, a Szakszervezeti Kongresszus alelnöke és a Bengáliai Munkás-Paraszt Párt titkára, Mirajkar, a Brit Indiai Gőzhajózási Társaságnál alkalmazott munkások szakszervezetének titkára.

A meeruti per vádlottai
Fénykép. 1930

A meeruti per, szöges ellentétben rendezőinek terveivel, súlyos csapást mért az angol gyarmatosítók tekintélyére. A bíróság semmiképpen sem tudta kimutatni az „összeesküvés" tényét. A vádlottak bebizonyították, hogy sohasem rejtették véka alá nézeteiket és tevékenységüket.

A vádlottak leleplezték az angol imperializmus politikáját, bátran kifejtették a marxizmus—leninizmus eszméit. Állhatatos helytállásuk erősítette a kommunisták befolyását az indiai néptömegek körében.

A per hatására népi tiltakozó mozgalom bontakozott ki az angol hatóságok önkénye ellen a proletariátus és a haladó értelmiség széles köreinek részvételével. Külföldön is sok helyütt rendeztek tiltakozó gyűléseket a meeruti per ellen.

Romain Rolland, H. G. Wells, Albert

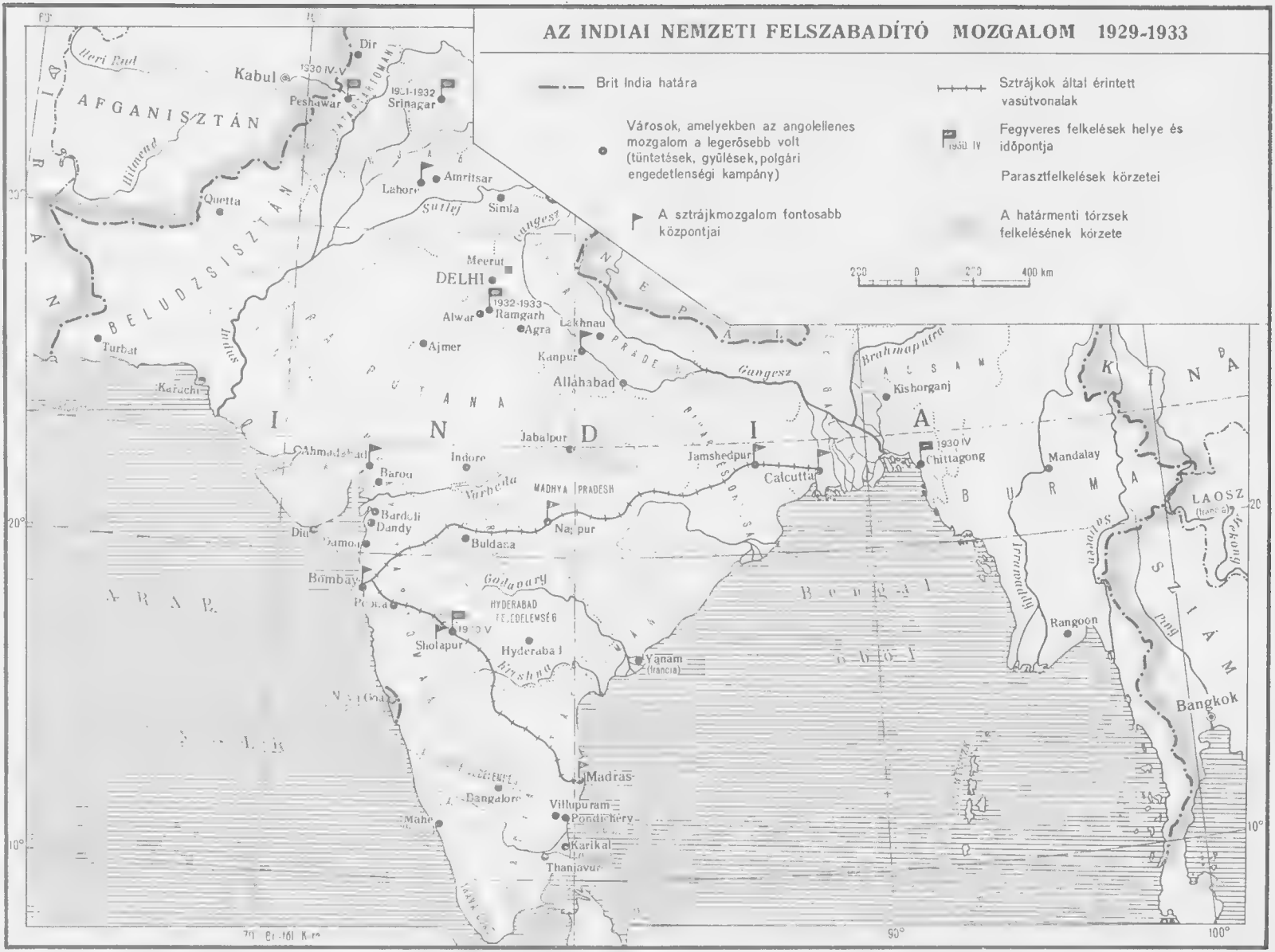
AZ INDIAI NEMZETI FELSZABADÍTÓ MOZGALOM 1929-1933
Brit India határa
Városok, amelyekben az angolellenes mozgalom a legerősebb volt (tüntetések, gyülések, polgári engedetlenségi kampány)
A sztrájkmozgalom fontosabb központjai
Sztrájkok által érintett vasútvonalak
Fegyveres felkelések helye és időpontja
Parasztfelkelések körzetei
A határmenti törzsek felkelésének körzete
400 km
AFGANISZTÁN
BELUDZSISZTÁN
INDIA
BURMA
SZIÁM
LAOSZ
Kabul
Peshawar
Srinagar
Dir
Amritsar
Lahore
Simla
Quetta
Turbat
Karachi
Meerut
DELHI
Alwar
Ramgarh
Agra
Lakhnau
Ajmer
Kanpur
Allahabad
Jabalpur
Indore
Ahmadabad
Baroda
Bardoli
Dandy
Diu
Bombay
Poona
Sholapur
Hyderabad
Buldana
Nagpur
Jamshedpur
Calcutta
Kishorganj
Chittagong
Mandalay
Rangoon
Bangkok
Yanam (francia)
Madras
Bangalore
Villupuram
Pondichéry
Karikal
Thanjavur
Mahe
Gangesz
Brahmaputra
Irrawaddy
Godavary
Krishna
Indus
Sutlej
Hilmend
Heri Rud
Bengal
Arab
Mekong
Ping
Salween
1930 IV-V
1931-1932
1932-1933
1930 IV
1930 V
20°
10°
90°
100°

Einstein és több más neves író és tudós szenvedélyesen megbélyegezte az angol gyarmati igazságszolgáltatást. Nagy-Britannia Kommunista Pártja kiáltványában felszólította az angol munkásokat: követeljék a meerutiak szabadon bocsátását.

Indiában a meeruti foglyok védelmére Központi Bizottság alakult Jawaharlal Nehru és a Nemzeti Kongresszus több más vezetőjének részvételével.

A nemzetközi proletariátus és a demokratikus közvélemény harcát, az indiai munkások és haladó értelmiségiek nagyarányú megmozdulásait siker koronázta. Noha a bíróság a vádlottakat különböző mértékű szabadságvesztésre ítélte, az angol hatóságok végül kénytelenek voltak büntetésük letöltése előtt szabadlábra helyezni őket.

INDIA KOMMUNISTA PÁRTJÁNAK MEGALAKULÁSA

A meeruti per idején az indiai kommunista mozgalom vezetői felismerték annak szükségességét, hogy a különálló kommunista csoportokat egységes pártba tömörítsék.

Indiában jóval később alakult meg az egységes kommunista párt, mint számos más gyarmati és függő országban. A proletariátus egységbe fogását hátráltatták a nemzetiségi, kaszt- és vallási különbségek: az indiai burzsoázia erős és tapasztalt volt, s a Nemzeti Kongresszusban régi, népszerű politikai szervezettel rendelkezett; a munkások körében lebecsülték az önálló proletárpárt jelentőségét; számos kommunista csoport szektás vonalat követett.

De a nemzeti felszabadító mozgalom és a munkásmozgalom szakadatlan növekedése, a munkás- és parasztszervezetek tevékenysége előkészítette a kommunista párt megalakításához szükséges feltételeket, a meeruti per és a körülötte kibontakozó széles körű tiltakozó mozgalom pedig siettették e feladat megoldását. Az indiai kommunistáknak nagy segítséget nyújtottak a Kommunista Internacionálé VI. kongresszusának határozatai, valamint az angol, a német és a kínai párt Központi Bizottságának nyílt levelei.

1933 novemberében befejeződött az egységes kommunista párt megalakulása. Megválasztották a párt Központi Bizottságát, és jóváhagyták az imperialistaellenes és antifeudális harc már korábban megfogalmazott feladatait. Még ugyanebben az évben India Kommunista Pártját felvették a Kommunista Internacionáléba.

Az angol gyarmati hatóságok kíméletlen hajszát indítottak a kommunista párt ellen, s 1934 júliusában törvényen kívül helyezték. A párt befolyása ennek ellenére növekedőben volt: a Nemzeti Kongresszus sok baloldali tagját vonzotta magához. A Nemzeti Kongresszus keretében 1934-ben megalakult Kongresszus-Szocialista Párt marxista szárnya szövetségre lépett a kommunistákkal. A kommunista párt növekedésének és erősödésének fő forrása azonban a forradalmi eszméknek az indiai munkásosztály körében való térhódítása volt.

3. INDONÉZIA

A VILÁGGAZDASÁGI VÁLSÁG HATÁSA

Indonézia gazdasága a világválság éveiben súlyos helyzetbe került. Visszaesett az exportcikkek termelése. Jáva szigetén 1929-ben 179 cukorgyár dolgozott, 1933-ban csak 79. Az amerikai autóipar — ez volt az indonéziai nyersgumi főfogyasztója — válsága erősen lenyomta a nyersgumi árát. 1932-ben az európai kézben levő gumiültetvények 25 százalékán leállt a munka; 1933 végéig 264 gumiipari vállalat zárt be. A válságot megsínylette a kitermelő ipar valamennyi ága (kőolaj-, ónbányászat stb.). Indonézia kivitelének értéke a válság éveiben 59 százalékkal csökkent.

LAHUL. HIMALÁJA
N. K. Rerih. 1932

Erősen növekedett a munkanélküliség. 1930-ban a volksraad munkanélküli-segélyt szavazott meg a munkanélküli európaiak részére, de a munka nélkül maradt indonézeknek az állam semmiféle segítséget sem nyújtott. Az üzemekben a munkaidő a 14 órát is elérte. A bérek átlag 35 százalékkal csökkentek. Gyakran előfordult, hogy a bért hónapokon át visszatartották; a mezőgazdasági körzetekben természetben fizettek, Szumátra és Borneó (Kalimantan) egyes helyein pedig a munkások csak élelmet kaptak. A válság következtében fokozódott a parasztság elnyomorodása. Sok paraszt, képtelen lévén elviselni az adóterheket és az uzsora-rabszolgaságot, felhagyott a földműveléssel.

A nemzeti burzsoázia úgyszintén megérezte a világgazdasági válság terhes következményeit. Helyzetét igen kedvezőtlenül befolyásolták azok az intézkedések, amelyeket a gyarmati hatóságok a holland burzsoázia érdekeinek védelmére hoztak. Ráadásul a válság kitörésétől kezdve megerősödött az indonéz ipar termékeivel sikeresen konkurráló olcsó japán áruk importja. A japán kereskedelem betörése egyébként a holland tőkéseknek is károkat okozott. A válság idején Japán részesedése az indonéz behozatalban 10 százalékról 32 százalékra emelkedett, Hollandiáé viszont 17,6 százalékról 12,5 százalékra esett. Ezért a holland hatóságoknak a válság leküzdését célzó rendszabályai a japán behozatal ellen is irányultak. A holland textilgyárosok azzal próbálkoztak, hogy fióküzemeket létesítsenek Indonéziában, mert úgy vélték, hogy az itteni olcsó munkaerő garanciát nyújt a külföldi versennyel szemben. 1933-ban helyezték üzembe az első textilgyárat Jáva szigetén. De ennél voltaképpen nem is jutott tovább az Indonézia „iparosítására" irányuló holland politika megvalósítása.

A hollandok jó néhány engedményt tettek a japán követeléseknek: Nyugat-Iriánban földeket engedtek át a japánoknak, ahol ezek gyapotültetvényeket létesítettek. Amerikai tőkések jövedelmező kőolaj-koncessziókat kaptak Szumátra és Borneó szigetén.

A POLITIKAI PÁRTOK TEVÉKENYSÉGE

A válság idején az indonéz közvéleményben megerősödött a holland uralommal szembeni ellenzékiség. Az egész országot felrázta az Indonéz Nemzeti Párt vezetői elleni per, amely 1930 decemberében azzal végződött, hogy a vádlottakat különböző tartamú börtönbüntetésre ítélték. 1931 áprilisában, miután az ítéletet másodfokon is megerősítették, az Indonéz Nemzeti Párt bandungi rendkívüli kongresszusa elhatározta a párt feloszlatását. Helyén három új párt keletkezett: a Néppárt, az Indonéz Nemzet Szövetsége és az Indonézia Pártja (Partindo).

A Néppárt arra törekedett, hogy a hollandokkal való együttműködés és megállapodások útján dominiumi státust vívjon ki Indonézia számára. A párt zászlajára tűzte a szigetvilág népeinek egyesítése eszméjét, és síkra szállt a nemzeti gazdaság és kultúra fejlesztéséért.

Az Indonéz Nemzet Szövetsége, amely a surabajai Kutatóklub alapján jött létre, feladatát abban látta, hogy „elérje a nép és a haza teljes jólétét az indonéz nemzetiség alapján". E cél megvalósításához csak „a törvényben megengedett módszereket" kívánt igénybe venni.

A Partindót a volt Nemzeti Párt vezetői alapították. 1932-ben a párt élére a büntetésének letelte előtt szabadon bocsátott Sukarno került. Utazása Bandungból Surabajába valóságos diadalmenet volt. Surabajában a pályaudvar előtti téren tízezres tömeg fogadta.

A Partindo a kispolgárságnak és a nemzeti burzsoázia leghaladóbb részének nézeteit képviselte, s a Nemzeti Párt hagyományait folytatta. Bár kiadványaiban sok szó esett a reformokról és „a szociális lehetőségek megjavításáról", végső célja a demokratikus indonéz köztársaság megalakítása, a holland gyarmati uralom lerázása volt. A párt nem kevesebb mint 20 000 tagot számlált, s a Nemzeti Párttól eltérően nemcsak Jáva szigetén voltak szervezetei, hanem a szigetvilág más szigetein is tevékenykedett. Ebben az időszakban számos indonéz politikai pártnál volt megfigyelhető az a törekvés, hogy működési körüket túlterjesszék Jáva határain.

Az Indonéz Nemzeti Párt perének vádlottai és ügyvédeik. Balról a harmadik: Sukarno
Fénykép. 1930

A nemzeti burzsoázia mérsékelt elemei - köztük a Hollandiából hazatért Hatta és Sjahrir — még egy pártot szerveztek, az Új Indonézia Nemzeti Művelődését. Ez a szűk polgári értelmiségi szervezet azt hirdette, hogy a szabadsághoz vezető út a „nemzeti művelődés" és „nevelés" útja.

A polgári pártok észrevehetően balra tolódtak. Még a Budi Utomo (Magas Cél), ez a kormányzattal szemben általában lojális szervezet is állást foglalt Indonézia teljes függetlensége mellett.

A Sarekat Islam 1932 elején megtartott kongresszusa a parasztok riadalmának adott hangot, akiknek lába alól kicsúszott a föld. A kongresszus határozatai megállapították, hogy a parasztok az indonéz társadalom alapját alkotják, és hogy vissza kell juttatni nekik azokat a földeket, amelyeket előzőleg európaiaknak adtak ki hosszú lejáratú bérletbe.

A Sarekat Islam, a Budi Utomo és a Néppárt figyelmének középpontjában állottak az indiai események. E pártok kongresszusain behatóan megvitatták az indiai függetlenségi harc tapasztalatait, Gandhi eszméit — a naturális gazdálkodási formákhoz való visszatérést, a nemzeti kézműipar fejlesztését stb.

Az indonéz nemzeti felszabadító mozgalom szempontjából nagy jelentősége volt. Hollandia Kommunista Pártja 1932 decemberi kongresszusának. A kongresszuson elfogadott program fő célkitűzései közé tartozott, hogy létre kell hozni a holland és indonéz dolgozók egységfrontját, meg kell semmisíteni Indonéziában a gyarmati rendszert. A program kimondta: „egyetlen garast sem az indonéz nép leigázására". A kongresszus után megerősödtek a holland és az indonéz kom-

munisták kapcsolatai: Hollandia Kommunista Pártjának segítségével sok indonéz kommunistának sikerült visszatérnie hazájába. A harmincas években megkezdték Indonézia Kommunista Pártjának helyreállítását az illegalitás körülményei között.

FELKELÉS A „DE ZEVEN PROVINCIEN" PÁNCÉLOSON

A gyarmati elnyomás és a tőkéseknek a dolgozók létérdekei ellen indított támadása általános elégedetlenséget keltett az országban. Ennek beszédes megnyilvánulása volt a „De Zeven Provincien" páncélos tengerészeinek felkelése.

Az 1933. február 5-re virradó éjszaka a fellázadt tengerészek (indonézek és hollandok vegyesen) magukhoz ragadták a fegyvereket, a lőszert, birtokba vették a hajót, és kifutottak a nyílt tengerre. A felkelés leverésére kivezényelték valamennyi kormányhű hadihajót és repülőgépet. Az összecsapásra a Szunda-szorosban került sor. A felkelő páncélost repülőgépekről bombázták; a legénység kénytelen volt beszüntetni a harcot. A holland hatóságok által lefolytatott nyomozás során kiderült, hogy a hadiflotta más hajóin is agitáció folyt tömegmegmozdulás szervezése céljából. Csak letartóztatásokkal és a hajórajnak a nyílt tengerre való kivezénylésével sikerült elejét venni annak, hogy az események a holland gyarmatosítókra nézve veszélyes fordulatot vegyenek. A gyarmatosítókban különösen nagy nyugtalanságot keltett, hogy a páncéloson kitört felkelés alkalmával megvalósult az indonéz és holland matrózok összefogása.

A felkelésnek széles körű visszhangja volt. Szolidaritásuk jeléül sztrájkba léptek a surabajai kikötőmunkások. Hollandiában az 1933 áprilisi parlamenti választásokon négy kommunista kapott mandátumot az addigi kettő helyett. A négy kommunista képviselő közül kettő indonéz volt. Ez volt az első eset, hogy indonézek kerültek be a holland parlamentbe.

A holland imperialisták egyre inkább felismerték, hogy Indonéziában nem rendelkeznek szilárd társadalmi bázissal. Amikor ezekben az években a gyarmati „középréteg" kialakításáért agitáltak, nem titkolták, hogy céljuk: gátat vetni a forradalmi eszmék terjedésének. „Csak egy tág műveltséggel bíró középosztály szolgálhat megfelelő ellensúly gyanánt a forradalmi kommunista propaganda befolyása alatt álló írástudatlan csőcselékkel szemben" — írta az indonéziai holland burzsoázia lapja. A gyarmatosítók minden eszközzel támogatták az indonézek körében a reakciós áramlatokat, hogy meggátolják az indonéz nép antiimperialista nemzeti egységfrontjának kialakulását.

A fasizmus uralomra jutása Németországban nagyobb aktivitásra serkentette a holland fasisztákat is. Vezérük, Mussert, Indonéziába utazott, s 1933-ban megalakította az indonéz fasiszta szervezetet, amely összehangolta akcióit a Hazafias Klubbal, a holland burzsoázia és hivatalnoki kar reakciós szervezetével. Indonéziában ezenkívül működött egy reakciós monarchista szervezet is, amelynek célja az indonéz monarchia kikiáltása volt.

4. VIETNAM

Az 1929—1933. évi világgazdasági válság súlyos hatással volt Indokína francia gyarmatra (Vietnam, Kambodzsa, Laosz). A válság kiterjedt valamennyi fontosabb iparágra, a gumi- és gyapotültetvényekre. A kitermelőipar (ón-, horgany-, szénbányászat) termelése visszazuhant, s a bányákból elbocsátott munkástömegek minden megélhetési forrás nélkül maradtak. A kereskedelmi vállalatok tucatjával szüntették be működésüket.

A munkások bére majdnem a felére csökkent. A súlyos adók és az adósságok terhe alatt nyögő parasztok végletes nyomorba süllyedtek. 1930-ban a lakosság jelentős része a szó szoros értelmében éhezett, nemegyszer előfordult, hogy a szülők eladták gyermekeiket.

Vietnamban a válság éveiben nagy lendületet vett a nemzeti felszabadító harc.

Az 1920-as évek derekán keletkezett Vietnami Nemzeti Párt hivatalnokokat, kereskedőket és jómódú parasztokat tömörített soraiban; tagja volt nagyszámú indokínai katona is. A pártnak azonban nem voltak tömegkapcsolatai, az összeesküvés és az egyéni terror taktikáját követte, s nem jutott el oda, hogy kidolgozza és kiadja a polgári demokratikus forradalom következetes jelszavait.

1930-ra kiéleződtek a vietnami néptömegek és a francia imperialisták közötti ellentétek. A gyarmati közigazgatás fokozta a hajszát a Nemzeti Párt ellen. A párt vezetői, a szervezet teljes szétzúzásától tartva, a felkelés mellett döntöttek. A február 9-re virradó éjszaka a Vörös-folyó partján fekvő Yen Bay erőd lövészeinek 200 főnyi csoportja a Nemzeti Párt egyik tagjának irányításával akciót kezdett a gyarmati hatóságok ellen. A felkelőknek több laktanyát sikerült kézrekeríteniük. A felkelés hamarosan néhány szomszédos körzetre is átterjedt. A Nemzeti Párt tagjai egyidejűleg fegyveres akciókat hajtottak végre Hanoiban is.

A francia gyarmatosítók kíméletlenül leszámoltak a felkelőkkel. Február 18-án a megmozdulást leverték. Február 28-án Yen Bayban összeült a rendkívüli hadbíróság, és alig két óra leforgása alatt 13 halálos ítéletet hozott. A halálra ítéltek között volt egy orvos, egy tanár, két kiskereskedő, három paraszt, három lövész és három káplár. Március 25-én újabb 39 főt ítéltek halálra, 33-at pedig életfogytiglani kényszermunkára.

A felkelés kudarca nyomán a Nemzeti Pártban zavar támadt. Befolyása gyorsan hanyatlott. A vietnami burzsoázia felső rétege, a felkeléstől megrémülve, a francia gyarmatosítókkal való egyezkedés felé tolódott.

A KOMMUNISTA PÁRT MEGALAKULÁSA. A FELSZABADÍTÓ TÖMEGMOZGALOM 1930-BAN

A Vietnamban még a húszas évek második felében keletkezett marxista csoportok nagyarányú munkát végeztek a forradalmi munkások és értelmiségiek tömörítése érdekében. A munkásmozgalomnak kiemelkedő alakja volt Nguyen Ai Quoc (Ho Si Minh). Hosszú évekig kénytelen volt emigrációban élni, hogy megmeneküljön a hatóságok üldözése elől. 1930 februárjában Hongkongban az ő vezetésével megalakult Vietnam Kommunista Pártja, amely ugyanezen év októberében fölvette az Indokína Kommunista Pártja nevet. A mély illegalitásban dolgozó kommunisták „Thienlen" („Előre") címmel lapot adtak ki, és folytatták a tömegmunkát.

1930-ban az országban mintegy 100 sztrájk zajlott le 32 000 résztvevővel. Nam Dinhben több mint egy hónapon át sztrájkoltak a textilmunkások. A festőmunkások is szolidaritást vállaltak velük. Amikor a munkások küldötteit letartóztatták, tiltakozó tüntetést szerveztek, s ebben első ízben vettek részt nők is. Röviddel e megmozdulás után sztrájkokra került sor a Mong Zueng bányákban (Hanchaji szénmedence), a saigoni Ba Son gyárban, a Bien Thuy-i gyufagyárban, a hanoi és haiphongi villanyerőműveknél, és az ország sok más vidékén.

Márciusban és áprilisban 1300 kuli sztrájkolt Michelin francia „gumikirály" Bien Hoa tartománybeli ültetvényein. Májusban sorozatos parasztmegmozdulások kezdődtek. Nghe Anban 20 000 paraszti tüntető tiltakozott a rabszolgákhoz illő életkörülmények ellen, e jelszavakkal: „Földet a parasztoknak!", „Le az adókkal!", Segélyt az aszálysújtottaknak!" A francia gyarmatosítók repülőgépek segítségével kergették szét a tüntetőket. Több százan életüket vesztették. A terrorcselekmény újabb tüntetésekre adott alkalmat, immár több százezer paraszt részvételével. A tüntetők követelték az adók eltörlését, a rizskészletek szétosztását, a napszámosok munkabérének felemelését, a letartóztatottak szabadon bocsátását. Később politikai jelszavak is megjelentek: „Teljes függetlenséget Vietnamnak!", „A föld a parasztoké, vesszenek a földesurak!"

A VIETNAMI NÉP
NEMZETI FELSZABADÍTÓ HARCA
1930-1931
Francia Indokina határa
Fegyveres megmozdulások a gyarmati hatóságok ellen 1930. február 9-16
Nagyobb sztrájkok
Parasztmegmozdulások körzetei
Vietnam, Laosz és Kambodzsa határa
PARASZTFELKELÉS
NGHE AN ÉS HA TINH TARTOMÁNYBAN
1930-1931
An Son
Tieng Trong
Nam Dan
Nghi Loc
Vu Liet
Vinh
Hung Nguyen
Bien Thuy
Ha Tinh
A parasztfelkeles által énntett terulet
Azok a járások, ahol 1930 második felében parasztlanácsok alakultak
Tartományhatárok
Méretarány 1 : 2 500 000
104
108
Ha Giang
Tinh Tuc
Yen Bay
Lem Dao
Hung Hoa
Hanoi
Hai Duong
Mong Cay
Mong Duong
Hong Gai
Vinh Bao
Haiphong
Phu Duc
Thai Binh
Nam Dinh
Sam Neua
Thanh Hoa
Xieng Khouang
Vinh
Bien Thuy
Ha Tinh
Vientiane
Mekong
Tha Khek
Dong Hoi
Savannakhet
Quang Tri
Hue
M. Ubon
Pakse
Attopeu
Binh Son
Quang Ngai
Mo Duc
Bong Son
Phu My
Qui Nhon
Stung Treng
K A M B O D Z S A
Kompong Thom
Pursat
Kratié
Nha Trang
Da Lat
Phnom Penh
Phu Rieng
Phan Thiet
Bien Hoa
Kampot
Saigon
Cho Lon
Long Xuyen
Can Tho
Tra Vinh
Bac Lieu
104° Gr.-tól K-re

Indokínai kommunista újságok
1930—1933

Közép-Vietnam két tartományának (Nghe An és Ha Tinh) partmenti körzeteiben a parasztfelkelők a kommunisták vezetésével tanácsokat alakítottak, melyek kézbe vették a hatalmat. A falvakban bizottságok alakultak a földreform végrehajtására. Sok más tartományban is paraszti zavargások támadtak.

1931-ben a francia katonaság elfojtotta a Nghe An-i és Ha Tinh-i parasztmozgalmakat, s helyreállította a gyarmatosítók és feudális szövetségeseik uralmát. Újabb véres bosszúhadjárat kezdődött a felszabadító mozgalom résztvevői ellen. Speciális „bűnüldöző bizottságot" létesítettek. Ártatlan emberek ezreit lőtték agyon, mintegy 10 000 embert ítéltek kényszermunkára. Életével fizetett Chang Phu, Indokína Kommunista Pártjának főtitkára. De az imperialista reakció támadása nem rendítette meg a népnek a maga igazába vetett hitét. A vietnami dolgozók a kommunisták vezetésével készültek az új harcra.

Az Indokína Kommunista Pártja Központi Bizottságának első plénuma által még 1930 októberében elfogadott „Politikai tézisek" rámutattak, hogy az indokínai forradalom társadalmi-gazdasági tartalmát tekintve az első szakaszban polgári demokratikus jellegű lesz, tehát feladata a feudális maradványok és a kapitalizmus előtti kizsákmányolási formák összes maradványainak felszámolása, a radikális földreform, a francia imperialisták kiűzése Vietnamból.

A tézisek megállapították, hogy „a polgári demokratikus forradalom két fő ereje a proletariátus és a parasztok osztálya, de a forradalom csak akkor győzhet, ha a proletariátus magára vállalja a vezető szerepet".

5. EGYIPTOM

AZ ANGOL GYARMATI URALOM

Egyiptom már a világgazdasági válság kitörésekor is súlyos gazdasági és politikai helyzetben volt. Az egyiptomi gazdaság állapotára a válság előtt és alatt egyaránt igen kedvezőtlenül hatott az ország gyarmati függősége. A kapitulációs rendszer, az alacsony behozatali vámok, a külföldi — elsősorban angol — koncessziósok kiváltságai rendkívül hátrányos feltételeket teremtettek a nemzeti ipar fejlődéséhez. Az egyiptomi nemzeti burzsoázia elsősorban háziipari, illetve félig háziipari műhelyek tulajdonosaiból állott. Az 1927-es összeírásban szereplő 70 000 üzem közül csak 4300-ban dolgozott 10 vagy annál több munkás, körülbelül 27 000 üzemben pedig egyáltalán nem alkalmaztak bérmunkát. Igaz, az 1920-ban alapított Miszr Bank — melynek részvényesei akkor csak egyiptomiak lehettek — elősegítette a nemzeti kapitalizmus fejlődését. A bank 18 különféle társaságot szervezett, hiteleket és kölcsönöket folyósított részükre. Egészében véve azonban az egyiptomi tőke súlya az ország gazdasági és pénzügyi életében elenyésző volt; a részvénytársaságokban például mindössze 9 százalékos.

Egyiptom gyakorlatilag angol gyarmat maradt, noha 1922-ben szuverén államnak nyilvánították. Az angolok kezén összpontosult az egész katonai irányítás, s jelentékeny részben a közigazgatás és az igazságszolgáltatás is; angol ellenőrzés alatt funkcionált a kapitulációs rendszer. A kairói angol főbiztos nyíltan beavatkozott az ország belügyeibe, brutális nyomást gyakorolt a parlamentre és a kormányra. 1924-től 1930-ig az angolok nyomására tíz kormány mondott le, s négyszer oszlatták fel a parlamentet, némelykor már néhány órával megnyitása után.

A gyarmati rendszert nemcsak Egyiptom dolgozó népe, hanem a nemzeti burzsoázia, sőt a földesurak egy része is megsínylette. A legaktívabb burzsoá nacionalista szervezet továbbra is a Vafd párt volt. A párt hatalomra jutása (1924) után is teljes függetlenséget követelt Egyiptom számára, s ez fenntartotta népszerűségét. A vafdisták azonban féltek a felszabadító népforradalom kibontakozásától. Ezért a munkások és parasztok osztályönállóságának mégoly csekély megnyilvánulásait is igyekeztek elfojtani, s tartózkodtak minden gyökeres reformtól. Sőt, 1924 tavaszán a vafdista kormány szétzúzta a kommunista pártot és a szakszervezeteket, azzal vádolva a kommunistákat, hogy „összeesküvést" szőttek a fennálló rend ellen. Sok kommunistát és pártonkívüli szakszervezeti aktivistát letartóztattak. Antun Marun, a kommunista párt titkára és a Munkásszövetség megszervezője, az embertelen börtönviszonyok elleni tiltakozásul éhségsztrájkba kezdett, és meghalt a börtönben.

A vafdisták azonban mérsékelt magatartásuk ellenére sem élvezték az angol gyarmatosítók bizalmát. Az angolok előnyösebbnek tartották, hogy az engedelmes Fuad király és a feudális-komprádor körök révén gyakorolják uralmukat Egyiptom felett. A vafdista kormány és az angol imperialisták közötti súrlódások gyakran igen éles formát öltöttek, s 1924-ben súlyos konfliktusra vezettek. Annak ürügyén, hogy Kairóban meggyilkolták Lee Stack angol tábornokot, az egyiptomi hadsereg főparancsnokát és Szudán főkormányzóját, Anglia egész sor ultimatív követelést támasztott Egyiptommal szemben, és fegyveres erővel kikényszerítette ezek elfogadását. Ezt követően a vafdista kormányt a királyi udvar kreatúráiból alakult kabinet váltotta fel.

A Vafd ellenzékbe vonult, ami jelentékeny mértékben hozzájárult politikai tekintélyének fennmaradásához. A Vafd vezetőiben — Zaghlul pasában, majd 1927-ben bekövetkezett halála után Nahasz pasában — az egyiptomi közvélemény még mindig a nemzeti érdekek védelmezőit látta, holott a valóságban arra szorítkoztak, hogy különféle kompromisszumokat kötöttek a többi ellenzéki burzsoá-földesúri párttal, és diplomáciai tárgyalások útján próbáltak egyezségre jutni Angliával.

A VILÁGGAZDASÁGI VÁLSÁG HATÁSA

A világgazdasági válság éveiben teljes súlyukkal érvényre jutottak a pusztító következményei annak, hogy Egyiptom monokultúrás gyapottermesztő országgá alakult át. Gyakorlatilag az egész egyiptomi gazdaság a nemzetközi gyapotkereslettől függött: a gyapot tette ki az egyiptomi kivitel négyötödét. A válság következtében az egyiptomi gyapot ára 60—70 százalékkal esett, kivitele kevesebb mint a felére csökkent. A raktárakban felhalmozódtak az eladatlan készletek, a gyapot vetésterülete majdnem a felére zsugorodott. A fellahok tömegesen mentek tönkre, gazdaságaikat elárverezték. Az éhség és a nyomor elől a szegényparasztok a városokba özönlöttek, de ott sem találtak munkát.

A válság pusztító erejét az is fokozta, hogy az egyiptomi mezőgazdaságban erősek voltak a feudális vonások. A földnek több mint a fele nagybirtokosok — földesurak, muzulmán főpapok, a királyi család, külföldi társaságok — kezén volt. 1930-ban 1,5 millió fellahé volt az összes gazdaságok 70 százaléka, s egy-egy gazdaságra átlagosan kevesebb mint fél feddan föld jutott (1 feddan = 0,42 hektár). Összesen körülbelül 600 000 feddan föld volt a fellahok kezén, nagyjából ugyanannyi, mint a 200 legnagyobb földbirtokosén. A földínség arra kényszerítette a fellahokat, hogy kiuzsorázó feltételek mellett béreljenek földet. 1934. évi adatok szerint a haszonbér a fellah bevételeinek közel 50 százalékát fölemésztette. Ha a részesbérlők vagy a mezőgazdasági munkások függőségbe kerültek a földesúrtól, többé már nem szabadulhattak.

A munkaeszközök rendkívül kezdetlegesek voltak, alig különböztek az ókoriaktól. A fellahok nyomorúságosan tengették életüket. „A fellah hajléka nemcsak teljesen híján van a kényelemnek, hanem az egészségre is káros — írta egy egyiptomi közgazdász. — Élelme egy darab kukoricalepény túróval, s a mezőn szedett füvek. Ezen a táplálékon dolgozik naponta több mint 15 órát. Húst csak egyszer eszik hetenként."

A gazdasági válság alatt a kormány gyapotfelvásárlási akciót indított, de ez csak a nagybirtokosokra nézve járt előnnyel. Az 1931-ben alapított Mezőgazdasági Hitelbank nem a kisbirtokosoknak adott kölcsönöket — miként alapításakor ígérték —, hanem a földesuraknak és a jómódú parasztoknak. A földesurak nyomására a gabonabehozatalra bevezetett tiltóvámok felhajtották a belső piacon a gabonaárakat. Ez súlyos terhet jelentett a dolgozóknak, a földesurak és gazdagparasztok viszont ötmillió egyiptomi font nyereségre tettek szert.

A világgazdasági válság hatását az egyiptomi ipar is megsínylette, különösen a mezőgazdasági termékek feldolgozásával összefüggő iparágak. Sok vállalat bezárt. A teljes munkanélküliek száma elérte a 300 000 főt. Az úgynevezett „ínségtörvény" értelmében a munkanélkülieket (és a városban munkát kereső fellahokat) időről időre kitelepítették a falvakba.

A kormány a válság leküzdése érdekében néhány protekcionista intézkedést hozott. 1930-ban új vámtarifát léptettek életbe, amely átlagosan az áruk értékének 8—15 százalékára emelte a behozatali vámokat. A legerősebben azon áruk vámját emelték, amelyek versenyt támasztottak az egyiptomi iparcikkeknek, a nyersanyagok és ipari berendezések vámját viszont leszállították. 1932-től a kormány a Miszr Bank közvetítésével hiteleket nyújtott a nemzeti iparnak; ezek nagy része a bankkal közvetlenül kapcsolatban álló vállalatoknak jutott. Ám ezek az intézkedések csak igen csekély védelmet nyújtottak a nemzeti iparnak a külföldi konkurrenciával szemben.

AZ ANGOL—EGYIPTOMI VISZONY KIÉLEZŐDÉSE

Az 1929 végi parlamenti választásokon a Vafd párt győzött. 1930 januárjában Nahasz pasa, a vafdisták vezére alakított kormányt. Anglia nem akadékoskodott, mert arra számított, hogy a Vafd befolyását felhasználja a néptömegek megnyugtatására és a régóta szorgalmazott angol—

Vafdista tüntetés szétkergetése Manszurban
Fénykép. 1930

egyiptomi szövetségi szerződésnek a parlamenttel való elfogadtatására. Nahasz pasa el is utazott Londonba, de elutasította azt a követelést, hogy Szudán továbbra is angol uralom alatt maradjon, s így a tárgyalások eredménytelenül végződtek.

Az angol imperialisták elhatározták, hogy újra eltávolítják a vafdistákat a hatalomból. 1930 júniusában Fuad király elbocsátotta a vafdista kabinetet, és feloszlatta a parlamentet. Az új, „erős kezű" kormány feje Iszmail Szidki pasa lett, egy szélsőségesen reakciós nagybirtokos és pénzember, aki angol részvénytársaságokkal állt kapcsolatban. Régebben a Vafd tagja volt, de kilépett, és megalapította a reakciós földesúri-komprádor Néppártot (Hizb as-Saab), amely nyíltan együttműködött az angol imperialistákkal.

A kormány nyomban hatalomra jutása után bejelentette, hogy revideálja az 1923-as alkotmányt. A bejelentésre az egyiptomi nép tiltakozó tüntetésekkel, gyűlésekkel válaszolt. A megmozdulásokban munkások, kézművesek és diákok vettek részt.

Alexandriában 1930. július 15-én kétórás általános politikai sztrájk zajlott le, melynek során több összecsapásra került sor a rendőrséggel és a katonasággal. A városban kihirdették az ostromállapotot. Kairóban, Szuezben, Manszurban és más városokban is összetűzések voltak a katonasággal.

Az angol kormány hadihajókat küldött Alexandriába, Szuezbe és Port Szaidba. Az egyiptomi kormány erre a segítségre támaszkodva elfojtotta a nép megmozdulásait, s 1930 októberében életbe léptette az új alkotmányt. Az alkotmány tág lehetőségeket nyújtott a királynak a törvényjavaslatok megvétózására, biztosította számára azt a jogot, hogy rendeleteket adjon ki a parlament összehívása nélkül, s kinevezze a szenátus tagjainak többségét. Az alkotmány jelentősen megnyirbálta

a képviselőház jogait: megtiltotta, hogy beavatkozzék a végrehajtó hatalom tevékenységébe; korlátozta azt a jogát, hogy bizalmatlanságot szavazzon a kormánnyal szemben. Az új választási törvény a közvetlen választást közvetettel cserélte fel.

AZ 1931 MÁJUSI NÉPI MEGMOZDULÁSOK

A reakciós alkotmány óriási felháborodást váltott ki a néptömegekből. Az 1931 májusában kezdődő választási hadjárat viharos légkörben folyt. Az események május 14-én, a választások napján tetőztek. Noha a vafdisták felszólították az egyiptomiakat, hogy érjék be a választás bojkottálásával és ne hagyják el otthonaikat, a nép elárasztotta az utcákat. Minden nagyobb városban politikai tömegsztrájkokat szerveztek. Kairóban és Port Szaidban összetűzésekre került sor a rendőrséggel és a katonasággal. Különösen véres harcok zajlottak le Bulakban, Kairó munkáslakta külvárosában. A villamosközlekedés, a vasúti fűtőházak, a fegyvergyár és más üzemek dolgozói sztrájkba léptek, és megpróbáltak behatolni a főváros központjába, de a katonaság és a rendőrség tüzet nyitott rájuk. Ekkor a munkások barikádokat emeltek, és nagy veszteségeik ellenére három napon át tartották magukat. Iszmail Szidki kormánya véres kegyetlenséggel torolta meg e megmozdulásokat.

A nyugtalanság a falun is kirobbant. A parasztok megrohanták a választóhelyiségeket, szembeszegültek a hatóságokkal. A rendőrséggel való összecsapásokban mintegy száz ember vesztette életét.

A proletariátus harcos megmozdulásai ezután sem szűntek meg. 1932—1933 folyamán sztrájkoltak a vasutasok, a szállítómunkások, a textil- és a dohányipari munkások. Több esetben politikai követeléseknek is hangot adtak.

6. LATIN-AMERIKA

A latin-amerikai országoknak az imperialista hatalmaktól való függése a világgazdasági válság éveiben ezen a területen különösen súlyos helyzetet idézett elő. A latin-amerikai országok termékei iránti kereslet zuhanása következtében kivitelük értéke 64,3 százalékkal csökkent. Az ipar jóformán teljesen megbénult. A nagybirtokokon hatalmas termő területek maradtak megműveletlenül.

A válság a dolgozóknak okozta a legtöbb szenvedést. A külföldi monopóliumok csakúgy, mint a helyi nagytőkések, földesurak és komprádorok, az ő vállukra igyekeztek áthárítani a válság terheit. Az iparban és a mezőgazdaságban 5—7 millió között mozgott a munkanélküliek száma. Példátlan méreteket öltött a lakosság tömeges elnyomorodása.

Latin-Amerika valamennyi országában kibontakozóban volt a forradalmi felszabadító mozgalom. E folyamat során lényeges politikai változások mentek végbe. Megerősödött a népek nemzeti öntudata; új kommunista pártok születtek (Columbiában, Panamában, Peruban, Salvadorban, Venezuelában és Costa Ricában); a demokratikus erők gyakorlati harci tapasztalatra tettek szert.

Az éleződő imperialista ellentétek sok esetben fegyveres konfliktusokhoz vezettek Latin-Amerikában. Az 1932—1935. évi bolíviai—paraguayi háború mögött az angol és amerikai tőke versengése húzódott meg a chacói olajvidékekért és a gazdag bolíviai ónkészletekért. Az 1932-es brazíliai polgárháborút jelentős részben Angliának és az Egyesült Államoknak a brazíliai nyersanyagokért és piacokért folytatott harca idézte elő. Peru és Columbia 1932—1934. évi háborújában szintén az angol—amerikai érdekellentétek jutottak kifejezésre.

Megerősödött a latin-amerikai országokban Németország és Japán expanziója is.

A húszas évek végén Argentína az országban termesztett búza 65 százalékát, a zab és a rizs 80 százalékát, az árpa 90 százalékát, a tengeri 95 százalékát és az állattenyésztési termékek 95 százalékát exportálta. A gazdasági válság következtében ezeknek az áruknak a kereslete lecsökkent, némelyikük ára majdnem a felére zuhant. Százával zártak be a mezőgazdasági terményfeldolgozó vállalatok. Az országban 334 000 munkanélküli volt.

A sztrájkmozgalom olyan méreteket öltött, hogy a radikális párti Irigoyen elnök kormánya engedni kényszerült: bevezette a nyolcórás munkanapot. Az ipari munkásokkal egyidőben a mezőgazdasági munkások és a parasztbérlők harcba léptek a földesurak és a külföldi társaságok ellen, a bérleti díjak, az adók és a vasúti díjszabás csökkentését, a kitelepítések és a földről való elűzés megszüntetését követelve.

A reakciós körök, a népmozgalom további kibontakozásától félve, elhatározták, hogy katonai puccsot hajtanak végre. 1930 szeptemberében Uriburu tábornok az Egyesült Államok támogatásával megdöntötte Irigoyent, és megragadta a hatalmat. Uriburu széles fronton támadást indított a munkásosztály és a dolgozó parasztság ellen. Rögtönítélő bíróságok léptek működésbe, a demokratikus mozgalom sok vezetőjét letartóztatták, számos szakszervezetet betiltottak. A sztrájkokban részt vevő bevándorlókkal szemben tömegesen alkalmazták a kitoloncolási törvényt. A munkásmozgalom elleni harcra megalakították a Polgári Légió nevű katonai jellegű terrorszervezetet, amely szélsőségesen reakciós elemeket tömörített soraiban.

Az Egyesült Államok vezető körei üdvözölték a reakciós államcsínyt. Az Egyesült Államok azonnal elismerte Uriburu tábornok kormányát, s az amerikai bankok 50 millió dollár kölcsönt nyújtottak számára. Uriburu a maga részéről kijelentette, hogy szoros kapcsolatokat kíván fenntartani az Egyesült Államokkal. Kormánya dühödt szovjetellenes kampányt indított. 1931 elején az argentínai rendőrség rajtaütést hajtott végre a Juzsamtorg részvénytársaság ellen, amely a Szovjetunió és Dél-Amerika között folyó kereskedelmet bonyolította le. A társaság 160 alkalmazottját minden indoklás nélkül letartóztatták.

Az Uriburu-kormány alig élt tovább egy évnél. Az 1931 novemberi választásokon Uriburu vereséget szenvedett, és Justo tábornokot választották elnökké, aki az alkotmányos demokrácia hívének tüntette fel magát. De hamarosan ő is a terror eszközeihez folyamodott a munkásmozgalommal és a demokratikus szervezetekkel szemben. 1932 júniusában a rendőrség feldúlta a sütőmunkás-szakszervezet helyiségeit, és letartóztatta a szakszervezet 400 aktivistáját. Egy 1932 végén elfogadott törvény betiltotta a sztrájkot, és feljogosította a kormányt az ostromállapot bevezetésére. Fokozódott az ellenzéki pártok elleni hajsza.

Mozdonykazánban égetik el a kávét
Fénykép. 1932

A lakosság körében nőtt az elégedetlenség. Az ipari munkások sztrájkjai mellett gyakoribbá váltak a parasztmegmozdulások is. A radi-

kálisok megpróbálták arra felhasználni a néptömegek elégedetlenségét, hogy a feszült politikai helyzetben megdöntsék Justo hatalmát. A kormány azonban 1932 decemberében felfedte az összeesküvést, számos neves radikális párti vezetőt letartóztatott, és kihirdette az ostromállapotot. A radikálisok által 1933 végén Santa Fé tartományban szervezett felkelést leverték, s vezetőit Patagóniába száműzték.

BRAZÍLIA

A világválság éveiben Brazíliát ért megpróbáltatások legsúlyosabbjai az ország gazdaságának félgyarmati jellegéből fakadtak. A kávé keresletének és árának csökkenése következtében a brazil export értéke majdnem a felére zuhant. 1933-ban már 37 millió zsák kávé halmozódott fel a raktárakban. A hatóságok korlátozni igyekeztek a kávétermelést, az ültetvényesek pedig az árszint fenntartására törekedve megsemmisítették a termést: a tengerbe öntötték vagy a mozdonyok kazánjaiban égették el. Összesen több mint 40 millió zsák kávét semmisítettek meg. A válság a legmélyebb nyomorba taszította a mezőgazdasági munkásokat és a szegényparasztokat. Az ország jelentős területein éhínség dúlt.

A gazdasági válság az ipart is súlyosan érintette. Tucatjával zártak be a gyárak, üzemek, bányák. Az ipari termelés volumene már 1930-ban közel egyharmadával csökkent. Az aranykészlet kiapadt, s Brazília 1931 őszén bejelentette a csődöt.

A munkanélküliség óriási méreteket öltött: 1932-ben több mint kétmillió munkanélküli volt az országban. A munkások bére átlagosan 30—40 százalékkal csökkent, az élet közel 150 százalékkal megdrágult.

Gyors ütemben terjedt a sztrájkmozgalom. Sztrájkoltak a textilipari munkások, a vasutasok, a gépkocsivezetők, a tengerészek, a közüzemek munkásai, a kikötőmunkások. Fokozódott a parasztmozgalom is, különösen az ország északkeleti vidékein.

Elmélyültek az ellentétek a burzsoá-földesúri táboron belül is; különösen élesen jelentkeztek az 1930 márciusi elnökválasztások alkalmával. A már negyven éve hatalmon levő úgynevezett paulista oligarchia, amely São Paulo állam kávéültetvényeseinek és kereskedő burzsoáziájának érdekeit fejezte ki, São Paulo állam kormányzóját, Julio Prestest jelölte az elnöki tisztségre. A paulisták Konzervatív Koncentráció néven választási blokkot alakítottak, amely több burzsoá-földesúri pártot tömörített. Másfelől viszont Minas Gerais és Rio Grande do Sul állam nagybirtokosai és tőkései — a maguk kezébe akarván venni a hatalmat — Getulio Vargast, Rio Grande do Sul kormányzóját jelölték elnöknek, s megalakították a Liberális Szövetség nevű választási blokkot. Vargas csoportja sokat ígérő programot tett közzé: győzelme esetére politikai amnesztiát, választójogi reformot és az államok önkormányzatának kiszélesítését ígérte. Vargast az Egyesült Államok, Prestest Anglia támogatta.

A választásokon az uralkodó paulista klikk kerekedett felül; Prestes lett Brazília elnöke. A Vargas vezette burzsoá-földesúri ellenzék azonban, amely jelentős néptömegeket vont a maga oldalára és a hadsereget is megnyerte, fegyveres harcot indított a kormány ellen, s még ugyanazon év októberében megszerezte az államhatalmat.

Vargas és a Liberális Szövetség a katonai államcsíny sikere után megtagadták azokat a jelszavakat, amelyekkel maguk mellé állították a tömegeket. Vargas teljes erővel nekilátott a forradalmi mozgalom elfojtásának. Hatályon kívül helyezte az alkotmányt, feloszlatta a parlamentet, és kisajátította a végrehajtó és törvényhozó hatalmat. Munkásellenes rendeleteivel gyakorlatilag törvényen kívül helyezte a szakszervezeteket. Helyettük úgynevezett szindikátusokat alakított, melyeknek vezetői a munkaadók érdekeit védelmezték.

A munkásmozgalomban a terror ellenére fellendülés állott be, elsősorban São Paulo, Minas Gerais és Rio de Janeiro államokban. 1931 januárja és 1932 májusa között az országban 90 nagy

sztrájk zajlott le. A dolgozó tömegek körében jelentékenyen megerősödött a kommunisták befolyása. A kommunista párthoz csatlakozott a brazil demokratikus mozgalom kiemelkedő alakja, Luis Carlos Prestes, aki az 1924-es forradalmi felkelés szervezőjeként és a „Prestes-hadoszlop" egészen 1927-ig tartó hadjáratának vezetőjeként vált népszerűvé. 1931-ben nyílt levelet tett közzé, amelyben kijelentette, hogy csak a munkásosztály képes a népforradalom vezetésére, a dolgozóknak az elnyomás és a kizsákmányolás alól való felszabadítására.

1931 október-novemberében Recife városában (Pernambuco állam) a munkások és a forradalmi beállítottságú katonák felkelést szerveztek, és fegyveres harcok árán elfoglalták a külvárosokat. Vargas három állam katonaságát mozgósította a felkelés leverésére. A felkelők szívósan ellenálltak. Jelszavaik ezek voltak: „Éljen a forradalom! Éljen a Brazíliai Kommunista Párt! Le az imperialistákkal!"

1931—1932-ben sok körzetben került sor agrármegmozdulásokra: a parasztok elfoglalták és felosztották a földesúri földeket, mezőgazdasági munkás- és cselédsztrájkok robbantak ki. Számos helyen a munkanélküliek megrohanták az élelmiszerraktárakat. A parasztmegmozdulásokat nemegyszer fegyveres összetűzések kísérték.

Vargas, szembefordulva a dolgozók érdekeivel és elfojtva a népmozgalmat, egyszersmind aláásta saját politikai pozícióit, és erősítette a paulista csoport helyzetét. 1932 nyarán a paulisták felkelést szerveztek. Három hónapig tartott a polgárháború, de a paulisták ismét vereséget szenvedtek, s Vargas hatalmon maradt.

CHILE

Akárcsak a többi latin-amerikai országé, Chile gazdasága is félgyarmati jellegű volt: főleg a kivitel értékének háromnegyed részét alkotó ásványi nyersanyagok (salétrom és réz) értékesítésétől függött. A külső piactól való nagymértékű függés a világválság idején nyomban éreztette hatását. Az ország kivitele 30 százalékkal csökkent. Az ércbányák és az iparvállalatok nagyobb része bezárt. A bányaiparban a munkások mintegy 60 százalékát elbocsátották. 1932-ben a munkanélküliek száma elérte a 350 000-et.

A válság hatására rohamosan éleződött az osztályharc. Az országban egymást követték a sztrájkok és a tüntetések, a munkanélküliek éhségmenetei. 1931 júniusában megdöntötték Ibáñez elnök reakciós kormányát, Ibáñez külföldre menekült. Ugyanezen év szeptemberében a hadiflottánál tört ki felkelés, amelyet több nagyváros munkásai is támogattak. A felkelők népi hatalom megteremtését követelték. A kormány nagy fegyveres erőket gyűjtött össze, s parancsot adott a légierőknek a felkelő hajók bombázására. A felkelést ily módon leverték, hat vezetőjét halálra ítélték.

Ez a vereség azonban nem vetett véget a forradalmi harcnak, s a mozgalom növekedésével párhuzamosan egyre erősödött a kommunista párt befolyása. A burzsoá körök ekkor politikai manőverhez folyamodtak: 1932 júniusában katonai puccs eredményeképpen megalakult Grove és Dávila kormánya, amely a tömeghangulatra való tekintettel „szocialista köztársasággá" nyilvánította Chilét, és különböző demagóg nyilatkozatokat tett. Többek között megígérte, hogy bevezeti a külkereskedelmi monopóliumot és „megszabadítja Chilét a nemzetközi és a nemzeti tőke igájától".

A Grove—Dávila-kormány a viharos forradalmi fellendülés körülményei között kénytelen volt engedélyezni a kommunista párt és a párt kezdeményezésére sok városban megalakított egységfront-szervezetek legális működését. Ez utóbbiak az új forradalmi munkás-paraszt hatalom szerveinek tekintették magukat. De ezek az egységfront-szervezetek alig két hétig álltak fenn. A feudális-burzsoá reakció az imperialisták támogatásával mindent elkövetett, hogy megakadályozza a forradalom továbbfejlődését. Dávila, ez a politikai kalandor, kivált a kormányból, s egy ellen-

forradalmi puccs élére állt. Június 16-án a Grove-kormány megbukott. Megkezdődött a fehérterror. Az 1932 októberében köztársasági elnökké választott Alessandri ezt a népellenes politikát folytatta.

MEXIKÓ

Az ásványi nyersanyagok keresletének csökkenése és áresése Mexikót is igen fájdalmasan érintette. A válság éveiben mintegy 50 százalékkal visszaesett a horgany-, az ólom- és a rézbányászat termelése. Számottevően csökkent az ezüst-, az arany- és a kőolajbányászat. Súlyosan megsínylette a válságot a mezőgazdaság is: termelésének értéke mintegy 30 százalékkal csökkent.

Az iparvállalatok csökkentették termelésüket, tömegesen bocsátották el a munkásokat, és leszállították a béreket. Így az American Smelting and Refining Company matualei (San Luis Potosí) üzemeiből egyszerre több mint 500 munkást bocsátottak el. A Santa María de la Paz ércbányák teljesen leálltak. A bányászatban, a textiliparban és más iparágakban is tucatjával zártak be a vállalatok. 1932-ben az iparban körülbelül 340 000 munkanélküli volt, a mezőgazdaságban pedig még több.

A tőkések támadást indítottak a munkások jogai ellen. 1931 augusztusában új munkatörvénykönyvet fogadtak el, amely kötelezővé tette a szakszervezetek bejegyzését, betiltotta a politikai sztrájkokat, s a munkakonfliktusok rendezésére bevezette a kényszeregyeztetési rendszert.

A munkások sztrájkokkal és tüntetésekkel tiltakoztak az elbocsátások és a bércsökkentés ellen. 1929 végén egy nagy sztrájk több napra megbénította a vasúti forgalmat. 1930—1932 folyamán sztrájkoltak a bányászok, a villamoserőművek és más közüzemek munkásai, a textil- és a cipőipari munkások. A nagy városokban munkanélküli-tüntetések zajlottak le; 1932. február 26-án az egész országban megrendezték a munkanélküliség elleni harc napját.

A falun a parasztok és mezőgazdasági munkások megmozdulásai sok esetben fegyveres összetűzésekre vezettek a rendőrséggel és a katonasággal. A parasztmozgalom 1932-ben tetőzött Guanajuato, Michoacán, Jalisco és Veracruz államokban.

KUBA

A világválság súlyos csapást mért Kuba gazdaságára, kivált a nemzeti jövedelem 80 százalékát nyújtó cukoriparra. A kivitel egyharmadára csökkent. A munkanélküliek száma 600 000-re növekedett. A kivitel megcsappanása következtében nagymértékben csökkent a Kuba számára szükséges élelmiszerek behozatala, és éhínség tört ki.

A kormányzat, amelynek élén az amerikai monopóliumok kreatúrája, Machado diktátor állott, semmit sem tett a nép súlyos helyzetének javítására, s maga ellen lázította a lakosság legszélesebb rétegeit.

1933 tavaszán nagy sztrájkhullám söpört végig az országon; a munkások elfoglalták a gyárakat, és önvédelmi osztagokat szerveztek. Sok városban gyűléseket és tüntetéseket rendeztek a munkások, alkalmazottak, tanárok, diákok, munkanélküliek; néhány tartományban partizánosztagok alakultak. Július 14-én a havannai autóbuszsofőrök beszüntették a munkát. Július végén a szakszervezetek felhívására más vállalatoknál is szolidaritás-sztrájkok kezdődtek; augusztus 4-én a sztrájk általánossá vált, átfogta az ipart, a kereskedelmet és a közlekedést is.

A népmozgalom élén a kommunista párt és az Országos Munkásszövetség állt. Kiáltványukban követelték demokratikus kormány megalakítását, a dolgozók alapvető szükségleteinek kielégítését, a szigeten levő amerikai katonai támaszpont felszámolását, továbbá azt, hogy érvénytelenítsék a „Platt-féle alkotmánykiegészítést", amely jogot adott az Egyesült Államoknak a Kuba ügyeibe való fegyveres beavatkozásra.

Nyomortelep Havanna külterületén
Fénykép. 1933

Welles, az Egyesült Államok havannai nagykövete, a Machado-rendszer forradalmi úton való megdöntésétől és vele az amerikai uralom felszámolásától tartva, katonai puccsot szervezett. Augusztus 12-én a fővárosi helyőrség tisztjei a diktátor távozását követelték. Machado és legközelebbi hívei külföldre menekültek. De Céspedes bábkormánya került hatalomra.

A néptömegek azonban mind határozottabban társadalmi és gazdasági változásokat követeltek. Újabb sztrájkhullám kezdődött. A munkások elfoglalták a cukorgyárakat, kikötőket, vasútállomásokat. Vidéken földosztó bizottságok alakultak, s felosztották a földet a nincstelenek között. Mindez újabb államcsínyhez vezetett: szeptember 5-én a nacionalista kispolgári elemek, a diákság és a hadsereg Fulgencio Batista őrmester vezetésével megdöntötte a de Céspedes-kormányt.

Az új kormány, melynek élén a fordulat egyik vezetője, Grau San Martín professzor állott, demokratikus programot hirdetett. Kiadták a jelszót: „Kuba a kubaiaké!"; hatálytalanították az Egyesült Államok által az országra kényszerített 1901-es alkotmányt, feloszlatták a Machado-diktatúrát támogató politikai pártokat, rendeletet adtak ki a nyolcórás munkanapról, s számos, az amerikai monopóliumok érdekeibe vágó intézkedést hoztak. A kormány ugyanakkor a kommunisták és a forradalmi szakszervezetek ellen is fellépett, gyengíteni igyekezve befolyásukat a dolgozók körében.

Az Egyesült Államok megtagadta a Grau San Martín-kormány elismerését, s célul tűzte ki a kormány erőszakos úton való megdöntését, hogy ismét az engedelmes komprádor-földesúri köröket segítse hatalomra. A kubai néptömegek viharosan tiltakoztak az amerikai imperializmus és a kubai reakció intrikái ellen. A havannai munkások megszálltak néhány nyomdát, és forradalmi irányzatú újságokat adtak ki. Szeptember 14-én a kommunisták kezdeményezésére Havannában lenyűgöző tömeggyűlés zajlott le ezzel a jelszóval: „Le a jenki beavatkozással!"

Az amerikai imperialistáknak és kubai embereiknek végül is sikerült elfojtaniuk a mozgalmat. A kubai vizekre harminc amerikai hadihajót küldtek, tengerészgyalogsággal megrakva. Az amerikai imperialisták, kihasználva a nemzeti burzsoázia ingadozását és a kormány táborán belüli nézeteltéréseket, szakadást szítottak, és a maguk oldalára vonták Batistát, a hadsereg parancsnokát. 1934 január közepén Grau San Martín kormányát megdöntötték. Megalakult a „koncentráció kormánya" a komprádor-földesúri körök képviselőiből. A kormány élére Mendieta, a nagy cukorgyáros került, de az ország tényleges diktátora ettől az időtől kezdve Batista lett, aki az Egyesült Államok monopolistáinak teljes támogatását és bizalmát élvezte. A Mendieta—Batista kormányzat a demokratikus mozgalom elfojtását tekintette legfőbb feladatának. Kubában kegyetlen katonai és rendőrterror lett úrrá. A munkások és parasztok ellen tömeges megtorló intézkedéseket alkalmaztak. A kommunista párt illegalitásba vonult.

III. RÉSZ

A SZOCIALIZMUS GYŐZELME A SZOVJETUNIÓBAN. A TŐKÉS VILÁGON BELÜLI ELLENTÉTEK ÉLEZŐDÉSE ÉS A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ ÉRLELŐDÉSE

XII. FEJEZET

A SZOCIALIZMUS GYŐZELME A SZOVJETUNIÓBAN

Az első ötéves népgazdaság-fejlesztési terv sikeres teljesítése biztosította a szocialista gazdaság alapjainak lerakását, s így megteremtette a feltételeket az újabb grandiózus feladat megoldásához: a szocializmus teljes győzelmének kivívásához a Szovjetunióban. 1933-ban a szovjetország hozzáfogott a második ötéves terv megvalósításához. A munkásosztály és a kolhozparasztság önfeláldozóan harcolt, hogy megszilárdítsa a szocialista termelési módot a népgazdaság minden ágában, hogy a Szovjetuniót műszakilag és gazdaságilag teljesen független, élenjáró hatalommá változtassa.

A szovjet külpolitika továbbra is a különböző társadalmi-gazdasági rendszerű államok békés egymás mellett élésének lenini elveit követte. E külpolitikai irányvonal rendeltetése az volt, hogy megóvja a Szovjetunióban folyó szocialista építés sikereit, elhárítsa a valamennyi nép számára végzetes következményekkel terhes új világháborút.

1. A MÁSODIK ÖTÉVES TERV VÉGREHAJTÁSA (1933—1937)

A MÁSODIK ÖTÉVES TERV FŐ FELADATAI

A második ötéves terv kidolgozásában részt vettek a munkásosztály és az egész dolgozó lakosság nagy tömegei. A Szakszervezetek Össz-szövetségi Központi Tanácsa és az Állami Tervbizottság felhívására a tervet megvitatták az iparvállalatok, a szovhozok, a gép- és traktorállomások, a kolhozok és a hivatalok kollektívái. Ez lehetővé tette, hogy az Állami Tervbizottság teljesen reális javaslatot dolgozzon ki, amelyet azután a XVII. pártkongresszus elé terjesztett jóváhagyás végett.

A XVII. pártkongresszus 1934. január 26-tól február 10-ig ülésezett. Meghallgatta és megvitatta a Központi Bizottság beszámolóját, jóváhagyta annak politikai irányvonalát és gyakorlati tevékenységét, s határozatot hozott „A Szovjetunió népgazdaságának fejlesztését szolgáló második (1933—1937. évi) ötéves tervről". A határozat szerint a terv alapvető politikai feladata a tőkés elemek és a kizsákmányolást szülő okok végleges felszámolása, döntő és alapvető gazdasági feladata pedig a népgazdaság műszaki rekonstrukciójának befejezése. A műszaki rekonstrukció célja valamennyi népgazdasági ág műszaki felújítása, az új technika és az új termelési ágak lehető leggyorsabb meghonosítása, a termelékenység emelése és az önköltség csökkentése volt. A terv az ipari termelés volumenének 2,1-szeres — azaz a háború előtti színvonal nyolcszorosára való — növelését irányozta elő. Az ipari beruházások teljes összegét 69,5 milliárd rubelben állapították meg, ebből a nehéz-

Подготовимся к XVII с'езду партии

Рабочим, работницам, колхозникам, колхозницам, инженерам, ученым

От пролетариев передовых заводов и фабрик Москвы и Московской области.

Szocialista munkaverseny-felhívás
az SZK(b)P XVII. kongresszusának tiszteletére
„Pravda", 1933. november 28

iparra 53,4 milliárdot szántak, 2,5-szer többet, mint az első ötéves tervben. A termelőerők területi eloszlásának gyökeres megváltoztatása végett az új nehézipari építkezésekre szánt beruházásoknak mintegy a felét az ország keleti területeire irányították, az összes nehézipari beruházásoknak pedig körülbelül egyharmadát az urál—kuznyecki kombinát befejezésére irányozták elő.

Mezőgazdasági téren a második ötéves terv előírta a parasztgazdaságok kollektivizálásának befejezését, a kolhozok műszaki rekonstrukcióját, szervezeti és gazdasági megszilárdítását, a mezőgazdasági termelés megkétszerezését. A mezőgazdasági beruházásokra 15,2 milliárd rubelt szántak (az első ötéves terv 9,7 milliárd rubelt fordított mezőgazdasági célokra).

A második ötéves terv előirányozta a szovjet nép életszínvonalának további emelését, a tudomány és a kultúra fejlesztését.

Állami vonalon a második ötéves népgazdaság-fejlesztési tervet 1934. november 17-én hagyta jóvá a Szovjetunió Központi Végrehajtó Bizottsága és a Népbiztosok Tanácsa.

A kommunista párt XVII. kongresszusa megvizsgálta a párt- és szovjetépítés kérdéseit. A kongresszus külön határozatában jóváhagyta a gazdasági építés megjavítása érdekében már előzőleg hozott intézkedéseket (a Legfelsőbb Népgazdasági Tanácsból három népbiztosságot, nehézipari, könnyűipari és faipari népbiztosságot szerveztek, kisebb egységekre tagolták a földművelésügyi és más népbiztosságokat, valamint ezek főigazgatóságait és trösztjeit).

A kongresszuson mértéktelenül felmagasztalták Sztálin érdemeit. Sztálin, aki szilárdan hitt saját csalhatatlanságában, egyre inkább eltávolodott a pártélet lenini elveitől és normáitól. Sztálin javaslatára a kongresszus határozatot hozott, hogy az addigi egységes párt- és állami ellenőrzési szerv (Központi Ellenőrző Bizottság — Munkás-Paraszt Felügyelet) helyett a Központi Bizottság mellett Pártellenőrző Bizottságot és a Népbiztosok Tanácsa mellett Szovjet Ellenőrző Bizottságot létesítsenek. Ez a döntés ellentmondott a párt- és állami ellenőrzés egyesítésére vonatkozó lenini

útmutatásoknak. A kongresszusi küldöttekben, különösen a régi bolsevikokban aggodalmat keltett az a rendellenes helyzet, amely a pártban a személyi kultusz következtében kialakult. Sokan, elsősorban azok, akik ismerték Lenin végrendeletét, úgy vélték, hogy Sztálint fel kell menteni a főtitkári tisztség alól, és más munkakörbe kell áthelyezni.

A XVII. pártkongresszus elfogadta az új szervezeti szabályzatot, amely röviden meghatározta a kommunista párt jelentőségét, a munkásosztálynak és az összes dolgozóknak a szocializmus győzelméért folytatott harcában betöltött szerepét, s a proletárdiktatúra rendszerében elfoglalt helyét. A szervezeti szabályzatot a pártdemokráciáról és a pártfegyelemről szóló fejezettel egészítették ki.

A szovjet emberek lelkesedéssel fogadták a XVII. pártkongresszusnak a második ötéves tervre vonatkozó határozatait; leküzdve az óriási nehézségeket, szilárdan és magabiztosan haladtak előre.

1934. március 15-én a Szovjetunió Központi Végrehajtó Bizottsága és a Népbiztosok Tanácsa határozatot hozott „A szovjetépítés és a gazdasági építés területén szükséges szervezeti intézkedésekről". A határozat előírta, hogy ki kell szélesíteni a helyi hatalmi szervek jogkörét a gazdasági és kulturális építés terén. A helyiipar fejlesztése, új nyersanyag- és üzemanyagforrások feltárása és kiaknázása érdekében a szövetségi és autonóm köztársaságokban helyiipari népbiztosságokat létesítettek.

Megváltozott a szakszervezeteknek az államigazgatásban, a gazdasági és kulturális építésben betöltött szerepe. A munkaügyi népbiztosság és a Szakszervezetek Össz-szövetségi Központi Tanácsa összevonása útján még 1933-ban a szakszervezeteknek adták át a munkavédelmi és társadalombiztosítási funkciókat, a XVII. pártkongresszus után rájuk ruházták a megszüntetett Munkás-Paraszt Felügyelet Népbiztossága alsó szerveinek funkcióit, továbbá ellenőrzési jogot kaptak a munkások ellátása terén.

Növekedett a tömegek politikai aktivitása. Az 1934. évi szovjetválasztásokon a választók 86 százaléka szavazott le, szemben az 1931. évi 72 százalékkal. A legmagasabb (92 százalék) a városi lakosság részvételi aránya volt, de magas volt a most már zömében kolhozokba tömörült parasztságé is (83 százalék). Csupán az OSZSZSZK területén több mint 1,8 millió tagja volt a szovjetek szekcióinak és küldöttcsoportjainak. Több mint 500 vállalattól több mint 10 000 munkás vett részt a patronázs-brigádokban, amelyek az állami hivatalok patronálását vállalták.

A szocialista építés során formálódott a szovjet korszak embere, a hazája iránt odaadó, bátor, merész, a nagy cél felé vezető úton minden nehézség leküzdésére képes új embertípus. Ezekről a nagyszerű tulajdonságokról tettek tanúságot a „Cseljuszkin" jégtörő hajón végrehajtott expedíció résztvevői is O. J. Smidt, a kiváló szovjet tudós vezetése alatt. A „Cseljuszkin" az Északi-Jegestengeren át haladt Leningrádból Vlagyivosztok felé, de 1934 februárjában a jég összeroppantotta és elsüllyedt. Az expedíció 104 résztvevője a jégen vert tábort. Két hónapot töltöttek itt rendkívül nehéz körülmények között, s közben folytatták a tudományos munkát. A világ visszafojtott lélegzettel figyelte a rettenthetetlen bátorsággal küzdő cseljuszkinisták sorsát. A szovjet kormány hajókat és repülőgépeket küldött megmentésükre. Hét pilóta, M. V. Vodopjanov, I. V. Doronyin, N. P. Kamanyin, Sz. A. Levanyevszkij, A. V. Ljapigyevszkij, V. Sz. Molokov és M. T. Szlepnyev, leküzdve a kedvezőtlen sarki feltételek okozta hihetetlen nehézségeket, az expedíció valamennyi résztvevőjét megmentette.

A Szovjetunió Központi Végrehajtó Bizottsága 1934. április 16-án megalapította a legmagasabb szovjet kitüntetést, a „Szovjetunió hőse" címet. E címmel elsőként a cseljuszkinistákat megmentő pilótákat tüntették ki.

A második ötéves terv feladatainak megvalósításáért folyó harcban is a munkásosztály haladt az élen. A moszkvai Sarló és Kalapács Gyár kollektívája versenyt kezdeményezett az önköltség csökkentéséért és a termékek minőségének javításáért. Terjedni kezdett a szocialista kölcsönös segítség mozgalma is: az élenjáró szakmunkások átadták termelési tapasztalataikat a fiatal munkásoknak; e mozgalmat még 1932-ben kezdeményezte N. A. Izotov, a gorlovkai 1. számú Kocsegarka akna vájára. A szocialista verseny egyik legfontosabb elemeként az üzemekben kibontakozott a technika tömeges elsajátításáért folyó mozgalom.

Mindez új sikereket szült az iparban. Elsőrendű fontosságú feladat volt a vas- és acélkohászat elmaradásának leküzdése. Már 1934-ben 3,3 millió tonnával több nyersvasat és 2,8 millió tonnával több acélt olvasztottak, mint 1933-ban. 1933—1934-ben megkezdték a termelést az első kohók az Azovsztalban, a zaporozsjei, a Krivoj Rog-i és a lipecki gyárban, s újabb kohókat helyeztek üzembe a magnyitogorszki és a kuznyecki üzemben. A kohászatban lejátszódó fordulatot elősegítette, hogy sikeresen haladt előre a technika elsajátítása, az új üzemekkel fokozatosan elérték a tervezett kapacitást, terjedt a szocialista munkaverseny.

A szénbányászat is sikeresen fejlődött. A legjobb mérnököket és technikusokat a föld alatti munkák megszervezésére irányították, felemelték a közvetlenül a szén kitermelésén dolgozó

A hibinogorszki ércdúsító
Fénykép. 1934

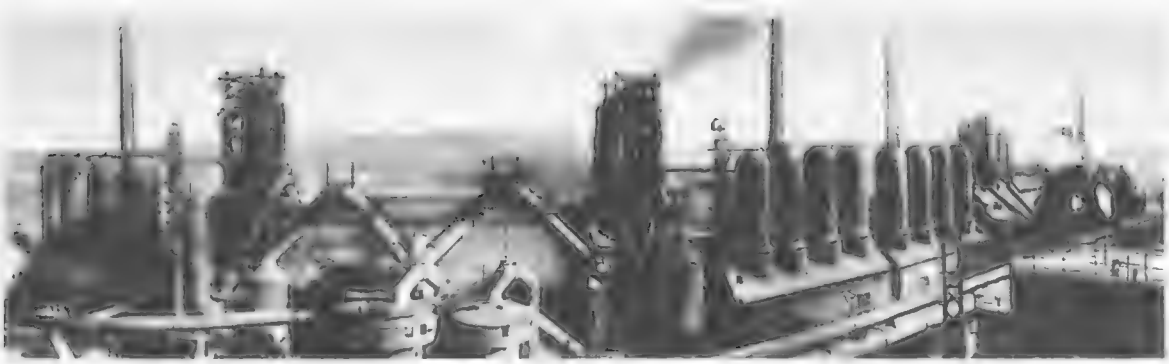

A kuznyecki kohászati üzem nagyolvasztói
Fénykép. 1934

bányászok bérét, bevezették a progresszív teljesítménybérezést. A bányászok munkájának fellendülését elősegítette a szénbányák közötti verseny, amelyet 1933-ban a gorlovkai Kocsegarka akna kollektívája kezdeményezett. 1933—1934-ben 69 új akna kezdte meg a termelést. A Donyec-medencében e két év folyamán 23,7 százalékkal nőtt a széntermelés. 1935-ben a Szovjetunió Központi Végrehajtó Bizottsága érdemrendekkel és oklevelekkel tüntette ki a Donyec-medence élenjáró munkásait.

Az ötéves terv első két évének nagy eredménye volt a színesfémkohászat gyors fejlődése. Többek között üzembe helyezték a pisnai elektromos rézolvasztó, az ufaleji nikkelgyár, a dnyepropetrovszki alumíniumkombinát első lépcsőit.

Gyors ütemben fejlődött tovább a gépgyártás. 1933—1935-ben kezdte meg a termelést az Urál Nehézgépgyár, az uráli vagongyár, a harkovi fúrógépgyár, a cseljabinszki traktorgyár és sok más üzem.

A szovjet gépgyártás gyors fejlődése döntő szerepet játszott a népgazdaság műszaki rekonstrukciójának befejezésében. Most már kevés kivétellel szovjet gyárakban állították elő az ország számára szükséges felszereléseket és gépeket. 1934-ben tizedannyi felszerelést és gépet importáltak, mint 1931-ben.

A vegyipar újabb üzemekkel gazdagodott. Működésbe lépett a voszkreszenszki vegyikombinát, a hibinogorszki apatitfeldolgozó, a szolikamszki káliumfeldolgozó üzem stb.

Új villanyerőműveket helyeztek üzembe, így a Szvirgesz III-at, a Riongeszt, a Nyivageszt, a kemerovói erőművet, a kizeli erőmű 3. lépcsőjét és a voronyezsi erőművet.

A munkások, az új technikát elsajátítva, szakadatlanul fokozták a termelékenységet. 1934 folyamán az egy munkásra jutó termelési érték az egész ipar viszonylatában 9,5 százalékkal, a nehéziparban pedig — ahol a legmélyrehatóbb volt a műszaki rekonstrukció — 16 százalékkal nőtt.

Az iparban azonban súlyos fogyatékosságok is mutatkoztak. Romlott a kőolajipar munkája; különösen rossz volt a helyzet az új fúrások terén. A kohóiparban a martinkemencéknél és a hengersoroknál gyakoriak voltak a leállások. Az óriási építkezéseknél sokszor nem történt meg a munkaigényes folyamatok kellő gépesítése, a rendelkezésre álló gépeket és felszereléseket rosszul használták ki, hiányzott az állandó szakmunkásgárda. Fékezte az ipari fejlődést az is, hogy az új termelési ágakban a régi műszaki normák voltak érvényben, melyeket az ország egykori műszaki-gazdasági elmaradottsága, a munkások alacsony szakképzettsége, a műszaki szakemberek hiánya szabott meg. Halaszthatatlan feladattá vált olyan új műszaki normák kidolgozása, amelyek megfelelnek az ipar új technikai színvonalának és a munkásosztály műveltségi és műszaki szintjének.

A mezőgazdaság terén igen nagy jelentőségre tett szert a kolhozok szervezeti és gazdasági megerősítésének problémája, minthogy a falu szocialista átalakításának befejezését és a mezőgazdaság további fellendítését erősen gátolták a termelés szervezésében mutatkozó fogyatékosságok, sok helyütt pedig a helyi pártszervezetek gyengeségét kihasználó szovjetellenes elemek kártevő tevékenysége is. Az SZK(b)P Központi Bizottságának és Központi Ellenőrző Bizottságának összevont plénuma ezért 1933 januárjában úgy döntött, hogy a gép- és traktorállomásokon és szovhozokban politikai osztályokat kell létesíteni a falusi politikai befolyás megerősítése céljából. 1933 folyamán 5389 politikai osztályt állítottak fel, melyekbe 23 000 pártmunkást küldtek ki.

A politikai osztályok nagy segítséget nyújtottak a kolhozok szervezeti és gazdasági megerősödéséhez. Közreműködésükkel a kolhozokban megszilárdult a munkafegyelem, kibontakozott a szocialista verseny. A kolhozparasztok körében gyorsan nőtt a rohammunkások száma. A politikai osztályok tíz- meg tízezer élenjáró falusi dolgozót vontak be a kolhozok vezetőségébe, leleplezték és kiűzték a kolhozokból az ellenséges elemeket, mozgósították a kolhoztagokat a szocialista tulajdon védelmére, a talaj és a mezőgazdasági technika jobb kihasználására. Megkülönböztetett figyelmet fordítottak a párt- és a Komszomol-szervezetek megerősítésére, a kolhoztagok szocialista szellemben való nevelésére. A politikai osztályokat ideiglenes szervezeti formaként hozták létre. Miután feladatukat betöltötték, a Központi Bizottság plénuma 1934 novemberében határozatot hozott rendes pártszervezetekké való átalakításukról.

A mezőgazdaság technikai ellátottsága szüntelenül javult. 1934 végén már 281 000 traktor, 33 000 kombájn és több mint kétmillió különféle betakarító gép dolgozott a földeken. Sokat tettek annak érdekében is, hogy a szocialista mezőgazdaságot ellássák szakemberekkel, gépesítési, termelésszervezési szakértőkkel. Tökéletesítették a kolhozok munkaszervezetét és jövedelemelosztási rendszerét. A munka fő szervezeti formája a termelési brigád lett, a munka elszámolásának és a jövedelem elosztásának alapvető formája pedig a munkaegység. Ez anyagilag érdekeltté tette a kolhoztagokat a termelés fokozásában. 1932-től 1934-ig az egy munkaképes kolhozparasztra jutó munkaegységszám egyharmadával nőtt. Körülbelül ugyanilyen arányban növekedett az egy munkaegységre jutó gabonajárandóság.

A kolhozok megerősödése, a kolhozparasztok jövedelmének emelkedése növekvő vonzóerőt gyakorolt az egyénileg gazdálkodó parasztokra. 1934 végén a kolhozok már a parasztgazdaságok háromnegyed részét és a teljes paraszti vetésterület kilenctizedét egyesítették.

A kolhozépítés tapasztalatait általánosította a mezőgazdasági artel új mintaalapszabályzata, amelyet 1935 februárjában fogadott el a rohammunkás kolhozparasztok II. össz-szövetségi kongresszusa. A szabályzat kimondta, hogy az artel-tagok szántóföld-parcellái egységes, az artel kollektív használatában álló birtoktestté olvadnak össze. Az artel által megművelt földet állami okirattal határidő nélküli használatra, azaz örök időkre az artelnak adják; nem képezheti adásvétel tárgyát és nem adható bérbe. Az artelban társadalmi tulajdonba kerülnek az igavonó állatok, a mezőgazdasági felszerelés, a vetőmagkészletek, az artel gazdálkodásához szükséges gazdasági épületek és a terményfeldolgozó üzemek. Mindez az artel-gazdaság alapját képezi. A kolhoztag munkaidejének túlnyomó részében az artel részére dolgozik, munkájáért az artel jövedelmeinek megállapított hányadát kapja az általa teljesített munkaegységek arányában. A közös artel-gazdaság a kolhoztagnak és családjának alapvető megélhetési forrása. Emellett a társadalmasított földből minden egyes kolhozporta számára kihasítanak egyéni használatra egy-egy kis terjedelmű háztáji telket ($^1/_4$—$^1/_2$ hektár kert, veteményes; némely vidékeken a helyi feltételektől függően esetleg 1 hektár is). Nem kerülnek társadalmi tulajdonba, a kolhoztag egyéni használatában maradnak a lakóépületek, a háziállatok (megszabott mennyiségben), a baromfi, a mezőgazdasági kisfel-

A SZOVJETUNIÓ IPARA 1937-BEN

KARTOGRÁFIAI VÁLLALAT, BUDAPEST

M. I. Kalinyin átnyújtja a róla elnevezett kolhoznak az örökös földhasználatról szóló okmányt (Alma-atai kerület) Fénykép. 1935

szerelés. A szabályzat meghatározta az artel működési feltételeit, a közgyűlés és az általa választott vezetőség funkcióit, a munka szervezetét, a jövedelemelosztás rendszerét.

1935. február 17-én a Népbiztosok Tanácsa és a párt Központi Bizottsága jóváhagyta a mezőgazdasági artel mintaalapszabályzatát. A kolhozparasztok ezt nagy megelégedéssel fogadták, és ennek alapján dolgozták ki saját szabályzatukat.

1935 folyamán valamennyi kolhoz megkapta a hozzá tartozó földek örökös díjmentes használatára vonatkozó állami okiratot.

A VII. SZOVJETKONGRESSZUS

A harmincas évek közepére a Szovjetunió döntő sikereket ért el a szocializmus építése terén. A termelési eszközök 96 százaléka a szocialista szektor (az állam, a kolhozok, a szövetkezetek) kezében volt. E szektorokhoz kötődött immár az ország lakosságának több mint háromnegyed része. A burzsoá elemek száma 1934 elején már mindössze 174 000 volt — zömmel a kulákság maradványai. Ez azt jelentette, hogy lényegében megvalósult a Lenin által kitűzött nagy feladat: a NEP Oroszországa szocialista Oroszországgá változott.

E hatalmas vívmányokat összegezte a VII. szovjetkongresszus (1935. január 28—február 6.). A kongresszus teljes mértékben jóváhagyta a szovjet kormány politikáját és gyakorlati tevékenységét. Meghallgatta Ordzsonikidzének a nehézipari népbiztosság munkájáról szóló beszámolóját, azt teljesen kielégítőnek találta, és megbízta a Szovjetunió Központi Végrehajtó Bizottságának Elnökségét, vizsgálja meg a legkiválóbb nehézipari munkások jutalmazásának lehetőségét. A földművelésügyi és a szovhozügyi népbiztosnak az állattenyésztés helyzetéről szóló beszámolója alapján a kongresszus határozata rámutatott, hogy „az állattenyésztés további fellendüléséért vívott harcban a mezőgazdasági, szovhoz- és szovjetszervek munkájuk középpontjába kell hogy állítsák

A. G. Sztahanov a Donyec-medence bányászai között
Fénykép. 1935

a kolhozok árutermelő állattenyésztő gazdaságainak kifejlesztését és megerősítését, s az állattenyésztő szovhozok megerősítését". A kongresszus feladatul tűzte ki, hogy 1935 végén már ne legyen olyan kolhoz, amelyiknek nincs árutermelő állattenyésztő gazdasága.

Minthogy a Szovjetunió érvényben levő alkotmánya még 1924-ben keletkezett, s a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet viszonyait tükrözte, gyökeres változásokra szorult az új osztály-erőviszonyoknak megfelelően. Ezért a szovjetkongresszus a párt Központi Bizottságának kezdeményezésére megbízta a Szovjetunió Központi Végrehajtó Bizottságát, hogy válasszon bizottságot az új alkotmány tervezetének kidolgozására. 1935. február 7-én megalakult a 31 tagú bizottság.

AZ ÉLMUNKÁSMOZGALOM

1935 második felében az élenjáró munkások nagyszerű mozgalmat indítottak az elavult műszaki normák leküzdésére és a termelékenység nagyarányú emelésére. A mozgalom forrása egyfelől a népgazdaság műszaki rekonstrukciójának sikeres végrehajtása, a legújabb technika roppant méretű térhódítása volt, másfelől az új szakmunkások tömegeinek megjelenése, akik e technikát elsajátították. A mozgalom a Donyec-medencében, az ország legfontosabb szénmedencéjében született meg. Az 1935. augusztus 31-ére virradó éjszaka A. G. Sztahanov, a kagyijevkai kerületbeli Központi Irmino akna vájára, a műszak átvételekor új módon szervezte meg a munkát: addig a vájár dúcolta alá maga után a járatot — most Sztahanov csak a szenet fejtette, és két bányaács dolgozott utána. Ez lehetővé tette a fejtőkalapács maradéktalan kihasználását az egész műszak folyamán. Sztahanov hat óra alatt 102 tonna szenet fejtett, ezzel tizennégyszeresen teljesítette túl a műszaki normát, és világrekordot állított fel a fejtőkalapács termelékenysége terén. A következő napokban M. D. Gyukanov, M. M. Koncedalov és az akna több más vájára, Sztahanov módszerével dolgozva, túlhaladta ezt a színvonalat is. Szeptember 9-én Sztahanov megdöntötte saját rekordját: 175 tonna szenet termelt ki egy műszak alatt. Két nappal utóbb, szeptember 11-én, a gorlovkai N. A. Izotov még nagyobb eredményt ért el: 241 tonnát fejtett.

Az élenjáró donyeci bányászok munkahőstettének híre gyorsan bejárta az országot. Példájuk csakhamar minden iparágban követőkre talált. A. H. Buszigin, a gorkiji autógyár kovácsa a norma szerinti 675 forgattyútengely helyett 1050 tengelyt munkált meg egy műszak alatt, kétszeresen felülmúlva az amerikai Ford Művek normáját. Két vicsugai szövőnő, Jevdokija és Marija Vinogradova 16—24 gép kiszolgálásáról 70—100, utóbb 144 gépre tért át (az Egyesült Államokban ekkor a legmagasabb norma 50—80 automata gép kiszolgálása között mozgott). Kétszeresen túlteljesítette a normát N. Sz. Szmetanyin a cipőgyártásban és V. Sz. Muszinszkij a fűrésziparban.

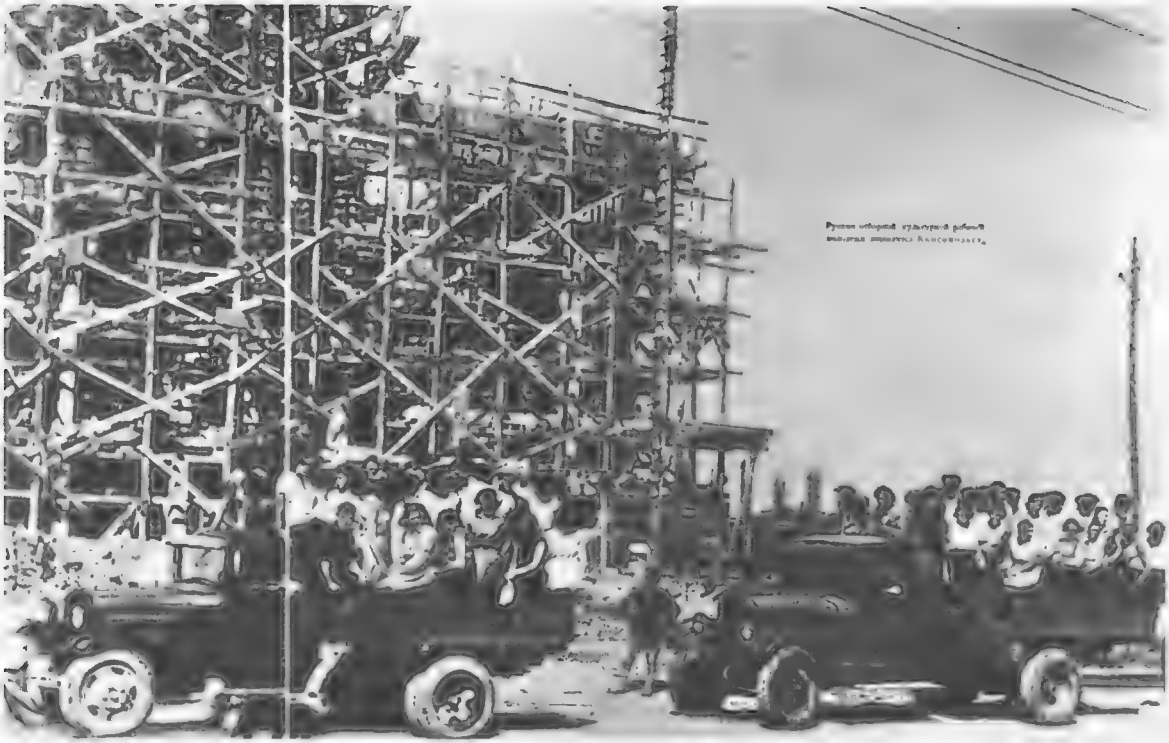

Az Amur menti Komszomolszk építése
Fénykép. 1934

A Donyec-medencében P. F. Krivonosz mozdonyvezető megkétszerezte a tehervonatok menetsebességét.

A párt, a kormány és a szakszervezetek nyomban támogatására keltek a Sztahanov-mozgalomnak, és intézkedéseket tettek a dolgozók minél szélesebb rétegeinek bevonására.

1935. november 14-től 17-ig tartották Moszkvában az ipar és a közlekedés sztahanovistáinak első országos tanácskozását, amelyen több mint 3000 élmunkás vett részt. A résztvevők beszámoltak munkájuk tapasztalatairól, szóltak a felmerülő nehézségekről és arról, milyen intézkedésekre lenne szükségük ahhoz, hogy a mozgalom még nagyobb tömegeket ragadjon magával.

Az SZK(b)P Központi Bizottságának 1935 decemberi plénuma kidolgozta az élmunkásmozgalom további fejlesztésének programját. A plénum megállapította, hogy a régi műszaki normák az ipar és a közlekedés múltbeli elmaradottságát tükrözik, ezeket tehát magasabb normákkal kell felváltani, amelyek megfelelnek a fejlett technika adott színvonalának és a további termelékenységemelés követelményeinek. A plénum utasítást adott arra, hogy minden segítséget adjanak meg a műszaki ismereteik kiegészítésére törekvő élmunkásoknak, szervezzenek e célból a termelőmunka megszakítása nélkül elvégezhető speciális műszaki tanfolyamokat, s tegyék minden munkás és munkásnő számára általánosan kötelezővé a technikai minimum elsajátítását.

A párt, a kormány és a szakszervezetek támogatásával az élmunkásmozgalom valamennyi iparágban sikeresen fejlődött. A második ötéves terv alatt az iparban a termelékenység 82 százalékkal nőtt, szemben az előirányzott 63 százalékkal. Javult a vállalatok rentabilitása is: 1931-ben a nehézipar 430 millió rubel nyereséget adott, 1936-ban már 3,2 milliárd rubelt.

Az élmunkásmozgalom csakis szocialista országban születhetett meg; a kapitalista országokban elképzelhetetlen volt, hiszen múlhatatlanul a munkások ellen fordult volna.

Romain Rolland a következőképpen jellemezte az élmunkásmozgalmat: „E mozgalom az ember nagyszerű öntudatra ébredése a munkában. Csak igazi szocialista társadalomban lehetséges, ahol a munkás gazdának érzi magát, nem pedig kizsákmányoltnak, ahol nem azért dolgozik, hogy gazdagítson egy vele szemben ellenséges osztályt, amelynek egyetlen gondja az, hogy minél nagyobb hasznot húzzon a munkásból, hanem egy egész társadalomért, melyben a munkás jogosan az első helyet foglalja el. Az ebből fakadó méltóságérzet és büszkeség valóban lenyűgöző!"

AZ ÚJÍTÓMOZGALOM A MEZŐGAZDASÁGBAN

Az újítómozgalom a mezőgazdaságban is kibontakozott. Alapja itt a kolhozok szervezeti és gazdasági megerősödése, a fejlett mezőgazdasági technika térhódítása, az új technikához értő szakemberek megjelenése, továbbá a kolhozparasztok és általában a mezőgazdasági dolgozók szocialista öntudatának fejlődése volt.

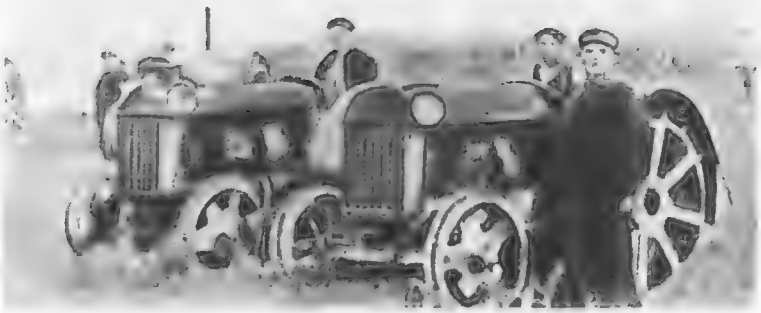

P. N. Angelina traktorista brigádja.
Sztarobesevói gép- és traktorállomás (Donyeci terület)
Fénykép. 1933

A mezőgazdaság élenjáró dolgozói ragyogó teljesítményeket nyújtottak a munkatermelékenység terén. Az ország első traktorosbrigádja, amely a sztarobesevói gép- és traktorállomáson (Ukrán SZSZK) alakult meg P. N. Angelina vezetésével, az 1935-ös idényben traktoronként 1225 hektárt művelt meg a norma szerinti 300 hektár helyett. K. A. Borin, az azov—feketetengeri tartomány stejngartovszkajai gép- és traktorállomásának kombájnvezetője, aki először dolgozott kombájnnal éjszakai műszakban, 160 hektáros normájával szemben 780 hektáron aratta le a gabonát egy idény folyamán. Ugyancsak magas termelékenységet ért el A. Koleszov kombájnos az orenburgi területen (750 hektár). Sz. Z. Polagutyin kombájnvezető a szaratovi területen 1005 hektárról takarította be a termést egy idény alatt. 1935-ben egy kombájn országos átlagban 250 hektáron végezte el a betakarítást, kétszer akkora területen, mint 1934-ben.

Ugyancsak 1935-ben mozgalom indult a cukorrépa magasabb terméshozamáért. E mozgalom kezdeményezői — M. Sz. Gyemcsenko és M. V. Gnatyenko, a kijevi terület Komintern kolhozának munkacsoport-vezetőnői, A. Gy. Kosevaja, ugyanezen terület Vörös Óriás kolhozának munkacsoport-vezetőnője és a többiek — hektáronként 500 q cukorrépát vagy ennél is többet takarítottak be, ezért „ötszázasoknak" nevezték el őket.

A magasabb terméshozamért indított mozgalomba bekapcsolódtak Tadzsikisztán, Üzbegisztán, Türkmenisztán és Azerbajdzsán gyapottermelői. Hektáronként 27 q egyiptomi gyapotot szedtek a normában megállapított 9 q helyett, az amerikai gyapotból pedig 40—50 q-t 13—15 q helyett.

A kommunista párt által vezetett és lelkesített munkásosztály, kolhozparasztság és értelmiség hősies munkájának eredményeképpen a második ötéves tervet határidő előtt, 4 év és három hónap alatt teljesítették. A terv végrehajtása során összesen 4500 új nagyüzem épült fel és kezdte meg a termelést. 1937-ben, a terv utolsó évében, az ipar 2,2-szer annyit termelt, mint 1932-ben, az első ötéves terv utolsó esztendejében. Az ipar részesedése a népgazdaság egész termelésében 77,4 százalékos volt, az iparon belül a nehéziparé pedig 57,8 százalékos.

Az ipar termelési állóalapjait a két ötéves terv folyamán teljesen felújították és hétszeresére növelték. A második ötéves terv végén új vagy teljesen újjáalakított üzemek adták az egész ipari termelés 80 százalékát, a legfontosabb iparágakban pedig — a villamosenergia-termelésben, a vegyiparban, a vas- és acélkohászatban, a gépgyártásban — ez az arány még magasabb volt.

Az ipari termelés volumenét tekintve a Szovjetunió világviszonylatban a második helyre került (az Egyesült Államok mögött). Különösen gyors ütemben fejlődött a gépgyártás. Termelése a második ötéves terv során majdnem háromszorosára nőtt, szemben a tervben előirányzott 2,1-szeres emelkedéssel. A vas- és acélkohászat termelése megháromszorozódott, ezen belül az elektroacélé 8,4-szeresére nőtt; az elektroacél termelése terén a Szovjetunió valamennyi tőkésországot túlszárnyalta. A réztermelés több mint kétszeresére nőtt, az alumíniumgyártás 41-szeresére; megszületett a nikkel-, az ón- és a magnéziumgyártás. A vegyipari termelés megháromszorozódott, új nagy iparágak keletkeztek: a műgumigyártás, a nitrogén- és káliműtrágya-ipar, az apatittermelés.

Bonyolultabb volt a helyzet az energetikai és üzemanyagbázis fejlesztése terén. A második ötéves terv a villanyerőművek kapacitásának 150 százalékos növelését irányozta elő, de ezt csak 50 százalékra teljesítették. Nem sikerült befejezni számos olyan erőmű építését, amelyeket a terv szerint már üzembe kellett volna helyezni. A villamosenergia termelése a tervidőszakban 2,7-szeresére nőtt, de ezt jórészt a már működő erőművek erőltetett kihasználása révén érték el, ami viszont a berendezések gyors elhasználódására, gyakori üzemzavarokra vezetett. A szén-, kőolaj- és tőzegbányászat nem teljesítette termelési tervét.

Ám a felsorolt és egyéb súlyos nehézségek ellenére a szovjet népnek az ipar területén aratott döntő győzelme lehetővé tette, hogy az országnak a fejlett kapitalista országoktól való műszaki-gazdasági függését immár végérvényesen felszámolják. A Szovjetunió most már teljes mértékben ki tudta elégíteni az ipar, a mezőgazdaság és a honvédelem technikai szükségleteit. A traktorok, mezőgazdasági gépek, mozdonyok, vasúti kocsik, réselőgépek importja teljesen, a gőzkazánoké s az emelő- és szállítóberendezéseké majdnem teljesen megszűnt.

Nagy eredmények születtek a közlekedésben. A tervidőszakban 3100 kilométer új vasútvonalat helyeztek üzembe, mintegy 5700 kilométer második vágányt fektettek le, s mintegy 1000 kilométernyi vasútvonalat villamosítottak. 1933-ban megindult a hajóközlekedés a Fehértengert és a Balti-tengert összekötő csatornán, 1937-ben pedig a Moszkva—Volga-csatornán. 1935-ben megnyitották a moszkvai földalatti vasút első vonalát. Építői joggal voltak büszkék nemcsak azért, mert minden anyagot és gépet szovjet gyárak állítottak elő, hanem a rendkívül gyors munkára és a gyönyörű kivitelre is. Nagy jelentőségű munkálatok folytak az északi-jegestengeri út hajózhatóvá tételén. A „Litke" jégtörő 1934-ben sikeres expedíciót hajtott végre Vlagyivosztokból Murmanszkba, s ennek nyomán megindult ezen az útvonalon a közvetlen forgalom. 1935-ben megindultak a rendszeres kereskedelmi járatok. 1937 májusában új szakasz nyílt a sarkvidéki tudományos kutatásban O. J. Smidt expedíciójának északi-sarki repülésével és azzal, hogy megkezdte tevékenységét a sodródó jégtáblára telepített „Északi-sark—1" állomás I. D. Papanyin vezetésével.

A második ötéves terv igen nagy eredménye volt a mezőgazdaság szocialista átalakításának és műszaki rekonstrukciójának befejezése. 1937-ben a Szovjetunióban 242 500 kolhoz működött, amelyek 18,5 millió parasztgazdaságot egyesítettek (a gazdaságok 93 százaléka), és a teljes paraszti vetésterület 99,1 százalékára terjedtek ki. Ezenkívül 3992 szovhoz volt az országban. A traktorok száma elérte a 454 500-at. A traktorokkal együtt megjelentek a földeken az új eszközök is: a traktorekék, a traktoros vetőgépek, a traktorvontatású aratógépek, köztük több mint 100 000 aratócséplő gép. A földművelésben valóságos technikai forradalom ment végbe.

GAZDASÁGI FELLENDÜLÉS A NEMZETI KÖZTÁRSASÁGOKBAN

A második ötéves terv egyik legfontosabb eredménye a nemzeti köztársaságok népgazdaságának páratlan fellendülése volt.

Az ukrán és a belorusz szovjetköztársaságban az ipari termelés megkétszereződött. Ukrajnában rekonstruálták a régi kohászati üzemeket, és számos újat építettek; a Dnyeprogesz által termelt energia felhasználásával megindult az elektroferroötvözetek előállítása. A Belorusz SZSZK-ban a fémfeldolgozás, a vegyipar és a cementgyártás fejlődött a legerőteljesebben.

A népgazdaság valamennyi ágában nagy lépést tettek előre a kaukázusontúli köztársaságok. Az Örmény SZSZK-ban ötszörösére emelkedett a villamosenergia-termelés, számos vegyipari és más üzemet helyeztek működésbe. Csiaturában (Grúzia) több mint négyszeresére nőtt a mangántermelés, az Azerbajdzsán SZSZK-ban megkétszereződött a kőolaj- és földgázkitermelés. Jelentékenyen megnövekedett a kaukázusontúli köztársaságokban a gyapot, a dohány, a szőlő, a citrusfélék, a tea termesztése, bővült a könnyű- és az élelmiszeripari cikkek termelése.

Nagy sikereket értek el a közép-ázsiai köztársaságok is. Az Üzbég SZSZK-ban számos nagyüzem épült fel; a taskenti textilkombinát 1. lépcsője, a taskenti mezőgazdasági gépgyár stb. A kőolaj- és földgáztermelés nyolcszorosára, a villamosenergia-termelés háromszorosára nőtt. Lendületesen haladt előre a csircsiki energetikai kombinát építése. 1937-ben a köztársaságban 15,3 millió q nyersgyapot termett, vagyis majdnem kétszer annyi, mint 1932-ben.

A Türkmén SZSZK iparának termelése megkétszereződött, részesedése a köztársaság egész termelésében 68,9 százalékra nőtt. A kőolajtermelés tizenháromszorosára emelkedett. Kara-Kumá-

A csiaturai mangánbányák
Fénykép. 1936

ban és Kara-Bogazban nagy vegyipari üzemek épültek. A mezőgazdaságban sikeresen fejlődött a gyapottermesztés és az állattenyésztés.

A Tadzsik SZSZK-ban a gyapot bruttó termelése három és félszeresére növekedett. Erőteljesen fejlődött az ipar is: felépült a Varzobgesz, több gyapottisztító gyár, egy bőrgyár, fokozódott a polimetallikus ércek termelése, előrehaladt a nagy vahsi öntözőrendszer kiépítése.

A Kirgiz SZSZK-ban a csui öntözőrendszer kiépítése 27 000 hektárral növelte az öntözött területet. Ennek következtében megkétszereződött a termelt nyersgyapot mennyisége. A köztársaság ipari bázisa egy cukorgyárral és több más üzemmel bővült.

Gyors ütemben fejlődött Kazahsztán ipara. Új nehézipari nagyüzemekben indult meg a termelés, többek között az aktyubinszki vegyipari kombinátban; újjáalakították a ridderi polimetal-

A Dzsalal Abad-i gyapotfeldolgozó üzem
Fénykép

likus kombinátot. Emba és Aktyubinszk körzetében csaknem megkétszereződött a kőolajtermelés, a karagandai medencében közel hatszorosára emelkedett a szénbányászat. Megindult az ón, az antimón, a wolfram s más ritkafémek és ásványok bányászata. A köztársaság gazdasági életében fontos helyet foglalt el az élelmiszeripar, mely több új vállalattal gyarapodott: a szemipalatyinszki húskombináttal, a gurjevi konzervgyárral stb. Körülbelül 1000 kilométernyi új vasútvonal épült. Jelentős sikereket ért el a köztársaság mezőgazdasága is.

AZ ANYAGI ÉS KULTURÁLIS SZÍNVONAL EMELKEDÉSE

A termelés szakadatlan növekedése következtében a második ötéves terv időszakában több mint kétszeresére emelkedett a Szovjetunió nemzeti jövedelme. Ennek megfelelően nőtt a munkások és alkalmazottak bére, valamint a kolhozparasztok között munkaegységek szerint elosztásra

kerülő jövedelem is. A városi és falusi dolgozók kulturális-jóléti ellátására, közoktatásra, egészségvédelemre, sportra, társadalombiztosításra és szociális gondozásra fordított állami kiadások az 1932. évi 8,3 milliárd rubelről 1937-re 30,8 milliárd rubelre emelkedtek. Az állam nagy összegeket fordított községgazdálkodásra és a dolgozók lakás- és életkörülményeinek javítására is — mindazonáltal a városi lakásépítési tervet nem teljesítették.

Jelentékenyen nőtt a közszükségleti cikkek gyártása: a cipőgyártás több mint kétszeresére, a kötöttáruké háromszorosára. A szövetgyártás azonban csak 22—28 százalékkal emelkedett, s így jóval elmaradt a tervelőirányzattól.

A begyűjtési eredmények javulása nyomán 1935-ben megszüntették az első ötéves terv kezdetén bevezetett jegyrendszert. Szüntelenül bővült az egészségügyi intézmények, bölcsődék, óvodák hálózata.

Ezekben az években a Szovjetunióban valóságos kulturális forradalom zajlott le. Ennek egyik legfontosabb mutatója az írni-olvasni tudás terjedése volt. Az 1939. évi országos összeírás adatai szerint a 9 éven felüli lakosság 81,2 százaléka tudott írni-olvasni, szemben az 1926-os összeírás 51,1 százalékával. Bámulatos fejlődést mutattak a nemzeti köztársaságok adatai. A Türkmén SZSZK-ban 1926-ban mindössze 12,5 százalék volt az írni-olvasni tudók aránya, a nők között pedig 7,7 százalék — 1939-ben 67,2 százalék, illetve 60,6 százalék. Több mint 40 népcsoport a szovjet rendnek köszönhette az írásbeliség megszületését.

A Szovjetunió egész területén bevezették az általános kötelező elemi oktatást, a városokban az általános hétéves oktatást; erőteljesen fejlődött a középiskolai oktatás.

Az első két ötéves terv időszakában a felsőoktatási intézmények és a technikumok közel 1,5 millió szakembert képeztek. A főiskoláknak a szocialista építés szükségleteihez igazodó gyökeres átalakítása előmozdította az új, népi származású szocialista értelmiség megteremtését.

A szovjet tudomány a kutatóintézetek, egyetemi tanszékek, üzemi és kolhozlaboratóriumok és más intézmények kollektív erőfeszítései révén eredményesen fejlődött, szoros kapcsolatban a termeléssel. Jeles tudósok irányításával százezrek végeztek tudományos munkát. Értékes hozzájárulással segítették a tudomány fejlődését az újítók, a régi hagyományokat és normákat szétzúzó élenjáró munkások és kolhozparasztok is.

A Szovjetunió Tudományos Akadémiája az ország legfőbb tudományos központjává fejlődött. A kormány által 1935-ben megerősített új alapszabálya hangsúlyozta: az akadémia fő feladata az elméleti és alkalmazott tudományok általános fellendülésének minden módon való előmozdítása, a tudományos eredmények tervszerű felhasználása az új, szocialista társadalom építésének segítésére.

A Szovjetunió szocialista átalakításának ügyéhez valamennyi szovjetköztársaság tudósai hozzájárultak. Ukrajnában és Belorussziában köztársasági tudományos akadémia működött. 1932-től kezdve számos nemzeti köztársaságban és néhány nemzetiségi területen is megalakultak a Szovjetunió Tudományos Akadémiájának filiálái, többek között a távol-keleti, az uráli, a grúz, az örmény, az azerbajdzsán, a kazah stb. Utóbb ezek közül sokat köztársasági tudományos akadémiává alakítottak át.

Nagy fellendülés következett be a művészet és az irodalom terén is. Az 1934 augusztusában megtartott I. össz-szövetségi írókongresszus a szovjet irodalom nagyszerű seregszemléje volt.

AZ OSZTÁLYSTRUKTÚRA MEGVÁLTOZÁSA. A SZOVJET NÉP ERKÖLCSI-POLITIKAI EGYSÉGE

A szocializmus győzelmének eredményeképpen megváltozott a szovjet társadalom struktúrája. Felszámolták az összes kizsákmányoló osztályokat és a kizsákmányolást szülő okokat, teljes mértékben győzedelmeskedtek a szocialista termelési viszonyok, melyeket az elvtársi együttműködés

A KUZNYECKI ÉPÍTKEZÉS. AZ 1. SZ. KOHÓ
P. I. Kotov. 1936

Gyakorlati foglalkozás a Kazah Állami Egyetemen
Fénykép. 1934

és a kölcsönös segítség jellemez. A kizsákmányoló osztályoknak — a nemzeti elnyomás, a nemzeti viszálykodás és gyűlölködés hordozóinak — felszámolása nyomán megerősödött az ország népeinek barátsága és testvérisége, amely a szovjet állam erejének egyik fő forrása lett.

Az átalakult szovjet társadalom a munkásosztályból, a kolhozparasztságból és az értelmiségből állt. Gyökeresen megváltozott e társadalmi csoportok jellege is. A munkásosztály az októberi forradalom és a szocialista építés eredményeképpen immár nem volt proletariátus, vagyis a termelési eszközöktől megfosztott, a tőkések által kizsákmányolt osztály. Új, a kizsákmányolástól szabaddá lett osztállyá alakult át. Létszáma gyorsan nőtt: 1913-ban 11,4 millió munkás és alkalmazott volt az országban, 1937-ben már 26,7 millió. A munkások száma a nehéziparban nőtt a legerőteljesebben. A korábban elmaradott vidékeken is kialakult a nemzeti munkásosztály. Szinte felmérhetetlenül sokat emelkedett a munkások kulturális és technikai színvonala: soraikban az írástudatlanság majdnem teljesen megszűnt, holott az 1918. évi szakszervezeti összeírás adatai szerint még az ipari munkások 36 százaléka, a munkásnők 56 százaléka analfabéta volt. Szüntelenül fejlődött a munkások technikai szakképzése. Mélyreható változások mentek végbe a munkásosztály tudatában, a munkához való viszonyában — ennek nagyszerű megnyilvánulása volt a szocialista verseny és az élmunkásmozgalom tömeges elterjedése.

A munkásosztály a szocialista építés során a társadalom vezető ereje volt. Ezt a helyzetét a szocializmus győzelme után is megtartotta és megerősítette. A munkásosztály mint a kommunista eszmeiség fő hordozója, nagy erkölcsi és politikai tekintélyre tett szert a szovjet nép körében.

Gyökeresen megváltozott a Szovjetunió parasztságának arculata. A kisgazdák kapitalizmust szülő osztályából a szocialista közösségi tulajdon alapján gazdálkodó, a szocialista társadalom aktív építői közé tartozó kolhozparasztság lett. A szovjet parasztság megszabadult a földesurak és kulá-

A fémmunkások kultúrpalotája Nagyezsgyinszkben
Fénykép. 1936

kok igájától, s a kolhozok révén elindult a jómódú élethez vezető úton. A falun — a társadalmi összetételét tekintve egységes kolhozparasztság létrejöttével — egyszer s mindenkorra eltűnt a társadalmi rétegeződés, megszűntek a béres, szegényparaszt, középparaszt, kulák kategóriák. A kollektivizálás teret nyitott a mezőgazdaságban a fejlett nagyüzemi technika tömegméretű alkalmazása előtt. A paraszti munka egyre több vonatkozásban vált hasonlóvá az ipari munkához. Megváltozott a parasztság ideológiája is. A kolhozrendszer győzelme, a szovjethatalom roppant gazdasági sikerei és a kommunista párt nagyarányú politikai nevelő munkája nyomán a kolhozparasztok többségében megerősödött a szocialista tudat.

Az a körülmény, hogy a szocialista rendszer a városon és a falun egyaránt győzelmet aratott, megszüntette a város és a falu érdekellentétét. A munkásosztály és a parasztság, immár baráti osztályokként, a munkásosztály vezetésével együttesen építették a szocialista társadalmat.

Megváltozott a szovjet értelmiség társadalmi arculata is. Az értelmiség a második ötéves terv végén 9,6 millió főből állt, túlnyomó többségében a munkásságból, a parasztságból és a lakosság más dolgozó rétegeiből származott. Az új értelmiségbe olvadt a régi értelmiség zöme is, amely a szovjethatalom mellé állt. A szovjet értelmiség a munkásokkal és parasztokkal együtt építette a szocializmust.

A fizikai és szellemi dolgozók között megszűnt az érdekellentét. Megindult az a folyamat, melynek során fokozatosan elmosódnak a fizikai, illetve a szellemi dolgozók között az általános műveltségi és technikai színvonallal összefüggésben még megmaradt lényeges különbségek.

Megváltozott a Szovjetunió népeinek egymáshoz való viszonya. A lenini nemzeti politika következetes végrehajtása, a nagyhatalmi sovinizmus és a helyi burzsoá nacionalizmus elleni harc biztosította a Szovjetunió valamennyi népének gazdasági, állami és kulturális fellendülését. Kifejlődtek és megerősödtek a szovjet szocialista nemzetek.

Az osztályellentétektől megszabadult szovjet társadalom a munkások, parasztok és értelmisé-

giek baráti együttműködése alapján fejlődött és erősödött. A szovjet társadalomban hatalmas új mozgatóerők jöttek létre: a Szovjetunió népeinek barátsága, erkölcsi-politikai egysége, a szovjet hazafiság.

A társadalmi rend e rendkívül mély változásai azt jelentették, hogy a Szovjetunióban immár alapjában véve felépült a szocializmus, a kommunizmus első szakasza, lezárult a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet korszaka.

2. A GYŐZTES SZOCIALIZMUS ALKOTMÁNYA

AZ 1936. ÉVI ALKOTMÁNY

1936 júniusában a kommunista párt Központi Bizottságának plénuma, majd a Szovjetunió Központi Végrehajtó Bizottságának Elnöksége jóváhagyta az alkotmánybizottság által kidolgozott új alkotmánytervezetet. Ezt megelőzőleg a tervezetet nyilvános vitára bocsátották. Az országos vita öt és fél hónapig tartott. A dolgozók gyűlésein felidézték azt a nagyszerű utat, amelyet a Szovjetunió népei a szovjethatalom győzelme óta bejártak. A munkások és parasztok a földesurak és tőkések alatti nehéz, reménytelen tengődésüket összehasonlították új, szabad és boldog életükkel. P. N. Latisev, a moszkvai Vörös Proletár Gyár művezetője — a gyár a forradalom előtt egy Bromley nevű tőkésé volt — a következőket mondotta: „Szorongasd, ne hagyd lélegzethez jutni a munkást — ez volt a kapitalizmus farkastörvénye. Hogyne örülnék én, aki 32 évet dolgoztam Bromleynak és a többit magamnak, hogyne örülnék alkotmányunknak, amelyben minden le van írva, amit elértünk! Miénk a gyár, miénk minden gazdagság — minden a miénk!"

Az alkotmány megvitatása során felszólaltak olyan külföldiek is, akik önként vették fel a szovjet állampolgárságot. Egy Robert Robinson nevű néger kijelentette: „Én, az emberiség elnyomott részének képviselője, bárkinél jobban tudom értékelni az új szovjet alkotmánytervezet teljes nagyságát és igazi jelentőségét. Éltem már az Egyesült Államokban, Argentínában, Venezuelában, Kubában, Franciaországban, Angliában, Németországban és Lengyelországban. 1930-ban érkeztem a Szovjetunióba. És kijelentem, hogy csak itt lélegezhettem fel szabadon. Megtaláltam az igazi egyenlőség és szabadság országát."

A dolgozók lelkesen helyeselték az új alkotmánytervezetet, ugyanakkor nagyszámú korrekciót, kiegészítést, szövegmódosítást javasoltak. Összesen körülbelül kétmillió indítvány érkezett be. Ezeket az alkotmánybizottság gondosan áttanulmányozta, s egy részüket figyelembe vette az alkotmány végleges szövegének elkészítésekor.

1936. november 25-én megnyílt Moszkvában a rendkívüli VIII. szovjetkongresszus, és december 5-én, miután az alkotmánytervezetet a plenáris üléseken és a szerkesztő bizottságban tüzetesen megvitatták, a kongresszus jóváhagyta a Szovjetunió új alkotmányát. A történelmi esemény emlékére december 5-ét az alkotmány napjává, országos ünneppé nyilvánították.

Az új alkotmány rögzítette a szocializmusnak a Szovjetunióban aratott győzelmét, ezt a világtörténelmi jelentőségű tényt. Az alkotmány leszögezte, hogy a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége a munkások és parasztok szocialista állama. A Szovjetunió gazdasági alapját a szocialista gazdasági rendszer és a termelési eszközök szocialista tulajdona, politikai alapját pedig a dolgozók küldötteinek szovjetjei alkotják — a szovjeteké minden hatalom az országban. A Szovjetuniónak mint szövetségi államnak az államrendszere tizenegy egyenjogú szovjetköztársaság önkéntes szövetségén alapul. Ezek: az Oroszországi Szovjet Szövetségi Szocialista Köztársaság, az Ukrán, a Belorusz, a Türkmén, az Üzbég, a Tadzsik, az Azerbajdzsán, a Grúz, az Örmény, a Kazah és a Kirgiz Szovjet Szocialista Köztársaság.

A VIII. rendkívüli szovjetkongresszus küldöttei elfogadják a Szovjetunió alkotmányát
Fénykép. 1936

Az alkotmány értelmében a Szovjetunió legfőbb államhatalmi szerve a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa, amely két egyenjogú kamarából, a Szövetségi Tanácsból és a Nemzetiségi Tanácsból áll. A Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa gyakorolja a törvényhozó hatalmat és választja meg a Legfelsőbb Tanács Elnökségét és a Szovjetunió kormányát: a Népbiztosok Tanácsát.

Az alkotmány rögzítette a Szovjetunió polgárainak alapvető jogait: a munkához, a pihenéshez, a művelődéshez, az öregségi, betegségi és munkaképtelenségi biztosításhoz való jogot. A nőket minden tevékenységi területen a férfiakkal egyenlő jogok illetik meg. Megingathatatlan törvény a Szovjetunió polgárainak egyenjogúsága a gazdasági, állami, kulturális és társadalmi-politikai élet minden területén, nemzeti és faji hovatartozásukra való tekintet nélkül. Az alkotmány biztosítja a Szovjetunió polgárainak a lelkiismereti, szólás-, sajtó- és gyülekezési szabadságot, a társadalmi szervezetekben — szakszervezetek, szövetkezetek, ifjúsági szervezetek stb. — való egyesülés jogát. A munkásosztály és a többi dolgozó réteg soraiból kikerülő legaktívabb és legöntudatosabb állampolgárok a kommunista pártban tömörülnek, amely a dolgozók élcsapata a szocialista rend erősítéséért és fejlesztéséért vívott harcukban, s vezető magva a dolgozók összes, mind társadalmi, mind pedig állami szervezeteinek.

A Szovjetunió polgárai kötelesek betartani a törvényeket, a munkafegyelmet, becsülettel teljesíteni társadalmi kötelezettségeiket, tiszteletben tartani a szocialista együttélés szabályait, oltalmazni és erősíteni a szocialista tulajdont. A haza védelme a Szovjetunió minden polgárának szent kötelessége.

Az 1936. évi alkotmány megszabta a Szovjetunió új választási rendszerét, bevezetve az általános, egyenlő, közvetlen és titkos választójogot, s rögzítette az államhatalmi és államigazgatási szervek demokratikus rendszerét.

Alta-Arik falu (Üzbég SZSZK) kolhozparasztjai megvitatják az új választójogi törvényt
Fénykép. 1937

Az új szovjet alkotmányt az egész világ dolgozói lelkesen üdvözölték. Giuseppe di Vittorio, az ismert olasz közéleti személyiség így írt: „Soha egyetlen alkotmány vagy bármiféle más hivatalos állami okirat nem élvezte még elenyésző töredékét sem annak a népszerűségnek, amelyre a Szovjetunió alkotmánya szert tett."

A SZOVJETUNIÓ LEGFELSŐBB TANÁCSÁNAK MEGVÁLASZTÁSA

A VIII. szovjetkongresszus megbízásából a Szovjetunió Központi Végrehajtó Bizottsága az új alkotmány alapján kidolgozta és jóváhagyta a választási rendeletet, s kitűzte a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa megválasztásának időpontját.

A kommunista párt nagy előkészületeket tett a választásokra. A párt választási szövetségre lépett a pártonkívüliekkel, s közös jelölteket állított velük a választókörzetekben. 1937. december 7-én a Központi Bizottság felszólította az ország valamennyi választópolgárát, hogy szavazzon a kommunisták és pártonkívüliek blokkjára.

Az 1937. december 12-én lefolyt választás valóságos népi diadalünnep volt. 94,1 millió választójogosult közül 91,1 millió, azaz 96,8 százalék szavazott. A kommunisták és pártonkívüliek blokkja megkapta a szavazatok 98,6 százalékát. Összesen 1143 küldöttet választottak meg, 569-et a Szövetségi Tanácsba és 574-et a Nemzetiségi Tanácsba. A megválasztott küldöttek között ott voltak a munkásosztály, a kolhozparasztság, a szovjet értelmiség legjobbjai, az ország 54 nemzetiségének képviselői.

A Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének elnökévé M. I. Kalinyint választották.

3. A SZOVJETUNIÓ HARCA A KOLLEKTÍV BIZTONSÁGI RENDSZER MEGTEREMTÉSÉÉRT

A Szovjetunió népe súlyos körülmények között, ellenséges kapitalista környezetben és a fokozódó világháborús veszély közepette építette a szocializmust. A fasiszta Németország nyíltan megszegte a nemzetközi szerződéseket, fokozott ütemben fegyverkezett, készült a világ erőszakos újrafelosztására. A Távol-Keleten ugyanezt a célt követte a militarista Japán, a Földközi-tenger medencéjében, a Balkánon és Afrikában a fasiszta Olaszország. E három hatalom tömbje fokozatosan más államokat is befolyási körébe vont. A háború zsarátnoka fellángolt Kínában, Etiópiában, Spanyolországban, s az egész világot tűzvésszel fenyegette. Noha az agresszív tömb politikája közvetlen károkat okozott a nyugati hatalmaknak, Angliának, Franciaországnak és az Egyesült Államoknak, ezek következetesen szemet hunytak az agresszorok cselekedetei fölött, mert abban reménykedtek, hogy ily módon meg tudnak velük egyezni a Szovjetunió rovására.

Ebben a bonyolult helyzetben óriási jelentősége volt a szovjet kormány harcának a fasiszta agresszorok megfékezéséért, az egyetemes békéért és a kollektív biztonságért.

A SZOVJETUNIÓ BELÉPÉSE A NÉPSZÖVETSÉGBE

A Szovjetunió békepolitikája, a különböző társadalmi-gazdasági rendszerű államok békés egymás mellett éléséért folytatott küzdelme, valamint a szocialista építésben elért hatalmas sikerei elősegítették nemzetközi tekintélyének növekedését. Ezzel a burzsoá országok uralkodó köreinek is számolniuk kellett, különösen azoknak, amelyeknek érdekeit veszélyeztette az agresszív fasiszta blokk. Ezért, amikor Japán és Németország kilépett a Népszövetségből, mert az — ha kismértékben is — akadályozta agresszív terveik megvalósítását, számos ország közvéleményében egyre erősebben jelentkeztek olyan hangok, hogy a Szovjetuniót be kell vonni ebbe a nemzetközi szervezetbe. A szovjet kormány a maga részéről minden eszközt fel kívánt használni a békéért folytatott harc érdekében. Ezért az SZK(b)P Központi Bizottsága 1933. december 12-én a kollektív biztonságért való harc kibontakoztatásáról szóló határozatában kilátásba helyezte azt a lehetőséget, hogy a Szovjetunió belép a Népszövetségbe, és az európai államokkal széles körű regionális egyezményt ír alá az agresszió elleni kölcsönös védelemről.

1934. szeptember 10-én a Népszövetség Tanácsa úgy határozott, hogy meghívja a Szovjetuniót a Népszövetségbe, és állandó helyet kínál fel neki a Tanácsban. Szeptember 15-én 34 állam nevében hivatalosan felszólították a Szovjetuniót, hogy „lépjen be a Népszövetségbe, és értékes hozzájárulásával erősítse a világszervezetet". Szeptember 18-án a Népszövetség közgyűlése 39 szavazattal 3 ellenében (Svájc, Hollandia és Portugália) és 7 tartózkodással a Szovjetunió felvétele mellett döntött. A szovjet kormány azzal a fenntartással csatlakozott a Népszövetséghez, hogy erkölcsileg nem érzi magát kötve annak előző határozatai által, továbbá nem ért egyet az alapokmány néhány olyan cikkelyével és a Népszövetség tevékenységének néhány olyan mozzanatával, amelyek sértik a népek szuverén jogait — így mindenekelőtt a gyarmati jellegű mandátumrendszerrel és azzal a ténnyel, hogy az alapokmány nem írja elő kötelezően a faji egyenjogúságot.

A Szovjetuniónak a Népszövetségbe való fölvétele világos tanújele volt annak, mennyire megnövekedett a szocialista állam tekintélye. Ez az aktus a nemzetközi jog szintjén rögzítette, hogy a Szovjetunió nélkül nem lehet megoldani a nemzetközi élet legfontosabb kérdéseit.

A Szovjetunió a Népszövetségben erélyes harcot vívott azért, hogy kialakítsa a békeszerető hatalmak frontját az agresszorok ellen, a kollektív biztonság rendszerének megteremtéséért. Litvinov, a Szovjetunió külügyi népbiztosa hirdette meg a Népszövetség szónoki emelvényéről a híres elvet: „a béke oszthatatlan", szembeszegezve azt a háborúk „lokalizálásának" lehetőségéről szóló

imperialista doktrínával. „A béke oszthatatlan — mondotta Litvinov 1935. január 17-i beszédében —, és minden hozzá vezető út egyetlen széles országútba torkollik, amelyre valamennyi országnak rá kell lépnie... A békét meg kell szervezni, a béke csak kollektív erőfeszítések és kollektív materiális garanciák eredménye lehet." A szovjet diplomácia, hangsúlyozva, hogy az adott helyzetben bármilyen helyi háború világháborúvá szélesedhet, egységbe szólította az összes békeszerető erőket a háborús gyújtogatókkal szemben.

A Szovjetunió mind a Népszövetségbe való belépése előtt, mind pedig utána, a nemzetközi leszerelési konferencián is, állhatatosan harcolt a békéért. Amikor 1934 májusában a konferencia főbizottsága ismét megkezdte munkáját, a szovjet kormány követelte, hogy a konferencia funkcióit bővítsék ki, változtassák azt a Népszövetség mellett működő állandó jellegű békevédelmi konferenciává. Az angol delegációval szemben — amely azt javasolta, hogy vagy rekesszék be a konferenciát, vagy egyezzenek bele Németország felfegyverzésébe — a szovjet küldöttség határozottan állást foglalt amellett, hogy a konferencia folytassa munkáját, melynek célja a fegyverzet csökkentéséről és korlátozásáról szóló egyezmény megkötése, továbbá az új biztonsági garanciákat tartalmazó megállapodások aláírása legyen. A konferencia résztvevői elvetették a szovjet javaslatokat, s az értekezlet gyakorlatilag beszüntette működését. A szovjet diplomácia kezdeményezése azonban élénk visszhangot keltett az egész világ demokratikus közvéleményében, amely a Szovjetunióban — teljes joggal — a nemzetközi biztonság megszilárdításának döntő tényezőjét látta.

M. M. Litvinov
Fénykép

TÁRGYALÁSOK EGY KELET-EURÓPAI PAKTUM MEGKÖTÉSÉRŐL

A Szovjetunió még 1933 decemberében azzal a javaslattal fordult Franciaországhoz, hogy kössenek kölcsönös segélynyújtási szerződést a Szovjetunió, Franciaország, Belgium, Csehszlovákia, Lengyelország és a balti országok részvételével. A francia kormány halogatta a választ, de az 1934. február 6-i események — a francia fasiszták lázadás-kísérlete Párizsban — új helyzetet teremtettek. Számos messzebbre tekintő francia államférfi — elsősorban Louis Barthou külügyminiszter — felismerte, milyen súlyos veszélyt jelentenek az országra a hitleri Németország és annak franciaországi ügynökei, milyen fontos a Szovjetunióhoz való közeledés az egyetemes béke és a kollektív biztonság szavatolása céljából.

Barthou céljául tűzte ki, hogy a Franciaország biztonságának alapjául szolgáló szerződések rendszerét haladéktalanul újjászervezze és megerősítse. A kollektív biztonsági rendszer megterem-

tését célzó szovjet javaslatokat megpróbálva összekapcsolni a locarnói egyezménnyel (a rajnai garanciális paktummal), 1934 májusában azt javasolta a szovjet kormánynak, hogy írjanak alá két nemzetközi szerződést: a keleti paktumot — kölcsönös segélynyújtási szerződést a Szovjetunió, Lengyelország, Csehszlovákia, Finnország, a balti államok és Németország között, amelyet a Népszövetség keretén belül kötnének meg, másrészt egy külön francia—szovjet szerződést, melyben a Szovjetunió vállalja Franciaországgal szemben a locarnói egyezményben rögzített kötelezettségeket, Franciaország pedig a Szovjetunióval szemben a keleti paktum kötelezettségeit. A szovjet kormány elfogadta a szerződéstervezeteket, s azokat tanulmányozás végett eljuttatták azokhoz a kormányokhoz, amelyeket felszólítottak a keleti paktumban való részvételre. A szovjet—francia tárgyalások menetéről Barthou tájékoztatta a locarnói egyezmény aláíróit: Angliát, Olaszországot, Belgiumot és Németországot.

A két szerződés aláírása elősegíthette volna az európai feszültség enyhülését, és eredményt jelentett volna a kollektív biztonságért folyó harcban. Anglia és az Egyesült Államok vezető körei azonban, attól tartva, hogy a keleti paktum megerősíti a Szovjetunió pozícióit, és megnehezíti a nyugati hatalmaknak a hitleri Németországgal való megegyezését, nem támogatták a francia kezdeményezést. Mi több, az angol kormány, noha hivatalosan — ha fenntartásokkal is — a tervezetek mellett nyilatkozott, ugyanakkor lépéseket tett meghiúsításuk érdekében. Hasonlóképpen járt el az amerikai kormány is.

Barthou szükségesnek látta, hogy figyelmeztesse az angol kormányt: ha a keleti paktum ellen foglal állást, Franciaország katonai szövetséget köt a Szovjetunióval.

A francia külügyminiszter 1934 júniusi csehszlovákiai látogatásának eredményeképpen a csehszlovák kormány kijelentette, hogy hajlandó aláírni a keleti paktumot. Egyidejűleg a kisantant Állandó Tanácsának elnöke közölte, hogy Csehszlovákia és Románia de jure elismerik a Szovjetuniót, és normális diplomáciai kapcsolatokat létesítenek vele. Augusztus elején a balti államok is helyeslőleg nyilatkoztak a keleti paktum gondolatáról.

Németország és Lengyelország leplezetlenül ellenségesen fogadta a keleti paktum tervezetét. Németország szeptember 10-én hivatalosan elutasította a kezdeményezést, kijelentvén, hogy nem vesz részt semmiféle biztonsági rendszerben a Népszövetségen belül sem, ha előzőleg el nem ismerik fegyverkezési „egyenjogúságát". Szeptember 27-én Lengyelország is elutasító választ adott, arra hivatkozva, hogy Németország nélkül nem vehet részt a paktumban. Ezenkívül a lengyel kormány megtagadta, hogy bármiféle kötelezettséget vállaljon Litvániával és Csehszlovákiával szemben. Lengyelország álláspontját, amelyet elsősorban a szovjetellenesség és a Németországhoz való közeledés reménye diktált, jelentős mértékben londoni sugallatok is befolyásolták.

A szovjet kormány, folytatva a kollektív biztonságért vívott harcot, késznek nyilvánította magát a paktum megkötésére Németország és Lengyelország nélkül is. Barthou pedig, anélkül, hogy előző terveiről lemondott volna, a keleti paktum tervezete mellett fölvetette egy „földközitengeri Locarno" gondolatát Jugoszlávia, Görögország, Olaszország és Franciaország részvételével. 1934. október 9-én Sándor jugoszláv király Franciaországba érkezett, hogy tárgyaljon Barthou-val, de Marseille-ben, a király partraszállása után, horvát fasiszták mindkettőjüket meggyilkolták.

A SZOVJET—FRANCIA ÉS SZOVJET—CSEHSZLOVÁK KÖLCSÖNÖS SEGÉLYNYÚJTÁSI SZERZŐDÉS

Barthou halála után a francia vezető körök kezdtek fokozatosan eltávolodni a kollektív biztonság politikájától, de eleinte még számolniuk kellett a szovjet—francia közeledés eszméjének népszerű voltával. Még az új külügyminiszter, a Németországgal való megegyezésre törekvő Laval is kénytelen volt kezdetben elődje politikáját folytatni.

1934. december 5-én a szovjet kormány kívánságára szovjet—francia megállapodást írtak alá, amelyben a felek kijelentették: eltökélt szándékuk latbavetni minden erejüket a keleti paktum megkötése érdekében, egyben kötelezték magukat, hogy nem kötnek a keleti paktum létrejöttét nehezítő szerződéseket egyetlen olyan állammal sem, amely még nem juttatta kifejezésre a paktummal való egyetértését. Néhány nap múlva a megállapodáshoz Csehszlovákia is csatlakozott.

A szovjet kormány röviddel ezután azt javasolta Franciaországnak, hogy kössenek kétoldalú kölcsönös segélynyújtási szerződést az agresszió ellen. 1935. május 2-án Párizsban alá is írták a szerződést öt évi időtartamra. A felek kötelezettséget vállaltak, hogy ha egyiküket bármely európai állam részéről kiprovokálatlan támadás éri, a másik „haladéktalan segítséget és támogatást nyújt a népszövetségi alapokmány 16. cikkelyének megfelelően". A szerződéshez csatolt jegyzőkönyv kimondta, hogy a felek a kölcsönös segélynyújtási kötelezettségnek abban az esetben is eleget tesznek, ha a Népszövetség Tanácsa bármi oknál fogva nem mondja ki az ajánlást vagy nem jut egyhangúságra. Megállapítva, hogy a szerződés azoknak a tárgyalásoknak az eredményeként jött létre, amelyeket eredetileg az európai biztonsági egyezmény megkötése végett kezdeményeztek, a felek kinyilvánították, hogy változatlanul szükségesnek tartják az európai szintű egyezmény megkötését.

A szovjet—francia szerződés ilyenformán nemcsak kétoldali segélynyújtást írt elő, hanem az európai kollektív biztonsági rendszer megteremtését is előirányozta. A május 13 és 15 között Moszkvában lefolyt megbeszélések során a Szovjetunió és Franciaország ismét kijelentette, hogy készek további erőfeszítéseket tenni ebben az irányban.

1935. május 16-án Prágában szovjet—csehszlovák kölcsönös segélynyújtási szerződést írtak alá, amely lényegében a szovjet—francia szerződés mintájára készült. A csehszlovák kormány kívánságára azonban a szerződést kiegészítették azzal a megszorítással, hogy a segélynyújtási kötelezettség mind a Szovjetunióra, mind Csehszlovákiára nézve csak az esetben lép hatályba, ha az agresszió áldozatának Franciaország is segítségére siet. Ez a fenntartás jelentékenyen gyengítette a szovjet—csehszlovák szerződés hatékonyságát.

A francia és csehszlovák kormánykörök magatartásából, midőn megkötötték a kölcsönös segélynyújtási szerződést a Szovjetunióval, hiányzott a kellő őszinteség. Laval már 1935 májusában biztosította a párizsi német nagykövetet, hogy „a Szovjetunióval kötött szerződést bármely pillanatban fel lehet áldozni, ha ezt a Németországgal való teljes és végleges megegyezés szükségessé tenné". A francia kormány különböző ürügyekkel megtagadta a szovjet—francia katonai egyezmény kidolgozását és aláírását, noha ennek szükségességét a szerződéssel kapcsolatos tárgyalások folyamán elismerte.

A szovjet kormány ezzel szemben igen komolyan vette a Franciaországgal és Csehszlovákiával kötött szerződéseket, melyekben az európai kollektív biztonsági rendszer megteremtésének sarkköveit látta.

KÖLCSÖNÖS SEGÉLYNYÚJTÁSI SZERZŐDÉS A MONGOL NÉPKÖZTÁRSASÁGGAL

Miután Japán elfoglalta Északkelet-Kínát (Mandzsúria) és a japán militaristák szinte szakadatlanul provokációkat hajtottak végre a Szovjetunió határain, reális veszéllyé vált a Távol-Keleten kialakult háborús góc további kiterjedése. Ebben a helyzetben a szovjet kormány kénytelen volt intézkedéseket tenni az agresszió elhárítására és a Szovjetunió keleti határainak védelmére. 1934-ben szovjet—mongol gentlemen's agreement jött létre, amelynek értelmében a Szovjetunió, illetve a Mongol Népköztársaság kölcsönös segélynyújtásra kötelezte magát arra az esetre, ha egy harmadik hatalom valamelyiküket megtámadná.

Közben a japán militaristák, abbeli törekvésükben, hogy megszerezzék Anglia, Franciaország

és az Egyesült Államok reakciós köreinek támogatását, be akarták bizonyítani, hogy ők „a bolsevizmus elleni küzdelem bajnokai". Evégett a japán szoldateszka egész sor konfliktust provokált a mandzsu—mongol határon.

1935 őszén a Mongol Népköztársaság határait védő alakulatok visszaverték a japán csapatok támadását, de azok 1936 elején újabb rohamokat indítottak. Február 12-én a mongol csapatok ismét alaposan megleckéztették az agresszort.

A kialakult feszült helyzetben a szovjet kormány rendíthetetlen álláspontot foglalt el. 1936. március 1-én nyilatkozatban figyelmeztette Japánt, hogy a Szovjetuniónak eltökélt szándéka hatékony segítséget nyújtani a Mongol Népköztársaságnak japán támadás esetén. Március 12-én szovjet—mongol jegyzőkönyvet írtak alá, amely katonai segélynyújtást irányzott elő arra az esetre, ha a szerződő felek egyikét támadás éri. A kölcsönös segélynyújtásról szóló jegyzőkönyvnek rendkívüli jelentősége volt a Mongol Népköztársaság függetlenségének védelme szempontjából. Az okmány egyben tanúsította a szovjet és a mongol nép eltökéltségét, hogy közös erőfeszítésekkel oltalmazzák a Távol-Kelet békéjét.

XIII. FEJEZET

A FASISZTA NÉMETORSZÁG FELKÉSZÜLÉSE A HÁBORÚRA

A hitleristák uralomra jutása és a finánctőke nyílt terrorista diktatúrájának bevezetése súlyos csapást jelentett a német népre nézve. A náci kormányzat egész bel- és külpolitikája kezdettől fogva a világuralom megszerzését szolgáló háború előkészítésére irányult.

A GAZDASÁG MILITARIZÁLÁSA

A fasiszta diktatúra megteremtése után megindult a német nemzetgazdaság átépítése az agresszív háború szükségleteinek megfelelően. 1935. május 21-én a „birodalom védelméről" hozott titkos törvény kimondta, hogy Schacht hadigazdasági főbiztosnak „minden gazdasági erőt a hadviselés szolgálatába kell állítania". Ennek megfelelően az intézkedések egész rendszerét léptették életbe, melyek célja a fegyverek és hadianyagok tömegtermelésének megszervezése és a békés célokra termelő iparágak (többek között a kisipar) korlátozása volt.

Németország óriási összegeket fordított fegyverkezésre. A pénzt az emberek millióinak kizsákmányolásával, az adók szakadatlan emelésével, a munkanélküli, rokkantsági és öregségi biztosítási alapok felhasználásával, a „téli segély", a „légierő", a „légvédelem" javára szervezett kényszergyűjtések segítségével teremtették elő.

A Hitler-kormány igyekezett csökkenteni az élelmiszer-behozatalt, és minden eszközzel az export fokozására törekedett, hogy az egyre növekvő stratégiai nyersanyagimporthoz (vas- és rézérc, ólom, kőolaj, bauxit stb.) előteremthesse a szükséges valutát. 1934-ben életbe léptették az úgynevezett Schacht-féle új tervet, amelynek értelmében mindennemű nyersanyagot vagy élelmiszert csak központi engedéllyel, a Reichsbank által kiutalt valutáért vagy devizáért lehetett importálni. Egyidejűleg a kormánytámogatás és a gátlástalan dömping folytán növekedni kezdett a német kivitel, úgyhogy 1935-ben az export némileg még fölül is múlta az importot.

1936 szeptemberében Nürnbergben, a náci párt évi kongresszusán Hitler meghirdette a „négyéves tervet", amelynek az volt a rendeltetése, hogy biztosítsa a német gazdaság autarkiáját, azaz a külső piacoktól való teljes függetlenségét. A négyéves terv irányításával Göringet, a „vaj helyett ágyút" jelszó szülőatyját bízták meg. Különböző intézkedéseket hoztak a fogyasztás korlátozására, és megszervezték néhány hazai nyersanyag és pótanyag (műgumi, műbenzin, műszál) termelését. De a nagy lármával beharangozott „négyéves terv" nem váltotta be a hozzáfűzött reményeket. Hitler a katonai vezetők titkos tanácskozásán már egy év múlva beismerte, hogy az autarkia számos döntő fontosságú nyersanyag és az élelmiszer-ellátás területén megvalósíthatatlan.

Igen feszült volt a helyzet a mezőgazdaságban, amelyet a háborúra való felkészülés érdekében az élelmiszer-ellátás, a mezőgazdasági termelés „szabályozására" hivatott legfőbb állami szervnek, a Reichsnährstand vezetőségének osztatlan ellenőrzése alá helyeztek.

A „szabályozás" azt jelentette, hogy minden parasztot az „ellátási front katonájának" tekintettek: nem termeszthették azt, amit előnyösnek és kívánatosnak tartottak, hanem csak azt, amit a Reichsnährstand vezetői megszabtak. Minden egyes gazdaság terméséről gondos nyilvántartást vezettek, s a parasztnak a termés nagy részét hallatlanul alacsony áron be kellett szolgáltatnia. Nemcsak a teheneket, de még a tyúkokat is pontosan nyilvántartásba vették. A „szabályozást" fokról fokra szigorították. A „mezőgazdaság normális menetének biztosításáról" szóló 1937. évi törvény értelmében még az úgynevezett „hitbizományi telket" is el lehetett venni tulajdonosától, ha nem teljesítette a Reichsnährstand vezetőségének utasításait. Ugyanebben az évben bevezették az egész gabonatermés kötelező beadását. Ez különösen nagy elégedetlenséget keltett a parasztok körében, minthogy a német parasztgazdaságok nagy része állattenyésztő jellegű volt, s ezek a gazdák nem termeltek gabonát eladásra, sőt még ők vásároltak a földbirtokosoktól és a kulákoktól.

A szegény- és középparasztság elégedetlensége egyre gyakrabban nyilvánult meg a vetésterület csökkentésében, a gabona és egyéb termékek beadásának szabotálásában, a készletek eltitkolásában, noha ezért 100 000 márka összegű pénzbírság, börtön vagy kényszermunka járt. A vetésterület a nácik minden erőfeszítése ellenére szakadatlanul zsugorodott. A szántóföldek egy részét az állam vette igénybe repülőterek, hadiüzemek, stratégiai autósztrádák építésére. Mindennek következtében a gabonatermés erősen csökkent: 1937-ben mindössze 4,4 millió q búzát takarítottak be az 1933. évi 5,6 millióval szemben. Az állatállomány is megfogyatkozott.

Miközben a hadiüzemek három műszakban dolgoztak, a könnyű- és élelmiszeriparban, de több más iparágban is csökkentett munkahetet vezettek be. A fogyasztási cikkeket előállító üzemek számottevő része teljesen leállt, mert nem utalták ki számukra a szükséges importnyersanyagot.

Ilyenformán a gazdaság militarizálása azt eredményezte, hogy a termelés jelentékeny mérvű növekedése nem a fogyasztás emelkedésével, hanem csökkenésével járt. Az ország gazdasági élete egyre inkább eltorzult. Az a veszély lépett fel, hogy példátlan erejű gazdasági válság robban ki.

A MONOPÓLIUMOK HATALMÁNAK NÖVEKEDÉSE

A fokozott háborús előkészületekkel karöltve tovább haladt előre a gazdasági és politikai hatalom koncentrálódása a monopoltőke kezében. 1933 júliusában kiadták a kényszerkartellizálási törvényt. 1937-ben a részvénytársaságokról szóló törvény feloszlatta a 100 000 márkánál kisebb tőkével rendelkező részvénytársaságokat, és megtiltotta új részvénytársaságok alapítását 500 000 márkánál kisebb tőkével. A monopóliumok az egész iparnak mintegy 70 százalékát ellenőrizték. A nehézipar legfontosabb ágai majdnem teljesen néhány hatalmas társaság kezében voltak. Így a Vereinigte Stahlwerke a német vasércbányászat 21,5 százalékát, a kőszénbányászat 25,5 százalékát, a nyersvastermelés 38 százalékát és az acéltermelés 40 százalékát szolgáltatta.

„A német gazdaság szerves felépítéséről" szóló 1934. évi törvény hat úgynevezett birodalmi gazdasági csoportot (Reichsgruppe) létesített: gyáripar, kereskedelem, bankok, biztosítás, energetika, kisipar. Ezek alá tartoztak az ágazati és területi gazdasági csoportok. A birodalmi csoportok élére igen széles jogkörrel a legnagyobb német monopolistákat állították „führerként": Schroedert, Kruppot stb.

Az állammonopolista kapitalizmusnak a fasiszta Németországra jellemző formája volt az állami vállalat-alapítás. Az 1937-ben alapított konszern, a Hermann Göring Werke, rövid idő alatt Németország egyik legnagyobb monopolista egyesülése lett.

A középrétegek nem kapták meg a fasiszta államtól az ígért segítséget. A monopóliumok érdekében bevezetett importszabályozás és központi nyersanyagelosztás következtében több százezer kisüzem-tulajdonos ment tönkre. Hitler nem teljesítette a „kamatrabszolgaság felszámolására", az áruházak bezárására, a kisipar és kiskereskedelem fejlődésének támogatására, a parasztok megsegítésére vonatkozó demagóg ígéreteit sem. Az iparban és a kereskedelemben egyaránt mérhetetlenül megerősödött a nagymonopolisták uralma.

A hitleri Németországban a többi kapitalista országnál erősebben érvényesült a monopoltőkére jellemző rothadás és élősdiség: a gazdaság militarizálása, az óriási improduktív kiadások, a járadékosok rétegének felduzzadása, a hivatali apparátus növekedése, az elnyomó szervek erősödése.

AZ ÁLLAMGÉPEZET TELJES FASIZÁLÁSA

A hitleristák roppant méretű bürokratikus apparátust hoztak létre: az állami alkalmazottak száma 2,7 millióról 4 millióra nőtt. Az államgépezetben egyre növekvő szerephez jutott a náci párt, amelyet egy 1933-as törvény „a német állameszme hordozójának" és „az állammal elválaszthatatlanul összefüggőnek" nyilvánított.

1934 januárjában a reichstag elfogadta „a birodalom új felépítéséről" szóló törvényt, amely megszüntette az egyes államok parlamentjeit (a landtagokat), és jogaikat a birodalmi kormányra ruházta át. Ugyanezen év februárjában felszámolták a reichsratot, az államok képviselőinek gyűlését.

A fasiszta diktatúra rendszerében eleinte tekintélyes helyet foglalt el az SA (Sturmabteilung). A rohamosztagok elsősorban a boltosok, alkalmazottak, közép- és részben szegényparasztok soraiból toborozták mintegy hárommillió tagjukat. 1934 tavaszán a középrétegek fokozódó elégedetlenségével összefüggésben a rohamosztagosok között zúgolódás támadt. Az SA soraiban sokan voltak olyanok, akik komolyan vették a hitleristák szociális demagógiáját. Most ezek becsapva érezték magukat, s „második forradalmat" követeltek, amelynek — az ő szóhasználatukkal élve — le kell számolnia a plutokraták uralmával. Az SA vezetői saját karrierista céljaik érdekében igyekeztek felhasználni ezt a lázongást. A rohamosztagosok főkolomposainak semmiféle politikai né-

Politikai foglyok a hohnsteini koncentrációs táborban, Bad-Schandau környékén
Fénykép. 1934

zeteltérésük nem volt Hitlerrel, csupán arra törekedtek, hogy ellenőrzésük alá vonják a Reichswehrt, és azt akarták, hogy az SA-osztagok képezzék a leendő sokmilliós hadsereg magvát.

Ám a tábornoki karnak és a magas rangú tiszteknek, akik mindenben támogatták Hitlert, eszük ágában sem volt átengedni a rohamosztagosoknak a hadigépezet irányítását, s ezért azt követelték tőle, hogy váltsa le az SA vezetőit, és tisztítsa meg a rohamosztagokat a „megbízhatatlan" elemektől. Ezt a követelést támogatták a Ruhr-vidéki monopolisták is. Hitler 1934 június végén Essenben találkozott Thyssennel és Krupp-pal, és biztosította őket arról, hogy leszámol a rohamosztagos ellenzékkel, cserébe viszont ígéretet kapott, hogy Hindenburg halála után biztosítják részére az elnöki posztot.

Június 30-án a hitleristák Berlinben, Münchenben és más nagyvárosokban könyörtelenül leszámoltak a „második forradalom" híveivel. Az áldozatok száma meghaladta az ezret. A meggyilkoltak között voltak az SA vezetői, Röhm, Ernst és Heines. A nácik egyidejűleg megöltek egyes politikusokat is, akik veszélyessé válhattak számukra a helyzet kiéleződése esetén: Schleicher volt birodalmi kancellárt, Gregor Strasser kegyvesztett fasiszta vezért és másokat.

Röviddel ezután, 1934 augusztusában, meghalt Hindenburg. Hitler magához ragadta az elnöki hatalmat, és fölvette a „vezér és kancellár" címet. Lépését, hogy „törvényességét" ne lehessen kétségbevonni, népszavazásra bocsátotta. De még a példátlan terror körülményei között is több mint ötmillió ember szavazott Hitler diktatúrája ellen.

Mindezek a fejlemények zavart keltettek a fasiszta diktatúra hívei körében. Az illegalitásban működő demokratikus erők azonban nem tudták kihasználni a helyzetet. A hitleristáknak sikerült leküzdeni a fasiszta rendszer válságát, és teljessé tenni az államgépezet fasizálását. Június 30 után jelentékenyen csökkentették az SA-osztagok létszámát. Rohamosan megnőtt az SS (Schutz-Staffel) befolyása. Nagyiparosok, junkerek, államhivatalnokok tülekedtek, hogy magas rangot szerezzenek az SS-ben. Óriási hatalomra tett szert a Gestapo (Geheime Staatspolizei — titkos államrendőrség), amely az egész országot a spiclik és provokátorok hálójával fonta be. 1935-ben a Gestapót kivonták az igazságügyi szervek ellenőrzése alól, s az immár jogilag is teljesen büntetlenül végezhette terrorista tevékenységét. A Gestapo Németország határain túlra is kinyújtotta csápjait, számos országban ügynökségeket létesített.

A NÁCI TERROR ÉS DEMAGÓGIA

Az SS és a Gestapo hóhérai fizikailag megsemmisítették a német nép legjobbjait. Ezrével kínozták meg és végezték ki az antifasisztákat; százezreket vetettek börtönbe és koncentrációs táborba. A fasiszta terror áldozatául estek olyan kiváló harcosok, mint John Schehr, Thälmann harcostársa, Edgar André és Fiete Schulze, a hamburgi proletariátus kommunista vezetői, Carl Ossietzky, a kiváló haladó publicista, Erich Mühsam író és sokan mások. A hitleristák egyik leggyűlöltebb foglya Thälmann volt. Eredetileg bíróság elé akarták állítani, és már hírt is adtak erről, de félelmükben, hogy itt is olyan szégyenletes kudarcot vallanak, mint a lipcsei perben, lemondtak e tervről.

A fasiszták az iszonyú terror mellett kiterjedten alkalmazták a demagógia eszközeit is. Jutalmakkal, pótszabadságokkal, kirándulások szervezésével stb. igyekeztek megvásárolni a munkásság felső rétegét, a népet sovinizmussal mérgezték, a háború és a „katonai erények" kultuszát ápolták.

A nácizmus ideológiájának szerves része volt a fajelmélet, amelyet a törvényhozás állami dogmaként rögzített. A faji gondolat propagandája különféle célokat szolgált. Először is az volt a célja, hogy felszítsa a nacionalista hangulatokat, és elterelje a néptömegek — elsősorban a kispolgárság — figyelmét a társadalmi egyenlőtlenségről, minden bajért a zsidók és más „idegenek"

Katonai kiképzés a munkatáborban
Fénykép

„túlsúlyát" okolva. Emellett — ez volt legfontosabb célja — a faji propaganda ideológiailag előkészítette a világuralomért indítandó háborút, a területi hódításokat és a „nem teljesértékű" népeknek a német „herrenvolk" általi leigázását. A hitleristák a „herrenvolk"-eszmével — a vagyonos felső réteg, a nemzet „legértékesebb" része érdekében — a nemzet egységének illúzióját keltették, hogy elmossák az osztályellentéteket, és a nép minden erejét a monopolisták és junkerek agresszív terveinek szolgálatába állíthassák.

A hitlerizmus ideológiájában fontos helyet foglalt el a Németország „túlnépesedéséről" szóló elmélet, amelynek szintén az volt a rendeltetése, hogy a társadalmi egyenlőtlenséget leplezze. A fasiszták azt hangoztatták, hogy a „túlnépesedés" egyedüli ellenszere a harc az „élettérért", vagyis más népek, elsősorban a szlávok területeinek meghódítása. A hitleristák, hogy tudományos színezettel lássák el propagandacélokat szolgáló elméleteiket, a legkülönbözőbb áltudósokat állították szolgálatukba: „geopolitikusokat", „fajkutatókat", akik nagy igyekezettel gyűjtötték az „érveket" a fasizmus embergyűlölő eszméihez.

A MUNKÁSOSZTÁLY HELYZETE

A hitleri diktatúra mindenekelőtt a proletariátus ellen irányult. A nácik szétzúzták a munkásosztály politikai és szakmai szervezeteit, megfosztották a munkásságot elemi demokratikus szabadságjogaitól. A „nemzeti munka szervezetéről" szóló 1934. évi törvény egycsapásra semmivé tette a német proletárok évtizedes harcának eredményeit. Megszüntette az üzemi bizottságokat, feljogosította a vállalkozókat, hogy saját belátásuk szerint szabályozzák a gyár belső életét, állapítsák meg a munkaidőt, a bérfizetés idejét és módját, hogy pénzbüntetéseket rójanak ki és felmondás nélkül elbocsássák a munkásokat. Az üzemi bizottságok helyett létrehozták a „bizalmiak" intézményét: a bizalmiakat a vállalat tulajdonosa által összeállított lista alapján választották. A törvény a vállalkozókat „vezetőknek", („führer"), a munkásokat „vezetetteknek" nevezte. Később, amikor a munkásoknak több üzemben sikerült olyan bizalmiakat választani, akik valóban az ő érdekeiket képviselték, a bizalmiak választhatóságát megszüntették.

1934-ben a fasiszta hatóságok kategorikusan megtiltották a mezőgazdasági munkásoknak, hogy a városba költözzenek. Ezután rendeleti úton sorra korlátozták a fémmunkások, az építőipari és vegyipari munkások munkahely-változtatási jogát. 1935-ben a kormány bevezette a kötelező munkaszolgálatot a 25 éven aluli férfiakra és nőkre, 1938-ban pedig az egész felnőtt lakosságra

kiterjedően. Emberek milliói lényegében ingyen dolgoztak stratégiai célú építkezéseken, laktanyák, repülőterek, továbbá a Göring-konszernhez tartozó és állami üzemek építkezésein.

A termelés növekedése és az egyes iparágakban mutatkozó munkáshiány ellenére 1937-ben még a hivatalos statisztika is több mint 900 000 munkanélkülit ismert be. A valóságban azonban jóval többen voltak munka nélkül. A hitleristák százezreket nem vettek fel a munkanélküliek listájára: a „megbízhatatlanokat", azokat a serdülőket, akik munkaszolgálatukat teljesítették, vagy akiket hatósági kényszerrel „kisegítőnek" rendeltek a nagybirtokokra és kulákgazdaságokba, és így tovább. Mindezt tekintetbe véve 1937-ben a munkanélküliek száma elérte a 2,7 milliót.

Jelentékenyen fokozódott a munkaintenzitás, és megnőtt a munkaidő. A katonai megrendeléseken dolgozó üzemekben sok helyütt 12—14 órás műszakban dolgoztak. A német munkások átlagos reálbére 1937-ben csak 9 százalékkal volt magasabb, mint 1932-ben.

Ugyanakkor a monopolisták hatalmas bevételekhez jutottak. A Vereinigte Stahlwerke bruttó nyeresége 1934-ben 120 millió márka volt, 1937-ben 257 millió, Kruppé 1933-ban 118 millió, 1937-ben 317 millió márka. Azok az összegek, amelyeket a Ruhr-vidéki ágyúkirályok, a vegyipari, kohászati, repülőgépgyártó társaságok urai a hitlerista klikk hatalomra jutására fordítottak, busásan megtérültek.

AZ ANTIFASISZTA MOZGALOM. A KOMMUNISTA PÁRT HARCA A MUNKÁS-EGYSÉGFRONTÉRT

A hitleri rezsimmel nemcsak a dolgozók, hanem részben a vagyonos osztályok is elégedetlenek voltak. A burzsoázia egyes rétegeit felháborította a monopóliumok eluralkodása; a papság egy részében ellenszegülést váltott ki a hitleristák azon törekvése, hogy ellenőrzésük alá vonják az egyházat, és felszámolják az egyházi szervezeteket; a tisztikarban számosan ellenezték a háború előkészítésének hitleri módszereit. Ám ezek a burzsoá ellenzéki körök nem szánták el magukat a cselekvésre. Nagyon ritkán fordult elő, hogy közéleti személyiségek nyíltan tiltakozni mertek a fasizmus gonosztettei ellen; e kevesek közé tartozott Martin Niemöller evangélikus lelkész, aki bátor prédikációkban ostorozta a hitlerizmus embergyűlölő lényegét, s ezért 1937-ben koncentrációs táborba zárták.

Egyedül a munkásosztály fejtett ki határozott ellenállást a fasiszta elnyomással szemben. Az antifasiszta munkások a náci Németország háborús felkészülésének meghiúsítására törekedve fékezték a munkatempót, nehezen észrevehető, de lényeges selejtet csempésztek a kész termékek közé, rövid ideig tartó sztrájkokat szerveztek, amelyek többségükben gazdasági jellegűek voltak, de a hitleri diktatúra körülményei között politikai jelentőségre tettek szert. A fasiszta hatóságok rövid idő alatt — 1935 júliusától augusztusig — 13 sztrájkot és 39 szabotázscselekményt vettek nyilvántartásba.

Az antifasiszták élén a kommunisták álltak, akik a kegyetlen üldöztetések ellenére, a hóhérbárd fenyegetésével dacolva is folytatták a harcot. A kommunista párt a náci uralom első éveiben súlyos veszteségeket szenvedett, s hihetetlenül nehéz körülmények között kellett tevékenységét a mély illegalitás követelményeinek megfelelően átépítenie. Fokozatosan kiépült a rugalmas konspirációs csoportok rendszere, amelyek illegális irodalmat adtak ki, földalatti rádióadásokat szerveztek, külföldről kapott újságokat és brosúrákat terjesztettek a lakosság körében. 1935-ben a Gestapo 1 670 000, 1936-ban pedig 1 643 000 példányban fedezett fel illegális sajtótermékeket, s ennél természetesen jóval több került forgalomba. 1934 augusztusában Németország Kommunista Pártjának vezetősége felszólított minden antifasisztát, hogy maximálisan használják ki a legális lehetőségeket is, egyebek között hatoljanak be a hitlerista tömegszervezetekbe: a szakszervezeteket helyettesítő Német Munkafrontba, a sportegyesületekbe stb.

Németország Kommunista Pártjának 1935 októberében Brüsszelben tartott konferenciája

feladatul tűzte a kommunisták elé, hogy mindenáron szüntessék meg a munkásosztály végzetes megosztottságát, az illegalitásban hozzák létre a kommunisták és szociáldemokraták egységfrontját, és ezen túlmenően törekedjenek széles körű népfront kialakítására. A konferencia határozatai rámutattak, hogy a hitlerista diktatúrára csak valamennyi valódi antifasiszta — pártállástól és meggyőződéstől független — harci összefogása mérhet döntő csapást.

A munkás-egységfrontért és a népfrontért vívott harcot nehezítette, hogy a német szociáldemokrácia vezetése konokul megtagadta az együttműködést a kommunista párttal. 1935 végén és a rákövetkező években Prágában és Párizsban Németország Kommunista Pártja Központi Bizottságának képviselői többször találkoztak a Németországi Szociáldemokrata Párt vezetőségének megbízottaival, de ezek a találkozók mind eredménytelenül végződtek. 1936-ban Párizsban Heinrich Mann elnöklete alatt megalakult a német népfront előkészítő bizottsága; ebben a kommunista és a szociáldemokrata párton kívül a német antifasiszta emigráció más irányzatainak képviselői is részt vettek. A jobboldali szociáldemokraták álláspontja azonban szűk keretek közé szorította a bizottság tevékenységét.

Németország Kommunista Pártjának
illegális újságjai és röpcédulái
1933—1935

Németországon belül helyenként mégis sikerült együttműködést kialakítani a kommunisták és szociáldemokraták között. Berlinben, Württembergben és másutt megállapodás jött létre a fasiszta terror, a spiclik és a provokátorok elleni közös akciókra és a náci terror áldozatainak megsegítésére vonatkozólag. Hessen-Frankfurt körzetében szoros kapcsolat létesült a kommunista és szociáldemokrata szervezetek között. A Rajnavidéken sikerült együttműködésre lépni a katolikus dolgozókkal is. 1936 végén Berlinben megalakult a Német Népfront elnevezésű antifasiszta csoport; programja sok tekintetben megegyezett a kommunista párt brüsszeli konferenciáján elfogadott megállapításokkal. Badenben és Dortmundban az antifasiszta munkások a Német Munkafront szervezeteit használták fel arra, hogy ellenállást szervezzenek a bércsökkentési tendenciákkal szemben.

Az együttműködés néhány nagyobb megmozdulást is lehetővé tett: 1936-ban a rüsselsheimi Opel autógyárban sztrájk tört ki a munkabér leszállítása ellen, 1937-ben a Saar-vidéki bányászok léptek akcióba a munkaidő meghosszabbítása és a vasárnapi műszak ellen stb.

A német antifasiszták a spanyol polgárháború és német—olasz intervenció idején a nemzetközi szolidaritás nagyszerű példáit nyújtották. Óriási akadályokat leküzdve önkénteseket küldtek a frontra, hogy fegyveresen harcoljanak a köztársaságiak oldalán. Németországban gyűjtést szerveztek a köztársasági Spanyolország javára; a német munkások adományaiból jelentékeny összeg gyűlt össze.

A kommunistáknak azonban mégsem sikerült elérni a kitűzött célt: nem tudták megteremteni Németországban a munkás-egységfrontot és a népfrontot. A proletariátus megosztottságának fennmaradásában, következésképp az antifasiszta mozgalom gyengeségében nagy felelősség terheli a német szociáldemokrácia vezetőségét.

A HADSEREG ÚJRAFELFEGYVERZÉSE. ÁTTÉRÉS A HÁBORÚ NYÍLT ELŐKÉSZÍTÉSÉRE

1934-ben a hitleristák megkezdték a Blomberg hadügyminiszter által kidolgozott titkos terv megvalósítását, amelynek értelmében 300 000 főre kellett növelni a hadsereg létszámát. A Reichswehr tisztikarának és legénységének létszáma már ez év végére elérte a 240 000 főt; az SS-alakulatokkal együtt Németország reguláris fegyveres erőinek létszáma 480 000 főt tett ki. Ezenkívül 1—1,2 millió fegyverest tömörítettek a rohamosztagok és a különféle katonai jellegű szervezetek; ezek jelentékeny része később beleolvadt a reguláris hadseregbe.

Az amerikai és angol imperialisták — arról ábrándozva, hogy a hitleri agressziót majd a Szovjetunió ellen irányítják — különböző módokon segítették Németország titkos újrafelfegyverzését. Az amerikai monopóliumok 1934—1935-ben repülőgépeket és repülőgépmotorokat szállítottak Németországnak (ez utóbbi különösen fontos volt, minthogy Németországban az erős légiflotta kiépítését gátolta a motorgyártás bizonyos elmaradása), átadták német cégeknek különböző katonai fontosságú termékfajták gyártási titkait, pénzelték a műbenzin laboratóriumi, majd gyári előállítására irányuló kutatásokat. 1934-ben, amikor a Hitler-kormány súlyos valutahiánnyal küszködött és beszüntette a külföldi kölcsönökkel kapcsolatos kifizetéseket, Anglia megállapodást kötött vele, amelynek értelmében kötelezte magát, hogy minden Németország által eszközölt 55 font sterling értékű angliai vásárlás ellenében 100 font értékű árut vásárol Németországban, s azért valutával fizet. Németország e megállapodás alapján legkevesebb 100 millió font sterlinget használt fel stratégiai nyersanyagok beszerzésére. Ugyanezen év végén angol és amerikai kőolajtársaságok megegyeztek az I. G. Farbenindustrieval, hogy több mint egymillió tonna olajterméket adnak el neki.

Németország alaposan kihasználta a nyugati hatalmak gazdasági és politikai támogatását, és gyors ütemben bővítette a haditermelést. A Hitler-kormány egyidejűleg arra készült, hogy egyoldalúan felmondja a versailles-i békeszerződés katonai rendelkezéseit, s így elhárítsa az utolsó akadályokat a sokmilliós hadsereg megteremtésének útjából.

1934 végén—1935 elején a hitleristák a küszöbön álló Saar-vidéki népszavazás kapcsán lármás propagandahadjáratot indítottak a Saar-vidék „felszabadításának" demagóg jelszavával. Az angol és amerikai imperialisták ugyancsak amellett foglaltak állást, hogy a Saar-vidéket adják át Németországnak. A területet elözönlő SA- és SS-alakulatok terrorizálták a lakosságot, leszámoltak az antifasisztákkal. Mindennek eredményeként a Saar-vidéki lakosság többsége a Németországhoz való csatlakozás mellett nyilatkozott.

1935 tavaszán a hitleristák elhatározták, hogy nem leplezik tovább háborús előkészületeiket. 1935. március 13-án Göring — légügyi miniszteri minőségében — bejelentette a német légierő újjáélesztését, s három nap múltán, március 16-án Hitler aláírta az általános hadkötelezettség bevezetéséről és 500 000 fős hadsereg felállításáról szóló törvényt. Németország ezzel önhatalmúlag felrúgta a versailles-i békeszerződés legfőbb katonai vonatkozású cikkelyeit.

Németország háborús készülődésének útját szeghette volna a kollektív biztonsági rendszer, melynek megteremtését a Szovjetunió fáradhatatlanul szorgalmazta. A nyugati hatalmak azonban meghiúsították a szovjet kormánynak minden olyan erőfeszítését, amely az agresszorokkal szembeni kollektív fellépés megszervezésére irányult. Így például Anglia állásfoglalása segítette a hitleri Németországot abban, hogy elhúzza, majd meghiúsítsa a sokoldalú kelet-európai kölcsönös segély-

Német harckocsik hadgyakorlaton
Fénykép. 1935

nyújtási szerződésről 1934—1935-ben folytatott tárgyalásokat. 1935 júniusában megkötötték az angol—német flottaegyezményt, amely a német hadiflotta felső határát a brit flotta 35 százalékában, a tengeralattjáró flottáét pedig 45 százalékában állapította meg, vagyis Franciaországgal egyenlő szinten. Németország jogot nyert arra, hogy hadiflottája tonnatartalmát több mint ötszörösére növelje, tengeralattjáró flottájáét pedig még a megállapított határokon túl is, ha „különleges körülmények" állnak elő — ezen a Szovjetunió elleni háborút értették.

Az imperialista nagyhatalmak tehát — arra számítva, hogy fel tudják használni a Szovjetunió ellen — igyekeztek „megbékéltetni" Németországot, de ezek a kísérletek a legcsekélyebb mértékben sem küszöbölték ki a köztük és Németország között fennálló mély ellentéteket. Németország szünet nélkül támadta Anglia, Franciaország és az Egyesült Államok gazdasági és politikai pozícióit.

1936 tavaszán a Hitler-kormány elérkezettnek látta az időt a következő lépésre a nemzetközi szerződések egyoldalú megszegésének útján: elhatározta a rajnai demilitarizált övezet katonai megszállását. Anglia, Franciaország és az Egyesült Államok magatartása az etiópiai olasz agresszióval szemben megerősítette a hitleristákat abbeli meggyőződésükben, hogy büntetlenül megvalósíthatják szándékaikat. A Párizsban működő ügynökök is azt jelentették, hogy Franciaország nem tesz ellenlépéseket, ha Németország remilitarizálja a rajnai övezetet. Hitler 1936. március 7-én kiadta a parancsot a német csapatoknak, hogy vonuljanak be a rajnai övezetbe, egyben bejelentette, hogy felbontottnak tekinti a locarnói szerződést.

A német hadsereg ebben az időpontban jóval gyengébb volt, mint a francia. A rajnai övezetbe bevonuló német egységeknek parancsuk volt arra, hogy francia katonai ellenakciók esetén haladéktalanul forduljanak vissza. De francia részről semmiféle csapatmozdulatra nem került sor, pedig mindenki előtt világos volt, hogy ez a német lépés közvetlenül elsősorban Franciaországot és

Belgiumot fenyegeti. A nyugati hatalmak vezető körei még gazdasági rendszabályokat sem foganatosítottak Németország ellen, noha erre az időpontra a hitleristák valuta- és aranykészlete teljesen kimerült, s megfelelő szankciók esetén kénytelenek lettek volna beszüntetni a nyersanyagbehozatalt, következésképpen lelassítani a fegyverkezés ütemét.

A német világháborús előkészületek fontos láncszemét képezték a katonai-politikai tömbök. 1936 októberében hivatalos formát öltött a gyakorlatilag már létező „Róma—Berlin tengely", s Németország és Olaszország között megegyezés jött létre a délkelet-európai gazdasági befolyási övezetek felosztására vonatkozólag. 1936. november 25-én Németország és Japán aláírta az úgynevezett antikomintern paktumot, amely együttes harcot hirdetett a „bolsevizmus" ellen. Németország és Japán kötelezettséget vállaltak, hogy az elkövetkezőkben ebben az értelemben koordinálják külpolitikai lépéseiket, és megteszik a szükséges intézkedéseket „azok ellen, akik belföldön vagy külföldön, közvetlenül vagy közvetve a Kommunista Internacionálé javára tevékenykednek". A szerződés titkos záradékában szükségesnek jelentették ki, hogy a Szovjetunió elleni háború esetén kölcsönös segítséget nyújtsanak egymásnak. Az antikomintern paktum azonban valójában az Egyesült Államok, Anglia és Franciaország érdekei ellen is irányult.

1937. november 6-án a fasiszta Olaszország is csatlakozott az antikomintern paktumhoz. Németország szabad kezet kapott Közép-Európában és a Balkánon, viszont támogatásáról biztosította Olaszországot a Földközi-tenger medencéjével kapcsolatos terveinek megvalósításában.

Ugyanezekben a napokban Hitler titkos értekezletet tartott a katonai vezetők — Blomberg, Fritsch, Raeder —, Göring és Neurath külügyminiszter részvételével. Megtárgyalták az „élettér" kiharcolásával — Ausztria és Csehszlovákia meghódításával — kapcsolatos konkrét direktívákat. Hitler kijelentette, hogy a fegyverkezési programot lényegében megvalósították.

A náci Németország vezetői elérkezettnek látták az időt a nyílt fegyveres agressziókra.

XIV. FEJEZET

A FASISZTA OLASZORSZÁG TÁMADÁSA ETIÓPIA ELLEN. AZ ETIÓP NÉP HARCA FÜGGETLENSÉGÉÉRT

A fegyveres hódítások útjára lépő imperialista államok közé tartozott a fasiszta Olaszország is. Etiópia (Abesszínia) ellen intézett támadásával újabb világháborús tűzfészek jött létre. A gyenge, védtelen afrikai ország elleni olasz agresszió emellett kifejezetten gyarmatosító jellegű háború volt. Ezért az etióp népnek függetlensége védelmében vívott harca nagy jelentőséggel bírt a többi gyarmati és függő országra nézve is, mint az antiimperialista nemzeti felszabadító világmozgalom szerves része.

AZ OLASZ FASIZMUS AGRESSZÍV TERVEI

A lényegénél fogva agresszív olasz fasizmus a végsőkig fokozta az imperialista Olaszország által már az előző történeti időszakban felvetett hódító terveket. A világgazdasági válság súlyos következményei és a nyomában fellépő belpolitikai bonyodalmak a harmincas évek közepén megerősítették a vezető fasiszta körökben azt a meggyőződést, hogy a nehézségek leküzdésének egyedüli útja Olaszország területének kiterjesztése más országok és népek rovására, nagy olasz gyarmatbirodalom kiépítése. Az időpont megválasztásában nagy szerepet játszott a nemzetközi helyzet: a japán agresszió és a német fasiszta revanspolitika büntetlensége láttán az olasz fasiszták biztosak voltak abban, hogy ők sem ütköznek ellenállásba.

A fasiszta Olaszország expanziós programja roppant étvágyról tanúskodott: kiterjedt az egész Földközi-tengerre, amelyet a fasiszta propaganda az ókori Rómára visszanyúló „történelmi" jogokra hivatkozva így emlegetett: „a mi tengerünk" (mare nostrum). A Balkánon Olaszország, nem érve be Albániával — amelyet gyakorlatilag protektorátusa alá vont —, más országokra is ki akarta terjeszteni befolyását, s evégből megpróbált a saját égisze alatt álló politikai csoportulást összekovácsolni a kisantant ellensúlyozására. Az olasz fasiszták azon voltak, hogy megerősítsék befolyásukat a Duna-medencében, kiváltképp Ausztriában és Magyarországon; elsősorban ez a magyarázata annak, hogy Mussolini az 1934. évi ausztriai náci puccskísérlet alkalmával fellépett a hitleri anschluss-tervek megvalósítása ellen.

A fasiszta Olaszország azonban mindezeken a területeken túl nagy akadályokba ütközött. Az angolok és a franciák meghiúsították a balkáni olaszbarát blokk kialakítását, majd közreműködésükkel Jugoszlávia, Görögország, Románia és Törökország egy egészen másfajta tömböt hozott létre: az úgynevezett Balkán-antantot, mely a versailles-i békeszerződésben megállapított határok revíziója ellen, következésképpen Olaszország politikája ellen is irányult. A hitleri Németország

hajlandó volt részben támogatni a földközi-tengeri és a balkáni olasz elgondolásokat, de a Dunamedencében az olasz és a német politika útjai teljesen elváltak egymástól.

Ily módon az olasz expanzió lehetőségei Európában rendkívül korlátozottak voltak. Emiatt a fasiszta Olaszország agresszív terveiben egyre inkább az afrikai gyarmatok kiterjesztése került az első helyre. A meglevő olasz gyarmatok — Líbia, Szomália és Eritrea — alig hoztak hasznot az anyaországnak. A kíméletlen gyarmati uralom teljesen tönkretette a bennszülött lakosságot. Mezőgazdasági művelés csak nagyon kis méretekben, a ritkán elszórt oázisokban folyt. Ipar egyáltalán nem létezett. A nagyobb arányú olasz bevándorlás számára sem voltak meg a kellő feltételek. A líbiai kivitel kétharmada, a behozatalnak több mint háromnegyede Olaszországra jutott, de Líbiának sem felvevőpiacként, sem nyersanyagforrásként nem volt különösebb jelentősége. A három gyarmat elsősorban katonai-stratégiai szempontból volt fontos: mint felvonulási terület a további terjeszkedéshez Tunisz, Egyiptom és Etiópia felé.

A francia, illetve angol fennhatóság alá tartozó Tunisz és Egyiptom megszerzése elérhetetlen álom volt az olasz fasiszták számára. De az már egyáltalán nem volt kilátástalan vállalkozás, hogy megkíséreljék Etiópia elfoglalását, revansot véve a szégyenletes vereségért, amelyet az etiópok 1896-ban Aduánál Olaszországra mértek.

OLASZORSZÁG MILITARIZÁLÁSA

A fasiszta Olaszország erőteljesen készült a háborúra. Megerősítették az olasz hadiflottát (főként gyors cirkálókkal és tengeralattjárókkal), kibővítették a haditengerészeti és légitámaszpontok hálózatát. Nagy katonai létesítmények épültek Pantelleria szigetén, Szicíliában, Tripoliban, Tobrukban, Rodosz szigetén és a Dodekanészosz-szigeteken. 1933—1934-ben a katonai kiadások a költségvetés 18,7 százalékát tették ki.

1934-ben elfogadták az olasz nemzet militarizálásáról szóló törvényt. A törvény kimondta, hogy minden olasz állampolgár 18 és 55 éves kora között katonai szolgálatot teljesít előkiképzés, tényleges szolgálat, rövidebb időtartamra szóló behívások formájában és végül tartalékosként. A hadsereg és a fasiszta milícia mellett az egész lakosságra kiterjesztették a kötelező katonai kiképzést. Különös figyelmet fordítottak a katonai kiképzésre a fasiszta ifjúsági szervezetekben. Az érettségi bizonyítvány kiadását tiszti vizsga letételéhez kötötték. A fiatalokat az erőszak kultusza, a sovinizmus, a más népek iránti megvetés szellemében nevelték.

A katonai követelményeknek megfelelően építették át az ország gazdasági életét is, amely nagy nehezen leküzdötte a válság következményeit. Az 1934-ben megindúló ipari termelésnövekedés elsősorban a hadiipart és az azzal összefüggő iparágakat — a gépkocsigyártást, a hajóépítést, a műszálipart, az alumíniumipart — érintette, a közszükségleti cikkek termelése viszont csökkent.

A gazdaság militarizálásának érdekeivel összhangban — akárcsak a náci Németország — a fasiszta Olaszország is az autarkia politikáját folytatta. Ez nagy tőkebefektetéseket igényelt, és hátrányosan hatott a nemzetgazdaságra, megbontva annak hagyományos struktúráját. Művelés alá fogták a szegényes érc- és fűtőanyag-lelőhelyeket, egyes iparágakat rossz minőségű hazai nyersanyag felhasználására állítottak át, drága pótanyagokat állítottak elő. Mindezen a nagy monopóliumok nyertek, melyek az államtól hatalmas összegű szubvenciókat kaptak.

Fokozódott a tőke koncentrációja és centralizációja, növekedett az állammonopolista kapitalizmus szerepe. A fasiszta állam ipari kényszerkartellizálást hajtott végre. 1932-től 1935-ig a kartellek száma közel megnégyszereződött. Az állam ellenőrzése alá vonta a nagybankokat, és új szerveket létesített a hadiipar finanszírozására. Fontos állammonopolista szerv volt az 1933-ban alapított Ipari Újjáépítési Intézet (Istituto per la Ricostruzione Industriale — IRI). Feladata eredetileg az volt, hogy állami hiteleket nyújtson a válság idején csődveszélybe került trösztöknek

és bankoknak. Az IRI összesen 11 milliárd lírát folyósított ilyen célokra. E gazdasági műveletek eredményeképpen sok ipari monopólium és vezető bank részvényeinek jelentős része az IRI birtokába jutott. Az IRI és a vele kapcsolatban álló, az állam közvetlen részvételével alapított bankok és részvénytársaságok ellenőrzése kiterjedt a legnagyobb hajógyárakra és hajózási társaságokra, a vasiparra, a gépgyártásra, műgumi- és cellulózgyártó vállalatokra, a villamossági és a vegyiparra stb. A továbbiakban az IRI szerepe még inkább megnőtt: feladatává tették a hadiipari építkezések, valamint az autarkiával kapcsolatos intézkedések finanszírozását.

A háborús előkészületek keretében a fasiszta Olaszország megkezdte a stratégiai nyersanyagkészletek felhalmozását. Ez igen nehéz feladat volt. Az ország a szükséges 34 féle katonai nyersanyagból mindössze nyolccal rendelkezett. A szénszükséglet 75—80 százalékát, a kőolajfogyasztás 95 százalékát, a gyapot 99 százalékát import útján szerezték be. A válság éveiben az aranykészlet leapadt, s ez korlátozta a nyersanyag- és üzemanyag-vásárlási lehetőségeket. A fasiszta kormányzat nagy erőfeszítéseket tett a kivitel fokozására, és lázas igyekezettel kereste a további lehetőségeket a stratégiai nyersanyagimport pénzügyi fedezetének biztosítására. Az olasz—etióp háború előkészítése idején, amikor a stratégiai tartalékok problémája különösen kiéleződött, számos áru behozatalát engedélyhez kötötték, majd állami monopóliummá nyilvánították a szén, a koksz, a réz és az ón importját, s külön minisztériumot létesítettek a külkereskedelem és a valutaforgalom szabályozására.

Ugyancsak a militarizálást szolgálták a „korporatív állam" megerősítését szolgáló 1934. évi törvények. A korporációs rendszer, amelynek gondolata még a fasiszta rendszer első éveiben merült fel, tovább fejlődött a harmincas években, midőn megalakították a Korporációk Országos Tanácsát. Egy-egy korporáció a megfelelő iparágakban működő vállalkozói szövetségek és „szindikátusok" (fasiszta szakszervezetek), továbbá a fasiszta párt képviselőiből állott. Az egész korporációs szervezetet a Mussolini vezetése alatt álló Korporációügyi Minisztérium irányította.

A korporációk körül a fasiszták zajos propagandahadjáratot bontakoztattak ki, melynek célja az volt, hogy elhitesse: a korporációk biztosítják a néptömegeknek az államigazgatásban való részvételét. Demagóg módon azt hirdették, hogy Olaszországban valamiféle különleges, „osztályfeletti", „igazságos" társadalmi rend jött létre, amely „összekapcsolja a magánkezdeményezést az állami ellenőrzéssel". A valóságban a korporációkat a bankárok, a nagyiparosok és a fasiszta hivatalnokok vezették.

A nagymonopóliumok a korporációkon keresztül anyagi támogatást kaptak az állami költségvetés terhére, s a korporatív rendszert a dolgozók jogai elleni támadásra használták fel. A korporációk hivatva voltak elősegíteni a háború ideológiai előkészítését, a hátország megszilárdítását.

AZ OLASZ DOLGOZÓK HARCA A FASIZMUS ÉS A HÁBORÚS VESZÉLY ELLEN

Az olasz nép tömegei folytatták a harcot a fasiszta vezető körök reakciós politikája ellen. Az országban nem szűntek meg az antifasiszta megmozdulások: tüntetéseket szerveztek, illegális gyűléseket tartottak, röpcédulákat és kiáltványokat terjesztettek. A munkások harcoltak a tőke támadása ellen. A földszűkétől és az adóktól végső kétségbeesésbe hajszolt parasztok körében spontán felkelések robbantak ki. Csupán az 1934-es év néhány hónapja alatt több tucat antifasiszta megmozdulás zajlott le. Ezek az akciók azonban elszigeteltek maradtak, és nem mozgattak meg jelentősebb tömegeket.

Az Olasz Kommunista Párt nagy veszteségeket szenvedett a fasiszta rendszer éveiben. 1927-től kezdve hetenként hivatalos közleményt adtak ki a fasiszta Különleges Bíróság ítéleteiről. Az elítélt 4671 vádlottból 4030 volt kommunista, a koncentrációs táborba zárt 10 000 ember

közül pedig 8000. A párt alapítójának és vezetőjének, Antonio Gramscinak, akit a Különleges Bíróság több mint 20 évi börtönre ítélt, embertelen kínzásokat kellett kiállnia. Magánzárkában tartották, Mussolini utasítására módszeresen megakadályozták az alvásban, s a súlyosan beteg embertől megtagadták a megfelelő orvosi ellátást.

De a kommunistákat nem törték meg sem a kivételes törvények, sem a fasiszta titkosrendőrség, sem a börtönök és koncentrációs táborok. A párt a szakadatlan harcok tüzében megtisztult az opportunista elemektől, tovább fejlesztette stratégiáját és taktikáját, s fokozatosan az ország összes demokratikus erőinek vonzásközpontjává lett.

Külföldön megszervezték a kommunista irodalom kiadását. Párizsban olasz nyelvű hetilapot adtak ki. Ezt a francia kormány ismételten betiltotta, de megváltoztatott címmel megannyiszor újra megjelent. A párt elméleti folyóiratot is adott ki „Stato Operaio" („Munkásállam") címmel. A példányok egy részét cigarettapapírra nyomták, s nagy nehézségek árán, súlyos kockázatot vállalva eljuttatták Olaszországba. Az Igazság és Szabadság elnevezésű demokratikus mozgalom, amely 1929-ben jött létre a franciaországi olasz emigráció polgári és kispolgári köreiben, együttműködött a kommunistákkal a fasizmus elleni küzdelemben.

A kommunista párt az összes demokratikus erők egyesítésére, a munkásmozgalmon belüli szakadás megszüntetésére törekedett. 1934-ben a kommunisták és a szocialisták akcióegység-megállapodást kötöttek.

ETIÓPIA HELYZETE

Etiópia a harmincas években fejletlen, elmaradott társadalmi berendezkedésű állam volt. Anglia, Franciaország és Olaszország afrikai gyarmati hódításai nyomán e hatalmak birtokainak gyűrűjébe került, és elszakadt a tengertől, de az imperialisták közötti éles ellentétek jóvoltából sikerült megmenekülnie a gyarmati sortól. 1923-ban Franciaország támogatásával Etiópiát felvették a Népszövetségbe.

Az ország tízmilliós lakossága különböző nyelveket beszélő néptörzsekből állott. A népesség főfoglalkozása a mezőgazdaság volt. Az óriási sztyeppés területek kedveztek az állattenyésztés fejlődésének, de a földművelés igen alacsony színvonalon állt. A föld megművelésének módszerei ősidők óta szinte semmit sem változtak. Rendkívül kezdetleges, fából, csontból és kőből készült szerszámaik voltak. A vaséllel ellátott kapa ritkaságnak számított, többnyire közönséges botot használtak, melynek végére vasszöget erősítettek. A parasztok a termésnek mintegy egyharmadát, az állati szaporulat egyötödét a feudális úrnak szolgáltatták be, ezenkívül súlyos adókkal tartoztak az egyháznak és az államnak.

A parasztok feudális jellegű földesúri kizsákmányolása mellett rabszolgamunkát is alkalmaztak. A rabszolgák főként hadifoglyokból kerültek ki, akiket a földesurak a belháborúkban vagy az ország határain túl élő afrikai törzsek ellen szervezett rajtaütések során szereztek. A rabszolgamunkát szinte kizárólag a földesurak háztartásában alkalmazták. A legnagyobb uraknak több ezer rabszolgájuk is volt.

Az ipari fejlettség tekintetében Etiópia az utolsók között volt a világon. A háziipart és a kézművességet leszámítva nemzeti ipar egyáltalán nem létezett.

A külföldi tőkések fontos gazdasági és pénzügyi pozíciókra tettek szert. Az ország egyetlen vasútvonala, a bankok, az összes kereskedelmi, illetve ipari-kereskedelmi cégek külföldiek tulajdonában voltak. Az imperialista hatalmak — elsősorban Franciaország és Anglia — befolyása politikai téren is érvényesült. Sok kormányszervben működtek külföldi szakértők.

Közigazgatási szempontból az ország hét tartományra oszlott. A tartományokat a központi hatalomtól meglehetősen lazán függő raszok (feudális fejedelmek) kormányozták. Az államfő a „negus-negusti" (a királyok királya) címet viselő császár volt. 1916-tól kezdve Etiópia tényleges

AZ OLASZ-ETIÓP HÁBORÚ (1935. OKTÓBER–1936. MÁJUS)

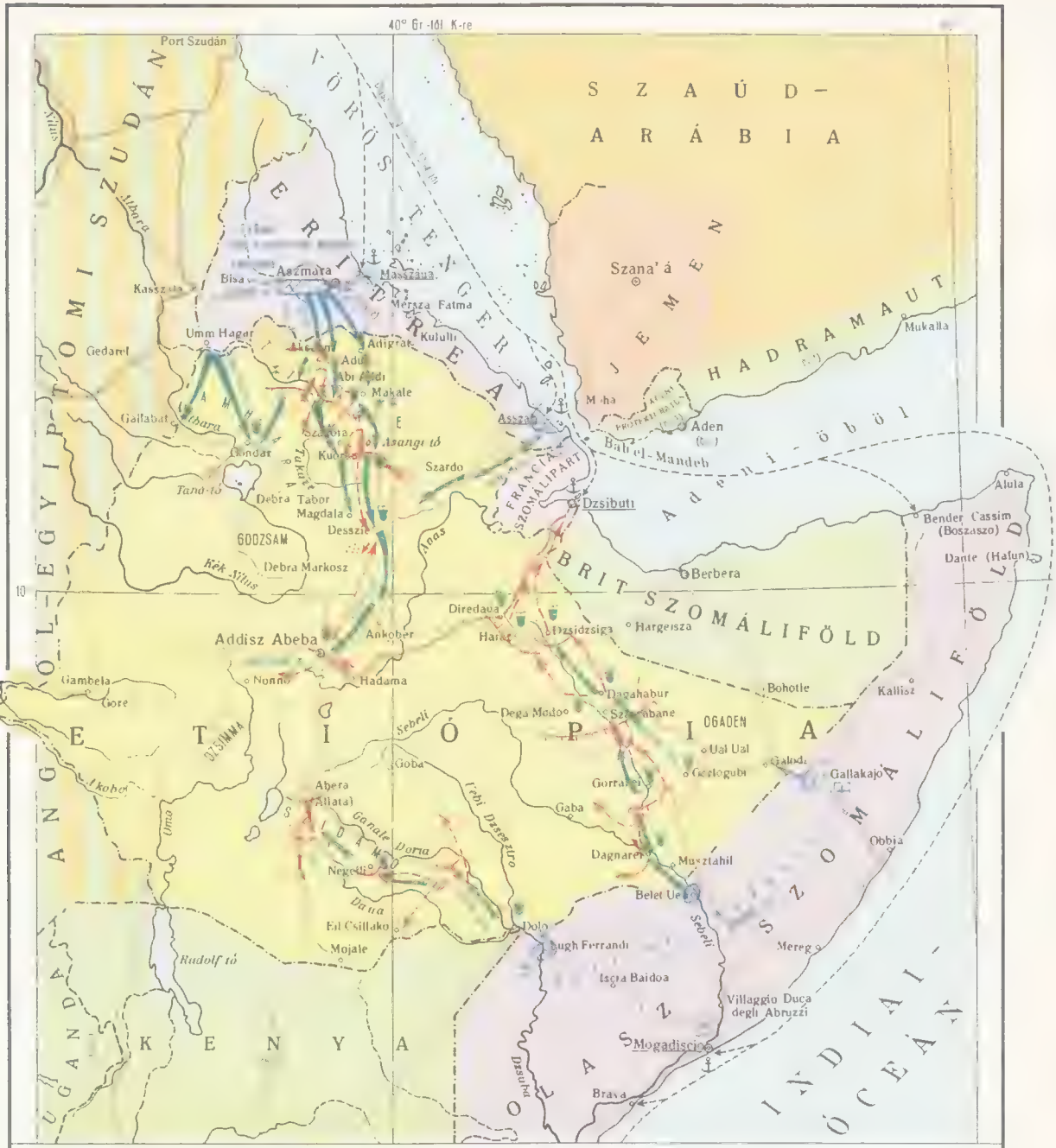

KARTOGRÁFIAI VÁLLALAT, BUDAPEST

ura Tafari Makkonen rasz volt, fia Makkonen rasznak, II. Menelik császár kiváló hadvezérének, az aduai győztesnek. Kezdetben régensként kormányzott, majd 1930-ban, Zauditu császárnő halála után, I. Hailé Szelasszié néven császár lett. Hailé Szelasszié az úgynevezett ifjúetiópok képviselője volt. E csoportosulás a kialakulófélben levő kereskedő burzsoáziának és a hűbérurak progresszív reformokat kívánó részének érdekeit juttatta kifejezésre. Az ifjúetiópok az ország konszolidálására, függetlenségének megszilárdítására törekedtek. I. Hailé Szelasszié 1931-ben alkotmányt adott ki, amely elsősorban az államigazgatás központosítására, a feudális széttagoltság visszaszorítására és a — különösen uralkodóváltozások idején gyakori — belső háborúk kiküszöbölésére irányult.

AZ ETIÓPIA ELLENI TÁMADÁS ELŐKÉSZÍTÉSE

A fasiszta Olaszországot egyaránt vonzották Etiópia nyersanyagkészletei és stratégiai helyzete. Ha Olaszország elfoglalja Etiópiát, lehetőséget nyer arra, hogy egységes tömbbe forrassza kelet-afrikai gyarmatait, s ezzel lényegesen megerősítse ottani pozícióit. Az olasz birtokok ily módon beékelődnek Angol—Egyiptomi Szudán és Brit Szomália közé, s az afrikai angol gyarmatok ellen irányuló hídfőállássá építhetők ki, amely egyben súlyosan fenyegeti Anglia elsőrendű fontosságú földközi-tengeri útvonalait. A Kék-Nílus forrásait tápláló Tana-tó megszerzése Olaszország kezébe adja az ellenőrzést Szudán és Egyiptom egész öntözési rendszere fölött.

Az olasz fasiszták ideig-óráig barátságos gesztusokkal leplezték Etiópia ellen irányuló agresszív terveiket. Az 1928-ban kötött barátsági és döntőbírósági szerződést arra használták fel, hogy ügynökhálózatot építsenek ki az országban: misszionáriusokat, „szakértőket" küldtek Etiópiába, lepénzelték a tartományi kormányzókat.

1934 őszén Olaszország a nyílt cselekvés útjára lépett. Hadianyag-szállítmányok, repülő-

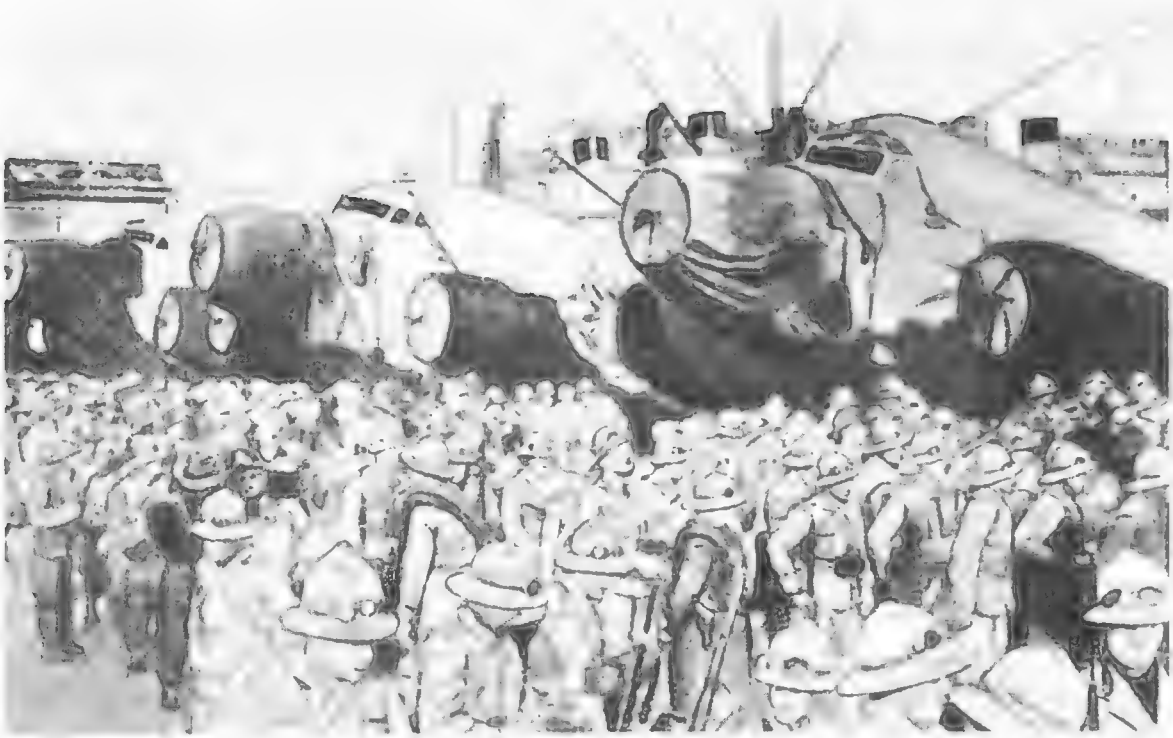

Etiópiába induló olasz csapatok Nápolyban
Fénykép. 1935

gépek, harckocsik érkeztek Eritreába és Szomáliába. Korszerűsítették a repülőtereket, a masszauai és a mogadisciói kikötőt, nagy arányú rekonstrukciós munkálatokat kezdtek a Masszaua—Aszmara vasútvonalon, kiszélesítették és katonai célokra alkalmassá tették a hegyi karavánutakat.

Egyidejűleg az olaszok incidenseket provokáltak Etiópia határain. 1934. december 5-én súlyos összetűzésre került sor az Ual Ual-oázisnál, az Olasz Szomáliával határos Ogaden tartományban. Az olaszok harckocsikat és repülőgépeket vetettek be az etióp alakulatok ellen; mindkét fél számos halottat és sebesültet vesztett. 1935. január 3-án Etiópia panasszal fordult a Népszövetséghez, közbelépését kérve, de a Népszövetség Tanácsa arra szorítkozott, hogy javasolta a feleknek: vigyék döntőbíróság elé az ügyet — és hónapokkal elhalasztotta a kérdés megtárgyalását.

A Népszövetség „benemavatkozása" Franciaország és Anglia álláspontjából következett. Ekkorra már teljesen világossá vált, hogy a francia vezető körök készek hozzájárulásukat adni az afrikai olasz terjeszkedéshez, ha cserébe Olaszország támogatja Franciaország politikáját az európai ügyekben. 1935. január 7-én, négy nappal azután, hogy Etiópia hivatalosan a Népszövetséghez fordult, Laval francia külügyminiszter Rómában egyezményt írt alá Mussolinival. A megállapodás kiterjedt különböző európai problémákra (Ausztria függetlensége, a német fegyverkezés), a Tuniszban élő olasz lakosság jogállására és — elsősorban — a kelet-afrikai olasz gyarmati igényekre. Olaszország lemondott a Csád-tó és Egyenlítői Afrika — ti. a túlnyomóan francia befolyás alatt álló területek — irányában való terjeszkedésről. Ennek ellenében Franciaország Kelet-Afrikában átengedte az olaszoknak Francia Szomálipart egy Eritreával határos részét, továbbá a Dzsibuti—Addisz Abeba vasútvonal részvényeinek 20 százalékát, és e területi és gazdasági kompenzációkon túl lényegében szabad kezet adott Olaszországnak Etiópia tekintetében. Később Laval elismerte, hogy „odaajándékozta neki (ti. Mussolininak) Etiópiát".

Az angol kormány is megpróbált kiegyezni Olaszországgal Etiópia rovására. 1935 júniusában Eden — aki ebben az időben a népszövetségi ügyeket intézte az angol kabinetben — Rómába utazott, és Mussolini elé terjesztett egy tervet, amelynek értelmében Olaszország jelentékeny területeket kapott volna Ogaden tartományban, Etiópia részére pedig — „kompenzáció" gyanánt — Anglia kijárást biztosított volna a tengerhez Brit Szomálián keresztül. Eden javaslatait az olaszok elvetették; egész Etiópia meghódítására törekedtek. 1935 augusztusában a Kelet-Afrikában állomásozó olasz haderők létszáma elérte a 267 000 főt. Az anyaország hadseregével együtt mintegy egymillió katona állt fegyverben.

AZ OLASZ—ETIÓP HÁBORÚ

1935. október 3-án az olasz csapatok hadüzenet nélkül átlépték a Mareb határfolyót, és betörtek Etiópia területére. Az olaszok fő csapása északról, Eritreából kiindulva Adigrat—Adua—Akszum városok ellen irányult, majd innen a Makale—Desszie—Addisz Abeba vonalon haladt tovább dél felé. Ez az irány nagyjából követte az Eritreából Addisz Abebába vezető földutat, az úgynevezett császári utat. A fő támadási irányban összpontosították az olasz hadsereg kétharmadát De Bono tábornok (majd az olasz expedíciós hadsereg főparancsnokává 1935 novemberében kinevezett Badoglio marsall) vezénylete alatt. Dél felől, Szomáliából kiindulva Graziani tábornok csapatai támadtak, a Gorrahei—Harar—Diredaua vonalon; ez a támadás azonban, akárcsak az Asszab—Desszie irányú, másodlagos jelentőségű volt. Az itt támadó olasz csapatoknak az volt a feladatuk, hogy elvonják Etiópia erőit a döntő fontosságú északi frontról.

Hailé Szelasszié már a háború első napján elrendelte az általános mozgósítást. Az etióp nép igazságos honvédő háborúra kelt az ország leigázására törő olasz fasizmus ellen.

Az etióp hadsereg összesen mintegy 350 000 főt számlált. A katonai alakulatok élén a raszok álltak. Ezek alig engedelmeskedtek a főparancsnoki tisztet betöltő császárnak, és jobbára csak

Addisz Abebában fegyvert osztanak az önkénteseknek
Fénykép. 1935

saját birtokaik védelmével törődtek. A hadsereg ellátása rendkívül kezdetleges módon történt. A vagyonos harcosok után rabszolgáik vitték a felszerelést és az élelmet, a szegények után — feleségük.

Ennek a gyenge, szervezetileg és technikailag egyaránt elmaradott hadseregnek kellett felvennie a harcot a fasiszták nagy létszámú, jól felfegyverzett, száz meg száz repülőgéppel, harckocsival és ágyúval, több ezer teherautóval rendelkező hadseregével. Ám az olasz csapatok óriási erőfölényük ellenére sem tudtak gyorsan győzelmet aratni.

Az etióp hadsereg főerői északon Szejum rasz parancsnoksága alatt Adua térségében helyezkedtek el. A Szejumnak alárendelt Guksza rasz (a császár veje) Tigre tartomány fővárosa, Makale védelmét kapta feladatul. Tigre tartomány északnyugati részén Ajjuelu Burru rasz vonult fel, azzal a céllal, hogy betörjön Eritreába. Etiópia déli részén Neszibu rasz hadserege Harar körzetében, Deszta raszé pedig Dolótól északra helyezkedett el.

Röviddel a hadműveletek megkezdése után Szejum rasz feladta Aduát, Guksza rasz pedig — akit az olaszok megvesztegettek — átállt a támadók oldalára. Az északi védelmi vonal tehát már a háború első napjaiban összeomlott. Az etióp főparancsnokság megpróbálta menteni a helyzetet. November elején új erők érkeztek északra: a Makalétól délre fekvő körzetbe Mulugeta rasz hadügyminiszter hadserege Addisz Abebából, Akszum térségébe Imru rasz csapatai Godzsam tartományból, az Aduától délre fekvő területre pedig Kassza rasz csapatai Gondarból.

E hadvezérek külön-külön tevékenykedtek, nem támogatták egymást. Ennek ellenére az abesszin csapatok, kihasználva a hegyes terep nyújtotta lehetőségeket, szívós ellenállást fejtettek ki az olasz hódítókkal szemben. Az etiópok csapdákat állítottak, elvágták az olaszok közlekedési vonalait, behatoltak az ellenség mögöttes területére, elkeseredetten küzdöttek minden talpalatnyi földért.

A háború elhúzódott. 1936 februárjában, a háború ötödik hónapjában az északi fronton az olasz csapatok mindössze 100 kilométernyire jutottak a határtól. Hasonló volt a helyzet a többi

Az etiópiaiak az előrenyomuló ellenség elől föld alatti vermekben rejtik el az élelmiszert
Fénykép. 1935

frontszakaszon is, noha Mussolini sürgetően követelte az előnyomulás meggyorsítását.

Az olasz fasiszták bestiális kegyetlenséggel bántak el az etióp katonákkal, partizánokkal, gyakran a fegyvertelen lakossággal is. „Gyújtsatok fel és romboljatok le mindent, ami felgyújtható és lerombolható — utasította katonáit Graziani tábornok. — Töröljetek el a föld színéről mindent, amit csak lehet."

Az etióp nép terrorizálása céljából az olasz repülők bombatámadásokat intéztek a védtelen falvak, városok ellen, nem kímélve a Vöröskereszt kórházait sem. Gaztetteik betetőzéséül a fasiszták a nemzetközi egyezmények tilalma ellenére vegyi háborút kezdtek. Az etiópoknak nem voltak sem gázálarcaik, sem más vegyvédelmi eszközeik. Hailé Szelasszié így írja le emlékirataiban a fasiszták gáztámadását: „Kíméletlen bombázás kezdődött. Az emberek elhajították puskájukat, szemükre szorították kezüket, s a földre vetették magukat... Ezen a napon annyian pusztultak el, hogy nincs bátorságom a halottak számát leírni. A Takkaze-folyó völgyében Szejum rasznak majdnem egész hadseregét megölte a gáz. Imru rasz 30 000 katonájából mindössze 15 000 tért vissza... Mi megrohamoztuk az ellenség géppuskafészkeit és tüzérségét, puszta kézzel tankokat zsákmányoltunk, elviseltük a légitámadásokat, de a mérgező anyagokkal szemben, amelyek észrevétlenül rakódnak rá az ember arcára és kezére, tehetetlenek voltunk." A fasiszták a békés lakosság ellen is harcgázokat alkalmaztak — amerre csak jártak, pusztulás és halál jelezte útjukat.

A tragikus véget siettette az etiópiai hadvezetés tévedése. A császár felhagyott a mozgóháború taktikájával, és március végén az Asangi-tónál nagy erőkkel kétségbeesett támadást indított az olasz állások ellen. A roham azonban megtört az ellenséges haditechnika erején. Az olasz messzehordó lövegek háborítatlanul lőtték a támadó etióp alakulatokat, a légierő bombákkal és mérgező anyagokkal pusztította őket. Az etiópoknak több mint 8000 halottjuk volt, az olaszok csekély veszteségeket szenvedtek. Az Asangi-tó melletti csata elveszett, Etiópia reguláris hadserege megsemmisült, s az olaszok előtt megnyílt az út Addisz Abeba felé.

1936. május 5-én az olasz csapatok elfoglalták Addisz Abebát. Hailé Szelasszié már néhány nappal előbb elhagyta az országot.

Május 9-én Viktor Emánuel olasz király rendeletet adott ki Etiópia Olaszországhoz csatolásáról. Nem sokkal utóbb Eritreát, Etiópiát és Olasz Szomáliát Olasz Kelet-Afrika néven egyesítették.

Desszie városa olasz bombázás után
Fénykép. 1935

A NYUGATI HATALMAK MAGATARTÁSA AZ OLASZ AGRESSZIÓVAL SZEMBEN. A SZOVJETUNIÓ ÁLLÁSPONTJA

A fasiszta Olaszország nyílt fegyveres agressziót hajtott végre egy szuverén, békeszerető állam, a Népszövetség egyik tagja ellen. Ám a Népszövetség — a béke ügyének védelmére hivatott nemzetközi szervezet — semmiféle hatékony lépést sem tett a fasiszta agresszió megelőzésére, illetve — miután a háború már megkezdődött — megfékezésére. A Népszövetség Tanácsa csak 1935. szeptember 4-én, teljes kilenc hónappal az Ual Ual-oázisnál lezajlott összeütközés után tűzte napirendre az olasz—etióp konfliktust. Ezalatt már nagy olasz haderőt összpontosítottak Etiópia határain. A Népszövetség Tanácsa által kiküldött ötös bizottság még csak meg sem próbált hatékony intézkedéseket tenni a készülő agresszió ellen. Ellenkezőleg, a bizottság által kidolgozott „rendezési" tervezet gyakorlatilag szintén Etiópia függetlenségének felszámolását javasolta, azzal a különbséggel mindössze, hogy Etiópia nem olasz gyarmat lett volna, hanem több hatalom közös kizsákmányolási területe. A tervezetet Olaszország elvetette azzal az indoklással, hogy az figyelmen kívül hagyta a „szerződéseken, történelmi tényeken, az olasz gyarmatok védelmén és Olaszország afrikai küldetésén" alapuló olasz szempontokat.

1935. október 7-én a Népszövetség Tanácsa a nemzetközi közvélemény nyomására agresszornak nyilvánította Olaszországot. Október 11-én a Népszövetség közgyűlése úgy döntött, hogy gazdasági és pénzügyi szankciókat kell alkalmazni Olaszország ellen, és megbízta a koordinációs

A Népszövetség Tanácsa 1935. október 7-én az Olaszország elleni szankciókat tárgyalja
Fénykép

bizottságot, hogy készítse el a megfelelő konkrét javaslatokat. A koordinációs bizottság határozata előírta, hogy a Népszövetség tagállamai tiltsák be a fegyverek és néhány nyersanyagfajta (gumi, ólom, ón, króm) Olaszországba történő kivitelét, szüntessék be az olasz áruk importját, és ne nyújtsanak Olaszországnak kölcsönöket és kereskedelmi hiteleket.

Ezek a korlátozott jellegű rendszabályok nem befolyásolhatták elhatározó módon a fejleményeket, annál is kevésbé, minthogy Olaszország idejekorán nagy stratégiai nyersanyagkészleteket halmozott fel, s továbbra is élhetett azon államok segítségével, amelyek nem vettek részt a szankciókban. Különösen kibővült ebben az időben Olaszországnak Németországgal és az Egyesült Államokkal folytatott kereskedelme.

A kőolaj-behozatal megszűnése Olaszországot teljesen kilátástalan helyzetbe hozta volna, de a Népszövetség által elfogadott szankciók nem terjedtek ki a kőolajra. Ez elsősorban azzal magyarázható, hogy az imperialista országok nem merték megrendíteni a Mussolini-rezsimet — továbbá a vezető olajmonopóliumok önző érdekeivel. Az Angol—Iráni Olajtársaság, az amerikai Standard Oil, a román olajtársaságok és más konszernek óriási összegeket nyertek az olasz olajszállításokon.

Anglia és Franciaország számára még egy hatékony szankció kínálkozott: ha lezárják a Szuezi-csatornát, elvágják támaszpontjaitól az afrikai olasz hadsereget. De erre nem voltak hajlandók. Mi több, a dzsibuti francia hatóságok formális ürüggyel visszatartották az Etiópia által vásárolt fegyvert, s a Dzsibuti—Addisz Abeba vasútvonal francia igazgatósága megtagadta a fegyverek elszállítását.

Anglia és Franciaország 1935 december elején Etiópia háta mögött az olasz agresszorokat bátorító megállapodást kötött. Külügyminisztereik, Laval és Hoare — az abesszin kérdés „rendezésének" ürügyén — megegyeztek: közösen javasolni fogják a négusnak, hogy engedje át Olaszországnak Etiópia jelentős részét (az olaszok addig csak két keskeny területrészt foglaltak el!), és kompenzációképpen fogadjon el Eritrea déli részén egy szűk földsávot, amely Asszabnál kijárást biztosított volna a tengerhez. (Ez volt a „teve-korridor", ahogyan az újságírók elnevezték.) A Laval—Hoare terv kiszivárgott, s az angol közvéleményben olyan felháborodás tört ki, hogy

Hoare kénytelen volt lemondani. De az angol kormánykörök ezután is elnéző, engedékeny politikát folytattak az olasz agresszióval szemben, ellentétben saját országuk érdekeivel is.

Az amerikai imperialisták szintén segítették a fasiszta Olaszországot. A kongresszusban 1935. augusztus 31-én elfogadott semlegességi törvény formailag mindkét hadviselő félnek megtiltotta, hogy Amerikában fegyvert vásároljon. Csakhogy míg Etiópiát ténylegesen megfosztották ettől a lehetőségtől, Olaszország közvetítők segítségével továbbra is importált hadianyagokat az Egyesült Államokból.

Az egyetlen ország, amely határozottan és következetesen fellépett az agresszorok megfékezéséért, a Szovjetunió volt. A Szovjetunió népszövetségi delegátusai a béke oszthatatlansága és a kollektív biztonság elvéből kiindulva rámutattak, hogy minden háború, kezdődjék bár a földkerekség legtávolabbi pontján is, veszélyes a béke ügyére nézve. Hangsúlyozták, hogy Etiópia, mint a Népszövetség teljes jogú tagja, ugyanúgy igényt tarthat a Népszövetség segítségére és támogatására az agresszorral szemben, mint bármely más állam. A szovjet kormány cselekvési egységre szólította fel a nagyhatalmakat az érlelődő konfliktus felszámolására, majd a háború kitörésekor, 1935. október 10-én, nyilatkozatban hangsúlyozta, hogy a Szovjetunió „kész eleget tenni a Népszövetség többi tagjával együtt mindama kötelezettségeknek, amelyeket az alapokmány kivétel nélkül valamennyiükre kiró". Ezt hangoztatta az ugyanezen év november 22-én kelt szovjet jegyzék is.

A Szovjetunió részt vett az Olaszország elleni szankciókban — noha ebből anyagi kára származott —, s állhatatosan harcolt a szankciók kiterjesztéséért, az olajszankciók alkalmazásáért és a Szuezi-csatorna elzárásáért. Később, amikor a Népszövetség arról tárgyalt, hogy elismerje-e Etiópia elfoglalásának tényét, Litvinov, a Szovjetunió képviselője kijelentette: Etiópia népe nem adta meg magát a hódítóknak, folytatja a harcot, márpedig ebben a helyzetben a hódítás elismerése „egyértelmű volna az agresszorral való nyílt együttműködéssel, hátba döfné az agresszió áldozatát, elbátortalanítaná és demoralizálná azt".

AZ OLASZ KOMMUNISTÁK ÉS A NEMZETKÖZI KÖZVÉLEMÉNY HARCA A FASISZTA AGRESSZIÓ ELLEN

Az olasz kommunisták bátran és határozottan kiálltak a fasiszta agresszió ellen. Olaszországban tíz- és tízezer példányban terjesztették a „Mentsük meg hazánkat a katasztrófától!" című felhívást, amelyet 1935 márciusában fogadott el a párt Központi Bizottsága. 1935 októberében a kommunista és a szocialista párt kezdeményezésére Brüsszelben összeült az olasz antifasiszták kongresszusa. „Az Afrikában megkezdett háború nem Olaszország háborúja, hanem a fasizmus háborúja!" — hangzott a kongresszus felhívása. Ez a háború „még szorosabbra húzza a hurkot a nép nyakán, s Afrika terméketlen sivatagaiban vérezteti el az olasz ifjúság színe-virágát". A kongresszus akcióbizottságot alakított, s felszólította Olaszország és az egész világ szabadságszerető embereit, hogy harcoljanak „a hadműveletek azonnali beszüntetéséért és az olasz csapatok kivonásáért Etiópiából".

Az olasz kommunisták a terror ellenére erőteljes háborúellenes tevékenységet fejtettek ki az ország nagy ipari központjaiban: Torinóban, Milánóban, Velencében, csaknem egész Közép-Olaszországban, továbbá Szardínia és Szicília szigetén. Leleplezték a háború rabló jellegét és a fasiszták soviniszta propagandáját. A genovai illegális pártszervezet több mint 10 000 kikötőmunkást vont befolyása alá. A kommunisták nagy munkát végeztek az ifjúság körében is.

A nemzetközi demokratikus közvélemény széles körei erélyesen elítélték a fasiszta agressziót. 1935 szeptemberében Párizsban nemzetközi konferenciát tartottak az etióp nép védelmében. A konferencián Anglia, Franciaország, Olaszország és más országok több mint 120 társadalmi szervezete képviseltette magát. A Kommunista Internacionálé Végrehajtó Bizottsága kiáltványt

adott ki „Le a háborúval!" címmel, s felhívta a munkásokat az egységfront megerősítésére az imperialista agresszió és a fasizmus ellen. Sok országban tiltakozó sztrájkokat szerveztek a fasiszta agresszió ellen, sok ezer gyűlést, tüntetést rendeztek. A francia kikötőmunkások szakszervezetei tilalmat mondtak ki az olasz hajók berakására. Ugyancsak bojkottot szerveztek a kikötőmunkások a Balti-tenger, a Földközi-tenger s az amerikai partvidék számos kikötőjében. Több angol és francia szakszervezet az Olaszország részére történő termelés betiltását követelte. Az Egyesült Államok sok városában megalakították az Amerikai Háború- és Fasizmusellenes Liga sejtjeit, bizottságok alakultak Etiópia védelmére.

A Szovjetunió dolgozói meleg rokonszenvet éreztek az etióp népnek a hódítók elleni harca iránt. A szovjet Vöröskereszt anyagi segítséget nyújtott Etiópiának.

Viharos tiltakozást váltott ki a fasiszta agresszió Afrika és Ázsia népeiből. Az egyiptomi, szíriai, palesztinai, iraki, algériai, tuniszi kommunisták közös nyilatkozatban fordultak népükhöz és az egész világ gyarmati népeihez: „El a kezekkel Etiópiától!" A kínai Vörös Hadseregnek Etiópia népéhez intézett felhívása hangsúlyozta a kínai és az etióp nép érdekközösségét „a közös ellenség, az imperialista ragadozók elleni harcban". Számos országból érkeztek önkéntesek Etiópiába, hogy harcoljanak a fasiszta agresszorok ellen. A Dél-afrikai Unióban, Kenyában, Egyiptomban, Trinidadban egymást követték a rokonszenvtüntetések és gyűlések. A jemeni király felajánlotta Hodeida kikötőjét átrakodási helyül az Etiópiába irányuló szállítások részére. India nagyvárosaiban tiltakozó gyűléseket rendeztek, megtartották „Etiópia napját".

AZ OLASZ—ETIÓP HÁBORÚ NEMZETKÖZI KÖVETKEZMÉNYEI

Az olasz—etióp háború az imperialista ellentétek — különösen a francia—olasz és angol—olasz ellentétek — kiéleződésére vezetett. Olaszország, miután megvetette a lábát Etiópiában, újra előhozakodott a szomszédos francia gyarmati birtokokra vonatkozó igényeivel. Ez véget vetett az ideiglenes francia—olasz közeledésnek, s világossá tette a francia vezető körök Olaszország „megbékítésére" vonatkozó számításainak megalapozatlan voltát.

Még inkább fokozta Etiópia meghódítása az afrikai angol gyarmatokat fenyegető veszélyt. Angol—Egyiptomi Szudán két olasz gyarmat, Líbia és Etiópia közé került. Brit Szomáliát szintén olasz birtokok vették körül, melyek egyben felvonulási területül szolgálhattak Kenya és Uganda ellen. Közvetlen veszélybe kerültek a Brit Birodalom vörös-tengeri összeköttetési vonalai is. Mindennek következtében Anglia és Olaszország viszonya jelentősen megromlott.

Angliának az új helyzetben érdekévé vált, hogy közeledést keressen az olasz agressziótól fenyegetett földközi-tengeri államokhoz, többek között Törökországhoz. Az angolok támogatásukat adták Törökország ama követeléséhez, hogy jogot nyerjen a fekete-tengeri szorosok remilitarizálására. Az 1936 június-júliusában megtartott montreux-i nemzetközi konferencia eredményeképpen új egyezményt írtak alá a tengerszorosok rezsimjéről, hatálytalanítva az 1923. évi lausanne-i egyezményt.

Etiópia meghódításának nemzetközi következményei közé tartozik az 1936-ban aláírt angol—egyiptomi szövetségi szerződés is, amely hosszú időre legalizálta Egyiptom részleges angol megszállását. Az egyiptomi kormány, amely addig nem volt hajlandó ilyen szerződés aláírására, főleg az olasz agressziótól való félelmében szánta rá magát e lépésre.

A másik oldalon az olasz—abesszin háború előmozdította a két fasiszta nagyhatalom, Németország és Olaszország közeledését. Ez megmutatkozott már 1936-ban a köztársasági Spanyolország elleni közös intervencióban. Az olasz—német közeledés azon az alapon ment végbe, hogy Olaszország politikája egyre inkább alárendelődött a német fasizmus érdekeinek. Olaszországnak végképp le kellett mondania arról, hogy megpróbálja keresztezni a németek terveit Ausztriában, a Balkánon

és a Duna-medencében. Ez volt az ára annak, hogy a németek gazdaságilag és politikailag támogatták az afrikai olasz agressziót.

Tehát Olaszországnak a többi imperialista hatalom elnéző magatartásától kísért gyarmati hódítása konszolidálta a fasiszta agresszorok erőit, és fontos állomás volt a második világháború felé vezető úton.

AZ ETIÓP NÉP NEMZETI FELSZABADÍTÓ KÜZDELME

Midőn az olasz csapatok bevonultak Etiópia fővárosába, Addisz Abebába, Badoglio marsall kiáltványt tett közzé, amelyben kijelentette, hogy „a győzelmes olasz lobogó árnyékában szabadság, igazság és felvirágzás vár az abesszin népre". A valóságban az olasz fasiszták a gyarmati rablás, az elnyomás és a terror rendszerét építették ki Etiópiában. Tucatnyi állami és magántársaságot alapítottak az ország természeti kincseinek kiaknázására. A nagy olasz konszernek — a Fiat, a Pirelli stb. — sietve fiókvállalatokat nyitottak Etiópiában. Az olaszok megdézsmálták az állami földeket, a feudális urak és az egyház földjeit, a paraszti telkeket. A fasiszta hatóságok nagyarányú agrártelepítési akcióra készültek Etiópiában: különleges településeket szándékoztak szervezni leszerelt katonákból, továbbá egyes olaszországi tartományokból áttelepített parasztokból, nagy állami gazdaságok létesítését tervezték. A hódítók valósággal jobbágyi állapotokat honosítottak meg az országban: a parasztoknak hetenként négy napot a megszállók részére kellett dolgozniuk. A helyi lakosságot „alsóbbrendű fajnak" tekintették; az etiópokat kitelepítették Addisz Abebából és más városokból, külön negyedeket jelöltek ki számukra, megtiltották, hogy igénybe vegyék a közlekedési eszközöket.

Az olasz fasiszták óriási pusztítást végeztek az etióp nép soraiban. A háború és a gyarmati rendszer idején Etiópiában több mint 484 000 ember halt meg a harcokban, esett áldozatul az éhségnek, a betegségeknek vagy a bombázásoknak. Ezenfelül 275 000-en szenvedtek gázmérgezést.

1937. február 19-én Addisz Abebában két etióp fiatal merényletet kísérelt meg Graziani marsall ellen. Az olaszok megtorlásképpen iszonyatos terrorhadjáratot indítottak. Az etiópiai sajtó- és tájékoztatásügyi hivatal által később közzétett gyűjtemény borzalmas tényekről számol be: „Az etiópok sehol sem lehettek biztonságban: megtámadták őket az utcákon, a tereken, a parkokban, saját házaikban. Bombákkal, géppuskával, puskával pusztították a lakosságot. A várost (Addisz Abebát) szögesdrót kerítéssel és katonai kordonnal vették körül. Aki a szemük elé került, rálőttek. Egymás hegyén-hátán hevertek a holttestek... Házakat gyújtottak fel, sokszor úgy, hogy a tulajdonost családjával együtt bezárták, s azok elevenen bennégtek... Ilyen humanizmust és civilizációt hozott a fasizmus Etiópiának." Irtották az etióp arisztokráciát, a katonai vezetőket, az értelmiséget — mindenkit, aki ellenállást szervezhetett a megszállókkal szemben. Szemtanúk becslése szerint e tömeggyilkosságoknak Addisz Abebában 6000, az egész országban mintegy 30 000 ember esett áldozatul.

Etiópia népe nagy bátorságról és önfeláldozásról tett tanúságot. „Nem tagadhatom — közölte Graziani a gyarmatügyi minisztériummal —, hogy a kivégzett abesszinek közül egyesek haláluk előtt ezt kiáltották: »Éljen a független Etiópia!«" Addisz Abeba elfoglalása után az ország déli részén, Szidamo tartományban, Deszta rasz még néhány hónapon át küzdött a hódítók ellen. A raszt az olaszok utóbb agyonlőtték. Nyugaton, Dzsimma tartományban Imru rasz 1936 végéig harcolt. Később, amikor az etióp hadsereg szervezett ellenállása már megszűnt, törzsfőnökök vezetése alatt álló partizánosztagok folytatták a harcot. A küzdelem sok tartományban a fasiszta megszállás egész ideje alatt folyt.

Egy etióp értelmiségi csoport megalakította az Egység és Együttműködés Bizottságát a megszállók elleni harcra. A bizottság röplapokat adott ki, kapcsolatot létesített a partizánosztagokkal. Vezetése alatt 1938-ban felkelés tört ki Godzsamban.

Rendkívül népszerű volt az Ankober körzetében működő partizánhadsereg. Parancsnoka, egy Abeba Aregai nevű fiatal etióp, a kis partizánosztagokat mintegy 100 000 főt számláló nagy harci egységbe fogta össze, és Addisz Abeba egész körzetében bizonytalanná tette az olaszok helyzetét. A partizánok váratlan rajtaütéseket hajtottak végre a megszállók ellen, fegyvereket és hadianyagokat zsákmányoltak.

Az olasz gyarmatosítók kezükben tartották a nagyobb településeket, ellenőrizték az utakat, de az ország belső területeit nem tudták teljesen uralmuk alá hajtani. A megszállás ideje alatt nagyobb veszteségeket szenvedtek, mint a háborúban.

OLASZORSZÁG AZ OLASZ—ETIÓP HÁBORÚ UTÁN

Az olasz fasizmus Etiópia elleni háborúja, a spanyolországi intervenció, a Mussolini-kormány egész agresszív politikája kimerítette az ország gazdaságát. A termelés csak azokban az iparágakban emelkedett valamelyest, amelyek közvetlenül vagy közvetve a hadiiparhoz kapcsolódtak. Egyidejűleg azonban jelentősen csökkent a lakásépítkezés és a közszükségleti cikkek gyártása; például a textilipar termelése 18,5 százalékkal esett. Az egész ipari termelés 1938-ban alacsonyabb volt, mint 1929-ben. A fasiszta Olaszország, amely területét és népességszámát tekintve Nyugat-Európa nagy államai közé tartozott, 1939-ben nyersvasból és acélból huszad-, illetve nyolcadannyit termelt, mint Németország, 7,5-szer, illetve ötször kevesebbet, mint Anglia és 6,5-szer, illetve 2,5-szer kevesebbet, mint Franciaország.

Olaszország katonai kiadásai 1935—1938-ban még a hivatalos adatok szerint is meghaladták a 88 milliárd lírát. Óriási összegeket követelt Etiópia megszállása: a 250 000 főnyi hadsereg eltartása és a stratégiai úthálózat kiépítése. Az állami költségvetés deficitje 1934-től 1938-ig összesen mintegy 55 milliárd lírát tett ki. Az olasz gazdaság jórészt exportra termelő békeágazatainak visszaszorulása azt eredményezte, hogy megcsappantak az aranykészletek és a devizatartalékok. A fasiszta Olaszország a gazdasági csőd szélére került.

A fasiszta diktatúra elősegítette a monopolisták, a fasiszta bürokrácia felső rétegei, a földbirtokosok, a módos parasztok gazdagodását. 1937-ben a tíz legnagyobb ipartársaság összesen 521 milliárd líra nyereséget könyvelhetett el. Ám e gazdagodásnak a nemzeti vagyon kifosztása és a dolgozók életszínvonalának romlása volt az ára. 1935 és 1938 között több mint 30 százalékkal emelkedtek a létfenntartási költségek. 1938-ban 20 százalékkal több volt a munkanélküli, mint az 1929. évi válság előtt. Ezer meg ezer paraszt vesztette el földjét és vált bérlővé, részesbérlővé vagy bérmunkássá.

A dolgozók bátran harcoltak jogaikért. 1938-ban több mint egymillió ipari munkás vett részt a vállalkozók és a munkások közötti konfliktusokban, s megszaporodtak a fasiszta szakszervezeti bürokrácia elleni fellépések. A parasztság körében is erősödött az antifasiszta mozgalom. 1937-ben parasztok több vidéken nyíltan megtagadták a kötelező terménybeszolgáltatást.

A kispolgárság széles körei és a középburzsoázia egy része a passzív ellenállás útjára lépett. A nagyburzsoázia egy része is elégedetlenkedett a fasiszta rendszerrel: aggasztotta Mussolininak a németekkel szemben folytatott politikája — Olaszország alárendelése a hitleristáknak —, nem jó szemmel nézte az Egyesült Államokkal, Angliával és Franciaországgal való előnyös gazdasági kapcsolatok elsorvadását, valamint azt, hogy a kormány új kereskedelmi egyezményeket kötött Németországgal, szélesre tárva az olaszországi piacra vezető kapukat a német kereskedelmi és ipari cégek előtt. A burzsoázia, a klérus és a tisztikar körében nagy felháborodást keltett az anschluss. A hadseregben erősödött a németellenesség. Meglehetősen erős ellenzék alakult ki magán a fasiszta párton belül is: 1938-ban több kiemelkedő fasiszta politikust zártak ki a pártból „a fasizmus elveinek elárulásáért".

Az uralkodó klikk azon az úton igyekezett megmenteni a fasiszta rendszert, hogy Olaszországot végérvényesen a hitleri Németország vazallusává változtatta, és aktívan támogatta a nácik hódító politikáját. A fasiszta Olaszország, kilépve a Népszövetségből és csatlakozva az antikomintern paktumhoz, egyre határozottabban a háborús kalandok útjára lépett. 1939. április 7-én megrohanta Albániát és megszállta az országot, majd május 22-én újabb szerződésben erősítette meg a Németországgal fennálló agresszív katonai-politikai szövetséget. Ez volt az úgynevezett acélpaktum. A Mussolini-klikk katasztrófa felé vitte Olaszországot.

Az Olasz Kommunista Párt teljes erővel fokozta a küzdelmet a néptömegek egységbe forrasztásáért a fasizmus és a háború ellen. A kommunisták roppant nehéz körülmények között harcoltak. Ezrével sínylődtek a börtönökben és koncentrációs táborokban. 1937. április 27-én a fasiszták fogságában meghalt a kommunista párt alapítója és vezetője, Antonio Gramsci. „Gramscit... a legembertelenebb, a legbarbárabb módon, a legrafináltabb kegyetlenséggel gyilkolták meg — írta nem sokkal később Palmiro Togliatti. — Halála tíz évig tartott!"

1937 júliusában a kommunisták és a szocialisták új akcióegység-megállapodást kötöttek. A két párt kötelezettséget vállalt, hogy „harcra szólítja és szervezi az egész olasz népet a szabadság és a demokrácia kivívásáért, és a munkásosztály által vezetett demokratikus köztársaság megteremtéséért, amely biztosítja a népnek a kenyeret, a munkát és a szabadságot, végrehajtja a szükséges intézkedéseket a reakció és a fasizmus gazdasági bázisának megsemmisítésére (a monopolista ipari és banktőke államosítása, a feudalizmus maradványainak felszámolása a falun stb.), és megnyitja a szocializmushoz vezető utat." Az olasz kommunisták és szocialisták tettekkel járultak hozzá a köztársasági Spanyolország védelméhez. A nemzetközi brigádok soraiban több mint háromezer olasz antifasiszta harcolt, élükön Palmiro Togliattival, Luigi Longóval és Pietro Nennivel. Az olasz antifasisztákból álló Garibaldi-brigád fontos szerepet játszott a köztársaságiak guadalajarai győzelmében.

Az Igazság és Szabadság nevű illegális antifasiszta szervezetben a kommunisták és szocialisták mellett polgári köztársaságiak, anarchisták és más antifasiszták is részt vettek. 1939-ben a kommunisták Torinóban, Milánóban, Genovában és más városokban antifasiszta tömegtüntetésekre mozgósították a munkásokat, nőket, munkanélkülieket.

XV. FEJEZET

A SPANYOLORSZÁGI FASISZTA LÁZADÁS ÉS AZ OLASZ—NÉMET INTERVENCIÓ. A SPANYOL NÉP NEMZETI-FORRADALMI HÁBORÚJA

Spanyolországban a harmincas évek második felében fegyveres küzdelem bontakozott ki a demokrácia és a fasizmus között. A harc a belső társadalmi ellentétekből fakadó polgárháborúként indult, majd az olasz—német intervenció és a nyugati hatalmaknak a fasisztákkal szemben folytatott elnéző politikája következtében nagy nemzetközi jelentőségű nemzeti-forradalmi háborúvá alakult át.

A FASIZMUS TÁMADÁSA. AZ 1934 OKTÓBERI ANTIFASISZTA MEGMOZDULÁS

1933 decemberében, a radikális párti Lerroux profasiszta kormányának megalakulásával kezdetét vette a „fekete két év" (1934—1935). Az államgépezet vezető pozíciói egymás után klerikális és fasisztabarát elemek kezébe kerültek, fokról fokra visszaállították az egyház kiváltságait, megsemmisítették a dolgozók vívmányait, amelyeket a köztársaság első éveiben harcoltak ki. A munkássajtót a legszigorúbb cenzúrának vetették alá. A dolgozók elégedetlenségének legcsekélyebb megnyilvánulását is kíméletlenül elfojtották.

A fasizmus támadására a néptömegek erélyes választ adtak. 1934 februárjában országszerte gyűléseken és tüntetéseken biztosították szolidaritásukról a fasizmus ellen harcra kelt osztrák dolgozókat. Júniusban 500 000 dél-spanyolországi mezőgazdasági munkás 15 napon át sztrájkolt. Szeptember elején Barcelonában és Madridban több mint 200 000 munkás vonult ki az utcára, hogy meghiúsítsa a fasiszták gyűlését. A tömegek körében egyre nagyobb visszhangra találtak az antifasiszta egységfront megteremtésére vonatkozó kommunista jelszavak. A szocialisták és anarchoszindikalisták ezrével léptek be a kommunista párt soraiba. A Spanyol Szocialista Munkáspárton belül erős balszárny alakult ki, amely a kommunistákkal való akcióegység megteremtése mellett szállt síkra.

1934. június 12-én Spanyolország Kommunista Pártja Központi Bizottságának plénuma egységfrontjavaslattal fordult a Spanyol Szocialista Munkáspárt Végrehajtó Bizottságához. A szocialista vezetők válaszul azt indítványozták, hogy lépjenek együttműködésre a szocialisták által alakított úgynevezett munkásszövetségekben. A kommunista párt elfogadta a javaslatot, feladatul tűzve maga elé, hogy e szövetségeket kiszélesíti, antifasiszta munkás-paraszt egységszervekké változtatja.

Október 4-én a Lerroux-kormányba bevették a CEDA képviselőit. A dolgozók között viharos felháborodás tört ki, a még aznap meghirdetett általános sztrájk majdnem az egész országra kiter-

jedt; magával ragadta Madridot, Katalóniát, Vizcayát, Asztúriát és más vidékeket.

Különösen éles formákat öltött a dolgozók megmozdulása Asztúriában, ahol együtt harcoltak kommunisták, szocialisták és anarcho-szindikalisták. Fegyveres bányászosztagok elfoglalták az oviedói és trubiai fegyvergyárakat. A munkásszövetségek, amelyekben a kommunistáknak erős befolyásuk volt, forradalmi hatalmi szervekként léptek fel, s kézbe vették a fegyveres harc irányítását, a termelés és az ellátás megszervezését. Megalakult a Vörös Gárda, Asztúriában minden hatalom a munkások és parasztok kezébe ment át.

A reakció a felkelés elfojtására sietve polgárőrséget, marokkói és idegenlégiós alakulatokat vezényelt Asztúriába. A munkások hősiesen ellenálltak. Oviedóban, Asztúria fővárosában elkeseredett harc bontakozott ki. A légierő és tüzérség által is támogatott kormánycsapatok végül is vérbe fojtották az asztúriai proletariátus felkelését. Asztúriában kihirdették az ostromállapotot. Statáriális hadbíróságok osztogatták a halálos ítéleteket. Több mint 30 000 munkást börtönbe vetettek.

Laktanyaudvar Oviedóban az asztúriai felkelés leverése után
Fénykép. 1934

Az októberi fegyveres harcok vereségének több oka volt. Madridban és Baszkföldön a szocialista vezérek szakadár tevékenysége meggátolta, hogy a sztrájkmozgalom fegyveres felkelésbe csapjon át. Az asztúriai proletariátus így elszigetelődött. A kommunista párt még nem volt elég erős, hogy országosan élére állhasson a mozgalomnak. Nagy szerepe volt a vereségben annak is, hogy a parasztság nem támogatta eléggé a munkásosztályt.

A NÉPFRONT GYŐZELME

Az októberi események nagy lendületet adtak az antifasiszta népfront megteremtéséért küzdő mozgalomnak. 1935 decemberében a kommunista vezetés alatt álló Egységes Általános Munkásszövetség (Confederación General del Trabajo Unitaria — CGTU) egyesült a szocialista Általános Munkásszövetséggel (Unión General de Trabajadores—UGT). 1936 január elején, miután a kommunista párt ismételten javaslatot tett a népfront megalakítására, a szocialista vezetők és a polgári köztársaságiak beleegyeztek a tárgyalások megkezdésébe. A tárgyalások eredményeként január 15-én aláírták a népfrontegyezményt. A spanyol népfrontban részt vett Spanyolország Kommunista Pártja, a Spanyol Szocialista Munkáspárt, a kommunista és a szocialista ifjúsági szövetség, a Köztársasági Baloldal, a Köztársasági Szövetség, az Ezquerra nevű katalán köztársasági párt, az UGT és számos más baloldali párt, illetve szervezet.

A népfront programja amnesztiát követelt a politikai elítéltek részére, követelte a reakciósok felelősségre vonását Asztúriában elkövetett bűneikért, a hadsereg demokratizálását, a parasztok és a zsellérek földhöz juttatását, a forradalmi tevékenységük miatt munkahelyükről elbocsátott személyek visszavételét, a demokratikus szabadságjogok helyreállítását, az adók és a haszonbérleti díjak csökkentését, a munkabérek felemelését.

A szocialista vezetők és a polgári köztársaságiak a népfrontot csak a demokratikus erők vász-

tási blokkjának tekintették, de a kommunistáknak az volt a céljuk, hogy a fasizmus elleni harc erős pillérévé tegyék. Országszerte népes gyűlések biztosították támogatásukról a népfrontot. A mozgalom olyan méreteket öltött, hogy a kormány kénytelen volt feloszlatni a kortezt és kiírni az új választásokat.

A választási hadjárat idején a kormány megszigorította a cenzúrát. A rendőrség nagyszámú antifasiszta politikust letartóztatott, köztük Dolores Ibarruri és Vicente Uribe kommunista vezetőket. A klerikálisok heves agitációt fejtettek ki a népfront jelöltjei ellen, a fasiszták pedig nyíltan polgárháborúval fenyegetőztek.

A reakció arra számított, hogy terrorral, erőszakkal és csalással magának biztosíthatja a győzelmet. De az 1936. február 16-án lefolyt választások a népfront győzelmét hozták. A kortezbe 268 antifasiszta képviselő (158 köztársasági, 88 szocialista és 17 kommunista) került be, szemben a 205 jobboldali és centrista képviselővel.

A választások után Manuel Azaña alakított kormányt, a népfront két pártja, a Köztársasági Baloldal és a Köztársasági Szövetség képviselőiből. (Májusban Azañát köztársasági elnökké választották, és Casares Quiroga lépett a helyébe.) Az Azaña-kormány megalakulása megteremtette az objektív lehetőségeket a demokratikus forradalom békés fejlődésére. A kormány több általános demokratikus követelésnek eleget tett: kiszabadította a politikai elítélteket, visszahelyezte munkájukba mindazokat, akiket politikai okokból bocsátottak el, bevezette a balesetbiztosítást, az öregségi nyugdíjat, a munkások fizetett szabadságát. Deklarálta Spanyolország valamennyi népének az autonómiára való jogát, hozzáfogott a részleges földreform végrehajtásához, felfüggesztette a parasztoknak a bérelt földekről való kilakoltatását.

Mindezek az intézkedések bizonyos fokig erősítették a demokratikus tábort, és javították a dolgozók helyzetét. A köztársasági kormány azonban jóformán semmiféle intézkedést sem tett a reakciós erők ellen. A fasizmus veszélye nem szűnt meg. Az államgépezetben erős pozíciók maradtak a reakció kezén; a hadseregben folytatták tevékenységüket a fasiszta szervezetek.

A kommunista párt nyomban a kortez-választások után, 1936 márciusában azzal a javaslattal fordult a szocialista párt vezetőségéhez, hogy bővítsék ki a népfront programját: vegyék fel a programba a polgári demokratikus forradalom ama fő követeléseit, melyek megvalósítása nélkül nem lehet megsemmisíteni a fasiszta ellenforradalom anyagi bázisát.

A kommunista párt javaslata értelmében a népfrontprogramnak egyebek között tartalmaznia kell a nagybirtokok elkobzását és ingyenes szétosztását a szegényparasztok és a mezőgazdasági munkások között; a parasztok összes adósságának eltörlését; a zsellérek és dolgozó parasztok helyzetének haladéktalan megjavítását; a nagyipar, a bankok és a vasutak államosítását; az államapparátus és a hadsereg demokratizálását.

A szocialista vezetők elvetették a kommunista párt javaslatait. A népfront ennek ellenére szüntelenül erősödött. Gyorsan nőtt a kommunista párt ereje és tekintélye. Taglétszáma 1936 februártól márciusig 30 000-ről 50 000-re emelkedett, áprilisban már 60 000, júniusban pedig 84 000 volt. Április 1-én Madridban a szocialista és a kommunista fiatalok Egyesült Szocialista-Kommunista Ifjúság néven egységes szervezetbe tömörültek.

Júliusban Katalónia Kommunista Pártja, a Katalán Proletárpárt, a Katalóniai Szocialista Unió és a Spanyol Szocialista Munkáspárt Katalán Föderációja egyesült, létrejött a Katalóniai Egyesült Szocialista Párt. A néptömegek mindenütt magukévá tették a kommunista pártnak a polgári demokratikus forradalom befejezésére irányuló programját.

A reakciós erőknek az volt a céljuk, hogy megsemmisítsék a dolgozó tömegeknek a köztársaságért folytatott harcban megszületett politikai és gazdasági vívmányait, s maradéktalanul helyreállítsák a nagytőke, a földbirtokosok, a főpapság hatalmát és kiváltságait. E célkitűzések jegyében egy befolyásos fasiszta csoport összeesküvést szervezett. A szervezkedésben döntő szerepük volt a finánctőkéseknek, a földbirtokos arisztokráciának, a főpapságnak és a tábornoki karnak. Az összeesküvés vezetői közé tartoztak Sanjurjo, Franco és Mola tábornokok és a régi rendszer más vezető katonai személyiségei, a közismert bankár és csempész Juan March, továbbá a katolikus egyház érdekeltségéhez tartozó Banco Urquijo emberei. Az összeesküvők elsősorban a hadseregre és az úgynevezett falangistákra (a Spanyol Falange nevű fasiszta szervezet főleg kulákfiúkból és különféle deklasszált elemekből álló rohamosztagaira) alapozták számításaikat.

A fasiszta összeesküvők közvetlen támogatást kaptak a német és az olasz vezérkartól. Anglia, Franciaország és az Egyesült Államok vezető körei szintén tudtak a készülő lázadásról. Henri Deterding, a Royal Dutch Shell vezére, pénzzel támogatta az összeesküvőket.

Amikor az országban híre terjedt a készülő fasiszta lázadásnak, a kommunisták az éberség fokozására szólították fel a munkásokat. A nagyvárosokban a népházak előtt, a párt- és szakszervezeti székházak körül, a munkáslapok szerkesztőségeiben éjjel-nappal fegyveres őrségek teljesítettek szolgálatot, sorra alakultak a harci osztagok.

A kommunista párt felhívta a népet, álljon készen a reakció rohamának visszaverésére, s szilárd forradalmi politikát követelt a köztársasági kormánytól és valamennyi demokratikus szervezettől. A demokratikus tábor egységét azonban aláásta a szocialista és anarcho-szindikalista vezetők következetlen politikája, a polgári köztársaságiak ingadozása, valamint a tömegek forradalmi kezdeményezésétől való félelme. A polgári köztársaságiak nagy általánosságban az antifasiszta harc álláspontjára helyezkedtek, de vezetőik egy része a reakcióval való kompromisszum felé hajlott.

A FASISZTA LÁZADÁS KEZDETE

A fasiszta lázadás 1936. július 18-án tört ki. Vezetését Sanjurjo tábornoknak kellett volna átvennie, de ő július 20-án Portugáliából Spanyolországba jövet repülőszerencsétlenség áldozata lett. A lázadás élére Franco tábornok állt, aki nem kevésbé dühödt ellensége volt a köztársaságnak, a demokratikus szabadságjogoknak és nem kevésbé elszánt híve a diktatúrának. A lázadók oldalán állt a tisztek túlnyomó többsége, s ezek katonáikat is a köztársaság elleni harcra kényszerítették. A reakciós szoldateszkának

Falu a Valenciába vezető út mentén a fasiszták tüzérségi tüze alatt
Fénykép. 1936

csalással és ígéretekkel a marokkóiakból álló alakulatokat is sikerült maga mellé állítania. Jelentékeny fegyveres erőt képviseltek a lázadók táborában a falangista osztagok és a csendőrök.

A lázadók azt remélték, hogy néhány nap alatt teljes győzelmet aratnak. Ám ellenük harcra kelt egész Spanyolország: a proletariátus, a parasztság, a kispolgárság. Férfiak és nők ezrei jelentkeztek a népi milícia önkéntes osztagaiba. A gyárakban, üzemekben, bányákban munkászászlóaljak alakultak. Úgy fegyverkeztek fel, ahogy lehetett: pisztollyal, vadászpuskával, ósdi lőfegyverekkel, dinamitcsomagokkal, kézigránátokkal, késsel. A lázadók jól felszerelt hadseregével megvívott első ütközetek egész súlya ezekre a kiképzetlen, rosszul felfegyverzett népi milicistákra nehezedett. A népi osztagok azonban, ha drága áron is, feltartóztatták és lokalizálták a fasiszta lázadást.

Július 19-én a köztársasági osztagok rohammal bevették a madridi laktanyákat, amelyeket a lázadók erős katonai alakulatai tartottak megszállva. Spanyolország fővárosa a nép kezére került. A fasiszták elképzelései sok tartományban is összeomlottak. Katalóniában Barcelona, Lérida, Sabadell és más ipari központok munkásai lefegyverezték a lázadó katonai egységeket, a falangista és monarchista csoportokat.

Hősiesen harcoltak az asztúriai bányászok. A fasiszta lázadókat Oviedóban bekerítették, a gijóni laktanyákat rohammal vették be. Az ostromlott Oviedótól eltekintve az egész tartomány a nép kezébe került.

Önfeláldozóan harcoltak az andalúziai és extremadurai munkások, parasztok és zsellérek. Sevillában barikádharcok folytak. A lázadóknak csak a marokkói alakulatok megérkezése után sikerült hatalmukba keríteniük a várost.

Kemény ellenállásba ütköztek a lázadók Galiciában is. La Coruña városának utcáin véres barikádharcok dúltak. Ugyanez történt Vigóban, ahol a munkások, parasztok és halászok az utolsó töltényig védekeztek.

A lázadóknak délen Cádiz, Huelva és Sevilla tartományban, északon pedig Galiciában, Navarrában, Ó-Kasztília és Aragónia jelentékeny részében sikerült megvetniük a lábukat. Két csoportban harcoltak: az északi erők Mola, a déliek Franco tábornok parancsnoksága alatt. A két csoportot Badajoz körzete vágta el egymástól.

A köztársaság területén a nép lett az úr. Az egész törvényhozó és végrehajtó hatalmat, a közigazgatási apparátus minden funkcióját a csaknem minden városban és faluban működő népfrontbizottságok gyakorolták. A munkásszervezetek kezdeményezésére a lázadók tulajdonában levő nagyüzemeket, továbbá a gépkocsiparkot és a vasutakat lefoglalták és a szakszervezetek ellenőrzése alá helyezték. Minden vállalatnál üzemi bizottság alakult a termelés irányítására. A falvakban a parasztok elfoglalták a lázadókkal kapcsolatban álló nagybirtokosok földjeit, s sok helyütt felosztották a mezőgazdasági munkások és a szegényparasztok között.

A burzsoá köztársasági pártok e vészterhes napokban elvesztették a fejüket. A kormány a lázadás első napján lemondott. Azaña elnök megkezdte a tárgyalásokat az új kormány megalakításáról, de habozó magatartást tanúsított, és kész lett volna kompromisszumot kötni a lázadókkal. A népfrontbizottságok azt követelték, hogy haladéktalanul alakuljon olyan kormány, amely biztosítja a lázadás elfojtásához szükséges feltételeket. Július 19-én José Giral alakított kormányt. A kormány jóváhagyta a népfrontbizottságok intézkedéseit, s kijelentette: eltökélt szándéka kérlelhetetlen harcot vívni a fasizmus ellen.

De valamennyi spanyol politikai szervezet közül egyedül a kommunista párt készült fel valóban a harcra. Gyorsan mozgósította minden erejét, és tüstént hozzáfogott a népi milícia zászlóaljainak megalakításához. Madridban a kommunisták nagy fegyveres alakulatokat hoztak létre „5. ezred" néven. Asztúriában és Katalóniában megalakultak a Karl Marx, Makszim Gorkij, Lina Odena nevét viselő kommunista zászlóaljak (Odena az Egyesült Szocialista-Kommunista Ifjúság

A SPANYOLORSZÁGI FASISZTA LÁZADÁS ÉS AZ OLASZ–NÉMET INTERVENCIÓ. A SPANYOL NÉP NEMZETI FORRADALMI HÁBORÚJA (1936–1939)

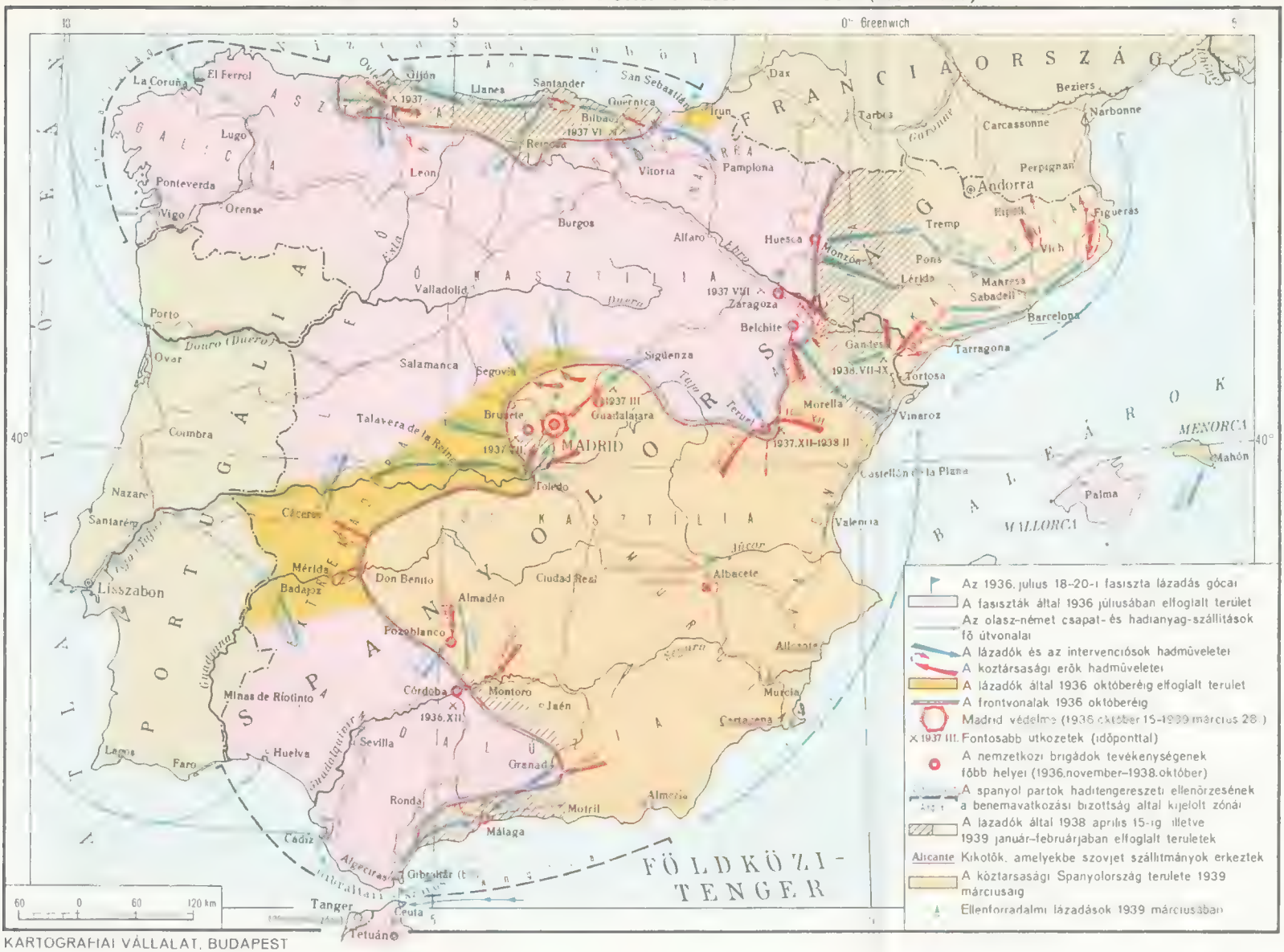

KARTOGRAFIAI VÁLLALAT, BUDAPEST

Dolores Ibarruri és José Díaz
Fénykép. 1936

egyik kiemelkedő vezetője volt, aki a lázadók elleni legelső csatában esett el), melyek az antifasiszta népi milícia legjobb zászlóaljai lettek.

A kommunista párt vezetőségének élén José Díaz és Dolores Ibarruri állott. Mindketten a munkásosztály soraiból származtak, egész lényükkel mélyen a spanyol proletariátusban gyökereztek, s a nép igazi vezérei lettek.

A fasiszta lázadókkal vívott harc első heteiben megmutatkoztak a népfront gyenge pontjai is: a proletariátus erőinek megosztottsága, az anarcho-szindikalista és szocialista vezérek káros befolyása, a kellő szervezettség hiánya, és olykor az intézkedések ösztönös jellege. A nép kezében levő területen három kormány működött: Katalóniában az Ezquerra vezetője, Companys, Baszkföldön a baszk nacionalista párt élén álló Aguirre kormánya, Madridban pedig a központi kormány.

A szocialista és anarcho-szindikalista vezetők, akik mögött a felfegyverzett munkások ezrei álltak, rendre visszautasították a kommunisták arra vonatkozó javaslatait, hogy forrasszák egységes szervezetbe az összes fegyveres erőket a lázadók szétzúzására.

A szocialista és anarcho-szindikalista vezérek rövidlátó politikája, a polgári köztársaságiak határozatlansága és a köztársasághoz hű reguláris fegyveres erők hiánya következtében a lázadóknak sikerült kitartaniuk addig, amíg segítséget nem kaptak Németországtól és Olaszországtól — s ezután már sokkal nehezebbé vált ellenük a harc.

Németország és Olaszország fegyvert (többek között harckocsikat és repülőgépeket), pénzt, katonai tanácsadókat és instruktorokat küldött a lázadóknak. E segítség jóvoltából a lázadók déli csoportja augusztus közepén elfoglalta Badajozt, és egyesült az északi csoporttal. 1936 szeptember

elején a gyengén felfegyverzett milícia kénytelen volt feladni Irunt és San Sebastiánt. A spanyol nép forradalmi háborúja új szakaszába lépett: immár nemcsak a belső ellenforradalom, hanem a külföldi intervenció ellen is irányuló nemzeti háborúvá vált, a Spanyol Köztársaság szabadságáért és függetlenségéért folyó háborúvá.

Ebben a súlyos helyzetben, 1936. szeptember 4-én új kormány alakult, amelyben első ízben vett részt a népfront valamennyi pártja, köztük a kommunista párt is. Az első népfrontkormány miniszterelnöke és hadügyminisztere a szocialista Largo Caballero lett.

A „BENEMAVATKOZÁSI" POLITIKA. OLASZORSZÁG ÉS NÉMETORSZÁG INTERVENCIÓJA

A lázadókra nézve igen előnyös volt Franciaország, Anglia és az Egyesült Államok álláspontja. E hatalmak uralkodó osztályai vegyes érzelmekkel fogadták a lázadás kitöréséről szóló hírt: részint megkönnyebbüléssel, mert nem jó szemmel nézték a népfrontot, és készek voltak elősegíteni bukását, részint aggodalommal, mert nem tudták, milyen irányban fejlődnek majd az események. Anglia, Franciaország és az Egyesült Államok monopoltőkés köreit nyugtalanította spanyolországi befektetéseik sorsa.

A népfrontkormány ugyan garantálta a külföldi tőkebefektetések sértetlenségét, de az imperialisták féltek, hogy a forradalom fejlődése megkárosítja pénzügyi és gazdasági érdekeiket.

„El az embargóval! Segítsetek Spanyolországnak!"
Plakát az Egyesült Államokban. 1938

A Léon Blum vezette francia kormány magatartását a spanyolországi lázadás első napjaiban a habozás és kétely jellemezte. Egyfelől mint a népfrontra támaszkodó kormány, köteles lett volna támogatni a Spanyol Köztársaság törvényes kormányát, másfelől viszont attól tartott, hogy a spanyolországi fejlemények hatása Franciaországot is a népfrontprogram továbbfejlesztésének és elmélyítésének útjára indítja. A Blum-kormány ezért a köztársasági Spanyolország irányában leplezetten ellenséges politikát folytatott. Együttérzéséről biztosítva a spanyol népet a reakció ellen vívott harcában — fokról fokra blokádot léptetett életbe a Spanyol Köztársaság ellen. Ebbe az irányba terelte a Blum-kormányt Anglia is, félreérthetetlenül kijelentve, hogy ha Franciaország a Spanyol Köztársaságnak nyújtott segítség miatt konfliktusba kerül Németországgal és Olaszországgal, nem számíthat Anglia támogatására.

Franciaország némi habozás után megtiltotta a Spanyolországba irányuló fegyverszállítást — először az állami, azután a magánszállítmányokat is —, majd augusztus elején Angliával összhangban az összes európai államoknak azt javasolta, hogy a spanyol

A leleplezett intervenciósok
A „Mundo Obrero" karikatúrája. 1937. augusztus 2

ügyekben szigorúan tartsák magukat a „benemavatkozás" politikájához. Augusztus 15-én az angol és a francia kormány kötelezettséget vállalt, hogy tilalmat rendel el a Spanyolországba irányuló fegyver- és hadianyag-kivitelre. Szeptember 9-én nemzetközi megállapodás alapján létrejött az úgynevezett benemavatkozási bizottság, amelyben 27 európai állam képviseltette magát. Az egyezmény előírta, hogy a részt vevő országok helyezzék tilalom alá a Spanyolországnak szánt fegyverek és hadianyagok exportját, illetve átszállítását, továbbá kölcsönösen tájékoztassák egymást az ebből a célból hozott intézkedésekről. Az Egyesült Államok kormánya hivatalosan nem csatlakozott ugyan a megállapodáshoz, de a háború egész ideje alatt embargó alatt tartotta a Spanyolországba irányuló fegyver- és hadianyag-kivitelt.

A Szovjetunió csatlakozott a benemavatkozási egyezményhez, abból kiindulva, hogy ha azt minden résztvevő szigorúan betartja, a lázadóknak föltétlenül vereséget kell szenvedniük. A Szovjetunió arra használta fel a benemavatkozási bizottságot, hogy leleplezze az intervenciósokat és segítőtársaikat. A Szovjetunió a köztársasági Spanyolország törvényes jogait védelmezve szigorúan elítélte a spanyol nép ellenségeinek minden bűnös lépését, minden ellenséges akcióját.

Németország és Olaszország a benemavatkozási bizottság megalakítására azzal válaszoltak, hogy fokozták a lázadók segítését, és nyílt intervenciót kezdtek. Franco csapatainak támogatására a spanyol partokhoz vezényelték az „Admiral Scheer" és a „Deutschland" sorhajót, a „Köln", a „Leipzig" és a „Nürnberg" cirkálót és nagyszámú torpedórombolót. 1936. november 28-án a lázadók titkos együttműködési szerződést írtak alá Olaszországgal. Hasonló egyezményt kötöttek 1937.

Szovjet gőzös érkezése a barcelonai kikötőbe
Fénykép. 1936

március 20-án Németországgal. Németország a fegyverszállítmányokért cserébe nyersanyagot, élelmiszert, továbbá spanyol valutát kapott, amelyet a spanyol ércbányászatba fektetett be. Számos olasz—spanyol vegyes részvénytársaság alakult, melyek háta mögött nagy olasz monopóliumok — a Snia Viscosa és a Montecatini — álltak. Olasz tőkések vonták ellenőrzésük alá az almadéni ércbányákat is.

Németország és Olaszország hódító terveiben Spanyolország fontos stratégiai hídfőállásként szerepelt. A lázadók támogatásával nemcsak a fasizmus európai elterjedését segítették — ami egyik legfontosabb politikai céljuk volt —, hanem lehetőséget nyertek arra is, hogy Franciaország hátába juttassák csapataikat, hadiflottájuk pedig behatolhatott a Baleárok és Gibraltár térségébe, valamint a Vizcayai-öbölbe, közvetlenül fenyegetve az egész földközi-tengeri angol és francia támaszpont-rendszert.

Németország és Olaszország emberanyagban és hadianyagban egyaránt hatalmas segítséget nyújtott a lázadóknak. Az olasz segítség értéke a háború ideje alatt elérte a 14 milliárd lírát, nem számítva az 1000 repülőgépet. Hivatalos adatok szerint Olaszország a repülőgépeken kívül körülbelül 2000 ágyút, 10 000 automata lőfegyvert, 240 000 puskát, 342 millió töltényt, 8 millió tüzérségi lövedéket, körülbelül 12 000 gépkocsit, 800 traktort, 700 harckocsit, 17 000 tonna súlyú repülőbombát, 2 tengeralattjárót és 4 torpedórombolót küldött Francónak. 150 000 olasz és 50 000 német katona harcolt a lázadók oldalán.

Németország és Olaszország arra törekedett, hogy teljesen elvágják a külvilágtól a Spanyol Köztársaságot, hogy az még élelmiszert se kaphasson más országokból. Az intervenciósok ennek érdekében blokád alá vették a spanyol partokat.

Röviddel a benemavatkozási bizottság megalakítása után világossá vált, hogy Anglia, Francia-

ország és az Egyesült Államok csak álcázásul használják a „benemavatkozás" jelszavát, valójában pedig a lázadókat segítik. Az amerikai, angol és francia monopóliumok — például az amerikai Texas Oil vagy a francia Renault — kőolajat, autókat és más cikkeket adtak el a lázadóknak. Angol pénzemberek kölcsönöket folyósítottak Francónak.

A „benemavatkozás" politikájában nagy szerepet játszottak az amerikai, angol és francia uralkodó osztályok kommunistaellenes célkitűzései. E politika hivatott volt értésére adni a német—olasz agresszoroknak, hogy amíg Németország és Olaszország a kommunizmus ellen harcol, megértésre számíthat a „nyugati világ" részéről.

A SZOVJETUNIÓ FELLÉPÉSE A SPANYOL KÖZTÁRSASÁG ÉRDEKEINEK VÉDELMÉBEN

A Szovjetunió felbecsülhetetlen segítséget nyújtott a spanyol népnek. A szovjet kormány állhatatosan tiltakozott az ellen, hogy „önkénteseknek" álcázott reguláris német és olasz alakulatokat küldjenek Spanyolországba. Midőn világossá vált, hogy Anglia, Franciaország és az Egyesült Államok semmiféle intézkedést sem tesznek az intervenciósok ellen, sőt bátorítják őket, a szovjet kormány azt javasolta, hogy tegyék lehetővé a Spanyol Köztársaságnak a fegyvervásárlást a nemzetközi piacokon. Az Egyesült Államok, Franciaország és Anglia azonban a „benemavatkozás" ürügyén továbbra is elzárta fegyverpiacait a köztársasági Spanyolország elől, miközben Franco Portugálián keresztül és a kezében levő kikötőkön át egyre újabb és újabb katonai egységeket és hadianyagszállítmányokat kapott Németországból és Olaszországból. A szovjet kormány erre való tekintettel 1936. október 23-án hivatalosan bejelentette, hogy nem tekintheti magára nézve nagyobb mértékben kötelezőnek a semlegességi egyezményt, mint annak bármely résztvevője. Ez más szóval azt jelentette, hogy a Szovjetunió fenntartja magának a cselekvési szabadságot, és támogatni szándékozik a köztársasági Spanyolországot a fasizmus és a nemzetközi reakció elleni küzdelemben.

A Szovjetunió jelentékeny anyagi segítséget nyújtott a spanyol népnek. Országos gyűjtést indítottak Spanyolország javára. 1936 júliusában néhány nap alatt 12 millió rubel gyűlt össze, október végére pedig már 47 millió rubel állt rendelkezésre. Tucatjával indultak a köztársasági kikötők felé az élelmiszerrel, gyógyszerrel, ruhaneművel megrakott gőzösök. A szovjet kormány 85 millió dollár hitelt bocsátott a köztársaság rendelkezésére, s a legcsekélyebb lehetőséget is felhasználta katonai potenciáljának növelésére.

Spanyolország dolgozói nagyra értékelték ezt a testvéri segítséget. Minden egyes szovjet hajó megérkezését lelkes rokonszenvtüntetésekkel üdvözölték.

A NEMZETKÖZI BRIGÁDOK

A Spanyol Köztársaság védelmére kibontakozó nemzetközi mozgalom a legkülönbözőbb politikai meggyőződésű és világnézetű embereket egyesítette. A nemzetközi szolidaritás nagyszerű megnyilvánulása volt a nemzetközi brigádok megalakulása. A földkerekség minden sarkából, 53 országból — gyalog, vonaton, hajón vagy repülőgépen, legálisan vagy illegálisan — ezren és ezren siettek Spanyolországba. A köztársaság oldalán harcoló külföldi önkéntesek száma elérte a 35 000 főt. Voltak közöttük kommunisták, szocialisták, katolikusok és pártonkívüliek; a vezető szerepet a kommunisták vitték.

A nemzetközi brigádokban a hősiesség a legszigorúbb katonai fegyelemmel párosult. Példájuknak óriási szerepe volt a spanyol reguláris néphadsereg létrejöttében. Ahol a nemzetközi brigádok harcoltak, ott erősek voltak a köztársasági állások, sikeresen alakultak a hadműveletek. A spanyol milicista zászlóaljak és osztagok átvették tőlük legjobb tulajdonságaikat és szervezeti formáikat.

A nemzetközi brigádok harcosai Barcelona utcáin
Fénykép. 1936

A spanyol csatatereken a világ minden részéből érkezett kiváló antifasiszta harcosok haltak hősi halált. „A spanyolok tudják — írta Ilja Ehrenburg, a spanyolországi antifasiszta küzdelem tanúja és résztvevője —, hogy irántuk érzett szeretetünket nem szavakkal, hanem vérrel bizonyítottuk. Vannak hőstettek, vannak sírok, amelyek nemzedékeken át fogják meghatottsággal eltölteni és lelkesíteni a spanyolokat."

A spanyol fronton esett el a magyar Zalka Máté (Lukács Pál), a 12. nemzetközi brigád parancsnoka, Hans Beimler, Németország Kommunista Pártjának központi bizottsági tagja, Ralph Fox kommunista író és történész, a brit zászlóalj politikai biztosa, Jordan Brown, az angol és Nino Nanetti, az olasz kommunista párt központi bizottsági tagja, s a szabadság és demokrácia sok más harcosa.

A nemzetközi brigádok soraiban kiváló kommunista vezetők harcoltak: az osztrák M. Stern (Kleber tábornok), a lengyel Karol Swierczewski (Walter tábornok), az olasz Luigi Longo, Giuseppe Di Vittorio, Victorio Codovilla, a francia François Billoux. Az 5. ezred egyik szervezője Vittorio Vidali (Carlos) olasz kommunista volt. A Kommunista Internacionálé képviselője Spanyolországban Palmiro Togliatti volt.

A köztársaságiak harcaiban fontos szerepet játszottak a szovjet katonai szakértők és parancsnokok. A köztársasági hadsereg legfőbb tanácsadójaként hosszú időt töltött spanyol földön G. M. Stern (Grigorovics tábornok). A légierő legfőbb tanácsadója J. V. Szmuskevics (Douglas) volt. Tanácsaikkal segítették a spanyol köztársasági csapatok vezérkarát R. J. Malinovszkij, K. A. Mereckov, A. I. Rogyimcev, N. G. Kuznyecov és más szovjet tisztek.

A madridi népi milícia osztaga a frontra indul
Fénykép. 1936

MADRID VÉDELME

A német—olasz fegyveres intervenció és Anglia, Franciaország és az Egyesült Államok „benemavatkozási" politikája megerősítette a lázadók helyzetét. 1936 októberében Madrid alatt kibontakozott a spanyol háború egyik legnagyobb ütközete.

A spanyol főváros ellen a lázadók és intervenciósok négy kitűnően felfegyverzett hadoszlopa lendült támadásba. A városban kémek és diverzánsok kiterjedt hálózata működött, szabotázscselekményeket hajtottak végre és dezorganizálták a védelmet. A lázadók támadását irányító Mola tábornok a fasizmusnak ezt a titkos ügynökségét a maga „ötödik hadoszlopának" nevezte.

A kommunista párt tekintélye jóvoltából Madrid védelmére összefogtak az összes antifasiszta erők: a köztársaságiak, a szocialisták, az anarchisták és a kommunisták.

Fontos tényező volt a Szovjetunió és a nemzetközi proletariátus segítsége is. Madrid védőit az októberi forradalom és a polgárháború harcosainak patriotizmustól áthatott eszméi lelkesítették. A spanyol főváros utcáin hatalmas plakátok jelentek meg: „Amit Petrográd népe megmutatott 1919-ben a fehéreknek, megmutatja Madrid 1936-ban a lázadó Francónak." A védelem válságos napjaiban a népi milícia harcosai szovjet géppuskákat, harckocsikat, tüzérséget, repülőgépeket, élelmiszert és gyógyszert kaptak.

Madrid védelmében kiemelkedő szerep jutott a nemzetközi brigádoknak, amelyek a hősiesség és bátorság minden képzeletet felülmúló példáit mutatták. A nemzetközi brigádok tartották a madridi front legnehezebb szakaszait.

Mihail Kolcov szovjet publicista, a legforróbb események szemtanúja, leírta a 11. és 12. nemzetközi brigád kimerítő harcait. „Mindkét brigád — írta — Madridba érkezésének pillanatától kezdve több mint egy hónapig szakadatlanul harcban állt. A harcosok egyetlen éjszakát sem töltöttek fedél alatt. A brigádok állományuknak majdnem negyven százalékát elvesztették. A megmaradottak testére vastagon rárakódott a piszok; ujjaikon bőrkeményedések képződtek a fegyverek ravaszától. Cipőjük szétmállott, egyenruhájuk elrongyolódott, arcuk beesett, ajkuk kicserepesedett."

Madrid hősi védelme fordulóponttá válhatott volna a spanyol nép nemzeti szabadságharcában. Madrid alatt felmorzsolódtak a lázadók legjobb alakulatai; Franco tábornok csapatai elvéreztek. Ugyanakkor a köztársasági tábor megerősödött. Egybekovácsolódott az új néphadsereg, dolgozni kezdett a hadiipar, megszilárdult a népfront egysége.

A régi Spanyolország, a kegyetlen elnyomás és önkény hazája, a mammutbirtokosok, a bankárok, a reakciós szoldateszka és a katolikus obskurantizmus Spanyolországa vereséget szenvedett. A nép kemény küzdelemben lerakta az alapokat a népi demokratikus köztársaság megteremtéséhez.

De a spanyol néptömegek e nagyszerű cél felé vezető úton szemben találták magukat a jobboldali szocialisták, az anarcho-szindikalisták és a burzsoá köztársaságiak leplezett ellenállásával és ellenséges beállítottságával.

A JOBB OLDALI SZOCIALISTÁK, AZ ANARCHO-SZINDIKALISTÁK ÉS A POLGÁRI KÖZTÁRSASÁGIAK ÁLLÁSPONTJA

A szocialista párt vezetői ellenezték a hadiipar megteremtésére, a hátországnak az „ötödik hadoszloptól" és a köztársaság ellenségeitől való megtisztítására vonatkozó javaslatokat, aláásták a demokratikus erők egységét, gyengítették és bomlasztották a népfrontot.

Az anarcho-szindikalista vezetők is olyan politikát folytattak, amely ártott a fasizmus elleni harcnak. Katalóniában, ahol kezükben tartották a társadalmi és gazdasági élet kulcspozícióit, azonnali gyakorlati feladatul tűzték ki az „új társadalmi rend", az anarcho-kommunizmus megvalósítását. „Szocializálták" az egész ipart, beleértve a kisipart — még a fodrászműhelyeket, kifőzdéket, kávéházakat stb. is. A falvakban durva kényszerrendszabályokkal végrehajtották a parasztgazdaságok teljes kollektivizálását, noha ehhez nem voltak meg a szükséges gazdasági és politikai előfeltételek.

Ami a polgári köztársaságiakat illeti, ezek állandó aggodalomban éltek: féltek a forradalom fejlődésének távlataitól. „A köztársasági párt — írta José Díaz — örökösen ingadozott... Vezetői közül sokan az angol és a francia kormány befolyására a kapituláció szószólóivá lettek."

Az ország területén olyan, a népforradalommal ellenségesen szemben álló szervezetek is működtek, mint a trockista Marxista Egyesülés Munkáspártja (Partido Obrero de Unificación Marxista — POUM), a baszk nacionalisták és hasonlók. A számbelileg igen gyenge POUM a kormány és a szocialista párt vezetői, Caballero és Prieto támogatását élvezte, aknamunkát végzett a fronton és a hátországban, s súlyos károkat okozott Katalóniában. A POUM célja az volt, hogy aláássa a népfrontot, és kezébe ragadja a hatalmat. A baszk katolikus nacionalista párt defetista és kapituláns hangulatot terjesztett a Baszkföldön.

Nagy kárt okoztak a forradalomnak a köztársasági pártok — az Azaña vezetése alatt álló Köztársasági Baloldal és a Martínez Barrio által irányított Köztársasági Szövetség — vezető rétegei. E pártok „a köztársaságot a köztársaságiaknak kell vezetniük" jelszóval arra törekedtek, hogy kiszorítsák a munkásosztályt vezető pozícióiból, s igyekeztek megakadályozni erélyes rendszabályok foganatosítását az ellenséggel szemben.

A KOMMUNISTA PÁRT HARCI PROGRAMJA. FORRADALMI ÁTALAKULÁSOK

A súlyos helyzet megkövetelte a demokratikus erők sorainak szorosabbra zárását, az antifasiszta front megerősítését, központosított, valóban népi kormány megalakítását, messzemenő gazdasági, katonai, politikai és társadalmi reformok végrehajtását. Ezeknek a feladatoknak a megoldásáért harcolt a kommunista párt.

A gyökeres demokratikus reformokra vonatkozó kommunista felhívások lelkes visszhangra találtak a néptömegek körében, a szocialista párt és az anarcho-szindikalista csoportok egyszerű tagjainál. Ezért a Caballero-kormány szentesítette a nép által gyakorlatilag már végrehajtott forradalmi rendszabályokat.

Nagy átalakulások zajlottak le az ipar területén. Már 1936. augusztus 2-án kormányrendelet jelent meg a tulajdonosuk által elhagyott vállalatok állami kezelésbe vételéről. 48 órával a rendelet közzététele után megkezdődött a vállalatok átvétele. Irányításukra minden gyárban választott munkásbizottságokat alakítottak egy-egy kormánymegbízott elnökletével.

A köztársaság ipara megkezdte a különféle fegyverek, harckocsik, repülőgépek, tüzérségi lövegek gyártását. A gyárak termelési kapacitása azonban nem volt elég a front egyre növekvő fegyverszükségleteinek kielégítésére.

A spanyol nép rendkívül fontos vívmánya volt a földreform. 1936. október 7-én Uribe kommunista földművelésügyi miniszter aláírásával rendelet jelent meg a köztársaság ellenségeinek tulajdonában levő földek elkobzásáról. E szerint nagyságra és jövedelemre való tekintet nélkül az állam tulajdonába megy át minden gazdaság, amely 1936. július 18. előtt olyan személy tulajdonát képezte, aki azt követően a köztársaság törvényes kormánya ellen fordult. Az elkobzás érvénye kiterjedt az épületekre, az állatállományra, a mezőgazdasági felszerelésre, a mezőgazdasági terményfeldolgozó vállalatokra stb. A köztársaság területén gyakorlatilag teljesen felszámolták a földesúri földtulajdont. 376 787 paraszt- és zsellércsalád összesen 5 423 212 hektár földet kapott, s tulajdonukba került az egész földesúri állatállomány és mezőgazdasági felszerelés is. A kommunista irányítás alatt végrehajtott földreform megerősítette a népfrontot, a munkás-paraszt szövetséget. A parasztok özönleni kezdtek a hadseregbe, védelmére keltek a köztársaság forradalmi vívmányainak.

A kommunista párt kezdeményezésére és közvetlen irányítása alatt létrehozták a köztársaság

A földesuraktól elkobzott föld kollektív megművelése Madrid környékén
Fénykép. 1936

néphadseregét. Rendkívül bonyolult és nehéz munka volt ez. A kommunista pártnak le kellett küzdenie a jobboldali szocialisták és az anarcho-szindikalisták ellenállását, akik ultrabaloldali frázisok leple alatt — harcolni kell a „militarizmus feltámasztása" ellen, meg kell őrizni „a népi milícia forradalmi osztagait" — meg akarták hiúsítani a reguláris hadsereg megteremtését. A népfrontkormány a kommunisták és a fronton küzdő harcosok ezreinek nyomására 1936 októberében rendeletet adott ki a népi milíciának reguláris hadsereggé való átalakításáról. Ezt a fontos győzelmet a kommunisták és az őket támogató néptömegek abban a szilárd meggyőződésben vívták ki, hogy erős néphadsereg nélkül a köztársaság nem győzheti le ellenségeit. A köztársasági néphadsereg magva a dicsőséges harcokban megedződött 5. ezred lett. Soraiban járta ki a háború iskoláját a köztársasági hadsereg sok ezer harcosa és tisztje, többek között Enrique Lister és Ángel Modesto ezredes.

A kommunista párt kezdeményezésére a hadseregben bevezették a politikai biztosok intézményét. A politikai biztosok gigászi munkát végeztek a katonák és tisztek forradalmi öntudatának fejlesztése terén.

A háború nehéz napjaiban a dolgozó tömegek más demokratikus reformokat is kiharcoltak. Ezek elsősorban a munkaügyi törvényhozást érintették: törvényt hoztak a munkavédelemről, a munkabérek felemeléséről, a gyermekmunka korlátozásáról, a nyolcórás munkanap bevezetéséről. Nagy jelentősége volt a nők egyenjogúságáról szóló rendeletnek, amely 1937. február 5-én jelent meg. Az egyenjogúságot nyert nők bekapcsolódtak az ország politikai és gazdasági életébe.

Rövid idő alatt jelentős sikerek születtek a népoktatás megszervezése terén. Különféle kulturális intézmények széles hálózata nőtt ki a földből: az Értelmiségi Szövetség a Kultúra Védelmére, a Népi Kultúra, az Egyesült Szocialista-Kommunista Ifjúság kulturális szervezetei, egyetemista szövetségek stb. Ezek nagyarányú felvilágosító munkát végeztek a fronton és a hátországban, több száz könyvtárat létesítettek, analfabéta-tanfolyamokat szerveztek, főleg a hadseregben.

Barcelonában, Valenciában és Sabadellben munkásfőiskolákat létesítettek. A legszegényebb egyetemi hallgatók állami ösztöndíjat kaptak. A köztársaság területén 70 főiskolán és technikumban összesen körülbelül 25 000 diák tanult.

Sor került a nemzeti kérdés demokratikus megoldására is. Katalónia és a Baszkföld széles körű autonómiát kapott.

Spanyolország, amely a fasiszta lázadás kitörésekor burzsoá demokratikus köztársaság volt, új típusú, nagytőkések és földbirtokosok nélküli népköztársasággá változott.

A köztársasági hadsereg katonái analfabéta tanfolyamon
Fénykép. 1936

De noha a munkásosztály a forradalom vezetője volt, sorainak megosztottsága s a jobboldali szocialista és anarcho-szindikalista vezérek tevékenysége miatt nem tudta a maga kezében összpontosítani a politikai hatalom teljességét. A kormányban és az egész államapparátusban még nagy szerepet töltöttek be a burzsoázia képviselői, akik ellene voltak a népi demokratikus forradalom elmélyítésének. A reformok ügye lassan haladt előre.

A köztársasági hadsereg alakulata bevonul Brihuegába (Guadalajarai front)
Fénykép. 1937

A kommunista párt éber szemmel figyelte a szabotőrök és a kapitulánsok mesterkedéseit, s a nép támogatásától kísérve leleplezte őket. Nagy szerepe volt ebben annak a programnak, amelyet a párt 1936 decemberében a spanyol néphez intézett felhívásában fejtett ki „A győzelem nyolc feltétele" címen. A kommunisták követelték a reguláris néphadsereg megerősítését az általános hadkötelezettség alapján, a hátországnak a köztársaság ellenségeitől való megtisztítását, az alapvető fontosságú iparágak (kohászat, ércbányászat, közlekedés stb.) államosítását, erős hadiipar megteremtését, a termelés munkásellenőrzésének bevezetését, a mezőgazdaság termelékenységének fokozását, mélyreható agrárforradalom végrehajtását, az ipar és a mezőgazdaság alárendelését a legfőbb célnak: a győzelem kivívásának.

A tömegek hatalmas lelkesedéssel fogadták „A győzelem nyolc feltételé"-t. A munkások és parasztok a hátországban, a katonák a fronton támogatták a kommunista párt programját. A köztársaság biztosan haladt előre a szabadság és a demokrácia útján. A népi demokratikus forradalommal ellenségesen szemben álló erők egymás után veszítették el pozícióikat. A kommunista párt erősödött és nőtt, a forradalom fő irányító, mozgósító és szervező centrumává vált.

A GUADALAJARAI GYŐZELEM. A NEGRÍN-KORMÁNY MEGALAKULÁSA

1936—1937 fordulóján a lázadók és intervenciósok nagy támadást készítettek elő Guadalajara térségében. Több mint 50 000 olasz katonát, német repülőgépeket, harckocsikat, tüzérséget vontak össze. Az intervenciósok úgy számítottak, hogy Madridot elfoglalják, vagy legalábbis elvágják a köztársaság többi részétől. Az ütközet 1937. március 8-án kezdődött. Négy nap után a köztársaságiak ellentámadásba mentek át, amely nyolc napig tartott, és az intervenciós seregek teljes szétzúzásával zárult. A köztársasági hadsereg megsemmisítő csapást mért az olasz hadosztályokra, s nagy területet felszabadított a lázadók uralma alól. Az intervenciós csapatok jelentékeny veszteségeket szenvedtek.

A guadalajarai csata szemléltetően bizonyította, hogy a néphadsereg komoly harci erővé fejlődött. De Caballero csoportja — ennek kezén voltak a legfontosabb kormányzati tisztségek — és az anarcho-szindikalista vezetők továbbra is akadályozták a hadsereg erősítését, a hadiipar kiépítését, a tartalékképzést, a forradalmi rend bevezetését a hátországban. A kommunista párt a helyzet komolyságára való tekintettel teljes határozottsággal felvetette azt a kérdést, hogy el kell távolítani az útból azokat a belső akadályokat, amelyek hátráltatják az összes erők mozgósítását a lázadókkal és intervenciósokkal való győzelmes harcra. A dolgozók a kommunisták kezdeményezésére összehívott gyűléseken egyöntetűen állást foglaltak Caballero politikája ellen.

A kormány politikájával szembeni elégedetlenség rendkívül megerősödött az után, hogy 1937 május első napjaiban Barcelonában a POUM és az anarcho-szindikalisták főkolomposai ellenforradalmi felkelést robbantottak ki. A város utcáin három napon át véres harcok folytak. Számos anarcho-szindikalista és POUM-zászlóaljat parancsnokaik visszavontak a frontról és Barcelonában vetettek be a köztársasági csapatok ellen. A város dolgozói a kommunisták és a Katalóniai Egyesült Szocialista Párt vezetésével elfojtották a lázadást. Caballero azonban semmiféle intézkedésre sem volt hajlandó a POUM ellen. Ez általános felháborodást keltett. A kommunista miniszterek kiváltak a kormányból. Caballero kísérletet tett, hogy a kommunisták nélkül alakítson kormányt, de kudarcot vallott és lemondásra kényszerült. Május 17-én a szocialista Negrín vezetésével megalakult a második népfrontkormány. A Negrín-kormány energikusan hozzálátott azoknak a követeléseknek a teljesítéséhez, amelyekkel a nép hónapok óta ostromolta volt a Caballero-kormányt. Lefegyverezték az ellenőrizetlen elemeket, egységes hatalmat létesítettek a köztársaság egész területén, egységes parancsnokság alá helyezték a néphadsereget, megbüntették a barcelonai lázadás vétkeseit.

AZ INTERVENCIÓ ERŐSÖDÉSE. A KAPITULÁNSOK AKNAMUNKÁJA

Ezalatt a fasiszta intervenció fenyegető méreteket öltött. Németország és Olaszország minél előbb be akarták fejezni a spanyolországi háborút, hogy hozzáfoghassanak további agresszív terveik megvalósításához.

1937 június elején a lázadók és az intervenciósok egyesült erői nagy támadást indítottak az északi fronton. Az első csapást a Baszkföld ellen irányították. Ádáz, véres harcok bontakoztak ki. A baszk népi milícia a burzsoá nacionalisták áruló politikája ellenére szívósan védelmezett minden talpalatnyi földet, de a sokszoros túlerő nyomása alatt június 20-án kénytelen volt feladni Bilbaót. Nem sokkal ezután a fasiszták bevonultak Santanderba. Október végén olasz hadosztályok és marokkói egységek elfoglalták Asztúriát.

Ezután a lázadók és az intervenciósok a terueli fronton kezdtek támadási előkészületeket. A köztársasági kormány elhatározta, hogy kezébe veszi a kezdeményezést, és ő indít támadást. A néphadsereg harcosai nehéz téli viszonyok között, alig járható sziklás vidékeken az ellenség több válogatott hadosztályát zúzták szét. A köztársasági hadsereg 1937. december 21-én elkeseredett harcok után elfoglalta Teruelt. Németország és Olaszország azonban sietve nagy erősítéseket küldött, s a lázadók és intervenciósok kéthónapi véres harc után, nagy veszteségek árán 1938. február 22-én visszafoglalták a várost.

Két héttel később, március 9-én elkeseredett csata kezdődött az aragón fronton. Az ellenség hatszoros-nyolcszoros túlerőben volt, s a köztársaságiaknak vissza kellett vonulniuk.

Április közepén a fasiszta seregek kijutottak a Földközi-tengerhez. A köztársaság területe kettészakadt: egy északi részre, amely lényegileg négy katalán tartományból állt, s egy déli-központi részre (Madrid, Valencia, Alicante, Murcia, Albacete és néhány más tartomány). A köztársaság helyzete ezzel katonai és politikai tekintetben egyaránt jelentékenyen rosszabbodott.

Az olasz tengeralattjárók a Földközi-tengeren már 1937 nyarától kezdve elfogták vagy elsüly-

Bombatámadás áldozatai a madridi utcán
Fénykép. 1937

lyesztették a köztársasági Spanyolországba tartó hajókat. Többek között elsüllyesztették a „Tyimirjazev" és a „Blagojev" szovjet hajókat is. 1937. szeptember 6-án a Szovjetunió tiltakozó jegyzéket intézett Olaszországhoz, az utóbbira hárítva minden felelősséget a kalóztevékenységért. Az olaszok angol és francia kereskedelmi hajókat is megtámadtak.

1937. szeptember 10-től 14-ig Anglia, Franciaország, a Szovjetunió, Jugoszlávia, Törökország, Görögország, Bulgária, Románia és Egyiptom képviselői Nyonban (Svájc) konferenciát tartottak, amelyen határozatot fogadtak el a kalózkodás elleni harcról. Az angol és a francia flottára bízták a nyílttengeri hajózás biztonságának védelmét egészen a Dardanellákig. Az egyes államok felségvizein a megfelelő hatalmaknak kellett gondoskodniuk a hajók védelméről. Az értekezleten részt vevő hatalmak kötelezték magukat, hogy a Földközi-tengeren nem alkalmaznak tengeralattjárókat, nem bocsátanak be felségvizeikre idegen tengeralattjárókat, és a nyílt tengeren felbukkanó tengeralattjárókat elsüllyesztik. Olaszország a nyoni konferencia határozatainak eredményeképpen kénytelen volt beszüntetni a földközi-tengeri kalózkodást. De 1937 végétől kezdve még nyilvánvalóbb lett, hogy az Egyesült Államok, Anglia és Franciaország összejátszik a fasiszta államokkal. A köztársaság nemzetközi helyzete erősen romlott.

A francia kormány rendelkezése alapján lezárták a spanyol—francia határt. A „benemavatkozás" hurkát egyre szorosabbra vonták. A német és olasz hadihajók megerősítették a spanyol partok ellenőrzését, s elfogtak minden hajót, amely a köztársasági kikötőkbe tartott. A szovjet segítség napról napra nehezebben jutott el Spanyolországba.

A kompromisszum hívei kihasználták a német—olasz intervenció erősödését. 1938 március közepén, amikor a fasiszta légierő az első nagy bombatámadásokat intézte Barcelona és Valencia ellen, a népfront jobbszárnyához tartozó kapituláns elemek nyíltan felvetették, hogy békét kell kötni a fasisztákkal.

A kommunista párt a néptömegeket mozgósította a kapitulánsok ellen, ezzel a jelszóval: „Az ellenállás és a nemzeti egység a győzelem fő tényezői." Rámutatott, hogy a Negrín-kormánynak valódi nemzeti egységkormánnyá kell lennie, amely képes megvédeni a szabadságot, a demokráciát és Spanyolország nemzeti szuverenitását. Elemi erejű tüntetések hulláma söpörte el a Francóval folytatandó tárgyalások tervét. A dolgozók készek voltak a harc folytatására; meggyőzően bizonyította ezt a százezres önkéntes hadsereg felállítására kibontakozó kampány is. Néhány nap alatt több mint 20 000 önkéntes jelentkezett, főleg az ifjúság köréből.

Negrín április 8-án átalakította kormányát: kihagyta Prietót, a kapitulánsok fő hangadóját, viszont bevette az UGT és az anarcho-szindikalista Országos Munkakonföderáció (Confederación Nacional del Trabajo — CNT) képviselőit. Április 30-án a második Negrín-kormány közzétette „A Spanyol Köztársaság kormányának deklarációját a háború céljairól", amely „13 pont" néven is ismert. A program fő feladatként az ország függetlenségének és integritásának biztosítását, területének a külföldi haderőktől való megtisztítását jelölte meg. Garantálta az „állampolgári és társadalmi élet jogainak teljességét, a lelkiismereti szabadságot, a különböző vallások szabad hirdetését és gyakorlását", kilátásba helyezte mélyreható agrárreform végrehajtását a feudális tulajdonforma végleges felszámolására, progresszív szociális törvényhozás megvalósítását.

A köztársaságnak még elég ereje volt a harc folytatására. Júliusban a kommunista párt kezdeményezésére erőteljes offenzívát indítottak az Ebrónál. A hadművelet egyik célja az volt, hogy meghiúsítsa a lázadók és intervenciósok támadását Valencia ellen. Négy hónapon át tartottak az Ebrónál az elkeseredett harcok. A lázadók több mint 80 000 embert, 200 repülőgépet és sok fegyvert veszítettek. A köztársasági hadsereg fényes győzelmet aratott. Valenciát felmentették.

KATALÓNIA ELVESZTÉSE. A SPANYOL KÖZTÁRSASÁG BUKÁSA

1938 december végén a lázadók hatalmas erők összevonása után offenzívát indítottak a katalán fronton. A lázadók tüzérség és harckocsik terén tízszeres, repülőgépekben tizenhatszoros, a páncélelhárító tüzérség terén hússzoros, a légvédelem terén pedig ötvenszeres túlerőben voltak. Az ebrói harcokban kimerült, rosszul felfegyverzett köztársasági hadsereg nem tudta tartani a frontot. 1939 februárjában Katalónia elesett. Már csak az ország központi és délkeleti területei maradtak a köztársaság kezén, Spanyolországnak mintegy negyedrésze.

A többi fronton a köztársasági hadsereg tétlenül vesztegelt. A központi front vezérkara, amelyet Casado ezredessel az élükön árulók tartottak a kezükben, meghiúsította a köztársasági haderők támadását Extremadurában és Andalúziában.

Anglia, Franciaország és az Egyesült Államok vezető körei most már végleg levetették a „benemavatkozás" álarcát. 1939. február 10-én az intervenciósok és a lázadók a „Devonshire" angol cirkáló közvetlen közreműködésével megszállták Menorca szigetét. Anglia és Franciaország erős nyomást gyakorolt a Negrín-kormányra az ellenállás beszüntetése érdekében. Február 14-én a francia kormány ultimátumban követelte a spanyol köztársasági kormánytól, hogy adja át a lázadóknak Madridot és a köztársaság egész területét. Február 27-én Anglia és Franciaország hivatalosan elismerte Franco tábornokot, és megszakította a diplomáciai kapcsolatokat a köztársasági kormánnyal.

Caballero hívei, az anarchisták és a polgári köztársaságiak, a katalán és a baszk nacionalista pártok vezérei, mindazok, akik nem hittek a nép győzelmében, és lényegében nem is kívánták azt, támogatták az imperialisták manővereit. Besteiro jobboldali szocialista vezér és Casado ezredes Londonból és Párizsból kapott instrukciók alapján Madridban összeesküvést készített elő a köztársaság ellen.

A kommunisták azt követelték, hogy Negrín tisztítsa meg a hadsereget az árulóktól és összeesküvőktől, létesítsen megbízható különleges kormányalakulatokat, élükön a néphez hű parancs-

nokokkal, a puccskísérletek meghiúsítására. Negrín a tömegek nyomására eleget tett e követeléseknek.

Az összeesküvők úgy határoztak, hogy előbbre hozzák a tervezett akciót. Március 4-én Cartagenában a hadiflotta tisztjei lázadást robbantottak ki, s a következő napon a hajókat a spanyol partoktól átvitték Bizertába. Ugyanazon a napon a madridi rádióban Casado és Besteiro bejelentette a népfrontkormány letételét és „nemzeti védelmi junta" megalakítását. A puccsisták a fő csapást a kommunista pártra irányították, kiadva a „kommunisták nélküli kormány" provokatív jelszavát. A legkülönbözőbb rágalmakat szórva a kommunista pártra, a junta a trockista és anarchista elemekre és az áruló tisztekre támaszkodva tömegesen tartóztatta le a kommunistákat. A törvényes kormány mellett kitartó katonai egységek szétzúzására a junta csapatokat vont el a frontról, s polgárháborút robbantott ki Madridban, néhány kilométernyire az ellenség állásaitól. Ezzel teljesen szétzüllesztette a hadsereget, s megnyitotta a frontot a fasiszták előtt.

Március 19-én a junta fegyverszüneti tárgyalásokat kezdett Francóval. Franco és az intervenciósok azonban csak a feltétel nélküli, haladéktalan kapitulációról voltak hajlandók tárgyalni. Március 26-án a fasiszta csapatok támadásra indultak. A junta sietve elmenekült az országból. Casado egy angol torpedóromboló fedélzetén Angliába távozott.

1939. március 28-án a fasiszta csapatok — köztük olasz hadosztályok — bevonultak Madridba. Április elejére az intervenciósok már a köztársaság egész területét megszállták. A Spanyol Köztársaság elvérzett.

A NEMZETI-FORRADALMI HÁBORÚ JELENTŐSÉGE

A köztársaság vereségének fő oka az olasz—német intervenció volt, melyet az angol, francia és amerikai imperialisták „benemavatkozási" politikája is segített. Nagy része volt a vereségben annak is, hogy a népfront nem volt kellően összeforrott, egységes. Ezért Caballeróval, Prietóval és Besteiróval az élükön a jobboldali szocialista vezéreket, továbbá az anarchisták és a burzsoá köztársasági pártok vezetőit terheli a felelősség. Ezek a szakadár elemek, szembehelyezkedve a forradalom továbbfejlesztésével, a nemzeti-forradalmi háború egész ideje alatt a népfront gyengülését eredményező politikát folytattak, végül pedig kapituláltak az ellenség előtt.

A spanyol nép hősi küzdelmének óriási nemzetközi jelentősége volt. A spanyol nép, három éven át keményen visszaverve a belső és külső ellenforradalom dühödt rohamait, megmutatta az egész világ dolgozóinak, hogy a fasizmus és a reakció elleni sikeres harchoz nélkülözhetetlen az összes antifasiszta, demokratikus erők szilárd egysége.

A nemzeti-forradalmi háború élcsapata és vezetője a spanyol proletariátus volt, élén Spanyolország Kommunista Pártjával, az ország egyetlen olyan politikai pártjával, amely következetesen harcolt a nép érdekeiért. A kommunisták mindvégig példamutató hősiességgel harcoltak, a proletár internacionalizmus szellemében és az osztályellenség elleni engesztelhetetlen harcra nevelték a tömegeket. Mindez megsokszorozta a párt befolyását a munkások és valamennyi dolgozó körében.

A spanyol nép nemzeti-forradalmi háborújának jelentősége messze túlnőtt az országhatárokon: a köztársaság lényegében nemcsak a belső reakció ellen küzdött, hanem a fasizmus általános európai offenzívája ellen is. A spanyolországi csatatereken a demokrácia és a béke tábora csapott össze a nemzetközi reakció és a fasiszta agresszió erőivel. Hősi harcával a spanyol nép három esztendőn át állta útját a második világháború kirobbantására törekvő imperialistáknak.

XVI. FEJEZET

A FRANCIAORSZÁGI NÉPFRONT

A harmincas évek második felében a fasizmus elleni harc állott a francia politikai élet középpontjában. A néptömegek visszaverték a hatalom megragadására törő fasisztákat, és kiharcolták a népfrontra támaszkodó kormány megalakítását. Noha a kormányt reformisták vezették, a francia népfront — akárcsak a spanyol — világosan mutatta, mire képesek a néptömegek, ha egyesítik erejüket. A franciaországi fejlemények egyúttal azt is nyilvánvalóvá tették, hogy a népfront megszilárdulása és győzelme nem lehetséges a szakadárokkal és kapitulánsokkal való teljes szakítás nélkül.

A TŐKEKONCENTRÁCIÓ ÉS A DOLGOZÓK HELYZETE

Franciaországban a gazdasági válság elhúzódó jelleget öltött. Csak 1936-ban kezdődött némi megélénkülés az iparban, de ezt 1937-ben újabb hanyatlás követte. Az ipari és finánccoligarchia a maga javára használta ki az ország nehéz gazdasági helyzetét. A termelés és a tőke gyors ütemű koncentrációja növelte a legnagyobb monopolszervezetek hatalmát. A nehézíparban a Comité des Forges 250 kohóipari társaságot fogott össze, s ezek közül a hat legnagyobb kezében összpontosult az egész francia nyersvas- és acéltermelés háromnegyed része. A szénkitermelés három, a vegyipar öt, a gépkocsigyártás három, az elektrotechnikai ipar egy, az élelmiszeripar három társaság ellenőrzése alatt állt. Jelentékenyen nőtt a bankok pénzügyi ereje, kivált a Banque de France-é, melynek tőkéje 1929-től 1935-ig megkétszereződött, s elérte a 80 milliárd frankot.

Az iparban fokozódott a munkaintenzitás, ugyanakkor a munkabér sok iparágban alacsonyabb volt, mint 1929-ben. A teljes munkanélküliek száma 1935-ben meghaladta az egymilliót. Emellett valóságos hadsereggé sokasodtak a részleges munkanélküliek, akiket csökkentett munkaidővel foglalkoztattak, s ennek megfelelően kevesebb bért kaptak. Emelkedtek az árak, az adók, fokozódott az infláció. 1929-től 1938-ig a frank értéke a felére esett. Mindez erőteljes dráguláshoz vezetett. Két év alatt, 1936-tól 1938-ig mintegy 30 százalékkal emelkedtek a kiskereskedelmi árak. Az egyenes adókat 1935-től 1938-ig 20 százalékkal emelték. Az adóteher 90 százaléka a dolgozókra nehezedett. A dolgozó tömegek fokozott kizsákmányolása, a fegyverkezési hajsza, a gazdaság militarizálása (1937-ben a katonai kiadások a költségvetésnek mintegy 30 százalékát tették ki) megsokszorozta a finánccoligarchia profitját. 1934 és 1937 között a nyersanyag-kitermelő iparban 2,5-szeresére, a kereskedelemben több mint kétszeresére nőtt a profit.

A mezőgazdasági népességben kétmillió volt a szegényparaszt, 2,5 millió a napszámos. 1934—1935-ben 400 000 paraszt ment tönkre, földjeik a nagybirtokosok kezébe kerültek. A nagybirtokosoké — a földtulajdonosok 2 százalékáé — volt az egész megművelt földterületnek mintegy a fele.

A REAKCIÓ ERŐSÖDÉSE

A francia nagytőke, kiutat keresve a gazdasági válságból és megrettenve az éleződő osztályharctól, az olasz és a német burzsoázia példájára egyre erőteljesebben a fasizmus felé fordult. Coty, de Wendel és más tőkemágnások, nagybirtokosok és bizonyos katolikus egyházi körök immár nyíltan pénzelni kezdték a fasiszta szervezeteket: a tűzkereszteseket (Croix de Feu) — e szervezet hivatalos vezetője de La Rocque ezredes volt —, a Francia Akciót (Action Française), a Francia Szolidaritást, a Hazafias Ifjúságot, a Katolikus Nemzeti Szövetséget s a különböző fasisztabarát ifjúsági és sportegyesületeket. A falusi jellegű körzetekben is erőteljesen tevékenykedtek a fasiszta szervezetek: a „paraszti akcióbizottságok," a „nyugati bizottságok" és az Agrárpárt.

A fasiszták különleges kormányalapokból is kaptak pénztámogatást. A miniszterek közül sokan — Doumergue, Laval, Flandin stb. — kapcsolatban álltak a fasiszta szervezetekkel. A fasiszta alakulatok nagy mennyiségű fegyverrel rendelkeztek. A tűzkeresztesek katonai kiképzésben részesült csoportjainak 150 repülőgépük volt.

A fasiszta reakció támaszául szolgáltak a finánctőke politikai pártjai. Ezek között központi helyet foglalt el a de Wendel vezetése alatt álló Köztársasági Szövetség, a Flandin és Laniel vezette Demokratikus Szövetség, valamint a Köztársasági Centrum, élén Tardieu-vel. E három párt ellenőrzése alatt állták a vezető polgári lapok, az Havas hírügynökség és a rádió.

1934 elején a reakciós körök dühödt kampányt indítottak a parlamentáris rendszer ellen. A válság következményei miatt elégedetlen néptömegek hangulatát kihasználva azzal vádolták a kormánypártokat, hogy képtelenek az állam irányítására. A kormány lemondását (a miniszterelnök ekkor a radikálisok vezére, Edouard Daladier volt) és „erős hatalom" megteremtését követelték. A reakció nyílt támadására jó alkalmat szolgáltatott az ekkortájt kirobbant Stavisky-botrány; a lapok egymással versengve közölték a szenzációs leleplezéseket az orosz fehéremigráns Stavisky hatalmas arányú gazdasági szélhámosságairól, csaló spekulációiról, amelyekbe 1200 neves közéleti személyiség volt belekeverve. A fasiszta szervezetek megkezdték a „marche sur le parlement" előkészítését.

AZ 1934 FEBRUÁRI ANTIFASISZTA MEGMOZDULÁSOK

1934. február 6-án Párizsban több mint 20 000 felfegyverzett fasiszta kísérletet tett, hogy behatoljon a képviselőházba és más kormányépületekbe. A néptömegek azonban a kommunista párt vezetésével útját állták a fasizmusnak. 25 000 párizsi munkás azonnal az utcákra vonult, hogy megvédje a köztársaságot. A tömegek nyomására a Daladier-kormány parancsot adott a rendőrségnek a beavatkozásra. A városi őrség és a rendőrség a dolgozók segítségével szétverte a fasisztákat, és felszámolta a puccskísérletet.

A kormány azonban, noha a képviselőház bizalmat szavazott neki, megrettent a tömegmozgalomtól, és — engedve a reakció nyomásának — lemondott. Helyébe Doumergue vezetésével a „nemzeti egyesülés" kormánya lépett, melyben olyan reakciós politikusok is helyet kaptak, mint Pétain és Laval.

A kommunista párt e súlyos órában a párizsi munkásokhoz és alkalmazottakhoz fordult, s február 9-re antifasiszta tömegtüntetést hirdetett. A tüntetés óriási méreteket öltött. A dolgozók a „Le a fasizmussal!" jelszót kiáltozva végeláthatatlan oszlopokban vonultak a Place de la République-ről a Gare de l'Esthez. Február 10-én a kommunista párt kiáltványt intézett a néphez és meg-

Antifasiszta tüntetés Párizsban 1934. február 12-én
Fénykép

állapította: „A párizsi proletárok a kommunista párt vezetésével hősiesen tüntettek Párizs utcáin. A tüntetésen a szocialista munkások ezrei vettek részt. Az egységbe tömörült munkásosztály megmutatta, milyen elszánt erővel küzd a fasizmus szétzúzásáért." A kiáltvány felszólította a munkásokat, hogy alakítsanak egységfrontbizottságokat, és csatlakozzanak a CGTU és a CGT által február 12-re meghirdetett általános sztrájkhoz.

Február 12-én 4,5 millió francia dolgozó sztrájkolt a fasizmus és a háború ellen. A sztrájkot alátámasztó tüntetéseken országosan több mint egymillió ember vett részt: kommunisták, szocialisták, a CGTU, a CGT és a keresztény szakszervezetek tagjai. Február 17-én Párizs dolgozói ünnepélyesen kísérték utolsó útjukra a fasisztákkal való összetűzések áldozatait. A Doumergue-kormány ugyanerre az időpontra megrendezte a fasiszta osztagok díszszemléjét a rendőrség védelme alatt. Ez újabb tüntetéseket és összetűzéseket eredményezett.

A MUNKÁS-EGYSÉGFRONT ÉS A NÉPFRONT LÉTREHOZÁSA

Az 1934 februári hatalmas antifasiszta megmozdulások siettették a munkás-egységfront és a népfront megszületését. Májusban és júniusban a kommunista párt tiltakozó tüntetéseket és gyűléseket szervezett Ernst Thälmann németországi letartóztatása ellen. Ezeken a megmozdulásо-

kon szocialista pártalapszervek is részt vettek. A Bois de Boulogne-ban tartott július 27-i nagygyűlésen kommunisták, szocialisták és baloldali radikálisok egyetértésben szólították harcra a népet a szabadságért és a demokráciáért.

1934 februárjától júniusáig a francia dolgozók összesen 930 gyűlésen és 22 utcai tüntetésen tiltakoztak a fasizmus támadása ellen. 1934 júniusában Ivryben összeült a kommunista párt konferenciája. A konferencia megállapította, hogy a fasizmus a lakosság valamennyi rétegét fenyegeti, s rámutatott, hogy az adott pillanatban nem a kommunizmus és a fasizmus, hanem a fasizmus és a polgári demokrácia között kell választani. A polgári demokrácia védelme hivatott egyesíteni a fasizmus ellen a lakosság legszélesebb rétegeit: a munkásokat, a parasztokat, a városi kispolgárságot. A kommunista párt elhatározta, hogy szorgalmazni fogja akcióegység-megállapodás létrehozását a szocialista párttal. Ez a határozat országszerte élénk visszhangot váltott ki.

A szocialista párt jobboldali vezetősége, élén Blummel, Jouhaux-val, Faure-ral, hogy el ne veszítse a tagság támogatását, hivatalosan hozzájárult az egységfront megteremtéséhez. 1934. július 27-én aláírták a megállapodást a két párt akcióegységéről a fasizmus és az imperialista háború veszélye elleni harcban. Az okmány rámutatott, hogy ki kell harcolni a fasiszta szervezetek feloszlatását, küzdeni kell Thälmann és a többi antifasiszta kiszabadításáért.

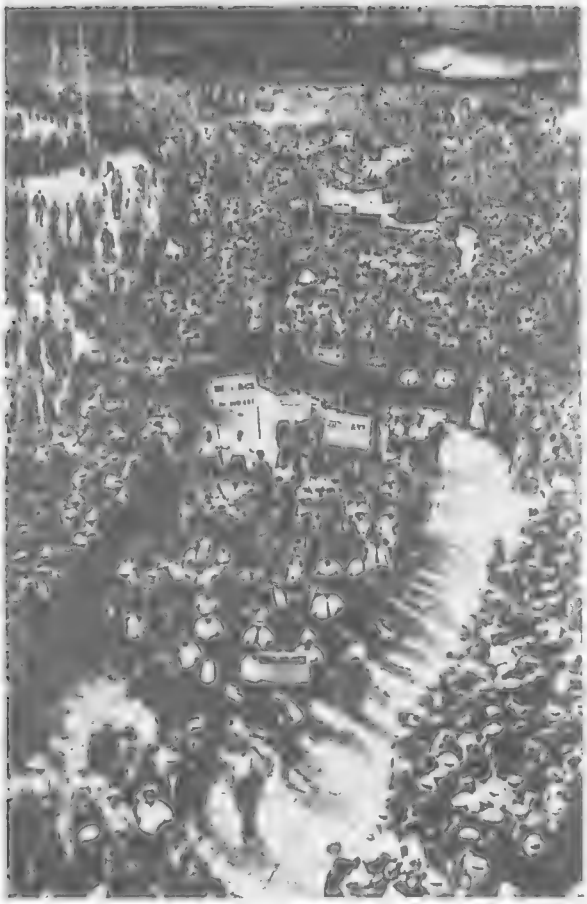

Népfronttüntetés a Place de la Bastille-on
Fénykép. 1935

A két munkáspárt egységfrontjának megvalósulása után a kommunista párt fokozta a harcot a széles antifasiszta népfront megteremtéséért. 1935 május végén felhívással fordult valamennyi baloldali párthoz: követeljék a kormánytól a fasiszta szervezetek feloszlatását és lefegyverzését. Május 30-án a kommunista parlamenti frakció kezdeményezésére tanácskozásra gyűltek össze a baloldali parlamenti csoportok. A tanácskozáson részt vett a Köztársasági Radikális és Radikál-szocialista Párt, a Köztársasági Szocialista Párt, a Francia Szocialista Párt (SFIO), továbbá független baloldali csoportok. A kommunisták azt javasolták, hogy hozzanak létre népfrontot a fasizmus és a háborús veszély ellen, a „kétszáz család" reakciós politikája ellen, a demokratikus jogok és a dolgozók érdekeinek védelmére. A tömeghangulat hatása alatt a baloldali pártok csatlakoztak a népfronthoz.

1935 májusában és júniusában a népfront nagy sikereket aratott a községtanácsi választásokon.

Ezalatt az 1935 júniusában kormányra került Laval pártfogása alatt tovább folytatódtak a fasiszta provokációk. Július 14-én, a Bastille bevételének évfordulóján 35 000 tűzkeresztes tartott díszszemlét Párizsban az „ismeretlen katona" sírjánál. A dolgozók viszont e napon országszerte népfront-seregszemléket szerveztek. Párizsban 500 000 ember tüntetett a Place de la Bastille-on

a köztársasági trikolór és vörös zászlók alatt, az „Internacionálé"-t és a „Marseillaise"-t énekelve. Jean Perrin Nobel-díjas fizikus szólott a tüntetőkhöz, majd felolvasta, s a százezres tömeg utána mondta a népfront híveinek esküjét. Az eskü valamennyi demokratikus párt és szervezet nevében ünnepélyesen kinyilvánította: Franciaország népe, attól az egységes akarattól eltöltve, hogy kenyeret adjon a dolgozóknak és békét az egész világnak, egy emberként harcolni fog a fasiszta egyesületek lefegyverzéséért és feloszlatásáért, a demokratikus szabadságjogok megóvásáért és továbbfejlesztéséért, a béke biztosításáért.

Franciaország többi városaiban összesen több mint kétmillió ember tüntetett. Ez a lenyűgöző erejű demokratikus megmozdulás a francia nép politikai öntudatának növekedéséről, a reakció és a fasizmus elszigetelődéséről tanúskodott.

A népfrontmozgalom meghiúsította a fasiszta diktatúra létrehozására irányuló kísérleteket, és előkészítette a demokratikus erők 1936. évi választási győzelmét.

A NÉPFRONTRA TÁMASZKODÓ KORMÁNY MEGALAKULÁSA

1936. január 22—25-én megtartották a Francia Kommunista Párt VIII. kongresszusát. A reakció és a fasizmus elleni harc eredményeiről és feladatairól Maurice Thorez tartott beszámolót. Hangsúlyozta, hogy a legfontosabb közvetlen feladat a harc „a francia nemzet egyesítéséért az élősdiek és árulók ellen", és kiadta a jelszót, amely a népfront jelszava lett: „Éljen a szabad, erős és boldog Franciaország!"

1936 januárjában közzétették a népfront programját. A program a francia nép általános demokratikus követeléseit juttatta kifejezésre: követelte a fasiszta szervezetek lefegyverzését és feloszlatását, amnesztiát a politikai foglyok részére, rendszabályokat a munkanélküliség és az agrárválság ellen, a jövedelmi adók rendszerének reformját, a hadiipar államosítását, a Banque de France működésének ellenőrzés alá helyezését. Külpolitikai téren a program harcot hirdetett a kollektív biztonsági rendszer megteremtéséért, a nemzetközi együttműködés kialakításáért a fasiszta agresszió és az új világháború veszélye ellen.

A dolgozók nagy lelkesedéssel fogadták a népfront programját. Országszerte sorra alakultak az egységbizottságok, amelyekben együttműködtek kommunisták, szocialisták, radikálisok, katolikusok.

A munkás-egységfront és a népfront megvalósulása elősegítette a reformista CGT és a forradalmi CGTU egyesülését, amit a reformisták hosszú ideig elutasítottak. Miután sorra alakultak az egységes helyi szervezetek, a CGT vezetősége kénytelen volt hozzájárulni az egyesüléshez. 1936 márciusában Toulouse-ban összeült az egyesítő kongresszus, és megalakult az egységes CGT. Taglétszáma 1937-ben elérte az ötmilliót.

1936. április 26-án és május 3-án megtartották a képviselőházi választásokat. A népfront fényes győzelmet aratott: a 618 mandátumból 375-öt szerzett meg. A kommunista képviselők száma 10-ről 72-re nőtt. A népfront győzelme óriási jelentőségű volt nemcsak Franciaországra nézve, hanem a fasizmus és a háborús veszély ellen küzdő nemzetközi mozgalom szempontjából is.

A népfront győzelmének eredményeképpen 1936. június 4-én megalakult az új kormány a szocialista párt vezére, Léon Blum elnökletével. A kabinetben szocialista, radikális és köztársasági szocialista miniszterek foglaltak helyet. A kommunista párt támogatásáról biztosította a kormányt, amennyiben az valóra váltja a népfront programját.

A Blum-kormány megalakulása idején a legfontosabb iparágakon újabb sztrájkhullám söpört végig. Május-június folyamán több mint kétmillió munkás sztrájkolt. A sztrájkolók béremelést, kollektív szerződést, negyvenórás munkahetet, fizetett szabadságot követeltek. Több helyütt a munkások elfoglalták a gyárakat. A kommunista párt támogatta a sztrájkolókat, és harcolt követeléseik

Marcel Cachin beszél egy párizsi választási nagygyűlésen
Fénykép. 1936

teljesítéséért. A francia munkásosztály harca — mint Thorez már akkor megállapította — új formákat öltött: a megmozdulásokat lenyűgöző fegyelem és rend jellemezte, a munkások által megszállt gyárak kapuja fölött, a házak homlokzatán, a gyárkéményeken, az épületállványzatokon vörös és nemzetiszínű zászlók lengtek egymás mellett, a munkásosztály politikai érettségének tanújeleként.

A munkásosztály megmozdulásai arra kényszerítették a vállalkozókat és a kormányt, hogy engedjenek a dolgozók követeléseinek. 1936. június 7-én az Hôtel Matignonban a kormány, a vállalkozók és a CGT képviselői megállapodást írtak alá a munkabér átlagban 7—15 százalékos emeléséről, valamint a szakszervezeti szabadságjogok és a műhelymegbízott-intézmény elismeréséről. Néhány nappal később a parlament törvényt fogadott el a fizetett szabadságról, a negyvenórás munkahétről és a kollektív szerződések megkötésének rendjéről. Átszervezték a Banque de France-ot, részben államosították a hadiipart, a parasztság érdekében hivatalt létesítettek a gabonaeladás szabályozására, a középrétegeknek bizonyos hitelkedvezményeket nyújtottak. A fasiszta szervezeteket feloszlatták.

A Blum-kormány azonban, miután ezeket az intézkedéseket végrehajtotta, bejelentette, hogy „pihenőt" tart a népfront programjának megvalósítása terén. Nem teljesítették az adórendszer demokratizálására vonatkozó követeléseket — amelyeket ez a jelszó foglalt össze: „Fizessenek a gazdagok!" —, a parasztok hitelellátására, a földbérleti díjak korlátozására, a sokgyermekes családok segélyezésére, a nyugdíjak emelésére tett ígéreteket stb. Nem történt intézkedés a munka-

nélküliség enyhítésére sem. Sőt mi több, a finánccoligarchia szabotálni kezdte a már meghozott intézkedések végrehajtását is. Az árdrágulás ellenére nem emelték a munkabéreket, rendszeresen megsértették a szociális törvényeket.

A kormány 1936 szeptemberében, majd 1937 júniusában ismét devalválta a frankot, ami rohamos áremelkedést idézett elő. Ezenkívül törvényjavaslatokat készített elő a vasúti és postai díjszabások, illetve az adók — elsősorban a közvetett adók — emeléséről. Külpolitikai téren a kormány, gátolva a kollektív biztonság rendszerének megteremtését, elősegítette a német—olasz fasizmusnak a spanyol nép elleni agresszióját.

1937. június 21-én a Blum-kormány — nem vállalva a harcot a szenátus reakciós többsége ellen — lemondott. A köztársasági elnök a jobboldali radikális Camille Chautemps-t bízta meg kormányalakítással. Chautemps kabinetjében kiemelkedő szerepet játszott Georges Bonnet pénzügyminiszter, aki a Lazard Frères bankház révén kapcsolatban állt a hitleristákkal. A kormányban kezdetben részt vettek a szocialista párt és a radikális párti balszárny képviselői is, többek között Pierre Cot.

A REAKCIÓ HARCA A NÉPFRONT ELLEN

1937 második felében új gazdasági válság kezdődött Franciaországban. A válság elsősorban a nehézipart — a kohászatot, a gépgyártást, a hajógyártást és az építőipart — sújtotta, majd átterjedt a könnyűiparra és a mezőgazdaságra is.

Az ipari termelés összvolumene az 1929-es színvonal 70 százalékára esett vissza. 1929-ben havonta átlagosan 808 000 tonna acélt öntöttek, 1938-ban 514 000 tonnát; a széntermelés havi átlaga 4,5 millió tonnáról 3,9 millió tonnára csökkent.

A monopolisták, a gazdasági helyzet romlását felhasználva, támadásba lendültek, hogy felrobbantsák a népfrontot, és megsemmisítsék a dolgozók szociális vívmányait. A gyártulajdonosok szabotálták a technikai korszerűsítést, a pénzemberek leállították az ipari tőkebefektetéseket, s nagy összegű tőkét „mentettek külföldre". A nagyburzsoázia módszeresen kivonta magát az adófizetés alól. A reakció pénzügyi machinációi következtében rohamosan nőtt az államadósság. A Banque de France-ban kulcspozíciókkal rendelkező finánccoligarchia a kormánynak nyújtott rövid lejáratú hiteleket arra használta fel, hogy nyomást gyakoroljon annak bel- és külpolitikájára.

Noha Chautemps nemegyszer fogadkozott, hogy hű marad a népfront programjához, kormánya valójában elárulta a népfrontmozgalmat, s tevékenységében a francia monopóliumok legreakciósabb részének követeléseihez igazodott.

A kommunisták többször javasolták a szocialistáknak és radikálisoknak, hogy jobban összehangolt akciókkal kényszerítsék a kormányt a népfront programjának megvalósítására. A kommunista párt követelte az országos jelentőségű monopolista vállalatok államosítását; a bankok, az ipari egyesülések és a tőkekivitel népi ellenőrzését; demokratikus pénzügyi reform végrehajtását és a nagytőke fokozott megadóztatását a francia pénzügyek szanálása céljából. A szocialisták és a radikálisok azonban nem támogatták ezeket a javaslatokat; politikájukban egyre határozottabban érvényre jutott a monopóliumok nyomása előtti meghátrálás tendenciája.

Chautemps 1937 júliusában felemelte a közvetett adókat, és újabb devalvációt hajtott végre. Ez semmivé tette a népfront fennállásának első hónapjaiban végrehajtott béremelés hatását. A kormány a néptömegek követelései ellenére nem volt hajlandó felvenni a harcot a fasiszta összeesküvők ellen. Amikor 1937 október-novemberében felfedték az úgynevezett csuklyások (cagoulards) 1936-ban alapított titkos fasiszta szervezetének összeesküvését, az egész francia demokratikus közvélemény az összeesküvők szigorú megbüntetését követelte és azt, hogy erélyes kézzel vessenek véget a fasiszták tevékenységének — a Chautemps-kormány azonban sietett eltussolni az ügyet.

Párizs dolgozói tiltakoznak a fasiszta provokációk ellen
Fénykép. 1937

A kommunista párt 1937 decemberében megtartott IX. kongresszusa konkrét javaslatokat dolgozott ki a népfront megszilárdítására. Javasolta választási bizottságok létesítését minden vállalatnál és településen, továbbá országos népfrontkongresszus összehívását. A kongresszus megalakítaná az Országos Népfrontbizottságot; ezzel olyan nagy tekintélyű szerv jönne létre, amellyel a kormánynak számolnia kellene bel- és külpolitikájának kialakításában. A kongresszus rámutatott, hogy a népfront kiszélesítése és megerősítése csak úgy lehetséges, ha a francia proletariátus még szorosabbra zárja sorait, ha az akcióegységről áttérnek a francia munkásosztály egységes pártjának megteremtésére. — „Gondolják csak el — mondotta Jacques Duclos a kongresszuson — milyen hatalmas erő lesz az a párt, amelyben testvéri egységbe tömörül a 450 000 kommunista és ifjúkommunista, meg a szocialista párt és a szocialista ifjúsági szövetség 300 000 tagja. Gondolják csak el, milyen erő lesz ez az egységes párt a maga 250 főnyi parlamenti frakciójával." Ám az egységes munkáspárt létrehozását célzó tárgyalásokat a szocialista vezetők rövidesen zsákutcába juttatták.

1938 januárjában a kabineten belüli nézeteltérések kormányválságot robbantottak ki. A néptömegek olyan kormány megalakítását követelték, amelyben részt vesznek a népfront valamennyi főbb pártjának képviselői, vagyis a radikálisok, a szocialisták és a kommunisták. A köztársasági elnök címére több mint 80 000 távirat és határozat érkezett ezzel a kívánsággal. A radikálisok vezérei azonban semmibe vették a nép akaratát. Az átalakított Chautemps-kormányban kivétel nélkül minden miniszteri tárcát jobboldali radikálisok töltöttek be.

Márciusban a Chautemps-kormány lemondott. Ismét Léon Blum alakított kormányt, szocialista és radikális miniszterekkel. A kommunisták nem léptek be, miután a jobboldali szocialista vezetők szántszándékkal elfogadhatatlan feltételeket szabtak: a kommunistákkal együtt a szélső reakció képviselőit is be akarták vonni a kormányba. A második Blum-kabinet rövid életű volt. A képviselőház elé terjesztett egy pénzügyi törvényjavaslatot, amely részben valóra váltotta a népfrontprogram követeléseit: rendkívüli adót vetett ki a tőkére, a Banque de France ellenőrzése alá helyezte a többi bank műveleteit stb. A törvényjavaslatot a képviselőház elfogadta, a szenátus elvetette. Ekkor a Blum-kormány ahelyett, hogy a tömegek segítségével próbálta volna megtörni a reakciós szenátusi többség ellenállását, benyújtotta lemondását, még csak a bizalmi kérdést sem vetve fel. Blum és a többi jobboldali szocialista vezető azzal, hogy nem voltak hajlandók elszánt harcra szólítani a tömegeket a fináncoligarchia népellenes mesterkedései ellen, azzal, hogy szabotálták a munkásegység és a népfront megszilárdítására vonatkozó kommunista javaslatokat, a reakció támadása előtt egyengették az utat.

A DOLGOZÓK VÍVMÁNYAINAK FELSZÁMOLÁSA

1938. április 10-én Daladier alakított kormányt. Nyilatkozatában kijelentette, hogy hű marad a népfront programjához, valójában azonban harcot indított ellene, feláldozva a fináncoligarchia érdekeinek a legalapvetőbb nemzeti érdekeket.

A Daladier-kormány, miután a radikálisok és a jobboldal szavazataival (a szocialisták tartózkodása mellett) a parlamenttől rendkívüli felhatalmazást nyert, széles fronton támadást indított a dolgozó tömegek ellen. 1938 májusában közzétették a szükségrendeletek első sorozatát. Az egyenes és közvetett adókat — amelyek elsősorban a dolgozókat és a középrétegeket sújtották — 8 százalékkal emelték, az ipari és kereskedelmi nagyvállalatok nyereségére kivetett adókat viszont csökkentették. A fináncoligarchia érdekében újból devalválták a frankot; a létfenntartási költségek ennek következtében már 45 százalékkal emelkedtek 1936-hoz képest. 1938. augusztus 30-án a Daladier-kormány jogot nyert arra, hogy bármely vállalatnál kötelező túlórákat vezessen be. Ezzel megsemmisült a népfront legfőbb vívmánya, a negyvenórás munkahét. A továbbiakban újabb szükségrendeletekkel felemelték a postai küldemények és táviratok díjszabását, bizonyos közszükségleti cikkek jövedéki adóját, továbbá a munkabérre kivetett adót — a nagytőke megadóztatását viszont ismét mérsékelték. A rendeletek előírták az állami kiadások csökkentését, ami a kistisztviselők tömeges elbocsátásával járt.

1938 októberében a Köztársasági Radikális és Radikálszocialista Párt kongresszusa határozatilag jóváhagyta a Daladier-kormány politikáját, és kilépett a népfrontból. Ezután a radikális pártvezetés még határozottabban a jobboldali polgári pártokkal való szövetkezés útjára lépett.

November 30-án a kommunista párt és a CGT 24 órás általános sztrájkot szervezett, tiltakozásul a Daladier-kormány szükségrendeletei ellen. A megmozdulásban több millió munkás vett részt. A sztrájk megmutatta, hogy a francia munkásosztály kész harcolni a szociális vívmányok megőrzéséért és további kiterjesztéséért, a népfrontprogram megvalósításáért, a progresszív külpolitikáért. De a kormány — a jobboldali szocialisták és a radikálisok kapituláns magatartására támaszkodva — kihirdette az országban az ostromállapotot, militarizálta a közlekedést, és fokozta a megtorló intézkedéseket a munkások legjobbjaival szemben.

A reakció a munkásosztály forradalmi élgárdájának meggyengítése céljából dühödt kommunistaellenes kampányt kezdett. A kommunisták ellen alkalmazott tömeges repressziókkal egyidejűleg támadást indítottak a polgári demokrácia ellen is. A reakció nyíltan követelte a parlament feloszlatását, a szólásszabadság korlátozását. A Daladier-kormány engedett ezeknek a követeléseknek: rendkívül szűk korlátok közé szorította a parlament tevékenységét, hogy megakadályozza a kom-

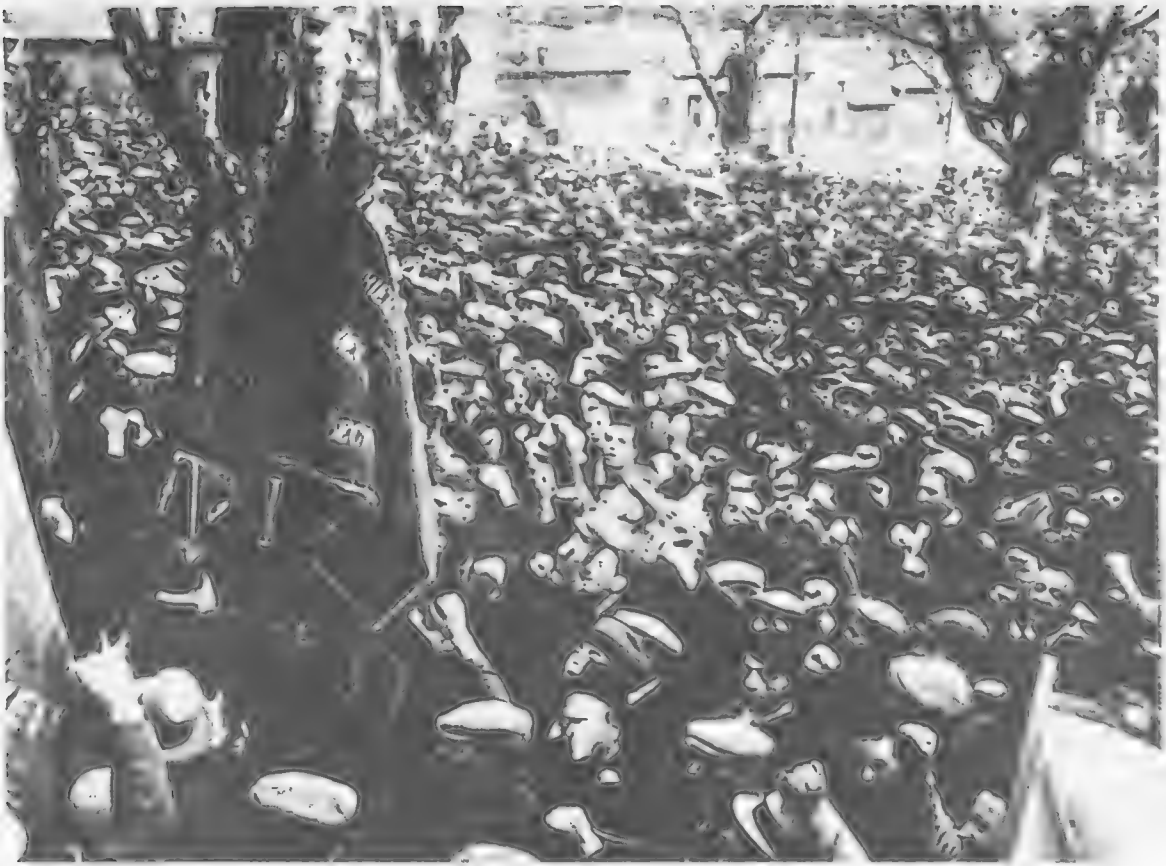

Tiltakozó nagygyűlés Marseille-ben a szükségrendeletek ellen
Fénykép. 1938

munistákat és a többi baloldali képviselőt a vezető körök népellenes tevékenységének leleplezésében. 1938 áprilisától 1938 december elejéig a parlament mindössze 50 órát ülésezett.

A Daladier-kormány népellenes intézkedéseivel teljes összhangban állt reakciós külpolitikája, amely az európai kollektív biztonsági rendszer meghiúsítására és a hitleri Németországhoz való közeledésre irányult. A kormány támogatásával rohamosan fokozódott a Német-, illetve Olaszországgal kapcsolatban álló fasiszta csoportok tevékenysége.

XVII. FEJEZET

AZ ANGOL KONZERVATÍV KORMÁNYOK POLITIKÁJA

A harmincas évek második felében az angol vezető körök politikájában megerősödtek a reakciós tendenciák. Az egymást követő konzervatív kormányok az országon belül a polgári demokratikus szabadságjogok korlátozására törekedtek, külpolitikájuk pedig a fasiszta agresszorok bátorítására irányult, s arra, hogy megegyezésre jussanak velük a Szovjetunió ellen. Mindez súlyos károkat okozott Anglia nemzeti érdekeinek, s fokozta az elégedetlenséget az angol nép széles rétegeiben.

A GAZDASÁGI HELYZET

Anglia 1932 közepétől kezdett fokozatosan kilábalni a válságból; az angol gazdaságban lassú, bizonytalan fellendülés mutatkozott. 1934-ben az ipari termelés elérte az 1929-es színvonalat.

A gazdasági élet megélénkülésében szerepet játszottak bizonyos kormányintézkedések is. 1934-től a kormány a haditermelés bővítése érdekében szubvencionálta a kohászat, a gépgyártás és egyéb iparágak fejlesztését, továbbá korlátozta a tőkéknek az ország területéről való kivitelét, protekcionista vámokat vezetett be a gépgyártás és a vegyipar termékeire, engedélyezési rendszerrel szabályozta a behozatalt. Végül az angol gazdaság 1934—1937-es fellendüléséhez hozzájárult a birodalmi preferenciák rendszere, nemkülönben az angol valuta kiváltságos helyzete az úgynevezett sterlingblokk országaiban: a brit gyarmatokon és domíniumokon, Portugáliában, Argentínában és a skandináv államokban.

1937 őszén azonban új gazdasági válság kezdődött Angliában. Az ipari termelés indexe 1938-ban körülbelül 9—10 ponttal csökkent a válság előtti 1937. évi szinthez képest. Éreztette hatását az ipar technikai és szervezeti elmaradottsága s ezzel összefüggésben a termelékenység elégtelen növekedése. Még 1939-ben is elavult felszereléssel dolgozott az acélöntödék 25 százaléka, a bányák 33 százaléka és a pamutgyárak 33 százaléka. A termelési apparátus kihasználatlansága elmélyítette a krónikus munkanélküliséget. A munkanélküliek száma 1939 elején elérte a 2 milliót.

Visszaesett a szénbányászat, a nyersvastermelés, a hajógyártás. A termelés főleg az úgynevezett új iparágakban emelkedett — a gépkocsi- és a repülőgépgyártásban, a rádiótechnikai és a vegyiparban —, míg a „régi", hagyományos iparágak — a kőszénbányászat, a textilipar, a hajógyártás — változatlanul hanyatlóban voltak. Nem mutatkozott számottevő fellendülés a külkereskedelemben sem. A külkereskedelmi forgalom 1936-ban egyharmaddal kisebb volt, mint 1929-ben (1 326 000, illetve 1 950 000 font sterling). A fizetési mérleg deficitje 1938-ban 70 millió font sterlinget tett ki.

MacDonald „nemzeti kormánya" főleg a konzervatívok szavazataira támaszkodott; lényegében konzervatív kormány volt, e párt népellenes politikáját valósította meg. 1934-ben a parlament elfogadta a „lázadásról szóló törvényt", amely börtönbüntetéssel sújtotta a háborúellenes propagandát. A kormány egyre gyakrabban „helyettesítette" a parlamenti törvényalkotást gyakorlatilag törvényerővel bíró rendeletekkel. A parlament megkerülésével hajtott végre a kormány olyan intézkedéseket, mint az állami alkalmazottak fizetéscsökkentése, a munkanélküli-segély leszállítása, a „rászorultság felülvizsgálása" stb. Egyre reakciósabbá vált a parlament összetétele is. A „nemzeti kormány" által kinevezett 90 új peer közül hatvanan 420 igazgatósági tagságot töltöttek be különböző részvénytársaságoknál, tizenöten pedig hat nagybank igazgatóságában foglaltak helyet.

Külpolitikai téren a „nemzeti kormány" szívós igyekezettel kereste a közeledést a hitleri Németországhoz és a militarista Japánhoz, abban a reményben, hogy a szovjetellenesség alapján megegyezésre juthat velük. Ez a külpolitika teljes mértékben megfelelt az angol imperialista burzsoáziának; Németországban és Japánban olyan erőt látott, amely csapást mérhet a Szovjetunióra, szét tudja zúzni az európai munkásmozgalmat és általános demokratikus mozgalmat, illetve az ázsiai nemzeti felszabadító mozgalmat. A City befolyásos körei, a Brit Gyáriparosok Szövetsége és a konzervatív párt vezető személyiségei nyíltan hirdették, hogy fel kell fegyverezni Németországot, s magasztalták Hitlert, mert ígéretet tett, hogy Németországot „a Nyugat védőbástyájává" teszi „a bolsevizmus ellen". Angol cégek nagy mennyiségű stratégiai nyersanyagot — rezet, alumíniumot, nikkelt — szállítottak a fasiszta Németországnak. A Bank of England e vásárlások finanszírozására 1934 decemberében 750 000 font sterlinges kölcsönt nyújtott a német Reichsbanknak. A „nemzeti kormány" azzal is bátorította Németország újrafelfegyverzését, hogy 1935 márciusában nem emelt óvást az általános hadkötelezettség bevezetése ellen, noha ez a lépés a versailles-i békeszerződés megsértését jelentette.

A „nemzeti kormány" külpolitikája nem oldhatta meg Anglia és a fasiszta hatalmak imperialista ellentéteit. Ellenkezőleg, az agresszorok erősítésével újabb rohamokra ösztönözte őket a brit monopóliumok pozíciói ellen a világ valamennyi fontosabb piacán. A német monopolisták sikerrel szorították vissza angol konkurrenseiket a balkáni országokban és Latin-Amerikában. A Távol-Keleten a német és japán monopóliumok konkurrenciája következtében Anglia számos fontos pozíciójának feladására kényszerült.

A MacDonald-kormány politikája heves elégedetlenséget keltett a néptömegekben. 1934 novemberében a 39 angol pacifista szervezet képviselőiből álló országos bizottság kérdőíveket küldött szét, hogy megállapítsa, hogyan ítéli meg az angol nép a kormány külpolitikáját. E „béke-népszavazás" eredményeit 1935 nyarán összesítették. A kérdőívet 11,5 millió ember töltötte ki (a választójogosultak közel 40 százaléka). Ebből több mint 11 millió határozottan állást foglalt a béke védelmére hivatott Népszövetség megerősítése mellett, 10 millió „szavazó" hatékony gazdasági szankciókat sürgetett az agresszív államok ellen, több mint 6 millió pedig katonai rendszabályokat követelt a fasiszta agresszorok megfékezésére.

A „béke-népszavazás" eredménye kifejezésre juttatta az angol néptömegek valódi akaratát, nyilvánvalóvá tette a „nemzeti kormány" és személy szerint MacDonald politikai csődjét.

A BALDWIN-KORMÁNY

A néptömegek fokozódó elégedetlensége az uralkodó körökön belül is elmélyítette az ellentéteket. A konzervatív párt legreakciósabb körei — élükön Rothermere „újságkirállyal" és két arisztokrata nagybirtokossal, lord Hamiltonnal és Bedford hercegével — „erős kezű" kormány

megalakítását követelték. E körök pártfogolták az Oswald Mosley által 1932-ben alapított Brit Fasiszta Uniót, amely harcot hirdetett az angliai demokratikus intézmények ellen, és megfeszített erővel propagálta a Szovjetunió elleni „keresztes hadjárat" eszméjét. Mosley fasiszta mozgalma azonban, noha 1934 és 1937 között némileg aktivizálódott, nem vált komoly erővé. Németországtól eltérően Angliában nem volt meg az a sokmilliós kispolgári tömeg, amely az inflációtól, a jóvátételtől, a válságtól tönkretéve termékeny talajt kínált a szociális demagógia, a soviniszta és a revansista eszmék számára. Az angol monopolisták zöme nem gondolt a burzsoá parlamenti és pártrendszer felszámolására és fasiszta csoportok hatalomra juttatására. Az uralkodó körök nem hagyhatták figyelmen kívül a munkásosztály határozott fellépését a fasiszta tendenciák ellen. Nagy erőt jelentettek az évszázadok során meggyökeresedett parlamentáris tradíciók is.

A konzervatív párt a közvélemény megnyugtatása végett a kormány átalakítása mellett döntött. 1935. június 7-én a MacDonald-féle „nemzeti kormány" lemondott. Az új kormányt Stanley Baldwin, a konzervatív párt vezére alakította meg, aki ezúttal harmadszor került a miniszterelnöki székbe. A külügyi tárcát a német- és japánbarát megnyilvánulásai miatt rendkívül népszerűtlen Simon helyett a konzervatív Hoare-ral töltötték be. A kormányban helyet kapott egy fiatal konzervatív párti politikus, Anthony Eden, aki az agresszorokkal szembeni engedékeny politika ellenzőjeként volt ismert. Őt bízták meg lord-pecsétőri (tárca nélküli miniszteri) rangban a népszövetségi ügyek intézésével.

1935. november 14-én megtartották a soron következő parlamenti választásokat. A választási hadjárat abban az időben bontakozott ki, amikor megkezdődött a fasiszta Olaszország fegyveres agressziója Etiópia ellen. Az angol dolgozók erélyes intézkedéseket követeltek a kormánytól az agresszor megfékezésére. A konzervatív párt vezetői lármás propagandahadjáratot indítottak, a Népszövetség megerősítésének és a kollektív biztonsági rendszer létrehozásának híveiként tüntetve fel magukat. A választások konzervatív győzelmet hoztak: a konzervatív párt 387 mandátumot szerzett a Munkáspárt 154 mandátumával szemben. A konzervatívok tehát még szövetségeseik, a nemzeti munkáspártiak és a nemzeti liberálisok nélkül is szilárd többséggel rendelkeztek.

Az új képviselőház összetétele a monopoltőke szerepének megerősödéséről tanúskodott az állam irányításában, a bel- és külpolitika kialakításában. A konzervatív képviselők 29 százaléka gyáros és bankárcsaládból, 20 százaléka földbirtokos és járadékos családból származott, 16 százalékuk katonatiszt, 15 százalékuk hivatásos politikus volt, a többi pedig pap vagy magas rangú hivatalnok. A konzervatív párt és a vele szövetséges pártok 415 képviselője közül 181 képviselő összesen 775 igazgatósági tagságot töltött be az ipari és pénzvilágban.

A Baldwin-kormány egyet sem tartott be választási ígéretei közül. Nyomban a választások után diplomáciai kezdeményezést tett Olaszországnak Etiópia rovására való „megbékéltetésére". Az 1935. december 8-án létrejött Hoare—Laval megállapodás, amely Etiópia felosztását és jelentős részének olasz kézre adását tartalmazta, olyan vihart keltett az angol közvéleményben, hogy a kormánynak presztízse megmentése végett fel kellett áldoznia Hoare-t. De az agresszorok bátorításának politikája lényegében változatlan maradt. Még előzőleg, 1935. június 18-án aláírták az angol—német flottaegyezményt, amely új lehetőségeket nyitott meg a náci Németország előtt haditengerészeti erejének növelése terén. 1936 márciusában, amikor Hitler csapatai, Németország szerződéses kötelezettségeit megszegve, bevonultak a rajnai demilitarizált övezetbe, a Baldwin-kormány a parlamentben kijelentette, hogy ezek az akciók nem fenyegetnek háborús konfliktussal. A kormány és a reakciós sajtó lankadatlanul igyekezett azt az illúziót kelteni az angol népben, hogy Angliát semmiféle közvetlen veszély nem fenyegeti a fasiszta hatalmak részéről.

A Baldwin-kormány a fasiszta agresszorokkal szembeni engedékenység, a velük való megegyezésre törekvés politikáját éles hangú nyilatkozatokkal leplezte. A külügyminiszteri székben Hoare-t követő Eden ismételten „tiltakozásokat", „figyelmeztetéseket" intézett Németországhoz,

Olaszországhoz és Japánhoz, „elítélte" különböző lépéseiket. Ez abba a hitbe ringatta a néptömegeket, hogy a kormány rendíthetetlenül szembeszáll a fasiszta agresszorokkal. A valóságban Anglia külpolitikáját egyre inkább a konzervatív párt „clivedeni klikk" néven ismert reakciós csoportja határozta meg (Cliveden lady Astor birtoka volt). E csoporthoz tartozott lady Astor, Neville Chamberlain, az államkincstár kancellárja, Londonderry lord-pecsétőr, Runciman kereskedelmi miniszter, továbbá Halifax, Simon és Hoare. Nézeteiket osztotta VIII. Edward király, aki 1936-ban, V. György halála után lépett a trónra. Egyébként a király arra irányuló kísérletei, hogy aktívan beavatkozzék a politikába, nyugtalanságot keltettek Anglia vezető köreiben. Rövidesen nyílt konfliktus keletkezett a király és a kormány között, amihez az szolgáltatott ürügyet, hogy VIII. Edward egy kétszer is elvált amerikai nőt akart feleségül venni. Az „udvari válság" azzal végződött, hogy VIII. Edward lemondott a trónról, és VI. György néven öccsét koronázták királlyá.

A clivedeni klikk, amelynek közvetlen pénzügyi és gazdasági kapcsolatai voltak német ipari és bankkörökkel, síkra szállt amellett, hogy Anglia a lehető leggyorsabban jusson megegyezésre a fasiszta hatalmakkal. A clivedeniek támogatásával élénk tevékenységbe fogtak a fasisztabarát szervezetek, az Angol—Német Baráti Társaság, a Szocialistaellenes Szövetség, az Olaszország Barátai stb.

A CHAMBERLAIN-KORMÁNY

1937 májusában Neville Chamberlain, a clivedeni klikk egyik legbefolyásosabb tagja került a kormány élére. A Chamberlain-kormány az addiginál is határozottabban folytatta a fasiszta agresszorok bátorításának és a velük való megegyezés keresésének politikáját, úgy akarva megoldani az angol—német imperialista ellentéteket, hogy engedményeket tesz a hitleri Németországnak más országok, elsősorban a Szovjetunió rovására. Anglia nemzetközi pozíciói azonban egyre romlottak. A hitleristák immár nyíltan fölvetették a világ újrafelosztásának kérdését, visszakövetelve az első világháború után Anglia és Franciaország kezére került német gyarmatokat. Az olasz fasiszták fennen hirdették, hogy céljuk: az Olasz Birodalom saját tengerévé változtatni a Földközi-tengert. Japán, hadat indítva Kína ellen és elfoglalva a legfontosabb kínai tartományokat, megsemmisítő csapást mért a brit imperializmus távol-keleti pozícióira.

A Chamberlain-kormány kénytelen volt fokozni a háborús előkészületeket. Ez a kérdés állt az 1937. évi birodalmi konferencia figyelmének középpontjában. A konferencia elhatározta a birodalom védelmi rendszerének döntő fontosságú pontját alkotó Singapore további megerősítését, és szükségesnek ítélte a védelmi rendszabályok végrehajtásának meggyorsítását Ausztráliában és Új-Zélandon. A kormány által elfogadott fegyverkezési program megháromszorozta a katonai kiadásokat (5 év alatt 1,5 milliárd font sterlinget irányzott elő), ezen belül hatszorosára emelte a hadihajó-építésre szánt összegeket. Irányelvként fogadták el, hogy az angol flottának felül kell múlnia a német és az olasz flotta együttes erejét, a légierőnek pedig a harci egységek minősége és mennyisége tekintetében egyetlen más hatalomé mögött sem szabad elmaradnia.

Elhatározták, hogy 12 új sorhajót és 20 cirkálót építenek, megrendeléseket adnak ki összesen 10 000 repülőgép gyártására, továbbá 2,5 millió főre emelik a szárazföldi hadsereg létszámát. A kormány 150 millió font sterlinget utalt ki a haditermelés céljaira. A repülőgépiparban foglalkoztatott munkások száma megnégyszereződött. Mintegy 1000 gyárat előkészítettek a haditermelésre való átállításra.

Mindazonáltal Anglia a háborús előkészületek méretei tekintetében messze elmaradt a fasiszta tömb országaitól. Ez elsősorban azzal magyarázható, hogy az angol uralkodó körök mindvégig tekintettel voltak a hitleri Németországra, nem akarták felidézni haragját, s mindenáron fenn akarták tartani annak lehetőségét, hogy megegyezésre jussanak Hitlerrel a Szovjetunió ellen.

Az angol munkásosztály lankadatlan küzdelmet vívott létérdekeiért. 1934-ben 471 sztrájk zajlott le 134 000 résztvevővel, 1937-ben pedig 1129 sztrájk 597 000 résztvevővel. Sztrájkoltak a legnagyobb repülőgépgyárak munkásai, a vasutasok, a hírközlés és a városi közlekedés dolgozói. Ebben az időszakban a sztrájkok javarészt az új iparágakat érintették, amelyekben viszonylag gyenge volt a jobboldali munkáspárti és szakszervezeti vezérek befolyása. Azoknál a vállalatoknál, ahol sztrájk zajlott le, ennek nyomán általában számottevően megnőtt a szakszervezeti tagok száma. 1935-től kezdve a szakszervezetek taglétszáma — főleg az új iparágakban — számottevően emelkedett. Három év alatt körülbelül egymillió munkás lépett be a szakszervezetekbe.

Nagy-Britannia Kommunista Pártja nagy erőfeszítéseket tett annak érdekében, hogy megteremtse a munkásosztály egységfrontját a kormány reakciós politikája ellen, a munkafeltételek javításáért és a munkanélküliség felszámolásáért. A párt még 1933 márciusában ilyen értelmű javaslattal fordult a Munkáspárthoz, a Független Munkáspárthoz, a Szövetkezeti Párthoz és a Szakszervezeti Főtanácshoz. 1933 végén, amikor a kormány törvényjavaslatot terjesztett a parlament elé a munkanélküli-segély leszállításáról, a kommunista párt felszólította a munkásokat, hogy szervezzenek országos éhségmenetet, és hívják össze az egység és cselekvés kongresszusát.

1934. február 23-án az éhségmenet résztvevői Londonba érkeztek. Fogadásukra a főváros dolgozói tüntetéseket rendeztek ezzel a jelszóval „Le az éhséggel, vesszen a háború és a fasizmus!" Másnap megtartották az egység és cselekvés kongresszusát. Az 1500 küldött között voltak munkáspártiak, szakszervezeti funkcionáriusok, független munkáspártiak, kommunisták. A kongresszus követelte a kormánytól, hogy vezesse be a negyvenórás munkahetet, létesítsen progresszív társadalombiztosítási rendszert a munkabérből való levonások nélkül, továbbá hogy ne csökkentse a munkanélküli-segélyt.

A kongresszus befejezése után impozáns nagygyűlést tartottak a Hyde Parkban, 100 000 londoni munkás részvételével. A kongresszus és a nagygyűlés meggyőzően kifejezésre juttatta az angol munkásosztály harcos antifasiszta szellemét, eltökéltségét a reakció támadásának visszaverésére. A kormány meghátrálásra kényszerült. A munkanélküli-segélyek újabb csökkentését visszavonták. Nem lépett hatályba az a munkások által „rabszolgatörvénynek" nevezett törvény sem, amelynek értelmében kényszermunka-táborokat létesítettek volna a munkanélküliek részére. Az angol munkásosztály nagy győzelmet aratott.

1934. szeptember 9-én a londoni munkások meghiúsították az angol fasisztáknak azt a kísérletét, hogy átvonuljanak a város munkásnegyedén. E napon 150 000 tüntető követelte a fasiszták megfékezését. Számos antifasiszta tömegtüntetésre került sor a következő években is.

1936 őszén a Munkanélküliek Országos Bizottsága kezdeményezésére Londonban 200 000 munkanélküli újabb éhségmenettel tiltakozott az ekkor ismét tervbe vett segélycsökkentés ellen. A menet — akárcsak 1934-ben — a Hyde Parkban nagygyűléssel ért véget. A megmozdulás sikere arról tanúskodott, hogy a tömegekben erősödik az akcióegységre irányuló törekvés.

A kommunista párt leleplezte a kormánynak a fasiszta agresszorokkal való megegyezésre irányuló politikáját, síkra szállt a kollektív biztonsági rendszer megteremtéséért, kiállt a Szovjetunió mellett, felemelte szavát az etiópiai és a spanyolországi fasiszta agresszió ellen.

A kommunisták megnövelték befolyásukat az angol munkástömegek körében. Az 1935. évi választásokon első ízben jutott be a képviselőházba kommunista jelölt (William Gallacher).

A kommunista párt a munkásosztály erőfeszítéseinek egyesítése végett hosszú éveken át ismételten indítványozta a Munkáspárt vezetőségének, hogy járuljon hozzá a kommunista pártnak a Munkáspártba való belépéséhez. 1936 közepén a javaslat mellett foglalt állást az ország 1905

Munkanélküliek tüntetése Londonban
Fénykép. 1934

munkásszervezete, köztük 577 szakszervezeti, 265 munkáspárti és 64 szövetkezeti szervezet. Támogatta a belépést a bányászszakszervezet, a mozdonyvezetők szakszervezete, a Szocialista Liga és a Fábiánus Társaság. De a Munkáspárt végrehajtó bizottsága, amely tárgyalás nélkül elvetette a kommunisták minden közös akcióra vonatkozó javaslatát, ezt az indítványt sem fogadta el, noha azt a párt közel 600 000 tagja támogatta.

A Munkáspárt vezetősége megtiltotta a párttagoknak, hogy részt vegyenek a kommunista párt tevékenységében, sőt több más haladó szervezetet is tilalom alá helyezett, például a német fasizmus áldozatainak megsegítésére alakult bizottságot. Azokat, akik megszegték a tilalmat, kizárták a pártból. A Szakszervezeti Főtanács még 1935-ben külön körlevelekben (a munkások „fekete körleveleknek" nevezték el ezeket) rendelte el, hogy ne válasszanak kommunista küldötteket a szakszervezeti konferenciákra és kongresszusokra.

1937 elején a kommunista párt újabb lépéseket tett a munkás-egységfront megteremtésére: megállapodást kötött a Független Munkáspárttal és a Szocialista Ligával arra vonatkozólag, hogy közös kampányt indítanak a munkásmozgalom valamennyi osztagának egyesítéséért a reakció és a háborús veszély ellen. A megállapodást a Munkáspárt több száz helyi szervezete támogatta, sok ezer párttag nevében. Az akcióegység létrehozásáért küzdő tömegmozgalom azonban a reakciós munkáspárti és szakszervezeti vezérek ellenállásába ütközött.

Így tehát a Munkáspárt és a szakszervezetek reformista vezérei megbontották és meggyengítették az angol munkásosztályt, s ezzel megkönnyítették a burzsoázia támadását a dolgozók gazdasági és politikai jogai ellen. Lényegileg fenntartás nélkül támogatták a kormánynak a fasiszta agresszorokkal való megegyezésre irányuló külpolitikai vonalát is. 1937-ben a szakszervezetek kongresszusán és a Munkáspárt konferenciáján a jobboldali vezetők kieszközölték a Chamberlain-

Sztrájkoló repülőgépgyári munkások gyűlése
Fénykép. 1937

kormány külpolitikájának hivatalos jóváhagyását. A kommunista párt, éppen ellenkezőleg, teljes erejéből harcolt az ország összes haladó erőinek akcióegységéért, és megbélyegezte a fasiszta agresszorokkal szembeni engedmények szégyenletes politikáját. A kommunisták Chamberlain lemondását és olyan kormány megalakítását követelték, amely figyelembe veszi az angol nép nagy tömegeinek akaratát.

A több mint 5 millió tagot egyesítő szövetkezeti szervezetek 1938. évi konferenciája szintén követelte a Chamberlain-kormány távozását „a béke biztosítása és a demokratikus szabadságjogok megmentése érdekében".

Chamberlain politikájával nemcsak a demokratikus körök fordultak szembe. Igen élesen bírálta politikáját a konzervatív párti politikusok egy csoportja is, amelynek vezető személyiségei közé tartozott Churchill, Amery és Salisbury. E csoport álláspontja a következőkben foglalható össze: a fasiszta hatalmak erősödése halálos veszedelmet jelent Anglia érdekeire, a brit gyarmatbirodalomra nézve; a Hitlerrel való megegyezésnek, annak, hogy a fasiszta terjeszkedést a Szovjetunió felé lehessen irányítani, nélkülözhetetlen előfeltétele az, hogy szilárd gátat építsenek ki Anglia és a Brit Birodalom oltalmazására a fasiszta hatalmak esetleges agressziójával szemben. Ennek megfelelően Churchill és hívei nagyarányú hadseregfejlesztési program végrehajtását követelték, amelynek eredményeképpen az angol fegyveres erők felül kell hogy múlják a fasiszta hatalmak fegyveres erőit. E nélkül — mondották — Anglia nem folytathat eredményes tárgyalásokat a hitleri Németországgal.

Az uralkodó táboron belüli súlyos nézeteltérések következtében 1938 februárjában Eden — helyettesével, lord Cranborne-nal együtt — távozott a külügyminisztérium éléről.

XVIII. FEJEZET

AZ EURÓPAI KIS ORSZÁGOK 1934 ÉS 1939 KÖZÖTT

Az imperialisták közötti ellentétek kiéleződése, a háborús veszély fokozódása közvetlen hatást gyakorolt az európai kis országok helyzetére is. Ezekben az országokban a belső társadalmi, gazdasági és politikai folyamatokkal összefonódott az imperialista nagyhatalmak, elsősorban az agresszív fasiszta tömb mindinkább erősödő nyomása.

1. KÖZÉP- ÉS DÉLKELET-EURÓPA ORSZÁGAI

A közép- és délkelet-európai országok gazdasági életében a világgazdasági válságot követő években lassú és egyoldalú fellendülés mutatkozott, amely elsősorban a hadiipart és a stratégiai jelentőségű iparágakat érintette. A fellendülés időszakában tovább erősödött a külföldi tőke befolyása, növekedett a külföldi és helyi monopóliumok nyeresége — mégpedig jóval gyorsabb ütemben, mint a termelés.

A szóban forgó országok politikai életét egyfelől a fokozódó fasizálódás jellemezte, másfelől pedig az antifasiszta népmozgalom fejlődése. E mozgalom élén a kommunista pártok haladtak.

AUSZTRIA

A világgazdasági válság mélyen megrázta az osztrák gazdasági életet. A mammutbankok összeomlása nyomán (a Bodencredit-Anstalt 1929 őszén, a Creditanstalt 1931 májusában jutott csődbe) egymás után zárták be kapuikat a gyárak, gyorsan növekedett a munkanélküliség, visszaesett a kereskedelem, az állami költségvetés deficites lett. Az uralkodó körök a nyugati hatalmakhoz fordultak segítségért, de a baseli Bank für Internationalen Zahlungsausgleichtől és az angol kormánytól kapott rövid lejáratú kölcsönök törlesztése érdekében az állami hivataloknál jelentős létszámcsökkentést kellett végrehajtani, ami tovább növelte a munkanélküliséget, és újabb belső bonyodalmakat idézett elő.

A súlyos gazdasági válság körülményei között fokozódott a fasiszta szervezetek agresszivitása. Az osztrák nagytőke és az olasz fasizmus által támogatott Heimwehr nyíltan állást foglalt a parlamentáris rendszer ellen, s annak felszámolását követelte. A Heimwehr-fasizmus mellett erősödött a német orientációjú nemzetiszocialisták szervezete is. A Heimwehr és az osztrák nácik

Tüzérség a bécsi munkásnegyedekben
Fénykép. 1934

egyaránt terrorakciókat hajtottak végre a munkásság ellen, mert terveik megvalósításának legfőbb akadályát látták benne.

Az ország fasizálását aktívan elősegítette maga a kormány is; egyes miniszterek a Heimwehr tagjai voltak. 1933 márciusában a kormány feloszlatta a parlamentet, betiltotta a Schutzbundot, és a Heimwehr rohamosztagait a rendőrség kötelékéhez csatolta. Betiltották a gyűléseket és tüntetéseket, koncentrációs táborokat létesítettek. Májusban betiltották a kommunista pártot, majd 1934 elején a szociáldemokrata párt sorsa is megpecsételődött.

Január 5—7-én Innsbruckban, Linzben, Grazban és Eisenstadtban a heimwehristák elfoglalták a szociáldemokrata lapok székházait. Február elején a Schutzbund számos vezetőjét letartóztatták.

Február 12-én Heimwehr-osztagok megtámadták a linzi Munkásházat. A schutzbundisták, akiket fellelkesített a párizsi proletariátusnak ezekben a napokban a fasiszták felett aratott győzelme, fegyvert fogtak. Erre a kormány reguláris csapatokat vetett be ellenük. Február 12-től 14-ig az egész városban és környékén dúltak a harcok. A harc tüze Linzből egész Ausztriára átterjedt. A kommunista párt felszólította a munkásokat, hogy kezdjenek általános sztrájkot és fegyveresen szálljanak szembe a fasisztákkal.

Bécsből munkatáborba indítják a munkanélkülieket
Fénykép. 1935

Elkeseredett harcok bontakoztak ki Bécsben. Február 12-én este a Heimwehr alakulatai és a reguláris csapatok nehéztüzérség, aknavetők, harckocsik,

páncélautók és légierő támogatásával támadásba indultak a munkások ellen. A puskával, kézigránáttal és géppuskával felfegyverzett Schutzbund-osztagok a Karl Marx-Hofban, a Goethe-házban és a külvárosokban vetették meg a lábukat, és hősiesen harcoltak. Különösen szívós küzdelem folyt Floridsdorfban.

A munkások más városokban is kemény harcokat vívtak az ellenséggel. Stájerországban elfoglaltak egy hadiüzemet. Grazban, Bruckban és Salzburgban barikádharcok folytak.

De az erők nagyon egyenlőtlenek voltak. Február 18-án a Schutzbund kénytelen volt beszüntetni az ellenállást. Az antifasiszta harcok vezetőit — többek között Wallisch Kálmánt, Münschreitert és Georg Weisselt — kivégezték. A harcok után több száz teljesen ártatlan embert lőttek agyon, ezreket vetettek koncentrációs táborba. Sok antifasiszta a Szovjetunióban talált menedéket. A szociáldemokrata pártot és a szakszervezeteket feloszlatták.

A vereség fő oka az volt, hogy a demokratikus erők kiengedték kezükből a kezdeményezést, lehetővé tették, hogy a fasiszták válasszák meg a harc kezdetének időpontját. Az antifasisztáknak nem voltak világos terveik, s a jobboldali szocialista vezetők útmutatásainak megfelelően védekezésre szorítkoztak. A kommunista pártnak még nem sikerült megnyerni a munkásosztály többségét, s így nem tudott szilárd és módszeres irányítást biztosítani a munkásmozgalomnak. A dolgozó parasztság és a középrétegek kívül maradtak az antifasiszta fronton.

Az 1934 februári harcok azonban a vereség ellenére is fényes lapot írtak be az osztrák és a nemzetközi proletariátus történetébe. A harcokban kikovácsolódott az antifasiszta munkásfront, magasabb szintre emelkedett a dolgozó tömegek öntudata, aktivitása és egysége.

A februári harcok után a Dollfuss-kormány nyílt terrorista diktatúrát létesített az országban. 1934. május 1-én hatályba lépett az új alkotmány, amely az olasz fasiszta korporatív állam gondolatát „ültette át" osztrák talajra. Az új „rendi képviseleti" szervek (az államtanács, a gazdasági tanács, a kulturális tanács) a nagyburzsoázia, a katolikus egyház és a kulákság korlátlan uralmának leplezésére szolgáltak. A kormány által 1933-ban létesített Hazafias Arcvonalba (Vaterländische Front) bekényszerítették az összes állami alkalmazottakat, a szakszervezeteket, sport- és egyéb egyesületeket.

Az osztrák nácik, akik a februári napokban „semlegesnek" nyilvánították magukat, most ismét támadásba léptek a kormány ellen, síkra szálltak Ausztriának Németországhoz való csatolásáért. Amikor a kormány betiltotta a nemzetiszocialista pártot, a nácik egyéni terrorral válaszoltak — noha Dollfuss halálbüntetést vezetett be a terrorcselekményekben való részvételre. A nemzetiszocialisták ezen túlmenően fegyveres szervezeteket, SA-osztagokat és SS-alakulatokat létesítettek. Münchenben és más német városokban „osztrák zászlóaljakat" alakítottak, melyek készen álltak arra, hogy Hitler parancsára átlépjék a határt. Bár Dollfuss tárgyalásokat kezdett Berlinnel a feszültség enyhítésére, a nemzetiszocialisták elhatározták, hogy puccsot hajtanak végre. 1934. július 25-én elfoglalták a rádió és a kancellária épületét, halálosan megsebesítették Dollfusst, és bejelentették az új kormány megalakulását, élén a nemzetiszocialista Anton Rintelennel. A lázadást azonban néhány óra leforgása alatt elfojtották, csak Karintiában, Stájerországban és Felső-Ausztriában folytatták a nácik még kis ideig az ellenállást. A hitleri Németországtól nem kaptak segítséget, miután Mussolini a puccs hírére haladéktalanul négy hadosztályt vont össze az osztrák határon, és kijelentette, hogy nem hagyja végrehajtani az anschlusst. Németország ekkor még nem készült fel eléggé ahhoz, hogy háború útján valósítsa meg terveit.

A meggyilkolt Dollfuss utódaként Kurt Schuschnigg került az osztrák kormány élére. Közte és a Heimwehr főnöke, Starhemberg herceg alkancellár között heves hatalmi harc lángolt fel. A küzdelem 1936 májusában Schuschnigg győzelmével ért véget. 1936. április 1-én törvényhozási úton bevezette az általános hadkötelezettséget, majd sikerült keresztülvinnie a Heimwehr rohamosztagok önállóságának felszámolását, beosztásukat a reguláris hadseregbe. Miután Star-

hemberget megfosztotta fegyveres támaszától, átalakította a kormányt: eltávolította riválisát, és minden hatalmat a maga kezében összpontosított.

Ausztria nemzetközi helyzete ezalatt aggasztóan megromlott. Az utolsó nemzetközi dokumentum, amely hangoztatta Ausztria sérthetetlenségét és függetlenségét, a stresai konferencián 1935. április 14-én elfogadott angol—francia—olasz nyilatkozat volt. De röviddel ezután a fasiszta Olaszország, hódító háborút kezdve Etiópiában, erőteljesen közeledett a hitleri Németországhoz, melynek támogatására nagymértékben rászorult. A stresai konferencia határozatait sutba dobták: Mussolini már 1936 januárjában kijelentette a német nagykövetnek, hogy Olaszország nem lép fel az anschluss ellen, ha Németország garantálja a Brenneren át húzódó olasz—német határt, és lemond az adriai terjeszkedésről. Március 13-án Mussolini azt „tanácsolta" Schuschniggnak, hogy próbáljon megegyezni Németországgal. Berlin sietett kihasználni az új szituációt: 1936. július 11-én Papen bécsi német nagykövet szerződést írt alá az osztrák kormánnyal. Ausztria kötelezte magát, hogy összehangolja külpolitikáját Németországgal, és két helyet ad a kormányban az osztrák nemzetiszocialistáknak. A nácikat széles körű amnesztiában részesítették. 1936 novemberében szigorúan titkos osztrák—német megállapodás jött létre, amelyben Ausztria kijelentette, hogy kész Németországgal együtt harcolni a kommunizmus ellen, s hogy Németországgal való előzetes konzultáció nélkül nem köt új gazdasági megállapodásokat a Balkánon.

Az osztrák munkásosztály határozottan az anschluss ellen foglalt állást. Az országban azonban nem volt olyan erő, amely képes lett volna élére állni a függetlenségért vívott harcnak. Az osztrák fasizmus mély illegalitásba kergette a kommunista pártot, a szociáldemokrata munkások ezrei emigráltak vagy börtönben sínylődtek. A munkásmozgalom nem volt egységes. A szociáldemokrata párt emigrációban működő vezetősége bírálta a munkások „fölösleges forradalmiságát"; ezzel megtagadta az osztrák proletariátus hősi harcát, s a valóban forradalmi küzdelem kilátástalanságának gondolatát keltette az osztrák népben.

A kommunista párt tovább folytatta harcát a munkásosztály egységfrontjának megteremtéséért. 1934. augusztus 1-én újjáélesztették a Schutzbundot a kommunisták és a — néhány helyi szociáldemokrata vezető által alakított — Forradalmi Szocialista Párt illegális katonai szervezeteként. Az új Schutzbund 10 000 tagot számlált. 1935-ben létrejött e két párt egységfrontja. Február 12-én, a februári harcok évfordulóján több üzemben rövid sztrájkot tartottak, sőt Bécs egyik kerületében tüntetést szerveztek. Ugyanebben az évben a kommunisták és a forradalmi szocialisták illegális forradalmi szakszervezeteket létesítettek. A kommunisták és a forradalmi szocialisták akcióegysége számos pozitív eredményt hozott, de a szociáldemokrata vezérek az emigrációból minden eszközzel igyekeztek megakadályozni a munkás-egységfront létrehozását, a munkásosztály megbontásának az osztrák burzsoázia számára kedvező politikáját folytatva.

MAGYARORSZÁG

1933-tól Magyarország gazdasági életében bizonyos javulás mutatkozott, de az ipari termelés volumene csak 1935-ben haladta meg a válság előtti szintet. 1937-ben az ipari termelés indexe 1929-hez viszonyítva 129,5, 1939-ben 135,5 volt. A politikai hatalom továbbra is a hadsereg, a nagybirtokosok és a nagytőkések kezében volt. 1932-ben Gömbös Gyula „erős kezű" kormánya került hatalomra. Gömbös programját — elődeiét messze túlhaladva — át- meg áthatotta a soviniszta és szociális demagógia. Gömbös tovább szította a revansista indulatokat, követelte a trianoni békeszerződés revízióját, „a magyar nemzet újjászületésének" szükségességét hangoztatta. Különféle demagóg ígéretek leple alatt — a munkanélküliség leküzdése, a parasztok földhöz juttatása — a hitlerizmushoz hasonló fasiszta rendszert próbált létrehozni Magyarországon. Ebből a célból egypártrendszert akart bevezetni, s a kormánypártot, a Nemzeti Egység Pártját teljesen fasiszta

típusú párttá kezdte átszervezni. Üldözte a többi pártot, a demokratikus szervezeteket, különösen az illegalitásban levő kommunista pártot. A kormány a tömegek megnyerésére meghirdetett néhány szociális törvényt, így az úgynevezett telepítési törvényt. Ez azonban a mintegy ötmillió hold nagybirtokból csupán évi 100 000 holdat kívánt paraszttelepítésre felhasználni, tehát a parasztság helyzetén semmit sem javított.

Külpolitikai téren a Gömbös-kormány mindenáron igyekezett elnyerni Németország bizalmát. Eleinte ugyan még az olasz orientáció volt a döntő számára, de egyre inkább a német külpolitika befolyása alá került. Támogatta a szovjetellenes német—lengyel blokk tervét is. Az országban erősödött a hitleristák befolyása. A magyar külpolitika a német elképzeléseknek megfelelően revíziós célkitűzéseit mindinkább elsősorban Csehszlovákia ellen irányította, s a fasiszta sajtó dühödten uszított a szomszédos állam ellen. A magyar politikusok minden alkalmat felhasználtak, hogy támadják az 1935-ös szovjet—csehszlovák szerződést és a kollektív biztonság politikáját.

Illegális kommunista röplap az 1930-as évek végéről

Gömbös bel- és külpolitikája a munkásosztály ellenállásába ütközött, növekvő elégedetlenséget keltett a paraszti tömegekben, sőt az uralkodó táboron belül is ellentéteket robbantott ki. Gömbös ellen lépett fel a gróf Bethlen István vezette burzsoá-földesúri csoport, mely a nagybirtokosoknak és a burzsoázia egy részének érdekeit képviselte. Ez a csoport, szemben állva a totális fasizmus gondolatával, s tartva a hitleri Németországtól, Magyarországtól idegen uralmi módszerek alkalmazásával vádolta a kormányt, és meghirdette az „alkotmányosság" jelszavát. Az 1931-ben alakult Független Kisgazdapárt ellenzéki tevékenysége is megélénkült. E párt vezetői bizonyos engedményeket követeltek a parasztság adóztatása, hitelellátása terén, s 1936-tól szembeszálltak a totális fasiszta törekvésekkel.

A munkásság sztrájkmozgalma meghiúsította a kormány által tervbe vett munkásellenes törvényeket: a szociáldemokrata párt betiltását és a szakszervezeteknek állami fasiszta szervezetekké való átalakítását. 1934—1936-ban számos sztrájk zajlott le a kisüzemekben (bőrösök, szabászok), majd a textilgyárakban, a kohászati üzemekben és az építőiparban.

1936 októberében, Gömbös halála után, Darányi Kálmán alakított kormányt. A közvélemény lecsillapítására eleinte meghirdetett néhány alkotmányos „reformot", többek között bevezette a titkos szavazást a parlamenti választásokon, bár egyidejűleg erősen csökkentette a választójogosultak számát s kiterjesztette Horthy kormányzói jogkörét. Külpolitikai téren eleinte keresett bizonyos érintkezést a nyugati hatalmakkal. 1937 közepétől viszont ismét teljesen a német orientáció kerekedett felül. Csehszlovákia ellen a németekkel közös terveket dolgoztak ki, belpolitikai téren pedig a kormány több antiszemita törvényt készített elő. Megélénkült a hitlerista ügynökökkel szoros kapcsolatban álló fasiszta szervezetek, többek között a nyilaskeresztes párt tevékenysége.

A magyar fasizmus manőverezése, szociális és revansista demagógiája, a kommunista párt elleni

kíméletlen hajsza azonban nem tudta teljesen megtörni a tömegek ellenállását. Folytatódtak a munkásság megmozdulásai, így különösen a köztársasági Spanyolország iránti szolidaritási mozgalommal kapcsolatban; a parasztok között is erősödött a földosztás gondolata. A dolgozók akcióegysége azonban nem valósult meg. A szociáldemokrata párt jobboldali vezetői a burzsoázia németellenes csoportjaival kívántak együttműködni, s nem támogatták a munkás-egységfront és a széles antifasiszta népfront létrehozását.

1938 májusában a Darányi-kormány az uralkodó osztályon belüli ellentétek következtében lemondott. Az új kormányt Imrédy Béla alakította meg, de ő is csak átmenetileg fékezte a németekkel való együttműködést.

Magyarország politikai téren egyre szorosabb függésbe került a hitleri Németországgal szemben. Az anschluss után Németország közvetlen szomszédja lett, majd a müncheni egyezmény még teljesebbé tette a német befolyást, annál is inkább, mivel az 1938. november 2-i „bécsi döntés" értelmében Magyarország a tengelyhatalmak kezéből kapta meg revíziós politikájának első gyümölcsét: Szlovákia és Kárpát-Ukrajna déli részeit. Az ország gazdasága egyre inkább alárendelődött Németország érdekeinek. Miközben a magyar dolgozó tömegek nélkülözéseket szenvedtek, az országból nagy mennyiségű mezőgazdasági nyersanyag és élelmiszer vándorolt Németországba. 1939. február 24-én Magyarország csatlakozott az antikomintern paktumhoz, s ezzel még teljesebben a hitleri Németország oldalára állt. 1939 márciusában a németek beleegyezésével megszállta egész Kárpát-Ukrajnát.

CSEHSZLOVÁKIA

Csehszlovákiában az 1929—1933. évi gazdasági válság után némileg megélénkült a termelés, de 1937 második felében újabb hanyatlás kezdődött. Különösen erősen visszaesett a kohászat, a fémfeldolgozó ipar, a vegyipar, a textil- és az élelmiszeripar termelése. A munkanélküliek száma 1938 februárjában meghaladta a félmilliót.

A csehszlovák ipar súlyos értékesítési nehézségekkel küszködött. Noha a csehszlovák cégeknek több mint 20 országban voltak fiókjaik — többek között Amerikában és Afrikában is —, az igen aktívan tevékenykedő csehszlovák burzsoáziának nagy tehertételt jelentett az erősebb versenytársak, az amerikai, német, angol és francia monopóliumok konkurrenciája.

Az ország gazdasági helyzetét nehezítette, a kül- és belpolitikát erősen befolyásolta az a körülmény, hogy a csehszlovák ipar jelentős része külföldi monopóliumoktól függött. Ebben az időszakban Csehszlovákiában a közvetlen külföldi tőkebefektetések összege elérte a 11 milliárd koronát, ami az összes tőkebefektetéseknek körülbelül 20 százalékát jelentette. A legnagyobb vállalatok a külföldi, elsősorban a francia tőke ellenőrzése alatt álltak. A nemzetközi finánctőke befolyása elsősorban az Anglo—Československá Bankán keresztül érvényesült, amelyben angol tőkések mellett franciák és amerikaiak is részt vettek.

Az ország sorsának alakulásában mind nagyobb szerepet játszott a nagytőke. 1935-ben 25 nagy konszern — a részvénytársaságoknak nem egészen 2 százaléka — a részvénytársaságok tőkéjének 82 százalékával rendelkezett; a részvénybankok tőkéjének 85 százaléka kilenc nagybank kezében összpontosult.

Az országban a hatalmat a tőkések és földbirtokosok blokkja tartotta kezében. Nagy befolyást élvezett a két legfőbb bank: az Agrarní Banka és a Živnostenská Banka. Az előbbi az Agrárpárt politikusaival tartott szoros kapcsolatot — 1929-től kezdve általában ezek álltak a kormány élén. A másik bank érdekeit elsősorban a Nemzeti Demokrata Párt védelmezte, de a Nemzeti Szocialista Párt is figyelembe vette elképzeléseit. A fontosabb pártokhoz tartozott még a csehszlovák és a német szociáldemokrata párt és a Szlovák Néppárt. A Szudéta-vidéken nyílt hitlerista ügynökség működött, az úgynevezett Szudétanémet Hazafias Front (később: Szudétanémet Párt), élén Konrad

Henleinnel. 1933—1934-ben a szudétanémet fasiszták és az Agrárpárt között kapcsolat létesült, s az agráriusok ettől kezdve pénzügyi támogatást adtak Henlein pártjának. A szudétanémet fasiszták államellenes aknamunkát folytattak, s 1936-tól kezdve Berlinből kapott instrukciók alapján lázadást készítettek elő a Szudéta-vidéken azzal a céllal, hogy e területet leszakítsák Csehszlovákiáról s Németországhoz csatolják.

A nép igazi érdekeit Csehszlovákia Kommunista Pártja, a proletariátus harci élcsapata képviselte.

A munkásosztály sztrájkokkal harcolt jogaiért. 1936-ban országos sztrájkhullám bontakozott ki, de a sztrájkok a szakszervezeti mozgalom szétforgácsoltsága következtében (négy szakszervezeti központ működött) legnagyobbrészt kompromisszummal végződtek. 1937-ben a kommunisták önfeláldozó munkája jóvoltából jelentékeny sikerek születtek: a sztrájkoknak körülbelül negyedrésze a munkások győzelmével zárult, s alig több mint 5 százalékuk szenvedett vereséget.

A falun nagymértékben megerősödött a társadalmi differenciálódás. A mezőgazdasági bankok, kihasználva az élelmiszercikkek és a könnyűipari nyersanyagok értékesítési nehézségeit, egyre szorosabbra húzták az adósságok hálóját a gyengébb paraszti gazdaságok körül, úgyhogy sok kisgazdaság végül is dobra került. A kommunista párt már 1935 végén konkrét programot terjesztett elő a dolgozó parasztság helyzetének javítására. A program többek között követelte, hogy rendeljenek el moratóriumot 1937 végéig a középbirtokosok tartozásaira, töröljék a kisbirtokosok tartozásait, s állapítsanak meg a kisbirtokosoknak kedvező, differenciált gabonafelvásárlási árakat. A kommunista párt támogatta azt a követelést, hogy hajtsanak végre újabb földreformot, osszák fel az 50 hektáron felüli birtokokat. A párt parasztprogramja erős támogatásra talált a falun. A kisgazdaságok helyzetének megjavításáért indított mozgalom magával ragadta az Agrárpárt alapszervezeteit, az úgynevezett domovinákat is. Az Agrárpárt vezetősége megrémült, s az 1936 január-februári kongresszuson megfosztotta a domovinákat a párton belüli politikai jogaiktól.

A csehszlovák burzsoáziának és földbirtokosoknak a néptömegek életszínvonala elleni támadását külpolitikai téren is a reakciós tendenciák erősödése kísérte. A burzsoázia egy része — elsősorban az agrárburzsoázia — a hitleri Németországra orientálódott. Más része, amelyet a nemzeti szocialisták képviseltek és a szociáldemokraták is támogattak, továbbra is hű maradt a francia—angol orientációhoz.

Az uralkodó osztályok féltek a néptől és gyűlölték a kommunizmust. Ezért 1934 őszén, amikor a fasiszták provokációira válaszul az egész országot elborította az antifasiszta megmozdulások hulláma, a kormány a rendkívüli felhatalmazásról szóló törvényt nem a fasiszták, hanem a kommunista párt ellen igyekezett felhasználni.

1935 áprilisában különböző fasiszta csoportok az úgynevezett Nemzeti Egyesülésbe olvadtak össze. Ez a párt, melynek élén Karel Kramář állott, a fasiszta diktatúra létrehozását és a Németországgal való katonai és politikai szövetséget tűzte ki célul. A fasiszta csoportok egyesülése az 1935. május 19-re kitűzött általános választások küszöbén nyilvánvalóan a hatalom megragadására való felkészülést jelentette.

A választások előtt három nappal aláírták a szovjet—csehszlovák kölcsönös segélynyújtási szerződést. Az aláírási jegyzőkönyv 2. cikkelye a csehszlovák fél kívánságára lényeges kikötést tartalmazott, nevezetesen azt, hogy a szerződő felek csak abban az esetben nyújtanak segítséget egymásnak a másik fél megtámadtatása esetén, ha a megtámadott államnak Franciaország is a segítségére siet. Így tehát a szovjet—csehszlovák kölcsönös segélynyújtási szerződés teljesítését kezdettől fogva függővé tették Franciaország álláspontjától. A szovjet—csehszlovák szerződés hatékonyságának gyengítése a csehszlovák fél egyik legfőbb törekvése volt. Beneš külügyminiszter 1935. június 1-én a berlini csehszlovák missziónak küldött táviratában kijelentette: az ő fáradozásainak köszönhető, hogy a szerződés nem írja elő az automatikus hatályba lépést. Később, 1936 áprilisában, az

Agrárpárt, a Živnostenská Banka és a Csehszlovák Gyáriparosok Szövetsége képviselőinek titkos tanácskozásán elhatározták: minden eszközzel arra törekednek, hogy Csehszlovákia szakítsa meg kapcsolatait a Szovjetunióval, és létesítsen baráti kapcsolatokat Németországgal.

Ennek ellenére a szovjet—csehszlovák szerződés erős fegyverré válhatott az ország függetlenségének védelmében. Megkötése elősegítette a Csehszlovák Köztársaság külpolitikai helyzetének megszilárdulását, s az országon belül az antifasiszta mozgalom erősödését.

Az antifasiszta erők térnyerése bizonyos fokig az 1935 májusi választásokon is megmutatkozott. A kommunisták, a szociáldemokraták és a nemzeti szocialisták megszerezték az összes szavazatok 38 százalékát; a kommunista párt 100 000 szavazattal többet kapott, mint 1929-ben. A fasiszta veszély azonban nem csökkent: a fasiszta pártokra a választók 23 százaléka szavazott, kétszer annyi, mint 1929-ben; a Szudéta-vidéken a német választók kétharmad része a Henlein-pártra adta le szavazatát.

A választások után az agrárpárti Milan Hodža alakított kormányt. A belpolitikai helyzet továbbra is feszült maradt, s még inkább kiéleződött 1935 decemberében, midőn az agg Masaryk elnök nyugalomba vonult, és új elnökválasztásokat írtak ki. A kommunisták azt javasolták a szociáldemokratáknak, hogy létesítsenek antifasiszta népfrontot. A jobboldali szociáldemokrata vezetők azonban, arra számítva, hogy felújítják a koalíciót az Agrárpárttal, elutasították a kommunista párt javaslatát. A reakciós blokk, amelyben az agrárpártiak is részt vettek, a fasiszta Němec professzort jelölte a Masaryk által javasolt Benešsel szemben. De az agrárpártiak az utolsó pillanatban mégis Benešre szavaztak, aki így győzelmet aratott. A Hodža-kormány ezt követően puhatolózásokat kezdett a Németországhoz való közeledés irányában, s teljesen beszüntette a harcot a Szudéta-vidéki összeesküvők ellen, noha jól tudta, hogy azok a Németországhoz való csatlakozásra törekszenek.

Ezalatt a hitlerista diplomácia azon munkálkodott, hogy szövetségeseket szerezzen Csehszlovákia vezető köreiben. Beneš elnök és a kormány álláspontjának tisztázása végett 1936 novemberében két német megbízott érkezett Prágába azzal a javaslattal, hogy Németország és Csehszlovákia kössön az 1934. évi német—lengyel egyezményhez hasonló szerződést. Beneš félt ugyan, hogy egy kétoldalú német—csehszlovák megnemtámadási szerződés aláírása megfosztja Csehszlovákiát Anglia és Franciaország támogatásától, mégis hozzájárulását adta, azt javasolva, hogy a szerződésbe foglaljanak külön cikkelyt a gazdasági kapcsolatok fejlesztéséről, továbbá egészítsék ki titkos megállapodással a két állam titkosrendőrségének együttműködéséről a kommunizmus elleni harcban. A továbbiakban azonban a hitlerista diplomácia, amelynek ezek a javaslatok már nem feleltek meg, elejtette az egyezmény tervét.

Csehszlovákia Kommunista Pártja erőteljesen küzdött az ország függetlenségéért, a fasizmus ellen. 1936 áprilisában a párt VII. kongresszusa számos fontos határozatot hozott. Többek között kimondta, hogy népfrontkormány megalakítására van szükség, továbbá, hogy rendezni kell a nemzeti kisebbségek jogainak kérdését, melyet a hitlerista ügynökök ürügyül használtak fel ellenséges tevékenységük céljaira. Ugyanezen év novemberében a kommunista párt memorandumban fordult a kormányhoz, melyben felszólította, hogy folytasson erélyes harcot a fasiszták, a köztársaság ellenségei ellen — de ugyanakkor teljesítse a német ajkú lakosság jogos politikai és nemzeti követeléseit. A kormány, attól félve, hogy ez az út a népfront létrejöttéhez vezethet, olyan német csoportokkal próbált egyezségre lépni, amelyek nem csatlakoztak ugyan a Henlein-párthoz, de nem tartoztak a fasizmus elleni aktív harc hívei közé sem. 1937. február 18-án közzé tette programját a nemzeti kérdés megoldására a német ajkú lakosság teljes egyenjogúságának biztosítása alapján. A henleinisták szembefordultak e programmal. Autonómiatervezetük a Szudéta-vidéknek Németországhoz való csatolását készítette elő. Az agráriusok, élükön Hodžával, kedvezően fogadták Henlein követeléseit, és 1937 júliusában titkos tárgyalásokat kezdtek vele.

Csehszlovákia uralkodó köreinek politikája egyre bizonytalanabb és ingadozóbb lett. Anglia és Franciaország a fasiszták előtti kapituláció felé taszította Csehszlovákiát. Krofta csehszlovák külügyminiszter 1937 szeptemberi párizsi látogatásakor hasztalanul próbálta rábírni a francia kormányt, hogy vállaljon írásban rögzített kötelezettséget Csehszlovákia megsegítésére német támadás esetén. Ami Londont illeti, ott egyszerűen hallani sem akartak semmiféle ilyen irányú kötelezettségvállalásról.

Ausztria megszerzése után Csehszlovákia lett a náci agresszió legközelebbi célpontja. Ekkor még megvolt a lehetőség arra, hogy megvédjék az ország függetlenségét. A kommunisták a parlamentben a védelem megerősítésére és a nemzeti erők konszolidációjára vonatkozó tervet terjesztettek elő. A fasiszta betörés veszélye elleni hatékonyabb küzdelem érdekében a kommunisták antifasiszta népfront megteremtését, széles demokratikus alapokon nyugvó kormány megalakítását és a munkásosztály felfegyverzését szorgalmazták.

Csehszlovákia uralkodó körei azonban ehelyett a Németországgal való megegyezés útjait keresték. 1938. február 16-án Beneš a prágai német követ előtt kijelentette, hogy a Szovjetunióval való együttműködést „egy letűnt korszak termékének" tekinti.

LENGYELORSZÁG

1933 közepétől a lengyel gazdasági életben némi fellendülés mutatkozott, de ez nem emelte ki az országot a válság kátyújából. A legfontosabb iparcikkek termelése csak 1938-ban közelítette meg a válság előtti, 1928. évi színvonalat, de a háború előtti szintet még ekkor sem érte el. Az 1913. évi széntermelés 40,9 millió tonna volt — az 1928. évi: 40,6 millió, az 1938. évi: 38 millió tonna; ugyanezekben az években a kőolaj-kitermelés a következőképpen alakult: 1 114 000, 743 000, illetve 507 000 tonna; az acéltermelés: 1 677 000, 1 438 000, illetve 1 441 000 tonna. A tőkekoncentráció gyorsabb ütemben haladt előre, mint az ipari termelés regenerálódása. A kartellek száma — Lengyelországban a kartell volt a tőkés monopóliumok fő formája — az 1928. évi 77-ről 1936-ig 274-re nőtt.

Hivatalos adatok szerint 1936-ban a külföldi tőke a lengyel részvénytársaságok tőkéjének 38,4 százalékát tette ki. Ugyancsak a részvénytársaságokat tekintetbe véve, 1937-ben a kohászatban, a szén- és ércbányászatban 52,1 százalék, a kőolajiparban 87,5 százalék, a vegyiparban 59,9 százalék, az elektrotechnikai iparban 66,1 százalék volt a külföldi tőke részesedése. Az első helyen az amerikai és a német befektetések állottak.

Noha az ipari termelés alig emelkedett, a lengyelországi monopóliumok tiszta nyeresége rohamosan nőtt: 1937-ben összesen 171 millió złoty volt, szemben az 1934. évi 93 millió złotyval. A monopóliumok profitja a munkásosztály kizsákmányolásának fokozásából, a fogyasztók kifosztásából, számos termelési ág mesterséges visszatartásából, illetve visszaszorításából, az agrárolló tágításából származott.

A munkások reálbére 1935-ben az 1928-as színvonal 80 százaléka körül mozgott. Noha a termelésben foglalkoztatott munkások száma nőtt, a bejegyzett munkanélküliek száma is emelkedett: 1929-ben 185 000, 1937-ben 470 000 volt.

A lengyel mezőgazdaság tovább hanyatlott. A falun 4,4 millió „fölösleges ember" tengődött. Különösen nyomorúságos volt a helyzet a keleti területeken: Nyugat-Ukrajnában, Nyugat-Belorussziában és Wilno (Vilnius) vidékén.

A fasiszta Németország agresszivitásának fokozódásával veszélybe került Lengyelország területi integritása, sőt puszta léte is. De a lengyel uralkodó körök, semmibe véve az ország alapvető nemzeti érdekeit, elvetették a kollektív biztonság politikáját, s egyezségre léptek a hitleri Németországgal. 1934. január 26-án lengyel—német egyezményt írtak alá „a vitás kérdések békés rendezé-

séről". A lengyel vezetők, élükön Piłsudskival és Józef Beck külügyminiszterrel, úgy tüntették fel ezt a megállapodást, mint Lengyelország biztonságának lehető legjobb garanciáját, amely egyben alapul szolgál a Szovjetunió, Csehszlovákia és Litvánia ellen irányuló agresszív tervek valóra váltásához. A valóságban a lengyel—német közeledés, gyengítve Lengyelországnak a kisantanttal és Franciaországgal fennálló szövetségét, megkönnyítette a lengyel állam megsemmisítésére irányuló hitleri tervek végrehajtását.

A hitleri Németországhoz való közeledés a szanációs klikk belpolitikájára is hatást gyakorolt. 1934-ben Bereza Kartuskában koncentrációs tábort létesítettek a náci lágerek mintájára. Tíz- meg tízezer kommunistát és antifasisztát vetettek börtönbe.

Az ország sorsa fölött érzett mélységes nyugtalanság élesen politikai jellegűvé tette a dolgozóknak jogaikért, helyzetük megjavításáért vívott harcát. 1934-ben csaknem minden sztrájk során (összesen több mint 360 000 ember sztrájkolt) felmerültek politikai követelések: a rendszer demokratizálása, a Németországgal kötött egyezmény felmondása, szolidaritás a hitleri terror áldozataival, együttműködés a Szovjetunióval.

Lengyelország Kommunista Pártja állhatatosan arra törekedett, hogy létrehozza a kommunisták és szocialisták akcióegységét, a munkásosztály körül egyesítse az összes demokratikus és hazafias erőket, hogy közösen küzdjenek a fasizmus ellen, a békéért és az ország függetlenségéért. De a Lengyel Szocialista Párt, a Parasztpárt (a Piast, a Wyzwolenie és kisebb parasztpártok egyesüléséből létrejött párt) és egyéb reformista szervezetek vezérei, kiknek álláspontjától függött a szilárd antifasiszta front létrehozása, nem voltak hajlandók együttműködni a kommunista párttal, fékezték az antifasiszta mozgalom kibontakozását.

A vezető körök, kihasználva a munkásegység és a népfront hiányát, 1935 áprilisában új alkotmányt kényszerítettek az országra, melynek célja a fasiszta diktatúra megszilárdítása volt. Az alkotmány szentesítette az államfő mindenhatóságát; kimondta, hogy a köztársasági elnök csak „isten és a történelem előtt" felelős, és rendkívül széles jogkörrel ruházta fel. Az új választási törvény felemelte a korhatárt, és egyéb antidemokratikus rendelkezéseket tartalmazott.

A fasiszta alkotmány ellen országszerte sztrájkok törtek ki, összesen több mint 200 000 munkás részvételével. A szanációs klikk, melynek élére Piłsudski halála után 1935 májusában Edward Rydz-Śmigły került, novemberre mégis országgyűlési választásokat írt ki, de a választást a szavazásra jogosultak közel 60 százaléka bojkottálta.

Ez a kudarc bizonyos erőátcsoportosításra késztette a vezető köröket. A „tábornokok csoportja" került uralomra, amelyet Piłsudski idején háttérbe szorított az „ezredesek csoportja". (Beck ezredes azonban megtartotta a külügyminiszteri tárcát.) A szanációs rendszer feloszlatta a Kormánnyal Együttműködő Pártonkívüli Blokkot, és megalakította a Nemzeti Egység Táborát; a díszletek megváltoztatásával próbálta kiszélesíteni tömegbázisát.

1935—1936 telén antifasiszta tömegmozgalom indult a munkások, parasztok és a haladó értelmiség körében: harc a népfront alulról való megteremtéséért. A küzdelem élén a kommunista párt, a munkásosztály haladt. 1936 első hónapjaiban sztrájkba léptek többek között a varsói közüzemi munkások, Łódź és a łódzi vajdaság bányászai, textilmunkásai stb. Krakkóban az általános sztrájk alkalmával véres összecsapások zajlottak le a munkások és a rendőrség között; Lvovban egymást követték a sztrájkok, tüntetések, barikádharcok. Új harci forma honosodott meg, az „okkupációs sztrájk": a sztrájkolók elfoglalták és a sztrájk idején megszállva tartották az üzemeket.

1936. május 1-én az ország valamennyi ipari központjában nagyszabású antifasiszta tüntetések zajlottak le. Łódźban 80 000-en, Lvovban 60 000-en, Varsóban 50 000-en tüntettek. A felvonulók ilyen jelszavakat hirdettek: „Éljen a Szovjetunió!", „Éljen a szabad Lengyelország!", „Egységfrontot!" Május-júniusban összesen másfél millió ember vett részt az antifasiszta tömeggyűléseken.

A kommunista párt a fasizmus ellen, a szanációs rendszer nemzetellenes külpolitikája ellen

Május elsejei tüntetés Łódźban
Fénykép. 1935

vívott önfeláldozó harcával megnövelte tömegbefolyását. A kommunista párt oldalára álltak az irodalom, a tudomány, a művészet legjobbjai. 1936 májusában a lengyel, a nyugat-ukrajnai és nyugat-belorussziai értelmiség haladó erőinek egyesítése végett Lvovban értelmiségi kongresszust hívtak egybe. Megszervezésében többek között nagy szerepet játszott Leon Kruczkowski, Wanda Wasilewska, Andrzej Strug.

A falun is elégedetlenséget váltott ki a szanációs rendszer politikája. A kormány és a jobboldali parasztpárti vezetők, hogy a parasztokat elvonják a politikai harctól, 1936. június 28-án, Nowosielce falunak a krími tatárok elleni legendás védelme 300. évfordulóján hazafias ünnepséget rendeztek. Rydz-Śmigły maga is Nowosielcébe utazott. Az ünnepség azonban kezdeményezőinek szándéka ellenére a 200 000 összegyülekezett paraszt antifasiszta tüntetésévé változott. A tömegek nyomására a Parasztpárt vezetői petíciót nyújtottak át Rydz-Śmigłynek, amely követelte: állítsák vissza az 1921-es alkotmányt és a régi választási törvényt, tartsanak demokratikus szejm-választásokat, szenátusi és helyi önkormányzati választásokat, alakítsák meg a „népi bizalom" kormányát, és szakítsanak a Hitler-barát külpolitikával. Ez a program megfelelt a lengyel nép óhajainak. A nowosielcei tüntetés hatására az ország legkülönbözőbb részein mezőgazdasági munkássztrájkok és kormányellenes parasztmegmozdulások robbantak ki. A parasztok a magas adók és az alacsony mezőgazdasági árak, az egész szanációs politika elleni tiltakozásul több helyütt nem voltak hajlandók piacra vinni termékeiket. A legnagyobb ilyen parasztsztrájk 1937 augusztusában zajlott le több vajdaság területén. A parasztokat támogatták Krakkó, Tarnów és más városok munkásai. A kormány által kivezényelt rendőri és katonai egységeket a parasztok elkeseredett ellenállással fogadták. Az

országban szélesedett és mélyült az antifasiszta mozgalom. Nyugat-Ukrajnában és Nyugat-Belorussziában új lendületre kapott a nemzeti felszabadító mozgalom. Lengyelország Kommunista Pártjának felhívására több ezer lengyel hazafi — kommunisták, szocialisták, katolikusok, pártonkívüliek — szállt harcba a spanyol nép oldalán az olasz—német intervenciósok és a fasiszta lázadók ellen. Spanyolországban elévülhetetlen dicsőséget szereztek a lengyel antifasiszták, a Jarosław Dąbrowski-brigád, az Adam Mickievicz-század, a Georgi Dimitrov- és az Ernst Thälmann-zászlóalj harcosai.

Az 1938. május 1-i tüntetésekben összesen másfél millió ember vett részt. A tüntetők a kommunista párt jelszavait hirdették: munkás-paraszt kormány alakítását és gyökeres külpolitikai fordulatot követeltek.

A Lengyel Szocialista Párt és a Parasztpárt vezetőinek ellenállása következtében az antifasiszta tömegmozgalom nem változott egységes áradattá, amely meg tudta volna dönteni a szanációs rendszert. A Lengyel Szocialista Párt, a Parasztpárt, a reformista szakszervezetek, a katolikus és egyéb szervezetek vezetői semmibe vették a dolgozóknak a népfront megteremtésére irányuló követeléseit, és támogatták a szanációs rendszert a kommunista párt elleni hajszában. Lényegesen meggyengítette az antifasiszta mozgalmat az, hogy 1938 nyarán a Komintern Végrehajtó Bizottsága feloszlatta Lengyelország Kommunista Pártját. Ez a határozat, mint utóbb kiderült, provokátorok által koholt hamis vádakon alapult. A lengyel kommunisták azonban a párt feloszlatása után is önfeláldozóan harcoltak a munkásosztály ügyéért, a szanációs rendszer reakciós bel- és külpolitikája ellen.

Ebben az időszakban a náci agresszió kiszélesedése folytán különösen nagy jelentőségre tettek szert a külpolitikai kérdések. A szanációs rendszer makacsul ragaszkodott nemzetellenes irányvonalához, melyet a valóságérzék teljes hiányán kívül a Szovjetunióval és Lengyelország szinte valamennyi szomszédjával szembeni szélsőséges agresszivitás jellemzett. A lengyel uralkodó körök a náci agresszió közvetlen segítőtársaiként léptek fel, mereven szembehelyezkedve minden, a kollektív biztonság megteremtését célzó javaslattal. A szanációs rendszer 1938 márciusában fenntartás nélkül helyeselte az anschlusst, s a maga részéről Litvánia elfoglalására készült. Csak a Szovjetunió hivatalos tiltakozása mentette meg Litvániát a lengyel agressziótól.

A lengyel kormány bekapcsolódott a Csehszlovákia ellen irányuló hitlerista agresszióba, noha a németek ekkor már területi követeléseket támasztottak Lengyelországgal szemben is.

A kormány 1938. november 6-án, vad soviniszta propagandahadjárat közepette, a szejm megbízatásának lejárta előtt választásokat rendezett. Az országgyűlési és a röviddel később megtartott községi választások eredményei a szanáció belpolitikai pozícióinak végletes gyengeségéről tanúskodtak. A burzsoá ellenzéki pártok azonban továbbra is támogatták a Rydz-Śmigły—Beck-klikket; a „honvédelem érdekében" — úgymond — félre kell tenni a belpolitikai nézeteltéréseket.

Az uralkodó klikk még akkor is folytatta nemzetellenes politikáját, amikor a hitleri Németország 1939. április 28-án felmondta az 1934. évi lengyel—német egyezményt, és megkezdte Lengyelország lerohanásának közvetlen előkészítését. Az ország halálos veszedelembe került, de vezetői továbbra is elzárkóztak az ország megmentésének egyedüli útja, a kollektív biztonság politikája és a Szovjetunióval való szövetség elől.

BULGÁRIA

Bulgária 1935 második felében kezdett kilábalni a válságból, de ez a folyamat meglehetősen egyenlőtlenül haladt előre. A vezető iparágak közé tartozó élelmiszeripar termelése 1937-ben még csak 66 százalékát érte el az 1929. évi szintnek, míg a textilipar termelése 13, az energetikai iparé 70, a papír- és kartongyártásé pedig 165 százalékkal meghaladta azt. Erősödött a német tőke behatolása az ország gazdaságába. A legfontosabb bolgár vállalatok rövid idő alatt a német monopóliumok ellenőrzése alá kerültek.

A német imperializmus szükségleteinek megfelelően növelték az ipari növények vetésterületét. Az export fokozódása következtében némileg emelkedtek a mezőgazdasági termékek árai. Az új helyzetből azonban csak a falu felső rétegei húztak hasznot. A kisparaszti gazdaságok helyzete tovább rosszabbodott; mind nagyobb mértékben eladósodtak az állammal és a bankokkal szemben.

A krónikussá váló gazdasági nehézségek nagymértékben kiélezték az osztályellentéteket. A nép körében egyre erősödött és terjedt az elégedetlenség az uralkodó körök politikájával szemben — a kormány pedig kíméletlen megtorló rendszabályokkal válaszolt. A hadbíróságok egymás után hozták a halálos ítéleteket, a rendőrség ezrével tartóztatta le a kommunistákat és a reakciós rendszerrel szembeszálló más progresszív elemeket.

Az uralkodó táboron belül is fokozódott a különböző irányzatok harca, gyengült az 1931 óta uralmon levő Népi Blokk befolyása. Az ellenzékben levő burzsoá pártok szociális demagógia segítségével igyekeztek megnyerni a Népi Blokkból kiábrándult néptömegeket. Aktivizálódtak a fasiszta szervezetek is, elsősorban Alekszandr Cankov pártja, a Népi Szociális Mozgalom, amely anyagi támogatást kapott Németországból és bolgár nagytőkésektől. Cankov „nemzeti szakszervezeteket" alakított, és maga köré gyűjtötte a deklasszált elemeket.

A Hitler-barát Népi Szociális Mozgalom vetélytársaként lépett fel a Zveno nevű politikai csoportosulás, élén Kimon Georgiev ezredessel. A Zveno-csoportot támogatták a tisztikar és a polgári értelmiség ellenzéki beállítottságú, a Koburg-dinasztiával és annak németbarát politikájával elégedetlen csoportjai, továbbá a francia finánctőkével kapcsolatban álló bankkörök. A Zveno-csoport demagóg szociális programmal lépett fel, Bulgária „megújhodását" és „nemzeti újjászületését" hirdette. A csoport szoros kapcsolatot létesített a Katonai Liga nevű tiszti szervezettel, melynek tagjai körében erős dinasztiaellenes hangulat uralkodott. 1934. május 19-én a Katonai Liga és a Zveno-csoport államcsínyt hajtott végre.

Kimon Georgiev kormánya hatalomra jutása után hatályon kívül helyezte a tirnovói alkotmányt, megszüntette a községi önkormányzatot, szigorú sajtócenzúrát vezetett be, és megtorló intézkedéseket foganatosított a kommunista párt, a Földműves Szövetség és a szociáldemokrata párt tagjai ellen. A kormány leszállította az alkalmazottak fizetését és a nyugdíjakat, s több hasonló intézkedést hozott azzal a céllal, hogy a gazdasági nehézségekből minél nagyobb részt hárítson át a dolgozók vállára. Gazdaságpolitikája azonban sértette bizonyos nagytőkés csoportok érdekeit is: korlátozta működési szabadságukat és állami ellenőrzés alá próbálta vonni őket. Ez felkeltette a nagyburzsoázia elégedetlenségét.

A nagytőkések és az udvari körök — élükön Borisz királlyal — nem jó szemmel nézték a Georgiev-kormány külpolitikáját sem. Georgiev közeledést keresett Franciaországhoz, és fellépett az olasz és német befolyás növekedése ellen. 1934. június 23-án a Georgiev-kormány normális diplomáciai kapcsolatokat létesített a Szovjetunióval.

1935 januárjában Borisz király lemondásra kényszerítette Georgievet. Ezután két átmeneti kormány következett, amelyeknek az volt a dolguk, hogy szétzúzzák az udvarral és a nagyburzsoáziával szemben álló tiszti és egyéb szervezeteket, majd 1935 novemberében a király Kioszeivanovot, a királyi kancellária vezetőjét nevezte ki miniszterelnökké, és bevezette a nyílt monarcho-fasiszta diktatúrát.

A monarcho-fasiszta rendszer nem volt szilárd. Borisz király a burzsoázia különböző csoportjai között lavírozva, hol az egyiknek, hol a másiknak a képviselőit hívta meg a Kioszeivanov-kormányba. Az általános politikai irányvonal azonban a demokrácia elleni harc és Bulgáriának a hitleri Németország csatlósává süllyesztése volt. A nagyburzsoázia és a külföldi tőke érdekében a kormány új adókat vezetett be, csökkentette a munkanélküli-segélyt, elnyomta a nemzeti kisebbségeket, növelte a katonai kiadásokat. A fasiszta típusú állami szakszervezeteket a hivatalos Bolgár Munkásszervezetben egyesítették, s valamennyi munkás és alkalmazott számára kötelezővé tették, hogy ebbe belépjen.

A monarcho-fasiszta diktatúra ellen széles körű népmozgalom volt kialakulóban. A mozgalom vezetője és szervezője Bulgária Kommunista Pártja volt.

Georgi Dimitrov és legközelebbi munkatársai — Vaszil Kolarov, Sztanke Dimitrov (Marek), Georgi Damjanov és a többiek — hozzáfogtak a pártszervezetek helyreállításához és összefogásához. 1935 végén sikerült megtisztítani a párt vezetőségét a baloldali szektás elemektől. Ennek óriási jelentősége volt: a baloldali elhajlók súlyos kárt okoztak a pártnak azzal, hogy az antifasiszta népfront megteremtése helyett — amit az országban kialakult politikai helyzet megkövetelt — a „szovjethatalom azonnali megteremtésének" hibás kalandor taktikáját követték. A vezetőség felújítása után a párt következetes harcot indított az antifasiszta erők egyesítéséért, a munkásegységfront és a népfront létrehozásáért. A kommunisták nagyszabású propaganda- és szervezőmunkát fejtettek ki, melynek első eredményei 1936 nyarán mutatkoztak meg az ekkor jelentkező sztrájkhullámban, a számos ifjúsági szervezet között létesült akcióegységben, valamint a Kirill és Metód napján (május 24.) és Hriszto Botev emlékünnepén (június 2.) rendezett diáktüntetésekben. A kommunisták és a haladó szakszervezeti vezetők a proletariátus akcióegysége érdekében erőteljes munkát végeztek az állami szakszervezeteken belül. A plovdivi dohánygyári munkások, a gabrovói és szliveni textilmunkások, a perniki bányászok önfeláldozó küzdelme gyakorlatilag semmivé tette a sztrájkokat betiltó törvényt.

Az antifasiszta mozgalom növekedésétől megrémült kormány fokozta a reakciós intézkedéseket, de 1936 júniusában kénytelen volt ígéretet tenni a „szabad" parlamenti választásokra. Az 1937 elején elfogadott új, antidemokratikus választójogi törvény azonban viharos felháborodást keltett a nép körében; a diákság március 12-től 17-ig tartó sztrájkkal tiltakozott az új törvény ellen.

A Földműves Szövetség, a szociáldemokrata párt és a kormány által feloszlatott néhány más párt vezetői gyakorlatilag akadályozták a népfront megteremtését. Ezek csak arra akarták felhasználni az antifasiszta mozgalmat, hogy kieszközöljék a kormány engedélyét szervezeteik újjáalakításához. Ennek ellenére a nép körében fokozatosan megalakultak a népfrontbizottságok, amelyek sikeresen léptek fel az 1937 márciusi községtanácsi választásokon. A nem fasiszta pártok a hatósági terror ellenére megszerezték a szavazatok egyharmadát. Nagy népszerűséget szerzett a dolgozók és az értelmiség körében a tirnovói alkotmány visszaállításának jelszava. A kommunista párt nagy sikere volt ebben az időszakban az ifjúsági népfront megteremtése.

Az 1938 tavaszán megrendezett nemzetgyűlési választásokon az igen aktívan fellépő antifasiszta erők a szavazatoknak több mint a felét és a mandátumoknak több mint egyharmadát szerezték meg. Noha a nemzetgyűlés megnyitása után a nem fasiszta blokk többsége igen gyenge ellensúlynak bizonyult a kormánnyal szemben, öt képviselőt pedig azzal az indokkal, hogy a kommunista párt tagjai, megfosztottak mandátumuktól — de a választások eredménye és a parlament összetétele a monarcho-fasiszta diktatúra gyengeségéről tanúskodott.

Borisz király kormányzata külpolitikai téren a hitleri Németországra orientálódott. A kisantant és a Balkán-antant aláásására törekedve a bolgár kormány „örök barátsági" szerződést kötött Jugoszláviával (1937 január), s közeledést keresett Törökországhoz és Görögországhoz. 1938-ban Borisz nyíltan megszegte a neuillyi békeszerződést: német segítséggel korszerűsítette a hadsereg fegyverzetét és megnövelte létszámát. Bulgária támogatta a Csehszlovákia elleni német agressziót, és nyíltan területi igényeket támasztott Romániával és Görögországgal szemben.

A Bulgáriát Hitler csatlósává süllyesztő külpolitika a nép ellenállásába ütközött. A kommunista párt feltárta a néptömegek előtt az uralkodó körök politikájának nemzetellenes és kalandor voltát, mozgalmat szervezett a köztársasági Spanyolország védelmére, széles körben népszerűsítette a Szovjetunió eredményeit. Abból a helyes felismerésből kiindulva, hogy ki kell szélesíteniük tömegbefolyásukat, és fel kell használniuk a féllegális lehetőségeket, a kommunisták újjászervezték a Bolgár Munkáspártot, amelyet a baloldali szektás elemek az 1934. május 19-i államcsíny után

feloszlattak. 1938-ban, amikor a Munkáspárt megszilárdult és számszerűleg is megerősödött, a kommunista párt egyesült vele. A Bolgár Munkáspárt erőteljes harcot indított az ország demokratikus erőinek mozgósításáért és összefogásáért, a Szovjetunióval való barátságért és szövetségért, Bulgáriának az imperialista kalandokba való belesodródása ellen.

ROMÁNIA

1932-ben Románia gazdasági élete kezdte kiheverni a világgazdasági válság következményeit. Az ipari fejlődés azonban egyoldalú volt: a termelés elsősorban a hadiiparban és az exportra dolgozó iparágakban emelkedett. A kőolajtermelésben Románia a harmincas években az első helyre került Európában (a Szovjetuniót kivéve) és a hetedik helyre világviszonylatban — az olajtermékek felhasználása terén viszont az utolsók között volt. 1936-ban a román olajtermelés elérte a 8,7 millió tonnát, de ennek mintegy 80 százalékát exportálták. A textilipar és a kohászat a katonai megrendelések és a tiltóvámok jóvoltából erősen fejlődött.

Románia az ipari termelés növekedése ellenére továbbra is elmaradott és a külföldi tőkétől függő ország maradt; a legnagyobb iparvállalatok és bankok a külföldi tőke ellenőrzése alatt állottak. A mezőgazdaságban fennmaradt a földesúri nagybirtok, nem enyhült a paraszti földínség, nagy szerepet játszott a részesbérlet, nem szűntek meg a természetbeni szolgáltatások. Az iparban még az érvényben levő igen korlátozott szociális törvényeket sem tartották be. A munkanap 10—12 órás volt. A dolgozók amúgy is alacsony életszínvonala tovább romlott; nőtt a halálozási arányszám.

A román burzsoá-földesúri pártok valamennyi vezetője — ha nem is egyenlő mértékben — támogatta a fasizmust. Ez azonban nem küszöbölte ki ellentéteiket, nem szüntette meg a hatalmi harcot. 1933 decemberében a fasiszta Vasgárda tagjai meggyilkolták Duca miniszterelnököt, de a hatalom továbbra is a Nemzeti Liberális Párt kezében maradt. A királyi udvarhoz közel álló Gheorghe Tătărescu miniszterelnök a nemzeti liberálisoknak azt a csoportját képviselte, amely a hadiipari monopóliumok érdekeit védelmezte. A Tătărescu-kormány — a magyar és bolgár uralkodó körök revanspolitikájától való félelmében — közreműködött az úgynevezett Balkán-antant létrehozásában: 1934 februárjában Görögország, Törökország, Jugoszlávia és Románia szerződést írt alá a külpolitika összehangolásáról és a balkáni határok közös védelméről. Ugyanezen év júniusában a román kormány diplomáciai kapcsolatokat létesített a Szovjetunióval.

A fasiszta hatalmak részéről fenyegető veszély és a belső ellentétek kiéleződése aktivizálta a legális és féllegális antifasiszta társadalmi szervezeteket. E téren jelentős szerepe volt a kommunista párt kezdeményezésére még 1933-ban megalakított Nemzeti Antifasiszta Bizottságnak. A bizottságban és annak helyi szervezeteiben Románia legkülönbözőbb társadalmi rétegeinek és nemzetiségeinek képviselői vettek részt.

Fokozódott a sztrájkmozgalom, egyre gyakoribbá váltak a tömegtüntetések. Igen sokan vettek részt az 1934. május 1-i bukaresti tüntetésen, amely a fasiszta veszély és a háborús készülődés elleni harc jegyében, a munkás-egységfront megteremtésének jelszava alatt folyt le. A kommunisták arra törekedtek, hogy kapcsolatot teremtsenek a munkásmozgalom és a — földesurak, uzsorások, a hallatlanul magas adók ellen irányuló — parasztmegmozdulások között. 1934 júniusában a kommunista párt javasolta a szociáldemokratáknak, hogy kössenek egységfront-megállapodást, de a szociáldemokrata párt reformista vezetősége elvetette az indítványt.

Az antifasiszta és munkásmozgalom erősödésétől megrettent román reakció a Vasgárda, a Nemzeti Keresztény Párt és a többi hasonló csoportosulás megerősítésén fáradozott. 1934. november 24-én a kormány elrendelte valamennyi antifasiszta szervezet feloszlatását. Újabb letartóztatási hullám kezdődött, látványos politikai pereket rendeztek, fokozódott a terror a nemzeti kisebbségekkel szemben.

A Tătărescu-kormánynak az ország fasizálására irányuló politikájával együtt járt a hitleri Németországhoz való fokozatos közeledés. Az 1935. március 23-án aláírt román—német kereskedelmi és tengerhajózási szerződés értelmében Németország számos kedvezményhez jutott, s ezek birtokában aztán döntő pozíciókra tett szert a román külkereskedelemben.

Az illegalitásban működő kommunista párt fáradhatatlanul küzdött az összes antifasiszta erők összefogásáért, a munkás-egységfront létrehozásáért. 1935-ben számos sztrájk zajlott le a bányászatban, a kohó- és a textiliparban. Ugyanebben az évben a kommunista párt egyezményt kötött a Petru Groza vezetése alatt álló demokratikus parasztszervezettel, az Ekésfronttal. Ennek az együttműködésnek az alapján született meg 1936-ban a Demokratikus Front, amelyben a kommunista párton és az Ekésfronton kívül a szociáldemokrata párt néhány szervezete is részt vett. Az antifasiszta mozgalom erősödött. Több mint 500 román antifasiszta harcolt a spanyol nép oldalán a fasiszta lázadók és az olasz—német intervenciósok ellen.

Ám hiába ért el bizonyos sikereket a Demokratikus Front, a szociáldemokrata vezérek szakadár politikája, valamint a Nemzeti Parasztpárt vezetőségének árulása — 1937 novemberében úgynevezett megnemtámadási paktumot kötöttek a Vasgárdával — meghozta gyümölcseit. Antiszemita és antidemokratikus pogromok szennyes áradata öntötte el az országot.

Az 1937 decemberében megtartott parlamenti választások a burzsoá politikai pártok, az egész burzsoá parlamenti rendszer válságáról tanúskodtak. Egyik párt sem kapta meg a kormányalakításhoz szükséges többséget. Ezt a körülményt felhasználva, Károly király a katonai körök támogatásával 1938. február 10-én eltörölte az 1923-as alkotmányt, és önkényuralmi rendszert létesített. A március 1-én életbe léptetett új alkotmány megsemmisítette a demokratikus szabadságjogokat. Feloszlatták az összes politikai pártokat, a szakszervezeteket, a demokratikus szervezeteket, betiltották az ellenzéki lapokat, kibővítették a közigazgatási hatóságok jogkörét, gyakorlatilag korlátlan önkényt biztosítottak a siguranţa (titkosrendőrség) számára.

Ám a király által a nagybirtokosok és a monopóliumok érdekében végrehajtott államcsíny nem küszöbölte ki a különböző reakciós csoportok ellentéteit és hatalmi harcát. Különösen élénk tevékenységet fejtett ki a Vasgárda, a hitleri Németország közvetlen ügynöksége.

1938 őszén a vasgárdisták német ösztönzésre előkészületeket tettek a hatalom megragadására. A kormány felfedte az összeesküvést, s 1938 novemberében a Vasgárda több vezetőjét kivégezték. A vasgárdistákkal szemben alkalmazott represszió azonban nem azt jelentették, hogy a román hatóságok felveszik a harcot a hitlerista ügynökök ellen, céljuk csupán a királyi diktatúra megerősítése volt. A királyi diktatúra viszont készségesen eleget tett a hitleri Németország követeléseinek. 1939. március 23-án német—román gazdasági egyezményt írtak alá. Ez döntő befolyást biztosított a hitleri Németországnak a román gazdasági élet legfontosabb ágazataiban; „vegyes" bankokat és kereskedelmi-ipari társaságokat létesítettek, élükön német megbízottakkal; Németország koncessziókat nyert Románia területén. Románia a „Harmadik Birodalom" agrár- és nyersanyag-függvényévé vált.

JUGOSZLÁVIA

Jugoszláviában csak 1934 végén kezdett megélénkülni az üzleti élet a jelentős állami befektetések és a külföldi tőke beáramlása nyomán. A külföldi tőkebefektetések terén az első helyen Franciaország állt, utána következett Anglia. De a harmincas évek derekától kezdve Németország fokozatosan kiszorította a két nyugati nagyhatalmat. 1934-ben a németek klíring-megállapodást kötöttek Jugoszláviával, s ez elősegítette a német tőke behatolását a jugoszláv gazdaságba. 1933-tól 1939-ig Németország részesedése a jugoszláv kivitelben 3,6-szeresére, a behozatalban 2,3-szeresére nőtt; 1939-ben 32, illetve 48 százalékos volt.

1934 októberében a Marseille-ben meggyilkolt Sándor királyt — aki a francia orientáció

híve volt — a trónon tizenegyéves fia, II. Péter követte. A tényleges államfő a kormányzótanács élén álló Pál herceg lett. Pál régens a burzsoázia németbarát köreivel állt kapcsolatban, s támogatta a fasiszta és profasiszta szervezetek tevékenységét.

Az országban szélesedett a monarcho-fasiszta rendszerrel szembeni ellenállási mozgalom. Ezt mutatták az 1935 májusi parlamenti választások eredményei is. A Maček-féle Horvát Parasztpártot, a Davidović-féle Szerb Demokrata Pártot és más burzsoá ellenzéki pártokat, valamint néhány szakszervezetet és parasztszervezetet tömörítő egyesült ellenzéki blokk a szavazatok 37 százalékát szerezte meg. Az ellenzékre szavaztak a kommunisták is, akik feladatuknak tekintették a monarcho-fasiszta diktatúra ellen harcoló összes erők egyesítését.

Ennek ellenére az 1935 júniusában megalakult Stojadinović-kormány még elődjénél is reakciósabb bel- és külpolitikát folytatott. Stojadinović, hogy megerősítse a reakció pozícióit, és szélesítse az uralkodó körök támaszát a nemzetiségi vidékeken, helyet adott a kormányban a katolikus Szlovén Néppártnak, továbbá a boszniai földesurak és burzsoázia muzulmán pártjainak, a Muzulmán Népi Szervezetnek stb.

Külpolitikai téren a Stojadinović-kormány nagy előzékenységet tanúsított a német elképzelések irányában. 1937 júniusában „örök barátsági" szerződést kötött Bulgáriával, majd márciusban „semlegességi" egyezményt írt alá a fasiszta Olaszországgal, szabad kezet biztosítva az utóbbinak Albánia és Görögország vonatkozásában. Ezek a külpolitikai lépések — nemkülönben a Csehszlovákiával való katonai együttműködés elutasítása — alapjaiban rendítették meg a kisantant mint a versailles-i békerendszer megőrzésére alakult államtömb jelentőségét.

A Stojadinović-kormány gazdaságpolitikája elősegítette a német tőkének a jugoszláv gazdaságba való behatolását. A Krupp-konszern és az I. G. Farben részt vett jugoszláv kohászati, vegyipari és hadiüzemek építésében. A német monopóliumok kezükbe ragadták a bauxitbányászatot, ellenőrzésük alá vonták a hajógyártást. A külföldi és hazai monopóliumok érdekében a kormány a bérminimum biztosításának címén gyakorlatilag rögzítette az alacsony bérszínvonalat, és megtiltotta a sztrájkokat.

A kommunista párt illegális kiadványaiban, röplapjain felszólította a munkásokat és parasztokat, hogy lépjenek egységfrontra a fasizmus és a monarchia ellen. 1935 őszén a kommunista párt javaslatot tett antifasiszta népfront megalakítására, hogy ily módon egyesíteni lehessen mindazokat az erőket, amelyek képesek megvédelmezni a hitleri Németország csatlósává süllyedő Jugoszlávia függetlenségét. A népfront megteremtésének jelszava alatt a kommunisták számos tüntetést szerveztek Zágrábban, Belgrádban és Ljubljanában.

Sok jugoszláv kommunista és más antifasiszta vett részt a spanyol népnek a fasiszta lázadók és az intervenciósok elleni harcában.

A kommunista párt, miután 1936—1937 folyamán megújította a pártvezetőséget és szétzúzta a frakciósokat, megerősítette sorait és kiszélesítette tömegbefolyását. A dolgozók egyre növekvő tábora támogatta a kommunista párt arra irányuló javaslatait, hogy létesítsenek akcióegységet a kenyérért, a békéért és a szabadságért vívott harcban. 1938 márciusában sokezres tömegek tüntettek az anschluss ellen. 1938 szeptemberében a kormány tilalma ellenére több mint 100 000 jugoszláv állampolgár juttatta kifejezésre ama kívánságát, hogy részt vegyen a Csehszlovák Köztársaság védelmében a hitleri agresszióval szemben.

A népfront azonban mégsem született meg. A szociálreformisták és a burzsoá ellenzéki pártok nem támogatták a kommunista párt javaslatait: arra szorítkoztak, hogy ideiglenes parlamenti tömörülést hoztak létre 1937-ben Demokratikus Blokk néven. A Demokratikus Blokk programja követelte alkotmányozó gyűlés összehívását az államigazgatás föderatív alapon való átalakítása céljából, követelte továbbá demokratikus kormány megalakítását és az alkotmányos szabadságjogok tiszteletben tartását. A blokk az 1938 decemberi parlamenti választásokon a szavazatok 42 száza-

lékát szerezte meg. A kommunista párt a blokkal együtt indult. De a blokkhoz tartozó legtöbb polgári párt vezetői kommunistaellenes álláspontra helyezkedtek, és a kormánykörökkel keresték a megegyezést.

A Stojadinović-kormány, tekintettel parlamenti pozícióinak bizonytalanná válására és az antifasiszta mozgalom erősödésére, 1939 februárjában lemondott. A Dragiša Cvetković által megalakított új kormány még erőteljesebb németbarát külpolitikát folytatott. Közreműködésével számos, svéd, francia és belga kézen levő vállalat került a német tőke hatáskörébe; a németek lassanként úgyszólván monopolhelyzetre tettek szert Jugoszlávia természeti kincseinek kiaknázásában.

A német tőke rablógazdálkodása, a Németországba irányuló élelmiszer-kivitel árdrágulást idézett elő, amely elsősorban a néptömegeket sújtotta.

A Cvetković-kormány változatlanul fenntartotta a demokratikus erőket sújtó terrort. Ugyanakkor a Berlin által támogatott horvát nacionalisták rohamos aktivizálódásával összefüggésben 1939. augusztus 26-án autonómiát adott Horvátországnak. Zágrábban horvát kormány alakult, élén Ivan Subašićcsal. A jugoszláv kormányban Vladimir Maček, a Horvát Parasztpárt vezére, miniszterelnök-helyettes lett. A horvát önkormányzat nem jelentett előrelépést a nemzeti kérdés megoldása felé: az autonómia az adott helyzetben nem a nép érdekét, hanem az olasz és német fasizmus által támogatott szeparatisták érdekeit szolgálta. A horvátországi nacionalista, profasiszta elemek tevékenysége még nagyobb lendületet vett. A Horvát Parasztpárt vezérei kiléptek a Demokratikus Blokkból, s az hamarosan széthullott.

A Cvetković-kormány fokozta a terrort a kommunisták és más antifasiszták ellen, koncentrációs táborokat állított fel. A kommunista párt azonban folytatta hősies harcát az összes hazafias és demokratikus erők egyesítéséért, a népfront megteremtéséért, Jugoszlávia szabadságáért és függetlenségéért. Az országon nagy erejű sztrájkhullám söpört végig, egymást követték a kormányellenes megmozdulások. 1939-ben csupán Boszniában és Hercegovinában 54 sztrájk zajlott le, 30 000 résztvevővel.

2. ÉSZAK-EURÓPA ORSZÁGAI

Az 1930-as években Svédországban, Dániában, Norvégiában és Finnországban jelentékenyen megerősödtek a tőkés monopóliumok pozíciói. A nagyburzsoázia, különösen Svédországban és Dániában, hallatlan mértékben meggazdagodott. Gyorsan nőtt a burzsoá államnak a gazdasági életben játszott szerepe, megkezdődött a monopolkapitalizmusnak állammonopolista kapitalizmussá való átalakulása.

Az észak-európai országok politikai életében tovább növekedett a szociáldemokrácia befolyása, de a szociáldemokrata pártok jobboldali vezérei ezt nem a burzsoázia pozíciói elleni támadásra használták fel, hanem a szakszervezetek és a vállalkozói egyesületek együttműködésének megszervezésére, a néptömegek forradalmiságának gyengítésére a tőkés rend alapjait érintetlenül hagyó reformok segítségével.

SVÉDORSZÁG

A kapitalizmus viszonylagos stabilizációjának időszakában a svéd burzsoázia — a külföldi, főleg német tőke bizonyos fokú támogatásával — végrehajtotta a cellulózipar, a gépipar, a vasércbányászat és néhány más iparág műszaki rekonstrukcióját. A svéd monopolisták szoros kapcsolatokat létesítettek külföldi trösztökkel és kartellekkel, külföldi tőkebefektetéseket eszközöltek, üzemeket építettek a fejletlen kelet-európai és latin-amerikai országokban. Kreuger, a „gyufakirály", számos külföldi kormánynak nyújtott kölcsönöket. A svéd koronát szabadon lehetett aranyra beváltani háború előtti árfolyamon.

A kirunai ércbánya
Fénykép. 1938

A világgazdasági válság súlyos csapást mért a svéd iparra. A nemzetközi Kreuger-konszern csődbe ment. A vasérckitermelés az 1896-os színvonalra esett vissza. A külföldi befektetések jelentős része odaveszett. Svédország világpiaci pozíciói megrendültek. A svéd gazdaság azonban a többi északi országnál gyorsabban leküzdötte a válság következményeit. A burzsoá állam erőteljesen beavatkozott a gazdasági életbe, szabályozta a külkereskedelmet, nagyszabású közmunkákat szervezett, előnyös feltételekkel hiteleket nyújtott a gyárosoknak. Különös gonddal támogatták a mezőgazdaságot. A magas behozatali vámok, a különböző formájú kormánysegélyek megóvták a jómódú parasztokat a külföldi versenytől. Jelentékenyen csökkent a tőkekivitel, nőttek a belföldi beruházások. Meggyorsult a belső piacra termelő iparágak fejlődése.

Egészében véve a svéd gazdaságot a harmincas években nagyobb stabilitás jellemezte, mint az előző évtizedben. Az 1937—1938. évi válság hatása Svédországban alig volt érezhető. A stratégiai fontosságú iparcikkek nagy kereslete kedvezően hatott több svéd iparág, elsősorban a gépgyártás fejlődésére.

Svédország belpolitikai helyzete a gazdasági válság leküzdése után ugyancsak meglehetősen szilárd volt. P. A. Hansson szociáldemokrata kormánya a Parasztszövetséggel (agráriusok) kötött megegyezés jóvoltából biztos többséggel rendelkezett a parlamentben. Ez módot adott a kormánynak arra, hogy már 1934-ben befejezze gazdasági programja megvalósítását. A program keretében felemelték a védvámokat (ez a közszükségleti cikkek területén drágulást idézett elő), nagyarányú közmunkákat szerveztek, segélyeket nyújtottak a gazdálkodóknak, némileg növelték a nagy vagyonok megadóztatását stb.

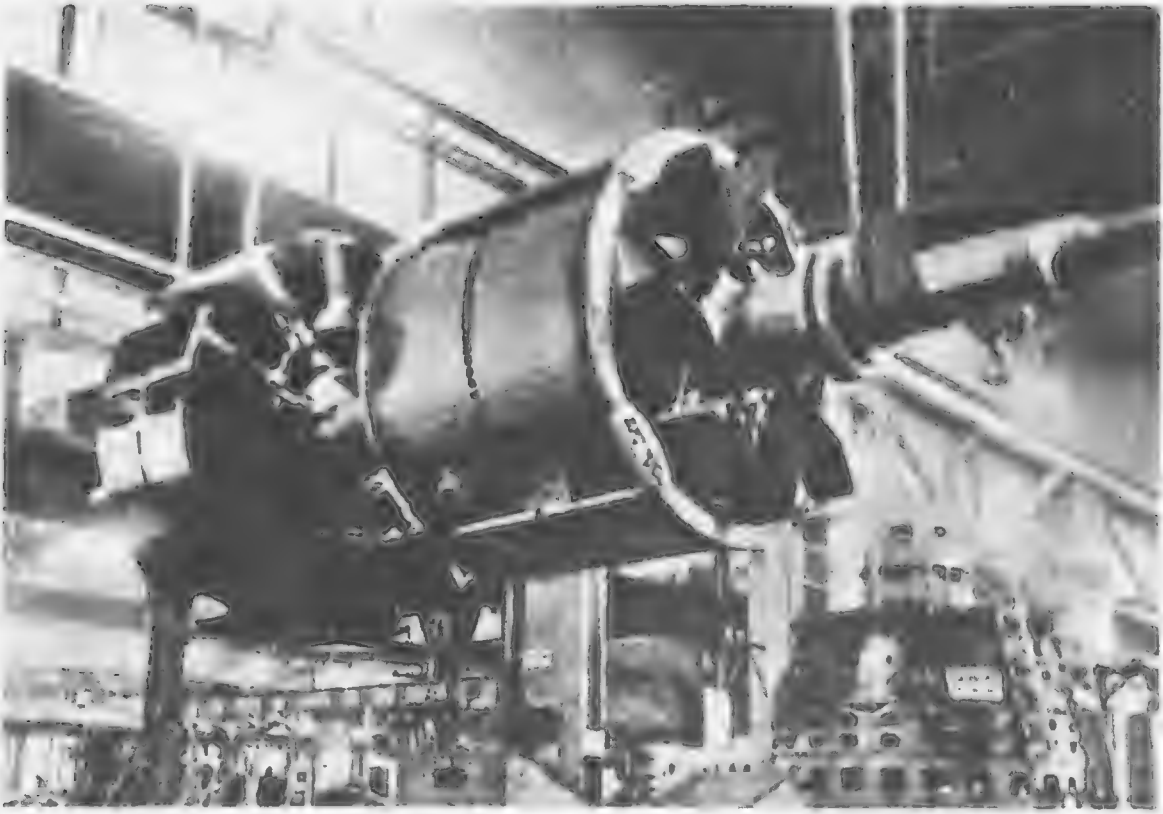

A svéd villamosipari társaság gépgyárának egyik üzeme
Fénykép. 1938

A kormány nem váltotta be azt az ígéretét, hogy törvényt terjeszt a parlament elé az állami munkanélküli-biztosításról; ehelyett csak néhány részleges reformot hajtott végre; valamelyest felemelte az öregségi nyugdíjakat, kölcsönöket nyújtott a lakóházak tatarozására és építésére, rendszeres segélyt biztosított az ínséges szülők gyermekei részére. Ugyanebben az időszakban hozzákezdtek a hétéves kötelező oktatás megszervezéséhez, elismerték az alkalmazottak egyesületeinek szakszervezeti jogait, és leszállították a korhatárt a községi választásoknál.

Hansson az 1936 nyári országgyűlési választások után is miniszterelnök maradt, de már nem tiszta szociáldemokrata, hanem szociáldemokrata és agrárius miniszterekből álló koalíciós kormány élén. A koalíciós kormány is számos szociális reformot valósított meg a munkavédelem, a községi lakásépítkezés támogatása, a terhes és szoptatós anyák segélyezése terén stb. A reformista és burzsoá sajtó bel- és külföldön egyaránt lelkesen dicsőítette ezeket a reformokat, az úgynevezett „demokratikus szocializmust", a svéd jobboldali szociáldemokraták pedig mindezt kizárólag a saját érdemükül tudták be. A valóságban azonban a reformok megvalósulása csak a svéd proletariátus eredményes osztályharca, a szakszervezetek állhatatos küzdelme révén vált lehetővé. A szakszervezetek vezetésében tevékenyen közreműködtek a kommunisták.

Svédország Kommunista Pártja számos nagy megmozdulást szervezett a kormány munkásellenes törvényjavaslatai és a vállalkozók ellen. A dolgozók a kommunisták vezetésével meghiúsították a „harmadik személyek jogairól" szóló, a sztrájktörők védelmét célzó törvényjavaslat elfogadását. A kommunisták fáradhatatlan küzdelmének köszönhette a svéd munkásosztály a válság előtti bérszínvonal visszaállítását is.

A jobboldali szociáldemokrata vezetők a reformok megvalósításában inkább burzsoá koalíciós partnereikre voltak tekintettel, mint a munkásosztályra. Ezért a reformok korlátozott jellegűek voltak, nem érintették a tőkés rend alapjait.

A svéd szociáldemokrácia vezérei élesen ellenséges álláspontra helyezkedtek a kommunista párttal szemben. Arra törekedtek, hogy kirekesszék a kommunistákat a szakszervezetekből, mereven elutasították a munkás-egységfront létrehozására irányuló javaslatokat. A szakszervezetek reformista vezetőivel együtt igyekeztek visszatartani az osztályharc fejlődését. 1938-ban a szakszervezetek és a vállalkozói egyesületek központi szervei megállapodást kötöttek, melyben célul tűzték ki az „üzemi béke" biztosítását. E cél érdekében külön Munkapiaci Bizottságot létesítettek.

A kommunista párt harcolt a szélesebb körű szociális reformokért (mégpedig úgy, hogy a reformok költségeit a tőkések terhére fedezzék) és a politikai rendszer további demokratizálásáért. A párt tevékenységét károsan befolyásolta, hogy nem tudta kellő gyorsasággal leküzdeni a párttagok egy részében élő szektás nézeteket. A Komintern VII. kongresszusának határozatai — akárcsak az Internacionálé többi szekciójának — Svédország Kommunista Pártjának is segítségére voltak abban, hogy kiküszöbölje a szektás hibákat, és harcot indítson a népfrontért, a fasizmus és a háború veszélye ellen. A harmincas évek második felében megnőtt a kommunista párt aktivitása. Ezt mutatta a köztársasági Spanyolország megsegítésére szervezett kampány is. 600 svéd kommunista és ifjúkommunista utazott Spanyolországba, közülük 200-an életüket áldozták a fasizmus ellen vívott fegyveres harcban.

DÁNIA

Az 1920-as években Dánia, amely addig alapjában véve agrárország volt, agrár-ipari országgá változott. Immár nemcsak mint az egyik legnagyobb szalonna-, vaj- és tojásexportőr lépett fel a világpiacon, hanem ezen túlmenően üzemi berendezéseket, műszereket és mezőgazdasági gépeket is szállított külföldre. A dán kapitalista mezőgazdaság specializációja és gépesítése világviszonylatban is páratlan szintet ért el.

Az 1929—1933. évi világgazdasági válság súlyosan megrendítette a dán gazdasági életet. Dánia lassabban heverte ki a válságot, mint Svédország. A dán mezőgazdaság termékeinek külföldi értékesítése a harmincas években mindvégig nehézségekbe ütközött. Németország a náci hatalomátvétel után erősen csökkentette a mezőgazdasági cikkek behozatalát Dániából. Anglia hagyományos dán szállítóinak rovására fokozta vaj- és húsbehozatalát Kanadából és Új-Zélandból.

A kormány az állattenyésztés termelésének korlátozása végett nagy mennyiségű állatot felvásárolt és levágatott, továbbá szabályozta a kivitelt. A mezőgazdasági exportból származó valuta felhasználását szigorúan korlátozták. A behozatalt állami ellenőrzés alá helyezték.

A mezőgazdasági termékek értékesítési nehézségei elégedetlenséget szültek a parasztság körében, s ezt a nagyburzsoázia legreakciósabb körei használták ki. Az úgynevezett Nemzeti Szocialista Munkáspárt a gazdagparasztságra és a konzervatív beállítottságú ifjúságra támaszkodott. Észak-Schleswigben a német kisebbség köréből toborzódó fasiszta párt Hitler közvetlen ügynökségévé vált. 1934-ben ugyan törvényt hoztak a katonai jellegű szervezetek ellen, de szövege nem mondta ki világosan, hogy a törvény a fasizmus ellen irányul, s ez lehetőséget adott a hatóságoknak arra, hogy rendelkezéseit főképp a haladó szervezetek ellen használják fel.

A szociáldemokraták és a burzsoá radikális párt koalícióján alapuló Stauning—Munch-kormány gazdaságpolitikája — a mezőgazdasági árak ellenőrzése és a valuta-felhasználás korlátozása — elégedetlenséget keltett a földbirtokosok és gazdagparasztok körében. 1935. július 29-én a Gazdák Egyesülete nevű profasiszta kulákszervezet 40 000-es tüntetést szervezett Koppenhágában a királyi palota falainál. A „parasztmenet" résztvevőinek háta mögött a nagybirtokosok álltak. A tüntetők

Jütlandi táj
Fénykép. 1936

követelték, hogy ismét devalválják a koronát (a módos parasztok exportjövedelmeinek növelése végett), szüntessék meg a valuta-felhasználás — következésképp az import — állami ellenőrzését, és emeljék fel a mezőgazdasági termékek belföldi árait. A nagyburzsoázia pártjai — a Venstre és a Konzervatív Néppárt — ténylegesen támogatására keltek ennek a megmozdulásnak, nem adták hozzájárulásukat a valutafelhasználás állami ellenőrzéséről szóló törvény megújításához. Ennek ellenére a kormány nem teljesítette a gazdagparasztok követeléseit. Erre ezek „valuta-sztrájkot" kezdtek: nem fizették be a Danmarks Nationalbankba a mezőgazdasági exportból befolyó valutát. A „sztrájk" hamarosan összeomlott, mert a kisparasztok nem támogatták. A kormány ezt követően új választásokat írt ki.

A kommunisták a reakció és a fasizmus ellen harcoló erők egyesítése érdekében a szociáldemokratákat támogatták. Ennek eredményeként az 1935. évi alsóházi választásokon a szociáldemokraták 100 000-rel több szavazatot kaptak, 1936-ban pedig szövetségeseikkel, a szociálradikálisokkal együtt a felsőházban is megszerezték a többséget. A kedvező gazdasági konjunktúra, a parlamenti többség, nemkülönben a munkásmozgalom nyomása arra késztette a Stauning-kormányt, hogy választási ígéreteinek egy részét teljesítve, néhány szociális reformot hajtson végre. Bevezették a kötelező betegségi és rokkantsági biztosítást a lakosság vagyontalan része számára, évi 12 napos fizetett szabadságot biztosítottak a munkásoknak, a nyugdíjkorhatárt 65-ről 60 évre szállították le. Az állam és a helyi önkormányzatok magukra vállalták a munkanélküli-biztosítási alap 50 százalékának fedezését, kölcsönökkel támogatták a lakásépítést. Fokozták az adórendszer progresszív jellegét.

NORVÉGIA

Norvégia továbbra is a skandináv országok legszegényebbje maradt. A kapitalizmus stabilizációja itt csak a húszas évek végén következett be, s főleg azokat az iparágakat érintette, amelyekben a külföldi tőke dominált (papír- és cellulózipar, villamoskohászat, vegyipar). A hajógyártás, a fémfeldolgozó ipar és több más iparág, valamint a mezőgazdaság és a halászat a pangás állapotában maradt.

A világgazdasági válság, amely Norvégiában 1935-ig elhúzódott, az ipari termelés jelentékeny csökkenését, a mezőgazdaság, a fakitermelés és a halászat további hanyatlását eredményezte. A válságot követő fellendülés jótékonyan hatott a színesfémkohászatra, a vegyiparra és a kereskedelmi flotta forgalmára. Norvégia fokozatosan fejlett iparú monopolkapitalista országgá vált, de iparában továbbra is a külföldi tőke uralkodott, s az exportiparágak erőteljesebben fejlődtek, mint azok, amelyek a belső piacra termeltek.

A világgazdasági válság éveiben számos félfasiszta és fasiszta szervezet keletkezett, köztük katonai jellegűek is. 1933-ban Quisling volt hadügyminiszter megalakította a Nemzeti Unió nevű fasiszta pártot. A fasiszták a szociális és nacionalista demagógia segítségével az elégedetlen parasztok és a városi kispolgárság megnyerésére törekedtek.

A kommunista párt vezetését — akárcsak a többi skandináv országban — a húszas évek végén megtisztították a jobboldali opportunistáktól. Ám ezt követően megerősödött a másik veszély: a „baloldali" szektás irányzat érvényesülése hibás taktikát eredményezett, és a párt meggyengülésére vezetett. Csak 1934-ben kerekedtek felül a pártban a forradalmi elemek, s az új vezetés erőteljes harcot indított a reakció és a fasizmus ellen. A kommunistáknak sikerült kapcsolatot teremteniük a szociáldemokrata munkásokkal is.

1935 márciusában a Munkáspárt alakított kormányt. A Nygaardsvold-kormány egyezségre lépett a Parasztpárttal, s a svéd és a dán szociáldemokrata kormányhoz erősen hasonló programot dolgozott ki. A Nygaardsvold-kormány a mezőgazdasági termékek árának emelésével komoly segítséget nyújtott a gazdagparasztoknak. A gyárosoknak bőkezű állami szubvenciókat adtak.

A kormány közmunkákat szervezett, néhány igen mérsékelt reformot hajtott végre az adó-

Halászat a norvég partoknál
Fénykép. 1939

rendszer, a munkavédelem, a társadalombiztosítás és a közoktatás terén, s némileg kiszélesítette a nők jogait. A dolgozó tömegek helyzete azonban továbbra is súlyos maradt. A munkanélküliséget nem sikerült felszámolni. A kormány és a reformista szakszervezeti vezetők, beavatkozva a munkakonfliktusokba, igyekeztek meghiúsítani a proletariátus sztrájkharcait. A szállítási, faipari és mezőgazdasági munkások 1937—1938. évi nagy sztrájkjai a reformista szakszervezeti vezetők akarata ellenére bontakoztak ki.

A Szovjetunió szocialista építésének sikerei és — a békéért vívott következetes harca nyomán — nemzetközi tekintélyének növekedése számottevő hatást gyakoroltak a norvég szociáldemokrata vezetőkre. 1937-ben a Munkáspárt részt vett az októberi forradalom 20. évfordulójának ünnepségein. A szociáldemokraták és a kommunisták közös kampányt szerveztek a köztársasági Spanyolország megsegítésére. Sőt 1937-ben a Munkáspárt vezetői tárgyalásokat kezdtek a kommunista párttal való egyesülésről, minthogy azonban nem voltak hajlandók lemondani a reformista elvekről, a tárgyalások eredménytelenül végződtek.

FINNORSZÁG

A világgazdasági válság súlyos következményekkel járt Finnországra nézve. A működő vállalatok száma 1928-tól 1932-ig 4021-ről 3371-re csökkent, a munkások száma 169 000-ről 127 000-re. A mezőgazdasági munkásokat is beleértve 100 000 ember állt munka nélkül. A tömegekben növekvő elégedetlenséget szült anyagi helyzetük rosszabbodása. A finn burzsoázia forradalmi megmozdulástól való félelmében szélsőségesen reakciós irányzatokat kezdett támogatni, többek között az 1929-ben Lapua helységben megszületett fasiszta mozgalmat. A „lapuaiak" hadat indítottak a kommunista és más baloldali szervezetek ellen, bántalmazták aktivistáikat, féktelen szovjetellenes propagandát űztek. A terror légkörében megválasztott parlament számos kommunistaellenes törvényt fogadott el. A „lapuaiak" közreműködésével 1931-ben Svinhufvudot, a finn forradalom hóhérát választották elnökké. A finn burzsoázia azonban nem akarta, hogy az országban nyílt fasiszta rendszer jusson hatalomra. Amikor a „lapuaiak" 1932-ben kísérletet tettek a hatalom megragadására, az uralkodó köröktől nem kaptak támogatást, és a „lapuai" mozgalom hanyatlásnak indult.

A varkinasi cellulózgyár
Fénykép. 1939

Faúsztatás
Fénykép. 1939

1933-tól kezdve az ipari termelés felfelé ívelt. 1935-ben már némileg túlhaladta a válság előtti szintet, 1938-ban pedig elérte a háború előtti időszak csúcspontját. Öt év alatt, 1934-től 1938-ig az iparban foglalkoztatott munkások száma 162 000-ről 214 000-re emelkedett, az ipari termelés összértéke pedig másfélszeresére nőtt. Új gyárak épültek, így két cellulózgyár, egy elektromos olvasztókohó és több repülőgépgyár. Az iparnak a válság utáni fejlődését elősegítette az energetikai bázis kibővítése új vízierőművek üzembe helyezésével, új réz- és nikkellelőhelyek feltárása, a vasércdúsítási módszerek tökéletesítése, továbbá az Egyesült Államokból és más kapitalista országokból kapott kölcsönök.

Miután Finnország 1933-ban csatlakozott a sterlingblokkhoz, külkereskedelmében szilárdan Anglia foglalta el az első helyet: részesedése 1938-ban 32,7 százalék volt, míg a második helyen álló Németországé alig tette ki ennek a felét. A nyugati kapitalista országoknak az volt az érdekük, hogy Finnország továbbra is fát, papírt, cellulózt, tejterméket szállító ország maradjon, ezért gátolni igyekeztek nehéziparának fejlődését. 1937-ben a nemzetközi acélkartell kötelezte a finn kohászati cégeket, hogy korlátozzák az acél, továbbá a sín és egyéb hengereltáruk termelését. Finnországnak mindezt Németországból kellett importálnia, noha belföldön sokkal olcsóbban előállíthatta volna.

Finnország miniszterelnöke 1932 végétől a haladó párti Kivimäki volt. Kormányában helyet foglaltak az összes polgári pártok képviselői, és támogatták a parlamenti helyek több mint egyharmadát birtokló szociáldemokraták is. Ezért a Kivimäki-kormány majdnem négy évig hatalmon maradt, eltérően az előző — többnyire két- vagy egypárti — kormányoktól, amelyek szilárd parlamenti többség híján legfeljebb egy-egy évet éltek meg.

A Kivimäki-kormány kemény kézzel elnyomta a haladó erőket és a dolgozók osztályharcát.

Uralma alatt számos reakciós törvény született — például „az államellenes tevékenység megszüntetéséről" szóló törvény, vagy az, amely megvonta a politikai foglyoktól a közönséges bűnözőkkel szemben élvezett előnyöket. A rendőrség titkos jegyzéket készített a „kommunistabarát" tevékenységet folytató szervezetekről és személyekről. A gyanúsak közé sorolták az összes liberális kultúregyesületeket és sok polgári politikust, még Jutila földművelésügyi minisztert is. A lista létéről lábra kapott hírek kiszivárogtak a sajtóba. Óriási botrány robbant ki. A szociáldemokraták nem támogatták tovább a kompromittált kormányt, s Kivimäki 1936 szeptemberében megbukott. Svinhufvud azonban nem titkolta, hogy nem járul hozzá liberális kabinet megalakításához, és az Agrárszövetség vezérét, Kalliót bízta meg kormányalakítással.

Svinhufvud az 1937 februári elnökválasztásokon vereséget szenvedett. Kalliót választották elnökké, a miniszterelnök Cajander lett. A kormányban öt agrárszövetségi, öt szociáldemokrata és két haladó párti miniszter foglalt helyet. Az új kormány viszonylag baloldalibb volt elődjénél. Kekkonen belügyminiszter betiltotta a Hazafias Népmozgalom nevű fasiszta pártot és annak sajtótermékeit (a lapbetiltásokat azonban a bíróság hatálytalanította).

A proletariátus helyzete csak lassan javult; a munkaadók arra törekedtek, hogy a válságévek színvonalán tartsák a béreket. 1936-ban az ipari munkások részére folyósított bérek összege kisebb volt, mint 1928-ban, noha létszámuk közben több mint 15 000 fővel gyarapodott, s az évi termelési érték közel 2,5 milliárd márkával emelkedett.

A munkások szívós harcot vívtak a bérek felemeléséért. Már 1934-ben 6000 munkás sztrájkolt; 1936 és 1939 között mintegy másfélezer bérmozgalom zajlott le. A munkások harca sok esetben győzelemmel zárult; ebben része volt a szakszervezetek megerősödésének is.

Az illegálisan működő kommunista párt még 1933-ban felszólította híveit: lépjenek be a Finn Központi Szakszervezeti Szövetségbe, hogy ily módon helyreállítsák a szakszervezeti egységet, és belülről igyekezzenek hatni a reformista vezetőség politikájára. A szakszervezeti egyesülés taglétszáma 1933-ban alig 20 000 volt — 1938-ig három és félszeresére emelkedett. A szakszervezetek megtörték a vállalkozók ellenállását, és mintegy 300 kollektív szerződést kötöttek. A kommunista párt leküzdötte szektás hibáit. A pártnak sikerült néhány liberális és baloldali szervezetből népfrontot alakítani a fasizmus és a háború ellen. Tevékenységét azonban megnehezítették a kormány megtorló intézkedései. 1934-ben letartóztatták a párt egyik neves vezetőjét, Toivo Antikainent. Antikainen a bíróság előtt megcáfolta a koholt hazaárulási vádat, és bebizonyította, hogy a kommunista párt hősies küzdelme a tömegek javát szolgálja. A burzsoá bíróság a legsúlyosabb büntetésre, életfogytiglani kényszermunkára ítélte Antikainent.

AZ ÉSZAK-EURÓPAI ORSZÁGOK KÜLPOLITIKÁJA

Az észak-európai országok — Svédország, Dánia, Norvégia és Finnország — hivatalos külpolitikai irányvonala továbbra is az immár hagyományos semlegesség maradt. Ez a semlegesség azonban a nyugati hatalmaknak a fasiszta agresszióval szemben folytatott elnéző politikájával összefüggésben fiktív jelleget öltött: közvetlenül nem a háborúban való részvétel, hanem a háborús veszély elleni harcban való részvétel megtagadását jelentette. A nyugati hatalmak példája nyomán az észak-európai kormányok 1936. július 1-én bejelentették, hogy nem hajlandók gazdasági szankciókat alkalmazni az agresszorokkal szemben. Elvetették az észak-európai semleges államok védelmi szövetségére vonatkozó tervezetet is, s ennek ellensúlyozására kampányt indítottak az úgynevezett abszolút semlegesség mellett — beleértve ebbe a Népszövetségből való kilépést is. Az agresszió elleni kollektív biztonsági rendszabályokban való részvétel elutasítását megerősítette az észak-európai országok 1938. április 6-i oslói nyilatkozata és 1938. július 23-i koppenhágai deklarációja. Ezeket az okmányokat Belgium, Hollandia és Luxemburg is aláírta.

Az északi országok haladó közvéleménye leleplezte a semlegességnek eme felfogását, melynek zászlaja mögé a fasiszta agresszor „megbékéltetésének" hívei vagy a hitleristák közvetlen ügynökei is rejtőztek, mint például Quisling. A skandináv kommunista pártok rámutattak, hogy az igazi semlegesség összeférhetetlen az agresszorok előtti kapitulációval, épp ellenkezőleg, megköveteli a kollektív biztonsági rendszabályokban való aktív részvételt valamennyi békeszerető nép oldalán. Az észak-európai országok vezető körei azonban nem változtattak külpolitikai irányvonalukon.

Anglia, Franciaország és az Egyesült Államok uralkodó köreinek a hitleri Németországgal való megegyezésre törekvő politikája és a köztársasági Spanyolország veresége tovább erősítette az észak-európai országok külpolitikájában a kapituláns tendenciákat. 1939. március 31-én a skandináv államok kormányai úgy döntöttek, hogy de jure elismerik a Franco-rendszert. Májusban dán—német megnemtámadási szerződést írtak alá, ezzel Dánia gyakorlatilag az agresszív blokk befolyási övezetébe került. A szovjet—angol—francia tárgyalások idején az északi országok kormányai helyeselték a balti államoknak azt az álláspontját, hogy nem fogadják el határaik angol—francia—szovjet részről való garantálását.

Finnország külpolitikája nyíltan szovjetellenes irányba fordult. Noha 1934-ben az 1932. évi szovjet—finn megnemtámadási szerződés érvényét további 10 évre meghosszabbították, Finnország nagy erőkifejtéssel készült a Szovjetunió elleni háborúra. A náci Németországból, Angliából és Svédországból katonai személyiségek érkeztek Finnországba, és megszemlélték a hadsereget, a hadiflottát és a Szovjetunió határain levő erődítményeket. A finn kormány elvetette azt a szovjet javaslatot, hogy szervezzenek közös védelmet arra az esetre, ha Németország finn területen át agressziót követ el a Szovjetunió ellen. A Szovjetunió engesztelhetetlen ellenségei — mint például Erkko, aki 1938 decemberében átvette a külügyi tárcát, vagy Tanner szociáldemokrata vezér — meghiúsították a szovjet kormány minden kísérletét olyan megállapodások kötésére, amelyek — Finnország szuverenitásának legcsekélyebb sérelme nélkül — hozzájárultak volna a szovjet határok biztonságának megerősítéséhez. 1939 nyarán Finnországban törvényt fogadtak el az általános munkakötelezettség bevezetéséről háború esetén, és katonai hadgyakorlatokat rendeztek a Karél-földszoroson, a szovjet határok közelében.

XIX. FEJEZET

A NEW DEAL AZ AMERIKAI EGYESÜLT ÁLLAMOKBAN

1933 elejétől az Egyesült Államok vezető körei rátértek az úgynevezett New Deal politikájára. A New Deal a következőkben foglalható össze: erőteljesebb állami beavatkozás a gazdasági életbe; bizonyos engedmények a munkásoknak, a farmereknek, a kis- és középburzsoáziának azzal a céllal, hogy kedvező feltételeket teremtsenek a gazdasági válság okozta nehézségek leküzdéséhez. Emellett az Egyesült Államok külpolitikája is rugalmasabbá vált; a latin-amerikai országok felé meghirdették a „jószomszédság" politikáját, amely hivatott volt felébreszteni az Egyesült Államok iránti bizalmat, fékezni a nemzeti felszabadító mozgalmak fejlődését, és tágabb tőkebefektetési lehetőségeket biztosítani az amerikai monopóliumok számára.

ROOSEVELT ELNÖKSÉGÉNEK KEZDETI IDŐSZAKA. A NEW DEAL ELSŐ INTÉZKEDÉSEI

1933. március 4-én a demokrata párt jelöltje, Franklin Delano Roosevelt foglalta el az Egyesült Államok elnöki székét. Roosevelt, ez a messzire tekintő és realisztikusan gondolkodó polgári politikus, tekintettel volt az amerikai nép hangulatára és a nemzetközi küzdőtéren bekövetkezett változásokra. A politikai élet előterébe kerüléséhez ebben az amerikai imperializmusra nézve igen nehéz időszakban hozzájárult az is, hogy jó szervezői képességekkel rendelkezett, s hogy meg tudta találni a közös nyelvet az ország különböző társadalmi köreivel. A Roosevelt-kormány tevékenysége objektíve azt a célt szolgálta, hogy elősegítse a gazdasági válság leküzdését a monopoltőke számára kedvező feltételek mellett, és enyhítse az Egyesült Államokban eladdig példátlanul éles osztályharcot, amely hovatovább a burzsoá rend tartópilléreinek szilárdságát veszélyeztette. Ezek a feladatok határozták meg a roosevelti New Deal osztálytartalmát is.

A válság következtében megrendült pénzügyi és bankrendszer megszilárdítása céljából a Roosevelt-kormány megtiltotta az aranynak az országból való kivitelét, és devalválta a dollárt. A nagybankok több milliárd dollár összegű szubvenciót, illetve hitelt kaptak az államtól. A kormány intézkedéseket tett a bankrendszer összevonására, ennek eredményeként 3000 kis bank szüntette be működését. Ezek a reformok tovább erősítették a nagybankok pozícióit.

A New Dealben központi helyet foglalt el az ipar állami „szabályozása". 1933. június 16-án lépett életbe az „Országos ipari helyreállítási törvény" (National Industrial Recovery Act — NIRA). A törvény értelmében felállították az Országos Helyreállítási Hivatalt, melynek elnökévé a kormány Hugh S. Johnson tábornokot nevezte ki. Vezetőségében helyet kaptak a fináne-

Franklin Delano Roosevelt
Fénykép. 1933

oligarchia képviselői — többek között a kereskedelmi kamara, a General Motors, a Standard Oil, a Morgan-csoport és más konszernek megbízottai —, továbbá közgazdászok és az AFL vezető személyiségei.

A törvény értelmében az ipart 17 csoportra osztották fel. Minden egyes csoportban kidolgozták a „tisztességes verseny kódexét". A „kódexek" megállapították a termelés volumenét, a bérszintet, a munkaidőt, a piacoknak az egyes cégek közötti felosztását. Hugh S. Johnson megállapítása szerint a „kódexek" már az Országos Helyreállítási Hivatal működésének első esztendejében az amerikai ipar és kereskedelem 95 százalékára terjedtek ki. Ezt a nagy lendületet főként az magyarázza, hogy a „tisztességes verseny kódexei" a kényszerkartellizálásnak az amerikai monopóliumok számára rendkívül kedvező formáját jelentették. Amikor a kormány jóváhagyott egy-egy „kódexet", a szóban forgó iparágban hatályukat vesztették a trösztellenes törvények, s a monopolisták teljes cselekvési szabadságot nyertek.

A NIRA fő társadalmi célja az volt, hogy eltérítse a munkásosztályt a forradalmi harctól, s a burzsoázia érdekében megvalósítsa az iparban az „osztálybékét". A „tisztességes verseny kódexeinek" 7/a pontja elismerte a munkások jogát arra, hogy szakszervezetekbe tömörüljenek, és kollektív szerződéseket kössenek a munkaadókkal. Az amerikai munkásoknak később sikerült ezt a jogot a szakszervezeti mozgalom megerősítésére felhasználniuk. A monopolisták azonban a 7/a

A New Deal a mezőgazdaságban
Brosúra fedőlapja. 1933

pontot arra igyekeztek felhasználni, hogy erősítsék a vállalkozók kezdeményezésére alapított és ellenőrzésük alatt álló úgynevezett „company association"-okat.

A „tisztességes verseny kódexei" által előírt bérminimum-szabályozást a vállalkozók szintén a munkásosztály érdekei ellen fordították. A munkások bérének általános színvonala a „kódexek" bevezetése után csökkent.

A New Dealnek a mezőgazdaságban való keresztülvitelére 1933. május 12-én életbe léptették a „Mezőgazdasági szabályozási törvényt" (Agricultural Adjustment Act — AAA), és létrehozták a Mezőgazdasági Szabályozási Hivatalt. A törvény hivatalos célja az volt, hogy a mezőgazdasági termékek árát az 1909—1914-es szintre emelje. A kormány exportprémiumok segítségével igyekezett növelni a búza- és gyapotkivitelt, szerződéseket kötött a farmerekkel a vetésterület csökkentésére és az állatállomány egy részének elpusztítására állami kártérítés ellenében. A Mezőgazdasági Szabályozási Hivatal működésének egy esztendeje alatt 23 millió szarvasmarhát és 6,4 millió sertést öltek le, a búza vetésterülete 3 millió hektárral, a gyapoté pedig 4 millió hektárral csökkent. A levágott állatok húsát eredetileg műtrágyának akarták felhasználni, s csak a közvélemény nyomására osztották ki egy részét a munkanélküliek között, akik súlyos hiányt szenvedtek élelmiszerekben. A vetésterületek csökkentése elsősorban a kisfarmereknek okozott veszteséget. A nagybirtokosok a legrosszabb földjeiket vonták ki a művelésből, a meghagyott vetésterületen pedig tökéletesítették a talaj megmunkálását, s így gyakran a kisebb területen nagyobb termést takarítottak be, mint azelőtt. Egészben véve a Mezőgazdasági Szabályozási Hivatal tevékenysége az amerikai mezőgazdaság „tervezése" terén nem váltotta be a kezdeményezői által hozzáfűzött reményeket. Az a csekély áremelkedés, amely a hivatal működésének volt köszönhető, csak a nagy mezőgazdasági monopóliumoknak és a gazdag farmereknek hajtott hasznot.

AZ AMERIKAI KÜLPOLITIKA 1933—1936-BAN

A Roosevelt-kormány bizonyos változásokat hozott külpolitikai téren is. Ezek közül a legfontosabb a Szovjetunióval való diplomáciai kapcsolatok felvétele volt. Az Egyesült Államok rendkívül későn, a szovjet állam fennállásának tizenhetedik esztendejében szánta csak rá magát e lépésre — jóval később az összes többi kapitalista nagyhatalomnál. A Roosevelt-kormány döntését elsősorban az befolyásolta, hogy a Szovjetunió a szocialista iparosítás és a mezőgazdaság kollektivizálásának sikeres végrehajtásával erős nagyhatalommá vált. Az amerikai nép egyre növekvő rokonszenvvel kísérte a Szovjetunió harcát a háborús veszély és a fasizmus ellen. Az amerikai munkások fejlettebb része azt is megértette, hogy a Szovjetunióval való normális diplomáciai kapcsolatok felvétele a kereskedelemre is jótékonyan hat, s enyhíti a munkanélküliséget. Követelték a Szovjetunióval való diplomáciai kapcsolatok felvételét a szakszervezetek — a textilmunkásoké,

a konfekcióipari munkásoké stb. —, továbbá a farmerek, az értelmiség, a kispolgárság. 1933 januárjában 268 főiskola és egyetem képviseletében 800 tanár Roosevelt elnökhöz intézett levélben sürgette a Szovjetunió elismerését. A követelést támogatták a kereskedelemben érdekelt polgári körök is. 1933. június 23-án a Hitelezők Országos Egyesülete kongresszusán a legnagyobb gyárosok és bankárok határozatilag foglaltak állást a Szovjetunió elismerése mellett. Másnap azonos értelmű nyilatkozatot tett az Egyesült Államok kereskedelmi kamarájának végrehajtó bizottsága, amely mintegy 3000 helyi kereskedelmi kamarát tömörített.

A Szovjetunió elismerésében fontos tényező volt az imperialista vetélkedés elmélyülése az Egyesült Államok és Németország között, különösen pedig a japán—amerikai ellentétek kiéleződése a Távol-Keleten. Robinson és Pittman szenátorok s más amerikai politikusok kijelentették, hogy a Szovjetunió elismerésének kérdésében a távol-keleti problémák nagyobb szerepet játszanak, mint a kereskedelem.

Mindez az Egyesült Államok kormányát arra az elhatározásra indította, hogy de jure elismerje a Szovjetuniót és felvegye vele a normális diplomáciai kapcsolatokat. 1933 októberében Roosevelt elnök értesítette e döntésről a szovjet kormányt, és javasolta, hogy indítsák meg a tárgyalásokat. November 16-án a Szovjetunió és az Egyesült Államok jegyzékváltás formájában megállapodtak a diplomáciai kapcsolatok felvételéről, kötelezettséget vállalva egymás szuverenitásának tiszteletben tartására és arra, hogy tartózkodni fognak az egymás belügyeibe való bármiféle beavatkozástól.

A diplomáciai kapcsolatok felvételét 1935-ben és 1937-ben kereskedelmi egyezmények követték, amelyek jelentékenyen megerősítették a két ország gazdasági kapcsolatait.

Az amerikai nép széles körei lelkesen üdvözölték a Szovjetunióval való diplomáciai és kereskedelmi kapcsolatok felvételét. A „Daily Worker" 1933 novemberében a következőket írta: „Az amerikai munkások, farmerek, az amerikai értelmiség és kispolgárság milliói meleg rokonszenvet éreznek a Szovjetunió iránt. Egyesek azért, mert a Szovjetunió a békéért harcol. Mások azért, mert csak a Szovjetunió oldotta meg sikerrel a nemzeti kisebbségek kérdését. Megint mások azért, mert látják a Szovjetunió által végzett kísérlet nagyszerűségét, s tudják, hogy e kísérlet eredményei felbecsülhetetlen jelentőségűek lesznek az egész emberiség számára."

Roosevelt elnök később kijelentette, hogy kormányzata egyik legnagyobb eredményének tartja a Szovjetunióval való diplomáciai kapcsolatok felvételét.

Az Egyesült Államok külpolitikájában a másik fontos változás Latin-Amerikával kapcsolatban mutatkozott. A válság következtében az Egyesült Államok latin-amerikai tőkebefektetései elértéktelenedtek, kereskedelme ezekkel az országokkal erősen megcsappant. Másfelől az amerikai imperialisták ellen ezekben az országokban élő gyűlölet lehetővé tette az Egyesült Államok vetélytársai számára, hogy megerősítsék gazdasági és — ami különösen veszélyes volt — politikai befolyásukat. Az Egyesült Államok vezető körei növekvő aggodalommal figyelték Németország és szövetségeseinek behatolását Latin-Amerika piacaira, a néptömegek erősödő amerikaellenes mozgalmát kihasználó német és egyéb ügynökök tevékenységét. Ebben a szituációban jelentette be a Roosevelt-kormány, hogy Latin-Amerikában a „jószomszédság politikáját" kívánja folytatni.

E politika abban nyilvánult meg, hogy a Roosevelt-kormány kiküszöbölte az Egyesült Államok és a latin-amerikai országok viszonyából azokat a mozzanatokat, amelyek a legdurvábban sértették az utóbbiak szuverenitását. Hatálytalanította az 1901-ben Kubára kényszerített úgynevezett „Platt-féle alkotmánykiegészítést", amely feljogosította az Egyesült Államokat, hogy beavatkozzék Kuba belügyeibe, kivonta Haitiból és Nicaraguából az amerikai megszálló csapatokat, érvénytelenítette azt a szerződést, amely jogot adott az Egyesült Államoknak a fegyveres beavatkozásra Mexikóban, s a legnagyobb kedvezmény elvének kölcsönös alkalmazása alapján kereskedelmi egyezményeket kötött a latin-amerikai országokkal.

A „jószomszédság politikája" ügyes sakkhúzás volt, amely hozzásegítette az Egyesült Államokat, hogy megerősítse régebben kivívott pozícióit, részben meghiúsítsa konkurrenseinek terveit, és tágabb lehetőségeket teremtsen az amerikai tőkebehatolás számára Latin-Amerikában.

A Roosevelt-kormány azonban, noha külpolitikája világszerte arra irányult, hogy megvédje az amerikai monopóliumok érdekeit Németország, Olaszország és Japán előnyomulásával szemben, nem tett konkrét lépéseket a fasiszta agresszió megfékezésére. Ebben megakadályozták azok a reakciós monopolista körök, amelyek a kongresszusban és a kormányban elfoglalt erős pozícióikra támaszkodva egyre nagyobb nyomást gyakoroltak az amerikai külpolitikára.

Az 1935 augusztusában elfogadott semlegességi törvényt, amely megtiltotta, hogy az Egyesült Államokból fegyvert, hadianyagot és katonai felszerelést exportáljanak a hadviselő országokba, a monopolisták a fasiszta agresszorok bátorításának jogi megalapozására használták fel. Minthogy a törvény nem tett különbséget az agresszor és az agresszió áldozata között, az amerikai fegyverkivitel éppúgy tilos volt Etiópiába, mint Olaszországba. Ez a formális egyenlő elbírálás éppen az agresszió áldozatát, Etiópiát sújtotta, amely saját hadiipar híján teljes mértékben a behozataltól függött.

A spanyolországi fasiszta lázadás és a német—olasz intervenció idején az Egyesült Államok kormánya a lázadók és az intervenciósok szempontjából kedvező s a törvényes köztársasági kormánnyal szemben barátságtalan álláspontra helyezkedett. Az Egyesült Államok gyakorlatilag már 1936 augusztusában megkezdte a köztársasági Spanyolország elleni blokád kialakítását, a „semlegesség" és a „benemavatkozás" jelszavával leplezve a lázadóknak nyújtott segítséget. A londoni benemavatkozási bizottság megalakításakor Cordell Hull külügyminiszter egyenesen büszkén utalt az Egyesült Államok „elsőbbségére". „A londoni benemavatkozási bizottság megalakítása — írta — csak megerősítette az Egyesült Államok által 1936 augusztusában elfoglalt álláspontot."

A MUNKÁSMOZGALOM

1933-ban az Egyesült Államok iparában némi megélénkülés kezdődött. Az ipari termelés fellendülése azonban lassan és egyenlőtlenül haladt. A gazdasági tevékenység indexe 1936-ban még mindig 10 százalékkal alatta maradt az 1929. évinek, s csak 1937-ben haladta meg — 2,5 százalékkal. Nem szűnt meg a vállatok krónikus kihasználatlansága és ennek következtében a tömeges munkanélküliség sem. Tovább tartott az agrárválság is.

Az átélt példátlanul súlyos gazdasági válság, az „osztály-együttműködéssel", az amerikai kapitalizmus „örök virágzásával" kapcsolatos illúziók összeomlása fokozta az osztályharcot. Az 1933—1937-es években fellendült a sztrájkmozgalom, erősödött a munkástömegek politikai öntudata, fontos változások mentek végbe a szakszervezetek szervezeti felépítésében.

1933-ban több mint egymillió, 1934-ben 1 467 000, 1935—1937-ben 3 766 000 munkás sztrájkolt. A bérek emelésén és a munkaidő csökkentésén kívül a sztrájkok többségében felmerült az a követelés is, hogy a vállalkozók ismerjék el a szakszervezeteket és a kollektív szerződéseket. Politikai tekintetben a szóban forgó időszak sztrájkjainak legfontosabb vonása az volt, hogy a munkások soraik egyesítésére törekedtek.

1933-ban New Yorkban 60 000 konfekcióipari munkás, Georgiában és Dél-Karolinában 65 000 textilmunkás, Nyugat-Pennsylvaniában 70 000 bányász sztrájkolt. 1934-ben az amerikai proletariátus legnagyobb tömegmegmozdulása félmillió textilipari munkás három hétig tartó általános sztrájkja volt. A vállalkozók, arra való hivatkozással, hogy a kormány a pamutipar termelésének csökkentését követeli, 25 százalékkal leszállították a béreket. A tiltakozó sztrájk az összes textilipari vállalatokat magával ragadta. Csak az AFL vezéreinek beavatkozása és a kormány által a vállalkozóknak nyújtott támogatás kényszerítette a sztrájkolókat a munka felvételére.

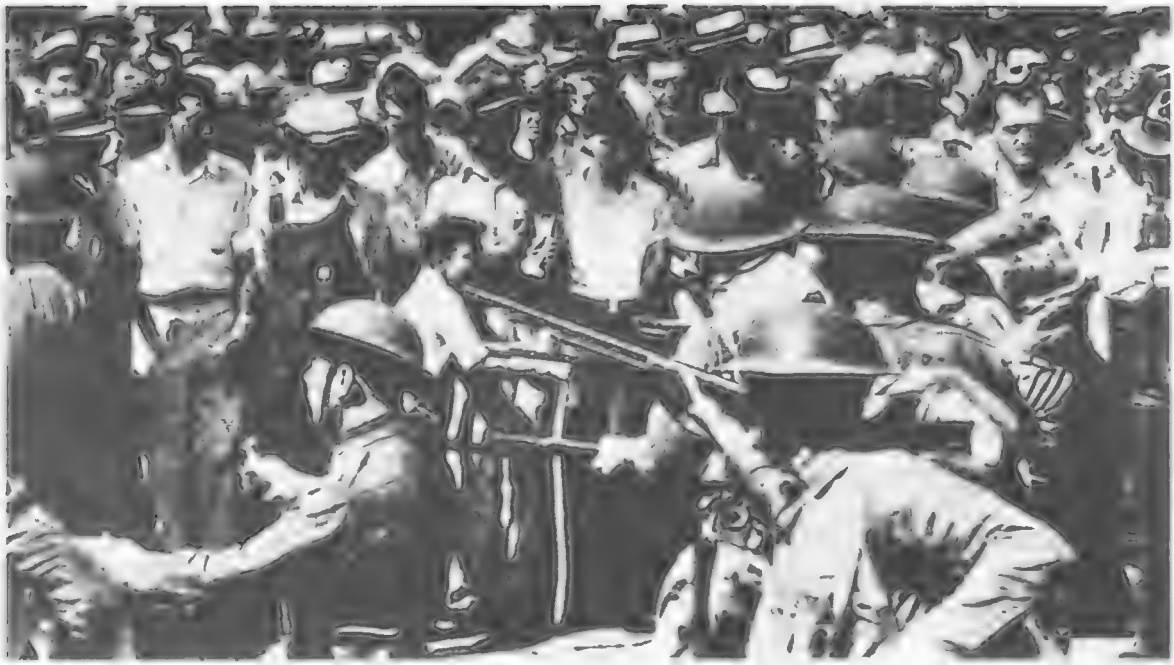

San Franciscó-i sztrájkolók szétkergetése
Fénykép. 1934

Az 1934-es esztendő másik kiemelkedő eseménye volt a San Franciscó-i általános sztrájk. Május 9-én béremelést követelve sztrájkba léptek a csendes-óceáni partvidék rakodómunkásai. (Bérük ekkor még a hivatalos létminimumot sem érte el.) Május 23-án a kikötőmunkásokhoz a tengerészek is csatlakoztak. A sztrájkolók száma elérte a 35 000-et. Az egyesített sztrájkbizottság az alábbi követeléseket vetette fel: haladéktalanul emeljék fel a munkabért, csökkentsék a heti munkaidőt, kössenek kollektív szerződést, munkásfelvételt, illetve elbocsátást csak a szakszervezet tudtával eszközöljenek. Noha e jogos követelések nem lépték túl a NIRA kereteit, a vállalkozók megtagadták teljesítésüket. A munkások ellen a Nemzeti Gárda 2000 katonáját vezényelték ki teljes harci felszerelésben. Július 5-én az utcai harcok során két munkás meghalt, 115 megsebesült; a rendőrök feldúlták a kikötőmunkás-szakszervezet helyiségeit.

A felháborodott munkások általános sztrájk meghirdetését követelték. Noha az AFL vezérei azzal ijesztgették a munkásokat, hogy a hatóságok az általános sztrájkot „törvénytelennek" fogják minősíteni, a szakszervezetek helyi szervezetei sorra mellette foglaltak állást. Július 16-án San Franciscóban megkezdődött az általános sztrájk. A városban kihalt az üzleti élet. San Franciscóban és a környező városokban — Oakland, Berkeley, Alameda — 127 000 munkás szüntette be a munkát. Július 19-én egyetlen hajó sem futott be San Francisco kikötőjébe.

A sztrájkolók ellen tüzérséggel és harckocsikkal ellátott többezres katonaság és a vállalkozók által felbérelt fegyveres bandák szálltak harcba. A „hadművelet" irányítására San Franciscóba érkezett Johnson tábornok, az Országos Helyreállítási Hivatal elnöke. Kijelentette, hogy a sztrájk jeladás a forradalomra, és kiadta a jelszót „a kommunisták kiirtására". Feldúlták a sztrájkot támogató „Western Worker" című kommunista lap nyomdáját, a kereskedelmi flotta munkásainak szakszervezetét, a kikötőmunkások szakszervezete által fenntartott ingyenes étkezőt. A rendőrség a sztrájkolók és családtagjaik közül 500 embert letartóztatott, és „kommunista összeesküvőknek" nyilvánította őket.

Antifasiszta tüntetés New Yorkban
Fénykép. 1934

Az általános sztrájk három napig tartott. Ekkor a sztrájkbizottság az AFL vezéreinek nyomására felszólította a sztrájkolókat, hogy szervezetten vegyék fel a munkát. A munkások követeléseit végül is részben teljesítették: felemelték a túlórabért, csökkentették a heti munkaidőt, ellenőrzést biztosítottak a szakszervezetnek a munkásfelvételi irodák működése felett. A vállalkozók kénytelenek voltak elismerni a csendes-óceáni partvidék kikötőmunkásainak szakszervezetét.

A sztrájkmozgalom a következő években is sikeresen fejlődött, megtörve a monopóliumok, a szövetségi hatóságok és a reformista szakszervezeti vezetés ellenállását. A munkások ezreit tartóztatták le a sztrájkharcokban való részvételük miatt, a katonák és a rendőrök sok munkást megöltek vagy nyomorékká vertek. A hatóságok 19 államban 40 000 embert hívtak be a Nemzeti Gárdába a sztrájkmozgalom elfojtására.

A munkások jogaik védelmében kiterjedten alkalmazták az úgynevezett ülősztrájk módszerét: ez azt jelenti, hogy a sztrájkolók nem hagyják el a vállalat helyiségeit, és megakadályozzák a sztrájktörők munkába állását. 1936 szeptemberétől 1937 májusáig mintegy 485 000 munkás vett részt ilyen „ülősztrájkokban".

1936 decemberében a General Motors gépkocsitársaság Flint városi üzemeiben 135 000 munkás lépett sztrájkba. A sztrájk a cég 69 vállalatánál megbénította a termelést. A munkaügyi minisztérium és az AFL vezetőinek közvetítési kísérletei nem jártak sikerrel; kudarcba fulladt a burzsoá sajtó provokációs kampánya is, amely „az Egyesült Államok autóiparának szovjetizálására irányuló kommunista kísérletnek" tüntette fel a sztrájkot. A munkások szilárdan tartották magukat. Hat heti harc után a General Motors igazgatósága meghátrálásra kényszerült: kijelentette, hogy kész elismerni a szakszervezeteket, és országos szinten megtárgyalni velük a munkabér, a munkaidő és a munkaintenzitás kérdéseit.

Megélénkült a munkanélküliek mozgalma is. 1934 februárjában Washingtonban 32 államból 900 küldött gyűlt össze kongresszusra, 2 millió munkanélküli képviseletében. A kongresszus úgy döntött, hogy követelni kell a munkanélküli-biztosítás azonnali bevezetését. 1934—1935-ben száz meg száz tüntetésen és gyűlésen követelték a kormánytól a munkanélküliek segélyezését. A kampányt sok szakszervezet támogatta.

A kommunista pártnak sikerült némileg kiszélesítenie tevékenységét a farmerek körében. 1934 nyarán megalakult a Farmerliga, melynek 18 államban voltak helyi szervezetei. A kommunista párt irányításával országos farmerkonferenciákat hívtak össze. Fokozódott a farmerek harca a jelzálogkölcsön-, bér- és adóhátralékok fejében vagyonukra elrendelt kényszereladások ellen. A kommu-

nista párt törvénytervezetet dolgozott ki a szűkölködő farmerek megsegítését célzó rendkívüli intézkedésekről. A tervezet nagy népszerűségre tett szert a farmerek körében; számos kommunista kezdeményezésre egybehívott országos farmerkonferencia támogatta.

A NEW DEAL SZOCIÁLIS REFORMJAI

Az 1933—1936-os évek heves sztrájkharcainak eredményeképpen a munkások évi béralapja körülbelül egymilliárd dollárral megnövekedett. Ezenfelül kétmillió munkás vívta ki a napi munkaidő csökkentését, egymillió a fizetett szabadságot, másfélmillió a túlóradíj felemelését. Átmenetileg megállt a reálbér csökkenése. Ugyanezekben az években több szociális reform is megvalósult; az uralkodó körök, rákényszerülve a reformok végrehajtására, arra számítottak, hogy ily módon letompíthatják az osztályellentéteket, és megakadályozhatják a forradalmi tömegmozgalom fejlődését.

1935-ben elfogadták az Egyesült Államok első társadalombiztosítási törvényét. A törvény nyugdíjat biztosított a 65. életévüket betöltött munkásoknak, és állami segélyt a betegeknek és rokkantaknak. A nyugdíjalapot a munkabérből eszközölt levonásokból és a munkaadók hozzájárulásaiból hozták létre.

A munkanélküliek és családtagjaik nagy száma (az országban 25 millió ember volt kereseti lehetőségek nélkül) és a munkanélküli tömegek mozgalmának erősödése arra késztette a kormány-

Munkatábor Sioux Cityben
Fénykép. 1934

Tönkrement farmerek tábora Marysville környékén (California)
Fénykép. 1935

zatot, hogy intézkedéseket tegyen a munkanélküliség enyhítésére. Megalakították a „munkanélküliség elleni harc" szerveit: a Közrendeltetésű Ipar és Építkezés Igazgatóságát, a Közmunkahivatalt, a Közmunka Szervezési Hivatalát stb. A munkanélküliek egy részét utak, hidak, repülőterek építkezésein helyezték el, félmillió embert fakitermelésre irányítottak, a 18—25 év közötti fiatalok részére pedig egyéves munkaszolgálatot létesítettek. Az ifjúsági munkatáborokban katonai fegyelem uralkodott, a fiatalok katonatisztek parancsnoksága alatt álltak.

1935 júliusában a kongresszus elfogadta a munkaviszonyokat országos szinten szabályozó úgynevezett Wagner-törvényt. A törvény megerősítette a munkások jogát szakszervezetek alakítására és kollektív szerződések megkötésére, megtiltotta a hatóságoknak és a munkaadóknak, hogy a szakszervezeti tagság miatt represszziókat alkalmazzanak, és hogy beavatkozzanak a munkásszervezetek belső ügyeibe. Törvényesítette a sztrájkot és a sztrájkőrség szervezését. A bíróságokat kötelezte a törvény megsértésével kapcsolatos szakszervezeti panaszok kivizsgálására.

A New Deal politikája igen bonyolult, összetett jelenség volt. Egyfelől erősítette az amerikai nagyburzsoázia pozícióit, segítette kijutását a gazdasági válságból. A monopóliumok profitja fantasztikus méreteket öltött. Némelyik vállalat nyeresége meghaladta a válság előtti „prosperitás" legmagasabb szintjét is. A válságot tehát az amerikai monopoltőke vezető csoportjaira nézve rendkívül kedvező feltételek mellett küzdötték le.

Másfelől a New Deal végrehajtása megkövetelte, hogy az uralkodó osztály bizonyos engedményeket tegyen a munkásoknak, a farmereknek és a kispolgárságnak, nagyobb rugalmasságot, manőverezést, demagógiát tett szükségessé a kormány politikájában. Ezen az alapon a szociálreformisták a New Dealt társadalmi forradalomnak tüntették fel, a szocialista tervgazdálkodáshoz hasonlították, s „áldásait" a Szovjetunióban folyó szocialista építés sikereivel állították szembe. Green, az AFL vezetője kijelentette, hogy a NIRA „azonos mértékben szolgálja a tőkések és az

ipari munkások jólétét". A Szocialista Párt lapja, a „New Leader", rajzot közölt, amely Rooseveltet Mózesként ábrázolta, amint a sivatagból az ígéret földjére vezeti a munkásokat. Neves nyugat-európai közéleti személyiségek zarándokoltak a tengerentúlra, és legendákat meséltek az új amerikai csodáról. H. G. Wells, aki ezekben az években Moszkvába látogatott, ezt mondotta: „Az Egyesült Államokban tett utazásom lenyűgöző élmény volt. Szétzúzzák a régi pénzvilágot, új módon építik át az ország gazdasági életét... Úgy látom, hogy az Egyesült Államokban mélyreható átszervezés folyik, a tervszerű, azaz szocialista gazdaság megteremtése." A valóságban a New Deal nem eredményezhetett komoly, még kevésbé gyökeres változásokat az Egyesült Államok gazdasági és társadalmi szerkezetében. De erőteljes lökést adott a munkások, a farmerek, a városi kispolgárság, a néger nép politikai aktivitásának. Maga a Wagner-törvény és a New Deal többi szociális reformja is csak a néptömegek önfeláldozó harca révén válhatott lehetségessé.

A REAKCIÓ TÁMADÁSA A NEW DEAL ELLEN

A New Deal első éveiben Rooseveltet egy progresszív koalíció támogatta, amelybe beletartoztak a liberális gondolkodású tőkések, a kispolgárság, továbbá a munkások jelentékeny része, amely ebben az időben a demokrata pártot követte. A New Deal ellen léptek fel a finánctmonopóliumok konzervatív rétegei, a hooveri munkásellenes törvényhozás régi módszereinek hívei. Ahogyan a gazdasági válság enyhült, úgy vált egyre aktívabbá Roosevelt ellenzéke. A reakciós politikusok, akik bel- és külpolitikai téren egyaránt ellenségesen álltak szemben Roosevelt vonalával, a „kódexek" 7/a pontjának hatálytalanítását, a Wagner-törvény érvénytelenítését, a dolgozók alapvető jogai és érdekei elleni nyílt támadás megindítását követelték.

A kongresszusban a New Deal ellen blokkot alakítottak a köztársasági és a demokrata párt jobboldali elemei. 1935 májusában a Legfelsőbb Bíróság alkotmányellenesnek minősítette a NIRA-t, 1936. január 6-án pedig az AAA-t is hatályon kívül helyezték. A monopolista burzsoázia egyre gyakrabban hagyta figyelmen kívül a New Deal szociális törvényeit. 1938-ban a szakszervezetek több mint 10 000 esetben tettek panaszt a monopóliumok ellen a Wagner-törvény durva megsértése miatt.

Egymás után ütötték fel a fejüket a fasiszta és félfasiszta szervezetek: New Yorkban a Hetvenhatos Esztendő Rendje, Philadelphiában a „khakiingesek", Los Angelesben az „ezüstingesek". Egy Coughlin nevű pap megszervezte a Szociális Igazság Nemzeti Unióját, melynek programját még az amerikai burzsoá sajtó is így jellemezte: „fasizmus a kereszt jegyében". Aktivizálódott az Amerikai Légió nevű katonai jellegű szervezet.

Az Amerikai Szabadságliga, amelynek tagjai voltak a finánctőke legnagyobb képviselői — Morgan, Du Pont, Alfred Smith stb. —, arra törekedett, hogy egyesítse az üzleti köröket a New Deal ellen, kierőszakolja a Roosevelt által a munkásoknak tett engedmények megsemmisítését, s a választásokon győzelemre segítse az elnök ellenfeleit. A finánctburzsoázia egy része, a sztrájkmozgalom méreteitől megrémülve, egyenesen fasiszta diktatúra létesítését tervezte; diktátorjelöltnek Smedley Butler és Douglas MacArthur tábornokot szemelték ki. Az összeesküvést felfedezték, de az összeesküvőket nem állították bíróság elé.

AZ 1936-OS ELNÖKVÁLASZTÁSOK

Az 1936 novemberében esedékes elnökválasztások előtt kiéleződött a küzdelem a New Deal hívei és ellenfelei között.

A demokrata párt ismét Rooseveltet jelölte. A párt választási hadjáratát Chrysler, Harriman és más nagyiparosok finanszírozták.

Választási beszédeiben Roosevelt ígéretet tett a mértéktelenül hosszú munkanap csökkentésére, az éhezés ellen biztonságot nem nyújtó munkabérek emelésére, a gyermekmunka teljes kiküszöbölésére és az izzasztó rendszer felszámolására. 1936. július 20-i beszédében kijelentette: „Tudom, hogy hazánk lakosságának nem kevesebb mint harmadrésze rossz lakásokban lakik, rosszul öltözködik és rosszul táplálkozik."

Rooseveltet aktívan támogatták a CIO-hoz (lásd 392. old). tartozó szakszervezetek, a New York-i Amerikai Munkáspárt és a Minnesota állambeli Farmer-Munkás Párt. Roosevelt mellett foglalt állást a kommunista párt is. A párt bírálta és leleplezte a Roosevelt-kormányzat intézkedéseinek burzsoá-reformista korlátozottságát, harcolt a munkásokban élő burzsoá illúziók ellen, de ugyanakkor támogatta a reformokat, és azon volt, hogy ezekből minél nagyobb előnyök származzanak a munkásokra nézve.

Roosevelt ellenfelei a köztársasági párt jelöltje, Kansas állam kormányzója, Alfred Landon köré csoportosultak. Landon hatalmas támogatókra talált az amerikai finánccoligarchia vezető köreiben, a Morgan-, Rockefeller-, Du Pont- és Mellon-csoportokban, melyek úgy vélték, hogy a New Deal politikája lejárt. A köztársaságiak a deficitmentes költségvetésért vívott harc zászlaja alatt a Roosevelt-kormány szociális intézkedéseinek felszámolását követelték. A Hearst-féle sárga sajtó a New Dealt szocializmusnak minősítette, Rooseveltet pedig „diktatúrára törő kommunistának". Az ország összes reakciós erői Landon mögé sorakoztak fel.

A köztársasági párt a reakciós körök nagyszabású választási hadjárata ellenére vereséget szenvedett. Roosevelt a 48 állam közül 46-ban többséget kapott, és így újabb négy évre ő lett az Egyesült Államok elnöke.

AZ 1937. ÉVI GAZDASÁGI VÁLSÁG. A REAKCIÓ AKTIVIZÁLÓDÁSA

Az 1937 őszén kezdődő újabb világgazdasági válság rendkívül erősen sújtotta az Egyesült Államokat. Jelentékenyen csökkent az acélipar termelése, az ország egész ipari termelése pedig 1937 végéig majdnem egyharmadával esett. 1938-ban a munkanélküliek száma elérte a 16,6 millió főt. Több millió munkást csökkentett munkahétben foglalkoztattak. A New York-i tőzsdén az 1929-es „fekete napokra" emlékeztető pánik lett úrrá. Az acéltröszt részvényeinek árfolyama 126 dollárról 56 dollárra zuhant, a General Motors részvényeké 70,5-ről 33-ra, a General Electric részvényeké 65-ről 41 dollárra. Gyors ütemben romlott a dollár árfolyama. 1937 decemberéig az amerikai monopóliumok veszteségei elérték a 25 milliárd dollárt.

A belpolitikai nehézségek, továbbá a nemzetközi helyzet kiéleződése következtében az országban megerősödött a reakció. Az uralkodó körökben egyre erőteljesebben jelentkezett a New Deal burzsoá liberális módszereitől való elfordulás tendenciája. A kongresszusi tagok egy befolyásos csoportja azt követelte, hogy nyilvánítsák törvénytelennek az „ülősztrájkokat", és érvénytelenítsék a Wagner-törvényt. A reakciós köztársaságiak és a demokrata jobbszárny blokkja a szenátusban 1938-ban megbuktatta a lincselés betiltására vonatkozó törvényjavaslatot. A kongresszus által 1938 májusában megalakított Amerikaellenes Tevékenységet Vizsgáló Bizottság nem a külföldi fasiszta ügynököket vette célba, ami hivatalosan a feladata lett volna, hanem a haladó szervezetek ellen indított hadjáratot.

Beszüntették az aszály sújtotta farmerek segélyezését, és erősen megnyirbálták a munkanélküliség enyhítését szolgáló közmunkákra fordított összeget. Egyebek között évi 300 millió dollárról 125 millióra szállították le az útépítési költségeket.

A reakciós elemek elgáncsolták Rooseveltnek a Legfelsőbb Bíróság reformjára irányuló kísérleteit. A Legfelsőbb Bíróság, a szélső reakció bástyája, már a New Deal első éveiben szembeszállt a Roosevelt-kormány intézkedéseivel, alkotmányellenesnek minősítve azokat. 1937 elején Roose-

velt, szabadulni akarván ettől a béklyótól, törvényjavaslatot terjesztett a kongresszus elé, mely szerint a Legfelsőbb Bíróság 70. életévüket betöltött tagjainak joguk van önként nyugdíjba vonulni illetményüknek életük végéig való fenntartásával; ha viszont nem élnek ezzel a jogukkal, akkor az elnök „hivataluk megkönnyítésére" minden ilyen bíró után pótlólag egy bírát nevez ki. Minthogy a Legfelsőbb Bíróság kilenc tagja közül az a hat, amelyik a New Deal ellenzékének magvát alkotta, túl volt 70. életévén, Roosevelt úgy számított, hogy a tervezett reform révén semlegesítheti ellenállásukat. A tervezetet a szervezett munkások és a farmerek lelkes helyesléssel fogadták, de a kongresszusban kialakult reakciós republikánus—demokrata blokk meghiúsította megvalósítását.

Külpolitikai téren is erősödött a reakció. Az amerikai imperializmus legreakciósabb képviselői az izolacionizmus jelszava alatt azt követelték, hogy az Egyesült Államok tartózkodjék az európai és ázsiai ügyekbe való „beavatkozástól", magyarán szólva: mondjon le mindennemű ellenállásról a fasiszta agresszió politikájával szemben, amennyiben ez — úgymond — csak az európai hatalmak, elsősorban a Szovjetunió ellen irányul, és nem fenyegeti közvetlenül az Egyesült Államok érdekeit. A valóságban az izolacionisták álláspontját az határozta meg, hogy a hátuk mögött álló amerikai monopolisták szoros kapcsolatban álltak a német és japán monopóliumokkal, és Angliát tekintették legfőbb vetélytársuknak a világpiacon. Az aktív izolacionisták közé tartozott Hoover volt elnök, Taft és Vandenberg szenátorok, Hearst és McCormick, az amerikai sajtó koronázatlan királyai. Az irányzat erős támogatást kapott Du Ponttól, Fordtól, Morgantól és az ipar- és pénzvilág más vezető alakjaitól. Az izolacionistáknak számos hívük volt a kongresszusban, valamint a vezető politikai, diplomáciai és katonai körökben is, s számottevő befolyásuk volt az Egyesült Államok külpolitikájára.

Más amerikai monopolisták, akiknek jelentős befektetéseik voltak a keleti félteke országaiban és szoros kapcsolatban álltak az angol tőkével, azt hangoztatták, hogy az izolacionista politika veszélyes az Egyesült Államokra nézve; azt eredményezheti, hogy sorra elveszti potenciális szövetségeseit a német—olasz—japán agresszív tömb részéről fenyegető veszély elleni harcban. Ezeknek a köröknek az álláspontját képviselték az úgynevezett intervencionisták vagy internacionalisták: maga Roosevelt, a kormány tekintélyes tagjai, mint Hull vagy Morgenthau, és sok más politikai személyiség.

Ám abban az amerikai monopoltőke mindkét csoportja megegyezett, hogy számolt a fasiszta hatalmaknak a Szovjetunióval való konfliktusával, abban a reményben, hogy a Szovjetunió rovására megoldhatók lesznek az amerikai és a világkapitalizmus összes ellentmondásai.

Gyakorlatilag az Egyesült Államok kormánya megkönnyítette a fasiszta agresszió előkészítését, megakadályozva a békeszerető hatalmak egységfrontjának létrejöttét, s ezzel egyszersmind gyengítve saját pozícióit is a nemzetközi küzdőtéren.

A MUNKÁSOSZTÁLY HARCA AZ AKCIÓEGYSÉGÉRT

Ezekben az években rohamosan erősödött az amerikai munkásosztályban az akcióegység megteremtésére irányuló törekvés. Az AFL reakciós vezéreinek ellenállását leküzdve a munkások százezrei alakítottak saját kezdeményezésükre egységes ipari szakszervezeteket. A Szakszervezeti Egység Ligához tartozó szakszervezetek beolvadtak az AFL-be, ami a szakszervezeti bürokraták akarata ellenére azt eredményezte, hogy a szakszervezeti mozgalomban megerősödött a kommunisták és egyéb haladó elemek befolyása. Ebben az időben alakultak meg többek között a kohászok, a kőolajipari munkások, az autóipari munkások ipari szakszervezetei.

Az ipari szakszervezetekért vívott harc lényegileg az amerikai proletariátus erőinek „alulról" való egyesítéséért folyó mozgalom volt. Az AFL egyes vezérei, így John Lewis, az egyesült bá-

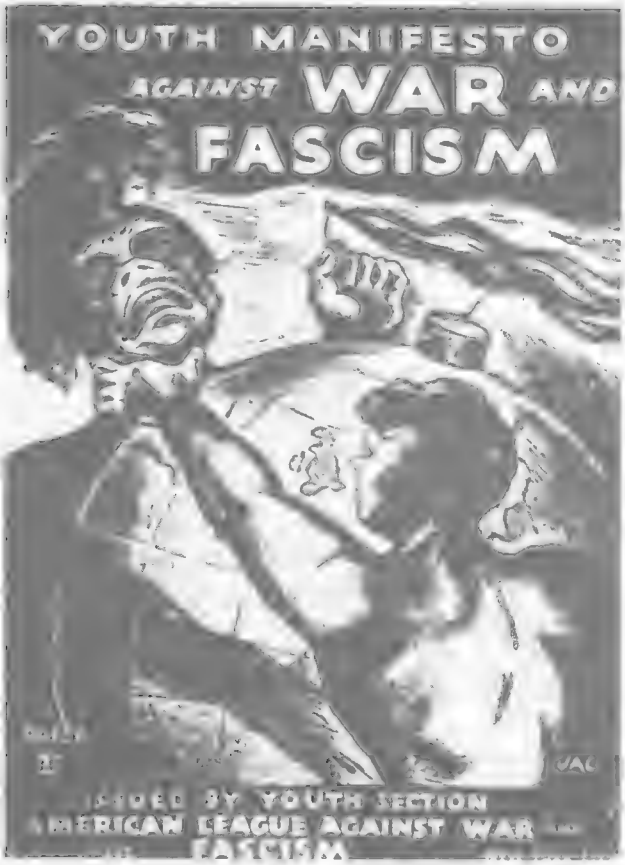

Az Amerikai Háború- és Fasizmusellenes Liga
ifjúsági szekciójának kiáltványa
1934

nyászszakszervezet vagy Sidney Hillman, az egyesült konfekcióipari szakszervezet vezetője, nehogy a mozgalom forradalmi jelleget öltsön, elhatározták, hogy átveszik a kezdeményezést, és élére állnak az új szakszervezeteknek.

1935 novemberében az AFL-hez tartozó nyolc ipari szakszervezet megalakította az Ipari Szervezkedési Bizottságot (Committee for Industrial Organization — CIO). Elnökké John Lewist választották.

A CIO erőteljes kampányt indított nagy tömegeket egyesítő ipari szakszervezetek megalakításáért a legfontosabb iparágakban. Az acélipari munkások szakszervezetének taglétszáma egy év alatt 15 000-ről 525 000-re nőtt, az autóipari munkások egyesült szakszervezetéé 30 000-ről 400 000-re, és így tovább. Lehetőség nyílt arra, hogy valamennyi munkást egyetlen szakszervezeti központban egyesítsenek. Ez a lehetőség azonban nem realizálódott. Az AFL vezetősége, megrémülve a haladó elemek megerősödésétől a szervezeten belül, 1937 augusztusában az ipari szakszervezeteket „perbe fogta" és kizárta az AFL kötelékéből.

Az AFL vezetőinek szakadár lépése ellenére az ipari szakszervezetek tovább növekedtek. 1937-ben a CIO már 3,7 millió munkást tömörített. 1938 novemberében a pittsburghi kongresszuson a bizottság felvette az Ipari Szakszervezetek Kongresszusa (Congress of Industrial Organisations — CIO) nevet. A CIO az ország legnagyobb szakszervezeti központja lett.

A CIO megalakítása fontos mérföldkő az amerikai munkásmozgalom történetében. Az ipari szakszervezetek, amelyek egy-egy termelési ág munkásait nemre, fajra és nemzetiségre való tekintet nélkül egyesítették, előremutató, demokratizáló hatással voltak a munkásmozgalomra, előmozdították a sztrájkharcok fellendülését, a nők, a fiatalok, a négerek bekapcsolódását a szakszervezeti mozgalomba. 1938-ban a szakszervezeteknek már több mint 250 000 néger tagja volt.

A kommunisták teljes erővel támogatták az ipari szakszervezetek megalakítását. A párt vezetői közvetlenül részt vettek az acélipari munkások és más ágazatok ipari szövetségeinek létrehozásában.

A kommunista pártnak a munkásosztály és az összes haladó erők akcióegységéért vívott kitartó harca hozzájárult a párt tekintélyének erősödéséhez. Négy év alatt, 1932-től 1936-ig a párt taglétszáma megháromszorozódott: 14 000-ről 41 000-re nőtt. E szám azonban még mindig igen csekély volt. Ez több okra vezethető vissza. A valóban tartós tömegkapcsolatok kiépítését és a számszerű gyarapodást akadályozta, hogy a párt vezetősége nem küzdötte le végérvényesen a szektásságot. Másfelől a New Deal szociális törvényhozása azt a veszedelmes illúziót keltette az amerikai dolgozók tudatában, hogy a burzsoá állam haladó szerepet tölt be, képes arra, hogy a szociális

igazságosság alapján „szabályozza" a munka és a tőke viszonyát. Ezek az illúziók hátráltatták a munkások megszabadulását a reformizmus ártalmas ideológiai és politikai befolyásától.

A kommunista párt bátran harcolt a fasizmus ellen, arra törekedett, hogy egyesítse az amerikai nép összes antifasiszta erőit. A kommunisták tevékeny támogatásával még 1933-ban megalakult az Amerikai Háború- és Fasizmusellenes Liga. A liga rövidesen mintegy négymillió tagot tömörített.

1937 novemberében Pittsburghben összeült az Amerikai Liga a Békéért és Demokráciáért országos kongresszusa. E szervezetnek ekkor 4,4 millió tagja volt. A kongresszuson 1320 küldött jelent meg 806 szervezet képviseletében. A képviselt 332 szakszervezet — részben az AFL-hez, részben a CIO-hoz tartoztak — összesen 1 600 000 tagot számlált. A kongresszus határozata követelte, hogy a kormány szüntesse be a fasiszta agresszorok támogatását, és segítse elő a kollektív biztonsági rendszer megteremtését.

1938 májusában az Egyesült Államok Kommunista Pártjának X. kongresszusa konkrét programot dolgozott ki az ország összes demokratikus erőit tömörítő népfront megteremtésére. A proletár internacionalizmus elveihez híven az amerikai proletariátus legjobbjai hősiesen harcoltak Spanyolország csataterein a fasizmus ellen. A Lincoln-brigádban több mint kétezer amerikai antifasiszta küzdött.

XX. FEJEZET

HARC AZ ANTIFASISZTA MUNKÁS-EGYSÉGFRONTÉRT ÉS A NÉPFRONTÉRT. A KOMMUNISTA INTERNACIONÁLÉ VII. KONGRESSZUSA

A harmincas években tovább mélyültek a kapitalizmus ellentmondásai. A néptömegek helyzetének rosszabbodása, a militarista politika és számos országban a fasiszta diktatúra uralomra jutása az osztályharc éleződését eredményezte. A tőkésországok munkásosztálya, élén a kommunista pártokkal, arra törekedett, hogy maga köré tömörítse a néptömegeket, s egységfrontot létesítsen a fasizmus, a reakció és az új imperialista háború ellen.

AZ AMSTERDAMI HÁBORÚELLENES KONGRESSZUS

1932—1933-ban a háborús veszély fokozódásának hatására széles körű demokratikus háborúellenes és antifasiszta mozgalom bontakozott ki. A mozgalmat a haladó értelmiség képviselői kezdeményezték. Henri Barbusse és Romain Rolland felhívására 1932 tavaszán megalakult a Nemzetközi Háborúellenes Harci Bizottság, melynek tagja lett többek között Makszim Gorkij, Marcel Cachin és Jelena Sztaszova.

A bizottság felhívást intézett a világ értelmiségéhez, továbbá a legnagyobb kohászati, vegyipari és közlekedési centrumok munkásaihoz, hogy válasszanak küldötteket a nemzetközi háborúellenes kongresszusra. A felhívás hatására országonként csoportok alakultak a kongresszus előkészítésére. A csoportok vezetői tudósok, művészek voltak: Franciaországban Paul Langevin, Németországban Heinrich Mann, Angliában Bertrand Russell, Dániában Martin Andersen-Nexö. 1932 május és augusztus között konferenciákat rendeztek, s ezek megválasztották a küldötteket a háborúellenes kongresszusra.

A burzsoá kormányok igyekeztek akadályokat gördíteni a kongresszus összehívása elé. A svájci kormány nem adott engedélyt rá, hogy a „szovjetorosz kommunisták által inspirált" kongresszust az ország területén tartsák meg. A holland kormány beleegyezett, hogy a kongresszust Amsterdamban hívják össze, de csak azzal a kikötéssel, hogy a Szovjetunió küldötteinek nem adja meg a beutazási engedélyt. A II. Internacionálé vezetői ugyancsak élesen elutasító álláspontra helyezkedtek: egyenesen felszólították a szocialista munkásokat, hogy ne vegyenek részt a kongresszus előkészítésében és lebonyolításában.

Mindennek ellenére az 1932. augusztus 27—29-én Amsterdamban megtartott nemzetközi háborúellenes kongresszus igen eredményes volt, s új szakaszt nyitott a néptömegeknek az akcióegységért, a népfrontért, a reakció, a háború és a fasizmus ellen vívott harcában. A kongresszusra összesen 5000 küldöttet választottak meg, de a hatóságok által támasztott akadályok és az anyagi

nehézségek következtében csak 2244 küldött juthatott el Amsterdamba 25 országból, 30 millió békeharcos képviseletében. A küldöttek között ott voltak a legkülönbözőbb pártok és tömegszervezetek képviselői: kommunisták és szocialisták, a forradalmi és reformista szakszervezetek, nőszövetségek tagjai stb. A küldöttek között a túlnyomó többség munkás, 72 paraszt és 249 értelmiségi volt.

Henri Barbusse megnyitó beszédében hangsúlyozta, hogy a kongresszust a legszélesebb demokrácia jegyében kell lebonyolítani, biztosítva a teljesen szabad véleménycserét a háborúellenes mozgalom valamennyi irányzatának képviselői között. A kongresszus felháborodásának adott kifejezést, amiért a holland kormány lehetetlenné tette a szovjet delegáció részvételét; az elnökségbe távollétükben beválasztották Makszim Gorkijt és N. M. Svernyiket. A kongresszuson felolvasták a szovjet küldöttség üzenetét, amely kiemelte annak fontosságát, hogy „a tudomány és a művészet kimagasló képviselői megértették: az értelmiség legjobbjainak össze kell fogniuk a néptömegekkel a háború veszélye ellen". A betegsége miatt távol maradt Romain Rolland a kongresszusra elküldött deklarációjában többek között ezt írta: „A népek hitet tesznek arról, hogy törekvéseik egységesek, hogy együtt akarnak harcolni mindazok ellen, akik konokul azon igyekeznek, hogy éket verjenek közéjük, s egymás kölcsönös kiirtására használják fel őket a kapitalizmus és annak véres politikai játékai által kirobbantott konfliktusokban."

J. Carlu háborúellenes plakátja egy párizsi utcán
Fénykép. 1932

Henri Barbusse az imperialista háborús veszély elleni harcról szóló beszámolójában és Clara Zetkin üdvözlő levelében rámutattak arra a gyökeres különbségre, amely az amsterdami kongresszust elválasztja a különféle „békekonferenciáktól" és „leszerelési konferenciáktól", amelyek egyetlen konkrét lépést sem tettek a háború útjának eltorlaszolására.

A kongresszusi küldöttek pártállásuktól függetlenül kifejezésre juttatták, hogy eltökélt szándékuk az egységes háborúellenes front megteremtése. Sok felszólaló követelte, hogy dolgozzanak ki hatékony harci módszereket, szervezzenek tüntetéseket, felvonulásokat, sztrájkokat és más tömegmegmozdulásokat a Szovjetunió mellett és a japán imperialisták által megtámadott Kína védelmében. A II. Internacionálé vezetőségének tilalma ellenére a kongresszuson megjelent mintegy 300 szocialista delegátus a következő határozatot fogadta el: „A II. Internacionálénak a nemzetközi háborúellenes kongresszuson részt vevő tagjai szolidárisnak vallják magukat az egész világ forradalmi munkásaival, és kijelentik, hogy ha a szociáldemokrata vezetők megkísérelnének bárkit kizárni a pártból azért, mert részt vett a háborúellenes kongresszuson, valamennyi itt jelen levő szociáldemokrata egyöntetű állásfoglalásával találják szemben magukat."

A nemzetközi háborúellenes kongresszus egyhangúlag elfogadott kiáltványa megbélyegezte az uralkodó osztályok fegyverkezési hajszáját és agresszív politikáját, rámutatva, hogy ezek az

A Thälmann megmentéséért küzdő mozgalom plakátja
J. Hartfield. 1934

osztályok saját meggazdagodásuk érdekében egymás ellen uszítják a népeket és országokat, s újabb világháborúra készülődnek. A kiáltvány megjelölte a háborús veszély elleni harc konkrét módszereit, egyebek között akciókat javasolt a hadianyagok termelése és szállítása ellen. A kiáltvány szövege a kongresszus résztvevőinek esküjével zárult, melyben megfogadták, hogy minden erejükkel harcolni fognak a sovinizmus, az imperialista háborús előkészületek, a katonai költségvetések emelése, s a fegyverkezési kiadások fedezése végett a dolgozó tömegekre kivetett kölcsönök és adók ellen. A kongresszus Párizsban működő állandó jellegű háborúellenes bizottságot alakított 120 neves közéleti személyiség részvételével.

Az amsterdami kongresszus után országos háborúellenes konferenciákat rendeztek Angliában, Hollandiában, Bulgáriában, Csehszlovákiában, Franciaországban és Svájcban, továbbá regionális konferenciákat Montevideóban a latin-amerikai országok, Koppenhágában a skandináv országok, Sanghajban a távol-keleti országok részvételével, és Melbourne-ben az ausztráliai békeharcosok részére. Ezenkívül nemzetközi ifjúsági és diákkongresszust hívtak össze, számos országban helyi háborúellenes bizottságok létesültek.

A PÁRIZSI ANTIFASISZTA KONGRESSZUS

A fasizmusnak Európa kellős közepén, Németországban való uralomra jutása új helyzetet teremtett valamennyi tőkésországban és a nemzetközi viszonyok terén is. A fasiszták nyíltan rávetették magukat a munkásosztályra és a dolgozó tömegekre, megsemmisítették a demokratikus szabadságjogokat, felszámolták a munkásszervezeteket, emberek tízezreit vetették börtönbe. A reakciós uralkodó körök félfasiszta módszerekhez folyamodtak még olyan országokban is, ahol a fasisztáknak nem sikerült hatalomra jutniuk. Csehszlovákiában, Franciaországban és Belgiumban kiszélesítették a végrehajtó hatalom, megnyirbálták a parlament jogait.

A demokratikus szabadságjogok felszámolása, anyagi helyzetük rosszabbodása növekvő ellenállást váltott ki a dolgozók részéről. Az olasz, német és lengyel forradalmi szakszervezeti szövetségek kezdeményezésére 1933. június 4-én a párizsi Pleyel-teremben megnyílt az európai antifasiszta kongresszus. A kongresszusra csaknem valamennyi európai tőkésországból érkeztek küldöttek. A 3700 delegátus közül 2000 pártonkívüli volt, 1200 kommunista, 500 pedig szociáldemokrata, anarchista, labourista, az amsterdami szakszervezeti internacionálé tagja; 87 százalékuk gyári munkás volt.

A kongresszus újabb lépés volt a dolgozók antifasiszta egységfrontjának megteremtéséért vívott harcban. A küldöttek összetételében, a problémák felvetésének és megvitatásának módjában világosan kifejezésre jutott a proletariátusnak e küzdelemben játszott vezető és szervező szerepe. A hitlerizmus uralomra jutása után maga a történelmi események menete terelte a nemzetközi proletariátust abba az irányba, hogy a jobboldali szocialisták gáncsoskodása ellenére közös harcra tömörüljön a fasizmus ellen.

A kongresszusra óriási nehézségek árán Németországból is érkeztek küldöttek. Felszólalásaikban beszámoltak a német munkásoknak a fasizmus ellen vívott hősies harcáról, arról, hogy számos nagyüzemben a kommunisták és a szociáldemokraták közösen készítenek agitációs anyagokat, együtt küzdenek Thälmann kiszabadításáért.

A kongresszusi küldöttek különös nyomatékkal hangsúlyozták a háborús veszély fokozódását a nácik uralomra jutása következtében. A szónokok éberségre, a Szovjetunió védelmére szólították a népeket az imperialisták merényleteivel szemben, megállapították, hogy nem elég határozatokat hozni, antifasiszta akciókra van szükség. A kongresszus tevékenységében a fasizmus elleni harc szervesen összefonódott a háborúellenes mozgalommal.

A kongresszussal egyidejűleg külön paraszt-, értelmiségi és diáktanácskozásokat tartottak a háború elleni egység megteremtése jegyében.

A kongresszus megválasztotta az európai országok antifasiszta központi egységbizottságát és a nemzeti antifasiszta bizottságok munkáját koordináló végrehajtó bizottságot. E bizottságokban részt vett Henri Barbusse, Romain Rolland, Makszim Gorkij és a nemzetközi antifasiszta mozgalom több más vezetője.

HARC AZ EGYSÉGFRONTÉRT

A Kommunista Internacionálé és szekciói újra és újra javasolták a II. Internacionálénak és a szociáldemokrata pártoknak az antifasiszta egységfront megteremtését, de mindannyiszor nyílt vagy burkolt elutasításra találtak.

A náci párt uralomra jutása után a munkásosztályban jelentékenyen megerősödött az akció-egység-törekvés. 1933. március 5-én a Komintern Végrehajtó Bizottsága felhívást tett közzé a világ dolgozóihoz, melyben felszólította a kommunista pártokat, hogy tegyenek újabb kísérletet a szociáldemokrata pártokkal való egységfront létrehozására. A megállapodás alapjául szolgáló konkrét akcióprogramot a Komintern a következőkben jelölte meg: közös harc a munkásszervezetek és a munkássajtó elleni fasiszta támadások ellen, a bércsökkentés, a munkafeltételek súlyosbítása, a munkanélküli-segélyek megnyirbálása, a kizárások ellen.

A II. Internacionálé titkársága azonban ebben a súlyos órában is „kommunista manővernek" tüntette fel a Kommunista Internacionálé felhívását, és azt javasolta a szocialista pártoknak, hogy „tartózkodjanak mindennemű külön tárgyalástól mindaddig, amíg a Kommunista Internacionáléval való hatékony kontaktus nem ad valamilyen pozitív eredményt".

A II. Internacionálé párizsi konferenciája még 1933 augusztusában is, amikor a hitlerista diktatúra már hét hónapja volt uralmon, olyan határozatot hozott, amely szavakban az egységet hirdette ugyan, de elvetette a kommunista pártok minden javaslatát, mondván, hogy „ezek az egységfrontmanőverek nem a nemzetközi egység megteremtésére, hanem csak a munkásosztályon belüli harcra vezetnek".

1934-ig a II. Internacionálé valamennyi szekciója is elvetette a kommunista pártok egységfrontjavaslatait. Így a csehszlovák szociáldemokrata vezérek a megállapodás előfeltételeként azt követelték, hogy a kommunisták mondjanak le a marxizmus—leninizmusról, és fogadják el a polgári demokrácia platformját. Az osztrák jobboldali szociáldemokrata vezetők azzal az ürüggyel tértek ki a tárgyalások elől, hogy az egységfront csak nemzetközi szinten hozható létre. Az angol

munkáspárti vezérek az egységjavaslatra válaszul felszólították a munkásokat, hogy harcoljanak mind a fasizmus, mind a „kommunista diktatúra" ellen.

Az 1934. évi ausztriai, franciaországi és spanyolországi események hatására az egyes szocialista pártok álláspontjában változások mutatkoztak.

Nagy jelentősége volt az egységfront létrejöttének Franciaországban, ahol a munkásságnak a reakció és a fasizmus elleni tömegmegmozdulásai arra kényszerítették a szocialista pártot, hogy megállapodást kössön a kommunista párttal. Siker koronázta Spanyolország Kommunista Pártjának a proletáregységfrontért vívott harcát is. A spanyol kommunisták nagy lendületet adtak az egységfrontmozgalomnak, amikor pedig Asztúriában fegyveres harcok lángoltak fel, élükre álltak.

A Komintern Végrehajtó Bizottsága konkrét javaslattal fordult a II. Internacionálé vezetőségéhez: szervezzenek közös gyűléseket és tüntetéseket a spanyol nép támogatására, szólítsák fel a nemzetközi szakszervezeti szövetségeket, hogy akadályozzák meg a fegyver- és csapatszállításokat a spanyolországi ellenforradalmi erők számára, s nyújtsanak anyagi segítséget a spanyol proletariátusnak.

Vandervelde és Adler, a II. Internacionálé vezetői, nem adtak határozott választ e javaslatra. A II. Internacionálé Végrehajtó Bizottságának 1934 novemberi határozata szintén hallgatással mellőzte a Komintern fenti javaslatát, de a szociáldemokrata munkások nyomására, másrészt tekintettel arra, hogy néhány országban ténylegesen megvalósult az egységfront, felfüggesztette azt a korábbi tilalmat, hogy a szocialista pártok külön egységfront-megállapodásokat kössenek a kommunistákkal.

Az olasz szocialista és kommunista párt 1934-ben akcióegység-megállapodást kötött a fasiszta diktatúra elleni harcra. Az egységfront megteremtése terén értek el bizonyos sikereket a kommunista pártok Angliában, az Egyesült Államokban és több más országban is.

A kommunista pártok, melyek nagy része (1935 közepén a Kominternhez tartozó 76 párt közül 50) illegalitásban dolgozott, önfeláldozóan harcoltak a munkás-egységfrontért, megingathatatlanul védelmezve a proletariátus és a széles néptömegek érdekeit.

A KOMMUNISTA INTERNACIONÁLÉ VII. KONGRESSZUSA

1935. július 25-én Moszkvában megnyílt a Kommunista Internacionálé VII. kongresszusa. A főreferátumot — „A fasizmus támadása és a Kommunista Internacionálé feladatai a munkásosztály egységéért, a fasizmus ellen vívott harcban" — Georgi Dimitrov, a Komintern Végrehajtó Bizottságának főtitkára tartotta. Feltárta a fasizmus és annak legreakciósabb válfaja, a német fasizmus osztálylényegét. Rámutatott, hogy a német fasizmus „a nemzetközi ellenforradalom rohamcsapata, a legfőbb imperialista háborús gyújtogató, s a Szovjetunió — az egész világ dolgozóinak nagy hazája — elleni keresztes hadjárat fő szervezője". Hangsúlyozta, hogy a fasizmus hatalomra jutása „nem az egyik burzsoá kormány *egyszerű felcserélése* egy másikkal, hanem a burzsoá osztályuralom egyik államformájának, a burzsoá demokráciának felváltása a burzsoázia osztályuralmának másik formájával, a nyílt terrorista diktatúrával". A fasizmus győzelmének egyik oka — mondotta Dimitrov — a munkásosztály megosztottsága a szociáldemokrata pártvezetésnek a burzsoázia irányában folytatott megalkuvó politikája következtében. A kommunista pártok abban az időszakban nem voltak elég erősek ahhoz, hogy a jobboldali szociáldemokraták ellenállását leküzdve döntő harcra vezessék a tömegeket a fasizmus ellen.

A munkásosztályon belüli szakadás leküzdéséért vívott harcot erőteljesen hátráltatta az egynémely kommunista pártban meggyökeresedett szektásság is: nem különítették el az egyszerű szociáldemokrata párttagokat az opportunista vezetéstől, nem tanúsítottak kellő türelmet a velük folytatott vitákban, s ezzel elriasztották őket a kommunistákkal való akcióegységtől. De Hitler

Georgi Dimitrov a Komintern VII. kongresszusán
Fénykép. 1935

hatalomra jutása mély aggodalmat keltett minden ország munkásainak körében, s megerősítette bennük az antifasiszta egységfront megteremtésére irányuló törekvést. A kommunista pártok, helyesen rámutatva a szociáldemokrata pártvezetés felelősségére a munkásosztály megosztottságáért és a fasizmus hatalomra jutásáért, arra összpontosították figyelmüket, hogy akcióegységet hozzanak létre a fasizmus ellen azokban az országokban, ahol a fasiszta veszély erősödik, illetve a fasizmus már hatalmon van.

Dimitrov referátumát, amely bátrabb, állhatatosabb és hatékonyabb egységfront-politikára hívta fel a kommunista pártokat, a kongresszus résztvevői nagy érdeklődéssel és egyöntetű helyesléssel fogadták. A kongresszusi határozatok rámutattak, hogy a fasizmus és a reakció legyőzéséhez mindenekelőtt biztosítani kell az egyes országokban és nemzetközi szinten a munkásosztály erőinek egyesítését a különböző politikai irányzatokhoz tartozó munkások közös antifasiszta és háborúellenes megmozdulásai alapján. A kongresszus a Komintern szekcióinak feladatává tette, hogy az osztályharc elvének elismerése és a szakszervezeti demokrácia alapján teremtsék meg a szakszervezeti mozgalom egységét az egyes országokban, és küzdjenek az egységes szakszervezeti internacionálé létrehozásáért.

A kongresszus a munkásosztályon belüli szakadás teljes felszámolása céljából feladatul tűzte ki, hogy a kommunista pártok törekedjenek a proletariátus politikai egységének létrehozására és egységes proletár tömegpártok megteremtésére a következő öt feltétel betartásával: a burzsoáziától való teljes függetlenség biztosítása s a szociáldemokrácia és a burzsoázia blokkjának teljes felszámolása; az akcióegység előzetes megvalósítása; annak elismerése, hogy szükséges a burzsoázia ural-

mának forradalmi úton való megdöntése és a proletárdiktatúra létrehozása; lemondás a saját burzsoázia támogatásáról az imperialista háborúban; a pártnak a demokratikus centralizmus alapján való felépítése.

A kongresszusi határozatok leszögezték: a kommunista pártoknak az egységfronttaktika alkalmazása során védelmezniük kell a munkásosztály közvetlen gazdasági és politikai érdekeit; midőn a munkásosztály ellenségeivel szembeni közös akciókra vonatkozó megállapodásokat kötnek a szociáldemokrata pártokkal, a reformista szakszervezetekkel és a dolgozók más szervezeteivel, nem szabad lemondaniuk a tömegek kommunista felvilágosítása, szervezése és mozgósítása terén végzett önálló munkáról; a munkásszervezetek állapotától és jellegétől, a konkrét helyzettől függően a proletáregységfront különböző formáit kell alkalmazniuk.

A kongresszus rámutatott, hogy a munkás-egységfrontnak alapul kell szolgálnia ahhoz, hogy létrehozzák a széles körű népfrontot a fasizmus megtörésére és a háború elhárítására. A népfrontprogramnak kifejezésre kell juttatnia a proletariátus, a parasztság, a kisiparosok, a kézművesek és az értelmiség legfontosabb érdekeit, követelnie kell a fasiszta és egyéb reakciós szervezetek feloszlatását, a demokratikus szabadságjogok helyreállítását, a békéért folytatott harcot. A népfront tevékenysége olyan kormány megalakítását eredményezheti, amely a széles tömegekre támaszkodik, s védelmezi a munkások, a parasztok, a szellemi dolgozók, a kisvállalkozók, a kisiparosok és más demokratikus elemek érdekeit. Ez a kormány nem a munkásosztály diktatúrájának kormánya lesz: a proletariátus pártjain és szervezetein kívül részt vesznek benne más osztályok politikai pártjai is, amelyek szintén magukévá teszik a monopóliumok, a fasizmus és a háború elleni harc programját. A népfrontkormánynak el kell vágnia a finánctőke hatalmának gyökereit: államosítania kell a bankokat és az alapvető iparágakat, fel kell osztania a nagybirtokokat, meg kell tennie az első lépéseket a gazdasági tervezés terén, el kell távolítani a reakciós elemeket az államgépezetből, a hadseregből, a gazdasági szervekből és a közoktatásból, javítania kell a néptömegek helyzetén. A kongresszus felszólította a kommunista pártokat, hogy álljanak a népfrontmozgalom élére, biztosítsák a munkásosztály szilárd egységét és a munkás-paraszt szövetséget, harcoljanak a népfrontkormányok következetes baloldali orientációjáért.

Ez volt tehát a Komintern VII. kongresszusa által a munkásmozgalom számára kidolgozott új taktika: széles körű népfront megteremtése a háború és a fasizmus ellen, a demokratikus szabadságjogokért és a nemzeti függetlenségért vívott harcra. Ez az általános demokratikus küzdelem igazságos, haladó és szükségszerű volt. Dimitrov hangsúlyozta: „Nem vagyunk anarchisták, s egyáltalán nem közömbös számunkra, milyen politikai rendszer van egy adott országban; burzsoá diktatúra-e a polgári demokrácia formájában, ha mégoly megnyirbált demokratikus szabadságjogokkal is, vagy pedig burzsoá diktatúra a maga leplezetlen, fasiszta formájában."

A népfront kérdésével szorosan összefüggött az antiimperialista nemzeti front problémája a gyarmati és függő országokban. A kongresszusi határozatok megállapították, hogy a kommunista pártok elsőrendű feladata e front létrehozása a nemzeti felszabadulásért vívott harcra. A tőkésországok népfrontjainak s a gyarmati és félgyarmati országok antiimperialista frontjainak akcióegysége minden bizonnyal megtöri a finánctőke erejét és befolyását, szétzúzza a fasizmust, megmenti a békét.

A kongresszus nagy figyelmet szentelt a világkapitalizmus agresszív erői által az imperialista háborúra, elsősorban a Szovjetunió elleni háborúra tett közvetlen előkészületek elleni harcnak. Az Ercoli (Togliatti) „A Kommunista Internacionálé feladatai az imperialisták világháborús előkészületeivel kapcsolatban" című referátuma nyomán hozott határozatok megerősítették a VI. kongresszus idevágó határozatait, és felszólították a kommunista pártokat, hogy fokozzák a háborús gyújtogatók, a sovinizmus elleni harcot, erősítsék az elnyomott népek nemzeti felszabadításáért küzdő mozgalmakat.

A Kommunista Internacionálé Végrehajtó Bizottsága.
Az ülő sor balról jobbra: Georgi Dimitrov, Palmiro Togliatti, Friedrich Florin, Van Min; az álló sor: Otto Kuusinen, Klement Gottwald, Wilhelm Pieck, D. Z. Manuilszkij
A Komintern VII. kongresszusa idején Moszkvában készült fénykép. 1935 július

A kongresszus a kommunista pártok és minden dolgozó egyik legfontosabb feladataként jelölte meg a Szovjetuniónak, a szocializmus és a világbéke bástyájának védelmét. Felszólította a kommunista pártokat, hogy fokozzák az ideológiai harcot a fasizmus ellen, és rámutatott, hogy a kommunistáknak a burzsoá nacionalizmussal szembeni engesztelhetetlenség és proletár internacionalizmus szellemében kell nevelniük a dolgozó tömegeket, de ugyanakkor figyelemmel kell lenniük az egyes országok nemzeti sajátosságaira és a néptömegek nemzeti érzéseire.

A Kommunista Internacionálé VII. kongresszusa 1935. augusztus 20-án fejezte be munkáját. A dolgozók világszerte lelkes helyesléssel fogadták a kongresszus által kidolgozott irányvonalat, amely a kommunista pártok súlyponti feladatává tette a proletariátus és az összes dolgozók egységfrontjának megteremtését. Sok országban gyűléseket tartottak, amelyeken kommunisták, szocialisták és pártonkívüliek állást foglaltak a munkás-egységfront és a népfront megteremtése mellett.

A kommunista pártok e taktika megvalósítása révén megerősödtek és megnövelték befolyásukat. Sok párt jelentékeny sikereket ért el a háború és a fasizmus elleni akcióegység kialakítása terén.

A Kommunista Internacionálé egyik fontos eredménye volt a szakszervezeti mozgalom egységének megvalósítása. Franciaországban, Spanyolországban és a többi olyan országban, ahol a Vörös Szakszervezeti Internacionálé (Profintern) szekciói erősek voltak, ezek paritásos alapon egyesültek a reformista szakszervezetekkel. Ahol pedig a forradalmi szakszervezetek gyengék voltak, feloszlottak, és tagjaik egyénileg léptek be a reformista szakszervezetekbe. 1937 végére a Profintern szekcióinak nagy része megszűnt, s a Profinternt is feloszlatták.

A kommunista pártok ily módon lerakták az alapjait a nép széles körű mozgósításának a fasizmus és a háború ellen. Az általános demokratikus jellegű népfrontmozgalom meggyengítette a fasizmus pilléreit, és erősítette a dolgozók nemzetközi szolidaritását.

A BÉKE HÍVEINEK MOZGALMA. A BRÜSSZELI NEMZETKÖZI BÉKEKONGRESSZUS

1935-ben széles körű kampány bontakozott ki egy nemzetközi békekongresszus összehívása érdekében. A mozgalomban a szakszervezetek és a baloldali pártok mellett részt vettek polgári pacifista szervezetek, kulturális és vallási egyesületek is. 1936 júliusában Prágában konferenciára gyűltek össze a közép- és délkelet-európai országok háborúellenes mozgalmának képviselői. A konferencia koordinációs bizottságot alakított, s felszólította a többi ország békemozgalmának résztvevőit, hogy kapcsolódjanak be a közös háborúellenes propagandába és a nemzetközi békekongresszus előkészítésébe. A békemozgalomban jelentős szerepet töltöttek be a kommunisták.

A kongresszusi küldöttek megválasztása kapcsán számos országban újságcikkek jelentek meg, tüntetéseket rendeztek, szakszervezeti és üzemi gyűléseket tartottak. Franciaországban 1936 augusztus elején „békehetet" tartottak: a városokban többezres nagygyűléseket szerveztek. A „békehét" csúcspontja a Párizs környéki Saint-Cloud-ban augusztus 9-én rendezett tüntetés volt, amelyen közel 400 000 ember vett részt.

A nemzetközi békekongresszus 1936. szeptember 3-án nyílt meg Brüsszelben, és három napig tartott. A kongresszuson több mint 4000 küldött jelent meg 33 országból, 750 országos és 40 nemzetközi szervezet képviseletében. A II. Internacionálé vezetői megtagadták a részvételt. A német, az olasz, a japán és a lengyel kormány nem engedélyezte a küldöttek kiutazását.

A brüsszeli kongresszuson a legkülönbözőbb politikai pártok, szakszervezetek, értelmiségi, paraszti szervezetek, nőegyletek, ifjúsági szervezetek, vallási és sportegyesületek képviselői szólaltak fel. Valamennyien a békeharc fokozásának szükségességét hangoztatták. A kongresszusi bizottságok ülésein sok fontos javaslat merült fel, melyek közül a következők voltak a legjelentősebbek: évenként egy meghatározott napon minden országban béketüntetést kell rendezni; nemzetközi béke-népszavazást kell szervezni; követelni kell, hogy a fegyverzet csökkentéséről hozott határozatok végrehajtásának ellenőrzésére alakítsanak a Népszövetség mellett működő vegyesbizottságot a szakszervezetek részvételével; propagandát kell kifejteni a főiskolákon a tudomány vívmányainak katonai célokra való felhasználása ellen; követelni kell, hogy a Népszövetség hozzon határozatot az agresszorral szemben alkalmazandó hatékony szankciókról. A kongresszus a békeakciók összehangolására főtanácsot, végrehajtó bizottságot és titkárságot választott.

A kongresszus a népekhez intézett kiáltványában hangoztatta: „A béke veszélyben forog, a békét meg kell menteni! Egyetlen ellenségünk az agresszor, aki a nemzetközi jogot megsértve megbontja az általános békét..."

A brüsszeli kongresszussal egyidejűleg Genfben nemzetközi ifjúsági kongresszuson vitatták meg a háborús veszély elleni harcban az ifjúságra háruló feladatokat.

A háborúellenes mozgalom erősödése arról tanúskodott, hogy a néptömegek minden országban harcolni akarnak a fasizmus és a háborús veszély ellen.

XXI. FEJEZET

A KÍNAI NÉP NEMZETI FELSZABADÍTÓ HÁBORÚJA A JAPÁN AGRESSZOROK ELLEN

Északkelet-Kína elfoglalása után a japán militaristák fokozott erővel kezdték meg az előkészületeket a „nagy háborúra", a Kelet- és Délkelet-Ázsia feletti uralom meghódítására. 1937 közepén megindították a nyílt háborút, melynek célja az egész kínai nép gyarmati sorba süllyesztése volt. Az agresszió viszont az egész kínai népet csatasorba állította, s meggyorsította a nemzeti egységfront létrejöttét. A nemzeti felszabadító háború irányításában döntő szerep jutott Kína Kommunista Pártjának.

1. NÉPI MOZGALOM A JAPÁN AGRESSZOROK ELLENI NEMZETI EGYSÉGFRONT MEGTEREMTÉSÉÉRT

A NEMZETI FELSZABADÍTÓ HARC FELLENDÜLÉSE 1935-BEN

A japán imperialisták, nem ütközve ellenállásba a Kuomintang-kormány részéről, tovább szélesítették expanziójukat Észak-Kínában. 1935 júniusában Ho Jing-csin, a Kuomintang-kormány hadügyminisztere, titkos tárgyalások eredményeképpen megállapodást kötött az észak-kínai japán csapatok parancsnokával, amelynek értelmében a Kuomintang csapatait kivonták Hopej tartományból, és feloszlatták az ottani kuomintangista szervezeteket. Ezenfelül a Kuomintang-kormány kötelezettséget vállalt, hogy felveszi a harcot az ez idő tájt országszerte erősödő japánellenes propaganda ellen. Egy másik, július végén született megállapodás értelmében a kínai csapatokat Csahar tartományból is visszavonták. A kuomintangista vezetők a Hopej és Csahar tartományból kivont csapatokat az ország északnyugati részén a kínai Vörös Hadsereg ellen folytatott hadműveletek fokozására szándékoztak felhasználni.

A Kína létérdekeit fenyegető veszély mélységes aggodalommal töltött el minden társadalmi réteget. Létrejött annak a lehetősége, hogy a japán hódítók elleni harcra széles nemzeti front jöjjön létre, melyhez a munkásosztályon, a parasztságon és a városi kispolgárságon kívül a nemzeti burzsoázia is csatlakozzék. Kína Kommunista Pártjának Központi Bizottsága és a Vörös Hadsereg parancsnoksága ezt figyelembe véve 1935 augusztusában felhívást bocsátott ki, amelyben felszólította a kínai népet, az összes politikai pártokat és csoportokat, hogy hozzanak létre országos nemzetvédelmi kormányt és egyesített japánellenes hadsereget.

A nankingi kormány figyelmen kívül hagyta a felhívást és folytatta kapituláns politikáját.

Japánellenes tüntetés Pekingben 1935 decemberében
Fénykép

A japán imperialisták 1935 őszén kísérletet tettek arra, hogy Észak-Kínában Mandzsukuóhoz hasonló bábállamot létesítsenek Hopej, Csahar, Szujjüan, Sanhszi és Santung tartományokból. Október 7-én közzétették a Hirota-féle „három elvet". Kínától követelték: 1. a legszorosabb közeledést Japánhoz; 2. Mandzsukuónak és Japán különleges észak-kínai érdekeinek az elismerését; 3. Japánnal közösen folytatott harcot a japánellenes és a kommunista mozgalom ellen. A Kuomintang vezetői e követelések visszautasítása helyett beleegyeztek az úgynevezett hopej—csahari politikai tanács — egy bábkormány — megalakításába. Ez lényegileg Hopej és Csahar japán gyarmattá süllyesztését jelentette.

1935 végére a japán imperializmus elleni népi mozgalom nagymértékben felerősödött. December 9-én a pekingi diákok a kommunisták vezetése alatt tiltakozó felvonulást rendeztek a Kuomintang-kormány áruló politikája ellen. Követelték a polgárháború beszüntetését és a japán hódítókkal szembeni ellenállás megszervezését, a szólás-, gyülekezési és sajtószabadságot. A kuomintangista rendőrség rátámadt a fegyvertelen tüntetőkre, ütötte-verte őket, és nagyszámú diákot letartóztatott. Válaszul a diákok általános sztrájkot hirdettek, és december 16-án újabb hatalmas tüntetést rendeztek. A kivezényelt katonaság ezúttal még kíméletlenebbül járt el, mint december 9-én.

A zavargások azonban folytatódtak. December 18-án több ezer tiencsini diák tüntetett a sajtószabadságért, a polgárháború beszüntetéséért és a hopej—csahari politikai tanács felszámolá-

sáért. Ugyanezen a napon Nankingban 5000 diák vonult fel a Kuomintang-kormány épülete elé, a letartóztatott pekingi diákok szabadon bocsátását és azt követelve, hogy a kormány hagyjon fel a kapituláns politikával. Másnap, december 19-én, sztrájkba léptek a sanghaji diákok. December 21-én tüntetést rendeztek a nemzetközi negyed és a japán koncesszió területén ezekkel a jelszavakkal: „Vesszenek a japán rablók!", „Le az árulókkal!" Tömeges diáktüntetések zajlottak le Hankouban, Kantonban és más városokban is.

A japánellenes mozgalomba szinte napról napra újabb népi erők kapcsolódtak be. A mozgalom fejlődésében nagy szerepet játszott az egyesült pekingi—tiencsini diákszövetség által szervezett propagandahadjárat. Kis csoportokban 800 diák járta be Hopej tartományt; agitációs irodalmat, röplapokat osztogattak, leleplezték a Kuomintang-kormány áruló politikáját. A diákcsoportok mindenütt népgyűléseket hívtak egybe, s hazafias tömegszervezeteket alakítottak: a „haza megmentésének szövetségeit".

Ez az úgynevezett „december 9-e mozgalom" fontos mérföldkő volt a japánellenes nemzeti front kialakulásának útján. Ideológiailag és politikailag felkészítette a népet a japán hódítók elleni felszabadító háborúra, s egyszersmind hozzájárult a Kuomintangon belüli válság elmélyüléséhez. A kuomintangisták jelentős része követelni kezdte a Japánnal szembeni ellenállás megszervezését.

A POLGÁRHÁBORÚ BESZÜNTETÉSE

Kína Kommunista Pártja erőteljes harcot folytatott a japán hódítók elleni nemzeti egységfront létrehozásáért, az ország összes fegyveres erőinek egyesítéséért. 1935 decemberében a párt Központi Bizottsága részletesen kidolgozott határozatot hozott erről a kérdésről. 1936 januárjában a Vörös Hadsereg parancsnoksága felhívást intézett a Kuomintang-haderők katonáihoz és tisztjeihez: teremtsék meg az egyesült japánellenes hadsereget. Egy hónappal később a Vörös Hadsereg főerői keleti irányban elhagyták Senhszi tartományt, hogy majd harcba szálljanak a japán megszállók ellen Északkelet-Kínában. Csang Kaj-sek és a sanhszi militaristák csapatai útját állták a Vörös Hadseregnek. A Vörös Hadsereg parancsnoksága, noha a hadjárat elején győzelmet aratott a Kuomintang-csapatok fölött, a további összeütközések elkerülése végett újra visszavonta alakulatait Senhszi tartományba. Május 5-én a kommunista párt Központi Bizottsága és a Vörös Hadsereg parancsnoksága táviratban javasolta a Kuomintangnak, hogy „szüntessék be a hadműveleteket és közös erővel verjék vissza a japán agressziót".

A kínai kommunisták úgy számították, hogy a japán agresszió szükségképpen egyre növekvő aggodalmat kelt a kínai burzsoázia vezető köreiben, másrészt kiélezi az ellentéteket Japán és az angol—amerikai imperialisták között, s így a kuomintangisták — beleértve Csang Kaj-seket is — meg kell hogy változtassák Japánnal szembeni magatartásukat. Ezért a kommunista párt levette a napirendről a Kuomintang-kormány ellen irányuló jelszavakat és taktikát változtatott: nyomást gyakorolt a nankingi kormányra, hogy a Japánnal való szembenállásra kényszerítse a Kuomintangot.

1936 augusztusában a kommunista párt újabb javaslatot intézett a Kuomintang vezetőségéhez, hogy tömörítsék egységfrontba az összes hazafias erőket. A felhívás hangoztatta: „A nép hisz abban, hogy a haza megmenthető, ha ismét megvalósul az együttműködés a Kuomintang és a kommunista párt, s általában az ország összes pártjai, csoportosulásai és a lakosság összes rétegei között."

A nép lelkesen támogatta a kommunista párt politikáját a japán megszállókkal szembeni ellenállás kérdésében. Erre az időre jelentősen megnőttek a japán hódítók ellen már 1931 óta harcoló népi fegyveres erők. Az ország északkeleti részén 1935 elején Jang Csing-jü, Csou Paocsung és más kommunisták vezetésével partizánhadsereg keletkezett. Létszáma egy esztendei harcok során 45 000 főre duzzadt, és valóságos népi háborút viselve a megszállók hátában, súlyos károkat okozott a japán csapatoknak.

A Kuomintang uralma alatt álló területeken erősödött a kommunisták vezette japánellenes tömegmozgalom, amelyben a munkásság, az értelmiség és a kispolgárság mellett részt vettek a nemzeti burzsoázia képviselői, sőt egyes kuomintangista tábornokok is. Így Fu Co-ji kuomintangista tábornok hadserege két ízben — 1936 augusztusában és novemberében — visszaverte a megszállók támadását Szujjüan tartományban; országszerte kampány bontakozott ki a szujjüani front megsegítésére.

1936 november-decemberében újabb sztrájkhullám söpört végig Sanghaj és Csingtao japán vállalatain. A munkások megalakították a Haza Megmentésének Összkínai Társaságát. Kína különböző vidékein helyi társaságok alakultak. Ebben az időpontban érett meg a Kuomintang-hadseregben is a válság, amely az úgynevezett hsziani incidensben nyilvánult meg. A Csang Hszüe-liang és Jang Hu-cseng parancsnoksága alatt Hszianban (Senhszi tartomány) állomásozó csapatoknál zavargás kezdődött. A katonák barátkozni kezdtek a Vörös Hadsereg alakulataival, s parancsnokaiktól azt követelték, hogy lépjenek harcba a nép ellenségeivel, a japán imperialistákkal és ügynökeikkel. Amikor pedig Csang Kaj-sek Hszianba érkezett és kijelentette, hogy mielőtt Japán ellen fordulnának, „a vörösökkel kell végezni", a katonák nyílt felkelésben törtek ki, kiszabadították a börtönből a politikai foglyokat és letartóztatták Csang Kaj-seket (december 12).

A hsziani események azzal fenyegettek, hogy nagyarányú fegyveres összecsapásba torkollanak, a polgárháború folytatódásához vezetnek. Amikor Ho Jing-csin, a Kuomintang-kormány hadügyminisztere értesült Csang Kaj-sek letartóztatásáról, parancsot adott a légierőknek, hogy készüljenek fel Hszian bombázására, s az összes rendelkezésére álló fegyveres erőket mozgósította a „lázadók főhadiszállása" elleni támadásra. A japán militaristák már reménykedni kezdtek, hogy — mint mondották — sikerül Kínát „maguknak a kínaiaknak a kezével" térdre kényszeríteni.

A kommunista párt Központi Bizottsága határozott lépéseket tett. Küldöttséget menesztett Hszianba, élén Csou En-lajjal, a Politikai Bizottság tagjával. A küldöttség felszólította Csang Kaj-seket, hogy vessen véget a polgárháborúnak, s amikor az beleegyezett ebbe, kieszközölte szabadlábra helyezését. Így tehát a hsziani események a kommunisták erőfeszítései jóvoltából nem a polgárháború újabb fellángolásának váltak kiindulópontjává, hanem ellenkezőleg: a kommunista párt és a Kuomintang megállapodásának a nép összes erőinek egyesítéséről a japán imperialisták elleni harcra.

1937. február 10-én a kommunista párt Központi Bizottsága táviratban közölte a megegyezés feltételeit a Kuomintang Központi Végrehajtó Bizottságával: 1. a polgárháború beszüntetése; 2. a demokratikus szabadságjogok bevezetése; 3. a nemzetgyűlés összehívása; 4. a japán hódítók elleni háborúra való felkészülés; 5. a nép életkörülményeinek javítása. A kommunista párt a maga részéről a következőkre vállalt kötelezettséget: 1. beszünteti a hadműveleteket a Kuomintang-kormány ellen; 2. a Vörös Hadsereget Népi Forradalmi Hadseregnek kereszteli át; 3. a Senhszi—Kanszu—Ninghszia fő támaszpont Munkás-Paraszt Kormányának nevét a Kínai Köztársaság Külön Határterületének Kormányára változtatja; 4. beszünteti a földesúri földek elkobzását.

Ugyanezen év májusában Jenanban összeült a kommunista párt országos konferenciája. Megállapította, hogy az adott feltételek között, amikor a Kuomintang kénytelen volt beszüntetni a polgárháborút, a forradalom fő feladata az ország belső békéjének biztosítása és a nép egyesítése a japán imperializmus elleni harcra. A konferencia határozatai hangsúlyozták, hogy a japán hódítók elleni harcra való tömegmozgósítás legfontosabb feltétele a demokratikus szabadságjogok megvalósítása: a Kuomintang reakciós egypárt-diktatúráját „az összes demokratikus pártok és minden osztály együttműködésén alapuló demokratikus rendszerrel" kell felváltani, és biztosítani kell a népnek a szólás-, gyülekezési és egyesülési szabadságot. A tömegeknek a japán hódítók elleni nehéz harcokban szerzett tapasztalatai mind azt tanították, hogy csak a japánellenes nemzeti front megteremtése és az egész nép mozgósítása biztosíthatja a győzelmet az ellenség felett.

2. JAPÁN KÉSZÜLŐDÉSE A „NAGY HÁBORÚRA"

JAPÁN MILITARIZÁLÁSA. AZ OSZTÁLYHARC KIÉLEZŐDÉSE

Okada tengernagy kabinetje, amely 1934 júliusában lépett Saito tengernagy kormánya helyébe, folytatta az állammonopolista tőke pozícióinak megerősítésére és a „nagy háború" előkészítésére irányuló politikát.

A monopolisták dotációkat és nyereséges hadimegrendeléseket kaptak az államtól. A kormány elsősorban a háborús előkészületekkel kapcsolatos iparágakat szubvencionálta. Megkülönböztetett figyelmet fordított a nehéziparra. 1934-ben nagy kohászati trösztöt alapítottak, amelybe állami üzemek és — főleg a Mitsui és a Mitsubishi konszern tulajdonában levő — magánvállalatok kerültek be. A tröszt tőkéjének háromnegyed része a kormány kezén volt.

A kormány katonai megrendelései — amelyek 1932—1936 folyamán 5,5 milliárd yent tettek ki — gyors fejlődésre serkentették a nehézipart. Japán nyersvastermelése (Koreát is beleszámítva) 1929-től 1936-ig 1,2 millió tonnáról 2,3 millió tonnára emelkedett, az acéltermelés 2,3 millióról 5,3 millió tonnára nőtt. 1931 és 1936 között közel 7 milliárd yent fektettek be hadiipari építkezésekbe, ebből 5,3 milliárd yent új üzemek építésébe.

Hatalmas összegeket fordítottak a hadsereg és a flotta erősítésére, korszerűsítésére. 1933—1934-ben ezek a kiadások 851,9 millió yent, 1935—1936-ban már 1022,7 millió yent tettek ki.

Északkelet-Kínába induló japán csapatok Tokióban
Fénykép. 1936

Ez súlyos pénzügyi nehézségeket okozott. A költségvetési deficit elérte az 1 milliárd, az államadósság pedig a 9 milliárd yent.

A militarizálás nyomán fellépő gazdasági és politikai nehézségeket az uralkodó osztályok és a kormányzat a dolgozók kizsákmányolásának fokozásával és reakciós belpolitikával igyekeztek leküzdeni. A munkanap 11 óra hosszat tartott, helyenként ennél is tovább, a munkabérek csökkentek. A japán textilmunkások reálbére hetedannyi volt, mint az angliaiaké. Nőtt a munkanélküliség, 1933—1935 folyamán 24 000 embert vetettek börtönbe a „kommunizmus" vagy a kommunistákkal való szimpatizálás vádjával.

A munkásosztály állhatatosan harcolt a fasizmus és a háború elleni egységfront megteremtéséért. Az 1935 őszi helyi választásokon az együttvéve mintegy 100 000 tagot számláló két nagy szakszervezeti szövetség, a Munkaszövetség és az Általános Szakszervezeti Liga akcióegységmegállapodást kötött, majd 1936 januárjában a két szervezet egyesült.

Heves osztályharc lángolt fel a falun. Egy 1933 novemberében életbe lépett törvény értelmében a kormány rögzített árakat állapított meg a rizsre, és jelentékeny mennyiségű rizst vásárolt fel a parasztoktól. A legszegényebb parasztok, akik ősszel alacsony állami árakon adták el termésüket, tavasszal kénytelenek voltak drágán rizst vásárolni a piacon. 1934 végén és 1935 első felében a rossz termés következtében éhínség pusztított a parasztság soraiban. Mindennek következtében 1935—1936-ban két-háromszor annyi földbérleti konfliktusra került sor, mint 1929—1933-ban. 1936-ból 5500 ilyen konfliktusról tudunk. Az összeütközéseket főképpen a bérlőknek a földről való elűzése, a magas bérleti díj vagy a szabott áron történő állami rizsfelvásárlás idézte elő. A harcba a falusi szegényrétegeken kívül a középparasztok is belesodródtak. A szélesedő parasztmozgalom élén a baloldali parasztszövetségi egyesülés állott, amely követelte a föld átadását a parasztok kezébe és a leggyűlöltebb törvények eltörlését.

AZ 1936. ÉVI FASISZTA KATONAI PUCCS

Az uralkodó körök az osztályharc éleződésével párhuzamosan egyre erőteljesebben törekedtek a nyílt fasiszta katonai diktatúra megteremtésére. De e cél megvalósításának módszerei tekintetében nem jött létre köztük nézetazonosság.

A japán szoldateszka egyik csoportja, az úgynevezett Kokuhonsha — a „császári út" hívei —, amely a földesurakra és az „új konszernekre" támaszkodott, azt tűzte ki célul, hogy Japánban összeesküvések és puccsok útján „államszocializmust" kell létrehozni „a császárral a középpontban", és meg kell hódítani a szomszédos ázsiai országokat. Ez a csoport zömmel az úgynevezett „ifjú tisztekből" állt.

A szoldateszka másik szervezete, a Toseiha — az „ellenőrzés csoportja" — úgy vélte, hogy a meglevő államgépezetet kell megerősíteni, és a monarchista rendszer fasizálását összeesküvések és puccsok nélkül kell véghezvinni.

A szoldateszkán belüli ellentétek különösen élessé váltak, midőn Hayashi hadügyminiszter a Toseiha pozícióinak megerősítése végett tisztogatást hajtott végre a hadseregben. Ennek során elbocsátották a Kokuhonsha hangadóit, köztük az „ifjú tisztek" körében nagy befolyással bíró Mazakit, a katonai kiképzés felügyelőjét.

Az „ifjú tisztek" válaszképpen terrorcselekményhez folyamodtak: 1935. augusztus 12-én Aizawa alezredes lelőtte a Toseiha egyik vezérét, Nagata altábornagy hadműveleti főcsoportfőnökét.

A politikai helyzet a fasiszta katonai csoportosulásokra nézve kedvezőtlenül alakult. Az 1936. február 20-án lebonyolított parlamenti választások azt mutatták, hogy kalandorpolitikájuk egyre nagyobb ellenzésbe ütközik. A fasiszta szervezetek vereséget szenvedtek: összesen mintegy 200 000

BIVALYOK
Hszü Pej-hung. 1938

szavazatot kaptak, és csak öt mandátumhoz jutottak. A fasiszta jelszavakkal fellépő Seiyukai párt több mint másfélmillió szavazatot vesztett. A Minseito, amely kiadta „a fasizmussal való szembenállás és az alkotmányos kormányforma bevezetésének" jelszavát, megszilárdította helyzetét. Komoly sikert ért el a választásokon a szocialista párt: háborúellenes és antifasiszta jelszavakkal indulva 18 mandátumot szerzett.

Az „ifjú tisztek" elhatározták, hogy nyílt lázadás útján fasiszta katonai diktatúrát létesítenek Mazaki tábornokkal az élén. Február 26-án másfélezer lázadó akcióba lépett: elfoglaltak számos kormányépületet, és megkezdték a terrorcselekményeket: megölték Saito volt miniszterelnököt, Takahashi pénzügyminisztert, Vatanabe tábornokot, a katonai kiképzés felügyelőjét (Mazaki utódát). Okada miniszterelnöknek sikerült időben elmenekülnie rezidenciájából.

A lázadás azonban összeomlott, mivel a hadsereg és a flotta jelentős erői a Toseiha vezetése alatt álltak. A lázadók három napi ellenállás után megadták magukat. Aizawát és az összeesküvés 17 más vezetőjét agyonlőtték, 60 „ifjú tisztet" különböző tartamú börtönbüntetésre ítéltek, sokat tartalékállományba helyeztek vagy távoli országrészekbe vezényeltek.

A lázadás felszámolása után új kormány alakult a Toseiha katonai köreivel szoros kapcsolatban álló Hirota Koki elnöklete alatt. E körök követelésére elhatározást nyert, hogy hadügy-, illetve tengerészetügyi miniszternek a jövőben csak tényleges szolgálatot teljesítő tábornokokat, illetve tengernagyokat neveznek ki, ily módon biztosítva, hogy ne gyengüljön meg a szoldateszkának a kormány feletti ellenőrzése.

A Hirota-kormány egész sor reakciós intézkedést hozott: betiltotta május elseje megünneplését, törvényt hozott a „veszélyes levelezés ellenőrzéséről" és a „veszélyes gondolatok ellenőrzéséről", feloszlatta a hadiüzemekben működő szakszervezeteket stb. Külpolitikai téren folytatta a „nagy háború" diplomáciai előkészítését. 1936. november 25-én Japán aláírta a hitleri Németországgal az antikomintern paktumot. A Szovjetunió és a Mongol Népköztársaság határain újabb incidenseket provokáltak.

1937 elején a Hirota-kabinetet a nem kevésbé reakciós Hayashi-kormány váltotta fel. Még márciusban feloszlatta a parlamentet, új választásokat írt ki, arra számítva, hogy így megerősítheti pozícióit. Ám a választásokon a kormány ellenfelei nagy győzelmet arattak. Az udvari körök és a nagymonopóliumok erőfeszítései révén megalakult Konoye herceg kormánya. A hercegnek, aki mind a Toseihával, mind a Kokuhonshával kapcsolatban állt, sikerült nyélbe ütnie az összes földesúri-burzsoá pártok ideiglenes konszolidációját a háborús program elismerése és a parlament előjogainak fenntartása alapján. Megnyílt az út a „nagy háború" terveinek megvalósítása előtt.

3. A JAPÁN—KÍNAI HÁBORÚ. A NÉPI ELLENÁLLÁS ERŐINEK NÖVEKEDÉSE KÍNÁBAN

A HÁBORÚ KEZDETE

1937. július 7-én a japán csapatok a Peking környékén levő Liukoucsiao hídnál megtámadva a kínai alakulatokat, megkezdték második betörésüket Észak-Kínába, s a hadműveleteket rövidesen más tartományokra is kiterjesztették. A japán uralkodó körök arra számítottak, hogy Kína katonai és műszaki elmaradottsága s a központi kormány gyengesége — a helyi militaristák jelentős része nem engedelmeskedett a kormánynak — gyors sikert biztosít a japán hadseregnek, és a háború két-három hónap alatt véget ér.

Valóban, a hadműveletek alakulása gyors japán győzelmet jósolt. Észak-Kínában 300 000-es japán hadsereg harcolt, amelyet a háború első két hónapja alatt dobtak át Japánból. Július végén

a japán csapatok bevonultak Tiencsinbe és Pekingbe, augusztus folyamán pedig elfoglalták Nankout és Csangcsiakout (Kalgan). Augusztus 13-án a japán flotta Sanghajhoz érkezett, és tűz alá vette a kínai állásokat. Megindult a harc Sanghajért. Ebben a térségben a japán hadvezetés 100 000 főnyi jól felfegyverzett hadsereget összpontosított. Szeptemberben a japán egységek elfoglalták Tatungot, a Peking—Szujjüan vasút és a Sanhszi tartomány fővárosába, Tajjüanba vezető vonal találkozási pontját. Szeptember második felében bevonultak Paotingba (Hopej tartomány), október 10-én pedig elfoglalták Sicsiacsuang nagy vasúti csomópontot.

A JAPÁNELLENES NEMZETI EGYSÉGFRONT LÉTREHOZÁSA

Kína Kommunista Pártjának Központi Bizottsága már július 8-án általános nemzeti háborúra szólította fel a kínai népet a japán betolakodók ellen. Július 15-én a kommunista párt deklarációt tett közzé, amelyben együttműködési egyezmény megkötését javasolta a Kuomintangnak a következő alapon: harc a kínai nép függetlenségéért és szabadságáért, a nép mozgósítása nemzeti felszabadító háborúra az elvesztett területek visszaszerzéséért, Kína szuverenitásának és területi épségének helyreállításáért. A kommunista párt követelte Szun Jat-szen három elvének megvalósítását, s a maga részéről kötelezettséget vállalt valóra váltásukra, továbbá arra, hogy beszünteti a földesúri földek elkobzását, átszervezi a kommunisták vezetése alatt álló helyi hatalmi szerveket, új nevet ad a Vörös Hadseregnek és alárendeli az összes kínai fegyveres erők egységes parancsnokságának.

Augusztus 25-én Locsuanban (Senhszi tartomány) a Központi Bizottság politikai irodájának kibővített ülése elfogadta a „Japánnal szembeni ellenállás és a haza megmentésének programját". A program előirányozta az általános mozgósítást, a valóban népi háború megszervezését, a hátország megtisztítását a hazaárulóktól, az egész nemzet egyesítését a japán megszállók elleni harcra, az összes pártokat és csoportokat, a lakosság összes rétegeit és az egész hadsereget magában foglaló japánellenes nemzeti egységfront létrehozását. Az ülésen elhatározták, hogy népi ellenállási bázisokat létesítenek a japán fegyveres erők hátában. A parasztok helyzetének megkönnyítésére tervbe vették a földbérleti díj leszállítását és az uzsorakamat csökkentését.

A Kínai Néphadsereg vezetői.
Jobbról balra: Mao Ce-tung, Csu Te, Csou En-laj
Fénykép

A Kuomintang az általános hazafias felbuzdulás légkörében nem merte elvetni a kommunisták javaslatait. Szeptember 22-én a Kuomintang-sajtó közölte a kommunista párt júliusi deklarációját, szeptember 23-án pedig Csang Kaj-sek kijelentette, hogy a Kuomintang kész együttműködésre lépni a kommunistákkal.

Így megalakult a japánellenes nemzeti egységfront. Osztályösszetételét tekintve a legkülönbözőbb elemeket foglalta magában. Balszárnyát a kommunista párt vezette haladó tábor alkotta, amely a széles néptömegeket képviselte: a munkásosztályt, a parasztságot és a városi kispolgárság nagy részét. A nemzeti egységfront középső csoportjához tartozott a nemzeti burzsoázia (a kereskedelmi és

ipari középburzsoázia), a városi kispolgárság jómódú rétege, továbbá az elpolgáriasult földesurak és a Csang Kaj-sek-diktatúrával elégedetlen helyi militaristák egy része. Ebben a csoportban a vezető szerepet a nemzeti burzsoázia játszotta, amely arra törekedett, hogy Kínát független burzsoá állammá tegye, és korlátlan fejlődési lehetőségeket biztosítson a kapitalizmus számára. Ezért támogatta a nemzeti felszabadító harcot, elutasította a kapituláns politikát és a Kuomintang egypárt-diktatúráját, de ugyanakkor nem fogadta el az ország átalakításának forradalmi útját, melyet a kommunista párt hirdetett.

Végül a nemzeti front jobbszárnyán a Csang Kaj-sek-klikk vezette konzervatív tábor helyezkedett el: a nagybirtokosok és a komprádor burzsoázia. Ezeknek az Egyesült Államokra és Angliára orientálódó köröknek érdekük volt a japán támadás visszaverése, mert attól féltek, hogy Japán győzelme megrendíti helyzetüket. De féltek attól is, hogy a háború folyamán megnövekednek a kommunista párt által vezetett nép erői. Ezért igyekeztek érintetlenül megóvni a Kuomintang egypárt-diktatúráját. A konzervatív tábor a kapituláns magatartás fő góca volt.

A kommunista párt, szilárdan tartva magát ahhoz az elvhez, hogy a munkásosztály az egységfronton belül független és önálló, arra törekedett, hogy elszigetelje a konzervatívokat, leválassza a Kuomintangról és maga után vonja a közbenső erőket, a nemzeti burzsoáziát, a kispolgárság jómódú rétegét és az elpolgáriasult földesurakat. Ugyanakkor a párt nem mondott le arról, hogy bírálja a középen elhelyezkedő erők ingadozásait, hibáit. A kommunisták nagy energiával szervezték az ellenség hátában a népi partizánháborút, állandóan erősítve saját fegyveres erőiket. E taktika következetes megvalósítása tette lehetővé, hogy a kommunista párt a kínai nép nemzeti felszabadító háborújának valódi vezére legyen.

FELSZABADÍTOTT KÖRZETEK AZ ELLENSÉG HÁTÁBAN

1937 szeptemberében, amikor a Kuomintang-csapatok egyik vereséget a másik után szenvedték el, és nagy településeket engedtek át az ellenségnek, a kommunisták vezette népi fegyveres erők megkezdték szívós küzdelmüket a japánok ellen. A Vörös Hadsereg egységeiből alakított 8. had-

Kínai partizánosztag Kelet-Sanhsziban
Fénykép. 1937

sereget a Pinghszingkuan-hegyszorostól nyugatra összpontosították — ezen át vezetett a támadó japánok útja. Szeptember 25-én megkezdődött a pinghszingkuani csata. A támadó japán dandár nagy részét bekerítették, és kétnapos ütközetben megsemmisítették. A japánok több mint 3000 halottat, 100 tehergépkocsit, 20 nehéz- és könnyűgéppuskát vesztettek.

Október elején a 8. hadsereg egységei aktív hadműveleteket folytattak Sanhszi tartományban, majd behatoltak Csahar tartományba, és akcióba léptek a Peking—Hankou vasútvonal mentén, ahol a japán csapatok hátában több mint tíz járási székhelyet foglaltak el. A partizánháború kifejlődésével a japán hódítók két tűz közé kerültek: a kuomintangista „reguláris" front és a felszabadított körzetek kommunista frontja közé.

Nagy jelentőségre tett szert a Sanhszi—Csahar—Hopej felszabadított körzet, az első népi ellenállási bázis az ellenség hátországában. Ebben a körzetben a politikai hatalmat eleinte a kommunisták által alakított mozgósítási bizottság gyakorolta. A bizottság nagy népszerűségre tett szert, támogatta a parasztokat a földbérleti díj és az uzsorakamat csökkentéséért vívott harcukban. 1938 januárjában a hadsereg és a nép képviselőinek Fuping városában összeült kongresszusa megalakította a körzet választott kormányát, a közigazgatási tanácsot. Ez 25 százalékkal leszállította a földbérleti díjat, és elkobozta a japán imperializmus ügynökeinek vagyonát.

A japánokkal szembeni ellenállás fontos góca lett 1938-ban Észak-Kínában a Délkelet-Sanhszi körzet. A 8. hadsereg itt különleges ezredet szervezett a helyi vasutasokból, s ez sikeresen vette fel a harcot a japán betolakodókkal az észak-kínai vasúti fővonalakon.

AZ 1938. ÉVI JAPÁN TÁMADÁS

A japán csapatok 1937 november-decemberében elfoglalták Kelet-Kínában Sanghajt, Nankingot és Hangcsout, északon pedig Tajjüant, Sanhszi tartomány fővárosát. Átkelve a Huanghón, benyomultak Santung területére, és a kuomintangista parancsnokság árulása folytán harc nélkül elfoglalták Csinant, a tartomány fővárosát. 1938. január 10-én partra szálltak Csingtao kikötőjében.

De a kommunista párt santungi szervezete, élére állva a partizánosztagoknak, a tartomány központi részében japánellenes népi ellenállási támaszpontot szervezett.

A japán főparancsnokságnak az volt a szándéka, hogy összefüggő frontvonalat hoz létre a Tiencsin—Pukou vasúti fővonal mentén. Evégből 1938 januárjában egyszerre két irányból indított támadást: dél felől Nanking körzetéből, észak felől pedig Csinanból kiindulva. A Tiencsin—Pukou vasútvonal és a lunghaji vasútvonal találkozásánál fekvő Hszücsou városáért több mint négy hónapon át folyt a harc. A japán csapatok eleinte számos vereséget szenvedtek: a santungi partizánok bekerítették az 5. japán hadosztályt, és kézitusában teljesen megsemmisítették annak 9. dandárát. 1938 márciusában Tajercsuang mellett még két japán hadosztályt vertek szét elkeseredett harcokban. A japán csapatoknak csak az 1938. április 19-én megindított harmadik általános támadás eredményeképpen sikerült elfoglalniuk május 19-én Hszücsout és birtokba venni az egész Tiencsin—Pukou vasútvonalat.

1938. október 25-én a Kuomintang csapatai feladták Hankout. A Kuomintang-kormány Csungkingba helyezte át székhelyét. Ugyancsak októberben a japánok bevonultak Kantonba.

A japán hadseregnek ebben az időben már lassítania kellett előrenyomulását. Erőit egyre jobban szétforgácsolta az erősödő partizánháború. Kelet-Kínában, a Jangce alsó folyásánál, a Sanghaj—Nanking—Hangcsou háromszögben sikeres harcokat vívott az úgynevezett Új Negyedik Hadsereg. Ez 1938-ban alakult meg a Vörös Hadsereg azon alakulataiból, amelyek 1934-ben, a „hosszú menetelés" idején Közép-Kína hegyvidékein maradtak.

Dél-Kínában, Kuangtung tartományban, 1938-ban jött létre partizánbázis, miután a japánok elfoglalták Kantont. Partizánbázist létesítettek Hajnan szigetén is, amelyet a japán csapatok 1939

Sanghaj lakossága elhagyja a várost
Fénykép. 1937

A 8. hadsereg katonái harci állásban
Fénykép. 1938

februárjában hódítottak meg. Itt kommunista vezetéssel megalakult a Hajnani Japánellenes Független Önvédelmi Szövetség.

A japánok hátországában folyó küzdelembe az egész nép bekapcsolódott. A népi fegyveres erők megnövekedtek és megedződtek a harcokban. 1938-ban a 8. és az Új Negyedik Hadsereg létszáma elérte a 180 000 főt. A kínai nép hősies ellenállása meghiúsította a japán imperialistáknak Kína gyors meghódítására vonatkozó számításait.

A KUOMINTANG KAPITULÁNS POLITIKÁJA

A Kuomintang-kormány reakciós politikájában ez alatt az idő alatt semmi lényeges változás nem történt. A Kuomintang továbbra sem szándékozott lépéseket tenni az ország demokratizálása irányában, és még mindig abban reménykedett, hogy megegyezhet a japán imperialistákkal az 1937. július 7. előtti helyzet visszaállítása alapján. Tehát a Kuomintang-kormány kész volt a megszállók kezén hagyni egész Északkelet-Kínát és Észak-Kína egy részét.

A kuomintangista hadvezetés ahelyett, hogy támadó hadműveleteket szervezett volna a japánok ellen, nagy erőket fordított a Senhszi—Kanszu—Ninghszia Külön Határterület blokád alatt tartására. 1938 decemberében Hopej tartományban kuomintangista csapatok megtámadták a 8. hadsereg alakulatait. Ugyanebben a hónapban Vang Csing-vej — Csang Kaj-sek helyettese a Kuomintang pártapparátusában — több más kuomintangista vezetővel együtt átszökött a japánokhoz. Ezt követően Csang Kaj-sek kifejezésre juttatta, hogy kész béketárgyalásokat kezdeni a japán kormánnyal, s evégett 1939-ben titokban Hongkongba küldte megbízottját.

A Kuomintang népellenes, kapituláns politikája következtében a fronton egymást követték a vereségek. Két esztendő alatt hatalmas terület került a japánok kezére, a legfontosabb ipari központokkal és szinte az egész vasúthálózattal. 1938 végétől kezdve a japán megszállók egyre nagyobb erőket vetettek be a felszabadított körzetek ellen.

Ettől az időtől fogva a kínai nép japánellenes küzdelmének fő erejévé a kommunista párt által vezetett hadseregek, a háború fő frontjává az ellenség hátországában levő felszabadított körzetek váltak.

A KÍNAI NÉP NEMZETI FELSZABADÍTÓ HÁBORÚJA ÉS A NAGYHATALMAK POLITIKÁJA

Az erősödő japán agresszió körülményei között igen nagy jelentősége volt a Szovjetunió és Kína által 1937. augusztus 21-én aláírt megnemtámadási szerződésnek. Az első cikkely így hangzott: „A magas szerződő felek ünnepélyesen kijelentik, hogy elítélik a háborúnak a nemzetközi viták megoldására való igénybevételét, s egymáshoz való viszonyukban lemondanak a háborúról mint a nemzeti politika eszközéről; eme kötelezettség folyományaként kötelezik magukat, hogy tartózkodnak egymás megtámadásától mind egyedül, mind egy vagy több más hatalommal együtt."

A szerződésnek, amelyet a szovjet kormány indítványozott, s amelyet a Szovjetunió népeinek a kínai nép harcával való mély együttérzése hatott át, az volt a célja, hogy megmutassa minden országnak a háborús veszély elleni harc útját. A Szovjetunió változatlanul barátja maradt a kínai népnek. A szovjet kormány Japánhoz intézett tiltakozó jegyzékeiben felemelte szavát a kínai városok ismételt bombázása és a japán szoldateszka egyéb barbár cselekedetei ellen, amelyek sok áldozatot követeltek a békés lakosság köréből. A Kínában harcoló szovjet önkéntes pilóták részt vettek Hankou, Csungking és sok más város megvédelmezésében a japán légitámadások ellen.

A szovjet kormány 1938-ban 100 millió amerikai dollár összegű kölcsönt nyújtott Kínának, majd 1939-ben újabb hitelt, 150 millió amerikai dollár értékben. E hiteleket a szovjet kormány önzetlen segítségnek szánta, nem kötötte semmiféle politikai feltételhez vagy garancia-

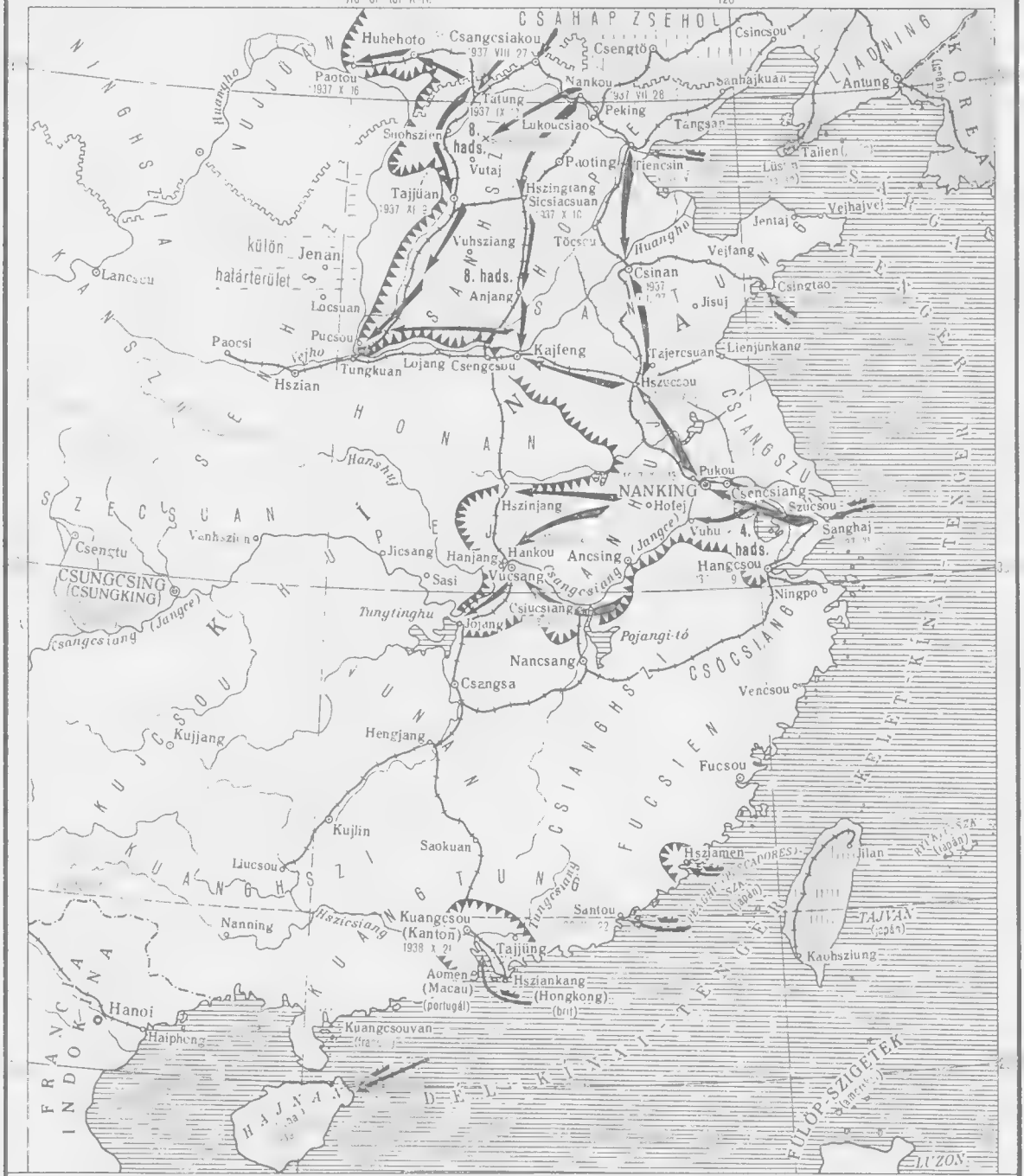

A KÍNAI NÉP NEMZETI FELSZABADÍTÓ HÁBORÚJA A JAPÁN AGRESSZIÓ ELLEN 1937–1939

A japán csapatok által 1937 júliusáig megszállt területek

A japán csapatok és flotta hadműveletei

Nagyobb városok és Hajnan japán kézre kerülésének időpontja

A Kuomintag-csapatok frontvonala 1939 elején

A 8. hadsereg, az új 4. hadsereg és a partizánok által 1939 elején felszabadított körzetek

150 0 150 300 km

Bombázás után
Csiang Csao-ho. 1938—1939

követelésekhez. Az 1939-ben kötött szovjet—kínai kereskedelmi szerződés szintén igen előnyös volt Kínára nézve, segítségére volt abban, hogy megküzdjön a japán blokád teremtette nehézségekkel.

Gyökeresen más álláspontra helyezkedtek a nyugati hatalmak. Noha a japán területhódítás mélyen sértette mind Kínával, mind az egész csendes-óceáni medencével kapcsolatos érdekeiket, az agresszort ösztönző politikát folytattak, Japánt az „antikommunizmus fő erejének" tekintve a Távol-Keleten, amely hivatott leszámolni a kínai nemzeti felszabadító mozgalommal és csapást mérni a Szovjetunióra.

A japán támadás után az Egyesült Államok kijelentette, hogy a „kínai konfliktussal" kapcsolatban „baráti, elfogulatlan álláspontot" foglal el, és nem volt hajlandó felelőssé tenni Japánt a Kína elleni háború kirobbantásáért. Ugyanilyen álláspontra helyezkedett az angol kormány is.

Noha Japán nyilvánvalóan megsértette a washingtoni kilenchatalmi szerződést, a Briand—Kellogg-paktumot és számos más nemzetközi egyezményt, a Népszövetség sem lépett fel kellő eréllyel. A „japán—kínai konfliktus" megtárgyalásának eredményeképpen úgy döntött, hogy a kérdést az 1922-es washingtoni konferencián részt vett hatalmak értekezlete elé utalja.

1937 november elején Brüsszelben megnyílt az 1922. évi washingtoni szerződést aláíró hatalmak konferenciája, hogy megvitassa a Távol-Keleten kialakult helyzetet. A konferencián képviseltette magát Anglia, az Egyesült Államok, Kína, Franciaország, Olaszország, Portugália, Belgium és Hollandia, továbbá a washingtoni szerződéshez utólag csatlakozott Norvégia, Dánia, Svédország, Bolívia és Mexikó. Elküldte delegációját három brit domínium, Kanada, Ausztrália és Új-Zéland, továbbá India. Japán és Németország megtagadta a konferencián való részvételt. A Szovjetunió, noha nem csatlakozott a washingtoni szerződéshez, szintén delegációt küldött a brüsszeli konferenciára, hogy védelmezze a kínai nép érdekeit. A konferencián a kínai küldöttség követelte, hogy rendeljenek el gazdasági szankciókat az agresszor ellen, és hozzanak határozatot Kína megsegítésére. A szovjet küldöttség támogatta ezt a követelést, a Népszövetség alapokmányának 16. cikkelye értelmében kollektív szankciókat sürgetett Japán ellen.

Ha a Népszövetséghez tartozó összes hatalmak gazdasági szankciókat alkalmaznak Japán ellen, ez hozzájárulhatott volna az agresszor megfékezéséhez, hiszen a japán nyersanyagbehozatalnak körülbelül háromnegyed részét Nagy-Britannia, az Egyesült Államok, Kína (Mandzsúria nélkül), Hollandia, Indonézia, Franciaország és Indokína szolgáltatta. Japán több stratégiai fontosságú nyersanyag (a vasérc, az ólom, az ón és a mangán) terén szinte teljes mértékben a Nagy-Britanniából, az Egyesült Államokból és Hollandiából érkező behozataltól függött. Franciaország, Anglia és az Egyesült Államok azonban nem támogatta a szankciókra vonatkozó javaslatot. Delbos francia külügyminiszter kijelentette, hogy „semmiféle erőszakos határozat sem rendezheti sem jogilag, sem gyakorlatilag hatékonyan és kielégítően Japán és Kína viszonyát". Eden, az angol és Davis, az amerikai küldöttség vezetője azonnal csatlakozott Delbos állásfoglalásához. Az olasz küldött, aki a tengelyhatalmak szócsöveként szerepelt, nyíltan helyeselte a japán agressziót.

A brüsszeli konferencia végül arra szorítkozott, hogy deklaratív jellegű határozatokat hozott; leszögezte, hogy Japán megszegte a washingtoni kilenchatalmi szerződést, és javasolta Japánnak a hadműveletek beszüntetését — de semmiféle intézkedést nem irányzott elő az agresszor ellen.

1937. november 24-én a brüsszeli konferenciát berekesztették.

Az Egyesült Államok és Anglia reakciós körei ezután is segítséget nyújtottak a japán militaristáknak. 1938-ban Japán az Egyesült Államoktól 125 millió dollárt kapott kölcsönök és hitelek formájában, ezenkívül nagy mennyiségű szerszámgépet, katonai felszerelést és fegyvert. Anglia segítségére volt Japánnak a Kínába irányuló hadianyag-szállítás lebonyolításában. A Brit Birodalom Japán második legnagyobb stratégiai nyersanyag-szállítója lett: 1938-ban Japán e nyersanyagok 20 százalékát a birodalom országaiból importálta. Angol bankárok finanszírozták Japánnak Németországgal és Olaszországgal lebonyolított kereskedelmi műveleteit.

XXII. FEJEZET

A REAKCIÓ ERŐSÖDÉSE TÖRÖKORSZÁGBAN ÉS IRÁNBAN

A harmincas évek közepétől Törökország és Irán bel- és külpolitikájában számottevően erősödtek a reakciós tendenciák. Ennek egyrészt az volt az oka, hogy az uralkodó burzsoá-földesúri körök a világgazdasági válság okozta nehézségeket a dolgozók rovására akarták megoldani, másrészt pedig az, hogy az imperialista hatalmak arra törekedtek, hogy ezeket az országokat befolyásuk alá vonják, gazdasági erőforrásaikat és katonai-stratégiai lehetőségeiket a Szovjetunió elleni háború előkészítésére használják fel.

1. TÖRÖKORSZÁG

A kemalista forradalom eredményeképpen hatalomra került török nemzeti burzsoázia nem hajtott végre gyökeres társadalmi-gazdasági átalakulást, beérte felszínes reformokkal, amelyek az államapparátusban és a mindennapi életben, a szokásokban élő feudális maradványok felszámolását célozták. E reformok objektíve haladó jellegűek voltak, de alig érintették a termelési viszonyokat.

A nemzeti burzsoázia, miután politikailag megerősödött, igyekezett megszilárdítani gazdasági pozícióit is. Az iparfejlesztés azonban roppant lassan haladt előre. A török magántőkét nem nagyon vonzotta az ipar: jóval nagyobb haszonnal kecsegtette a kereskedelem, kivált a külkereskedelem. A nemzeti burzsoázia, tőkéit a külkereskedelembe fektetve be, fokozatosan összeolvadt egykori ellenfelével, Isztambul és a többi kikötő komprádor burzsoáziájával. Ez a folyamat a kormányon levő Köztársasági Néppárt politikájában is visszatükröződött: a párt egyre inkább eltávolodott a nemzeti pozícióktól.

A MEZŐGAZDASÁG HELYZETE

A köztársasági kormány nem oldotta meg az agrárkérdést. Akárcsak a szultáni kormányzat idején, a török falut továbbra is a földesúri nagybirtok és a kisparaszti földhasználat jellemezte. Ezt a kormánykörök is beismerték. „Valósággal megszámlálhatatlanok nálunk a földnélküli földművelők — mondotta 1936-ban Ismet Inönü miniszterelnök. — Még a leggazdagabb vidékeken is a parasztoknak közel a fele nem földtulajdonos és arra kényszerül, hogy rendkívül nehéz feltételek mellett mások földjeit művelje." Óriási földterületek hevertek parlagon. 1934-ben a művelésre alkalmas földnek alig 14 százalékát vetették be. A parasztoknak nem volt módjuk a szűzföldek feltörésére. A falu a részes művelés, a ledolgozás, az uzsora bilincseiben vergődött.

A földművelés technikája igen alacsony színvonalon állt. A legfőbb szerszám változatlanul

Szántás karasapannal
Fénykép. 1939

a karasapan (vascsoroszlyás faeke) volt. 1936-ban az egész országban mindössze 410 000 vasekét és körülbelül 1000 traktort számláltak össze. Az 1938-ban Ankarában tartott mezőgazdasági kongresszus határozata megállapította, hogy minden eszközzel ösztönözni kell a föld megmunkálását, akár lóvontatású ekével is.

A kormány több törvényt és közigazgatási intézkedést hozott annak érdekében, hogy növelje a mezőgazdaság hozamát és árutermelését, kibővítse a belső piacot és enyhítse a parasztok erősödő elégedetlenségét. Egy 1935-ös törvény kimondta, hogy a vakuf-földeket hasz-

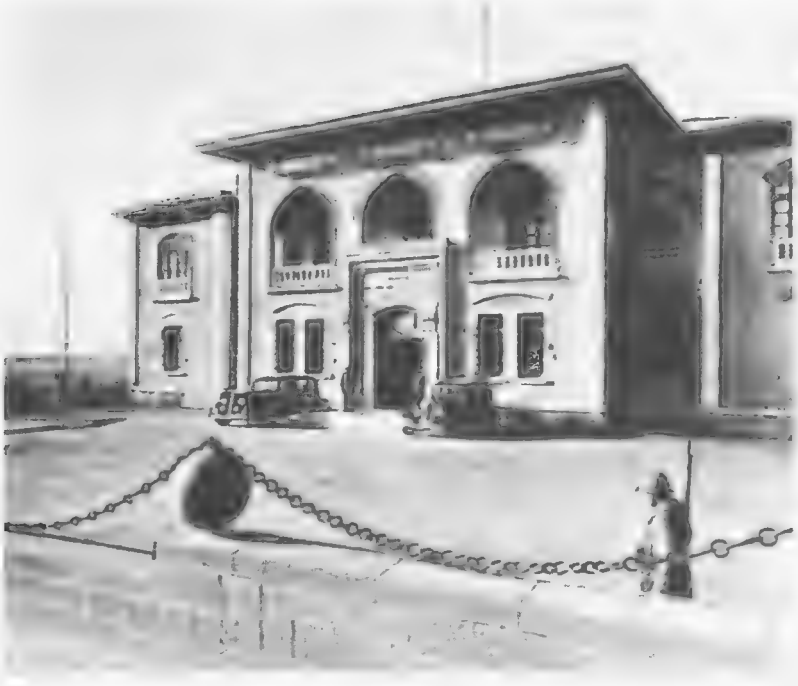

A parlament épülete Ankarában
Fénykép. 1934

A kayseri textilkombinát
Fénykép. 1935

náló személyek megszerezhetik a telek tulajdonjogát, 20 évi haszonbérnek megfelelő összeg kifizetése ellenében. Ez a feltétel a parasztok nagy tömegei számára gyakorlatilag teljesíthetetlen volt. A kormány több rendeletet adott ki a kincstári földek kiárusítására vonatkozóan is. E földek nagy része azonban a módos parasztok kezébe került. Nem vezetett pozitív eredményekre az az 1937-ben elfogadott alkotmánykiegészítés sem, mely szerint „külön törvényekben kell megszabni a parasztok földhöz juttatása, illetőleg az erdők állami kezelésbe vétele céljából elidegenítésre kerülő földekért és erdőkért kifizetendő összegeket, továbbá ezen összegek kifizetésének módozatait". 1938-ban a kölcsönkamatot 8,5 százalékban maximálták, de az uzsora továbbra is virágzott, az állami kölcsönökhöz és hitelekhez csak a földesurak és a gazdagparasztok jutottak hozzá.

AZ ETATIZMUS

A nemzeti burzsoázia gazdaságpolitikájának alapelvéül az úgynevezett etatizmus szolgált (a francia „état" = „állam" szóból). Az etatizmus megkövetelte az államnak a gazdasági életbe való beavatkozását, a hazai magántőke támogatását és az államkapitalizmus kifejlesztését az iparban és a közlekedési hálózat kiépítésében. Az etatizmust Törökország gazdasági elmaradottsága tette szükségessé. A nemzeti burzsoázia, amely szívesebben helyezte el tőkéit azokban a gazdasági ágakban, amelyek nagyobb profitot hoztak (kereskedelem — elsősorban külkereskedelem —, bankügy), az államapparátust és az állami költségvetést igyekezett felhasználni a hazai ipar kiépítésére. A nemzeti ipar az állam segítsége nélkül nem erősödhetett volna meg, nem tudott volna ellenállni a külföldi tőke nyomásának.

Duzzasztógát Ankara környékén
Fénykép. 1939

A köztársaság első éveiben az etatizmus még nem érvényesült erősen. De a világgazdasági válság, veszélybe sodorva az ország kereskedelmi és fizetési mérlegét, erős lökést adott az ipari beruházásoknak. Az iparfejlesztés elsősorban az addig külföldről behozott áruk termelésének fokozására és az exportlehetőségek növelésére irányult. Az etatizmus hivatalosan is a Köztársasági Néppárt egyik alapelve lett (később, 1937-ben, beiktatták a köztársaság alkotmányába is). Az 1934-ben jóváhagyott „ötéves terv" számos állami vállalat építését irányozta elő, főleg a könnyűipar területén. Az építkezések finanszírozására és az állami vállalatok irányítására külön bankokat létesítettek: a Sümerbankot — ez főleg a feldolgozó iparba eszközölt tőkebefektetéseket — és az Eti Bankot, amely az állami kitermelő ipart ellenőrizte. Az állam majdnem minden külföldi koncessziót megváltott — többek között a vasúti és bányaipari koncessziókat —, és megkezdte új vasútvonalak építését. Az állami vállalatok mellett lassanként a magánkézen levő iparvállalatok is fejlődésnek indultak.

Törökország a hazai ipar kifejlesztésében nagy segítséget kapott a Szovjetuniótól. A világválság idején, midőn Törökország igen súlyos helyzetbe került, a szovjet kormány nyolcmillió amerikai aranydollár összegű kamatmentes kölcsönt és műszaki segítséget adott a törököknek. A szovjet hitelből és szovjet szakemberek részvételével két nagy textil-(pamut-)ipari kombinát épült Kayseriben, illetve Nazilliben.

Az etatista politika haladó szerepet játszott: hozzájárult a nemzeti függetlenség megerősödéséhez. A legalább 10 munkást foglalkoztató vállalatok bruttó termelési értéke 1927-ben 58 millió, 1939-ben már 331 millió líra volt. Az újonnan épült nagyobb állami üzemek közé tartoztak a kayseri és nazilli kombináton kívül az izmiti és isztambuli papír- és cellulózgyárak, a büyükderei

(Isztambul peremvárosa) gyufagyár, a kütahyai porcelángyár, a bursai, ereğli (Konya vilajet) és malatyai textilgyárak, több cukorgyár stb.

Egészében véve azonban a török ipar továbbra is elmaradott volt. Falun és városon még mindig jelentős szerepet játszott a kisárutermelő kézműipar: az iparűző népességnek több mint a felét foglalkoztatta, és az ipari termelés egynegyedét adta. Nehézipar és gépgyártás egyáltalán nem létezett. Csak 1939-ben helyezték üzembe részlegesen Karabükben az első törökországi kohászati kombinátot, melyet egy angol cég épített.

A DOLGOZÓK HARCA JOGAIKÉRT. A REAKCIÓ TERRORJA

Az ország kapitalista fejlődése, amelyet a kézművesek és parasztok további elszegényedése kísért, lényeges változásokat eredményezett a proletariátus helyzetében és összetételében. 1939-ben az ipar, a közlekedés és az építőipar körülbelül 850 000 bérmunkást foglalkoztatott. A 10 munkásnál többet foglalkoztató üzemek munkásainak fele a fogyasztási cikkeket termelő iparban dolgozott (mezőgazdasági terményfeldolgozó üzemek, textilgyárak). A munkások egy része fenntartotta kapcsolatát a mezőgazdasággal, s ez állandó munkaerő-fluktuációt okozott. A munkások zöme kisüzemekben szóródott szét. De már megjelentek olyan vállalatok is, amelyeknél több mint ezer munkás dolgozott — például a szovjet segítséggel épült kayseri és nazilli textilkombinátok (2630, illetve 2225 munkás). Fokozatosan kialakult az állandó jellegű textiles, vasutas, kohász, fémöntő, bányász szakmunkásgárda. Az addiginál sokkal nagyobb mértékben kapcsolódtak be az ipari termelésbe a nők: 1937-ben a gyári munkások 19 százaléka nő volt.

A munkások szörnyű nyomorban éltek. Jogaikat egészen 1936-ig semmiféle jogszabály nem biztosította. 1936-ban fogadta el a medzslisz Törökország első munkatörvényét. A törvény bevezette a nyolcórás munkanapot, a heti munkaszüneti napot, a fizetett szabadságot és a társadalombiztosítás egyes elemeit. De a törvény hatálya csak a legalább 10 munkást foglalkoztató vállalatokra terjedt ki. Hatóköréből kimaradtak a vasutasok, a vízi közlekedés munkásai, a mezőgazdasági cselédek, a kisüzemi munkások túlnyomó része. A törvény tiltotta a sztrájkot; a sztrájkban való részvételt pénzbüntetéssel, sok esetben pénz- és börtönbüntetéssel sújtotta.

1935. évi hivatalos adatok szerint Isztambulban egy öttagú család létminimuma majdnem ötször akkora volt, mint a munkások átlagbére. Még rosszabb helyzetben voltak a bedolgozó munkások. 1938-ban a kézi textilkészítés egyik központjában, Denizliben, egy öttagú család keresete jóval kevesebb volt, mint Isztambulban egy textilgyári segédmunkás bére.

1938—1939-ben az egyenes adók ötszörösen múlták felül az 1930—1931. évieket. Többek között felemelték a jövedelmi adót, új adót vezettek be a „légierők támogatására".

A nehéz megélhetési viszonyok — melyek különösen súlyossá váltak a világgazdasági válság éveiben —, a kíméletlen kizsákmányolás és a jogfosztottság hatására erősödtek a török proletariátus megmozdulásai. A tilalom ellenére sztrájkba léptek az ortaköyi és galatai (Isztambul külvárosa) dohánygyári munkások, a nagy izmiri fügefeldolgozó üzem munkásai, a fethiyei és zonguldaki bányászok. Sztrájkoltak ezenkívül szállítómunkások, tengerészek, villamosvasúti alkalmazottak, textilipari munkások.

A mély illegalitásban dolgozó kommunista párt május elsejei összejöveteleket szervezett, röplapokat és kiáltványokat adott ki. Időnként sikerült megszervezni illegális újságok és folyóiratok kinyomtatását és terjesztését is. Tömegkapcsolataik kiszélesítése céljából a kommunisták a nép létérdekeit szolgáló részkövetelésekét vetettek fel; követelték a munkabérek emelését, munkanélkülisegély bevezetését, szólás-, sajtó- és gyülekezési szabadságot, a Szovjetunió és Törökország közötti barátság erősítését. A parasztság érdekében a párt követelte a haszonbér megszüntetését, a földesúri birtokok és felszerelésük paraszti kézre adását, az uzsoraadósságok eltörlését.

A kormány kíméletlen hatósági erőszakot alkalmazott a kommunisták és más demokratikus elemek ellen. A nagyvárosokban rendszeresen razziákat tartottak a „kommunistagyanús elemek" ellen, Izmirben, Ankarában és más városokban provokációs kommunistaellenes pereket rendeztek. A híres költőt, Nazim Hikmetet, többször is börtönbüntetésre ítélték.

A MONTREUX-I KONFERENCIA

Törökország külpolitikájában is erősödtek a reakciós tendenciák. 1935 végén az angol diplomáciának, kihasználva a Földközi-tenger medencéjében kialakult feszült helyzetet és az olasz—török viszony megromlását, sikerült rábírnia Törökországot, hogy — Görögországgal és Jugoszláviával együtt — csatlakozzék egy földközi-tengeri gentlemen's agreementhez, amely előírta a kölcsönös segélynyújtást az olasz flotta támadása esetére. Ez gyakorlatilag azt jelentette, hogy Törökország az angol politika befolyási övezetébe került. Anglia ennek fejében a török kormánnyal folytatott titkos tárgyalásokon megígérte, hogy támogatja — amit addig ellenzett — a fekete-tengeri szorosokra vonatkozó 1923. évi lausanne-i egyezmény felülvizsgálatát.

1936. április 11-én a török kormány azzal a javaslattal fordult az 1922—1923-as lausanne-i konferencia résztvevőihez, hogy hívjanak össze konferenciát a tengerszorosokról szóló egyezmény revíziója céljából. A szovjet kormány április 16-i jegyzékében hozzájárulását adta a török indítványhoz. Pozitív válasz érkezett a lausanne-i konferencián résztvett többi érdekelt államtól is, kivéve Olaszországot, amely kijelentette, hogy mindaddig nem küld delegációt, amíg a hatalmak fenntartják az ellene irányuló gazdasági szankciókat.

A konferencia 1936. június 22-én nyílt meg a svájci Montreux-ben Törökország, a Szovjetunió, Anglia, Ausztrália, Franciaország, Bulgária, Görögország, Románia, Jugoszlávia és Japán részvételével.

Már a konferencia legelején egyetértés jött létre abban a kérdésben, hogy a bonyolulttá vált nemzetközi helyzetben jogot kell adni a Dardanellák megerődítésére (remilitarizálására). A tengerszorosok rezsimjének kérdése körül azonban heves vita lángolt fel. A konferencián két politikai irányvonal ütközött meg egymással. A Szovjetunió a konferenciát a béke megszilárdításáért vívott harc láncszemének tekintette; olyan szabályzat elfogadtatására törekedett, amely garantálja a szovjetország és a többi fekete-tengeri állam biztonságát. A szovjet küldöttség ezért azt javasolta, hogy korlátozzák a nem fekete-tengeri hatalmak hadihajóinak a Dardanellákon való áthaladását, a fekete-tengeri államok viszont, amelyek számára a szorosok az óceánnal való összeköttetés kizárólagos útját jelentik, nyerjenek jogot arra, hogy hadiflottájuk akadálytalanul kihajózhasson a Fekete-tengerről az Égei-tengerre és vissza.

Ezzel ellentétes álláspontot képviselt az angol delegáció. Semmibe véve a fekete-tengeri államok különleges helyzetét, valamennyi hatalom „egyenlősége" mellett szállt síkra a szorosok használata, a hadihajók áthaladása tekintetében. E mögött valójában az a törekvés húzódott meg, hogy vagy az imperialista hatalmak hadihajói nyerjenek korlátlan bejárást a Fekete-tengerre, vagy pedig zárják el a szorosokat minden hatalom, köztük a Szovjetunió hadihajói elől, azaz a szovjet hadiflottát zárják be a Fekete-tengerre. Noha Anglia álláspontja Törökország érdekeit is sértette, a montreux-i konferencián a török delegáció az angolok mellé állt, és támogatta legfontosabb javaslataikat, köztük a fekete-tengeri és a nem fekete-tengeri államok „jogegyenlőségét" is.

A szovjet kormány határozott álláspontjának jóvoltából a konferencia mégis pozitív eredménnyel zárult. 1936. július 20-án Montreux-ben aláírták az új egyezményt a tengerszorosok rezsimjéről. Az egyezmény megszüntette az 1923-ban létrehozott nemzetközi tengerszoros-bizottságot, s elismerte Törökország jogát a Dardanellák remilitarizálására. Megerősítette a kereskedelmi hajózás szabadságát a szorosokon át valamennyi állam számára békében és háborúban egyaránt. A legfonto-

sabb kérdésben — a hadihajók áthaladása terén — az egyezmény különbséget tett a fekete-tengeri és a nem fekete-tengeri hatalmak között. A fekete-tengeri hatalmak gyakorlatilag korlátlan jogot nyertek arra, hogy békeidőben bármilyen osztályhoz tartozó hadihajóik áthaladhassanak a Dardanellákon, ezzel szemben a nem fekete-tengeri államok jogait e téren lényegesen korlátozták: a Fekete-tengeren tartózkodó hadihajóik össztérfogata együttvéve nem haladhatta meg a 30 000 tonnát, egy-egy állam hadihajóinak össztérfogata pedig a 20 000 tonnát; hadihajóik legfeljebb 21 napig tartózkodhattak a Fekete-tengeren. Háború esetén, ha abban Törökország nem vesz részt, a szorosokat le kell zárni valamennyi hadviselő állam hadihajói előtt, ha pedig Törökország is hadviselő fél, a hadihajók áthaladása „kizárólag a török kormány belátásától függ". Az egyezmény kötelezte Törökországot, hogy tekintse irányadónak magára nézve az agresszió áldozatának megsegítésére vonatkozó népszövetségi határozatokat (ez a kikötés később a Népszövetség csődje következtében hatályát vesztette).

A montreux-i egyezmény kétségtelenül pozitív jelentőségű volt a fekete-tengeri államok biztonságának megszilárdítása terén. De nem zárta ki a török részről elkövetett visszaélések lehetőségét, pedig ez a török vezető köröknek a nemzeti politika elveitől való további eltávolodása esetén reális veszéllyé válhatott. Ilyen tendenciák már a montreux-i konferencia előtt mutatkoztak, a török burzsoázián és a Köztársasági Néppárton belül végbemenő eltolódások tükröződéseképpen.

AZ ERŐVISZONYOK MEGVÁLTOZÁSA A KÖZTÁRSASÁGI NÉPPÁRTBAN

A harmincas évek közepére befejeződött a nemzeti és a komprádor burzsoázia összenövése. Ezzel összefüggésben a burzsoázia táborán belül erőátcsoportosulás ment végbe. A burzsoáziának a hazai ipar fejlesztésében érdekelt része harcolt az etatizmus megszilárdításáért, támogatta az ország szuverenitásának megszilárdítására irányuló politikát, szembeszegült az imperialista hatalmak nyomásával. A burzsoázia másik, noha csekély számú, de nagy befolyással bíró része — főképp a külkereskedelemmel és a bankügyletekkel kapcsolatban álló nagyburzsoázia — közeledést akart a külföldi monopoltőkéhez, és kész volt a nemzeti érdekek rovására engedményeket tenni az imperialistáknak. Ennek megfelelően az uralmon levő Köztársasági Néppárton belül is megváltoztak az erőviszonyok. A párt vezére, Kemal Atatürk köztársasági elnök, ingadozásai ellenére még mindig kitartott az önálló nemzeti politika általános irányvonala mellett, s ezért hű akart maradni a szovjet—török barátsághoz, melyben a török állam független létének biztosítékát látta. A szóban forgó időszakban erősödött a szovjet—török gazdasági együttműködés: 1934-ben szerződést kötöttek szovjet ipari hitel felhasználásáról; 1935-ben további 10 évre meghosszabbították az 1925. évi barátsági és semlegességi szerződés, továbbá az 1929. és 1931. évi kiegészítő jegyzőkönyvek érvényét; a két állam, ha zökkenőkkel is, együttműködött a nemzetközi porondon.

A Köztársasági Néppárton belül azonban erősödőben voltak a reakciós elemek; ezek különösen erőteljes tevékenységbe fogtak 1936 nyarától, amikor Atatürk súlyosan megbetegedett. 1937-ben az elnök teljesen visszavonult a közügyektől, s Celal Bayar, akit ugyanezen év őszén neveztek ki miniszterelnökké, még reakciósabb politikát folytatott, mint annak idején Ismet Inönü.

1938-ban politikai amnesztiát hirdettek, amely kiterjedt a nemzeti küzdelemnek a húszas években elítélt ellenségeire, de nem vonatkozott a kommunistákra és más demokratikus elemekre. Azok ellen a török állampolgárok ellen, akik önkéntesként Spanyolországba akartak utazni, hogy harcoljanak a fasiszta lázadók és intervenciósok ellen, bírósági eljárást indítottak. Reakciós sajtótörvényt hoztak. A török lapok fajgyűlölő propagandát folytattak. A „politikai és nemzeti egységre ártalmas" szervezetek elleni harc ürügyén 1938-ban „egyesületi törvényt" hoztak, amely gyakorlatilag minden demokratikus szervezetet betiltott.

A nemzeti kérdésben soviniszta politika jutott érvényre. Az uralkodó osztályok arra töreked-

tek, hogy eltörökösítsék a nemzeti kisebbségeket: a kurdokat, arabokat, grúzokat stb. A hivatalos statisztikákban a népesség nemzeti összetételére vonatkozó adatokat az anyanyelvre vonatkozó adatokkal helyettesítették, a törökökhöz sorolva mindenkit, aki a törököt vallotta anyanyelvének. A nemzeti kisebbségeknek nem adták meg az anyanyelvű oktatás lehetőségét, korlátozták mozgásukat az ország területén, diszkriminációkat alkalmaztak velük szemben az adóztatás terén, elzárták előlük az állami hivatalokat és a tisztikart. A kurd többségű délkeleti vilajetekben szándékosan hátráltatták a gazdasági fejlődést; az itt létesített külön közigazgatási rendszer — az úgynevezett főfelügyelet — megkönnyítette a kormány számára a megtorló rendszabályok alkalmazását. A nemzeti elnyomás és a súlyos adóteher a kurdokat szinte állandó forrongásban tartotta, ami időnként nyílt felkelésekbe csapott át. A legnagyobb ilyen felkelés 1937-ben robbant ki; a felkelők száma elérte a 30 000 főt, s a harcok másfél évig tartottak. A kormánynak csak 1938 augusztusában, három hadtest bevetésével sikerült úrrá lenni a helyzeten. A felkelőkkel kegyetlenül leszámoltak. A kurd törzsek körében azonban később is sor került zavargásokra.

1938. november 10-én Kemal Atatürk meghalt. Utódául Ismet Inönüt választották köztársasági elnökké és a Köztársasági Néppárt elnökévé. Inönü kijelentette, hogy Atatürk elveit fogja követni, a valóságban azonban magas állami méltóságokba helyezte Atatürk számos ellenfelét. Külpolitikai téren a török kormány lavírozni igyekezett a két imperialista csoportosulás — az angol—francia tömb és a tengelyhatalmak — között, melyek mindegyike arra törekedett, hogy Törökországot stratégiai hídfőállássá építse ki, a maga eszközévé tegye a közelgő világháborúban.

2. IRÁN

A „hut 3-i" (1921. február 21.) államcsíny eredményeképpen kialakult burzsoá-földesúri blokk Riza kán katonai diktatúrája, majd — miután 1925 végén Riza kánt a sahi trónra emelték — a Pehlevi-monarchia támasza lett.

A HATALOM KÖZPONTOSÍTÁSA. REFORMOK AZ OKTATÁS ÉS AZ ÉLETMÓD TERÜLETÉN

Riza sah egész politikája a diktatórikus rendszer további megszilárdítására irányult. Emellett a polgári fejlődés is megkövetelte a központosító rendszabályokat és bizonyos közigazgatási és igazságszolgáltatási reformokat. Riza sah kormánya az új hadseregre támaszkodva és felhasználva a húszas évek közepén kiépült országutakat, szétzúzta az engedetlen feudális kánok szeparatista megmozdulásait. Kegyetlen módszerekkel lefegyverezték a legharciasabb törzseket, a kurdokat, a lurokat, a bahtijarokat.

A Koránon és a muzulmán jogon alapuló jogszabályok helyett új kereskedelmi, büntető- és polgári törvénykönyvet dolgoztak ki, lényegében francia mintára. A központosítást és a burzsoá-földesúri állam megszilárdítását szolgálta az 1938. évi közigazgatási reform is. Az országot tíz tartományra (osztan) osztották fel, amelyek 49 területre (sahresztan) tagolódtak. Az összes fontos közigazgatási tisztségeket — köztük a tartományi főkormányzóságokat — Riza sah híveivel töltötték be. A helyi szeparatizmus leküzdése végett az újonnan kijelölt tartományok határai nem estek egybe a régi közigazgatási beosztással.

A kormány több reformot hajtott végre az oktatás és az életmód területén. Az iskolák többségét kivonták a papság ellenőrzése alól. Teheránban egyetemet nyitottak. Megváltoztatták a lakosság külső megjelenését. 1928-tól kezdve meghonosították az európai viseletet előbb a férfiak, majd később a nők számára. 1935-ben törvénnyel tiltották be a fátyolviselést. A nők egyre nagyobb mér-

Iráni kurdok
Fénykép. 1931

tékben bekapcsolódtak a termelésbe, noha alacsonyabb bért kaptak, mint a férfiak, és jogi téren sem részesültek egyenlő elbánásban azokkal.

A Riza sah által végrehajtott progresszív rendszabályok, melyek fő célja a kormányzat központosítása volt, csak igen kis mértékben változtatták meg Irán társadalmi-politikai rendszerét. A gazdaság elmaradottsága nem szűnt meg. Megmaradtak az angol tőke erős pozíciói; hatalma olyan erős pilléreken nyugodott, mint az Angol—Iráni Olajtársaság és a Sahinsah Bank (Imperial Bank of Iran).

AZ AGRÁRPOLITIKA

A falun továbbra is félfeudális, sőt helyenként teljesen feudális viszonyok uralkodtak. A megművelt földterületnek mintegy 80 százaléka a nagybirtokosok, a sahi udvar és a törzsfőnökök kezén volt. A földesurak tartották kezükben az öntözőberendezéseket is, melyek nélkül az ország területének nagy részén lehetetlen volt a földművelés. A parasztok 85 százaléka uzsorafeltételek mellett a földesuraktól bérelt földet. Általánosan dívott a középkorból maradt „ötödölő" formula: a termésnek egy része jár a földért, más a vízért, harmadik az igavonó állatért, negyedik a vetőmagért, ötödik a munkáért. Végeredményben a paraszt a termés kétötöd-négyötöd részét a földesúrnak adta, nem szólva a földesúrnak járó ajándékokról és robotról. A parasztok nem tudtak kivergődni az adósságokból, s bár formailag szabadok voltak, valójában szolgai függőségben álltak a földesúrral szemben.

A kormány agrárpolitikáját Riza sahnak az a törekvése szabta meg, hogy megerősítse a kereskedők, uzsorások és hivatalnokok közül kikerülő új földbirtokosok helyzetét, lévén ezek a rendszer

legfőbb társadalmi támasza. 1928-ban bevezették a földtulajdon kötelező nyilvántartását. Azok az állami földek, amelyeket a nagybirtokosok béreltek, most tulajdonukba mentek át, az állami földek egy másik részét pedig — csak a földbirtokosok, kereskedők és gazdagparasztok számára elérhető feltételek mellett — kiárusították. Az 1929. évi polgári törvénykönyv szentesítette a föld magántulajdonát, de ugyanakkor megerősítette az „ötödölő" rendszeren alapuló részesbérletet. Az iráni Nemzeti Bank mellett 1930-ban Mezőgazdasági Bankot létesítettek — később Mezőgazdasági és Ipari Bankká alakult át —, amely kölcsönöket nyújtott a földbirtokosoknak. A kereskedők, uzsorások, hivatalnokok, minthogy nem kívánták tőkéjüket az iparba befektetni, a kapott előnyöket kihasználva fokozott lendülettel vetették rá magukat a földvásárlásra. Riza sah maga is nagybirtokossá vált; Mazanderan tartomány földjeinek nagy része az ő tulajdonába került. Összesen mintegy 2000 falu volt az övé, 2,5 millió hektárnyi területtel és 233 000 főnyi lakossággal.

Ez az agrárpolitika azt eredményezte, hogy a nagybirtokosok gazdasági és politikai uralma megerősödött; óriási földterületek koncentrálódtak kezükön, miközben a parasztság lába alól egyre inkább kicsúszott a talaj.

A néptömegek kíméletlen kizsákmányolása és kifosztása szükségképpen ellenállást szült. Giljanban és Horaszanban parasztfelkelések törtek ki. A bahtijar és kaskaj törzsek fegyverrel szálltak szembe a hatóságokkal, midőn letelepült életmódra akarták kényszeríteni őket.

A kormány szigorú megtorló rendszabályokkal válaszolt, törvényeket dolgozott ki az „agrárbanditizmus" ellen, büntető expedíciókat küldött a falvakba. A parasztfelkelések résztvevőit százával küldték kényszermunkára vagy száműzetésbe; a statáriális hadbíróságok tömegével hozták a halálos ítéleteket. 1939-ben törvénnyel szabályozták a földbirtokosok és a parasztok közötti viszonyt; a törvény bevezette azt a rendszert, hogy a parasztok ötéves részesbérleti szerződést kötnek a földbirtokossal, vagyis újra megerősítette a parasztok szolgai függőségét a földbirtokosokkal szemben.

A PROTEKCIONIZMUS. GYÁR- ÉS VASÚTÉPÍTÉS

1928-ban Iránban megszüntették a kapitulációs rezsimet, önálló vámtarifát vezettek be, és megalapították a Nemzeti Bankot. Később, a harmincas évek elejétől kezdve Riza sah kormánya, enyhíteni igyekezvén a világgazdasági válság romboló hatását és az éleződő társadalmi ellentéteket, protekcionista rendszabályokhoz nyúlt a nemzeti ipar támogatása érdekében.

1930-ban a Nemzeti Bank tekintélyes kártérítés ellenében megszerezte az angol Sahinsah Banktól a bankjegykibocsátás jogát. A „külkereskedelmi monopóliumról" szóló 1931. évi törvény bevezette az árukivitel és -behozatal állami szabályozását. Egyidejűleg több ipari üzem építését kezdték meg államköltségen vagy magánvállalkozóknak nyújtott állami szubvenciókból. Az állami gyár- és útépítés költségeit adóemeléssel, a tea- és dohánymonopólium bevezetésével és kényszergyűjtésekből fedezték. 1935-ben és a rákövetkező években az évi költségvetés 25 százalékát fordították ipari építkezésekre, de ezek a befektetések egészben véve csak jelentéktelen összeget tettek ki. Az ekkor épült legnagyobb állami üzemek a következők voltak: egy cement-, egy kátrány- és egy gliceringyár, valamint több cukorgyár. Ezenkívül üzembe helyeztek 40 gyapottisztítót, 25 textilgyárat, néhány bőrgyárat, egy dohánygyárat stb.

1938-ra megépült az 1400 kilométeres Transziráni Vasútvonal, amely észak-déli irányban átszelte az egész országot a Kaspi-tenger melletti Bender-Sahtól a Perzsa-öböl partján fekvő Bender-Sahpurig.

A Szovjetunió elősegítette Irán gazdasági függetlenségének megszilárdítását. A szovjet—iráni gazdasági kapcsolatok a kölcsönös egyenjogúságon alapultak. 1927. október 1-én aláírták az első szovjet—iráni gazdasági megállapodást, amely a behozatal és kivitel egyenlőségének elvén alapult. Ily módon Iránnak nem kellett külföldi valutát adnia a szovjet iparcikkekért, hanem mezőgazdasági

Fémművesek
Fénykép. 1931

szállításokkal egyenlíthette ki tartozásait. A Szovjetunió és Irán ezenkívül vámegyezményt és több más gazdasági megállapodást is kötött: a vegyes szovjet—iráni halászati társaságról, Pehlevi kikötőjéről stb. A Szovjetunió a világgazdasági válság idején is támogatást nyújtott Iránnak. Az 1931-ben aláírt új kereskedelmi egyezmény értelmében szovjet kereskedelmi szervek megvásárolták Iránban azt a mezőgazdasági nyersanyagot, amely a tőkés piacon nem talált fogyasztásra: a Szovjetunió vette át az exportra került gyapot 99,5 százalékát, a gyapjú 93 százalékát, a rizs 100 százalékát stb. Amikor az iráni kormány bevezette a külkereskedelmi monopóliumot, a Szovjetunió elsőként ismerte el ezt az intézkedést.

A szovjet—iráni vegyestársaságok — a Perszhlopok, a Perszsolk stb. — elősegítették Iránban az ipari kultúrák fejlődését. A vegyestársaságokba a komprádorok megkerülésével közvetlenül bevonták a kis- és középkereskedőket. A Szovjetunió hatékonyan segítette Iránt a sáskák elleni küzdelemben, segítséget nyújtott a teheráni malomipari kombinát, több elevátor — köztük a legnagyobb, a teheráni —, több rizstisztító üzem felépítéséhez. A Transziráni Vasútvonal északi szakaszának építéséhez szovjet területen át bonyolították le az anyagszállítást.

A MUNKÁSOSZTÁLY HARCA JOGAIÉRT

A gyár- és vasútépítkezések nyomán a munkásság száma megnőtt. A harmincas évek végén mintegy félmillió munkás élt az országban, akik zömükben a tönkrement parasztok, kézművesek közül és a városi szegényrétegekből kerültek ki. A már hosszabb ideje az iparban dolgozó munkások — a proletár törzsgárda — az olajiparban és részben a textiliparban koncentrálódtak.

Munkaügyi és szociális törvények nem voltak. A munkások nyomorúságos bérért napi 10—12 órát, az Angol—Iráni Olajtársaság üzemeiben pedig 16—18 órát dolgoztak. A munkások 25 százaléka — a szőnyegszövő üzemekben 30—40 százaléka — 6—12 éves gyermek volt.

A munkásosztály önfeláldozóan harcolt jogaiért, noha az osztályharcos szakszervezeteket betiltották, a kommunista párt pedig mély illegalitásba kényszerült. 1929-ben nagy sztrájk robbant ki az angol olajtelepeken, gazdasági és politikai követelések jegyében. A sztrájkot az illegális iszfahani textiles-szakszervezetek is támogatták. Az angol imperialisták azonban a sahi katonaság segítségével leverték a megmozdulást. Körülbelül 500 munkást elbocsátottak, sokat börtönbe vetettek.

1930-ban az illegális szakszervezetek vezetésével sztrájkoltak a tebrizi gyufagyári munkások és a mazanderani vasutasok. 1931-ben a teheráni Vatan Textilgyár munkásainak sztrájkja győzelemmel zárult.

A burzsoá-földesúri rendszer a demokratikus mozgalom elfojtására törekedett. A medzslisz-választások merő fikcióvá váltak. A hatóságok könyörtelenül lecsaptak mindenfajta demokratikus ellenzékre. Egy 1931. évi törvény a földalatti kommunista szervezetekben való részvételt 10 évig terjedhető börtönbüntetéssel sújtotta. A „kommunistagyanús" elemek ellen tömeges razziákat tartottak. 1937-ben monstrepert rendeztek a kommunista párt és a szakszervezetek vezetői ellen (az „ötvenhármak pere").

A REAKCIÓS TENDENCIÁK ERŐSÖDÉSE IRÁN KÜLPOLITIKÁJÁBAN

Az Angol—Iráni Olajtársaság a brit imperializmus legfontosabb gazdasági, katonai és politikai eszköze volt a Közel- és Közép-Keleten. A társaság különleges kiváltságokkal rendelkezett annak a koncessziónak az alapján, amelyet 1901-ben potom áron szerzett meg egy D'Arcy nevű angol állampolgár. A nagy kiterjedésű olajtelepeken kívül a társaság olajlepárló üzemekkel, vasutakkal, repülőterekkel, tartályhajó-flottával rendelkezett, saját rendőrséget tartott. Valósággal állam volt az államban, beavatkozott az ország belső életébe, összeköttetést létesített különböző reakciós csoportosulásokkal, támogatta a déli törzsfőnökök szeparatista törekvéseit, kémtevékenységet folytatott Iránban és a szomszédos országokban.

1930-ban az Angol—Iráni Olajtársaság a tőkés világban a harmadik helyet foglalta el az olajtermelés terén. Óriási nyereségeiből mindössze 6,5 százalék nyereségelvonást fizetett az iráni kormánynak. 1931-ben a társaság a befizetett összeget 1930-hoz viszonyítva negyedére csökkentette. Az angol monopolisták provokációs lépése országos felháborodást robbantott ki; a néptömegek nyomására Riza sah kormánya a következő évben érvénytelenítette a koncessziót.

A fővárosban és a tartományokban népünnepélyeket rendeztek az angol monopólium felszámolásának örömére. Az 1901-es D'Arcy-féle szerződés mását nyilvánosan elégették. Riza sahot az imperialisták elleni harc bajnokaként dicsőítették. De rövidesen kiderült, hogy a koncesszió visszavonása csak pénzügyi engedmények elérését célzó manőver volt a sahi kormányzat részéről. 1933 áprilisában a kormány a titkos tárgyalások eredményeképpen 60 évre szóló új koncessziós szerződést írt alá a társasággal. A szerződés fix összegben garantálta az iráni államnak járó évi nyereségelvonást, és kibővítette a társasághoz kiküldött iráni megbízott jogkörét. A társaság viszont megerősítést nyert mintegy 260 000 négyzetkilométernyi dél- és délnyugat-iráni terület birtokában, és jogot szerzett arra, hogy a koncesszió határain kívül földeket vásároljon, vasutakat és kikötőket építsen. Ez szükségképpen az iráni angol pozíciók erősödéséhez vezetett. A konfliktus tehát megegyezéssel ért véget, melyben az iráni uralkodó körök kisebb előnyöket alkudtak ki maguknak, az Angol—Iráni Olajtársaság viszont megőrizte valamennyi lényeges jogát és kiváltságát. Irán kötelezettséget vállalt, hogy szigorúan betartja ezt a lealázó szerződést.

Riza sah kormánya a nemzeti érdekek rovására lazította Irán és a Szovjetunió kapcsolatait.

1938-ban, amikor a szovjet—iráni kereskedelmi egyezmény lejárt, nem került sor új kereskedelmi szerződés megkötésére. 1939-ben az iráni kormány, az 1921. évi szovjet—iráni szerződést megsértve, Irán északi részén olajkoncessziót adott egy holland cégnek, a Royal Dutch Shell leányvállalatának.

Riza sah kormánya támogatta a német fasiszták nyílt szovjetellenes propagandáját Irán területén. A náci Németország Iránban működő propagandagépezete a legkülönbözőbb eszközöket alkalmazta: rendszeres rádióadásokat indított, speciális „tájékoztatókat", propagandabrosúrákat adott ki, filmvetítéseket rendezett stb. A hitlerista ügynökök híveket toboroztak az iráni uralkodó körökben, elsősorban a sah udvarában. Riza sah és kormánya egyre nagyobb mértékben a náci Németország érdekeinek rendelte alá Irán külpolitikáját.

XXIII. FEJEZET

A NEMZETI FELSZABADÍTÓ MOZGALOM ÁZSIA ÉS AFRIKA GYARMATI ÉS FÜGGŐ ORSZÁGAIBAN 1934 ÉS 1939 KÖZÖTT

1934 és 1939 között az ázsiai és afrikai gyarmati országokban újult erővel lángolt fel a nemzeti felszabadító mozgalom. A mozgalom természetesen nem egyenletesen fejlődött a különböző országokban, és mindenütt megvoltak a maga sajátosságai, de általános vonása volt az antiimperialista jelleg, amely az imperialista gyarmati rendszer válságának további elmélyüléséről tanúskodott.

1. INDIA

AZ 1935. ÉVI ALKOTMÁNY. KONGRESSZUS PÁRTI TARTOMÁNYI KORMÁNYOK ALAKULÁSA

1935-ben az angol gyarmatosítók az „India kormányzatáról szóló törvény" megalkotásával antidemokratikus alkotmányt oktrojáltak Indiára. Az alkotmány Indiát a tartományok és fejedelemségek föderációjává változtatta, az angol alkirály hatalmának csorbítatlan fenntartásával (ez volt az úgynevezett föderális séma). Az országos hatalmi szervekben a helyek egyharmadát a fejedelemségek képviselőinek biztosították — akiket a maharadzsák neveztek ki —, noha a fejedelemségek lakossága az egész lakosságnak mindössze 24 százalékát tette. A tartományokban választott törvényhozó gyűléseket létesítettek, de e testületek és az úgynevezett tartományi kormányok is engedelmességgel tartoztak a tartomány angol kormányzójának. A tartományi gyűlések megválasztásában való részvételre India népességének mindössze 10 százaléka kapott jogot; a fejedelemségek lakosságát majdnem teljesen kizárták a választójogból. A választási rendszert a kuriális elvre alapozták; a kúriák kialakításában döntő szerepet juttattak a vallási hovatartozásnak. Egészében véve az 1935-ös alkotmánynak — akárcsak az indiai kormányzat előző szabályozásainak — az volt a célja, hogy viszályt szítson a különböző vallási csoportok között, és rögzítse az indiai nép jogfosztottságát. Az angol gyarmatosítók továbbra is az „oszd meg és uralkodj" régi politikáját követték.

Az alkotmány kihirdetése óriási elégedetlenséget keltett az indiai társadalom legkülönbözőbb rétegeiben. A nép „rabszolga-alkotmánynak" nevezte el. Különösen nagy felzúdulást váltott ki az alkotmánynak az országos hatalmi szervekre vonatkozó része. Az angol gyarmatosítók a viharos tiltakozás hatására kénytelenek voltak lemondani a „föderális séma" megvalósításáról, és kijelentették, hogy az alkotmány csak a tartományok vonatkozásában lép hatályba.

A tartományi törvényhozó gyűlések választásait 1937 tavaszára írták ki. Az Indiai Nemzeti

Gandhi a Nemzeti Kongresszus tagjai között Bombayben
Fénykép. 1934

Kongresszus, noha elítélte az 1935-ös alkotmányt, a választásokon való részvétel mellett döntött, hogy a törvényhozó és végrehajtó szerveket az ország függetlenségéért vívott harc szolgálatába állítsa. A Kongresszus Párt választási programja antiimperialista és demokratikus követeléseket tartalmazott: a teljes függetlenség kivívását, a polgári szabadságjogok bevezetését, a munkaidő csökkentését, az adók és a járadék leszállítását, a parasztok uzsoraadósságainak törlését. De sok követelés túlságosan általános jellegű volt. A kommunista Dange, aki a Nemzeti Kongresszus tagja volt, módosításokat javasolt olyan irányban, hogy a program készítse fel a tömegeket a demokratikus alkotmány kidolgozására hivatott alkotmányozó gyűlés összehívásáért vívott harcra, de indítványát a többség elvetette.

A kommunista párt, minthogy illegalitásban volt, nem indulhatott önállóan a választásokon. A párt, támogatva a Nemzeti Kongresszus jelöltjeit és követeléseit, ezeken túlmenően kiadta a földesúri földtulajdon teljes felszámolásának és egy demokratikus alkotmányozó gyűlés összehívásának jelszavát. A kommunisták követeléseit az Összindiai Szakszervezeti Kongresszus és az Összindiai Parasztszövetség is támogatta. A választások ilyenformán a Nemzeti Kongresszus, a kommunista párt s a munkás- és parasztszervezetek egységfrontjának jegyében folytak le.

A választásokon a Nemzeti Kongresszus döntő győzelmet aratott: a 11 tartomány közül 9-ben kapott többséget. Ezután hosszas viták következtek arról, hogy a párt elfogadja-e vagy sem a miniszteri tárcákat. Végül is a Kongresszus Párt a balszárny többségének ellenére a tartományi kormányok megalakítása mellett döntött.

A kongresszus párti tartományi kormányok 1939 novemberéig voltak hatalmon. Ez alatt az idő alatt számos pozitív intézkedést hoztak: földbérleti törvényeket adtak ki, amelyek némileg

bővítették a bérlők felső rétegének jogait; törvényileg korlátozták a parasztoktól megkövetelhető uzsorakamatot; egyes körzetekben moratóriumot adtak a régi tartozásokra; szabadon engedték a politikai foglyok egy részét; az iskolákban bevezették a nemzeti nyelvű oktatást. Ezek az intézkedések azonban nem érintették az imperialista elnyomás alapjait, és nem hoztak lényeges javulást a dolgozók helyzetében. A kongresszus párti tartományi kormányok politikájára erős befolyással bírtak az angol gyarmatosítók. Ezen felül a kormányokon belül túlsúlyban voltak a Kongresszus Párt jobboldali elemei, a nagyburzsoázia és a földesurak érdekképviselői.

Számos tartományban törvénnyel szabályozták a munkakonfliktusok megoldását, korlátozták a munkások sztrájkjogát és a szakszervezetek működési szabadságát. A nép körében idővel elégedetlenség kapott lábra a kongresszus párti kormányok tevékenységével szemben.

Jawaharlal Nehru
Fénykép. 1936

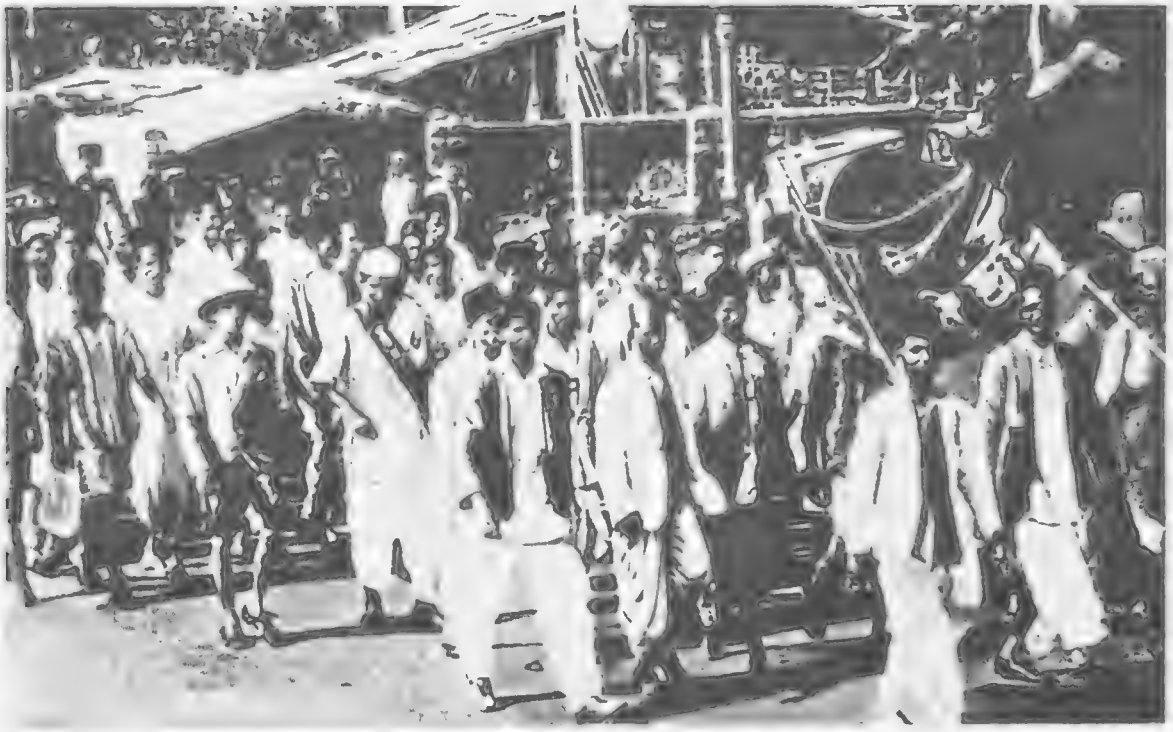

Sztrájkoló bombayi fonómunkások felvonulása
Fénykép. 1934

1937-től kezdve a munkásmozgalomban élénkülés mutatkozott. A mozgalomba jelentős tömegek kapcsolódtak be, és szervezetté vált. Évente több száz sztrájkra került sor, s a sztrájkok mintegy felerészben a munkások győzelmével végződtek. A sztrájkharcban igen nagy kitartást tanúsítottak Bombay és Kanpur munkásai, akik gazdasági követelések mellett síkra szálltak India függetlenségéért és a kommunista párt legalizálásáért.

Növekedtek a proletariátus szervezetei. A szervezett munkások száma 1936 és 1939 között 268 000-ről 400 000-re emelkedett. A kommunisták erőfeszítései révén 1938-ra létrejött a szakszervezeti egység.

India Kommunista Pártja a Komintern VII. kongresszusának határozatai alapján harcot indított a széles körű antiimperialista front megteremtéséért. Minthogy a Nemzeti Kongresszus igen nagy befolyást élvezett (1939-ben 6 millió tagja volt, s ebből 80 százalék paraszt, értelmiségi és munkás), a kommunisták aktívan bekapcsolódtak e párt munkájába. A Kongresszus Párt választott vezető szervében mintegy 20 kommunista foglalt helyet. India Kommunista Pártjának jelszavai — az antiimperialista egységfront megteremtése, demokratikus alkotmányozó gyűlés összehívása, a Nemzeti Kongresszus demokratizálása, kiállás a munkások és parasztok gazdasági követelései mellett — egyre nagyobb népszerűségre tettek szert a dolgozók körében.

Sztrájkoló napszámosok gyűlése
Fénykép. 1935

A parasztmozgalom is megerősödött és szervezettebbé vált. A kommunisták és a Nemzeti Kongresszus baloldali elemeinek kezdeményezésére csaknem minden tartományban szilárd parasztszövetségek alakultak. 1936 áprilisában e szövetségek többsége az Összindiai Parasztszövetségben egyesült. Ez kidolgozta a „Paraszti jogok chartájá"-t, amely egyebek között a következőket tartalmazta: harc India teljes függetlenségéért, a földesúri nagybirtok felszámolása és a föld paraszti kézre adása, a bérleti díj csökkentése, a törvénytelen illetékek és az uzsorásokkal szemben fennálló adósságok eltörlése.

1939-ben az Összindiai Parasztszövetség már 800 000 embert fogott össze. Ezekben az években a parasztmozgalom elterjedt formái voltak a tömegtüntetések, a parasztkonferenciák, a bérlő- és részesbérlő-sztrájkok, a bérleti díj, illetve az uzsorásokkal szemben fennálló tartozások kifizetésének megtagadása, és a városokba indított parasztmenetek, amelyek átnyújtották a parasztok követeléseit a gyarmati hatóságoknak és a tartomá-

nyi kormányoknak. Bihar tartományban 1937-ben 60 000 ember vett részt egy ilyen menetben. Uttar Pradeshben 1938-ban 80 000 paraszt vonult Lakhnauba. A parasztmozgalmaknak nagy részük volt az agrártörvények megszületésében.

Az indiai nemzeti felszabadító mozgalomban új jelenség volt, hogy a néptömegek a fejedelemségekben is harcra keltek a feudális elnyomás és az azt támogató imperializmus ellen. A parasztok a robot és a feudális szolgáltatások eltörlését, a bérleti díj leszállítását követelték, a polgárság és az értelmiség a maharadzsák despotikus hatalmának korlátozását, választott szervek létrehozását, a demokratikus szabadságjogok biztosítását. Sok fejedelemségben nacionalista burzsoá-földbirtokosi szervezetek alakultak, melyek kapcsolatba léptek a Nemzeti Kongresszussal.

Erősödött ezekben az években a fasizmus és a háborús veszély elleni mozgalom is. Az indiai nép egész sor tüntetéssel tiltakozott a fasiszta Olaszország etiópiai agressziója ellen. 1935. október 1-én országszerte megtartották Etiópia megsegítésének napját, novemberben pedig háborúellenes hetet rendeztek. A spanyol események újabb antifasiszta megmozdulásokat váltottak ki. 1937-ben, amikor a japán imperializmus háborút indított Kína ellen, az indiaiak tömeggyűléseken biztosították szolidaritásukról a kínai népet, alapot létesítettek Kína megsegítésére és egészségügyi osztagokat alakítottak.

2. INDONÉZIA

A KÜLFÖLDI TŐKE POZÍCIÓI

Az imperialista hatalmak háborús készülődése növelte az Indonézia által exportált stratégiai nyersanyagok (kaucsuk, ón, kőolaj) iránti keresletet. Indonézia fő vásárlója Anglia és az Egyesült Államok volt: 1935-ben ezekbe az országokba irányult az indonéz kivitel 80 százaléka. Növekedtek a külföldi tőkebefektetések is. A legnagyobbak a holland befektetések voltak; Hollandiának jutott az Indonézia kizsákmányolásából származó jövedelem oroszlánrésze. 1939-ben a kőolajkitermelő és -feldolgozó iparban a külföldi tőkebefektetések a következőképpen alakultak: Hollandia — több mint 1 milliárd gulden, Anglia — 240 millió, az Egyesült Államok — 175 millió gulden. Az ültetvényes gazdálkodásban: Hollandia — 1 536 millió, Anglia — 287 millió, Franciaország és Belgium — 112 millió, az Egyesült Államok — 53 millió gulden.

Kopraszállítás
Fénykép. 1937

Az amerikai cégek számos ipari üzemet — elsősorban nyersanyag-feldolgozó üzemeket — építettek, egy gumiabroncsgyárat és egy gépkocsi össze-

szerelő üzemet alapítottak. Az egyik amerikai nagybank fiókot nyitott Bataviában. Az amerikai tőkések gyarmati kölcsönökbe és a holland társaságok részvényeibe is fektettek be pénzt.

A világgazdasági válság éveiben Japán is jelentékenyen megerősítette pozícióit az indonéziai piacon. 1934-ben jóval több árut szállított Indonéziába, mint Hollandia és Anglia együttvéve. A holland kormány 1934-től kezdve korlátozásokat vezetett be az Indonéziába érkező japán behozatalra, majd 1935-ben megtiltotta 56 japán árucikk importját. Ennek következtében a japán behozatal hirtelen visszaesett. A japán tőkebefektetések jelentéktelenek voltak: kőolaj-kitermelő, halászati és fakitermelő koncessziók Borneó (Kalimantan) szigetén, továbbá kisebb gumiültetvények Szumátrán és Borneón. A japán tőke azonban nem érte be ezzel. 1937-től kezdve a japán uralkodó körökben tervek születtek Nyugat-Irián örökbérletére, a sajtóban nyilatkozatok jelentek meg arról, hogy Japán számára „létszükséglet" a dél felé irányuló terjeszkedés.

A NEMZETI PÁRTOK ÉS SZERVEZETEK

A holland hatóságok a gyarmati felszabadító mozgalommal szemben a hagyományos megtorló politikát folytatták. 1933-ban, a „De Zeven Provincien" páncéloson kitört lázadás után letartóztatták a nemzeti mozgalom több vezetőjét, köztük Sukarnót, a Partindo elnökét. Sukarno hosszú éveket töltött száműzetésben előbb Flores szigetén, majd Szumátrán. Az Új Indonézia Nemzeti Művelődése vezetőit, Hattát, Sjahrirt és társaikat a Boven Digul internálótáborba száműzték. Pártjuk gyakorlatilag megszűnt. 1936-ban a kormány a Partindót is feloszlatta. A hollandok egyedül a Nagy Indonézia Párt működését engedélyezték, amely 1935-ben keletkezett a Néppárt, az Indonéz Népi Egyesülés, a Budi Utomo és hat kisebb csoportosulás összeolvadásából. A párt, amelynek képviselői voltak a volksraadban, a nemzeti burzsoázia politikai és gazdasági helyzetét erősítő reformokra törekedett. 1936-ban a volksraad indonéz képviselői petíciót küldtek Hágába, amelyben domíniumi státust követeltek Indonézia számára.

A Sarekat Islam ezekben az években csak néhány ezer tagot számlált, és teljesen elvesztette jelentőségét. Muzulmán körökben volt némi befolyása a Muhamadjah nevű reakciós szervezetnek, magatartásában azonban nyoma sem volt ellenzékiségnek. 1937-ben 67 000 tagja volt.

Az illegalitásban levő kommunista párt arra összpontosította erőfeszítéseit, hogy nemzeti egységfrontot hozzon létre a fasizmus és a háborús veszély ellen. A párt befolyása észrevehetően megerősödött a szakszervezetekben és a kulturális egyesületekben. A kommunisták bekapcsolódtak a nemzeti burzsoázia legális szervezeteinek munkájába is. 1937-ben a nemzeti burzsoázia baloldali elemei a kommunistákkal együtt Indonéz Népi Mozgalom (Gerindo) néven legális szervezetet alakítottak a nép demokratikus jogaiért való harcra. A Gerindo vezetői közé tartozott Sjarifuddin, munkájában tevékenyen részt vett Aidit. E szervezet kezdeményezésére 1939-ben megalakult az Indonéz Politikai Pártok Szövetsége a nyolc legfontosabb nemzeti párt részvételével. Ezzel gyakorlatilag lerakták az alapokat az indonéz nép függetlenségéért harcoló nemzeti egységfront megteremtéséhez.

3. EGYIPTOM

A VAFD ELSŐ ORSZÁGOS KONGRESSZUSA. AZ 1923. ÉVI ALKOTMÁNY VISSZAÁLLÍTÁSA

1934-ben Egyiptomban ismét magasra csapott az imperialistaellenes megmozdulások hulláma. A viharos tüntetésekhez a lakosság legkülönbözőbb rétegei csatlakoztak. A tüntetéseket irányító Vafd párt kiadta a jelszót: „Anglia az egyiptomiak ellensége". A vafdisták követelték

a reakciós 1930-as alkotmány hatálytalanítását és az 1923. évi alkotmány helyreállítását, ami biztosította volna a hatalomra való visszatérésüket.

A mozgalom olyan méreteket öltött, hogy az angol imperialisták és Fuad király engedményekre kényszerültek: érvénytelenítették az 1930-as alkotmányt, és menesztették a két reakciós feudális-komprádor párt, az Ittihad és a Saab koalícióján alapuló kormányt.

Az angol hatóságok azonban halogatták az 1923-as alkotmány visszaállítását és a Vafd hatalomra juttatását, miután előbb megállapodásra akartak jutni a leendő kormány programjára vonatkozólag. A Vafd vezetői a program kidolgozására és erejük demonstrálására 1935 januárjában összehívták a párt első országos kongresszusát. A kongresszuson, amelyet Kairóban a szabad ég alatt tartottak meg, több ezer küldött vett részt. A résztvevők zöme paraszt és kisbirtokos volt, de az irányítást a nemzeti burzsoázia vezetői tartották kézben.

A Vafd vezetői visszavonták az „Anglia az egyiptomiak ellensége" jelszót, és állást foglaltak az angolokkal való együttműködés mellett, a következő feltételek teljesítése esetén: az 1923-as alkotmány visszaállítása, új parlamenti választások kiírása és vafdista kormány alakítása. Következő lépésként egy angol—egyiptomi szerződés megkötését jelölték meg.

A kongresszuson elfogadott reformprogram feladatul tűzte ki az ipar és a kereskedelem fejlesztését a nemzeti és a külföldi tőke együttműködése révén, az újonnan öntözés alá fogott állami földek kiárusítását a parasztok számára, a szövetkezetek fejlesztését. A kongresszus, hangsúlyozva az egyiptomi munkások kiemelkedő szerepét a nemzeti felszabadító mozgalomban, kimondta, hogy a Vafd mellett munkatanácsot kell alakítani a szakszervezetek ellenőrzésére és munkaügyi törvénytervezetek kidolgozására. Ugyanakkor a kongresszus leszögezte, hogy „Egyiptomban a munkások nem alakíthatnak külön politikai pártot, hiszen a függetlenségéért és szabadságáért vívott harc az egész nemzetet leköti; a munkások ezért magukévá teszik a Vafd ügyét". Ez az állásfoglalás, gátolva a munkásosztály önálló pártjának megszervezését, gyengítette a nemzeti felszabadító mozgalmat.

A Vafd kongresszusán jóváhagyott program ellen az angol hatóságok nem emeltek kifogást, és elfogadták a további tárgyalások alapjául. De az egyiptomi nemzeti burzsoáziát és az angol imperializmust továbbra is mély ellentétek választották el egymástól. Az angolok által támasztott követelések azt a célt szolgálták, hogy gátolják Egyiptom önálló fejlődését. A tárgyalások folyamán súlyos nehézségek merültek fel többek között a külföldi textiláruk behozatalának kérdésével kapcsolatban. Az 1931-ben bevezetett protekcionista vámtarifák elősegítették az egyiptomi textilipar fejlődését, termelése 1934-re megkétszereződött — de a behozatal még mindig többszörösen felülmúlta a hazai termelést. Az egyiptomi burzsoázia a honi textilipar további fejlesztésére törekedett, és teljesen ki akarta szorítani a belső piacról a külföldi árukat. A helyzetet bonyolította Japán fokozódó behatolása az egyiptomi piacra. 1934-ben Japán értékben kétszer annyi szövetet szállított Egyiptomba, mint Anglia, 1935-ben pedig már 3,5-szer annyit. Emiatt az angolok azt követelték a Vafdtól, hogy a leendő egyiptomi kormány garantálja meghatározott mennyiségű angol szövet behozatalát, és állítsa helyre Anglia uralkodó helyzetét az egyiptomi piacon. A vafdistáknak nem volt kifogásuk az ellen, hogy tiltóvámokat vezessenek be a japán szövetekre, de kategorikusan megtagadták az Anglia által követelt garanciát, ami az egyiptomi textilipar halálos ítéletét jelentette volna.

1935 őszén a tárgyalások zsákutcába jutottak; a tervezett megállapodás meghiúsult. Novemberben az angol külügyminiszter — az olasz—etióp háború kirobbanása ürügyén — kijelentette, hogy az adott nemzetközi helyzetben szó sem lehet az 1923-as egyiptomi alkotmány visszaállításáról. Ez a kijelentés mintegy jeladásul szolgált az imperialistaellenes harc új fellendüléséhez. Egy teljes hónapon át egymást követték a tüntetések, az összetűzések a néptömegek — főleg munkások és diákok — és az angol katonaság között. A helyzet annyira feszültté vált, hogy Anglia enged-

ményekre kényszerült. 1935. december 13-án Fuad király rendeletileg újra hatályba helyezte az 1923-as alkotmányt és a korábbi választási törvényt, amely közvetlen és titkos választásokat írt elő.

Az 1936 májusában megtartott parlamenti választáson a Vafd elsöprő győzelmet aratott: a képviselőházban 232 mandátumból 166-ot, a szenátusban a választás útján betöltésre kerülő 79 helyből 62-t szerzett meg. Az új kormány elnöke a Vafd vezére, Nahasz pasa lett.

AZ 1936. ÉVI ANGOL—EGYIPTOMI SZERZŐDÉS. A VAFD BEFOLYÁSÁNAK HANYATLÁSA

A két ország közötti szerződés megkötésére Egyiptomból a parlamenti pártok vezetőiből álló küldöttség utazott Londonba, és 1936. augusztus 26-án aláírták az angol—egyiptomi szövetségi szerződést. Az okmány kimondta Egyiptom angol megszállásának formális megszüntetését, de Anglia — szövetségesi kötelezettségeinek teljesítése címén — továbbra is fegyveres erőket (10 000 katonát és 400 pilótát) tarthatott a Szuezi-csatorna övezetében mindaddig, amíg az egyiptomi hadsereg saját erejéből nem tudja garantálni a „csatorna biztonságát". Ezenkívül angol csapatok maradtak nyolc évre Alexandriában és a csatornaövezetbeli laktanyák elkészültéig Kairóban. A szerződés értelmében az angol repülőgépek beléphettek Egyiptom légiterébe, és használhatták az egyiptomi repülőtereket. Az angol flotta megtartotta az alexandriai haditengerészeti támaszpontot. Egyiptom kötelezte magát, hogy háború esetén Anglia rendelkezésére bocsátja támaszpontjait, közlekedési és hírközlési vonalait, és minden egyéb rendelkezésére álló eszközzel is segíti. A szerződés kimondta, hogy az egyiptomi hadsereget angol mintára kell kiépíteni, az angol szabályzatokat és fegyvereket kell használnia. Az egyiptomi hadseregtől elbocsátották az angol tiszteket, de kiképzésére angol katonai missziót hívtak meg.

Ily módon Angliának sikerült törvényesítenie katonai, következésképpen politikai ellenőrzését is Egyiptom felett. Ennek ellenében az angolok másodlagos jelentőségű engedményeket tettek: lemondtak arról az igényükről, hogy védelmezzék a külföldiek jogait — ez addig ürügyül szolgált számukra az Egyiptom belügyeibe való szakadatlan és korlátlan beavatkozáshoz —; visszahívták az egyiptomi kormány mellett működő — pénzügyi és jogi — tanácsadókat; a főbiztost átkeresztelték nagykövetté; kötelezettséget vállaltak, hogy támogatják a kapitulációs rezsim megszüntetését. Szudánban visszaállították az 1924-ben megszüntetett kondomíniumi rendszert. Egyiptom forma szerint részt kapott Szudán igazgatásában, gyakorlatilag azonban a teljes hatalom az angol főkormányzó kezében maradt.

Az 1936. évi szerződés sértette Egyiptom szuverenitását. A vafdisták, midőn — elsősorban az olasz katonai fenyegetés fokozódásának hatására — aláírták ezt az okmányt, azt remélték, hogy Angliától teljes támogatást kapnak bel- és külpolitikájukban. Reményeikben azonban csalatkozniuk kellett.

Az angol imperialisták, miután elérték követeléseik teljesülését, úgy ítélték, hogy a Vafd eljátszotta szerepét, és most ismét a reakciós csoportosulást kell hatalomra juttatni, amely képes kemény kézzel elnyomni a munkások és fellahok erősödő mozgalmát. Ezért támogatták a Vafd ellenfeleit; Faruk királyt (aki Fuad halálakor, 1936-ban lépett a trónra) és azt a feudális-komprádor koalíciót, melynek a következő pártok voltak a tagjai: a Liberális Alkotmánypárt, a Saab, az Ittihad, továbbá a Vafdból kivált Szaad párt (nevét Szaad Zaghlul pasáról, a Vafd megalapítójáról kapta). A koalícióban számottevő szerepet játszottak a fasiszta államokra, Németországra és Olaszországra orientálódó elemek, de a csoportosulás az angol imperialisták segítségét sem utasította el.

Másfelől az Angliával kötött nem egyenjogú szerződés megrendítette a Vafd befolyását a tömegek körében. A párt tekintélye a kormány belpolitikája következtében már amúgy is megingott.

A Vafd leglényegesebb választási ígéretei — az adók csökkentése, a víz igazságos elosztása a földművelők között, az öntözési munkálatokkal kapcsolatos robot megszüntetése, a föld tartozások fejében való kényszereladásának eltiltása, a munkások létfeltételeinek megjavítása, a szakszervezetek elismerése stb. — ígéretek maradtak. Mindössze annyi történt, hogy néhány igen szerény munkaügyi törvényt hoztak és megszüntettek egy-két másodrendű adót.

A nép támogatása nélkül a vafdisták nem tudtak ellenállni a reakciós körök támadásának. 1937. december 30-án Faruk király elutasította a kormány által előterjesztett alkotmányvédelmi törvényjavaslatot, amely a reakció ellen irányult, menesztette Nahasz pasát, és feloszlatta a képviselőházat. Az új kormány élére a Liberális Alkotmánypárt vezére, Mohamed Mahmud pasa került.

4. SZÍRIA ÉS LIBANON

A „GAZDASÁGI REFORMOK". A NEMZETI FELSZABADÍTÓ MOZGALOM FELLENDÜLÉSE

1934-ben a szíriai és libanoni francia gyarmati hatóságok úgynevezett gazdasági reformok végrehajtásához kezdtek, melyek valódi célja a francia imperializmus gazdasági és katonai-stratégiai pozícióinak megerősítése volt. Befejezték a bejruti kikötő rekonstrukcióját, nagy haditengerészeti támaszponttá való átalakítását. A bagdadi vasútvonalat az iraki határig meghosszabbították, új autóutat építettek Bejruttól Damaszkuszig és Bagdadig, kibővítették a szíriai francia repülőterek hálózatát. Olajvezetéket építettek, amely az iraki olajat Tripoli libanoni kikötőbe szállította. Egyidejűleg megkezdték az Orontész-folyó régi öntözőrendszerének rekonstrukcióját azzal a céllal, hogy a gyapot vetésterületét 12 000 hektárral növeljék.

Mindezek a munkálatok növelték a dolgozó tömegek adóterheit, viszont közvetlenül elsősorban a francia monopolistáknak hoztak hasznot.

1935-ben visszaállították a francia dohánymonopóliumot. Ezt a monopóliumot — amely a néptömegek kifosztásának eszközéül szolgált — 1833-ban vezették be, amikor a szultáni Törökország az imperialista hatalmak félgyarmata volt. 1925-ben a török köztársasági kormány érvénytelenítette a francia koncessziót, majd ennek nyomán Szíriában és Libanonban is eltörölték. Az intézkedés hatására a dohánytermesztés és a honi dohányipar még a gazdasági válság idején is fejlődött valamelyest. A francia monopólium visszaállítása a dohány vetésterületének csökkenését, a nemzeti tulajdonban levő gyárak bezárását, a kereskedelem hanyatlását vonta maga után; káros következményeit a lakosság összes rétegei megérezték: a parasztok, a munkások, a gyárosok és a kereskedők is.

A szíriai kormány és Franciaország között már korábban tárgyalások kezdődtek Szíria függetlenné tételéről, a franciák által kidolgozott szerződéstervezet azonban széles körű tiltakozó mozgalmat robbantott ki Szíriában, s a szíriai parlament 1937 novemberében elutasította. A francia hatóságok erre feloszlatták a parlamentet, hatályon kívül helyezték az alkotmányt, és kijelentették, hogy fenntartják a mandátumrendszert.

Ezek a fejlemények Szíriában és Libanonban tovább fokozták az elégedetlenséget. 1934—1936-ban új erővel lángolt fel a függetlenségi mozgalom.

A nemzeti felszabadító mozgalom erősödéséhez hozzájárultak a franciaországi események is: az antifasiszta népfront létrejötte és a népfrontra támaszkodó kormány megalakulása. Erőteljes ösztönző hatással volt az egyiptomi, az iraki és a többi arab nép nemzeti felszabadító küzdelme is.

A szíriai és libanoni politikai harcokba új mozzanatot hozott a munkásosztály öntudatának és politikai aktivitásának fejlődése. 1930-ban megalakult Szíria és Libanon Kommunista Pártja,

amely elismerést és népszerűséget vívott ki magának a munkások és fellahok körében, s leküzdve szektás hibáit, számottevő politikai erővé vált. 1933-ban a párt Központi Bizottságának IV. kibővített plénuma új vezetőséget választott, élén Haled Bagdassal, s feladatul tűzte ki a munkásegységfront és az antiimperialista nemzeti egységfront megteremtését. A kommunista párt kezdeményezésére 1934-ben Bejrutban és Damaszkuszban szakszervezeti konferenciákat tartottak, s ezek eredményeképpen szakszervezeti szövetségek alakultak. A kommunisták élére álltak az erősödő sztrájkmozgalomnak; az antiimperialista nemzeti egységfront taktikájának megfelelően parasztbizottságokat alakítottak, bizottságokat szerveztek Etiópia védelmére, a fasizmus, a cionizmus elleni harcra, és egyéb tömegszervezeteket létesítettek. A kommunisták tevékenyen bekapcsolódtak a francia dohánymonopólium elleni népmozgalomba.

1934—1935-ben szinte szünet nélkül követték egymást a politikai és gazdasági sztrájkok, parasztmegmozdulások, éhségmenetek, tömegtüntetések. Ezzel egyidejűleg előrehaladt a nemzeti burzsoázia erőinek konszolidálódása. 1934 februárjában Homszban kongresszusra gyűltek össze a Nemzeti Blokkhoz tartozó szervezetek. A kongresszus határozatot hozott a Nemzeti Blokknak politikai párttá való átalakításáról, jóváhagyta a párt programját és szervezeti szabályzatát, s megválasztotta vezérlő bizottságát Hasim al-Ataszival és Sukri Kuatlival az élén. Megalakultak az új párt helyi szervezetei. Megalapították a Nemzeti Ifjúsági Szövetséget.

A nemzeti felszabadító harc 1936-ban érte el csúcspontját. Januárban egy tömeggyűlésen a Nemzeti Blokk kezdeményezésére elfogadták a „Nemzeti paktum"-ot, amely harcra szólította a nemzetet Szíriának az idegen iga alóli felszabadításáért, a szuverenitásért és az egységért, a többi arab országgal való akcióegységért, a demokratikus szabadságjogokért. A „Nemzeti paktum"-ot támogatta Szíria és Libanon Kommunista Pártja és a szíriai nép összes haladó erői.

AZ 1936. ÉVI FRANCIA—SZÍRIAI SZERZŐDÉS

1936. március 1-én a Blum-kormány kénytelen volt elfogadni Szíria nemzeti követeléseit: helyreállította az alkotmányt, amnesztiában részesítette a politikai foglyokat és száműzötteket, és meghívta Párizsba a Nemzeti Blokk küldöttségét francia—szíriai szerződés kidolgozására a mandátumjog megszüntetése és Szíria függetlenségének elismerése alapján.

Az 1936. szeptember 9-én Párizsban parafált szerződés kompromisszumos jellegű volt. Franciaország beleegyezett Latakija és Dzsebel ed-Druz területének Szíriához való visszacsatolásába, lemondott a vámok, a valutarendszer és a hírközlés ellenőrzéséről, a mandátumos közigazgatás költségeinek megtérítéséről és a Szíria belügyeibe való beavatkozásról a „kisebbségek védelmének" címén. Kimondták, hogy a szerződés hatályba lépésének napjától számított három év múlva a mandátum megszűnik és Szíria függetlenné válik. Másfelől Szíria és Franciaország katonai szövetségre lépett. Szíria kötelezte magát, hogy háborús veszély esetén biztosítja Franciaországnak a szíriai területen levő utak, repülőterek és kikötők használatát. Franciaország megtartott két légitámaszpontot, ezenfelül jogot kapott arra, hogy öt évig csapatokat tartson Latakija és Dzsebel ed-Druz területén. A francia csapatok Szíria egész területén közlekedhettek. Szíria kötelezte magát, hogy külpolitikai kérdésekben konzultációt folytat Franciaországgal. A vámügyeket, a valuta és a hírközlés ügyeit Szíria és Libanon belátása szerint közös vagy külön-külön igazgatás alá vehette.

Azonos értelmű szerződést kötött Franciaország Libanonnal is, de ebben nem kötötték határidőhöz a francia fegyveres erők ott-tartózkodását.

Az 1936 decemberi parlamenti választások után megalakult Szíria nemzeti kormánya, mégpedig kivétel nélkül a Nemzeti Blokk vezetőiből. A köztársaság elnökévé Hasim al-Ataszit választották. Az új kormány aláírta a Franciaországgal kötött szerződést, majd a szíriai parlament egyhangúlag ratifikálta. De a francia imperialista körök, a mandátum érvényének meghosszabbítására

TEHERHAJÓK ALGÍRBAN
Albert Marquet. 1924

Szuvejda
Fénykép az 1930-as évekből

törekedve, egyre halogatták a Szíriával és a Libanonnal kötött szerződések ratifikálását, majd a népfront széthullása után végleg meghiúsították a szíriai nacionalistákkal való megegyezést. 1939 januárjában a francia parlament megtagadta a Szíriával és a Libanonnal kötött szerződések ratifikálását.

A SZÍRIAI ALKOTMÁNY ÉRVÉNYTELENÍTÉSE. ALEXANDRETTE SZANDZSÁK ELSZAKÍTÁSA

A francia parlament döntésére válaszképpen a szíriai kormány 1939 februárjában megszűntnek nyilvánította a francia mandátumot. Az országban viharos antiimperialista megmozdulások követték egymást. Márciusban Damaszkuszban általános sztrájk zajlott le a kommunisták vezetésével, áprilisban pedig tiltakozó tüntetésekre került sor Albánia olasz megszállása ellen. Májusban a szíriai és a libanoni antifasiszta szervezetek bejruti kongresszusán megalakult az Antifasiszta Harci Liga.

Közben a francia imperialisták új csapásokat mértek Szíriára. Törökország, a francia mandátum küszöbönálló megszüntetésére hivatkozva, még 1937-ben bejelentette igényét az 50 százalékban arab, 40 százalékban török lakosságú Alexandrette szandzsákra. Anglia, minthogy Törökországot a saját befolyása alá akarta vonni, támogatta a követelést, s a francia kormány engedett. 1937-ben a szandzsákot népszövetségi határozattal közös francia—török ellenőrzés alá helyezték. 1938-ban a szandzsák területére török csapatok vonultak be. A választási hadjáratba való beavatkozásuk a török lakosságnak biztosította a többséget a szandzsák parlamentjében. A szandzsák Hatay néven önálló állammá alakult, amely formálisan Szíria fennhatósága alá tartozott, de hamarosan ez a formaság is megszűnt. Az 1939. június 23-i francia—török szerződés értelmében Alexandrette szandzsákot Törökországhoz csatolták.

1939. július 1-én Dzsebel ed-Druz, Latakija és Dzsezire területeit közvetlenül francia hely-

tartók uralma alá helyezték. Egy héttel később a gyarmatosítók érvénytelenítették Szíria alkotmányát, feloszlatták a parlamentet és a kormányt, és lemondásra kényszerítették az elnököt. 1939 augusztus végén Szíriában és Libanonban létrejött Weygand tábornok katonai diktatúrája.

5. IRAK

1932-ben Irakot formailag független államma nyilvánították, de gyakorlatilag a mandátum megszűnte után is Anglia gyarmata maradt. Nem vonták ki az angol csapatokat, fennmaradtak az angol támaszpontok, az államgépezet és a hadsereg angol tanácsadók kezében volt. Az Iraq Petroleum nevű angol olajtársaság (melyben amerikai és francia tőke is részt vett) és leányvállalatai ellenőrzésük alatt tartották az ország kőolajforrásait. Az angolok ellenőrizték a külkereskedelmet, a pénzrendszert, nagy gyapotültetvények tulajdonosai voltak. Iraknak Angliától való függőségét rögzítette az 1930-ban aláírt nem egyenjogú szövetségi szerződés, amely 1932. október 1-én lépett hatályba a mandátum megszűntével és az ország formális függetlenségének deklarálásával.

Az iraki néptömegek és a nemzeti burzsoázia szembeszállt a gyarmati rendszerrel. A nemzeti felszabadító mozgalom fejlődésében új mozzanat volt a munkásosztály részvétele. Szakszervezetek, kommunista csoportok keletkeztek, majd megalakult a kommunista párt.

AZ 1935-ÖS ÉS AZ 1936-OS FELKELÉS. HIKMET SZULEJMAN KORMÁNYA

1935 tavaszán hatalmas felkelés tört ki két agrárválság sújtotta eufráteszi tartományban, Divanijjában és Muntafikban. Élükön feudális főnökök álltak, de a felkelők zömét fellahok és beduinok alkották. Megrohanták a rendőrőrsöket, a vasútállomásokat, elvágták az összeköttetést Bagdad és Baszra között. A felkelés vezetői petíciót nyújtottak be Gazi királynak. Követelték a közvetlen parlamenti választásokat, a föld- és a vízadó csökkentését, a nomád törzsek földhöz juttatását, a sajtószabadságot, az államgépezet olcsóbbá tételét és a keleti tartományok lakosságának többségét alkotó siiták bebocsátását a kormányba, a parlamentbe és az államgépezetbe.

Bagdadban a király tárgyalásba bocsátkozott a felkelés vezetőivel, és a siita arisztokráciának tett engedmények révén sikerült a főnökök egy részét leválasztania a felkelésről, de a többiek folytatták a harcot.

A felkelés időszakában alakult meg az Imperialistaellenes Front Központi Bizottsága nevű demokratikus szervezet, amelyben részt vettek az iraki társadalom hazafias elemei, köztük kommunisták is. A bizottság a felkelés irányítására létrehozta az Eufráteszi Irodát, és programot dolgozott ki. A program követelte többek között a nem egyenjogú angol—iraki szerződés hatálytalanítását, a külföldi olajkoncessziók feltételeinek megváltoztatását, az angol csapatok kivonását, a parlagon heverő állami földek felosztását a parasztok között, az adók csökkentését, a hátralékok törlését, munkavédelmi törvényhozást és választási reformot.

A kormány nagy hadsereget küldött a felkelők ellen, és nyárra — nagy nehézségek árán — sikerült leverni a megmozdulást.

A következő tavaszon, 1936-ban Irak déli körzeteiben robbant ki parasztfelkelés, amely három hónapig tartott. A harc kimenetelét angol repülőgépek és ágyúnaszádok döntötték el. De ugyanakkor északon a kurd törzsek fogtak fegyvert az általános hadkötelezettség bevezetése ellen.

1936 őszén a forrongás a hadseregre is átterjedt. A fővárosi helyőrség alakulatai elfoglalták Bagdadot és megdöntötték a kormányt. Az összeesküvésben részt vettek a haladó polgári értelmiség képviselői is, akik megalakították a Nemzeti Reformpártot.

Az új kormányt a Nemzeti Reformpárt politikusainak bevonásával alakították meg. A miniszterelnök Hikmet Szulejman, a párt vezére lett. A hadügyminiszteri tárcát Bekir Szidki tábornok, az iraki hadsereg főparancsnoka, a puccs vezetője vette át.

Az új kormány legalizálta a szakszervezeteket; az iraki munkásosztály előtt tágabb lehetőségek nyíltak a helyzete megjavításáért folytatott harcra. Az országon sztrájkhullám söpört végig, sztrájkoltak a baszrai kikötőmunkások, a vasutasok, a nedzsefi takácsműhelyek munkásai, az állami alkalmazottak. A sztrájkok nagyobb részt külföldi tulajdonban levő vállalatoknál törtek ki. Számos megmozdulás a dolgozók győzelmével végződött. 1936. április 1-én a kormány nyilvánosságra hozta a munkatörvényt, amely a 10 munkásnál többet foglalkoztató üzemeknél kilenc órában maximálta a munkaidőt, és megtiltotta a 12 éven aluli gyermekek munkába állítását.

Hikmet Szulejman kormánya más demokratikus reformokat is kilátásba helyezett; tervbe vette a közlekedés, a hírközlési eszközök, az öntözőberendezések államosítását, nagy állami textil- és cukorgyárak építését, állami bank alapítását, a parlagon heverő állami földek öntözés alá vételét s a parasztok és a beduinok között való szétosztását, a beduinok letelepítését. Mindebből azonban igen kevés valósult meg. A kormányon belül hiányzott az egység, a legfőbb támaszát alkotó hadsereg sok magas rangú parancsnoka pedig — köztük maga Bekir Szidki is — a hitleri Németországhoz való közeledésre törekedett, ami ugyancsak gyengítette az antiimperialista mozgalmat.

AZ 1937. ÉVI ÁLLAMCSÍNY

A brit imperialisták nyugtalanul figyelték az iraki fejleményeket, és újabb államcsíny előkészítésén fáradoztak.

1937 augusztusában Bekir Szidki tábornokot meggyilkolták, és a hadseregparancsnok az angolok embere lett. Nyomban ezt követően megdöntötték a Szulejman-kormányt, és helyét angolbarát kormány foglalta el Nuri Szaid elnökletével. Az új kormány szétzúzta a kommunista pártot, törvényen kívül helyezte a szakszervezeteket, kíméletlen megtorló intézkedésekkel sújtotta a munkás- és a nemzeti felszabadító mozgalom résztvevőit.

Az angol gyarmatosítók helyzete azonban nagyon ingatag volt. A nép és a hadsereg körében forrt az elégedetlenség. 1939 augusztusában Gazi király autóbaleset áldozata lett. Kiskorú fia, Fejszal lépett a trónra, régenssé pedig az angol orientáció híveként ismert Abd al-Iljah herceget nevezték ki. Az országban olyan hírek terjedtek el, hogy Gazit az angolok ölték meg, mert szemben állt velük. A felingerült néptömegek viharos formában adtak kifejezést elégedetlenségüknek. Moszulban megtámadták az angol konzulátust és megölték a konzult.

Az iraki nép és az angol gyarmatosítók közötti ellentétek pattanásig feszültek, és súlyos bonyodalmakkal fenyegették Angliát.

6. A MAGHREB ORSZÁGAI

A Maghreb országaiban az 1930-as években megerősödött a francia gyarmatosítók elleni harc. E küzdelemben kialakultak és eszmeileg megérlelődtek az antiimperialista irányzatok és csoportosulások.

ALGÉRIA

Az algériai nép imperialistaellenes harcát részint magában Algériában, részint Franciaországban létesült politikai szervezetek irányították. Ezek között kiemelkedő szerepet játszott az Észak-afrikai Csillag nevű szövetség. Az Észak-afrikai Csillag 1926-ban alakult meg Franciaországban,

1929-ben betiltották, majd 1933-ban illegálisan újjáalakult. Célja Algéria függetlenségének kivívása volt. A másik befolyásos szervezet, az 1931-ben alapított Ulemák Tanácsa („ulema" = tudós), nagy tekintélyt élvezett a közép- és kispolgárság, különösen pedig az értelmiség körében. Vezetője Ben Badisz sejk volt. A francia kormány, a szervezet befolyásának erősödésétől tartva, megpróbálta lehetetlenné tenni tevékenységét. 1933 februárjában körlevelet adtak ki, mely elrendelte az ellenzéki beállítottságú tanítók szemmel tartását, és betiltotta a nacionalista propagandát a mecsetekben. 1934 elején Amin Lamudit, az Ulemák Tanácsának főtitkárát, a Szaharába száműzték. 1935 márciusában a francia belügyminiszter elrendelte, hogy pénz- vagy börtönbüntetéssel kell sújtani azokat, „akik a francia gyarmatok bennszülötteit zavargásokra és tüntetésekre provokálják a francia fennhatóság ellen".

Ezekben az években megerősödött a paraszti tömegek mozgalma is földjeiknek a francia telepesek által való kisajátítása ellen. 1934. augusztus 3—5-én nagy parasztmegmozdulás zajlott le Constantine városában. Az akciót a proletariátus is támogatta, de vezetői feudális urak és a nemzeti burzsoázia képviselői voltak. 1935 őszén számos vidéken robbant ki a felháborodás az adóügyi és igazságszolgáltatási felügyelőkkel szemben, akik túllépték hatáskörüket, és kíméletlenül fosztogatták az algériaiakat.

Mindezek a megmozdulások azonban ösztönös jellegűek voltak, s a francia hatóságok brutálisan elfojtották őket.

A kommunisták tevékenyen részt vettek az algériai népnek a nemzeti és társadalmi felszabadulásért vívott harcában. Az 1926-ban alapított algériai kommunista szekció 1936-ban kivált a Francia Kommunista Pártból, és önálló párttá alakult. A francia kommunisták továbbra is szoros kapcsolatot tartottak Algéria Kommunista Pártjával, állandó és hatékony támogatásban részesítették.

Algéria Kommunista Pártja követelte a francia csapatok kivonását, a telepítés beszüntetését, Algéria teljes nemzeti függetlenségének elismerését. Minimális programjába felvette az úgynevezett bennszülött törvénykönyv eltörlését, a fasiszta szervezetek feloszlatását, a politikai foglyok szabadlábra helyezését, az elemi szabadságjogok — a sajtó- és a szólásszabadság, valamint a szakszervezeti tevékenység szabadságának — biztosítását. Harcot hirdetett a munkásosztály legfontosabb közvetlen gazdasági követeléseiért: béremelés, a nyolcórás munkanap bevezetése, biztosítás a munkaadók és az állam terhére, munkanélküli-segélyalapok létesítése. A dolgozó parasztság számára követelte a földek kisajátításának megszüntetését, a piaci adók eltörlését, a bérleti feltételek megváltoztatását. A párt maximális programja követelte a bankok és az iparvállalatok államosítását, a nagybirtokos telepesek és feudális urak földjének kisajátítását és a fellahok közötti szétosztását. A kommunista párt programjában a kispolgárság és az értelmiség érdekei is kifejezésre jutottak.

A kommunista párt által alakított Népi Egységbizottság eredményesen küzdött az imperialistaellenes és antifasiszta szervezetek összefogásáért. 1936-ban, amikor a Blum-kormány, az algériai nemzeti burzsoázia megnyerésére törekedve, a parlament elé terjesztette az úgynevezett Violette-féle törvényjavaslatot, amely némileg kibővítette az algériai bennszülött lakosság választójogát, a Népi Egységbizottság élére állt a reform valóra váltásáért indított harcnak. Ugyanebben az évben a népfront híveinek kezdeményezésére Algírban összeült a muzulmán kongresszus, és kidolgozta a „Nemzeti chartát". Algéria Kommunista Pártja támogatta a muzulmán kongresszus határozatait és a chartát.

Egy év múlva, 1937 júliusában megnyílt a muzulmán kongresszus második ülésszaka. A kongresszus bizalmát fejezte ki a franciaországi népfront és az egész francia nép iránt, de egyben rámutatott, hogy a Blum-kormány nem teljesítette ígéreteit, nem vitte keresztül a Violette-féle törvényjavaslatban foglalt reformokat. A kongresszus megállapította továbbá, hogy az algériai

gyarmati közigazgatásban nagy számban vannak reakciós elemek, akik gátolják a demokratikus reformok végrehajtását, és hogy a francia imperializmus továbbra is kíméletlenül elnyomja az algériaiakat.

1937-ben az Észak-afrikai Csillag alapján megalakult az Algériai Néppárt. Az új párt platformja ellentmondásos volt: egyfelől valóban demokratikus követeléseket hangoztatott, másfelől azonban céljai elérése érdekében hajlandónak mutatkozott igénybe venni a náci Németország segítségét.

1938-ban Ferhat Abbasz vezetésével megalakult az algériai nemzeti burzsoázia legnagyobb pártja, az Algériai Népi Unió.

Tovább folytatták működésüket a népi egységbizottságok is. Ezek a kommunisták vezetésével hatalmas arányú felvilágosító munkát végeztek az algériai nép körében.

TUNISZ

A harmincas években Tunisz és az anyaország ellentétei nagymértékben kiéleződtek. A francia hatóságok rendőri eszközökkel próbálták útját szegni a tuniszi nemzeti felszabadító mozgalom fellendülésének. 1933 májusában feloszlatták a Desztur Pártot, megszüntették a sajtószabadságot. A Desztur baloldali forradalmi elemei azonban illegalitásba szorulva is tovább harcoltak. 1934 márciusában egy fiatalokból álló csoport Habib Burgiba ügyvéd vezetésével a Desztur kszar-hellali kongresszusán kivált a pártból, és megalakította az Új Deszturt. Az új párt a középrétegekre, az értelmiségre és a parasztságra támaszkodott, s az ország legnépszerűbb pártjává vált.

1934 szeptember elején a gyarmati hatóságok letartóztatták és száműzték az Új Desztur nyolc vezetőjét, köztük Habib Burgibát.

1936-ban a népfront franciaországi győzelme után Tuniszban is észrevehetően megváltozott a politikai helyzet. Szabadon engedték a politikai foglyokat, számos haladó reformot hajtottak végre, engedélyezték a politikai pártok működését.

A gyarmati hatóságok azonban minden eszközzel szabotálni igyekeztek a népfront programjának valóra váltását. 1937 elején az ország baloldali erői — Tunisz Kommunista Pártjának részvételével — kidolgozták politikai és gazdasági követeléseiket. 1937. november 20-ra általános sztrájkot hirdettek, s polgári engedetlenségi kampányt indítottak. A nép hazafias jelszavakat hangoztatva elárasztotta az utcákat.

A protektorátusi közigazgatás kíméletlen megtorló rendszabályokat alkalmazott a forrongó tuniszi nép ellen, cselekvésre bátorította az európai lakosság soraiból verbuválódott fajüldöző bandákat, melyek sorozatos pogromokat rendeztek.

1938 áprilisában az Új Desztur országos tanácsának felhívására tömegtüntetések követelték a tuniszi parlament összehívását és nemzeti kormány megalakítását. A fegyvertelen hazafiak ellen harckocsikat vetettek be. Több mint 120 tüntető életét vesztette. A gyarmatosítók letartóztatták az Új Desztur egész vezetőségét, feloszlatták a pártot, kihirdették az ostromállapotot. Különböző törvénymódosításokkal semmivé tették a népfront-időszak valamennyi eredményét.

MAROKKÓ

1934 végén a marokkói nacionalisták megalakították a Marokkói Akcióbizottságot. A bizottság kidolgozta a marokkói nép követeléseinek programját. A program követelte teljes jogú nemzeti kormány és parlament létrehozását, a francia protektorátusi hatóságok jogkörének korlátozását, a közoktatás fejlesztését, szociális törvényhozást. A francia hatóságok elutasították a programot.

Miután Franciaországban a népfrontra támaszkodó kormány alakult, 1936 októberében Ra-

batban összeült az Akcióbizottság első országos kongresszusa. Küldöttséget menesztettek Párizsba, hogy átnyújtsa a francia kormánynak a kongresszus programját. A francia fővárosban nem fogadták a delegációt és elutasították követeléseit. Marokkó legnagyobb városaiban — Casablancában, Fezben, Szaléban — tiltakozó tüntetésekre került sor.

Rendkívül bonyolult helyzet alakult ki Marokkó spanyol övezetében, amely Franco tábornok igazgatása alatt állt. Amikor kitört a Spanyol Köztársaság elleni fasiszta lázadás, Franco a feudális törzsfőnökökhöz fűződő kapcsolatait arra használta fel, hogy a rif és dzsebala törzseket a fasiszták oldalára állítsa. A lázadók „az iszlám és a marokkói nép ellenségének" hirdették a köztársaságot, és autonómiát ígértek Marokkó spanyol övezetének. Spanyol Marokkó törzsei, elkábítva a francóista demagógiától, híven követve főnökeiket, fegyvert fogtak a fasiszták oldalán.

Ugyanakkor a spanyol fasiszták, valamint német és olasz patrónusaik igyekeztek francia vetélytársuk uralmának aláaknázására felhasználni a Marokkó francia övezetében kibontakozó nemzeti felszabadító mozgalmat.

A francia hatóságok, midőn elzárkóztak a marokkói nép jogos követeléseinek teljesítése elől, voltaképpen a fasiszták malmára hajtották a vizet.

1937 elején a francia hatóságok betiltották az Akcióbizottságot. A feloszlatott bizottság helyén azonban két illegális párt alakult: a Nemzeti Párt és a Népi Mozgalom Párt. E pártok szervezeteket létesítettek a városokban, és főleg a tanulóifjúság köréből toboroztak maguknak híveket.

1937 szeptember-októberében ismét az egész országon végigsöpört a franciaellenes megmozdulások hulláma. Az események kiindulópontja az volt, hogy a mekneszi francia hatóságok a várost átszelő folyócska vizét a francia telepesek földjeire és ültetvényeire vezették. A városban katasztrofális vízhiány lépett fel. Miután a több ezer aláírással benyújtott petíciókat a hatóságok elutasították, tiltakozó tüntetések kezdődtek. A francia hatóságok tüzet nyitottak a felvonulókra, tömeges letartóztatásokat foganatosítottak.

Ezt követően Marrakesben törtek ki zavargások. A közmunkaügyi miniszterhelyettes és a francia főmegbízott látogatása alkalmából a helyi hatóságok elrendelték a házak és a kirakatok feldíszítését. Egyes lakosok megtagadták az utasítás teljesítését, kijelentvén: hadd lássák a magas vendégek az éhség és nyomor sújtotta város szánalmas állapotát. Az ellenszegülők letartóztatása nyomán franciaellenes megmozdulások robbantak ki. Franciaellenes tiltakozó tüntetésekre került sor Hemisszetben, Fezben és Port-Lyauteyben is.

A gyarmatosítók könyörtelenül elnyomták a népi megmozdulásokat. A megtorló intézkedések nem kerülték el még a nemzeti burzsoá pártok vezetőit sem, noha ezek fölöttébb mérsékelt álláspontra helyezkedtek.

1938 szeptemberében a spanyol övezetben lángolt fel nagy törzsi felkelés. A gyarmati közigazgatás jelentékeny katonai erőket vetett be a felkelők ellen, tömeges letartóztatásokat foganatosított. A francóista rendszer elleni harc a felkelés elfojtása után is folytatódott. 1939-ben erősen aktivizálódott a spanyol övezetben alakult Nemzeti Reformpárt.

7. EGYENLÍTŐI AFRIKA ÉS DÉL-AFRIKA

Egyenlítői Afrika és Dél-Afrika országaiban szintén erősödőben volt az imperialistaellenes küzdelem, szélesedett a nemzeti felszabadító mozgalom frontja. Az afrikai országok parasztsága és munkássága harcolt a faji megkülönböztetés, a gyarmati hatóságok önkénye, a kényszermunka, a magas adók, a földek kisajátítása ellen.

Az afrikai népek imperialistaellenes küzdelmének fellendülésére a harmincas években nagy hatással volt a néger munkások nemzetközi konferenciája, amelyet 1930 júliusában Hamburgban

rendezett meg az Antiimperialista Liga. (A liga 1927-ben alakult a gyarmati országok nemzeti szervezeteinek kezdeményezésére.) A gyarmati hatóságok tiltó rendszabályai következtében számos delegáció nem juthatott el a konferenciára. Ennek ellenére a tanácskozáson 10 afrikai és Karibtengeri ország képviselői vettek részt; Afrikából Gambia, Sierra Leone, Aranypart, Nigéria és a Dél-afrikai Unió küldöttei. A konferencia felszólította a gyarmati országok népeit, hogy szélesítsék ki az imperialista uralom elleni harcot, s hangsúlyozta a szakszervezetek megerősítésének, az összes nemzeti erők egységbe fogásának fontosságát.

A DÉL-AFRIKAI UNIÓ NÉPEINEK ANTIIMPERIALISTA KÜZDELME

A tömegek politikai és nemzeti öntudatának fejlesztése terén ezekben az években nagy munkát végzett az Afrikai Nemzeti Kongresszus. A szervezet követelte a néger parasztok földhözjuttatását, a kényszermunka eltörlését, a faji megkülönböztetés felszámolását, az adók csökkentését, a néger lakosság oktatási rendszerének megjavítását.

A Dél-afrikai Unió Kommunista Pártja, melynek igen sok néger tagja is volt, számottevő tekintélyt vívott ki a dolgozók körében. Kezdeményezésére megalakultak a néger munkások szakszervezetei, amelyek az Afrikai Szakszervezeti Szövetségben egyesültek. Az „Umzebenzi" („Munkás") című lapban, továbbá számos, a helyi nyelveken kiadott röplapon és brosúrában a kommunista párt harcra szólított a gazdasági, politikai és nemzeti elnyomás ellen.

1930-ban Fokföld számos körzetében erős imperialistaellenes parasztmozgalom bontakozott ki. A mozgalom hónapokig tartott; helyenként fegyveres összetűzésekre került sor a rendőrséggel és a katonasággal. Ugyanebben az évben a szakszervezetek vezetése alatt általános sztrájkot tartottak East London vasutasai és kikötőmunkásai.

Nagy erejű kampány bontakozott ki a megalázó és terhes igazolványrendszer ellen. Az afrikai bennszülötteknek a személyi igazolványon kívül a legkülönbözőbb iratokat kellett maguknál hordaniuk: adónyugtát, városi tartózkodási engedélyt, éjszakai kijárási engedélyt ahhoz, hogy este 9 óra után elhagyhassák szállásukat stb. Összesen tizenkétféle igazoló okmány volt forgalomban. 1930 októberében Johannesburgban országos konferenciát hívtak össze az igazolványrendszer elleni tiltakozó mozgalom megszervezésére. A konferencián az afrikai lakosság legkülönbözőbb rétegeinek képviseletében több mint 400 küldött vett részt.

1930. december 16-án, Dingaan napján (1838. december 16-án a zulu nép Dingaan törzsfőnök vezetésével véres ütközetet vívott az európai betolakodók ellen) országszerte tüntetéseket és nagygyűléseket szerveztek; tömegesen semmisítették meg a különböző igazolványokat. Durbanben több mint 2000 munkás szembeszállt a tüntetők szétkergetésére kivezényelt rendőrséggel.

1933—1934-ben Natal tartományban tiltakozó tömegmegmozdulások zajlottak le a kormány adópolitikája ellen. A kommunisták kezdeményezésére számos faluban akcióbizottság alakult. Az akcióbizottságok vezetésével a parasztok szembeszegültek a rendőrökkel és az adószedőkkel.

Az olasz—etióp háború idején széles körű mozgalom bontakozott ki Etiópia védelmében az olasz fasiszta agresszió ellen. A kommunista párt kezdeményezésére az afrikai munkások nagygyűléseken és tüntetéseken fejezték ki szolidaritásukat Etiópia népe iránt. Capetownban a kikötőmunkások sztrájkba léptek, és megtagadták egy Kelet-Afrikába induló olasz gőzös élelmiszerrakományának berakását. 1935-ben az afrikai szervezetek bloemfonteini konferenciája határozatilag ítélte el az etiópiai olasz agressziót. A konferencia leleplezte a Dél-afrikai Unióban a „bennszülöttek képviseletéről" hozott új reakciós törvényt, amelynek értelmében a néger lakosságot a parlamentben egy héttagú tanács képviseli; a hét tagból négyet a kormány nevez ki, hármat választanak. A bloemfonteini konferencia a nemzeti egységfront irányítására állandó jellegű végrehajtó bizottságot választott.

A tömegek megnyugtatására a kormányzat 1936-ban törvényt vitt keresztül a „bennszülött földalapról", amely speciális földalap létesítését írta elő a néger lakosság földhöz juttatása céljából. A végrehajtott reformok, a rendőrterror fokozásával párosulva, a parasztmozgalom gyengülését eredményezték.

A városokban azonban a néger munkások megmozdulásai folytatódtak, sőt még gyakoribbá váltak azután, hogy 1937-ben törvényhozási úton elrendelték a kellő létfenntartási eszközökkel nem rendelkező néger származású személyek kitelepítését. 1938 novemberében Johannesburgban az aranybányák ötezer munkásának antifasiszta tüntetését a rendőrség fegyverrel és könnygázbombákkal kergette szét. A hatósági erőszak azonban nem tudta feltartóztatni az antiimperialista mozgalom fejlődését. A kommunista párt szerepe és tömegbefolyása évről évre nőtt.

BRIT NYUGAT-AFRIKA

A nyugat-afrikai népek kizsákmányolási rendszerét továbbra is a — főként angol monopóliumoktól függő — kisparaszti gazdaságok fennmaradása jellemezte. Más afrikai gyarmatoktól eltérően itt nem jöttek létre az európai telepesek farmergazdaságai. A gyarmati hatóságok arra kényszerítették a bennszülött parasztokat, hogy olyan növényeket termesszenek, amelyekre az anyaországnak szüksége volt, s amelyek a legnagyobb hasznot hozták a felvásárlást és a kivitelt monopolizáló társaságoknak. E politika következtében a nyugat-afrikai angol gyarmatok monokultúrás országokká váltak: az Aranyparton kakaót, Nigériában és Sierra Leonéban pálmatermékeket, Gambiában földimogyorót termesztettek.

A világválság éveiben e gyarmatok gazdasági élete megbénult. A parasztok tömegesen mentek tönkre, a mezőgazdasági munkások bére lezuhant.

Az Aranypart parasztjai a kakaó felvásárlási árának csökkentésére válaszul 1930 novemberében bojkottot szerveztek az angol társaságok ellen. A bojkott lebonyolítására megalakították a Kakaótermelők Szövetségét. 1931—1932-ben az Aranyparton hónapokig tartó széles körű parasztmozgalom bontakozott ki a kormánynak a jövedelemadóval kapcsolatos törvénytervezete ellen. 1932 szeptemberében sztrájkba léptek a kumasi aranybányák munkásai. E megmozdulás elfojtásában a rendőrségen kívül katonai alakulatok is részt vettek. Az év végén Benda körzetében Appia törzsfőnök vezetése alatt parasztfelkelés tört ki. A felkelés leverésére kivezényelt büntető expedíció sok falut megsemmisített, és több száz parasztot letartóztatott.

A sztrájkok és parasztmegmozdulások a következő években sem szüneteltek. 1934 márciusában és 1935 februárjában ismét sztrájkba léptek az aranybányák munkásai.

1934-ben a gyarmati közigazgatás három reakciós törvényjavaslatot készített elő: a vízadóról, a munka szabályozásáról (ennek célja az volt, hogy a néger parasztokat hatósági kényszerrel rendszeres ingyenes munkára fogják) és a „lázadó irodalomról". A törvényeket a széles körű tiltakozó mozgalom ellenére életbe léptették.

Az aranyparti angol hatóságok, hogy ideológiailag befolyásuk alá vonják a néger lakosságot, 1937 májusában Kumasiban megrendezték az asanti nép nagy nemzeti ünnepét. Az ünnepségen II. Prempe, akit az angolok 1935-ben ismertek el az asantik királyának, nyilatkozatot nyújtott át az angol kormány képviselőjének, melyben az asantik lojalitásáról biztosította az angol koronát. De sem az asanti „királyi udvar", sem a hatóságok által létesített és ellenőrzött különféle — többek között ifjúsági — szervezetek nem tudtak számottevő befolyáshoz jutni a lakosság körében. Az Aranyparton folytatódtak az imperialistaellenes megmozdulások. 1939 augusztusában a bércsökkentés elleni tiltakozásul sztrájkba léptek a folyami gőzhajózás munkásai.

Nigériában az antiimperialista megmozdulások leggyakoribb formája az adósztrájk volt, de a harmincas évek második felétől kezdve a fiatal afrikai proletariátus is aktivizálódott. 1937 január-

jában sztrájkba léptek a délnyugat-nigériai gépkocsi-fuvarozási társaság sofőrjei. A megmozdulás a lagosi szállítómunkások általános sztrájkjává szélesedett. 1937 őszén Idzsebu-Ode tartományban sztrájkoltak a szállítómunkások.

A gyarmatosítókkal szemben álló erők fokozatosan rendezték soraikat. 1939 tavaszán Nigériában országos szervezet alakult: a Joruba Hazafias Társaság.

BRIT KELET-AFRIKA

Tanganyikában az imperialistaellenes mozgalom erősödését tanúsította a munkás és paraszti tömegszervezetek keletkezése. 1929-ben a parasztok értékesítési szövetkezetet alakítottak, hogy védekezni tudjanak a kávét alacsony árakon felvásárló angol társaságok önkénye ellen. A harmincas évek elején számos szakszervezet alakult. 1933 januárjában a Lupa aranybányák 12 000 munkása sztrájkba lépett a bércsökkentések ellen. A munkások részleges győzelmet arattak. 1939 augusztusában a tangai kikötőmunkások sztrájkját rendőrség verte le.

Kenyában a harmincas években a néptömegek aktívan szembeszálltak a gyarmati elnyomás politikájával. 1932-ben Kakamega körzetében az afrikaiak települései számára kijelölt területen (Kavirondo rezervátum) gazdag aranylelőhelyeket fedeztek fel. A gyarmati hatóságok erre módosították a bennszülöttek földalapjáról szóló törvényt — amely tiltotta a törzsi földek kisajátítását —, és minden kártérítés nélkül nagy darabokat hasítottak ki ezekből a földekből. Erre az újabb gyarmati rablásra a parasztság számos kormányellenes megmozdulással válaszolt.

Az 1935-ben végrehajtott földreform 5 százalékkal megnövelte a rezervátumok területét, de a hegyes vidékeken elvette a földet a bennszülöttektől, és szankcionálta a parasztok kényszeráttelepítését feltöretlen, vad területekre. 1938-ban a kenyai gyarmati hatóságok elkobozták a paraszti állatállomány egy részét. A Központi Kikuju Szövetség és más afrikai nemzeti szervezetek 1939 májusában tiltakozást intéztek a kormányzathoz.

Észak-Rhodesiában a gyarmati hatóságok, hogy megnöveljék a munkaerő-kínálatot a bányá-

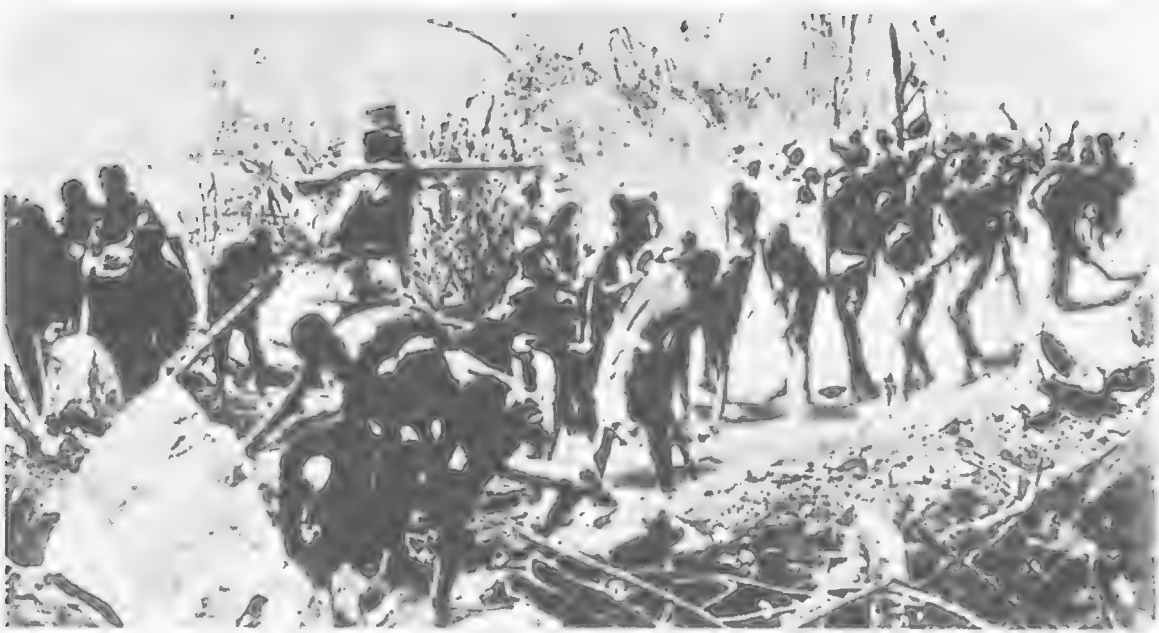

Útépítés Kongóban
Fénykép

szatban és az ültetvényeken, 1935-ben 50 százalékkal emelték a bennszülöttekre kivetett adót. Egyidejűleg a bányatulajdonosok megpróbálták csökkenteni a béreket. E lépések tömeges adóellenes megmozdulásokat és sztrájkokat robbantottak ki. A harc olyan méreteket öltött, hogy az észak-rhodesiai hatóságok bevezették az ostromállapotot.

Ezzel egyidőben a gyarmati közigazgatás megpróbálta a maga oldalára vonni a bennszülött lakosság egy részét. A rezervátumok parcelláin felül további 370 000 hektár földet bocsátottak az észak-rhodesiai néger lakosság rendelkezésére. 1937-ben III. Jeát, a barotsze nép királyát, meghívták Londonba a koronázási ünnepségekre.

BELGA KONGÓ. FRANCIA NYUGAT-AFRIKA

A világgazdasági válság hatására a Kongó-medencében nagymértékben visszaesett az ipari és mezőgazdasági termelés. Az Union Minière du Haut Katanga, amely mintegy 15 ércbányában több mint 20 000 bányászt foglalkoztatott, jelentékenyen csökkentette a termelést; a munkásoknak több mint a fele megélhetés nélkül maradt. Ugyanez a sors érte a felső-luapulai ónlelőhelyek és a kasai gyémántbányák munkásait.

Az anyagi helyzet rosszabbodása, a könyörtelen gyarmati elnyomás mély elégedetlenséget szült a kongóiakban. 1931 májusában Kwango környékének lakossága fegyvert fogott az elviselhetetlenül magas adók és a belga közigazgatás sanyargatásai ellen. A négy hónapig tartó felkelést vérbe fojtották. A lándzsákkal, nyilakkal, botokkal felfegyverzett kongói csapatok nem tudtak ellenállni a korszerű fegyverekkel felszerelt büntető alakulatoknak.

A nyugat-afrikai francia gyarmatokon a népfront franciaországi győzelme nyomán számottevően megélénkült a nemzeti felszabadító mozgalom. Miután a Blum-kormány engedélyezte a gyarmatokon a munkásszervezetek működését, Szenegálban és az Elefántcsontparton létrejöttek a néger munkások első szakszervezetei. 1938-ban a szenegáli néger alkalmazottak sztrájkja sikerrel végződött: a vállalkozók elismerték szakszervezetüket, és kollektív szerződést kötöttek velük.

XXIV. FEJEZET

LATIN-AMERIKA NÉPEINEK ANTIIMPERIALISTA KÜZDELME 1934 ÉS 1939 KÖZÖTT

1933-ban a latin-amerikai országok gazdasági életében némi élénkülés kezdődött. Ez a folyamat azonban lassan és egyenlőtlenül haladt. Kolumbiában például csak 1934-ben kezdett észrevehetően emelkedni a kőolajtermelés és bővülni a kereskedelem. Az agrárválság — kivált a trópusi növények termesztése terén — egészen 1935-ig elhúzódott, sőt Brazíliában csak ebben az évben érte el tetőpontját.

Hamarosan újabb gazdasági válság következett be. Első jelei 1937-ben jelentkeztek, majd 1938-ban teljes erővel tört rá a latin-amerikai országokra.

A FASISZTA ÁLLAMOK LATIN-AMERIKAI EXPANZIÓJA

A szóban forgó években az agresszív fasiszta tömb országai energikusan munkálkodtak latin-amerikai hadállásaik megerősítésén.

Az Argentínába, Brazíliába, Chilébe és Uruguayba irányuló olasz export az 1935. évi 265 millió líráról 1937-ig 582 millió lírára nőtt, Olaszország behozatala ezekből az országokból 530 millióról 1 461 millió lírára emelkedett. Japán Latin-Amerikába irányuló kivitele 1934-től 1937-ig évi 61 millió yenről 109 millió yenre, behozatala pedig 24 millióról 162 millió yenre nőtt. Fokozódott a német tőke behatolása is. Németországnak a latin-amerikai országokkal lebonyolított kereskedelmi forgalma az 1936-os 771 millió márkáról 1938-ig 1 095 millió márkára növekedett. 1937-ben Németország az első helyet foglalta el Brazília és Chile importjában.

Németország, Olaszország és Japán latin-amerikai gazdasági expanzióját az Egyesült Államokkal és Angliával vívott éles konkurrenciaharc kísérte. Az Egyesült Államoknak sikerült megtartania pozícióit, de Angliát mind az Egyesült Államok, mindpedig a fasiszta országok erősen háttérbe szorították. Angliának nyolc dél-amerikai ország (Argentína, Brazília, Kolumbia, Paraguay, Peru, Uruguay, Chile, Ecuador) importjában és exportjában való részesedése 1937-ben csak 13, illetve 14 százalék volt, pedig előzőleg még az 1933-as válságévben is elérte a 17, illetve 18 százalékot.

A gazdasági behatolás mellett Németország és Olaszország megerősítette latin-amerikai politikai pozícióit is, ügyesen kihasználva az amerikai és az angol imperializmussal szemben e népekben élő ellenszenvet.

A hitleristák végső célja az volt, hogy Latin-Amerikát gyarmatukká süllyesszék — a jövendőbeli gyarmatnak már nevet is adtak: „Új-Németországnak" keresztelték el. A németek tevékeny-

„Kávé"
Candido Portinari. 1935

ségének szervező központjai diplomáciai képviseleteik és konzulátusaik voltak. A német kereskedelmi cégek, bankok és egyéb vállalatok gazdasági kémkedést folytattak; a hajó- és főleg a légijáratokat katonai felderítésre használták fel; a német kiadók, rádió- és filmtársaságok, távirati ügynökségek széles körű fasiszta propagandát fejtettek ki. Hasonló célokat szolgáltak az oktatási intézmények, a tudományos kutatóintézetek, a turistautak és másfajta expedíciók és utazások.

A bolíviai—paraguayi háborúban (1932—1935) a bolíviai hadsereget egy német tábornok vezette. A németeknek az argentin hadseregben is nagy szerepük volt; 1938-ban az argentin hadsereg főparancsnoka Göring meghívására Németországba látogatott. A brazil rendőrség hosszú ideig egy német ügynök kezében volt.

A nácik számításaiban potenciális támaszként fontos helyet foglaltak el a latin-amerikai német telepesek. Ezek száma 1,5—2 millió között mozgott, s 80 százalékuk a La Plata vidékén összpontosult, ezen a stratégiai szempontból rendkívül fontos területen, Brazília, Argentína és Uruguay határának találkozásánál. A hitleristák minden eszközt megragadtak, hogy a telepeseket a maguk oldalára állítsák, és minden módon serkentették a Latin-Amerikába irányuló német kivándorlást. A német települések körzeteiben, a német klubokban, iskolákban, intézményekben megvetette lábát a Gestapo, létrejöttek a náci párt és a Hitlerjugend szervezetei. A német ügynökökhöz 1933-ban eljuttatott különleges utasítás azt ajánlotta, hogy vegyék igénybe a diverziót, a vesztegetést, a gyilkosságot, az összeesküvést és más hasonló eszközöket.

A fasizmus latin-amerikai behatolásában a helyi vezetőknek is részük volt; számukra a fasiszta módszerek a dolgozók elleni terrortámadás eszközéül szolgáltak. Egyes diktátorok Mussolini nyomán megpróbálták bevezetni a „korporációs" rendszert.

A neptömegek hősiesen harcoltak a fasizmus és a külföldi imperializmus ellen, életkörülmé-

nyeik megjavításáért, a demokráciáért és a nemzeti függetlenségért. Számos latin-amerikai országban létrejött a munkásokat, a kispolgárságot, az értelmiséget és a nemzeti burzsoázia jelentős részét tömörítő népfront. A népi küzdelem különösen fontos szerepet játszott Mexikóban, Chilében, Brazíliában, Argentínában és Kubában.

MEXIKÓ

Mexikóban a népfront támogatta Lázaro Cárdenas nemzeti burzsoá kormányát, amely programjába vette a feudalizmus maradványainak eltakarítását, a mexikói gazdaságnak a külföldi tőke káros befolyásától való védelmét, a hazai ipar fejlesztését, Mexikó önállóságának megerősítését. A kormány megalakulása után, 1934 júliusában garantálta a demokratikus szabadságjogokat, feloszlatta a fasiszta szervezeteket, és a munkaviszályokban sok esetben a munkások pártját fogta.

1935-ben Calles volt elnök reakciós összeesküvést szervezett a Cárdenas-kormány ellen. Válaszul a legnagyobb szakszervezetek részvételével Országos Proletár Védelmi Bizottság alakult. Cárdenas a bizottság vezette széles körű népmozgalomra támaszkodva könnyűszerrel elbánt az összeesküvőkkel. Callest száműzték.

A Védelmi Bizottság az összeesküvés leverése után is folytatta tevékenységét. Kampányt szervezett az etiópiai olasz agresszió ellen, a köztársasági Spanyolország védelmében, a földreform végrehajtásáért. 1936-ban a Védelmi Bizottság által összehívott szakszervezeti kongresszus megalakította a Mexikói Munkásszövetséget, amely majdnem valamennyi munkásszervezetet egyesített.

A munkásegység jóvoltából a Mexikói Munkásszövetség nagy befolyást gyakorolt a lakosság legszélesebb rétegeire, többek között a parasztságra is. Befolyását a Cárdenas-kormány támogatására használta fel, egyidejűleg arra ösztönözve a kormányt, hogy gyorsabban és radikálisabban valósítsa meg a demokratikus átalakulások programját. A szövetség együttműködése és a néptömegek aktivitása lehetővé tette, hogy a Cárdenas-kormány keresztülvigye a földreformot, továbbá a vasutak és a kőolajipar államosítását.

„Az imperializmus"
Vigo rajza. 1930-as évek

A Cárdenas-kormány agrárreformja ugyan nem oldotta meg a földkérdést (például nem számolták fel a latifundiumokat), de fontos lépést jelentett ebben az irányban. 1934 és 1938 között kétszer annyi földet osztottak fel a parasztok között, mint az 1910—

Antifasiszta tüntetés Mexikóban
Fénykép. 1938

1917-es polgári demokratikus forradalom óta eltelt egész idő alatt. A földbirtokosok és a külföldi társaságok földjeinek egy részét elkobozták. Nagyarányú öntözési munkálatokat szerveztek. Az állam támogatta szövetkezeti gazdaságok létrehozását.

Az 1937-ben kezdődő új gazdasági válság hatására jelentékenyen megerősödött a külföldi monopóliumoknak a munkásosztály elleni támadása. A munkásság erélyesen szembeszállt a támadással. A kormány a Mexikói Munkásszövetség tevékeny részvételével beavatkozott a munkások és a külföldi vállalkozók konfliktusába, s amikor a külföldi cégek nem voltak hajlandók eleget tenni a béremelési követelésnek, 7000 kilométer hosszúságú vasútvonalat és 17 külföldi olajtársaságot államosított.

Ezek a lépések, nemkülönben a közoktatás, a munkavédelmi törvényhozás terén és más vonatkozásban hozott intézkedések elősegítették a demokrácia fejlődését és az ország nemzeti függetlenségének erősödését. Megvalósulásukban döntő szerepe volt a népmozgalomnak, elsősorban a munkásosztály akcióinak. Cárdenas szociális reformjai azonban korlátozott jellegűek voltak — részint a mexikói nemzeti burzsoázia gyengesége, részint pedig a belső és külső reakció erőinek szívós ellenállása következtében. Az amerikai és az angol imperialisták hatalmas nyomást gyakoroltak a Cárdenas-kormányra. Angliával az ellentétek annyira kiéleződtek, hogy a két ország között megszakadtak a diplomáciai kapcsolatok.

A néptömegek támogatása segítette a Cárdenas-kormányt abban, hogy szembeszálljon az imperialista nyomással. 1938 májusában leverte Sedillo tábornok fasiszta lázadását, amelyet a háttérből a külföldi imperialisták, elsősorban a fasiszta államok ügynökei mozgattak.

Mexikó ekkor Latin-Amerika legdemokratikusabb állama volt, a nyugati félteke egyetlen olyan országa, amely nyílt és reális segítséget nyújtott a Spanyol Köztársaságnak. A mexikói szakszervezetek kezdeményezésére 1938 szeptemberében hatalmas regionális szakszervezeti szövetség létesült: a Latin-amerikai Munkásszövetség. Elnökévé Lombardo Toledanót választották. A szövetség nyilatkozata kijelentette, hogy a latin-amerikai munkásosztály harcolni fog a latin-amerikai országok függetlenségéért, a feudális maradványok felszámolásáért és egy olyan társadalmi rend létrehozásáért, melynek alapja „valamennyi nemzet gazdasági és politikai autonómiájának tiszteletben tartása, a világ minden népének szolidaritása, a fegyveres agressziónak mint a nemzetközi konfliktusok megoldási módjának örök időkre való eltiltása és a hódító háború elítélése, mint amely ellentétes a civilizáció érdekeivel".

CHILE

Ezekben az években Chilében is nagy sikereket ért el a népfront, amely itt kíméletlen kormányterror közepette alakult ki. Az Alessandri-kormány, megtagadva liberális választási ígéreteit, hadjáratot indított a dolgozók jogai és szervezetei ellen. A kommunista pártot illegalitásba szorí-

tották, míg a fasiszta és félfasiszta szervezetek (Fehér Gárda, Nemzetiszocialista Párt, Köztársasági Milícia, Front stb.) a hatóságok védnöksége alatt tevékenykedtek. Erősödött a dolgozókra nehezedő gazdasági nyomás, amely hivatalos megfogalmazást — és végrehajtást — nyert a G. Ross konzervatív pénzügyminiszter (az „éhségminiszter") által kidolgozott programban. 1934-ben a kormány vérbe fojtotta a Bio-Bio-folyó felső szakaszának vidékén kitört parasztfelkelést; a felkelők ellen repülőgépeket is bevetettek. A felkelés leverése után sok parasztot agyonlőttek.

A reakció, a gazdasági nyomás és a fasizmus elleni harc élén a munkásosztály haladt. A vasutasok 1936 februárjában a kormány tilalma ellenére egységes szakszervezetet alakítottak, és sztrájkba léptek. A kormány kihirdette az ostromállapotot. Erre országos méretű általános sztrájk kezdődött. A közösen vívott harc tapasztalatai megerősítették a munkásoknak a kommunista párt által lankadatlanul szorgalmazott egységfront erejébe vetett hitét. Megalakult az egységes szakszervezeti központ, a Chilei Munkásszövetség, melyben a kommunisták nagy befolyással rendelkeztek. Erre az időre egyébként a burzsoá pártok között is meglehetősen erőteljes polarizáció ment végbe. Alessandri a demokraták és a radikálisok támogatásával jutott hatalomra, de utána egyezségre lépett a jobboldali pártok (a liberálisok és a konzervatívok) vezetőivel, s a kormányban ezek vették át a vezető szerepet. Ez a körülmény, valamint a tömegeknek a fennálló rendszerrel szembeni fokozódó elégedetlensége arra kényszerítette a demokratákat és a radikálisokat, hogy kiváljanak a kormányból, nehogy elveszítsék befolyásukat választóik körében. E két párt a kongresszusban a szocialistákkal együtt megalakította az ellenzéki „baloldali blokkot". Alessandri rövidesen feloszlatta a kongresszust. A represszió határozottabb fellépésre késztették a „baloldali blokk" ellenzéki politikusait.

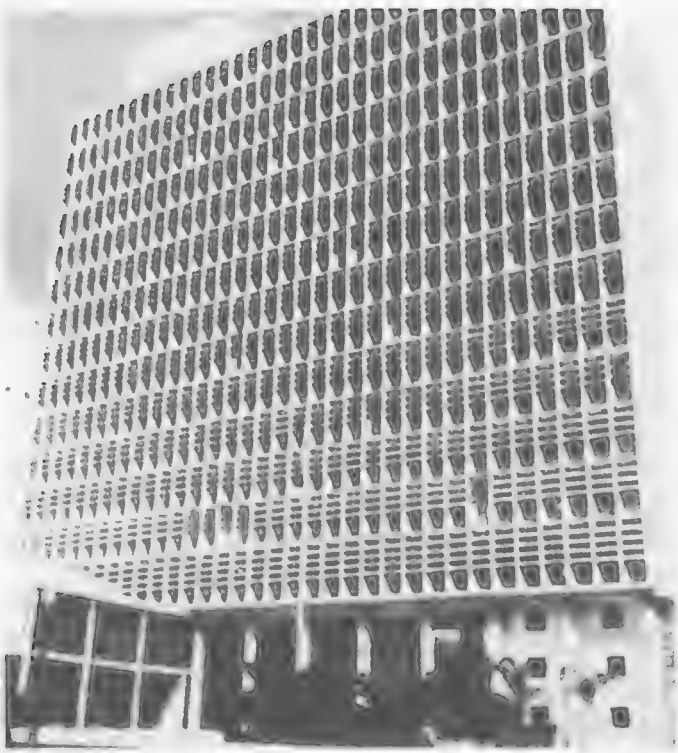

A Nevelésügyi Minisztérium épülete Rio de Janeiróban
Brazil építészkollektíva (Lucio Costa, Oscar Niemeyer stb.)
Le Corbusier elgondolásai és tanácsadása alapján. 1937—1943

Mindez megteremtette a feltételeket a reakcióval és a fasiszta veszéllyel szemben álló népfront létrejöttéhez. A szocialisták, a radikálisok és a demokraták hosszú időn át válaszra sem méltatták a kommunisták felhívásait, most azonban kijelentették, hogy hajlandók együttműködni a népfrontban a Chilei Munkásszövetséggel és a kommunista párttal. 1936. március 26-án létrejött a megállapodás, és megalakították a népfront szervezési központját. A néhány nap múlva közzétett kiáltvány fő követelései a következők voltak: demokratikus szabadságjogok, valódi nemzeti függetlenség, a nép létfeltételeinek megjavítása.

A népfront programja a chilei nép legszélesebb rétegeit maga köré tömörítette, és fokozta politikai aktivitásukat. 1937-ben részleges parlamenti választásokon a népfront sok jelöltje szerzett mandátumot. Az 1938. évi elnökválasztásokat heves küzdelmek előzték meg. A jobboldali

pártok Rosst jelölték, érdekeik következetes védelmezőjét látva benne. A kormány a népfront meggyengítése céljából megengedte Ibáñez volt elnöknek, hogy visszatérjen az országba, és az általa alapított — fasiszta pártokat és csoportosulásokat is magában foglaló — „népfelszabadító szövetség" jelöltjeként induljon a választásokon. A népfront pártjai és szervezetei azonban szorosra zárták soraikat, s a radikális Pedro Aguirre Cerdát jelölték a reakciósokkal szemben. A népfront választási jelszava így hangzott: „Kenyeret, fedelet, ruhát!" Választási platformja politikai, gazdasági és szociális követeléseket tartalmazott: demokratikus szabadságjogok, a monopóliumok korlátozása, földreform, a szociális és munkaügyi törvényhozás, valamint a közoktatási rendszer fejlesztése, a béke védelme, nemzeti függetlenség. A választásokon a népfront győzött: Aguirre Cerdát választották elnökké. A reakció erői fasiszta lázadást szerveztek, de vereséget szenvedtek.

Az Aguirre Cerda által 1938 decemberében megalakított kormány visszaállította a demokratikus szabadságjogokat, és intézkedéseket tett a hazai ipar megélénkítése, a közoktatás fejlesztése, a dolgozók helyzetének megjavítása érdekében.

ARGENTÍNA

Argentínában a népfront létrehozásának feltételei jóval kedvezőtlenebbek voltak. Az argentin uralkodó körök szoros kapcsolatban álltak a hitleristákkal. Justo elnök, sok miniszter és magas rangú katonatiszt leplezetlenül rokonszenvezett a német fasizmussal. Az országot ellepték a hatóságok teljes támogatását élvező fasiszta szervezetek, amelyeket a német nagykövetségről irányítottak. Ugyanakkor egy törvény halálbüntetéssel sújtotta a kommunista párttagságot.

Ennek ellenére a néptömegek aktívan harcoltak a fasizmus és a külföldi imperializmus ellen, a demokráciáért és létfeltételeik megjavításáért. A küzdelem élén a munkásosztály és élcsapata, a kommunista párt haladt. 1936 márciusában a tengerészek és a távbeszélő-alkalmazottak szakszervezete csatlakozott az Általános Munkásszövetséghez. Az Általános Munkásszövetség bázisán ugyanebben az évben megalakult a népfront. A képviselőházi választásokon ért is el némi sikert, de a következő választásokon, 1937-ben, a szocialista párt önállóan indult, s ezzel felbomlasztotta a népfrontot. A választásokon a reakciós blokk győzött, jelöltje, Ortiz foglalta el az elnöki tisztet.

BRAZÍLIA

Brazíliában a népfront a Vargas-diktatúra elleni harc során jött létre. A Vargas-kormány kegyetlenül elnyomta a néptömegeket. Egy 1934-ben életbe léptetett biztonsági törvénnyel az alkotmányos demokrácia utolsó maradványait is felszámolták.

Erősödött a brazil fasiszták, az úgynevezett integralisták tevékenysége. Az ország déli részén a hitleristák katonai jellegű osztagokat alakítottak a német telepesekből, fegyvereket szereztek be.

A munkások szembeszálltak Vargas reakciós politikájával. 1934—1935-ben 1,5 millió munkás sztrájkolt. Nagyobb méreteket öltöttek a spontán parasztmegmozdulások. Az elégedetlenség a városi kispolgárság jelentős rétegeit is magával ragadta. Vargas gazdaságpolitikája még az uralkodó osztályok egy részét is ellenzékiségre hangolta.

1935 márciusában a kommunisták kezdeményezésére és az illegalitásban élő Luis Carlos Prestes irányításával megalakult a Nemzeti Felszabadító Szövetség. A népfront-jellegű szervezethez csatlakoztak munkások, parasztok, értelmiségiek, katonák, és a nemzeti burzsoázia egyes csoportjai. Egyidejűleg létrejött a munkásosztály egységfrontja.

A Nemzeti Felszabadító Szövetség programja a nép legfontosabb követeléseit tartalmazta: demokráciát, nemzeti függetlenséget, a létfeltételek megjavítását. A másfélmilliós taglétszámú szövetség erős akadályt jelentett a fasizmus előretörésének útjában.

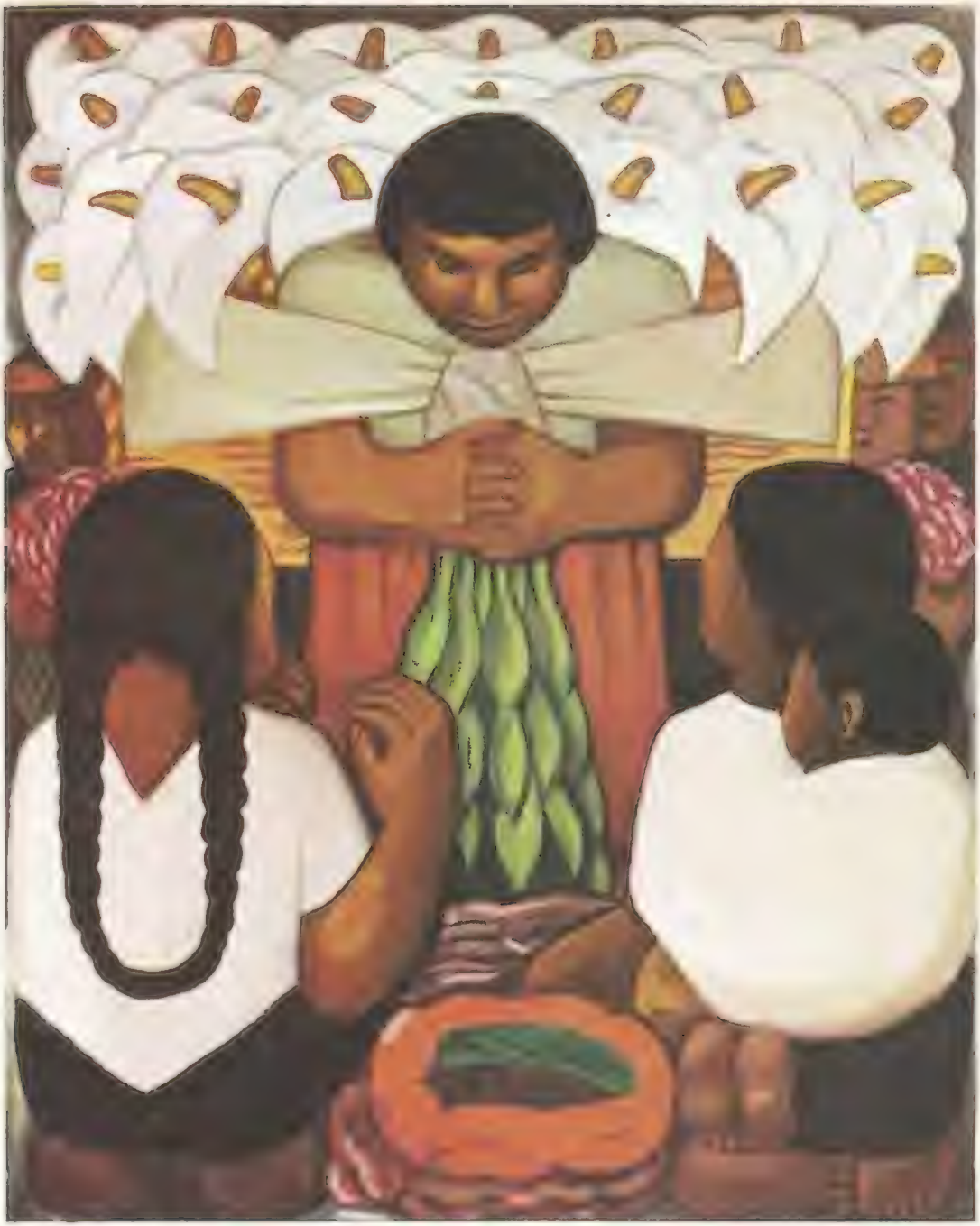

A VIRÁGOK ÜNNEPE
Diego Rivera, 1925

1935. július 5-én kiadták a jelszót: „Minden hatalmat a Nemzeti Felszabadító Szövetségnek!" A Vargas-kormány erre betiltotta a szövetséget, s kíméletlen hajszát indított tagjai ellen. De a szövetség szervezetei illegálisan tovább működtek, s kongresszusi képviselői keresztülvittek egy határozatot az integralista párt betiltásáról.

1935 novemberében Natal város munkásai általános sztrájkba léptek. A kormány erőszakhoz folyamodott, de a munkások fegyvert fogtak, s előbb a városban, majd Rio Grande do Norte állam egész területén kézbe vették a hatalmat: nemzeti forradalmi kormányt alakítottak. November 27-én Rio de Janeiróban is kitört a felkelés.

A reakció a külföldi imperialisták segítségével elfojtotta ezeket a fegyveres megmozdulásokat. A felkelés vezetőit letartóztatták. Prestest 16 évre ítélték (később további 30 évet szabtak ki rá). Az országot elöntötte a terror hulláma. 1936-ban Brazília megszakította a diplomáciai kapcsolatokat a köztársasági Spanyolországgal. 1937 novemberében, az elnökválasztások küszöbén, Vargas államcsínyt hajtott végre: feloszlatta a parlamentet, törvényen kívül helyezte a politikai pártokat, megváltoztatta az alkotmányt, és Brazíliát „korporatív állammá" nyilvánította.

Luis Carlos Prestes
Fénykép. 1937

De a brazil nép szabadságszeretete nem tört meg. 1938-ban Prestes ezt írta a börtönből: „Amit a Szövetség tagjai 1935-ben akartak, ugyanazt akarják most is: Brazília nemzeti felszabadítását, igazi demokráciát és népünk létfeltételeinek megjavítását."

KUBA

Kuba népe is önfeláldozóan harcolt a belső reakció és az amerikai monopóliumok uralma ellen.

Az 1934 elején hatalomra került Mendieta-kormány katonai-rendőri terrorrendszert létesített az országban. A tényleges diktátor, Batista hadsereg-főparancsnok, Caffery amerikai nagykövet egyenes utasításai szerint járt el. A kormány egyetlen lépést sem tett a nagykövet hozzájárulása nélkül. Az amerikai imperialisták kreatúráik támogatására 10 millió dolláros kölcsönt és bizonyos kereskedelmi kedvezményeket nyújtottak Kubának, de cserébe újabb kiváltságokat biztosítottak maguknak, amelyek tovább erősítették a kubai gazdaság függőségét az amerikai monopóliumokkal szemben. A roosevelti „jószomszédsági politika" jegyében 1934 májusában az Egyesült

Államok és Kuba között szerződést írtak alá, amely eltörölte a gyűlöletes „Platt-féle alkotmánykiegészítést". Ugyanezen év júniusában az Egyesült Államok kormánya felemelte a kubai cukor behozatali kvótáját, augusztusban pedig kölcsönösségen alapuló kereskedelmi egyezményt írtak alá. Valójában azonban ezek az engedmények formális jellegűek voltak. Az amerikai imperialisták nagy haditengerészeti támaszponttal rendelkeztek Guantánamóban. A kubai gazdaság valamennyi parancsnoki posztja továbbra is az Egyesült Államok kezén maradt. Az új kereskedelmi egyezmény alacsony vámtételeket írt elő az Egyesült Államokból Kubába szállított árukra, ezzel tovább rontotta a hazai tőke kezén levő vállalatok helyzetét, és növelte a külkereskedelmi mérleg deficitjét. Kuba tehát a „Platt-féle alkotmánykiegészítés" nélkül is teljes mértékben az Egyesült Államok gazdasági és katonai ellenőrzése alatt maradt.

Mindez erőteljes tiltakozást váltott ki az ország lakosságának legszélesebb köreiben. 1934 januárjában sztrájkba léptek a havannai dohánygyári munkások és autóbuszsofőrök. A sztrájkmozgalom hamarosan a cukoriparra is átterjedt, majd februárban az Országos Munkásszövetségben tömörült forradalmi szakszervezetek felhívására 150 000 dolgozó szüntette be a munkát.

A munkásmegmozdulások elfojtására katonaságot vezényeltek ki. A kormány törvénytelennek nyilvánította az általános sztrájkot, és bejelentette, hogy a rendelkezést megszegő szakszervezeteket feloszlatják.

Ám hiába állítottak fel „különleges bíróságokat" és hirdettek ostromállapotot, a népi mozgalom tovább erősödött és szélesedett.

1934 júniusában fellázadt a „Cuba" ágyúnaszád legénysége. Ugyanebben a hónapban a sziget keleti vidékeinek parasztsága is bekapcsolódott a harcba. Oriente tartományban 30 000 paraszt fegyveresen szállt szembe a nagybirtokosoknak a paraszti földek megkaparintására irányuló kísérleteivel. A parasztok megtagadták a kormány rendelkezéseinek teljesítését és az adófizetést. Ősszel a felkelők a néger Lino Álvarez vezetésével helyi hatalmi szerveket létesítettek. Havannába megbízottakat küldtek, hogy felvegyék a kapcsolatot az Országos Munkásszövetséggel.

1934. október 8-ra a kommunisták tevékeny közreműködésével általános szolidaritási sztrájkot hirdettek a felkelő parasztok támogatására. A kormány erőtlennek bizonyult a munkások által támogatott parasztmegmozdulás leverésére, és kénytelen volt egyéves „fegyverszünetet" kötni.

1935-ben tovább erősödött a Mendieta-kormánnyal szembeni elégedetlenség. 1935 márciusában ismét általános sztrájk robbant ki, amely 400 000 embert ragadott magával: munkásokat, alkalmazottakat, diákokat. A kormány bezáratta az egyetemet és a középiskolákat, és kihirdette az ostromállapotot. A forradalmi mozgalom résztvevőivel szemben erőszakrendszabályokat alkalmaztak; sokukat megölték, megsebesítették, vagy börtönbe vetették. Végül azonban a kubai uralkodó körök és az amerikai monopóliumok — minthogy aggasztotta őket a szigeten kialakult helyzet — mégis kénytelenek voltak eltávolítani Mendietát. Az 1936. január 10-én megtartott általános választásokon a Liberális Pártból, a Nacionalista Unióból és a Köztársasági Akciópártból álló koalíció jelöltjeit, Miguel Mariano Gómezt és Federico Laredo Brút választották elnökké, illetve alelnökké.

Az új elnök célul tűzte ki, hogy némileg enyhítse a belpolitikai feszültséget, és megszabaduljon a Batista vezette katonai körök gyámkodása alól. Részleges amnesztiát adott a politikai foglyoknak, megnyitotta az iskolákat, autonómiát biztosított az egyetemnek, tervbe vette a demokratikus szabadságjogok egy részének helyreállítását és a külföldi tőkések jogainak korlátozását.

Gómez intézkedései és kijelentései, noha igen mérsékeltek voltak, Batista és a külföldi monopóliumok dühödt ellenállásába ütköztek. A szenátus és a képviselőház hatáskörtúllépéssel vádolta meg Gómezt, és 1936 december elején eltávolította tisztségéből. Brú alelnök Batista híveiből alakított kormányt.

Ezekben az években az ország politikai életében egyre nagyobb szerephez jutott a munkás-

osztály. Kuba Kommunista Pártjának fáradozásai nyomán 1937-ben népi forradalmi blokk létesült a kommunisták, a kommunista párt közreműködésével még a harmincas évek elején alakított parasztligák, továbbá sok szakszervezet és egyéb szervezet részvételével.

A demokratikus mozgalom sikerei arra kényszerítették a kormányt, hogy visszaállítson bizonyos demokratikus szabadságjogokat. Engedélyezték a forradalmi szakszervezeteket. 1938 szeptemberében a kommunista párt is kilépett az illegalitásból. Tekintélye és létszáma gyors növekedésnek indult: 1938-ban 5000 tagja volt, 1939-ben már 23 000.

1939 januárjában Havannában országos szakszervezeti kongresszust tartottak, melyen 400 000 szervezett munkás képviseletében 1500 küldött vett részt. A kongresszuson megalakították a Kubai Munkásszövetséget Lazaro Pena néger kommunista elnökletével. Az új szervezet programja, mint később Blas Roca, a kubai kommunisták egyik vezetője írta, „forradalmi tendenciákat tükrözött — az imperializmus ellen, a nemzeti felszabadulásért, az összes dolgozók alapvető követeléseiért és jogaiért, a kizsákmányolás megsemmisítéséért vívott harc tendenciáit".

A kommunista párt harcot indított a szabad és szuverén alkotmányozó gyűlés összehívásáért, a nép érdekeivel összhangban álló új, demokratikus alkotmány kidolgozásáért. 1939 augusztusában a párt választási szövetségre lépett Juan Marinello, az ismert kubai forradalmár és író pártjával, a Forradalmi Unióval.

Kuba, ez a kis ország a nemzeti felszabadító mozgalom erejét és méreteit tekintve a harmincas években a legelsők között volt a latin-amerikai államok között.

XXV. FEJEZET

A FASISZTA AGRESSZIÓ KEZDETE EURÓPÁBAN. A MÜNCHENI EGYEZMÉNY

A harmincas évek második felében rohamosan éleződtek a nemzetközi ellentétek. A világ különböző tájain helyi háborúk dúltak, melyek mintegy félmilliárd embert érintettek. Vér folyt Kínában, Etiópiában, Spanyolországban. A háború tüze elnyeléssel fenyegette az egész világot.

A tőkésországokban fokozódtak a társadalmi és osztályellentétek, s polarizálódott a két fő erő: a fasizmus és a háború hívei és velük szemben a demokrácia és a béke harcosai.

AZ 1937—1938. ÉVI GAZDASÁGI VÁLSÁG

1937 második felében gazdasági válság lépett fel. A válság súlyos csapást mért a tőkés iparra, amely még nem heverte ki teljesen az 1929—1933-as válság következményeit. A kapitalista országok ipari termelése ekkor mindössze 5 százalékkal múlta felül az 1929-es színvonalat, egyes államokban pedig — Franciaországban, Olaszországban, Belgiumban stb. — el sem érte azt.

Az új gazdasági válság elsősorban az Egyesült Államokat, Angliát és Franciaországot sújtotta. Németországban, Olaszországban és Japánban kevésbé éreztette hatását: itt a lázas hadikészülődés és a gazdaságnak háborús célokra való átállítása révén még emelkedett is az ipari termelés.

A tőkés világ egészében az ipari termelés volumene 16 százalékkal, a nyersvastermelés 32 százalékkal, az acéltermelés 40 százalékkal csökkent. Az Egyesült Államokban a válság a legerősebben a nyersvas-, acél-, gépkocsi-, gőzhajó- és vagongyártást sújtotta, Angliában a kőszénbányászatot és még inkább az exportra dolgozó textilipart, Franciaországban pedig a vas-, acél- és textilgyártást.

Az ipari termelés csökkenése következtében erősen nőtt a munkanélküliség. Munka nélkül maradt az Egyesült Államokban minden ötödik, Belgiumban és Hollandiában minden negyedik, Angliában minden hetedik, Kanadában minden nyolcadik munkás. Emellett milliókra rúgott a részleges munkanélküliek száma.

Az ipari válsággal karöltve a mezőgazdaságban túltermelési válság lépett fel. A mezőgazdasági termékek és nyersanyagok iránti kereslet hanyatlása különösen súlyosan érintette a monokultúrás gazdasági rendszerű fejletlen országok kivitelét. Argentína kivitele a válság idején 42 százalékkal, Malájföldé 37 százalékkal, Indiáé 25 százalékkal csökkent. A világkereskedelmi forgalom 11 százalékkal megcsappant.

A vezető tőkésországok védővámrendszerek bevezetésével, zárt valutatömbök és valutaövezetek létesítésével igyekeztek leküzdeni világpiaci versenytársaik konkurrenciáját. Ezek az intézkedések még hevesebbé tették a piacokért folyó harcot, és kiélezték az imperialisták közötti ellentéteket.

Az imperialista ellentétek között központi helyet foglalt el az angol—német gazdasági és politikai vetélkedés. Németország a harmincas évek végére nemcsak helyreállította gazdaságát, hanem a tőkés világ egyik legerősebb államává lett. Csaknem másfélszer annyi acélt és villamos energiát termelt, mint Anglia (20 millió — 13 millió tonna, illetve 49 milliárd — 33 milliárd kWó), s csak kevéssé maradt el a szigetország mögött a széntermelésben (240 millió — 244 millió tonna). Az ipari össztermelés tekintetében Németország Európában az első, az egész tőkés világban pedig a második helyen állt. A nyugat-európai szén- és acélpiacon, a vegyipari és a gépkocsiexportban vezető helyre került. Anglia csak Észak-Európában tartotta szilárdan régi pozícióit.

Különösen megerősödött Németország gazdasági és politikai befolyása Délkelet-Európa és a Duna-medence agrárországaiban. 1937-ben a német importnak 9 százaléka, az exportnak 10 százaléka ezekre az országokra jutott. Gazdaságukat Németország a dömping, az állami exporttámogatás és a gazdasági expanzió más módszereinek segítségével, a készpénz nélküli elszámolás — a klíring — felhasználásával fokozatosan saját hadigépezetének agrár- és nyersanyagfüggvényévé változtatta. A német imperializmus egyúttal arra törekedett, hogy túlsúlyba juttassa a németbarát fasiszta csoportosulásokat és pártokat, s felszámolja Anglia és Franciaország politikai befolyását.

Bulgária behozatalában Németország részesedése 1929 és 1937 között 29,6 százalékról 58 százalékra nőtt, Angliáé viszont majdnem a felével csökkent. Németország a bolgár burzsoázia revansista beállítottságát kiaknázva titkos fegyverszállítási megállapodásokat kötött Bulgáriával. Anglia és Franciaország ugyan szintén megpróbáltak analóg egyezményeket kötni az országgal, de a bolgár vezető körök egyre inkább a németekhez közeledtek.

Heves küzdelem folyt Romániáért, Franciaország egykori szövetségeséért. 1938-ban, midőn a magyar—román viszony Erdéllyel kapcsolatban rendkívül feszültté vált, a németek a magyar igényeket támogatták, hogy nyomást gyakoroljanak Romániára, de a románoknak is tettek határozatlan ígéreteket. Ribbentrop német külügyminiszter 1938 novemberében a rá jellemző cinizmussal így írt: „E pillanatban politikánk fő célja Magyarországgal és Romániával szemben: tűzben tartani mind a két vasat, és az események fejlődéséhez alkalmazkodva Németország érdekei szerint alakítani az ügyeket." Németország több klíring-egyezmény után 1939 márciusában rákényszerítette Romániát egy általános gazdasági szerződés aláírására, amely ellenőrzést biztosított a németeknek a román gazdasági élet fölött.

A Horthy-rendszer uralma alatt álló Magyarországon még kedvezőbb volt a talaj a német tervek megvalósítása számára. A horthysták igényt támasztottak Csehszlovákia és Románia bizonyos területeire. Németország támogatta e követeléseket, s ezzel szorosan magához kötötte Magyarországot.

Németországnak Görögországban is sikerült megjavítania gazdasági pozícióit, bár itt Anglia befolyása továbbra is elég erős maradt.

Éles harc bontakozott ki a Franciaországgal szövetséges Jugoszláviáért.

Németország a közel- és közép-keleti országokban is komolyan veszélyeztette Anglia pozícióit. Törökország külkereskedelmének csaknem a fele Németországgal bonyolódott le. A németek nagy mennyiségben vásároltak fontos stratégiai nyersanyagokat: rezet, krómércet. Német cégek megbízásokat kaptak gyárak, dokkok építésére. Törökországban nagy számban jelentek meg a német „szakértők". Nagy erővel folyt a fasiszta propaganda, az oktatási intézményeket, a könyvtárakat elárasztotta a fasiszta irodalom.

A fasiszta tömb államai kinyújtották kezüket a közel-keleti kőolaj felé. A német tőkések részesei voltak az iraki olajat feldolgozó Mosul Oilfields trösztnek, és újabb koncessziók megszerzésére törekedtek. A Mussolini-kormány ugyancsak igyekezett megkaparintani a közel- és közép-keleti olajvidékeket.

Iránban Németország nagyszabású diverziós és kémtevékenységet fejtett ki mind a Szovjetunió, mind Anglia ellen. Anglia igyekezett megakadályozni az iráni német befolyás erősödését, de csak az ország déli körzeteiben. Az ország északi részén, a Kaszpi-tenger kikötőiben, az iráni Azerbajdzsánban semmit sem tett a német behatolás ellen, abból a meggondolásból kiindulva, hogy itt a németek a Szovjetunió pozícióit gyengítik. 1938—1939-ben Németország részesedése Irán külkereskedelmében 41,5 százalékra nőtt.

Fokozódott a német behatolás az arab országokban is. 1938-ban Németország már a második helyet foglalta el Egyiptom és Palesztina külkereskedelmében, s megerősítette pozícióit Szaud-Arábiában is, amellyel 1938-ban diplomáciai kapcsolatokat létesített. Mindazonáltal a Közel- és Közép-Kelet országaiban túlsúlyban maradt az angol befolyás. 1937-ben Törökország, Irak, Irán és Afganisztán az angol diplomácia közreműködésével aláírta a szaadabadi paktumot. Ez az úgynevezett közel-keleti antant az angol politika eszközévé lett.

A német monopóliumok a nagyarányú állami szubvenciók segítségével szilárd pozíciókat építettek ki a latin-amerikai piacokon is. 1938-ban Németország és Anglia részesedése Brazília importjában a következőképpen alakult: 25, illetve 10 százalék; Chilében 26, illetve 9,5 százalék; Peruban 16, illetve 8 százalék.

Az angol—német ellentétek elmélyüléséhez hozzájárultak a német imperializmus gyarmati igényei, különösen az első világháború következtében elvesztett afrikai német gyarmatok visszaadására vonatkozó követelések. Az angol burzsoázia túlnyomó többsége határozottan ellenezte a volt német gyarmatok visszaadását. A legtöbb, amire az angol vezető körök végső esetben hajlandók lettek volna, az volt, hogy Németország gyarmati igényeit más gyarmati hatalmak, elsősorban Belgium, Hollandia és Portugália rovására elégítsék ki. Anglia azonban még az ilyen jellegű megegyezést is a napról napra feszültebbé váló angol—német viszony egész kérdéskomplexumának rendezésétől tette függővé.

A német gazdasági expanzió elleni harcában Anglia felhasználta a birodalmi preferenciális vámtarifákat, fokozta az állami exporttámogatást, Franciaországgal közösen gazdasági ellentámadást szervezett Délkelet- és Kelet-Európában, és közeledést keresett az Egyesült Államokhoz.

A NÉMET—FRANCIA ÉS AZ OLASZ—FRANCIA ELLENTÉTEK

Németország gazdasági és politikai előretörése heves elégedetlenséget keltett Franciaországban is, amely növekvő aggodalommal szemlélte a német pozíciók erősödését Kelet- és Délkelet-Európában, többek között a Franciaországgal szövetséges államokban: Lengyelországban, Romániában és Jugoszláviában.

A francia vezető körök nem voltak egységesek abban a kérdésben, milyen módon kell gátat vetni a német expanziónak. A francia burzsoázia nagy része az Angliával és az Egyesült Államokkal fennálló politikai kapcsolatok erősítése mellett tört lándzsát. A burzsoázia másik része viszont a Németországgal való megegyezésre hajlott, sőt még arra is hajlandó lett volna, hogy beérje a másodhegedűs szerepével a német imperializmus mellett.

Franciaországot nagymértékben nyugtalanították Olaszország agresszív tervei is. Olaszország igényt formált Korzikára, Nizzára és Savoie-ra (Savoya), s ez már önmagában is az olasz—francia viszony szüntelen éleződésének forrásává lett. Olaszország azonban, a szorosan vett francia területek meghódításának propagandájával zsarolva, komoly engedményeket követelt Franciaországtól Afrikában is: Etiópia annektálása után gyarmatbirodalmához kívánta csatolni Tuniszt és — lehetőség szerint — Francia Szomáliát. Az olasz imperialisták arra törekedtek, hogy az afrikai partvidéken egyik fő támaszpontjukká tegyék Dzsibuti kikötőjét, és megszerezzék a francia kézen levő Dzsibuti—Addisz Abeba vasútvonalat.

Olaszország és Franciaország érdekei a Földközi-tengeren is összeütközésbe kerültek. Ebben a térségben a helyzetet rendkívül kiélezték a spanyolországi események, valamint Olaszországnak az Adriával és a Földközi-tenger keleti felével kapcsolatos agresszív tervei. Az olasz fasiszták összes elgondolásainak megvalósulása azt jelentette volna, hogy Olaszország a Földközi-tenger urává, a Földközi-tenger pedig az Olasz Birodalom beltengerévé válik.

Olaszország agressziója tehát három irányból fenyegette Franciaországot: a francia—olasz határon, a Földközi-tengeren és Afrikában.

A NÉMET—AMERIKAI ELLENTÉTEK

Az imperialista nemzetközi kapcsolatokat növekvő mértékben befolyásolták a német—amerikai ellentétek. A fasiszta Németország igényeiben az Egyesült Államok saját tervei ellen irányuló fenyegetést látott.

Az Egyesült Államokban heves nyugtalanságot és ingerültséget keltett Németország latin-amerikai tevékenysége. 1937 és 1939 között e térségben számos éles összeütközésre került sor az Egyesült Államok és Németország között. 1937 októberében a konfliktusra az adott okot, hogy Németország megpróbált olajkoncessziót szerezni Mexikóban. 1938 márciusában újabb összetűzés robbant ki: a mexikói kormány államosította az angol és amerikai társaságok tulajdonában levő olajtelepeket, s Németország ezt kihasználva nagyarányú kőolajvásárlásokat eszközölt. 1938 májusában német ügynökök tevékenyen közreműködtek az integralistáknak (a brazil fasisztáknak) az amerikabarát Vargas-kormány elleni összeesküvésében, arra számítva, hogy a puccsisták győzelme megerősítheti Németország politikai befolyását. Brazília az Egyesült Államok nyomására jegyzékben követelte a Rio de Janeiró-i német nagykövet visszahívását. Mindezeknek az eseményeknek a hatására az Egyesült Államok kormánya 1938 nyarán a külügyminisztérium, a katonai hatóságok és az üzleti körök képviselőiből bizottságot alakított a latin-amerikai német térhódítás ellen irányuló intézkedések kidolgozására.

A német monopóliumok az Egyesült Államok belső piacára is benyomultak. A német konkurrencia itt olyan erősnek bizonyult, hogy 1939 márciusában az amerikai kormány lényegileg tiltó jellegű vámtarifákat léptetett életbe a német áruk behozatalára.

Az amerikai—német ellentétek fejlődésében nagy jelentősége volt annak is, hogy az Egyesült Államok ellenezte a brit és a francia gyarmatbirodalom felosztását, mert úgy számított, hogy kedvező pillanatban a maga javára használhatja majd fel Anglia és Franciaország meggyengülését.

Mindez szükségképpen azt eredményezte, hogy az Egyesült Államok közeledett Angliához és Franciaországhoz, s végül katonai és politikai szövetségre lépett velük.

AZ IMPERIALISTA HATALMAK FELKÉSZÜLÉSE A HÁBORÚRA

Az imperialista küzdelem során kialakultak a tőkés államok szemben álló koalíciói. 1936—1937-ben létrejött a fasiszta államok — Németország, Olaszország és Japán — agresszív tömbje a hitleri Németország vezető szerepével. Németország céljai a következők voltak: az európai hegemónia megszerzése, a Szovjetunió területének meghódítása „az Urálig", a német uralom kiépítése a Közel- és Közép-Keleten, valamint Afrikában. A hitlerista klikk tervei között szerepelt Franciaország és Anglia leverése, gyarmataik megkaparintása, továbbá hídfőállások kiépítése Latin-Amerikában az Egyesült Államokba való majdani betörés céljaira. A nácik végcélja a világuralom megszerzése volt.

A fasiszta Németország a háborús felkészülés keretében stratégiai nyersanyagtartalékokat halmozott fel. Fő szállítója a Brit Birodalom és az Egyesült Államok volt. 1938-ban a német ipari

FŐBB IMPERIALISTA ÁLLAMOK ERŐFORRÁSAI 1937-BEN

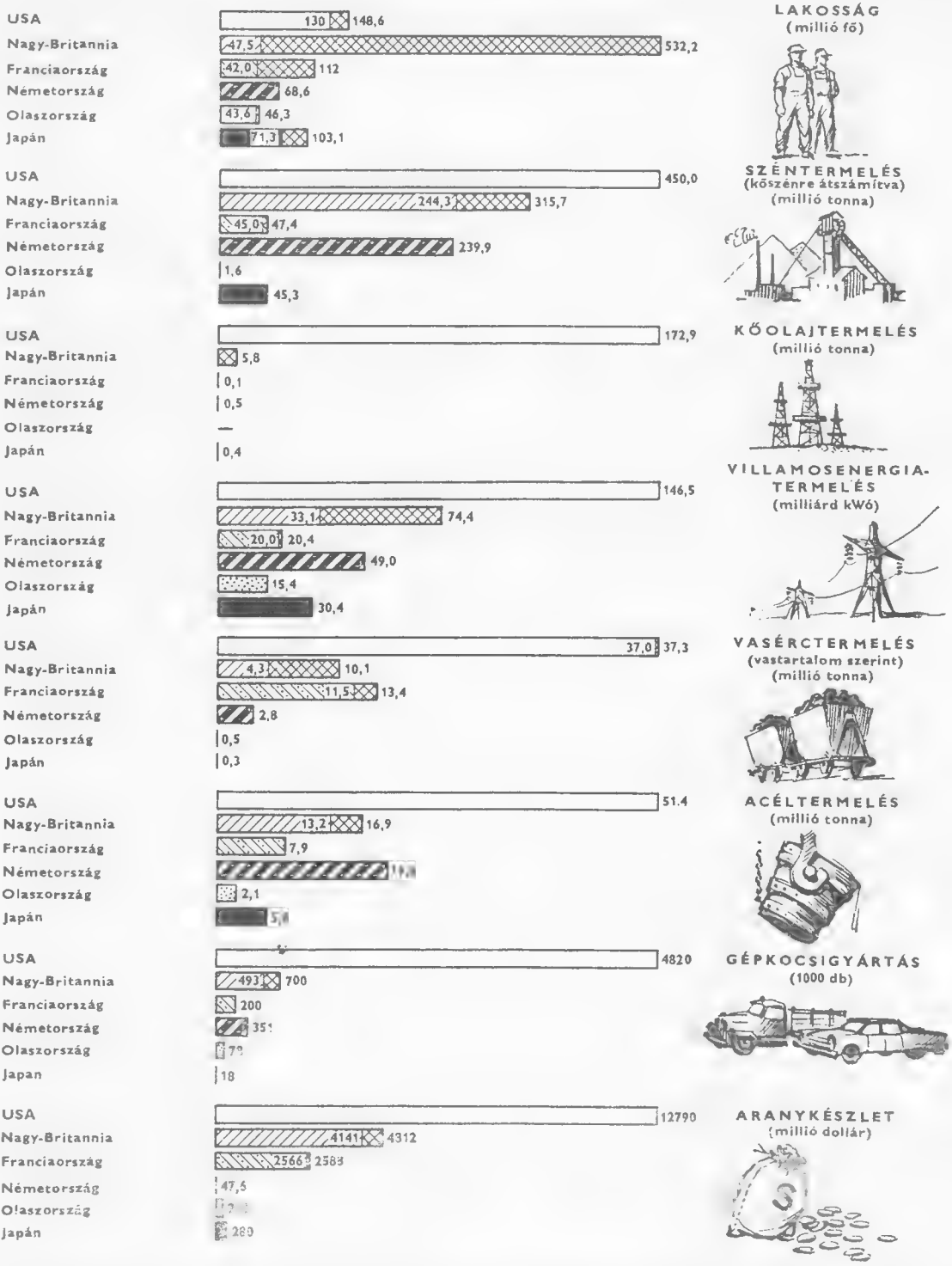

Megjegyzések: 1. Az adatokba — keresztcsíkozással jelölve — beleszámítottuk a gyarmatok (és Nagy-Britannia esetében a dominiumok) erőforrásait is. 2. A népességszámot 1938. évi adatok alapján közöljük. 3. Japán Tajvan szigetén termelt kőolajat

termeléshez szükséges vasérc 45 százalékát a Brit Birodalomból, Franciaországból és annak gyarmatairól, Belgiumból és Belga Kongóból szerezte be; ugyanezek az országok, valamint Hollandia és az Egyesült Államok szállították a Németország által 1938-ban importált nyersvas és fémhulladék 89,5 százalékát. Nagymértékben megnőtt a német vasércbehozatal Svédországból, a wolframé Spanyolországból, Portugáliából és Kínából.

A japán militaristák is nagy mennyiségű stratégiai nyersanyagot és hadianyagot importáltak külföldről, többek között az Egyesült Államokból. 1938-ban az Egyesült Államokból érkezett a Japán által importált kőolaj 65,6 százaléka, a vashulladék és acél 90,4, a réz 90,9, a repülőgépek 76,9 és a gépkocsik 64,7 százaléka.

Olaszország gazdaságában az Etiópia elleni háború kezdetétől fogva szüntelenül nőtt a hadifontosságú ágazatok súlya, és rohamosan csökkent a közszükségleti cikkek gyártása.

Midőn a fasiszta tömb államai lényegileg már háborús vágányra állították át gazdaságukat, Angliában, az Egyesült Államokban és jórészt Franciaországban is ez a folyamat még kezdeti stádiumban volt. A nyugati hatalmak kormányai megerősítették és kibővítették régi haditengerészeti támaszpontjaikat és újakat létesítettek — Anglia az Indiai- és a Csendes-óceánon, a Földközi-tengeren és Dél-Afrikában, az Egyesült Államok a Csendes- és az Atlanti-óceánon, Franciaország a Földközi-tengeren. Franciaország, Belgium és Hollandia szárazföldi határain fokozott ütemben folytak az erődítési munkálatok. 1938 májusában az Egyesült Államok úgy döntött, hogy 20 százalékkal növeli hadiflottájának tonnatartalmát. 1939 elején a kongresszus jóváhagyta az új légierőfejlesztési programot, amelynek értelmében 5500-ra kellett emelni a repülőgépek számát. A háború gazdasági előkészületeinek irányításában közvetlenül részt vettek a finánctmágnások. Az Egyesült Államokban 1939 augusztusában megalakított hadi erőforrások bizottságában helyet foglaltak a Morgan-féle United Steel, az American Telephone and Telegraph Co., a General Motors és más monopóliumok képviselői. Angliában a fegyverkezési program végrehajtásának ellenőrzésére kinevezett kormánybizottságban ott volt a műszálat előállító Courtaulds cég ügyvezető igazgatója, a Dunlop Rubber gumiabroncs-társaság elnöke, a Brit Gyáriparosok Szövetségének elnöke, az Imperial Chemical tröszt igazgatója és több más monopólium vezetője.

A hadiipar és az azzal érintkező iparágak bevételei rohamosan nőttek. Az angol Swan—Hunter hajó- és gépgyártó konszern jövedelme 1938-ban 166,9 százalékkal múlta felül az 1936. évit. Krupp bevételei 1937—1938-ra több mint megháromszorozódtak 1927—1928-hoz képest. A legnagyobb japán társaságok nyereségei 1939 első felében az alaptőke 20—27 százalékát tették ki. A Breda olasz fegyvergyártó konszern részvényeinek árfolyama 1938-ban több mint tizenhatszorosan múlta felül az 1932. évit.

A NYUGATI HATALMAK POLITIKÁJA AZ AGRESSZOROKKAL SZEMBEN

A két imperialista csoportosulás közötti éles ellentétek dacára Anglia, Franciaország és az Egyesült Államok nem voltak hajlandók részt venni a fasiszta agresszorok ellen irányuló erélyes intézkedések meghozatalában. Az általuk folytatott politika célja az volt, hogy elfordítsák nyugat felől a háborús veszélyt, és a fasiszta agressziót keletre, a Szovjetunió ellen tereljék. Ennek folytán a nemzetközi színtéren három, élesen elkülönülő fő irányzat rajzolódott ki: a világháború kirobbantására törekvő Németország, Japán és Olaszország nyíltan agresszív irányvonala; az agresszorokkal szembeni engedékenység vagy nyílt cinkosság politikája Anglia, Franciaország és az Egyesült Államok részéről; végül a Szovjetunió arra irányuló külpolitikája, hogy egy frontba tömörítse azokat az államokat, melyeknek érdekük a fasiszta agresszió visszaverése, a kollektív biztonság megszervezése és a népek közötti béke fenntartása.

A fasiszták kommunistaellenes jelszavai erősítették az Egyesült Államok, Anglia és Franciaország uralkodó köreiben azt az illúziót, hogy a fasiszta országokkal meg lehet egyezni hódító törekvéseiknek a Szovjetunió rovására történő kielégítése alapján. A nyugati hatalmak az agresszorok „megbékéltetésének" politikáját folytatva arra törekedtek, hogy előnyomulásra ösztönözzék a hitlerista hadsereget a Szovjetunió határai felé, s előmozdítsák egy szovjet—német háború kirobbanását, amely feltartóztatja a Szovjetunió szocialista fejlődését, másfelől pedig annyira meggyengíti Németországot, hogy az nem jelent többé veszélyt imperialista vetélytársaira nézve.

Anglia, az Egyesült Államok és Franciaország vezető körein belül lényeges véleménykülönbségek mutatkoztak a külpolitikai kérdéseket illetően. Angliában a konzervatív párton belül Churchill és Eden körül csoportosuló ellenzék azt hangoztatta, hogy szembe kell szállni az agresszorok nyomásával, és ellenezte a velük való egyezkedést, ha azt nem támasztják alá Anglia és a Brit Birodalom biztonságának reális garanciái. Ez a csoport azt tartotta, hogy az agresszorokat csak az erő állíthatja meg, s ezért az első világháborús koalíció újjáélesztése mellett foglalt állást, hogy Németországot a kétfrontos háború perspektívája elé állítsák. De ez a csoport a parlamenti és sajtóbírálatra szorítkozott, nem harcolt elég következetesen és erélyesen az agresszorok támogatásának politikája ellen, amelyet Neville Chamberlain, a konzervatívok vezére folytatott.

Az Egyesült Államok vezető köreiben az európai ügyekbe való beavatkozás hívei — az úgynevezett intervencionisták — és az izolacionisták között folyt a harc. Az elnök és környezete az intervencionisták táborába tartozott. Az amerikai burzsoáziának Rooseveltet támogató befolyásos csoportja megértette, hogy a fasiszta államok világuralmi törekvései szükségképpen az Egyesült Államok biztonságát és érdekeit is veszélyeztetik. Roosevelt személyes meggyőződésénél fogva is ellensége volt a fasizmusnak. Nyilvános szereplései alkalmával elítélte a hitleri Németország agresszív cselekményeit, és azt hangoztatta, hogy vesztegzár alá kell helyezni az agresszorokat. 1937. október 5-én Chicagóban kijelentette: „A békeszerető nemzeteknek összehangolt erőfeszítéseket kell kezdeményezniük a szerződésszegés ellen, azok ellen, akik lábbal tiporják az emberi érzéseket. Napjainkban ez anarchiát és bizonytalanságot teremt a nemzetközi életben, és ebből az állapotból semmiképpen sem juthatunk ki a puszta izolacionizmus vagy semlegesség segítségével." Az Egyesült Államok azonban e nyilatkozatok ellenére a „semlegesség" és a „benemavatkozás" politikáját folytatta.

Az Egyesült Államok külpolitikáját erősen befolyásolta az ország uralkodó köreiben a Szovjetunió ellen élő gyűlölet; egyes monopolista csoportok készek voltak támogatni a fasiszta államokat, ha azok háborút indítanak a Szovjetunió ellen. Ennek folytán az Egyesült Államok, miközben fegyverszállításokkal segítette Anglia és Franciaország háborús felkészülését, egyidejűleg Japánt és Németországot is ellátta stratégiai nyersanyaggal. Az amerikai hivatalos személyiségek, akik élesen tiltakoztak Németország politikája és az európai határok megváltoztatása ellen, semmit sem tettek a fasiszta államok ausztriai, csehszlovákiai és albániai agressziója idején.

A francia néptömegekben az angoloknál és az amerikaiaknál erősebben élt annak a tudata, milyen szörnyű veszedelmet jelent az országra nézve a fasiszta agresszió. Ezt megértették a burzsoázia egyes képviselői is, akik felemelték szavukat a „megbékéltetés" politikája ellen (Paul-Boncour, Herriot stb.). A politikában azonban nem az övék volt a döntő szó, hanem a Flandin- és Laval-féle politikusoké, akik a legreakciósabb monopolista körök érdekeit képviselték, és a fasiszta szervezetekre támaszkodtak. Jelszavuk ez volt: „Inkább Hitler, mint a népfront!"

AZ ANSCHLUSS

A fasiszta agresszió első áldozata Közép-Európában Ausztria volt. Az ország belső helyzete megkönnyítette a német agressziós tervek valóra váltását. A nagynémet nacionalisták évtizedeken

át igyekeztek elültetni az osztrák nép tudatában azt a hitet, hogy Németországnak és Ausztriának „Nagy-Németországgá" kell egyesülnie. Az anschluss-gondolatot erősítette az is, hogy korábban, a weimari köztársaság idején az osztrák szociáldemokraták is a Németországgal való egyesülésben látták Ausztria jövőjét; 1918-tól kezdve lépten-nyomon hangoztatták az osztrák állam életképtelenségét. Az olasz orientációjú osztrák fasiszták az önálló Ausztria fennmaradása mellett voltak, de ők is azt hirdették, hogy Ausztria a „második német állam".

A nyugati hatalmak vezető körei jól ismerték a német anschluss-terveket. Anglia politikája az osztrák kérdésben azon a meggondoláson alapult, hogy Ausztria német megszállása fontos állomás a Szovjetunió elleni német támadás előkészítésében. Ezért az angol kormány nem emelt kifogást az anschluss ellen. Henderson berlini angol nagykövet már 1937. május 31-én kijelentette Papen előtt: „Anglia tökéletesen megérti, hogy a kérdésnek (ti. az osztrák problémának) a Német Birodalom szellemében való megoldása történelmi szükségszerűség."

Franciaország, amely 1936-ig ellenezte az anschlusst, szintén megváltoztatta álláspontját. A francia uralkodó köröket aggasztotta a népmozgalom kibontakozása saját országukban és a szomszédos Spanyolországban, s készek voltak azon az áron megváltani a német veszélyt, hogy szabad kezet adnak Hitlernek Ausztria tekintetében.

1937 novemberében Halifax (Chamberlain angol miniszterelnök megbízottjaként) Németországba utazott. Hitlerrel folytatott beszélgetésében először méltatta annak „érdemeit" a kommunizmus elleni harcban: „... azáltal, hogy a kommunizmust saját országában megsemmisítette, elzárta annak útját Nyugat-Európa felé, ezért Németország joggal tekintheti magát a Nyugat védőbástyájának a bolsevizmus ellen". Ezután Halifax azt javasolta, hogy közvetlen tárgyalások útján rendezzék az angol—német problémákat és hozzanak létre közeledést a két ország között, hogy így azután lehetőség nyíljon négyhatalmi megegyezésre Anglia, Franciaország, Németország és Olaszország között. Kifejtette: „Angol részről nem hiszik, hogy a status quónak minden körülmények között érvényben kell maradnia. Elismerik, hogy alkalmazkodni kell az új körülményekhez, helyre kell hozni a régi tévedéseket, és ha szükséges, tekintetbe kell venni a jelenlegi helyzet megváltoztatását." Halifax ezzel gyakorlatilag beleegyezését adta az anschlusshoz, s egyszersmind Csehszlovákia elfoglalásához is. A továbbiakban kilátásba helyezte Németország gyarmati igényeinek vizsgálat tárgyává tételét, ha majd a többi kérdésben sikerült megegyezésre jutni.

Franciaország is imperialista egyezkedést keresett a hitleri Németországgal. 1937 novemberében és decemberében Chautemps francia miniszterelnök és más miniszterek a hitlerista megbízottakkal folytatott nem hivatalos megbeszélések során módot találtak arra, hogy kifejezésre juttassák jóindulatú magatartásukat az anschluss vonatkozásában.

Az Egyesült Államok ugyancsak tudott a készülő anschlussról: párizsi nagykövete, Bullitt, Göringgel és Schachttal folytatott beszélgetései alapján 1937. november 23-án jelentette Washingtonnak, hogy a hitleristák eltökélt szándéka Ausztria elfoglalása. Az Egyesült Államok kormánya azonban semmit sem tett az agresszió megakadályozására.

1938 februárjában lényeges változások történtek a hitleri Németország legfelsőbb katonai vezetésében. Hitler menesztette Blomberg hadügyminisztert (egyidejűleg mágát a tisztséget is megszüntették) és Fritsch tábornokot, a szárazföldi erők főparancsnokát. Az utóbbi helyére Brauchitsch vezérezredes került. A katonai vezetésben bekövetkezett változásokban a német burzsoázia egyes csoportjai között a külpolitikai expanzió módszereit, időzítését és irányait illetően mutatkozó nézeteltérések jutottak kifejezésre. Fritsch, továbbá Beck tábornok, a szárazföldi erők vezérkari főnöke (őt valamivel később, 1938 őszén távolították el) és mások úgy vélték, hogy Németország még nem áll készen a „nagy háborúra", s ezért a hódítási program megvalósítását valamivel későbbre kell halasztani. A nehézipar vezetői azonban — akik igen szoros kapcsolatban álltak a náci párttal — a nyugati hatalmak álláspontjából úgy ítéltek, hogy Németország zavartalanul annektálhatja Auszt-

riát, majd Csehszlovákiát is, ami lehetővé tenné a világuralom megszerzését célzó háború előkészületeinek befejezését.

1938. február 11-én Hitler berchtesgadeni rezidenciájába hívta Schuschnigg osztrák kancellárt, és ultimátumszerűen követelte tőle az államellenes tevékenységért bebörtönzött osztrák nemzetiszocialisták szabadlábra helyezését és a náci Seyss-Inquart belügyminiszterré való kinevezését. Schuschnigg másnap elfogadta Hitler követeléseit. Hamarosan bebizonyosodott, hogy a nyugati hatalmak nem szándékoznak védelmére kelni Ausztriának. Hull amerikai külügyminiszter február 16-án és Roosevelt elnök február 22-én tartott sajtóértekezletén megtagadta az ausztriai események kommentálását. Simon angol pénzügyminiszter február 21-én az alsóházban kijelentette, hogy Anglia sohasem vállalt külön garanciákat Ausztria függetlenségéért. (Ez nem felelt meg a valóságnak, mert Ausztria függetlenségét a versailles-i és a saint-germaini békeszerződés is garantálta.) Henderson berlini angol nagykövet március 3-án újólag kijelentette, hogy Anglia nem kívánja megakadályozni az anschlusst. Franciaország is teljes passzivitást tanúsított. A hitleristák, ily módon meggyőződvén arról, hogy Anglia, Franciaország és az Egyesült Államok részéről nem kell ellenállástól tartaniuk, hozzáfogtak terveik közvetlen megvalósításához.

Schuschnigg visszatérése és február 24-i parlamenti beszéde után Bécsben tiltakozó tüntetések zajlottak le az anschluss ellen. Március 7-én a floridsdorfi Munkásházban értekezletre gyűltek össze a bécsi és Bécs környéki gyári bizalmiak. A konferencián felszólaló munkások követelték általános sztrájk meghirdetését, a nép felfegyverzését és a hitleristákkal szembeni ellenállás megszervezését. A Schuschnigghoz címzett memorandumot, amely e követeléseket tartalmazta, több mint egymillió dolgozó írta alá. A szakszervezetek képviselői a kormánytisztviselőkkel folytatott tárgyalásokon három feltételt szabtak az együttműködéshez: véleményszabadság, politikai és gazdasági egyenlőség, a szociális reformok garantálása. A Schutzbund illegális szervezetei felkészültek a kormánycsapatok támogatására, amennyiben ezek szembeszállnak a betolakodókkal.

E válságos pillanatban Schuschnigg a néptömegek nyomása alatt március 13-ra népszavazást írt ki Ausztria függetlenségének kérdéséről. Erre Hitler március 11-én ultimátumszerűen követelte a népszavazás haladéktalan elejtését, Schuschnigg lemondását és új kormány alakítását Seyss-Inquart elnökletével. Az osztrák vezető körök teljesítették e követeléseket. Az osztrák nácik még aznap megkezdték Bécs legfontosabb stratégiai pontjainak megszállását, a német csapatok pedig benyomultak Ausztriába. Schuschnigg felszólította az osztrák hadsereget, hogy ne tanúsítson ellenállást. Március 12-én Németország befejezte Ausztria megszállását.

Az Ausztria ellen elkövetett német agresszió világszerte felháborodást keltett a dolgozók körében. Ribbentrop német külügyminisztert, aki Bécs elfoglalásának napján érkezett Londonba, a pályaudvaron tüntetők fogadták ezekkel a jelszavakkal: „Ribbentrop, takarodj haza!", „Semmiféle tárgyalást a náci Németországgal!" A rendőrségnek Ribbentrop biztonsága végett le kellett zárni a pályaudvarhoz vezető utcákat.

Március 13-án 40 000 londoni dolgozó gyűlt össze a Trafalgar Square-en, hogy tiltakozzon Ausztria bekebelezése ellen. Tiltakozó tüntetések zajlottak le Párizsban, New Yorkban, Brüsszelben és más városokban is.

A Szovjetunió határozottan elítélte a hitleristák ausztriai agresszióját. Március 17-én a szovjet kormány, rámutatva, hogy „Ausztria megszállása után veszélybe kerül Csehszlovákia, s a továbbiakban — az agresszió járványszerű jellege folytán — a veszély újabb nemzetközi konfliktusokká terebélyesedhet", nemzetközi konferencia összehívását javasolta az agresszió elleni rendszabályok megvitatására. „Holnap talán már késő, de ma még van idő erre, ha az összes államok, elsősorban a nagyhatalmak, szilárd, félreérthetetlen álláspontra helyezkednek a béke kollektív megmentésének kérdésében."

Az angol és a francia kormány azonban elutasította a szovjet javaslatot, az Egyesült Államok

kormánya pedig egyáltalán nem is válaszolt. Három hét sem telt el az anschluss után, s Anglia, Franciaország és az Egyesült Államok de facto elismerte Ausztriának a hitleri államba történt beolvasztását. A Bank of England a kormány utasítására átadta a Reichsbanknak az osztrák aranykészlet Londonban őrzött részét.

Ausztria elfoglalása fontos helyet foglalt el Németország általános stratégiai és politikai terveiben. Csehszlovákia most három oldalról körül volt véve, az a körülmény pedig, hogy Németország közvetlen szomszédja lett Olaszországnak, Jugoszláviának és Magyarországnak, megkönnyítette a hitleristák számára a balkáni expanziót, és lehetővé tette, hogy megerősítsék az olasz szövetségesre gyakorolt nyomást.

Ausztria gazdasági szempontból is értékes zsákmány volt a német imperializmus számára. Az osztrák Alpine Montangesellschaft kohóipari konszern egész Délkelet-Európa egyik legnagyobb hadiipari arzenálja volt, amely most Németország katonai potenciálját növelte. A német monopóliumok kezébe került a zistersdorfi (Alsó-Ausztria) olajvidék. Ennek a hozzáférhető és közeli olajlelőhelynek a megszerzése annál is lényegesebb volt, mert Németország hiányt szenvedett e fontos nyersanyagban. A német monopolisták kezére kerültek a blumaui lőporgyárak és a többi osztrák hadiipari vállalat, például a hirtenbergi fegyvergyár. Az egész osztrák ipart a náci Németország szolgálatába állították.

„A kandúr és a szakács" meséje új változatban
B. Jefimov karikatúrája. 1938

Ausztria német megszállása után immár egyetlen európai állam sem érezhette magát biztonságban. A német fasiszták pedig, felbátorodva azon, hogy minden veszteség nélkül sikerült elfoglalniuk Ausztriát, tüstént hozzáfogtak további agresszív terveik megvalósításához.

CSEHSZLOVÁKIA ELFOGLALÁSÁNAK ELŐKÉSZÍTÉSE

Az európai német uralmi tervekben fontos helyet foglalt el a csehszlovák állam felszámolása. Csehszlovákia a versailles-i békerendszerben a francia befolyás közvetítője volt Közép- és Délkelet-Európában. Függetlenségének megsemmisítése a nácik számára azt jelentette, hogy súlyos csapást mérnek az egész francia szövetségi rendszerre — amely Franciaország biztonságának egyik sarkköve volt —, továbbá hogy fokozhatják a nyomást Csehszlovákia szomszédaira, bekényszeríthetik őket a fasiszta Harmadik Birodalom uszályába.

Gazdasági szempontból Csehszlovákia elfoglalása igen gazdag ipari és mezőgazdasági erőforrások megszerzésével kecsegtette a német monopóliumokat. Csehszlovákia fejlett iparral rendelkezett. 1937-ben az ország kőszéntermelése 27,5 millió tonna, nyersvastermelése 1,7 millió tonna, acéltermelése 2,3 millió tonna volt. Autógyárait évente 14 600 gépkocsi hagyta el. Vegyigyárai a legnagyobbaknak számítottak a németek után. A Škoda hadiüzemek nemcsak a csehszlovák hadsereget látták el, hanem a szomszédos országoknak is szállítottak. A csehszlovák gyártmányú repülő-

gépek felvették a versenyt a legnagyobb európai államok gépeivel is. Az ország ezenkívül jelentékeny arany- és valutakészletekkel rendelkezett.

A hitleri Németország az anschluss után nyomban megkezdte a Csehszlovákia elleni agresszió előkészületeit. Henlein, a Szudétanémet Párt vezetője, azt az utasítást kapta Hitlertől, hogy bombázza egyre fenyegetőbb követelésekkel a csehszlovák kormányt, oly módon fokozva a követeléseket, hogy lehetetlenné tegye a megegyezést. Henlein 1938. április 24-én Karlovy Varyban beszédet tartott, melyben követelte a teljes autonómiát a Csehszlovákiában élő németek számára és a fasiszta propaganda szabaddá tételét. Amikor a csehszlovák kormány hajlandónak mutatkozott e követelés teljesítésére, Henlein kijelentette, hogy a kormánynak fel kell mondania a szovjet—csehszlovák kölcsönös segélynyújtási szerződést, és meg kell változtatnia egész külpolitikáját. A hitleristák taktikai terve az volt, hogy Henlein embereinek közreműködésével incidenst provokálnak, és csapataik ennek ürügyén villámgyorsan behatolnak Csehszlovákiába. A németek meg voltak győződve arról, hogy a nyugati hatalmak nem avatkoznak be a konfliktusba.

Ekkor már az angol államférfiak számos, a nyilvánosságnak szánt kijelentéséből világossá vált, hogy Anglia nem szándékozik megvédeni Csehszlovákiát. Az angol és francia miniszterek április 28—29-i tanácskozásán a francia miniszterek is közeledtek angol kollégáik felfogásához. Anglia és Franciaország közölte a csehszlovák kormánnyal, hogy maximális engedményeket vár tőle Németország javára.

Május 19-én a németek megkezdték a csapatösszevonásokat a csehszlovák határon. A henleinisták nyomban megszakították a tárgyalásokat a csehszlovák kormánnyal. A náci propagandagépezet lármás kampányba kezdett a csehek által „elnyomott" németek védelmében.

Csehszlovákia Kommunista Pártja élére állt az agresszorral való szembeszállást követelő dolgozók milliós hazafias mozgalmának. E mozgalom hatására a csehszlovák kormány behívta a tartalékosokat, s május 21-én csapatokat küldött a Szudéta-vidékre. A határ mentén munkás önvédelmi osztagok szállták meg a stratégiai pontokat.

A csehszlovák kormány intézkedéseit országszerte helyesléssel fogadták, mint annak tanújelét, hogy a kormány eltökélt szándéka szembeszállni a német fasizmus nyomásával. Másfelől Németország még nem állt készen a háborúra. A nyugati hatalmak szintén nem akartak olyan háborút, melyben kénytelenek lettek volna Csehszlovákia és a Szovjetunió oldalán harcolni. Ezért az angol és a francia kormány, noha Csehszlovákia lépéseit heves ingerültséggel fogadták, kénytelenek voltak figyelmeztetni Németországot, hogy Csehszlovákia megtámadása olyan konfliktust robbanthat ki, amelyet Anglia és Franciaország nem szemlélhet tétlenül. Hitlernek ideiglenesen meg kellett hátrálnia. A német alakulatokat visszavonták a csehszlovák határról.

A májusi válság után a nácik új tervet dolgoztak ki az agresszióra. Egyrészt tovább erősítették hadseregüket, hogy majd lerohanják és villámgyorsan szétzúzzák Csehszlovákiát, másrészt fokozták a zsarolást Angliával és Franciaországgal szemben. Az új taktika hamarosan meghozta gyümölcseit. Augusztus elején a csehszlovák kormány beleegyezésével Prágába érkezett lord Runciman angol iparmágnás. Chamberlain megbízásának megfelelően „közvetítői" minőségben minden befolyását latba vetette a német követelések teljesítése érdekében.

Az Egyesült Államok egyes politikusai szintén nyomást gyakoroltak a csehszlovák kormányra. A berlini amerikai nagykövet, Hugh Wilson, igyekezett meggyőzni Beneš csehszlovák elnököt, hogy a hitlerista kampány csak a csehszlovákiai németek életkörülményeinek megjavítását célozza. Hangsúlyozva, hogy Németország a szovjet—csehszlovák szerződés megsemmisítését kívánja, értésére adta Benešnek, hogy ne számítson az Egyesült Államok segítségére.

Augusztus 19-én a csehszlovák kormány elfogadta Runcimannek azt a javaslatát, hogy több fontos kormánypozíciót engedjen át a henleinistáknak, majd augusztus 24-én újabb tervet nyújtott át nekik a Szudéta-vidéki helyzet rendezésére (az úgynevezett harmadik terv). A henleinisták ezúttal

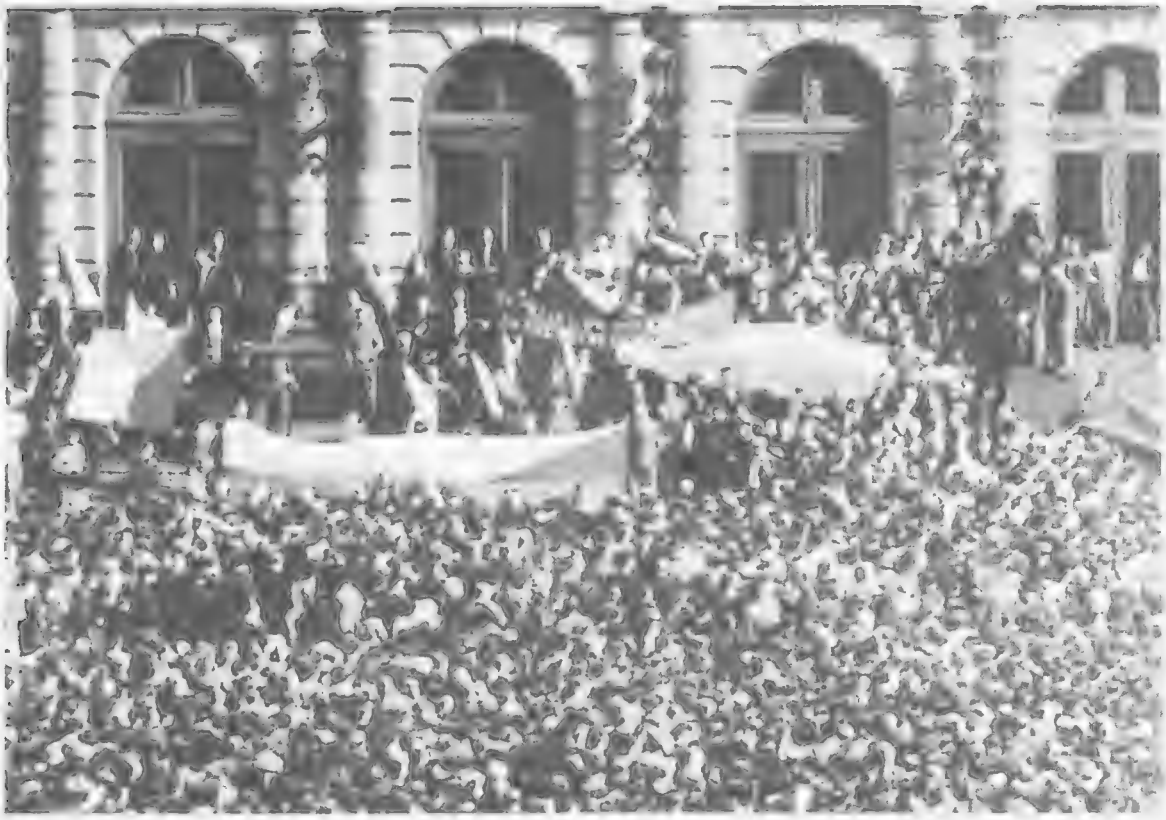

Nagygyűlés Prágában a köztársaság függetlenségének védelmében 1938 május
Filmhíradóból

is meghiúsították a tárgyalásokat. Szeptember 6-án a csehszlovák kormány Henleinnek csaknem minden követelését elfogadta. Válaszképpen a hitleristák fokozták a csehszlovákellenes propagandahadjáratot. Szeptember 12-én a nürnbergi pártnapon Hitler fenyegető beszédet mondott. A henleinisták felkelésre buzdították a szudétanémet lakosságot. Mussolini is Hitler támogatására sietett. Szeptember 15-én a „Popolo d'Italia" című lapban nyílt levelet intézett Runcimanhez, amelyben a csehszlovák állam felszámolása mellett foglalt állást. A japán külügyminisztérium nyilatkozatot tett közzé, amelyben azzal fenyegetőzött, hogy Japán bekapcsolódik Németország és Olaszország küszöbön álló háborújába a „vörösök" ellen. Magyarország és Lengyelország a német fasisztákkal való megegyezés értelmében bejelentette igényét Csehszlovákia magyar-, illetve lengyellakta vidékeire.

Csehszlovákia haladó erői a fasiszta összeesküvés megfékezését követelték. A kormány a hazafias felbuzdulás légkörében ostromállapotot hirdetett a Szudéta-vidéken, feloszlatta a Szudétanémet Pártot és letartóztatási parancsot adott ki Henlein ellen. Henlein Németországba szökött.

A MÜNCHENI EGYEZMÉNY

Szeptember 15-én Neville Chamberlain brit miniszterelnök — tanácsadói, Horace Wilson és William Strang kíséretében — Berchtesgadenbe repült, hogy találkozzék Hitlerrel. Chamberlain úgy számított: ha kiszolgáltatja Csehszlovákiát Hitlernek, s további előnyomulásra ösztönzi a németeket kelet felé, a Szovjetunió ellen, ezzel elfordíthatja a Nyugat felől a német agresszió veszélyét.

Berchtesgadenben Hitler „önkormányzatot" követelt a Szudéta-vidék számára, kijelentvén, hogy ez Németország utolsó területi igénye Európában. Ezenkívül követelte, hogy a csehszlovák kormány mondja fel a csehszlovák—szovjet kölcsönös segélynyújtási szerződést.

Chamberlain kijelentette, hogy elvileg egyetért Hitler követeléseivel, és visszatért Londonba. Szeptember 18-án az angol és a francia miniszterek Londonban megvitatták Chamberlain berchtesgadeni látogatásának eredményeit és Runciman beszámolóját. Másnap az angol és a francia kormány jegyzékben követelte Csehszlovákiától a német javaslatok elfogadását.

Miközben az imperialista kormányok Csehszlovákia függetlenségének felszámolásáról tárgyaltak, az angol jobboldali munkáspártiak és a Francia Szocialista Párt (SFIO) vezetői a kapituláns politika szellemében azt bizonygatták a néptömegeknek, hogy a Hitlerrel való megegyezés biztosítani fogja Európa békéjét. Csak a kommunista pártok harcoltak lankadatlanul a készülő árulás ellen.

Szeptember 15-én a Francia Kommunista Párt Központi Bizottságának politikai irodája javaslattal fordult a szocialistákhoz: követeljék közösen a parlament összehívását, hogy megakadályozzák a francia nép létérdekeit fenyegető imperialista alkut. Egy héttel később, szeptember 21-én a kommunista párt átfogó harci programot terjesztett elő a csehszlovák nép megmentésére. A szocialista pártvezetőség elvetette a kommunisták indítványait, s ezzel meghiúsította a francia dolgozók akcióegységét Csehszlovákia védelmében.

Nagy-Britannia Kommunista Pártja ugyancsak határozottan szembeszállt a reakció azon manővereivel, hogy a küszöbönálló háború borzalmainak ecsetelésével nyerjék meg a közvéleményt a német követelések elfogadásának. A XV. pártkongresszus (1938. szeptember 16—19.) határozata felszólította a munkásokat, hogy lépjenek akcióegységre a Chamberlain-kormány megbuktatása érdekében. A Munkáspárt vezetői azonban — ha felemásan is — a konzervatívok politikáját támogatták, és nem fogadták el a kommunisták javaslatait.

A csehszlovák kormány először visszautasította az angol—francia ultimátumot, de szeptember 21-én — a nyugati hatalmak újabb erélyes fellépésére — engedett. A néptömegek tüntetésekkel és sztrájkokkal tiltakoztak a kapituláció ellen. Prágában, Brnóban és Plzeňben általános politikai sztrájk kezdődött. Szeptember 22-én 250 000 tüntető lepte el a csehszlovák főváros utcáit. Leálltak a gyárak, a közlekedés, bezártak a hivatalok és az üzletek. A tüntetők oszlopai a Vencel térre vonultak. Jelszavaik ezek voltak: „Védjük meg a köztársaságot!", „Le a kapitulációval!" Csehszlovákia Kommunista Pártja nevében Klement Gottwald felszólította a népet a köztársaság megvédésére és olyan kormány megteremtésére, amely vállalja a harcot az ország függetlenségéért.

A néptömegek felháborodásának hatására szeptember 23-án a kormány elrendelte az általános mozgósítást, amelyet gyorsan és szervezetten hajtottak végre.

A nemzetközi reakció azonban sietett megegyezni Hitlerrel. Szeptember 22-én Chamberlain ismét Németországba repült, ezúttal Godesbergbe. Hitler most már újabb engedményeket is követelt: a Csehszlovákiával szemben támasztott lengyel és magyar igények kielégítését és a Szudéta-vidék több határmenti körzetének német csapatok által való megszállását. Chamberlain visszatért Londonba, és igyekezett rábírni az angol kormányt az új követelések elfogadására. Az imperialista egyezmény előkészítésében aktív szerepet játszott az Egyesült Államok kormánya is. Roosevelt elnök felhívást intézett Hitlerhez, Daladier-hoz, Chamberlainhez, Benešhez és Mussolinihoz, hogy mielőbb egyezzenek meg. Az Egyesült Államok kezdeményezésére azonos értelmű üzenettel fordult Németországhoz és Csehszlovákiához 19 állam, köztük 17 latin-amerikai ország. Hull külügyminiszter világosan értésére adta a washingtoni német nagykövetnek, hogy az Egyesült Államok, túl azon, hogy támogatja a német követelések „rendezésére" hivatott konferencia összehívásának gondolatát, nem nézné rossz szemmel, hogy Németország „szabad kezet" kapjon Délkelet- és Kelet-Európában. Az Egyesült Államok londoni nagykövete biztosította az angol kormányt: Roosevelt „elhatározta, hogy a csehszlovák kérdésben Chamberlaint követi".

Anglia, Franciaország és az Egyesült Államok reakciós körei Németország állítólagos erejével rémítgették népüket, és azt a meggyőződést igyekeztek kelteni, hogy csak két lehetőség van: vagy a megegyezés Németországgal Csehszlovákia rovására, vagy a világháború. Angliában és Franciaországban a tömegek pszichológiai befolyásolása végett próbariadókat rendeztek, futóárkokat ástak, óvóhelyeket építettek, részleges elsötétítéseket rendeltek el. A politikusok, a sajtó és a rádió szüntelenül azt hangoztatták, hogy nincs értelme Csehszlovákiáért háborúba sodródni, és jobb, ha kiszolgáltatják az országot a németeknek.

A mesterségesen táplált háborús pánik az agresszorok malmára hajtotta a vizet. 1938 őszén Németország, miután a lázas fegyverkezési hajsza jelentékeny mértékben kimerítette belső erőforrásait, gazdaságilag és politikailag egyaránt nehéz helyzetbe került. Fegyveres erői még nem álltak készen a „nagy háborúra". Ebben az időben mindössze 24 gyalogos, egy páncélos, egy hegyilövész és egy lovashadosztállyal rendelkezett. Csehszlovákiának ezzel szemben 30 hadosztálya volt, s a megerősített védelmi vonalainak elfoglalására tett kísérlet nagy áldozatokat követelt volna az agresszortól. A német tábornoki karban elégedetlenség mutatkozott Hitler politikájával szemben, melyet veszélyes kalandorkodásnak tekintettek.

A müncheni egyezmény
W. Gropper karikatúrája a „New Masses"-ben. 1938

Az angol kormánynak megbízható értesülései voltak a fasiszta Németország nehéz helyzetéről, és feltétlenül tisztában kellett lennie azzal, hogy a Hitlerrel való megegyezés hozzájárul a terrorista rendszer megszilárdításához. A hatalmon levő reakciósok azonban változatlanul arra spekuláltak, hogy a hitleristákat a későbbiekben a Szovjetunió megtámadására és az európai népek demokratikus mozgalmának elfojtására használják fel.

Miután Chamberlain hazatért Godesbergből, tanácsadója, Horace Wilson folytatta a tárgyalásokat Hitlerrel. Hitler, háborúval fenyegetőzve, összes igényeinek feltétlen teljesítését követelte. A nyomás fokozása végett elrendelte, hogy szeptember 28-án éjjeli 2 órakor kezdjék meg a német hadsereg általános mozgósítását. Chamberlain nyomban közölte Hitlerrel, hogy újból találkozni kíván vele, s ugyanakkor felkérte Mussolinit, bírja rá Hitlert a mozgósítás 24 órával való elhalasztására, hogy ezalatt össze lehessen hívni Anglia, Franciaország, Olaszország és Németország kormányfőinek értekezletét. Hitler hozzájárult ehhez. A négyhatalmi konferencia szeptember 29-én nyílt meg Münchenben. Németországot Hitler, Angliát Chamberlain, Franciaországot Daladier,

A „Rudé Právo" első lapja cenzúra előtt és után
1938 szeptember

Olaszországot Mussolini képviselte. A konferencia résztvevői némi vita után elfogadták a német—olasz egyezménytervezetet. Csehszlovákia Münchenbe hívott képviselőivel közölték, hogy a nagyhatalmak döntése nem képezheti vita tárgyát, hanem feltétel nélkül el kell fogadni. Ennek fejében Anglia, Franciaország, Németország és Olaszország ígéretet tett, hogy a müncheni egyezmény összes követeléseinek teljesítése után garantálják Csehszlovákia új határait.

A müncheni egyezmény kötelezte Csehszlovákiát, hogy tíz napon belül adja át Németországnak a Szudéta-vidéket. A csehszlovák kormányt felelőssé tették azért, hogy a kiürítendő területeken levő „berendezésekben" semmiféle kár ne essék. Az egyezmény pótcikkelye kötelezte Csehszlovákiát, hogy Magyarország és Lengyelország területi követeléseinek ügyében kezdjen tárgyalásokat e két állammal, és kimondta, hogy amennyiben e tárgyalások három hónapon belül nem hoznak eredményt, a kérdést újabb négyhatalmi értekezlet elé kell utalni.

A müncheni egyezmény 41 098 km² területet szakított el Csehszlovákiától, mintegy ötmillió főnyi lakossággal, amelyből több mint egymillió volt cseh és szlovák. Fontos kohászati és vegyipari vállalatokban bővelkedő iparvidékek kerültek a hitleristák kezébe, továbbá határerődítmények és nagy mennyiségű fegyver. Csehszlovákiát ezzel gyakorlatilag lefegyverezték és védtelenül kiszolgáltatták a német agresszornak; a nácik csak a megfelelő pillanatot várták, hogy lerohanják és leigázzák az országot.

A müncheni imperialista megegyezés az agresszorok ösztönzésére irányuló politika kulminációs pontja volt. Szeptember 30-án Chamberlain és Hitler Münchenben nyilatkozatot írt alá, mely szerint fontosnak tartják a Németország és Anglia között felmerülő vitás kérdések békés rendezését,

s egyek abban a kívánságban, hogy a két ország ne viseljen háborút egymás ellen. December 6-án hasonló értelmű nyilatkozatot írt alá Franciaország és Németország is. Chamberlain és Daladier úgy vélte, hogy ily módon elhárították Angliáról és Franciaországról a német támadás veszélyét, és az agressziót az általuk kívánt irányba terelték: kelet felé, a Szovjetunió ellen. E cél érdekében engedték át a nyugati hatalmak Hitlernek a csehszlovák területeket. A nyugati imperialisták azonban még ennél is tovább mentek a fasiszta agresszor megsegítésében. Röviddel a müncheni egyezmény aláírása után, 1938. október 13-án, a Standard Oil és az I. G. Farbenindustrie között megállapodás született amerikai—német társaság létrehozásáról, amely monopolizálja a — hitleri hadsereg számára égetően szükséges — szintetikus benzin gyártási szabadalmait. A megállapodással az Egyesült Államok kivételével minden országban az I. G. Farben ellenőrzése alá került a szintetikus üzemanyaggyártás. Emellett a német kormány, az I. G. Farben nemzetközi kartellkapcsolatait felhasználva, nagy mennyiségű magas oktánszámú benzint vásárolt a német repülőgépek és harckocsik számára. Más kartell-megállapodások révén a német hadiipar hozzájutott a repülőgépgyártásban szükséges magnézium és berillium gyártási szabadalmaihoz.

A monopolisták tehát mintegy „gazdasági müncheni egyezményt" kötöttek egymással, amely elősegítette, hogy az agresszor felszerelje és harci készenlétbe helyezze páncélos és gépesített alakulatait és légiflottáját.

A müncheni egyezmény jelentősen megerősítette Németország és vele az egész fasiszta tömb stratégiai, katonai és politikai pozícióit.

A SZOVJETUNIÓ ÁLLÁSPONTJA A CSEHSZLOVÁK KÉRDÉSBEN

A csehszlovák válság egész ideje alatt a Szovjetunió volt az egyetlen állam, amely következetesen harcolt Csehszlovákia integritásának és függetlenségének megőrzéséért. A kölcsönös segélynyújtási szerződés aláírása után a Szovjetunió többször is javasolta Csehszlovákiának, hogy kössenek katonai egyezményt, amely a szerződés hatálybalépését automatikussá teszi. De a csehszlovák kormány kitért e fontos javaslat elfogadása elől. A szovjet kormány ennek ellenére mindent elkövetett szövetségesi kötelezettségeinek teljesítése érdekében. Még az anschluss előtt a Szovjetunió képviselője Bukarestben lépéseket tett annak tisztázására, hogy Csehszlovákiát fenyegető német támadás esetén a román kormány engedélyezi-e a szovjet csapatok átvonulását Románia területén. 1938. március 15-én a Szovjetunió biztosította Angliát, Franciaországot és Csehszlovákiát, hogy ha Németország megtámadja Csehszlovákiát, teljesíteni fogja szövetségesi kötelezettségeit. A Szovjetuniónak az agresszorral való szembeszállásra irányuló készségéről tanúskodott a szovjet kormány március 17-i nyilatkozata is, melyet az anschlussal kapcsolatban adott ki. Néhány nappal később, március 28-án, a szovjet katonai delegáció közölte a csehszlovák hadsereg vezérkari főnökével, hogy a Szovjetunió meg fogja adni Csehszlovákiának a kellő segítséget a német agresszió ellen. Április végén a szovjet kormány nyilatkozatot adott át a moszkvai csehszlovák követnek, mely egyebek között hangoztatta: „A Szovjetunió, ha erre felkérik, kész Franciaországgal és Csehszlovákiával együtt minden intézkedést megtenni Csehszlovákia biztonságának garantálása érdekében. Ehhez minden szükséges eszközzel rendelkezik. A hadsereg és a légierő állapota lehetővé teszi ezt." Miután a nyugati hatalmak ráoktrojálták Csehszlovákiára a „Runciman-missziót", a prágai szovjet követ, figyelmeztetve Beneš elnököt, hogy a csehszlovák állam szuverén jogai veszélybe kerültek, újból megerősítette, hogy a Szovjetunió kész az ország segítségére sietni. Ugyanilyen nyilatkozatot tett a Szovjetunió franciaországi diplomáciai képviselője is.

Augusztus végén Litvinov külügyi népbiztos figyelmeztette a moszkvai német nagykövetet, hogy ha Csehszlovákiát támadás éri, a Szovjetunió teljesíteni fogja szövetségesi kötelezettségeit. Szeptember 2-án Litvinov javasolta az angol és a francia kormánynak, hogy az agresszió elhárítását

célzó lépések előkészítésére hívják össze a katonai szakértők értekezletét. Az indítvány azonban nem talált kedvező visszhangra Párizsban és Londonban.

Szeptember közepén a csehszlovák kormány kérdést intézett a szovjet kormányhoz: hajlandó-e segítséget nyújtani Csehszlovákiának, ha Franciaország, kötelezettségeihez híven, szintén segítséget nyújt. A szovjet válasz egyértelműen igenlő volt. A csehszlovák kormány újabb megkeresésére (már az angol—francia—német ultimátum elfogadása után), hogy ti. kötelezőnek tekinti-e magára nézve a szovjet kormány a csehszlovák szerződést az esetben, ha Németország újabb követelésekkel áll elő, az angol—német tárgyalások megszakadnak és Csehszlovákia a fegyveres védekezés mellett dönt, szintén pozitív választ kapott.

A Szovjetunió gyakorlati rendszabályokat is tett: 30 lövész- és több lovashadosztályt vont össze nyugati határain, és teljes harckészültségbe helyezte páncélos és légi alakulatait.

Amikor a burzsoá-földesúri Lengyelország arra akarta felhasználni Csehszlovákia nehéz helyzetét, hogy annektálja területének egy részét, a szovjet kormány kijelentette a moszkvai lengyel nagykövetnek, hogy a Szovjetunió ez esetben előzetes figyelmeztetés nélkül felmondja a szovjet—lengyel megnemtámadási szerződést. A Szovjetunió szilárd állásfoglalása megtette hatását: a lengyel csapatokat visszavonták a csehszlovák határról.

A szovjet kormány a Népszövetséget is igyekezett megmozgatni Csehszlovákia elfoglalásának meggátlására. Minthogy napról napra nyilvánvalóbb lett, hogy a francia kormány nem hajlandó teljesíteni Csehszlovákiával szemben fennálló szövetségesi kötelezettségeit, előtérbe került az a formula, hogy a Szovjetunió a Népszövetség tagjaként nyújtson segítséget. A csehszlovák kormány azonban a Népszövetség szeptemberi ülésszakán még csak meg sem próbált élni ezzel a lehetőséggel. Engedve Anglia és Franciaország utasításainak s a csehszlovák burzsoázia reakciós része által kifejtett nyomásnak, tovább haladt a kapituláció útján, és lemondott a szovjet segítségről. Ez az álláspont annál is kevésbé volt indokolt, mert a szovjet kormány közölte Benešsel, hogy kész katonai segítséget nyújtani Csehszlovákiának, még ha Franciaország ezt nem teszi is meg. Az egyetlen, amit a csehszlovák kormánytól elvárt, az volt, hogy kinyilvánítsa a védekezésre irányuló óhaját és kérje a Szovjetunió segítségét.

Ám a Szovjetunió minden arra irányuló erőfeszítése, hogy megakadályozza a Csehszlovákiával való leszámolást és megmentse az ország függetlenségét, hiábavalónak bizonyult. A csehszlovák kormány az uralkodó körök népellenes és szovjetellenes politikájának logikus betetőzéseként kapitulált. A kapitulánsok között ott voltak a csehszlovák jobboldali szocialisták is, akik nyíltan hirdették, hogy engedelmeskedni kell a hitleri diktátumnak. Egyedül Csehszlovákia Kommunista Pártja küzdött az agresszorral való határozott szembeszállásért, fáradhatatlanul leleplezve a csehszlovák burzsoázia kapituláns terveit.

A NÉMET KOMMUNISTÁK ÉS A HALADÓ VILÁGKÖZVÉLEMÉNY A MÜNCHENI EGYEZMÉNY ELLEN

A Münchenben véghez vitt árulást az egész világ dolgozói mélységes felháborodással fogadták. Az angol, francia, spanyol, csehszlovák, amerikai, német, olasz, belga, svájci, svéd, kanadai és holland kommunista párt képviselői a tőkésállamok munkásosztályának véleményét juttatták kifejezésre közös kiáltványukban, amely erélyesen elítélte ezt az imperialista alkut. „A müncheni árulás — hangzott a kommunista pártok kiáltványa — nem megmentette, hanem veszélybe sodorta a békét, mert csapást mért a béke erőinek szövetségére, és tovább bátorította a fasisztákat..."

Németország Kommunista Pártja, amely az illegalitásban, a kegyetlen üldöztetések közepette keményen harcolt a fasizmus agresszív politikája ellen, erélyesen elítélte az imperialista hatalmak müncheni egyezményét. A munkások legjobbjai, dacolva a terrorral, hangot adtak a hitleri kor-

Tiltakozó gyűlés Londonban a müncheni egyezmény ellen
Fénykép. 1938

mányzat akciói feletti felháborodásuknak. A házak falán, a közigazgatási épületek kapuin sok helyütt feliratok jelentek meg: „Hitler háborúra tör", „Vesszenek a háborús gyújtogatók!"

1939 elején Bernben összeült Németország Kommunista Pártjának konferenciája. A konferencia hangsúlyozta, hogy a béke megmentéséért vívott harc lehetővé teszi a legkülönbözőbb meggyőződésű emberek egyesítését, kedvező feltételeket teremt az antifasiszták összefogásához. A konferencia határozatai kifejtették a hitlerista diktatúra megdöntésére és a német nemzet megmentésére hivatott népfront programját. A konferencia kiadta a köztársaság megteremtésének jelszavát; a német köztársaság társadalmi rendje következetesen demokratikus kell hogy legyen, s teljesen ki kell hogy zárja a fasizmus újjászületésének lehetőségét.

Németország Kommunista Pártja berni konferenciájának határozatai alkalmasak voltak arra, hogy alapul szolgáljanak egy hatékony háborúellenes mozgalom kibontakozásához, a fasizmus elleni harc fokozásához. A hitleristák felismerték ezt a perspektivikus veszélyt, s különös kegyetlenséggel üldözték a kommunistákat, a munkás-egységfront és a népfront létrehozásának meggyőződéses és következetes híveit. 1939-ben mintegy 300 000 antifasiszta sínylődött a németországi börtönökben és koncentrációs táborokban. A szabadságharcosok tízezrei estek áldozatul a Gestapo és az SS hóhérainak.

Az angol és a francia kommunisták is felemelték szavukat a müncheni egyezmény ellen. A kommunista parlamenti képviselők következetesen leleplezték az agresszor „megbékéltetésének" bűnös és veszedelmes politikáját.

1938. szeptember 28-án, amikor Chamberlain Münchenbe repült, amikor a konzervatívok, a munkáspártiak és a liberálisok egyaránt szerencsekívánataikat fejezték ki a fasiszta diktátorhoz tartó miniszterelnöknek, William Gallacher az alsóházban kijelentette: „A békének a szabadságon és az igazságosságon kell alapulnia, nem a kis államok feldarabolásán." Gabriel Péri kommunista képviselő a francia parlamentben megcáfolta azt a hazugságot, hogy Münchenben megmentették a békét, és kijelentette: „Ne nevezzétek ezt békének. A békének semmi köze sincs az osztályönzés e diadalához."

XXVI. FEJEZET

A SZOCIALISTA REND MEGSZILÁRDULÁSA ÉS FEJLŐDÉSE A SZOVJETUNIÓBAN. A SZOVJETUNIÓ HARCA A HÁBORÚS VESZÉLY ELLEN

A szovjetország, miután alapjaiban felépítette a szocializmust, fejlődésének új szakaszába lépett. A szovjet nép előtt most az a feladat állott, hogy befejezze a szocialista társadalom felépítését, és megkezdje a fokozatos átmenetet a szocializmusból a kommunizmusba. Lenin még 1918-ban a következőket mondotta: „... amikor megkezdjük a szocialista átalakításokat, világosan ki kell tűznünk magunk elé a célt, amely felé ezek az átalakítások végső fokon irányulnak, nevezetesen annak a kommunista társadalomnak a megteremtését, amely nem szorítkozik csupán a gyárak, a föld, a termelési eszközök kisajátítására, nem szorítkozik csupán a termelés és a termékelosztás szigorú nyilvántartására és ellenőrzésére, hanem tovább is megy annak az elvnek a megvalósítása felé: mindenkitől képességei szerint, mindenkinek szükségletei szerint."[1]

Ennek a feladatnak a teljesítésére összpontosította erőfeszítéseit a szovjet nép a kommunista párt vezetése alatt.

A SZOVJETUNIÓ KOMMUNISTA (BOLSEVIK) PÁRTJÁNAK XVIII. KONGRESSZUSA

1939. március 10-én Moszkvában megnyílt az SZK(b)P XVIII. kongresszusa. A 2000 küldött mintegy 2,5 millió párttagot képviselt. A kongresszus meghallgatta és megvitatta a Központi Bizottság beszámolóját, jóváhagyta a Szovjetunió harmadik ötéves népgazdaság-fejlesztési tervét (1938—1942), és határozatot hozott a párt szervezeti szabályzatának módosításáról.

A harmadik ötéves terv előirányzatai értelmében a szovjet ipar termelését a tervidőszak végére 92 százalékkal (az 1913-as színvonal tizenötszörösére), a mezőgazdasági termelést pedig 52 százalékkal kellett növelni. A kongresszus javasolta az ipar és a mezőgazdaság fejlesztésének meggyorsítását az ország keleti területein, nagy gépgyárak, olajlepárlók és vegyipari üzemek építését az Urálban, a Volga vidékén és Szibériában, nagy állami tartalékok létesítését — elsősorban üzemanyagból, elektromos energiából és bizonyos hadifontosságú termékekből —, továbbá a közlekedés fejlesztésének meggyorsítását a legkorszerűbb technika alapján.

A kongresszus, kijelölve a szovjet nép feladatait a szocializmus építésének befejezése és a kommunizmusba való fokozatos átmenet időszakában, rámutatott, hogy az egy főre jutó termelés tekintetében a szovjet ipar még az első és a második ötéves terv teljesítése után is jelentékenyen

[1] Lenin: Az OK(b)P hetedik kongresszusa. Előadói beszéd a program felülvizsgálásáról és a párt nevének megváltoztatásáról, március 8 (este). Lásd *Lenin* Művei. 27. köt. Szikra 1952. 115. old.

elmarad a technikailag és gazdaságilag legfejlettebb kapitalista országok mögött. A kongresszusi határozat ennélfogva megállapította: „Most, amikor a Szovjetunió mint szocialista állam kialakult, lényegében befejezte a népgazdaság műszaki rekonstrukcióját, s az ipar és a mezőgazdaság termelési technikájának színvonala tekintetében előtte áll bármely európai tőkésországnak — most a maga teljes nagyságában gyakorlatilag kitűzhetjük és ki is kell tűznünk, megvalósíthatjuk és meg is kell valósítanunk a Szovjetunió fő gazdasági feladatát: gazdasági tekintetben is utol kell érnünk és túl kell szárnyalnunk Európa legfejlettebb tőkésországait és az Egyesült Államokat. Ezt a feladatot a legrövidebb időn belül véglegesen meg kell oldanunk."

A kongresszusi határozatok feladatul tűzték ki a munkások kulturális és technikai színvonalának felemelését a műszaki dolgozók színvonalára. Rámutattak, hogy e cél érdekében tovább kell fejleszteni mind az általános, mind pedig a szakoktatást.

A kongresszus módosításokat eszközölt a párt szervezeti szabályzatán és jóváhagyta annak új szövegét. A szovjet társadalom osztályszerkezetében a szocializmus győzelme nyomán végbement változásoknak megfelelően a kongresszus a pártba való felvételt egységes feltételekhez kötötte, a felvételt kérő szociális származására való tekintet nélkül, megszüntette a tömeges párttisztításokat, kötelezővé tette a titkos szavazást a pártszervezetek megválasztásakor, s a párttagok kötelességei mellett jogaikat is rögzítette.

HARC A HARMADIK ÖTÉVES TERV TELJESÍTÉSÉÉRT AZ IPARBAN 1938—1939-BEN

A szovjet nép a harmadik ötéves terv teljesítéséért vívott harcban hősies munkát végzett. 1939 márciusában a moszkvai Vörös Proletár Szerszámgépgyár munkásainak és alkalmazottainak kollektívája felhívást intézett a Szovjetunió valamennyi dolgozójához: szervezzenek országos versenyt a harmadik ötéves terv teljesítéséért. A felhívás hangsúlyozta: „A pártkongresszus hatalmas munkálatok tervét fogadta el... E terv teljesítésére és túlteljesítésére minden erőnket mozgósítanunk kell."

A verseny folyamán a magas termelékenységű munka új formái születtek meg: több gép kezelése, több szakma elsajátítása. E mozgalom 1939 júliusában indult útjára az uráli Ordzsonikidze Gyárból, illetve a harkovi gépgyárból, új lehetőségeket nyitott a termelés növelésére, lehetővé tette a termelékenység fokozását, azt, hogy változatlan gépi felszereléssel kevesebb munkás több terméket állítson elő.

A pártszervek és a szakszervezetek minden támogatást megadtak e mozgalomnak, egyebek között fokozták a munkások anyagi érdekeltségét az új munkamódszerek alkalmazásában.

Rohamosan növekedett az újítók és élmunkások száma. Az egész országban elterjedt a híre a több gépen dolgozó A. Volkovnak, A. I. Szemivolosz Krivoj Rog-i fúrósnak, G. N. Skaraburának, a Donyec-medence legjobb acélolvasztárának, A. P. Papavinnak, a jaroszlavli vasútvonal mozdonyvezetőjének, aki jelentékenyen megnövelte a mozdonyok javítás nélkül megtett útját.

A vállalatoknál tömegméreteket öltött a munkások technikai oktatása, tökéletesítették a tapasztalatátadás új formáit, különösen a termelésbe újonnan bekerülő fiatalok körében — ezek száma 1938—1939-ben elérte a 2,5 milliót. Céltanfolyamok indultak, amelyek különböző szakmákra képezték ki a munkásokat. E tanfolyamokat ezekben az években 3,4 millió munkás végezte el.

Tanfolyamokat indítottak a második szakma elsajátítására, tapasztalatátadó iskolákat létesítettek, ahol újítók, továbbá tapasztalt mérnökök és technikusok mutatták be a legfejlettebb munkamódszereket, hogy minél több munkás vegye át azokat.

Az üzemek technikai ellátottságának javulása és a munkások képzettségének, műszaki ismereteinek fejlődése alapján nagy lendületet vett az ésszerűsítési mozgalom és a feltalálók mozgalma.

Tehergépkocsik összeszerelése a moszkvai autógyár futószalagján
Fénykép. 1938

Az ipar technikai fejlődése, a nehéz és munkaigényes folyamatok gépesítése, a dolgozók életkörülményeinek javulása, a gyermekintézmények fejlődése, a közoktatás általánossá tétele tágabb lehetőségeket nyitott a nőknek a termelésbe való tömeges bevonására. 1939 nyarán a magnyitogorszki nők kezdeményezésére mozgalom indult a nőknek az ipari termelésbe való bekapcsolódásáért. 1938-ban P. N. Angelina élenjáró traktorvezető felhívására mintegy 200 000 nő jelentkezett traktorosnak.

A Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsának Elnöksége a gazdasági és kulturális építés területén szerzett kimagasló érdemek elismeréséül 1938-ban megalapította a legmagasabb munkakitüntetést: a „Szocialista munka hőse" címet. E címmel először kiváló repülőgépmotor- és repülőgéptervezőket, valamint fegyverkonstruktőröket tüntettek ki: V. A. Gyegtyarevet, F. V. Tokarevet, N. N. Polikarpovot, V. G. Spitalnijt, V. G. Grabint, A. Sz. Jakovlevet, V. J. Klimovot és másokat. Ugyanakkor alapították meg a „Hősi munkáért" és a „Kiváló munkáért" érdemérmet.

A párt, a kormány és a szakszervezetek állhatatosan harcoltak a termelésszervezés fogyatékosságai, a munkaerő-fluktuáció, a mulasztások, a munkafegyelem megsértései ellen. Ezt a célt szolgálta a Népbiztosok Tanácsának, a párt Központi Bizottságának és a Szakszervezetek Össz-szövetségi Központi Tanácsának 1938 decemberi határozata „A munkafegyelem megszilárdítását, az állami társadalombiztosítás megjavítását és az e téren előforduló visszaélések leküzdését szolgáló intézkedésekről". A határozat előnyöket biztosított a hosszú ideig egy vállalatnál dolgozó munkásoknak és alkalmazottaknak, intézkedéseket tartalmazott az igazolatlanul mulasztók és a munkafegyelem megsértői ellen.

A moszkvai metró „Majakovszkij" állomása
N. A. Duskin. 1938.

A harmadik ötéves terv kezdetén átszervezték az óriási mértékben megnövekedett ipar irányítását. A nehézipari népbiztosságot megszüntették, s helyébe létrehozták a vas- és acélkohászati, színesfémkohászati, vegyipari stb. népbiztosságot, a gépipari népbiztosságot nehéz-, közép- és általános gépipari népbiztosságra osztották fel; felállították a gépkocsiközlekedési és az építésügyi népbiztosságot.

Külön, konkrét intézkedéseket tartalmazó párt- és kormányhatározatokat hoztak a vezető iparágak — a szénbányászat, a kőolajkitermelés, a szerszámgépgyártás, a nehézgépipar stb. — továbbfejlesztése érdekében, az ipari építkezések megjavítására, a rossz minőségű vagy hiányos termékek kibocsátásával járó felelősség fokozására, a technológiai fegyelem megszilárdítására, a művezető szerepének megnövelésére a termelési folyamatban.

A MEZŐGAZDASÁG 1938—1939-BEN

A szovjet mezőgazdaságban egyre nagyobb mértékben alkalmazták a fejlett technikát. 1938-ban a mezőgazdaság 483 500 traktorral, 153 800 kombájnnal, 195 800 tehergépkocsival rendelkezett. Kibővült a szakmunkásképzés. 1939-ben 1,5 millió traktorista, több mint 300 000 agronómus, földmérő, zootechnikus és állatorvos dolgozott falun.

A szovjet kormány a falusi dolgozók figyelmét a kolhozok közös gazdaságának megerősítésére irányította, hangsúlyozva, hogy a közös gazdaság a kolhoztagok anyagi helyzete javításának fő forrása. A kolhozok további szervezeti és gazdasági megerősödésében fontos szerepet töltött be a Központi Bizottság és a Népbiztosok Tanácsa 1939. május 27-i határozata „A közös kolhozföldek elherdálásának megakadályozását célzó intézkedésekről". A határozatot az a sok kolhozban elharapózott gyakorlat tette szükségessé, hogy a háztáji földeket a mezőgazdasági artelek alapszabályzatában megszabott normákon túl növelték. A háztáji gazdaság ennek következtében szinte a kolhoztagok fő jövedelemforrásává vált, s ez aláásta a kolhozokban a munkafegyelmet, dezorganizálta a kolhoztagokat, gátolta a kolhozok erősödését. Előfordult, hogy a kolhozokban az évente 200—600 munkaegységet teljesítő becsületes dolgozók mellett kolhoztagnak számítottak olyanok is, akik mindössze 20—30 munkaegységet teljesítettek. A határozat, mindezt figyelembe véve, megtiltotta a háztáji földeknek a megállapított normákat túllépő növelését, továbbá kötelező évi munkaegységminimumot írt elő minden munkaképes kolhoztag számára.

1939 augusztusában a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsának ülésszakán felülvizsgálták a mezőgazdasági adótörvényt. Az új törvény adómentessé tette a kolhozparasztoknak a munkaegység után járó jövedelmét, viszont adót vetett ki a háztáji földekre.

A párt- és szovjetszervek ezeknek az intézkedéseknek az alapján a kolhozparasztok támogatásával harcot indítottak a munkafegyelem megszilárdításáért a kolhozokban.

A Népbiztosok Tanácsa és az SZK(b)P Központi Bizottsága, hogy meggyorsítsa a kolhozokban a közös állattenyésztés fellendülését, 1939 júliusában e kérdésről elfogadott határozatában feladatul tűzte ki, hogy minden egyes kolhozban három állattenyésztő gazdaságot kell létesíteni. A kolhozok földterületének nagyságától függően rögzítették az egyes gazdaságok állatállományának minimumát.

A harmadik ötéves terv éveiben nagy munkálatok folytak a Belorusz SZSZK területén levő mocsarak lecsapolására, Grúziában víztelenítették a Rioni-alföldet, Tadzsikisztánban folytatták a vahsi öntözőrendszer kiépítését. Közép-Ázsiában 1939-ben elkészült a 270 kilométer hosszúságú Nagy Ferganai Csatorna. A csatorna 2000 kolhoz területén haladt keresztül, több mint 5000 hektárnyi földet öntözött, 60 000 hektárral növelte meg a művelhető földterületet. Az Üzbég SZSZK öt városát és Tadzsikisztán négy mezőgazdasági körzetét ez a csatorna látta el vízzel.

1939 augusztusában Moszkvában megnyílt az Össz-szövetségi Mezőgazdasági Kiállítás, ame-

Gyapotszedés Türkméniában
Fénykép. 1938

lyen bemutatták a szocialista mezőgazdaság eredményeit. Tíz- meg tízezer kolhoz, szovhoz, gép- és traktorállomás, sok millió kolhozparaszt versengett érte, hogy részt vehessen a kiállításon. A részvételi jogot csak azok kapták meg, akik kimagasló eredményeket értek el a növénytermesztés és az állattenyésztés hozama terén. A kiállításon 16 211 kolhoz, 899 szovhoz, 295 gép- és traktorállomás, 11 330 állattenyésztő gazdaság, 324 tudományos és kutatóintézet és 133 729 élenjáró mezőgazdasági dolgozó eredményeit mutatták be. A kiállítás valósággal népi egyetemmé lett; csupán 1939 folyamán 3,5 millió ember tekintette meg.

Az élenjáró kolhozok eredményei meggyőzően mutatták, mire képes a szocialista mezőgazdaság. Ám sok kolhoz, sőt egész kerületek továbbra is elmaradtak, különösen a terméseredmények és az állattenyésztés hozama tekintetében.

A SZOVJETUNIÓ VÉDELMI KÉSZÜLTSÉGÉNEK FOKOZÁSA

A nemzetközi helyzet éleződése és az imperialista agresszió veszélyének fokozódása arra kényszerítette a szovjet államot, hogy határozott intézkedéseket tegyen az ország védelmi készültségének fokozására. A Szovjetunió védelmi erejének növelésében döntő szerepet játszott a technikai és gazdasági elmaradottság felszámolása és a hatalmas nehézipar megteremtése. Fontos tényező volt e tekintetben a keleti területek iparosítása is.

A mezőgazdaság kollektivizálása, technikai ellátottságának fokozása lehetővé tette az árugabona-termelés növelését. A második és harmadik ötéves terv éveiben számottevően nőtt a mező-

A Nagy Ferganai Csatorna építése
Fénykép. 1939

Cséplés a Bolsevik Munka kolhozban (Ukrán SZSZK)
Fénykép. 1939

A moszkvai Össz-szövetségi Mezőgazdasági Kiállítás főpavilonja
Fénykép. 1939

gazdasági termelés a Szovjetunió északi és keleti területein. Ennek ugyancsak nagy jelentősége volt a honvédelem szempontjából.

Miután a népgazdaság valamennyi ágában végrehajtották a műszaki rekonstrukciót, létrejöttek a feltételei annak, hogy a Vörös Hadsereget feltöltsék technikailag képzett káderekkel, akik képesek elsajátítani a bonyolult haditechnika kezelését.

A háborús veszélyre való tekintettel a szovjet állam még erőteljesebben fejlesztette a nehézipart, az ország erejének legfőbb bázisát. Tartalékokat halmozott fel fémből, szénből, olajból és egyéb fontos nyersanyagokból. A hadiipar termelése a második ötéves terv alatt 268 százalékkal nőtt — szemben az egész ipari termelés 120 százalékos növekedésével. 1938—1939-ben a hadiipar termelése tovább emelkedett: 1938-ban 36,4 százalékkal, 1939-ben 46,5 százalékkal.

Gyors ütemben fejlődött a repülőgépipar. Új gyárak épültek. Az 1939. január 1-i adatok szerint a repülőgépipar állóalapjainak kétharmad részét a második ötéves terv folyamán és 1938-ban létesített állóalapok alkották. Ezekben az években sok új típusú vadászgép, bombázó és csatarepülőgép gyártását kezdték meg.

Nagy sikereket ért el a szovjet harckocsigyártás. 1934-től 1939-ig a Szovjetunió harckocsiparkja megkétszereződött, a páncélautók száma 7,5-szeresére nőtt. A Vörös Hadsereg ágyúinak száma 1930-tól 1939-ig közel hétszeresére növekedett, az állványos géppuskák száma majdnem megháromszorozódott.

Az első és a második ötéves terv alatt erősödött a szovjet haditengerészet is. Erős tengeralatt-

járó flottát létesítettek, korszerűsítették a meglevő hajókat. A harmadik ötéves tervben erőteljesen fejlesztették a tengeri és óceáni flottát a Szovjetunió tengeri határainak védelme érdekében.

A növekvő háborús veszély szükségessé tette a hadsereg szervezeti felépítésének megváltoztatását. A húszas években a katonai alakulatok egy részét a területi milíciarendszer alapjára helyezték, ami azt jelentette, hogy a lövészhadosztályokat mozgósítás esetén egy csekély létszámú tényleges keret alapján kell felállítani. A harmincas évek közepén, amikor a kapitalista országok rohamosan megnövelték hadseregük létszámát, fegyveres erejüket már békeidőben hadiállományra duzzasztották fel, a területi milíciarendszer többé nem felelt meg rendeltetésének. 1935 és 1938 között a szovjet fegyveres erőket a tényleges állományú állandó hadsereg elve alapján szervezték át. A Vörös Hadsereg létszáma 1934-hez képest megkétszereződött.

A párt és a kormány, miközben minden eszközzel erősítette a hadsereget, gondoskodott a Szovjetunió egész lakosságának honvédelmi kiképzéséről is. Megélénkült az Oszoaviahim (a honvédelem támogatására létesült önkéntes társadalmi szervezet) tevékenysége, a Vöröskereszt és Vörös Félhold Társaságok Szövetsége és más tömegszervezetek munkája.

Tehát a párt és a kormány a közelgő háború veszélyével szembenézve fokozta a szocializmus országának gazdasági, erkölcsi-politikai és katonai erejét.

A SZOVJET RENDSZER TOVÁBBI ERŐSÖDÉSE

A szovjet nép politikai aktivitásának növekedése kifejezésre jutott a szovjetek, a szakszervezetek és a Komszomol tevékenységében.

A szovjeteket ezekben az években az új alkotmány alapján átszervezték. A szovjetek a dolgozók millióit vonták be tevékenységükbe, szervezték a nagy építkezéseket, a szociális és kulturális munkát.

1938 júniusában a Szovjetunió alkotmányával összhangban kidolgozott és elfogadott új köztársasági alkotmányok alapján megválasztották a szövetségi és autonóm köztársaságok legfelsőbb tanácsait, majd 1939 decemberében sor került a helyi szovjetek megválasztására. A kommunisták és pártonkívüliek blokkja mindkétszer fényes győzelmet aratott. A helyi szovjetekbe beválasztott 1 286 734 küldött 33 százaléka nő volt.

A 24 millió tagot számláló szakszervezetek a munkások és alkalmazottak mind nagyobb tömegeit vonták be a kommunista társadalom felépítéséért vívott harcba, előmozdították a szocialista verseny fejlődését, gondoskodtak a munkásosztály kulturális és műszaki színvonalának emeléséről, kialakították a dolgozókban a munkához és a társadalmi tulajdonhoz való új viszonyt.

A Komszomol taglétszáma az 1938. évi 4 947 000 főről 1939-ig 10 223 000 főre emelkedett. A Komszomol ezekben az években sok ezer tehetséges fiatalt nevelt fel és adott az állami és gazdasági munka különböző területeinek.

A kommunista párt, a tömegszervezetek és az egész szovjet nép vezető és irányító ereje, nagyszerű gazdasági, politikai és kulturális feladatokat oldott meg. A párt a XVIII. kongresszus határozatai alapján arra törekedett, hogy fokozza a párttagok aktivitását a politikai, gazdasági és kulturális élet minden területén, s erősítse kapcsolatait a néptömegekkel.

A SZTÁLINI SZEMÉLYI KULTUSZ KÁROS HATÁSA

A szovjet nép a kommunista párt vezetése alatt vívott hősies harcával és kitartó munkájával nagy sikereket ért el a szocializmus felépítése terén. A sikerek azonban még nagyobbak lehettek volna azok nélkül a károk nélkül, amelyeket az 1934 körül megerősödő személyi kultusz okozott a pártnak, az országnak, a népnek.

Munkás és kolhozparasztnő
V. I. Muhina. 1936—1937

A szocializmus építése a Szovjetunióban roppant bonyolult nemzetközi és belpolitikai feltételek közepette folyt, amelyek megkövetelték a vasfegyelmet, a lankadatlan éberséget, a párt- és államapparátus legszigorúbb központosítását. Sztálin ezt a helyzetet a párt érdekeinek kárára használta fel. 1922 márciusa óta töltve be a Központi Bizottság főtitkári tisztét, fokozatosan nagy hatalmat összpontosított kezében, s kellő szerénység híján mértéktelenül túlbecsülte saját érdemeit. Hovatovább egyedül neki tulajdonították a pártnak és a népnek a szocializmus építésében elért összes sikereit.

Sztálin a fegyelem és az éberség fokozása címén az állami és pártkérdések kollektív eldöntését saját egyéni döntéseivel helyettesítette, megsértve a párt- és államirányítás lenini normáit.

Egyre erősebben érvényesültek Sztálin jellemének azok a negatív vonásai, amelyekre annak idején Lenin politikai végrendeletében figyelmeztette a pártot: a durvaság, a vezető pártmunkások iránt tanúsított illojalitás, a bírálattal szembeni türelmetlenség, a kollektív vélemény semmibe vevése, az adminisztratív rendszabályok kedvelése.

Sztálin megtorló rendszabályok útján leszámolt mindenkivel, aki kellemetlen volt számára, köztük a kommunista párt és a szovjet állam kimagasló személyiségeivel. Ezek a megtorlások valósággal rendszerré váltak az után, hogy Leningrádban 1934 decemberében meggyilkolták Sz. M. Kirovot, a párt Központi Bizottságának és leningrádi bizottságának titkárát. Sztálin a Kirov-gyilkosságot ürügyül használta fel olyan rendkívüli törvények bevezetésére, amelyek módot nyújtottak ártatlan emberek megrágalmazására és elpusztítására különleges szerveknek rendes bírói vizsgálat nélkül meghozott ítéletei alapján. 1935—1936-ban a párttagsági könyvek felülvizsgálata és kicserélése során a szovjetellenes elemek elleni harc címén nagyszámú becsületes kommunistát zártak ki a pártból és sújtottak megtorló rendszabályokkal.

1937-ben, amikor a győztes szocializmus országában már nem voltak kizsákmányoló osztályok, Sztálin felállította azt a gyökerében hamis tételt, hogy a Szovjetunió további fejlődésével a belső osztályharc egyre élesebbé válik. Ezzel a tétellel próbálta igazolni a tömeges megtorlások fokozását. A megtorlásokért felelősség terheli Molotovot, Kaganovicsot és Malenkovot is. 1937—1939-ben ezrével pusztultak el teljesen ártatlan emberek, köztük kiemelkedő párt-, állami és katonai funkcionáriusok, mint V. K. Bljuher, A. Sz. Bubnov, V. J. Csubar, R. I. Ejhe, I. E. Jakir, A. I. Jegorov, Sz. V. Koszior, N. V. Krilenko, P. P. Posztisev, J. E. Rudzutak, M. N. Tuhacsevszkij és sokan mások.

A személyi kultusz hátráltatta a szovjet társadalom fejlődését, érzékeny veszteségeket okozott a pártnak, az államigazgatásnak, az iparnak, a mezőgazdaságnak, a honvédelemnek. Sztálin hovatovább a marxista—leninista elmélet, a tudomány és a művészet kérdéseiben is kizárólagos tekintélyre tartott igényt. Minden megnyilatkozását kiemelkedőnek nyilvánították és dicsőítették, súlyos elméleti és politikai hibáit elhallgatták.

Mindennek ellenére azonban a szovjet társadalom tovább haladt előre a fejlődés útján. A sztálini személyi kultusz nem tartóztathatta fel ezt a fejlődést, mint ahogy nem változtathatta meg a szocialista rendszer természetét sem, nem áshatta alá a Lenin alapította és nevelte párt szervezeti, politikai és elméleti alapjait.

A SZOVJETUNIÓ NEMZETKÖZI HELYZETE 1939 TAVASZÁN

1939 tavaszára a Szovjetunió nemzetközi helyzete rendkívül bonyolulttá vált. Az imperialista hatalmak müncheni egyezsége súlyos csapást mért a béke ügyére. A kollektív biztonság érdekében korábban megvalósult intézkedések — többek között a csehszlovák—szovjet kölcsönös segélynyújtási szerződés — semmivé váltak. Mostantól kezdve egyetlen európai állam sem érezhette magát biztonságban.

A SZOVJET SZOCIALISTA KÖZTÁRSASÁGOK SZÖVETSÉGE 1939-BEN

A Szovjetunió határa 1939 szeptember 1-én
A Szovjetunió fővárosa
Szövetségi köztársaságok határa és fővárosa
Tartományok és autonóm köztársaságok határa és székhelye
Területek és autonóm területek határa és székhelye
Körzetek és nemzetiségi körzetek határa és székhelye
Külföldi államok határa és fővárosa 1938. március 1-én

Autonóm köztársaságok területe
Az északi-jéges-tengeri útvonal
A „Cseljuszkin" gőzös expedíciójának útvonala 1933–1934-ben és a gőzös pusztulásának helye (1934 február 13.)
Az 1937. évi Moszkva–Északi-sark repülés útvonala

BSZSZK Bjelorusz Szovjet Szocialista Köztársaság
USZSZK Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság

250 0 250 500 km

A SZOVJETUNIÓ POLITIKAI-KÖZIGAZGATÁSI FELOSZTÁSA
1939 IX. 1-ÉN

(az időpontok az 1922 után alakult nemzetiségi egységeket jelölik)

I. OROSZORSZÁGI SZSZSZK

1 Altaji tartomány
2 Ojrot AT
3 Krasznodari tartomány
4 Adige AT
5 Krasznojarszki tartomány
6 Tajmir nemz. körzet 1930 XII.10
7 Evenki nemz. körzet 1930 XII.10.
8 Hakasz AT 1930 X 20.
9 Ordzsonikidze tartomány
10 Kizljari körzet
11 Karacsaj AT 1926.IV.26
12 Cserkesz AT 1928 IV 30.
13 Tengermelléki tartomány
14 Usszuri terület
15 Habarovszki tartomány
16 Amuri terület
17 Kamcsatkai terület
18 Koriák nemz. körzet 1930 XII.10
19 Csukcs nemz. körzet 1930 XII.10
20 Alsó-amuri terület
21 Szahalini terület
22 Zsidó AT 1934 V 7.
23 Arhangelszki terület
24 Nyenyec nemz. körzet 1929 VII 15.
25 Vologdai terület
26 Voronyezsi terület
27 Gorkiji terület
28 Ivanovói terület
29 Irkutszki terület
30 Uszty-ordai burját-mongol nemz. körzet 1937 IX.26
31 Kalinyini terület
32 Obocskai körzet
33 Kirovi terület
34 Kujbisevi terület
35 Kurszki terület
36 Leningrádi terület
37 Kingiszeppi körzet
38 Pszkovi körzet
39 Moszkvai terület
40 Murmanszki terület
41 Novoszibirszki terület
42 Narimi körzet
43 Omszki terület
44 Osztják-vogul nemz. körzet 1930 XII.10.
45 Jamal-nyenyec nemz. körzet 1930.XII.10
46 Tarai körzet
47 Tobolszki körzet
48 Orjoli terület
49 Penzai terület
50 Permi terület
51 Permi-komi nemz. körzet 1925 II.26
52 Rosztovi terület
53 Rjazanyi terület
54 Szaratovi terület
55 Szverdlovszki terület
56 Szmolenszki terület
57 Sztalingrádi terület
58 Asztrahányi körzet
59 Tambovi terület
60 Tulai terület
61 Cseljabinszki terület
62 Csitai terület
63 Aginszkojei burját-mongol nemz. körzet 1937.IX 26.
64 Cskalovi terület
65 Jaroszlavli terület
66 Baskír ASZSZK
67 Burjat-mongol ASZSZK 1923 V 30.
68 Dagesztáni ASZSZK
69 Kabardin-balkár ASZSZK 1936.XII.5
70 Kalmük ASZSZK 1935 X.22
71 Karél ASZSZK 1923 VII 25.
72 Komi ASZSZK 1936 XII 5
73 Pecsorai terület
74 Krími ASZSZK
75 Mari ASZSZK 1936 XII 5.
76 Mordvin ASZSZK 1934 XII 20
77 Volgai Német ASZSZK 1923 XII 19
78 Északoszét ASZSZK 1936 XII 5
79 Tatar ASZSZK
80 Udmurt ASZSZK 1934 XII 28
81 Csecsen-ingus ASZSZK 1936 XII 5
82 Csuvas ASZSZK 1925 IV 21
83 Jakut ASZSZK

II. UKRÁN SZSZK

84 Vinnyicai terület
85 Vorosilovgrádi terület
86 Dnyepropetrovszki terület
87 Zsitomiri terület
88 Zaporozsjei terület
89 Kamenyec-podolszki terület
90 Kijevi terület
91 Kirovográdi terület
92 Nyikolajevi terület
93 Ogyesszai terület
94 Poltavai terület
95 Sztalinói terület
96 Szumi terület
97 Harkovi terület
98 Csernyigovi terület
99 Moldvai ASZSZK 1924 X 12

III. BELORUSZ SZSZK

100 Vityebszki terület
101 Gomeli terület
102 Minszki terület
103 Mogiljovi terület
104 Poleszjei terület

IV. AZERBAJDZSÁN SZSZK *

105 Nahicsevani ASZSZK 1924 II 9
106 Hegyvidéki-karabah AT 1923 VII.7

V. GRÚZ SZSZK *

107 Abház ASZSZK
108 Adzsar ASZSZK
109 Deloszét AT

VI. ÖRMÉNY SZSZK *

VII. TURKMÉN SZSZK 1924 X.27

110 Kerki körzet
111 Tasauzi körzet

VIII. ÜZBÉG SZSZK 1924 X 27

112 Buharai terület
113 Szurhandarjai körzet
114 Szamarkandi terület
115 Taskenti terület
116 Ferganai terület
117 Horezmi terület
118 Kara-Kalpak ASZSZK 1932.III.20

IX. TADZSIK SZSZK 1929 X 16

119 Garmi körzet
120 Kuljabi körzet
121 Lenninabádi körzet
122 Magas-badahsani AT 1925.I.2

X. KAZAH SZSZK 1936 XII 5

123 Aktyubinszki terület
124 Alma-atai terület
125 Kelet-kazahsztáni terület
126 Gurjevi terület
127 Nyugat-kazahsztáni terület
128 Karagandai terület
129 Kzil-ordai terület
130 Kusztanayi terület
131 Pavlodari terület
132 Észak-kazahsztáni terület
133 Dél-kazahsztáni terület

XI. KIRGIZ SZSZK 1936 XII 5.

134 Dzsalal-abadi körzet
135 Issziq-kuli körzet
136 Osi körzet
137 Tien-sani körzet

* 1936 XII.5-től szovetségi köztársaságok

KARTOGRÁFIAI VÁLLALAT, BUDAPEST

A müncheni egyezmény a legközvetlenebb módon fenyegette a Szovjetuniót. A fasiszta agresszorok területrablásának szentesítése, az angol—német és a francia—német békenyilatkozat, a hitleri Németországnak Lengyelország és a balti államok címére intézett félreérthetetlen fenyegetései, végül az, hogy az imperialista sajtó nyíltan úgy emlegette Szovjet-Ukrajnát, mint a német agresszió következő célpontját — mindez arról tanúskodott, hogy a nyugati hatalmak tudatosan keletre, a Szovjetunió határai felé irányították a hitleri Németország hódító törekvéseit.

Bonyolult helyzet alakult ki a Távol-Keleten is, ahol a militarista Japán Északkelet- és Észak-Kína elfoglalása után hosszú szakaszon elérte a Szovjetunió határait. A japánok saját hódító törekvéseiktől indíttatva és részben az angol—amerikai imperialisták ösztönzésére szakadatlanul határincidenseket provokáltak, hogy kipuhatolják a Szovjetunió erőit, és felkészüljenek a háborúra ellene. Noha az egyik nagyszabású provokáció — amikor 1938 júliusában a Haszan-tó körzetében megtámadták a szovjet határőregységeket — a betolakodók teljes megsemmisülésével végződött, Japán uralkodó körei nem változtattak provokatív politikájukon.

Ily módon a Szovjetuniónak azzal a reális veszéllyel kellett szembenéznie, hogy Európában és Ázsiában is háborút kell viselnie. Egyre valószínűbbé vált, hogy ha a náci Németország és a militarista Japán megtámadja a Szovjetuniót, a nyugati hatalmak — Anglia, Franciaország és az Egyesült Államok — vagy a jóindulatú semlegesség álláspontjára helyezkednek az agresszorokkal szemben, vagy éppenséggel csatlakoznak hozzájuk, s megszervezik a tőkés világ összes erőinek „keresztes hadjáratát" a szocialista állam ellen.

A XVIII. pártkongresszus 1939 márciusában sokoldalúan megvitatta a nemzetközi politika kérdéseit. A kongresszus mélyrehatóan elemezte ezeket a problémákat, és kitűzte a szovjet állam fő külpolitikai feladatait. A kongresszusi küldöttek felszólalásaikban rámutattak, hogy az Egyesült Államok, Anglia és Franciaország vezető körei cinkosságot vállalnak a fasiszta agresszióval, s figyelmeztették a nyugati hatalmakat, hogy az általuk folytatott politikai játék nagyon veszélyes saját magukra nézve.

A szovjet kormány e rendkívül súlyos helyzetben ismételten kijelentette, hogy eltökélt szándéka továbbra is teljes erővel harcolni a békéért, az agresszorok kollektív visszaverésének megszervezéséért. A Központi Bizottságnak a XVIII. kongresszus elé terjesztett beszámolója világosan körvonalazta a Szovjetunió külpolitikai feladatait: továbbra is békepolitikát kell folytatni és a kereskedelmi kapcsolatok megerősítésére kell törekedni minden országgal; fokozott óvatosságot kell tanúsítani, nem szabad hagyni, hogy a Szovjetuniót konfliktusokba sodorják háborús provokátorok, akik hozzászoktak, hogy másokkal kapartassák ki maguknak a tűzből a gesztenyét; minden eszközzel fokozni kell a Vörös Hadsereg és a szovjet haditengerészet harci erejét; erősíteni kell a kapcsolatokat a világ dolgozóival, akiknek érdekük a béke és a népek barátsága.

A Szovjetunió világos külpolitikai álláspontja, amelyet a szovjethatalom két évtizedes gyakorlati tevékenysége is alátámasztott, elnyerte a kapitalista országok dolgozó tömegeinek rokonszenvét. Ezért a Csehország lerohanása és az újabb náci agressziós tervek hírére felcsapó felháborodáshullám abba az általános követelésbe torkollott, hogy hozzák létre a Szovjetunió, Anglia és Franciaország egységfrontját az agresszorok elleni közös lépések megtétele végett. De a nyugati hatalmak kormányai most is ingadoztak. Látszólag eleget tettek a közvélemény követelésének és tárgyalásokba bocsátkoztak a szovjet kormánnyal, valójában még mindig arra akarták felhasználni ezeket a tárgyalásokat, hogy az angol—francia—szovjet megegyezés rémével nyugaton engedményekre kényszerítsék a fasiszta Németországot, fenntartva számára az agresszió lehetőségét keleten.

ANGOL—FRANCIA—SZOVJET TÁRGYALÁSOK KÖLCSÖNÖS SEGÉLYNYÚJTÁSI SZERZŐDÉS MEGKÖTÉSÉRŐL

1939. március 18-án az angol kormány azzal a kérdéssel fordult a Szovjetunióhoz, hogy milyen álláspontra helyezkednék, ha a hitleri Németország megtámadná Romániát. A szovjet kormány azt javasolta, hogy hívják össze a hat leginkább érdekelt állam — Anglia, Franciaország, a Szovjetunió, Lengyelország, Románia és Törökország — konferenciáját. Anglia az értekezlet összehívását korainak minősítette, s e helyett azt indítványozta, hogy írjanak alá angol—francia—lengyel—szovjet deklarációt, melynek értelmében haladéktalanul tanácskozásokat kezdenek egymással, ha bármelyik európai állam függetlensége veszélybe kerül. A Szovjetunió, noha nem tartotta elég hatékonynak, elfogadta a javaslatot, ismét bizonyságot téve arról, hogy kész aktívan részt venni az agresszió ellen irányuló kollektív rendszabályokban. A nyugati hatalmak azonban, szovjetellenes indulatoktól vezettetve, még saját javaslatuktól is elálltak. Az angol és francia miniszterek március 21—23-án Londonban tartott tanácskozásán Chamberlain kijelentette: „A Szovjetuniónak a nyilvános deklarációhoz való csatlakozása rendkívüli módon megnehezíti Lengyelország és a többiek részvételét." Április 1-én hivatalosan közölték a szovjet kormánnyal, hogy a deklaráció kérdését „végleg tárgytalannak" tekintik.

Április közepén újra megindultak a tárgyalások. Ezúttal a francia kormány volt a kezdeményező: közös szovjet—francia nyilatkozattervezetet terjesztett elő, melynek értelmében a két fél haladéktalanul köteles egymás segítségére sietni, ha valamelyikük a Lengyelországnak vagy Romániának nyújtott segítség következtében hadiállapotba kerül Németországgal. A szovjet kormány válaszában „elvileg elfogadhatónak" jelentette ki a francia tervezetet, s olyan megfogalmazást javasolt, amely a kötelezettségvállalást Angliára is kiterjeszti. De ezt az indítványt sem fogadták el.

A nyugati hatalmak célja valójában az volt, hogy egyenlőtlen kötelezettségeket rójanak a Szovjetunióra, a háború egész terhét ráhárítsák, ők maguk pedig félrehúzódva arra a pillanatra tartogassák erejüket, amikor majd ők diktálhatják a feltételeket a hadviselő feleknek. Az angol—francia fél a tárgyalások során abból indult ki, hogy a Szovjetunió köteles egymaga katonai segítséget nyújtani Lettországnak, Litvániának, Észtországnak és Finnországnak, ha ezeket a hitlerista Németország megtámadja, továbbá részt venni azon országok katonai támogatásában, amelyeknek biztonságát Anglia és Franciaország garantálta (Lengyelország, Románia, Görögország, Törökország, Belgium, Hollandia és Svájc). Ugyanakkor viszont a nyugati hatalmak nem voltak hajlandók a Szovjetunióval közösen garantálni a Szovjetunióval határos többi állam biztonságát, vagyis gyakorlatilag utat engedtek a fasiszta Németországnak a Szovjetunió megtámadására. Lengyelországnak, Romániának, a balti államoknak és a többi országnak e javaslatok értelmében szintén nem kellett semmiféle kötelezettséget vállalniuk a Szovjetunióval szemben.

A Szovjetunió e javaslatokkal a széles körű és hatékony kollektív biztonsági rendszer elvein alapuló álláspontot szegezett szembe. A Szovjetunió által kidolgozott hármas (szovjet—angol—francia) kölcsönös segélynyújtási szerződéstervezet a szerződő felek kötelezettségeinek teljes egyenlőségére és kölcsönösségére épült. A tervezet értelmében a három hatalom a hitleri Németország támadása esetén köteles haladéktalanul segítséget nyújtani egymásnak, beleértve a katonai segítséget is. Ugyanígy kötelesek együttesen segítségére sietni a Szovjetunióval szomszédos államoknak, valamint Belgiumnak és Görögországnak. A szovjet tervezet ezenfelül előírta a szerződő felek együttes akcióit bármely európai állam védelmében, amely segítséget kér a semlegességét fenyegető veszély elhárítására. A szovjet kormány javaslatai megfeleltek a béke megőrzésére és a fasiszta agresszorok megfékezésére törekvő népek óhajának, s ezért teljes támogatásra találtak a világ dolgozóinál. A néptömegek gyűléseken és tüntetéseken követelték a háromoldalú kölcsönös segélynyújtási szerződés mielőbbi megkötését.

A francia dolgozók körében széles körű mozgalom bontakozott ki a békéért, a fasizmus ellen és a Szovjetunióval való szövetségért vívott harc jegyében. Párizsban 1939. május 13—14-én nemzetközi konferenciát tartottak a béke, a demokrácia és a kultúra védelmében. A konferencia követelte, hogy a Szovjetunió, Franciaország és Anglia késedelem nélkül kössön fasisztaellenes egyezményt. A fő határozatok egyike, amelyet 25 ország küldöttei egyhangúlag megszavaztak, megállapította: „A konferencia kijelenti, hogy a béke hatékony védelme megköveteli az egyenlőségen alapuló, lojális és teljes együttműködést Franciaország, Anglia, Lengyelország és a Szovjetunió között, az Egyesült Államok és valamennyi olyan nép feltétlen támogatásával, melynek drága a béke."

Angliában 1939 júniusában az Építőipari Munkások Országos Szövetségének évi konferenciája határozatilag követelte, hogy „haladéktalanul juttassák tető alá azokat a tárgyalásokat, melyek célja: megteremteni a béke erős frontját, amely a nemzetközi jog tiszteletben tartására kényszerítse Németországot, Olaszországot és Japánt". Azonos értelmű határozatot hozott a Hajó- és Gépipari Szakszervezetek Konföderációja, az Egyesült Gépészszakszervezet, az Egyesült Gépipari Szakszervezet végrehajtó bizottsága, a vasutasok konferenciája és sok más angol szakszervezeti szerv. Egy június végén Londonban tartott értelmiségi gyűlésen kijelentették, hogy a Szovjetunióval való egyezmény „az egyetlen eszköz, amellyel van esély a béke megmentésére, ellenkező esetben csak két választásunk van: vagy a legszörnyűségesebb nemzetközi háború, vagy egy második, kiterjedtebb München, amely még végzetesebbnek bizonyulhat".

Nemcsak a demokratikus erők, hanem sok kiemelkedő burzsoá politikus — többek között Lloyd George, Herriot, Churchill — is követelte az angol—francia—szovjet kölcsönös segélynyújtási szerződés haladéktalan aláírását.

Az angol és a francia kormány azonban konokul ragaszkodott az addigi taktikához: húzták-halogatták a Szovjetunióval folyó tárgyalásokat. A szovjet kormány már május 27-én figyelmeztette az angol és a francia nagykövetet, hogy a Szovjetunió nem a paktumról folytatott eszmecserében érdekelt, hanem az európai agresszió elleni hatékony segítségnyújtás megszervezésében, és a nagy szavakról végre át kell térni a tettekre. Mindazonáltal Anglia és Franciaország mit sem változtattak irányvonalukon. Elfogadhatatlan javaslatokat terjesztettek elő, mialatt az angol és francia kormánykörök által inspirált sajtó igyekezett azt a benyomást kelteni, hogy a nézeteltérések jelentéktelenek, és a Szovjetunióval folyó tárgyalások a sikeres befejezéshez közelednek. Ezzel egyidejűleg az angol kormány újabb titkos tárgyalásokat kezdett a hitleri Németországgal egy széles körű gazdasági és politikai egyezmény megkötéséről, amely lehetővé tette volna, hogy a német agressziót kelet felé, a Szovjetunió ellen fordítsák. E tárgyalásokon angol részről részt vett Horace Wilson, a miniszterelnök közeli munkatársa és Robert Hudson tengerentúli kereskedelmi államtitkár, német részről Helmut Wohlthat, a „négyéves terv" hivatalának vezető tisztviselője, több más német és angol hivatalos személyiség, továbbá semleges közvetítők. Az angolok javasolták megnemtámadási szerződés megkötését, a befolyási övezetek és piacok felosztását Anglia és Németország között, az angol—német konkurrencia kiküszöbölését, kereskedelmi együttműködést Kínában és a Szovjetunióban. Anglia hajlandónak mutatkozott arra, hogy elismerje Németország uralkodó helyzetét Délkelet- és Kelet-Európában, lemondjon a „német érdekszférába" tartozó államoknak nyújtott garanciákról, és odahasson, hogy Franciaország mondja fel a Szovjetunióval kötött kölcsönös segélynyújtási szerződést és számolja fel politikai kapcsolatait a délkelet-európai államokkal. Emellett az angol kormány felvetette, hogy megszakítja a Szovjetunióval a kölcsönös segélynyújtási szerződésről folytatott tárgyalásokat, s olyan értelemben nyilatkozott, hogy Lengyelországot szövetségesei magára hagyják és kiszolgáltatják Németországnak.

Anglia ezzel párhuzamosan még titkosabb szinten is folytatott tárgyalásokat a hitleri Németországgal. 1939. június 6-án Chamberlain fogadta Wenner Gren svéd üzletembert, aki Berlinből

magával hozott egy Göring által kidolgozott tervezetet az angol—német viszony rendezésére vonatkozólag. A terv előirányozta Danzig (Gdańsk) és az egykori német gyarmatok német kézre adását, megnemtámadási szerződés aláírását, Németország gazdasági nehézségeinek megoldását, a befolyási övezetek kijelölését stb. Minthogy Göring terve nem tartalmazott semminemű reális engedményt az angol imperializmus felé, Chamberlain elvetette, de az angol kormány mindamellett kijelentette, hogy kész folytatni a tárgyalásokat.

TÁRGYALÁSOK MOSZKVÁBAN ANGOL—FRANCIA—SZOVJET KATONAI EGYEZMÉNY MEGKÖTÉSÉRŐL

1939. július 23-án a szovjet kormány azzal a javaslattal fordult az angol és a francia kormányhoz, hogy hozzák létre Moszkvában a három hatalom katonai küldöttségeinek tanácskozását, s kifejezésre juttatta azon véleményét, hogy e tanácskozáson sikerülni fog leküzdeni a politikai nehézségeket. Anglia és Franciaország kormányai elfogadták az indítványt, és útnak indították Moszkvába katonai küldöttségeiket. Ám hamarosan kiderült, hogy Anglia és Franciaország nem veszi komolyan a tárgyalásokat. Az angol és a francia misszió csak augusztus 11-én érkezett meg Moszkvába. A küldöttségek másodrangú tisztviselőkből álltak, s nem kaptak felhatalmazást megfelelő egyezmények aláírására. Minthogy az volt az utasításuk, hogy ne vállaljanak semmiféle határozott kötelezettséget, a konkrét indítványokat általános frázisokkal igyekeztek pótolni, s a legkülönbözőbb kibúvókhoz folyamodtak, hogy a katonai egyezménytervezetet semmitmondó és semmire sem kötelező frázishalmazzá változtassák.

A szovjet küldöttség a tárgyalások során kijelentette, hogy háború esetén a Szovjetunió 136 hadosztályt, 5000 közepes és nehéz löveget, mintegy 10 000 harckocsit, 5500 bombázó- és vadászrepülőgépet tud a frontra küldeni. Az angol megbízottak ezzel szemben közölték, hogy Anglia mindössze 5 gyalogos és 1 gépesített hadosztályt állít ki az agresszor elleni háború céljaira. Az angol és francia küldöttség, a megegyezés meghiúsítására törekedve, arra való hivatkozással, hogy a lengyel kormány nem hajlandó átengedni területén a szovjet csapatokat, azt javasolta, hogy a Szovjetunió a Lengyelország elleni német támadás esetén üzenjen ugyan hadat, de ne tegyen semmit a német csapatok ellen, amíg csak azok el nem érik a szovjet határt. E javaslat provokatív célzata minden kétségen felül állt.

A lengyel kormány, midőn elutasította a szovjet segítséget, arra számított, hogy megegyezésre lép a hitleri Németországgal, engedélyezve területén a német csapatok átvonulását. A szovjet kormány hasztalanul próbálta eltéríteni a lengyel uralkodó köröket ettől a végzetes politikától. A szovjet kormány 1939 májusában felajánlotta segítségét, de a javaslatot a lengyel kormány elutasította. Az angol és francia kormány helyeselte ezt a szovjetellenes álláspontot, és a későbbiekben alaposan kiaknázta a moszkvai tárgyalások meghiúsítására.

Szovjetellenes álláspontra helyezkedtek Lettország, Litvánia és Észtország polgári kormányai is. Az angol—francia—szovjet tárgyalások idején Lettország és Észtország megnemtámadási szerződést kötött a hitleri Németországgal, és határozottan szembehelyezkedett azzal a szovjet javaslattal, hogy Anglia, Franciaország és a Szovjetunió garantálja a balti államok függetlenségét. Észtország egyenesen azzal fenyegetőzött, hogy Németország oldalán fog harcolni.

Moszkvában augusztus 17-én a katonai küldöttségek tárgyalásait felfüggesztették addig az időpontig, amikor Anglia és Franciaország képviselői megkapják kormányuktól a végleges instrukciókat a szovjet csapatok lengyel területen való átvonulásának kérdésében. Augusztus 21-én Drax tengernagy, az angol küldöttség vezetője kijelentette, hogy Londonból és Párizsból nem érkezett semmi új közlés. Nyilvánvalóvá vált, hogy az angol—francia—szovjet tárgyalások az angol és a francia kormány hibájából zátonyra futnak.

JAPÁN TÁMADÁS A MONGOL NÉPKÖZTÁRSASÁG ELLEN

Az angol és a francia kormány magatartása, a moszkvai tárgyalások meghiúsítása igen súlyos következményekkel fenyegetett. A béke erői szétforgácsoltan álltak szemben a fasiszta agresszió közeledő veszélyével. Különösen veszélyes volt a Szovjetunió helyzete. A tárgyalások meghiúsulásának híre azonnali fellépésre bátoríthatta az agresszorokat.

A háborús veszély annál reálisabb volt, minthogy a Távol-Keleten ténylegesen már megkezdődtek a harci cselekmények. 1939. május 11-én a japán csapatok megtámadták a Mongol Népköztársaságot, és elfoglaltak egy területrészt a Halhin-Gol-folyónál. A japán szoldateszka hídfőállást akart itt létesíteni a Szovjetunió elleni támadás céljára. Ugyanebből a célból az ún. Kvantung-hadsereg főerőit Északkelet-Kínába összpontosították, s ezek készen álltak arra, hogy betörjenek az usszuri, habarovszki és amuri területre.

A Szovjetunió és a Mongol Népköztársaság között 1936. március 12-én aláírt kölcsönös segélynyújtási jegyzőkönyvnek megfelelően a Vörös Hadsereg segítségére sietett a mongol csapatoknak. A Halhin-Gol-folyónál jelentékeny erők részvételével makacs küzdelem bontakozott ki. A harcok csak 1939 augusztus végén értek véget a japán betolakodók bekerítésével és teljes megsemmisítésével.

Miközben a Halhin-Golnál javában dúltak a harcok, az angol uralkodó körök kísérletet tettek, hogy megegyezzenek Japánnal a Szovjetunió rovására. Arita japán külügyminiszter és Robert L. Craigie tokiói angol nagykövet június közepén tárgyalásokat kezdett, s ezek eredményeképpen július 2-án egyezményt írtak alá, amely elismerte Japán „különleges érdekeit" Kínában. Anglia ezzel szentesítette Japán hódításait, s a kínai háború folytatására és a Szovjetunió elleni agresszióra ösztönözte a japán militaristákat.

A SZOVJET—NÉMET MEGNEMTÁMADÁSI SZERZŐDÉS

Augusztus második felében, amikor Anglia és Franciaország szabotálta a moszkvai tárgyalásokat, a Távol-Keleten pedig az az eshetőség fenyegetett, hogy a Halhin-Golnál folyó harcok háborúvá szélesednek, a Szovjetunió azzal a reális veszéllyel került szembe, hogy egyszerre kétfelől, nyugatról és keletről éri támadás. Határozott lépésekre volt szükség az ország létérdekeinek biztosítása végett. Minthogy lehetetlennek bizonyult megegyezni a nyugati hatalmakkal a fasiszta agresszió elleni kollektív intézkedésekre vonatkozólag, a Szovjetuniónak más utat kellett keresnie biztonságának megóvására. Ilyen út kínálkozott a Németországgal folytatott tárgyalások eredményeképpen.

A hitleri Németország vezető körei, számot vetve azzal, hogy a Szovjetunióval való megegyezés révén elkerülhetik a kétfrontos háborút, már 1939 májusától kezdve kísérleteket tettek a szovjet kormány álláspontjának kipuhatolására egy ilyen megegyezést illetően. A szovjet kormány a hozzá intézett kérdésekre teljes határozottsággal úgy válaszolt, hogy nem táplál bizalmat Németország politikája iránt, és hogy a német—szovjet viszony megjavulása mindenekelőtt Németországon múlik.

Augusztus elején Ribbentrop német külügyminiszter azt javasolta a berlini szovjet ügyvivőnek, hogy írjanak alá titkos jegyzőkönyvet a német és szovjet érdekek elhatárolásáról „a Feketetengertől a Balti-tengerig húzódó egész szakaszon". A Szovjetunió, még mindig bizakodva abban, hogy sikerül pozitív eredményeket elérni az Angliával és Franciaországgal folyó moszkvai tárgyalásokon, elvetette a német indítványt. Negatív választ adott arra a hasonló tartalmú javaslatra is, amelyet Schulenburg moszkvai német nagykövet augusztus 14-én juttatott el a szovjet vezetőkhöz.

Az angol és a francia kormány, meghiúsítva a moszkvai tárgyalásokat, olyan helyzetbe hozta

a Szovjetuniót, hogy az kénytelen volt megváltoztatni álláspontját. Midőn a német kormány ismét a Szovjetunióhoz fordult, a szovjet kormány beleegyezett a Szovjetunió és Németország közötti megnemtámadási szerződés megkötésébe. 1939. augusztus 23-án aláírták a szerződést 10 évi időtartamra, azzal, hogy ha valamelyik fél a határidő letelte előtt egy évvel fel nem mondja, automatikusan további 5 évre meghosszabbítást nyer.

A szovjet—német megnemtámadási szerződés létrejötte keresztülhúzta Anglia, Franciaország és az Egyesült Államok uralkodó köreinek arra irányuló szándékait, hogy a Szovjetunió rovására „békítsék meg" a hitleri Németországot, és ezen az úton oldják meg az imperialisták közötti ellentéteket. Meghiúsultak azok a tervek, hogy az összes tőkésállamok részvételével „keresztes hadjáratot" szervezzenek a Szovjetunió ellen. Kudarcot vallottak a nyugati hatalmaknak azok a kísérletei is, hogy a moszkvai angol—francia—szovjet tárgyalásokkal diplomáciai nyomást gyakoroljanak Németországra, s Hitlert a Szovjetunió mielőbbi megtámadására késztessék.

Az 1939. augusztus 23-i szovjet—német szerződés következményei közé tartozott az is, hogy súlyos csapást mért a japán szoldateszkára. Augusztus 25-én a japán kormány kijelentette, hogy ez a szerződés ellentmond „az antikomintern paktumhoz csatolt titkos szerződésnek", s ezzel lerántotta a leplet azokról az agresszív tervekről, amelyeket Japán és Németország a Szovjetunió ellen forralt. A japán militaristák, minthogy most már nem számíthattak Németország segítségére, s megsemmisítő vereséget szenvedtek a Halhin-Gol-folyónál, egy időre kénytelenek voltak lemondani a Szovjetunió elleni újabb provokációkról.

XXVII. FEJEZET

A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ KIROBBANÁSA

A nyugati hatalmak, midőn a fasiszta agresszió elhárítását célzó kollektív rendszabályokról a Szovjetunióval folytatott tárgyalásokat szabotálták, arra számítottak, hogy enyhíteni tudják majd saját ellentéteiket a fasiszta tömbbel, és az imperialista hatalmak egymás közötti háborúját a szocialista állam elleni „keresztes hadjárattal" cserélhetik fel. E hatalmak uralkodó körei az 1938-as müncheni egyezményt politikájuk győzelmének tekintették. Úgy tűnt számukra, hogy sikerült elérni Németország „megbékítését", s a német agresszió immár nem fenyegeti az ő érdekeiket.

Az események alakulása azonban megmutatta, hogy e számítások homokra épültek. München valójában a nyugati hatalmak politikájának veresége volt. Az imperialisták közötti ellentétek nemcsak hogy nem enyhültek, hanem tovább mélyültek, és a nyugati hatalmak által a fasiszta agresszoroknak tett minden újabb engedménnyel élesebbé váltak. Végül is ezek az ellentétek olyan válságot idéztek elő, amely kirobbantotta a második világháborút.

KÍSÉRLETEK AZ IMPERIALISTA ÁLLAMOK KÖZÖTTI ELLENTÉTEK ENYHÍTÉSÉRE

Anglia és Franciaország a müncheni egyezmény után politikai és gazdasági szerződések megkötésére irányuló tárgyalásokat kezdett Németországgal. Anglia és Németország között 1938 októberétől kezdve folytak a tárgyalások egy széles körű gazdasági és politikai egyezmény aláírásáról és a szovjetellenes tömb megszervezéséről. Október végén Hoare volt angol külügyminiszter felvetette Dirksen londoni német nagykövet előtt, hogy miután a négy „müncheni" hatalom rendezte majd a vitás gazdasági és politikai kérdéseket, lehetséges lenne „bizonyos védelmi kötelezettségek vagy éppenséggel garanciák vállalása Szovjet-Oroszországgal szemben".

Anglia egyidejűleg Olaszországhoz is közeledni próbált. 1938 novemberében angol részről ratifikálták azt az április 16-án kötött egyezményt, amelynek legfőbb pontja a földközi-tengeri status quo fenntartása volt.

Franciaország a december 6-i francia—német békenyilatkozat aláírása után azt javasolta Németországnak, hogy működjenek együtt Spanyolország és a Balkán gazdasági fejlesztésében, továbbá alakítsanak francia—német konzorciumokat egyes francia gyarmatok, többek között Guinea gazdasági kiaknázására. A francia politikusok úgy számítottak, hogy a Németországhoz való közeledés fékező hatással lesz Olaszországra, amely München után kezdett éles hangot használni Franciaország ellen. Németország elvetette a francia javaslatokat, mert nem akarta aláásni az olasz—német

szövetséget, és a legkevésbé sem törekedett Franciaországgal közös „erőkifejtésekre" a Balkánon és Spanyolországban: uralkodó helyzetre tartott igényt. A tárgyalások kudarca tovább élezte a francia—német ellentéteket.

1938 őszén Funk német birodalmi gazdasági miniszter körutat tett a délkelet-európai országokban és Törökországban, s Németországra nézve igen előnyös klíring-megállapodásokat írt alá. Anglia és Franciaország ugyancsak megbízottakat küldött ezekbe az államokba lord Lloyd és Charles Alphand személyében, akik hosszú lejáratú hitelekkel, valamint élelmiszer- és nyersanyagvásárlásokkal igyekeztek ellensúlyozni a német expanziót. Az angol kormány a német gazdasági offenzíva visszaverése céljából határozatot hozott több iparág exportjának állami támogatására.

1938 végén—1939 elején rendkívül élessé vált a piacokért vívott harc egyfelől Anglia és Franciaország, másfelől Németország között. Az éleződés egyik külső megnyilvánulása volt Hitler 1939. január 30-i reichstag-beszéde, amelyben kijelentette, hogy Németországnak választani kell: „exportálni vagy meghalni". A beszédet Angliának és Franciaországnak címzett fenyegetésekkel fejezte be.

Éleződött a francia—olasz viszony is. Az olasz kormány zajos franciaellenes kampányt rendezett. 1938. november 30-án az olasz képviselőházban Ciano külügyminiszter beszédét ismételten valóságos szavalókórus szakította meg: „Tunisz, Korzika, Nizza!" Ennek nyomában az egész országon végigsöpört a franciaellenes tüntetések hulláma. Olaszország azt követelte, hogy alattvalóit részesítsék gazdasági és igazságszolgáltatási kiváltságokban Tunisz területén, továbbá részt követelt a Szuezi-csatorna igazgatásában és ellenőrzést Francia Szomália kikötője, Dzsibuti felett, ahonnan francia kézen levő vasútvonal vezetett Etiópia fővárosába, Addisz Abebába. Olaszország érvénytelennek nyilvánította Laval és Mussolini 1935. január 7-én kötött megállapodását, és nyíltan háborúval fenyegette Franciaországot. A müncheni egyezmény tehát, mint egy rosszul elhajított bumeráng, Franciaországra ütött vissza.

Anglia és Franciaország, abban reménykedve, hogy a maguk oldalára vonhatják Olaszországot vagy legalábbis semlegességre bírhatják egy világháború esetén, kísérleteket tettek a francia—olasz ellentétek enyhítésére. 1939. január 12-én Chamberlain kéréssel fordult Mussolinihoz: ne tegyen olyan lépéseket, amelyek a francia kormány helyzetének rosszabbodásához vezethetnek és „lehetővé tennék a baloldalnak, hogy magához ragadja az ellenőrzést". Február 2-án Baudouin francia jobboldali politikai személyiség felkereste Ciano olasz külügyminisztert, és a francia kormány nevében számos engedményt ajánlott fel Dzsibutira vonatkozólag, a tuniszi olasz alattvalók státusának módosítása terén stb. Mussolini hajlott az alkura, de ragaszkodott hozzá, hogy e javaslatokat ismételjék meg hivatalosan is a római francia nagykövet útján. Midőn azonban Berlinben értesültek ezekről a fejleményekről, a hitlerista diplomácia, amely az olasz—francia viszony további éleződésére építette számításait, provokációhoz folyamodott az olasz—francia közeledés meghiúsítására. Ribbentrop utasítására a német sajtó híreket közölt Baudouin missziójáról. A számítás bevált: a francia közvélemény viharos felháborodással reagált arra, hogy a kormány kész feláldozni Franciaország érdekeit, s így a tárgyalások végleg megszakadtak.

A két szemben álló tömbhöz tartozó monopoltőkések egyezkedési kísérleteinek sorában különösen fontos helyet foglalt el az a megállapodás, amelyet a Brit Gyáriparosok Szövetsége és a német gyáripar kizárólagos érdekképviseleti szervét alkotó „birodalmi csoport" kötött 1939. március 16-án Düsseldorfban. Az egyezmény lényegi célja az volt, hogy enyhítse az angol—német világpiaci konkurrenciát.

A düsseldorfi megállapodás nem lépett hatályba. Ugyanígy nem hozta meg a kívánt eredményeket a nagyszámú többi próbálkozás sem az angol—német, francia—német és francia—olasz ellentétek akár csak részleges megoldására. A müncheni politika csődje napról napra világosabbá vált.

Mindez bizonyos védelmi rendszabályokra késztette az angol és a francia kormányt. Már az

EURÓPA 1939. SZEPTEMBER 1. ELŐTT

KARTOGRÁFIAI VÁLLALAT, BUDAPEST

1935—1936-os fejlemények — amikor Németország egyoldalúan túltette magát a versailles-i békeszerződés katonai rendelkezésein és felrúgta a locarnói egyezményt — közel vitték Angliát és Franciaországot ahhoz a meggyőződéshez, hogy kölcsönösen össze kell egyeztetniük politikájukat. A Csehszlovákiával kapcsolatos események még közelebb hozták egymáshoz a két nyugati államot. Az angol—francia szövetség létrejöttének útján fontos állomás volt a csehszlovák kérdéssel kapcsolatban 1938 április végén megtartott miniszterközi tanácskozás, amelyen többek között megállapodás született az angol légierő franciaországi bevetéséről háború esetén.

A német veszély növekedésével párhuzamosan erősödtek Anglia és Franciaország közeledési törekvései az Egyesült Államok felé. Az első lépés ebben az irányban az 1938 novemberében kötött angol—amerikai kereskedelmi egyezmény volt. Az amerikai közvéleményben fokozatosan tért hódított az a felfogás, hogy az Egyesült Államoknak aktívan be kell avatkoznia az európai ügyekbe Anglia és Franciaország oldalán. A fordulat mindenekelőtt azzal magyarázható, hogy az amerikai nép többsége elítélte a németországi terrorrendszert, a zsidópogromokat, a fasiszta agressziót. Az amerikai üzleti körök fokozódó elégedetlenséggel reagáltak a német konkurrencia erősödésére a latin-amerikai országokban és az Egyesült Államok belső piacán. Komoly aggodalmakat szült az a tény is, hogy Németország szövetségben állt Japánnal, az Egyesült Államok legfőbb vetélytársával a Csendes-óceán térségében.

Az Egyesült Államok vezető köreiben erősen elterjedt az a felfogás, hogy Anglia és Franciaország a nyugati félteke első védelmi vonalát alkotja. Az amerikai kormány — titokban, nehogy felingerelje az izolacionistákat — katonai segítséget nyújtott Angliának és Franciaországnak. Roosevelt hozzájárulásával repülőgépeket adtak el Franciaországnak. Engedélyezték, hogy francia repülők amerikai gépeken gyakorlatozzanak. 1939. március 22-én Roosevelt kijelentette az olasz nagykövetnek, hogy ha Európában kitör a háború, az Egyesült Államok segíteni fogja Angliát és Franciaországot.

1939 tavaszán az Egyesült Államok vezérkari főnökeinek egyesített bizottsága több haditervet dolgozott ki („Rainbow" fedőnévvel). E tervek felvázolták azokat a körülményeket, amelyek esetén az Egyesült Államoknak majd fegyveres erőket kell küldenie Európába vagy Afrikába Anglia és Franciaország megsegítésére. 1939. június 30-án a hadsereg és a flotta tanácsa jóváhagyta ezeket a terveket.

A HITLERI NÉMETORSZÁG ELFOGLALJA CSEHSZLOVÁKIÁT

Beneš csehszlovák elnök és több más csehszlovák államférfi nyomban a müncheni egyezmény után elhagyta az országot, és Angliába vagy az Egyesült Államokba utazott. A hatalom a hitleri Németország nyílt híveinek kezébe került, élükön Hácha elnökkel, Beran miniszterelnökkel és Chvalkovský külügyminiszterrel. Az új vezetők, megállapodásra lépve a hitleristákkal, hozzáfogtak Csehszlovákia fasizálásához. Az első csapást a kommunista pártra mérték, az egyetlen olyan pártra, amely következetesen védelmezte az ország függetlenségét. A pártot és sajtóorgánumait betiltották, számos kulturális és egyéb egyesületét bezárták.

A kommunista párt a megváltozott helyzetre való tekintettel illegális központot létesített a függetlenségi harc folytatása céljából — mialatt a burzsoá emigráció és az országban maradt burzsoá nacionalista csoportok a nemzeti felszabadító mozgalom aláásására törekedtek. A kommunisták nagyarányú propagandamunkát fejtettek ki a gyárakban, a szakszervezetekben, a legális kulturális és sportszervezetekben, a fasiszta rendszerrel szembeni ellenállásra mozgósítva és egyesítve a dolgozókat. A kommunisták hatalmas munkát végeztek a Munkapártban, amelyet a jobboldali szociáldemokrata vezérek alapítottak a feloszlatott szociáldemokrata párt helyett. A Munkapárt alapszervezeteiben, körzeti és területi szervezeteiben az egyszerű szociáldemokraták összefogtak a kommunistákkal,

Német csapatok Prágában
Filmhíradóból. 1939

A kommunista párt kihasznált minden legális sajtólehetőséget, egyidejűleg megkezdte illegális röplapok kibocsátását. A kommunisták a súlyos körülmények ellenére nemcsak megőrizték, de még növelték is befolyásukat a dolgozók körében. 1938. október 28-án, a Csehszlovák Köztársaság fennállásának 20. évfordulóján, tömegtüntetést szerveztek Prágában, amelyen több ezren vettek részt. 1939. március 7-én újabb sokezres tüntetés zajlott le a kommunisták kezdeményezésére.

A német legfelsőbb hadvezetés röviddel a müncheni egyezmény aláírása után megkezdte az előkészületeket egész Csehszlovákia elfoglalására. A hitlerista Németország, noha biztos volt abban, hogy a nyugati hatalmak nem sietnek segítségére Csehszlovákiának, mégis gondot fordított rá, hogy Anglia és Franciaország számára elfogadható formában hajtsa végre az akciót. 1939. március 13-án Tiso, a szlovák szeparatisták vezére, német utasításra proklamálta Szlovákia „függetlenségét". Március 14-én Horthy-Magyarország csapatai benyomultak Kárpát-Ukrajnába. Ugyanezen a napon a Berlinbe rendelt Hácha és Chvalkovský beleegyezésüket adták, hogy „a cseh nép és ország sorsát" Hitler kezébe tegyék le. A német csapatok már néhány órával előbb megkezdték bevonulásukat Csehszlovákiába. Rövid idő alatt az egész ország megszállás alá került. A Csehszlovák Köztársaság megszűnt létezni.

Anglia, Franciaország és az Egyesült Államok, noha tudtak a hitlerista betörés előkészületeiről, semmit sem tettek ellene. Egyedül a Szovjetunió ítélte el kategorikusan Csehszlovákia feldarabolását és okkupációját. A német kormányhoz intézett 1939. március 15-i szovjet jegyzék rámutatott, hogy Németország lépései „nem minősíthetők másnak, mint önkényesnek, erőszakosnak és agresszívnak".

Csehszlovákia népe mélységes gyásszal és óriási felháborodással fogadta az eseményeket. Március 15-én a kommunisták felhívást tettek közzé: „...csak egy út háríthatja el a népről ezeket a csapásokat, csak egy útja van most a menekülésnek: az ellenállás, a védekezés, a harc útja". Májusban tízezer tüntető vonult el némán Karel Mácha cseh költő Prágába szállított földi maradványai előtt. Husz János máglyahalálának évfordulóján, július 6-án újabb tüntetés zajlott le. A nép minden módon kifejezésre juttatta gyűlöletét a megszállókkal szemben. A csehek nem álltak szóba a megszállókkal, nem feleltek kérdéseikre. Letépték a horogkeresztes zászlókat, több helyütt összetűzésre került sor a német katonákkal.

A kommunisták több nagy illegális nyomdát rendeztek be Prágában és környékén. 1939 nyarától kezdve rendszeresen megjelent a párt központi lapja, a „Rudé Právo". Moravská Ostravában, Hradecben, Dvůr-Královéban, Náchodban és több más helyen is jelentek meg illegális kommunista lapok.

Szlovákia Kommunista Pártjának illegális Központi Bizottsága kezébe vette az illegális alapszervezetek, körzeti és területi pártszervezetek harcának irányítását.

A kommunisták — a népi ellenállás lelkesítői és irányítói — megmagyarázták a népnek, hogyan kell harcolni. A „Rudé Právo" egyik száma így írt: „Harcolni fogunk passzív ellenállással, sztrájkokkal, a fasiszta ügynökök és a cseh árulók bojkottálásával, a nép akaratát kifejezésre juttató tömegtüntetéseket szervezünk... Legyetek nagyon éberek a Gestapo provokátoraival szemben, leplezzétek le őket. Ne engedjétek, hogy termésünket Németországba vigyék. Egyetlen szem gabonát, egyetlen jószágot sem a fasiszta megszállóknak! A cseh termés a cseh népé! Indítsatok nemzeti szolidaritási mozgalmat, hogy a hitlerista terror egyetlen áldozata, egyetlen áldozat családja se maradjon segítség nélkül."

Így harcoltak a kommunisták a kegyetlen terrorral dacolva a nép haladó erőinek összefogásáért. A cseh és a szlovák kommunistáknak rövid idő alatt sikerült alkalmazkodniuk az illegalitás körülményeihez, megszilárdítani kapcsolataikat a néptömegekkel és harcra vezetni őket a nemzeti felszabadulásért.

ÚJABB AGRESSZÍV CSELEKMÉNYEK EURÓPÁBAN. A NÉMET—OLASZ KATONAI SZÖVETSÉG LÉTREJÖTTE

A fasiszta agresszorok, a nyugati hatalmak magatartásától is felbátorítva, újabb agresszív cselekményeket hajtottak végre. 1939. március 22-én a német csapatok megszállták Klaipéda litván várost. Miután Anglia és Franciaország, melyek garanciát vállaltak Klaipéda státuszáért, nem léptek közbe, Litvánia kormánya nem tiltakozott. 1939. április 7-én 40 000 főnyi olasz hadsereg szállt partra Durrës, Vlora, Shëngjin és Saranda albán kikötőkben. A több helyütt fellobbant spontán ellenállás nem tartóztathatta fel a fasiszta seregek előrenyomulását. Április 8-án az olaszok bevették Tiranát, s április 12-én Albániát „perszonálunió" formájában az Olasz Birodalomhoz csatolták.

A fasiszta hatalmak fokozták nyomásukat a többi balkáni országra is. Politikájukban felhasználták a fenyegetések, a zsarolás eszközét, másfelől pedig igyekeztek megvesztegetni az uralkodó köröket, s homályos ígéreteket tettek a küszöbönálló háború zsákmányában való részesedést illetően. A hitleristák a magyar—román viszony kiéleződését felhasználva, olyan szerződést kényszerítettek a burzsoá-földesúri Romániára, amely a román gazdaságot a német hadigépezet agrár- és nyersanyagfüggvényévé változtatta. A jugoszláv királyi kormány Németország és Olaszország nyomására kötelezettséget vállalt, hogy háború esetén a jóindulatú semlegesség álláspontjára helyezkedik a tengelyhatalmakkal szemben, és gazdasági támogatást nyújt nekik. A bolgár monarchofasiszta kormányt is az olasz—német politika hatósugarába vonták.

A közös agresszív politika talaján erősödött Németország és Olaszország katonai szövetsége. Csehszlovákia és Albánia elfoglalása után ennek a gyakorlatilag már létrejött szövetségnek a formába

öntése az olasz—német kapcsolatok fő kérdése lett. Miután 1939 április-májusában megegyeztek a katonai és politikai cikkelyek szövege tekintetében, május 22-én aláírták a szövetségi szerződést, amelyet a fasiszták „acélpaktumnak" neveztek el. A szerződés előirányozta a felek katonai és hadigazdasági együttműködésének maximális kiszélesítését. Kimondta, hogy a szerződő felek valamelyikének egy vagy több állam elleni háborúja esetén a másik fél köteles haladéktalanul segítségére sietni egész szárazföldi, tengeri és légi erejével.

A fasiszta agresszorok blokkjához csatlakozott Magyarország és a szlovák bábkormány is.

AZ ELLENTÉTEK TOVÁBBI ÉLEZŐDÉSE A TÁVOL-KELETEN

Az imperialista hatalmak müncheni egyezményének hatására fokozódott Japán agresszivitása. 1938 novemberében Konoye japán kormányfő bejelentette, hogy Japán „új rendet" kíván kialakítani Kelet-Ázsiában. Ez azt jelenti, mint mondotta, hogy Japán „szoros köteléket" létesít Kínával és Mandzsukuóval „politikai, gazdasági és kulturális" téren. Valójában a „kelet-ázsiai új rend" programja mindenekelőtt azt jelentette, hogy a japán imperialisták ki akarták szorítani Kelet- és Délkelet-Ázsiából angol, amerikai és francia vetélytársaikat.

Az imperialista tengely
W. Gropper karikatúrája a „New Masses"-ben. 1939

Válaszul Konoye nyilatkozatára az amerikai kormány 1938. december 31-én jegyzékben követelte Japántól, hogy tartsa tiszteletben „az Egyesült Államok és az amerikai állampolgárok összes jogait Kínában". Hasonló tartalmú jegyzéket intézett Japánhoz Anglia és Franciaország is.

Miután a japán csapatok 1939 februárjában elfoglalták Hajnan szigetét, majd márciusban Nansatao (Spratly) szigetét, a japán—amerikai és japán—angol ellentétek még feszültebbé váltak. Az angol vezető körökben élénk nyugtalanságot keltett, hogy Japán megerősítette pozícióit a déltengeri övezetben, és haditengerészeti támaszpontjaival megközelítette Indokínát. Az Egyesült Államok és Anglia tiltakozásai azonban meglehetősen erőtlenek voltak, s Japán, minthogy semmiféle megtorlásba nem ütközött, tovább folytatta a terjeszkedést. 1939 elején a Konoye-kormány lemondott. Az új miniszterelnök, Hiranuma, a fasiszta katonai rendszer létesítésének és a tengelyhatalmakkal való korlátlan katonai szövetség megkötésének nyílt híve volt. 1939 májusában a Hiranuma-kormány azzal a követeléssel fordult Angliához és az Egyesült Államokhoz, hogy ismerjék el Japán jogát a sanghaji külföldi negyed

igazgatására és Kulangszu szigetének ellenőrzésére. A japán követelések tiltakozást váltottak ki Anglia, az Egyesült Államok és Franciaország részéről, noha e hatalmak továbbra is arra törekedtek, hogy kompromisszumos alapon megállapodásra jussanak Japánnal, hogy azután közvetítőként fellépve, egyesítsék a Kuomintang és Japán fegyveres erőit a „kínai kommunizmus megsemmisítésére".

Az Egyesült Államok kormánya, hogy nyomást gyakoroljon Japánra, 1939. július 27-én felmondta az 1911. évi japán—amerikai kereskedelmi szerződést. Az amerikai monopóliumok azonban ezután is nagy segítséget nyújtottak a japán konszerneknek az új hadiipari ágak kiépítésében. Így például berendezéseket szállítottak az Ayukawa konszern ellenőrzése alatt álló Japán—Mandzsúriai Kohászati Részvénytársaságnak, segítettek az Ayukawának a szahalini kőolaj új módszerekkel, villamos energia felhasználásával való kitermelésének megszervezésében, elvégezték a Nakajima konszern repülőgépgyárainak rekonstrukcióját, segítséget nyújtottak a Mitsubishi konszernnek az alumíniumgyártásban és a hajóépítésben.

A japán agresszorok aktivitásának fokozódásában — akárcsak Európa esetében — nagy szerepe volt ellenfeleik passzivitásának. A japán uralkodó körök úgy vélték, hogy ha Japán erőteljes nyomást gyakorol a nyugati „demokratikus" hatalmakra, ezzel ugyanolyan kedvező helyzetet alakíthat ki a maga számára Kelet- és Délkelet-Ázsiában, mint Németország és Olaszország Európában. Mindez megerősítette japán militaristákban azt a reményt, hogy gyorsan megvalósíthatják hódító terveiket.

A NÉMET—LENGYEL KONFLIKTUS ÉS A HITLERI NÉMETORSZÁG TÁMADÁSA LENGYELORSZÁG ELLEN. A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ KEZDETE

Ausztria és Csehszlovákia elfoglalása után a hitleri Németország agresszív politikájának következő állomása Lengyelország megtámadása volt. A terv megvalósításának előkészületeit már 1938-ban, nyomban a müncheni egyezmény után megkezdték.

1938. október 24-én Ribbentrop német külügyminiszter jegyzéket nyújtott át a berlini lengyel nagykövetnek. A jegyzék követelte, hogy Danzig (Gdańsk) „szabad várost" csatolják Németországhoz, továbbá hogy Pomerániában (az úgynevezett lengyel korridorban) bocsássanak Németország rendelkezésére exterritoriális zónát autósztráda és vasútvonal építésére. Ribbentrop megjegyezte, hogy Lengyelország idővel kárpótlást kap majd a Szovjetunió rovására.

A német—lengyel tárgyalások 1939 januárjában Berchtesgadenben, majd Varsóban folytatódtak. A lengyel uralkodó klikk számos engedményt ajánlott fel a hitleristáknak, de elutasította legfőbb követeléseiket Danzigra és a korridorra vonatkozólag. A nácik erre megindították egy Danzigban végrehajtandó fasiszta puccs és a Lengyelországba való betörés tervszerű előkészítését. Danzigban és a német—lengyel határon sorozatos provokációk kezdődtek.

A további tárgyalások a lengyelekre nézve igen kedvezőtlen feltételek között folytak. Csehszlovákia és Klaipéda elfoglalásával Lengyelország stratégiai helyzete rendkívül súlyosra fordult: immár északról, nyugatról és délről egyaránt fenyegette a német betörés veszélye — éppen azokból az irányokból, ahol nem voltak számottevő védelmi berendezései, mivel a lengyel vezető körök a Szovjetunió elleni háborúra számítottak, és főleg a keleti határokat erősítették meg.

Március végén Németország újra, ezúttal ultimátum formájában követelte Danzig átadását. A német fellépés viharos felháborodást keltett a lengyel népben. A kormány elvetette a követeléseket, értésére adva Berlinnek, hogy elfogadásuk a Lengyelországban fennálló rendszer megdöntését vonná maga után. De a lengyel kormány, ahelyett, hogy felkészítette volna az országot a várható német támadás fegyveres visszaverésére, megmaradt addigi Hitler-barát politikájánál, mert változatlanul reménykedett a Németországgal való szovjetellenes együttműködésben.

A fasizmus förgetege
W. Gropper rajza a „New Masses"-ben. 1939

Ezt a Lengyelországra nézve végzetes szovjetellenes irányvonalat a nyugati „demokratikus" hatalmak is támogatták. Csak március 31-én, miután a német fenyegetések teljesen egyértelmű formát öltöttek, jelentette be az angol és a francia kormány, hogy garanciát nyújt Lengyelországnak nem kiprovokált agresszió esetére. Április 13-án hasonló kötelezettséget vállaltak Romániával és Görögországgal szemben is. Május 12-én Anglia és Törökország előzetes kölcsönös segélynyújtási megállapodást kötött, amelyhez Franciaország is csatlakozott. Május 19-én aláírták a francia—lengyel katonai szövetségi szerződést.

Az angol és a francia kormány azonban továbbra sem hagyott fel a fasiszta agresszorokkal való titkos tárgyalásokkal. Ezért a hitleri Németország nem minden alap nélkül számíthatott arra, hogy — mint Csehszlovákia esetében történt — a Lengyelország elleni akciónál sem kell tartania a nyugati hatalmak ellenállásától. Midőn Anglia és Franciaország kezességet nyújtott Lengyelországnak, a németek válaszképpen 1939. április 28-án felmondták az 1934. évi lengyel—német megnemtámadási szerződést és az 1935-ös angol—német flottaegyezményt. Ciano augusztus 11—13-i obersalzbergi látogatásakor Ribbentrop kijelentette, hogy Lengyelország megtámadása már eldöntöttnek tekinthető. „Háborút akarunk" — jelentette ki nyíltan a német külügyminiszter. Augusztus 22-én Hitler a katonai vezetőkkel folytatott tanácskozáson bejelentette, hogy elhatározta Lengyelország megtámadását. A következő napon a danzigi szenátus a helyi nácik vezérét, Forstert bízta meg a „szabad város" irányításával.

Anglia, hogy nyomást gyakoroljon Németországra, augusztus 25-én kölcsönös segélynyújtási szerződést írt alá Lengyelországgal. (E szerződésről éppúgy, mint a Lengyelországnak nyújtandó hadianyag-vásárlási hitelekről, már hónapok óta folytak a tárgyalások, de az angol fél mind ez

ideig halogatta a megegyezést.) Ez a gesztus — noha elkésett — nem maradt teljesen hatás nélkül Berlinben: Hitler magához kérette az angol és a francia nagykövetet, és igyekezett meggyőzni őket arról, hogy Angliának és Franciaországnak nem érdekük beavatkozni a német—lengyel viszályba.

A hitleristákat bátorította az Egyesült Államok egyes politikusainak magatartása is. 1939 nyarán a kongresszus tüntetőleg megtagadta a „semlegességi törvény" revízióját. Augusztus végén Hamilton Fish tekintélyes amerikai izolacionista Berlinbe látogatott, s kijelentette Ribbentropnak, hogy az egész világ szempontjából „pompás" volna, ha Németországnak lehetővé tennék a kelet-európai hegemónia megteremtését. München amerikai hívei minden tekintetben szolidaritást vállaltak európai társaikkal. Ők is abban reménykedtek, hogy Lengyelország elfoglalása és a német csapatoknak a Szovjetunió határaihoz való kijutása siettetni fogja a német—szovjet háború kitörését.

Augusztus 29-én Hitler azt követelte, hogy Lengyelország 24 órán belül küldjön rendkívüli meghatalmazottat Berlinbe a német feltételek megtárgyalására. Augusztus 30-án éjfélkor Ribbentrop felolvasta a Lengyelországhoz intézett német ultimátum szövegét az angol nagykövetnek, azt állítva, hogy ezen az alapon lehetőség van a konfliktus békés rendezésére. Az ultimátumot szándékosan oly módon juttatták el a lengyel kormányhoz, hogy ne legyen elég ideje sem annak átgondolására, sem a meghatalmazott elküldésére. A háború kérdését a hitleri Németország már eldöntötte; a manőverek célja az volt, hogy félrevezesse a világközvéleményt, úgy állítva be a dolgot, hogy ő tárgyalni kívánt Lengyelországgal, elküldte mérsékelt javaslatait, de a lengyel meghatalmazott nem jelentkezett.

Ebben a válságos pillanatban Roosevelt üzenetet küldött Hitlernek, Viktor Emánuel olasz királynak és Mościcki lengyel köztársasági elnöknek, amelyben tárgyalásra szólította fel őket. E felhívás mögött az amerikai diplomáciának nem annyira az az óhaja húzódott meg, hogy megakadályozza a háborút, hanem inkább az, hogy Németországra hárítsa a felelősséget a háború kirobbantásáért.

A náci vezetők, úgy ítélve, hogy a nemzetközi helyzet az adott pillanatban különösen kedvező, elhatározták, hogy nem késlekednek tovább. 1939. szeptember 1-én hajnalban a német csapatok betörtek Lengyelországba. Megkezdődött a második világháború.

IV. RÉSZ

TUDOMÁNY ÉS KULTÚRA

1917—1939

XXVIII. FEJEZET

TECHNIKA ÉS TERMÉSZETTUDOMÁNY

A technika és a természettudomány történetének új szakaszát a Nagy Októberi Szocialista Forradalomtól és az első világháború befejeződésétől számítjuk.

E szakasz első sajátossága az ipar gyors ütemű mennyiségi és minőségi növekedése s az ipar tudományos és műszaki bázisának erőteljes fejlődése. A technika területén a legnagyobb jelentőségű folyamatok a következők voltak: az ipari üzemek és a közlekedés villamosítása, az automata géprendszerekre való áttérés, a belsőégésű motorok széles körű alkalmazása, a futószalag-rendszeren alapuló tömegtermelés elterjedése, a kémiai technológiai eljárások tökéletesedése. A természettudomány területén előtérbe nyomult az atomfizika. Az atom szerkezetének és a magreakciók mechanizmusának kutatása, a mikrojelenségek sajátos törvényszerűségeinek tanulmányozása átalakítólag hatott a természettudomány többi ágára is. Az emberiség eljutott azoknak a nagy felfedezéseknek és elméleteknek a küszöbére, amelyek azután a XX. század derekán születtek meg.

A tudomány és a technika fejlődésének másik lényeges sajátossága volt, hogy a két ellentétes társadalmi-gazdasági rendszer léte következtében gyökeres különbségek alakultak ki a műszaki és természettudományos ismeretek társadalmi birtokbavételének jellege terén. A szocialista rendszer, amely nem ismeri az időszakos válságokat, a termelés anarchiáját, amely biztosítja a folyamatos gazdasági fejlődést, a lakosság társadalmilag hasznos munkával való foglalkoztatását, a tudományos kutatás és a népgazdasági igények sokoldalú kapcsolatát, grandiózus átalakulásokat tett megvalósíthatóvá a szovjetországban. A Szovjetunió, ez a forradalom előtt „. . . hallatlanul, hihetetlenül elmaradt, szegény és félbarbár ország, amely csak negyedannyira van ellátva modern termelési eszközökkel, mint Anglia, ötödannyira, mint Németország, tizedannyira, mint Amerika"[1], páratlanul rövid idő alatt helyre tudta állítani a szétdúlt gazdaságot, s a harmincas évek végére a világ egyik vezető ipari nagyhatalma lett. A kapitalista országokban viszont a kizsákmányoló rendszer a társadalmi haladás akadályává vált. A kapitalizmus általános válsága elkerülhetetlenné tette a tudomány és a technika fejlődésének mesterséges visszatartását. Ez nem jelentette a technikai fejlődés pangását, de a természettudományos eredményeknek és az élenjáró mérnöki tapasztalatnak — a monopóliumok konkurrenciaharca által ösztönzött és a gazdaság fokozódó militarizálásának alárendelt — gyakorlati felhasználása egyenlőtlen és egyoldalú jelleget öltött. A tudományos és mérnöki gondolat óriási vívmányait elsősorban a fegyvergyártás tökéletesítésének és növelésének szolgá-

[1] Lenin: Hogyan növelhető az egy főre eső fogyasztás Oroszországban? Lásd *Lenin* Művei. 19. köt. Szikra 1955. 286. old.

latába állították. Másrészt a termelési folyamatok komplex gépesítésére és automatizálására nagy számban kidolgozott rendszerek a tőkés termelés feltételei között a munkanélküliség növekedéséhez vezettek, és a dolgozó tömegek még súlyosabb kizsákmányolásának és elnyomásának eszközévé váltak.

A szóban forgó időszak harmadik sajátossága a tudomány és a technika társadalmi függőségének nagymérvű megerősödése. A kapitalizmus apologétái azt hirdették, hogy a tudomány és a technika csodaszer, amelynek segítségével a tőkés társadalom a „szociális érdekharmónia társadalmává" alakítható át. De a tőkésországokban a haladó tudósok és mérnökök saját tapasztalataik alapján győződhettek meg arról, hogy a kapitalizmus eltorzítja a tudományos kutatómunka jellegét, hogy a modern természettudomány felfedezései és elméletei egyáltalán nem esnek egybe a burzsoá ideológusok reakciós következtetéseivel, s hogy a kutatási eredmények és a technikai vívmányok felhasználása egyre inkább a militarizmus céljait szolgálja.

1. TECHNIKA

AZ ELEKTROMOS ENERGIA ELŐÁLLÍTÁSA ÉS FELHASZNÁLÁSA

A szóban forgó időszakban az elektromosság az új technika birtokbavételének, az energiaigényes új iparágak létrehozásának, a technológiai folyamatok gépesítésének és automatizálásának egyik döntő tényezője lett. Az ipari fejlettség fő mutatójának egyre inkább azt tekintették, hogy az adott ország mennyi elektromos energiát termel, és hogy mennyivel gyorsabban nő a villanyerőművek kapacitása az energiafogyasztó üzemek termelési kapacitásánál. A nemzetgazdaság villamosítása a technikai haladás alapja lett: ez tette lehetővé a természetes energiaforrások hatékonyabb felhasználását és a termelőerők ésszerű elosztását. A villamosenergia-termelés fejlesztésének fő tendenciája az úgynevezett körzeti erőművek fokozott építése volt, amelyek központilag biztosították nagy ipari és mezőgazdasági körzetek energiaellátását.

Az elektromos energia előállítására szolgáló berendezések kapacitása nőtt, konstrukciójuk tökéletesedett, gazdaságosságuk fokozódott. A dugattyús gőzgépeket — a századfordulón ezek voltak az elektromos hőerőművek fő hajtógépei — fokozatosan kiszorították a gazdaságosabb és tartósabb gőzturbinák. Az új rendszerű gőzkazánok magasabb paraméterekkel rendelkező gőzt szolgáltattak. Ilyen volt például a La-Mont-féle kényszerkörforgású kazán (Egyesült Államok) és a dob nélküli egyenes áramlású kazán, amelyet először Németországban, majd 1934-től kezdve L. K. Ramzin tervei alapján a Szovjetunióban is gyártottak. A hőerőművekben gépesítették a tüzelőanyag előkészítését és adagolását. Tökéletesítették az égetési technológiát, és ennek megfelelően csökkent a fajlagos tüzelőanyag-fogyasztás: egy kilowattóra villamos energia előállításához 1939-ben körülbelül feleannyi kőszenet használtak fel, mint 1918—1922-ben. Szép eredmények születtek a villamos generátorok tervezése és gyártása terén is: a generátorok egyedi teljesítménye 50—100 kilowattra nőtt, hatásfokuk emelkedett; ésszerű hűtési rendszereket vezettek be, többek között a vízhűtést, melynek révén jelentékenyen csökkenteni lehetett a generátorok méreteit, és megnövekedett alkatrészeik élettartama.

Ebben az időszakban a villamosenergia-termelés 80 százalékát a hőerőművek szolgáltatták. A Szovjetunióban különösen jellemző folyamat volt a fűtőerőművek építése; ezek az elektromos energia mellett hőenergiát is termelnek (gőzt szolgáltatnak) épületek fűtésére és ipari célokra. A hőerőművek mellett a Szovjetunióban és más — vízi energiában gazdag — országokban egyre erőteljesebb ütemben folyt a vízierőművek építése. Az 1932-ben üzembe helyezett Dnyeprogesz hosszú ideig az európai kontinens legnagyobb vízierőműve volt. 1936-ban készült el az Egyesült

Államokban a Colorado középső szakaszán a 221 méter magas Boulder Dam völgyzáró gát (mai nevén Hoover-gát) és a hozzá tartozó vízierőmű, amely akkor a legnagyobb hegyvidéki vízierőmű volt. A csekély esésű síksági folyókon épülő vízierőművek követelményeinek kielégítésére megjelentek a nagy fordulatszámú, állítható lapátú vízturbinák. Ilyen turbinát elsőként V. Kaplan, a brnói műszaki főiskola tanára szerkesztett 1912-ben. Ipari előállításukat hosszas tervezés és kísérletezés után a húszas években kezdték meg.

Erősen elterjedtek a közös nagyfeszültségű hálózattal összekötött erőművekből és villamoshálózatokból álló energiarendszerek, amelyek lehetővé tették az energiaelosztás szabályozását a fogyasztók változó szükségleteinek megfelelően és az egyes villanytelepek optimális üzemeltetésének biztosítását. Az 1920-as évektől az Egyesült Államokban, majd a következő évtizedtől kezdve másutt is tért hódított a villamos erőművek automatizálása és távvezérlése. A Szovjetunióban a tárgyalt időszak végén helyezték üzembe az első automatizált erőműveket (a jereváni és az ivankovi vízierőmű).

BELSŐÉGÉSŰ MOTOROK

A villamosítás sikerei az iparágak túlnyomó többségében uralkodóvá tették az elektromos meghajtást. De bár az elektromos meghajtás a helyhez kötött (stabil) munkagépeknél egyszerű, kényelmes és gazdaságos volt, nem elégítette ki teljesen a közlekedésben, az építőiparban és a mezőgazdaságban használt mobil gépek által támasztott követelményeket.

Ezeknek a követelményeknek inkább a belsőégésű motorok feleltek meg. 1920-ban összesített teljesítményük világviszonylatban már az erőgépek teljesítményének 75 százaléka volt. Alkalmazták őket ipari üzemek, szivattyútelepek, helyi jelentőségű villamos erőművek stb. stabil erőgépeiként, de legfőképpen járművek hajtására. Előnyük a villamos motorokkal szemben az, hogy nem igényelnek bonyolult áramtovábbító berendezéseket, a gőzgépekkel szemben pedig, hogy azonnal üzemképesek, méretük csekély, a teljesítményhez viszonyított súlyuk kisebb és hatásfokuk magasabb.

A belsőégésű motorok iránt óriási keresletet támasztott a gépkocsi- és a traktoripar. Széles körű alkalmazásra találtak a tenger- és folyamhajózásban, a haditechnikában és különösen a repülésben. A repülőgépek számára a húszas évektől kezdve különleges konstrukciókat dolgoztak ki, a motorokat nagy tartósságú és könnyű anyagok felhasználásával gyártották, teljesítményüket az úgynevezett feltöltő segítségével növelték stb.

A dugattyús belsőégésű motorok mellett a szakemberek mind többet foglalkoztak a gázturbinákkal és a sugárhajtóművekkel.

Először az 1880-as évek végén történtek kísérletek gázturbinák szerkesztésére és készítésére, de ezek gyakorlati jelentősége viszonylag csekély volt (Oroszországban P. D. Kuzminszkij, majd a XX. század elején Franciaországban R. Armengaud és Ch. Lemale, Németországban H. Holzwarth). A továbbiakban a motorgyártás eme új ága szempontjából lényeges elméleti eredmények születtek, megállapították az optimális üzemeltetési rendszereket, és olyan hőálló ötvözeteket találtak fel, amelyek képesek hosszú időn át elviselni azt a nagy megterhelést, amely akkor lép fel, amikor az égéstérből kiáramló gázok érintkezésbe kerülnek a turbinalapátokkal. Az 1930-as évek második felében Svájcban és a Szovjetunióban (V. M. Makovszkij tervei alapján) szinte egyidejűleg jelentek meg a helyhez kötött (stacionárius) gázturbinás aggregátok, amelyek megfeleltek a mérnöki gyakorlat követelményeinek.

A sugárhajtóművek megszerkesztését K. E. Ciolkovszkij (Szovjetunió), majd R. Esnault-Pelterie (Franciaország), R. Goddard (Egyesült Államok) és H. Oberth (Németország) elméleti munkálatai alapozták meg. Különböző típusú gázsugármotorokat és cseppfolyós üzemanyagú rakétahajtóműveket próbáltak ki a Szovjetunióban (F. A. Cander, B. Sz. Sztyecskin, I. A. Merkulov),

K. E. Ciolkovszkij
Fénykép. 1934

Németországban (H. Ohain, E. Sänger), Franciaországban (R. Leduc) és Angliában (F. Whittle, A. A. Griffith). 1928—1930-ban M. Valier osztrák mérnök rakétahajtóműves gépkocsival kísérletezett. 1926-ban az Egyesült Államokban, az 1930-as években pedig Németországban és a Szovjetunióban felbocsátották az első cseppfolyós üzemanyaggal működő rakétákat. Az 1930-as évek végén megindultak a kísérletek a sugárhajtású repülőgépmotorok kidolgozására.

GÉPGYÁRTÁS

A legkülönbözőbb gazdasági ágak szakadatlanul fokozódó gépszükséglete a gépipar gyors ütemű tökéletesedését és specializálódását eredményezte. Bővült a felhasznált anyagok nomenklatúrája, újfajta gyártóberendezéseket és új gyártástechnológiákat honosítottak meg, megbízható minőségellenőrzési módszereket dolgoztak ki. A gépiparban a legfontosabb műszaki újítás a szakosított, futószalag-rendszerű tömeggyártás volt. A futószalag-rendszer fejlődésének első stádiumában, a XIX. század végén arra szorítkozott, hogy a munkafolyamatot elemi műveletekre bontották fel, melyeket kézzel vagy univerzális gépi berendezésekkel végeztek el. A tárgyalt időszak elején a futószalag-rendszerű tömeggyártásban már specializált berendezéseket alkalmaztak, a műveletközi szállítást fejlett gépesített rendszerrel bonyolították le, és a főbb technológiai folyamatok ésszerű megszervezésére gondosan kidolgozott módszereket vezettek be. Éppen a futószalag-rendszerű nagysorozatú gép-tömeggyártás volt az a terület, ahol gyors ütemben hódítottak tért a keményfém-forgácsolószerszámokkal ellátott nagy termelékenységű félautomata és automata fémmegmunkáló szerszámgépek, köztük az úgynevezett aggregátgépek. Ezeket először Németországban, valamivel később amerikai autógyárakban, 1935-től kezdve pedig a Szovjetunióban is alkalmazták. Nagyrészt a gépgyártás ezen területeinek követelményei nyomán indult meg az öntési munkálatok (földelőkészítés, formázás, kiöntés, csapolás) komplex gépesítése, a villamos hegesztési eljárások meghonosodása és tökéletesedése, a kovácsoló- és sajtolóüzemekben a nehézkes és nem gazdaságos gőzkalapácsok felcserélése a nagyobb termelékenységű és gazdaságosabb hidraulikus sajtókkal. A gyári ellenőrző pontokon alkalmazni kezdték a röntgenkészülékes és az ultrahangos anyagvizsgálati módszereket, amelyeket első ízben Sz. J. Szokolov szovjet fizikus javasolt 1928-ban.

A tömeggyártás sürgetően megkövetelte a szabványosítást, a típusok számának csökkentését, a legcélszerűbb konstrukciók és anyagok kiválasztását, az alkatrészek és részegységek cserélhetőségét, a gépgyárakban alkalmazott specializált géppark hatékony felhasználásának biztosítását stb. Az ipari szabványosítási munkálatok nagy lendülettel folytak, a szabványosítást először Angliában (1901), majd az Egyesült Államokban és Németországban (1917), Franciaországban (1918), a Szovjetunióban (1924), Japánban és más országokban törvényhozási szinten is rögzítették.

Megindult a munkaműveletek automatizálása viszonylag nagy zárt termelési ciklusok keretei

között. Erre az egyik legkorábbi példa a gépkocsi-alvázkeretek gyártása az Egyesült Államokban 1926-ban üzembe helyezett A. O. Smith and Co. gyárban. E gyárban a félgyártmányoknak a raktárból való kihozásától a kész karosszériák festéséig, szárításáig és raktározásáig az összes szállítási és technológiai műveleteket a munkások közvetlen részvétele nélkül végezték. A kiszolgáló személyzet csak néhány kisegítő műveletet végzett — például a kész karosszériáknak a függő szállítószalagokra való felfüggesztését, bizonyos alkatrészeknek a szerelő-futószalagra való ráhelyezését —, továbbá a berendezés karbantartását és az esetleges hibák kijavítását.

A harmincas évek vége felé az automata szerszámgépek meghonosodása nyomán több országban jelentkezett az a tendencia, hogy automata gépsorokat alakítsanak ki. A Szovjetunióban az első ilyen gépsor öt, szállítószalagokkal összekötött szerszámgépből állt, amelyek az alkatrészek megmunkálásában egymás után következő műveleteket végeztek el. A gépsort 1937-ben I. P. Inocskin javasolta, majd ugyancsak ő kivitelezte a traktorgyártásban.

KOHÁSZAT

A magas nyomások, hőfokok és sebességek technikájának fejlődése gyors minőségi és mennyiségi fejlődésre ösztönözte a kohászatot. Az ipar, az építőipar és a mezőgazdaság különböző ágai olyan új vas- és acélfajtákat igényeltek, amelyeknek jobbak a mechanikai jellemzői, továbbá amelyek különböző speciális követelményeknek is megfelelnek (savállók, hőállók, rozsdamentesek stb.). E követelmények kielégítése végett tökéletesítették a kohóipari munkafolyamatokat, felülvizsgálták e munkafolyamatok fiziko-kémiai és technológiai alapelveit, a munkaigényes műveleteket gépesítették, automatikus szabályozó és gyártásellenőrző rendszereket dolgoztak ki. A vas- és acélolvasztási folyamatok intenzívebbé tételének szükséglete ösztönzőleg hatott az oxigénnel dúsított fúvószél alkalmazására. Ez gyorsította az olvasztást, csökkentette a tüzelőanyag-felhasználást, és megjavította a salakok és a távozó gázok összetételét. Az utóbbiakkal az építőanyag-ipar és az ipari kémia értékes nyersanyagokat nyert. A kiváló minőségű és bő választékú öntöttacél nagy kereslete közrejátszott a Martin-eljárás vezető szerepének kialakulásában és az elektrokohászat térhódításában.

A vas- és acélkohászat a tárgyalt időszakban mindvégig megtartotta vezető helyét a kohászat egyéb ágaival szemben: az egész fémfogyasztásnak (súlyban számítva) több mint 90 százalékát a vas és acél tette ki. De éppen ebben az időszakban ugrásszerű fejlődés következett be a könnyűfémek kohászatában is. Különösen nagy jelentőségű volt az alumínium térhódítása a repülőgép- és gépkocsigyártásban, a motorgyártásban, a villamossági iparban stb. 1914-ben Svájcban, Franciaországban, Angliában, Németországban, Ausztriában, Olaszországban, Norvégiában, az Egyesült Államokban és Kanadában gyártottak alumíniumot; az 1920-as évek végén — az 1930-as évek elején alumíniumgyárak épültek Spanyolországban, Svédországban és Magyarországon, valamivel később pedig Japánban is. Az évi alumíniumtermelés ezekben az országokban együttvéve az 1913-as 65 500 tonnáról 1939-re 695 000 tonnára nőtt.

A Szovjetunióban az 1930-as években indult meg az alumíniumgyártás. 1930 és 1934 között üzembe helyezték a leningrádi kísérleti alumíniumgyárat, a volhovi alumíniumkombinátot, valamint a dnyepropetrovszki kombinátot, amely a maga idejében az európai kontinens egyik legnagyobb ilyen típusú létesítménye volt. 1939-ben kezdte meg a termelést az uráli alumíniumkohó.

KÉMIAI TECHNOLÓGIA

A különböző szintetikus anyagok előállítására lehetőséget nyitó tudományos kutatások, másfelől a jó minőségű mesterséges folyékony üzemanyagok, műtrágyák, könnyűipari nyersanyagok, speciális gépipari nyersanyagok iránti egyre fokozódó igények lehetővé, illetve szükségessé tették

a vegyipar gyors fejlődését. A kémiai technológia új ágai alakultak ki: az ammóniaszintézis, a metanol- (metilalkohol-) szintézis, a szintetikus cseppfolyós üzemanyagok, a műkaucsuk, a műszálak és a műanyagok előállítása.

Az ammónia a nitrogén és a hidrogén legegyszerűbb vegyülete, amelyet a salétromsav- és a műtrágyagyártásban használnak fel. A mesterséges ammóniagyártás technológiai folyamatát 1913-ban Németországban dolgozta ki F. Haber és C. Bosch, de Németországon kívül az ammóniagyártás csak a tárgyalt időszakban terjedt el. A metanol ipari szintézisét ipari méretekben ugyancsak Németországban valósították meg 1923-ban, H. Patard francia kémikus szabadalma alapján. A metilalkoholt főleg a szerves festékek, lakkok, gyógyszerek, füstnélküli lőpor gyártásához használják fel.

Igen fontos és súlyos probléma volt — különösen a kőolajforrásokkal nem rendelkező országok számára — a mesterséges cseppfolyós üzemanyag előállítása. Az első ilyen irányú próbálkozás F. Bergius német mérnök nevéhez fűződik, aki 1913-ban dolgozta ki a következő eljárást: olajjal kevert szenet autoklávokban magas nyomás és hőmérséklet mellett hidrogénnel kezelnek, s ily módon benzin keletkezik. 1922-ben F. Fischer és H. Tropsch ennél tökéletesebb technológiai eljárást dolgozott ki a szintetikus benzin előállítására. A Fischer—Tropsch-eljárás szénmonoxid és hidrogén keverékéből alacsony nyomás mellett, katalízis útján állít elő folyékony szénhidrogénekből álló bonyolult keveréket, majd ebből speciális lepárlás útján nyernek szintetikus benzint. E módszer ipari alkalmazását 1925-ben kezdték meg Németországban, Franciaországban, Japánban és más országokban.

Egyidejűleg tovább folytatódtak a krakkolás tökéletesítésére irányuló munkálatok is, azé a folyamaté, amelynek során a nehéz olajtermékekből könnyű motorolajat állítanak elő. Oroszországban V. G. Suhov már 1891-ben kidolgozta a hőbontásos krakkolást. Ezt később W. M. Burton tervei alapján az amerikai kőolajiparban valósították meg. Majd 1918-ban N. D. Zelinszkij a krakkolási folyamat alapvető tökéletesítését javasolta: a katalitikus krakkolást, amely a termelt benzin magasabb oktánszámát biztosítja. A katalitikus krakkolás nagyipari alkalmazása csak 1936 után kezdődött meg, annak a technológiai sémának az alapján, amelyet E. J. Houdry, az Egyesült Államokban dolgozó francia mérnök szabadalmaztatott.

A gépkocsi- és repülőgépgyártás, az elektrotechnikai ipar és más, gumikészítményeket alkalmazó iparágak kifejlődése sürgetően követelte a szintetikus kaucsuk előállítására irányuló munkálatok meggyorsítását. Az első világháború idején Németországban előállított metilkaucsuk rendkívül drága és rossz minőségű volt. Ezért gyártását a háború után nyomban beszüntették. Ezután a gumiiparban több mint tíz éven át világszerte kizárólag természetes kaucsukot használtak. A műkaucsuk ipari előállításának igen bonyolult problémája csak az 1920-as évek végén nyert kielégítő megoldást, midőn a Szovjetunió Legfelsőbb Népgazdasági Tanácsa által rendezett nemzetközi versenyen magas díjat kapott Sz. V. Lebegyev módszere, amely azután 1932-ben vonult be a szovjet vegyipar gyakorlatába. Hasonló munkálatok folytak 1926-tól kezdve a német I. G. Farbenindustrie laboratóriumaiban; 1936-ban elkészültek a bunakaucsuk első ipari méretű tételei. A harmincas években az Egyesült Államokban J. Niewland és W. H. Carothers eljárást dolgozott ki a neoprénkaucsuk előállítására, de ez az amerikai iparban csak jóval később honosodott meg.

Erősen elterjedt a cellulóz alapanyagú viszkóz- és acetátselyem gyártása, majd az 1930-as évek második felétől kezdve tért hódítottak a nehéz szerves szintézis útján létrehozott nagymolekulás vagy polimer anyagokból előállított műszálak. Ebben a csoportban különösen nagy jelentőségre tett szert a kapron (perlon, nylon), amelyet 1938-ban csaknem egyidőben dolgozott ki P. Schlack Németországban és Carothers az Egyesült Államokban. A nylont nagy mechanikai szilárdság, rugalmasság, kopásállóság jellemzi, és jó ellenállóképesség a váltakozó nedvesítés-szárítás hatásával szemben.

Ugyancsak gyorsan elterjedt a szintetikus gyanták előállítása is, amelyek sok műanyagfajta alapanyagául szolgálnak. A műanyagokat kezdetben csak a természetes anyagok pótlására, viszonylag szűk területen alkalmazták, de hamarosan önálló jelentőségre emelkedtek mint szerkezeti anyagok a gépkocsi- és repülőgépgyártásban, a vegyiparban, az építőiparban és más iparágakban.

BÁNYÁSZAT

A tárgyalt időszakot a bányászati technika terén a gépi berendezések nagymérvű elterjedése, a munkaigényes technológiai és szállítási folyamatok intenzív gépesítése jellemzi.

A szénbányászatban, amelyet korábban a technikai színvonal viszonylagos elmaradottsága jellemzett, most egyre szélesebb körre terjedt a szén és a meddő kőzet jövesztésének, rakodásának és szállításának gépesítése réselőgépek, vágathajtó és szénfejtő kombájnok, rakodógépek, szállítószalagok és szkréper-rakodók segítségével. Az 1930-as évektől kezdve Németországban, Angliában, az Egyesült Államokban és a Szovjetunióban megkezdődött az olyan kombinált bányagépek szerkesztése, melyek a szén, illetve a meddő jövesztésén kívül elvégzik a szállítóeszközre való felrakást is. Különösen nagy figyelmet szenteltek ezeknek a gépeknek a Szovjetunióban, ahol ipari alkalmazásuk 1932-ben kezdődött meg. Itt meg kell említenünk A. I. Bahmutszkij szénfejtő kombájnját és N. A. Csihacsev vágathajtó kombájnját. Ezek külföldi alkalmazását különféle gazdasági megfontolások fékezték, főleg azzal kapcsolatban, hogy ki kellett volna cserélni a már meglevő berendezéseket. 1935-ben V. Sz. Mucsnyik bányamérnök kidolgozta a föld alatti széntermelés komplex hidromechanizálását: a széntömböket vízágyú nagynyomású (40—60 atmoszféra) vízsugarával rombolják szét, s a jövesztett szenet a víztömeg sodorja magával. 1939-ben a hidraulikus széntermelési módszert sikerrel próbálták ki a Donyec-medence egyik aknájában.

Fokozódott és technikailag tökéletesedett a tőzegkitermelés: félig kusztár jellegű tevékenységből a tüzelőanyag-kitermelő ipar fejlett ágazatává változott. Az 1920-as évek végén Szovjet-Oroszországban Lenin utasítására és közvetlen támogatásával elsőként alkalmazták a hidraulikus tőzegfejtési eljárást, amelyet R. E. Klasszon mérnök dolgozott ki 1914-ben. Ugyanebben az időben számos országban megindult a kotrógépes tőzegfejtés. A Szovjetunióban emellett kidolgozták a marógépes eljárást, amely a későbbiekben is megőrizte uralkodó jelentőségét: a tőzegtelep rétegeit speciális gépekkel felülről lefelé haladva lemetszik és maródobokkal morzsává aprítják.

Sokat fejlődött a Szovjetunióban a kőolajtermelés technikája is. Az olajkutak fúrásában bevezették a turbinafúrást (a turbinafúrót 1922-ben M. A. Kapeljusnyikov mérnök találta fel, és az 1930-as évek végén egy P. P. Sumilov vezette bakui mérnökcsoport tökéletesítette), a mélyszivattyúkat; megkezdték a tengeralatti fúrásokat (1925), hermetizálták az olaj kitermelését és előzetes feldolgozását.

SZÁRAZFÖLDI ÉS VÍZI KÖZLEKEDÉS

Az ipari termelés növekedésével együtt nőtt a szárazföldi és vízi úton továbbított szállítmányok volumene is.

Erőteljesen fejlődött a gépkocsi-közlekedés, most már nemcsak a városon belüli, hanem a városok közötti forgalomban is. 1938-ban az Egyesült Államokban, Kanadában, Franciaországban, Angliában, Németországban és a Szovjetunióban összesen több mint 6 millió teherautó és körülbelül 31,5 millió személygépkocsi, illetve autóbusz volt használatban. Fokozódott az útépítés, nagy közúti hidak épültek. A harmincas évektől az Egyesült Államokban, valamivel később pedig az európai országokban is — elsősorban Németországban — megkezdték a különleges autósztrádák építését; a keresztezéseket és csatlakozásokat úgy oldották meg, hogy ne csökkentsék a főirányban haladó gépkocsik sebességét.

A Golden Gate híd a San Franciscó-i öbölben
Fénykép. 1937

A vasúti szállítás továbbra is megtartotta vezető szerepét. 1938-ban a világ vasútvonalainak hossza 1 329 000 kilométer volt (1917-ben 1 146 000 kilométer). Egyre több vasútvonalon vezették be az önműködő térközbiztosítást: automatikus berendezéseket szereltek fel, melyek szabályozzák a szerelvény haladását a nyílt pályán, illetve tilos jelzés esetén önműködően megállítják a vonatot. 1925-től kezdve az Egyesült Államokban, majd más országokban is megjelentek az úgynevezett diszpécser centrumok: egy adott vonalszakasz összes váltóinak és jelzőberendezéseinek kezelését egyetlen központból, az állomások személyzetének részvétele nélkül látták el. A súlynormák emelése és a szerelvények menetsebességének fokozása céljából megerősítették a felépítményeket, és nagy teljesítményű gőzmozdonyokat építettek, amelyekben a tüzelőanyagot gépi berendezés adagolta. A mozdonyok hatásfokának javítása érdekében a húszas évek elején megkezdték a gőzturbinás mozdonyok gyártását, és csaknem egyidejűleg olyan dugattyús gőzmozdonyokat konstruáltak, amelyekben a gőz hasznos nyomása az addigihoz képest tetemesen megnövekedett. A vízi energiában gazdag európai országokban nagy léptekkel haladt előre a vasutak villamosítása. 1938-ig Svájcban a fővonalak 75,9, Olaszországban 28,1, Svédországban 19,9, Ausztriában 12,6 százalékán tértek át a villamos vontatásra. 1926-ban helyezték üzembe a Szovjetunió első villamosított vonalát: a Baku—Szabuncsi—Szurhani helyiérdekű vasutat. Körülbelül ugyanebben az időben készült el a Szovjetunióban az első fővonali Diesel-mozdony J. M. Gakkel professzor tervei alapján (1924). Ezzel megkezdődött a vasúti Diesel-vontatás gyakorlati megvalósítása. De a Diesel-mozdonyokat még hosszú ideig főleg tolatásra és a helyiérdekű vonalakon alkalmazták. Csak a harmincas évek végén indultak meg a kísérletek az Egyesült Államokban arra, hogy a Diesel-mozdonyokat a szabályos vasúti forgalomban is meghonosítsák.

A tenger- és folyamhajózásban tért hódítottak a belsőégésű motorok. 1918 és 1928 között az ilyen hajtóművekkel ellátott hajók tonnasúlya megtízszereződött. 1927-ben — ekkor először — a világ hajógyáraiban épülő Diesel-motoros hajók száma felülmúlta az egyidejűleg épülő gőzhajók számát.

LÉGI KÖZLEKEDÉS

A repülőgépgyártás szédületes iramban fejlődött. Óriási mértékben megnőtt a repülőgépek maximális sebessége (az 1922. évi 300 km/óráról 1939-ig 755 km/órára) és csúcsmagassága. Ebben az eredményben több tényező játszott közre: nagy lendülettel folytak az ærodinamikai kutatások, alaposan tanulmányozták és fokozatosan tökéletesítették a repülőgépek ærodinamikai formáit, fokozatosan áttértek a tisztán fémből készült egyszárnyú gépekre, monoplánokra (Németországban

H. Junkers, 1920; a Szovjetunióban A. N. Tupolev, 1923—1924), növelték a motorok teljesítményét és csökkentették fajlagos súlyukat, tökéletesítették a gyártástechnológiát. A repülőgépek műszaki tulajdonságainak javulása, a műszeres navigáció fejlődése és a pilóták szaktudásának gyarapodása tette lehetővé az abban az időszakban óriási szenzációt jelentő távrepülési rekordokat. 1927-ben Charles Lindbergh amerikai pilóta átrepülte az Atlanti-óceánt. 1934-ben M. M. Gromov szovjet pilóta berepült egy több mint 12 000 kilométeres zárt útvonalat. 1937-ben V. P. Cskalov, G. F. Bajdukov és A. V. Beljakov a Moszkva—Portland vonalon, M. M. Gromov, A. B. Jumasev és Sz. A. Danyilin a Moszkva—San Jacinto vonalon az Északi-sarkon át leszállás nélkül repült a Szovjetunióból Amerikába.

V. P. Cskalov repülőgépe a vancouveri repülőtéren
Fénykép. 1937

Az 1920-as évek elején megindult a menetrendszerű polgári légi közlekedés: 1918-ban megnyitották a New York—Washington posta- és utasszállító repülőjáratot, egy év múlva a Berlin—Weimar légijáratot, 1923-ban pedig megindult a rendszeres forgalom az első szovjet légivonalon: Moszkva és Nyizsnyij Novgorod között (420 kilométer). A harmincas években már a földkerekség nagyobb részét behálózták a belföldi és nemzetközi repülőjáratok. 1937-ben a Szovjetunió légiközlekedési vonalainak hosszúsága elérte a 93 300 kilométert. De ezekben az években a repülőgépeket még csak posta- és utasszállításra használták, a légi teherszállítás később kezdődött meg.

RÁDIÓ, TELEVÍZIÓ, FILM

Az előző időszak rádiótechnikai munkálatai előkészítették a vezeték nélküli távírás és a rádiótelefónia (beszéd- és zeneátvitel) széles körű gyakorlati alkalmazását, többek között a műsoradások megvalósítását. Az első kísérleti rádió-műsoradásokra 1919-ben Szovjet-Oroszországban került sor. Az első műsorsugárzó adóállomásokat az Egyesült Államokban 1920-ban, a Szovjetunióban, Franciaországban és Angliában 1922-ben, Németországban 1923-ban, Olaszországban 1924-ben helyezték üzembe.

Igen nagy jelentőségűek voltak a rövid- és ultrarövid hullámok tulajdonságaira és gyakorlati alkalmazására irányuló kutatások. Ezek alapján az 1920-as években lehetővé vált a rádióösszeköttetés hatótávolságának megsokszorozása, majd az 1930-as években kidolgozták a rádiólokáció és a rádionavigáció módszereit, technikai eszközeit (L. I. Mandelstam és N. D. Papalekszi a Szovjetunióban R. Watson-Watt Angliában stb.).

Az 1920-as évek közepétől megindultak a televíziós adások. Eleinte mechanikai adó- és vevőrendszerekkel kísérleteztek (J. L. Baird Angliában, C. F. Jenkins az Egyesült Államokban, P. V.

Smakov a Szovjetunióban), majd az 1930-as években tökéletesebb, elektronikus rendszereket dolgoztak ki (V. K. Zworykin az Egyesült Államokban, P. V. Tyimofejev a Szovjetunióban).

Hasonló gyors ütemben tökéletesedett a filmezés technikája is. Több sikertelen kísérlet után — a képhez tartozó hangot gramofonlemezre rögzítették és a film vetítésekor megpróbálták szinkronban lejátszani — Németországban, az Egyesült Államokban és a Szovjetunióban sikerült kidolgozni a filmszalagra történő optikai hangrögzítés módszereit, s ezzel kezdetét vette a hangosfilm általános elterjedése. Az 1930-as években elkészültek az első színes filmek.

2. TERMÉSZETTUDOMÁNY

FIZIKA

Az alapvető természettudományos elméletek és a kísérleti kutatási módszerek fejlődésének legfontosabb iránya az 1920—1930-as években az atom- és a magfizika fejlődése és az e területen kialakított fogalmaknak és módszereknek a természettudomány minden ágában, de elsősorban az asztrofizikában, a kémiában és a biológiában való alkalmazása volt.

Einstein 1905-ben fogalmazta meg a relativitási elvet, majd 1916-ban az általános relativitáselmélet keretében kiterjesztette azt az egyenletesen gyorsuló mozgásokra. Az elvet 1919-ben a csillagászati megfigyelések is alátámasztották. A húszas évek elején A. A. Fridman, tovább fejlesztve az általános relativitáselmélet gondolatait, felvetette azt a hipotézist, hogy a világmindenség sugara az idők folyamán változik. Az 1920—1930-as években kialakult a relativisztikus (az általános relativitáselméleten alapuló) kozmológia. A speciális relativitáselmélet előtt az 1920-as évek végén egy új, rendkívül tág alkalmazási terület nyílt meg; létrejött az elektronok és egyéb elemi részecskék mozgásának és átalakulásának relativisztikus elmélete. A relativitáselméletnek a mikrovilágra való alkalmazását a kvantummechanika, az 1920-as évek legnagyobb jelentőségű elméleti fizikai általánosítása tette lehetővé.

A fizikusok már a század elején olyan atommodell szerkesztésére törekedtek, amely magyarázatot ad a növekvő atomsúlyuk szerint rendszerbe foglalt elemek kémiai tulajdonságainak periodikus ismétlődésére. Végül is kialakult az az elképzelés, hogy az elektronok különböző pályákon keringenek az atommag körül. Ebben a sémában azonban továbbfejlesztése során súlyos ellentmondások tárultak fel. A klasszikus elektrodinamika értelmében a zárt pályán mozgó elektronnak feltétlenül energiát kell kisugároznia, ez energiaveszteségre vezet, s így az elektronnak végül bele kell hullania az atommagba. Az atomok stabilitása viszont ellentmond ennek a képnek. Az ellentmondás kiküszöbölésére Niels Bohr 1913-ban a következő hipotézist állította fel: az elektron a klasszikus elektrodinamika törvényei ellenére nem sugároz ki energiát, amíg ugyanazon a pályán kering, csak amikor az egyik pályáról a másikra ugrik át; az atomban meghatározott, úgynevezett „megengedett" elektronpályák vannak, melyek diszkrét (nem-folytonos) sort képeznek. A Bohr-féle posztulátumok megoldatlanul hagyták azt a kérdést, hogy milyenek ezek a pályák, és miért csak ezeken mozoghatnak az elektronok.

Az 1920-as évek közepén Louis de Broglie arra a következtetésre jutott, hogy az elektron mozgása hullámfolyamattal — az úgynevezett „anyaghullámokkal" — függ össze, és az elektron csak olyan pályákon keringhet, amelyekhez az anyaghullám hullámhosszának egész számú többszöröse van hozzárendelve. Röviddel utóbb Erwin Schrödinger kidolgozta a róla elnevezett parciális differenciálegyenletet az anyaghullámok leírására. Ennek az egyenletnek a segítségével meghatározható az elektron helyzete bármely tetszőleges pillanatban, ha adva van kezdeti helyzete, és ismerjük a rá ható erőket. Bebizonyosodott tehát, hogy a részecskéknek hullámtulajdonságaik

vannak. A hullám- és korpuszkuláris tulajdonságok összekapcsolódásából, mint Werner Heisenberg kimutatta, az következik, hogy nem lehet korlátlan pontossággal egyidejűleg meghatározni az elektron vagy más elemi részecske helyét és sebességét.

Irène és Frédéric Joliot-Curie a laboratóriumban
Fénykép az 1930-as évekből

A húszas évek végén kísérletek történtek a relativitáselmélet összefüggéseit figyelembe vevő elmélet megalkotására az elektron (vagy bármely más részecske) mozgásáról. E kísérletek közül Paul Dirac relativisztikus kvantummechanikája a legnagyobb jelentőségű. Dirac a relativitáselmélet összefüggéseiből kiindulva módosította a Schrödinger-féle hullámegyenletet. Dirac egyenleteiből az következett, hogy az elektron energiájának negatív értékei is lehetnek: az elektron-energia minden egyes pozitív értékének megfelel egy negatív energiaérték. A negatív energia azonban fizikailag értelmetlen. Ezért Dirac föltételezte, hogy a relativisztikus hullámegyenlet nemcsak az elektron viselkedését írja le, hanem egy másik részecskéét is, amely csak abban különbözik az elektrontól, hogy pozitív töltésű: egy ilyen részecske ugyanúgy viselkednék, mint a negatív energiájú elektron. E részecskét hamarosan fel is fedezték, és pozitronnak nevezték el. Az elektron és a pozitron bizonyos feltételek mellett átalakulhat az elektromágneses sugárzás részecskéjévé (fotonná), vagy létrejöhet fotonból.

A foton, az elektron, a proton és a pozitron után fölfedezték az elektromos töltéssel nem rendelkező mikrorészecskét, a neutront. Ez a fölfedezés lehetővé tette, hogy teljessé tegyék az elemek periódusos rendszerének fizikai interpretációját. A különböző elemek atommagjában levő protonok száma egyenlő az elem atomszámával, vagyis a Mengyelejev-táblázatban viselt rendszámával. Az atommagban azonban neutronok is vannak, s ezért az elem atomsúlya különbözik a rendszámtól. Sőt bebizonyosodott, hogy léteznek olyan atomok, melyek magjában a protonok száma megegyezik, de a neutronok száma különböző, más szóval olyan anyagok, amelyek rendszáma ugyanaz — tehát a periódusos rendszer egyazon helyére tartoznak —, de atomsúlyuk különböző. Ezek az izotópok.

Az atommag kutatását az alfa-részecskék segítségével végezték. Az alfa-részecske, mint a harmincas években megállapították, két protonból és két neutronból áll. Az atommagnak alfa-részecskékkel való bombázása révén magreakció idézhető elő: a bombázott mag összetétele megváltozik, a vizsgált izotóp más izotóppá alakul át. 1934-ben Irène és Frédéric Joliot-Curie felfedezte a mesterséges radioaktivitást; bombázással radioaktív izotópot állítottak elő, amely az atommagok fokozatos bomlása következtében neutronokat és egyéb részecskéket sugároz ki.

A radioaktív izotópok alkalmazása a technikában, a biológiában és az orvostudományban egész sor óriási jelentőségű felfedezést tett lehetővé. Magában a fizikában a radioaktív izotópok

jelentékenyen kiszélesítették a kísérleti kutatások frontját, úgyhogy újabb elemi részecskéket, és a már előzőleg ismert gravitációs és elektromágneses erőtéren kívül újabb erőtereket (mezőket) sikerült felfedezni.

Ezen a területen belül különösen nagy jelentősége volt a kozmikus sugárzás tanulmányozásának. A kozmikus sugarak részecskeáramok, amelyek a világűrből érkeznek a Föld felszínére. Eredetüket a harmincas években még nem tisztázták (e kérdést még ma sem tekinthetjük teljesen megoldottnak).

Az atommag és az elemi részecskék tanulmányozása szempontjából a kozmikus sugárzás kimeríthetetlen forrása az olyan nagy energiájú részecskéknek, amelyeket laboratóriumi úton még nem sikerült előállítani. E nagy energiájú részecskék az atommagba csapódva különféle magfolyamatokat idéznek elő. A kozmikus részecskék között sok olyan is akadt, amelyet addig nem ismertek. Most már le tudták őket fényképezni (többek között vastag bevonatú fotolemezeken, melyek emulziós rétegében megmarad a részecske útjának nyoma), és rádiószondák segítségével a magasba juttatott műszerekkel meg lehetett állapítani a kozmikus sugárzás különböző részecskéinek számát különböző magasságokban, különböző légrétegekben. Később a kozmikus sugárzáson kívül megindult a gyorsító berendezésekben előállított nagy energiájú részecskék vizsgálata is.

A harmincas években fedezték fel a mezonok különböző fajtáit. E részecskék tömege több százszorosa az elektron tömegének, de kisebb, mint a proton és a neutron tömege. Az egyik mezonfajta segítségével a harmincas évek közepén részben sikerült megmagyarázni az atommag részecskéit — a protonokat és a neutronokat — egymáshoz kötő úgynevezett magerőket. A magerők úgynevezett mezonelmélete szerint a protonok és a neutron közötti kölcsönhatást a mezonterek közvetítik.

A harmincas évek végén a magfizikát már csak egy lépés választotta el attól, hogy energiát állítson elő az urán atommagjának hasítása útján. 1939-ben már tudták, hogy a neutronokkal bombázott uránmag két körülbelül egyenlő részre (a periódusos rendszer közepe táján elhelyezkedő elemek atommagjaira) esik szét, miközben nagy mennyiségű energia szabadul fel, és hogy a hasadáskor felszabaduló neutronok szétrombolják a szomszédos uránmagokat — vagyis láncreakció jön létre. Frédéric Joliot-Curie és más fizikusok már 1939-ben egészen konkrétan kidolgozták annak a berendezésnek a sémáját, melyben a fent vázolt láncreakció és a magenergia felszabadítása megvalósítható. Mindez a fizikai felfedezések növekvő jelentőségéről tanúskodott és ezzel a tudósok fokozódó felelősségéről is az emberiség sorsáért.

MATEMATIKA

Széles fronton bontakoztak ki a matematikai kutatások. A fejlődést a matematikának a természettudományi feladatok megoldására való egyre sokfélébb, gyakran váratlan alkalmazásai és az egymástól látszólag távol eső területeken keletkezett fogalmak és módszerek mély összefüggése jellemezte. Így például a kvantummechanikában alkalmazásra talált a csoportelmélet, amely addig a matematika egyik legelvontabb ágának számított. Gyors fejlődésnek indult a funkcionálanalízis, amely a klasszikus analízis, a halmazelmélet, a komplex-változós függvénytan, a több dimenziós geometria és a lineáris algebra bizonyos gondolatkörének továbbfejlesztéséből jött létre. A funkcionálanalízis, amely magában foglalja a XVIII. században megszületett variációszámítást, az integrálegyenletek elméletét, amely a XIX—XX. század fordulóján jött létre, és a XIX. század derekán kialakult operátor-számítást, a modern fizikai kutatások fontos eszközévé vált a térelmélet, a kvantummechanika stb. területén.

Továbbra is igen nagy hatást gyakorolt szinte az egész matematikára a halmazelmélet és a valós függvénytan, továbbá a velük szoros kapcsolatban álló topológia. Így az elméleti függvénytani fogalmakat felhasználták a valószínűségelmélet axiomatikus kiépítésében. A valószínűség-

elmélet rohamos fejlődése és széles körű természettudományos és műszaki alkalmazása a matematika egyik legjellegzetesebb vonása volt a szóban forgó időszakban. A topológiai módszerek egyre nagyobb mértékben behatoltak a differenciálegyenletek kvalitatív elméletébe, sikeresen alkalmazták őket olyan nehéz variációszámítási feladatok megoldására, amelyekkel a tudósok addig nem tudtak megbirkózni.

Következményeit tekintve még nagyobb jelentőségű volt, hogy mélyreható vizsgálat alá vették a matematika alapjait, s mindenekelőtt a végtelen halmazok elméletének logikai nehézségeit. Az ilyen irányú kutatások gyakran heves vitákhoz vezettek a különböző filozófiai-matematikai iskolák között. A matematika alapjainak elemzése szükségessé tette a matematikai logika részletes kidolgozását. Ez a diszciplína addig csak esetről esetre vonta magára a figyelmet, ezekben az években azokban gyorsan a matematika egyik vezető ágává vált. A matematikai logika számos eredménye a matematika legkiemelkedőbb vívmányai közé tartozik — így az általános bizonyításelmélet, a konstruktív logika kiépítése, a formális deduktív elméletek teljességének elemzése.

Sikeresen fejlődött több más fontos matematikai terület is. Jelentékeny eredmények születtek a számelmélet területén, ami az analitikus kutatási módszerek alkalmazásának volt köszönhető. A több dimenziós terek differenciálgeometriájának a relativitáselméletben való alkalmazása elősegítette e tudomány fejlődését. Új, fontos problémák merültek fel és nyertek megoldást a parciális differenciálegyenletek elméletében, amely továbbra is a természettudomány legfőbb matematikai apparátusa maradt. Más tudományok és a technika szükségleteinek hatására nagy intenzitással folyt a munka a numerikus megközelítési módszerek kidolgozásán.

A legnagyobb eredményeket a Németországban, Franciaországban, a Szovjetunióban és az Egyesült Államokban kialakult matematikai iskolák érték el.

Németországban David Hilbert vezetésével nagy jelentőségű matematikai iskola alakult ki. De az 1930-as években, a nácizmus uralomra jutása következtében a német matematika fejlődése lelassult, sok tudós elhagyta az országot.

Továbbra is tekintélyes helyen állt a francia matematikai iskola Jacques Hadamard, Henri Lebesgue, Émile Borel vezetése alatt. A harmincas évek közepén vált ismertté az a fiatal francia matematikuscsoport, amely Nicolas Bourbaki közös fedőnéven publikálta eredményeit (A. Weil, J. Dieudonné stb.).

Nagy sikereket ért el a szovjet matematikai iskola. A szovjet matematikusok igen sok területen végeztek kutatásokat. Több ágazatban (valós és komplex-változós függvénytan, topológia, számelmélet, valószínűségelmélet, differenciálegyenletek elmélete stb.) nemzetközi jelentőségű eredmények születtek. Szép eredményekkel alkalmazták a matematikát a hidrodinamikában, az aerodinamikában, az elméleti fizikában stb. is. A matematikai kutatásokban az idősebb nemzedék mellett (Sz. N. Bernstejn, N. N. Luzin, I. M. Vinogradov) nagy érdemeket szereztek fiatalabb kutatók is (P. Sz. Alekszandrov, M. V. Keldis, A. N. Kolmogorov, M. A. Lavrentyjev, L. A. Ljusztyernyik, P. Sz. Novikov, I. G. Petrovszkij, A. J. Hincsin stb.).

Tekintélyes rangot vívott ki az Egyesült Államokban kialakult matematikai iskola is, amelynek vezetői közé tartozott George D. Birkhoff és Norbert Wiener. Az egyesült államokbeli matematikai kutatások fejlődésében nagy szerepe volt annak a körülménynek, hogy számos kiváló európai tudós — mint például a német Richard Courant és a magyar Neumann János — az Egyesült Államokban telepedett le.

CSILLAGÁSZAT

A matematika és különösen a fizika eredményeivel közvetlen kapcsolatban fejlődött az asztronómia: a csillagászati megfigyelések az új fizikai elméletek számos fontos tételét támasztották alá, másfelől viszont a csillagászati megfigyelések számos eredményét csak az elméleti fizika új tételei-

nek felhasználásával tudták helyesen értelmezni. Ilyen jelenség volt például a Merkur keringésének rendellenessége, amelyet a klasszikus (newtoni) mechanika alapján nem lehetett magyarázni; a csillagok fénysugarainak a Nap gravitációs erőterében való görbülése, amit először 1919-ben észleltek; az 1920-as években egyes csillagok színképében felfedezték az úgynevezett gravitációs vörös-eltolódást: a nagy sűrűségű csillagok nehézségi erőterében a kibocsátott fénysugarak hullámhossza a színkép vörös része felé tolódik el. Mindezek a jelenségek csak a relativitáselmélet alapján voltak magyarázhatók, s egyben igazolták az elmélet helyességét.

A csillagászati megfigyelések újabb bizonyítékokat szolgáltattak a világmindenség kémiai egységére. A színképelemzés révén már régebben megállapították, hogy a csillagok ugyanazokból az elemekből állanak, mint amelyek Földünkön találhatók. De egyes gázködök színképében olyan vonalakat is megfigyeltek, amelyek egyetlen ismert elemnek sem feleltek meg; ezért eleinte egy hipotetikus elemnek, a „nebuliumnak" tulajdonították őket, míg 1927-ben ki nem derült, hogy ezek a színképvonalak az oxigénnek és más ismert elemeknek felelnek meg, csakhogy a gázködökben ezek az elemek laboratóriumi feltételek között nem reprodukálható állapotban vannak (úgynevezett tiltott vonalak).

A szóban forgó időszak sok új felfedezését a műszerek és a kutatási módszerek tökéletesedése tette lehetővé. A 2,54 méter átmérőjű gigantikus tükrös teleszkóp, amelyet 1916-ban az Egyesült Államokban állítottak fel a Mount Wilson Obszervatóriumban, közel 40 éven át az első volt a világon. Később nagy érdemeket szerzett a teleszkópok tökéletesítésében Bernhard Schmidt és D. D. Makszutov. 1930-ban Bernard Lyot francia asztrofizikus feltalálta a koronográfot, amely lehetővé tette, hogy ne csak napfogyatkozás alkalmával, hanem folyamatosan figyeljék a Nap külső légkörét, a koronát.

Az új megfigyelések folytán nagymértékben bővült a csillagászati ismeretek tárháza. A csillagok távolságának meghatározásában fontos szerepet kapott az úgynevezett fizikai változó csillagok megfigyelése. Ezekről a cepheida típusúnak nevezett csillagokról már előzőleg is tudták, hogy abszolút fényességük (azaz az észlelő távolságától független fényerejük) szoros összefüggésben van fényváltozásuk periódusával. A változó csillagok úgyszólván „mérföldkövekké" váltak, amelyek lehetővé tették a kozmikus távolságok mérését.

Hallatlan mértékben meghosszabbodott a világegyetem ama részének sugara, amely a kutatások számára hozzáférhető. 1930-ban fényképezéssel felfedezték Naprendszerünk kilencedik bolygóját, a Plutót, melynek létezését elméleti számítások már előbb kimutatták. A csillagászok pillantása azonban ennél sokkalta messzebbre is elért. A Naprendszert is magába foglaló hatalmas — kb. 150 milliárd csillagból álló — Tejútrendszer (Galaxis) határán túl számos újabb, távoli csillagrendszer, extragalaxis létezését mutatták ki. Ezeket régebben csillagok ősanyagának, gázfelhőknek vélték, és ködnek nevezték. Először 1920-ban mutatta ki Knut Lundmark a hozzánk aránylag közel eső Andromeda-ködről, hogy az valójában a mi Tejútrendszerünkhöz hasonló, csillagok százmilliárdjából álló rendszer. Később megállapították, hogy az extragalaxisok különféle típusokra: könnyebben észlelhető spirális alakúakra, nehezebben megfigyelhető elliptikus formájúakra és szabálytalan alakúakra oszthatók fel. Utóbb az is kiderült, hogy az extragalaxisok nem mindegyike áll csillagokból. Egyes képződményekben nagy mennyiségben fordul elő gáz vagy por. Kiderült az is, hogy az extragalaxisok maguk is kisebb-nagyobb csoportokat alkotnak, s e csoportok együttesen egy hatalmas rendszernek, a Metagalaxisnak a tagjai.

1917-ben felfedezték az extragalaxisok színképének vörös-eltolódását. Ez feltehetően az úgynevezett Doppler-jelenségből ered, és arra mutat, hogy a csillagrendszerek nagy sebességgel távolodnak egymástól, mintegy „szétszóródnak". Edwin P. Hubble 1929-ben azt is kimutatta, hogy minnél távolabb van egy extragalaxis, annál nagyobb sebességgel távolodik.

A mi Tejútrendszerünk szerkezete is rendkívül bonyolultnak bizonyult. Különböző részeiben

a csillagok térbeli eloszlásának sűrűsége nem egyenletes, maguk a csillagok rendkívül változatosak méreteiket, sűrűségüket és hőmérsékletüket tekintve. A roppant fényességű, a Napnál több ezerszer nagyobb átmérőjű óriáscsillagok mellett felfedezték az úgynevezett fehér és vörös törpecsillagokat, amelyek felszíni hőmérsékletükben és átlagos sűrűségükben különböznek egymástól. Walter S. Adams amerikai csillagász még 1915-ben megvizsgálta a Sirius B fehér törpét, és megállapította, hogy míg átmérője egészen csekély (25 000 kilométer), sűrűsége hallatlanul nagy: csaknem 2000-szerese a legnehezebb fémek sűrűségének (átmérője 2-szer, tömege 323 000-szer nagyobb, mint a Földé!). Később még nagyobb sűrűségű fehér törpéket is felfedeztek.

1927-ben Jan H. Oort holland csillagász megállapította, hogy Galaxisunk forgó mozgást végez.

Az előző történeti korszakok központi kérdése, hogy ti. hogyan keletkezett a Naprendszer, a tárgyalt időszakban az általános kozmogónia részproblémája lett.

KÉMIA

A kémia területén ezekben az években szinte szakadatlanul fejlődött a mesterséges (szintetikus) anyagok előállítása, melyek — mint a technika történeténél már láttuk — óriási jelentőségre tettek szert az iparban.

A már korábban kialakult fizikai kémia mellett létrejött egy új határtudomány, a kémiai fizika, amelyben a kvantumelmélet és az elektronelmélet legújabb vívmányai találtak alkalmazásra. Erősen elterjedtek a fiziko-kémiai analízis N. Sz. Kurnakov által kidolgozott módszerei. A Kurnakov-féle fizikai-kémiai analízis a fizikai és kémiai tulajdonságoknak kölcsönös összefüggésükben való vizsgálata révén lehetővé tette előre megadott tulajdonságú és szerkezetű szilárd anyagok (építőanyagok, fémötvözetek) előállítását. Önálló tudományággá fejlődött a kolloidkémia, amely az anyagok úgynevezett kolloid állapotát vizsgálja, amikor valamely anyag részecskéi szuszpenziós állapotban vannak cseppfolyós vagy gáznemű közegben, például zsírcseppek a vízben, el nem égett tüzelőanyag-részecskék a levegőben stb.

Az általánosítás magas fokára jutott a kémiai reakciók elmélete. Többek között első ízben dolgozták ki a láncreakciók elméletét (N. N. Szemjonov, C. N. Hinshelwood). Általános megfogalmazást nyert a katalízis-jelenségek elmélete is (katalízis: a kémiai reakció sebességének megváltozása olyan anyag hatására, amely a reakció folyamán nem változik meg maradandóan).

A szerves anyagok szintézise területén külön hely illeti a polimerizációval kapcsolatos munkálatokat. Az úgynevezett szuperpolimer vegyületek molekulái több ezer atomból álló ismétlődő szerkezeti egységekből felépülő szabályos láncú vagy elágazó szerkezetű óriásmolekulák. Ilyen szerkezetű a szintetikus kaucsuk, a különböző műanyagok, a műszálak stb.

Nagy gyakorlati jelentőségű munkálatok folytak ezekben az években a különböző vegyi rovarirtószerek előállítására.

A BIOLÓGIAI TUDOMÁNYOK ÉS AZ ORVOSTUDOMÁNY

A kémiai és fizikai módszereknek a biológiában való térhódítása olyan határtudományok kialakulását eredményezte, mint a biokémia és a biofizika. Az 1920—1930-as évek legfontosabb eredményei közé tartoznak a következők: kémiailag tiszta szerves anyagok előállítása, a fehérjék és a nukleinsavak felépítésének tanulmányozása terén elért sikerek, az anyagcsere-folyamatok új hatékony vizsgálati módszereinek kidolgozása.

A húszas évek közepén sikerült elég tiszta formában elkülöníteni különböző enzimeket (más néven fermentumok; az élő szervezetben végbemenő anyagcsere-folyamatokat katalizáló fehérjék),

I. P. Pavlov
M. V. Nyesztyerov. 1937

s ez lehetővé tette, hogy pontosabb képet nyerjünk összetételükről és a szervezetre gyakorolt hatásuk jellegéről. Újabb hormonokat fedeztek fel és vettek vizsgálat alá, így az inzulint és a tiroxint. Felfedezték az auxinokat és szintetikus úton előállították a heteroauxint (a növények hosszanti növekedését szabályozó hatóanyagok).

Ebben az időszakban kezdődött meg a vitaminok módszeres tanulmányozása. A „vitamin" kifejezést 1912-ben javasolta Kazimierz Funk azokra az „ismeretlen anyagokra, amelyek hiánya gyógyíthatatlan betegséget okoz". Egyes vitamint tartalmazó anyagok gyógyhatását már régebben is ismerték (így például a Távol-Keleten gyakori beriberi ellen sikerrel alkalmazták a rizshéjat, a skorbut ellen a citromlevet). De csak most sikerült elkülöníteni, majd kémiai úton is előállítani a B-vitamint (B. C. P. Jansen és W. F. Donath, 1927; R. R. Williams, 1936) és a C-vitamint vagy aszkorbinsavat (Szent-Györgyi A., 1927). Röviddel utóbb előállították a D-vitamint, majd 1929—1931-ben az A-vitamint.

Jelentős sikerek születtek az antibiotikumok tanulmányozása terén. Az antibiotikumok olyan alacsonyrendű szervezetek (gombák stb.) által termelt vegyületek, melyek gátolják más mikroorganizmusok életműködését. 1924-ben René J. Dubos előállította a talajbaktériumok által termelt gramicidint. Ezt követően Selman A. Waksman izolálta az úgynevezett sugárgombák által termelt sztreptomicint. 1929-ben vezette be Alexander Fleming a „penicillin" terminust bizonyos penészgombák által termelt baktériumölő anyag megjelölésére. 1939-ben Howard W. Florey és Ernst B. Chain kezdett kísérleteket a penicillin elkülönítésére, de munkájuk csak évek múlva járt eredménnyel.

Micsurin egyik munkatársával a kertben
Fénykép. 1932

Az antibiotikumok előállításával és tanulmányozásával kapcsolatos munkálatokkal párhuzamosan kísérleteket végeztek hasonló tulajdonságokkal rendelkező mesterséges (szintetikus) anyagokkal is (streptocidum, sulfidin, sulfazol).

A víruskutatás terén nagy segítséget nyújtott a röntgensugarak alkalmazása, valamivel később pedig az elektronmikroszkóp. Felfedezték a kristályos vírusokat (F. C. Bawden, W. M. Stanley) és a baktériumokat megtámadó bakteriofágokat (F. H. d'Hérelle). Az elektronmikroszkóp lehetővé tette a sejtszerkezet nagy pontosságú megismerését. Az anyagcsere-folyamatok kutatásának nagy lendületet adott a „nyomjelző atomok" módszere, melyet a Svédországban élő magyar származású kémikus, Hevesy György dolgozott ki.

A sejttant (citológiát) sikerrel alkalmazták az átörökléssel és az organizmus egyedi fejlődésével kapcsolatos problémák megoldásában. Az élő szervezetek felépítésével és fejlődésével kapcsolatos kutatások két irányban haladtak. A leíró összehasonlító anatómia a fejlődésfolyamat útjait és törvényszerűségeit vizsgáló fejlődésmorfológiává alakult át. Egyidejűleg létrejött a fejlődésfiziológia. Az embriológia terén kísérleti kutatások indultak azzal a céllal, hogy megállapítsák az ontogenezis törvényszerűségeit és a fejlődésjelenségek vezérlésének módjait.

Az orvosi diagnosztikában tért hódítottak az objektív vizsgálati eljárások: a röntgenoszkópia, a laboratóriumi vizsgálatok, a különféle speciális készülékek — elektrokardiográf, elektroenkefalográf stb. — alkalmazása.

Mind a fiziológia, mind az orvostudomány szempontjából óriási jelentőségű volt a magasabb rendű idegműködés tanulmányozása (I. P. Pavlov és iskolája). A feltételes reflexek pavlovi elmélete

lehetővé tette a külső ingerlő ágensek (a külső környezet) és az élő szervezet választevékenysége közötti kapcsolat feltárását. Az organizmus és a külső környezet kölcsönhatásának problémája központi helyre került a fejlődéstan sarkalatos kérdéseinek kidolgozásában.

A zootechnikai tudomány új felfedezései alapján jelentékeny sikerek születtek a haszonállatok tenyésztése, táplálása, tartása és felhasználása terén. Többek között nagy jelentőségű új szelekciós eljárásokat dolgoztak ki.

Több országban új agrotechnikai rendszereket dolgoztak ki a növénytermesztés terén. Az Egyesült Államokban például nagy munkát végeztek a kukorica agrotechnikájával és magszelekciójával kapcsolatban; Luther Burbank a kultúrnövények új fajtáinak kitermesztésével kísérletezett. A Szovjetunióban az agrotechnikai rendszabályok a szovjet agrobiológia eredményein alapultak, amely egyesítette K. A. Tyimirjazevnek és I. V. Micsurinnak a növények fejlődésére vonatkozó tanítását V. V. Dokucsajev, P. A. Koszticsev és más tudósok kutatási eredményeivel a talajművelést és a magas terméshozamot biztosító eljárásokat illetően. Tyimirjazev, D. N. Prjanyisnyikov és más szovjet tudósok munkáiban megvilágítást nyertek a növények táplálásának, a műtrágyák és a különböző növényvédő vegyszerek alkalmazásának kérdései.

FÖLDRAJZ ÉS FÖLDTAN

A fizika és a kémia nagyszerű eredményei a Földről szóló tudományok fejlődésére is hatással voltak. A hasznos ásványok felkutatása új módszerekkel gazdagodott, új műszereket és eszközöket kapott. A fizika és a kémia új eredményei a Föld szerkezetére és történetére vonatkozó alapvető koncepciókat is módosították.

A radioaktív bomlás megismerése arra késztette a tudósokat, hogy felülvizsgálják a földhő forrásaival kapcsolatos régebbi elképzeléseket, s ezzel összefüggésben a Föld domborzatának kialakulására vonatkozó hipotéziseket is. A tárgyalt időszak elején V. I. Vernadszkij és Frank W. Clark lerakta egy új tudomány, a geokémia alapjait, amely a Földön előforduló kémiai elemek megoszlásával, kombinációival és migrációjával foglalkozik. Ugyancsak Vernadszkij javasolta a „bioszféra" kifejezést azon élőlények összességének jelölésére, amelyek állandó kölcsönhatásban állnak a Földdel, és módosítják annak arculatát. Komplex jellegűvé vált a talajtan is, amely középponti helyet foglal el az élő és az élettelen természet kölcsönös kapcsolatát vizsgáló tudományágak között.

A komplex kutatások tendenciája a földrajz területén is érvényesült: a geográfusok figyelme az egyes „tájak" (landschaften) konkrét specifikumára irányult, vagyis a maguk összességében tanulmányozták a földkerekség egy-egy területegységének természeti viszonyait. Ezáltal a földrajz közelebb került a biológiához, amelyen belül egyre nagyobb jelentőségre tettek szert az ökológiai elvek (ökológia: az élőlény és környezete közötti kölcsönhatásokat vizsgáló tudomány).

Az előző időszakban a világ térképéről úgyszólván teljesen eltűntek a „fehér foltok". Ezért az általunk tárgyalt időben a kutatók figyelme elsősorban a még kevéssé feltárt területek mélyreható tanulmányozására összpontosult. E téren nagy segítséget nyújtottak a repülés és a rádiótechnika vívmányai. Így például a repülés és a rádióösszeköttetés eszközeinek nagyarányú felhasználása tette lehetővé a szovjet sarkkutatók — I. D. Papanyin, E. T. Krenkel, P. P. Sirsov és J. K. Fjodorov — számára a stacionárius feltételek között végzett sikeres kutatásokat és a sodródó jégtáblára telepített „Északi-sark—1" kutatóállomás hősi útját 1937—1938-ban.

A meteorológusok ezekben az években kezdték meg a légkör magasabb rétegeinek rendszeres tanulmányozását önműködő műszerek segítségével. 1930-ban kezdték alkalmazni a P. A. Molcsanov szovjet tudós által szerkesztett rádiószondákat, amelyek kódolt jeleket adnak a földi állomásoknak a különböző légrétegekben mért hőmérsékletről és nyomásról. A szinoptikus frontkutatások módszere, amelyet 1918—1920-ban a norvég Vilhelm Bjerknes dolgozott ki, s amely a kü-

lönböző hőmérsékletű légtömegek közötti határok (frontok) vizsgálatán alapul, lényegesen átalakította, komplexebbé tette az időjárási térképek elkészítésének metodikáját, és megkönnyítette az időjárás-prognózis kidolgozását.

Új lehetőségek tárultak fel a mélytengeri kutatások előtt is. 1923-ban Paul Langevin francia fizikus feltalálta a piezoelektromos echolotot, amely lehetővé tette a nagy mélységek mérését és a tengerfenék domborzatának automatikus regisztrálását. 1929—1930-ban William Beebe és Otis Barton amerikai tudósok elvégezték első kísérleteiket a batiszférával. Ez egy acélsodronyra függesztett acélgömb, amelyben a megfigyelők a tenger mélyébe ereszkedhetnek. A gömb 923 méter mélységben is kibírta a ránehezedő víztömeg súlyát.

I. D. Papanyin.
Az utolsó nap az „Északi-sark—1" kutatóállomáson
Fénykép. 1938. február 28

A TERMÉSZETTUDOMÁNY FILOZÓFIAI PROBLÉMÁI

A természettudomány fejlődése, mint azt Lenin előre megmondotta, alátámasztotta a dialektikus materializmus igazát. Az új felfedezések végképp szertefoszlatták azokat a naiv elképzeléseket, amelyek szerint a bonyolult feltétlenül visszavezethető az egyszerűre, a szemléletesre. Maga a tudomány fejlődésének jellege késztette a tudósokat a materializmus és a dialektika szellemében fogant következtetések levonására.

A kutatók a természet olyan szféráiba nyomultak be, amelyek addig hozzáférhetetlenek voltak a tudományos megismerés számára. Egyre mélyebben tárult fel az ember előtt a mikrovilág a maga minőségileg sajátos, a hagyományos megismerés számára szokatlan törvényszerűségeivel, és másfelől a gigantikus kozmikus méretek világa. A fizikusok a mikrovilágban közvetlenül szembetalálkoztak a természet objektív dialektikájával: a korpuszkula-hullám dualizmussal, vagyis a megszakítottság és folyamatosság egységével az anyag felépítésében. Az elemi részecskék elmélete közvetlen közel jutott ahhoz, hogy megoldást nyerjen a mikrovilág kimeríthetetlenségének és egységének filozófiai problémája. Kiderült, hogy az elektron nem egyszerű „gömböcske", aminek a klasszikus fizika tartotta. Megdőltek az atomon belüli elektronállapotok abszolút azonosságával kapcsolatos metafizikus elképzelések. Bebizonyosodott, hogy az atomon belül az elektronok kvantummechanikai állapotai között meghatározott különbségek vannak. A kvantummechanika feltárta az oksági összefüggés új, a mechanikustól eltérő formáját a mikrojelenségek világában.

Az új kísérleti felfedezések és elméleti általánosítások lehetővé tették, hogy az energetizmussal materialista következtetéseket szegezzenek szembe: bebizonyosodott, hogy a fény az anyag

egyik válfaja, továbbá, hogy az anyag két fizikai formában létezik: anyagi test és erőtér (mező) alakjában. Az anyagi test elemi részecskéi bizonyos feltételek mellett eltűnhetnek, „annihilálódhatnak": átalakulhatnak mezőkvantumokká, és megfordítva, „megszülethetnek" mezőkvantumokból. A relativitáselméletnek mint a tér és idő fizikai elméletének következtetései tökéletes összhangban állnak a dialektikus materializmussal, mely szerint a tér és az idő az anyag objektív létezési formái, s a mozgó anyag, a tér és az idő elválaszthatatlan egymástól. A csillagászat addig ismeretlen csillagrendszereket fedezett fel, és feltárta azok fejlődési törvényszerűségeit; ily módon új konkrét tartalommal töltötte meg a dialektikus materializmus tételeit a világ anyagi egységéről, az anyag formáinak és mozgásformáinak változékonyságáról, az anyag kimeríthetetlenségéről, a világ fejlődéstörvényeinek objektív jellegéről, a világegyetem és struktúrájának végtelenségéről. A kémia egyre újabb anyagokat vett vizsgálat alá és állított elő, s ezzel megtépázta a természetfeletti demiurgoszról szóló vallási dogmát.

A biológia nagy sikereket ért el az élet törvényeinek feltárása és az élő szervezetek öröklött természetének átalakítása terén. Kiemelkedő jelentőségük volt az élő szervezet és a környezet kölcsönös kapcsolatára és az organizmusok történeti fejlődésének törvényszerűségeire irányuló kutatásoknak. A fiziológiában és a pszichológiában materialista megoldást nyert a pszichikai és a fizikai viszonyának problémája. A természettudomány a maga egészében, objektív tartalmát tekintve, megerősítette a vallásellenes, idealizmusellenes, metafizikaellenes világnézet alapjait. Egyre több természettudós szabadult meg a vallási, idealista és agnosztikus jellegű előítéletek nyomasztó terhétől.

Ezzel egyidejűleg azonban a reakciós filozófusok, kihasználva a tudomány fejlődési nehézségeit és meghamisítva az új eredményeket, megpróbálták az idealizmus és a fideizmus javára értelmezni az új természettudományos felfedezéseket és elméleteket. Az úgynevezett neopozitivisták kísérleteket tettek arra, hogy bebizonyítsák az anyag „eltűnését", és hogy a természettudományos elméleteket logikai konstrukciók és matematikai egyenletek rendszereire vezessék vissza. Egyremásra születtek az olyan hamis konklúziók, hogy a mikrofolyamatokban „megdőlt" az energia megmaradásának törvénye, hogy az anyag „annihilálódik" és „tiszta" mozgássá lesz, hogy a világegyetem időben és térben véges, hogy a táguló világegyetemet isten „teremtette", hogy „megdőlt" az okság és a törvényszerűség elve stb.

A neopozitivisták hatása alatt még a legnagyobb burzsoá tudósok is számukra megoldhatatlan logikai ellentmondásokba gabalyodtak, mert nem látták — vagy nem merték meglátni — a magukban az anyagi objektumokban rejlő valóságos ellentmondásokat. Így például Niels Bohr, Paul Dirac és Arthur H. Compton, a „határozatlansági relációt" és a mikroobjektumok kettős (hullám- és korpuszkuláris) természetét a mikrojelenségek közötti oksági összefüggés szempontjából vizsgálva, arra az idealista következtetésre jutott, hogy az elektronnak „szabad akarata" van, és maga dönti el, hogyan mozogjon, más szóval: „a természet választ". Arthur S. Eddington angol fizikus egyenesen addig az állításig jutott, hogy a „bizonytalansági reláció" megcáfolja az okság elvét, és tudományosan „bizonyítja" a szentírás dogmáit. Paul Langevin francia materialista fizikus „intellektuális feslettségnek" nevezte az efféle reakciós állításokat.

A tőkésországokban számos más tudomány művelői — biológusok, csillagászok, vegyészek, matematikusok stb. — is lényeges engedményeket tettek az idealizmusnak és a vallásnak. Ezek az engedmények fékezőleg hatottak a tudomány fejlődésére, és szemléltetően bizonyították, hogy a kapitalista országokban tovább mélyül és éleződik a válság a természettudomány filozófiai problémáinak területén.

A Szovjetunióban a régi iskolához tartozó tudósok között számosan voltak, akik nem értették meg egyik napról a másikra a dialektikus materializmus jelentőségét a tudomány fejlődése szempontjából, de sokan már az októberi forradalom első napjaiban a materializmus álláspontjára helyez-

kedtek. Különösen erőteljesen érvényesült ez a fordulat K. A. Tyimirjazev, I. V. Micsurin, I. P. Pavlov, N. J. Zsukovszkij, V. L. Komarov, K. E. Ciolkovszkij, A. J. Ferszman, N. Sz. Kurnakov, A. F. Joffe, Sz. I. Vavilov és más szovjet természettudósok tevékenységében. A szocialista építés sikerei, a kommunista pártnak és a szovjet kormánynak a tudomány sokoldalú fejlesztésére irányuló intézkedései nagy hatással voltak a szovjet tudósokra és a burzsoá országok haladó tudósaira (P. Langevin, Frédéric és Irène Joliot-Curie Franciaországban, P. M. S. Blackett, J. Bernal, M. Cornforth Angliában stb.). A haladó tudósok a dialektikus materializmusra támaszkodva kimutatták, hogy a tudományos felfedezések az élenjáró világnézettel vannak összhangban, és cáfolják az idealista nézeteket.

XXIX. FEJEZET

IRODALOM ÉS MŰVÉSZET A SZOVJETUNIÓBAN

A szovjet kultúra története elválaszthatatlanul összefügg a szovjet társadalmi rend fejlődésével, az ország életével, a kommunista párt politikájával, amely szüntelenül és mélyen hatott a művészek világnézetére. A szovjet kultúra a múlthoz viszonyítva teljesen új jelenség; újat hozott nemcsak szocialista tartalmában és soknemzetiségű jellegében, hanem az alkotás formáiban, a művészi eszközökben, a kifejezésmódban, a változó-alakuló művészi stílusokban is.

A Nagy Októberi Szocialista Forradalomtól a második világháború kitöréséig eltelt két évtized folyamán a szovjetország irodalma és művészete hosszú és bonyolult utat tett meg. A szovjet kultúra mesterei, komoly nehézségekkel és akadályokkal megbirkózva, nagy eredményeket értek el. Eredményeik nagy hatással voltak a tőkés világ művészetére, a haladó áramlatok formálódására.

1. IRODALOM

A SZOVJET IRODALOM FEJLŐDÉSI SZAKASZAI

A szovjet irodalom fejlődési szakaszait, fejlődésének irányát és jellegét a Nagy Októberi Szocialista Forradalom győzelmének eredményeképpen kialakult általános történelmi helyzet határozza meg. A szó művészei ekkor egy alapvető kérdéssel kerültek szembe, s a válasz nem tűrt halasztást: kivel tartanak, melyik oldalon állnak a kor gigantikus összecsapásában: a harcra kelt nép mellett vannak, vagy ellene? Ha pedig a néppel tartanak, hogyan teremtsenek olyan művészetet, amely segítheti a népet a harcban?

A győztes proletariátus oldalán állt a haladó, demokratikus kultúra sok közismert és elismert képviselője, köztük Makszim Gorkij. Valerij Brjuszov, az orosz szimbolizmus feje, a kor felzaklató kérdéseinek szentelte utolsó verseskötetei: „Utolsó álmok" (1920), „Ilyen időkben" (1921), „Pillanat" (1922), „Messzeségek" (1922), „Mea" („Siess", 1924). Alekszandr Blokot is megragadta a régi világ összeomlásának grandiózus látványa: „Tizenkettő" című poémájában (1918) kemény sorokba véste a forradalom „hatalmas lépteit". Fáradhatatlanul hirdette az új rend igazát Gyemjan Bednij, a szovjet irodalom egyik elindítója, a „Földért, szabadságért, munkás-igazságért" című agitációs verses elbeszélés szerzője.

Az egyik kiemelkedő irodalmi csoport, amely a „régi világból" jött át, s vezetőin keresztül maradéktalanul elfogadta a forradalmat, a futurizmus (Nyikolaj Aszejev, David Burljuk, Vaszilij

AZ ÚJ MOSZKVA
J. I. Pimenov. 1937

Kamenszkij, Vlagyimir Majakovszkij, Velemir Hlebnyikov). 1918—1919-ben az ő fórumuk volt a művelődésügyi népbiztosság „Iszkussztvo Kommuni" című lapja. A futuristák azonban megtagadták a múlt klasszikus örökségét, formalista kísérletek segítségével próbálták érzékeltetni a forradalom „tónusát". A fiatal szovjet irodalomban más olyan irodalmi csoportosulások is feltűntek, amelyek a múlt mindennemű örökségének megtagadását követelték; mindegyiknek megvolt a maga saját, a többinek olykor élesen ellentmondó programja a „kizárólagosan mai" művészetre. Az imaginisták 1919-ben alapították meg csoportjukat (V. G. Sersenyevics, A. B. Mariengof, Szergej Jeszenyin, R. Ivnyev és mások); ők azt hirdették, hogy mindennek az alapja az öncélú művészi kép.

Moszkvában és Petrográdban egész sereg irodalmi kávéház tűnt fel, ahol a költők felolvasták verseiket és a jövő irodalmáról vitatkoztak: a „Pegazus Istállója", a „Vörös Kakas", a „Dominó" stb. Az élő szó egy ideig jelentősebb volt, mint az, ami nyomtatásban jelent meg.

Az októberi forradalom eladdig példátlan alkotói öntevékenységet keltett életre a tömegek körében. A polgárháború éveiben a városok terein és utcáin agitációs jeleneteket adtak elő, és ünnepségeket rendeztek, amelyeken ezrével vettek részt az emberek. A munkásosztálynak a kultúrára, a tudásra, az alkotásra irányuló törekvése hívta életre a Proletkult nevű tömegszervezetet. A Proletkult első összoroszországi konferenciáját (1918) Lenin levélben üdvözölte. A munkásosztály alkotó erőit tömörítő szervezet érdeme volt, hogy először tett komoly kísérletet arra, hogy bevonja a tömegeket a kulturális építőmunkába. De a Proletkult vezetői (A. A. Bogdanov, P. I. Lebegyev-Poljanszkij, F. I. Kalinyin, A. K. Gasztyev) vulgárisan értelmezték a művészet osztályjellegét; akárcsak a futuristák, bizalmatlanok voltak a múlt örökségével szemben. 1920-ban a kommunista párt Központi Bizottsága a Proletkultról szóló levelében feltárta filozófiai és esztétikai hibáikat. Ugyanebben az évben a moszkvai Proletkultból kivált egy írócsoport, és megalapította a Kuznyica (Kovácsműhely) nevű irodalmi csoportot (V. D. Alekszandrovszkij, V. V. Kazin, M. P. Geraszimov, Sz. A. Rodov, N. N. Ljasko, Fjodor Gladkov, V. M. Bahmetyjev stb.). Műveikben romantikus elvontsággal énekelték meg a világforradalmat, az egyetemes szeretetet, a gépesített kollektivizmust, a gyárat stb.

A szovjet irodalom kifejlesztésében tehát a legkülönbözőbb irányzatú, életkorú, művészi ízlésű és stílusú írók vettek részt: az elismert klasszikusoktól az olyan újoncokig, akik még éppen csak hogy megtanulták a betűvetést, de nem mindennapi tehetséggel és óriási közvetlen élménykinccsel rendelkeztek. Bonyolult és gazdag komplexum alakult ki így, amelyben fokozatosan tört magának utat a forradalmi korszak újító művészete.

Ennek a tarkaságnak és sokarcúságnak azonban megvolt a negatív oldala is. Sok csoport azzal az igénnyel lépett fel, hogy egyedül ő ad helyes ábrázolást az új emberről és az új társadalmi viszonyokról. E csoportok elmaradottsággal, a „kor feladatainak" meg nem értésével, sőt az igazság szándékos eltorzításával vádolták egymást. Különösen súlyosan zavarta a normális alkotómunka légkörét, hogy a Kuznyica, az Oktyabr nevű egyesülés írói és a „Na Posztu" folyóirat körül tömörült irodalmárok nagyfokú türelmetlenséget tanúsítottak az úgynevezett útitársakkal szemben — ezek közé sorolták a szovjet írók többségét (többek között Gorkijt is). E hangulatok hatása alatt az 1925 januárjában megalakított Proletárírók Oroszországi Szövetsége (orosz nevének rövidítése: RAPP) azt követelte, hogy haladéktalanul ismerjék el „a proletárirodalom hegemóniájának elvét". A Központi Bizottság „A pártnak a szépirodalom területén követett politikájáról" 1925. július 18-án hozott határozatában erélyesen elítélte ezt az irányvonalat. Az irodalom további fejlődéséről való gondoskodás szellemében a párt állást foglalt az „útitárs" írókkal szembeni tapintatos és kíméletes magatartás mellett.

A párt irodalompolitikája azt a célt szolgálta, hogy kialakuljon a szovjet írók egészséges alkotói versengésének légköre. A szovjet irodalom ebben az időben már nagy eredményeket mutatott fel, s

Gorkij a szovjet írók I. össz-szövetségi kongresszusán
Fénykép. 1934

ez előkészítette a talajt az írói erők konszolidálódásához.

A kommunista párt Központi Bizottságának 1932. április 23-i határozata „Az irodalmi és művészeti szervezetek átalakításáról" — ez a kiemelkedő fontosságú pártdokumentum — összegezte e folyamat eredményeit, és új szakaszt nyitott a szovjet irodalom fejlődésében. A határozat elősegítette a csoportszellem, a zárt írói szervezetek felszámolását. A RAPP helyett — amely súlyos eszmei és politikai hibákat követett el — létrehozták az egységes Szovjet Írószövetséget. A szovjet írók I. összszövetségi kongresszusa (1934 augusztus) proklamálta a szovjet irodalom eszmei és metodológiai egységét. A kongresszus által adott meghatározás szerint a szocialista realizmus „a valóságnak a maga forradalmi fejlődésében való hű, történetileg konkrét ábrázolása", melynek célja „a dolgozók eszmei átformálása és a szocializmus szellemében való nevelése".

A szovjet irodalom a kommunista pártosság alapján fejlődött, melynek eszméjét Lenin már 1905-ben kifejtette „A párt szervezete és a pártos irodalom" című cikkében, hangsúlyozva, hogy „...lehetetlenség, hogy valaki bizonyos társadalomban éljen és ugyanakkor független legyen ettől a társadalomtól".[1] Az író pártossága szükségszerű következménye világnézete osztályjellegének, hiszen ez az osztályjelleg a társadalomnak a szociális harcot visszatükröző szellemi életében való részvétel egyedül lehetséges formája. A szovjet írók nemcsak elismerik az irodalom pártosságának objektív létezését, hanem tudatosan küzdenek a kommunista eszmék diadaláért. A pártosság a szovjet irodalomnak mélységesen szerves, az alkotásban nélkülözhetetlen, belsőleg törvényszerű vonása, amely az alkotás folyamatát új, magasabb fokra emeli.

A szovjet irodalomban 1917 és 1939 között számos minőségi változás ment végbe. Fokozatosan új témák, műfajok jelennek meg, nő a publicisztika és a fontos történelmi eseményeknek szentelt művek szerepe. Az írók figyelme egyre inkább a felé az ember felé fordul, akit a nagy cél lelkesít, aki közösségben dolgozik, s e közösség életében egész hazájának egyik részecskéjét, személyes képességei kifejtésének nélkülözhetetlen, alapvető szféráját, személyisége fejlődésének közegét látja. Ezekben az években a szovjet irodalom lényeges vonásává válik az egyén és a közösség kapcsolatainak, az élet minden területére behatoló új erkölcsnek a részletes tanulmányozása. A szovjet irodalomra óriási hatással volt az az általános fellendülés, amely az iparosítás, a kollektivizálás, az első ötéves tervek éveiben jellemezte az országot; a szovjet irodalom ebben az időszakban forrt össze véglegesen egységes komplexummá.

[1] Lenin: A párt szervezete és a pártos irodalom. Lásd *Lenin* Művei. 10. köt. Szikra 1954. 35. old.

A forradalmi valóság erőteljes és magasrendű virágzásra indította a költészetet. Ezt a virágzást a verskultúrának a forradalmat megelőző években végbemenő rohamos fejlődése készítette elő — olyan nagy költők léptek fel akkor, mint Blok, Brjuszov, Belij és a fiatal Majakovszkij —, de a forradalom új, jóval gazdagabb és ragyogóbb fejezetet nyitott az orosz költészet fejlődésében.

Alekszandr Blok már 1918 januárjában a „Tizenkettő" című poémával reagált a proletárforradalomra. E mű nemcsak témájával és eszméjével, hanem művészi formájával is mintegy előrevetítette az orosz költészet további fejlődésének tendenciáit. A költemény képvilága egyesíti az emelkedett szimbolikát a színes, de nem kiszínezett, nem szépített hétköznapisággal, ritmusából magasztos forradalmi himnuszok és pergő agitációs versek visszhangja csendül ki. A proletárosztagok „hatalmas léptei" jeges szélrohamokkal, az elemek tombolásával olvadnak össze. Blok ez idő tájt „Szkíták" címmel egy másik jelentős művet is írt. Ebben két világ összecsapását ábrázolja: a régi Európáét és az új Oroszországét, amely mögött felemelkedik az ébredő Ázsia.

Az akmeista költők útjai élesen elválnak egymástól. N. Sz. Gumilev ellenséges erőt lát a felkelt munkásokban, néhány kései költeményében a teljes reménytelenség hangulatát fejezi ki, a neoszimbolizmusba menekül. Ugyanekkor Sz. M. Gorogyeckij és V. I. Narbut belép a kommunista pártba, s a forradalmi évek hősi küzdelmeit énekli meg, Anna Ahmatova pedig a mély belső felindultságot a klasszikus forma nyugalmával párosító költeményeiben a korszak tragikus ellentmondásait igyekszik megragadni. Az akmeistákhoz közelálló M. A. Kuzmin megmaradt az esztétikai illúziók kérészéletű világában.

Jelentékeny szerepet játszottak ezekben az években a futurizmus irányzatához tartozó költők. Velemir Hlebnyikov, aki arra törekedett, hogy lehatoljon a népnyelv forrásaihoz, s a költői beszéd eladdig ismeretlen lehetőségeit tárta fel, elragadtatott hangú himnuszokban énekelte meg a nép győzelmét („Éjszaka a Szovjetek előtt" című poéma), amelyben azonban csak valamilyen ösztönöselemi erejű „sztyenka-razini" principiumot lát.

A húszas évek elején sok, az októberi forradalom előtt ismeretlen vagy alig ismert jelentős név tűnik fel a szovjet költészetben. Nyikolaj Aszejev Majakovszkij küzdőtársa volt, és sok tekintetben művészi rokonság fűzte hozzá (feszült érdeklődés a szavak élete iránt, új ritmusok keresése), de emellett megtalálta saját egyéni költői hangját, amely pregnánsan jut kifejezésre „Lírai visszavonulás" című poémájában (1925). A húszas években lépett fel Szemjon Kirszanov és Nyikolaj Tyihonov is. Tyihonov balladáiban és lírájában („Horda" című kötet, 1921; „Sör" című kötet, 1923) a hősi-romantikus irányzat jelentkezett. A polgárháború heroizmusa lett M. A. Szvetlov és M. Sz. Golodnij költészetének vezető motívuma. V. V. Kazin munkásköltő lírájának fő témája a munka romantikája. Zaklatott és élénk költői kifejezésmód, a történelem és a jelenkor közötti kapcsolatkeresés jellemzi P. G. Antokolszkij ekkori műveit. Kiemelkedő helyet foglal el a szovjet költészetben Borisz Paszternak. E. G. Bagrickij a forradalom és a szabad munka romantikáját énekelte meg („Ének Opanaszról", 1926; „Délnyugat", 1928; „A győzők", 1932). Verseiben szervesen eggyéolvad az eleven élet érzékletesen anyagi megragadása a fennköltálmok pátoszával. A húszas évek végén Bagrickij a konstruktivistákhoz csatlakozott; ezek vezető alakja I. L. Szelvinszkij volt, aki erőteljes, egyéni színezetű műveket alkotott („Szőrmeker. Váll." és „Uljaljajev-mozgalom" című poémák, 1927, illetve 1928; számos kisebb vers). A konstruktivistákhoz csatlakozott N. N. Usakov és V. A. Ługovszkoj is.

A húszas évek legvégén vonja magára a figyelmet A. A. Prokofjev eredeti, erőteljes képvilágú költészete, amely az észak-oroszországi folklór és népnyelv talajából sarjadt, valamint N. A. Zabolockij kulturált, intellektuális lírája („Hasábok"). Hosszú hallgatás után új fellendülés következik be Oszip Mandelstam költészetében.

Vlagyimir Majakovszkij
Fénykép. 1922

A szovjet költészet egyik legnagyobb, világirodalmi jelentőségű egyénisége Vlagyimir Majakovszkij. Pályája a futurizmus jegyében indult, de az októberi forradalom mélyreható fordulatot hozott költészetében. Bloktól eltérően ő nemcsak „meghallani", hanem „csinálni" is tudta a forradalmat. „Balra át!" című versével kezdve (1918) egész sor nagy művet ír, amelyekben páratlan teljességgel és erővel szól „a korról és önmagáról". Művei műfajilag és tematikailag rendkívül széles skálájúak: a „Szeretlek" (1922), az „Erről" (1923) című poémák és a „Levél Tatjána Jakovlevához" (1928) utolérhetetlenül bensőséges lírájától a krónikás hangnemig („150 000 000", 1920) és az újító „dokumentum-eposzig" („Csudajó!", 1927); az emelkedetten hősi, tragédiai hangvételű poémáktól („Vlagyimir Iljics Lenin", 1924; „Teli torokból", 1930), az 1928-as „portréköltemények" szatirikus szarkazmusáig („Az oszlop", „A talpnyaló", „A pletykás" stb.); a „Roszta-kirakatok" (1919—1921) friss aktualitásától „Az ötödik Internacionálé" (1922) utópizmusáig. De Majakovszkij mindenütt megőrzi világérzésének teljességét; lírája eposszerű, eposzait át- meg áthatja a líra; szatírája sajátosan heroikus, és heroizmusában sem feledkezik meg a „szenynyesen kisszerűről". A költő mindig és mindenütt „a korról és önmagáról" beszél; műveiben szerves egységben, csorbítatlan gazdagságában fejeződik ki a forradalmi korszak a maga nagyszerűségében és bonyolult ellentmondásaival — és a költő eleven személyisége, „csupa szíve".

Mindezt Majakovszkij a maga egyedülálló képi erejével jeleníti meg, amely egyesíti magában a hiperbolát és a dokumentalizmust, a szimbólumot és a nyers tárgyiasságot. Csodálatos költői nyelve magába gyűjti és szerves egésszé olvasztja a nagygyűlési szónoklatok, az ősi folklór, az újságtudósítások, a szemléletes népnyelv, a tudományos értekezések és a köznyelv kifejezéskészletét. Utánozhatatlan verseinek ritmikai-intonációs felépítése is, a kiáltásként ható „kiemelt szavakkal", az induló-ritmusokkal, vagy az éppen ellenkező hatású, szokatlanul hosszú sorokkal, amelyeket a költő mintegy a gyakorlott szónok lélegzés-technikájára épített.

A másik kimagasló szovjet költő, Szergej Jeszenyin életműve egyetlen lírai vallomás, melyben kendőzetlen őszinteséggel tárulnak fel azok a tragikus ellentmondások, amelyeknek a költő lelke gyújtópontja volt. Jeszenyin költészete a mozdulatlan álomba dermedt paraszti Oroszországról szól, amely eggyéolvad a természettel, tele van „kimondhatatlan állatisággal", arról az emberről, akinek jellemében a zsivány vakmerősége türelemmel és szelídséggel párosul. A falusi „látomások", amelyek Jeszenyint rövid élete során végigkísérték, attól kapnak különös erőt és ragyogást, hogy a költő a paraszti tengődéstől távol, a lármás, ellenséges városban váltja be őket a szavak aranyára, a városban, amelyet oly sokszor elátkoz s amely mégis magához vonzza őt. Jeszenyin patetikus, elvontan romantikus versekben üdvözli Októbert („Égi dobos"), de a forradalmat is úgy fogadja, mint a paraszti Megváltó eljövetelét; költészetében az isten elleni lázadás motívumai váltakoznak

a falusi idill dicsőítésével („Inonia"). A város és a falu elkerülhetetlennek érzett összecsapását Jeszenyin mélyen személyes drámaként éli át („Én vagyok a falu utolsó költője...", „Titokzatos és ősi az én világom"). Az új, ipari Oroszországot „vasvendégnek" érzi, vastalpakon robogó könyörtelen vonatnak, amely legyőzi a falut, a „pej csikót". A költőnek a bohémvilágba való belesodródása felerősítette műveiben a kilátástalan reménytelenség, a keserűség motívumait; végletes hangulatváltások jellemzik a vallásos alázat és az alkoholmámor között („Trerjadnyica", „Egy csavargó vallomása"). A lírai hősben homályossá lesz, elmosódik a falut, a szülőföldet éneklő szelíd, aranyhajú pásztorfiú arca, s előtűnnek egy utcai léhűtő vonásai, akit belsőleg üressé tett a pénzen kapható szerelem, aki részeg tivornyákon őrli fel testét és lelkét. A kietlen, idegen világban ránehezedő magánynak, otthontalanságnak páratlan őszinteséggel ad hangot a költő a „Csapszékek Moszkvája" című versben és a „Pugacsov" című áttételesen történelmi poémában (1921). A veszteségek poézise hatja át lírai ciklusát („Hadd igyék más", „Féktelen dicsőségű fiatal éveim"), melyhez a dallamos-színpompás „Perzsa motívumok" (1925) csatlakoznak. Jeszenyin legnagyobb alkotásai — a „Hazatérés a szülőföldre" és a „Szovjet-Oroszország" című versek, az „Anna Sznyegina" című poéma (1925) — arról tanúskodnak, hogy lázas törekvés élt benne az új valóság megértésére, szeretett volna közelebb kerülni hozzá és megénekelni azt. Az „Anna Sznyegina" a maga „egyszerű" művészetével közeledést mutat a szó puskini világossága és tisztasága felé, távolodást Jeszenyin korai verseinek metaforákkal és ornamentikával túltelített kifejezésmódjától.

Szergej Jeszenyin
Fénykép. 1924

MAKSZIM GORKIJ

A fiatal szovjet irodalom fejlődése szempontjából óriási jelentőségük volt Makszim Gorkij alkotói tapasztalatainak. Az októberi forradalom lehetővé tette Gorkij számára, hogy új módon valósítsa meg több régi elgondolását. 1922—1923-ban megírta az „Egyetemeim"-et, önéletrajzi trilógiájának harmadik kötetét. 1925-ben jelent meg „Az Artamonovok" című regénye, s ebben az évben kezdett dolgozni a „Klim Szamgin életé"-n.

„Az Artamonovok"-ban és a „Klim Szamgin életé"-ben — Lunacsarszkij kifejezésével élve — „az évtizedek mozgó panorámája" tárul fel. Az írónak a múlt felé fordulását a jelen időszerű feladatai szabták meg. Epopeiái a művészet eszközeivel bizonyították a lezajlott forradalom történelmi szükségszerűségét; feltárták a forradalom forrásait és a népélet mélységeiben való érlelődésének egész folyamatát. „Az Artamonovok" egy polgári család három nemzedékének története. A legidősebb Artamonov, Ilja, az orosz eredeti tőkefelhalmozás korai alakjainak képviselője; tevékenységét valódi teremtő lendület jellemzi. De már az Artamonov-család második nemzedéke is

a hanyatlás jeleit mutatja, képtelen irányt szabni az élet mozgásának, erőtlennek bizonyul az élet feltartóztathatatlan sodrával szemben, amely az Artamonovok osztályának pusztulását hozza.

Rendkívüli monumentalitás és tágasság jellemzi a „Klim Szamgin élete" című négykötetes regényeposzt (alcíme: „Negyven év"). „A »Szamgin«-ban lehetőség szerint mindenről be akartam számolni, amit hazánkban negyven esztendő alatt átéltünk" — írta Gorkij írói elgondolásáról. Életre kel a regényben a Nyizsnyij Novgorod-i vásár, az 1896-os hodinkai katasztrófa, az 1905. évi „véres vasárnap", Bauman temetése, a moszkvai decemberi felkelés; e történelmi események a mű fő állomásaivá, a cselekmény csomópontjaivá válnak. A „negyven év" egyszerre negyven esztendeje az orosz történelemnek és Klim Szamgin életidejének: a regény Szamgin születése napján kezdődik és halála napján kellett volna véget érnie (a negyedik kötetet az író már nem tudta befejezni; az utolsó epizódok vázlatban maradtak fenn). Klim Szamgin, ez a polgári átlag-értelmiségi — „közepes értékű értelmiségi", ahogyan Gorkij nevezte —, a burzsoá értelmiség társadalmi vezetőszerep-igényeinek hordozója. Gorkij megfosztja dicsfényüktől ezeket az igényeket, feltárva az olvasó előtt Szamgin „tudatfolyamát". Ez a széttördelt, amorf tudat gyenge ahhoz, hogy megbirkózzék a külvilágból őt érő benyomások gazdagságával, hogy birtokba vegye, összekapcsolja és maga alá gyűrje őket. Szamgin úgy érzi, hogy szinte rárohan a viharosan fejlődő, számára szervesen ellenséges forradalmi valóság. Kénytelen látni, hallani és gondolatilag feldolgozni azt, amit nem akar sem látni, sem hallani, sem tudomásul venni. Szüntelenül védekezve az élet nyomásával szemben, megnyugtató illúziók után kapkod, és illuzorikus hangulatait elvvé avatja. De a valóság mindannyiszor könyörtelenül szétrombolja az illúziókat, és Szamgin az objektív igazsággal való szembekerülés súlyos pillanatait éli át. Gorkij a történelmi körképet egyesíti a hős belső önleleplezésével, amelyet a „rejtett szatíra" hangján ír meg.

Gorkij forradalom utáni átfogó tematikája műfajilag is változatos formákban jelentkezik: írt önéletrajzot, visszaemlékezést, irodalmi portrét. Az „Egyetemeim"-et 1922—1923-ban önéletrajzi elbeszélések követték („Az éjjeliőr", „A Korolenko-korszak", „A filozófia ártalmáról", „Első szerelmem"). 1924-ben jelent meg „Naplójegyzetek" című elbeszéléskötete, amely memoár jellegű anyagokon alapul. Később „Hogyan tanultam meg írni" és „Beszélgetések a mesterségről" című cikkeiben saját alkotói pályafutásából vett példákon tárja fel az írói mesterség problémáit. Önéletrajzi műveinek alaptémáját Korolenko általa feljegyzett szavai fejezik ki: „Néha azt hiszem, hogy sehol a világon nem élnek olyan sokrétű lelki életet, mint nálunk Oroszországban." A húszas évek önéletrajzi elbeszélései és az „Egyetemeim" fő gondolati problémái a következők: nép és kultúra, nép és értelmiség. Gorkij különös gonddal és figyelemmel törekedett arra, hogy megörökítse, az eljövendő nemzedékek számára megőrizze az orosz értelmiség legjobbjainak, a haladó kultúra hordozóinak ragyogó alakjait. Ebben az időszakban születik meg a gorkiji irodalmi arckép mint önálló műfaj. Gorkij kivételes művészi emlékezőtehetsége, amely a megfigyelések kimeríthetetlen tömegét tárolta, lehetővé tette számára, hogy megrajzolja Lenin, Lev Tolsztoj, Csehov, Korolenko, Blok, Leonyid Andrejev és sok más kiválóság irodalmi portréját. A gorkiji portré töredékes szerkezetű, apró részletekből, színfoltokból, vonásokból áll össze, mint a mozaik; az ábrázolt ember alakja szinte közvetlenül tapinthatóan kel életre ezekből a látszólag jelentéktelen részletekből és vonásokból, s az olvasó úgy érzi, mintha személyesen ismerné az illetőt. Lenin portréjában feleleveníti egész sor személyes tulajdonságát, mindennapi szokását, amelyekben — mint cseppben a tenger — visszatükröződik Lenin kivételes melegségű embersége, egyszerűsége, az, hogy soha nem volt áthatolhatatlan gát közte és bármelyik másik ember között. „Iljics magánál szinte él" — írta Krupszkaja Gorkijnak. Tolsztojról rajzolt kitűnő vázlatában úgy komponálja össze megfigyeléseit, hogy élesen kontrasztos szembeállításukból és összeütközéseikből kirajzolódjék „a XIX. század nagy emberei között a legbonyolultabb ember" arculata a maga ellentmondásos sokféleségében, hogy az olvasó teljesen maga előtt lássa ezt az „ember-orchestert", ahogyan Gorkij Tolsztojt nevezte.

Gorkij késői drámái bámulatosan mély jellemábrázolásukkal tűnnek ki. Különösen szépen példázza ezt a „Jegor Bulicsov és a többiek" (1932) és a „Vassza Zseleznova" (1935, második változat). E drámák főhősei rendkívül bonyolult és sokrétű jellemek, akikre nem alkalmazható semmiféle egysíkú definíció. Gorkij korábbi színműveiben ismeretlenek voltak az ilyen gazdagon hangszerelt, átfogó és nagy jellemek.

Gorkij a szovjet korszakban rendkívül változatos tevékenységet fejtett ki. Működött mint karcolatíró („A Szovjetunióban" című ciklus, amelyet 1928—1929-es országjáró körútjáról írt), fáradhatatlan publicista, szatirikus pamfletíró, irodalomkritikus, kezdő szerzők műveinek lektora, kulturális szervező. Gorkij kezdeményezésére születtek meg olyan összefoglaló kiadványok, mint a „Világirodalom", „A költő könyvtára", „A tizenkilencedik század fiatalemberének története", „A polgárháború története a Szovjetunióban", a „Nagy emberek élete". Gorkij minden megnyilatkozásában hangsúlyozta a kulturális hagyományok jelentőségét. Ez annál fontosabb volt, mert az új, szovjet kultúra építésének első esztendeiben igen gyakoriak voltak a múlt klasszikus öröksége elleni nihilista támadások.

A HÚSZAS ÉVEK PRÓZAIRODALMA

A húszas évek elején egész sor tehetséges próza- és drámaíró jelentkezik a „nagy" irodalomban: Babel, Bulgakov, Artyom Veszjolij, Zoscsenko, Vszevolod Ivanov, Lavrenyov, Leonov, A. G. Maliskin, N. N. Nyikityin, Pilnyak, Fagyejev, Fegyin, Furmanov, Solohov, Ehrenburg. Újra munkához kezdenek a régi mesterek is: Belij, Vereszajev, Alekszandr Grin, Prisvin, Szerafimovics, Szergejev-Censzkij, Alekszej Tolsztoj, Trenyov és mások. A korszak prózai műveire ugyanúgy a forradalmi romantika, az elvontság nyomja rá a bélyegét, mint a „kovácsok" verseire, vagy Majakovszkij „150 000 000"-jára.

Maliskin („Dair eleste", 1921) és Veszjolij („Lángoló folyók", 1923) szenvedélyes erejű tablóin a szinte teljesen személytelen tömeg áll az előtérben. A világforradalom eszméi művészi testet öltve a mű minden pórusát áthatják. Az írók, akiket magukkal ragad a tömegábrázolás, a forradalom forgószele, az első időben a nagy társadalmi földcsuszamlás elementáris jellegét csodálják (Vszevolod Ivanov: „Partizánok", 1921), vagy Blokhoz hasonlóan a „szkíta" és a lázadó muzsik princípium győzelmét látják a forradalomban (Pilnyak „Meztelen esztendő" című regénye, 1921). Csak később jelennek meg olyan művek, amelyek bemutatják a vezető által vezetett tömegek forradalmi átalakulását (Szerafimovics: „Vasáradat", 1924), a polgárháború hőseit formáló tudatos proletárfegyelmet (Furmanov: „Csapajev", 1923), és pszichológiai mélységgel ábrázolják a népből jött embereket.

A polgárháború és az intervenció korszaka kivételes helyzetet teremtett az írói alkotás számára is. Úgy látszott, hogy a művészek már nem tudják követni a száguldó eseményeket. Vigyázniuk kellett arra, hogy el ne ragadja őket az események tisztán külső oldala. „Csak a forradalom patáinak robogását halljuk, de nem ismerjük a szívét" — mondotta A. Sz. Nyeverov, a tehetséges humanista író az akkori évek számos „szuperforradalmi" művéről. Nyeverov munkásságának megkülönböztető vonása éppen az volt, hogy meg akarta hallani ennek a „szívnek" a dobogását, meg akarta érteni a szeme előtt változó és újjászülető emberek jellemében, beállítottságában, legbensőbb természetében lezajló mély változásokat. Műveinek fő témája az emberi lélek legjobb tulajdonságainak megőrződése és gyarapodása a pusztulás, az éhínség, a háború kemény megpróbáltatásai közepette. „A bőség városa" (1923) című kisregényét az a fajta humanizmus hatja át, amely nem merül ki a puszta részvétben, a tehetetlen panaszkodásban a kor kegyetlensége fölött, hanem aktívan változik, hozzáнő, alkalmazkodik az új körülményekhez, és szándéktalanul, mintegy önmagától születik újra minden egyes epizódban.

1921-ben Lenin kezdeményezésére A. K. Voronszkij kritikus szerkesztésében megindult

a „Krasznaja Nov" című irodalmi, művészeti, társadalmi és politikai folyóirat. A lap jelentős irodalmi centrummá vált, amely csoport-hovatartozásuktól függetlenül tömörítette a tehetséges szovjet írókat. Sok írást közölt Gorkijtól, Furmanovtól, más nagy íróktól és fiataloktól egyaránt.

A húszas évek irodalmi életében nagy szerepet játszott a Szerapion-testvérek elnevezésű fiatal írócsoport (az elnevezést E. T. A. Hoffmantól vették). Idetartozott L. N. Lunc, Fegyin, Vszevolod Ivanov, Zoscsenko, N. N. Nyikityin, V. A. Kaverin, Tyihonov, M. L. Szlonyimszkij stb. Teoretikusuk, Lunc, a politikamentes művészet elvét hirdette. A „Szerapion-testvérek" műveit azonban aktív közéleti állásfoglalás, a forradalom igenlése jellemezte. Vszevolod Ivanov polgárháborús témájú írásaiban eleven, tragikusan élő mondanivaló tárul fel: egész falvak pusztulnak el, melyek harcra keltek Kolcsak ellen, vasszörnyek csapnak össze a parasztlovasság áradatával („tizenöt versztnyire hallatszik a lovak fújtatása"), a vér úgy ömlik, mint a víz. Ivanov a régi orosz hősmondák erejével, szinte szimbólummá sűrítve-általánosítva jeleníti meg a partizánok világát, a parasztsereg hatalmas erejét.

Konsztantyin Fegyin első elbeszélései az orosz vidék tespedő életét, a különcök és korlátolt nyárspolgárok fantasztikus világát ábrázolják a tragikum és a komikum határán mozogva („Puszta házhely" című kötet, 1923; „Narovcsati krónika", 1925). Fegyin első regényét — „Városok és évek", 1924 — a mondatfűzés, a stílus, a szerkezet bonyolultsága jellemzi. Az író széles körképet fest a forradalomról, és ezen a háttéren ábrázolja a két szögesen ellentétes alakot: Andrej Sztarcevet, az akarat nélküli, puhány értelmiségit és a kommunista Kurt Vant, aki rettenthetetlen vasakaratával Vszevolod Ivanov komisszárjaira emlékeztet. A regény formai komponensei (a szeszélyes kompozíció, az időbeli ugrások, a több szálú cselekménybonyolítás; az elbeszélés menetének szatirikus háborúellenes vagy patetikus-romantikus kitérőkkel való megszakítása, a dinamikus cselekményszövés és mélyre hatoló jellemábrázolás párosítása) a szerzőnek azt a törekvését szolgálják, hogy érzékeltesse a forradalom száguldó viharát, amely minden akadályt elsöpör útjából. A művészet és a forradalom problémája körül forog Fegyin második regénye, a „Testvérek" (1928), amelyet szintén a formai kísérletezés jellemez.

Mihail Zoscsenko humoros novelláiban a városi kispolgárság színes és kissé lompos nyelve tör be az irodalomba. Érdeklődése a kispolgár lelkülete felé fordul, s ez fokozatosan áthatja saját lírai kitérőit, előszavait, önéletrajzi jegyzeteit, irodalmi eszmefuttatásait is. Mindez belső egységet ad Zoscsenko műveinek, lehetővé teszi, hogy a gondtalan humorizálás, anekdotázás, az „apróságok" felszíne alatt kíméletet és szeretetet kérjen a „kisembernek", olykor valódi tragikumot mutasson fel egy-egy látszólag jelentéktelen, komikus tucatsorsban.

Már korai műveiben is nagy művészként jelentkezett Leonyid Leonov („Buriga", „A petusihai áttörés", „Tutamur", 1922; a „Borzok" című regény első része, 1925). A nyomott, mozdulatlan paraszti élet és a városi „söpredék" ábrázolásával kezdte, majd a „Borzok"-ban az irodalmiaskodást, a harsány, külsőleges „muzsik"-ábrázolást a forradalom égető problémáinak realista írói feldolgozása váltja fel. A forradalom „felesleges embereivel" foglalkozik „Tolvaj" című regénye (1927). Mélyenjáró lélektani elemzést ad Mityka Veskinről, aki Októbert osztályok feletti, nemzeti forradalomként fogadja, nem találja helyét az életben, s végül elmerül a tolvajok világában. A főhős sorsa sötét háttér előtt bontakozik ki: az író komor színekkel festi az elesettség, a kitaszítottság kínjait, az ordító nyomort, a mindennapossá vált torzulásokat. Leonov „általános emberi" humanizmusát hamarosan a szovjet valóság fenntartás nélküli elfogadása váltja fel. „Megindul az erdő" című regényével (1930) új szakasz kezdődik az író munkásságában: azt a szigorú hősiességű küzdelmet énekli meg, amelyet az első ötéves terv „napszámosai" az évszázados „csend" ellen vívtak.

Az 1920-as évek szovjet irodalma a szakadatlan keresés és kísérletezés, a realista és modernista irányzatok harcai közepette fejlődött. Iszaak Babel munkásságában a modernizmus felé való el-

TACSANKA
M. B. Grekov. 1925

A. Tolsztoj és Solohov
Fénykép. 1934

tolódás jelentkezett, gyakran az „általános emberi", elvont humanizmus megnyilatkozásainak kíséretében. „Lovashadsereg" című novelláskötetében (1924) epizódokat örökít meg az Első Lovashadseregnek a fehérlengyelek elleni hadjáratából, az „Odesszai történetek"-ben pedig az útonállók tarka „királyságát" ábrázolja. A romantikus, igazságkereső és humanista Babel felfedezi a pozitív vonásokat Afonyka Bida lovaskozák durva alakjában, sőt még Benya Krik, a „király" jellemében is. Hőseit vonzóvá teszi belső integritásuk, természetességük. Babel mozaikszerű ábrázolásmódja azonban gyakran öncélúvá válik, az események leírása közben olykor elvész az életigenlő, forradalmi irányzatosság.

A szovjet irodalom fejlődésének fő irányától való elhajlás jellemezte Mihail Bulgakov munkásságát is, aki rendkívül érzékenyen reagált a NEP-korszak ellentmondásaira. „Végzetes tojások" című kötetének (1925) elbeszélései — melyeket Gorkij „éleselméjűen és ügyesen" megírt műveknek ítélt — félreérthetetlenül mutatják, hogy az író elvileg helytelenül látja a szovjet társadalmat, noha ugyanabban az évben kiadott „Fehér gárda" című regénye a fehér mozgalom pusztulásra ítélt voltát ábrázolta.

Nem minden „útitárs" író fogadta el tehát egycsapásra és maradéktalanul az új valóságot. Az irodalmi értelmiség egy részének átnevelése hosszú és türelmes munkát igényelt. Ugyanakkor azonban a különböző irányzatú írók többsége már aktívan kiállt a győztes nép vívmányainak védelmében.

Alekszej Tolsztoj munkássága a szovjet valósághoz való gyors közeledés, a szovjet eszmények elfogadása jegyében fejlődött. Regényciklusban leplezte le az emigrációt: „Ibikusz, avagy Nyevzorov kalandjai", „Fekete arany", „Kézirat az ágy alatt" stb. Bűnügyi és fantasztikus regényeiben

(„Kalandok egy volgai gőzösön", „Garin mérnök hiperboloidja"), melyekkel meghonosította e műfajokat a szovjet irodalomban, éles vonásokkal vázolja fel a jellemeket, erős iramú, feszült cselekményszövést, melodrámai jellegű effektusokat alkalmaz. „Kék városok" (1925) és „Vipera" (1927) című regényeit pesszimisztikus elemek, a forradalom spontán-romantikus szemlélete jellemzik. Tolsztoj alkotóerejének teljes kibontakozása későbbi műveihez fűződik: az „I. Péter" című történelmi regényhez (az első könyvet 1929-ben írta meg) és a „Golgota" című trilógiához (első része, a „Nővérek", 1919-ben jelent meg).

A húszas évek vége felé jelentős sikereket értek el a szovjet történelmi regény mesterei: J. N. Tinyanov („Nyesett szárnyak", 1925; „A követ", 1927), O. D. Fors („Kőbe öltözöttek", 1925), A. P. Csapigin („Sztyepan Razin", 1927). Egyedi jelenség Belij „Moszkva" című történelmi regénye (1925), amely a századforduló moszkvai értelmiségének életét ábrázolja a szimbolista próza eszközeivel.

A húszas évek szovjet irodalmának különböző stílusai között sajátos színfolt a romantikus ábrándozó Alekszandr Grin munkássága. Ez a maga nemében egyedülálló író „Bíborvörös vitorlák" című kisregényében (1921), „Hullámfutó" című regényében (1926) és nagyszámú novellájában poétikusan átformálja a valóságot, láthatóvá teszi „a titkok csipkéjét a hétköznapiság fátylán".

Az immár történelemmé váló polgárháború témáit fokozatosan kiszorítja a városi és a falusi munka ábrázolása. Az ipari munka írói feldolgozásának úttörői Fjodor Gladkov („Cement", 1925) és N. N. Ljasko („Nagyolvasztó", 1926). Az új faluban zajló folyamatokat jeleníti meg Nyeverov könyvei után L. N. Szejfullina „Asszonysors"-a (1924), Fjodor Panfjorov „Bruszki" című regénytetralógiájának első kötete, a „Virágzó élet" és P. I. Zamojszkij „Bocskor"-a (1929).

A korszak egyik legérdekesebb műve, Jurij Olesa „Irigység"-e (1927) a harmonikus ember problémáját veti fel, szembeállítva a hatalmas élelmiszeripari kombinát igazgatóját, a „specialista" és „indusztrialista" Babicsevet az akaratnélküli álmodozóval, Nyikolaj Kavalerovval, akinek megadatott a világ művészi meglátásának képessége, de ahhoz nincs ereje, hogy cselekvően, alakítóan hasson erre a világra.

A fiatal szovjet próza sikereire árnyékot vetett az, hogy az orosz realizmus elismert mesterei, akik emigrációba vonultak, s az orosz klasszikus irodalom egyenes és kizárólagos örököseinek tekintették magukat, elvesztették művészi erejüket. Ez alól csak A. I. Kuprin és Ivan Bunyin művei képeznek kivételt.

A LÉLEKTANI ELEMZÉS ELMÉLYÜLÉSE

A húszas évek szovjet irodalma érzékenyen tükrözte vissza a kor ellentmondásait. Az új életforma eleinte számos íróban bizalmatlanságot keltett a városi és falusi burzsoá elemek átmeneti megélénkülésével kapcsolatban (V. G. Ligyin: „A renegát", Fegyin: „Transvaal"). Más írók, akik az erkölcsi problémák iránt voltak fogékonyak, hevesen ostorozták a szélsőségeket, a fiatalok egy részének komolytalanságát a szerelem és a család kérdéseiben. L. I. Gumilevszkij „Kutyasikátor"-a (1927), Sz. I. Malaskin „A hold jobboldalról" című műve (1927) éles vitákat robbantott ki a Komszomol-sejtekben és a sajtóban.

A húszas évek végén a szovjet prózaírók jellemző vonása volt, hogy a külsőséges ábrázolásmódról áttértek a tüzetes lélektani elemzésre, tovább fejlesztették a klasszikus hagyományokat, amelyek addig a háttérbe szorultak.

Kiemelkedő esemény volt a szovjet irodalomban Fagyejev „Tizenkilencen" című kisregénye (könyvalakban 1927-ben jelent meg). Mint sok más korábbi mű, ez a regény is a polgárháborúról szólt. Fagyejev azonban új módon nyúlt a témához. A regény mondanivalója a legmélyebben a bányászból lett partizán, Morozka alakjában jut kifejezésre. Fagyejev ebben az egyszerű emberben, aki első pillantásra minden bonyolultság nélkül valónak tűnik, hallatlanul feszült belső életet

tár fel, megmutatja az egészséges és a sötét ösztönök heves küzdelmét, az öntudat szárba szökkenésének nehéz folyamatát, egyszóval a szó igaz értelmében a „lélek dialektikáját". Az író e művében az elmélyült lélektani elemzés felé fordul, nemcsak a tolsztoji jellemábrázolási módszert, hanem olykor még a tolsztoji mondatépítkezést is felhasználva. A regény Fagyejevnek az ember erkölcsi problémái és erkölcsi arculata iránti különleges érdeklődéséről tanúskodik; a fiatal író szembefordult az ember — és kivált a forradalmi vezető — sematikus-racionalista ábrázolásával, amely akkor eléggé elterjedt volt.

A harmincas években Fagyejevben egy új regény elgondolása született meg, melyen ettől fogva egészen élete végéig dolgozott, s melyet főművének tekintett. „Az utolsó udegé"-t az író átfogó történelemfilozófiai szintézisnek szánta. A polgárháború távol-keleti eseményeinek keretében az udege törzs példáján akarta megrajzolni az emberiség fejlődését az őskommunizmustól a jövő kommunista társadalmáig. A regény befejezetlen maradt; az elkészült első két részben az általános elgondolás még nem ölt maradéktalanul testet.

A FORRADALMI DRÁMA

A húszas évek második felétől kezdve a szovjet drámaírás tematikájában szilárd helyet foglal el a jelen. Nagy esemény volt V. N. Bill-Belocerkovszkij „Vihar" című színművének megjelenése (1925). A szerző annak bemutatására törekedett, hogyan formálódott a forradalomban az új ember jelleme.

Komoly értékekkel gazdagította a húszas évek drámairodalmát Konsztantyin Trenyov munkássága. Írt népi tragédiákat („A Pugacsov-felkelés"), szatirikus vígjátékokat („Az asszony"), heroikus forradalmi drámákat („Ljubov Jarovaja", 1926). Ljubov Jarovaja, Koskin, Svángya alak-

Bulgakov: „Turbinék végnapjai". Kép a IV. felvonásból. A Művész Színház 1928. évi előadása
Fénykép

jában plasztikusan ölt testet a forradalom igenlése, a polgárháború viharában született új ember hősiessége. Borisz Lavrenyov „Leszámolás" című színműve (1927) a forradalom képeit, a forradalomnak a népből jött aktív résztvevőit és a régi értelmiség differenciálódását mutatja be.

Trenyov „Ljubov Jarovajá"-ja, Vszevolod Ivanov „14—69-es páncélvonat"-a, Bulgakov „Turbinék végnapjai"-ja, Lavrenyov „Leszámolás"-a korszakos jelentőségű a szovjet drámaírás történetében. A szovjet drámába benyomul a szocializmusért vívott harc problematikája, amely a legváltozatosabb stiláris eszközökkel nyer megfogalmazást. Ugyanezt a harcot ábrázolja — csakhogy békés viszonyok között — B. Sz. Romasov „szatirikus melodrámája", a „Krivorilszk végnapjai" (1926), V. M. Kirson „Zúgnak a sínek" című publicisztikus jellegű színműve (1928), A. M. Fajko „Aktatáskás ember"-e (1928) — Olesa „Irigység"-ének színpadi átdolgozása —, A. A. Afinogenov „A különc" című lírai drámája (1929) stb. Bulgakov, aki most csaknem teljesen a drámaírással jegyezte el magát, éles szatírában ostorozza a nepmanok és az elzüllött „felelős vezetők" életformáját („Zojkin lakása"), kigúnyolja a művészet leegyszerűsítő, „kincstári" szemléletét („A lángvörös sziget"), különböző korok történelmi anyagán boncolgatja a művésznek a társadalomban elfoglalt helyzetét („Jámborok szolgasága", „Az utolsó napok").

A szovjet színház fejlődése szempontjából különös jelentőségük volt ebben a korszakban Majakovszkij színpadi alkotásainak. Majakovszkij merész, újító dramaturgiája a legkülönbözőbb művészi eszközök szabad felhasználására épült, a mindennapi élet realisztikus rajzától a fantasztikus jelképekig és a montázsig. A „Buffó-misztérium"-ban, a „Gőzfürdő"-ben, a „Poloská"-ban Majakovszkij egyszerre szatíraíró, lírikus és politikai propagandista. A színpadon felvonultatja az elmaradott kispolgárt, a bürokratát (Priszipkin), a kommunista holnap emberét (a „foszforeszkáló asszony"), s lépten-nyomon megszólal ő maga is. Majakovszkij dramaturgiai kísérletei, amelyek újat kereső felépítésükben közel állnak Brecht drámáihoz, hatással voltak az európai színház későbbi fejlődésére is.

A HARMINCAS ÉVEK PRÓZÁJA

A harmincas évek irodalma átfogóan tükrözte vissza az életnek a tömegek aktív tevékenysége, alkotó munkája nyomán bekövetkező átalakulását. Az írói ábrázolás tárgyává lesznek a gyáróriások, az átalakulóban levő falu, az értelmiségben lejátszódó mély változások. A periódus végén megerősödik az írók érdeklődése a honvédelem, a hazafiság témája iránt, melyet a jelenről szóló és történelmi tárgyú művekben is feldolgoznak.

A sztálini személyi kultusz káros hatása az irodalmat sem kímélte. Sok tehetséges író — köztük Kolcov, Kirson, Babel, Jasieński — esett áldozatul teljesen indokolatlan megtorló rendszabályoknak. A személyi kultusz légköre sok író alkotóerejét megbénította. Ennek ellenére a szovjet irodalom, lépést tartva a szocializmust sikeresen építő szovjet néppel, jelentékeny eredményeket ért el.

Alekszej Tolsztoj ebben az időben fejezi be „Golgota" című regénytrilógiáját, amely az értelmiség sorsát ábrázolja a forradalomban. Tolsztoj több szálú cselekményszövéssel, nagyszámú új szereplő — mindenekelőtt Lenin — felvonultatásával mutatja be azokat a különböző utakat, melyeken hősei eljutnak ahhoz a felismeréshez, hogy bensőleg részesei a körülöttük zajló eseményeknek. A bolsevik Tyeleginnek életeleme a forradalmi vihar. Kátya és Dása nem találják meg helyüket egycsapásra és egyszerűen az új életben. A legnehezebb Roscsin sorsa, de végül ő is megérti a forradalom humánus céljait. Tolsztoj mind a teljes élet megragadásának síkján, mind a lélektani ábrázolás síkján kitágította a realista regényeposz lehetőségeit, sokszínű és nagy tematikai gazdagságú művet alkotott. A trilógia második és harmadik részében az akkori Oroszország szinte valamennyi rétegének képviselői felvonulnak, a munkásoktól (a bolsevik Ivan Gora) a túlfinomult fővárosi dekadensekig.

A falun lezajló mély változások ihlették Panfjorov nagyszabású regényciklusát: „Virágzó élet", „Napfényes mezők", „Megindulnak a traktorok", „Aratás" (1928—1937). Panfjorov nagy tudással és művészi erővel ábrázolta a közösségi princípiumnak a parasztság kistulajdonosi ösztönei feletti győzelmét.

A történelmi tematikában nagy helyet foglaltak el a viharos népi megmozdulások (V. J. Siskov „Jemeljan Pugacsov" című regényének első része, Csapigin „Munkátlan emberek" című regénye), de még inkább előtérbe került a kimagasló személyiség és a történelmi folyamat viszonyának problémája. Fors megírja „Ragyiscsev" című trilógiáját (1934—1939), Tinyanov az „Arina meg a líceum" című regényt (1936), V. G. Jan a „Dzsingisz kán"-t (1939). Alekszej Tolsztoj egy egész évtizedig dolgozik az „I. Péter"-en. Nagy Péter történelmi igazát abban látja, hogy tevékenységének iránya egybeesett a történelmi fejlődés objektív menetével, s a nép legjobb képviselői támogatták.

Az elbeszélő próza kiemelkedő alkotásai közé tartozik Siskov „Zord-folyó" című regénye, amely Szibéria forradalmi fejlődését ábrázolja a XX. század elején.

A harmincas évek prózájára (különösen az évtized első felében) erősen hatással volt a karcolat. A karcolat-műfaj rohamos fejlődése párhuzamosan halad a nagyepika fejlődésével. „A karcolatoknak ez az áradata — írta Gorkij 1931-ben — irodalmunkban eddigelé ismeretlen jelenség." A karcolatok témájául szolgál az ország iparosodása, az ötéves tervek nagysága és szépsége — olykor az ötéves tervek szinte emberi alakot öltenek az írók tolla alatt. B. N. Agapov, B. A. Galin, Borisz Gorbatov, V. P. Sztavszkij, M. Iljin karcolatai szuggesztív erővel érzékeltetik az első ötéves tervek korának világát. Mihail Kolcov „Spanyolországi napló"-ja, ez a spanyol nép forradalmi háborújáról szóló karcolatsorozat, az új publicisztika iskolapéldája, melyben a realisztikus pontosság a kifejezési eszközök gazdagságával egyesül. Pompásak Kolcov tárcái is, melyekben a csípős humor a pamflet átható erejével és élességével párosul.

A harmincas évek számos jelentős prózai alkotása az íróknak a nagy ipari építkezéseken gyűjtött személyes élményeiből született meg. Marietta Saginyan a „Vízierőmű"-ben (1931), Gladkov az „Energiá"-ban (1938) a hatalmas vízierőművek építését festi. Valentyin Katajev a „Hajrá!"-ban (1932) dinamikus erővel ábrázolja Magnyitogorszk építői és a harkovi munkások versenyét. Ehrenburg alkotói fejlődésére nézve döntő jelentőségű volt az ötéves tervek gigászi építkezéseinek megismerése. Élményeit „A teremtés második napja" (1934) és az „Éjjel-nappal, éjjel-nappal" (1935) című regényekben dolgozta fel. Figyelmét elsősorban az kötötte le, hogyan változnak, növekednek naggyá az emberek a nehéz körülmények között végzett önfeláldozó munkában. Konsztantyin Pausztovszkij „Kara-Bugaz" című kisregénye (1932) a Kara-Bugaz-öböl természeti kincseinek birtokbavételéről szól. Ezeket a — bizonyos értelemben a karcolatból kisarjadt — műveket a pátosz, a felfokozott dinamikájú, feszült cselekmény, a világos és egyben emelkedett stílus jellemzi: az író így próbálja az olvasóban is felkelteni azokat az érzéseket, melyeket a heroikus valóság benne életre keltett.

Noha az írók — mint láttuk — átfogóan és plasztikusan ábrázolják az életben lejátszódó változásokat, az új építőinek a régi védelmezőivel való összecsapását, még mindig nem az új embert állítják műveik középpontjába. Katajev „Hajrá!"-jának „főhőse" a lendület. Az embernek az írói érdeklődés középpontjába kerülése nem megy máról holnapra.

Az új hős és az új pszichikum keresése jellemzi Leonov írói munkásságát a harmincas években. „Az üstökös" című regényében (1932) elmélyülten elemzi a szovjet embereket fűtő meggyőződést. A regény a fizikus Szkutarevszkij fejlődését kíséri végig: a tudós leküzdi önmagában az individualizmust, és felismeri az ötéves tervben való közreműködésének nagyszerű értelmét. Leonovnál a sziporkázó szellemesség utánozhatatlanul költői stílussal párosul, s ez létrehozza a cselekményben való természetes, szerves és aktív szerzői részvételnek a realizmusban új típusát, Szku-

M. V. Kuprijanov, Ilja Ilf, N. A. Szokolov, Jevgenyij Petrov, P. N. Krilov és A. G. Arhangelszkij
Fénykép. 1934

tarevszkij, aki bizonyos vonásokban eggyéolvad az egyes szám első személyben megszólaló íróval, eredeti és mély világszemléletű, erőteljes értelmiségi alak. „Út az óceán felé" című regényében (1936) Leonov kísérletet tett arra, hogy az új hőst a világméretű szociális megrázkódtatások hátterén ábrázolja.

A harmincas évek irodalmát a nehéz és hősies munkával együttjáró magabiztosság és öröm hatja át. Az élet sötét oldalai nem tűnnek félelmesnek: lenéző gúny tárgyává lesznek. Ilja Ilf és Jevgenyij Petrov 1931-ben adja ki „Az aranyborjú"-t, a második regényt Osztap Benderről (az első, a „Tizenkét szék", 1928-ban jelent meg). Ilf és Petrov e művében — melyben a „nagy kombinátor" másodszor is kudarcot vall a szovjet viszonyok között — immár teljes fegyverzetben, kiforrott alakban élvezhetjük ezt az új, szellemes és magvas, optimizmussal és finom humorral telített szatirikus stílust.

Nyikolaj Virta „Magány" című regénye (1935) a magányosság filozófiáját leplezi le. A regény egy lázadó kulák, a szovjethatalom magányos ellenségének pusztulását mutatja be. Borisz Levin a „Fiatalember" című regényben meggyőzően ábrázolja, hogyan omlanak össze egy fiatal értelmiségi karrierista tervei, aki a szocialista világgal szembehelyezkedve, a balzaci „élet-hódító" módszereivel próbál érvényesülni.

A szocializmus korában élő ember pszichológiájának elmélyült tanulmányozása gazdagabbá tette a realizmust. Az élénk színekkel megfestett, a publicisztikához közelálló epikus tablók mellett megjelennek olyan művek is, amelyek az emberi lélek legfinomabb rezdüléseit tolmácsolják

(R. I. Frajerman: „A nyílt tengeren"), feltárják az ember lelki gazdagságát (Mihail Prisvin „természetfestő" elbeszélései, Pavel Bazsov népköltészeti ihletésű uráli meséi).

Az új pozitív hős lélektani vonásainak fokozatos feltárása, a típus kialakítása a harmincas évek közepén meghozza gyümölcseit: olyan regények és elbeszélések születnek, amelyekben az írók erőteljes művészi eszközökkel és mély tudatossággal rajzolják meg az új társadalom építőjét.

Nyikolaj Osztrovszkij „Az acélt megedzik" című regénye (1935) valósággal az új erkölcs tankönyve volt. Hőse, Pavel Korcsagin, egyszerűen nem tudja elképzelni önmagát, életét a népnek az egyetemes boldogságért vívott harcán kívül. Súlyos megpróbáltatásokon át győzelmesen halad előre életútján a forradalmi mozgalomba való bekapcsolódástól addig a pillanatig, amikor az orvosoktól halálra ítélten eltaszítja magától az öngyilkosság csábítását, és megtalálja útját az életbe. Az egy hősre épített, szinte „harmadik személyű monológban" elmondott regény világhírre tett szert, Pavel Korcsagin sok ifjú nemzedék példaképévé lett.

Osztrovszkijjal egyidőben fejezte be főművét, „Az új ember kovácsá"-t Anton Makarenko. Ez a pedagógusnapló formájában megírt könyv arról szól, hogyan „egyenesednek ki" az elhagyatottság, otthontalanság által eltorzított fiatalok, hogy „kovácsolták át" a kiskorú csavargókat az 1920—1930-as évek munkatelepein. A nagy írói tehetségről tanúskodó műből a magát a közös ügy gazdájának, a történelem szubjektumának érző ember erkölcsi ereje sugárzik.

Jurij Krimov „A Derbent tankhajó" című regénye (1938) feltárja, milyen alkotó lehetőségek rejlenek a közösségben és az egyes emberben, ha tudja és érzi a maga értékét a szocializmusért vívott harcban.

A „nevelési regények" egyik legfőbb vívmánya a szocializmus erkölcsi alapjainak kidolgozása volt. A szovjet írók, megmutatva, hogyan kapcsolódik az egyszerű állampolgár a társadalom egészéhez, amelyen kívül hőseik nem is tudják elképzelni magukat, új pátosszal, a kollektivizmus pátoszával gazdagították a realizmust.

A harmincas években felvirágzott az ifjúsági irodalom is. Ragyogó ifjúsági művek fűződnek K. I. Csukovszkij, Szamuil Marsak, Alekszej Tolsztoj, Kaverin, B. Sz. Zsitkov nevéhez. Ezekben az években írta Katajev „Távolban egy fehér vitorla" című regényét (1935). A gyermeki lelkivilágot mesterien ábrázoló mű egy fiatal hős jellemének kiformálódását kíséri végig az 1905-ös forradalomban. Két, immár klasszikus ifjúsági mű, az „Iskola" (1930) és a „Timur és csapata" (1940) fémjelzi Arkagyij Gajdar legtermékenyebb évtizedét.

MIHAIL SOLOHOV

A fiatal szovjet irodalom viszonylag rövid idő alatt új, nemzetközi jelentőségű alkotókat adott a világnak. Közölük elsősorban Mihail Solohovot kell megemlíteni. A szovjet próza e kimagasló mesterének írói egyénisége a harmincas évek végére forrt ki teljesen. Ekkorra nagyjából már befejezte a „Csendes Don"-t, ezt a grandiózus epopeiát, melynek minden egyes szereplőjében ott lüktet az egész hatalmas kor, a régi és az új világ harca. Solohov művészi nagysága abban áll, hogy „emberi sorsokban" mutatja be a forradalmat, hogy hőseinek életútján minden egyes fordulat, megingásaik, érzelmeik egyszersmind egy bonyolult eszme kibontakoztatását jelentik, egy bonyolult eszméét, amely csakis így, a való élet, az emberi jellemek, magatartások, sorsok roppant szövevényében fejezhető ki. Így az átélt korszak tartalma úgy tárul fel, mint új szakasz az emberi tudat megváltozásában, átformálódásában. Lev Tolsztoj — különösen az utolsó művek („Hadzsi Murát") — hagyományait folytatva, Solohov egyszerű, erős embert helyez regényének középpontjába, aki szenvedélyesen keresi az igazságot és védelmezi az élethez való jogát. De a forradalomban szinte áttekinthetetlenül bonyolulttá váló élet a főhős egyéni jogát szükségszerűen összefüggésbe hozza, szembesíti egy magasabb rendű princípiummal, a kizsákmányolói ellen harcra kelt nép jogával. Grigorij

Meljehov és szerelmese, Akszinya sorsa ily módon középpontjába kerül az összecsapó ellentmondásoknak, melyekből nincs békés kiút, s melyekkel a különálló, elszigetelt emberi személyiség, legyen bármily gazdag és értékes is, nem tud megküzdeni, fölébük kerekedni. Solohov bámulatos éleslátással és egyszerűséggel, mindent észrevéve, és semmit el nem hallgatva rajzolja meg főhőseinek elkerülhetetlen bukását; elbukásukat éppen akkor, amikor — úgy tűnik — lelkierejük és életbölcsességük csúcsára értek.

Solohov még egy nagy művet írt ezekben az években. A „Feltört ugar" című regény első része a paraszti tömegek életének döntő eseményéről, a kollektivizálásról szól. Solohov itt sem enged az írói ábrázolás szigorú hitelességéből; tiszta és biztos szemmel látja meg az élet valamennyi ellentmondásos oldalát. Solohov írói eszméje itt is elválaszthatatlanul összefonódik a kolhozmozgalom szervezőinek bonyolult és nehéz emberi sorsával. Solohov határozott vonásokkal és egyben árnyaltan rajzolja meg Davidovot, a pityeri munkást, ezt a szigorú aszkétát és álmodozót; Makar Nagulnovot, a rögtöni forradalom hívét, a megindítóan tisztalelkű ábrándozót, egyben kérlelhetetlen elvhűségű pártmunkást; és végezetül a nyugodt, óvatos, a kolhozépítés ügye iránt határtalanul odaadó Andrej Razmetnovot.

A HARMINCAS ÉVEK KÖLTÉSZETE

A harmincas évek költészete folytatta az előző évtized hősi-romantikus irányzatát. A lírai hős a forradalmár, a lázadó, a kor lendületétől megittasult álmodozó, aki a holnap felé tör, az eszmékért és a munkáért lángol. A költészet romantikája mintegy magába foglalja a tényekhez való vonzódást is. Aszejev: „Majakovszkij" (1939), Tyihonov: „Dalok Kahetiáról" (1935), Lugovszkoj: „A sivatag és a tavasz bolsevikjainak" (1930—1933) és „Élet" (1934), Bagrickij: „A pionír-lányka halála" (1933), Kirszanov: „A te poémád" (1938) — megannyi egyéni hangvételű, de a forradalmi pátoszban rokon példája ez évek szovjet költészetének.

A költészetben egyre erőteljesebben csendül fel a paraszti tematika, a maga sajátos ritmusaival és hangulataival. P. N. Vasziljev élénk és plasztikus képeket fest a falun folyó elkeseredett küzdelemről. Alekszandr Tvardovszkij „Nekeresdország" (1936) című poémájában a paraszti millióknak a kolhozok felé tett fordulata tükröződik. A költő szélesen áradó epikus kedvvel mesél Nyikita Morgunokról, aki hiába keresi Nekeresdországot, a boldogság földjét, és végül a kolhozmunkában találja meg a boldogságot. Tvardovszkij verselési formája és költői elvei korszakos jelentőségűek a szovjet poéma történetében. A népköltészettel rokon tvardovszkiji vers részben visszatérést jelentett az orosz klasszikus hagyományokhoz, de lényegesen gazdagította is azt. A népi stílus kötetlen szerkezettel párosul, a cselekményt át- meg átszövik az elmélkedések, a költő gyakran közvetlenül szól az olvasóhoz. Ez a külsőleg egyszerű forma tartalmilag, gondolatilag rendkívül befogadóképesnek bizonyult.

Felvirágzik a népköltészettel szoros kapcsolatban álló lírai dal műfaja is (M. V. Iszakovszkij, V. I. Lebegyev-Kumacs). Megkapó őszinteségű lírai verseket írt M. I. Cvetajeva, aki ráébredve, hogy idegenben nem lehet élni és alkotni, a harmincas években hazatért. Az időszak végén a szovjet költészetben tekintélyes helyre nyomulnak előre az erkölcsi kérdések (Sz. P. Scsipacsov).

Az 1930-as évek szovjet költészete nem alakított ki külön új rendszereket, de érzékenyen reagált a társadalom lelki életére, megjelenítve a nép hatalmas szellemi fellendülését és teremtő lelkesedését.

A HARMINCAS ÉVEK DRÁMAÍRÁSA

A szocialista társadalom szellemi életének gazdagsága alapul szolgált a drámai műfaj gazdagodásához. A harmincas évek legtöbb színművének témája: a forradalmi igazság győzelméért vívott népi küzdelem pátosza. A drámaírók továbbra is keresik a kifejezőbb formákat, amelyek tel-

PETROGRÁD VÉDELME
A. A. Gyejnyeka. 1928

jesebben adják vissza az új tartalmat. Vszevolod Visnyevszkij úgy építi fel „Optimista tragédiá"-ját (1933), mint hősi kantátát a forradalmi flottáról, mint tömegcselekvést „a való élet gigantikus folyamának" bemutatására. A szereplők (a matrózok, a komisszárnő) pontos szociális jellemzése csak erősíti az írónak a cselekmény feletti hatalmát; a szerzői monológok őszinte és szenvedélyes publicisztikai stílusban íródtak.

Jelentős művekkel gazdagította a szovjet drámairodalmat Nyikolaj Pogogyin. Az „Arisztokraták"-ban (1934) mély lélektani hitelességgel ábrázolja a fehér-tengeri csatorna építésén dolgozó egykori bűnözők átnevelődését. 1937-ben jelent meg „Puskás ember" című színműve, a Leninről szóló trilógia első része. Lenin élesen és erőteljesen megrajzolt alakja mintegy fókuszként gyűjti magába a színpadon megelevenedő forradalmi tömegmozgalom értelmét és célját.

A. A. Afinogenov különböző kísérletek után („A távol", 1934; „Salud, España!", 1936) arra a meggyőződésre jutott, hogy a hagyományos színpadi enteriőr útján kell tovább haladni. A hagyományos formákat követő színműveit gondos lélektani elemzés, líraiság, az intonáció finomsága és az erkölcsi kritériumok tisztasága jellemzi. Ugyanebben az irányban haladt Alekszej Arbuzov is, aki Tánya Rjabinyina alakjában („Tánya", 1939) az új ember lelki szépségét rajzolta meg.

A SZOVJET IRODALOM SOKNEMZETISÉGŰ JELLEGE

A harmincas évekre végképp kialakult a soknemzetiségű szovjet irodalom egysége, egyike a szovjet irodalom ama kiemelkedő és elvi jelentőségű tulajdonságainak, amelyek az egész világirodalom fejlődése szempontjából is fontosak. A kommunista pártosság és a közös alkotói elvek alapján a történelemben először jött létre szoros alkotó szövetség eltérő történelmi hagyományokkal rendelkező nemzeti irodalmak között. A szovjet irodalom soknemzetiségű jellege a proletár internacionalizmus és a szocialista nemzetek közötti barátság elvein alapuló lenini nemzetiségi politika következménye és megnyilvánulása.

A szovjet irodalmak soknemzetiségű komplexumának kialakulása a szovjet népek történeti fejlődésének sajátosságait tükrözte vissza. A régi írásbeliséggel, gazdag hagyománykinccsel rendelkező irodalmak mellett (grúz, örmény, ukrán, tatár) ott voltak a fiatal irodalmak, azoknál a népeknél, amelyeknél csak az ősi folklór élt, de az írott szó még ismeretlen volt vagy gyermekcipőben járt (kalmükök, karélok, abházok, komik, az északi népek). Emellett az egykori cári Oroszország megalázott, megfélemlített és elnyomott határterületein a nemzeti megújhodási folyamat átmenetileg a burzsoá nacionalizmust is életre keltette (a neodzsadidizmus a türk irodalmakban stb.).

Ukrajnában és Belorussziában, ahol az irodalmi élet szorosan együtt fejlődött az oroszországival, s ahol a realizmus még a XIX. században döntő győzelmet aratott, viharos fejlődésnek indult a forradalmi romantikus költészet és az új regény. Az ukrán költészetben érdekes alkotók tűntek fel, akiknek alkotásaiban a forradalmi pátosz a nemzeti dalköltési hagyománnyal egyesül (V. N. Szoszjura, P. G. Ticsina, M. F. Rilszkij, M. Bazsan). Az ukrán prózát a romantikusan feszült cselekmény és a patetikus hangvétel jellemzi (A. V. Golovko, J. K. Szmolics). J. I. Janovszkij „Lovasok" címmel regényt írt a polgárháború hősi éveiről (1935). Alekszandr Kornyejcsuk színművei, „A hajóraj pusztulása" (1933) és „A nagy műtét" (1934), a szovjet forradalmi valósággal foglalkoznak.

Belorussziában a szocialista realista irodalom létrejötte elsősorban Jakub Kolasz és Janka Kupala nevéhez fűződik. A belorusz szovjet költészet a népköltészettel szoros kapcsolatban születik meg, nagy érdeklődéssel fordul az egyszerű dolgozó ember és a világ szocialista átalakulása felé. Kifejlődik a poéma műfaja (Petrusz Brovka). A prózában vezető helyet foglal el a nagyregény. Kolasz „Válaszúton" című epopeiájának első és második könyve (1921—1927) széles körképet rajzol a belorusz népnek a társadalmi felszabadulásért vívott harcáról.

A Kaukázusontúlon a harmincas években rohamos fejlődésnek indul a költészet. A grúz, az örmény és az azerbajdzsán költészet vezető alakjainak (T. J. Tabidze, Sz. I. Csikovani; J. A. Csarenc, N. J. Zarjan; Sz. Vurgun) témája az élet szocialista átalakulása. A Kaukázusontúl költőit a romantikus hevű átélés, a lírai intonációval párosuló publicisztikai pátosz, a keleti klasszikusokra visszanyúló világos asszociációk jellemzik. Fejlődik a regény is (L. Kiacseli, K. A. Lordkipanidze, Sz. J. Zorjan, M. Huszejn, Sz. Rusztam).

A közép-ázsiai köztársaságok és Kazahsztán költői a forradalmi költészet megteremtéséhez az ősi szájhagyományt használták fel, de a próza mind itt, mind a Volgamellék népeinél (tatárok, baskírok, csuvasok, udmurtok, mordvinok, marik, komik) az orosz klasszikus és szovjet irodalom döntő hatása alatt fejlődött ki. M. A. Auezov, Sz. Ajni, B. M. Kerbabajev, A. Tokombajev és T. Szidikbekov meghonosította a kazah és a közép-ázsiai irodalmakban az összetett, több szálon futó cselekményű regényeposz műfaját.

A szovjet népek irodalmának fejlődését két fő tényező határozta meg. Az egyik a népköltészeti hagyományok felhasználása; ez különösen a fiatal irodalmakban és ott volt erős, ahol a realizmus megszületése nagyjából együtt haladt az írott irodalmi nyelv kiformálódásával. A másik tényező az orosz klasszikus és szovjet irodalom hatása volt. Gorkij életműve — mint Auezov kazah író mondotta — a Szovjetunió valamennyi nemzetiségének íróira hatással volt.

Egyesült tehát a két elem, egyfelől a nemzeti hagyományok, másfelől az élenjáró forradalmi eszmék, melyeknek hordozója és közvetítője a szovjetorosz irodalom — s a harmincas évekre kialakult a szovjet irodalmak soknemzetiségű komplexuma.

2. SZÍNHÁZ

A szovjet színház folytatta és tovább fejlesztette a múlt legjobb demokratikus hagyományait, s egyben új szakaszt jelentett a nemzetközi színháztörténetben. A nép életével való szoros kapcsolata, kommunista eszmeisége és humanizmusa a szovjet színházat a kommunista párt aktív segítőjévé avatta az új társadalom emberének nevelésében.

A szovjet színház történetének első szakasza a forradalom és a polgárháború idejét öleli fel (1917—1920); ekkor kezdődik meg a színházügy szervezeti és eszmei-művészi átalakítása. A következő időszakot (1921—1932) a lázas kísérletezés, az új művészi stílus keresése, a szovjet színház alkotómódszerének kiformálódása jellemzi. 1932 és 1939 között a szovjet színészek és rendezők művészetében szilárdan gyökeret ver a szocialista realizmus módszere.

A szovjet színház az irányzatok és áramlatok bonyolult küzdelmében, az eszmeietlenség, az apolitikusság, a formalizmus, az esztetizálás, a sablonok elleni heves harcok tüzében formálódott ki. A szovjet színművészet fejlődésében olyan nagy, egymástól sokban különböző, olykor ellentétes művészek működtek közre, mint K. Sz. Sztanyiszlavszkij, V. I. Nyemirovics-Dancsenko, J. B. Vahtangov, V. E. Mejerhold, A. J. Tairov, A. D. Popov.

E folyamat szerves jellemzője volt a merész kísérletezés, a művészi formák sokfélesége, a stílusok és műfajok gazdag változatossága.

A SZÍNHÁZ A FORRADALOM ÉS A POLGÁRHÁBORÚ ÉVEIBEN

A szovjet kormány nyomban az októberi forradalom után több olyan intézkedést tett, amelyek eredményeképpen a színház végre valóban megnyílt a dolgozó tömegek előtt, és jelentékenyen megnőtt műveltségterjesztő és ideológiai nevelő jelentősége. Az útszéli bohózatokat és sekélyes rövid darabokat játszó magánszínházakat bezárták, a színházak műsorát megtisztították a művészietlen

szalon- és bulvárdaraboktól, s ezek helyét az orosz és külföldi klasszikusok legjobb művei — majd mellettük szovjet darabok — foglalták el. „A színházügy egyesítéséről" szóló 1919. augusztus 26-i rendelet, amelyet Lenin írt alá, kimondta, hogy a „hasznosnak és művészinek" minősülő színházak nemzeti vagyont képeznek és állami támogatásban részesülnek.

Már a polgárháború alatt egyre szorosabbra fonódott a színház kapcsolata az ország életével. Sok művészcsoport utazott a frontra, hangversenyeket, színielőadásokat rendeztek, s a vöröskatonák lelkes fogadtatásban részesítették őket.

A polgárháború, a zűrzavar, az éhínség okozta óriási nehézségek ellenére a színművészet iránti igény olyan erős volt, hogy országszerte százával keletkeztek az új színházak és színházi stúdiók. Egyedül Moszkvában több mint száz hivatásos színház játszott ebben az időben, amelyek a legkülönbözőbb művészi áramlatokat képviselték. Folytatták működésüket a régi realista színházak: a Kis Színház és a Moszkvai Akadémiai Művész Színház. Klasszikus előadásaik nagy tetszést arattak az új nézőközönség körében, amely most először találkozott a világ drámairodalmának remekeivel, méltó realista tolmácsolásban. Ezek a színházak azonban nem tudtak egyik napról a másikra átállni az új témákra, s ezért heves támadások érték őket az úgynevezett „baloldali színház" képviselői részéről, akik haladéktalanul meg akarták teremteni a harcos és időszerű, politikai-agitatív művészetet, az uj forradalmi formák művészetét. A „baloldali színház" hívei becsületesen a forradalom szolgálatára törekedtek, bátran elhajítottak mindent, ami a múltból maradt, elavult, konzervatív volt. Gyakran azonban arra is kezet emeltek, ami a régi művészetben élő és progresszív volt. Kellő tapasztalat és tudás híján őszintén úgy gondolták, hogy a realizmus elavult, túlélte magát, hogy az új, forradalmi művészet csak formalista lehet.

Sosztakovics, Mejerhold és Majakovszkij
Fénykép. 1929

A futuristák — N. N. Punyin, J. P. Annyenkov — a gépek kultuszát, a technicizmust hirdették a művészetben; a „feksz"-ek (a Fabrika Ekszcentricseszkovo Aktyera — Excentrikus Színész Stúdió — elnevezésű csoportba tömörült fiatal rendezők) a music-hall és a cirkusz excentrikus fogásait vitték be a színházba. Ugyanilyen gondolatok jelentkeztek a Proletkult-színházak tevékenységében. A Proletkult vezetői között számos egykori dekadens volt, ezek nihilista módon megtagadták a kulturális hagyatékot, és proletárkultúra címén filozófiai téren a machizmust, a művészet terén pedig a futurizmust hirdették. Ennek ellenére a Proletkult szervezetei kiterjedt hálózatának pozitív hatása is volt a munkástömegeknek a művészetbe való bevonása terén. A Proletkult színházi stúdióiban adták elő az első szovjet színdarabokat, A. A. Vermisev „Vörös igazság"-át és Szerafimovics „Marjaná"-ját.

A forradalmi pátoszt és szatírát párosító politikai agitációs színház eszméje a legpregnánsab-

J. B. Vahtangov
Fénykép

ban a Mejerhold által 1920-ban alapított moszkvai Első OSZSZSZK Színházban testesült meg. Mejerhold, aki az orosz színház kiemelkedő alakjai közül az egyik elsőként lépett be a kommunista pártba, 1918-ban, az októberi forradalom évfordulóján Moszkvában bemutatta Majakovszkij „Buffó-misztérium"-át. Az Első OSZSZSZK Színházban színre vitte Verhaeren „Hajnalok" című darabját (1920), és a „Buffó-misztérium" második változatát (1921). Mejerhold rendezői munkássága — minden ellentmondásossága mellett is — igen nagy jelentőségű volt; közelítette a színházművészetet a viharos forradalmi valósághoz.

A polgárháború alatt született meg a szovjet színházművészet új formája: a szabadtéri tömegjelenetek. A legjelentősebb ilyen játékok a következők voltak: „A Nagy Forradalom Pantomimje" (Moszkva, 1918. november 7.), „Színjáték a III. Internacionáléról" (Petrográd, 1919. május 1.), „A Téli Palota bevétele" (Petrográd, 1920. november 7.), „A munka és a tőke harca" (Irkutszk, 1921. május 1.). Ezek a sokszor több ezer szereplőt mozgató tömegelőadások, amelyekben a nép forradalmi lelkesedése, bő forrásként buzgó teremtő kezdeményezése fejeződött ki, a színművészet szükséges és hasznos politikai agitációs formáját képviselték. Azokban az években azonban néhány elméleti munka — többek között P. M. Kerzsencev „Teremtő színház" című könyve (1918) — azt bizonygatta, hogy a tömeglátványosságok rendezése az egyedüli helyes út a szocialista színház megteremtése felé. Gyakorlatilag ennek az álláspontnak az érvényesülése a színház mint művészet teljes felszámolására vezetett volna.

A SZÍNHÁZ 1921 ÉS 1932 KÖZÖTT

Az ország életében lezajlott változások a színházművészet stílusában is fordulatot tettek szükségessé. A plakátszerűen leegyszerűsítő, agitációs művészet, amely a polgárháborúban törvényszerűen született meg, betöltötte feladatát, és kiélte magát. A XII. pártkongresszusnak „A propaganda, a sajtó és az agitáció kérdéseiről" szóló határozata (1923) kitűzte azt a feladatot, hogy át kell térni „a gyűlési agitációról a tömegpropagandára", és a színházat fel kell használni „a kommunizmusért folyó harc eszméinek rendszeres tömegpropagandájára".

A valóság fejlődésének talaján a színházban is fordulat következett be a realizmus, az emberi jellemek és az események elmélyült megragadása felé. Ez a fordulat fokozatosan ment végbe, a legkülönbözőbb alkotói irányzatok vetélkedése, harca közepette. Ezt mutatja például a Művész

Gozzi: „Turandot". Kép az I. felvonásból. A Vahtangov Színház 1922. évi előadása
Fénykép

Színház stúdióinak fejlődése is. A belőlük kinőtt nagy színházi kollektívák (a Második Moszkvai Művész Színház M. A. Csehov vezetése alatt, a Vahtangov Színház, a Realista Színház) eszmei és művészi irányuk tekintetében erősen különböztek egymástól.

Mejerhold színháza továbbra is időszerű politikai-agitációs szatírákat tűzött műsorra (Sz. M. Tretyjakov: „Üvölts, Kína!" — 1926; Majakovszkij: „Poloska" — 1929; Majakovszkij: „Gőzfürdő" — 1930). Mejerhold szakadatlan kísérletezésével, a harsány, kiélezett színpadi megoldások keresésével kétségkívül gazdagította a színház művészi eszközeit, de olykor formalizmust szülő öncélúságba tévedt. Az új viszonyok között a „baloldali színház" képtelennek bizonyult arra, hogy elmélyülten ábrázolja a forradalom és a szocialista építés hőseit.

A fiatal szovjet színházak, amelyek a realizmus útjára léptek, sikeresen birkóztak meg a jelen témáival. A Moszkva Kormányzósági Szakszervezeti Tanács Színház bemutatta Bill-Belocerkovszkij „Vihar" című darabját, amely egy járási székhely harcos hétköznapjait ábrázolta a polgárháború alatt. A rendező, J. O. Ljubimov-Lanszkoj, és a főszereplők — A. N. Andrejev (a járási pártbizottság elnöke), V. V. Vanyin (Bratyiska), A. G. Kramov (Rajevics) nagy erővel keltették életre a párt szerény harcosainak hősiességét, mindennapi munkájuk és harcuk igaz romantikáját. Ez a színház a szovjet drámaírás lelkes propagálója lett, előadásaiban megelevenítette a polgárháború heroizmusát (A. Furmanova — Sz. M. Lunyin: „Csapajev", D. A. Furmanov—Sz. Polivanov: „Lázadás") és a munka frontjának hőstetteit (Gladkov: „Cement", Bill-Belocerkovszkij: „A föld mélyének hangja"). A színház vezetői világos és közérthető művészetre törekedtek, de olykor a sematizmus, a leegyszerűsítés hibájába estek.

Sokkal mélyebben oldotta meg az új feladatokat a Vahtangov Színház, amely a Művész Színház egyik stúdiójából jött létre. A stúdiót vezető nagy tehetségű rendező, J. B. Vahtangov, 1922-ben színpompás, ragyogó frisseséget és derűs életigenlést árasztó előadásban vitte színre Carlo Gozzi „Turandot"-ját. Vahtangov még abban az évben meghalt. A stúdió nehéz helyzetbe került; Vahtangov egyes tanítványai kanonizálni próbálták azokat a képzeletszerű, teátrális, ironikus megoldásokat, amelyek jól illettek Gozzi mesejátékához, de idegenek voltak Gogol vagy Osztrovszkij realista drámáitól.

1925-ben A. D. Popov rendezésében a Vahtangov-stúdió bemutatta Szejfullina „Asszonysors"-át. A regény színpadi feldolgozása azokról a változásokról szólt, amelyeket a forradalom vitt végbe a falusi emberekben, az egyszerű parasztlány, Virinyeja lelkében. A főszerepet J. G. Alekszejeva alakította mély belső átéléssel. Az új ember, a bolsevik Pavel Szuszlov hatására — az igaz és vonzó alakot B. V. Scsukin keltette életre — Virinyeja tudatlan nőből a forradalom harcosává fejlődik.

Az „Asszonysors" előadása Vahtangov elveinek alkotó megvalósulását jelentette, és nagy hatást gyakorolt a színház további fejlődésére. Noha egyes előadásokban még érvényre jutottak az esztetizálás és a formalizmus maradványai (például N. P. Akimov 1931-es Hamlet-rendezésében), a színház művészei egyre biztosabb érzékkel kapcsolták egybe a nagy kifejezőerőt és a nagyszerű színpadi formát az elmélyült valóságábrázolással.

Ezekben az években hozta meg első gyümölcseit a kommunista pártnak a régi akadémiai színházakkal szemben követett bölcs politikája. A Kis Színház, folytatva Scsepkin, Mocsalov, Szadovszkij hagyományait, a realizmus, a színpadszerűség, a markáns színészegyéniségek otthonaként fejlődött. 1926-ban a színház a jelenkor ábrázolására is vállalkozott: bemutatta Trenyov „Ljubov Jarovajá"-ját (az előadást I. Sz. Platon és L. M. Prozorovszkij rendezte). A tehetséges színészek mélyen realisztikus figurákat dolgoztak ki. Ljubov Jarovaját V. N. Pasonnaja játszotta, Koskin komisszárt P. M. Szadovszkij, Svángya matrózt S. I. Kuznyecov. Valódi népi-heroikus előadás volt ez, amelyben a főhősök sorsa szervesen eggyéolvadt a néptömegek sorsával, a forradalmi harc alakulásával.

Ugyanilyen korszakos jelentőségű volt Vszevolod Ivanov „Páncélvonat" című drámájának előadása 1927-ben, az októberi forradalom 10. évfordulóján a Művész Színházban (rendezők: Sztanyiszlavszkij, I. J. Szudakov és N. N. Litovceva). A híres színháznak az idősebb és a fiatalabb generációhoz tartozó színészeit szerves egységbe forrasztotta ez a hatalmas eszmei és művészi erejű előadás. A szibériai parasztból partizánvezérré nőtt Nyikita Versinyin hitelesen életszerű és egyben romantikusan emelkedett alakját V. I. Kacsalov formálta meg, meggyőzően dokumentálva, hogyan asszimilálódhat az új, forradalmi tartalom valósággal a művész húsává és vérévé. Versinyin hatalmas, monumentális alakja nem homályosította el Peklevanov forradalmi bizottsági elnök erőteljes és sokrétű figuráját. Alakítója, a fiatal N. P. Hmeljov, szakított a bolsevikok ábrázolásának színpadias sablonjaival, és Peklevanov szerény „értelmiségi" külseje mögött láttatta meg a lelkierőt, a célratörést, a nép győzelmébe vetett megingathatatlan hitet. A legfiatalabb, vakmerő és energikus partizán, Vaszka Okorok elpusztíthatatlan humorát, életszeretetét, józan eszét N. P. Batalov elevenítette meg.

Így tökéletesedett, csiszolódott a jelenkori témákon a Művész Színház alkotói módszere, amelyben a magasfokú rendezői kultúra az emberi jellemek elmélyült lélektani feltárásával párosult.

Sztanyiszlavszkij irányításával készült el a színház sok más bemutatója is (Bulgakov: „Turbinék végnapjai", Afinogenov: „Félelem", A. N. Osztrovszkij: „Lángoló szívek", „Tehetségek és hódolóik" stb.). Sztanyiszlavszkij tovább fejlesztette és tökéletesítette a színpadi alkotó munkáról kidolgozott elméletét, amely a realista átélés művészetén alapult, s hivatva volt segíteni a színésznek az emberi lelkivilág feltárásában, a hiteles színpadi alak megteremtésében. Nyughatatlan,

örökké elégedetlen művészi alkata élete végéig keresésre, kísérletezésre hajtotta, hogy elérje a szerves egységet a színész lelki élete és külső, fizikai cselekvései között. Ezen a területen tett utolsó felfedezései a „fizikai cselekvések módszere" néven ismeretesek. Sztanyiszlavszkij sokrétű művészi és társadalmi munkássága óriási mértékben előmozdította a szovjet színházművészet fejlődését. Nagyszámú tanítványa volt; a tehetséges színházi alkotók egész seregét nevelte fel.

Kiemelkedő érdemeket szerzett Sztanyiszlavszkij harcostársa, V. I. Nyemirovics-Dancsenko is. Rendezései és különböző elméleti tételei — a „három igazság", a társadalmi, az élet- és a színházi igazság szintéziséről, a „második síkról", a „színpadi közérzetről" — sok értékkel gazdagították a színpadi alkotás gyakorlatát és elméletét.

Az 1920-as évek végén—az 1930-as évek elején az első ötéves tervek pátosza és heroizmusa gazdag új anyagot szolgáltatott a színházak számára is. E téma meghonosításában nagy szerepet játszott a moszkvai Forradalom Színháza, amely 1922-ben alakult meg a Forradalmi Szatíra Színházából.

K. Sz. Sztanyiszlavszkij
Fénykép

A Forradalom Színháza kezdetben expresszionista és konstruktivista hatások alatt állt, de később leküzdötte ezeket. 1931-ben Popov került a társulat élére, aki színpadra vitte Pogogyin „Poéma a baltáról" (1931) és „A barátom" (1932) című darabjait. Ezekben az egyszerű munkások tehetségéről és az egész országot magával ragadó építő lendületről publicisztikai szenvedéllyel szóló előadásokban megszülettek az új szovjet hősök alakjai: Sztyepan, az olvasztár (D. N. Orlov), Anka, a munkáslány (M. I. Babanova), Grigorij Gaj, a nagy építkezés vezetője (M. F. Asztangov).

Megjelentek a színpadon a falu átalakulásáról, a mezőgazdaság kollektivizálásáról szóló darabok is, például J. G. Janovszkij: „Düh" (Leningrádi Akadémiai Drámai Színház, Moszkva kormányzósági Szakszervezeti Tanács Színház), Kirson: „Kenyér" (Művész Színház). Afinogenov „Félelem" című drámája (Művész Színház, Leningrádi Akadémiai Drámai Színház) a régi értelmiségnek a nép oldalára való átállását, az új, szovjet értelmiség születését dolgozta fel.

A különböző művészi irányzatok polémiája jellemezte a klasszikusok színrehozatalát is. A klasszikus alkotások valóban újító, korszerű megfogalmazása nihilista, vulgarizáló tendenciákkal csapott össze.

Mejerhold, modernizálni akarva A. N. Osztrovszkij „Erdő"-jét, ezt a lélektani drámát valósággal agitációs plakáttá változtatta, az előadást cirkuszi trükkökkel, fogásokkal zsúfolta tele. Az eredmény csillogóan látványos, szórakoztató előadás lett, melyben azonban teljesen elsikkadt a mű mélysége és társadalmi mondanivalója.

Mind az „Erdő"-nek, mind Gogol „Revizor"-ának mejerholdi előadása azzal okozta a legnagyobb bajt, hogy nyomukban valósággal divattá vált a klasszikusok kiforgatása, átdolgozása.

A Mejerhold-féle „Erdő"-re válaszul Sztanyiszlavszkij a Művész Színházban bemutatta A. N. Osztrovszkij „Lángoló szívek" című művét, realista és egyszersmind korszerű eszközökkel tárva fel a vígjáték gazdag szatirikus mondanivalóját a végletesen eltúlzott, felnagyított figurákban:

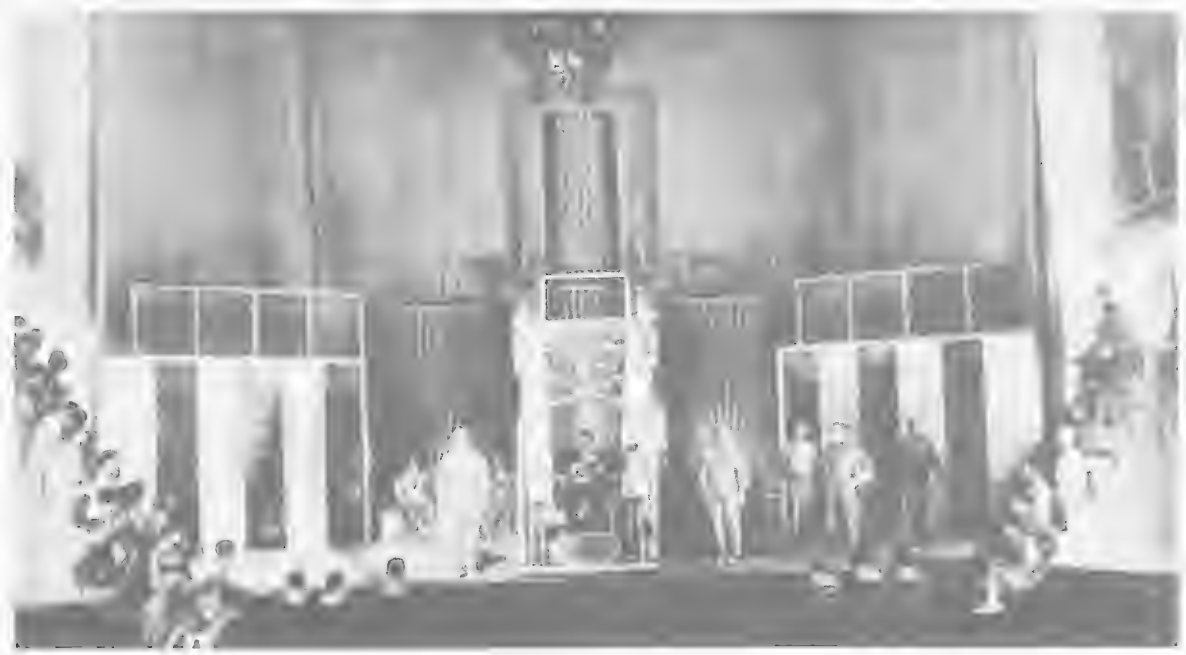

Majakovszkij: „Poloska". IX. kép. Mejerhold 1929. évi rendezése
Fénykép

Hlinovban (I. M. Moszkvin), Gradobojevben (M. M. Tarhanov), Kuroszlepovban (V. F. Gribugyin). Ez az előadás jelölte ki a szovjet színház számára a klasszikusok birtokbavételének fő irányát.

A SZÍNHÁZ A SZOCIALIZMUS GYŐZELMÉNEK IDŐSZAKÁBAN

A szovjet színház fejlődésének útját az ország, a nép életével való szoros kapcsolata szabta meg. A különböző áramlatok és irányzatok szabad versengésében győzött a realizmus, amely a marxizmus—leninizmus ideológiájával gazdagabbá válva a dolgozók eszmei-politikai nevelésének feladatait szolgálta.

A kommunista párt Központi Bizottságának 1932. április 23-i határozata „Az irodalmi és művészeti szervezetek átalakításáról" a szovjet színházművészet fejlődésének útjából is számos akadályt eltávolított. A határozat véget vetett a RAPP kedvezőtlen, vulgarizáló befolyásának, és megteremtette a szükséges feltételeket mindazon művészek egyesítéséhez, „akik támogatják a szovjethatalom platformját és részt akarnak venni a szocialista építésben". Új szakasz kezdődött a szovjet színház történetében: a szocialista realizmus fokozatosan a rendezők, színészek és díszítőművészek munkájának alapvető módszerévé vált.

A színházművészet magasabb fokra emelkedésében fontos tényező volt a Sztanyiszlavszkij-rendszer térhódítása. Ugyanakkor azonban bizonyos negatív tendenciák is mutatkoztak: a színházak nivellálására, a Moszkvai Akadémiai Művész Színházhoz való „hozzáigazítására" irányuló törekvés, adminisztratív módszerek alkalmazása. E tendenciák ugyan fékezték, de nem tartóztathatták fel a színház fejlődését. A szocialista realizmus módszerével felvértezett rendezők és színészek, a drámaírókkal szoros együttműködésben, izgalmas, felkavaró előadásokban jelenítették meg a szovjet társadalom életét, a szovjet embert.

A Művész Színház bemutatta Kornyejcsuk drámáját, „A nagy műtét"-et (rendezte I. J. Szudakov), Virta „Föld"-jét (rendező L. M. Leonyidov és N. M. Gorcsakov); a Kis Színház Leonov

ŐSZIBARACKSZÜRET
M. Sz. Szarjan. 1938

„Az üstökös" című darabját (rendező K. P. Hohlov); a Vahtangov Színház Afinogenov „Messzeség"-ét; a Forradalom Színháza Arbuzov „Tánya" című darabját (rendező A. M. Lobanov). A Realista Színházban N. P. Ohlopkov sajátos ízű, temperamentumos előadásban vitte színre Szerafimovics „Vasáradat"-át és Pogogyin „Arisztokraták" című drámáját.

Az előadások szereplői, B. G. Dobronravov, B. V. Scsukin, A. N. Gribov, M. I. Babanova és a többi kitűnő színész sokrétű, vonzó, lélektanilag hiteles megformálásban vitték a nézők elé a szovjet hősöket, a gondolkodó, magasztos eszményeikért küzdő embereket. Ezek az életszerű, gondosan egyénített figurák szervesen egyesítették magukban az adott ember egyedi jellemvonásait a szociális típus lényegének feltárásával.

Jelentős változás következett be az A. J. Tairov vezetése alatt álló Kamaraszínház tevékenységében. E színház, amely még a forradalom előtt jött létre, é[illegible]ken át az esztetizáló, szimbolista művészetet ápolta, de egyszersmind különféle drámai „nyersanyagokon" kereste a tragédiaelőadás új formáit. A kísérleteket Vi[illegible]nyevszkij „Optimista tragédiájá"-nak hősi-romantikus színrevitele koronázta meg (1934). A komisszárnőt A. G. Koonen alakította tehetségesen és ihletetten.

A. J. Tairov
Fénykép. 1934

A fejlett mesterségbeli tudás és a magas eszmei színvonal lehetővé tette a szovjet színház számára, hogy felelősségteljes feladatra vállalkozzék: Lenin alakjának színpadi megjelenítésére. A Vahtangov Színház az októberi forradalom 20. évfordulója alkalmából bemutatta Pogogyin „Puskás ember" című darabját R. N. Szimonov rendezésében. Lenin szerepét a színészi átlényegülésben kivételes tehetséggel megáldott Scsukin játszotta. Mesterien jelenítette meg a lenini gondolkodás erejét és logikáját, Iljics metsző humorát, energikus beszédmodorát, mozgását, gesztusait, úgyhogy a nézők szinte elhitték, hogy valóban Lenint látják a maga mérhetetlen egyszerűségében, emberségében, nagyságában. Az alakítás alapeszméje a vezér és a nép eltéphetetlen egysége volt.

Más színházakban sikeresen lépett föl Lenin szerepében M. M. Strauh (Forradalom Színháza), K. V. Szkorobogatov (Leningrádi Akadémiai Puskin Drámai Színház), A. G. Kramov (Harkovi Drámai Színház), K. K. Mjufke (Tbiliszi Gribojedov Színház).

A színpadi stílus új vonásai a negatív figurák értelmezésében is érvényesültek. A színészek, mélyen feltárva az ellenséges osztályok képviselőinek jellemét, érzékeltették, hogy ezeket a hitvány embereket a történelem pusztulásra ítélte, hogy bukásuk szükségszerű. Így jelent meg például a Művész Színház színpadán Szemjonov pékmester M. M. Tarhanov alakításában (Gorkij: „Embe-

A. A. Osztuzsev
K. Guckov „Uriel Acosta" című drámájának címszerepében
Fénykép. 1939

rek között"), vagy Sztorozsev kulák N. P. Hmeljov megformálásában (Virta: „Föld").

A gorkiji dráma ezekben az években valósággal „másodvirágzását" élte. 1932-ben a Vahtangov Színház bemutatta a „Jegor Bulicsov és a többiek"-et (B. J. Zahava rendezésében). Scsukin hitelesen és nagy kifejező erővel alakította Bulicsovot, ezt az energikus, életszerető kereskedőt, aki a kérlelhetetlen halál színe előtt tragikusan ébred tudatára egész élete elhibázottságának.

Valamivel később, 1935-ben, Nyemirovics-Dancsenko vitte színre a Művész Színházban az „Ellenségek"-et. Az előadás nagy realista erővel tárta fel a két ellenséges osztály, a proletárok és a tőkések konfliktusainak engesztelhetetlen voltát.

Kiemelkedő színészi teljesítményt nyújtott Gorkij drámáiban V. I. Kacsalov (Zahar Bargyin, „Ellenségek"), Sz. G. Birman (Vassza Zseleznova), A. M. Bucsma (Ivan Kolomijcev, „Az utolsók"), V. B. Vagarsjan (Jegor Bulicsov).

Nagy sikereket értek el a színházak a klasszikusok színre vitele terén is. A múltnak a jelen álláspontjáról való szemlélete jellemezte a Művész Színház „Feltámadás", „Anna Karenyina" és „Három nővér" előadásait (Nyemirovics-Dancsenko rendezései), a Kis Színházban „Az ész bajjal jár" és az „Othello", a Vörös Hadsereg Központi Színházában „A makrancos hölgy" előadását.

A szocialista humanizmus segítette a szovjet színészeket abban, hogy új módon tárják fel Shakespeare titáni alakjainak belső világát. A Shakespeare-drámák valósággal második hazájukra leltek a Szovjetunióban. A. A. Osztuzsev és A. A. Horava Othellója, Sz. M. Mihoelsz Lear királya, M. I. Babanova Júliája a szovjet színjátszó művészet megannyi kimagasló teljesítménye volt.

A nyugaton gyülekező háborús viharfelhők hatására a szovjet drámaírásban és színházakban megjelent az éberség, az ellenség visszaverésére való készenállás témája. A Vörös Hadsereg Központi Színháza bemutatta Pogogyin „Ezüst-szakadék"-át. A fasizmus elleni harcból merítette tárgyát Friedrich Wolf „Mamlok professzor"-a, Gergely Sándor és O. Sz. Litovszkij „Fiam" című színműve (Lenini Komszomol Színház). A múlt harci dicsőségét elevenítette fel I. V. Bahtyerev és A. V. Razumovszkij „Szuvorov hadvezér"-e (Vörös Hadsereg Központi Színháza), Alekszej Tolsztoj „I. Péter"-e a Leningrádi Akadémiai Puskin Drámai Színházban, V. A. Szolovjov „Kutuzov marsall"-ja a Vahtangov Színházban, Kornyejcsuk „Bogdan Hmelnyickij" című színműve a Kis Színházban.

Jelentékenyen megnőtt az általános, a speciális tárgykörű (például a Vörös Hadsereg Központi Színháza), a kolhoz- és szovhozszínházak és egyéb színházak száma. Gyermekszínházak nyíltak. A bábszínházak között vezető helyet foglalt el Szergej Obrazcov 1931-ben alapított Központi Bábszínháza.

Gyorsan fejlődött a színházművészet a nemzeti köztársaságokban és nemzetiségi területeken is. A szovjet színházkultúra soknemzetiségű jellegét, a Szovjetunió népeinek ragyogó, eredeti színekben pompázó alkotóerejét demonstrálta 1936-ban Moszkvában a nemzeti művészet fesztiválja. A nemzetiségi színházak sok kiemelkedő művésze nyerte el a „Szovjetunió népművésze" megtisztelő címet.

A szovjetországban gyökeresen átalakult a színházi élet. Végleg a múlté lett a forradalom előtti provinciális vidéki színjátszás, eltűntek a vándor színtársulatok. Sorra nyíltak az új állandó színházak, javult repertoárjuk, összeforrott együttesek alakultak ki, megszűnt az a gyakorlat, hogy a színészek állandóan városról városra, társulatról társulatra vándoroltak. A színházi alkotók nagy kulturális erővé, a szovjet értelmiség fontos osztagává váltak.

3. FILM

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom győzelme után, amikor a kultúra és a művészet azzal az új feladattal került szembe, hogy a szabad népet szolgálja, a szovjet film még csak az első lépéseket tette kifejezőeszközeinek birtokbavétele útján. A forradalom előtti Oroszországtól kapott örökség ez volt: néhány — főleg az orosz klasszikusok irodalmi műveiből készült — sikeres film, néhány tehetséges, kulturált rendező, operatőr és színész, valamint meglehetősen közepes, ráadásul a háborúban erősen megrongálódott technikai berendezések, műtermek. Gazdasági bomlás, zűrzavar, éhínség közepette, a polgárháború frontjainak fojtogató gyűrűjében kezdte meg munkáját a szovjet filmgyártás.

Lenin éberen figyelte a filmezés fejlődését: a filmet a legfontosabb művészetnek nevezte. Jól látta formai sokféleségét, tömegjellegét, a benne rejlő óriási lehetőségeket a tudás terjesztése, az agitációs és nevelőmunka terén.

Lenin a filmművészetnek három fő válfaját különböztette meg: a művészi vagy játékfilmet, a „képi publicisztikát" (híradó- és dokumentumfilm) és a „képi oktatást" (tudományos ismeretterjesztő film). Ezek közül a legfontosabbnak a játékfilmet tartotta, amely az élet különféle jelenségeit ábrázoló lebilincselő képek formájában propagálja a szocialista eszméket. 1919. augusztus 27-én írta alá Lenin a filmipar államosításáról szóló rendeletet. Ez a dátum a szovjet film születésnapja.

A SZOVJET FILMMŰVÉSZET ELSŐ SIKEREI

Néhány híradófilm után, amelyek a polgárháború harcait és a népgazdaság helyreállításának egyes epizódjait örökítették meg, néhány „agitka" (rövid agitációs film) után, amelyek még bátortalanul tapogatózva keresték az új eszmék kifejezésére alkalmas művészi formákat, elérkeztek az első sikerek. A forradalom előtt indult rendezők megalkották az első heroikus hangvételű polgárháborús filmeket (I. N. Peresztiani: „Vörös ördögfiókák"), forradalmi-történelmi témájú filmeket (A. V. Ivanovszkij: „Palota és erőd"), vászonra vittek irodalmi alkotásokat, (például A A. Szanyin Lev Tolsztoj „Polikuská"-ját, a főszerepben I. M. Moszkvinnal); megjelentek az első filmvígjátékok (A. P. Pantyelejev: „Csodatevő", J. A. Protazanov: „A torzski szabó") és fantasztikus filmek (Protazanov: „Aelita", Alekszej Tolsztoj regénye alapján).

A filmgyártás gyorsan talpra állt. Az azonban, hogy a filmek valóban méltók legyenek az új, forradalmi tematikához és az új, forradalmi közönséghez, a rendezőktől és munkatársaiktól is új erényeket követelt: lendületes művészi merészséget s törhetetlen elhatározást, hogy művészetüket a proletariátus fegyverévé tegyék. Fiatal, tehetséges, újat kereső művészek léptek a porondra, akik bátran kísérleteztek a cselekmény felépítése, a kompozíció, a montázs, a színészi játék terén, s nagy

Eizenstein a vágóasztalnál
Fénykép. 1925

nehézségekkel, olykor saját súlyos tévedéseikkel is megküzdve, olyan műveket alkottak, amelyek világhírt szereztek a szovjet filmnek.

A húszas évek első felében Dziga Vertov új műfajt teremtett, a szovjet nép munkahőstetteit dicsőítő dokumentumfilm-poémát („Előre szovjet!", „A Föld egyhatoda"). L. V. Kulesov nagy érdemeket szerzett a színésznevelés, a filmgyártás szervezése, a filmművészet sajátos eszközeinek tudatos alkalmazása terén. „Mr. West csodálatos kalandjai a bolsevikok országában" című filmjében a formai kísérletezés az aktuálpolitikai pamflet eszközeinek keresésével párosult.

1925 elején egy fiatal színházi rendező és díszlettervező, majdan a szovjet filmművészet egyik legnagyobb alakja, Szergej Eizenstein, leforgatta a „Sztrájk" című filmet. Markáns, emlékezetbe vésődő alakokban jelenítette meg a forradalmi munkástömeget, és elsőként alkalmazott számos új eljárást a montázs, a rendezés, a beállítás terén.

Ugyanennek az évnek a végén készült el Eizenstein „Patyomkin páncélos"-a, ez a forradalmi tömegek legyőzhetetlenségét hirdető szenvedélyes himnusz, amely még ma is valósággal lenyűgözi a nézőt költőiségével, képi sűrítéseinek erejével, heroikus pátoszával, a művészi kifejezés csodálatos frisseségével. Néhány hónappal a „Patyomkin páncélos" után készült el Gorkij regényéből Vszevolod Pudovkin „Az anya" című filmje. Pudovkin páratlanul hitelesen és pontosan teremtette meg a cselekmény atmoszféráját, mélységesen realista, élő, szenvedélyes alakokban örökítette meg az orosz munkásforradalmárokat.

A szocialista realizmus művészi módszere a továbbiakban bonyolult módon, olykor egyenetlenül és ellentmondásosan is, egészében azonban győzelmesen bontakozott ki az újabb filmekben: „Október", „Régi és új" (Eizenstein és G. V. Alekszandrov), „Szent-Pétervár végnapjai", „Dzsin-

gisz kán utóda" (Pudovkin), „A halál öble", „A kísértetek nem térnek vissza" (A. M. Room), „Egy birodalom romjai" (F. M. Ermler), „Turkszib" (V. A. Turin), „Szomjas a föld" (J. J. Rajzman), „Don Diego és Pelageja" (Protazanov) stb. E. I. Sub rendezőnő új műfajt teremtett: régi híradó- és dokumentumfilmekből vágta össze publicisztikai jellegű forradalmi-történelmi filmjeit.

A szovjet filmművészetnek lényegéhez tartozó, a tőkés világ filmgyártásától élesen megkülönböztető vonása volt a soknemzetiségű jelleg. Az Ukrajnában, Belorussziában, a Kaukázusontúlon, Közép-Ázsiában készült filmeket egyesíti a közös szocialista tartalom, de mindegyikben világosan kifejezésre jut a nemzeti színezet, szoros szálakkal kapcsolódnak a nemzeti irodalom és művészet hagyományaihoz, a hazai természethez és életmódhoz.

Pudovkin a „Minyin és Pozsarszkij" forgatása közben
Fénykép. 1939

Az 1920-as években Ukrajnában virágzott fel a kimagasló rendező, Alekszandr Dovzsenko utánozhatatlan művészete. Az „Arzenál"-ban a forradalom és a polgárháború jelképi általánosságúvá sűrített romantikus alakjait énekli meg, a „Föld"-ben pedig — a kollektivizálás témáján — az új feltétlen győzelmét a régi felett. Grúziában elkészülnek N. M. Sengelaja heroikus hangvételű filmjei („Eliszo"), és Mihail Csiaureli éles szatírái („Habarda"); Örményországban A. I. Bek-Nazarov megfilmesíti az örmény klasszikus irodalom alkotásait, és vígjátékokat forgat. Belorussziában J. V. Tarics forradalmi-történelmi filmdrámákat készít. A húszas évek végén megszületik az üzbég és tadzsik filmművészet.

A SZOCIALISTA REALIZMUS MÓDSZERÉNEK MEGSZILÁRDULÁSA

A harmincas évek elején a szovjet filmben teljes győzelmet aratott a szocialista realizmus. Ezt nagymértékben elősegítette az a körülmény, hogy a hangosfilm megszületésével megnőtt a film eszmei befogadóképessége. A hang a filmet új, nagyerejű kifejezési eszközökkel (beszéd, zene, ének, zajok) gazdagította, s egyben közelebb hozta az irodalomhoz és a színházhoz, lehetővé téve, hogy többet és bátrabban merítsen a társművészetek tapasztalataiból. A húszas években a szovjet filmalkotók művészi újításai, felfedezései főképpen a képi megoldásokra, a montázsra, a ritmusra, a tömegjelenetek felépítésére összpontosultak — most a teljes értékű emberi figurák megteremtése, a dramaturgiai kompozíció, a színészi játék kerül a figyelem középpontjába. A film ettől fogva bátrabban hatol be az emberi lélekbe, ábrázolja a lélektani reakciókat, a jellemek fejlődését.

A hangosfilm megszületése nyomán a filmezésbe sok jeles színpadi színész (M. M. Tarhanov, A. K. Taraszova, B. G. Dobronrarov, N. P. Hmeljov, A. M. Bucsma, A. A. Horava) és zeneszerző (Dmitrij Sosztakovics, I. O. Dunajevszkij, N. N. Krjukov, Dmitrij Kabalevszkij, Aram Hacsaturjan stb.) kapcsolódott be. A filmszövegkönyvek írásában — amelyeket teljes joggal tekin-

B. V. Scsukin Lenin szerepében
A „Lenin 1918" című filmből

tettek új irodalmi műfajnak — olyan első vonalbeli írók vettek részt, mint Alekszej Tolsztoj, Pjotr Pavlenko, Alekszandr Kornyejcsuk, Jurij German. Egyre többen jegyezték meg a filmdramaturgok — A. J. Kapler, Sz. A. Jermolinszkij, J. I. Gabrilovics, J. M. Pomescsikov — nevét.

Az első jelenkori témát feldolgozó szovjet hangosfilmek közül kiemelkedik N. V. Ekk „Út az életbe" és Ermler—Sz. I. Jutkevics „Találkozó" című filmje. N. P. Batalov és V. R. Gargyin alakításában a maga egész lélektani összetettségében és élő ellentmondásosságában kelt életre a dolgozó ember. Jutkevics „Aranyhegyek" és B. V. Barnet „Külváros" című filmje nyitotta

Jelenet a „Csapajev" című filmből

meg a szovjet forradalmi-történelmi hangosfilmek sorát. Megelevenedtek a vásznon az orosz irodalom klasszikus alkotásai, A. N. Osztrovszkij „Vihar"-ja (V. M. Petrov) és Dosztojevszkij „Fehér éjszakák"-ja (G. L. Rosal—V. P. Sztrojeva).

Ezek az eredmények készítették elő a filmművészet kimagasló remeke, a „Csapajev" megszületését. A Furmanov regénye alapján 1934-ben készült film rendezői — G. N. Vasziljev, Sz. D. Vasziljev — és munkatársaik a való élet mély igazságával, kivételes tisztasággal és egyszerűséggel jelenítették meg Csapajev, a forradalmi hadvezér alakját (B. A. Babocskin), s a polgárháború egész hősi korszakát.

A szocialista realizmus győzelmét hirdette több más kitűnő forradalmi-történelmi film is: G. M. Kozincev—L. Z. Trauberg Makszim-trilógiája, Borisz Csirkovval a főszerepben; I. J. Hejfic—A. G. Zarhi: „A Baltikum küldötte", Dovzsenko: „Scsorsz", J. L. Dzigan: „Kronstadti tengerészek" (Visnyevszkij forgatókönyvéből). E fontos műfaj csúcsát jelentették a Leninről szóló filmek: a Mihail Romm által rendezett „Lenin Októbere" és „Lenin 1918", továbbá Jutkevics „Puskás ember"-e és „Szverdlov"-ja. A Lenint játszó művészek, Scsukin és Strauh, más-más módon, de egyaránt hitelesen és erőteljesen formálták meg a forradalom nagy vezérének alakját.

Alekszandr Dovzsenko
Fénykép. 1936

A nép mint a történelem alkotója és a nagy történelmi személyiségek mint a nép haladó törekvéseinek kifejezői jelentek meg a nagy filmeposzokban: a „Nagy Péter"-ben (V. M. Petrov), „A jégmezők lovagjá"-ban (Eizenstein), a „Minyin és Pozsarszkij"-ban (Pudovkin—M. I. Doller), az „Arszen"-ben (Csiaureli). Ezekben a filmekben szerzett országos hírnevet Nyikolaj Cserkaszov, N. K. Szimonov, M. I. Zsarov és sok más színész.

Folytatódott a klasszikus irodalmi művek megfilmesítése. E műfaj kiemelkedő alkotásai a „Hozomány nélküli menyasszony" (Protazanov), az „Álarcosbál" (Sz. A. Geraszimov), Mark Donszkoj trilógiája Gorkij önéletrajzi regényeiből, „Az Artamonovok" (Rosal) és az „Ellenségek" (A. V. Ivanovszkij). Filmek készültek Puskin, Gogol, Szaltikov-Scsedrin, Csehov, Swift, Balzac, Maupassant, O.Henry műveiből.

A szovjet filmalkotókat azonban mindvégig elsősorban a jelen témái vonzották. Művészien tárták fel az új emberi jellemvonásokat, az új morált, a munkához való alkotó viszonyt, a teremtés, az építés pátoszát. Ermler „Nagy hazafi" című filmjében N. N. Bogoljubov felejthetetlenül mintázta meg a lenini kommunista vezetőt. Hejfic és Zarhi „A kormány tagja" című filmjében Vera Mareckaja mély átéléssel játszotta az orosz parasztasszonyt, az új élet építőjét. L. D. Lukov bányászfilmje, a „Nagy élet", Sz. A. Geraszimovnak a Komszomolról készített filmjei (Ta-

mara Makarova, P. M. Alejnyikov főszereplésével), G. V. Alekszandrov és I. A. Pirjev énekeszenés filmvígjátékai (a főszerepekben L. P. Orlova, I. V. Iljinszkij, Marija Ladinyina, N. A. Krjucskov, Borisz Andrejev) elevenen, sokszínűen, nagy szeretettel és lelkesen jelenítették meg a szovjet haza békés életét, a szovjet emberek alkotó munkáját. A szocializmus építőinek munkahőstetteit, a sarkvidék meghódítását, az új városok és gyárak építését, a szocialista falu életét örökítették meg I. P. Kopalin, R. L. Karmen és más rendezők dokumentumfilmjei.

A háborús veszély a szovjet filmesek figyelmét az antifasiszta tematika felé fordította. Filmre vitték Friedrich Wolf „Mamlok professzor"-át és Lion Feuchtwanger regényét, az „Oppenheim-testvérek"-et. Dovzsenko „Aerograd", A. G. Ivanov „A határon" és Rajzman „Masenyka" című filmje az ellenség álnok terveiről és a szovjet emberek hazafias kötelességéről szólt.

A felsorolt alkotások mellett azonban művészileg gyenge filmek is készültek, amelyek leegyszerűsítve ábrázolták a Szovjetunió ellenségeit. Dzigan „Ha holnap háború lesz", Z. M. Drapkin és R. A. Majman „Harckocsizók" című filmje és a hozzájuk hasonlók voltaképpen demobilizálták a szovjet embereket a fenyegető veszéllyel szemben. Ebben a sztálini személyi kultusz negatív hatása mutatkozott meg. A személyi kultusz hatása érvényesült számos történelmi és forradalmi-történelmi film hőseinek és eseményeinek aktualizálásában, valamint — a jelenről szóló filmekben — a valóság megszépítésének tendenciájában is.

Ezek az ellentmondások nehezítették, de nem tartóztathatták fel a szovjet film eredményes fejlődését, előrehaladását a szocialista realizmus útján. A szovjet művészek tovább tökéletesítették a film új kifejező eszközeit. A harmincas évek végén N. V. Ekk és A. V. Macseret rendezők F. F. Provorov operatőrrel elkészítették az első — rövid — szovjet színes filmeket. Sikeresen dolgoztak a szovjet dokumentumfilm- és trükkfilmkészítők, a rajz- és bábfilmek mesterei. A tudományos ismeretterjesztő filmgyártás önálló alkotóterületté fejlődött.

4. ZENE

AZ „ÁLLAMI ZENEI ÉPÍTÉS" KEZDETE

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom, amely gyökeres átalakulást hozott az élet minden területén, új szakaszt nyitott a zenei életben is. A forradalom megnyitotta a dolgozó tömegek előtt a klasszikus művészi hagyaték kincsestárát. A szovjet kormány már 1917-ben rendeletet adott ki — Lenin aláírásával — az egykori „császári" operaházak államosításáról (Moszkvában a Nagy Színház, Petrográdban a Mária cárné nevét viselő operaház). 1918-ban Lenin aláírta azt a rendeletet, amely a moszkvai és a petrográdi konzervatóriumot államosította, s „az összes felsőfokú tanintézettel egyenlő jogon" a művelődésügyi népbiztosság kezelésébe adta. A zenei szakoktatást megnyitották a nép előtt. Megkezdődött „az állami zenei építés" szakasza, a népi zeneiskolák, zenei kiadók, operatársulatok, zenekarok, koncertegyletek szervezése.

Az új zenekultúra kiépítésében hatalmas szerepet játszottak a muzsikustársadalom legjobbjai, akik a szovjethatalom oldalára álltak. Az idősebb zenésznemzedék kiemelkedő képviselői — A. K. Glazunov, R. M. Glier, K. N. Igumnov, A. B. Goldenvejzer, N. J. Mjaszkovszkij, B. V. Aszafjev, L. V. Szobinov, A. V. Nyezsdanova — lelkesen vetették bele magukat a munkába, egész erejüket és tudásukat a zenei ismeretterjesztés szolgálatába állították, népszerű hangversenyeket rendeztek, előadásokat tartottak, röpiratokat, brosúrákat adtak ki, szoros szálakkal fűzték a fiatal szovjet művészetet a legjobb klasszikus hagyományokhoz.

A forradalom első napjaitól kezdve nagy lendülettel bontakozik ki a tömegek zenei öntevékenysége. A népzenei alkotó tevékenység új jelleget ölt. Orosz népdalokat, katonaénekeket, me-

V. I. MUHINA
M. V. Nyesztyerov

netdalokat, régi forradalmi dalokat alakítanak át, új forradalmi szövegeket írnak hozzájuk. Szerzőhöz nem köthető, a közösségben termett népdalok születnek a forradalom és a polgárháború hőseiről: „Ment az Urálban a hős Csapajev", „Hej, az úton", „A kommunárok kivégzése", „Bátran megyünk a harcba" stb. Nagy érdemeket szerzett a népdal ápolása és terjesztése terén M. J. Pjatnyickij kórusa, amely csak a forradalom után válhatott állandó jellegű együttessé, a húszas években pedig Állami Orosz Népi Énekegyüttessé alakult át. A népdal-alkotás fejlesztésében zeneszerzők is közreműködtek: A. D. Kasztalszkij, G. G. Lobacsev, D. Sz. Vasziljev-Buglaj stb. A húszas években kialakulnak a hivatásos szovjet dalszerzés alapjai. A komponisták a népdal hagyományaira támaszkodnak, s arra törekednek, hogy dalaikat minél közelebb hozzák a mához. Számos híres dal születik: Dmitrij Pokrassz „Bugyonnij-induló"-ja, Vasziljev-Buglaj „Kábelek" című dala Bednij versére, A. Sz. Mityusin: „A kommuna dala" V. V. Knyazev szövegére, és végül a korszak talán legszebb dala, a „Völgyvidéken és hegygerincen át", amelyet A. B. Alekszandrov öntött végleges formába egy P. Parfenov nevű partizán által közölt dallam alapján. E dalok jelentős része ma is él, a dicső forradalmi múlt eleven emlékeként.

A forradalom utáni első éveket a színházi és hangversenytermi zenei előadó tevékenység nagyfokú megélénkülése jellemezte. A zenei repertoár alapját eleinte az orosz és külföldi klasszikusok legjobb alkotásai képezték. Az idősebb nemzedékhez tartozó nagy előadóművészek mellett (Fjodor Saljapin, L. V. Szobinov, A. V. Nyezsdanova, G. Sz. Pirogov, I. V. Jersov stb.) ekkor mutatkozik be a közönségnek M. B. Poljakin, G. G. Nejgauz, N. Sz. Golovanov, V. V. Barszova, N. A. Obuhova, K. Sz. Szaradzsev és a még egészen fiatal David Ojsztrah, Lev Oborin, G. R. Ginzburg, I. Sz. Kozlovszkij, M. P. Makszakova, Sz. P. Preobrazsenszkaja. Ekkor jönnek létre a szovjet előadóművész-iskola alapjai olyan kitűnő muzsikusok vezetésével, mint K. N. Igumnov, A. B. Goldenvejzer, Sz. M. Kozolupov, L. V. Nyikolajev. A továbbiakban a szovjet előadóművészet egyre tökéletesedik, állami — orosz és nemzetiségi — zenei együttesek alakulnak: a Leningrádi Filharmónia Szimfonikus Zenekara, a Leningrádi Akadémiai Kórus, az ukrán Dumka-kórus, a Glazunov, a Beethoven és a Komitasz vonósnégyes; A. V. Alekszandrov vezetésével létrejön a Vörös Hadsereg Ének- és Táncegyüttese. A hangversenyélet teljesen új formája születik meg: az agitációs jellegű, rendszerint kongresszusok, értekezletek, nagygyűlések és más nagy társadalmi rendezvények befejezéséül szolgáló koncertek.

1927-ben első ízben indultak szovjet muzsikusok a varsói nemzetközi Chopin zongoraversenyen, ahol Lev Oborin első díjat nyert.

Megnőtt az érdeklődés a zenekritika és a zenetudomány iránt. Szovjet zenei folyóirat indult.

A nemzeti köztársaságokban a nagy orosz zeneszerzők segítségével kialakult a tartalmában szocialista és formájában nemzeti zenekultúra.

Az élet megkövetelte a művészektől az újítást — de e feladatot számos esetben leegyszerűsítve, sematikusan, a jelentől és a klasszikus művészet hagyományaitól elszakadva oldották meg. Ez a tendencia elsősorban a Modern Zene Társasága (1923—1931) és a Proletárzenészek Oroszországi Szövetsége (1924—1932) tevékenységében érvényesült.

A Modern Zene Társasága rendkívül tarka, heterogén összetételű volt: a régi zenei értelmiség nagy részét és a „legbaloldalibb" fiatalokat egyesítette. Az egyesülethez tartozó zeneszerzők számos komoly és érdekes művet alkottak, de a társaságnak nem volt világosan megfogalmazott eszmei platformja, s egyes tagjainak alkotói útkeresése gyakorlatilag a burzsoá „avantgardizmus" propagandájává torzult. Ami a Proletárzenészek Oroszországi Szövetségét illeti, ez kezdetben számos helyes gondolatot, tételt vetett fel, de azután egyre inkább eltorzította a pártnak a művészet terén követett irányvonalát, és proletkultos nézeteket hirdetett (tagadta a művészi hagyaték szerepét, lebecsülte a szakképzettség, a mesterségbeli tudás szerepét stb.).

E nehézségeket azonban fokról fokra leküzdötték. Így például több fiatal zeneszerző — A. A.

Davigyenko, M. V. Koval, V. A. Belij, N. K. Csemberdzsi — értékes kórusműveket komponált, szorosan kapcsolódva a népdal hagyományaihoz, kezdve a paraszti és forradalmi daloktól egészen az októberi forradalom és a polgárháború dalaiig. Az új stílus legsikerültebb alkotásai Davigyenko dalai és kórusművei — „Kilenc versztnyire", „Forrong az utca", „Bugyonnij-lovasság" —, Koval lírai dalai stb.

Más műfajokban, az opera és a szimfonikus zene területén is történtek kísérletek a jelen témáinak feldolgozására. Megszületnek az első operák a polgárháborúról (A. P. Gladkovszkij — J. Prusszak: „A vörös Petrográdért"), és egyéb forradalmi-történelmi témákról (P. N. Triogyin: „Sztyepan Razin", Sz. N. Vaszilenko: „A Nap fia"). Az ekkortájt született operák ugyan nem maradtak meg a színházak repertoárjában, de tendenciájuk a következő évtizedben tovább fejlődött, és maradandó műveket hozott létre.

A realista zene nagy eredménye volt Glier „Vörös pipacs" című balettje, melynek erőteljes, emocionális hatású zenéjében a komponista a műfaj történetében első ízben dolgozta fel a népek barátsága és a forradalmi harc témáját.

A szovjet szimfonikus zene fejlődése igen ellentmondásosan haladt előre. Tükröződtek benne a kor nagy témái, a forradalom, a polgárháború, a hősi forradalmi múlt (Mjaszkovszkij V. és VI. szimfóniája, M. F. Gnyeszin „Szimfonikus emlékmű 1905—1917" című műve, A. A. Krejn „Gyászódá"-ja). Számos mű született a klasszikus hagyományok szellemében, népzenei motívumok alapján (Mjaszkovszkij VIII. szimfóniája, Glier „Zaporozsjeiek" című műve, A. F. Gegyike III. szimfóniája, M. M. Ippolitov-Ivanov „Mcüri" című szimfonikus költeménye. Gyorsan szárnyaira kapta a világhír Sosztakovics I. szimfóniáját. Másfelől azonban sok határozottan modernista jellegű kompozíció születik, így A. V. Moszolov „Gyár" című szerzeménye, L. K. Knyipper „A gipsz-Buddha meséi" című műve stb.

A HARMINCAS ÉVEK ZENEI ÉLETE

A harmincas évek elején fontos pártdokumentumok segítették elő az alkotó erők egyesítését és fejlődését. A Központi Bizottság 1932. április 23-i határozata jótékony hatással volt a zenekultúrára is. Megszüntették a Proletárzenészek Oroszországi Szövetségét (a Modern Zene Társasága gyakorlatilag már előbb széthullott), kijelölték a realista zene további fejlődésének útját, állást foglaltak az orosz klasszikus zene demokratikus hagyományai mellett.

1932-ben megalakult a Szovjet Zeneszerzők Szövetsége, s ezzel kezdetét vette a zenei alkotók tömörülése a szocialista realista módszer alapján. A szovjet zenei élet új szakaszba lépett.

Hatalmas lendületet vesz a dalszerzés. A tömegdal műfaja az új melodikus kifejezőeszközök laboratóriumává válik, s a dal hatására valóságos „megújhodás" megy végbe valamennyi zenei műfajban — az operában, a szimfonikus zenében, a kantátában, az oratóriumban, a kamarazenében. A dalok tematikája, dallamvilága nagyon változatos. A műfaj ekkori alkotásai közül kiemelkednek A. V. Alekszandrov katonadalai, I. O. Dunajevszkij zengő jókedvet, fiatalos energiát, derűs lírát sugárzó dalai (például a világszerte ismert „Dal a Hazáról", a „Dal Kahovkáról", a „Vidám fiúk indulója" stb.), V. G. Zaharov eredeti ízű dalai a kolhozfalu új életéről („Végig a falun", „Ki érti a legényt"), a Pokrassz-fivérek („Ha jön a háború", „Vörös lovasság"), M. I. Blantyer („Katyusa" stb.), Sz. A. Kac, K. J. Lisztov, B. A. Mokrouszov, V. P. Szolovjev-Szedoj dalai.

A dal a zeneszerzők és a költők — M. V. Iszakovszkij, V. I. Lebegyev-Kumacs, V. M. Guszev, A. A. Szurkov stb. — szoros együttműködése jegyében fejlődött. A szovjet dalok nagy népszerűségét elősegítette a hangosfilm megszületése is. A dalok sokszor túlélték a filmeket, amelyekhez írták őket.

Az opera műfajában a jelenről szóló, igaz mondanivalójú, közérthető realista művek születtek — noha nem mindig mentesek bizonyos fogyatékosságoktól (a drámai cselekmény gyengesége,

a széles vokális formák, nagy együttesek nem kellő kihasználása). I. I. Dzerzsinszkij „Csendes Don" és „Feltört ugar" című operái erőteljes dallamvilágukkal, realisztikus zenei jellemábrázolásukkal tűnnek ki. A „Csendes Don" zárókórusa, a „Végesvégig" („A föld és a tenger. . . ") az egyik legnépszerűbb tömegdallá vált. T. N. Hrennyikov „Viharban" című operája szintén bővelkedik drámai jellemzésekben, eredeti dallamokban, hatásos népi kórusokban.

Kabalevszkij a „Colas Breugnon" című operában érdekes, egyéni felfogásban dolgozta fel a francia népzene elemeit. A szerző nagy mesterségbeli tudással, finom zenei jellemzőeszközök felhasználásával írta meg operáját.

Prokofjev „Szemjon Kotko" című operáját a tömegéneklésről való lemondás, a recitatívo (énekbeszéd) nagy szerepe jellemzi.

1935—1939-ben a szovjet zeneszerzők munkásságában jelentkező különböző tendenciák kapcsán számos vita zajlott le az opera fejlődési útjáról.

Saját koruk témáihoz fordultak az operettszerzők, Dunajevszkij, Blantyer, B. A. Alekszandrov is.

Szergej Prokofjev
Fénykép

A balettzene terén a realista irányzatot olyan jeles művek képviselték, mint a „Párizs lángjai" és a „Bahcsiszeráji szökőkút" Aszafjevtől, a „Laurencia" Krejntől, vagy Prokofjev „Romeo és Júliá"-ja. Grúziában, Belorussziában, Ukrajnában megszülettek az első nemzeti balettek.

A szimfonikus zene terén született eredmények szintén a dallam térhódításához, a zenei formák demokratizálódásához, konkrét, élő tartalommal való telítődésükhöz, a programzenei tendenciák erősödéséhez, a népi ének- és táncdallamok fokozott felhasználásához kapcsolódtak.

A harmincas években felvirágzik az idősebb nemzedékhez tartozó szovjet szimfonikus zeneszerzők munkássága, megérnek a fiatal tehetségek. A szimfonikus zenében erősödnek a realista tendenciák, tért hódítanak a jelen témái. Mjaszkovszkij tíz szimfóniát ír ebben az időszakban (XII—XXI.); Prokofjev megírja az „Alekszandr Nyevszkij" című hazafias kantátát, a II. hegedűversenyt, a „Péter és a farkas" című szimfonikus mesét; Sosztakovics a zenei koncepcióban és a mondanivaló mélységében egyaránt grandiózus V., valamint a VI. szimfóniát, zongoraötöst és kvartettet komponál, elkészíti a „Találkozó" című film kísérőzenéjét. Számos jelentős művet forradalmi-történelmi és heroikus témák ihlettek, például Kabalevszkij II. szimfóniáját, J. A. Saporin „A kulikovói mezőn" című szimfonikus kantátáját. Nagy értékekkel gazdagította a realista zenét Hacsaturjan (I. szimfónia, zongora- és hegedűverseny, „Gajane" című balett). Jelentős zenekari műveket írtak más komponisták, köztük a szovjet nemzeti köztársaságok zeneszerzői is.

Rendkívül magas színvonalra emelkedett az előadóművészet. Több kiváló énekes — A. V. Nyezsdanova, A. Sz. Pirogov, N. A. Obuhova, J. A. Sztyepanova, I. Sz. Patorzsinszkij stb. — megkapta a „Szovjetunió népművésze" kitüntető címet. A fiatal szovjet hangszeres szólisták — Emil Gilelsz, David Ojsztrah, J. V. Flijer, J. I. Zak — a varsói, bécsi, illetve brüsszeli nemzetközi

versenyekről első díjjal tértek haza. Galina Ulanova, Olga Lepesinszkaja, M. T. Szemjonova és V. M. Csabukiani a szovjet és a nemzetközi balettművészet élvonalába emelkedtek. Nagy állami együttesek létesültek: az Állami Szimfonikus Zenekar, az Állami Táncegyüttes, a Szovjetunió Állami Énekkara.

5. KÉPZŐMŰVÉSZET ÉS ÉPÍTÉSZET

A KÉPZŐMŰVÉSZET A FORRADALOM ÉS A POLGÁRHÁBORÚ IDEJÉN

Az októberi forradalom után a képzőművészetek szerepét új társadalmi helyzetük szabta meg. A forradalom győzelme nyomán a művészet demokratizálódott, elszakíthatatlan kapcsolat létesült közte és a szocialista haza érdekei között.

A szovjet képzőművészet vezérelvei és feladatai már a legelső időben tisztázódtak. A szovjethatalom a nép érdekében oltalma alá vette a múzeumok kincseit, a muzeális értékű műtárgyakat, a műemlékeket, s ezzel egyidejűleg mindent elkövetett az új művészet fejlesztéséért. A Lenin által aláírt 1918. április 12-i rendelet intézkedett az első szovjet emlékmű-szobrok megalkotásáról. Más rendeletek gondoskodtak kiállítások és pályázatok kiírásáról, állami vásárló bizottságok létesítéséről, az anyagi eszközök biztosításáról, a képzőművészeti oktatás reformjáról, a műteremellátásról stb.

A Lenin javaslata alapján elfogadott „monumentális propaganda terv" abban az időben az új művészet általános elveinek legpregnánsabb kifejezése volt. Lenin a „monumentális propaganda" fő célját abban látta, hogy a művészetet a forradalom szolgálatába állítsa, a népet az új, kommunista világfelfogás szellemében nevelje.

Néhány visszataszító, a cárizmust dicsőítő emlékmű eltávolítása mellett a rendelet kimondta, hogy mozgósítani kell a művészeket, széles körű tervpályázatot kell hirdetni az októberi forradalom emlékművének megalkotására.

A rendelet felsorolta azokat, akiknek szobrot kell állítani. A múlt e kiválóságai között voltak forradalmárok és politikusok, írók, tudósok, filozófusok, művészek. 1918 őszétől kezdve Petrográd, Moszkva és más városok utcáin megjelentek a „monumentális propaganda" első alkotásai, többek között Ragyiscsev, Sztyepan Razin, Robespierre, Kaljajev, Tarasz Sevcsenko szobrai.

A terv megvalósításán a legkülönbözőbb áramlatokhoz tartozó szobrászok és építészek dolgoztak: N. A. Andrejev, Sz. T. Konyenkov, A. T. Matvejev, V. I. Muhina, Sz. D. Merkurov, V. A. Szinajszkij, illetve L. V. Rudnyev, I. A. Fomin, D. P. Oszipov, V. M. Majat. A lenini terv eszméi hatással voltak a monumentális-dekoratív művészet tágabb szférájára, a városok ünnepi feldíszítésére, a tömegfelvonulások dekorációjára is. Az októberi forradalom első évfordulóján Moszkva és Petrográd utcáinak díszbe öltöztetésén olyan jeles művészek dolgoztak, mint K. Sz. Petrov-Vodkin, B. M. Kusztogyijev, Sz. V. Geraszimov. Noha az első emlékművek és dekoratív festmények többségükben korántsem voltak tökéletesek, a humanizmus, az élet forradalmi megújhodásának szellemét sugározták.

A forradalom és polgárháború képzőművészetének jellemző vonása volt az agitatív irányzatosság, amely megszabta az egyes műfajok jelentőségét és helyét. Az emlékművek és emléktáblák mellett a forradalmi eszmék és jelszavak fontos szócsöve lett a plakát, amely hol az allegória nyelvén szólt (A. P. Apszit), hol a politikai szatírával hatott (V. N. Gyenyi), és D. Sz. Moor klasszikus alkotásaiban érte el csúcspontját („Jelentkeztél önkéntesnek?", „Segíts!").

A maguk nemében felülmúlhatatlanok voltak Majakovszkij és M. M. Cseremnije „Rosztakirakatai" is. Tudatosan leegyszerűsített „távirati" stílusukat az egyszerűség és lakonizmus jellemezte.

A plakátművészethez szorosan kapcsolódott a politikai grafika, amelyet széles körben terjesztett a „Plamja" és a „Krasznoarmejec" című folyóirat meg a többi időszaki kiadvány. A forradalmi tematika benyomult a képgrafikába is (B. M. Kusztogyijev rajzai), elsősorban a fa- és linóleummetszésbe. V. D. Falilejev „Hadsereg"-e, N. N. Kuprejanov „Páncélvonat"-a és „Auróra cirkáló"-ja az éles fekete-fehér kontrasztokkal, erősen hangsúlyozott kontúrokkal az akkori szovjet grafika jellegzetes alkotásai.

A forradalom korszaka visszatükröződött a könyvillusztrációban is (J. P. Annyenkov rajzai Blok „Tizenkettő" című poémájához, Sz. V. Csehonyin borítólapjai és könyvjelzői), de ez a műfaj inkább a klasszikusok új kiadásaihoz, elsősorban a „Népkönyvtár" sorozathoz kötődött (D. N. Kardovszkij, J. J. Lanszere stb.).

A portrégrafika értékes alkotásai Lenin természet után készített arcképei (N. I. Altman, N. A. Andrejev). Több nagy mester (A. N. Benua, M. V. Dobuzsinszkij, A. P. Osztroumova-Lebegyeva) dolgozott a tájképgrafika területén.

A forradalmat követő első évek táblaképfestészetén az összes többi művészeti ágnál erősebben érződik a „balfront" nyomása. Az ekkor rendezett kiállításokon csak úgy hemzsegtek a formalista művek. Másfelől viszont sok realista művész képei távol álltak a jelentől. Csak néhány festmény tanúskodott arról, hogy alkotója a zajló események történelmi értelmének feltárására törekszik, de ezekre még a naiv allegorizálás nyomta rá bélyegét (K. F. Juon: „Új bolygó", B. M. Kusztogyijev: „Bolsevik"). A korai periódus szovjet művészetére általában jellemző allegória még a tájfestészetbe is behatolt, s a jelen eseményeinek olyan sajátos regisztrálásait hozta létre, mint például A. A. Rilov „A kék térben" című képe. Ám az első szovjet csataképfestő, M. B. Grekov vásznai már közvetlenül ábrázolták a forradalmi korszak eseményeit.

Az építészet lehetőségei ebben az időszakban még nem terjedtek túl a tervezésen és az új feladatok elméleti felmérésén.

A HÚSZAS ÉVEK

A húszas években a szovjet művészek sok különféle csoportosulást alkottak (a Forradalmi Oroszország Festőművészeinek Szövetsége, a Táblaképfestők Társasága, a Moszkvai Művészek Társasága, az Orosz Szobrászok Társasága stb.). Ennek elsősorban az volt az oka, hogy a művészek más-más utakon közelítették meg a szovjet művészet előtt álló nagy közös célokat. De a csoportokra oszlásban, a csoportok tevékenységében részben a múlt maradványai is érvényesültek — politikamentesség és esztétizálás, a formalizmus és a naturalizmus tendenciája —, melyek ellentétben álltak a realista művészet követelményeivel.

A szovjet művészetben — ekkori átmeneti jellege ellenére — fokozatosan megindul a közös stílus kialakulása. A festészetben meghatározó jelentőségre emelkednek a klasszikus hagyományok, mindenekelőtt az orosz realista iskola tradíciói. A művészek gyakrabban nyúlnak új témákhoz, fordulnak a jelen felé. Az idősebb nemzedékhez tartozó mesterek mellett feltűnnek fiatalok is, akik ekkor kezdik festői pályafutásukat. A kor jellegzetes alkotásai Sz. V. Maljutyin, A. J. Arhipov és G. G. Rjazsszkij portréi, B. V. Joganszon zsánerképei, M. B. Grekov, I. I. Brodszkij, A. M. Geraszimov forradalmi-történelmi vásznai, A. A. Rilov, N. P. Krimov, B. N. Jakovlev tájképei. A forradalom előtt a „Mir Iszkussztva" folyóirat körül csoportosuló művészek és az egykori cézanne-isták is megváltoztatják a környező világhoz és a művészet feladataihoz való viszonyukat. Virágba szökken P. P. Koncsalovszkij, I. I. Maskov, A. V. Kuprin tehetsége; reális, élő tartalommal telítődik K. Sz. Petrov-Vodkin nemrég még stilizált művészete; a képi kifejezés problémáinak újszerű kezelése mutatkozik Sz. M. Szarjan, Sz. V. Geraszimov festményein. A szovjet festészet újító törekvései rendkívül pregnánsan jelentkeznek A. A. Gyejnyeka „Petrográd védelme" című képén (1928).

A grafikában tért hódít a politikai karikatúra (B. J. Jefimov, L. G. Brodati stb.). Növekszik a

V. A. Favorszkij
Fénykép. 1933

könyvillusztráció, ezen belül különösen a fametszet jelentősége (A. I. Kravcsenko, P. J. Pavlinov stb.). E műfaj kimagasló mestere, V. A. Favorszkij művei nyomán külön irányzat bontakozik ki. Eredményesen fejlődött a képgrafika is: a szén- és ceruzarajz, a litográfia (N. N. Kuprejanov, N. P. Uljanov, G. Sz. Verejszkij, M. Sz. Rogyionov).

A húszas évek szobrászata továbbra is a lenini „monumentális propaganda terv" eszméit követte, kitágult feladatkörrel. Nagy sikereket ért el a portrészobrászat (A. Sz. Golubkina, V. N. Domogackij, Sz. D. Lebegyeva). A műfaj ekkori legnagyobb alkotása N. Andrejev „Leniniana" című sorozata. A szobrászok központi feladata azonban továbbra is az emlékmű-szobrok készítése. Az első, ideiglenes jellegű gipszszobroktól eltérően az új alkotások már bronzból vagy gránitból készülnek. A legjobbak közé tartoznak a különböző helyeken felállított Lenin-szobrok: a leningrádi Finlandi pályaudvaron (V. A. Scsuko—V. G. Gelfrejh—Sz. A. Jevszejev), a zemoavcsalai villanyerőmű duzzasztógátján a Kaukázusontúlon (I. D. Sadr) és Petrozavodszkban (M. G. Manyizer).

Átfogóan általánosító jelentésű szobrokat alkotott A. T. Matvejev („Az októberi forradalom"), I. D. Sadr („Az utcakő a proletár fegyvere"), V. I. Muhina („Szél", „Parasztasszony"). E művészek alkotásaiban már ekkor határozottan kirajzolódott a szovjet szobrászat új arculata.

A polgárháború befejezése után kedvező feltételek nyíltak az építészet fejlődése számára. Az elsőrendű, legégetőbb feladat a lakásépítés volt (lakóháztömbök a moszkvai Uszacseva ulicában, a leningrádi Traktornaja ulicában stb.). De csakhamar a városépítészet, a középület-tervezés és az ipari építkezés került az építészek érdeklődésének középpontjába. A. V. Scsuszev és I. V. Zsoltovszkij kidolgozza az első tervet Moszkva rekonstrukciójára. Ők irányítják az 1923. évi Összoroszországi Mezőgazdasági Kiállítás komplexumának tervezését és kivitelezését is. A. V. Scsuszev nevéhez fűződik a szovjet építőművészet kiemelkedő alkotása, a Lenin-mauzóleum. A húszas évek végéig számos nagy épület készült el a szovjet építészek tervei alapján: középületek (G. B. Barhin: az „Izvesztyija" székháza, I. V. Zsoltovszkij: a Szovjetunió Állami Bankjának épülete, I. I. Rerberg: Központi Távirda), ipari komplexumok (O. R. Munc—N. P. Gundobin—V. A. Pokrovszkij: a volhovi vízierőmű, V. A. Vesznyin: a dnyepropetrovszki erőmű stb.).

A szovjet építészek alkotómunkájának fontos eleme volt az új feladatoknak, a korszerű építőanyagoknak és technikának megfelelő új építészeti formák kialakítása.

A harmincas években a szovjet képzőművészet érettebbé, kiforrottabbá válik, a szocialista realizmus szilárdan vezető alkotói módszerré lesz.

A harmincas évek szovjet festészetének eredményei különös teljességgel jutnak kifejezésre M. V. Nyesztyerov munkásságának új szakaszában. Festményein (I. P. Pavlov akadémikus, a Korin-testvérek, V. I. Muhina, Sz. Sz. Jugyin sebész portréja) a jellemábrázolás mélysége és plasztikusítása a szovjet emberek alkotó munkájának általános tematikájával párosul. A portréfestészet magas színvonalú művelői P. D. Korin (Gorkij, M. V. Nyesztyerov), I. E. Grabar (a művész fia, Sz. A. Csapligin), P. P. Koncsalovszkij (Mejerhold), N. P. Uljanov és mások. A történelmi festészet jelentős alkotásai B. V. Joganszon „Kommunisták vallatása" és „Egy régi uráli gyárban" című vásznai. A polgárháború témája nagy drámai erővel és expresszivitással jelenik meg Sz. V. Geraszimov „Szibériai partizánok esküje" című festményén. Történelmi témát dolgoznak fel a Kukrinyikszi együttes (M. V. Kuprijanov, P. N. Krilov, N. A. Szokolov) „A régi urak" és „Egy cári tiszt reggele" című művei is. A szovjet festőművészek figyelmét azonban elsősorban a jelen ábrázolása köti le. A. A. Gyejnyeka kitűnő alkotásait az átfogó általánosítás, a hitelesség, az új iránti fogékonyság jellemzi („Anya", „A jövő pilótái" stb.). Az életképfestészet fejlesztésének útján fontos lépést jelentenek J. I. Pimenov („Az új Moszkva") és A. A. Plasztov („Kolhoz-csorda") alkotásai; költői interpretációval váltják fel az addigi illusztratív stílust.

A grafika fejlődése ebben az időszakban elsősorban a könyvillusztráláshoz kapcsolódik. Szép eredményeket érnek el az idősebb nemzedék mesterei — Sz. V. Geraszimov (Gorkij: „Az Artamonovok"), K. I. Rudakov (Maupassant-művek) — és a fiatalok is: D. A. Smarinov (Dosztojevszkij: „Bűn és bűnhődés", A. Tolsztoj: „I. Péter"), J. A. Kibrik (Romain Rolland: „Colas Breugnon", Charles de Coster: „Thyl Ulenspiegel"), Kukrinyikszi (Gorkij: „Klim Szamgin élete" stb.), A. M. Kanyevszkij (Szaltikov-Scsedrin művei). Szépen fejlődnek az ifjúsági és gyermekirodalom illusztrációi (V. V. Lebegyev, V. M. Konasevics, A. F. Pahomov). Az előző periódushoz képest fontos változást jelentett az, hogy a szovjet könyvillusztrátorok a könyv dekoratív kiképzéséről — olykor kissé egyoldalúan is — áttértek a mű eszmei és művészi mondanivalójának feltárására, a jellemek kidolgozására, a cselekmény drámai fordulatainak kiemelésére.

A könyvillusztráció területén a realista rajz, akvarell és litográfia mellett változatlanul fontos helyet foglal el a metszet, melyet olyan elhivatott mesterek művelnek, mint V. A. Favorszkij (Dante: „Új élet", Shakespeare: „Hamlet"), M. I. Pikov vagy A. D. Goncsarov.

A képgrafikán belül előtérbe kerül a portré (G. Sz. Verejszkij, M. Sz. Rogyionov, A. V. Fonvizin).

A személyi kultusszal összefüggésben ezekben az években a szovjet művészet fejlődését nagymértékben akadályozó tendenciák jutottak érvényre: a sablonosság, a hazug monumentalitás, a dagályosság. Jó néhány festmény és szobor szolgálhatna erre jellemző példa gyanánt.

Az építészet igen fontos feladatokat oldott meg a várostervezés, a lakásépítés, a közigazgatási épületek, színházak és egyéb középületek építése terén. Számos nagy ipari objektum készült el (a moszkvai autógyár, a leningrádi húsipari kombinát, a gorkiji autógyár hőerőműve stb.). Az építészet jellegzetes alkotásai a Minisztertanács épülete Moszkvában (A. J. Langman), a Moszkva Szálloda (A. V. Scsuszev—L. I. Szaveljev—O. A. Sztapran), a Szovjet Hadsereg Színháza Moszkvában (K. Alabjan—V. N. Szimbircev), a kiszlovodszki Ordzsonikidze-szanatórium (M. J. Ginzburg), a himki folyami kikötő épülete (A. M. Ruhljagyjev). Az építészetben fokozatosan uralkodó stílustendenciává válik a klasszikus oszloprendek hagyományainak követése. E formák kritikátlan alkalmazása, mechanikus átvétele gyakran szükségtelen külső pompát, fölösleges pazarlást eredményezett.

Fontos új vonások jelennek meg a szobrászatban. A monumentális-dekoratív szobrászat ebben az időszakban szorosabb kapcsolatba kerül az építészettel. V. A. Muhina egyik kiemelkedő alkotása — a „Munkás és kolhozparasztnő" — az 1937-es párizsi világkiállítás szovjet pavilonjának építészeti terve alapján keletkezett. A szobrászat és az építészet szintézise más alkotásokban is érvényesült (a moszkvai metró, a Moszkva-csatorna, az Össz-szövetségi Mezőgazdasági Kiállítás, a New York-i világkiállítás szovjet pavilonja stb.).

A tárgyalt időszak emlékmű-szobrászatának legnagyobb jelentőségű alkotásai Tarasz Sevcsenko szobra Harkovban (M. G. Manyizer) és Kirov szobra Leningrádban (N. V. Tomszkij).

Tovább fejlődik a portrészobrászat is (V. I. Muhina, Sz. D. Lebegyeva, G. I. Kepinov, Z. M. Vilenszkij stb.). Sok művész sikeresen formálja meg a szovjet ember általánosított alakját (G. I. Motovilov: „Kohász", V. A. Szinajszkij: „Fiatal munkás").

XXX. FEJEZET

IRODALOM ÉS MŰVÉSZET A TŐKÉS VILÁGBAN

Az 1914—1918-as világháború súlyos megpróbáltatást jelentett az alkotó értelmiség számára. A humanizmushoz, az igazsághoz, a jóhoz kapcsolódó hagyományos képzetek összeomlottak. Az értelmetlen háború életek millióit ragadta el, óriási anyagi és kulturális értékeket semmisített meg, és aláásta a világ létezésének ésszerűségébe vetett hitet. A hadviselő országok túlnyomó többségében az irodalom és művészet erős nacionalista és militarista hatás alá került. Az ellenség megsemmisítésére buzdító felhívások az ellenség kultúrájának teljes tagadásával párosultak. Az imperialista propaganda mindent elkövetett a nacionalista szenvedélyek felszítása érdekében, s a megingott művészek segítségével igyekezett megmételyezni a tömegek tudatát.

Ám minél világosabbá vált a háború népellenes jellege, annál inkább erősödtek a tiltakozás hangjai, annál több művész követelte a háború beszüntetését és kezdeményezőinek megbüntetését.

Az októberi forradalom győzelme világszerte óriási hatást gyakorolt a művészet alkotó megújulására és a haladó eszmék erősödésére. A forradalom szemléltetően bizonyította, hogy a burzsoá rend összeomlása elkerülhetetlen törvényszerűség, és új lendületet adott a kapitalizmus jogos, objektív kritikájának. A forradalmi vihar moraja, a szovjetországnak a fronton és a békés építésben aratott sikerei túl azon, hogy felkeltették az érdeklődést a távoli Oroszország és annak kultúrája iránt, jótékony hatást gyakoroltak valamennyi nép sorsának alakulására.

1. IRODALOM

A POLGÁRI IRODALOM FŐ IRÁNYZATAI

Az első világháború befejeződése nagyszabású munkában találta az írókat: felül kellett vizsgálni az összes régi kritériumokat és értékeket. Az írók túlnyomó többsége eleinte a nagy társadalmi-történelmi változásoknak csak egyes mozzanatait, külső jeleit tudta megragadni, megérteni és művészileg birtokba venni. Sokan, amikor rádöbbentek, hogy nem tudják teljesen átgondolni, még kevésbé megváltoztatni a rossz valóságot, kétségbeesésbe zuhantak. Saját világ-megértésük korlátozottsága az emberi gondolkodás mint olyan elidegeníthetetlen tulajdonságának tűnt számukra. Ezért az első időben a legszélsőségesebb, legintranzigensebb avantgardista áramlatok kerültek előtérbe. Termőtalajuk az elmék kaotikus forrongása volt és az élet „rendetlensége", amely egycsapásra teljes mélységükben feltárta a korszak ellentmondásait.

A művészek különböző utakon jutottak el az avantgardizmushoz. Egyesek a féktelen, mindent leromboló újítás álláspontjáról léptek fel, a pusztítva újítást történelmi törvényszerűségnek tartották, s azt hitték, csak így lehet visszatükrözni az indusztrializált világ új arcát, az élet új ütemét. Másokat az az óhaj is vezérelt, hogy segítsenek a szocialista forradalomnak. A proletariátus eme „esztétikai szövetségesei" kötelezőnek tartották a teljes szakítást a múlt minden irodalmi és művészeti hagyományával, minthogy az az irodalom és az a művészet az uralkodó osztályokat szolgálta, s azt hirdették, hogy teljesen új művészi formákat kell alkotni, ki kell dolgozni az új forradalmi esztétikát, új törvényekkel és kritériumokkal. Megint mások anélkül, hogy elméleti megfontolásokat hangoztattak volna, a környező káosz ugyancsak kaotikus, zavart tudati visszatükröződését fejezték ki műveikben, azt az iszonyatot és undort, amelyet a burzsoá valóság keltett bennük — mert e valóság megértéséhez, még inkább megváltoztatásához erőtlenek voltak. Végül olyanok is akadtak, akik egyszerűen a divatot majmolták.

A nyugati irodalmi világ vezető alakjai, a szubjektivista filozófia és az avantgardista esztétika legbefolyásosabb képviselői e korszak irodalmában a következők voltak: a francia André Gide, az ír James Joyce, a cseh Franz Kafka, az angol David Herbert Lawrence és Thomas Stearns Eliot, az amerikai William Faulkner, a német Alfred Döblin, az olasz Luigi Pirandello és Gabriele D'Annunzio.

Ám több olyan költő és író, aki a szubjektivista esztétikai nézetek és a formalista kísérletek bűvkörébe sodródott, később leküzdve a művészetnek ezt a „baloldali gyermekbetegségét", a realizmus kiváló mesterévé, a szocialista művészet úttörőjévé vált (Brecht, Aragon, Éluard, Becher, Pablo Neruda, Nezval).

Néhány avantgardista irányzat létrehozott olyan irodalmi alkotásokat, amelyek a maguk módján csakugyan visszatükrözték a kor új jelenségeit, és erőteljes nyomot hagytak a realista művészet formai megoldásain, technikáján is. Így például az expresszionizmus, amely a hatalmas, gyakran még nem teljesen végiggondolt és megértett társadalmi megrázkódtatások korszakában jött létre, sok fontos művészi lehetőséget nyitott meg az írók számára. Az expresszionizmus lírai alapja határtalanul tágas volt, az író belső izgalomtól, feszültségtől izzó hangon szólott az emberiség sorsáról. Az elvont, sokszor szubjektív művekben — költészetben, prózában, drámában egyaránt gyakori a szerző lírai monológja — ott lüktetnek a kor nagy eseményei.

Az expresszionizmus azonban nem tudott felemelkedni a valóság konkrét ábrázolásáig. A húszas évek számos jelentős expresszionista írója (például Ernst Toller) letűnt a színről, mert nem tudta megoldani azt a kérdést, hogyan egyesíthető a szónoki szenvedélyesség és direktség az alakok konkrétságával anélkül, hogy a mű publicisztikába torkolljon, hogyan érhető el az integráns világkép, amikor konkrét történelmi szituációban cselekvő egyes emberekről van szó. Ennek a feladatnak a megoldására csak a realista művészet bizonyult elég erősnek.

Ennek az időszaknak a realizmusa nemzetközileg már elismert írók (Shaw, Wells, Galsworthy, Rolland, Stefan Zweig stb.) kiváló alkotásaira támaszkodott. A húszas évektől kezdve, amikor a művészek növekvő érdeklődéssel fordultak a társadalmi élet problémái felé, a realizmus új fellendülésnek indult. Erősödött a szembefordulás a dekadens, szubjektivista áramlatokkal, amelyek lélektelen, formalista kísérletezésbe torkollottak, gyengült az egyszerű emberek érdekeitől végtelenül távoleső, irracionális és misztikus belletrisztika hatása. Szélesedett a harci front a háborút, a sovinizmust és a fajgyűlölet bestiális ösztöneit magasztaló, nyíltan reakciós irodalom ellen. Ebben a küzdelemben sokrétű realista művészet bontakozott ki, amelyet valódi emberszeretet hatott át, a legszélesebb olvasótömegekhez szólt, s legfőképpen azon a törekvésen alapult, hogy híven visszatükrözze az emberek életét, gondolatait, érzelmeit és egymáshoz való viszonyát.

A realizmus fejlődésében különleges helyet foglalt el azoknak az íróknak a munkássága, akik részt vettek az imperialista háborúban. Könyveik hősei velük egyidősek; mint tapasztalatlan, lelkes

fiatalemberek kerülnek ki a frontra, s ott keserű tapasztalatokkal telt, mindenből kiábrándult, szkeptikus, kiégett férfivá formálódnak. Egyesek közülük megtalálják az egyetlen helyes kiutat a háború rémségeiből, és forradalmárrá lesznek. Ilyen hősöket találhatunk Barbusse, John Reed, Ludwig Renn, Arnold Zweig, Adam Scharrer műveiben.

Más írók, akik nem hittek a forradalmi proletariátus igazában, vagy kételkedtek győzelme lehetőségében, vagy visszariadtak az új harctól és új áldozatoktól, leküzdhetetlen, gyötrő világnézeti konfliktus fogságába kerültek. Gyűlölték a háborút és a militarista szellemet, undorodva szemlélték a gyarapodó, önelégült burzsoákat, megvetették a politikai boszorkánykonyha sötét figuráit, de nem tudták, hogyan szálljanak szembe a hazugság és gonoszság körülöttük nyüzsgő világával. Kiábrándultak a burzsoá valóságból, értelmetlen és vad káosznak látták azt, de nem harcoltak ellene, hanem a barátságban és a szeretetben kerestek menedéket, azoknak az egyszerű, köznapi embereknek a nemeslelkűségében és jóságában, akik még a háború és a „békés" kapitalista hétköznapok embertelen, torz körülményei között is megőrizték magukban a valódi, eleven és tevékeny emberszeretetet.

Az irodalmi hősök e második útját rajzolta az „elveszett nemzedék" irodalma. Az „elveszett nemzedék" fogalma első ízben 1926-ban tűnt fel Hemingway „Fiesta" című regényének utószavában. A kifejezést hamarosan egy különböző nemzetiségű, de rokon gondolkodásmódú és művészi világfelfogású írókból álló csoport megjelölésére kezdték használni. Hemingway mellett az „elveszett nemzedék" irodalmának legismertebb képviselője a német Erich Maria Remarque és az angol Richard Aldington.

Ám a világirodalom legfontosabb eredménye ezekben az években a szocialista realizmus megszületése. Ennek az elvileg új alkotói módszernek a közvetlen forrásául a szocialista forradalom Oroszországban aratott győzelme és a nemzetközi proletariátus forradalmi erőinek növekedése szolgált.

A szocialista realizmus elvei először a szovjetköztársaságok irodalmában és művészetében rajzolódtak ki, majd fokozatosan tért hódítottak a tőkésországokban is, ahol a konkrét történelmi feltételek talaján és a szovjet kultúra termékenyítő hatására kihajtottak és erősödtek a szocialista eszmék.

FRANCIA IRODALOM

A háborút követő első években, mint sok más európai irodalomban, a francia irodalomban is érvényesült az avantgardizmus hatása. Legkiválóbb franciaországi képviselője az író, kritikus és publicista André Gide volt.

Az „intellektuális próza" e mesterének művei, elsősorban „Pénzhamisítók" című regénye (1926), dekadens hangvételük ellenére élesen bírálták a burzsoá ideológiát, erkölcsöt, és szemléletesen ábrázolták a kapitalizmusnak az emberi pszichikumra gyakorolt pusztító hatását. Gide megmutatta, hogyan bomlanak fel és sorvadnak el a tőkés társadalom viszonyai között a legjobb emberi tulajdonságok, átengedve helyüket a hideg számításnak, a képmutatásnak, a hamis értékek általános térhódításának az irodalomban, a politikában, az üzleti kapcsolatok világában és a családban egyaránt.

A nagyobb olvasóközönséget azonban nem a kifinomultan „intellektuális" — bár a maguk módján érdekes — regények hódították meg, hanem a realista művek. A realizmus Franciaországban sohasem veszítette el vezető szerepét. Fontos szakasz kezdődött ebben az időben Romain Rolland, az egyik legnagyobb XX. századi író munkásságában. Az értékek átértékelése, a fokozatos eltávolodás az elvont humanizmus eszméitől, Tolsztoj és Gandhi hatásától, attól az elmélettől, hogy a rossznak nem erőszakkal kell ellenszegülni, ez az egész folyamat, amelynek során Romain Rolland a szocialista realizmus irányában fejlődött, igen bonyolult és ellentmondásos volt. Az intenzív eszmei és művészi útkeresés nyomja rá a bélyegét „Pierre és Luce" című kisregényére (1918), „Clérambault" című regényére (1920), „Liluli" című színművére (1919). Az író e művekben el-

utasítja a militarizmust és a burzsoá rendet, s értelmetlen vérfürdőnek ábrázolja a háborút. Rolland az igazi forradalmisághoz a húszas évek végén és a harmincas években alkotott műveiben jutott el: a „Tizenöt évi harc" és a „Forradalommal a békéhez" című cikkgyűjteményben, a „Robespierre" című drámában és „Az elvarázsolt lélek" című monumentális regényciklusban. E ciklus négy részből áll: „Annette és Sylvia", „A nyár", „Anya és fiú", és „A hírnök" (ennek két könyve: „Egy világ halála" és „A vajúdás"). A ciklus első részeiben még csak halványan rajzolódik ki a hősöknek a környező burzsoá világgal való konfliktusa. A szereplők jellemfejlődése zárt, a valóságtól mesterségesen elhatárolt világban megy végbe. Ezért itt az író által fölvetett problémák — a szabadság és a szerelem problémái — jóformán tisztán szimbolikus megoldást nyernek. A ciklus harmadik, majd különösen negyedik részében azonban a hősöket már az élet legsűrűjében, az éles társadalmi küzdelem vízválasztóján találjuk. Immár pontosan megértik ellenfeleik valódi politikai lényegét, tudják, ki ellen kell harcolniuk, s hol kereshetnek támaszt és segítséget. A ciklus utolsó könyvei végigkísérik, feltárják a forradalmár jellemének fejlődését, s nemcsak mint a lelkében végbemenő bonyolult „belső" folyamatot, hanem egyben mint a környező valóság hatásának eredményét, összefüggésben azzal a küzdelemmel, amelyben részt vesz.

A húszas években zárul le Anatole France, a nagy francia író alkotói pályafutása. Hosszú éveken át érlelt „Péterke" és „Virágzó élet" című önéletrajzi jellegű műveiben (1918, ill. 1922) az író mintegy megvonja gazdag és bonyolult életének mérlegét.

Az újonnan feltűnő realista írók művei között kiemelkedő helyet foglal el Roger Martin du Gard „Thibault család" című többkötetes regényciklusa. A mű a XX. század eleji nagy családregényekhez csatlakozik (Thomas Mann: „A Buddenbrook ház", Galsworthy: „Forsyte Saga"), de lényegesen különbözik is ezektől. Ott a cselekmény középpontjában egyetlen család története áll, amelyben feltárul a polgári osztály hanyatlása. Martin du Gard írói elgondolása egészen más. A két Thibault-fivér története törvényszerűen nagy történelmi panorámává szélesedik, amely kiterjed az 1914—1918-as világháború okainak boncolgatására is (hetedik könyv: „1914 nyara"). A háború végzetként tör be a hősök életébe. Másfelől az a tény, hogy a háború sötét képtelensége elemi csapásként zúdul az emberek millióira, napirendre tűzi azt az igényt, hogy az emberek ellenőrizzék a történelem folyamatát, megfejtsék titkát. Az események foglyából az események irányítójává lenni, előre látni a történelmi fejlődést — ez a regény fő problematikája.

A balzaci és a zolai realizmus örököseként jelentkezett a húszas évek elején François Mauriac. De míg Balzacra és Zolára az volt a jellemző, hogy a burzsoá vállalkozó felfelé ívelő útját ábrázolta, addig Mauriac rendszerint anyagi jólétük csúcsán mutatja meg hőseit. Munkásságában új módon jelentkezik a pénz témája. A pénz a XIX. századi irodalmi hősök kezében hatalmas erejű fegyver volt, amely szinte korlátlan uralmat biztosított számukra a társadalom felett, Mauriac hősei számára azonban már nem mindenható úr, melyet ők is szolgálnak, hanem kölönc, amelytől nem tudnak megszabadulni.

Milyen keserves pokollá változhat a polgári család a pénz hatására — ezt mutatja be Mauriac legjobb műve, a „Viperafészek" (1932). A napló-formában, a főhős vallomásaként megírt regény a szó szoros értelmében letépi az álarcot a százados hagyományok által megszentelt családi viszonyokról. A „jól szituált" polgári családban mindenki mindenkit gyűlöl, mindenki azon van, hogy becsapja, megalázza a másikat.

Mauriac hőseinek ebből az adásvételen alapuló társadalomból való kitörési kísérletei gyakran a bűn útjára viszik őket. Így Thérèse Desqueyroux, a hasoncímű regény (1927) hősnője, csak férje meggyilkolása árán nyeri el az áhított szabadságot. Mauriac szemében a pénzre épülő világ elleni harc illuzorikus és kilátástalan, e világ törvényei egyetemesek és kötelezők. A Thérèse Desqueyroux további sorsát feldolgozó regényben — „Az éjszaka vége" (1935) — az immár szabaddá vált hősnő magára marad, sorsa a lassú elsorvadás.

Hősei lélekrajzában Mauriac sok tekintetben Marcel Proustot követi, de nála a finom lélektani elemzés szoros kapcsolatban áll a mű cselekményével.

Ugyancsak az elmélyült lélekrajz, a hősök belső világának feltárása útján járt egy másik jeles francia író, Georges Duhamel is. Két monumentális művét, a Salavin-ciklust (1920—1932) és a „Pasquier család krónikájá"-t (1933—1945) humánus szemlélet hatja át.

Salavin egyszerű „kisember", apró örömökkel és nyomorúságos igényekkel. Kudarcot vall a barátságban és szerelemben, s kínlódva érzi önnön fölöslegességét és magányát. A saját élményeiből és érzeteiből alkotott zárt világocskában él, kívül a nagy világon, amelyhez nem talál utat. Kudarccal végződik az a kísérlete is, hogy sorsát a forradalmárokhoz kösse (ezeket a regény igen sematikusan és felületesen ábrázolja): Salavin ismét bezárkózik önmagába. Megpróbálja individuális lázadás útján felvenni a harcot a környező világgal, de törekvése tragikus véget ér, Salavin elpusztul.

Következő ciklusában, „A Pasquier család krónikájá"-ban az író már az egykorú francia valóság hátterén ábrázolja a mű főhőseinek életét. „A Pasquier-k története — írta Duhamel — olykor korunk történetét is látni engedi."

Átfogóbb képet festett e valóságról Jules Romains. A „Jóakaratú emberek" című regénysorozatban Balzac vagy Zola ciklusaihoz hasonlóan minél teljesebb ábrázolást igyekszik adni a XX. század első harmadának francia életéről.

Jean Giraudoux munkásságának legszembetűnőbb jellegzetessége az új kifejezőeszközök keresése. Giraudoux már az első világháború előtt írni kezdett, de legjobb művei a húszas és harmincas években születtek. Rendkívül gyorsan ismertté vált mint ragyogó és választékos stiliszta, mint értelmiségiekről író értelmiségi író. Műveinek fő témája a kultúra sorsa a modern társadalomban. Kevéssé érdeklik a családi viszonyok és a kiélezett osztályellentétek, mindazonáltal mély és időszerű problémákat vet fel. Regényeinek, elbeszéléseinek, drámáinak cselekménye hol az egykorú Franciaországban játszódik („Bella", 1926), hol valami elhagyott csendes-óceáni szigeten („Zsuzsanna és a Csendes-óceán", 1921), hol egy modernizált antikvitásban („Amphitryon 38", 1929; „Élektra", 1937), hol a Biblia világában („Judith", 1931).

Giraudoux egyik legerőteljesebb műve a „Trójában nem lesz háború" című dráma (1935). Korszerűen és figyelmeztetően csendül fel a műben a végzet antik témája. A darab főszereplői — a bölcs Priamosz, az óvatos Odüsszeusz, a magát józanul fékező Hektór, sőt még a kiüresedett és hideg Helené is — meg akarják menteni a világot a vértől és a rettenettől, de igyekezetük teljesen hiábavaló, a halál végzetként függ a fejük felett; a háborút szomjazó pap hisztérikus kirohanása, a durva Aiasz részeg tombolása az utolsó felvonásban elvezet az elháríthatatlan véghez: Trójában lesz háború!

Antoine de Saint-Exupéry mély, igaz s egyszersmind romantikus műveit az emberek boldogságáról és testvériségéről szőtt álmok hatják át. Aránylag csekély irodalmi hagyatéka („A déli futár", az „Éjszakai repülés", „Az emberek földje", „A hadirepülő" című regények, néhány novella, „A kis herceg" című filozófiai mese, cikkek és riportok) Franciaországban és határain messze túl is mindmáig jótékonyan hatnak a humanista irodalom fejlődésére.

A harmincas évek elejére Franciaországban a kommunista írók fáradozásainak jóvoltából nagy tábor alakult ki a békéért és a demokráciáért, a fasiszta veszély ellen harcoló haladó irodalmárokból. A haladó írók tömörítésében különösen nagy érdemeket szerzett Henri Barbusse. Háború előtti regényein („A könyörgő", „A pokol") és verseskötetein („Siratóasszonyok") még erősen érződik a naturalizmus és a szimbolizmus hatása. A háború alatt az író a frontra került, és saját szemével látta e gigászi vérfürdő borzalmát és értelmetlenségét, azét a háborúét, amelyet a soviniszták mindenáron a hősi pátosz dicsfényével akartak övezni. Így született meg Barbusse kitűnő könyve: „A tűz". Az 1916-ban megjelent regény nemcsak a háború borzalmairól szól, hanem mindenekelőtt a háborúban hányódó emberről, arról, hogyan győzi le az ember önnön tudatában a háborút

Henri Barbusse
L. Vaneziani rajza. 1934

és hogyan készül fel a nyílt harcra ellene. „Szokatlan erővel, tehetségesen, híven mutatja be ez a regény, hogyan válik egy egészen tudatlan, nyárspolgári eszméktől és előítéletektől valósággal agyonnyomott tucatember éppen a háború hatása alatt forradalmárrá"[1] — írta Lenin Barbusse regényéről.

Barbusse korszakalkotó művével kezdődött meg Franciaországban a szocialista realista irodalom kialakulása. Erre az útra lépett Paul Vaillant-Couturier, Léon Moussinac, Jean Richard Bloch, Jean Fréville, Louis Aragon és mások. Figyelmük középpontjában a munkásosztály harca, az éles osztályütközetek, a tömegek forradalmi öntudatának érlelődése állnak. Ilyen Fréville „Nehéz kenyér" című regénye (1937), Moussinac „Betiltott tüntetés"-e (1935), André Philip „Acél" című műve, Tristan Rémy „A nagy harc" című regénye (1937). Idetartoznak továbbá Aragon „Való világ" című ciklusának első kötetei: „A bázeli harangok" (1934), az „Úri negyed" (1936), „Az omnibusz utasai" (1939).

Louis Aragon bonyolult alkotói pályát járt be. Irodalmi tevékenysége kezdetén az avantgardizmus egyik legjelentősebb képviselője volt, de már a húszas évek végén érezni kezdte az irányzat álforradalmiságát és meddőségét. Nagy hatást tett rá a Szovjetunióban tett utazása, megismerkedése Gorkijjal és Majakovszkijjal. Több költői művet ír, amelyek jelzik szakítását a szürrealizmus esztétikájával („Vörös front", „A kommunistáknak igazuk van", „Hurrá, Urál!" stb.), s hamarosan a franciaországi szocialista realizmus nagy teoretikusa és propagandistája lesz. „A szocialista realizmusért" (1935) és „Szocialista realizmus és francia realizmus" (1938) című munkáiban meggyőzően bebizonyítja, hogy a szocialista realizmus egyáltalán nem importált elmélet, s hogy létrejöttének feltételei Franciaországban is megvannak.

A szocialista realizmus esztétikai problémáinak mélyreható gondolati tisztázása segített Aragonnak abban, hogy saját művészi gyakorlatában is alkalmazza az új, haladó művészeti elveket. A „Való világ" című ciklusában nemcsak a munka és a tőke konfliktusát ábrázolja, hanem egy másik, kevésbé észrevehető, de igen jellemző konfliktust is, amely a burzsoázián belül játszódik le: a burzsoázia egyes képviselői szakítanak osztályukkal, és a munkásosztály, a nép oldalára állnak. Aragon írói tehetsége a romlott francia burzsoázia jellemzésében, az isten háta mögötti vidék és a párizsi „félvilág" életének ábrázolásában mutatkozik meg a legnagyobb erővel. A proletariátus forradalmi harcának bemutatásában olykor túlságosan deklaratív és sematikus. Ezt a fogyatékosságát munkásságának következő szakaszában küzdötte le.

ANGOL IRODALOM

Az angol irodalomban az avantgardizmus legkiemelkedőbb képviselője James Joyce volt, akit az új irodalmi stílus terén végzett kísérletei rövid idő alatt világhírre emeltek.

[1] Lenin: A III. Internacionálé feladatairól. Lásd *Lenin* Művei. 29. köt. Szikra 1953. 525. old.

„Ulysses" című regénye (1922), amelyet annak idején Angliában és az Egyesült Államokban „erkölcstelensége" miatt betiltottak, azt mutatja, hogy Joyce fenntartás nélkül elutasítja a burzsoá valóságot, undorral fordul el a burzsoá ideológia, erkölcs, művészet, életmód minden formájától. Joyce-nál a „tudatfolyam" módszere óriási, sőt olykor szinte betegesen felnagyított kifejezőerőre tesz szert. Az írói elbeszélés hagyományos elveit megtagadva, nem logikusan rendezett, a cselekmény kibontakozása és az annak alárendelt kompozíció által megszabott egymásutánban villantja fel az emberek tudatát és érzéseit, hanem úgy, mintha közvetlenül, szinte gyorsírással jegyezte volna le a véletlen, röpke gondolatokat és érzéseket, gondolat- és érzésváltásokat, a pillanatnyi benyomásokat, a konkrét képekhez, alakokhoz vagy elvont fogalmakhoz kapcsolódó hirtelen asszociációkat stb.

John Galsworthy
Fénykép

Joyce műve számos utánzóra talált mind Angliában, mind külföldön. Ám Joyce bonyolult és telített stílusa alaposan különbözött attól a nívótlan „joyce-izmustól", amely az álújító irodalmakban viharos gyorsasággal divattá vált. Joyce követői, híján annak a gazdag tudás- és tapasztalatkincsnek, amelyet ő a „tudatfolyamba" beépített, e módszert nem valamilyen mélyebb értelem megragadására használták fel, hanem a rég várt „megszabadulásra" mindennemű értelemtől. A „joyce-izmus" még a harmincas évek néhány kezdő írójára is negatív hatást gyakorolt, s csak a következő időszakban tűnt el teljesen az irodalmi színtérről.

Joyce műveiből — akár a többi avantgardista alkotásból — hiányzik a valóság sokoldalú és teljes megragadása, a nagy problémák művészi birtokba vétele, feldolgozása olyan képekben, amelyek ugyanolyan közvetlenül és tisztán vésődnek be az olvasó tudatába, mint maga a való élet. Az angol avantgardisták művei gyakran akkor haladónak tűnő hamis eszmék hatása alatt fogantak. Így David Herbert Lawrence regényeiben (különösen „Lady Chatterley szerelme" című regényének legismertebb, 1928-as változatában) a freudizmus hatása érvényesült. Egy másik neves író, az Egyesült Államokból áttelepült Thomas Stearns Eliot, egész tehetségét annak az előítéletnek a bizonyítására fordította, hogy a modern ember a teljes hanyatlás állapotában van, és reménytelenül kiüresedett („Üres emberek", 1925).

Az angol realista irodalom, egyes megingásoktól eltekintve, nem engedett ezeknek a „csábításoknak". Az immár az idősebb nemzedékhez tartozó John Galsworthy, George Bernard Shaw és Herbert George Wells munkásságának változatlanul igen nagy jelentősége volt a hazai és a nemzetközi realista irodalom fejlődése szempontjából. Galsworthy ebben az időszakban tette közzé a

„Forsyte Saga" utolsó köteteit, Shaw a „Megtört szívek házá"-t (1917), a „Vissza Matuzsálemhez"-t (1921), „A szénásszekér"-t (1929), „A sziklákon"-t (1933), a „Genf 1938"-at, Wells a „William Clissold világá"-t (1933), a „Krikettjátékos"-t (1936), a „Mister Parham önkényuralmá"-t (1930) és a „Mi lesz holnap?"-ot (1933). Wells az első nyugati írók között, még a háború utáni bomlás és éhínség idején látogatott el a Szovjetunióba. Beszélgetett Leninnel is, és sok polgári politikustól eltérően objektív hangon számolt be a szovjetország életéről. Utolsó műveiben erőteljesen harcolt a fasizmus ellen, és szót emelt az új világháború veszélye ellen.

Shaw drámaírói művészete ebben az időben a magas tökély fokára emelkedik. Színpadi alkotásainak közvetlen témájává válik az imperialista hatalmak nemzetközi politikai játéka. Shaw átfogó kategóriákban gondolkodik, komédiáiban jelen vannak a világesemények, szatirikus bírálatának hatósugara megnövekedik. Az író leleplezi a nemzetközi politikai kalandorokat, a minisztereket, a tábornokokat, az ipar- és pénzmágnásokat, akik saját harácsoló, rabló céljaik kergetése közben már rég teljesen megfeledkeztek népeik érdekeiről. Shaw sok fejleményt előre látott. Így „A szénásszekér" című komédiában megjósolta, hogy az elaggott brit imperializmus be fog hódolni a „fiatal" amerikai imperializmusnak.

Külön helyet foglalnak el a korszak angol drámairodalmában Eliot verses drámái. Az író „örök" problémák megoldásával próbálkozott klasszikusan szigorú, végletesen fegyelmezett formában („Gyilkosság a székesegyházban", 1935). Eliot drámái kétségtelenül előrelépést jelentettek dekadens, kiüresedett lírájához képest.

A korszak angol drámairodalmából meg kell említenünk még W. Somerset Maughamot és John B. Priestleyt. Maugham színdarabjait a cselekményszövés finom technikája jellemzi. A cselekmény rendszerint nem lépi túl a mindennapi események határait, de mégis mindvégig rendkívül feszült („Kör", 1921). Maugham mesterien felépített darabjai rendszerint valamilyen polgári „erényt" tesznek semmivé („Sör és perec", „A kenyérkereső" — 1930). Ezek az operációk azonban gyakran a hidegvérű cinizmus benyomását keltik. Maugham láthatólag semmivel sem törődik a leleplezésen kívül, s ez erősen csökkenti színműveinek művészi értékét. Vele ellentétben Priestley, aki szintén a bűnügyi irodalommal rokon bonyolítástechnikát alkalmazott („Veszélyes forduló", 1932), bizonyos pozitív értékeket is keresett, olykor a kor haladó eszméi felé fordult.

Jelentős része volt a jellegzetes angol intellektuális szépirodalom fejlődésében a tehetséges regényíró, filozófus és kritikus Aldous Huxleynak. Legjobb művei szatirikus bírálatok a társadalom „magashomlokú" felső rétegéről, melyhez maga is tartozott — „Légnadrág és társai" (1923) és „A végzet bábjátékai" (1928). E regények főként csillogó, szellemes dialógusokból, rövid, vázlatszerű jellemzésekből és szakadatlan szerzői kommentárokból épülnek fel. Bennük Huxley, hogy saját kifejezését használjuk, „szellemi piócákat" ábrázolt: divatos prédikátorokat, fecsegő zsurnalisztákat, nagyvilági semmirekellőket, üresfejű, kiégett arszlánokat és „ultramodern" művészeti sarlatánokat, csupa olyan figurát, akik csak úgy hemzsegtek a húszas évek Angliájának „művelt köreiben". „Szép új világ" című szatirikus utópikus regényében (1932) a tőkés civilizáció ad absurdum vitt ellentmondásait ábrázolja: az „eszményi" kapitalista társadalmat, amelynek időszámítása Ford születésétől kezdődik (a cselekmény 600 év múlva történik), s amely a morális elfajulás és pusztulás riasztó képét nyújtja. Minden téren a szabvány uralkodik; a lombikokban előállított emberek zárt kasztokra tagozódnak; a szerelem, a becsület, az anyaság fogalmát szégyenletes „előítéleteknek" tekintik, amelyekkel a külön erre hivatott „ellenőrök" könyörtelenül leszámolnak. A régi világ képviselői rezervátumban élnek. Egyikük — egy Shakespeare nevű „tilos szerző" rajongója — véletlenül belecsöppen a „szép új világba", de a riporterek hajszája és a „civilizált" tömeg kíváncsisága elől menekülve, elpusztul.

Az „elveszett nemzedék" irodalmának legmarkánsabb angol képviselője Richard Aldington volt. Legjobb regényének — „A hős halála", 1929 — erőteljes vonásokkal megrajzolt hőse, George

NŐ ARANYHALAKKAL
Henri Matisse. 1921

Winterbourne festőművész, a világháborúban a frontra kerül, s az értelmetlen, esztelen öldöklés láttán morálisan megsemmisül, megrokkan; meggyőződvén arról, hogy humanista eszményei számára nincs hely a mai világban, odatárja mellét a német géppuskának. Aldington későbbi könyveiben — „Minden ember ellenség" (1933), „Igazi mennyország" (1937) — erősödik a „tiszteletreméltó" angol konzervativizmus szatirikus bírálata.

Edward M. Forster „Indiai kaland" című regényében (1924) eladdig páratlan erővel jut kifejezésre a haladó angol értelmiség antikolonialista beállítottsága.

Bizonyos értelemben magányos jelenség a korszak angol prózájában Archibald Cronin munkássága. Végzettsége szerint orvos, és regényeiben az „alsó" értelmiség sorsát igyekszik ábrázolni, amely nehéz, kimerítő s gyakran kilátástalan harcot vív az életben őt megillető helyért („Ezt látják a csillagok", 1935; „Réztábla a kapu alatt", 1937).

Az angol költészet ebben az időszakban jóval gyengébb teljesítményt nyújtott a drámánál és a regénynél, s nem tudott szélesebb olvasóközönséget toborozni magának. Rudyard Kipling utolsó művei nem hoztak semmi újat, s gyakran a „brit küldetés" olcsó propagandájává süllyedtek. Másfelől Wilfred Owen finom és sok tekintetben mély költészete mintegy saját kifinomultságába bonyolódott bele. A bezártság és az újdonságokhoz, az olvasó számára érthetetlen „rejtjelekhez" való vonzódás olyan tehetséges költőket is megbénított, mint Stephen Spender, Cecil Day Lewis, Edith Sitwell.

A harmincas években kialakult egy erős írócsoport, amely a fasizmus és a háború ellen küzdött. Ebben kiemelkedő helyet foglaltak el Cristopher Caudwell és Ralph Fox kritikusok, a szocialista realizmus teoretikusai (később a nemzetközi brigád katonáiként elestek a spanyol fronton). Foxnak „A regény és a nép" című posthumus könyve a legfontosabb irodalmi problémák új módon való megközelítésének kitűnő példáját adja. A spanyol fasizmus elleni harcból merítette tárgyát John Sommerfield „Egy önkéntes Spanyolországban" című műve (1937).

Ebben az időben választja meg véglegesen útját két másik szocialista realista író, akik később világhírre tettek szert. Az egyik Sean O'Casey, az új forradalmi dráma megteremtője („A partizán árnyéka", 1925; „Az eke és a csillagok", 1926; „A csillag vörösbe fordul", 1939), a másik pedig a költő, prózaíró és publicista Jack Lindsay.

AZ EGYESÜLT ÁLLAMOK IRODALMA

Az 1920-as évek elején az Egyesült Államok irodalmát is az avantgardisták megélénkülése jellemezte. A legkövetkezetesebb közülük John Dos Passos volt. „Három katona" (1921) és „Nagyváros" (1925) című regényeiben a háború utáni nagyvárosi élet sodró dinamikáját, tarkaságát és lázas feszültségét, a metropolisok nyüzsgését, gépies életritmusát akarja érzékeltetni. E célból sajátos, filmszerű elbeszélői fogásokat teremt: az egyes cselekménysíkok szaggatottan, egymással minden látható összefüggés nélkül bontakoznak ki, publicisztikai és krónikás jellegű kitérők ékelődnek közbe, amelyek külsőleg függetlenek a cselekménytől, de jellemzik a hősök életének általános közegét.

Ám sem Dos Passos, sem az avantgardizmus más képviselői nem tudtak olyan műveket alkotni, amelyek kiállták az idő próbáját. Az igazi előrelépést nem ők tették meg, hanem a realista irányzat írói.

A realizmus elvein alapult a következő regényírók munkássága: Theodore Dreiser („Amerikai tragédia", 1925), Sinclair Lewis („Fő utca", 1920; „Babbitt", 1922; „Arrowsmith", 1925; „Ez nálunk lehetetlen", 1935), Sherwood Anderson („Winesburg, Ohio", 1919; „A tojás diadala", 1921; „A vágyon túl", 1932), Upton Sinclair („Szén őfelsége", 1917; „Jimmy Higgins", 1919). A realista dráma kiemelkedő művelője Eugene O'Neill („Jones császár", 1920; „Anna Christie", 1922; „Vágy a szilfák alatt", 1925; „Összekovácsoltan", 1924).

Ernest Hemingway
Spanyolországban 1936 és 1938 között készült fénykép

A húszas évek amerikai realista irodalmában éles harc bontakozik ki a burzsoá képmutatás, álszenteskedés ellen. Dreiser fokozatosan a szocialista realizmus álláspontja felé közeledik. Az „Amerikai tragédia" hőse, Clyde Griffiths sorsában testet öltenek az író töprengései a jövő ifjúságáról, a zajos amerikai „prosperitás" fonákjáról és riasztó következményeiről. A maga módján, de nem kevésbé hitelesen ír Sinclair Lewis. Az amerikai kisváros nyomasztó ürességét, a standardizált, önelégült nyárspolgárok kisszerűségét ábrázolja, azt a világot, amelyben minden elsorvad, ami eleven, alkotó, ami valóban emberi.

Ezekben az években írja első nagy alkotásait Ernest Hemingway, az „elveszett nemzedék" irodalmának legkiemelkedőbb képviselője. Novelláinak („A mi időnkben", „A győztesek nem nyernek semmit" című kötetek) és „Búcsú a fegyverektől" című regényének vezérmotívumát az „elveszett nemzedéket" gyötrő megoldhatatlan ellentmondások alkotják. Az 1929-ben megjelent regény ennek az irodalmi irányzatnak egyik legnagyobb alkotása. Hemingway új típusú hőst hozott az irodalomba: azt a fajta embert, aki kiábrándult az elvont eszményekből, de konokul szereti az életet, minden körülmények között, bármily veszélyek közepette is megőrzi bátorságát, még a kétségbeesésben is tartózkodó, magányos, faragatlan, de titokban jószívű, igazán tud szeretni, és önfeláldozó barát. Világirodalmi szempontból különös jelentőségre tett szert Hemingway mesteri tökélyre fejlesztett „subtext" módszere: a mesterkéletlen, szűkszavú dialógusok, a szereplők mindennapi cselekvései és egyszerű megfigyelései alatt rejtett, de jelentőségteljes, sőt tragikus konfliktusok és feszült szenvedélyek izzanak.

A harmincas évek újabb áramlatot hoznak az amerikai realizmusba. Az írók jelentős része közelebb kerül a nép életéhez, bekapcsolódik a belső reakció és a német fasizmus elleni harcba, egyre élesebb társadalmi problémákat vet fel. A korszak egyik legjellemzőbb és egyben művészileg is legragyogóbb dokumentuma John Steinbeck „Érik a gyümölcs" című regénye (1939).

Éles fordulat következik be Hemingway eszmei fejlődésében. Az amerikai dolgozók küzdelmével való rokonszenve és különösen a spanyolországi polgárháborúban való részvétele túllendíti az „elveszett nemzedék" irodalmán. „Akiért a harang szól" című regényében (1937), „Ötödik hadoszlop" című drámájában (1937), novelláiban és karcolataiban költői és egyúttal mélyen hiteles realista alakokat teremt, a kor nagy filozófiai és erkölcsi kérdéseit boncolgatja.

Nagy hírnévre tett szert William Faulkner is, ez az ugyancsak igen tehetséges, de roppant ellentmondásos író. Első regényeit, „A katona zsoldjá"-t (1926) és a „Moszkitók"-at, valamint több novelláját az „elveszett nemzedék" problémáinak szentelte, de azután kilépett ennek az iro-

dalmi áramlatnak a keretei közül. „Sartoris" (1926), „A hang és az őrjöngés" (1929), „Haldokolva" (1930), „Szentély" (1931), „Megszületik augusztusban" (1932), „A legyőzetlen" (1938) című regényeiben az amerikai Dél krónikásaként lép elénk. Az író belsőleg ellentmondásos ideológiájának, amelyben az amerikai kapitalizmus iránti gyűlölet konzervatív „déli" eszményekkel keveredik, élesen ellentmondásos stílus felel meg, mely szeszélyesen egyesíti a realista elbeszélő modort és a szándékos bonyolultságot, a szinte delíriumos, az érthetőség határán túllépő részeket és a nyers naturalizmust.

Nagy eredmények születtek az amerikai drámaírásban. Legkiemelkedőbb képviselője, Eugene O'Neill, művészileg az „ibsenizmus", filozófiai téren Schopenhauer és Freud hatása alatt állt. Tőlük merítette azt a gondolatot, hogy az ember sorsszerűen pusztulásra, romlásra van ítélve, s hogy akaratát fogva tartja tudatalattija. „Ne vegyétek el tőlünk a szenvedéseket. Bennük van a mi igazságunk. Ha nem lesz fájdalom, akkor egyáltalán semmi sem marad" — mondja egyik hőse.

Eugene O'Neill
Fénykép. 1923

O'Neill első színpadi kísérletei egyfelvonásos darabok voltak, de a sikert első több felvonásos drámája, „A horizont mögött" hozta meg neki. „Anna Christie" című lélektani drámájáért előkelő színházi díjat kapott, és a húszas évek végére amerikai drámaírónál ritka világhírre tett szert. O'Neill a lélekelemzés módszerét igyekezett alkalmazni a színpadon, de a pszichoanalitikus sémákhoz való vonzódása megzavarta a társadalmi tematika feldolgozásában. „Szőrös majom" című darabja meglehetősen vegyes benyomást kelt: a munkás iránti rokonszenve azzal az erőltetett igyekezettel fonódik össze, hogy viselkedését biológiai motívumokra vezesse vissza. O'Neill legjobb művei az „Anna Christie", a „Jones császár", a „Különös közjáték" és a „Vágy a szilfák alatt", ezek az érzéki színezetű lélektani drámák.

O'Neill-lel majdnem egyidőben kezdte meg drámaírói tevékenységét Elmer Rice. A német expresszionizmus hatása alatt, Toller modorában írta meg „Számológép" (1923) és „Ítéletnap" (1934) című színműveit. Az utóbbiban a Reichstag-égést és a fasiszta puccsot dolgozta fel. Rice a színházat kora technikai színvonalára akarta emelni, és filmszerű megoldásokkal próbálkozott. Színpadi szempontból legsikerültebb műve azonban a jobbára hagyományos, realista eszközöket alkalmazó „Utcajelenet".

A szüntelen kísérletezés, a jelképi erejű kifejezési eszközök keresése jellemzi Thornton Wildert. „A mi kis városunk" című színművében (1938) lemondott a díszletekről és jelmezekről, s a Rendező alakjában narrátort alkalmazott.

A harmincas évek amerikai drámaírói sokat köszönhettek a „baloldali" színházaknak (Left Theatre Group, Workers' Laboratory Theatre), amelyek a legkülönbözőbb jellegű alkotásokat mutatták be: plakátszerű agitációs darabokat, lélektani drámákat a proletariátus sorsáról és küzdelméről. Ezek a színházak elsősorban politikai hatáskeltésre törekedtek.

Thomas Mann
Fénykép. 1920

A „baloldali" színház tette ismertté Clifford Odets nevét. Jóhírét „Leftyre várva" és különösen „Aranyifjú" című darabjainak sikere alapozta meg. Az „Aranyifjú" témája egy rendkívül időszerű amerikai probléma volt: egy fiatalember belső harca, vívódása a művészi elhivatottság és a merőben kommersz szempontok, a „pénzcsinálás" lehetősége között.

Eltérő politikai álláspontot képviselt Robert E. Sherwood, ez a zsurnaliszta veretű drámaíró. „Az idióta öröme" című darabja (1936) óvott ugyan a fasizmus és a háború veszélyétől, de a passzív pacifizmust hirdette.

NÉMET IRODALOM

A német irodalom legújabb kori történetét az expresszionizmus első művei nyitják meg; ennek az irányzatnak Németország volt a hazája. Nagyon termékeny munkásságot fejtettek ki az úgynevezett aktivisták, akik az „Aktion" című expresszionista folyóirat körül tömörültek. Itt csendültek fel először az akkori német irodalomban oly ritka háborúellenes és forradalmi hangok. Az expresszionizmus humanista eszméi azonban lenyűgöző őszinteségük és erejük mellett is politikailag határozatlanok voltak. Amikor pedig a fiatal német prózaírókban és költőkben fokozatosan határozottabb nézetek és eszmék formálódtak ki, rendszerint átmentek a realizmus táborába.

A német realizmust ebben az időben kimagasló írók képviselték. Az egész művelt világ ismerte Thomas Mann, Heinrich Mann, Lion Feuchtwanger, Oskar Maria Graf alkotásait. A realista íróknak már a háborút·követő első években jellemző sajátossága volt az éles társadalmi-politikai problematika és az egyéb esztétikai irányzatok (naturalizmus, expresszionizmus, később a szocialista realizmus) tapasztalatainak aktív, alkotó befogadása-feldolgozása.

Thomas Mann „Varázshegy" című regénye (1924) és „Mario és a varázsló" című novellája (1930), Heinrich Mann „A fej" című regénye (1925) és „IV. Henrik" című történelmi regénye (első rész: 1935, második rész: 1937), Feuchtwanger „Csúnya hercegnő" (1923) és „Jud Süss" (1925) című történelmi regényei húsbavágóan időszerű politikai problémákat vetettek föl, olyan kérdéseket, amelyek a háború utáni Németország társadalmi életének hallatlan feszültségéből fakadtak. A növekvő fasiszta veszély egyre erősebben nyugtalanította a humanista írókat. Feuchtwanger „Siker" című regénye (1930) a hitleristák első bajorországi megmozdulásairól szól.

Thomas Mann új műfajjal gazdagította a német és a világirodalmat: filozófiai-költői regényekkel és novellákkal, amelyekben az elvont tudományos, társadalmi és elsősorban etikai és esztétikai problémák már nemcsak a szereplők elmélkedéseiben vagy beszélgetéseiben jelentkeznek, hanem a mű szoros értelemben vett tárgyává, cselekményévé, a képalkotás közvetlen bázisává, a sorsok és jellemek alakulásának, fejlődésének mozgatóerőivé válnak. A „Varázshegy"-ben, a bibliai történetre épülő „József és testvérei" regényciklusban, a „Lotte Weimarban" című regényben a filozófia köl-

tészetté válik, a valóság realisztikus képei, alakjai pedig egyszersmind szimbólumok, a világ szemléleti megragadásának allegóriái.

Az „elveszett nemzedék" irodalmának egyik legjelentékenyebb képviselője volt Erich Maria Remarque. „Nyugaton a helyzet változatlan" című regénye (1929) maradandó irodalmi emlékművet állított az első világháború áldozatainak. Az író magasrendű művészi-emberi tisztességgel és megrendüléssel mondja ki a kegyetlen igazságot a lövészárkok hétköznapjairól, az értelmetlen gyötrelmekről és pusztulásról. Minthogy azonban nem érti a háború valódi, rejtett mozgatóerőit, nem látja a háború elleni harc igazi eszközeit sem. Emiatt Remarque könyvein a komor reménytelenség, a kilátástalan szomorúság hangulata uralkodik, a kiszolgáltatottság érzése, a férfiasan tartózkodó, de teljes kétségbeesés.

„És azután" (1931) és „Ők hárman" (1938) című regényeiben Remarque még megpróbált politikailag semleges álláspontonmaradni, de nem sokkal később már engesztelhetetlen szenvedéllyel leplezi le a német fasiszták bűneit.

Bertolt Brecht
Fénykép

A német irodalom történetében külön fejezetet nyitott a német írók legjobbjainak emigrációja. Hitler hatalomra jutása után, amikor ezrével gyilkolták le és tízezrével zárták koncentrációs táborokba az embereket, mikor a német városok utcáin fellángoltak a könyvmáglyák, megkezdődött a kultúra mestereinek nagy kivándorlása. Külföldre menekült Brecht, a két Mann-fivér, Becher, Anna Seghers, Feuchtwanger, Remarque, Leonhard Frank, Arnold Zweig, Willi Bredel. Ott volt az emigránsok között a konzervatív Stephan George, a katolikus Alfred Döblin és Franz Werfel, az osztrák monarchista Joseph Roth stb.

A fasiszta barbárság — a pogromok, a tömeggyilkosságok, az új világháború nyílt előkészítése, az embertelen fajgyűlölet hirdetése és megvalósítása — még a legmérsékeltebb, legbékésebb „liberális" irodalmárokat is arra a felismerésre juttatta, ha igazi humanisták, becsületes és józan gondolkodók voltak, hogy harcolniuk kell a fasizmus ellen. Ebből a felismerésből fakadt az emigráns német írók alkotó aktivitásának páratlan fellendülése. Harcra kelve azok ellen, akik Németországban a hatalmat bitorolták, egyre közelebb kerültek népük érdekeihez, s olyan műveket alkottak, amelyek növekvő nemzetközi elismerést szereztek a német irodalomnak.

Ebben a mozgalomban különleges szerepe volt a szocialista realista irodalomnak. A drámaíró és költő Bertolt Brecht, a regényíró és művészet-teoretikus Johannes Becher, Erich Weinert, aki harci dalokat és szatirikus verseket írt, Anna Seghers, Willi Bredel, Friedrich Wolf, Egon Erwin Kisch és sokan mások, költők, próza- és drámaírók, előharcosaivá váltak a proletárirodalomnak, amely fokozatosan átvette a szocialista realizmus módszerét. Ennek az irodalomnak legjelentősebb alkotásai a következők voltak: Brecht balladái, Becher filozófiai lírája és elbeszélő költeményei („Luther", „Aki a boldogságot és a hét sebet kereste"), Seghers regényei („Vérdíj", 1933, „A hetedik kereszt", 1939), Bredel „Megpróbáltatás" (1934) és „Ismeretlen testvéred" (1936) című művei.

Bertolt Brechtben a költő-gondolkodó, a szépíró, a tudós és a forradalmár tehetsége egyesült, s páratlanul sokrétű életművet hozott létre. Brecht nyíltan célratörő művészetre törekedett, melynek feladata, hogy önálló gondolkodásra serkentsen, terjessze a tudományos szocializmus eszméit és az igaz emberség elveit, szabad, aktív, alkotó embereket neveljen. Színpadi műveit „epikus drámáknak" nevezte. Feldolgozta a harmincéves háború korának Németországát („Kurázsi mama és gyermekei", 1938), a spanyol köztársaság jellegzetes alakjait („Carrar asszony puskái", 1937), a tudós helytállásának problémáját („Galilei élete", 1938—1939), a náci uralom alatt élő emberek sorsát („Rettegés és ínség a Harmadik Birodalomban", 1938). De alkotásainak nemcsak témájuk adott lenyűgöző lendületet. A brechti drámákra jellemző kórus vagy énekes szövegeiben, a színészeknek közvetlenül a közönséghez intézett szavaiban, a cselekményt megszakító dalokban tömérdek asszociáció és párhuzam teremt élő kapcsolatot a jelen világgal, a jelen problémáival. Az írói gondolat nemcsak a szemléletes képek plasztikus szövedékét hatja át, hanem közvetlenül, szabatosan, szívós következetességgel kifejezésre jut a cselekmény menetébe való nyílt beavatkozás formájában is. Brecht mély gondolati tartalmú realista drámái a közvetlen érzések erejével, valódi emberszeretetükkel és forradalmi szenvedélyükkel ragadják meg a nézőt.

OLASZ IRODALOM

Az időszak olasz irodalmán sötét nyomokat hagyott az ország súlyos helyzete, a fasiszta diktatúra. Hatása nemcsak a fasizmus trubadúrjainál és direkt apologétáinál jelentkezett, hanem megérződött több ellenzéki beállítottságú író művein is.

Gabriele D'Annunzio, az egyik legjelentékenyebb olasz író és költő, aki még a XIX. század végén világhírre tett szert, a fasiszta diktatúra apostolának csapott fel, és a fasiszta irodalompolitika egyik exponense lett. A fasizmushoz való csatlakozása után művészete elsatnyult. Évről évre kevesebbet és rosszabbat írt. D'Annunzio utolsó művei zömmel dagályos beszédek és fellengzős publicisztikai írások.

Egészen más irányban fejlődött az olasz irodalom másik nagy alakja, a regény- és drámaíró Luigi Pirandello. Pályafutásának kezdetén az úgynevezett verizmushoz (a naturalizmus olasz válfaja) csatlakozott, majd a húszas évek elején teljesen szakított ezzel az áramlattal, és új stílust fejlesztett ki, amelyet „umorismo"-nak nevezett el. Pirandello elégtelennek véli a valóság naturalista reprodukálását, úgy látja, hogy a valóság nem ragadható meg közvetlen, „közönséges" eszközökkel. A világ és az ember nem az, aminek látszik; tragikomikus színjáték tanúi vagyunk, melynek igazi értelme csak akkor tárul fel, ha letépjük résztvevőiről megszokott álarcukat. Pirandello ezért kettős életű hősöket alkot: egyik életüket a szürke és kicsinyes mindennapi világban élik, a másikat a képzelet valószerűtlen és gyönyörű világában. A reális és irracionális közötti határok elmosódnak, a köznapi valóság logikátlannak és érthetetlennek tűnik, az álmok kitalált világa teljesen reális színezetet nyer. Az író számos különböző műfajú alkotásban dolgozta fel az „arcok és álarcok", a valóságos világ és képzelt világ témáját: a „Novellák egy esztendőre" című nagy ciklus utolsó köteteinek egyes elbeszéléseiben, az „Egy, senki és százezer" című regényében, főleg pedig drámákban. A „Hat szerep keres egy szerzőt", a „IV. Henrik", „A meztelenek felöltöznek", a „Ma rögtönzünk" és sok más színdarabja a groteszk határát súrolja, közel áll a farce tradícióihoz. A paradox forma a szereplők igazi arcának feltárását szolgálja, sőt olykor igen éles társadalmi tartalom kifejezésére, a burzsoá erkölcs leleplezésére is alkalmasnak bizonyul.

Később, a fasiszta diktatúra nyomasztó légkörében Pirandello művészetében a környező valósággal való megbékélés vonásai jelentkeznek. Utolsó darabjaiban („Új gyarmat", „Legenda az elcserélt fiúról") majdnem teljesen eltűnik a szociális problematika, s a szereplők már csak elvont szimbólumok.

Olaszországban az antifasiszta tábor nem volt olyan kiterjedt és egységes, mint a német írók körében. Számos értékes művet alkotott Giovanni Germanetto, a legjelentékenyebb antifasiszta író, aki Mussolini hatalomra jutása után emigrált. Legjobb művei (mindenekelőtt az „Egy borbély emlékezései") az olasz munkásosztályról, annak felszabadító harcáról szólnak. Germanetto munkásságában fontos helyet foglalt el a forradalmi harcos eszmei formálódásának és erősödésének ábrázolása.

A fasizmus elleni rejtett tiltakozás szólalt meg Alberto Moravia, Francesco Jovine, Cesare Pavese és több más fiatal író munkáiban, akiket az értelmiségnek a tőkés társadalmon belüli sorsa, eszmei útkeresése iránti érdeklődés egyesített. Moravia „Közönyösek" című regénye a kiváltságos osztály kiüresedését és hitványságát ábrázolja, Jovine „Az állhatatlan ember" című könyvében a polgári körök érdekeinek alantas voltát; Pavese „Nehéz munka" című könyve az értelmiség kielégületlenségének ad hangot. Mindezek a művek kitűnnek mesteri lélektani elemzésükkel. A hivatalos kritika rendkívül ellenségesen fogadta őket, mert leleplezték azt a hazugságot, hogy a fasiszta Olaszországban „az új rómaiak nemzedéke" jólétben és elégedetten él. Ám e fiatal írók alkotásaiban az ellenzéki szellem mellett hangot kapott a pesszimizmus, a szkepszis, a kételkedés a rossz elleni harc lehetőségében.

A SZLÁV ORSZÁGOK IRODALMA

A szláv országok irodalmában a húszas években felerősödtek a forradalmi tendenciák.

Bulgáriában Geo Milev és Hriszto Jaszenov, ez a két tehetséges költő, kiszabadulván a szimbolizmus hatása alól, a forradalmi irodalom álláspontjára helyezkedett. 1925-ben mindketten a reakciós terror áldozatául estek. Egyre forradalmibbá, szenvedélyesebbé, harcosabbá válik Ljudmil Sztojanov munkássága.

A cseh irodalomban kézzelfoghatóan érezteti hatását az írók legjobbjainak a munkásszervezetekkel, a kommunista párttal való szoros kapcsolata. Két jeles költő, Stanislav Neumann és Konstantin Biebl, szakít az avantgardizmussal, és a szocialista realizmus irányában fejlődik. A kommunista párt körül csoportosul sok más, különböző irodalmi irányzatokhoz tartozó költő és író is: Jiři Wolker, Marie Pujmanová, Marie Majerová, Ivan Olbracht, Jaroslav Kratochvil, Vladislav Vančura stb.

Lengyelországban Julian Tuwim, a kiváló költő, a baloldali körökhöz közeledik. Władysław Broniewski, Stanisław R. Stande, Bruno Jasieński, Edward Szymański fokozatosan megszabadul az elvontságtól és az expresszionizmus vonzásától. Bírálják a polgári társadalmat, munkásságukat közvetlenül alárendelik a lengyel és a nemzetközi proletariátus harci feladatainak (Jasieński: „Jakub Szeláról szólok", 1926; Broniewski: „A Párizsi Kommün", 1929).

Ám a reakciós hullám, a repressziók, a demokratikus szabadságjogok nyílt lábbal tiprása az értelmiség egy részében bátortalanságot szül, dekadens, reménytelen hangulatokat kelt életre. Ezen a talajon egyes írókban erősödik a vonzódás a formalista kísérletezés, az elvont témák, az avantgardizmus iránt, tért hódítanak körükben Proust és Joyce eszméi és művészi elvei.

Lengyelországban önálló irányzat is keletkezik, az „experimentális pszichologizmus", melynek képviselői a groteszk, a szétfolyó formák, a szimbólumok fantasztikus világába helyezik hőseiket (Bruno Schulz, Stefan Flukowski, Witold Gombrowicz). A „joyce-izmus" hatása olykor még a realista prózába is behatol (például Helena Boguszewskánál).

Egészében véve azonban a szláv országok irodalmában továbbra is a realizmusé a vezető szerep.

Lengyelországban Stefan Żeromski, ez a ragyogó, habár ellentmondásos tehetség, hű maradt a realista hagyományokhoz. Megszabadulva az utópikus illúzióktól, realista regénnyel zárta le bonyolult írói pályafutását („Koratavasz", 1925). Regényében bátran, szenvedélyes pátosszal támadja

A „Svejk" első kiadásának borítólapja

a burzsoá rend pilléreit. A realizmus medrében fejlődött két neves lengyel írónő alkotómunkássága is, akik híven ábrázolták a parasztság és az értelmiség életét (Maria Dąbrowska: „Ottani emberek", 1925; Zofia Nałkowska: „Teresa Hennert regénye", 1923).

A realista irodalom alkotásai, amelyek a kor leglényegesebb problémáit tükrözték vissza, igen rövid idő alatt világszerte ismertté váltak. Kivételes népszerűségre tett szert a cseh Jaroslav Hašek regénye: „Svejk, a derék katona kalandjai" (1923). Hašek kíméletlen gúnnyal teszi nevetségessé a polgári társadalom egész elnyomó apparátusát, a hadsereget, a bíróságot, a hivatalnoki kart, a papságot. Svejk, ez a gyerekesen naiv, de furfangos, éles eszű és rendíthetetlenül optimista fickó ezernyi kalandon esik át, a burzsoá állam valamennyi sejtjét és pórusát „beutazza", legyőzve minden akadályt és megszégyenítve a törvény és a rend őreit. Hašek művét a „kópéregény" XX. századi feltámasztásának tekinthetjük. A mű általános jelentése azonban ennél összehasonlíthatatlanul mélyebb: Svejk már-már szimbolikus jelentőségű alakjában a népnek az az eltökéltsége jut kifejezésre, hogy ellenálljon, felvegye a harcot az uralkodó osztályok képviselői által rákényszerített legsúlyosabb feltételek között is. Nem véletlen, hogy Németországban a fasiszta hatóságok Hašek könyvét a „szabotázs bibliájának" nyilvánították, és máglyára vetették.

A harmincas években a realizmus már osztatlanul uralkodik a szláv országok irodalmában. Ljudmil Sztojanov, Georgi Karaszlavov, Sztojan Daszkalov, Krum Grigorov, Georgi Sztamatov, Elin-Pelin megteremti a bolgár nagyrealista irodalmat, amelynek tárgya a dolgozó parasztság élete, az értelmiség küzdelme a tudatlanság, a sötétség, az uzsora, a bolgár falura nehezedő elnyomás minden fajtája ellen. Sztojanovot széles körben ismertté tették forradalmi témájú művei, a „Matov ezredes ezüstlakodalma" (1933) és a „Kolera" (1935).

Nagy számmal tűnnek fel a fiatal realista írók a jugoszláv irodalomban. Kiemelkedik közülük Branko Copić („A Grmeč alatt", 1938), Branimir Ćosić („Letarolt mező", 1934), továbbá Ivo Andrić, egy ragyogó novellasorozat szerzője. Branislav Nušić meggyőző hitelességgel és egyben maró szarkazmussal támadja az élet sötét oldalait, az emberi butaságot és hiúságot: „A miniszterné asszony" (1929), „Mister Dollar" (1932), „A megboldogult" (1939).

Karel Čapek, a cseh irodalom jeles képviselője, bátor antifasiszta műveivel alapozta meg hírnevét. Legjobb alkotása a „Harc a szalamandrákkal" című regény (1935), amely a lélektelen, bárgyú, de a technikai civilizáció „non plus ultráját" hallatlan gyorsasággal elsajátító „szalamandrák" támadásában jeleníti meg a fasiszta veszélyt, s egyben élesen bírálja a nyugati „demokráciák" engedékeny-bátorító politikáját a fasiszta agresszióval szemben.

Ugyanezekben az években írja meg Csehszlovákiában Olbracht „Suhaj, a betyár" című mun-

NOVEMBER ÉSZAK-GRÖNLANDBAN
Rockwell Kent.*1932—1933

káját (1933), amelyet a forradalmi tiltakozás szelleme hat át. Majerová és Pujmanová regényei a szocialista ideológiához bonyolult, tekervényes úton eljutó értelmiségről, a munkásosztály harcáról szólnak (Pujmanová: „Emberek a válaszúton", 1937; Majerová: „Sziréna", 1934). Lengyelországban a kor témáinak új, forradalmi módon való megközelítése jellemzi Wanda Wasilewska, Jasieński, Leon Kruczkowski alkotásait. Még a falusi élet hagyományos témáját is forradalmi szellemben dolgozzák fel. A falu hőse a forrongó paraszti tömeg, melynek soraiból tudatos harcosok válnak ki (Wasilewska: „Leigázott föld", 1938).

Jaroslav Hašek
Fénykép. 1917

A forradalmi álláspontra helyezkedő írók útja nehéz és bonyolult volt. Szüntelenül keresniük kellett a valóság ábrázolásának új eszközeit. Előfordult, hogy műveik magasrendű eszmeiségéhez nem találták meg az adekvát művészi formát. Munkáikra sok esetben rányomta bélyegét a sematizmus, a lélektani elemzést publicisztikával, külsőséges leírásokkal helyettesítették, a mélyben játszódó társadalmi folyamatok feltárása helyett pedig leegyszerűsített szociológiai sémákat alkalmaztak. A szláv országok forradalmi irodalma azonban e fogyatékosságok ellenére is sikeresen fejlődött, egyre nagyobb számú haladó írót és költőt tömörített.

MAGYAR IRODALOM

Az 1914—1918. évi világháború, majd az Európán átvonuló forradalmi hullám a magyar irodalmat is új irányba terelte. A századelő legjelentősebb törekvése, a „Nyugat"-mozgalom továbbra is az „irodalmi forradalom" ügyének védelmét tartotta fő feladatának, de szellemi függetlenségének őrzése már politikai csatározásra is kényszerítette. Amikor a háború közepén két nagy költője: Ady Endre és Babits Mihály háborúellenes verseit védelmébe vette, azok haladó gondolatát is vállalta. S ha a „Nyugat" környezetére is kitekintünk, a társadalmi elégedetlenség hangosabb megnyilatkozásaira is rátalálunk. Megindul a magyar avantgarde-mozgalom, mely — bár ellentmondásosan — a forradalmi mondanivalókat akarta lefordítani az irodalom nyelvére. S a korábbi nyomorábrázolásból, valamint a háborúellenes megnyilatkozásokból kezd kibontakozni egy új irány, mely a szocialista irodalom közvetlen előjének tekinthető. Ennek a sokágú folyamatnak a háború végi forradalmak adtak új irányt. Nem volt olyan igazán értékes magyar író, akinek pályáján ne hagyott volna nyomot 1918—1919. A két forradalom rövid időszakában hirtelen felvirágzott a magyar írói publicisztika, mely a nagy történelmi változások felismerését és támogatását fejezte ki.

Az ellenforradalom győzelme (1919—1920) azonban megakadályozta, hogy mindez szépirodalmi művekben is testet öltsön, sőt egy ideig még a forradalmak előtti haladó irodalmi kísérletek folytatása is lehetetlenné vált. A „Nyugat"-mozgalom a két világháború között is tovább élt, sőt új nemzedékeket vonzott magához, régi jelentősége, pezsdítő hatása azonban nem tudott újjáéledni az új viszonyok között. A vezér, Ady Endre halott, s az ő életével együtt a mozgalom „hőskora" is lezárult. Az ellenforradalom győzelmét követő tragikus elnémulás, majd különböző megoldási kísérletek után tulajdonképpen mindegyik nagy „nyugatos" maga keresett valamilyen tovább vezető utat.

Móricz Zsigmond (1879—1942) egy ideig látszólag elfordult a jelentől, valójában azonban nagyobb távlatból igyekezett vizsgálni kora problémáit. Induló éveinek paraszti témájú írásai után a dzsentri élete („Kivilágos kivirradtig",

1924; „Úri muri", 1927; „Rokonok", 1930) és a történelem (Erdély-trilógia, 1922—1935) felé fordult. Azt bizonyította ezzel, hogy számára a paraszti demokratizmus nem egyetlen témakör tartozéka, hanem nézőpont, ahonnan összefüggő képben látja az egész magyar életet. E szemléleti fejlődéssel párhuzamosan stílusa lehiggadt, szélesebb sodrású, epizódokkal átszőttebb lett. A halála előtti évtizedben a társadalom legelnyomottabb rétegei felé fordult, s nemcsak a nép magárahagyottságát látta meg, hanem a népi forradalom igényét is („Barbárok", 1932; „A boldog ember", 1935; „Betyár", 1936; „Árvácska", 1940; Rózsa Sándor-regények, 1941—1942). Babits Mihály (1883—1941) a húszas években a polgári irodalom vezető alakja lett. Mint a polgári humanizmus kései nagy képviselője távol állt a hivatalos szemlélet provinciális nacionalizmusától, de konzervatív idealizmussal az írást elit-tevékenységnek és objektív erkölcsi tényezőnek tekintette, s ezért a társadalomalakító törekvéseket is idegenül szemlélte. Viszont amikor a történelem rákényszerítette, volt ereje szembefordulni önnön eszményeivel is. A harmincas években költészete belső nyugtalanságát és világnézeti vívódásait tükrözi, s élete vége felé az ellentmondások feloldásáig is eljut: a „Jónás könyve" (1940) harcot vállaló vallomás a fasizmus uralma idején. A mozgalom nagy nemzedékének többi tagja is a válság mély átélését és a korábban kivívott eszmények őrzését bizonyítja. A búsongó hangú Juhász Gyula (1883—1937) éppen a bukás után, a közös üldözöttség idején jutott el a munkásnéppel való azonosulásig. Tóth Árpád (1886—1928) költészetében a keserűbbé és keményebbé vált hang s az élethez közelebb álló képanyag jelezte az új útkeresést. Közülük legellentmondásosabb Kosztolányi Dezső (1885—1936), hiszen az ő pályáját végletes világnézeti fordulatok jellemzik, de benne is a válság leküzdésének szándéka munkál: regényei nemcsak lélektani remekek, hanem a korabeli társadalmi problémák áttételes kifejezései is; s utolsó korszakának versei, melyek a halállal való találkozásról tudósítanak, a mindenféle pusztulással való szembeszegülés indulatát hordozzák.

A korszak új irodalmi törekvéseinek azonban már nem a „Nyugat" az igazi műhelye: a legjelentősebb két új irány — a szocialista irodalom és a népi mozgalom — közvetlenül társadalmi mozgalmakhoz kapcsolódik.

A szocialista irodalom a két világháború között lépett túl a századvég és a századelő múlékony kezdetein. Az elődök közül a legjelentékenyebb Kassák Lajos (1887), kinek műveit a lázas stíluskeresés egy ideig — különösen a húszas évek elején — szétzilálta. Művészete fokozatosan letisztul: a tiszta, emelkedett dikciójú líra és dokumentum-erejű realista próza jellemzi („Egy ember élete", 1927—1935). Ugyanakkor azonban pályája első szakaszának osztályharcos szellemét az „általános emberi" igényében oldja fel. Éppen ezért egyre nyilvánvalóbban külön útra tér, s az útkereső új nemzedékeknek csak átmeneti ösztönzője lehet.

A magyar szocialista irodalom népesebb műhelyei az emigrációban alakultak ki. Azok az írók, akik az 1919-es forradalom idején indultak vagy jutottak el a világnézeti érés fokára, a bukás után emigrációba kényszerültek, s itt, távol azoktól, akikhez szólni akartak, igyekeztek utat törni saját fejlődésüknek és egy új típusú irodalomnak. Gábor Andor (1884—1953) Bécsben írta híres „Bécsi levelei"-t, az egész világnak megmutatva a magyar ellenforradalom igazi természetét. Balázs Béla (1884—1949) a magyar emigráció állomásait járva tette meg az utat a polgári magánytól a szocialista közösségi eszméig. Illés Béla (1896) a Szovjetunióban írta meg a Magyar Tanácsköztársaság izzó napjainak történetét („Ég a Tisza", 1929), s a „Kárpáti rapszódia" (1939) szocialista eposzát. S itt, az emigrációban formálódott a legigényesebb magyar marxista kritika és esszé (Lukács György, 1885; Révai József, 1898—1959), mely a felszabadulás után az új irodalomszemlélet erjesztője lehetett.

A hazai irodalomban már nehezebben követhető ez a fejlődési vonal. Az ellenforradalmi terror nemcsak a kommunista pártot kényszerítette illegalitásba, hanem legtöbbször a kommunista irodalmat is. De amint a mozgalom, éppúgy a nyomában felnövő irodalom is kipusztíthatatlan volt. Számos írói pálya bizonyítja ezt s mellettük egy költői csúcs, József Attila életműve.

József Attila (1905—1937) a korszak legteljesebb költői összefoglalója. A proletariátus költője, de azé a proletariátusé, mely önmagával együtt az egész világot fel akarja szabadítani. Hiteles és belülről széttekintő tudósítója a forradalmi munkáséletnek, a szocialista világnézet öntudatos és művelt híve: bár külső és belső küzdelmek szövevénye veszi körül, végigjárja az utat, melynek osztálya csupán a kezdetén halad, s ahelyett, hogy megtagadná a világ és lét egy részét, újraértelmezi, újrafogalmazza és meghódítja azt. Minden egyetemes kérdésre saját korának válaszát keresi és adja meg szocialista módon, a magyar valósághoz, a magyar költői hagyományokhoz kapcsolódva és azokat megújítva, s a nemzeti és korproblémákban az általánost láttatja meg. Életműve így zárt egészet alkot: teljes emberi magatartást, egységes, befejezett életutat fejez ki tökéletes művészi technikával.

A hazai prózában e költői mű igazán méltó párját hiába keressük, de a rokonszellemű szándékra itt is rátalálunk. Nagy Lajos (1883—1954) szűkszavú, kemény prózáját a társadalmi igazságtalanság és a képmutatás gyűlölete teszi lázító erejűvé. Déry Tibort (1894) az emeli ki a kor prózairodalmából, hogy ő vállalkozott először a két világháború közötti magyar társadalom elemző körképének megfestésére, valamint a modern polgári regény eszközeinek realista igényű felhasználására.

A szocialista irodalom mellett a népi írók mozgalma fejezte ki legszenvedélyesebben a kor egyre halmozódó társadalmi elégedetlenségét. E mozgalom keletkezését sok tényező magyarázza: a proletárdiktatúra bukása, a baloldali erők szétszórtsága s az Európa-szerte elterjedt válságideológiák, irracionalista áramlatok hatása. Ennek következtében tipikus harmadikutas mozgalom, mely szembeszállt az uralkodó osztályokkal, sürgette a társadalmi problémák — különösen

a földosztás — megoldását, a szegénység szószólója volt, de erejét csökkentette koncepciója, mely a „bukott" munkásosztály helyett a parasztságban jelölte meg a forradalmi erőt, s amely nacionalista hatásokat is hordozott. Mindennek megfelelően a népi írók legnagyobb érdeme a paraszti élet ábrázolása és egy új realizmus kimunkálása. Kodolányi János (1899), Tamási Áron (1897), Szabó Pál (1893), Veres Péter (1897) és Darvas József (1912) egyaránt ennek az új parasztságszemléletnek a szépirodalmi vagy szociográfus megszólaltatója. A mozgalom legegyetemesebb írója Illyés Gyula (1902). „Egyik kezemmel Pascal kezét fogom, a másikkal egy magyar parasztét" — írta a harmincas években, s vallomása akár jelképe is lehetne életművének. A pusztai zsellérség szülötte, az 1919-es forradalom katonája, majd párizsi emigráns és a szürrealista mozgalom lázadásának részese. Kiszakadt az otthonból, de vissza is tért hozzá, s így jöhetett létre az a szintézis, mely művét kiemelkedővé teszi. Egyik legfőbb mondanivalója a földdel, a tájjal, a rajta élő emberrel való szoros együvé tartozás élménye, ennek az érzésnek felemelő szépsége és nehéz helytállásra késztető ereje. Versei mellett a „Puszták népe" (1936), a szociográfikus irodalom remeke e mondanivaló legteljesebb kifejezője. Az egyetemes igény vezérli Németh Lászlót (1901) is. Az ő műveit azonban több ellentmondás feszíti, igaz, az ő fő műfaja a két világháború között az ideológiai tartalmat közvetlenül tükröző esszé. Tanulmánykötetein egyetlen gondolkodás-dráma jeleneteinek foghatjuk fel, melyet az önmagát vizsgáztató igazságkeresés diktál. E kettősség okozza, hogy műveiből egyaránt lehet csüggesztő és biztató következtetéseket levonni. Ő alkotta meg a „mélymagyarságról" szóló misztikus elméletet s ő kereste a kiutat a „minőségszocializmus" segítségével, de ő akarta megteremteni a magyarság és Európa kapcsolatának teljes enciklopédiáját is. S ha gondolatmenetét végig akarjuk követni, aligha állhatunk meg tanulmányainál: regényei tanúsága szerint benne az író a gondolkodóval felesel. A „Bűn" (1936) a társadalmi lelkiismeret belső vitáját szólaltatja meg. „Az utolsó kísérlet" című nagy regényciklusa pedig (1937—1941) a Horthy-korszak „neobarokk" Magyarországát idézi fel, s megsejteti egy másik Magyarország felszín alatti létét is.

A korszak egy tragikus, de felemelő életművel zárul. Radnóti Miklósé (1909—1944) ez a mű, aki akkor nőtt naggyá, amikor egyéni tragédiájában, melyet a fasizmus zúdított rá, felismerte az emberiség nagy gondját, s volt ereje vallomását egyetemes és művészi tanulsággá formálni. Pályája elején az elvont, mesés pásztoriság, a pszeudoklasszicitás vonzotta, majd a modern idillen át a humanitás eszményeit szolgáló, igazi klasszicizmushoz érkezett. Nagy verseiben is jelen van az idill, de már minden változatában — mint emlék, mint nosztalgia, mint életszeretet és remény — az emberi integritás fenntartásáért vívott harc formájává és jelképévé lesz. S nagy versei talán még hűségesebben követik az ókori klasszikusokat, mint korai kísérletei, de ezekben az antik keret maga is mondanivalót hordoz: szépsége, ésszerű fegyelme kiáltó kontrasztot teremt a vad ösztönök kultuszával, a vérgőzös mítosszal és a gyilkos zűrzavarral. Ezért lehetnek „Eclogái" és „Razglednicái" nemcsak egy halál felé taszított élet hiteles dokumentumai, hanem egy korszak határkövei is.

SPANYOL IRODALOM

A spanyol realizmus az 1920—1930-as években új virágkorát élte. Ramón de Valle Inclán 1923—1927-ben publicisztikai jellegű novellaciklust („esperpentos") ír. Novelláiban leleplezi a klerikálisok önkényeskedését és erőszakoskodását, az uralkodó burzsoá pártok képmutatását és gyávaságát, a spanyol szoldateszka élősdiségét, a bírák önzését. 1926-ban jelenik meg „A zsarnokság zászlaja" című pamfletje, amely kíméletlenül kigúnyolja Primo de Rivera diktátort. Az író a húszas évek végén fejezi be „Ibér aréna" című történelmi ciklusának első regényeit.

1924-ben jelent meg Blasco Ibáñez „A leleplezett XIII. Alfonz" című pamfletje, amely a spanyol monarchia és a fasiszta, illetve a fasizmussal kacérkodó tábornokok ellen irányult. Élete utolsó éveiben Ibáñez több történelmi regényt írt, melyek közül Kolumbuszról szóló posthumus műve a legérdekesebb („A Nagy Kán nyomában").

Antonio Machado 1924-ben adta ki „Új dalok" című kötetét, melyben 1917 és 1920 között írt verseit gyűjtötte egybe. A költő itt közvetlenül a folklórhoz fordul, verseit alig lehet megkülönböztetni a népdaloktól. 1930-tól kezdve Machado költészetében küzdelmes és bonyolult folyamat bontakozik ki: a művész nehéz vívódások közepette leszámol régi nézeteivel. 1934-ben írja meg „Levél a kommunista líráról" című munkáját. Meg akarva óvni az ifjú nemzedéket a dekadencia befolyásától, arra buzdítja a fiatalokat, hogy a néptől tanuljanak, kövessék a haladó spanyol költészet progresszív hagyományait. Követendő példaként a szovjet lírát jelöli meg.

Az idősebb nemzedék képviselői mellett fiatal írók is csatlakoztak a realizmus táborához. A húszas években tűnt fel a harcos publicisztika hagyományainak művelőjeként Manuel Domínguez Benavides. 1934-ből való éles antifasiszta pamfletje, „A Földközi-tenger utolsó kalóza".

Federico García Lorca
Fénykép

Nemcsak a spanyol, hanem az egész világirodalmat is felbecsülhetetlen értékekkel gazdagította Federico García Lorca, a költő és drámaíró. 1921-ben jelent meg első verseskötete, a „Versek könyve", amely egycsapásra népszerűvé tette. Ezek és következő versei („Andalúz dalok", 1921; „Dalok", 1927; „Cigány-románcok", 1928) a szó igaz értelmében népi líra nagyszerű alkotásai, melyekben a hagyományos elemek a költői technika legújabb vívmányaival párosulnak.

Külföldi utazásán szerzett élményeit „Költő New Yorkban" című verseskötetében dolgozta fel. Pályafutásában ezután új szakasz kezdődött: a drámaírás felé fordult. A harmincas években írja meg „Mariana Pineda" című drámáját, számos úgynevezett kamaradarabot — „A csodálatos vargáné", „Don Perlimplin és Belisa szerelme a kertben" —, a „Don Cristóbal" című bábbohózatot. Fokozatosan kikristályosodik Lorca sajátos dramaturgiája. Drámáinak világát végletes érzelmi telítettség, festőiség jellemzi; a már-már szimbolizmusba hajló elvontság realisztikus — és sohasem öncélú — részletrajzzal párosul; műveibe szervesen beépíti a népi színjátszás és a népi líra eszközeit (verses dialógus, románc formájú monológ). Lorca a monarchia megdöntése után belevetette magát a közéletbe. Egyetemistákból megszervezte a „La Barraca" nevű vándorszíntársulatot azzal a céllal, hogy elvigyék a falvakba a klasszikus spanyol darabokat. E társulatnak két évig igazgatója volt. A harmincas évek közepén véglegesen megfogalmazta a színházról vallott felfogását: a színház „az ország építésének egyik legfinomabb és leghatékonyabb eszköze". Ez a gondolat négy társadalmi drámában öltött testet: „Vérnász" (1933), „Yerma" (1934), „Rosita leányasszony" (1935) és „Bernarda Alba háza" (1936). Ezekben észrevehetően erősödött a realista elem (leginkább a „Bernarda Alba házá"-ban, amelyet a költő tragikus halála előtt két hónappal fejezett be).

García Lorcát 1936. augusztus 19-én, egy hónappal a köztársaság elleni lázadás kitörése után Granadában agyonlőtték a fasiszták.

A LATIN-AMERIKAI ORSZÁGOK IRODALMA

A latin-amerikai országok irodalmában a társadalmi regény műfaja töltötte be a vezető szerepet.

A mexikói regényirodalomban uralkodóvá válik a mexikói forradalom témája. E valósággal ciklust alkotó regények jellegzetes darabja Mariano Azuela „Odalenn" című műve. Egy partizánosztag történetén át a mexikói forradalom legfőbb vonását örökíti meg: a paraszti tömegek spontán, elemi erejű felkelését, amely gyakran borzalmas, véres formákat öltött, s az objektív körülmények folytán tragikus vereségre volt ítélve. Azuela nem tudta helyesen megmutatni a forradalom történelmi perspektíváit, de keserű csalódása nem magát a népforradalmat illette — annak heroizmusát a véren és az áruláson át is tisztán látta —, hanem annak gyakorlati eredményeit.

A forradalomról szóló regények szerzői különböző eszmei tendenciákat képviseltek: egyesek alaphangját a tömegek forradalmi dühének kirobbanásától való iszonyodás szabta meg (Martín Luis Guzmán: „A sas és a kígyó", 1928), mások elsősorban a népharag jogosultságát, történelmi igazát látták (Gregorio López y Fuentes: „Föld", 1932). Mind e regények legfőbb értéke azonban az volt, hogy realista módon ábrázolták a parasztforradalmat és annak vezéreit, Francisco Villát, Emiliano Zapatát.

A harmincas években a mexikói regényírókat már a forradalom utáni valóság foglalkoztatja: a továbbra is földínségben szenvedő parasztság sorsa, a politikai életben uralkodó korrupció stb. (Guzmán: „A Caudillo árnyéka"; Azuela: „Pantoja elvtárs", „Az új burzsoázia"; Jorge Ferretis és José Rubén Romero regényei).

A latin-amerikai regény másik nagy problémája a kíméletlenül kizsákmányolt és földjükről elűzött indiánok tragikus sorsa. 1919-ben jelent meg az első indiánregény Alcides Argüedas tollából („A rézbőrűek"), de a műfaj legjobb alkotásai később születtek meg: az ecuadori Jorge Icaza „Huasipungo" (1934), a mexikói López y Fuentes „Az indián" (1935) és a mexikói Mauricio Magdaleno „A fény" (1937) című regénye. E regények cselekménye többnyire a kollektív hős, az indián közösség tudatának prizmáján át nézve jelenik meg: a tőkés valóság „nagy és idegen világa" a maga egészében mindenekelőtt ellenséges világ, amely az indiánok primitív, költői képzeletében iszonyú rémképpé varázsolódik. Az indiánok elviselhetetlenül nehéz életéből fakadt e regény tragikusan kilátástalan hangulata.

1924-ben jelent meg a columbiai José Eustasio Rivera „Az örvény" című regénye, amely rendkívül erős hatást gyakorolt az egész latin-amerikai irodalomra. A gumiültetvényen dolgozó munkásnak a természettel, a trópusok „zöld poklával" vívott párharcába ágyazódik bele a társadalmi konfliktus is, amelyben az ember éppoly tehetetlen és gyenge, mint a szörnyű őserdővel szemben.

Hasonló konfliktus tárul fel Rómulo Gallegos, a legnagyobb venezuelai realista író műveiben is. „Donna Barbara" (1929) és „Cantaclaro" (1934) című regényeiben a barbárság—civilizáció ellentétpár jegyében széles körképet fest hazája életéről. Különös erővel ábrázolja a barbárságot: a kegyetlen természetet, a földesúri önkényt, a nép tudatlanságát, a hatóságok korruptságát. A civilizációt a haladás, a szabadság, a jog meglehetősen ködös, elmosódó eszményei képviselik. De „Canaima" című regényében (1935) már nem a polgári progresszióhoz köti a civilizációt, hanem ellenkezőleg, megmutatja, hogy az imperializmus a tőkés viszonyok meghonosítása során felhasználja a barbárságot, azzal elválaszthatatlanul összefonódik. Gallegos munkásságában egyre erősebben jelentkezik az imperialistaellenes tematika, amely már a „Donna Barbará"-ban is hangot kapott, s amely később az egész latin-amerikai irodalom legfontosabb témájává vált (különösen a középamerikai országokban).

Új, realista irodalom születik Brazíliában (Rachel de Queiroz: „A tizenötödik év", 1930; Amando Fontes: „Műveletlen földek", 1933; José Lins do Rêgónak a cukorültetvényekről szóló regényciklusa; Graciliano Ramos: „Kiszáradt életek"; Jorge Amado: „Kakaó", „Zsubiabá" stb.). A realista írókat a brazil valóság sötét oldalainak hiteles, megalapozott, élesen kritikai elemzése tömöríti egy táborba. A legjellegzetesebb e művek közül a „Kiszáradt életek". Hőse, egy Fabiano nevű béres, akit kegyetlenül elnyom földesura és az állam egyaránt, a népből való ember általánosított alakjaként vésődik be az olvasó tudatába. Ramos hazájában új eszközöket alkalmaz: addig a brazil irodalomban az élet realisztikus, aprólékos leírása háttérbe szorította a jellemrajzot, a lélektani elemzést.

Nagy utat tett meg ezekben az években Pablo Neruda, a kiváló chilei költő. Első műveit („A lelkes parittyás", 1933; „Húsz szerelmes vers és egy elkeseredett dal", 1924) zárt lírai világ jellemzi; a költő szívósan kitörni igyekszik ebből az elzártságból, hiszen a szerelem elmúlik és az

ember magára marad. Ez a törekvés vezérli „Tartózkodás a földön" (1935) című könyvének megalkotásában. A magány, a kétségbeesés, a káosz érzése itt már elszakíthatatlanul összeforr a gyűlölettel az életnek az ellen a rendje ellen, amely az emberben minden emberit elfojt. Végül, miután részt vett a spanyol nép hősi harcában, és rátalált a magasrendű emberi eszményre, az élet és az alkotás céljára, 1937-ben kiadja „Spanyolország a szívemben" című könyvét, ezt a szenvedélyes, harcos alkotást, amelyben megfogalmazza a korral és a néppel szemben érzett felelősségét, bátorságra és ellenállásra buzdít.

A harmincas években indul el pályáján Nicolás Guillén, a nagy kubai költő. A „Szon-motívumok" és „Zóngoro hozongo" című kötetei (1931) a zenei hatású, ritmikus költészet jegyében fogantak: a néger költészetnek a spanyol románccal való párosítása adja Guillén költészetének sajátosan kubai, nemzeti jellegét. Későbbi műveiben — „West Indies Ltd." és különösen a „Dalok katonáknak és szonok turistáknak" (1937) — már harcos imperialistaellenes költészetet teremt, versfelépítésében és forradalmi szellemében egyaránt mélységesen népi költészetet.

KÍNAI IRODALOM

Kínában, akárcsak a többi gyarmati és függő országban, az irodalom fő fejlődési irányát mindenekelőtt a nemzeti függetlenségért vívott harc feltételei szabták meg. Ám az új kínai irodalom (valamint az iráni, az indiai és több más ázsiai irodalom is) a régi klasszikus kultúra talajából sarjadt ki. Ilyen körülmények között tehát a haladó írók nehéz feladat elé kerültek: le kellett küzdeni vagy gyökeresen átalakítani a rendkívül fejlett, kifinomult, de a néptömegektől teljesen idegen régi esztétikai tradíciókat. A helyzetet még bonyolultabbá tette, hogy a nyugati gyarmatosítás szükségképpen tiltakozást ébresztett az egész nyugati civilizációval, így annak pozitív oldalaival szemben is.

Ám mindezen nehézségek ellenére a kínai irodalom töretlenül ment előre a haladó eszmék erősödésének útján. 1918-ban jelent meg Lu Hszin, a nagy kínai író első elbeszélése, „Az őrült naplója", amelyet Gogol hasoncímű művének hatására írt. Ez volt az új kínai irodalom első valóban értékes prózai alkotása. Lu Hszin a következőképpen ostorozza a régi világ barbárságát: „Átlapoztam a történelemkönyvet, nincsenek benne dátumok, de minden oldal hemzseg az ilyen szavaktól: »emberség«, »igazság«, »erkölcs«, »erény«. Hiába próbáltam elaludni, éjfélig figyelmesen olvastam, és egyszerre észrevettem, hogy a sorok között az egész könyvön egyetlen szó húzódik végig: »kannibalizmus«".

1919-ben a „május 4-e mozgalom" új erőt önt az íróba. Elbeszélésgyűjteményt jelentet meg ezzel a beszédes címmel: „Kiáltás". Mesterien ábrázolja a „művelt" felső rétegek züllését, felbomlását, a kínai falu iszonyú nyomorát és elmaradottságát, az egyszerű emberek nagyszerű lelki tulajdonságait. Csehovhoz hasonlóan Lu Hszin nemcsak együttérez a „kisemberrel", hanem egyben kigúnyolja annak szolgai vonásait, „gyógyítani" akarva a társadalmat.

Ezek a motívumok Lu Hszin legjobb alkotásában, az „A—Q hiteles története" című elbeszélésben jelentkeznek a legfejlettebb formában. A főhős, A—Q, az elnyomott és naiv igazságkereső parasztlegény, akinek rongyos ingjén és nadrágján kívül semmije sincsen, úgy védekezik a rázúduló megaláztatások, bántalmazások ellen, hogy illúziókba menekül: abban a szent hitben él, hogy szüntelenül „erkölcsi győzelmeket" arat az igazságtalanság és a kegyetlenség felett. A—Q tragikomikus alakja haragos tiltakozás volt az olyan „örök nemzeti jellemvonások" ellen, mint a türelem, az engedelmesség, s az olvasót egyenesen rávezette a forradalmi harc szükségességének gondolatára.

Bár Lu Hszin már a XX. század eleje óta részt vett a nemzeti felszabadító mozgalomban, a forradalomhoz való viszonya nem volt egyértelmű: nem fogadta el annak erőszakos módszereit.

Beállítottsága világosan tükröződött „Vadfüvek" címen összegyűjtött lírai miniatűrjeiben (1924) és „Bolyongás" című elbeszéléskötetében (1924—1926), melyek az első forradalmi polgárháború időszakában íródtak. A szépirodalomhoz csatlakoznak Lu Hszin „tarka jegyzetei" (ca-ven), ezek a könnyedén odavetett, harcos publicisztikai esszék. Lu Hszin szatirikus tehetsége azonban legteljesebben a „Régi mesék mai szemmel" (1935) című gyűjteményben, a kínai mitológia anyagára épülő epés elbeszélésekben bontakozott ki.

Lu Hszin
Fénykép

Lu Hszin tevékeny közreműködésével fejlődött ki a húszas évek kínai irodalmában a realista irányzat, amelyet az Irodalomkutatás Egyesületéhez tartozó írók képviseltek: Mao Tun, Je Seng-tao stb. A másik irodalmi csoport az Alkotás Társaság nevű romantikus tömörülés volt, melynek élén Kuo Mo-zso állt. A harmincas évek elején, a Kuomintang-terror fokozódása idején a haladó irodalmárok többsége létrehozta a Baloldali Írók Ligáját. Ezzel kezdődött meg Kínában a szocialista realizmus kialakulása.

A realista irányzat képviselői közül kiemelkedik még Lao Sö prózaíró. 1933-ban jelent meg „Jegyzetek a macskavárosról" című műve, amely „A—Q hiteles történeté"-nek hagyományát folytatta. Lao Sö ebben az allegorikus formában írt regényben egyetlen kínai név említése nélkül kíméletlenül kigúnyolta a kínai élet negatív oldalait.

JAPÁN IRODALOM

Az oroszországi októberi forradalom és az első világháború utáni évek igen jelentősek voltak a japán irodalom történetében. A haladó japán írók műveiben a leleplező mondanivalót a forradalmi mondanivaló váltotta fel, és létrejött az úgynevezett proletár irodalmi mozgalom.

Ez a mozgalom, amelynek kialakulása még az előző években megkezdődött, 1921-ben öltött szervezett formát a „Magvető" című folyóirat megindulásával, amely maga köré tömörítette a haladó japán írókat. A mozgalom vezető alakja a Franciaországból hazatért Komaki Omi irodalomkritikus volt, aki ott a Clarté csoport hatása alatt állt.

1923-ban a rendőrség betiltotta a „Magvető"-t, de a proletár irodalmi mozgalom nem esett szét. Fejlődésében nagy szerepet játszott a marxizmus—leninizmus klasszikusainak és a szovjet irodalom legjobb alkotásainak japán nyelvű kiadása.

A mozgalom 1928—1932-ben élte virágkorát. Ez jórészt a kommunista párttal kapcsolatban álló Japán Proletár Művészeti Szövetség (eszperantó nyelven: Nippona Artista Proleta Federacio — NAPF) megalakulásával függött össze.

A proletár irodalmi mozgalom főbb sajtóorgánumai a következők voltak: a „Harci Lobogó" (1928 májustól), a „NAPF" (1931 szeptembertől), és végül a „Proletárirodalom" (1932-től, ami-

kor a mozgalom vezetését a Japán Proletárírók Szövetsége vette a kezébe). A mozgalom aktív résztvevői voltak: Shigeharu Nakano költő és író, Koreto Kurahara, a szovjet irodalom kritikusa és első fordítója, Kobayashi Takiji, Nakashi Ema, Kiyoshi Eguchi, Yamata Sheizaburo írók stb. A korszak legjobb prózai művei — a „Rákhalászhajó" és az „1928. március 15." — a japán proletárirodalom elismert klasszikusa, Kobayashi Takiji nevéhez fűződnek, akit később a japán rendőrség meggyilkolt.

Kiforrott művészi rendszert hozott létre a proletárköltészet is. Képviselőit (Shigeharu Nakano, Kei Moriyama, Ito Nobuyoshi, Ueno Shofu stb.) a forradalmi tematika, a hagyományos versszakfelosztás elutasítása és a szabad vers hirdetése jellemzi.

Az a felismerés, hogy az irodalom „része az egyetemes proletár munkának", a proletárírók és költők művészetét szoros közelségbe vitte az élethez. Az irodalom fő tartalma a néptömegek munkája és harca lett, megjelent az új hős, a nép boldogságáért küzdő harcos. A proletár irodalmi mozgalom fontos érdeme volt, hogy mind elméletileg, mind az alkotói gyakorlatban lerakta a szocialista realizmus alapjait, elősegítette az irodalmi és olvasókörök tömeges megalakítását, a paraszt- és munkáslevelezők kiterjedt hálózatának megszervezését, a marxizmus és a szovjet irodalom propagandáját.

A hatóságok a mozgalom résztvevőit ismételt letartóztatásokkal és mindenféle egyéb módon zaklatták. 1933-tól kezdve az általános jobbratolódással összefüggésben a represszió fokozódtak. 1934-ben feloszlatták a Japán Proletárírók Szövetségét. A proletár irodalmi mozgalom hanyatlásnak indult. Főbb vezetői illegalitásba vonultak. Az írók egy része minden kapcsolatot megszakított a mozgalommal és a reakció oldalára állt, mások létrehozták a „fordulat irodalmát", és eltávolodtak a proletárirodalom álláspontjától.

A japán polgári irodalom 1917 és 1939 között egyre fokozódó válságot élt át. A legkülönbözőbb áramlatok keletkeztek: „neohumanizmus", „neoromantika", „neorealizmus" stb. Felvirágzott a „shi-shosetsu" (elbeszélés saját magamról) és — különösen — a „shiukyo-shosetsu" (elbeszélés a lelkivilágról) műfaja. Az írók és a költők bezárkóztak a személyes élmények, a pszichologizmus, az önelemzés szűk keretei közé, vagy történelmi témákba menekültek a valóság elől (Shimazaki Toson: „Hajnal előtt", 1929—1935). Volt, aki öngyilkossággal vetett véget életének (Arishima Takeo, Akutagawa Ryunosuke).

Amikor Japán agressziót kezdett Kína ellen (1937), a japán burzsoá irodalomban megerősödött a militarista és soviniszta hatás. De a haladó japán írók körében háborúellenes hangulatok tapasztalhatók (Ishikawa Tatsuzo: „Élő katonák", 1938), erősödik a reakció elleni tiltakozás: létrejön az „ellenállás irodalma", melynek képviselői annak idején a proletár irodalmi mozgalomhoz tartoztak (Shigeharu Nakano, Miyamoto Yuriko stb.).

INDIAI IRODALOM

A realista irodalom fejlődésének erőteljes lökést adott a nemzeti felszabadító mozgalom fellendülése 1918 és 1922 között. Az írók aktuális témákhoz nyúlnak, a parasztság sanyarú helyzetéről, a nők jogfosztottságáról, a hindu—muzulmán viszálykodásról írnak. Új hős vonul be az irodalomba: az egyszerű ember, a maga szükségleteivel és igényeivel, lelkületével és nyelvével. Az indiai irodalomban új műfajok honosodnak meg: a társadalmi regény, a novella, a közéleti költészet.

Ez a folyamat a bengál irodalomban jelentkezett a legerőteljesebben. Bengáliában — és a többi indiai nemzetiségi irodalomban is — a realizmus kiformálódásában óriási szerepe volt a kimagasló költő, író, humanista és felvilágosító Rabindranath Tagore munkásságának. Műveiben mély megindulással és hitelesen szólott az egyszerű emberek életéről, leleplezte a gyarmati hatóságok önkényét, a brahmanok álszenteskedését, nyerészkedését és képmutatását. Legtermékenyebb időszaka a húszas

KAKAS ÉS TÖK
Csi Paj-si. 1937

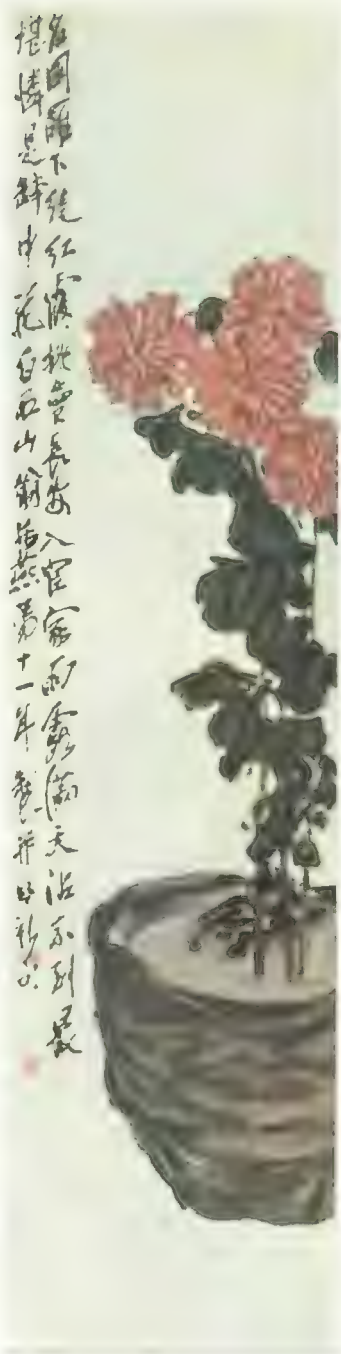

KRIZANTÉMOK
Csi Paj-si. 1924

évekre esett. A rövid elbeszélés, amellyel Tagore ekkor próbálkozik először, a bengáliai és sok más indiai irodalom kedvelt műfajává lesz.

Tagore a húszas évek elején beutazta az Egyesült Államokat, Franciaországot, Németországot, Dániát, Svédországot, Ausztriát, Csehszlovákiát, Kínát, Japánt, előadásokat tartott Indiáról, felemelte szavát a kolonializmus politikája ellen. Ugyanezekben az években új formájú szimbolikus, zenés drámákat írt az 1922-ben Santiniketanban alapított nemzeti egyetem részére („Ősz ünnepe", „Vörös oleander").

Romain Rolland és Rabindranath Tagore
Fénykép. 1926

1931-ben Tagore közzétette „Levél Oroszországról" című művét, amelyet 1930-as szovjetunióbeli utazásának hatása alatt írt. Ez a fontos publicisztikai munka nagy jelentőségű volt a haladó indiai erők imperialistaellenes harcára nézve. A harmincas években írott számos költeményével („Afrika", 1936 stb.) egy új műfaj, a politikai líra alapjait rakta le az indiai irodalomban. Ebben az időszakban Tagore egész munkásságán végighúzódik az imperializmus és a fasizmus elleni harc témája.

Az indiai realizmus másik nagy képviselője a hindi és az urdu nyelvű irodalom klasszikusa, Prem Chand (Premcsand). Műveiben a parasztság, a legszegényebb értelmiség, a kispolgárság életét festette, tevékenyen részt vett a Gandhi által irányított angolellenes mozgalomban. 1918-ban jelent meg „Hét lótuszvirág" című elbeszéléskötete, amely a modern indiai társadalmi novella kezdetét jelenti. Ugyanekkor adta ki „Menhely" című regényét is, amelyben az indiai nők jogait vette védelmébe.

Kiemelkedő hely illeti az indiai irodalomban Jayashankar Prasad életművét. Költészete a mély líra és a nagy filozófiai gondolatok jegyében fogant; történelmi drámái („Vishakhadatta", 1921; „Ajdatshatru", 1922) az indiai történelem legszebb lapjait elevenítik meg. Prasad alkotóereje a harmincas években szökik virágjába. Ekkor írja meg „Chandragupta" (1931) című történelmi drámáját, „Titali" című regényét (1934) és „Kamayani" című elbeszélő költeményét (1935).

Ebben az időben új realista írók is feltűnnek: Vishwambhar Sharma, Yashpal, Upendranath Ashka, Krishen Chandr, Faiz Ahmad Faiz és mások.

A harmincas évek az indiai nemzeti felszabadító mozgalom új fellendülését hozzák. A haladó írók csatlakoznak a kialakulóban levő demokratikus realista irányzathoz, amelynek közhasználatú elnevezése „haladó irodalom" („pragativada"). A mozgalom 1936-ban ölt szervezett formát a Haladó Írók Szövetségének megalakulásával. A szövetség az ország valamennyi nemzeti irodalmának képviselőit egyesítette; első elnöke Prem Chand volt. Rabindranath Tagore üdvözölte a szövetség megalakulását, noha betegsége miatt közvetlenül nem vett részt annak munkájában.

A szépirodalom Indonéziában is a felszabadulás eszméinek hordozójává vált, és fontos szerepet játszott a nemzeti öntudat kialakulásában. 1917-től kezdve a különböző folyóiratokban szórványosan feltűntek a hazát és a hazaszeretetet dicsőítő versek. Ez a költői irányzat Mohamed Jamin 1922-ben megjelent „Haza" című kötetével öltött határozott alakot. Nagy népszerűségre tett szert Jamin másik kötete is: „Hazám, Indonézia" (1929).

Óriási társadalmi jelentősége volt Marah Rusli „Siti Nurbaja" című regényének (1922). Ez a mű, amely a személyi szabadság, a feudális elnyomás elleni harc problémáit dolgozta fel, példaképül szolgált más, hasonló témájú alkotásokhoz. Az indonéz irodalom fejlődésének ezt követő évtizedét „Siti Nurbaja periódusnak" nevezték el.

Az indonéz irodalomban ugyanezekben az években jelentkezett egy sajátos színezetű nihilista tendencia is, amely a holland gyarmatosítók s rajtuk keresztül az egész európai kultúra iránt érzett mélységes gyűlöletből fakadt. Ennek legpregnánsabb megnyilvánulása Abdul Muis „Helytelen nevelés"-e (1928); a regény hőse európai műveltséget nyer, s ezáltal elidegenedik saját népétől.

A harmincas években tovább fokozódott az irodalom közéleti politikai aktivitása. 1933-ban megindult az „Új Írók" című folyóirat Amir Sjarifuddin, Sutan Takdir Alisjahbana, Armija Pane, Sanusi Pane és a nemzeti mozgalom más kiemelkedő vezetőinek szerkesztésében. A lap bátor hangon bírálta a gyarmati hatóságokat, amivel nagy olvasótábort szerzett. A folyóirat köré csoportosultak azok a haladó írók, akik munkásságuk egész értelmét Indonézia nemzeti függetlenségének kivívásában látták. E kör figyelmének középpontjában társadalmi kérdések álltak. Már legelső megnyilatkozásaik az új ember formálódásával foglalkoztak (Selasa írónő „Ha nem sikerül" című regénye és Sanusi Pane „Új ember" című drámája). Sutan Takdir Alisjahbana „Teljes széllel" és Armija Pane „Bilincsek" című nagysikerű regényei a társadalom és az egyén viszonyának problémáját feszegették.

TÖRÖK IRODALOM

Az 1919—1922-es nemzeti felszabadító háború óriási hatással volt a haladó török irodalom fejlődésére. Az írók szinte kivétel nélkül a nemzeti felszabadító mozgalom témái felé fordulnak. Yakub Kadri elbeszéléseit, Halide Edip „Tüzes ing" című regényét és a többi, ekkor születő művet a függetlenségi háború heroizmusa hatja át.

A burzsoá nacionalista tábor írói mellett fokozatosan megjelennek a demokratikus, a dolgozó tömegek érdekeihez közel álló alkotók is. Az imperialista intervenció felett aratott győzelem és a köztársaság kikiáltása 1923-ban megnyitja a demokratikus irodalom fellendülésének korszakát. A „Fáklya", a „Sarló és Kalapács", majd a „Képes Hónap" című folyóirat körül tömörülnek azok a fiatal írók és irodalmárok, akiknek programja: harc az ország valódi függetlenségéért és demokratizálásáért.

A haladó török irodalomban kiemelkedő helyet foglalt el Nazim Hikmet munkássága. 1920-ban írja „A zászlóvivő", „Két nővér", „Negyven haramia foglya" című verseit, amelyek allegorikus formában ábrázolják Törökország felszabadító harcát. 1921-ben jelenik meg a „Szattyánbőrbe kötött könyv", amelyben a költő megfogalmazza művészi és társadalmi-politikai nézeteit, hitet tesz a nemzeti, társadalmi és mindennemű elnyomás elleni harc mellett.

1921-től 1928-ig Nazim Hikmet a Szovjetunióban élt. A szovjet valóság megismerése, Majakovszkijjal való barátsága új szakaszt nyitott pályafutásában. Újult erővel támadja a régi török költészet szabályait. 1922 és 1928 között megírja „Anatólia", „A napivók éneke", „A Kaszpi-tenger" és „Szomorúfűz" című verseit, ezeket a ragyogó formai megoldású, forradalmi szimbolikával és izzó pátosszal telített verseket.

A költő hazájába való visszatérése után is tovább keresi az új mondanivalót, az új hangzásbeli és ritmikai lehetőségeket. A harmincas években nagy formátumú költeményeket ír. „Gioconda és Hszi Ja-vu" (1929) című poémáját, amelyet a kínai forradalom hatása alatt írt, bonyolult, sajátos forma jellemzi. A szereplők monológjait és dialógusait meg-megszakítja a szerző, aki mintegy részesévé válik az ábrázolt eseményeknek. Az indiai nép forradalmi szabadságmozgalmának eseményei ihlették a „Miért végzett magával Benerdzsi?" (1932) című verses regény megalkotására. E műben a költő összekapcsolja a prózát és a verset, képzeletbeli világgal szövi át a valóságot, tragikummal és mély lelki élményekkel telített világot teremt. Ez idő tájt születik meg „Koponya" című színpadi műve, ez a szatirikus pamflet, amely a képmutató polgári morált ostorozza. A szerző hiperbolák, groteszk alakok és képek segítségével tárja fel a tőkés világ negatív vonásait.

A harmincas években alkotói virágkorát éli a demokratikus irányzathoz tartozó Sabahattin Ali, a kiváló török prózaíró. „Ajran", „Hogy megmelegedjünk", „Jövedelmező ház", „A taliga" című elbeszélései éles vonásokkal festik a nép iszonyú nyomorát, az egyszerű emberek jogfosztottságát, és egyszersmind a „kisember" lelki szépségét, aki még e nyomasztó és lealacsonyító helyzetben is meg tud maradni jónak és nyíltszívűnek. Sabahattin Ali „Kujudzsakli József" címmel lélektani regényt is írt, amelyben érinti az emberek társadalmi egyenlőtlenségének kérdését. „Az ördög bennünk van" című regénye a fasizmustól való rettegés, a fejvesztettség légkörében élő polgári értelmiség sorsát, útjait rajzolja. A reakciós sajtó e regény megjelenésekor dühödt hajszát indított az író ellen.

A német fasizmus expanziója és a második világháború közeledése pesszimizmusba és reménytelenségbe taszította a török polgári írók többségét. Míg Nazim Hikmet bátor antifasiszta művekkel reagált a háborús veszélyre („Levél Taranta-Babhoz", 1935; „Madrid kapuinál", 1937), Törökország polgári irodalmárainak nagy része a passzivitást, az individualizmust, a politikamentességet hirdette.

PERZSA IRODALOM

Az új irodalom Iránban is a nemzeti felszabadító harc erős hatása alatt fejlődött. Az írók és költők megbélyegezték az imperialista elnyomókat, leleplezték az uralkodó osztályok népellenes politikáját, feltárták a társadalmi fekélyeket, követelték a nép életkörülményeinek megjavítását. Abulkaszem Lahuti proletárköltő „Van két erős kezünk" című harcos forradalmi költeményében összefogásra szólította a munkásokat és parasztokat a nemzeti és társadalmi felszabadulás nevében.

Fontos szerepe volt az első világháború végén alakult Iráni Irodalmi Társaság tevékenységének. Tagjai között olyan jelentős költők és irodalmárok voltak, mint Maliku's-su ara Behar, Szeid Nefiszi, Vahid Dasztgerdi vagy Rasid Jaszemi.

Maliku's-su ara Behar az ország sorsa fölött érzett bánattal és aggodalommal telt verseket ír. A „Hajnal hírnöké"-ben az iráni nép feje fölé tornyosuló sötét fellegekről beszél. Hirdeti, hogy eljön a felszabadulás napja, és szervezett megmozdulásra szólítja népét a zsarnokság ellen.

Az igazságtalanság, a politikai intrikák, a papság mindenhatósága és a nők jogfosztottsága ellen irányult Iredzs Mirza Dzselal ol-Mamalek „Könyv Arefről" című szatirikus elbeszélő költeménye.

Mirzade Eski bátor hazafias verseket írt. A reakciós uralkodó körök veszélyesnek találták azt a merész hangot, amelyen a társadalmi élet gyökeres átalakítását követelte, és parancsukra a rendőrség bérgyilkosai megölték a költőt.

Tragikus sors jutott osztályrészül Mirza Mohamed Farrohinak, a lánglelkű költőnek is, aki bátran megbélyegezte az Irán nyomorúságos helyzetéért felelős hazaárulókat. „Dal a hazáról" című verséért Jezd kormányzójának utasítására bevarrták a száját. De a költőt ezzel a kegyetlenséggel sem tudták engedelmességre bírni. Ekkor börtönbe vetették és ott meggyilkolták. Bestiális mód-

szerekkel ölték meg doktor Eranit is, a tehetséges forradalmár tudóst és publicistát, a „Világ" című haladó lap szerkesztőjét. Rajtuk kívül még sok író és költő pusztult el az iráni börtönökben.

A perzsa prózairodalom a költészetnél kisebb mértékben tükrözte vissza a felszabadító és demokratikus törekvéseket. Ezekben az években számos történelmi regény jelenik meg („Rusztem a XX. században", „Lazika", „A harcias" stb.), de nagy részük csak a régi perzsa sahok dicsőítésére íródott. Ugyanakkor azonban nem egy társadalmi regény élesen felveti a kor problémáit, elítéli a korrupciót, a hivatalnokok önkényeskedését, a perzsa nők nehéz helyzetét (Mosfeg Kazemi: „A rettenetes Teherán", Abbasz Halili: „Szörnyű sors").

Erősen elterjed, rövid idő alatt a legnépszerűbb prózai műfajjá válik a rövid elbeszélés. A perzsa irodalomban Szeid Mohamed Ali Dzsemal-zade honosította meg „Egyszer volt" című kötetével (1922). A gyűjtemény nyomban magára vonta a figyelmet időszerű tematikájával, élesen poentírozott cselekményeivel, színes alakjaival, élénk népi nyelvével. Az elbeszélések egy részében azonban ósdi nézetek és előítéletek jutottak kifejezésre („A politikus", „Mackó néni szerelme" stb.).

Számos értékes művet írt a harmincas években Szadek Hedajat. Az évtized folyamán több elbeszélés- és pamfletgyűjteménye („Elevenen eltemetve", „Három csepp vér", „Félárnyék", „Vak-Vak úr tiszteletreméltó könyve") és két hosszabb lélegzetű novellája („Aljavije-hanum" és „A vak bagoly") jelent meg. Írt jó néhány impresszionista novellát, de más művei már valódi realista alkotások („Góg és Magóg", „Iszfahán a világ fele", „Prédikáció"). Később munkásságában uralkodóvá lett a realista módszer.

AZ AFRIKAI ORSZÁGOK IRODALMA

Az imperialista gyarmati elnyomás hosszú ideig visszatartotta az afrikai népek kulturális fejlődését. Az 1914—1918-as világháború előtt egész Afrika területén kizárólag Egyiptomnak volt irodalmi hagyománya, s az arabon kívül csak a hausza, a szuahéli és az amhara nyelvnek volt kialakult írásbelisége. A XIX. század végétől kezdve az angol és belga gyarmatokon a latin ábécé alapján fokozatosan megindul az írásbeliség kialakulása; a francia és a portugál gyarmatokon a gyarmati hatóságok asszimilációs politikája következtében — kevés kivételtől eltekintve — meg sem indult a helyi írás kialakulása.

Az imperializmus gyarmati rendszerének válsága forradalmasító hatással volt az afrikai irodalom fejlődésére. Egyiptomban már 1919 és 1924 között erősödésnek indul a realista irányzat. A vezető prózai műfaj a rövid elbeszélés, melynek kiemelkedő művelői a Tejmur-testvérek: Mohamed és Mahmud.

Mahmud Tejmur kiváló mesterségbeli tudással megírt novelláira („Dzsumaa sejk" és a „Mitvalli bácsi" című kötetek) — az író saját bevallása szerint — erősen hatott az orosz irodalom, elsősorban Csehov.

Később a novella mellett fejlődésnek indult a társadalmi regény és kisregény műfaja is. Taha Huszein kiadja „A napok" (1929), „Abul Alaval börtönében" (1934) és „Író" (1935) című regényeit. Taufik al-Hakim megírja „A lélek visszatérése" című regényét, amely az egyiptomi nemzeti felszabadító mozgalom századeleji fellendüléséről szól, továbbá „Egy vidéki vizsgálóbíró feljegyzései" című munkáját, amely realista képet fest az egyiptomi vidéki életről.

A hazafias szellem behatol a költészetbe is, noha formai tekintetben ez továbbra is konzervatív műfaj marad. E korszak legjobb költői: Ahmed Sauki, több verses történelmi tragédia szerzője, valamint Hafiz Ibrahim, aki a dolgozó emberről szóló verseivel nagy népszerűséget szerzett. A nemzeti felszabadulás eszméi Gajjati és Kjasif költészetében is kifejezésre jutottak.

A harmincas években, a reakció erősödésével és a forradalmi hangulat apályával kapcsolatban az egyiptomi irodalom a dekadencia zsákutcájába téved. Divatossá válik a l'art pour l'art nyugatról importált jelszava. A szimbolizmus elemei nyomulnak be sok realista pályakezdésű író munkásságá-

ba (Mahmud Tejmur, Taha Huszein, Taufik al-Hakim). A realizmushoz hű írókat is hatalmába keríti a pesszimizmus, az individualizmus, elfordulnak a társadalmi problémáktól. Jellemző alkotása ennek az időszaknak Abdul-Kadir al-Mazini „Ibrahim, az újságíró" című regénye.

A Maghreb országainak irodalma szintén a felszabadító mozgalom közvetlen hatása alatt fejlődött. Algírban kibontakozott a harc a kulturális újjászületésért. E mozgalomban, a kultúra terjesztésében kiemelkedő szerepet játszott Ben Badisz sejk, aki 1924-től 1939-ig kiadta a „Meteor" című folyóiratot. Sok író és költő vetette föl műveiben az ifjúság oktatásának és nevelésének kérdéseit. Ezek az írók általában a népnyelvhez közeli nyelven írtak. A legjelentősebb algériai költők verseit Tuniszban adták ki a „Mai algériai költők antológiájá"-ban (1926). E válogatásban többek között helyet kaptak Ahmed Katib, Mohamed al-Id Hammu, Mohamed asz-Szaid az-Zahiri és Mufdi Zakarija művei.

A nemzeti felszabadító mozgalom fellendülésével összefüggésben Kelet-Szudánban is megélénkül az irodalmi élet. Számos író — például Urfat Mohamed Urfat és Abd el-Kader — tevékenyen részt vesz a Fehér Zászló Ligája nevű illegális szervezetben, majd a harmincas években jóformán az egész szudáni értelmiség valamilyen módon bekapcsolódik az irodalmi életbe, ebben látva az egyetlen lehetőséget a társadalmi és politikai hallgatás megtörésére. Irodalmi folyóiratok indulnak: az „Újjászületés", a „Szudáni Tükör", a „Hajnal". Ez utóbbi — Urfat Mohamed Urfat szerkesztésében — különösen erős hatással volt az irodalmi mozgalomra. A prózában megszületnek az első rövid elbeszélések (Muavija Mohamed Nur és mások), a költészetben erősödik a romantikus áramlat, amely a hagyományos arab klasszikus irodalom megcsontosodott formái ellen irányul (Juszuf Basir at-Tidzsani).

Etiópiában csak 1922-ben nyílik meg az első nyomda, s indul meg az amhara nyelvű újság- és könyvkiadás. A szépirodalomban a történelmi témák uralkodnak. Afeverk Gebre Ijeszusz megírja „Történelem képekben" című regényét, Gebre Szelasszié pedig — a „toll minisztere" — II. Menelik uralkodásának krónikáját, amelyben nagy teret szentel az etiópiai nép háborújának az 1895—1896-os olasz agresszió ellen. Az egyéb műfajok művelői közül a legismertebb Heruj Walda Szelasszié, társadalmi novellák és regények szerzője. Az 1935-ös olasz hódítás megszakította az irodalom alig megindult fejlődését.

Szomáliában már az első világháború alatt kicsírázott az olasz gyarmatosítók ellen irányuló költészet. Úttörője Mohamed bin Abdallah Hasszán volt, a szomáliaiak fegyveres függetlenségi harcának vezére, aki sok arab nyelvű kéziratot hagyott hátra. Egy részüket Kairóban 1918—1919-ben kiadták. A másik jeles költő, Uvaisz ibn al-Baavari, arab ábécével, de szomáli nyelven írt történelmi és filozófiai tárgyú poémákat.

A nyugat-afrikai francia gyarmatokon a húszas években megszületik a francia nyelvű szépprózа. Első terméke a szenegál Bakari Diallo „Jó Erő" című regénye (1926). A szóban forgó időszak legtöbb regénye az európai gyarmati regény hatása alatt áll. Elsőnek a szudáni Aszanga próbálta ábrázolni az afrikaiaknak a gyarmatosítók ellen vívott harcát („Fekete hullám"), de ő sem tudott függetlenülni a gyarmati regény hatásától; a hangsúlyozottan egzotikus és erotikus részletek halmozásával végső soron semmivé teszi azt a törekvését, hogy a népmozgalmat ábrázolja. A harmincas években Francia Nyugat-Afrika regényírói részint történelmi (Paul Hazume: „Dogiszimi"), részint társadalmi regényeket írnak (Abdullah Szadzsi: „Majmuna", Uszman Szosze: „Karim", „Párizs csodái").

Eredeti, afrikai nyelvű szépirodalom alakult ki a nyugat-afrikai angol gyarmatokon. Itt jelent meg eve nyelven Kvazi Fiavu „Az ötödik lagúna" című drámája (1937) és Akua elbeszélő költeménye Cape Coast erődről (1939). Doktor Akrofi angol klasszikusokat fordított le tvi nyelvre.

Dél-Afrikában számottevően fejlődtek a bantu nyelvű irodalmak. A húszas években publicisztikai regények jelennek meg, amelyek időszerű problémát vetnek fel: a bantuk haladó erőinek

összefogását. E műfaj legpregnánsabb alkotásai két zulu író nevéhez fűződnek (J. Dube: „A fekete embernek önmaga az ellensége"és M. Fuze: „Fekete emberek tűntek fel a közelben", 1922).

A húszas évek közepétől kezdve a bantu irodalomban uralkodóvá válik a történelmi regény. Az írókat elsősorban a Chaka alapította független zulu állam megszületésének kora foglalkoztatja Ezt a témát dolgozza fel szoto nyelven Thomas Mofolo („Chaka", 1925), majd zulu nyelven J. Dube („Chaka testőre", 1933) és R. Zlomo („Chaka" 1936; „Dingaan", 1936; „Mpande", 1938). A nemzedéki problémával foglalkozik Azariel Szekesze, a szoto irodalom megalapítója.

1934-ben Walet Vilakazi, a legnagyobb zulu költő, „Zulu dalok" címmel kiadja első verseskötetét. Vilakazi sok tekintetben a népdal formáját követi, de verseiben saját kora kérdéseivel foglalkozik. Változatos tematikáján vörös fonálként húzódik végig a zulu nép tragikus sorsa feletti töprengés.

2. SZÍNHÁZ

Az első világháború után Nyugat-Európában és az Egyesült Államokban is felélénkült a színházi élet. Eltérően a háború előtti időszaktól, amikor a színházi újítók lépten-nyomon a legkülönbözőbb nehézségekbe ütköztek, most sokkal könnyebben haladhatott előre az elavult színházi tradíciók lerombolása. A haladó társadalmi gondolat befolyása alatt sok előremutató színházi irányzat keletkezett. Természetesen ezek nem mind voltak egyenértékűek, de annyi bizonyos, hogy a húszas és harmincas években szinte minden évad sikeres új kísérleteket és megoldásokat hozott.

A szóban forgó évek különféle nyugat-európai és amerikai színházi áramlatai alapjában véve két nagy iskolára, a szigorúan vett realizmus, illetve a képzeletszerűség irányzatára oszthatók fel. A realizmus diadala mindenekelőtt a Sztanyiszlavszkij-módszer nemzetközi elismerésében nyilvánult meg. Sztanyiszlavszkij művészi elvei és gyakorlata a Moszkvai Művész Színház vendégszereplései, majd a nagy rendező „Életem" című könyvének megjelenése révén váltak világszerte ismertté. A képzeletszerű és expresszionista irányzat fejlődése ugyancsak sokat köszönhet a szovjet színházművészet, adott esetben a Mejerhold-féle rendezői iskola hatásának. Kimagasló jelentőségű volt Max Reinhardt rendezői munkássága. Az erőteljes színpadi hatáskeltésnek ez a mestere különösen nagy eredményeket ért el a tömegjelenetek megkomponálása terén.

A realista és a képzeletszerű színháznak egyaránt megvoltak a maga hívei. Harcuk egyik irányzatnak sem hozott feltétlen, kizárólagos győzelmet: a két stílus kölcsönösen áthatotta és gazdagította egymást, s mindkettőben erősödött a törekvés, hogy mélyebben és igazabban ragadják meg az életet. E folyamat eredményeként új, sajátos színpadi stílus fejlődött ki, amely a realizmust többé-kevésbé képzeletszerű megoldásokkal párosította.

NÉMETORSZÁG

Németországban a háborút követő első években a drámaírásban és a színművészetben egyaránt az expresszionizmus uralkodott. Az expresszionisták a színházat nem szórakozásnak tekintik, hanem közéleti szószéknek, az éles társadalomkritika eszközének. A színpadról különös erővel felhangzó legfőbb motívum ekkor a német népre megszámlálhatatlan szenvedést zúdító háború elítélése.

Az expresszionista színház elvetette a Németországban erős hagyományokkal rendelkező naturalista színpad kínosan precíz „élethűségét", de elvetette a szétfolyó impresszionizmust, a félhangok és finom árnyalatok játékát is. Mindezzel az éles, erőteljesen kifejező színpadi hatáskeltést állította szembe, az absztrakciók és allegóriák felhasználásával történő általánosítást, a propagandisztikus retorikát. Az expresszionista darabok szereplői általában társadalmi típusok és fogalmak elvont megszemélyesítői, olykor még nevük is csak: a Tőkés, a Munkás, a Tábornok stb.

Az expresszionista irányzat képviselői harcoltak a dekadens l'art pour l'art elméletek ellen, azt vallották és hirdették, hogy a művészetnek aktívan be kell avatkoznia az életbe a néptömegek, a nemzet legnagyobb és legtöbbet szenvedő része érdekeinek védelmében. Az expresszionisták ekkor a német társadalom széles rétegeinek háborúellenes, pacifista és antikapitalista érzéseit, törekvéseit juttatták kifejezésre.

A német színház legragyogóbb jelensége ezekben az években is a fáradhatatlanul kereső-kísérletező Max Reinhardt munkássága. Az expresszionista színpadtechnika kifejlesztésén fáradozott Erwin Piscator, a „politikus színház" szenvedélyes propagandistája, továbbá Leopold Jessner.

A német expresszionizmus új formájú színházi előadást teremtett, amelyet a feszült tömörség, szűkszavúság, az éles, hangsúlyos kifejezési eszközök jellemeztek. Az expresszionista rendezők patetikus és szuggesztív színházról álmodtak, amely izzó szociális emóciókat kelt a nézőkben. Az expresszionizmus esztétikája Németország történetének azt a korszakát tükrözte vissza, amikor az emberekben még nem halványultak el az elmúlt háború borzalmai, és még nem halt el a közeli forradalomba vetett remény. E szakasz elmúltával az expresszionizmus fokozatosan elveszítette jelentőségét.

A német színház fejlődésének új szakasza fűződik Bertolt Brecht nevéhez. Brecht merész és meghökkentő kísérletekben gazdag dramaturgiája szintézisbe foglalta a német drámaírás leghaladóbb tendenciáit, és sok mindent felszívott magába az egész világ régi és modern színházkultúrájából is. Brecht a „politikus színház" harcosainak sorában kezdte pályafutását, de fokozatosan leküzdötte az expresszionizmus hatását, és kialakította az „epikus színház" elméletét. Az „epikus színházban" a valóság visszatükrözésének és a forradalmi eszmék kifejezésének átfogó formáját látta. Brecht esztétikai teóriájának magva az úgynevezett elidegenítési effektus, amelynek célja az, hogy váratlan aspektusban mutassa meg a valóságot az eltompult tudatú nyárspolgárnak, és ily módon zúzza szét az uralkodó osztályok által beléje sulykolt megszokott képzeteket. A brechti színház aktív és kifinomult formai eszközökkel ható didaktikus, propagandisztikus színház, amelyet egy tehetségét a proletariátus ügyének szentelő marxista művész hozott létre, és amely a harmincas évektől kezdve a nyugat-európai színházművészet legerőteljesebb és legmélyebb jelenségévé válik.

Magas színvonalra emelkedett a német színészet. A különböző irányzatú színházakban nagy sikerrel léptek fel mind a régi színésznemzedék képviselői (Alexander Moissi, Albert Bassermann, Paul Wegener stb.), mind a fiatal új tehetségek. Különösen sokat köszönhet a színpadi játék fejlődése két nagy művésznek, akik a forradalmi színházzal jegyezték el magukat: Ernst Buschnak és Helene Weigelnek.

A nácik uralomra jutása végzetes hatással volt a német színházra. A hitleri diktatúra idején teljes egészében a fasiszta eszmék propagandájának szolgálatába állították, művészi értékét elvesztette. A náci terror a haladó színházművészet legjobbjait emigrációba kényszerítette.

FRANCIAORSZÁG

A francia színházi életben ezekben az években igen fontos változásokat hozott a független színtársulatok megalakulása kiváló rendezők — Louis Jouvet, Charles Dullin, Gaston Baty, Georges Pitoëff — vezetésével. E rendezők a Cartel nevű egyesülésben tömörültek. A Cartel harcot hirdetett mind a klasszikus hagyományok fellegvára, a Comédie Française, mind a szórakoztató jellegű burzsoá „bulvárszínházak" ellen. A Cartel fő jelszava és esztétikai programja a művészi megújulás volt, de ezt nem fogták fel olyan radikálisan, mint a haladó német színház; nagyobb mértékben támaszkodtak a hagyományra, nagyobb gondot fordítottak a harmóniára és a szépségre,

kifinomultan intellektuális stílusra törekedtek. A Cartel legnagyobb eredménye az volt, hogy szétzúzta a francia színház egyik legszívósabban begyökerezett hagyományát, azt a szokást ti., hogy a repertoárt szinte kizárólag — klasszikus vagy modern — francia szerzők műveiből állították össze, míg a külföldi klasszikusokat általában átdolgozva vagy stilizált fordításban hozták színre. A Cartel meghonosította a francia színpadon a XX. század legnagyobb európai drámaíróit: Csehovot, Pirandellót, Shaw-t, akik óriási hatást gyakoroltak a francia drámaírásra és színházi életre. A Cartel emellett sok jeles francia drámaírót indított el pályáján, akiknek darabjait az akadémiai vagy bulvárszínházak nem voltak hajlandók színrehozni.

A Cartel rendezői közül Charles Dullin volt a legtehetségesebb. Rendezői és színészi művészetét a nagyfokú lélektani elmélyülés jellemezte; mentesíteni akarta a színpadot mind a naturalizmustól, mind a századelő által örökül hagyott dekadens elemektől. E tekintetben különösen jelentős volt Molière „Fösvény"-ének Dullin-féle előadása (1926).

Louis Jouvet ragyogó előadásokban vitte színre Jean Giraudoux drámáit, kiélezett problematikájukkal, intellektuális játékukkal, paradox helyzeteikkel. Jouvet, a színész, Molière-alakításaiban mint a kifejezésteljes színpadi beszéd mestere megtisztította a francia klasszikus hagyományt az éneklő deklamáció elavult sablonjaitól, a színpadi „szépség" formális-elvont értelmezésétől.

Gaston Baty a neoromantikus irányzatot képviselte a színházban. Georges Pitoëff kiemelkedő szerepet töltött be Csehov drámáinak népszerűsítésében.

ANGLIA

A szóban forgó időszakban az angol drámaírás és színház ragaszkodott a legerősebben a századforduló hagyományaihoz. Az angol színpadon e tradíciók leküzdése sokkal lassabban haladt, mint a többi nyugat-európai országban. A rendezés területén igen gyengék voltak az újító törekvések. Ennek részben az volt az oka, hogy az angol színházban mindig a színész volt a központi figura, nem pedig a rendező vagy a szerző.

Mindazonáltal az angol színház még a színészi játék — tehát a színházművészet legkonzervatívabb, legkevésbé mozgékony komponense — területén is bizonyos fokig új úton haladt. Az ekkortájt jelentkező lényeges változások tartósnak és gyümölcsözőnek bizonyultak. Fokozatosan új színésziskola alakult ki, amely egyesítette a lélektani elemzés elveit a heroikus „nagy" előadás költői formájával. Az új vonások főleg a Shakespeare-művek korszerű felfogásában megalkotott előadásain formálódtak ki. Egyes Shakespeare-drámákat jelmezek nélkül, modern öltözékben adtak elő.

Az angol színészek legjobbjai — John Gielgud, Sybil Thorndike, Edith Evans, Alec Guinness, Peggy Ashcroft — kiváló alakításokat nyújtottak klasszikus és modern darabokban egyaránt.

OLASZORSZÁG

A fasiszta államcsíny súlyos következményekkel járt a színházra nézve. Szigorú cenzúrát vezettek be. A fasiszták részben szórakoztató, részben militarista szellemű álhazafias darabok előadását szorgalmazták. Az alkotás eleven árama azonban még ilyen feltételek között sem apadt el.

Luigi Pirandello, aki eredeti prózai műveivel még a világháború előtt híressé vált, most a drámaírás felé fordult, és nagy hatást gyakorolt az olasz színház fejlődésére. Meghökkentően excentrikus művei új színpadi formákat követeltek. Pirandello, felrúgva az előadás külső valószerűségét, élesen paradox formában nagy erkölcsi problémákat vetett föl, melyek elsősorban akörül forogtak, hogy a polgári társadalom embere elvesztette saját személyiségét, jellemét és azt a képességet, hogy szembeszálljon a körülményekkel.

A másik jelentős olasz drámíró, Ugo Betti, látszólag realista darabokat írt, de ez a realizmus megtévesztő: Betti drámáiban a reális cselekménynek jelképes, sőt olykor misztikus jelentése van.

A valóban realista elemek a legerőteljesebben a nápolyi Rafaele Viviani munkásságában jelentkeztek, aki a helyi nyelvjárásban játszó színház számára írt. Ez a színház viszonylag ment maradt a fasiszta eszmék romboló hatásától, és közel állt a népélethez, a nép gondjaihoz és örömeihez. Ezért is lehetett a realista hagyományok legéletképesebb és legszilárdabb védelmezője.

AMERIKAI EGYESÜLT ÁLLAMOK

Az Egyesült Államokban az első világháború előtt igen fejletlen volt a színházkultúra. Csak a háború éveiben indult mozgalom az önálló és magas művészi színvonalú amerikai színház megteremtése érdekében. E mozgalom élén Eugene O'Neill állott, aki a darabjait elsőnek bemutató provincetowni színház társulatában talált támaszra.

A színházi élet központja New York lett. Itt volt a legtöbb színház. Ideiglenes színtársulatok alakultak, amelyek részben helyben játszottak, részben országos turnékra indultak. Minden egyes előadáshoz külön szedték össze a színészeket, úgy hogy azok egyszerre több színházban is játszottak. A New York-i színházak két egymástól élesen elhatárolódó csoportra oszlottak: a tisztán kommersz jellegű „on-Broadway" (broadwayi) színházak, és az „off-Broadway" (Broadwayn kívüli) „kis színházak", amelyek művészi célokat is követtek.

A Moszkvai Művész Színház 1922—1923. évi amerikai vendégjátéka is ösztönzésül szolgált ahhoz, hogy New Yorkban megnyílt egy állandó társulatra épülő, vegyes műsorú színház, a Theatre Guild, melyből 1931-ben kivált egy újabb társulat, és megalapította a Group Theatre-t. Ez a két társulat képviselte az amerikai színházi életben a leghaladóbb művészi törekvéseket.

A gazdasági válság idején hozták létre az úgynevezett szövetségi színházakat részint azért, hogy foglalkoztassák a munkanélküli színészeket, részint azért, hogy közelebb vigyék a színházat a tömegekhez, főleg vidéken. A szövetségi színházak a gazdasági válság után megszűntek, de maradandó nyomot hagytak az amerikai színházművészetben. Vidéken a következő években is történtek szórványos kísérletek helyi színházak alapítására, de e vállalkozások többnyire hajótörést szenvedtek az anyagi nehézségeken.

Az amerikai színházban Jo Mielziner, Lee Simonson, Guthrie McClintic és Margaret Webster képviselte a fejlett, előremutató rendezési elveket. Több tehetséges színész, így John Barrymore, Paul Robeson, Katharine Cornell, országos hírt és elismerést szerzett.

3. FILM

A FILMMŰVÉSZET FEJLŐDÉSÉNEK KEZDETI SZAKASZA

Attól a pillanattól kezdve, hogy 1895-ben feltalálták a mozgóképet, a filmművészet rohamos fejlődésnek indult. Már a XX. század első évtizedében sok országban — mégpedig nemcsak Európában és az Egyesült Államokban, hanem Ázsiában is (India, Japán) — kiterjedt mozihálózat létesült. A mozgóképüzemek tulajdonosai igyekeztek kielégíteni a közönségnek az újfajta szórakozás iránti egyre növekvő igényét. A „mindennapi életből ellesett" jelenetek után megjelentek az első játékfilmek, kis történetek is. A film „hőskorának" kiemelkedő egyéniségei az Egyesült Államokban Edwin S. Porter, Franciaországban Georges Méliès. Porter nevéhez fűződik a premier plan és a panorámázás (a felvevőgép elfordítása) feltalálása: először ő használta fel ezeket tudatosan a film kifejezési eszközeként. Méliès fantasztikus filmjeiben és tündérjátékaiban először alkalmazott

Douglas Fairbanks, Charlie Chaplin, Mary Pickford és David Griffith
Fénykép

kombinált és trükkfelvételeket. A film művészi jellegére való törekvés ekkor elsősorban színházi előadások filmre rögzítésében jelentkezett. E filmek még igen kezdetlegesek voltak, de megörökítették az utókor számára olyan nagy művészek játékát, mint Franciaországban Sarah Bernhardt és Gabrielle Réjane, Oroszországban Fjodor Saljapin, Olaszországban Eleonora Duse és Ermete Zacconi.

A világháború előtti években jelentek meg a mozik műsorán David W. Griffith, a nagy amerikai rendező filmjei. A „fényképezett színház" után először ő dolgozta ki a *film*színészi játék rendszerét; az ő nevéhez fűződik a filmművészet számos alapvető kifejezési eszközének (montázs, különböző távolságokból való felvétel — planok), valamint a filmdramaturgia számos specifikus eljárásának kidolgozása is. „Intolerance", „Letiport bimbók" és „Út a boldogság felé" című filmjei az első valóban művészi filmalkotások voltak.

Griffithtel egyidőben dolgozott Thomas H. Ince rendező és producer is, a „cowboy-film" megteremtője s egyben a realista irányzat egyik úttörője az amerikai filmgyártásban. Egy másik amerikai rendező, Mack Sennett, az Európában rendkívül népszerű Max Linder-filmek hatása alatt tovább fejleszti, sok eredeti vonással gazdagítja a filmburleszk műfaját, és sok jeles filmszínészt nevel fel. Ugyanebben az időben jelenik meg a vásznon a nagy színész és rendező, Charlie Chaplin jellegzetes „kisember" — figurája, ez a százmilliók által megszeretett csetlő-botló emberke, aki helyét keresi az ellenséges tőkés társadalomban.

Ebben a periódusban kezd kialakulni az amerikai filmgyártásban a sztárrendszer, amely azután

hosszú éveken át Hollywood anyagi virágzásának meghatározója és bázisa lett. Hollywoodban, a California állambeli Los Angeles külvárosában koncentrálódtak a filmstúdiók.

1914 előtt a nemzetközi filmpiac megközelítőleg egyenlően oszlott meg a fő filmgyártó országok, az Egyesült Államok, Anglia, Franciaország, Olaszország, Dánia, Svédország és Németország között. A háború kitörése után az európai országokban részint nyersanyaghiány (a filmszalag anyaga, a cellulóz, a robbanóanyag-gyártás alapanyaga is volt), részint egyéb technikai nehézségek és a filmek iránti kereslet csökkenése következtében erősen csökkent a filmgyártás. Az Egyesült Államok alaposan kihasználta ezt, s 1918-ban, a háború befejezésekor a mozik már az egész világon Chaplin burleszkjeit, Ince cowboy-filmjeit, Douglas Fairbanks kalandfilmjeit és Mary Pickford szentimentális filmjeit játszották. Hollywood filmipara az amerikai gazdaság és export fontos ágazata lett.

A HÚSZAS ÉVEK

A húszas évekkel új szakasz kezdődik a film fejlődésében. Meghozzák első gyümölcseiket az új, művészi kifejezőeszközök keresésére, a filmnek vásári látványosságból és fényképezett színházból igazi, önálló művészetté való fejlesztésre irányuló erőfeszítések.

Németországban, ahol a súlyos válság és infláció közepette az emberek már nemcsak a jövőben, de a holnapban sem bíztak, a filmben rendkívül erősen érvényesült az expresszionizmus. Ezt az irányzatot a valóságtól való eltávolodás, az irracionális, a fantasztikus, a túlvilági felé fordulás jellemezte. A vásznat vámpírok, fantomok, elmebetegek, gyilkosok lepték el. A legjellegzetesebb expresszionista film, a „Dr. Caligari", mintha csak egy őrült világát jelenítette volna meg a vásznon: a film kiélezett, szokatlan művészi formája a nézőknek a háború által megrendített tudatára apellált.

Az expresszionizmuson belül rövidesen kialakult az úgynevezett kamarajáték irányzata, amely a háború utáni Németország egyszerű embereinek nehéz életét választotta a művészi ábrázolás tárgyául. A kamarajátékban az expresszionizmus beteges túlfűtöttségét háttérbe szorította az élet humánus, igaz ábrázolása. E műfaj legjelentősebb realista alkotásai Friedrich W. Murnau „Az utolsó ember" és Georg W. Pabst „Bánatos utca" című filmjei.

Franciaországban a húszas évek elején mozgalom indult a filmművészet megújításáért, az önálló nemzeti stílus kialakításáért. A mozgalom nagy befolyásra tett szert, noha eleinte csak néhány kiemelkedő alkotó munkásságára szorítkozott. A mozgalomhoz tartozó művészek realista filmek alkotására törekedtek, melyek a nép életét ábrázolják, és híven reprodukálják a cselekmény közegének atmoszféráját. Ezen a talajon formálódott ki olyan kiemelkedő realista rendezők művészete, mint például René Clair, Jacques Feyder, Jean Renoir. A francia filmművészet azonban nem volt ment bizonyos formalista hibáktól. Az új kifejezőeszközök keresése olykor eszmeietlen és meddő kísérletezésbe, az irodalmi és festészeti szürrealizmusból és dadaizmusból táplálkozó „filmavantgardizmusba" torkollott.

Az amerikai filmtermés már ezekben az években is jórészt úgyszólván futószalagon előállított szabványfilmekből állt. Cecil B. De Mille, Ernst Lubitsch és a többi rendező vonzó formában ábrázolta a háború utáni társadalmat, a sikeres, gazdagodó osztályok életét, az új autómodelleket, ruhákat. Mindezt nemegyszer irónia színezte, de sohasem élesedett szatírává. E filmek inkább helyeselték a tőkés életformát, mintsem bírálták volna. Ám a kedvezőtlen általános feltételek ellenére egyes nagy rendezők a realizmus alapján alkottak. Filmjeiket áthatotta az egyszerű ember szeretete, erősen bírálták a tőkés társadalmat, híven ábrázolták a környezetet és az embereket. Alkotóik minden stíluskülönbsége ellenére ez köti össze, emeli a legkiválóbb alkotások közé Chaplin „Bohémvér"-ét és „Aranyláz"-át, Erich von Stroheim „Kapzsiság"-át, King Vidor „Dübörgő élet" című filmjét és több társukat. Ezek jelentették az amerikai filmművészet realista irányzatát, amely mennyiségileg

Jelenet Chaplin „A diktátor" című filmjéből

ugyan elenyésző volt a hollywoodi kommerszfilmek áradatához képest, de az amerikai filmtörténet legragyogóbb lapjai közé tartozik.

Chaplin filmvígjátékaiban kigúnyolta a háborús propagandát („Charlie, a katona"), a vallást („Zarándok"), az uralkodó osztályokat („Charlie a kivándorló", „Kutyaélet", „A kölyök", „Bohémvér"). Filmjeinek éles társadalmi tematikájával Chaplin magára vonta az amerikai reakciós körök gyűlöletét; hollywoodi működése alatt mindvégig ki volt téve a sárga sajtó és a reakciós szervezetek hajszájának.

Nem volt jobb Stroheim sorsa sem. „Kapzsiság" című filmje (Frank Norris amerikai író „McTeague" című regényéből készült) olyan kegyetlen, maró szatíra volt a burzsoáziáról, hogy a Metro—Goldwyn—Mayer-cég urai megbízták a stúdió egyik technikai munkatársát a film újravágásával és lerövidítésével, utána pedig teljesen eltiltották Stroheimet a rendezéstől, és csak színészként foglalkoztatták.

Nagy társadalmi jelentősége volt King Vidor „Dübörgő élet" című filmjének. A főhős, egy tipikus amerikai kisember, annak az amerikai hagyománynak a szellemében nevelkedett, hogy az Egyesült Államokban mindenkinek esélye van arra, hogy milliomos vagy elnök legyen belőle. Ezek az illúziók a filmben az „amerikai életforma" keserű valóságával szembesítve semmivé foszlanak.

A húszas évek végén a szovjet film erősödő hatása nagy értékekkel gazdagítja a nemzetközi filmművészetet. Többek között ez a hatás érvényesült Carl T. Dreyer dán rendező „Jeanne d'Arc" című klasszikus filmjében, amelyet joggal tekintenek az utolsó nagy némafilmnek: maradéktalanul kimerítette e műfaj végtelenül finom és sajátos kifejezőeszközeinek gazdag tárházát.

A HANGOSFILM FEJLŐDÉSE A HARMINCAS ÉVEKBEN

A hangosfilm új korszakot nyitott a filmművészet történetében. Eleinte egyszerűen színházi előadásokat vittek a vászonra. A hangosfilmek fő kifejezőeszköze a dialógus lett, ezért „százszázalékos beszélő filmnek" is nevezték őket. A némafilm nagy művészi vívmányait elfelejtették vagy elvetették. A filmművészet a földhözragadt naturalista illusztráció zsákutcájába tévedt, mély válságba került. Ez arra indított három szovjet rendezőt, Eizensteint, Pudovkint és Alekszandrovot, hogy alkotói manifesztumban fogalmazzák meg a hangosfilmmel kapcsolatos álláspontjukat. A manifesztum elvetette a beszéd felhasználásának illusztratív módszerét, amely akkoriban az amerikai és a nyugat-európai filmben uralkodott, s a kép és a hang összetettebb alkalmazása mellett foglalt állást. A szovjet rendezők koncepcióját hamarosan a legjobb külföldi rendezők is magukévá tették, így Georg W. Pabst a „Koldusoperá"-ban, René Clair a „Párizsi háztetők alatt"-ban, s nyomukban a többiek is. A „százszázalékos beszélő film" korszaka hamarosan véget ért.

A világgazdasági válság éveiben a hollywoodi film minden addiginál erőteljesebben arra törekedett, hogy elterelje a néző figyelmét a súlyos, vigasztalan valóságról. A filmgyárak ontották a zenés revüket, amelyek elkáprázta tták a nézőt méreteikkel, a díszletek gazdagságával és pompájával, a táncosnők hadával; a gengszterfilmeket, melyek vonzó, romantikus megvilágításban ábrázolták az alvilágot; a „rémfilmeket", amelyekben csakúgy hemzsegtek a szörnyek, vámpírok, túlvilági lények. Ebben az időszakban alig egynéhány rendező alkotott realista műveket, ezekre azonban joggal lehet büszke az amerikai filmművészet. Közülük is első helyen állnak Chaplin filmjei („Nagyvárosi fények", „Modern idők", „A diktátor"), ezek az utánozhatatlanul eredeti stílusú tragikomédiák. Filmjeiben a szituációk tökéletes vígjátéki kidolgozását a valóság drámai megragadása árnyékolja be; a „kisember" szeretete, a tőkés világban uralkodó életkörülmények szenvedélyes leleplezése, a fasizmus elleni maró szatíra, egy nagy és becsületes művészegyéniség keserű tiltakozása hatja át őket.

Ebben az időszakban tört az amerikai realista filmművészet élvonalába John Ford („Az elveszett őrjárat", „Hatosfogat", „Érik a gyümölcs"), William Wyler („Zsákutca"), Frank Capra („Mr. Deeds", „Becsületből elégtelen"), King Vidor („Mindennapi kenyerünk"). Ezek a különböző stílusú és tematikájú filmek sokban hozzájárultak a realista film megerősödéséhez.

A filmművészet a tőkés világ más országaiban is ilyen ellentmondásosan fejlődött, de felfelé ívelő fejlődésének fő vonala továbbra is a realizmus irányában haladt, Franciaországban a harmincas évek legjobb filmjeit realista rendezők készítették (René Clair: „Párizsi háztetők alatt", „Az utolsó milliárdos"; Jean Renoir: „Toni", „A nagy ábránd", „Marseillaise"; Jacques Feyder: „A nagy játék", „Hotel Mimóza"). A fiatalabb rendezők (Marcel Carné: „Ködös utak", „Mire megvirrad"; Julien Duvivier: „Bajtársak"; Jean Grémillon: „Vontatók") szintén realista filmeket készítettek, de a fenyegető háború előérzete művészetüket a társadalmi pesszimizmus elemeivel oltotta be. A „költői realizmus" filmjeinek (így nevezték ezeket a kritikusok) témaválasztását, művészi mondanivalóját a fatalizmus jellemezte, a rendszerint tragikus emberi sors végzetszerű determináltsága. E filmek összhangban voltak a francia társadalom általános hangulatával azokban az években, amikor Franciaország felkészületlenül állt szemben a rá váró súlyos megpróbáltatásokkal.

A népfront-időszakban Jean Renoir és Jean Paul Le Chanois a nép költségén számos olyan filmet készített, amelyet hazafias, haladó eszmék hatottak át, de a Blum-kormány „megbékéltetési" politikája hamarosan megbénította ezt a francia filmművészetben kibontakozott mozgalmat.

Angliában a harmincas években egész sor kitűnő dokumentumfilmet készített John Grierson rendező iskolája. Grierson ars poeticája az a tétel volt, hogy „a dokumentumfilm a kor valóságának alkotó interpretációja". A szovjet dokumentumfilm-iskola progresszív hagyományaira támaszkodva két tehetséges rendező, J. Robert Flaherty és Joris Ivens, emelkedett költőiséggel örökítette meg az egyszerű emberek — bányászok, halászok, vasutasok, postások, gyári munkások — munkáját és életét.

Németországban a fasiszták hatalomra jutásával a film a hitlerista propaganda eszközévé vált. A német film minden valamennyire is jelentős alakja — elenyésző kivétellel — emigrált. Németországban, amely addig nagy értékekkel gazdagította a világ filmművészetét, ebben az időszakban szinte egyáltalán nem készült művészi értékű film.

4. ZENE

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom után a két élesen elkülönülő társadalmi-politikai rendszer léte és a tőkésországokban az osztályharc éleződése a zene fejlődésében is visszatükröződött.

A korszak egyik legjellegzetesebb jelensége, az expresszionizmus, a legteljesebben Arnold Schönberg osztrák zeneszerző és iskolája — Ernst Křenek, Alban Berg stb. — alkotásaiban jelentkezett. Az expresszionizmus jellemző vonásai — a zene érzelmi túlfeszítettsége, amely olykor hisztérikus izgalomig fokozódik, a felfokozott érdeklődés a borzalmas, beteges, patologikus motívumok iránt — különösen erősen érvényesültek az operairodalomban és a vokális zenében. Az expresszionisták olyan témákhoz vonzódtak, amelyekben a valóság sötét oldalainak naturalista ábrázolását (amiből olykor a kritikai él sem hiányzott, mint például Berg „Wozzeck" című operájában) kifinomult pszichologizmussal, a tudatalatti világának zenei megjelenítésére irányuló kísérletekkel párosíthatták (Schönberg „A boldog kéz" című monodrámája). Az expresszionista zenéből hiányzott a közvetlenül érzékelhető dallam. Vokális műveiben Schönberg a természetes éneklés helyett sajátos, általa megalkotott úgynevezett „sprechstimme"-szólamot alkalmazott: kottában rögzített beszédet, amely valahol a közönséges beszéd és a zenei recitativo között helyezkedik el („Pierrot lunaire" című ciklus) — a melódiát „primitív" zenei kifejezésmódnak nyilvánította. A harmónia és a hangszerelés terén az expresszionisták keresetten éles, kemény hangzásra törekedtek. Schönberg és iskolája elvetette a történeti hangnemek rendszerét, és a teljesen spekulatív jellegű „dodekafónia" elvével helyettesítette (eszerint a kromatikus skála mind a tizenkét hangja egyenrangúnak tekintendő, nem téve különbséget a diatonikus és az alterált hangok között). Ez gyakorlatilag a zenei nyelv természetes törvényszerűségeinek teljes bomlását eredményezte.

Kevésbé erőteljesen érvényesült a zenében a másik modernista irányzat, a konstruktivizmus. Hatása itt abban jelentkezett, hogy egyes zeneszerzők öncélú érdeklődéssel fordultak a komponálás formai problémái felé. Így például Paul Hindemith német zeneszerző stílusának egyik legfőbb meghatározója lett a lineáris elgondolás: több egymástól független dallamvonal összekapcsolása. A konstruktivizmushoz kapcsolódó zeneszerzők munkásságában gyakran paradox módon társult a régi polifón zene legelvontabb formái és a modern jazz iránti érdeklődés. A konstruktivizmus jegyei világosan felismerhetők számos francia zeneszerző művein; ide tartozik Eric Satie és az ugynevezett Hatok (groupe des Six) — Louis Durey, Darius Milhaud, Arthur Honegger, Georges Auric, Francis Poulenc és Germaine Tailleferre —, akiket a romantikával, az impresszionizmussal való szembefordulás, az emocionalitás elvetése egyesített.

Az impresszionizmus ekkorra már elveszítette jelentőségét. Ravel kései műveiben szintén túllépett az impresszionizmus keretein, és részben a konstruktivizmus felé hajlott, részben a (főleg spanyol) népzene egészséges forrásából merített.

Gershwin „Porgy és Bess" című operája egy New York-i színházban
Fénykép. 1935

A zene fejlődésének bonyolultsága abban is megmutatkozott, hogy a burzsoá országok legjelentékenyebb zeneszerzői a legritkább esetben tartottak ki egy bizonyos stílusirányzat mellett. E tekintetben igen jellemző Igor Sztravinszkij pályája: az orosz klasszikus iskola szellemében nevelkedett, s kezdetben ennek hagyományait követte, később azonban a modernizmus szinte valamenynyi válfajának oltárán áldozott, a mérsékeltekről a legszélsőségesebbekig. Még mélyebb ellentmondások keletkeztek olykor a zeneszerzők művészi koncepciói és társadalmi nézetei között. Többüknél (például Satie) a haladó társadalmi nézetek végletes modernizmussal párosultak. Más esetekben a haladó társadalmi nézeteket valló zeneszerzők művészi elveiket is felülvizsgálták, élő témákhoz fordultak, világos és érthető kifejezőeszközöket kerestek. Ez jellemzi például a Hatok alkotói pályafutását.

Az 1920-as évek elejétől kezdve a nemzetközi zenei életben rohamosan növekvő hírnévre és elismerésre tett szert Bartók Béla művészete. A két világháború közötti években komponált alkotásai közül kiemelkedik négy vonósnégyese, hegedű-zongoraszonátái, két zongoraversenye, „A csodálatos mandarin" című pantomimje (1918—1919), a „Cantata profana" (1930), a „Zene húros, ütőhangszerekre és celestára" (1936) és Hegedűversenye (1937—1938). Bartók szembefordult a századforduló elsekélyesedő utóromantikus zenéjével. Ámde az ő művészete határozottan különbözik a Schönberg-féle expresszionizmustól és a Sztravinszkij-féle neoklasszicista konstruktívizmustól is. Bartók mindenkor humanista volt, fejlődése a plebejus demokrata forradalmár harcos ellenzékiségéig ível. Ezen a világnézeti alapon nemcsak az imperialista korszak embertelenségéről és elidegenedéséről tudott képet adni, hanem a poklok tüzében megnemesedő emberi értékekről is. Bartók formavilága szakít a hagyományos, természetesnek tűnő dur-moll tonalitással; kompozícióiba szervesen beépíti mind a népzene lakonikusságát, mind az expresszionizmus szigorú szerkesztésmódját. Művészete a korszak legmélyebb emberi disszonanciáit éppúgy kifejezi, mint egy új harmónia élményének érlelődését. Századunk zenetudománya ezért nem alaptalanul tekinti Bartókot a modern zene valóban klasszikus mesterének.

A demokratikus zenekultúra erősödését több országban újonnan alakult társadalmi szervezetek segítették elő. Franciaországban 1935-ben létrejött a Népi Zenei Szövetség, amely a Hatokkal az élen a haladó zeneszerzők jelentős részét tömörítette. A szervezethez csatlakozott több neves író

is (Louis Aragon, Jean Richard Bloch stb.). A szövetség sokat tett a néptömegek zenei művelése terén. Spanyolországban Pablo Casals, a világhírű gordonkaművész 1925-ben Munkás Hangverseny Társaság címmel munkásbérlők számára szervezett hangversenysorozatot. Angliában Alan D. Bush zeneszerző 1936-ban megalapította a Munkás Zeneegyesületet, amelynek 1941 óta ő az elnöke.

A demokratikus zenei műfajok közül a tömegdal volt a legnépszerűbb. Németországban Hanns Eisler egész sereg forradalmi dalt komponált a munkáskörök részére. Dalai kiváló tolmácsolóra találtak Ernst Busch személyében. A fasiszták hatalomra jutásakor Eisler emigrációba ment.

A kapitalista országok dalkultúrájára erősen hatott a szovjet dalszerzés. A legszebb szovjet dalok (Knyipper: „Poljuska", Sosztakovics, Dunajevszkij, Blantyer dalai) világszerte népszerűségre tettek szert, és több országban valósággal népdallá váltak. A szovjet és más nemzetiségű munkás- és forradalmi dalokat a fasiszta lázadók ellen küzdő köztársasági Spanyolország felvette fegyvertárába.

A tárgyalt időszakban új nemzeti zenei iskolák alakultak ki. Az Egyesült Államokban az amerikai zenei iskola megalapozója, Edward MacDowell nyomán más vezető zeneszerzők is jelentkeztek, akik főleg szimfonikus műveket alkottak (Samuel Barber, Roy Harris, George Gershwin). Nemzeti iskolák születtek Latin-Amerikában is; vezető képviselőik Heitor Villa-Lobos (Brazília), Silvestre Revueltas (Mexikó), Pedro Humberto Allende (Chile). Az új zeneművészet az ázsiai országokban is utat tört magának. Kínában, ahol azelőtt csak az ősi népzene és a zenei színház hagyományos formái éltek, lassanként közönségre talált a modern zene is. Ennek az irányzatnak legjelentősebb művelői, Nie Er és Hszi Hszing-haj, eleinte főleg tömegdalokat írtak, de megtették az első lépéseket a bonyolultabb műfajok, az opera, a kantáta, a szimfonikus zene területén is.

Külön helyet foglal el a XX. századi zene nemzeti iskoláinak sorában a magyar folklorizmus irányzata. Bartók Béla ez irányú munkássága mellett Kodály Zoltán életművére kell utalnunk itt. Kodály az ősi magyar népdalkincs újrafelfedezésével, ugyanakkor a modern európai zene — elsősorban a Debussy-féle impresszionizmus — eredményeinek felhasználásával sajátos stílust teremtett, amely méltán vált a jelenkori zene széles tömegek között népszerű és megbecsült irányzatává.

A polgári országokban számos kimagasló előadóművész tűnt fel. Az olasz énekiskola ragyogó képviselői (Beniamino Gigli, Amelita Galli-Curci stb.) mellett világhírre tettek szert más nemzetiségű művészek is, például a lengyel Ewa Bandrowska-Turska. A néger nép csodálatos muzikalitását demonstrálta Marian Anderson és Paul Robeson. A hangszeres szólisták francia iskoláját Robert Casadesus és Marguerite Long (zongora) és Jacques Thibaud (hegedű) képviselte. Németország és Ausztria nagyszerű karmestereket adott a világnak: Otto Klemperert, Erich Kleibert, Wilhelm Furtwänglert.

Kiváló előadóművész-gárda összpontosult az Egyesült Államokban: Szergej Rahmanyinov zeneszerző és zongoraművész, Arturo Toscanini és Leopold Stokowski karmester, Jasha Heifetz hegedűművész, Artur Rubinstein zongoraművész. Világhírre tett szert a bostoni és a philadelphiai szimfonikus zenekar.

Amerika földjén született meg a jazz, amely a szórakoztató és főleg a tánczene uralkodó stílusává vált. A jazz-muzsikát izgató, lüktető ritmus és sajátos hangszerelés (szaxofon, trombita, különböző ütőhangszerek) jellemzi. A jazz a néger népzenéből sarjadt ki, és megőrizte annak néhány vonását: a lüktető ritmust és a rögtönzés-jelleget. Hatása behatolt a szimfonikus zenébe, sőt az operába is (Gershwin „Rhapsody in Blue" című műve zongorára és zenekarra, „Porgy és Bess" című operája). Az úgynevezett kommersz jazz azonban teljesen elvesztette kapcsolatát a népművészettel.

ERKÉLY
Pablo Picasso. 1919

REAKCIÓS MŰVÉSZETI IRÁNYZATOK

Az októberi forradalom és a világháború után a tőkés világban bekövetkezett súlyos politikai, gazdasági és társadalmi megrázkódtatások a burzsoá művészetre is kihatottak. A művészek körében olyan irányzatok hódítottak tért, amelyekben az érzelmek kiúttalan zűrzavara jutott kifejezésre, a középosztályokat és az értelmiség egy részét hatalmába kerítő kétségbeesés, a megszokott társadalmi kapcsolatok felbomlásának, az emberi személyiség válságának pánikszerű felismerése.

A háború sújtotta európai országokban elterjedő expresszionizmusban furcsa módon párosult a régi világ megoldhatatlannak tűnő ellentmondásaitól való rettegés az embertelen burzsoá valóság elleni tiltakozással, melyet azonban éppen ez a rettegés erőtlenné tett, megbénított.

Az expresszionista művészek közül sokan — így Otto Dix és Georg Grosz Németországban, Marcel Gromaire Franciaországban, Constant Permeke Belgiumban — őszintén hitték, hogy ha felmutatják műveikben az ember elvadulását, erkölcsi és fizikai degradálódását, ezzel felébresztik a tiltakozás erőit, segítik a régi világot megdöntő forradalmat. Ezeknek a mestereknek az volt a tragédiájuk, hogy az emberi szenvedések bűvöletében, magányosan, a jövőbe vetett hit híján csak kétségbeesést és passzivitást terjeszthettek maguk körül. Az egész világ, az egész emberiség rothadónak, az őrület martalékának, gyógyíthatatlanul megnyomorítottnak tűnt szemükben. A környező valóság iszonyú, groteszk formákban jelent meg műveikben, képeik lidércnyomásos, kaotikus világában deformált, gyötrődő emberalakok támolyognak céltalanul a bizonytalanba.

Az expresszionisták szenvedélyes tiltakozása sötét fatalizmussal, a burzsoá világ által eltorzított és elnyomott emberért érzett fájdalmuk az emberbe vetett hit hiányával, a forradalom iránti rokonszenvük kispolgári anarchizmussal párosult. Kétségtelen, hogy az expresszionizmus a maga módján segítette a haladó társadalmi erők harcát az imperializmus, a háború és a fasizmus ellen. Käthe Kollwitztól Renato Guttusóig számos nagy forradalmi művész követte egy ideig ezt az irányzatot. Másrészt azonban az anarchizmus és a fatalizmus számos expresszionistát a polgári művészet legbetegesebb és lényegileg antihumánus irányzataihoz, elsősorban a dadaistákhoz sodort. A dadaizmus képviselői — a francia Marcel Duchamp, a német Paul Klee, a svájci Hans Arp, a spanyol Juan Miró és mások — az elmebetegek művészete felé fordultak, s a tudatalatti sötét mélységeinek engedelmeskedő, automatikus, véletlenszerűen kiáradó alkotást hirdették. Mind a társadalmi életben, mind a művészi alkotásban a teljes önkény és anarchia mellett törtek lándzsát. A húszas évek elején az absztrakt művészet sok képviselője a dadaistákhoz csatlakozott.

A burzsoá kultúra egyik legvisszataszítóbb bomlásterméke volt a szürrealizmus, melynek elvei először a francia irodalmi körökben alakultak ki, de a húszas évek közepén már a képzőművészetben is gyökeret vertek. 1924-ben André Breton költő kezdeményezésére kiadták a szürrealisták első kiáltványát, a rákövetkező évben Párizsban megtartották első kiállításukat, a húszas évek végén és a harmincas években pedig a szürrealizmus a legdivatosabb irányzat lett Nyugat-Európában és Amerikában.

Akárcsak a dadaizmus, a szürrealizmus is a tudatalatti sötét mélyeiből fakadó művészetet hirdetett, melynek forrásai a véletlenszerűen felmerülő képzettársítások, a nehéz, nyomasztó álomképek, a beteg képzelet víziói. Míg azonban a dadaisták a művészi alkotás teljes önkényét vallották, és beérték homályos, zavaros, gyakran az absztrakthoz közelálló ábrázolásokkal, a szürrealisták kezdettől fogva arra törekedtek, hogy „objektiválják", szemléletessé, naturálisan hitelessé tegyék a zilált fantázia legkülönbözőbb önkényes és torz konstrukcióit. A német Max Ernst, a francia Yves Tanguy, a belga René Magritte és Paul Delvaux, a spanyol Salvador Dali képein valamilyen „fonákjára fordult világot" látunk, ahol minden természeti törvényszerűség a feje tetejére áll, a meg-

szokott, számtalanszor látott tárgyak furcsa, tőlük teljesen idegen életet élnek, képtelen kombinációkban jelennek meg, átváltoznak egymásba.

A szürrealisták nemcsak arra törekedtek, hogy összezavarják és felborítsák a világról kialakult normális ítéleteket, hanem arra is, hogy meggyőzzék a nézőt egy másik, természetfeletti világ realitásáról, sőt sajátos ésszerűségéről, amely világot az abszurditás és az őrület törvényei kormányozzák. Az eszelős álomképek és víziók szürrealista világa rémületet kelt, de magát e világot is rémület hatja át. A szürrealizmus e tekintetben erősen eltér az expresszionizmustól. Az expresszionistáknál a környező valóságtól való rettegés a tiltakozás elemeit is tartalmazza, a szürrealisták hideg számítással festett képein azonban nyoma sincs az iszonyt és kétségbeesést szülő világ tagadásának.

A szürrealisták mellett továbbra is működtek a kubizmus, a futurizmus, a primitivizmus epigonjai. A húszas években ők határozták meg a tőkésországok legtöbb tárlatának arculatát. Számos országban hivatalos elismerést nyertek, munkásságuk a burzsoá szalonművészet új eklektikus válfajává silányult.

A tőkés társadalom legreakciósabb körei azon voltak, hogy a képzőművészetet a fasiszta propaganda szolgálatába állítsák. Olaszország és Németország fasiszta festői, szobrászai a múlt művészetének legreakciósabb és legnyárspolgáribb formáit igyekeztek feltámasztani. Olaszországban a késői római birodalomnak a tekintélyuralom légkörét árasztó fényűző stílusa burjánzott, Németországban pedig a reakciós német romantikusok, a „nazarénusok" vagy a szimbolisták (Böcklin, Stuck, Metzner) legsovinisztább szellemű képviselőinek példáját követték. Ez a szobrászatban nyilvánult meg a legerősebben, így a harmincas években a római Foro Mussolinin felállított, az olasz tartományok szimbólumait ábrázoló szobrokban, illetve Németországban Arno Breker szobraiban, amelyek durva, gátlástalan erőt, embertelen zárkózottságot, hideg dölyföt, kegyetlen, mindent uniformizáló vakfegyelmet árasztottak magukból. Mindezekben a munkákban a gigantománia a legbanálisabb naturalizmussal és merev, akadémikus stilizálással párosult.

Franciaországban és az Egyesült Államokban a reakciós körök ettől némileg eltérő irányzatokat támogattak. Franciaországban Maurice Denis katolikus festő a középkori vallásosság és a patriarchális zártság eszményítését tűzte ki céljául. Az Egyesült Államokban az 1920—1930-as évek fordulóján zajos hírnévre tettek szert az úgynevezett regionalisták (Thomas Benton, John Stuart Curry, Grant Wood stb.), akik a „patriarchális Amerika" eszméit, az „igazi amerikanizmus" faji jelszavait propagálták, és a durva fiziologizmus, az eltompult, lélektelen, külsőséges naturalista ábrázolás jegyében festettek. Hasonló tendenciákat képviselt a szobrászatban Gaston Lachaise.

HALADÓ IRÁNYZATOK

A tőkés világ művészetében ezekben az években nemcsak reakciós tünetek jelentkeztek, amelyek a burzsoá kultúra általános válságának talajából fakadtak, hanem haladó irányzatok is, amelyek szembefordultak a formalista törekvések demoralizáló hatásával, és a fasiszta eszmék terjedésével.

A húszas években a nyugati építőművészetben végbement az a XIX. század vége óta érlelődő döntő fordulat. Egyre inkább uralkodóvá vált az a törekvés, hogy az építészet szakítson a szecesszió stílusával, hogy az építészeti formákat, a városépítési módszereket hozzák összhangba a modern ipar hallatlan mértékben megnövekedett technikai lehetőségeivel. Az Egyesült Államokban Frank Lloyd Wright, Európában Walter Gropius, Eliel Saarinen, Ludwig Mies van der Rohe, Auguste Perret, Robert Mallet-Stevens és főleg Le Corbusier (Charles Édouard Jeanneret) új építészeti stílust alakítottak ki, amelyet „konstruktivizmusnak" neveztek el. Szigorúan funkcionális építészetet követeltek, állást foglaltak az acél, az üveg és a vasbeton általános alkalmazása, az építkezések standardizálása és nagyipari jellegűvé tétele mellett, azt hirdették, hogy a várostervezés gyökeres

reformjára van szükség az új közlekedési, társadalmi, gazdasági és esztétikai követelményeknek megfelelően.

Le Corbusier az 1922-es párizsi Őszi Szalonban kiállította a három millió lakosra méretezett „jövő városának" tervét. 1925-ben írt „Várostervezés" című könyvében hevesen bírálta a városok anarchisztikus beépítését, amely a telektulajdon semmi által sem korlátozott kiaknázásán alapult, s azt javasolta, hogy építsenek egységes terv alapján új városokat a rendelkezésre álló terület észszerű kihasználásával a lakosság gazdasági és kulturális szükségleteinek maximális kielégítésére. Le Corbusier és a hozzá közelálló haladó építészek fel akarták számolni a pompázatos, minden kényelemben bővelkedő városközpont és a külvárosi nyomornegyedek közötti ellentétet, gazdaságos és célszerű építkezési szabványok kialakítására, a demokratikus egyszerűség esztétikájának meghonosítására törekedtek.

Le Corbusier terve, amely egy napfényes, zöld területekben bővelkedő, tágasan elterülő, egyszerű és szép külsejű város eszményi képét vázolta fel, a tőkés viszonyok között gyönyörű, de megvalósíthatatlan ábránd volt. Le Corbusier-nek és munkatársainak később be kellett érniük elveik részleges megvalósításával.

Fontos változások mentek végbe az alkalmazott és a díszítőművészet terén (különösen az 1925. évi párizsi nemzetközi díszítőművészeti kiállítás után). Az alkotók itt is arra törekedtek, hogy a művészetet bevigyék az emberek lehető legszélesebb körének mindennapi életébe. A díszítőművészet legjobb mesterei, kihasználva a különböző anyagok művészi lehetőségeit, szerves egyszerűségű és tökéletes konstrukciójú műveket alkottak. A modern lakás belső kialakításával és dekoratív kiképzésével kapcsolatos új elvek meghonosításáért igen sokat tett többek között Francis Jourdain, a kiváló francia építész és iparművész. A művészet hatása több iparágban is érezhetővé vált, elsősorban az autó-, a bútor- és a textiliparban.

Nagy sikereket ért el a realista szobrászat és festészet is, bár fejlődésüket erősen zavarták egyfelől a formalista irányzatok, másfelől a demagóg fasiszta álrealizmus.

Ebben az időszakban a realista szobrászat fejlődésében francia mesterek töltötték be a legjelentősebb szerepet. Aristide Maillol plasztikái a szépség és a harmónia álmait testesítik meg. Legjobb munkái — „Île-de-France", „Cézanne emlékműve" (mindkettő 1925-ben készült el), „A három gárdista" (1938) — az egészség és a fiatalság valóságos himnuszai, megannyi hitvallás az embernek a boldogsághoz való elvitathatatlan joga mellett. Antoine Bourdelle portréiból és egyéb szobraiból árad a drámaiság, a gondolat és a tett merészsége („Anatole France", „Mickiewicz", „Alvear generális"). Eredményesen dolgoztak más realista szobrászok is: a francia Charles Despiau és Marcel Gimond, a német Georg Kolbe, az amerikai Jacob Epstein és William Zorach (az előbbi Angliában dolgozott), a finn Wäinö Aaltonen, a cseh Jan Štursa.

A festészetben a realista irányzat a tájkép terén érte el a legnagyobb eredményeket. A Pierre Bonnard-ra és Maurice Utrillóra (Franciaország) jellemző elégikus hangnem mellett a tájképeken feltűntek a természetet átalakító és a saját törvényei szerint fényes, új világot teremtő emberi munka motívumai is. Ilyenek a francia Albert Marquet kikötőváros-képei, az amerikai Rockwell Kentnek az 1920—1930-as évek mezsgyéjén Grönlandban festett romantikus-férfias vásznai. Kent mellett más jeles amerikai realista festők is hírnévre tettek szert, mint például Edward Hopper, aki szigorú és melankolikus tájképeken örökítette meg New York témáit, vagy Raphael és Moses Soyer, akik finom lírával és mély emberséggel ábrázolták a nagyváros mindennapi életét.

Sajátos és egészében véve termékeny szerepe volt a festészet fejlődésében az egyik legidősebb francia művész, Henri Matisse munkásságának, aki ragyogó tudással alkotta meg dekoratív szépségű, költői álmodozással áthatott vásznait és természet után készült pompás rajzait.

Az éles társadalmi és politikai konfliktusokban bővelkedő kor megkövetelte a művészektől, hogy ne csak költők és álmodozók, hanem harcosok is legyenek, adjanak hangot a néptömegek forradalmi és nemzeti felszabadító törekvéseinek.

A különböző tőkésországokban a kommunista és más haladó szervezetek befolyása alatt számos forradalmi művésztömörülés keletkezett: az Egyesült Államokban a John Reed Klub, Mexikóban a Forradalmi Festők, Grafikusok és Szobrászok Szindikátusa (1922—1925), majd a Népi Grafika Műhelye (1937).

A forradalmi művészetben fontos szerepe volt a grafikának (fametszet, karikatúra, plakát). A forradalmi grafika az expresszionizmus erős hatása alatt alakult ki. Erről tanúskodnak például a belga Frans Masereel korai munkái, amelyek az imperialista világháború barbárságát leplezik le (a „La Feuille" című lapban 1917 és 1919 között közölt rajzok), vagy a német Käthe Kollwitz hasonló témájú metszetsorozata. E művekben az expresszionizmussal rokon vonás a tőkés valóság iszonyatos voltának megragadása, továbbá az éles dinamika, a formák hangsúlyozott, olykor túlzott expresszivitása. Ám a forradalmi grafika mestereinek művészete az expresszionistáktól eltérően nem a kiúttalan kétségbeesésből táplálkozott, hanem az élet szeszélyes szövevényein át utat törő társadalmi-politikai küzdelem lényegének egyre világosabb felismeréséből. Műveik hősévé a rossz erői ellen csatasorba álló forradalmi néptömegek váltak.

A forradalmi grafikában a polgári társadalom összes oldalai és ellentmondásai a kor haladó emberének képzetein és magatartásán, állásfoglalásán átszűrve tárultak fel, az olyan ember tudatának prizmáján keresztül, aki érzi, átéli az élet torz voltát és nehézségeit, de nem veszíti el emberi méltóságát, bátran küzd a boldogságért és a szabadságért. Ennek a művészi magatartásnak az erejét, emberségét sugározzák Masereel nagy fametszetsorozatai: az „Egy ember szenvedése" (1918), az „Imakönyvem" (1919) és a „Város" (1925).

A forradalmi grafika, az expresszionizmustól indulva, fokozatosan kidolgozta a saját stílusát, amely éppoly dinamikus volt, mint az expresszionizmusé, de világosan elhelyezett hangsúlyaival, az egymással kontrasztosan szembeállított alakok és formák lakonizmusával, a szigorú, kíméletlen pőreséggel megjelenített érzelmek és gondolatok koncentráltságával a szó igazi értelmében közéleti tettekre mozgósító művészetet teremtett.

Az expresszionizmustól indult el, s a kor nagy társadalmi problémáinak lényegretörő megfogalmazását keresve jutott el a modern képszerűség és a forradalmi eszmeiség szerves egységéhez a nagy magyar proletárfestő, Derkovits Gyula is. Ez a magasrendű szintézis ölt testet a Dózsa-felkelésről szóló fametszet-sorozat félelmetes erejű, súlyos lendületű látomásaiban éppúgy, mint Derkovits érett korszakának finom-ezüstös színharmóniájú festményeiben („Híd télen", „Nemzedékek").

A forradalmi grafika mesterei tevékenyen közreműködtek a haladó sajtóban. Karikatúrákat, plakátokat készítettek, politikai pamfleteket illusztráltak. Az Egyesült Államokban Robert Minor, Fred Ellis és William Gropper tevékenysége elválaszthatatlanul összekapcsolódott a kommunista „Daily Worker"-rel és az ahhoz közelálló kiadványokkal. Jean Effel első karikatúrái a harmincas évek közepén haladó francia szatirikus lapokban jelentek meg. Sok mexikói művész dolgozott az „El Machete" című kommunista lapnak. A politikai plakát fejlődésében fontos szerepe volt a német John Heartfieldnek, aki nagy kifejező erejű műveket alkotott a fotomontázs felhasználásával.

Nagy eredményeket ért el a forradalmi monumentális festészet is, amely elsősorban Mexikóban virágzott fel. José Clemente Orozco, Diego Rivera és David Alfaro Siqueiros — súlyos nehézségek és alkotói ellentmondások ellenére — középületeket díszítő falfestményeiken hatalmas epikus képekben örökítették meg a nemzeti tragédiákban és a népfelkelések patetikus kirobbanásaiban bő-

velkedő mexikói történelmet. Orozco freskói a mexikói Előkészítő Iskolában (1922—1927), Rivera freskói az Oktatásügyi Minisztériumban (1923—1924), a mexicói Nemzeti Palotában (1929, illetve 1934—1947), továbbá a cuernavacai Cortés-palotában a filozófiai, történeti és politikai általánosítások szintjére emelve mutatják be a néptömegek forradalmi harcát, mint a történelmi haladás lényegét és hajtóerejét. A mexikói monumentalista művészek az ősi maya és azték falfestmények formáinak, alakjainak, művészi módszereinek felélesztésére törekedtek, s egyidejűleg felhasználták a nemzetközi monumentális művészet, elsősorban az olasz renaissance tapasztalatait is.

Fellendült a nemzeti forradalmi művészet több más latin-amerikai országban is, amelyek szintén a félgyarmati függőségből való felszabadulásukért harcoltak: Brazíliában, Argentínában és Chilében. Termékeny utakon indult el a művészet fejlődése az imperializmus ellen küzdő Kínában is. A haladó kínai festészetben fontos szerepet töltöttek be mind idősebb klasszikus mesterek, például Csi Paj-si, Hszü Pej-hung, mind pedig fiatalabb festők és grafikusok (például Csiang Csao-ho), akik az ősi nemzeti hagyományok és a korszerű realista művészet tapasztalatainak egyesítésére törekedtek. A harmincas években a kínai metszők Lu Hszin tanácsára tanulmányozni kezdték Favorszkij és a szovjet fametszés más mestereinek munkáit.

A harmincas évek vége felé a forradalmi művészet támadásba lendült a formalizmus ellen. A művészi értelmiségre óriási hatással volt a spanyolországi antifasiszta háború. Sok művész, például Siqueiros és Picasso, személyesen is részt vett a harcokban. A művészi értelmiség számos olyan képviselője, aki azelőtt a társadalmi semlegesség doktrínáját vallotta, azt hirdette, hogy a művészet maradjon távol a politikától, most revideálta nézeteit. Fontos szerepe volt ebben a folyamatban Picasso „Guernica" című képének (1937), amelyet a spanyol köztársasági kormány megrendelésére készített, s amely absztrakt-szimbolikus formája ellenére is óriási erejű, szenvedélyes tiltakozás volt a fasiszta lázadók és az imperialista intervenciósok rémtettei ellen.

IDŐRENDI TÁBLÁZAT.

A LEGFONTOSABB MŰVEK ÉS FORRÁSOK JEGYZÉKE.

NÉVMUTATÓK.

SZÍNES TÉRKÉPEK JEGYZÉKE.

SZÍNES KÉPMELLÉKLETEK JEGYZÉKE

IDŐRENDI TÁBLÁZAT

1924. január 16—18	— Az Oroszországi Kommunista (bolsevik) Párt XIII. konferenciája
január 20—február 1	— A Kuomintang I. kongresszusa
január 21	— Lenin halála
január 22—november 4	— Az első munkáspárti kormány Angliában, élén MacDonalddel
január 26—február 2	— A II. szovjetkongresszus
január 27	— Olasz—jugoszláv barátsági szerződés
január 28—november 24	— Az első vafdista kormány Egyiptomban, élén Szaad Zaghlul pasával
január 29	— Japánban megalakul az Alkotmány Védelmének Szövetsége
január 29—31	— Az OK(b)P Központi Bizottságának felhívása a munkásosztályhoz. A „lenini behívó"
január	— Pénzreform Németországban. A márka stabilizációja
február 1—március 18	— A Szovjetunió diplomáciai kapcsolatokat létesít Angliával, Olaszországgal, Norvégiával, Ausztriával, Németországgal és Svédországgal
február 5	— Pénzreform a Szovjetunióban, a szilárd valuta megteremtése
március 3	— A török nemzetgyűlés törvényt hoz a kalifátus megszüntetéséről és Abdul Medzsid kalifa trónfosztásáról
április 9	— Közzéteszik a szakértői bizottság jelentését a német gazdaság és költségvetés stabilizálásáról
április 20	— A Török Köztársaság alkotmányának elfogadása
május 1	— Pénzreform Lengyelországban
május 11	— A „baloldali szövetség" választási győzelme Franciaországban
május 23—31	— Az OK(b)P XIII. kongresszusa
május 31	— A szovjet—kínai diplomáciai kapcsolatok felvétele
június 10	— A fasiszták meggyilkolják Matteotti szocialista parlamenti képviselőt
1924. június 14—1925. április 10	— Az Herriot-kormány Franciaországban
június 15	— Az „aventinusi blokk" megalakítása Olaszországban
június 17—július 8	— A Komintern V. kongresszusa
július 4—6	— A Haladó Párt La Follette-et jelöli az Egyesült Államok elnökévé
július 4—28	— Forradalmi felkelés São Paulóban (Brazília)
július 8—22	— A Vörös Szakszervezeti Internacionálé (Profintern) III. kongresszusa
július 10	— Sztrájk az Angol—Iráni Olajtársaság üzemeiben
július 12	— Jugoszláviában a Pašić-kormány betiltja a Független Munkáspártot
július 16—augusztus 16	— A szövetséges hatalmak londoni konferenciája. A Dawes-terv elfogadása
július 28	— Törvényen kívül helyezik Románia Kommunista Pártját
július—augusztus	— Általános sztrájk Felső-Sziléziában (Lengyelország)
augusztus 4	— A Szovjetunió diplomáciai kapcsolatokat létesít Mexikóval
augusztus 8	— Szovjet—angol általános, illetve kereskedelmi szerződés

szeptember 16—19 — A tatarbunari felkelés Besszarábiában
október 10—15 — A Szun Jat-szen-kormány leveri a kantoni reakciós lázadást
október 27 — A Szovjetunió Központi Végrehajtó Bizottságának határozata a közép-ázsiai szovjetköztársaságok új területi beosztásáról, valamint az Üzbég és a Türkmén SZSZK-nak a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetségébe való felvételéről
október 28 — A szovjet—francia diplomáciai kapcsolatok felvétele
1924 október—1927 február — A „Prestes-hadoszlop" hadjárata (Brazília)
november 4 — Coolidge-ot az Egyesült Államok elnökévé választják
november 26 — A nagy népi hurál kikiáltja a Mongol Népköztársaságot és elfogadja az alkotmányt
1924—1927 — Az első forradalmi polgárháború Kínában
1924 — Majakovszkij „Vlagyimir Iljics Lenin" című poémája*
— Szerafimovics „Vasáradat" című regénye
— Babel „Lovashadsereg" című novelláskötete
— Machado „Új dalok" című verseskötete
— Pablo Neruda „Húsz szerelmes vers és egy elkeseredett dal" című verseskötete
— Lu Hszin „Vadfüvek" címmel összegyűjtött lírai miniatűrjei
— Franciaországban közzéteszik a szürrealista kiáltványt
— A. V. Scsuszev tervei alapján és irányításával megépül a Lenin-mauzóleum
— Megalakul a Proletárzenészek Oroszországi Szövetsége
— De Broglie felállítja az anyag hullámtulajdonságaira vonatkozó hipotézisét
1925. január 11—22 — Kína Kommunista Pártjának IV. kongresszusa
január 20 — A szovjet—japán diplomáciai kapcsolatok felvétele
február 9 — Szíriában megalakul a burzsoá-nacionalista Néppárt (Hizb as-Saab)
március 2 — Japánban törvénybe iktatják a férfiak általános választójogát
március 5 — A Munkás-Paraszt Párt (Rodo Nominto) megalakulása Japánban
március 12 — Szun Jat-szen halála
április 6—8 — A londoni angol—szovjet szakszervezeti konferencián megalakul az Angol—Orosz Szakszervezeti Egységbizottság
1925. április 13—1926. május 25 — A francia—rif háború
április 17 — A Koreai Kommunista Párt megalakulása
április 22 — Törvény „a rend védelméről" Japánban
április 26 — Hindenburgot a Német Köztársaság elnökévé választják
május 3—20 — A III. szovjetkongresszus
május 20 — Machado kubai diktátor hatalomra jutása
május 30 — A sanghaji nemzetközi negyed rendőrsége tüzet nyit az imperializmus ellen tüntető kínai munkásokra és diákokra. A „május 30-a mozgalom" kezdete

* Alább közöljük az 1918—1923-as időszak tudomány- és művelődéstörténeti dátumait: 1918. Blok „Tizenkettő" című poémája; a Proletkult első összoroszországi konferenciája; Prem Chand „Hét lótuszvirág" című elbeszéléskötete; Frans Masereel „Egy ember szenvedése" című metszetsorozata; N. D. Zelinszkij kidolgozza a katalítikus krakkolás eljárását. — 1919—1941. A. Tolsztoj „Golgota" című regénye. — 1919. Shaw „Megtört szívek háza" című színdarabja; Upton Sinclair „Jimmy Higgins" című regénye; Griffith „Letiport bimbók" című filmje. — 1920. Az OK(b)P Központi Bizottságának levele a Proletkultról; Brjuszov „Utolsó álmok" című verseskötete; Romain Rolland „Clérambault" című regénye. — 1920—1932. Duhamel Salavin-ciklusa. — 1920. Gegyike III. szimfóniája; Az Egyesült Államokban üzembe helyezik az első rádió-műsoradót; Lundmark kimutatja, hogy az Andromeda-köd a Galaxishoz hasonló csillagrendszer. — 1921. Grin „Bíborvörös vitorlák" című kisregénye; Vsz. Ivanov: „Partizánok"; Dos Passos „Három katona" című regénye; Nazim Hikmet: „Szattyánbőrbe kötött könyv"; Lorca: „Versek könyve". — 1922. Vahtangov bemutatja Gozzi „Turandot" című darabját; Brjuszov „Pillanat" című verseskötete. — 1922—1923. Gorkij: „Egyetemeim". — 1922. Anatole France: „Virágzó élet"; O'Neill „Anna Christie" című drámája. — 1922—1936. Roger Martin du Gard „Thibault család" című regényciklusa. — 1922. A Szovjetunióban megépül az első nagy kapacitású rádióadó. — 1923. Furmanov „Csapajev" című regénye; Hašek „Svejk, a derék katona kalandjai az első világháborúban" című regénye; Németországban megvalósítják a metanol ipari szintézisét (Patard francia vegyész szabadalma alapján).

1925. június 19—1926. október 10 — Általános sztrájk Hongkongban és Kantonban
június 22 — Francia—spanyol megállapodás a rifek elleni közös hadműveletekről
június — Törvény „a közigazgatás egységesítéséről" Romániában
július 1 — A kantoni kormány a Kínai Köztársaság Nemzeti Kormányává nyilvánítja magát

1925. július 18—1927 június — Nemzeti felszabadító felkelés Szíriában
július 20 — Olasz—jugoszláv gazdasági egyezmények aláírása Nettunóban
augusztus 7—11 — Az angol szakszervezetek kongresszusa Scarborough-ban
augusztus 22—27 — A II. Internacionálé marseille-i kongresszusa
szeptember 23 — Törvény a kötelező katonai szolgálatról a Szovjetunióban
szeptember 30 — Az angol Munkáspárt liverpooli konferenciája
szeptember — Csehszlovákia Kommunista Pártjának II. kongresszusa. A Független Szocialista Párt csatlakozása

október 5—16 — Nemzetközi konferencia Locarnóban
október 12 — Szovjet—német gazdasági szerződés
október 12 — Tiltakozó sztrájk Franciaországban a szíriai és a marokkói gyarmati háború ellen

október 18 — A szíriai felkelők elfoglalják Damaszkuszt
október 25 — A néger munkások első kongresszusa Chicagóban (Egyesült Államok)
október 31—december 13 — Az iráni alkotmányozó gyűlés detronizálja a kadzsar dinasztiát, és Riza kánt kiáltja ki sahnak (Pehlevi Riza sah)

november 30 — Törvény Törökországban a dervisrendek feloszlatásáról és a derviskolostorok bezárásáról

december 1 — A rajnai garanciális paktum aláírása
december 9 — Az I. G. Farbenindustrie megalakulása
december 17 — Szovjet—török barátsági és semlegességi szerződés
december 18—31 — Az OK(b)P XIV. kongresszusa. Az OK(b)P új neve: a Szovjetunió Kommunista (bolsevik) Pártja

december 28 — Törvény Lengyelországban „a föld felosztásáról és a földbirtokok szétszórtságának megszüntetéséről"

1925 — Fasiszta törvények Olaszországban a sajtóról, a szakszervezetekről, a helyi közigazgatásról és a választási rendszerről
— Morgan 100 millió dolláros „stabilizációs kölcsönt" nyújt az olasz fasiszta kormánynak
— A Belorusz Munkás-Paraszt Párt megalakulása Nyugat-Belorussziában
— Az OK(b)P Központi Bizottsága határozatot hoz „A pártnak a szépirodalom területén követett politikájáról"
— Megjelenik Gorkij „Klim Szamgin élete" című regénye
— Jeszenyin „Anna Sznyegina" című poémája
— Dreiser „Amerikai tragédia" című regénye
— Sinclair Lewis „Arrowsmith" című regénye
— O'Casey „Az óramutató árnyéka" című drámája
— Eizenstein „Patyomkin páncélos" című filmje
— Chaplin „Aranyláz" című filmje
— Pabst „Bánatos utca" című filmje
— Nemzetközi díszítőművészeti kiállítás Párizsban
— Le Corbusier „Városrendezés" című könyve

1926. január 27 — Berlinben 150 000 tüntető követeli a fejedelmek vagyonának elkobzását
február 16—19 — A Szovjetunió diplomáciai kapcsolatot létesít Szaud-Arábiával
március 12 — Japán hadihajók tüzet nyitnak Taku kínai kikötőre
március 20 — Csang Kaj-sek ellenforradalmi puccskísérlete Kantonban
március 25 — Törvény az indiai szakszervezeteknek az angol hatóságok ellenőrzése alá vonásáról

április 3 — Törvény a szakszervezetek betiltásáról Olaszországban
április 24 — Szovjet—német semlegességi és megnemtámadási szerződés
május 1—december — Bányászsztrájk Angliában

május 4—12 — Általános sztrájk Angliában
május 12—13 — Államcsíny Lengyelországban. A szanációs rendszer uralomra kerülése
június 5 — Angol—török szerződés Moszulról
június 10 — Francia—román barátsági és döntőbírósági szerződés aláírása Párizsban
június 20 — Népszavazás Németországban a fejedelmek vagyonának elkobzásáról
július 9 — A kínai Nemzeti Forradalmi Hadsereg Északi Hadjáratának megindulása
1926. július 23—1929. július 26 — A Poincaré-kormány Franciaországban
augusztus 31 — Szovjet—afgán semlegességi és megnemtámadási szerződés
szeptember 8 — Németország belép a Népszövetségbe
november 6, 9, 25 — Törvények Olaszországban a politikai pártok és szervezetek betiltásáról
november 12—13 — Imperialistaellenes felkelés Bataviában (Indonézia)
december 23 — A bataviai bíróság elítéli a népi felkelés vezetőit
— Az Egyesült Államok intervenciója Nicaraguában
1926 — A rohammunkás-mozgalom megszületése a szovjet iparban
— Az acéltröszt megalakulása Németországban
— Az Imperial Chemical tröszt megalakulása Angliában
— A nemzetközi acélkartell megalakulása
— A Szelrob megalakulása Nyugat-Ukrajnában (Lengyelország)
— Bagrickij „Dal Opanaszról" című elbeszélő költeménye
— Gide „Pénzhamisítók" című regénye
— Pirandello „Aki kétszer halt meg" című regénye
— Faulkner „A katona zsoldja" című regénye
— A moszkvai Kis Színház bemutatja Trenyov „Ljubov Jarovaja" című drámáját
— Vertov „Előre szovjet" és „A Föld egyhatoda" című dokumentumfilmjei
1926—1928 — Sz. V. Lebegyev kidolgozza a műkaucsuk ipari előállításának módszerét

1927. január 4 — Az Olasz Általános Munkásszövetség reformista vezetősége feloszlatja a szervezetet
február 20 — A kommunisták kezdeményezésére illegálisan újjáalakul az Olasz Általános Munkásszövetség
március 7 — Törvény Franciaországban „a nemzet mozgósításáról háború idejére"
március 11 — Pénzügyi válság Japánban
március 22 — A felkelő munkások és a Nemzeti Forradalmi Hadsereg csapatai felszabadítják Sanghajt
március 24 — A Nemzeti Forradalmi Hadsereg elfoglalja Nankingot. Angol és amerikai hadihajók tüzet nyitnak a városra
április 6 — Rendőri rajtaütés a Szovjetunió pekingi nagykövetsége és tiencsini konzulátusa ellen
április 12 — Csang Kaj-sek ellenforradalmi államcsínye Sanghajban

1927. április 17—1929. július 2 — A Tanaka-kormány Japánban
április 18 — Nankingban Csang Kaj-sekkel az élén reakciós kuomintangista kormány alakul
április 21 — Olaszországban törvényerőre emelik a fasiszta Munkaalkotmányt
április 23 — Törvény Mexikóban a földek és a vizek felosztásáról és visszaadásáról
május 12 — A londoni rendőrség házkutatást tart az ARCOS helyiségeiben
május 20—21 — Lindbergh átrepüli az Atlanti-óceánt
május 27 — Anglia megszakítja a diplomáciai kapcsolatokat a Szovjetunióval
június 7 — Varsóban meggyilkolják Vojkov szovjet nagykövetet
június 28 — Törvény Angliában „a szakmai konfliktusokról és a szakszervezetekről" (a „sztrájktörők chartája")
július 15—16 — Bécsben a rendőrség tüzet nyit az antifasiszta tüntetőkre. Általános sztrájk
július 26 — A vuhani kuomintangisták nyílt átállása az ellenforradalom táborába
július — Tanaka memorandumot nyújt át a császárnak Japán agresszív külpolitikai programjáról
augusztus 1—7 — Az amsterdami szakszervezeti Internacionálé kongresszusa Párizsban

augusztus 1 — A nancsangi felkelés. A második forradalmi polgárháború kezdete
augusztus 23 — Az Egyesült Államokban kivégzik Saccót és Vanzettit
szeptember 8 — Az „őszi termés" parasztfelkelés kezdete Kínában
október 1 — Szovjet—iráni garanciális és semlegességi szerződés
október 15 — Megalakul a „Tudományos és műszaki dolgozók össz-szövetségi egyesülete a Szovjetunióban folyó szocialista építés előmozdítására"
október 28 — Az első országos népszámlálás Törökországban
október — Általános pártvita az SZK(b)P-ben. A trockista ellenzék szétzúzása
november 10—12 — A Szovjetunió Barátainak Világkongresszusa Moszkvában
november 11 — Francia—jugoszláv barátsági és döntőbírósági szerződés
november 30 — A Szovjetunió javaslatot terjeszt a Népszövetség előkészítő bizottsága elé a teljes és általános leszerelésről
december 2—19 — Az SZK(b)P XV. kongresszusa
december 11—13 — A kantoni munkások és katonák felkelése (a „kantoni kommün")
december 13 — A Kuomintang-hatóságok rajtaütése a kantoni szovjet konzulátus ellen
1927 — A Nemzeti Parasztpárt megalakulása Romániában
— Megalakul az Indonéz Nemzeti Párt Sukarno vezetésével
— Lavrenyov „Leszámolás" című színműve
— Ilf—Petrov „Tizenkét szék" című regénye
— Majakovszkij „Csudajó!" című poémája
— Megjelenik Fagyejev „Tizenkilencen" című kisregénye
— Glier „Vörös pipacs" című balettje
— Sadr „Az utcakő a proletár fegyvere" című szobra
— Oort holland csillagász megállapítja, hogy Galaktikánk forgó mozgást végez
1928. január 12 — Angliában vegyesbizottság alakul a gyárosok és a szakszervezetek képviselőiből (Mond-bizottság)
január 16—február 20 — A VI. pánamerikai konferencia Havannában
március 4 — A szanációs rendszer választási veresége Lengyelországban
április 20 — A japán csapatok betörnek Santung kínai tartományba
május 1 — Szófiában a rendőrség rátámad a tüntető dolgozókra
május 10 — A kapitulációs rezsim megszüntetése Iránban
május—június 4 — Letartóztatják és bíróság elé állítják az Olasz Kommunista Párt „belföldi központjának" tagjait
június 9 — Az alkotmányozó gyűlés megnyitása Szíriában
június 13 — Az ottomán államadósságról szóló kötelezvények tulajdonosainak képviselői és Törökország egyezményt írnak alá a fizetések felújításáról
június 20 — S. Radić meggyilkolása Jugoszláviában
július 17—szeptember 2 — A Komintern VI. kongresszusa
július 17 — Obregón mexikói elnök meggyilkolása
augusztus 2 — Olasz—etióp barátsági és döntőbírósági szerződés aláírása Addisz Abebában
augusztus 27 — Párizsban 15 ország aláírja a Briand—Kellogg-paktumot
november 1 — Szovjet—jemeni barátsági és kereskedelmi szerződés
— Törvény Törökországban a latin betűs írás bevezetéséről
november 6 — Hoovert az Egyesült Államok elnökévé választják
november — A Szovjetunióban felállítják az első gép- és traktorállomást
1928 — Megalakul az Indonéz Nép Politikai Egyesületeinek Tanácskozása
— A Transziráni Vasútvonal építésének megkezdése
— Megjelenik Solohov „Csendes Don" című regényének I. és II. könyve
— Huxley „A végzet bábjátékai" című regénye
— Ravel „Bolero" című zenekari műve
1929. január 6 — Katonai államcsíny Jugoszláviában. Živković katonai diktatúrájának kezdete
január 20 — A „Pravdá"-ban megjelenik Lenin „Hogyan szervezzük meg a versenyt?" című cikke
február 9 — A Szovjetunió, Lengyelország, Románia, Észtország és Lettország képviselői Moszkvában jegyzőkönyvet írnak alá a Briand—Kellogg-paktum határidő előtti életbe léptetéséről

február 11 — Párizsban Young elnökletével megkezdi munkáját a német jóvátétel kérdésével foglalkozó szakértői bizottság
— A fasiszta olasz kormány és a Vatikán aláírja a lateráni szerződéseket és a konkordátumot a politikai és gazdasági kapcsolatok rendezéséről és az olasz katolikus egyház jogairól

március 5 — A leningrádi Vörös Viborgi Gyár kollektívájának felhívása szocialista munkaverseny szervezésére

április 21 — A Korporációk Országos Tanácsának megalakulása Olaszországban

április 23—29 — Az SZK(b)P XVI. konferenciája jóváhagyja az első ötéves tervet (1929—1932)

április 28 — Dániában szociáldemokrata kormány kerül hatalomra

május 1 — A rendőrség tüzet nyit a berlini munkások május 1-i tüntetésére („véres május")

május 2 — Sztrájk az Angol—Iráni Olajtársaság üzemeiben

május 6 — A német kormány betiltja a Vörös Frontharcos Szövetséget

május 9 — Az SZK(b)P Központi Bizottságának határozata „A gyárak és üzemek szocialista versenyéről"

1929. június 5—1931. augusztus 24 — MacDonald második munkáspárti kormánya Angliában

június 21 — A Szovjetunió Központi Végrehajtó Bizottsága és a Népbiztosok Tanácsa határozatot hoz „A kolhozrendszer megszilárdítását célzó intézkedésekről"

július 10 — A kínai militaristák elfoglalják a Kelet-Kínai Vasútvonalat

augusztus 1 — A kőolajforrások államosítása Argentínában

augusztus 6 — A Szovjetunió Forradalmi Katonai Tanácsának rendelete a Külön Távolkeleti Hadsereg felállítására

augusztus — A luganszki munkások javaslata az ötéves terv határidő előtti teljesítésére

október 3 — A szovjet—angol diplomáciai kapcsolatok helyreállításáról szóló jegyzőkönyv aláírása Londonban

október 24 — Tőzsdekrach az Egyesült Államokban. Az 1929—1933. évi világgazdasági válság kezdete

november 10—17 — Az SZK(b)P Központi Bizottságának plénuma határozatot hoz 25 000 munkás falusi munkára való átirányításáról

november — Johannesburgban (Dél-afrikai Unió) összeül az Afrikai Népek Jogainak Ligája első konferenciája

december 5 — Az SZK(b)P Központi Bizottságának határozata „Az iparirányítás átszervezéséről"

december 5—10 — A rohambrigádok első össz-szövetségi kongresszusa

december 6—18 — Vasutassztrájk Mexikóban

december 16 — A dél-afrikai népek nemzeti ünnepe („Dingaan napja")

december 17 — A Szovjetunió és Törökország aláírja az ankarai jegyzőkönyvet az 1925. évi szerződés meghosszabbításáról és kiegészítéséről

1929. december 29—1930. január 1 — Az Indiai Nemzeti Kongresszus lahore-i kongresszusa. Határozat a polgári engedetlenségi kampány megindításáról

1929 — Csehszlovákiában befejezik az agrárreformot
— Angliában királyi bizottság alakul az indiai munkások helyzetének megvizsgálására
— Bemutatják Shaw „A szénásszekér" című drámáját
— Remarque „Nyugaton a helyzet változatlan" című regénye
— Aldington „A hős halála" című regénye
— Hemingway „Búcsú a fegyverektől" című regénye
— M. Jamin „Hazám, Indonézia" című verseskötete

1929—1930 — A. Tolsztoj „I. Péter" című regényének első kötete

1930. január 5 — Az SZK(b)P Központi Bizottságának határozata „A kollektivizálás ütemétől és a kolhozépítés állami támogatásával kapcsolatos intézkedésekről"

január 20 — A hágai jóvátételi konferencia elfogadja a Young-tervet

január 21—április 22 — Nemzetközi tengerhajózási konferencia Londonban

január 26 — A „függetlenség napja" Indiában

február 9—18 — Felkelés a Yen Bay erődben (Indokína)
február — A marxista csoportok egyesüléséből megalakul Vietnam Kommunista Pártja
március 6 — A „munkanélküliség elleni harc nemzetközi napja"
március 12 — A polgári engedetlenségi kampány kezdete Indiában
március 14 — Az SZK(b)P Központi Bizottságának határozata „A kolhozmozgalomban követett pártvonal eltorzításai ellen irányuló harcról"
március 23 — Irakban Nuri Szaid kormánya kerül hatalomra
1930. március 30—1932. május 30 — A Brüning-kormány Németországban
április 3 — Tafari Makkonent, Etiópia régensét I. Hailé Szelasszié néven császárrá kiáltják ki
április 6 — A Szovjetunió Központi Végrehajtó Bizottságának határozata a Lenin-rend és a Vörös Csillag érdemrend megalapításáról
április 14—május 5 — Az angol gyarmati hatóságok letartóztatják az Indiai Nemzeti Kongresszus vezetőit
április — Brazzaville-ben (Francia Kongó) az afrikai munkások utcai harcokat vívnak a katonasággal és a rendőrséggel
április—május — Népi megmozdulások Delhiben, Bombayben, Calcuttában, Peshawarban és India más városaiban és tartományaiban
április—szeptember — A kínai Vörös Hadsereg Csianghszi tartományban létrehozza a központi forradalmi bázist
május 1 — A Turkesztán—Szibériai Vasútvonal megnyitása
május 22 — A francia főbiztos kihirdeti Szíria gyarmati alkotmányát
június 17 — Felavatják a Dzerzsinszkij Traktorgyárat
— Fuad egyiptomi király lemondatja a vafdista kormányt és feloszlatja a parlamentet
— Az Egyesült Államok kongresszusa elfogadja a Hawley—Smoot törvényt a külföldi árukra kivetett vámok felemeléséről
június 26—július 13 — Az SZK(b)P XVI. kongresszusa
június 30 — Angol—iraki „barátsági és szövetségi" szerződés
július 4 — Svinhufvud reakciós államcsínye Finnországban
július 15—21 — Tüntetések és gyűlések Kairóban, Alexandriában, Port Szaidban és más egyiptomi városokban
július — Az első nemzetközi néger konferencia Hamburgban
augusztus 14 — A kötelező általános elemi oktatás bevezetése a Szovjetunióban
augusztus 24 — Németország Kommunista Pártja közzé teszi „A német nép nemzeti és társadalmi felszabadulásának programját"-t
szeptember 6 — Katonai puccs Argentínában. Uriburu diktatúrájának kezdete
október 26 — Brazíliában létrejön Vargas diktatúrája
december 12—16 — A jacai helyőrség felkelése. Monarchiaellenes megmozdulások Madridban és más spanyol városokban
1930. december 27—1931. január 1 — A kínai Vörös Hadsereg szétzúzza a kuomintangista csapatoknak a forradalmi bázisok ellen indított első hadjáratát
december — A holland bíróság elítéli Sukarnót és az Indonéz Nemzeti Párt más vezetőit
1930 — Columbiában, Panamában, Peruban és Salvadorban megalakul a kommunista párt
1931. január, március — A Vargas-kormány munkásellenes rendeletei Brazíliában
február 27 — Az iráni medzslisz törvényt hoz a külkereskedelmi monopóliumról
március 4 — Gandhi és Irwin indiai alkirály aláírja a „delhi paktumot" a polgári engedetlenségi kampány ideiglenes beszüntetéséről
március 7 — A Szovjetunió és Törökország aláírja a haditengerészeti kérdésekről szóló ankarai jegyzőkönyvet
március 8—18 — A VI. szovjetkongresszus
április 12 — A köztársaságiak győzelme a spanyolországi községi választásokon
április 14 — A monarchia megdöntése Spanyolországban
április — Az Indonéz Nemzeti Párt feloszlatja magát. Megalakul a Néppárt, az Indonéz Nemzet Szövetsége és a Partindo

május 14 — Imperialistaellenes megmozdulások Egyiptomban; sztrájkok, fegyveres összetűzések

június 29 — A Népi Blokk kormányának megalakulása Bulgáriában

július 16 — I. Hailé Szelasszié császár aláírja Etiópia alkotmányát

1931. augusztus 25—1935. június 7 — MacDonald „nemzeti kormánya" Angliában

augusztus — Népi felkelés a gyarmatosítók ellen Kwango körzetében (Belga-Kongó)

szeptember 4 — A chilei haditengerészek felkelése

szeptember 18 — A japán csapatok betörése Mandzsúriába (Északkelet-Kína)

szeptember 20 — Anglia letér az aranyalapról

október 1 — Moszkvában üzembe helyezik az AMO autógyárat

október 11 — A „harzburgi front" megalakítása Németországban

október 31 — Afganisztán alkotmányának elfogadása

november 7—24 — A kínai munkás-, paraszt- és vöröskatona-küldöttek tanácsainak I. országos kongresszusa Zsujcsinban

november 21 — A westminsteri statútum szuverén jogokat ad a domíniumoknak, és kimondja a Brit Nemzetközösség megalakulását

december 7 — A munkanélküliek első országos éhségmenete Washingtonba érkezik

december 9 — A Spanyol Köztársaság alkotmányának elfogadása

1931 — Az Ipari Újjáépítési Intézet (IRI) létrehozása Olaszországban

— Ilf—Petrov: „Az aranyborjú"

— Saint-Exupéry: „Éjszakai repülés"

— Az Egyesült Államokban megalakul a Group Theatre

1932. január 1 — A gorkiji autógyár üzembe helyezése

január 4 — A gyarmati hatóságok törvényen kívül helyezik az Indiai Nemzeti Kongresszust

január 7 — Az Egyesült Államok kormánya meghirdeti a „Stimson-doktrínát"

január 21 — Szovjet—finn megnemtámadási szerződés

január 27 — Hitler Düsseldorfban a Német Birodalmi Ipari Szövetség ülésén ismerteti a náci párt programját

január 28—március 4 — A sanghaji dolgozók és a 19. hadsereg csapatai megvédik a várost a japán csapatok ellen

január 31 — Üzembe helyezik a magnyitogorszki kohászati kombinát első nagyolvasztóját

január — Népi felkelés Salvadorban

február 2 — Genfben megnyitják a nemzetközi leszerelési konferenciát

február 27—március 7 — A „lapuaiak" fasiszta megmozdulása Finnországban

március 9 — Mandzsukuo megalakulása

március 16 — Egynapos általános sztrájk Lengyelországban

április 3 — Üzembe helyezik a kuznyecki kohászati kombinát első nagyolvasztóját

április 10 — Hindenburgot ismét köztársasági elnökké választják

április 13 — Általános politikai sztrájk Csehszlovákiában

április 23 — Az SZK(b)P Központi Bizottságának határozata „Az irodalmi és művészeti szervezetek átalakításáról"

május 8 — A „baloldali szövetség" választási győzelme Franciaországban

május 15 — Fasiszta katonai puccs Japánban. Az „ifjú tisztek" meggyilkolják Inukai miniszterelnököt

június 16—július 9 — Nemzetközi konferencia Lausanne-ban a német jóvátétel kérdéséről

június 16 — Reakciós államcsíny Chilében

1932. június—1935. október 28 — Háború Bolívia és Paraguay között

július 18 — Törökország belép a Népszövetségbe

július 21—augusztus 20 — A Brit Nemzetközösség tagállamainak konferenciája Ottawában. A birodalmi preferenciális egyezmények létrejötte

augusztus 7 — Törvény a Szovjetunióban „Az állami vállalatok, kolhozok és szövetkezetek vagyonának védelméről és a társadalmi (szocialista) tulajdon megszilárdításáról"

augusztus 27—29 — Nemzetközi háborúellenes kongresszus Amsterdamban

1932 nyara — 150 000 pamutipari munkás sztrájkja Angliában

— Polgárháború Brazíliában a paulisták és Vargas hívei között

1932. szeptember 1—
1934. november 2 — Háború Peru és Kolumbia között

szeptember 24 — Svédországban szociáldemokrata kormány kerül hatalomra

október 1 — Az iraki angol mandátum formális megszüntetése, Irak „függetlenségének" deklarálása

október 10 — Felavatják a Dnyeperen a Lenin vízierőművet (Dnyeprogesz)

november 29 — Szovjet—francia megnemtámadási szerződés

december 11 — Anglia, Franciaország, Olaszország és az Egyesült Államok nyilatkozatban ismeri el Németország fegyverkezési egyenjogúságát

december — Országos farmerkonferencia Washingtonban

1932 — Megalapítják az Amur menti Komszomolszk városát

— Megalakul a Szovjet Zeneszerzők Szövetsége

— Gorkij „Jegor Bulicsov és a többiek" című drámája

— Pausztovszkij „Kara-Bugaz" című kisregénye

— J. Chadwick felfedezi a neutront, C. D. Anderson a pozitront. Angol fizikusok mesterségesen felgyorsított protonok segítségével magreakciót idéznek elő

1933. január 7—12 — Az SZK(b)P Központi Bizottságának és Központi Ellenőrző Bizottságának egyesített plénuma megvitatja az első ötéves terv teljesítésének eredményeit

január 11 — Az SZK(b)P Központi Bizottságának és Központi Ellenőrző Bizottságának határozata politikai osztályok létesítéséről a gép- és traktorállomásokon és a szovhozokban

január közepe — A meeruti per az indiai munkásmozgalom vezetői ellen

január 25 — A berlini munkások antifasiszta tüntetése

január 30 — Hitler birodalmi kancellári kinevezése. A fasiszta diktatúra uralomra jutása Németországban

február 5 — Felkelés a „De Zeven Provincien" holland páncéloson (Indonézia)

február 15 — Megnyílik a rohammunkás kolhozparasztok I. össz-szövetségi kongresszusa

február 24 — A Népszövetség közgyűlésének határozata a Lytton-bizottságnak az északkelet-kínai japán agresszióra vonatkozó jelentéséről

február 27 — A nácik felgyújtják a Reichstagot

február 28 — Németországban szükségrendelettel hatályon kívül helyezik a weimari alkotmánynak a személyi szabadságot, a szólás-, sajtó-, gyülekezési és egyesülési szabadságot biztosító cikkelyeit

február—március — A spanyol jobboldali pártok megalakítják a CEDA-t

március 3 — Letartóztatják Ernst Thälmannt, Németország Kommunista Pártja Központi Bizottságának elnökét

március 4 — Roosevelt elfoglalja az Egyesült Államok elnöki tisztét

— Roosevelt meghirdeti Latin-Amerika felé a „jószomszédság politikáját"

március 5 — A Komintern Végrehajtó Bizottságának felhívása a kommunisták és szociáldemokraták egységfrontjának létrehozására a fasizmus és a háború ellen

március 9 — Az Egyesült Államok megszünteti a dollár aranyalapját

március 14 — Betiltják Németország Kommunista Pártját

március 24 — Törvény Németországban a Hitler-kormány rendkívüli felhatalmazásáról (Ermächtigungsgesetz)

március 27 — Japán kilép a Népszövetségből

április 29 — Új koncessziós szerződés az iráni kormány és az Angol—Iráni Olajtársaság között

május 2 — A független szakszervezetek betiltása Németországban

május 12 — Az Egyesült Államokban megalakítják a Mezőgazdasági Szabályozási Hivatalt (AAA)

május 26 — Ausztria Kommunista Pártjának betiltása

június 12—július 27 — Nemzetközi gazdasági konferencia Londonban

június 16 — Az Országos Ipari Helyreállítási Törvény (NIRA) elfogadása az Egyesült Államokban

június 20 — A Fehér-tengert a Balti-tengerrel összekötő csatorna megnyitása

június 22 — A szociáldemokrata párt betiltása Németországban

július 3—5 — A Szovjetunió kezdeményezésére tizenegy állam egyezményt ír alá az agresszor definíciójáról

július 15 — Törvény a német ipar kényszerkartellizálásáról

július — Törvény a bérlőkről a Dél-afrikai Unióban

augusztus 4 — Általános sztrájk Kubában

augusztus 12 — Machado kubai diktátor uralmának megdöntése

1933 nyara — Parasztfelkelés Lengyelország krakkói és lvovi vajdaságában

szeptember 21—december 23 — A lipcsei per

október 14 — Németország kilép a Népszövetségből. A német küldöttség kivonul a leszerelési konferenciáról

november 16 — A diplomáciai kapcsolatok felvétele a Szovjetunió és az Egyesült Államok között

1933. november 20—1934. január 6 — A 19. kuomintangista hadsereg felkelése Fucsien tartományban

december 3—26 — A VII. pánamerikai konferencia Montevideóban

december 12 — Az SZK(b)P Központi Bizottságának határozata: a kollektív biztonságért vívott harc a szovjet külpolitika egyik fő iránya

december 29 — A vasgárdisták meggyilkolják Duca román miniszterelnököt

1933 — Romániában megalakul a Nemzeti Antifasiszta Bizottság

— Az Egyesült Államokban bemutatják az első színes filmeket

1934. január 15 — Frédéric és Irène Joliot-Curie bejelenti a mesterséges radioaktivitás felfedezését

január 20 — Kubában létrejön Batista diktatúrája

január 26—február 10 — Az SZK(b)P XVII. kongresszusa. Második ötéves terv (1933—1937) elfogadása

január 26 — Lengyel—német egyezmény „a vitás kérdések békés rendezéséről"

január 30 — Törvény Németországban „a birodalom új felépítéséről"

február 5—7 — Fasiszta puccskísérlet Franciaországban

február 9 — Antifasiszta tüntetés Párizsban

— Görögország, Románia, Törökország és Jugoszlávia aláírja a Balkán-paktumot. Létrejön a Balkán-antant

február 12 — Általános sztrájk Franciaországban a fasizmus ellen

február 12—18 — Fegyveres harcok a schutzbundisták, illetve a Heimwehr és a kormánycsapatok között Bécsben és más osztrák városokban

február 13 — A „Cseljuszkin" jégtörő pusztulása a Csukcs-tengeren

március 17 — Olaszország, Ausztria és Magyarország aláírja az úgynevezett római jegyzőkönyveket a politikai és gazdasági együttműködésről

április 16 — A Szovjetunió Központi Végrehajtó Bizottságának határozata a „Szovjetunió hőse" cím megalapításáról

április 30 — Új alkotmány Ausztriában

május 19 — Bulgáriában államcsínnyel létrehozzák a katonai diktatúrát

június 4 — Az európai antifasiszta kongresszus megnyitása Párizsban

június 20 — A Népbiztosok Tanácsának és az SZK(b)P Központi Bizottságának határozata az északi-jeges-tengeri út kiépítéséről

június 30 — A hitleristák leszámolnak az SA-ellenzékkel

július 2 — Cárdenast Mexikó elnökévé választják

július 25 — Náci puccskísérlet Ausztriában. Dollfuss kancellár meggyilkolása

július 27 — A francia kommunista párt és szocialista párt akcióegység-megállapodása a fasizmus és a háború elleni harcra

augusztus 2 — Hitler felveszi a „vezér és kancellár" címet

augusztus 17 — Az olasz kommunista és szocialista párt akcióegység-megállapodása a fasiszta diktatúra elleni harcra

augusztus 17—szeptember 1 — A szovjet írók I. össz-szövetségi kongresszusa

szeptember 18 — A Szovjetunió belép a Népszövetségbe

október 4 — A CEDA képviselőit beveszik a spanyol kormányba

október 5 — Általános tiltakozó sztrájk Spanyolországban a kormány fasizálása ellen

október 9 — Marseille-ben horvát fasiszták meggyilkolják Sándor jugoszláv királyt és Barthou francia külügyminisztert

október 21 — Megkezdődik a kínai Vörös Hadsereg Északnyugati Hadjárata

	október	— Fegyveres felkelések Asztúriában, Madridban, Bilbaóban és Spanyolország más ipari központjaiban
	november 17	— A Szovjetunió Központi Végrehajtó Bizottságának és a Népbiztosok Tanácsának határozata „A Szovjetunió második ötéves népgazdaság-fejlesztési tervéről (1933—1937)"
	november 24	— A román kormány feloszlatja az antifasiszta szervezeteket
1934	november—1935 nyara	— Az angol pacifista szervezetek országos bizottsága „béke-népszavazást" rendez
	december 1	— Leningrádban meggyilkolják Kirovot
		— A Marokkói Akcióbizottság kidolgozza programját
	december 5	— Az olasz csapatok provokációs támadása az Ual Ual-oázisnál az etióp határőrség ellen
		— Törökországban választójogot kapnak a nők
	december 19	— Japán felmondja az 1922-es washingtoni szerződést
1934		— Földreform Mexikóban
		— Ehrenburg „A teremtés második napja" című regénye
		— Aragon „Való világ" című ciklusának első regénye, „A bázeli harangok"
		— Bredel „Megpróbáltatás" című regénye
		— G. N. Vasziljev—Sz. D. Vasziljev „Csapajev" című filmje
1935.	január 13	— A Saar-vidéki népszavazás a Németországhoz való csatlakozás mellett dönt
	január 28—február 6	— A VII. szovjetkongresszus
		— A Vafd párt első országos kongresszusa Kairóban
	február 11—17	— A rohammunkás kolhozparasztok II. össz-szövetségi kongresszusa. Elfogadják a mezőgazdasági artel mintaalapszabályzatát
	február	— Ausztriában egységfrontra lépnek a kommunisták és a forradalmi szocialisták
	március 12	— Perzsia államnevét rendeletileg Iránra változtatják. Bevezetik az európai időszámítást, megtiltják a fátyolviselést, megreformálják az öltözködést
	március 15	— A teheráni egyetem megnyitása
	március 16	— Németországban bevezetik az általános hadkötelezettséget
	március 19	— Norvégiában szociáldemokrata kormány kerül hatalomra
	március 23	— A Szovjetunió és Mandzsukuo egyezménye a Kelet-Kínai Vasútvonalról
	március	— Brazíliában a kommunisták kezdeményezésére megalakul a Nemzeti Felszabadító Szövetség
	április 11—14	— Angol—francia—olasz konferencia Stresában a versailles-i békeszerződés német részről történt megszegése tárgyában
	április 23	— Életbe lép Lengyelország reakciós új alkotmánya
	május 2	— Szovjet—francia kölcsönös segélynyújtási szerződés
	május 15	— Felavatják a moszkvai földalatti első szakaszát
	május 16	— Szovjet—csehszlovák kölcsönös segélynyújtási szerződés
	május 30	— A népfront megalakulása Franciaországban
	május	— Lengyelországban Rydz Śmigły vel az élen a „tábornokok csoportja" kerül hatalomra
1935.	június 7—1937. május 7	— A konzervatív Baldwin-kormány Angliában
	június 18	— Angol—német flottaegyezmény
	július 5	— Az Egyesült Államok kongresszusa elfogadja a munkaviszonyokat szabályozó Wagner-törvényt
	július 14	— Antifasiszta tüntetések Franciaországban
	július 25—augusztus 25	— A Komintern VII. kongresszusa
	augusztus 1	— Kína Kommunista Pártjának Központi Bizottsága és az Ideiglenes Központi Munkás-Paraszt Kormány felhívása a kínai néphez a japánellenes nemzeti egységfront megalakítására
	augusztus 2	— Az angol parlament törvényt hoz India kormányzatáról. Burmát különválasztják Indiától
	augusztus 31	— A szovjet iparban megszületik az élmunkásmozgalom
		— Az Egyesült Államok kongresszusa elfogadja a „semlegességi törvényt"
	október 3	— A fasiszta Olaszország csapatai benyomulnak Etiópiába. Megkezdődik az olasz—etióp háború

október 11	— A Népszövetség határozata az Olaszország elleni gazdasági és pénzügyi szankciókról
november 10	— A CIO megalakulása az Egyesült Államokban
november 14—17	— A sztahanovisták első össz-szövetségi tanácskozása Moszkvában
november	— Általános sztrájk és fegyveres felkelés a brazíliai Natalban
1935. december 9—1936. március 25	— Nemzetközi tengerhajózási konferencia Londonban
december 9	— A Hoare—Laval egyezmény aláírása
	— Diáktüntetés Pekingben. A „december 9-e mozgalom" kezdete
december 13	— Egyiptomban királyi rendelettel visszaállítják az 1923-as alkotmányt
december 18	— Benešt Csehszlovákia elnökévé választják
1935	— Irakban megalakul az Imperialistaellenes Front Központi Bizottsága
	— Mexikóban fasisztabarát összeesküvést fojtanak el
	— N. Osztrovszkij „Az acélt megedzik" című regénye
	— Heinrich Mann „IV. Henrik ifjúsága" című regénye
	— Čapek „Harc a szalamandrákkal" című regénye
	— Giraudoux „Trójában nem lesz háború" című drámája
	— Prasad „Kamayani" című elbeszélő költeménye
	— I. Dzerzsinszkij „Csendes Don" című operája
	— Franciaországban megalakul a Népi Zenei Szövetség
	— Gershwin „Porgy és Bess" című operája
1936. január 6	— Az Egyesült Államokban hatályon kívül helyezik a „Mezőgazdasági szabályozási törvényt"
január 15	— A spanyol munkásszervezetek és baloldali köztársasági szervezetek aláírják a népfront-megállapodást
január 20	— Imperialistaellenes általános sztrájk Szíriában
január	— Szíriában elfogadják a „Nemzeti Paktumot", a nemzeti felszabadulásért vívott harc programját
február 16	— A népfront választási győzelme Spanyolországban
február 26—29	— Az „ifjú tisztek" fasiszta katonai puccsa Tokióban
március 7	— A német csapatok bevonulnak a Rajna-vidékre. Németország felmondja a locarnói szerződést
március 12	— A szovjet—mongol kölcsönös segélynyújtási jegyzőkönyv aláírása
március 26	— A népfront megalakulása Chilében
április 7	— Törvény a „bennszülöttek képviseletéről" a Dél-afrikai Unióban
április	— Megalakul az Összindiai Parasztszövetség
május 1	— Antifasiszta tüntetések Lengyelország ipari központjaiban
május 3	— A népfront választási győzelme Franciaországban
május 5	— Az olasz csapatok elfoglalják Addisz Abebát
1936. június 5—1937. június 21	— A Blum-kormány Franciaországban
június 22	— Konferencia Montreux-ben a fekete-tengeri szorosok rezsimjéről
július 18	— Fasiszta lázadás Spanyolországban
július 23	— A francia kormány betiltja a Spanyolországba irányuló hadianyag- és fegyverkivitelt
augusztus 1	— Blum kijelenti, hogy Franciaország nem avatkozik be a spanyol polgárháborúba
augusztus 26	— Angol—egyiptomi szövetségi szerződés
szeptember 3—6	— Nemzetközi békekongresszus Brüsszelben
1936. szeptember 4—1937. május 16	— Az első Caballero-kormány Spanyolországban
szeptember 9	— Nemzetközi egyezmény a spanyol polgárháborúba való benemavatkozásról. A nemzetközi benemavatkozási bizottság megalakítása
	— A mandátum megszüntetéséről szóló francia—szíriai szerződés parafálása
október 7	— Spanyolországban rendeletileg elkobozzák a köztársaság ellenségeinek birtokait
október 25	— Berlinben olasz—német megállapodást írnak alá a gazdasági expanzió szféráinak elhatárolásáról a Balkánon és a Duna-medencében, a Spanyol Köztársaság elleni együttes harcról és Etiópia olasz annexiójának elismeréséről. Létrejön a „Berlin—Róma tengely"

október 29 — Katonai államcsíny Irakban. Hikmet Szulejman kormánya; hadügyminiszter Bekir Szidki

október — Rendelet a spanyol népi milíciának regurális hadsereggé való átszervezéséről
— A marokkói Nemzeti Akcióbizottság I. kongresszusa Rabatban

október—november — A madridi csata

november 3 — Rooseveltet ismét az Egyesült Államok elnökévé választják

november 13 — Francia—libanoni szerződés a mandátum megszüntetéséről

november 25—december 5 — A rendkívüli VIII. szovjetkongresszus elfogadja a Szovjetunió új alkotmányát

november 25 — Németország és Japán aláírja az antikomintern paktumot

november 28 — Titkos együttműködési szerződés a spanyol lázadók és a fasiszta Olaszország között

december 1—23 — Rendkívüli pánamerikai konferencia Buenos Airesban

december 12—25 — A hsziani incidens Kínában

1935 végén — Berlinben megalakul a Német Népfront nevű antifasiszta csoport

1936 — Törvény a Dél-afrikai Unióban a „bennszülött földalapról"
— A holland gyarmati hatóságok feloszlatják a Partindót
— Tvardovszkij „Nekeresdország" című poémája
— Chaplin „Modern idők" című filmje
— Prokofjev „Romeo és Júlia" című balettje
— Angliában megalakul a Munkás Zeneegyesület

1937. január 8 — Az Egyesült Államok kormánya megtiltja a Spanyolországba irányuló hadfelszerelés- és fegyverkivitelt

január 24 — Belgrádban aláírják Bulgária és Jugoszlávia „örök barátsági" szerződését

február 17—18 — Angliában elfogadják a bővített fegyverkezési programot

február 20 — Az Indiai Nemzeti Kongresszus győzelme a tartományi választásokon

február — Japánban megalakul a Proletár Párt (Nihon Musanto)

március 12 — Finnországban baloldali burzsoá kormány alakul a szociáldemokraták részvételével

március 12—20 — A spanyol köztársaságiak Guadalajaránál legyőzik a lázadókat és intervenciósokat

március 20 — A spanyol lázadók együttműködési egyezménye Németországgal

március 25 — Olasz—jugoszláv semlegességi szerződés

május 17 — A Negrin-kormány megalakulása Spanyolországban

1937. május 21—1938. február 19 — Az „Északi sark-1" szovjet sodródó kutatóállomás tevékenysége

1937. május 28—1940. május 10 — A Chamberlain-kormány Angliában

1937. június 3—1939. január 4 — A Konoye-kormány Japánban

június 14 — Írország új alkotmányt kap és Eire néven szuverén államma alakul

június 18—20, július 12—14 — V. P. Cskalov, illetve M. M. Gromov szovjet pilóta berepüli a Moszkva—Északi-sark—Portland (Egyesült Államok) és Moszkva—Északi-sark—San Jacinto (Egyesült Államok) útvonalat

június 27 — A vasutak államosítása Mexikóban

július 7 — Japán megtámadja Kínát. A japán—kínai háború kezdete

július 8 — Törökország, Irán, Irak és Afganisztán aláírja a szaadabadi paktumot

július 15 — Felavatják a Moszkva—Volga-csatornát

július 28—29 — A japánok elfoglalják Pekinget és Tiencsint

augusztus 21 — Szovjet—kínai megnemtámadási szerződés

augusztus 25 — Kína Kommunista Pártja Központi Bizottsága politikai irodájának kibővített ülése Locsuanban elfogadja a „Japánnal szembeni ellenállás és a haza megmentésének programját"

szeptember 6 — A szovjet kormány tiltakozik Olaszországnál szovjet hajóknak a Földközitengeren történt elsüllyesztése ellen

szeptember 10—14 — Nemzetközi értekezlet Nyonban a tengerhajózás szabadságáról és a fasiszta hatalmak tengeralattjárói által végrehajtott kalózcselekmények ellen irányuló rendszabályokról

szeptember 22—23 — Nyilvánosságra hozzák Kína Kommunista Pártja Központi Bizottságának deklarációját és Csang Kaj-sek bejelentését a japán agresszió elleni együttműködésről

október 6 — Jugoszláviában az ellenzéki pártok Demokratikus Blokk néven ideiglenes parlamenti tömörülést alakítanak

október 23 — Törökországban lemond Ismet Inönü kormánya és megalakul Celal Bayar kabinetje

október—november — A „csuklyások" összeesküvése Franciaországban

november 3—24 — Nemzetközi konferencia Brüsszelben a távol-keleti béke helyreállításának kérdéséről

november 6 — Olaszország csatlakozik az antikomintern paktumhoz

november 10 — Vargas államcsínye Brazíliában. Brazíliát „korporatív állammá" nyilvánítják

december 12 — Megválasztják a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsát

december 30 — Egyiptom királya lemondatja a vafdista kormányt, és feloszlatja a képviselőházat

1937 vége — A Vörös Szakszervezeti Internacionálé feloszlatása

1937 — Megjelenik Romain Rolland „Az elvarázsolt lélek" című regénye

— Pogogyin „Puskás ember" című drámája

— Romm „Lenin Októbere" című filmje

— Sosztakovics V. szimfóniája

— Picasso „Guernica" című festménye

— Muhina „Munkás és kolhozparasztnő" című szobra

1938. február 10 — Romániában Károly király hatályon kívül helyezi az 1923-as alkotmányt. A „királyi diktatúra" kezdete

március 11 — Schuschnigg osztrák kancellár elfogadja a német ultimátumot: eláll a népszavazás megtartásától, és kormányával lemond

március 12 — A német csapatok megszállják Ausztriát

március 18 — Törvény Mexikóban a külföldi olajtársaságok üzemeinek államosításáról

március 26 — Törvény „a nemzet általános mozgósításáról" Japánban

1938. április 10—1940. március 21 — A Daladier-kormány Franciaországban

április közepe — A spanyol lázadók kijutnak a Földközi-tenger partjához. A Spanyol Köztársaság területe kettészakad

április 16 — Angol—olasz gentlemen's agreement: a polgárháború befejezése után kivonják Spanyolországból az olasz „önkénteseket"

május 21—június — Mexikóban leverik Sedillo tábornok fasiszta lázadását

június 13 — A francia kormány lezárja a francia—spanyol határt

július 29—augusztus 11 — A Szovjetunió elleni japán fegyveres provokáció szétzúzása a Haszan-tónál

augusztus 30, november 12 — Munkásellenes szükségrendeletek Franciaországban

szeptember 6 — A mexikói szakszervezeti kongresszuson megalakul a Latin-amerikai Munkásszövetség

szeptember 19 — Anglia és Franciaország jegyzékben javasolja Csehszlovákiának, hogy fogadja el Németországnak a Szudéta-vidék önkormányzatára vonatkozó követelését

szeptember 23 — Csehszlovákia bejelenti az általános mozgósítást

szeptember 28 — Németország megkezdi a mozgósítást

szeptember 29—30 — Anglia, Franciaország, Németország és Olaszország képviselői megkötik a müncheni egyezményt

szeptember 30 — Angol—német nyilatkozat a vitás kérdések békés rendezéséről

október 4 — Franciaországban a radikális párt kiválik a népfrontból

november 2 — A magyar csapatok bevonulnak Szlovákiának és Kárpát-Ukrajnának a bécsi döntés által Magyarországnak ítélt részére

november 3 — A japán kormány meghirdeti a „kelet-ázsiai új rendet"

november 10 — Meghal Kemal Atatürk, a Török Köztársaság alapítója és első elnöke

november 11 — Ismet Inönüt Törökország elnökévé választják

december 6 — Francia—német békenyilatkozat

december 27 — A Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsának Elnöksége megalapítja a „Szocialista munka hőse" címet

1938 — Brecht „Kurázsi mama és gyermekei" című drámája

— Schlack Németországban és Carothers az Egyesült Államokban előállítja a kapront (perlon, nylon)

— Befejeződik a Transziráni Vasútvonal építése

1939. február 24 — Magyarország csatlakozik az antikomintern paktumhoz

február 27 — Anglia és Franciaország elismeri Franco kormányát, és megszakítja a diplomáciai kapcsolatokat a spanyol köztársasági kormánnyal

március 4—5 — Köztársaságellenes lázadás Cartagenában és Madridban

március 10—21 — Az SZK(b)P XVIII. kongresszusa. A harmadik ötéves terv jóváhagyása

március 13 — A Tiso-féle szlovák bábállam megalakulása

március 15 — A német csapatok bevonulnak Csehországba

március 21 — Angol—francia—szovjet tárgyalások kezdődnek kölcsönös segítségnyújtási szerződés megkötéséről

— Németország ultimátumban követeli a lengyel kormánytól Danzig átadását

március 22 — A német csapatok elfoglalják Klaipédát

március 23 — Német—román gazdasági szerződés

március 28 — Franco és az intervenciósok csapatai bevonulnak Madridba

március 31 — Anglia és Franciaország garanciát nyújt Lengyelországnak

április 7 — Olaszország elfoglalja Albániát

április 13 — Anglia és Franciaország garanciát nyújt Romániának és Görögországnak

április 27 — Törvény Angliában az általános hadkötelezettségről

április 28 — Németország felbontja a Lengyelországgal kötött megnemtámadási szerződést és a német—angol flottaegyezményt

május 11—augusztus 31 — A Vörös Hadsereg és a Mongol Népköztársaság csapatai a Halhin Gol folyónál szétzúzzák a Mongólia ellen támadó japán csapatokat

május 13—14 — Nemzetközi konferencia Párizsban a béke, a demokrácia és a kultúra védelmében

május 19 — Francia—lengyel katonai szövetségi szerződés

május 22 — Német—olasz—japán katonai és hadigazdasági együttműködési szerződés (acélpaktum)

május — Indonéziában nyolc nemzeti párt megalakítja az Indonéz Politikai Pártok Szövetségét

június 23 — Ankarában francia—török szerződést írnak alá Alexandrette szandzsák Törökországhoz csatolásáról

június 30 — Az Egyesült Államokban a hadsereg és a hadiflotta tanácsa jóváhagyja az Angliának és Franciaországnak háború esetén nyújtandó fegyveres segítség tervét („Rainbow-terv")

június—augusztus — Angol—német titkos tárgyalások Londonban

július 1 — Az Egyesült Államok kongresszusa megtagadja a „semlegességi törvény" revízióját

július 2 — Anglia egyezményben ismeri el Japán „különleges érdekeit" Kínában (Arita—Craigie egyezmény)

július 10 — A francia hatóságok érvénytelenítik Szíria alkotmányát

július 27 — Az amerikai kormány felmondja az 1911-es japán—amerikai kereskedelmi szerződést

augusztus 1 — Moszkvában megnyílik az Össz-szövetségi Mezőgazdasági Kiállítás

augusztus 1—szeptember 15 — A Nagy Ferganai Csatorna építése

augusztus 11—21 — A Szovjetunió, Anglia, és Franciaország katonai misszióinak moszkvai tárgyalásai

augusztus 23 — A szovjet—német megnemtámadási szerződés aláírása

augusztus 24 — Az angol parlament rendkívüli teljhatalommal ruházza fel a kormányt

augusztus 25 — Angol—lengyel kölcsönös segélynyújtási szerződés

augusztus végétől — Weygand tábornok katonai diktatúrája Szíriában és Libanonban

szeptember 1 — A német csapatok betörnek Lengyelországba. Megkezdődik a második világháború

1939 — Világkiállítás New Yorkban

— Bemutatják Arbuzov „Tánya" című drámáját

— Steinbeck „Érik a gyümölcs" című regénye

— Mauriac „Út a semmibe" című regénye

I. IRODALOM ÉS FORRÁSOK A KÖTET EGÉSZÉHEZ

Lenin művei

Lenin: Marxizmus és revizionizmus. Lásd *Lenin* Művei. 15. köt. Szikra 1955. 17—28. old.

Lenin: A nemzetek önrendelkezési jogáról. Lásd *Lenin* Művei. 20. köt. Szikra 1955. 403—469. old.

Lenin: A békekérdés. Lásd *Lenin* Művei. 21. köt. Szikra 1951. 290—295. old.

Lenin: A szocializmus és a háború. Lásd *Lenin* Művei. 21. köt. 297—342. old.

Lenin: Az Európai Egyesült Államok jelszaváról. Lásd *Lenin* Művei. 21. köt. 343—347. old.

Lenin: Imperializmus és szocializmus Olaszországban. Lásd *Lenin* Művei. 21. köt. 362—372. old.

Lenin: A szocialista forradalom és a nemzetek önrendelkezési joga. Lásd *Lenin* Művei. 22. köt. Szikra 1951. 145—160. old.

Lenin: Az imperializmus mint a kapitalizmus legfelsőbb foka. Lásd *Lenin* Művei. 22. köt. 191—316. old.

Lenin: A marxizmus karikatúrájáról és az „imperialista ökonomizmusról". Lásd *Lenin* Művei. 23. köt. Szikra 1951. 18—74. old.

Lenin: A proletárforradalom katonai programja. Lásd *Lenin* Művei. 23. köt. 75—87. old.

Lenin: Burzsoá pacifizmus és szocialista pacifizmus. Lásd *Lenin* Művei. 23. köt. 185—207. old.

Lenin: Statisztika és szociológia. Lásd *Lenin* Művei. 23. köt. 294—301. old.

Lenin: A háború és a forradalom. Lásd *Lenin* Művei. 24. köt. Szikra 1952. 413—439. old.

Lenin: A forradalom tanulságai. Lásd *Lenin* Összes Művei. 25. köt. Szikra 1952. 239—256. old.

Lenin: Állam és forradalom. Lásd *Lenin* Összes Művei. 33. köt. Kossuth Könyvkiadó 1965. 1—110. old.

Lenin: Hogyan szervezzük meg a versenyt. Lásd *Lenin* Művei. 26. köt. Szikra 1952. 418—430. old.

Lenin: A szovjethatalom soronlevő feladatai. Lásd *Lenin* Művei. 27. köt. Szikra 1952. 229—273. old.

Lenin: Előadói beszéd a külpolitikáról az Összoroszországi Központi Végrehajtó Bizottság és a moszkvai szovjet együttes ülésén, 1918. május 14-én. Lásd *Lenin* Művei. 27. köt. 366—384. old.

Lenin: A proletárforradalom és a renegát Kautsky. Lásd *Lenin* Művei. 28. köt. Szikra 1952. 229—334. old.

Lenin: A Kommunista Internacionálé I. kongresszusa. 1919. március 2—6. Tézisek és előadói beszéd a burzsoá demokráciáról és a proletariátus diktatúrájáról. Március 4. Lásd *Lenin* Művei. 28. köt. 481—499. old.

Lenin: Az OK(b)P VIII. kongresszusa. 1919. március 18—23. Előadói beszéd a pártprogramról. Március 19. Lásd *Lenin* Művei. 29. köt. Szikra 1953. 159—181. old.

Lenin: Válasz egy amerikai újságíró kérdéseire. Lásd *Lenin* Művei. 29. köt. 531—535. old.

Lenin: Üdvözlet az olasz, francia és német kommunistáknak. Lásd *Lenin* Művei. 30. köt. Szikra 1953. 36—47. old.

Lenin: Előadói beszéd a keleti népek kommunista szervezeteinek II. összoroszországi kongresszusán, 1919. november 22-én. Lásd *Lenin* Művei. 30. köt. 138—150. old.

Lenin: Az OK(b)P VIII. összoroszországi konferenciája.

1919. december 2—4. Lásd *Lenin* Művei. 30. köt. 155—183. old.

Lenin: „Baloldaliság" — a kommunizmus gyermekbetegsége. Lásd *Lenin* Művei. 31. köt. Szikra 1951. 1—111. old.

Lenin: A nemzeti és gyarmati kérdésről szóló tézisek tervezete. Lásd *Lenin* Művei. 31. köt. 138—145. old.

Lenin: A Kommunista Internacionálé II. kongresszusa. 1920. július 19—augusztus 7. Beszéd a kommunista párt szerepéről. Július 23. Lásd *Lenin* Művei. 31. köt. 234—238. old.

Lenin: A proletárkultúráról. Lásd *Lenin* Művei. 31. köt. 321—322. old.

Lenin: A VIII. összoroszországi szovjetkongresszus. 1920. december 22—29. Beszámoló a népbiztosok tanácsának tevékenységéről. December 22. Lásd *Lenin* Művei. 31. köt. 502—535. old.

Lenin: A terményadóról. (Az új politika jelentősége és feltételei.) Lásd *Lenin* Művei. 32. köt. Szikra 1953. 351—391. old.

Lenin: A Kommunista Internacionálé III. kongresszusa. 1921. június 22—július 12. Beszéd a Kommunista Internacionálé taktikájának védelmében. Július 1. Előadói beszéd az OKP taktikájáról. Július 5. Lásd *Lenin* Művei. 32. köt. 503—513., 514—532. old.

Lenin: A Kommunista Internacionálé IV. kongresszusa. 1922. november 5—december 5. Az oroszországi forradalom öt éve és a világforradalom távlatai. 1922. november 13. Lásd *Lenin* Művei. 33. köt. Szikra 1953. 417—432. old.

Lenin: Beszéd a moszkvai szovjet plénumára, 1922. november 20-án. Lásd *Lenin* Művei. 33. köt. 435—443. old.

Lenin: Megjegyzések hágai delegációnk feladatainak kérdéséhez. Lásd *Lenin* Művei. 33. köt. 447—451. old.

Lenin: Naplójegyzetek. Lásd *Lenin* Művei. 33. köt. 461—466. old.

Lenin: Forradalmunkról. (N. Szuhanov feljegyzéseivel kapcsolatban.) Lásd *Lenin* Művei. 33. köt. 476—481. old.

Lenin: Hogyan szervezzük át a munkás-paraszt felügyeletet. (Javaslat a XII. pártkongresszusnak.) Lásd *Lenin* Művei. 33. köt. 482—487. old.

Lenin: Inkább kevesebbet, de jobban. Lásd *Lenin* Művei. 33. köt. 488—504. old.

Lenin: A Komintern Végrehajtó Bizottságának. Lásd *Lenin* Művei. 35. köt. Szikra 1956. 434—435. old.

Lenin: Levél a kongresszushoz. Lásd *Lenin* Művei. 36. köt. Budapest 1958. 599—606. old.

Lenin: Füzetek az imperializmusról. Lásd *Lenin* Művei. 39. köt. Budapest 1964.

Lenin: Művészetről, irodalomról. Kossuth Könyvkiadó 1966.

A kommunista és munkáspártok vezetőinek művei és programdokumentumok

J. Díaz: Válogatott cikkek és beszédek. Szikra 1951.

G. Dimitrov: A lipcsei per. — okiratai, levelei és feljegyzései. Szikra 1950.

G. Dimitrov: Válogatott cikkek és beszédek. Szikra 1952.

P. R. Dutt: Válságban Nagy-Britannia és a brit imperializmus. Szikra 1954.

W. Z. Foster: Az amerikai földrész rövid politikai története. Szikra 1952.

W. Z. Foster: Az Egyesült Államok Kommunista Pártjának története. Szikra 1953.

W. Z. Foster: A III. Internacionálé. Szikra 1956.

W. Z. Foster: A világ szakszervezeti mozgalmának története. Táncsics Könyvkiadó 1961.

W. Gallacher: Vihar készül. Szikra 1950.

N. Sz. Hruscsov: A Központi Bizottság beszámolója az SZKP XX. kongresszusán. Lásd Az SZKP XX. kongresszusa. Szikra 1956. 5—144. old.

N. Sz. Hruscsov: A Nagy Októberi Szocialista Forradalom 40 éve. Lásd N. Sz. Hruscsov beszéde és a testvérpártok képviselőinek felszólalásai a Szovjetunió Legfelsőbb Szovjetjének jubileumi ülésén. Kossuth Könyvkiadó 1957.

N. Sz. Hruscsov beszámolója az SZKP XXII. kongresszusán. (1961. október 17.) Lásd Az SZKP XXII. kongresszusa. Kossuth Könyvkiadó 1962. 7—139. old.

Sz. M. Kirov: Válogatott beszédek. Szikra 1951.

J. Koplenig: Válogatott cikkek és beszédek. Szikra 1952.

N. K. Krupszkaja: Visszaemlékezések Leninre. Kossuth Könyvkiadó 1959.

Kun Béla: A Magyar Tanácsköztársaságról. Válogatott beszédek és írások. Kossuth Könyvkiadó 1958.

L. Longo: Az olasz nép harca a felszabadulásért. Szikra 1953.

Mao Ce-tung: A kínai forradalmi háború stratégiai kérdései. (1936 december.) Lásd *Mao Ce-tung:* Válogatott művei. 1. köt. Szikra 1952. 329—464. old.

Mao Ce-tung: A kínai forradalom és a Kínai Kommunista Párt. (1939 december.) Lásd *Mao Ce-tung:* Válogatott művei. 3. köt. Szikra 1954. 145—195. old.

W. Pieck: Válogatott beszédek és cikkek. Szikra 1950.

H. Pollitt: Válogatott cikkek és beszédek. Szikra 1953.

A Szovjetunió Kommunista Pártjának programja. Lásd Az SZKP XXII. kongresszusa. 711—834. old.

M. Thorez: A nép fia. Szikra 1950.

M. Thorez: Válogatott cikkek és beszédek. Szikra 1952.

P. Togliatti: Harc a háború és a fasizmus ellen. A Kommunista Internacionálé 7. világkongresszusa. (Nyersfordítás.) [Kiad.] a Szovjetunióban élő külföldi munkások kiadótársasága. 1935. [Budapest 1956. Kézirat].

P. Togliatti: Az Olasz Kommunista Párt. Kossuth Könyvkiadó 1960.

W. Ulbricht: A fasiszta német imperializmus (1933—1945). Szikra 1954.

Х. Багдаш: Аш-Шуюийя Ва-ль-кавмийя. (Коммунизм и нация.) Дамаск 1944.

А. Гхош: Статьи и речи. М. 1962.

Г. Димитров: Фашизмът на Балканите. В кн: *Г. Димитров:* Съчинения. Т. 8. София 1953. с. 397—402.

Д. Ибаррури: Речи и статьи 1936—1938. М. 1938.

Д. Ибаррури: Национально-революционная война испанского народа против итало-германских интервентов и фашистских мятежников (1936—1939). — Вопросы истории. 1953. №. 11, с. 28—47.

М. И. Калинин: Двенадцать лет пролетарской диктатуры. Речь на торжественном заседании Московского Совета совместно с партийными и общественными организациями г. Москвы 6 ноября 1929. г. В кн.: *М. И. Калинин:* Избранные произведения. Т. II. М. 1960, с. 357—372.

М. И. Калинин: Тринадцатая годовщина Октября, наши успехи и трудности социалистического строительства. Доклад на торжественном заседании Московского Совета совместно с партийными и общественными организациями г. Москвы 6 ноября 1930 г. В кн.: *М. И. Калинин:* Избранные произведения. Т. II. М. 1960, с. 468—486.

М. И. Калинин: Знамя ленинизма высоко развевается во всем мире. — Статьи и речи от VI до VII съезда Советов Союза ССР. М. 1935, с. 202—211.

М. И. Калинин: О международном положении. Доклад на собранин агитаторов, пропагандистов и беседчиков Ленинского района г. Москвы 26 апреля 1938 г. М. 1938.

Камаяма Сэн: Статьи и мемуары. (К столетию со дня рождения.) М. 1959.

М. Кашен: Против клеветы на Советский Союз. Речь во французском парламенте 24 декабря 1929 г. М.—Л. 1930.

М. Кашен: Компартия Франции высоко держит боевое знамя коммунизма. 27 июля 1935 г. М. 1935.

С. М. Киров: Избранные статьи и речи (1912—1934). М. 1957.

В. Кодовилья: Статьи и речи (1926—1956). Пер. с. испан. М. 1957.

В. В. Куйбышев: На пороге четвертого года пятилетки. Доклад председателя Государственной плановой комиссии Союза ССР на II сессии ЦИК СССР 23 декабря 1931 г. В кн.: *В. В. Куйбышев:* Статьи и речи. Т. V. 1930—1935. М. 1937, с. 145—191.

В. В. Куйбышев: Второй пятилетний план. Доклад на XVII съезде ВКП(б) 3 февраля 1934 г. В кн.: *В. В. Куйбышев:* Статьи и речи. Т. V. 1930—1935. М. 1937, с. 479—560.

О. Куусинен: Фашизм, опасность войны и задачи коммунистических партий. Доклад на XIII пленуме ИККИ. М. 1934.

Х. Куусинен: Сорок лет Коммунистической партии Финляндии. — Правда, 30 августа 1958 г.

Носака Сандзо (Окано): Революционная борьба трудящихся масс Японии. Речь на XIII пленуме ИККИ. М. 1934.

Носака Сандзо (Окано): Режим войны, голода и насилий. Речь на VII конгрессе Коминтерна 28 июля 1935 г. — Коммунистический Интернационал. 1935. № 22, с. 22—31.

Г. К. Орджоникидзе: Третий год пятилетки и задачи работников социалистической промышленности. Речь на первой Всесоюзной конференции работников социалистической промышленности 30 января 1931 г. В кн.: *Г. К. Орджоникидзе:* Статьи и речи. Т. 2. 1926—1937 гг. М. 1957, с. 257—283.

Г. К. Орджоникидзе: Отчетный доклад Народного Комиссариата тяжелой промышленности „О развитии черной металлургии" на пленуме ЦК ВКП (б) 1 октября 1932 г. В кн.: *Г. К. Орджоникидзе:*

Статьи и речи. Т. 2. 1926—1937 гг. М. 1957, с. 392—423.

Г. К. Орджоникидзе: Из отчетного доклада Народного Комиссариата тяжелой промышленности VII съезду Советов 31 января 1935 г. В кн.: *Г. К. Орджоникидзе:* Статьи и речи. Т. 2. 1926—1937 гг. М. 1957, с. 605—658.

В. Пик: Гитлеровский фашизм — главный поджигатель новой мировой войны. — О международном положении. Сб. М. 1937.

П. Тольятти: (Эрколи) Грамши и компартия Италии. М. 1937.

Хо Ши Мин: Обреченный колониализм. В кн.: *Хо Ши Мин:* Избранные статьи и речи. М. 1959, с. 140—143.

Х. Чойбалсан: Избранные статьи и речи. Пер. с монг. М. 1961.

D. N. Aidit: The history of the Communist Party of Indonesia. New Delhi 1955.

D. N. Aidit: Sedjarah gerakan buruh Indonesia. (Dari tahun 1905 sampai takun 1926.) (Az indonéz munkásmozgalom története 1905-től 1926-ig.) Djakarta 1955.

D. N. Aidit: Kahirnja P. K. I. dan perkem bangannja. (Az IKP megszületése és fejlődése.) Pilihan tulsan. Dj. 1. (Válogatott művei 1. köt.) Djakarta 1959.

D. N. Aidit: Peladjaran dari sedjarah P. K. I. (Az Indonéz Kommunista Párt szerepe az ország nemzeti felszabadító mozgalmában. Az IKP alapításának 40. évfordulójára.) Djakarta 1960.

M. Cachin—M. Thorez: Du front unique au front populaire. Deux discours. Paris 1935.

R. P. Dutt: World politic 1918—1938. New York 1938.

W. Gallacher: Speeches in Parliament. London 1938.

A. R. Ghosh: Bhagat Shingh and his comrades. Bombay 1946.

J. Gollan: 30 years of struggle. The record of the British Communist Party. London 1950.

W. Gomułka: W XX roznicę strajków chłopskich. Warszawa 1957.

J. Díaz: Tres años de lucha por el frente popular, por la libertad, por la independencia de España. Toulouse 1947.

E. G. Flynn: I speak my own piece. Autobiography of „The Rebel Girl". New York 1955.

D. Ibarruri: „Pasionaria". Un pleno historico. Discurso de apertura del pleno ampliado del C. C. del Partido Comunista de España, celebrando en Valencia los dias 5, 6, 7 y 8 de marzo de 1937. Barcelona 1937.

L. Longo: Le brigate internazionali in Spagna. Roma 1956.

W. Pieck: Reden und Aufsätze. Auswahl aus den Jahren 1908—1950. Bd. 1. 1908 bis Mai 1945. Berlin 1951.

W. Pieck— G. Dimitroff—P. Togliatti: DieOffen sive des Faschismus und die Aufgaben der Kommunisten im Kampf für die Volksfront gegen Krieg und Faschismus. Berlin 1957.

W. Pieck: Der neue Weg zum gemeinsamen Kampf für den Sturz der Hitlerdiktatur. Berlin 1954.

W. Pieck: Im Kampf um die Arbeitereinheit und die deutsche Volksfront. 1936—1938. Berlin 1955.

W. Pieck: Zur Geschichte der Kommunistischen Partei Deutschlands. 30 Jahre Kampf. Berlin 1949.

H. Pollitt: Serving my times. An apprenticeship to politics. London 1950.

E. Thälmann: Im Kampf gegen die faschistischen Diktatur. Rede und Schlusswort des Genossen E. Thälmann auf der Parteikonferenz der KPD im Oktober 1932. Berlin 1932.

E. Thälmann: Im Kampf gegen den Deutschen und den Amerikanischen Imperialismus. Drei Reichstagsreden. Berlin 1954.

E. Thälmann: Reden und Aufsätze zur Geschichte der Deutschen Arbeiterbewegung. Bd. 1—2. Berlin 1955—1956.

M. Thorez: La France du Front populaire et sa mission dans le monde. Rapport présenté au IXe Congrés du Parti communiste français 25 décembre 1937.

M. Thorez: Oeuvres. III. T. 14. Paris 1956. p. 199—307.

M. Thorez: Aprés la trahison de Munich. Rapport présenté à une assemblée d'information au Vélodrome d'Hiver le 7. oct. 1938. — *M. Thorez:* Oeuvres. IV. T. 16. Paris 1956. p. 9—53.

A. Zápotocky: Boj o jednotu odboru 1927—1938. Praha 1950.

Irodalom

A. M. Alekszejev: A kapitalista országok pénzgazdálkodása a háborús előkészületek szolgálatában. Szikra 1954.

J. Allen: A monopolkapitalizmus és a béke. Szikra 1948.

A diplomácia története. Szerk. V. P. Patyomkin. Az újkori diplomácia története 1919—1939. Szikra 1950.

A Nagy Honvédő Háború története 1941—1945. 1. köt. Az imperialista hatalmak háborús előkészületei és a háború kirobbantása. Zrínyi Kiadó 1964.

A Szovjetunió Kommunista Pártjának története. 2. kiad. Kossuth Könyvkiadó 1964.

М. Б. Богачевский: Финансы США и Англии в период общего кризиса капитализма. М. 1954.

И. М. Браславский: Внешняя торговля капиталистических стран на первом этапе общего кризиса капитализма. Киев 1957.

Е. С. Варга: Новые явления в мировом экономическом кризисе. М. 1934.

С. М. Вишнев: Современный милитаризм и монополии. М. 1952.

Вопросы новой и новейшей истории. Ред. коллегия: Е. М. Жуков и др. М. 1958.

П. Галахов: Капиталистическое воспроизводство и экономические кризисы. Л. 1956.

И. С. Голубничий: Экономические кризисы. М. 1956.

М. Драгилев: Общий кризис капитализма. М. 1955.

Империализм и борьба рабочего класса. Сб. статей памяти академика Ф. А. Ротштейна. М. 1960.

История войны на Тихом океане. Под общ. ред. Усами Сэйдзиро и др. В 5-ти томах. Т. 1—2. Пер. с японск. М. 1957.

В. Б. Княжинский: Провал планов „объединения Европы". Очерк истории антисоветского „объединения Европы" между первой и второй мировыми войнами. М. 1958.

Кризис и загнивание капиталистической промышленности. Сб. статей под ред. Л. Мендельсона и Е. Хмельницкой. М. 1934.

И. И. Кузьминов: Обнищание трудящихся при капитализме. М. 1960.

Л. А. Леонтьев: Общий кризис капитализма. М. 1960.

И. Лури, М. М. Невяжская: Мировой финансовый кризис. Статистические материалы 1929—1932 гг. М. 1934.

Международные отношения на Дальнем Востоке (1840—1949). 2-е изд., исправл. и доп. Под общ. ред. Е. М. Жукова. М. 1956.

Межимпериалистические противоречия на первом этапе общего кризиса капитализма. Сб. статей. М. 1959.

Мировой экономический кризис. Очерки по странам. М. 1932.

Мировой экономический кризис. Сб. статей. М. 1930.

Народы Австралии и Океании. Под ред. С. А. Токарева и С. П. Толстова. М. 1956.

Народы Америки. Под ред. А. В. Ефимова и С. А. Токарева. Т. I—II. М. 1959.

Народы Африки. Под ред. Д. А. Ольдерогге и И. И. Потехина. М. 1954.

Новейшая история стран Западной Европы и Америки. Учебное пособие. Т. I. 1918—1939. М. 1959.

Новейшая история стран зарубежного Востока. Учебное пособие. Вып. I—II. М. 1954—1955.

Новые материалы к работе В. И. Ленина „Империализм, как высшая стадия капитализма". М. 1935.

О международном положении. Сб. М. 1937.

Обнищание пролетариата в капиталистических странах. Материалы о положении рабочего класса за годы кризиса и депрессии особого рода (1929—1935). М. 1936.

Очерки по истории арабских стран. Сб. статей под ред. В. Б. Луцкого. М. 1959.

М. Ю. Рагинский и С. Я. Розенблит: Международный процесс главных японских военных преступников. М.—Л. 1950.

Г. Н. Севостьянов: Политика великих держав на Дальнем Востоке накануне второй мировой войны. М. 1961.

Я. Е. Сегал: Мировой кризис и противорения капитализма. М. 1932.

В. К. Собакин: Коллективная безопасность в Европе. М. 1956.

И. А. Трахтенберг: Капиталистическое вопроизводство и экономические кризисы. (Очерк теории.) М. 1954.

А. О. Чубарьян: Этапы борьбы. Борьба СССР за разоружение 1917—1962 гг. М. 1962.

M. Baumont: La faillite de la paix (1918—1938). 3. éd. Paris 1951. (Peuples et civilisations, XX.)

E. L. Bogart: Economic history of Europe, 1760—1939. London—New York—Toronto 1942.

E. H. Carr: International relations between the two world wars. (1919—1939). London 1948.

W. P. Coates and Z. K. Coates: World affairs and the USSR. London 1939.

G. H. Cole: Communism and Social democraty. 1914—1931. Pt. 1—2. London 1958.

L. H. Dupriez: Des mouvements économiques généraux. T. 1—2. Louvain 1947.

C. D. Edwards: A cartel policy for the United Nations. New York 1945.

P. Einzig: World Finance 1938—1939. London 1939.

G. M. Gathorne—Hardy: A short history of international affairs. 1920—1934. London 1934.

Histoire générale des civilisations publiée sous la direction de Maurice Crouzet. Vol. VIII. L'Epoque contemporaine. Paris 1957.

Historia mundi. Ein Handbuch der Weltgeschichte in zehn Bänden. Begründet von Fritz Kern. Bd. 10. Das 19. und 20. Jahrhundert. Bern 1961.

J. J. Knudson: A history of the League of Nations. Atlante/Georgia 1938.

O. Long: Les États Unis et la Grande-Bretagne devant le III-e reich (1934—1939). Genève 1943.

J. A. R. Marriot: Anglo—Russian relations. London 1944.

M. Mourin: Histoire des grandes puissances. Du Traité de Versailles aux traité de Paris. 1919—1947. Paris 1947.

H. Quigley: Far Eastern war. 1937—1941. Boston 1942.

R. Reusch: History of East Africa. Stuttgart 1954.

H. L. Stimson: The far eastern crisis: recollections and observations. New York—London 1936.

A. Y. Toynbee: Survey of international affairs. Vols. for 1920—1941. London 1925—1944.

J. W. Wheeler-Bennett: Disarmament and Security since Locarno, 1925—1931. London 1932.

A. Wolfers: Britain and France between two wars. New York 1940.

Források

A Szovjetunió Kommunista Pártja kongresszusainak, konferenciáinak és központi bizottsági plénumainak határozatai. II. rész. 1924—1930. Szikra 1954.

Történelemhamisítók. (Történelmi megállapítás.) Szikra 1951.

Внешняя торговля капиталистических стран. Статистический справочник 1929—1936 годов. М. 1937.

Внешняя торговля капиталистических стран. Статистический справочник за 1945—1950 гг. в сравнении с довоенным периодом. М. 1952.

Десять лет советской дипломатии. (Акты и документы.) М. 1927.

Договоры о нейтралитете, ненападении и согласительной процедуре, заключенные между Союзом ССР и иностранными государствами. М. 1934.

Ежегодник мирового хозяйства и мировой политики на 1929 г. М. 1929.

Ежегодник мирового хозяйства и мировой политики на 1930 год. М. 1930.

Коммунистический Интернационал в документах. Решения, тезисы и воззвания конгрессов Коминтерна и пленумов ИККИ 1919—1932. М. 1933.

Конституции буржуазных стран. Т. 1—4. М.—Л. 1935—1936.

Мировой экономический кризис. Статистический материал о современной конъюнктуре капиталистических стран. Под ред. Е. Варга и А. Арутинян. М. 1934.

Мировые экономические кризисы 1848—1935. Сравнительные материалы по истории кризисов в важнейших капиталистических странах. Под общ. ред. Е. Варга. Т. 1, 3. М. 1937.

Международная политика новейшего времени в договорах, нотах и декларациях. Ч. III, вып. I. Акты советской дипломатии. М. 1928. Вып. 2. Акты дипломатии иностранных государств. М. 1929.

Международная солидарность трудящихся в борьбе с наступлением реакции и военной опасностью (1925—1927). Предисл. Н. В. Матковского. Глав. ред. Г. А. Белов и др. М. 1959.

Международная пролетарская солидарность в борьбе с наступлением фашизма (1928—1932). Сб. Предисл. Н. В. Матковского. Глав. ред. Г. А. Белов и др. М. 1960.

Международная солидарность трудяшихся в борьбе с фашизмом против развязывания второй мировой войны (1933—1937). Документы и материалы. М. 1961.

Нюрнбергский процесс над главными немецкими военными преступниками. Сборник материалов в семи томах. Под общ. ред. Р. А. Руденко. М. 1957—1961.

О перестройке литературно-художественных организаций (Резолюция ЦК ВКП(б) от 23 апреля 1932 года). — В кн.: О партийной и советской печати. Сборник документов. М. 1954.

О политике партии в области художественной литературы (Резолюция ЦК РКП(б) от 18 июня

1925 года). — В кн.: О партийной и советской печати. Сборник документов. М. 1954.

Производство важнейших товаров в капиталистических странах за 1929, 1933, 1937—1950 гг. Статистический справочник. Под ред. Б. Г. Колпакова. М. 1951.

Сборник действующих договоров, соглашений и конвенций, заключенных СССР с иностранными государствами. Вып. II—IX. М. 1925—1938.

Сборник документов по международной политике и международному праву. Вып. I—IX. М. 1932—1937.

СССР в борьбе за разоружение. Советская делегация на IV сессии Подготовительной комиссии по разоружению. Факты и документы. Вступит. статья Б. Е. Штейна. М. 1928. Советская делегация на V сессии Комиссии по разоружению. М. 1928. Делегации СССР на VI сессии Комиссии по разоружению 15 апреля—6 мая 1929 г. (Материалы). М. 1929. Делегация СССР на последней сессии Комиссии разоружения. (2-я половина VI сессии). 6 ноября — 9 декабря 1930 г. (Материалы). М. 1931.

Хрестоматия по новейшей истории. Под ред. Б. Г. Гафурова, Л. И. Зубока, И. М. Майского и др. Т. I. 1917—1939. Документы и материалы. М. 1960.

A collection of neutrality laws, regulations and treaties of various countries. Ed. and annot. by F. Deák and P. C. Jessup. Vol. 1—2. Washington 1939.

Akten zur deutschen auswärtigen Politik 1918—1945. Aus dem Archiv des Deutschen Auswärtigen Amtes. Serie D. 1937—1945. Bd. I—II. Baden Baden 1950—1953.

W. L. S. Churchill: The second World War. Vol. I. New York 1953.

Conférence de Montreux. 1936. Actes de la Conférence concernant le régime de Détroits, 22 juin—20 juillet 1936. Compte rendu des Séances plénières et procès-verbal des débats du Comité technique... Liége 1936.

Documents on British Foreign Policy. 1919—1939. Ed. by E. L. Woodward and C. Butler. London 1946—1955.

Documents on German Foreign Policy. 1918—1945. Series C. (1933—1937). London 1957—1959.

Documents on International Affairs. 1929—1933. Ed. by J. W. Wheeler-Bennett. Oxford—London 1930—1934.

Dokumente der Deutschen Politik und Geschichte von 1848 bis zur Gegenwart. Bd. 3. Die Weimarer Republik 1919—1933. Berlin 1953.

Foreign Relations of the United States. Diplomatic Papers. 1932—1939. Washington 1948—1957.

I documenti diplomatici Italiani. Settima Serie: 1922—1925. Vol I (31 ottobre 1922—26 aprile 1923). Roma 1953. Vol. II (27 aprile 1923—22 febbraio 1924). Roma 1955. Serie VIII. Vol. XII. (23 maggio—11 agosto 1939). Roma 1952. Vol. XIII. (12 agosto—3 settembre 1939). Roma 1953.

Industrialization and foreign trade. League of Nations. Geneva 1945.

International Trade Statistics. League of Nations. Geneva 1929—1938.

League of Nations. Assembly 1—20. Geneva 1920—1939. Geneva 1921—1939.

League of Nations. Conference for the reduction and limitation of armaments. Vol. 1—3. Geneva 1932—1934.

League of Nations. Council 1920—1939. Reports to the Assembly on the work of the Council... Geneva 1921—1939.

Ministère des Affaires Etrangères. Documents diplomatiques. Conférence de Londres. Paris 1925.

Papers Relating to the Foreign Relations of the United States. 1923—1931. Washington 1938—1946.

Report by the secretary-general (of the League of Nations) on the action taken by League on the Sino-Japanese dispute. Geneva 1932.

Société des Nations. Annuaire militaire. Renseignements généraux et statistiques sur les armements terrestres, navals et aériens. Genève 1924—1937.

Société des Nations. Documents de la Commission préparatoire de la Conférence du désarmement chargée de la préparation de la Conférence pour la réduction et la limitation des armements. Série I—X. Genève 1926—1931.

Statistical Yearbook of the League of Nations. Geneva 1929—1938.

The Eve of the War. Ed. by A. Toynbee. London 1958.

The United States in World affairs 1931—1938. New York 1932—1939.

The World in March 1939. Ed. by A. Toynbee and F. Ashton-Gwatkin. London 1952.

The verdict of the League (of Nations). China and Japan in Manchuria. The official documents with notes and an introduction by M. O. Hudson. Boston 1933.

Trail of the Major War Criminals before the International Military Tribunal. V. I—XLII. Nuremberg 1947.

World Economic Survey. League of Nations. Geneva 1920—1938.

Bibliográfiák. Kézikönyvek. Atlaszok

Атлас мира. Отв. ред. М. К. Кудрявцев. М. 1958.

Атлас мира. Ред. И. М. Итенберг. М. 1959.

С. М. Воякина: Страны Азии. Рекоменд. указатель литературы. М. 1960.

Дагер Асад: Музакарати аля хамши алькадийя аль-арабийя. (Kommentárok az arab országok történelmének eseményeihez.) (1919—1939). Каир. Б/г.

Зарубежные страны. Политико-эконом. справочник. Под ред. Денисова и др. М. 1957.

„Красный архив". Исторический журнал. 1922—1941 гг. Аннотированный указатель содержания. Состав. Р. Я. Зверев. М. 1960.

Морской атлас. Т. 3. Военно-исторический. Ч. 1. Отв. ред. Г. И. Левченко. М. 1958.

Д. Аль-Моухассиб, Аль-Мактаба: Мураджи Мунтака мин аль-кутуб аль-арабийя ас-садира фил-л-Урдун, Сурийя, аль-Ирак ва Лубнан. (Válogatott bibliográfia Irakról, Jordániáról, Libanonról és Szíriáról.) T. 1—2. Харисса 1956—1957.

К. Мурзинцев: Хронологический справочник важнейших событий истории международных отношений и внешней политики СССР с конца первой мировой войны до конца второй мировой войны 1917—1945. Л. 1946.

А. Г. Шигер: Политическая карта мира (1900—1960). Справочник. М. 1961.

A Select bibliography. Asia, Africa, Eastern Europe, Latin America. New York 1960.

Annotated bibliography on disarmament and military questions, prepared by the Library of League of Nations. Geneva 1931.

Annuaire du monde musulman. Statistique, historique, sociale et économique. Réd. par L. Massignon. 4 éd. Paris 1955.

H. Aufricht: Guide to League of Nations publications. A bibliographical survey of the work of the League, 1920—1947. New York 1951.

Bibliographie d'histoire coloniale (1920—1930). Publ. par les soins de A. Martineau. Paris 1932.

Bibliographie internationale des travaux historiques publ. dans les volumes de „Mélanges", 1880—1939. Établie avec le concours des comités nationaux par M. Rothbarth et U. Helfenstein. Paris 1955.

Bibliographische Vierteljahrshefte der Weltkriegsbücherei. Stuttgart. Hft. 5. Bibliographie zur Geschichte Nachfolgestaaten. 2. erg. Aufl., 1935. 99 S. Hft. 10. Bibliographie zur Geschichte des Britischen Reiches in der Nachkriegszeit. 2. erg. Aufl. 1937. 73 S. Hft. 16. Bibliographie zur Geschichte Frankreichs in der Nachkriegszeit. 1938. 79 S. Hft. 19. Bibliographie zur Geschichte Italiens in der Nachkriegszeit. 2. erg. Aufl. 1939. 72 S. Hft. 23/24/25. Bibliographie zur neuesten Geschichte der Vereinigten Staaten. 1940.

European history atlas. Ed. by J. H. Breasted a. o. 9-th rev. ed. Chicago 1951.

G. P. Gooch: Bibliography of European history. 1918—1939. London 1940.

Historický atlas revolučního hnuti. I—IV. Praha 1956.

International bibliography of historical sciences. Ed. by the Intern. committee of hist. sciences. Vol. 1—14 (1926—1939). Paris 1930—1942.

W. L. Langer and H. F. Armstrong: „Foreign Affairs" bibliography. A selected and annotated list of books on international relations. 1919—1932. New York—London 1933.

List of the serial publications of foreign governments 1815—1931. Ed. by W. Gregory. New York 1932.

H. Marzian: Ostdeutsche Bibliographie. Bd. 2. Berlin, 1950. Oxford regional economic atlas. The Middle East and North Africa. London 1960.

R. Roolvink: Historical atlas of the Muslim peoples. Cambridge 1957.

J. Sauvaget: L'introduction à l'histoire de l'Orient Musulman. Eléments de bibliographie. Paris 1946. Schulthess' Europäischer Geschichtskalender 1924—1939. München 1925—1940.

Shepherd's historical atlas. 8th ed. London 1959.

Société des Nations. Bibliothèque. Bibliographie commentée du désarmement et de questions militaires. Genève 1931.

Subject catalogue of the library of Royal Empire Society. Comp. by E. Lewin. Vol. 1—5. London 1930—1937.

The American year book. A record of events and progress Year 1924—1939. New York 1925—1940.

The Annual register. A review of public events at home and abroad. For the years 1924—1939. London 1925—1940.

SZOVJETUNIÓ

A II., X., XII. és XXVI. fejezethez

Irodalom

С. А. Андронов: Партия в борьбе за упрочение и развитие социалистического общества (1937 год — июнь 1941 года). М. 1961.

Ю. В. Арутюнян: Механизаторы сельского хозяйства СССР в 1929—1957 гг. (Формирование кадров массовых квалификаций.) М. 1960.

С. Б. Арустамов: КПСС — организатор развернутого наступления социализма по всему фронту. М. 1955.

М. Э. Айрапетян, Г. А. Деборин: Этапы внешней политики СССР. М. 1961.

С. А. Бадалян: К проблеме взаимоотношений города и деревни в переходный период от капитализма к социализму и при социализме. Ереван 1959.

Ш. Б. Батыров: Формирование и развитие социалистических наций в СССР. М. 1962.

Боевые эпизоды. Сборник статей и материалов о событиях у озера Хасан. М. 1939.

Т. Н. Белова: Советские профсоюзы в период первой пятилетки. М. 1954.

И. Б. Берхин: Военная реформа в СССР (1924—1925 гг.). М. 1958.

И. Б. Берхин: Ленинский план построения социализма. М. 1960.

Ю. С. Борисов: Подготовка производственных кадров сельского хозяйства СССР в реконструктивный период. М. 1960.

В. Ваксов: Гости пролетариата СССР. Предисл. К. Цеткин. М. — Л. 1928.

М. А. Валуан: Укрепление материально-технической базы колхозного строя во второй пятилетке (1933—1937 гг.). М. 1959.

Б. Виноград: Днепрострой. М.—Л. 1931.

М. А. Водолагин: Партия — организатор победы социализма в СССР (1929—1937 гг.). М. 1959.

Ф. Д. Волков: Англо-советские отношения 1924—1929 гг. М. 1958.

Вопросы экономического районирования СССР. Сборник материалов и статей (1917—1929 гг.). Под общ. ред. Г. М. Кржижановского. М. 1957.

П. Е. Воронов и Д. А. Ясенев: Уралмашзавод — первенец тяжелого машиностроения. 25 лет Уралмашзавода. Свердловск 1958.

Воспоминания о Михаиле Ивановиче Калинине. Сборник. Ред. коллегия: В. А. Петросян, Е. И. Калинина, Д. М. Логинов и др. Калинин 1960.

М. А. Вылцан: Укрепление материально-технической базы колхозного строя во второй пятилетке (1933—1937 гг.). М. 1959.

С. Р. Гершберг: Руководство Коммунистической партией движением новаторов промышленности (1935—1941). М. 1956.

И. А. Гладков: От плана ГОЭЛРО к плану шестой пятилетки. М. 1956.

Глазами иностранцев. 1917—15 (лет) — 1932. М. 1932.

Говорят строители социализма. Воспоминания участников социалистического строительства в СССР. Состав.: Д. В. Айзиков, З. И. Кострикина, И. Г. Лупало (отв. составитель), М. А. Юхвец. Автор вступит. статьи И. П. Верховцев. М. 1959.

Е. Л. Грановский: Автоматическая система машин в промышленности СССР. М. 1939.

Р. П. Дадыкин: Начало массового социалистического соревнования в промышленности СССР. М. 1954.

В. П. Данилов: Создание материально-технических предпосылок коллективизации сельского хозяйства в СССР. М. 1957.

М. Джунусов: Об историческом опыте строительства социализма в ранее отсталых странах. М. 1958.

Д. Л. Златопольский: Образование и развитие СССР как союзного государства. М. 1954.

В. Иванов и В. Леонян: В интересах народов. К вопросу об установлении дипломатических отношений между СССР и США в 1933 г. М. 1957.

И. Ф. Ивашин: Очерки истории внешней политики СССР. М. 1958.

С. Н. Иконников: Организация и деятельность РКИ в 1920—1925 гг. М. 1960.

М. Иркаев, Ю. Николаев, Я. Шарапов: Очерки ис-

тории Советского Таджикистана (1917—1957 гг.). Сталинабад 1957.

История Белорусской ССР. Т. II. Ред. коллегия: Горбунов Т. С., Каменская Н. В., Кравченко И. С. Минск 1961.

История Бурятской АССР. Т. 2. Ред. коллегия: Хаптаев П. Т. (глав. ред.) и др. Улан-Удэ 1959.

История Кабарды. С древнейших времен до наших дней. Ред. коллегия: Смирнов Н. А. (отв. ред.) и др. М. 1957.

История Казахской ССР. Т. II. Ред. коллегия: Ауэзов М. О., Баишев С. Б. и др. Алма-Ата 1959.

История Киргизии. Т. II. Ред. коллегия: Ким М. П., Табышалиев С. и др. Фрунзе 1956.

История Латвийской ССР. Т. III. С 1917 по 1950 г. Под ред. К. Я. Страздиня, Я. Я. Зутиса и др. Рига 1958.

История Молдавской ССР. Т. II (от Великой Октябрьской социалистической революции до наших дней). Под ред. Трапезникова С. П. и Мохова Н. А. Кишинев 1955.

История Москвы. Т. 6. Период построения социализма (1917 — июль 1941 г.). Кн. 1. Ред. Д. В. Дягилев и др. М. 1957.

История народного хозяйства СССР. Курс лекций. Под ред. Ф. Я. Полянского, Б. П. Орлова и И. Н. Шемякина. М. 1960.

История народного хозяйства СССР (1917--1959 гг.). Под ред. Погребинского А. П. Учебное пособие. М. 1960.

История СССР. Эпоха социализма (1917—1957 гг.). Учебное пособие. Отв. ред. М. П. Ким. М. 1958.

История Туркменской ССР. Т. 2. (Апрель 1917—1957 гг.). Глав. ред. Ш. Т. Ташлиев. Ашхабад 1957.

История Узбекской ССР. Т. II. Под ред. Житова К. Е., Юлдашева М. Ю. и др. Ташкент 1957.

Історія Української РСР. Т. II. Ред. колегія: Белоусов С. М., Загорьский П. С. и др. Київ 1957.

История Эстонской ССР (с древнейших времен до наших дней). Под ред. Наана Г. И. 2-е изд. Таллин 1958.

В. Н. Калашников: Бобьра КПСС за укрепление и дальнейшее развитие союза рабочего класса и трудового крестьянства в период подготовки и введения новой конституции (1935—1937 гг.). Чебоксары 1959.

В. И. Касьяненко: Бобьба трудящихся СССР за техническую независимость промышленности (1926—1932 гг.). М. 1960.

С. В. Кафтанов: Расцвет культуры народов СССР (К 40-летию Великой Октябрьской революции). М. 1957.

Коммунистическая партия — вдохновитель и организатор всенародного социалистического соревнования в СССР. Сборник статей. Ред. коллегия под руков. Тюльпанова С. П. М. 1961.

Е. И. Ларькина: Подготовка колхозных кадров в период массовой коллективизации. М. 1960.

Ленинский комсомол. Очерки по истории ВЛКСМ. Ред. коллегия: Н. Н. Месяцев, И. Я. Васильев и др. М. 1958.

Э. Ю. Локшин: Очерки истории промышленности СССР (1917—1940). М. 1956.

П. И. Лященко: История народного хозяйства СССР. Т. 3. Социализм. М. 1956.

И. В. Малышев: О роли народных масс в советском социалистическом обществе. М. 1960.

Н. С. Мартынов: Сельские Советы Сибири в борьбе за завершение коллективизации (1933—1937 гг.). Абакан 1961.

А. П. Молчанова: Из истории борьбы за упрочение союза рабочего класса и крестьянства. (Партийно-массовая работа в деревне в 1924—1925 гг.). М. 1956.

Л. Ф. Морозов: Решающий этап борьбы с нэпманской буржуазией (Из истории ликвидации капиталистических элементов города. 1926—1929 гг.). Л.—М. 1960.

В. П. Наумов: Вопросы истории советского общества в трудах В. И. Ленина (1917—1924 гг.). М. 1960.

И. М. Некрасова: Ленинский план электрификации страны и его осуществление в 1921—1931 гг. М. 1960.

И. А. Новиков: Дружба народов СССР — источник могущества Советского государства и его вооруженных сил. М. 1959.

А. П. Павлов: Коммунистическая партия в борьбе за социалистическую индустриализацию страны и подготовку сплошной коллективизации сельского хозяйства (1926—1929 гг.). М. 1961.

А. П. Павлов: Коммунистическая партия в борьбе за завершение социалистической реконструкции

народного хозяйства. Победа социализма в СССР (1933—1937 гг.). М. 1959.

Под знаменем Великого Октября. Советские республики за сорок лет. М. 1957.

По зову партии. Сборник воспоминаний и статей ленинградцев — двадцатипятитысячников и тридцатитысячников. Л. 1961.

А. Н. Пономарев: В борьбе за реконструкцию народного хозяйства. (Из истории Московской партийной организации 1933—1937 гг.). М. 1960.

В. И. Попов: Англо-советские отношения (1927—1929). М. 1958.

Построение фундамента социалистической экономики в СССР. 1926—1932 гг. Под ред. И. А. Гладкова. М. 1960.

Против буржуазной фальсификации истории советского общества. Сборник статей. Ред. коллегия: Нечкина М. В., Астапович З. А., Гапоненко Л. С. М. 1960.

Развитие союза рабочего класса и крестьянства в СССР. Сборник статей. Под ред. Кима М. П. и Ивницкого Н. А. М. 1958.

Развитие социалистической культуры в союзных республиках. Сборник статей. Под ред. Г. Г. Карпова. М. 1962.

Л. С. Рогачевская: Из истории рабочего класса СССР в первые годы индустриализации. 1926—1927 гг. М. 1959.

А. Саакян, Л. Курбанов: Краткий очерк экономического развития Туркменской ССР. Ашхабад 1957.

Сборник статей по истории рабочего класса и советской историографии. Учебные записки. № 40. Ред. коллегия: Ким М. П., Астапович З. А., Федосов П. М. и др. М. 1958.

Свет над Россией. Очерки по электрификации СССР. Сост.: П. А. Казанский и С. М. Мурашов. М. 1960.

М. Слепнев: Первые Герои Советского Союза. М. 1955.

А. Б. Слуцкий: Рабочий класс Украины в борьбе за создание фундамента социалистической экономики 1926—1932 гг. Киев 1961.

Советская социалистическая экономика 1917—1957 гг. Ред. коллегия.: Л. М. Гатовский, И. А. Гладков, Я. А. Кронрод, И. Д. Лаптев. М. 1957.

Советское народное хозяйство в 1921—1925 гг. Под ред. Гладкова И. А. М. 1960.

СССР в период восстановления народного хозяйства (1921—1925 гг.). Исторические очерки. Под ред. А. П. Кучкина и др. М. 1955.

С. Г. Струмилин: Планирование в СССР. М. 1957.

Тагор Рабиндранат: Письма о России. Пер. с бенгальск. М. 1956.

Ю. П. Титов: Советское государство и право в период завершения строительства социализма и постепенного перехода к коммунизму в предвоенные годы (1935 г. — июнь 1941 г.). М. 1961.

С. П. Трапезников: Коммунистическая партия в период наступления социализма по всему фронту. Победа колхозного строя в деревне (1929—1932 гг.). Изд. 2-е. М. 1961.

И. Трифонов: Очерки истории классовой борьбы в СССР в годы нэпа (1921—1927 гг.). М. 1960.

Г. А. Унпелев: Рождение Уралмаша (1928—1933 гг.). М. 1960.

В. И. Хайцман: Советский Союз. Разоружение. Мир. События и факты. 1917—1962. М. 1962.

В. М. Хвостов: 40 лет борьбы за мир. Краткий очерк. М. 1958.

И. Цамерян: Советское многонациональное государство, его особенности и пути развития. М. 1958.

А. Ф. Чмыга: Очерки по истории колхозного движения на Украине (1921—1925 гг.). М. 1959.

С. И. Якубовская: Строительство Союзного Советского социалистического государства. 1922—1925 гг. М. 1960.

W. Basler: Deutsch-sowjetische Beziehungen in den Jahren 1933—1939. Berlin 1954.

Britain and the Soviets. The Congress of peace and friendship with the USSR. London 1936.

W. P. Coates and Z. K. Coates: A history of Anglo-Soviet Relations. Vol. 1. London 1945.

J. Fučik: Historie stalengradského traktoru. Praha 1951.

S. N. Harper: The Russia I believe in. The memoirs of Samuel N. Harper. 1902—1941. Ed. by Paul W. Harper with assistance of Ronold Thompson. Chicago 1945.

E. Henri: Hitler over Russia? The coming fight between the fascist and socialist armies. London 1936.

N. Johnson: The Soviet power. The socialist sixth oft the world. New York 1941.

W. L. Mahaney: The Soviet Union, the League of Nations and disarmament: 1917—1935. Philadelphia 1940.

L. Nicole: Mon voyage en URSS 14 février — 14 mars 1939. Genève 1939.

F. L. Schuman: American policy toward Russia since 1917. A Study of diplomatic history, international law and public opinion. New York 1928.

A. L. Strong: This soviet world. New York 1936.

A. L. Strong: From Stalingrad to Kuzbas. Sketches of the socialist construction in the USSR. New York 1931.

S. Webb, B. Webb: The truth about Soviet Russia. London 1942.

Források

A Szovjetunió Kommunista Pártja a szakszervezetekről. Kossuth Könyvkiadó 1958.

Az SZKP XIX. kongresszusának anyaga. (1952. október 5—14.) 2. bőv. és jav. kiad. Szikra 1953.

Az SZKP XX. kongresszusa. (1956. február 14—25.) Szikra 1956.

Az SZKP XXI. kongresszusa. (1959. január 27 — február 5.) Kossuth Könyvkiadó 1959.

Az SZKP XXII. kongresszusa. (1961. október 17— 31.) Kossuth Könyvkiadó 1962.

Англия и СССР. Сборник статей, материалов и документов. М.—Л. 1927.

Н. Айтаков: Пять лет Туркмении. 2-е изд. Ашхабад 1929.

Борьба КПСС за социалистическую индустриализацию страны и подготовку сплошной коллективизации сельского хозяйства (1926—1929 годы). Документы и материалы. М. 1960.

Борьба партии за завершение социалистической реконструкции народного хозяйства. Победа социализма в СССР (1933—1937 годы). Документы и материалы. М. 1961.

Важнейшие решения по сельскому хозяйству за 1938—1940 гг. Сборник. М. 1940.

Внешняя политика СССР. Сборник документов. Т. III—IV. Отв. ред. Лозовский С. А. Сост. Тисминец А. С. М. 1945—1946.

Восьмой Всесоюзный съезд профсоюзов СССР. Стенографический отчет. М. 1929.

Всесоюзное совещание рабочих и работниц—стахановцев промышленности и транспорта, 1-е. Стенографический отчет. М. 1935.

Всесоюзный съезд колхозников-ударников. 1-й. М. 1933.

Всесоюзный съезд колхозников-ударников. 2-й. Стенографический отчет. М. 1935.

Всесоюзный съезд ударных бригад. 1-й. Москва 1929. Сборник документов и материалов. (К тридцатилетию съезда.) М. 1959.

РКП(б). Съезд 13-й. Москва 1924. Стенографический отчет. М. 1924.

ВКП(б). Съезд 14-й. Москва 1925. Стенографический отчет. М. 1926.

ВКП(б). Съезд 15-й. Москва 1927. Стенографический отчет. М. 1928.

ВКП(б). Съезд 16-й. Москва 1930. Стенографический. отчет. М. 1931.

ВКП(б). Съезд 17-й. Москва 1934. Стенографический отчет. М. 1934.

ВКП(б). Съезд 18-й. Москва 1939. Стенографический отчет. М. 1939.

РКП(б). Конференция 14-ая. Москва 1925. Стенографический отчет. М. 1925.

ВКП(б). Конференция 15-ая. Москва 1926. Стенографический отчет. М. 1927.

ВКП(б). Конференция 16-ая. Москва 1929. Стенографический отчет. М. 1962.

ВКП(б). Конференция 17-ая. Москва 1932. Стенографический отчет. М. 1932.

Я. Гамарник: На пороге XVI съезда партии. Доклад ЦК ВКП(б) и ПУРА на VII партконференции УВО. М.—Л. 1930.

Гости пролетариата СССР. Декларации, заявления, письма, отчеты иностранных рабочих делегаций, побывавших в СССР. Сост. Б. Волин. М. 1932.

Девятый Всесоюзный съезд профсоюзов СССР. Стенографический отчет. М. 1933.

Дело трудящихся всего мира. Факты, документы, очерки о братской помощи и солидарности трудящихся зарубежных стран с народами Советского Союза. Ред. и состав. В. Истинецкий и др. М. 1957.

Директивы КПСС и Советского правительства по хозяйственным вопросам. Сборник документов. Сост.: В. Н. Малин и А. В. Коробов. Т. 1—2. М. 1957.

Документы советского патриотизма (в дни боев у озера Хасан). М. 1939.

А. Икрамов: Основные вопросы культурного строительства в Узбекистане. Ташкент 1932.

История колхозного права. Сборник законодательных материалов СССР и РСФСР 1917—1958 гг. Т. I—II. М. 1958—1959.

История Советской конституции. (В документах)

1917—1956. Сост. А. А. Липатов, Н. Т. Савенков. Предисл. и общ. ред. С. С. Студеникина. М. 1957.

Итоги выполнения первого пятилетнего плана развития народного хозяйства Союза ССР. Изд. 2. М. 1934.

К сорокалетию Великой Октбрьской социалистической революции (1917—1957). Тезисы отдела пропаганды и агитации ЦК КПСС и Института марксизма-ленинизма при ЦК КПСС. М. 1957.

Коллективизация сельского хозяйства. Важнейшие постановления Коммунитической партии и Советского правительства 1927—1935. Сост.: Кузьмина Л. Ф., Полетаев В. Е., Томашевич Ю. У. М. 1957.

Коммунисты Ленинграда в борьбе за выполнение решений партии по индустриализации страны (1926—1929 гг.). Сборник материалов и документов. М. 1960.

Конституция (Основной Закон) Союза Советских Социалистических Республик. С изм. и доп., принятыми на первой сессии Верховного Совета СССР шестого созыва. М. 1962.

С. В. Косиор: Четыре года борьбы за социализм и задачи Советской Украины. Речь на XIII съезде Советов УССР 17 января 1935 г. М. 1935.

КПСС о работе Советов. Сборник документов. М. 1959.

М. М. Литвинов: Внешняя политика СССР. Речи и заявления 1927—1937. 2 доп. изд. М. 1937.

М. М. Литвинов: В борьбе за мир. М. 1938.

М. М. Литвинов: Против агрессии. М. 1938.

А. В. Луначарский: Статьи и речи по вопросам международной политики. М. 1959.

Д. З. Мануильский: Итоги социалистического строительства в СССР. М. 1935.

Д. З. Мануильский: Коммунистический Интернационал в борьбе за большинство рабочего класса. Доклад и заключительное слово на X пленуме ИККИ. М.—Л. 1929.

Д. З. Мануильский: Победа социализма в СССР и движение народного фронта.—К 20-летию Великой Октрябрьской социалистической революции. М. 1937, с. 94—103.

Д. З. Мануильский: Революционный кризис, фашизм и война. Речь на XIII пленуме ИККИ 5 декабря 1933. г. М. 1934.

Материалы по истории СССР. Т. VII. Документы по истории советского общества. Ред. коллегия: Чугаев Д. А. (отв. ред.), Данилов В. П. и др. Сост. Данилов В. П. М. 1959.

Международные отношения и внешняя политика СССР. Сборник документов (1871—1957 гг.). М. 1957.

Л. И. Мирзоян: Юбилей республики и новые великие задачи. Речь на юбилейной сессии Казахского Централного Исполнительного Комитета и втором краевом съезде колхозников-ударников 29 октября 1935 г. Алма-Ата 1935.

Г. Мусабеков: Сельское хозяйство Закавказья на рельсах социалистической реконструкции. Доклад и резолюция IV Объединенного Пленума ЗКК и ЗККК ВКП(б) (20—22 марта 1932 г.). Тифлис 1932.

М. Орахелашвили: Задачи компартии в деревне. Баку 1926.

Партия в борьбе за восстановление народного хозяйства (1921—1925 гг.). Документы и материалы. Сост. М. В. Кабанов. М. 1961.

Партия в период наступления социализма по всему фронту. Создание колхозного строя (1929—1932 годы). Документы и материалы. Сост. Б. С. Власов. М. 1961.

Первенец индустриализации страны — Днепрогэс имени В. И. Ленина. Сборник документов строительстве Днепрогэса имени В. И. Ленина. 1926—1932 гг. Ред. коллегия и сост. Шерстюк и др. Запорожье 1960.

Первые шаги индустриализации СССР. 1926—1927 гг. Сборник документов. Под ред. М. П. Кима. М. 1959.

Подготовка условий сплошной коллективизации сельского хозяйства Узбекистана (1927—1929 гг.). Сборник документов. Под ред. О. Б. Джамалова. Ташкент 1961.

Политический и трудовой подъем рабочего класса СССР (1928—1929 гг.). Сборник документов. Под ред. Д. А. Баевского. М. 1956.

Сборник документов по земельному законодательству СССР и РСФСР 1917—1954. М. 1954.

Сборник законов СССР и указов Президиума Верховного Совета СССР (1938 г.—1961 г.). М. 1961.

Советский Союз в борьбе за мир. Собрание документов (за 1917—1927 гг.). М.—Л. 1929.

Советско-американские отношения 1919—1933.

Сборник документов по международной политике и международному праву № 9. М. 1934.

Советско-китайские отношения. 1917—1957. Сборник документов. Отв. ред. Н. Ф. Курдюков и др. М. 1959.

40 лет плана ГОЭЛРО. Сборник материалов. Под общ. ред. П. С. Непорожнего. Сост. В. Ю. Стеклов. М. 1960.

СССР и арабские страны 1917—1960 гг. Документы и материалы. Ред. коллегия: В. Я. Сиполс, И. И. Тугаринов, Н. П. Фирюбин, М. А. Харламов. М. 1961.

СССР. Третий пятилетний план развития народного хозяйства Союза ССР (1938—1942 гг.). Проект. М. 1939.

СССР. Первая сессия Верховного Совета СССР. 12—19 января 1938 г. Стенографический отчет. М. 1938.

СССР. Вторая сессия Верховного Совета СССР. 10—21 августа 1938 г. Стенографический отчет. М. 1938.

СССР. Третья сессия Верховного Совета СССР. 25—31 мая 1939 г. Стенографический отчет. М. 1939.

СССР. Внеочередная, четвертая сессия Верховного Совета СССР. 28 августа — 1 сентября 1939 г. Стенографический отчет. М. 1939.

СССР. Внеочередная, пятая сессия Верховного Совета СССР. 31 октября — 2 ноября 1939 г. Стенографический отчет. М. 1939.

Советско-иранские отношения в договорах, конвенциях и соглашениях. Сост.: Сычев С. И. и Волков В. К. М. 1946.

Съезды Советов Союза ССР, Союзных и Автономных Советских Социалистических Республик. Сборник документов. 1917—1936 гг. Ред. коллегия: М. П. Георгадзе (главн. ред.) и др. Т. 3. 1922—1936 гг. М. 1960.

М. В. Фрунзе: Красная Армия и оборона Советского Союза. Доклад на 3-м съезде Советов СССР. 19 мая 1925 г. В кн.: *М. В. Фрунзе:* Избранные произведения. Т. II. М. 1957, с. 253—289.

Г. В. Чичерин: Статьи и речи по вопросам международной политики. М. 1961.

В. Я. Чубарь: Наши успехи и очередные задачи. Речь на VIII съезде Советов СССР 2 февраля 1935 г. М. 1935.

Экономическая жизнь СССР. Хроника событий и фактов. 1917—1959. Глав. ред. С. Г. Струмилин. М. 1961.

Raid on Arcos. Ltd. and the trade delegation of the USSR. Facts and Documents. London 1927.

Bibliográfiák. Kézikönyvek

Библиографический указатель книг и брошюр по истории фабрик и заводов. М. 1932.

Итоги десятилетия Советской власти в цифрах. 1917—1927. М. 1927.

История советского общества в воспоминаниях современников. Аннотированный указатель мемуарной литературы. Ч. 2, вып. 1. Журнальные публикации 1917—1927 гг. М. 1961.

AZ EURÓPAI TŐKÉSORSZÁGOK ÉS AZ AMERIKAI EGYESÜLT ÁLLAMOK

Az I. fejezethez

A KAPITALIZMUS VISZONYLAGOS STABILIZÁCIÓJA

Irodalom

Varga Jenő: A XX. század kapitalizmusa. Kossuth Könyvkiadó 1962.

Е. Варга: Капитализм и социализм за 20 лет. М. 1938.

И. Гольдштейн и *Р. Левина:* Германский империализм. М. 1947.

М. М. Розман: Капиталистическая рационализация и рабочий класс. М. 1940.

М. Рубинштейн: Капиталистическая рационализация. М. 1930.

И. М. Файнгар: Очерк развития германского монополистического капитализма. М. 1958.

G. C. Allen: British industries and their organisation. London 1952.

L. S. Amery: A Balanced Economy. London 1954.

J. W. Angell: The recovery of Germany. New Haven 1929.

O. *Bauer:* Kapitalismus und Sozialismus nach dem Weltkrieg. Bd. I. Rationalisierung-Fehlrationalisierung. Wien 1931.

F. L. Benns: Europe since 1914. New York 1939.

H. Bücher: Finanz- und Wirtschaftsentwicklung Deutschlands in den Jahren 1921 bis 1925. Berlin 1925.

R. D. Charques and A. H. Ewen: Profits and politics in the post-war world. London 1934.

W. Fox: Imperial Chemical Industries. London 1934.

W. Fox: The Food Combines. London 1931.

H. E. Friedlaender and J. Oser: Economic history of modern Europe. New York 1953.

R. Groves: Four Years of Labour „Opposition". A Communist Examination of the Record of the Labor Party's Work in the House of Commons. London 1929.

J. Kuczynski: Studien zur Geschichte der Weltwirtschaft. Berlin 1952.

A. F. Lucas: Industrial reconstruction and the control of competition. The British experiments. London 1937.

R. E. Lüke: Von der Stabilisierung zur Krise. Herausgegeben vom Basle Centre for Economic and Financial Research. Series B, N 3. Zürich 1958.

R. Sasuly: I. G. Farben. New York 1947.

A. Stenbock-Fermor: Deutschland von unten. Reise durch die proletarische Provinz. Stuttgart 1931.

Források

British commerce and industry. The Postwar transition 1919—1934. Vol. I. London 1934.

Die Lage der verarbeitenden Industrie im Lichte der Leipziger Frühjahrmesse 1927—1929. Institut für Konjunkturforschung. Berlin 1927—1929.

Great Britain. Board of trade. Statistical abstract for the United Kingdom 1924—1937. London 1926—1939.

Poor's Handbook of Investment Securities. New York 1924—1930.

Présidence du Conseil. Statistique générale de la France. Annuaire statistique 1924—1929. Paris 1925—1930.

Société des Nations. Annuaire statistique de la Société des Nations. Genève 1924—1931/32.

Statistical abstract for the United Kingdom for each of the fifteen years 1913 and 1918 to 1931. N 76. London 1933.

Statistisches Handbuch von Deutschland 1928—1944. München 1949.

Statistisches Reichsamt. Einzelschriften zur Statistik des Deutschen Reichs. Berlin 1927—1930.

Statistisches Reichsamt. Vierteljahrshefte zur Statistik des Deutschen Reichs. Berlin 1924—1929.

U. S. Department of Commerce. Bureau of Foreign and Domestic Commerce. Commerce Yearbook. Washington 1924—1929.

U. S. Department of Commerce. Bureau of Foreign and Domestic Commerce. Statistical Abstract of the United States. Washington 1924—1929.

U. S. Department of Labor. Handbook of Labor statistics. 1924—1926. Washington 1929.

A III. fejezet 1. részéhez, a IX. fejezet 4. részéhez és a XIII. fejezethez

NÉMETORSZÁG

Irodalom

G. Eisler — A. Norden — A. Schreiner: A német történelem tanulsága. Szikra 1950.

Германский фашизм у власти. Под ред. Е. Варга, Ф. Геккерта и Е. Хмельницкой. М.—Л. 1934.

Л. И. Гинцберг, Я. С. Драбкин: Немецкие антифашисты в борьбе против гитлеровской диктатуры (1933—1945). М. 1961.

И. Дворкин: Экономическая программа германского национал-социализма. М. 1933.

В. С. Дякин: Коммунистическая партия Германии и проблема единого фронта в годы относительной стабилизации капитализма 1924—1928 гг. М. 1961.

Р. Жуковская: Банки Германии в период общего кризиса капитализма. М. 1936.

В. Д. Кульбакин: Милитаризация Германии в 1928—1930 гг. М. 1954.

В. Д. Кульбакин: Очерки новейшей истории Германии. М. 1962.

А. Леонтев: Гитлеровский разбойничий империализм. М. 1941.

В. В. Размеров: Экономическая подготовка гитлеровской агрессии (1933—1935 гг.). М. 1958.

Г. Л. Розанов: Германия под властью фашизма (1933—1939 гг.). М. 1961.

Г. Л. Розанов: Очерки новейшей истории Германии (1918—1933 гг.). М. 1957.

Я. Е. Сегал: Авантюристическая идеология и политика германского фашизма. М. 1939.

Н. Сегаль: Аграрная политика германского фашизма. М. 1938.

Б. Г. Тартаковский: Буржуазные партии Веймарской республики и приход фашизма к власти. В сб.: Из истории Германии нового и новейшего времени. Ред. коллегия: А. С. Ерусалимской, Г. Н. Горошкова и др. М. 1958.

И. П. Трайнин: Бесправие и произвол в фашистской Германии. М.—Л. 1935.

В. Б. Ушаков: Внешняя политиака Германии в период Веймарской республики. М. 1958.

В. Б. Ушаков: Внешняя политика гитлеровской Германии. М. 1961.

W. Bartel: Deutschland in der Zeit der faschistischen Diktatur. 1933—1945. Berlin 1956.

L. Berthold: Das Program der KPD zur nationalen und sozialen Befreiung des deutschen Volkes vom August 1930. Berlin 1956.

K. Bloch: German interests and policies in the Far East. New York 1940.

A. Th. Bonnel: German control over international economic relations 1930—1940. Urbana 1940.

R. A. Brady: The Spirit and structure of German fascism. London 1937.

O. Braun: Von Weimar zu Hitler. New York 1940.

W. Bredel: Ernst Thälmann. Ein Beitrag zu einem politischen Lebensbild. Berlin 1950.

G. Castellan: Le réarmement clandestin du Reich 1930—1935. Paris 1954.

R. T. Clark: The fall of the German republic. A Political Study. London 1935.

J. Curtius: Sechs Jahre Minister der Deutschen Republik. Heidelberg 1948.

E. Eyck: Geschichte der Weimarer Republik. Bd. I—II. Erlenbach—Zürich—Stuttgart 1954—1956.

F. Friedensburg: Die Weimarer Republik. Hannover—Frankfurt am Main 1957.

K. Heiden: Geschichte des Nationalsozialismus. Die Karriere einer Idee. Berlin 1932.

E. Henri: Hitler over Europe. London etc. 1934.

H. Karl: Die deutsche Arbeiterklasse im Kampf um die Enteignung der Fürsten (1925/1926). Berlin 1957.

J. Kuczynski— M. Kuczynski: Die Lage des deutschen Industrie-Arbeiters 1913/14 und 1924 bis 1930. Berlin 1931.

J. Kuczynski: Studien zur Geschichte des deutschen Imperialismus. Bd. 1—2. Berlin 1948—1950.

B. Menne: Krupp. Deutschlands Kanonenkönige. Zürich 1937.

K. Moltke: Krämer des Krieges. Die 5. Kolonne der Monopole. Berlin 1953.

K. Obermann: Die Beziehungen des amerikanischen imperialismus zur deutschen Imperialismus in der Zeit der Weimarer Republik (1918—1925). Berlin 1952.

W. Shirer: The Rise and Fall of the Third Reich. New York 1960.

G. Stolper: German economy 1870—1940. Issues and trends. New York 1940.

O. Winzer: Zwölf Jahre Kampf gegen Faschismus und Krieg. Ein Beitrag zur Geschichte der Kommunistischen Partei Deutschlands 1933 bis 1945. Berlin 1955.

D. Woodman: Hitler rearms. An exposure of Germany's war plans. London 1934.

Források

A Németországi Kommunista Párt 35 esztendeje. Szikra 1954.

W. G. E. Putlitz: Németországból Németországba. Egy volt német diplomata emlékezései. Gondolat Könyvkiadó 1958.

I. M. Majszkij: Ki segített Hitlernek? (A londoni szovjet nagykövet visszaemlékezései.) Kossuth Könyvkiadó 1964.

Коричневая книга о поджоге рейхстага и гитлеровском терроре. М. 1933.

О фашистской диктатуре в Германии. Вступит. статья О. Пятницкого. М. 1934. (Коммунистический Интернационал в документах.)

Bericht über die Verhandlungen des X Parteitages der Kommunistischen Partei Deutschlands. Berlin vom 12. bis 17. Juli 1925. Berlin 1926.

Bericht über die Verhandlungen des XI. Parteitages der Kommunistischen Partei Deutschlands. Essen vom 2. bis 7. März 1927. Berlin 1927.

O. Buchwitz: 50 Jahre Funktionär der deutschen Arbeiterbewegung. 2. Aufl. Berlin 1950.

Deutsche Reichsgeschichte in Dokumenten 1849—1934. Bd. 3. Leipzig 1934.

Deutschland. Reichstag. Verhandlungen des Reichtags. Stenographische Berichte. Berlin 1924—1939.
Deutschland. Reichstag. Drucksachen. Berlin 1924—1928.
Deutschlands unsterblicher Sohn. Erinnerungen an Ernst Thälmann. Berlin 1961.
Deutschlands wirtschaftliche Lage an der Jahreswende 1925—1936. Berlin 1925—1936.
Dodd's Diary, Ambassador. 1933—1938. Ed. W. E. Dodd; M. Dodd. Intr. Ch. A. Beard. London 1942.
G. W. F. Hallgarten: Hitler, Reichswehr und Industrie. Zur Geschichte der Jahre 1918—1933. Frankfurt am Main 1955.
J. Hohlfeld: Deutsche Reichsgeschichte in Dokumenten 1849—1934. Bd. 3—4. Leipzig 1934.
Die Londoner Konferenz. Juli-August 1924. Amtliches deutsches Weissbuch über die gesamten Verhandlungen der Londoner Konferenz. Sitzungsprotokolle. Aktenstücke. Briefwechsel. Berlin 1925.
Das Memorandum des Reparationsagenten in englischer und deutscher Sprache und die Antwort der Reichsregierung in der amtlichen Fassung. Berlin
F. von Papen: Memoirs. London 1952.
Reichstagsfraktion. 21 Monate sozialdemokratische Koalitionspolitik. 1928—1930. Handbuch der Kommunistischen Reichstagsfraktion. Herausgegeben im Auftrage des Zentralkomitees der Kommunistischen Partei Deutschlands. Berlin 1930.
H. Schacht: 76 Jahre meines Lebens. Bad Wörishofen 1953.
W. L. Shirer: Berlin Diary. The Journal of a Foreign Correspondent. 1934—1941. New York 1943.
W. A. Schmidt: Damit Deutschland lebe. Ein Quellenwerk über den deutschen antifaschistischen Widerstandkampf 1933—1945. Berlin 1959.
Schwarz-Rotbuch. Dokumente über den Hitlerimperialismus. Paris 1937.
Unser Kampf. 200 Beispiele aus dem Antifaschistischen Kampf in Deutschland. Mit Abbildungen von illegalen Zeitungen. Moskau 1936.
4 Jahre Weimarer Koalition in Preussen. Handbuch der Kommunistischen Fraktion des preussischen Landtages. Berlin 1928.
Waffen für den Klassenkampf. Beschlüsse des XII. Parteitages der KPD. Berlin 1929.
Wirtschafts-Jahrbuch für Industrie und Handel des Deutschen Reiches und der Nachfolgestaaten Österreich-Ungarns. Hrsg. von K. Thalgeim. Leipzig 1930.
Zahlen aus Deutschlands Wirtschaft. Statistiches Quellenwerk über die Aufbringung der Industriebelastung 1926, 1928 und 1929. Herausgegeben von der Bank für deutsche Industrie-Obligationen. Berlin 1931.
Zur Geschichte der deutschen antifaschistischen Widerstandbewegung 1933—1945. Eine Auswahl von Materialien, Berichten und Dokumenten. Berlin 1958.
Zur Geschichte der Kommunistischen Partei Deutschlands. Eine Auswahl von Materialien und Dokumenten aus den Jahren 1914—1946. Berlin 1954.

Bibliográfiák. Kézikönyvek

И. Г. Хаджян и *Ф. Я. Зимовский:* Фашизм — злейший враг человечества. Аннотированный указатель литературы. М. 1942.
N. H. Baynes: A short list of books on national socialism. London 1943.
Bibliographie zur Geschichte der deutschen Arbeiterbewegung. Leipzig 1955.
Börsen- und Wirtschafts-Kalender. Berlin 1927—1940. Handbuch der deutschen Aktien-Gesellschaften. Berlin 1933—1936.
Jahrbuch für auswärtige Politik. Internationale Wirtschaft und Kultur. Weltverkehr und Völkerrecht, 1929—1931. Berlin 1929—1931.
Statistisches Jahrbuch für das Deutsche Reich. 1929—1933. Berlin 1929—1933.

A III. fejezet 2. részéhez, a IX. fejezet 5. részéhez és a XVII. fejezethez

ANGLIA

Irodalom

Д. Аллисон и *Л. Зубок:* Движение меньшинства в Англии. М. 1929.
Английская стачка и рабочие СССР. М. 1926.
М. Джемс: Всеобщая стачка и борьба углекопов в Англии. М. 1926.
А. Н. Красильников: Политика Англии в отношении СССР. 1929—1932 гг. М. 1959.
А. Д. Кук: О всеобщей забастовке. М.—Л. 1926.
Н. Ф. Мочульский: Кризис лейбористской партии в 1931 г. М. 1956.

Н. Н. Николаев: Внешняя политика правых лейбористов Англии в период подготовки и начала второй мировой войны (1935—1940 гг.). М. 1953.

Л. В. Позбеева: Англия и ремилитаризация Германии 1933—1936. М. 1956.

В. Г. Трухановский: Новейшая история Англии. М. 1958.

И. Н. Ундасынов: Рабочее движение и лейбористская партия Великобритании в период мирового экономического кризиса. М. 1962.

R. P. Arnot: The General Strike. London 1926.

T. Bell: British Communist Party. A short history. London 1937.

E. H. Carr: Britain. A Study of Foreign Policy from the Versailles Treaty to the Outbreak of War. London—New York—Toronto 1939.

W. P. Coates: Why Anglo-Russian Diplomatic Relations should be restored. London 1928.

G. D. H. Cole: A History of the Labour Party from 1914. London 1948.

G. D. H. Cole: A short history of the British working-class movement 1789—1947. London 1948.

P. Einzig: Appeasement before, during and after the war. London 1942.

G. P. Gooch: British Foreign Policy since the war. London 1936.

A. Greenwood: The Labour outlook. London 1929.

W. Hadley: Munich: before and after. London 1944.

A. Hutt: A British Trade Unionism. A short history. 5th ed. London 1962.

A. Hutt: The post-war history of the British working class. London 1937.

S. King-Hall: Our own times 1913—1939. A political and economic survey. London 1940.

J. Kuczynski: Geschichte der Lage der Arbeiter in England von 1640 bis in die Gegenwart. 2. verb. Aufl. T. 1—3. Berlin 1954.

R. Lyman: The First Labour Government 1924. London 1957.

N. Mansergh: Survey of British Commonwealth affairs. Problems of External Policy 1931—1939. London—New York—Toronto 1952.

J. Marriott: Modern England 1885—1939. A history of my own times. London 1941.

K. Martin: The British public and the general strike. London 1926.

W. H. Medlicott: British Foreign Policy since Versailles 1919—1939. London 1940.

Ch. L. Mowat: Britain between the wars 1918—1940. London 1955.

R. Muir: How Britain is governed. A critical analysis of modern developments in the British system of government. London 1930.

J. Murray: The general strike of 1926. London 1951.

D. N. Pritt and E. Smith: They helped Hitler. Fascist rearmament financed from London. Why British ships are built in Germany. London 1936.

W. Rust: The story of the Daily Worker. London 1949.

F. Williams: Fifty Year's March. The rise of the Labour Party. London 1950.

Források

И. Левин и Л. Зубок: Документы и речи английских вождей о всеобщей забастовке. М. 1926.

Четыре документа. (Отчеты Генсовета тред-юнионов о забастовке, ответ горняков и письмо движения меньшинства.) С послесловием Г. Поллита. М. 1927.

L. S. Amery: My political life. Vol. 1—3. London 1953—1955.

Board of Trade. Statistical Abstract for the British Empire, for each of the ten years 1926 to 1935. N 65. London 1939.

Board of Trade. Statistical Abstract for the United Kingdom for each of the fifteen years 1913 and 1919 to 1932. N 77. London 1934.

Britain in Depression. A record of British industries since 1929. Prepared by a Research committee of the economic science and statistics section of the British association. London 1935.

The British mineworkers' struggle. Published by the national miners' minority movement. London 1926.

W. Churchill: While England slept. A survey of world affairs 1932—1938. New York 1938.

Central Statistical Offiice. Annual Abstract of Statistics. N 84. 1935—1946. London 1948.

Communist Party of Great Britain. Congress: 7th—15th. London 1925—1938.

D. Cooper: Old Men forget. The Autobiography of Duff Cooper. London 1954.

Documents and Speeches on British Commonwealth affairs.

1931—1952. V. 1. Ed. by N. Mansergh. London—New York—Toronto 1953.
Documents of English history 1832—1950. Ed. by W. A. Barker, G. R. St. Aubyn and R. L. Ollard. London 1954.
Great Britain. Foreign Office. Treaty Series. 1924—1939. London 1924—1939.
W. Hannington: Unemployed Struggles 1919—1936. My life and struggle amongst the unemployed. London 1936.
Parliament. House of Commons. Parliamentary Debates. 1924—1939. London 1924—1939.
Parliament. House of Lords. Parliamentary Debates. 1924—1939. London 1924—1939.
Report of the Royal Commission on the Coal Industry (1925). Vol. 1. London 1926.
Royal Commission on the Coal Industry. Vol. 3. London 1926.
Statistical Abstract for the British Commonwealth for the years 1933—1939. London 1933—1939.
R. Vansittart: Lessons of My Life. London—New York—Melbourne 1944.

Bibliográfiák. Kézikönyvek

L. A. Abraham a. o.: A parliamentary dictionary. London 1956.
Handbook of British chronology. Ed. by F. M. Powieke. London 1939.
Modern British history. 1485—1939. A short bibliography. London 1952.
J. A. Williamson: A notebook of empire history. London 1942.

A III. fejezet 3. részéhez, a IX. fejezet 6. részéhez és a XVI. fejezethez

FRANCIAORSZÁG

Irodalom

R. Varfolomejeva: A francia jobboldali szocialisták reakciós külpolitikája. 1936—1939. Szikra 1950.
Ф. Беррu: Фашизм во Франции. Пер. с франц. Л. 1927.
Ж. Брюа и М. Пиоло: Очерки истории всеобщей конфедерации труда Франции. Пер. с франц. Предисл. к русск. изд. Б. Фрашон. М. 1959.
П. Гельбрас: Внешняя и внутренняя политика Франции. М. 1939.
А. Я. Гуральский: Французский фашизм и его попытка захвата власти в 1934 г.В кн.: „Труды по новой и новейшей истории". Т. I. М.—Л. 1948, с. 186—236.
Компартия Франции в борьбе за народный фронт. М. 1938.
М. Кунина, В. Маркова: Коммунисты Франции в борьбе за народный фронт (1934—1936 гг.). М. 1961.
Г. Морозов и Р. Сабсович: Очерки истории профсоюзного движения во Франции. М. 1961.
Ю. Р. Ралов: Франция. Под общ. ред. Бела Кун. М. 1932.
А. Симон: „Я обвиняю!" Правда о тех, кто предал Францию. Магадан 1943.
В. Уолл: Франция и советско-французский договор о взаимной помощи. Л. 1935.
А. И. Шнеерсон: Финансовый капитал во Франции. (Эволюция его после империалистической войны.) М. 1937.
A. Aubert: Briand. Sa vie politique. Paris 1928.
Augé-Laribé: La politique agricole de la France de 1880 à 1940. Paris 1950.
J. Bainville: La troisième république 1870—1935. Paris 1935.
Ch. Bettelheim: Bilan de l'économie française. 1919—1946. Paris 1947.
É. Bonnefous: Histoire politique de la Troisième République. T. 3—4. Paris 1956—1957.
P. M. Bouju et H. Dubois: La troisième république (1870—1940). Paris 1952.
H. Bourgin: De Jaurès à Léon Blum. Paris 1938.
D. W. Brogan: The development of modern France 1870—1939. London 1945.
J. P. T. Bury: France 1814—1940. London 1956.
J. Chastenet: Histoire de la Troisième République. T. 5. Paris 1957.
G. Dupeux: Le front populaire et les élections de 1936. Paris 1959.
P. Einzig: France's crisis. London 1934.
H. Greenwall: The face of France. New York—London 1938.

R. W. Hall: Democratic France. The third republic from Sedan to Vichy. New York 1941.

J. Kuczynski: Geschichte der Lage der Arbeiter in Frankreich von 1789 bis in die Gegenwart. 2. verb. Aufl. T. 1—2. Berlin 1955.

J. Prévost: Histoire de France depuis la guerre. Paris 1932.

S. H. Roberts: History of French Colonial policy. (1870—1925). 2 vols. London 1929.

Források

40 лет Французской коммунистической партии. Ред. коллегия: Ю. П. Францев, В. М. Хвостов, Г. Д. Обичкин. М. 1961.

Французской коммунистической партии 40 лет. М. 1961.

O. Abetz: Histoire d'une politique Franco-Allemande. 1930—1950. Mémoires d'un Ambassadeur. Paris 1953.

Annales de la Chambre des Députes. Débats parlementaires (1924—1939). Paris 1925—1941.

Annales du Sénat. Débats parlementaires (1924—1939). Paris 1925—1941.

G. Bonnet: Défense de la Paix. De Washington au quai d'Orsay. Genève 1946.

Deux ans d'activité au service du peuple. Rapports du Comité Central pour le IXe congrès national du Parti Communiste Français. (Avec Documents et Graphiques). Arles 1937. Les événements survenus en France de 1933 à 1945. Rapport de Ch. Serre. Annexes t. I—IX. Paris 1947—1951.

A. François-Poncet: Souvenirs d'une ambassade à Berlin. Septembre 1931—Octobre 1938. Paris 1946.

E. Herriot: Jadis. Vol. 2. D'une guerre à l'autre. 1914—1936. Paris 1948.

J. Paul-Boncour: Entre deux guerres. Souvenirs sur la III-e république. Vol. II—III. Paris 1945—1946.

Présidence du Conseil. Statistique générale de la France. Annuaire Statistique. 1930—1939. Paris 1930—1939.

Sept ans de luttes ardentes au service du peuple contre l'hitlérisme et le fascisme, pour une France libre, démocratique et indépendante. Rapports du Comité Central pour le X-e Congrès National du Parti Communiste Français (Avec Documents et Graphiques). Paris 1945.

G. Tabouis: 20 ans de suspense diplomatique.

Bibliográfiák. Kézikönyvek

P. Caron et H. Stein: Répertoire bibliographique de l'histoire de la France. T. 1—6. Paris 1923—1938.

Table des vingt-cinq premières années (1929—1953) des Annales de Bourgogne. Dijon 1959.

A III. fejezet 4. részéhez, a IX. fejezet 7. részéhez és a XIV. fejezethez

OLASZORSZÁG

Irodalom

Az Olasz Kommunista Párt. Rövid történelmi áttekintés. Szikra 1952.

П. Андровский: Внешняя политика фашистской Италии. М.—Л. 1931.

С. Вишнев: Военная экономика фашистской Италии. М. 1946.

Д. Джерманетто: Пролетариат Италии. М.—Л. 1931.

Ю. Джулио: Фашистская Италия. Шесть лет диктатуры черных рубах. М.—Л. 1929.

Н. Г. Корсун: Итало-абиссинская война 1935—1936. М. 1939.

Т. Коррадов: Фашистская Италия под знаком войны. М.—Л. 1936.

П. А. Лисовский: Абиссинская авантюра итальянского фашизма. М.—Л. 1936.

Л. Ломбардо-Радиче и Дж. Карбоне: Жизнь Антонио Грамши. (Биографический очерк.) М. 1953.

С. М. Слободской: Итальянский фашизм и его крах. М. 1946.

M. Donosti: Mussolini e l'Europa. La politica estera fascista. Roma 1945.

M. Ferrara—M. Ferrara: Conversando con Togliatti. Note biografiche a cura di — con una lettera di Palmiro Togliatti. Roma 1954.

P. Gobetti: La rivoluzione liberale. Saggio sulla lotta politica in Italia. Torino 1955.

E. P. Graber: Le Corset de fer du fascisme 1919—1934. Paris 1935.

M. Macartney and P. Cremona: Italy's foreign and colonial policy. 1914—1937. London—New York—Toronto 1938.

G. Martelli: Italy against the world. London 1937.
E. W. Newman: Italy's conquest of Abyssinia. London 1937.
F. A. Ridley: Mussolini over Africa. London 1935.
P. Robotti—G. Germanetto: Trent'anni di lotte dei comunisti italiani 1921—1951. Roma 1952.
M. Rocca: Le fascisme et l'antifascisme en Italie. Paris 1930.
L. Salvatorelli e G. Mira: Storia d'Italia nel periodo fascista. Torino 1956.
G. Salvemini: The fascist dictatorship in Italy. New York 1927.
H. W. Schneider: The fascist Government of Italy. New York 1936.
B. Ward: Italian foreign policy. Oxford 1942.

Források

G. Germanetto: Egy borbély emlékezései. Révai Könyvkiadó 1950.
M. Montagnana: Egy torinói munkás visszaemlékezései. Kossuth Könyvkiadó 1961.
Дневник итальянского солдата. Пер. с итал. M. 1939.
Abyssinia and Italy. Information Department Papers. N 16. London 1935.
P. Alatri: L'antifascismo italiano. T. 1—2. Roma 1961.
E. Anchieri: Antologia storico-diplomatica. Raccolta ordinata di documenti diplomatici, politici, memorialistici, di trattati e convenzioni dal 1817 al 1940. Varese 1941.
Annuario statistico italiano. Serie 3, vols. 4—7 (1930—1933). Roma 1930—1933. Serie 4, vols. 1—6 (1934—1939). Roma 1935—1939.
G. Ciano: 1937—1938. Diario. Cappelli editore, 1948.
Dispute between Ethiopia and Italy. Request by the Ethiopian Government. Memorandum by the Italian Government on the situation in Ethiopia. Vols. I—II. Geneva 1935.
Dispute between Ethiopia and Italy. Co-ordination of Measures under Article 16 of the Covenant. Geneva 1935—1936. (League of Nations. Official journal. Special supplement 145—150.)
Documents Italian war crimes. Submitted to the United Nations war crimes commission by the Imperial Ethiopian Government. V. I. Italian telegrams and circulars. Addis Ababa 1949.
Italia. Parlamento. Senato. La Legislazione fascista 1929—1934 (VII—XII). Pubbl. a cura del Senato del regno e della Camera dei deputati. V. 1—2. Roma 194-.
Italia. Parlamento. Senato. La Legislazione fascista nella XXIX legislatura 1934—1939 (XII—XVII). Pubbl. a cura del Senato del regno e della Camera dei fasci a delle corporazioni. Roma 1939.
11 processone. A cura di D. Zucàro. Roma 1961.
Les Archives secrètes du Comte Ciano 1936—1942. Paris 1948.

Bibliográfiák. Kézikönyvek

Книжная литература к итало-абиссинскому конфликту. — Революционный Восток. 1935. № 5, с 162—173.
D. C. Haskell: Ethiopia and the italo-ethiopian conflict 1928—1936. A selected list of references. New York 1936.

A III. fejezet 5. részéhez, a IX. fejezet 2. részéhez és a XIX. fejezethez

AMERIKAI EGYESÜLT ÁLLAMOK

Irodalom

R. O. Boyer — H. M. Morais: Tűzzel és vérrel. Az amerikai munkások hősi harcainak története. Kossuth Könyvkiadó 1957.
Az Egyesült Államok története. I—II. köt. Gondolat Könyvkiadó 1964.
A. J. Kunyina—B. I. Maruskin: Az amerikai békeszeretet legendája. Kossuth Könyvkiadó 1962.
V. Perlo: Az amerikai imperializmus. Szikra 1952.
G. Seldes: Ezer amerikai. Szikra 1948.
E. B. Ананова: Новейшая история США. 1919—1939 годы. M. 1962.
Банковский крах и инфляция в САСШ. Дискуссия в Институте мирового хозяйства и мировой политики Комакадемии. M. 1933.
Э. *Бимба:* История американского рабочего класса. M. 1930.
С. *Далин:* Экономическая политика Рузвельта. M. 1936.
Н. Иноземцев: Внешняя политика США в эпоху империализма. M. 1960.

Альберт Кан при участии *Артура Кана:* Измена Родине. Заговор против народа. 2-е изд. Пер. с англ. М. 1951.

М. Квин: Всеобщая стачка 1934 г. в Сан-Франциско. М. 1951.

В. Лан: США от первой до второй мировой войны. М. 1947.

В. Л. Мальков: Рабочее движение в США в период мирового экономического кризиса. 1929—1933 гг. М. 1961.

Ю. М. Мельников: США и гитлеровская Германия. 1933—1939 гг. М. 1959.

Б. Я. Михайлов: Конгресс производственных профсоюзов США. 1935—1955. (Из истории американского рабочего движения.) М. 1959.

Очерки новой и новейшей истории США. Т. II. Под ред. Г. Н. Севостьянова (отв. ред.), И. А. Белявской, А. В. Березкина, Г. П. Куропятника, Б. Я. Михайлова. М. 1960.

Н. Н. Яковлев: Новейшая история США. М. 1961.

Fr. L. Allen: Since Yesterday. The nineteen-thirthies in America. Ann Arbor 1961.

Th. A. Bailey: A Diplomatic History of the American People. 6. ed. New York 1958.

Ch. A. Beard: American foreign policy in the making 1932—1941. New Haven 1947.

Ch. Beard and M. Beard: The Rise of American civilisation. Vol. 2. The industrial era. New York 1931.

S. F. Bemis: A diplomatic history of the United States. 4th ed. New York 1955.

R. P. Browder: The Origins of Soviet—American Diplomacy. New Jersey 1953.

Th. N. Carver: The Present Economic Revolution in the United States. Boston 1926.

L. Corey: The Decline of American capitalism. New York 1934.

D. Drummond: The Passing of American Neutrality. 1937—1941. Ann Arbor 1955.

D. L. Dumond: Roosevelt to Roosevelt. The United States in the twentieth century. New York 1937.

R. Dunn: American Foreign Investments. New York 1926.

H. U. Faulkner: American political and social history. 5ed. New York 1946.

E. O. Guerrant: Roosevelt's good neighbour policy. Albuquerque 1950.

L. M. Hacker: American problems of today. A history of the United States since the World War. New York 1939.

R. Hofstadter: The age of reform. From Bryan to F. D. R. New York 1956.

G. Kennan: American diplomacy 1900—1950. Chicago—Illinois 1952.

J. Kuczynski: Die Geschichte der Lage der Arbeiter in den Vereinigten Staaten von Amerika von 1789 bis in die Gegenwart. 2. verb. Aufl. Berlin 1949.

Cl. Lewis: America's stake in international investments. Washington 1938.

L. L. Lorwin: The American federation of labor. History, policies and prospects. Washington 1933.

F. Lundberg: America's 60 families. New York 1946.

E. Lyons: The life and death of Sacco and Vanzetti. New York 1928.

A. B. Magil and H. Stevens: The peril of fascism. The crisis of American democracy. New York 1938.

B. Mitchell: Depression decade. From new era through new deal 1929—1941. Vol. IX. The Economic history of the United States. New York—Toronto 1947.

R. Moley: After seven years. New York and London 1939.

G. Myrdal: An American Dilemma. The negro problem and modern democracy. New York—London 1944.

R. Osgood: Ideals and self-interest in America's foreign relations. The great transformation of the twentieth century. Chicago 1953.

H. B. Parkes: The United States of America. A history. New York 1954.

F. Peterson: Strikes in the United States, 1880—1936. Washington 1938.

J. W. Pratt: A history of United States foreign policy. New York 1956.

J. F. Rippy: America and strife of Europe. Chicago 1938.

A. Rochester: Rulers of America. A Study of financial capital. New York 1936.

A. Rochester: Why farmer are poor. The agricultural crisis in the United States. New York 1940.

F. D. Sanborn: Design for war. A study of secret power politics. 1937—1941. New York 1951.

A. M. Schlesinger: The Age of Roosevelt. The Crisis of the old order 1919—1933. Melbourne—London—Toronto 1957.

F. A. Shannon: America's economic growth. New York 1941.

Socialism and American life. V. 1—2. Ed. Donald Drew Egbert and Stow Persons. Princeton, New Jersey 1952.

Ph. Taft: The A. F. of L. from the death of Gompers to the Merger. New York 1959.

R. G. Tugwell: The Democratic Roosevelt. A Biography of F. D. Roosevelt. New York 1957.

W. A. Williams: American—Russian relations. 1781—1947. New York—Toronto 1952.

Források

J. E. Davies: Moszkvai jelentés. Anonymus Kiadás 1945.

A Documentary History of the American People. Ed. by A. Craven, W. Johnson and F. Dunn. Boston 1951.

American neutrality policy. Hearings before the committee on foreign affairs, house of representatives, 76th congress, 1st. session. April 11 — May 2, 1939. Washington 1939.

C. G. Bowers: My Mission to Spain. Watching the rehearsal for world war II. New York 1954.

Communist Party of the United States. Convention 9th. Resolutions. New York 1936.

Department of Labor. Handbook of Labour Statistics 1936. Washington 1936.

Documents of American history. Ed. by H. S. Commager. New York 1945.

Documents on American foreign Relations. January 1938—June 1939. Ed. by S. Shepard Jones and Denys P. Myers. Boston 1939.

F. D. R. His Personal Letters. 1928—1945. Vols. I—II. Foreword by Eleonor Roosevelt. Ed. by Elliott Roosevelt. New York 1950.

Historical Statistics of the United States 1789—1945. A supplement to the statistical abstract of the United States. Washington 1949.

Peace and War. United Foreign Policy. 1931—1941. U. S. Department of State. Washington 1942.

The Public papers and addresses of Franklin D. Roosevelt. Vols. 1937—1940. New York 1941—1950.

Recent Economic Changes in the United States. Report of the Committee on Recent Economic Changes, of the President's Conference on unemployment Herber Hoover, Chairman. V. 1—2. New York 1929.

Roosevelt's Foreign Policy 1933—1941. Unedited Speeches and Messages. New York 1942.

The Secret Diary of Harold L. Ikes. V. 1—2. New York 1953—1954.

R. E. Sherwood: Roosevelt and Hopkins. An intimate history. New York 1950.

US Congress. Congressional Record. 1924—1939. Washington 1925—1939.

US Department of State. Papers relating to the Foreign Relations of the United States. Japan: 1931—1941. V. 1—2. Washington 1943.

US Department of State. Papers relating to the Foreign Relations of the United States. The Soviet Union 1933—1939. Washington 1952.

United States policy toward China; diplomatic and public documents 1839—1939. Ed. by P. H. Clyde. Durham 1940.

S. Welles: The time for decision. Cleveland and New York 1945.

Workers (Communist) Party of America. National Convention, the 4th. Chicago 1925.

Workers (Communist) Party of America. National Convention, the 10th. New York 1938.

Bibliográfiák. Kézikönyvek

H. P. Beers: Bibliographies in American history. Guide to the materials for research. New York 1942.

Dictionary of American biography. Ed. by A. Johnson and D. Malone. Vol. 1—20. New York 1928—1936.

Harvard guide to American history by O. Handlin a. o. Cambridge 1954.

The encyclopedia of American facts and dates. Ed. by G. Garruth and associates. New York 1956.

A IX. fejezet 8. részéhez és a XV. fejezethez

SPANYOLORSZÁG

Irodalom

M. Kolcov: Spanyolországi napló. Kossuth Könyvkiadó 1958.

F. Pitcairn: Vihar Spanyolország felett. [Ostrava], é. n.

A Spanyol Kommunista Párt története. (Szerk. Dolores Ibarruri.) Kossuth Könyvkiadó 1964.

Е. С. Варга: Испания в революции. М. 1936.

Е. С. Варга: Португалия и фашистская интервенция в Испании. М. 1937.

Х. Гарсиа: Испанский народ в борьбе за свободу

и демократию против фашизма (1931—1939 гг.). М. 1956.

Х. Гарсиа: Испания Народного фронта. М. 1957.

Героическая Испания. М. 1936.

Из истории освободительной борьбы испанского народа. Сб. статей. Ред. коллегия: И. М. Майский, Д. Мартинес, К. Л. Майданик, Л. В. Пономарева. М. 1959.

Испанский народ победит. М. 1937.

Интернациональная бригада. Эпизоды героической борьбы интернациональных бригад в Испании. М. 1937.

К. Л. Майданик: Испанский пролетариат в национально-революционной войне. 1936—1937 гг. М. 1960.

И. М. Майский: Испанские тетради. М. 1962.

Б. Майзель: Варварское разрушение Герники. М. 1937.

Р. С. Овинников: За кулисами политики „невмешательства". Испанский вопрос в политике империалистов Англии, Франции и США накануне второй мировой войны. М. 1959.

Проблемы рабочего и антифашистского движения в Испании. Сб. статей. Отв. ред. И. М. Майский. М. 1960.

А. Самарин: Борьба за Мадрид. М. 1940.

П. Самойлов: Гвадалахара. М. 1940.

V. Alba: Histoire des Républiques espagnoles. Paris 1948.

M. Aznar: Historia militar de la guerra de España. T. I. 3ª ed. Madrid 1952.

J. R. Bloch: Espagne, Espagne! Paris 1936.

G. Brenan: The spanish labyrinth. An Account of the Social and Political Background of the Civil War. Cambridge 1950.

S. Casado: The Last days of Madrid. The End of the Second Spanish Republic. London 1939.

D. Cattell: Communism and the spanish civil war. Berkeley and Los Angeles 1956.

D. Cattell: Soviet diplomacy and the spanish civil war. Berkeley and Los Angeles 1957.

R. G. Colodny: The struggle for Madrid: The central Epic of the Spanish Conflict (1936—37). New York 1958.

C. E. Comin: Historia del anarquismo español. T. II. Barcelona, 1956.

L. Delaprée: Mort en Espagne. Paris 1937.

P. A. M. Esch: Prelude to war. The international repercussions of the Spanish civil war (1936—1939). The Hague 1951.

J. M. Fontana: Los catalones en la guerra de España. Madrid 1951.

F. Jellinek: The civil war in Spain. London 1938.

H. Klotz: Les lecons militaires de la guerre civile en Espagne. Paris 1937.

A. Lizarra: Los vascos y la República española. Contribución a la historia de la guerre civil 1936—1939. Buenos Aires 1944.

S. Madariaga: España. Madrid 1934.

F. Noel-Baker: Spanish summary. London 1948.

E. A. Peers: The spanish tragedy 1930—1936. Dictatorship, Republic, Chaos. London 1936.

J. Peirats: La C. N. T. en la revolución española. V. I—III. Toulouse 1951—1953.

W. Rust: Britons in Spain. The history of the British battalion of the 15th International brigade. London 1939.

S. Téry: Front de la liberté. Espagne 1937—1938. Paris 1938.

J. Vicens: L'Espagne vivante. Le peuple à la conquête de la culture. Paris 1938.

Források

Документы Министерства иностранных дел Германии. Вып. 3. — Германская политика и Испания (1936—1943). М. 1946.

Испания в борьбе против фашизма. Сборник статей и материалов. Сост. О. Волжина. М. 1936.

Испанская компартия борется за победу. Сборник материалов. М. 1938.

Народы СССР испанскому народу. (Сборник опубликованных обращений, резолюций, писем коллективов и др. документов о помощи народов СССР испанскому народу.) М. 1937.

Проблемы испанской революции. Пути ее развития и условия ее победы. (Сборник статей авторского коллектива под руководством ЦК Коммунистической партии Испании.) Пер. с испанск. Ред. комиссия ЦК Компартии Испании. М. 1933.

СССР и фашистская агрессия в Испании. Сборник документов. М. 1937.

J. Comorera: Cataluña en pie de guerra. Discurso de saludo pronunciado en el Pleno del C. C. ampliado del Partido

Communista de España, celebrado en Valencia los días 5, 6, 7 y 8 de Marzo de 1937. Barcelona 1937.
C. *Contreras:* Nuestro gran ejercito popular. Discurso de saludo pronunciado en el Pleno del C. C. ampliado del Partido Communista de España, celebrado en Valencia los días 5, 6, 7 y 8 de Marzo de 1937. Barcelona 1937.
Défenseurs de la paix à la tribune de Genève. Les discours de A. de Vayo à la 101 session de la Société des Nations les 9—11 Mai 1938. Paris 1938.
Der Freiheitskampf des spanischen Volkes und die internationale Solidarität. Dokumente und Bilder zum national-revolutionären Krieg des spanischen Volkes 1936—1939. Berlin 1956.
Documentos inéditos para la historia de España. T. 1—2. Madrid 1936—1943.
El Balance de veinte anos de la dictadura fascista. Warszawa 1959.
España. Ministry of foreign affairs. Appeal by the Spanish government. White book, publ. by the Spanish government and presented to the Council on May 28th 1937. Geneva 1937.
Le reforma agraria en España. Sus motivos, su esencia, su accion. Valencia 1937.
La Solidarité internationale et les Républicains d'Espagne. Paris 1939.
Le Conseil et l'Assemblée de la Société des Nations. Septembre 1937. Espagne—Chine—Ethiopie. Recueil des documents collationnés par Michel Pobers. N 4. Septembre 1937.
V Congreso del Partido Communista de España. Informe del Comite Central presentado por su Secretario General D. Ibarruri. Praga 1956.
V. Uribe: La Política agraria del Partido Communista. Conferencia pronunciada el domingo 4 de Julio de 1937 en el Cine Olympia, de Valencia. Barcelona 1937.
V. Uribe: Nuestra labor en el campo. Discurso pronunciado en el Pleno del C. C. ampliado del Partido Communista de España, celebrado en Valencia los dias 5, 6, 7 y 8 de Marzo de 1937. Barcelona 1937.
Alvares del J. Vayo: Freedom's battle. New York 1940.

Bibliográfiák. Kézikönyvek

Испания в цифрах. М. 1936.
E. Esperable de Artega: Diccionario enciclopedico ilustrado y critico de los hombres de España. Madrid 1956.

A IV. fejezet 1. részéhez és a XVIII. fejezet 1. részéhez

AUSZTRIA

Irodalom

Б. Волин: Восставшая Вена. М.—Л. 1927.
Коммунисты в борьбе за независимость Австрии. Сборник. Пер. с немецк. под ред. В. Турока. М. 1956.
В. М. Турок: Очерки истории Австрии. 1918—1929. М. 1955.
В. М. Турок: Очерки истории Австрии. 1929—1938. М. 1962.
Ф. Фюренберг: Коммунистическая партия Австрии. М.—Л. 1928.
M. Bullock: Austria 1918—1938. A study to failure. London 1939.
G. E. R. Gedye: Fallen Bastions. The Central European Tragedy. London 1939.
Geschichte der Republik Österreichs. Hrsg. v. H. Benedicht. Wien 1954.
Ch. A. Gulick: Austria from Habsburg to Hitler. V. I—II. Berkeley and Los Angeles 1948.
L. Kunschak: Österreich 1918—1934. Wien 1934.
M. Macdonald: The Republic of Austria 1918—1934. A study in the failure of democratic government. London—New York—Toronto 1946.
L. Spira: Lehrheft zur Geschichte der österreichischen Arbeiterbewegung. Wien 1952.

Források

W. T. Layton and Ch. Rist: The Economic situation of Austria. Report presented to the Council of the League of Nations. Geneva 1952.
O. S. Phillpotts: Report on the Financial, Commercial and Industrial Situation of Austria. 1924—1929. London 1924—1930.
O. S. Phillpotts: Economic Conditions in Austria. London 1930.
Protokoll des sozial-demokratischen Parteitages, abgehalten vom 20. X. bis 1. XI. 1927 im Ottakringer Arbeiterheim. Wien 1927.
Société des Nations. La Restauration Financière de l'Autriche. Exposé général, accompagné des documents principaux. Genève 1926.

Stenographische Protokolle über die Sitzungen des Bundesrates der Republik Österreich. 1931—1936. Wien 1935—1937.

Stenographische Protokolle über die Sitzungen des Nationalrates der Republik Österreich. 1924—1929. Wien 1924—1929.

A. Zimmermann: XIII—XLII. Monatsbericht an den Völkerbundrat. (15 Dezember 1923—15 Juni 1926). Wien 1924—1926.

Bibliográfiák. Kézikönyvek

Bibliographie zur Geschichte, Landes und Volkskunde des Burgenlandes 1800—1929. Bearbeitet von G. F. Litschauer. Linz A. Donau 1933.

Österreichisches Biographisches Lexikon 1815—1950. Herausg. von der österr. Akademie der Wissenschaften. Nach Vorarbeiten von Anton Bettelheim und Oswald Redlich. Graz 1954.

A IV. fejezet 2—7. részéhez, a IX. fejezet 9. részéhez és a XVIII. fejezet 1. részéhez

BULGÁRIA

Irodalom

Sz. Blagoeva: Georgi Dimitrov. Szikra 1950.

А. Бехар: Германският империализъм и отражението му в България. София 1949.

О. Василев: Въоръжената съпротива срещу фашизма в България 1923—1944. Очерци и документи. София 1946.

25 години Работническо дело — орган на Централния Комитет на Българската Комунистическа партия 1927—1952. София 1952.

История Болгарии. Т. II. Под ред. П. Н. Третьякова, С. А. Никитина, Л. Б. Валева. М. 1955.

История Болгарской коммунистической партии. Пер. с болгарск. М. 1960.

Х. Кабакчиев: Главные этапы и особенности развития фашизма в Болгарии. — „Историк-марксист". 1936. № 6, с. 44.

Д. Коджейков и др. Рабочее и профсоюзное движение в Болгарии. Пер. с болгарск. под ред. М. Позолотина. М. 1959.

В. Коларов: О балканском блоке обороны против фашистских агрессоров. — „Коммунистический Интернационал". 1939. № 7, с. 19.

Ст. Колев: Борбата на БКП за Народен фронт. 1935—1939. София 1959.

Кратка история на България. София 1958.

М. Марчевски: Априлски дни 1925. София 1956.

Й. Митев: Кратка история на българския народ. София 1951.

Стачните борби на работническата класа в България. Под ред. на Д. Коджеиков и В. Хаджиниколов. София 1960.

В. Хаджиниколов: Стопански отношения и връзки между България и Съветския Съюз до Девети септември (1917—1944). София 1956.

Források

Българската комунистическа партия в резолюции и решения на конференциите и пленумите на ЦК. Т. III. 1924—1944. София 1954.

Народно Събрание. Стенографски дневници. 1924—1939. София 1924—1939.

Работническо дело. Избрани статии и материали 1927—1944. София 1954.

MAGYARORSZÁG

Irodalom

Berend Iván — Ránki György: Magyarország gyáripara a második világháború előtt és a háború időszakában. (1933—1944.) Akadémiai Kiadó 1958.

Berend T. Iván — Ránki György: Magyarország a fasiszta Németország „életterében". 1933—1939. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó 1960.

Az 1929—1933. évi világgazdasági válság hatása Magyarországon. Szerkesztette: Ince Miklós. Akadémiai Kiadó 1955.

Ince Miklós — Petőcz Pál: A dolgozó parasztság helyzete az ellenforradalmi rendszerben. Művelt Nép Könyvkiadó 1954.

Kállai Gyula: A magyar függetlenségi mozgalom. 1939—1945. Kossuth Könyvkiadó 1965.

A klerikális reakció a Horthy-fasizmus támasza (1919—1930.) Szerkesztette: Balázs Béla. Művelt Nép Könyvkiadó 1953.

A Kommunista Párt megalakulásának 40. évfordulójára. (Irányelvek.) Társadalmi Szemle, 1958. 10. sz.

Nemes Dezső: Az ellenforradalom története Magyarországon. 1919—1921. Akadémiai Kiadó 1962.

Lackó Miklós: Ipari munkásságunk összetételének alakulása 1867—1949. Kossuth Könyvkiadó 1961.

Révai József: Marxizmus, népiesség, magyarság. Szikra 1955.

Szakács Kálmán: A Kommunista Párt agrárpolitikája. 1920—1930. Kossuth Könyvkiadó 1961.

Zsigmond László: Adalékok a magyar ellenforradalmi rendszer külpolitikájához. 1929—1945. Szikra 1953.

Tanulmányok a Horthy-korszak államáról és jogáról. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó 1958.

Források

Dokumentumok a magyar forradalmi munkásmozgalom történetéhez. Kossuth Könyvkiadó 1964.

Dolgozók Lapja. (1937—1938.) Szikra 1955.

Horthy Miklós titkos iratai. Az iratokat sajtó alá rendezte, magyarázó szöveggel és jegyzetekkel ellátta Szinai Miklós és Szücs László. Kossuth Könyvkiadó 1965.

Iratok az ellenforradalom történetéhez. 1919—1945. I. Az ellenforradalom hatalomra jutása és rémuralma Magyarországon. 1919—1921. Szerkesztette és a bevezető tanulmányt írta Nemes Dezső. A szerkesztésben részt vett Karsai Elek, Kubitsch Imre és Pamlényi Ervin. Szikra 1956.; II. A fasiszta rendszer kiépítése és a népnyomor Magyarországon. 1921—1924. Szerkesztette és a bevezetőt írta Nemes Dezső. A forrásanyagot összeállította és a szerkesztésben részt vett; Karsai Elek. Szikra 1956.; III. Az ellenforradalmi rendszer gazdasági helyzete és politikája Magyarországon. 1924—1926. A kötet forrásanyagát összeállította és jegyzetekkel ellátta Karsai Elek. A bevezető tanulmányt írta és a szerkesztésben közreműködött Nemes Dezső. Kossuth Könyvkiadó 1959.

Juhász Gyula: Magyarország külpolitikája a II. világháború kitörésének időszakában. 1939—1940. (Diplomáciai iratok Magyarország külpolitikájához. 1936—1945. IV. köt.) Akadémiai Kiadó 1962.

Kerekes Lajos: A Berlin—Róma tengely kialakulása és Ausztria annexiója. 1936—1938. (Diplomáciai iratok Magyarország külpolitikájához. 1936—1945. I. köt.) Akadémiai Kiadó 1962.

Magyarország és a második világháború. Titkos diplomáciai okmányok a háború előzményeihez és történetéhez. Az iratokat összegyűjtötte és a bevezető tanulmányokat írta Ádám Magda, Juhász Gyula és Kerekes Lajos. Szerkesztette és az előszót írta: Zsigmond László. Kossuth Könyvkiadó 1961.

A németek magyarországi politikája titkos német diplomáciai okmányokban. (1937—1942.) Szikra 1950.

Parasztsors — parasztgond 1919—1944. Szerkesztette: Kiss Dezső. Budapest. 1960.

LENGYELORSZÁG

Irodalom

И. Гольдштейн: Аграрные отношения в бывшей Польше, Западной Украине и Западной Белоруссии. М. 1940.

Из истории польского рабочего движения. Сб. статей под ред. А. Я. Манусевича и И. А. Хренова. М. 1962.

История Польши. Т. III. Под ред. Ф. Г. Зуева, А. Я. Манусевича, И. А. Хренова. М. 1958.

Польская деревня во время кризиса. Сборник. Под общ. ред. В. Коларова. М. 1935.

М. Станевич: Сентябрьская катастрофа. Пер. с польск. М. 1953.

W. P. Coates: The USSR and Poland. The sober facts of the situation. London 1939.

J. Gójski: Fornale Z zycia i walk robotników rolnych. Warszawa 1955.

R. Gradowski: Polska 1918—1939. Niektóre zagadnienia kapitalizmu monopolistycznego. Warszawa 1959.

L. Grosfeld: Panstwo przedwrzesniowe w sluzbie monopoli kapitalistycznych. Warszawa 1951.

L. Grosfeld: Polska w latach kryzysu gospodarczego 1929—1933. Warszawa 1952.

L. Kiszczyński: Powszechny strajk włókniarzy Łodzi i okregu w 1933 g. Warszawa 1958.

J. Kowalski: Zarys historii polskiego ruchu robotniczego w latach 1918—1939. Warszawa 1959.

J. Lenski: O front ludowy w Polsce. 1934—1937. Warszawa 1956.

A. Litwin: Powszechny strajk wlokniarzy lodzkich w 1936 roku. Warszawa 1953.

Cz. Madajczyk: Burzuazyjno-obszarnicza reforma rolna w Polsce (1918—1939). Warszawa 1956.

H. Rechowicz: Walka o antyfaszystowski front ludu śląskiego 1935—1937. Katowice 1958.

Források

Антифашистский конгресс работников культуры во Львове в 1936 г. Документы и материалы. Под ред. П. С. Козланюка. Львов 1956.

Западная Белоруссия на скамье подсудимых. Процесс Белорусской крестьянскорабочей громады. 23 февраля — 22 мая 1928 г. Минск 1929.

Запросы белорусских послов в Польский сейм. 1922—1926 гг. Минск 1927.

Коммунистическая партия Польши в борьбе за независимость своей страны. Материалы и документы. Пер. с польск. М. 1955.

Польские крестьяне о своей жизни. Письма крестьян. Пер. с польск. под ред. и с предисл. Я. Михальчука. М. 1936.

J. Brun: Pisma wybrane. T. I—II. Warszawa 1955—1956.

Komunistyczna partja Polski. Uchwały i rezolucje. T. I—III. Warszawa 1953—1956.

KPP. Wspomnienia z pola walki. Warszawa 1951.

Pod rządami bezprawia i terroru. Materiały i dokumenty. Warszawa 1952.

Posłowie rewolucyjni w sejmie (lata 1920—1935). Wybór przemówień, interpelacji i wniosków. Warszawa 1961.

J. Ryng: Wybór pism. Warszawa 1957.

Sejm Rzeczypospolitej Polskiej. Sprawozdanie stenograficzne. 1924—1935. Warszawa 1924—1935.

Strajk chłopski w 1937 roku. Dokumenty archiwalne. T. I. Warszawa 1960.

W XXXV rocznice Wielkiej Październikowej rewolucji socjalistycznej. Materiały. Dokumenty. Warszawa 1952.

W 40 rocznice powstania Komunistycznej Partii Polski. Tezy Komitetu Centralnego PZPR. Warszawa 1958.

A. Warski: Wybór pism. T. II. Warszawa 1958.

Kézikönyvek

Materiały do bibliografii polskiego ruchu robotniczego (1918—1939). T. I. Warszawa 1960.

ROMÁNIA

Irodalom

Gh. Gheorghiu-Dej: Cikkek és beszédek. A Román Munkáspárt kiadása 1951.

A. Tamapy: Положение и борьба крестьянства в Румынии. М. 1938.

P. Constantinescu-Iaşi: Organizatii de massă legale conduse de Partidul Comunist din Romînia în anii 1932—1938. Bucureşti 1952.

Din istoria luptelor greviste ale proletariatului din Romînia. Bucureşti 1958.

Gh. Gheorghiu-Dej: Articole şi cuvîntări. August 1955—Mai 1961. Bucureşti 1961.

Istoria României. Red. resp. M. Roller. Bucuresti 1948.

Patruzeci de ani de la luptele din 13 Decembrie 1918—1958. Bucureşti 1958.

50 de ani de la crearea Comisiei generale a sindicatelor din Romînia. 1900—1956. Bucureşti 1958.

A. Roman: Din istoria luptelor revolutionare muncitorilor textilişti la fabrica de postav „Buhuşi" (1917—1944). Bucureşti 1959.

Ch. Stoica: Eroicele lupte ale muncitorilor ceferişti şi petrolişti din 1933. Bucureşti 1933.

Források

Documente din istoria Partidului Comunist din Romînia. Vol. 2. 1923—1928. Bucureşti 1953.

Documente din istoria Partidului Comunist din Romînia. V. 3. 1929—1933. Bucureşti 1956.

Documente din istoria Partidului Comunist din Romînia. V. 4. 1934—1937. Bucureşti 1957.

Documente din istoria Uniunii tineretului Comunist din Romînia 1917—1944. Bucureşti 1958.

Monitorul oficial. Partea a II-a. Desbaterile parlamentare. 1924—1937. Bucureşti 1924—1937.

CSEHSZLOVÁKIA

Irodalom

A Csehszlovák Kommunista Párt harca a szabadságért. Szikra 1951.

Великая Октябрьская социалистическая революция и свобода Чехословакии. Сб. докладов, прочитанных на научной конференции историков в Праге в ноябре 1949 г. Пер. с чешск. под ред. и со вступ. статьей И. И. Удальцова. М. 1951.

Внешняя политика Чехословакии. 1918—1939 гг. Сб. статей. Пер. с чешск. под ред. В. Сояка. М. 1959.

История Чехословакии. Т. III. Под ред. И. Н. Мельниковой, А. И. Недорезова, С. И. Прасолова, Н. А. Шлёновой. М. 1960.

И. Н. Мельникова: Классовая борьба в Чехословакии в 1924—1929 гг. М. 1962.

С. И. Прасолов: Чехословакия в периодугрозы фашизма и гитлеровской агрессии (1933—1937 гг.). „Ученые записки Ин-та славяноведения АН СССР". Т. VII. М. 1953. с. 5—143.

L. Bradáč: Boj za bolševizaci KSČ v obdobi dočasné stabilisace kapitalismu. D. I (1924—1925). Praha 1955.

Dějiny Komunistické strany Československa. Praha 1961.

A. Dobrý: Hospodářská krize československého průmyslu ve vztahu k Mnichovu. Praha 1959.

V. Dolejší: Třicet let bojů za socialismus (1920—1950). (Z historie Rudého práva.) Praha 1951.

M. Filo: Boj KSČ na Slovensku za obranu republiky v rokoch 1937—1938. Bratislava 1960.

Zd. Holotiková: Zo života a bojov polnohospodárskych robotnikow na Slovensku v rokoch 1921—1929. Bratislava 1959.

V. Kopecky: ČSR a KSČ. Pamétni vypisy k historii Československe republiky a k boji KSČ za socialistcké Československo. Praha 1960.

Kovář: KSČ v boji za jednotnou frontu proti fášismu (1933—1935). Praha 1958.

V. Kral: O Masarykove a Benesove kontrarevolucni protisovetske politice. Praha 1953.

J. Kramer: Iredenta a separatismus v slovanskej politike. (Stúdia a ich vzt'anu). 1919—1938. Bratislava 1957.

J. Křen: Československo v obdobi dočasné a relativni stabilisace kapitalismu (1924—1929). Praha 1957.

J. Mlynárik: Triedne boje horehronského l'udu v rokoch svetovej hospodárskej krizy 1930—1933. Bratislava 1956.

K. Pichlik a K. Bartošek: Z dějin dělnickeho hnuti na Plzeňsku. O úloze pravicových sociálnich demokratů. Praha 1954.

Přehled Československých dějin. III. 1918—1945. Praha 1960.

L. Vebr: Mostecká stávka. 1932. Praha 1955.

Ze čtyřiceti let zapasů KSČ. Historické studie. Ústav dějin Komunistické strany Československa. Praha 1961.

Források

V. Bernášek a V. V. Bernášek: Bez slávy bez ilusi. ČSR a USA v letech 1918—1938. Praha 1956.

Revolučná mládež na Slovensku v boji o dnešok. Sbornik documentov o boji komunistickej mládeže proti kapitalismu v rokoch 1921—1938. Bratislava 1958.

Statistická příručka Republiky Československé IV. Praha 1932.

Statistická roenka republiky Československé. Praha 1934—1938.

Těsnopisecké Zprávy o schůzich poslanecké sněmovny. Národniho shromážděni republiky Československé 1929—1934. Praha 1930—1934.

Těsnopisecké Zprávy o schůzich Senátu. Národniho shromážděni republiky Československé. 1931—1938. Praha 1933—1938.

Za novou a lepši Prahu. Dokumenty o činnosti kommunistického klubu na pražské radnici 1923—1938. Sest. Hlavsa V. Praha 1957.

Bibliográfia

Bibliografie české historie za léta 1937—1941. Praha 1951.

JUGOSZLÁVIA

Irodalom

Б. Бошкович: Крестьянское движение и национальный вопрос в Югославии. М. 1929.

Б. Бошкович: Перед новым взрывом на Балканах. М. 1934.

C. Durdevič: Položai i akcije radničke klase Jugoslavije u periodu pred drugi svetski rat. Beograd 1951.

M. Erič: Agrarna reforma u Jugoslaviji. 1918—1941 god. Sarajevo 1958.

F. Čulinovič: Jugoslavija izmedu dva rata. Zagreb 1961.

M. Mirkovič: Ekonomska struktura Jugoslavije, 1918—1941. 2-go izd. Zagreb 1952.

G. Polovina: Privredni sistem i proizvodni obnosi u Jugoslaviji. Deo I. Beograd 1958.

Források

Istorijski archiv Komunističke partije Jugoslavije. T. 2. 1919—1937. Beograd 1950.
Narodna skupština. Stenografske beleske. Beograd 1939.

Bibliográfia

Bibliographie Yugoslave. Rédigée par L. Savadjian. Paris 1934.

A XVIII. fejezet 2. részéhez

AZ ÉSZAK-EURÓPAI ORSZÁGOK

Irodalom

A Finn Kommunista Párt története. Kossuth Könyvkiadó 1963.
С. А. Далин: Крах концерна Крейгера. М. 1932.
Я. Ильинский: Финляндия. М. 1940.
В. Крылов: Финляндия. М.—Л. 1931.
Д. И. Попов: Финляндия (Политико-экономич. очерк). М. 1957.
К. И. Попов: Промышленность и внешняя торговля Финляндии. М. 1957.
В. В. Похлебкин: Скандинавские страны и СССР. М. 1958.
Э. Саломаа: Краткий очерк истории профсоюзного движения в Финляндии. М. 1960.
Я. Сегалл: Рабочее движение в Скандинавских странах. М. 1927.
Я. Сегалл: Экономика и политика современной Швеции. М. 1952.
Б. Спекке: Финляндский фашизм. Л. 1931.
Д. Страшунский: Швеция. М. 1940.
И. В. Эйде: Финляндия и ее внешняя политика. М.—Л. 1931.
Ю. Ювеналий: Борьба классов в Финляндии. М.—Л. 1931.
A. Äikiä: Kolmas tie. Helsinki 1948.
O. Bertelr, E. Christiansen og P. Hansen: En bygning vi rejser. Den politiske arbejderbevaelgelses historie i Danmark. II—III. København 1955.
A. Bjornberg: Parlamentarismens utveckling i Norge efter 1905. Uppsala—Stockholm 1939.
Edv. Bull: Norsk fagbevegelse. Oslo 1955.
S. Carlsson: Svensk standscirkulation 1680—1950. Uppsala 1959.
A. K. Cederberg: Suomen uusinta historiaa 1899—1942. Helsinki 1943.
J. Danstrup: A History of Denmark. Copenhagen 1947.
S. Hartmann: Spillet om Norge. En oppsiktvekkende avsloring av den tyske spionasje i Norge for krigen. Oslo 1958.
P. Hirvikallio: Tasavallan presidentin vaalit Suomessa 1919—1950. Helsinki 1958.
Hitler's Europe. London 1954.
E. Hornborg: Det fria Finland. Helsingfors 1957.
K. J. Höjer: Svensk socialpolitisk historia. Stockholm 1952.
V. La Cour: Danmarks historie 1900—1945. Bd. 1. København 1950.
S. Linderot: Svensk arbetarrörelse i brytningstid. Stockholm 1940.
E. Lönnroth: Den svenska utrikespolitikens historia. D. V. 1919—1939. Stockholm 1959.
Mellan världskrigen. Bidrag till Sverges Kommunistiska partis historia. Stockholm 1942.
E. Nevalainen: Työväenluokan asema Suomessa. 1909—1954. Helsinki 1955.
G. Nörlund: Det knager i samfundets fager og band. Rids af dansk arbeiderbevaegelses udvikling. København 1959.
O. Nyman: Svensk parlamentarism 1933—1936. Från minoritetsparlamentarism till majoritetskoalition. Uppsala och Stockholm 1947.
R. N. Oittinen: Työväenkysymys ja työväenliikke Suomessa. Lappeenranta 1948.
Økonomisk utsyn 1900—1950. Oslo 1955.
N. Örvik: The Decline of Neutrality. 1914—1941. Oslo 1953.
J. K. Paasikivi: Toimin tani Moskovassa ja Suomessa 1939—1941. Porvoo-Helsinki 1958.
J. Paasivirta: Arbetarrörelsen i Finland. Stockholm 1949.
Statistical Baltic yearbook (1919—1935). Gdynia—Torun 1936.

The Northern countries in world economy. Denmark—Finland—Iceland—Norway—Sweeden. Copenhagen 1937.
H. Tingsten: The Debate on the foreign policy of Sweden 1918—1939. London 1949.

Források

O. Nyman, H. Sellberg: Svenskt 1900-tal i dokumentens belysning. Stockholm 1959.
Valtiopäivät. 1924—1939. Pöytäkirjat. Asiakirjat. Helsinki 1925—1940.
E. Wigforss: Minnen. D 2—3. Stockholm 1951—1954.

Bibliográfiák. Kézikönyvek

Скандинавские страны. М. 1945.
J. Vallinkoski, H. Schauman: Suomen historiallinen bibliografia 1926—1950. Helsinki 1955.

AZ ÁZSIAI, AFRIKAI ÉS LATIN-AMERIKAI ORSZÁGOK

Az V. fejezethez, a XI. fejezet 1. részéhez és a XXI. fejezet 1. részéhez

KÍNA

Irodalom

Hu Csiao-mu: A Kínai Kommunista Párt harminc éve. Szikra 1952.
G. V. Jefimov: Kína újkori és legújabbkori története. Szikra 1951.
Miao Csu-huang: A Kínai Kommunista Párt rövid története. Kossuth Könyvkiadó 1959.
Т. Н. Акатова: Сянган-Гуанчжоуская (Гонконг-Кантонская) забастовка. М. 1959.
А. Аллен Генри: Записки волонтера (Гражданская война в Китае.) Пер. с англ. рукописи. Л. 1927.
Борьба за единый национальный антияпонский фронт в Китае. Сборник. М. 1937.
Восьмая Народно-революционная армия Китая. Хабаровск 1939.
Всюду красные знамена (Воспоминания и очерки о второй гражданской революционной войне). Пер. с китайск. М. 1957.
Вэй Цзы-чу: Капиталовложения империалистов в Китае (1902—1945). Пер. с китайск. М. 1956.
С. Далин: Очерки революции в Китае. М.—Л. 1928.
А. Ивин: Красные пики (крестьянское движение в Китае). М.—Л. 1927.
История современной китайской революции. Пер. с китайск. Под ред. Хэ Гань-чжи. М. 1959.
М. С. Капица: Советско-китайские отношения. М. 1958.
А. Коган: Национально-освободительная война героического китайского народа. М. 1939.
Лю Да-нянь: История американской агрессии в Китае. Пер. с китайск. под ред. и спредис л. В. Н. Никифорова. М. 1953.
Лян Чэн и Ян Дин-хуа: Западный поход китайской Красной армии. М. 1938.
Н. Ляхов: Китайский народ в борьбе за свою независимость. Обзор военных действий. М. 1938.
Б. И. Марушкин: Американская политика „невмешательства" и японская агрессия в Китае (1937—1939). М. 1957.
В. Н. Никифоров: Гоминьдановские реакционеры — предатели Китая (1937—1945). М. 1953.
В. Никифоров, Г. Эренбург, М. Юрьев: Народная революция в Китае. Очерк истории борьбы и победы китайского народа. Изд. 2, исправл. и доп. М. 1953.
Очерки истории Китая в новейшее время. Предисл. и под ред. А. С. Перевертайло и др. М. 1959.
Пын Мин: История китайско-советской дружбы. Пер. с китайск. М. 1959.
Н. Г. Сенин: Общественно-политические и философские взгляды Сунь Ят-сена. М. 1956.
Б. Г. Сапожников: Первая гражданская революционная война в Китае 1924—1927 гг. Военно-исторический очерк. М. 1954.
Советские добровольцы о первой гражданской революционной войне в Китае. Воспоминания. Отв. ред. и авт. вступит. статьи А. С. Перевертайло. М. 1961.
М. И. Сладковский: Очерки экономических отношений СССР с Китаем. М. 1957.

Сюй Ши-хуа и Цян Чун-хуа: Движение 30 мая. Пер. с китайск. М. 1957.

Сяо Чао-жань: Кантон-гонконгская забастовка. Пер. с китайск. М. 1958.

Ху Шэн: Агрессия империалистических держав в Китае. Пер. с китайск. под ред. и с предисл. В. Н. Никифорова. М. 1951.

Хуан Тао: 30 лет Народно-освободительной армии Китая. Пер. с китайск. М. 1958.

Цзен Сю-фу: Коммунистическая партия Китая в борьбе за единый фронт. М. 1959.

Чэнь Бо-да: Чан Кай-ши — враг китайского народа. Пер. с китайск. М. 1950.

Чэнь Бо-да: Четыре семейства Китая. Пер. с китайск. М. 1948.

Чжэн-Лин: Два года героической борьбы китайского народа. М. 1939.

Эми Сяо: Героический Китай. (Статьи и очерки.) М. 1939.

Эми Сяо: Китай непобедим. (Очерки.) Пер. с китайск. М. 1940.

Т. Б. Эренбург: Очерки национально-освободительной борьбы китайского народа в новейшее время. М. 1951.

М. Ф. Юрьев: Роль революционной армии на первом этапе китайской революции. М. 1952.

D. Borg: American policy and the Chinese revolution 1925—1928. New York 1947.

C. A. Buss: War and diplomacy in Eastern Asia. New York 1941.

M. Cameron: China, Japan and the Powers. New York 1952.

Chao Kuo-chun: Agrarian policy of the Chinese Communist Party 1921—1959. Issued under the auspices of the Indian school of international studies and the Inst. of Pacific relations. New Delhi 1960.

China's unsung heroes. Hankow 1938.

Csen Po-ta: Kuangjü sinien nej csan. (A tízéves polgárháború.) Peking 1953.

Csungkuo koming si csiangji. (Előadások a kínai forradalom történetéről.) Red. Hu Hua. Peking 1959.

A. Dubosq: La Chine et le Pacifique. Paris 1931.

J. Escarra: Passé et Présent. Paris 1937.

I. S. Friedman: British relations with China 1931—1939. New York 1940.

A. N. Holcombe: The Chinese revolution. A phase in the regeneration of the world power. Cambridge 1930.

Hsü Shuhsi: Japan and Shanghai. Shanghai 1938.

Liau Han-sin: Die ungleichen Verträge und die chinesische Revolution. Berlin 1927.

F. F. Liu: A military history of modern China 1924—1949. Princeton 1956.

R. T. Pollard: China's foreign relations 1917—1931. New York 1933.

C. Remer: Foreign investments in China. New York 1933.

S. R. Smith: The Manchurian Crisis, 1931—1932. A tragedy of international relations. New York 1948.

T'ang Leang-li: The inner history of the Chinese revolution. London 1930.

G. E. Taylor: The struggle for North China. New York 1940.

Tschen-Lin: Chine héroique. La lutte du peuple chinois contre l'agresseur japonais. Paris 1938.

Vang Si, Vang Csiao, Ma Csi-ping, Csang Ling: Csungkuo kungcsantang lisi csienpien. (Kína Kommunista Pártjának rövid története.) Sanghaj 1958.

R. Wales: The Chinese Labour movement. New York 1945.

W. W. Willoughby: The chino-japanese controversy and the League of Nations. Baltimore 1935.

Források

Решение по некотовым вопросам истории нашей партии (принято седьмым расширенным пленумом Центрального Комитета КПК шестого созыва 20 апреля 1945 года). В кн.: *Мао Цзэ-дун.* Избранные произведения. Пер. с китайск. Т. 4. М. 1953, с. 321—405.

Воззвание ЦК компартий ряда стран в связи с событиями в Шанхае. — „Проблемы Китая". 1932. № 10, с. 214—226.

История экономического развития Китая. 1840—1948 гг. Сборник статистических материалов. Пер. с китайск. М. 1958.

Китайский народ победит. Сборник статей и документов. М. 1938.

Кантонская коммуна. Сборник статей и материалов. М.—Л. 1929.

Народно-освободительная армия Китая в период войны против японских захватчиков. (Боевые действия 8-й и Новой 4-й армии.) Пер. с китайск. М. 1957.

Программные документы Китайских Советов. Сборник. M. 1935.

Руки прочь от Китая! — Воззвание западноевропейского бюро ИККИ и европейского секретариата Профинтерна. — „Международное рабочее движение". 1931. № 29, с. 1.

Советы в Китае. Сборник материалов и документов. Пер. с немецк. M. 1934.

Стратегия и тактика Коминтерна в национально-колониальной революции на примере Китая. Сборник документов. Сост. Г. С. Кара-Мурза. M. 1934.

Aus der Kampf der deutschen Arbeiterklasse zur Verteidigung der Revolution in China. Eine Auswahl von Dokumenten und Materialien aus den Jahren 1925—1933. Berlin 1959.

Cung „csiujipa" tao „csicsi" kuomintangtö touhsziang csengcö jü zsenmintö kangzsi jüntung. (A Kuomintang kapituláns politikája az 1931. IX. 18.—1937. VII. 7. időszakban és a népi ellenállási mozgalom.) Sanghaj 1958.

Csungkuo hszinmincsu csuji koming si cangkao celiao. (Anyagok az újdemokratikus forradalom történetéhez Kínában). Sanghaj 1951.

Csungkuo kuomintang csung jao hszüan csuan hocu. (A Kuomintang fontosabb deklarációinak gyűjteménye.) Kuangcsou 1925.

La jeunesse avec la révolution chinoise. Paris 1927.

Ji er csiu jüntung. (A „december 9-e mozgalom".) Peking 1954.

Kangzsi csancseng si csi csiefang csü kajkuang. (A felszabadított körzetek helyzete a japánellenes háború időszakában.) Peking 1953.

Lun kangzsi csiukuo tung ji csan hsziang. (A japán hódítók elleni harcra és a haza megmentésére alakult egységfront.) H. n. 1936. 1—3. köt.

The Sino–Japanese conflict and the League of Nations. Speeches — Documents — Press Comments. Geneva 1937.

Ti ji csi kuonej koming csancseng sicsiti kungzsen jüntung. (A munkásmozgalom az első forradalmi polgárháború időszakában.) Peking 1954.

Vuszan hszüean silu. (Eredeti dokumentumok az 1925. május 30-i véres eseményekről.) Sanghaj é. n.

П. Е. Скачков: Библиография Китая. 1960.

Национально-освободительная борьба китайского народа в 1840—1949. (Сводный каталог книг, хранящихся в библиотеках Москвы и Ленинграда.) Т. 1—2. M. 1959.

J. K. Fairbank: Modern China. A bibliographical guide to Chinese works. 1898—1937. Vol. 1. Cambridge 1950.

A VI. fejezet 1. részéhez, a XI. fejezet 2. részéhez és a XXIII. fejezet 1. részéhez

INDIA

Irodalom

R. Mukerdzsi: Az indiai munkásosztály helyzete. Rövidített kiadás. Szikra 1954.

Аллан и *Анбор:* Мирутский процесс и террор в Индии. M. 1934.

В. В. Балабушевич: Рбочий класс и пациональноосвободительное движение Индии в 1923—1927 гг. — „Ученые записки Института востоковедения АН СССР". 1954. Т. X, с. 3—56.

Л. А. Гордон: Из истории рабочего класса Индии. Положение бомбейского пролетариата в новейшее время. M. 1961.

Л. Р. Гордон-Полонская: Деятельность мелкобуржуазных террористичеких организации во время подъема антиимпериалистического движения в Индии в 1928—1933 гг. — „Краткие сообщения Ин-та востоковедения АН СССР". 1957. № XXIII, с. 82—97.

А. М. Дьяков: Национальный вопрос и английский империализм в Индии. M. 1948.

А. И. Левковский: Некоторые особенности развития капитализма в Индии до 1947 г. M. 1956.

А. М. Мельников: Крестьянское движение в Индии в 1934—1936 годах и образование Всеиндийского кретьянского союза. — Вопросы истории. 1954. № 6, с. 117—127.

Новейшая история Индии. Отв. ред. В. В. Балабушевич и А. М. Дьяков. M. 1959.

К. М. Панникар: Всеиндийский конгресс профсоюзов. Пер. с англ. M. 1961.

А. Пронин: Классовая борьба и конституционные реформы британского империализма в Индии. М. 1934.

И. Хашимов, Л. Шапошникова: К истории рабочего движения Индии. Ташкент 1961.

S. C. Bose: The Indian struggle 1920—1934. London 1935.

R. Coupland: The Indian problem. A report on the constitutional problem in India submitted to the warden and fellows of Nuffield college. Part 1—2. London 1942—1943.

K. Dutt: Chittagong armours raiders. Reminisceces, transl. from bengali. Bombay 1945.

A. Mukhtar: Trade-unionism and labour disputes in India. Bombay 1935.

A. Muzaffar: Our firstdays.—„New age", mothly (New Delhi). 1958. Vol. 7. N 4, p. 13—31.

S. Puneker: Industrial labour in India. London 1933.

N. G. Ranga: History of Kisan movement in India. Madras 1939.

N. Sen: Bengal's forgotten warriors. Bombay 1945.

D. G. Tendulkar: Mahatma. Life of Mohandas Karamchand Gandhi. Forew. by J. Nehru. Vol. 1—8. Bombay 1951—1954.

G. Thakur: Bhagat Singh. The men and his ideas. Bombay 1953.

Források

Dzs. Nehru: Önéletrajz. Szikra 1956.

Основные права (конституция Неру). Основные пункты резолюции Лагорской сессии Национального конгресса (1929). Письмо Ганди к вице-королю. Соглашение Ганди с вице-королем Ирвином. В сб. статей: «Индия». Сост.: Мукерджи Р., Рейснер И. М., Яковлев С. М. М. 1931.

Положение рабочего класса в Индии. Из материалов королевской комиссии по рабочему вопросу в Индии. Т. I. Под ред. Ф. Гапченко, К. Михайлова и А. Пронина. М. 1936. (Труды научно-исследовательской ассоциации по изучению национальных и колониальных проблем. Вып. XX.)

All parties national convention. Calcutta 1928. The proceedings of the All parties national convention. Publ. by Rafi Ahmad Kidwai. Allahabad 1928.

All parties conference. Bombay 1928. Report of the Committee appointed by the Conference to determine the principles of the constitution for India. Allahabad 1928.

Great Britain. „Government of India Act. 1935". London 1935.

M. K. Gandhi: Young India 1924—1926. New York 1927.

Indian round table conference. 1st session. Proceedings. London 1931.

Indian round table conference. 2nd session. Proceeding. London 1932.

India round table conference. 3d session. Proceeding. London 1933.

„Manifesto to the Indian National Congress". Madras, December 1927. (Worker's and Peasant's Party.) Calcutta 1927.

J. Nehru: Before and after independence. A collection of the most important and soulstirring speeches delivered by Jawaharlal Nehru during the most important and soulstirring years in Indian history 1922—1950. New Delhi 195-.

J. Nehru: The Unity of India. Collected writings. 1937—1940. London 1942.

A. A. Purcell and J. Hallsworth: Report on labour condition in India. (Az angol szakszervezeti küldöttség beszámolója.) London 1928.

J. Prasad: Autobiography. Bombay 1957.

Report of the Indian Statutory Commission (Survey, recommendations, reports of committees appointed by the provincial legislature councils, memoranda submitted extracts and selections from oral evidence.) Vol. 1—17. London 1930.

Speeches and documents on the Indian constitution 1921—47. Selected by Maurice Gwyer and A. Appadorai. Vol. 1—2. Bombay—London—New York 1957.

Bibliográfiák. Kézikönyvek

Библиография Индии. Дореволюционная и советская литература на русском языке и языках народов СССР, оригинальная и переводная. М. 1959.

Annual bibliography of Indian history and indology. Books and articles on Indian history and indology in general, published during the year 1940 to which are added publications of Islamic world. Vol. 1—5. Bombay 1941—1949.

The Indian year-book. A statistical and historical annual of the Indian Empire, with an explanation of the principal topics of the day. 1924—1935. Bombay—Calcutta 1924—1935.

P. Wilson: Government and politics of India and Pakistan 1885—1955. A bibliography of works in western languages. Berkeley 1956.

P. Wilson: South Asia. A selected bibliography on India, Pakistan, Ceylon. New York 1957.

A VI. fejezet 2. részéhez, a XI. fejezet 3. részéhez és a XXIII. fejezethez

INDONÉZIA

Irodalom

H. Волчанская: Восстание в военном флоте Голландской Индии. М. 1934.

А. А. Губер: К вопросу об особенностях формирования классов и партий в колониальной Индонезии. — „Ученые записки Академии общественных наук". Вып. 33. М. 1958, с. 313—334.

А. А. Губер: Индонезия. Социально-экономические очерки. М.—Л. 1932.

С. Дингли: Борьба крестьянства Индонезии. Пер. с франц. рукописи. М.—Л. 1927.

Ньото: Октябрьская революция в России и Августовская революция в Индонезии. Пер. с индонезийск. М. 1958.

Профсоюзное движение Индонезии. Пер. с индонезийск. М. 1961.

Семаун: Индонезия. М. 1940.

G. C. Allen and A. G. Donnithorne: Western enterprise in Indonesia and Malaya. A study in economic development. New York 1957.

B. Aulas: Indonésie, puissance asiatique. Lyon (1955).

Baron F. M. van Asbeck: The Netherlands Indies Foreign Relations. Amsterdam 1935.

J. Th. P. Blumberger: De nationalistische beweging in Nederlandsch Indië. Haarlem 1931.

J. Bruhat: Histoire de l'Indonésie. Paris 1958.

Ali Sastromidjojo: A picture story of the Indonesian. Djakarta 1957.

H. Fischer: Inleiding tot de volkenkunde van Nederlands-Indië. Haarlem, Bohn 1948.

J. S. Furnivall: Netherlands India. New York 1944.

J. S. Furnivall: Colonial policy and practice. A comparative study of Burma and Netherlands India. New York 1956.

D. G. E. Hall: A history of South-East Asia. e. ed. London—New York 1964.

Pane Sanusi: Sedjarah Indonesia. (Indonézia története.) Dj. 2 (2. köt.) Djakarta 1956.

J. M. Pluvier: Overzicht van de ontwikkeling der nationalistische beweging in Indonesië in de jaren 1930 tot 1942. s-Gravenhage—Bandung 1953.

40 tahun PKI. (Oleh: Lembaga sedjarah PKI.) (Az Indonéz Kommunista Párt 40 éve.) Djakarta 1960.

A. Pringgodigo: Sedjarah pergerakan rakjat Indonesia. (Az indonéz nemzeti mozgalom története.) Djakarta 1950.

Routgers: Indonesie. Het koloniale systemin de periode tussen de eerste en de tweede werelddorlog. Amsterdam 1947.

Semaoen: Indonesian hat das Wort. Der Niedergang des Holländischen Imperialismus. Hamburg—Berlin 1927.

L. M. Sitorus: Sedjarah pergerakan kebangsaan Indonesia. (Az indonéz nemzeti mozgalom története.) Djakarta 1951.

Sjahrazad: Indonesische overpeinzingen. 2. druk. Amsterdam—Djakarta 1950.

B. H. M. Vlekke: Nusantara. A history of Indonesia. The Hague—Bandung 1960.

Források

Bung Karno dihukum 4 tahun. 29 december 1929—29 december 1954. Cambar diselenggarakan oleh preanger studio dan Bandung studio. (Szukarnónak és az Indonéz Nemzeti Párt más vezetőinek a gyarmati hatóságok által való letartóztatása 25. évfordulójára. Gyűjtemény.) Bandung, Dachean 1954.

Kepártaian di Indonesia. (Az indonéziai pártok története, programjaik és szervezeti szabályzataik.) Djakarta 1951.

Netherlands overseas territorirs. Information Department Papers N 28. London 1941.

The Communist uprisings of 1926—1927 in Indonesia: key documents. Ed. and with an introd. by Harry L. Benda and Ruth T. Mckey. Ithaca (New York) 1960.

The Economic Development of the Netherlands Indies. Amsterdam 1942.

Bibliográfiák

А. Б. Беленький: Советские научные труды по Индонезии. — „Народы Азии и Африки". 1961. № 4, с. 207—211.

И. И. Корель: Национально-освободительная борьба в Индонезии, Вьетнаме, Малайе и Бирме. Реком. указатель литературы. Л. 1950.

R. Pamuntjak: Indonesia. A regional bibliography of social science publications. Djakarta 1955.

A XI. fejezet 4. részéhez

VIETNAM

Irodalom

В. Я. Васильева: Индо-Китай. М.—Л. 1947.

А. А. Гудер: Индонезия и Индокитай. М. 1942.

С. А. Мхитарян: Рабочее и профсоюзное движение во Вьетнаме. М. 1960.

И. Я. Подкопаев: Очерки борьбы вьетнамского народа за независимость и единство своей Родины. М. 1957.

Р. А. Поповкина: Французские монополии в Индокитае (накануне второй мировой войны). М. 1960.

Ж. Шено: Очерк истории вьетнамского народа. Пер. с франц. М. 1957.

А. П. Шилтова, В. Ф. Мордвинов: Национально-освободительное движение во Вьетнаме (1858—1945). М. 1958.

Buóc ngoăt vi dai cúa lich sú cách mang Viê-nam. (A nagy fordulópont a vietnámi forradalom történetében. A párttörténet tanulmányozására alakult bizottság kiadása.) Hanôi 1961.

D. G. E. Hall: A history of South-East Asia. 2. ed. London—New York 1964.

Nguyen Kien Giang: Les grandes dates du Parti de la classe ouvriere du Viet-Nam. Hanoi 1960.

Nhân dân ta rât anh hung. Hô Chi Minh, Nguyên Lu'o'ng Băng Pham Hung a. o. — Hanôi. (Hősi népünk. Cikkek és beszédek.) Hanôi 1960.

Thanh-Lu'o'ng: A Short history of Vietnam. Hanoi 1955. Thirty years of struggle of the party. Book 1. Hanoi 1960.

Trân-huy-Liêu: Lich sú'tăm mu'ó'i năm chông phap, quyên' thos I—II. (A francia gyarmatosítók elleni nyolcvan éves harc története.) Hanôi 1956—1957.

La verité sur la Viet-Nam. Par Andrée, Boyer, J. Hovan etc. Paris 1948.

A. Viollis: Indochine sos. Paris 1949.

Források

A Heroic people. Memoirs from the Revolution. Hanoi 1960.

Tai liêu tham knao lich sů cách mang cán dai Viêt-Nam. (Anyagok a vietnámi forradalom történetéhez.) Hanôi 1958.

Témoignages et documents francais relatifs à la colonisation française au Vietnam. Hanoi 1955.

Bibliográfiák

Библиография Юго-Восточной Азии. Дореволюционная и советская литература на русском языке, оригинальная и переводная. М. 1960.

P. Boudet: Bibliographie de l'Indochine Francaise 1927—1929. VII. Hanoi 1931.

A III. fejezet 6. részéhez és a IX. fejezet 3. részéhez

JAPÁN

Irodalom

В. Аварин: Империализм в Маньчжурии. Т. 1—2. М.—Л. 1931—1934.

А. Борисов: Японо-германское соглашение. (Очаг войны на Востоке.) М. 1937.

Н. Вайнцвайг: Японские концерны. М.—Л. 1935.

В. Л. Ватанабе: Жизнь и борьба рабочего класса Японии. М.—Л. 1932.

В. А. Власов: Закабаление мелких предприятий Японии монополистическим капиталом (1929—1937). М. 1958.

Е. М. Жуков: История Японии. Краткий очерк. М. 1939.

Е. М. Жуков, А. Л. Гальперин, А. В. Варшавский, П. П. Топеха: Очерки новейшей истории Японии. Отв. ред. Х. Т. Эйдус. М. 1957.

Иноуэ Киёси, Оконоги Синдзабуро, Судзуки Сёси: История современной Японии. Сокр. пер. с японск. М. 1955.

И. А. Латышев: Внутренняя политика японского империализма накануне войны на Тихом океане (1931—1941). М. 1955.

Ш. Лиф: Война и экономика Японии. М. 1940.

В. Мотылев: Зарождение и развитие тихоокеанского узла противоречий. М. 1939.

Оккупация Маньчжурии и борьба китайского народа. Под ред. Г. Войтинского. М. 1937.

Очерки по истории рабочего движения в Японии. Под общ. ред. Хаттори Корэфуса. (Сисо) Пер. с японск. М. 1955.

И. М. Сырицын: Борьба японских трудящихся против войны и фашизма. (1935—1937 гг.) М. 1960.

Хани Горо: История японского народа. Пер. с японск. М. 1957.

У. Хаяма: Рабочее движение в Японии. М. 1937.

Х. Т. Эйдус: Очерки новой и новейшей истории Японии. М. 1955.

J. Ahlers: Japan closing the „open door" in China. Shanghai 1940.

Akijama Kendzo: Nihon-no rekiszi. (Japán története.) Tokio 1941.

R. H. Akagi: Japan's foreign relations. 1542—1936. A short history. Tokyo 1936.

G. C. Allen: A short economic history of modern Japan. 1867—1937. London 1946.

Th. Bisson: A Japan in China. New York 1938.

E. E. Causton: Militarism and foreign policy in Japan. London 1936.

F. R. Dulles: Forty years of American–Japanese Relations. New York—London 1937.

A. E. Hidmarsh: The basis of Japanese foreign policy. Cambridge 1936.

E. Honjo: The Social and economic history of Japan. Kyoto 1935.

F. W. Iklé: German–Japanese relations 1936—1940. New York 1956.

Itikawa Shioiti: Nihon kiosanto toso shioshi. (Japán Kommunista Pártja harcainak rövid története.) Tokio 1956.

Ito Masanori: Gumbatsu kiobo shi. (A militarista klikk története Japánban.) 2. köt. Tokio 1960.

A. M. Joung: Imperial Japan 1928—1938. London 1938.

Kada Tetsuji: Nihon keizai hattenshi. (A japán gazdaság fejlődésének története.) Tokio 1960.

Kindai nihon-no ayumi. Rodoshia kyoiku kyokai-hen. (Fejezet a japán munkásmozgalom történetének tanulmányozását szolgáló legújabbkori hresztomatiából.) Kyoto 1961.

Koyama Hirotake, Asada Mitsuteru: Nihon teikokushyugi shi. 3. köt. 1928—1945. (A japán imperializmus története. 3. köt. 1928—1945.) Tokio 1960.

Kondo Shin'iti: Niti-bei ryokoku kankei shi. 1—2. köt. (A Japán és az Egyesült Államok közötti diplomáciai kapcsolatok története.) 2. köt.

Shiuko hiakunen. (A japán—amerikai viszony az 1860—1945. időszakban.) Tokio 1960.

W. W. Lockwood: The economic development of Japan. Growth and structural change. 1868—1938. Princeton 1954.

Mori Shiozo: Sempu nijiu nem. (Húsz viharos esztendő.) Tokio 1959.

Moriya Fumuo: Nihon sihonshiugi hattatsu shi. (A japán kapitalizmus fejlődésének története.) Tokio 1956.

Murayama Shyuiti, Imanaka Huromori, Kamiyokata Masayoshi: Nihon shi teiyo. (A japán történelem rövid vázlata.) Tokio 1960.

Mutuo Tyozo: Niti-ei kotsushi-no gaikan. Kaitei hozo daisampan. (Az angol—japán kapcsolatok története.) 3. jav. bőv. kiad. Tokio 1942.

N. Peffer: Japan and the Pacific. London 1935.

Vakamori Taro: Nohon-no rekishi. (Japán története 1949-ig.) 7. kiad. Tokio 1957.

A. Viollis: Le Japon et son empire. Paris 1933.

Források

Коммунистическая партия Японии против режима войны, голода и бесправия. (VII. Всемирный конгресс Коминтерна.) М. 1935.

Об антивоенных настроениях в японской армии. — „Коммунистический Интернационал". 1939. № 8—9, с. 106—111. (Документы, опубликованные в китайском журнале „Вензе". 1939. № 6.)

J. C. Grew: Ten years in Japan. A contemporary record drawn from the diaries and private and official papers of J. C. Grew, United States ambassador to Japan 1932—1942. New York 1944.

Japanese agression and the United States foreign policy, 1931—1941. Washington 1948.

Shenso-ni taisuru puroretariato-no taido. Shenso mondaini kanskru dzjue bunshyoshyu. (A proletariátus viszonya a háborúhoz. A háború kérdésére vonatkozó legfontosabb dokumentumok gyűjteménye.) Moszkva 1935.

Terao Tosbi: Denshetsu no jidai. Ai to kakumei no nijiu nen. (A legendás 1919—1945-ös évek.) Tokio 1960.

Bibliográfiák. Kézikönyvek

Библиография Японии. Литература, изданная в Советском Союзе на русском языке с 1917 по 1958 г. Сост. А. Власов, В. Гривнин и др. М. 1960.

Ayusawa Shintaro—Kamada Shigeo: Nihon shi dziten. Fujin Jintaro Ishida Kininosuke Kanshiu. (Japán történelmének kézikönyve. Szerk. Fujin Jintaro, Ishida Kininosuke.) Tokio 1953.

Bibliographie von Japan 1936—1937. Mit Ergänzungen für die Jahre 1906—1935. Bearb. von W. Haenish und H. Praesent. Bd. VI. Leipzig 1940.

Kokushi kenkyu nempe. Kotei. (Kronológiai adalékok Japán történetéhez.) Tokio 1955.

Vatanade Toru: Gendai ro-no undo shi nempe. (Kronológiai táblázatok a japán munkás- és parasztmozgalmak történetéhez az 1866—1959. közötti időszakban.) Tokio 1961.

A XXII. fejezet 2. részéhez

IRÁN

Irodalom

П. Арнот: Империализм и нефть. Авторизован. пер. с англ. С. Харина. Л. 1925.

Д. К. Белошанкин: Борьба иностранного капитала за иранскую нефть. В кн.: „Вопросы экономики стран Востока". Вып. 3. М. 1960. с. 147—162.

М. С. Иванов: Очерк истории Ирана. М. 1952.

И. И. Коробейников: Иран. Экономика и внешняя торговля. М. 1954.

Санджаби Мохтадир: К изучению аграрного вопроса в Персии. Баку 1930.

A. Banani: The modernization of Iran. 1924—1941. Stanford 1961.

A. Danespur: Nimgerne berdegi je egtiszadi. (A gazdasági rabság fél évszázada.) Teheran 1950.

L. P. Elwell-Sutton: Persian oil. A study in power politics. London 1955.

Faleh Moustafa Khan: The Economic position of Persia. London 1926.

H. Makki: Tarihe bisztszaleje Iran. (Irán húszéves története.) I—III. köt. Teheran 1942—1944.

Mohtari Habibulla: Tarihe bidarije Iran. (Irán ébredésének története.) Teheran 1947.

Motamjodi, Feth-Allah: Mohteszeri az tarih-e kar der Iran az tolu-jo szeltenet-e Pehlevi ta zaman-e hazer. (A munka történetének rövid vázlata Iránban a Pahlevi-dinasztia uralmának kezdetétől napjainkig.) Teheran 1956.

S. P. Sykes: History of Persia. London 1930.

Tarihe Banke Millije Iran (1307—1337). (Az iráni „Banka Milli Iran" története. 1929—1959.) Teheran 1959.

J. M. Upton: The history of modern Iran. An interpretation. Moszkva 1961.

D. N. Wilber: Iran: Past and Present. Princeton, New Jersey 1950.

Források

A. Leszani: Tela-je szijah ja Bela-je Iran. (A fekete arany avagy Irán bajai.) Teheran 1950.

A. Zischka: La Guerre secrète pour le pétrole. Paris 1933.

Bibliográfiák. Kézikönyvek

Afsar Iradzs: Ketabsenaszi-e Iran 1334 (1955). (Irán bibliográfiája.) Be kuses-e Ired Afsar. (Összeáll. Iradzs Afsar.) 2. köt. Teheran 1335 (1956).

Hedzsazi Mohammad, Mihan-e ma: Az en-tesarat-e vezarat-e ferheng, edare-je koll-e negares. (Hazánk. Kézikönyv Iránról.) Teheran 1959.

Katabha-je Iran Zir-e nezer e Ired Afsar. Teheran. 1. köt. (Andzsoman-e ketab). Címe angolul: Bibliography of Persia. Irán nemzeti bibliográfiája. Szerk. Iradzs Afsar. (A „Könyv" társaság kiadványa.)

E. K. Lingeman: Economic conditions in Persia. Report by E. R. Lingeman. London 1930.

Mosar Han-baba, Fehreszt-e ketabha-je csapi-je farszi. (A perzsa nyomtatott könyvek bibliográfiája.) 1. köt. Teheran 1958.

Sabā Mohsen: Bibliographie Francaise de l'Īran. Bibliographie méthodique et raisonnée des ouvrages français parus depuis 1560 jusqu' nos jours. 2me éd. Téhéran 1951.

A. T. Wilson: A Bibliography of Persia. Oxford 1930.

TÖRÖKORSZÁG

Irodalom

B. Dancig: Törökország. H. n. 1954.

С. И. Кузнецова: Установление советско-турецких отношений. (К 40-летию Московского договора между РСФСР и Турцией.) М. 1961.

А. Ф. Миллер: Очерки новейшей истории Турции. М.—Л. 1948.

П. Моисеев, Ю. Розалиев: К истории советско-турецких отношений. М. 1958.

А. Д. Новичев: Крестьянство Турции в новейшее время. М. 1959.

Ю. К. Розалиев: Очерки положения промышленного пролетариата Турции после второй мировой войны. М. 1956.

Современная Турция. Отв. ред. А. М. Шамсутдинов. М. 1958.

А. М. Шамсутдинов: Турецкая республика. Краткий очерк истории. 1923—1961. М. 1962.

M. Bourgoin: La Turquie d'Atatürk. Paris 1936.

T. Demiray: Türkiyeede son 50 yillik ic politika. (Az utolsó ötven év török belpolitikája.) Istanbul 1955.

A. S. Esmer: Siyasî tarih (1919—1939). (Politkai történet.) Ankara 1953.

H. W. Hartmann: Die auswärtige Politik der Türkei 1923—1940. Zürich 1941.

Z. Y. Hersblag: Turkey. An economy in transition. Hague 1958.

G. Jäschke: Die Türkei in den Jahren 1935—1941. Leipzig 1943.

E. Z. Karal: Türkiye cümhuriyeti tarihi (1918—1953). (A Török Köztársaság története. 1918—1953.) Istanbul 1959.

G. Lewis: The emergence of modern Turkey. London 1961.

E. Paloncy: Turecko. Praha 1961.

K. Peker: Inkilâp dersleri notlari. (Lejegyzett előadások a forradalomról.) Ankara 1936.

E. B. Şapolyo: Kemal Atatürk ve Millî Mücadele Tarihi. (Kemal Atatürk és a nemzeti harc története.) Istanbul 1958.

W. Sperco: Moutstapha Kemal Ataturk. 1882—1938. Paris 1958. Tarih. C. IV. Türkiye Cümhuriyeti. (Történelem. 4. köt. A Török Köztársaság.) Istanbul 1933. (Franciául: Histoire de la République Turque. Istanbul 1935.)

Források

Из истории советско-турецкого экономического сотрудничества. — „Исторический архив". 1961. № 4, с. 44—50.

Из переписки М. К. Ататюрка с В. И. Лениным. — «Советское востоковедение». 1958. № 5, с. 115—116.

Atatürkün söylev ve demeçleri. C. I. B. M. meclisinde ve C. H. P. kurultaylarinda (1919—1938), Istanbul 1945. (Atatürk beszédei és kijelentései a török nagy nemzetgyűlésben és a Köztársasági Néppárt kongresszusain 1919—1938. 1 köt.) Turkiye. Kanunlar ve kararlar TBMM kavanin mecmuasi. Ankara, 1930—1939. (Törökország. Törvények és rendeletek. A nagy nemzetgyűlés által hozott törvények gyűjteménye.) Ankara 1930—1939.

Bibiliográfiák

Библиография Турции (1917—1958). Сост. А. К. Сверчевская, Т. II. Черман. М. 1959.

Durusoy M. Orban ve Gökman — M. Muzaffer: Atatürk ve devrimleri bibliografyasi. Ankara 1957. (Atatürkre és reformjaira vonatkozó bibliográfia.) Ankara 1957.

E. Koray: Türkiye tarih yayinlari bibliografyasi 1729—1955. 2-ci bs. (A török történelem bibliográfiája.) Istanbul 1959.

IRAK

Irodalom

Б. М. Данциг: Ирак в прошлом и настоящем. М. 1960.

И. Милованов и *Ф. Сейфуль-Мулюков:* Ирак вчера и сегодня. М. 1959.

Г. И. Мирский: Ирак в смутное время 1930—1941. М. 1961.

Фарман Гаиб: Ирак в годы черного режима. Пер. с арабск. М. 1958.

Хайят Джафар: Иракская деревня. Сокр. пер. с арабск. М. 1953.

Al'Bazzaz, Abd ar-Rahman: Muhadarat' an al-Irak. (Irak a megszállás kezdetétől a függetlenség elnyeréséig.) Kairo 1954.

A. R. Al'-Haszani: Al'-Irak fi zill' al'-mu'ahadat. (Irak a szerződés árnyékában.) Said 1958.

A. R. Al'-Haszani: Al'-Irak kadiman va hadiszan. (A régi és az új Irak. Történeti-földrajzi tanulmány.) Said 1948.

Al'Jaffi: Al'Irak bejna inkilja bejn. (Irak két fordulat között.) Beirut 1938.

H. Dzsavad: Mukaddama fi kaian al'-Irak al'-idzstimaj. (Bevezetés Irak társadalmi életébe.) Bagdad 1946.

G. Gaury: Three kings in Baghdad. 1921—1958. London 1961.

G. L. Harris: Iraq. Its people, its society, its culture. New Haven 1958.

M. Khadduri: Independent Iraq 1932—1958. A Study in Iraq politics. Oxford 1960.

S. Lloyd: Iraq. Oxford 1943.

S. H. Longrigg: „Iraq" 1900 to 1950. A political, Social and Economic History. London — New York — Toronto 1953.

A VI. fejezet 3. részéhez és a XXIII. fejezet 4. részéhez

SZÍRIA ÉS LIBANON

Irodalom

В. Б. Луцкий: Национально-освободительная война 1925—1927 гг. в Сирии. — Сб. „Очерки по истории арабских стран". M. 1959. c. 139—184.

F. Ammoun: La Syrie Criminelle. Paris 1929.

André: La Révolte Druze et l'insurrection de Damas 1925—1926. Paris 1937.

N. Bouron: Les druzes. Histoire du Liban et de la Montagne Haouranaise. Paris 1930.

C. Burckhard: Le mandat français en Syrie et au Liban. Paris 1925.

F. Cataluccio: Storia del nazionalismo arabo. Milano 1938.

M. Darvaza: Haulja-l'-harakat al'-arabijja ad-hadisza. (Az arab országok nemzeti felszabadító mozgalma a XX. században.) 1—6. köt. Said 1950—1951.

R Fedden: Syria. An historical appreciation. London 1957.

G. Haddad: Fifty years of modern Syria and Lebanon. Beirut 1950.

R. Hana-abi: Hauran ad-damijja. (Hauran vérben.) Kairo 1926.

St. Longrigg: Syria and Lebanon under French mandate. London 1958.

E. Mac-Callum: The nationalist crusade in Syria. New York 1928.

Mazhar: Tarih Libanon al'-am. (Libanon általános története.) 1—2. köt. Beirut 1958.

R. Mouterde: Précis d'histoire de la Syrie et du Liban. 3 éd. Beyrouth 1939.

L. Rathmann: Araber stehen auf. Über den Befreiungskampf der arabischen Völker bis zum Ausbruch des zweiten Weltkrieges. Berlin 1960.

Szaid Amin: Az-Szaura al'-Arabijja al'kubra. (A nagy arab forradalom.) Kairo 1934.

Források

E. E. Abouchid: Thirty years of Lebanon and Syria (1917—1947). Beirut 1948.

B. H. Al'-Huri: Haka'ik lubnanija. (A libanoni valóság. Bisara al-Huri volt libanoni elnök visszaemlékezései.) 1—2. köt. Beirut 1960.

I. Ar-Rajasi: Ru'asza Lubnan kama araftuhum. (Libanoni elnökök. Egy libanoni politikus és újságíró emlékezései Libanon kormányzóiról és elnökeiről. 1920—1960.) Beirut 1961.

Rapport à la Société des Nations sur l'administration de Syrie et du Liban pour l'année 1937.

La Syrie et le Liban sous l'occupation et le mandat français 1919—1927. Nancy 1929.

Szami bek asz-Szulh: Muzakkarat. (Emlékezések.) 1—4. köt. Beirut 1960.

Bibliográfiák

Леонова В. Сирия и Ливан. (Рекоменд. список литературы.) Воронеж 1957.

North region (Syrian). (Bibliography.) Cairo 1958.

MAROKKÓ

Irodalom

P. M. Аваков: Марокко от протектората к независимости. M. 1961.

Аяш Альбер: Марокко. Итог одной колонизации. Пер. с франц. Предисл. Ж. Дреша. M. 1958.

П. П. Ионов: Действия воздушных сил в Марокко (1925—26 гг.). M. 1935.

П. Китайгородский: Алжир, Марокко, Тунис в борьбе за независимость. M. 1925.

Дм. Лебедев: Республика Риф. Очерки революционно-освободительной борьбы 1921—1931 в Марокко. M.—Л. 1931.

Н. С. Луцкая: Республика Риф. M. 1959.

Семар: Война в Марокко. Пер. под ред. Д. Выгодского, M. 1925.

И. П. Хориков: Опыт тактического исследования боевых действий французских войск и риффов в Марокко в 1925—1926 гг. M. 1935.

Allal al-Faszi: Al-harakat al-isztiklalijja fi-al-Magrib al-Arabi. (A függetlenségi mozgalom az arab nyugaton.) Kairo 1948.

Allal al-Faszi: Nida al-Kahira. (Nemzeti felszabadító mozgalom Észak-Afrika országaiban.) Rabat 1959.

V. Blasco-Ibanez: Alphonse XIII. démasqué. La terreur militariste en Espagne. Paris 1925.

J. Célérier: Le Maroc. 3 éd. Paris 1946.

M. Dzsalal: Al-Isztiamar al-faranszi fi Marakes. (A francia imperializmus Marokkóban.) Kairo 1954.

P. Fontaine: Abd-el-Kerim. Origine de la rébellion nord-africaine. Paris 1958.

Hubert-Jacques: L'aventure riffaine et ses dessous politique. Paris 1927.

J. Ladreit de Lacharriere: Le Rêve d'Abd el Kerim. Paris 1925.

Laure: La victoire franco-espagnole dans le Rif. Paris 1927.

A. Martinot: Les délires de impérialisme et les folies marocaine. Paris 1925.

H. Nimschowski: Phasen und Charakter der marokkanischen Befrieungsbewegung zwischen 1912 und 1939. Leipzig 1958.

R. le Tourneau: Évolution politique de l'Afrique du nord musulmane. 1920—1961. Colin 1962.

J. Vial: Le Maroc héroique. Paris 1938.

Abd el Krim: Memoiren. Mein Krieg gegen Spanien und Frankreich. Dresden 1927.

R. Bonnet-Devilliers: Ce que j'ai vu au Maroc. La guerre du riff. Paris 1926.

C. Damidaux: Combats au Maroc. 1925—1926. Paris 1928.

L. Gabrielli: Abd-el Krim et les événements du Rif (1924—1926). Casablanca 1953.

W. B. Harris: France, Spain and the Rif. London 1927.

G. Legey: Ce que j'ai vu au Maroc. Nancy 1925.

B. Terhorst: With the Riff Kabyles. London 1926.

Bibliográfiák

P. Cenival—Ch. Funck-Brentano et M. Bousser: Bibliographie marocaine 1923—1933. Paris 1933.

A XIV. fejezethez

ETIÓPIA

Абиссиния (Эфиопия). Сб. под ред. Д. А. Ольдерогге. M.—Л. 1936.

Д. Р. Вобликов: Эфиопия в борьбе за сохранение независимости 1860—1960. M. 1961.

Е. В. Таланова: Библиография по Абиссинии. — Советская этнография. 1936. № 1, с. 168—176; 1936, № 2, с. 144—151.

Cibot Jeon Yean: L'Ethiopie et la Société des Nations. Paris 1939.

Ch. Sandford: Ethiopia under Hailé Selassié. London 1946.

A XI. fejezet 5. részéhez és a XXIII. fejezet 3. részéhez

EGYIPTOM

Irodalom

Р. Аль-Баравн и М. Х. Улейш: Экономическое развитие Египта в новое время. Сокр. пер. с арабск. M. 1954.

А. Айру: Феллахи Египта. Пер. с франц. M. 1954.

Л. Н. Ватолина: Современный Египет. М.—Л. 1949.
В. Б. Луцкий: Арабские страны. М. 1947.
Л. А. Фрибман: Положение и борьба рабочего класса Египта в 1931—1938 годах. — Вопросы истории. 1954. № 2, с. 117—128.
Ш. А. Аш-Шафии: Развитие национально-освободительного движения в Египте (1882—1956). Пер. с арабск. М. 1961.
Y. Amine: Independent Egypt. London 1940.
A. Bourgeois: La formation de l'Egypte moderne. Paris 1939.
E. Burns: British imperialism in Egypt. London 1928.
L. R. Christophe: L'Égypte et le régime des capitulations. La conférence de Montreux (Avril—Mai 1937). Paris 1938.
M. Colombe: L'évolution de l'Égypte 1924—1950. Paris 1951.
A. E. Crouchley: The economic development of modern Egypt. London 1938.
El-Gritly: The structure of modern industry in Egypt.—„Egypt contemporaine". Cairo 1948. N 241—242.
A. El Maraghi: La législation du travail en Égypte. Paris 1937.
L'Egypte indépendante. Collection du monde islamique. T. 1. Paris 1938.
Hassan Selim: Twenty years of Agricultural Development in Egypt. Cairo 1940.
Ch. Issawi: Egypt at mind-century.
A. Jouseff: Indèpendent Egypt. London 1940.
E. Klingmüller: Geschichte der Waft Partei im Rahmen der gesamtpolitischen Lage. Berlin 1937.
J. Marlowe: Anglo-Egyptian relations 1800—1953. London 1954.
E. W. P. Newman: Great Britain in Egypt. London 1928.
M. V. Seton-Williams: Britain and the Arab states. A Survey of Anglo-Arab Relations, 1920—1948. London 1948.
A. Soliman: L'industrialisation de l'Egypte. Lyon 1932.
G. Toung: Egypte. London 1939.

Források

Англо-египетский договор, подписанный в Лондоне 26. VIII. 1936 г. — Мировое хозяйство и мировая политика. 1936. № 11, с. 191—199.
Великобритания и Египет. Обмен нотами касательно предложений о статусе англо-египетских взаимоотношений. — Революционный Восток. 1930. № 8, с. 287—295.
Great Britain and Egypt. (1914—1951). Information Department Papers N 19. Royal Inst. of Inter. Affairs.
Reports on Economics and Commercial Conditions on Egypt 1919—1939.

A XXIII. fejezet 7. részéhez

A TRÓPUSI ÉS DÉL-AFRIKA

Irodalom

Sz. V. Datlin: Afrika az imperializmus jármában. Szikra 1952.
W. A. Hunton: Merre tart Afrika? Kossuth Könyvkiadó 1958.
J. Woddis: Afrika. A felkelés gyökerei. Kossuth Könyvkiadó 1962.
Африка южнее Сахары. Вопросы экономики и истории. Отв. ред. И. И. Потехин. М. 1958.
У. Дюбуа: Африка. Очерк по истории Африканского континента и его обитателей. Пер. с англ. М. 1961.
Империалистическая борьба за Африку и освободительное движение народов. Сборник статей. Ред. коллегия: Васильева В. Я. и др. М. 1953.
Africa in world history. London 1959.
African political systems. Ed. by M. Fortes and E. E. Evans-Pritchard. London 1941.
T. R. Batten: Africa past and present. London 1959.
T. Bohner: Africa. Erdteil europäischer Verheissung. Leipzig 1941.
F. M. Bourett: Ghana. The road to independence 1919—1957. London—Oxford 1960.
V. Chazelas: Territoires africains sous mandat de la France. Cameroun et Togo. Paris 1931.
J. Coleman: Nigeria. Background to Nationalism. Berkeley and Los Angeles 1958.
R. Cornevin: Histoire des peuples de l'Afrique Noire. Paris 1960.
M. Crouzet: Histoire générale des civilisations. L'époque contemporaine. Paris 1958.
M. S. Green: The making of the Union of South Africa. A brief history 1487—1939. London (1946).
J. P. Harroy: Afrique, terre qui meurt: la dégradation des sols africains sous l'influence de la colonialisation. Brussels 1944.

T. Hodgkin: Nationalism in colonial Africa. London 1958.
A. H. M. Kirk-Greene: Adamawa. Past and present. An historical approach to the development of a Northern Cameroons province. London—New York—Toronto 1958.
A. Mcphee: The economic revolution in British West Africa. London 1926.
G. P. Nurdock: Africa. Its Peoples and their culture history. New York 1959.
B. Pierre: Madagascar. Contribution à l'histoire de la Nation Malgache. Paris 1958.
J. J. Poquin: Les Relations économiques extérieures des pays d'Afrique Noire de l'Union française. 1925—1955. Paris 1957.
K. Savage: The story of Africa, South of the Sahara. London 1961.
E. A. Walker: A history of Souther Africa. London 1957.
J. Woddis: The Roots of Revolt. London 1960.

Források

Гикару Муга: Страна солнца. (Автобиографическая повесть.) Пер. с англ. М. 1961.
Секу Туре: Независимая Гвинея. Статьи и речи. Пер. с франц. М. 1960.
G. Dayras: Les Relations économiques entre la France et ses colonies. Rapport, présenté par G. Dayras 30 nov. 1934. Paris 1934.
E. Grigg: Kenya's opportunity. Memories, hopes and ideas. London 1955.
Lord Hailey's African survey. Surveyed for the Royal African soc. by lord Harlech, introd. by lord Lugard. New York 1938.
K. Nkrumah: The autobiography of—. Edinburgh—London 1957.

Bibliográfiák. Kézikönyvek

Африка сегодня. Краткий политико-экономический справочник. М. 1962.
Annuaire de entreprises coloniales. Commerce, industrie, agriculture, banques, transports, mines, travaux publics, forêts. Paris 1953.
J. D. Fage: An atlas of African History. London 1958.
J. F. Horrabin: An Atlas of Africa. London 1960.
Perham Margery: Colonial government. Annotated reading list on british colonial government with some general and comparative material upon foreign empires, etc. London 1950.

A XI. fejezet 6. részéhez és a XXVI. fejezethez

A LATIN-AMERIKAI ORSZÁGOK

Irodalom

J. Amado: A reménység lovagja. Életrajzi regény Luis Carlos Prestesről. Budapest 1950.
G. C. Checa: Latin-Amerika harcba indul. Kossuth Könyvkiadó 1961.
В. А. Алексеев: Фашистская угроза Латинской Америке. М. 1942.
М. В. Антясов: Современный панамериканизм. Происхождение и сущность доктрин панамериканской „солидарности". М. 1960.
А. В. Волков: Латинская Америка в борьбе против гитлеризма. М.—Л. 1942.
А. В. Волков: Латинская Америка. М. 1948.
Б. И. Гвоздарев: Организация американских государств. М. 1960.
П. Гонсалес Альберди: Кризис экономики Аргентины. Пер. с испанск. М. 1950.
М. В. Данилевич: Положение и борьба рабочего класса стран Латинской Америки. М. 1953.
Л. И. Зубок: Империалистическая политика США в странах Караибского бассейна 1900—1939. М.—Л. 1948.
Кризис в странах Латинской Америки. Сб. статей под ред. и с предисл. И. Маркова. М. 1932.
Куба. Историко-этнографический очерк. М. 1961.
Латинская Америка в прошлом и настоящем. (Сборник статей по экономике, истории и культуре стран Латинской Америки.) Ред. коллегия: В. В. Вольский, И. Р. Григулевич. Ю. В. Дашкевич, Л. Ю. Слезкин. Вступление В. Корионова. М. 1960.
А. Я. Лурье: Герой бразильского народа. М. 1939.
А. Моура: Иностранный капитал в Бразилии. Пер. с португальск. М. 1961.
Народы Латинской Америки в борьбе против американского империализма. Сборник. Отв. ред. и автор введения М. И. Рубинштейн. М. 1951.

Очерки истории Аргентины. Под ред. В. И. Ермолаева (отв. ред.), Н. М. Лаврова, А. И. Штрахова. М. 1961.

Очерки новой и новейшей истории Мексики. Под ред. М. С. Альперовича и Н. М. Лаврова. М. 1960.

H. F. Artucio: The nazi underground in South America. New York—Toronto 1942.

A. Bastos: Prestes e a revolução social. Rio de Janeiro 1946.

C. Beals: The coming struggle for Latin America. New York 1940.

C. Beals: The crime of Cuba. Philadelphia 1934.

S. F. Bemis: The Latin American policy of the United States. New York 1943.

G. C. Checa: Ensayos latino-americanos.

E. Dickmann: La infiltraction nazi-fascista en la Argentina. Buenos Aires 1939.

A. Garcia Robles: Le panaméricanisme et la politique de bon voisinage. Paris 1938.

R. Goslin and W. T. Stone: America contradicts herself. The Story of our foreign policy. New York 1939.

J. Gunther: Inside Latin America. London 1942.

H. Herring: A history of Latin America from beginning to the present. New York 1956.

G. Ireland: Boundaries, possessions and conflicts in South America. Cambridge 1938.

P. E. James: Latin America. London—Toronto 1942.

Latin America in world affairs 1914—1940. By L. S. Rowe, C. H. Haring, S. Douggan, D. G. Munro. Philadelphia 1941.

W. Manger: Pan-Americanism and the Pan-American Conferences. Washington 1950.

D. G. Munro: The Latin American Republics. A history. New York—London 1942.

J. Normano and Antonello Gerbi: The Japanese in South America. New York 1943.

V. Phelphs: The international economic position of Argentina. Philadelphia 1938.

J. F. Rippy: British investments in Latin America 1822—1949. A case study in the operations of private Entreprise in retarded regions. Minneapolis 1959.

J. F. Rippy: Latin America. A modern history. Ann Arbor, 1958.

L. S. Rowe: Latin America in world affairs. 1914—1940. Philadelphia 1941.

J. Stevenson: The chilean popular front. Philadelphia 1942.

G. H. Stuart: Latin America and the United States. 5th ed. New York 1955.

F. Tannenbaum: Whither Latin America? An introduction to its economic and social problems. New York 1934.

A. B. Thomas: Latin America. A history. New York 1956.

M. Winkler: Investments of United States capital in Latin America. Boston 1929.

Források

Э. *Лафферте:* Жизнь коммуниста. Страницы автобиографии. Пер. с испанск. М. 1961.

As our neighbours see us. Readings in the relations of the United States and Latin America 1820—1940. Stillwater, Okla 1940.

Documentos de Luis Carlos Prestes. Buenos Aires 1947.

Eighth International conference of American States. Lima, Peru. December 9—27, 1938. Report on the Results of the Conference. Washington 1939.

Eighth International Conference of American States. International Conciliation. New York 1939.

Esbozo de Historia del Partido Comunista de la Argentina. Buenos Aires 1947.

C. Hull: Adresses and Statements. In connection with his Trip to South America 1933—1934 to Attend the Seventh International Conference of American States. Washington 1935.

C. Hull: American foreign trade policies. New York 1936.

Inter-American treaties and conventions. Signatures, ratifications and deposits with explanatory notes. 2d ed. Washington 1957.

International American Conference, 7th. Report of the U. S. Delegates to the Seventh Conference. Washington 1934.

International Conciliation. Documents for the Year 1934. New York 1934.

International Conferences of American States. First supplement, 1933—1940. Carneggie Endowment for International Peace. Washington 1940.

Latin America as a source of strategic and other essential material. A Report on Strategic and Production and Trade, with Special Reference to the Latin American Countries and to the United States. Report N 144. Washington 1941.

Texts adopted by the Inter-American Conference for the maintenance of peace. (Buenos Aires, December 1st to 23d, 1936) and transmitted to the League of Nations in accordance with a decision of the Conference. Geneva,

1937. (League of Nations. Official journal. Special supplement N 178.)
The Foreign trade of Latin America since 1913. Washington 1952.

Bibliográfiák. Kézikönyvek

Библиографический указатель периодической и непериодической литературы о странах Латинской Америки. — Революционный Восток. 1932. № 3—4, с. 346—364.
S. A. Bayitch: Latin America. A bibliographical guide to economy, history, law politics, and society. Coral Gables 1961.
Manual of inter-American relations. A systematic classification of the treaties, conventions, resolutions, declarations and recommendations adopted at Inter-American conferences and meetings of consultation. Washington 1953.
German Parra Manuel y Moreno Wigberto Jimenez: Bibliografia indigenista de Mexico y Centroamerica (1850—1950). Mexico 1954.
Latin America, 1935—1949. A selected bibliography. New York 1952.

NEMZETKÖZI MUNKÁSMOZGALOM

A VIII. és XX. fejezethez

Irodalom

И. Бер: Профинтерн в борьбе за массы. М. 1931.
Е. С. Варга: Между VI и VII конгрессами Коминтерна. Экономика и политика. 1928—1934 гг. М. 1935.
Л. И. Зубок: Борьба за единый фронт против фашизма и войны. — Новая и новейшая история. 1959. № 2, с. 132—150.
Ф. Я. Кон: Второй интернационал за работой. М. 1927.
И. Д. Левин: Амстердамский интернационал и опасность войны. М.—Л. 1927.
А. Лозовский: Мировое профессиональное движение до и после войны. 2 доп. изд. М.—Л. 1925.
И. Майский: Профессиональное движение на Западе. Основные типы. 2 доп. изд. Л. 1926.
А. С. Мартынов: Современный II Интернационал. М.—Л. 1928.
Положение рабочего класса в капиталистических странах за 20 лет (1917—1937). Под ред. Л. Геллера и Б. Фогараши. М. 1938.
Г. Смолянский: Стабилизация капитализма и рабочий класс. Положение рабочего класса и профессиональное движение. М.—Л. 1926.
Е. Стасова: Единый фронт женщин против войны и фашизма. М. 1934.
У. Хаяма: Рабочее движение в колониях Востока. М.—Л. 1930.
E. Dolléans: Histoire du mouvement ouvrier. 1871—1936. 3 éd. Paris 1948.
J. Lenz: Die 2 Internationale und Erbe 1889—1929. Hamburg—Berlin 1929.
J. Lenz: The rise and fall of the Second International. New York 1932.
W. Münzenberg: Solidarität. Zehn Jahre Internationale Arbeiterhilfe. 1921—1931. Berlin 1931.

Források

А. Барбюс: Антивоенный конгресс будет мощной демонстрацией. Ваш пример — могучий источник нашей силы. О борьбе против военной опасности и о юбилее. А. М. Горького. Из письма к германскому народу. Избранные произведения. Пер. с франц. Вступит. статья В. Николаева. М. 1952, с. 466—475, 484—488.
М. Горький: Амстердамскому антивоенному конгрессу. Делегатам антивоенного конгресса. Речь, которая не была произнесена. Собр. соч. Т. 26, с. 341—350.
М. Горький: Антивоенному женскому конгрессу в Париже. Антифашистскому конгрессу в Чикаго Собр. соч. Т. 27, с. 355, 361—363.
Коммунистический Интернационал и война. Документы и материалы о борьбе Коминтерна против империалистической войны и в защиту СССР. М.—Л. 1928.
Коммунистический Интернационал перед VII Всемирным конгрессом. (Материалы.) М. 1935.

Коммунистический Интернационал перед шестым Всемирным конгрессом. Обзор деятельности ИККИ и секций Коминтерна между V и VI конгрессами. М.—Л. 1928.

Красный Интернационал Профсоюзов. IV Конгресс. Стенографический отчет. Резолюции и постановления. М. 1928.

Красный Интернационал профессиональных союзов. Исполбюро. Международное профдвижение за 1924—1927 гг. Отчет исполбюро VI конгрессу профинтерна. М. 1928.

А. Лозовский: В наступление на реформизм. Доклад, заключительное слово на VIII съезде и резолюция съезда. М. 1929.

А. Лозовский: Наша тактика в профдвижении. (Доклад на V конгрессе Коминтерна.) М. 1924.

Послевоенный капитализм в освещении Коминтерна. Сборник документов и резолюций конгрессов Исполкома Коминтерна. М. 1932.

Пятнадцать лет Коммунистического Интернационала. Тезисы для докладчиков. М. 1934.

О. Пятницкий: Компартии в борьбе за массы. Речь на XIII пленуме ИККИ 2 декабря 1933 г. М. 1934.

Пятый Всемирный конгресс Коммунистического Интернационала 17 июня — 8 июля 1924. Стенографический отчет. М.—Л. 1925.

V конгресс Коммунистического Интернационала молодежи. Резолюции и постановления. М.—Л. 1929.

Резолюции VII Всемирного конгресса Коммунистического Интернационала. М. 1935.

Ромен Роллан: К Амстердамскому международному конгрессу против войны и фашизма. Собр. соч. Т. 13. Публицистика (1917—1939 гг.). М. 1958, с. 294—296, 297—302, 302—311, 313—316.

VII Всемирный конгресс Коммунистического Интернационала. Коммунистическая партия Англии в борьбе за массы и единый фронт пролетариата. М. 1935.

VII Всемирный конгресс Коммунистического Интернационала. Коммунистическая партия Польши — за антифашистский Народный фронт. М. 1935.

VII Всемирный конгресс Коммунистического Интернационала. Коммунистическая партия Чехословакии в борьбе за единый фронт против войны и фашизма. М. 1935.

Стенографический отчет VI конгресса Коммунистического Интернационала. Вып. 1—6. М.—Л. 1929.

X Пленум ИККИ. Стенографический отчет. Вып. I. М.—Л. 1929.

XI Пленум ИККИ. Стенографический отчет. Вып. I. М.—Л. 1932.

XII Пленум ИККИ. Стенографический отчет. Т. I. М. 1933.

XIII Пленум ИККИ. Стенографический отчет. М. 1934.

VII Congress of the Communist International. Abridged stenographic report of proceedings. Moscow 1939.

Kézikönyvek

10 лет Коминтерна в решениях и цифрах. Справочник по истории Коминтерна. Сост. А. Тивель и М. Хеймо. М.—Л. 1929.

Мировое профессиональное движение. Справочник Профинтерна. Под общ. ред. А. Лозовского. Т. I—VII. М. 1924—1928.

Современный Восток в цифрах и картах. Экономический справочник. Под ред. А. Мельника и др. Изд. 2, переработ. М. 1937.

The Encyclopædia of the labor mouvement. Ed. by H. B. Lees-Smith. Vol. 1—3. London 192-.

NEMZETKÖZI VISZONYOK

A VII., XXV. és XXVII. fejezethez

Irodalom

W. Grosz: Mi sodorta Lengyelországot az 1939 szeptemberi katasztrófába. Szikra 1950.

A. Norden: Így készül a háború. Szikra 1951.

A. I. Poltorak: Münchentől Nürnbergig. Kossuth Könyvkiadó 1963.

М. Батурин: США и Мюнхен (из истории американской внешней политики 1937—1938 гг.). М. 1961.

И. Я. Бедняк: Японская агрессия в Китае и позиция США. (1937—1939). М. 1957.

Б. Бошкович: Малая Антанта. Соц.-эконом.-политический очерк. М.—Л. 1934.

Е. Варга: План Дауэса и мировой кризис 1924 года. Пер. с рукописи. М. 1925.

И. Гаек: Мюнхен. Пер. с чешск. М. 1960.

Л. Карой: Великобритания и Локарно. М. 1961.

А. С. Кодаченко: Англо-американская борьба за рынки сбыта в период мирового экономического кризиса (1929—1933). М. 1959.

Б. И. Марушкин: Американская политика „невмешательства" и японская агрессия в Китае (1937—1939). М. 1957.

В. А. Матвеев: Провал мюнхенской политики (1938—1939 гг.). М. 1955.

Г. Маультон и Л. Позволенко: Военные долги. М.—Л. 1933.

Г. Маультон и К. Мак-Гвайер: Платежеспособность Германии. Репарационный вопрос. Пер. с немецк. М.—Л. 1925.

А. М. Некрич: Политика английского империализма в Европе. (Октябрь 1938 — сентябрь 1939.) М. 1955.

В. Г. Поляков: Англия и мюнхенский сговор. (Март — сентябрь 1938 г.) М. 1960.

В. В. Постников: США и дауэсизация Германии. 1924—1929. М. 1957.

В. М. Турок: Локарно. М. 1949.

В. М. Хвостов и А. М. Некрич: Как возникла вторая мировая война. М. 1959.

Б. Е. Штейн: Буржуазные фальсификаторы истории. М. 1951.

H. C. Allen: Great Britain and the United States. A history of anglo—american relations (1783—1952). London 1954.

L. S. Amery: The German Colonial claim. London 1939.

H. F. Armstrong: When there is no peace. New York 1939.

C. Balbareu: Le pacte de Paris. (Pacte Briand—Kellog sur la mise de la guerre hors la loi.) Paris 1929.

T. A. Bisson: American policy in the Far East. 1931—1940. New York 1940.

B. Celovsky: Das Münchener Abkommen 1938. Stuttgart 1958.

G. Ciano: Die Stellung Italiens zum internationalen Konflikt. Basel 1940.

L. Denny: America conquers Britain. London 1930.

A. H. Furni: The Diplomacy of appeasement: Anglo-French relations and the prelude to world war II 1931—1938. Washington 1960.

M. Gamelin: Servir. Le Prologue du drame (1930—août 1939). Paris 1946.

W. Hadley: Munich: before and after. London 1944.

Die Hintergründe des Münchener Abkommens von 1938. Auswahl von Referaten und Diskussionsbeiträgen der Prager internationalen wissenschaftlichen Konferenz zum 20. Jahrestag der Münchener Ereignisse (25—27. September 1958). Berlin 1959.

H. Königer: Der Weg nach München. Über die Mai und September Krise im Jahre 1938 und ihre Vorgeschichte. Berlin 1958.

W. L. Langer and S. E. Gleason: The Challange to Isolation 1937—1940. New York 1952.

W. L. Mahaney: The Soviet Union, the League of Nations and Disarmament: 1917—1935. Philadelphia 1940.

D. H. Miller: The peace pact of Paris. A Study of the Briand—Kellog treaty. New York—London 1928.

D. P. Myers: Origin and conclusion of the Paris pact. The Renunciation of War as an Instrument of National Policy. Boston 1929.

L. B. Namier: Diplomatic Prelude 1938—1939. London 1948.

L. B. Namier: Europe in Decay. A Study in Disintegration 1936—1940. London 1950.

L. Noel: L'agression allemande contre la Pologne. Paris 1946.

A. Norden: Um die Nation. Beiträge zu Deutschlands Lebensfrage. Berlin 1952.

L. Novak: Chechoslovakia before and after Munich. Toronto 1944.

K. Piwarski: Polityka europejska w okresie polona-czeskim (X. 1938—III. 1939). Warszawa 1960.

A. Rothstein: The Munich conspiracy. London 1958.

J. T. Shotwell: Locarno and the Balkans. A turning point in history. Worcester—New York 1927.

J. T. Shotwell: The pact of Paris with historical commentary by J. T. Shotwell. Text of treaty and related documents. New York 1928.

P. Schmidt: Hitler's interpreter. London 1951.

F. L. Schuman: Europa on the eve. The Crisis of Diplomacy 1933—1939. New York 1939.

F. L. Schuman: Night over Europe. The Diplomacy of Nemesis 1939—1940. New York 1941.

G. Tabouis: Ils l'ont appelée Cassandre. New York 1942.

Германские репарации и доклад комитета экспертов. Соб. документов. М.—Л. 1925.

Договор между Союзом Советских Социалистических Республик и Германией от 12 октября 1925 года. М. 1926.

Документы и материалы кануна второй мировой войны. Из архива Мин-ва иностр. дел Германии. Т. I—II. М. 1948.

Т. I — (1937—1938).

Т. II — (Архив Дирксена 1938—1939).

Локарнские соглашения. Пер. с официального текста. М. 1925.

Локарнская конференция 1925 г. Документы. Ред. коллегия: А. Ф. Добров, И. Н. Земсков и др. М. 1959.

Международная политика в 1928 году. Договоры, декларации и дипломатическая переписка. М. 1929.

Международная политика в 1929 году. Договоры, декларации и дипломатическая переписка. М. 1931.

Международная политика в 1930 году. Договоры, декларации и дипломатическая переписка. М. 1932.

Новые документы из истории Мюнхена. Ред. коллегия: И. Н. Земсков, В. Ф. Клочко и др. М. 1958.

Переговоры военных миссий СССР, Англии и Франции в Москве в августе 1939 г. — Международиая жизнь. 1959. № 2, с. 140—158; № 3, с. 139—158.

План Дауэса. Финансовое восстановление Германии. Доклад комиссии Дауэса. Предисл. и общ. ред. Н. Н. Любимова. М. 1925.

План решения репарационного вопроса. Доклад комиссий экспертов под руководством Дауэса и Мак-Кенна. М. 1925.

План Юнга. Полный текст плана Юнга и статьи Г. Соловья и др. Предисл. и ред. Ф. А. Ротштейна. М. 1930.

План Юнга и Гаагская конференция 1929—1930 гг. Документы и материалы. Ред., перевод и ввод. статья Л. Иванова и А. Ерусалимского. Предисл. Е. Варга. М. — Л. 1931.

Проблемы истории второй мировой войны. Протокол научной сессии секции историков ГДР и СССР, состоявшейся в Лейпциге 25—30 ноября 1957 года. Пер. с немецк. Т. 1—2. Берлин 1958.

Проект конвенции о всеобщем, полном и немедленном разоружении, направленный Председателем делегации СССР на конференции по разоружению генеральному секретарю Лиги наций. М. 1928.

Репарационный вопрос и военные долги. М. 1933.

An Ambassador of Peace. Lord D'Abernon's diary. London 1929—1930.

British White paper. Final report by Henderson N. on the circumstances leading to the Termination of his Mission to Berlin, September 20, 1939. London 1939.

P. Buk: La tragédie tchécoslovaque de Septembre 1938 à mars 1939. Avec documents. Paris 1939.

N. Chamberlain: The Struggle for Peace. London 1939.

W. Churchill: Blood, sweat and tears. New York 1941.

W. Churchill: Step by Step. 1936—1939. New York 1939.

Correspondence respecting Czechoslovakia, September 1938, N 7, Cmd. 5847. London 1938.

H. Dalton: The Fateful years. Memoirs 1931—1945. London 1957.

H. von Dirksen: Moskau, Tokio, London. Erinnerungen und Betrachtungen zu 20 Jahren deutscher Aussenpolitik 1919—1939. Stuttgart 1949.

Z. Fierlinger: Ve službách ČSR. Paměti z druhého zahraničního odboje. Praha 1951.

Further documents respecting Czechoslovakia including the agreement concluded at Munich on September 29, 1938. London 1938.

G. Gafenco: Derniers jours de l'Europe. Un voyage diplomatique en 1939. Paris 1946.

Great Britain. Foreign Office Correspondence. His Majesty's Government in the United Kingdom and the German Government. August 1939. London 1939.

Great Britain Parliament. Cmd. 6101. Agreement between the Government of the United Kingdom and the Polish Government London, August 25, 1939. Poland No 1 (1939).

R. G. Halifax: Speeches on Foreign Policy. London 1940.

N. Henderson: Failure of a mission. Berlin 1937—1939. New York 1940.

Locarno. Amtliche Dokumente und öffentliche Zeugnisse zur Geschichte des Rheinpaktes. Bielefeld—Leipzig 1926.

Ministère des Affaires Ètrangères. Documents diplomatiques 1938—1939. Pièces relatives aus événements et aux négotiations qui ont précédé l'ouverture des hostilités entre l'Allemagne d'une part, la Pologne, la Grande Bretagne et la France d'autre part. Paris 1939.

The British War Blue Book. Documents concerning Ger-

man—Polish relations and the outbreak of hostilities between Great Britain and Germany on September 3, 1939. New York 1939.
The Memoirs of Cordell Hull. V. 1—2. New York 1948.
Notes Exchanged between the United States and other Powers on the subject of a Multilateral Treaty for the Renunciation of war (June 20, 1927—June 23, 1928). Washington 1928.
The Moffat Papers. Selections from the diplomatic Journals of Jay Pierrepont Moffat. 1919—1943. Ed. by Hooker N. Cambridge 1956.
The von Hassel diaries. 1938—1944. New York 1947.

TUDOMÁNY ÉS KULTÚRA

A XXVIII. fejezethez

TECHNIKA ÉS TERMÉSZETTUDOMÁNY

Irodalom

J. D. Bernal: Tudomány és történelem. Gondolat Könyvkiadó 1963.
M. Cornforth: Tudomány az idealizmus ellen. A „tiszta empirizmus" és modern logika bírálata. Szikra 1949.
A. Einstein—L. Infeld: Hogyan lett a fizika nagyhatalom. Budapest 1946.
S. Lilley: A történelem, az ember és a gépek. Szikra 1949.
A technika története. Írta: A. A. Zvorikin, N. I. Oszmova stb. Kossuth Könyvkiadó 1964.
Л. А. Айзенштадт и С. А. Чихачев: Очерки по истории станкостроения СССР. М. 1957.
Л. Д. Белькинд, О. Н. Веселовский, И. Я. Конфедератов, Я. А. Шнейберг: История энергетической техники. 2-е изд., переработ. М. 1960.
С. И. Вавилов: Работы по философии и истории естествознания. Соч. Т. III. М. 1956.
Диалектика в природе. Сборник I. М. 1926.
П. С. Кудрявцев и И. Я. Конфедератов: История физики и техники. М. 1960.
Б. Г. Кузнецов: Эволюция картины мира. М. 1961.
В. И. Кузнецов: Развитие химии металло-органических соединений в СССР. М. 1956.
П. М. Лукьянов: Краткая история химической промышленности в СССР. М. 1959.
Люди русской науки. Очерки о выдающихся деятелях естествознания и техники. Т. I—II. Под ред. И. В. Кузнецова. М. 1961—1962.
Математика в СССР за тридцать лет. 1917—1947. Под ред. В. Г. Куроша и др. М. 1948.
Б. Н. Меншуткин: Химия и пути ее развития. М.—Л. 1937.
В. Ф. Миткевич: Основные физические воззрения. Сборник докладов и статей. Изд. 3-е, доп. М. 1939.
Нильс Бор и развитие физики. Сборник. Пер. с англ. Под ред. В. Паули. М. 1958.
Очерки истории радиотехники. Отв. ред. Б. С. Сотин. М. 1960.
Очерки развития основных физических идей. Отв. ред. А. Т. Григорьян и Л. С. Полак. М. 1959.
К. А. Тимирязев: Естествознание и диалектический материализм. М. 1925.
Л. И. Уварова: Развитие средств передачи механической энергии. М. 1960.
Успехи биологических наук в СССР за 25 лет. 1917—1942. Сборник статей. Отв. ред. Л. А. Орбели. М.—Л. 1945.
В. К. Фредерикс и А. А. Фридман: Основы теории относительности. Л. 1924.
В. И. Чернышев: Из истории развития техники в первые годы советской власти (1917—1927). М. 1962.
С. В. Шухардин: Основы истории техники. Опыт разработки теоретических и методологических проблем. М. 1961.
Эйнштейн и современная физика. Сборник памяти А. Эйнштейна. М. 1956.
П. В. Якобсон: История тепловоза в СССР. М. 1960.
A pictorial history of science and engineering. New York 1957.
R. J. Forbes: Man the maker. A history of technology and engineering. New York 1950.
Grandes découvertes du XXe siècle. Leprince-Ringuet L. éd. Paris 1956.
Histoire de la science. Daumas M. éd. Paris 1957.
R. S. Kirby, S. Withington, A. B. Darling, F. G. Kilgour: Engineering in history. New York—Toronto—London 1956.
S. F. Mason: A history of the sciences. London 1953.

M. Planck: Einführung in die allgemeine Mechanik. 3. Aufl. Leipzig 1921.
Zd. Veselý: Technika našeho století. Praha 1960.
G. Wissmann: Geschichte der Luftfahrt. Berlin 1960.

Bibliográfiák. Kézikönyvek

Биографический словарь деятелей естествознания и техники. Т. I—II. Отв. ред. А. А. Зворыкин. М. 1958—1959.
История естествознания. Литература, опубликованная в СССР (1917—1950 гг.). Вып. I—II. Отв. ред. А. Т. Григорьян, Д. Д. Иванов, Н. А. Фигуровский. М.—Л. 1949—1955.
История техники. Библиографический указатель. (1946—1955 гг.) Вып. 1—5. Под ред. В. В. Данилевского. М.—Л. 1950—1962.
Развитие советской науки за 40 лет. Указатель юбилейной литературы. 1957—1958 гг. Сост. З. В. Гурко и О. В. Стулова. М. 1960.
W. Stein: Kulturfahrplan. Die wichtigsten Daten der Kulturgeschichte von Anbeginn bis Heute. Berlin 1946.

A XXIX. fejezethez

IRODALOM ÉS MŰVÉSZET A SZOVJETUNIÓBAN

Irodalom

Sz. M. Eisenstein: A filmrendezés művészete. Válogatott tanulmányok. Vál., szerk. és bev. Nemeskürty István. Gondolat Könyvkiadó 1963.
A. A. Fagyejev: A proletár irodalom országútján. Vál., bev. Elbert János. Gondolat Könyvkiadó 1962.
N. M. Gorcsakov: Sztanyiszlavszkij rendez. Művelt Nép Könyvkiadó 1953.
M. Gorkij: Irodalmi tanulmányok. Szikra 1950.
A. V. Lunacsarszkij: Irodalmi tanulmányok. Vál. Erdődi József. Gondolat Könyvkiadó 1959.
J. Naumov: Furmanov. Művelt Nép Könyvkiadó 1953.
V. Scserbina: Alekszej Tolsztoj. Művelt Nép Könyvkiadó 1953.
А. В. Алпатов: Алексей Толстой — мастер исторического романа. М. 1958.
Б. Алперс: Театр социальной маски. М.—Л. 1931.
Б. В. Асафьев: Избранные работы о советской музыке. — Избранные труды. Т. V. М. 1957.
А. В. Бакушинский: Н. А. Андреев. 1873—1932. М. 1939.
А. Барамидзе, Ш. Радиани, Б. Жгенти: История грузинской литературы. Краткий очерк. Тбилиси 1958.
А. И. Бассехес: Александр Терентьевич Матвеев. М. 1960.
С. Бирман: Путь актрисы. М. 1959.
Б. А. Бялик: Драматургия М. Горького советской эпохи. М. 1952.
Н. Венгров: Николай Островский. Изд. 2, доп. и испр. М. 1956.
В. Я. Виленкин: Вл. И. Немирович-Данченко. Очерк творчества. М. 1941.
А. Волков: А. М. Горький и литературное движение советской эпохи. М. 1958.
Н. Волков: Мейерхольд. Т. I—II. М.—Л. 1929.
Вопросы киноискусства. Сб. статей и материалов. № 1—5. Отв. ред. Ю. Калашников и С. Фрейлих. М. 1956—1961.
А. К. Воронский: Литературные портреты. Т. 1—2. М. 1928.
О. Т. Ганаланян: Очерки армянской литературы XIX—XX веков. Ереван 1957.
Д. Горбов: Поиски Галатеи. Статьи о литературе. М. 1929.
Горький и вопросы советской литературы. Сборник статей. Л. 1956.
А. Гурвич: Три драматурга. Погодин, Олеша, Киршон. М. 1936.
Л. Д. Данилевич: Д. Шостакович. М. 1958.
Л. Ф. Ершов: Советская сатирическая проза 20-х годов. М.—Л. 1960.
И. В. Жолтовский: Проекты и постройки. Вступит. статья и подбор иллюстраций Г. Д. Ощепкова. М. 1955.
За тесную связь литературы и искусства с жизнью народа. Сборник документов. М. 1958.
К. Зелинский: Литература народов СССР. Статьи. М. 1957.
М. А. Ильин: Веснины. М. 1960.
И. Ильинский: Сам о себе. М. 1961.
Искусство миллионов. Советское кино. 1917—1957. М. 1958.
История русского искусства. Т. XI—XII. Под общ.

ред. И. Э. Грабаря, В. С. Кеменова и В. Н. Лазарева. М. 1957—1961.

История русской советской литературы. Т. I—II. Т. I — отв. ред. А. Г. Дементьев, Т. II — отв. ред. Л. И. Тимофеев и А. Г. Дементьев. М. 1958—1960.

История русской советской музыки. Т. I. 1917—1934. Т. II. 1935—1941. Отв. ред. Д. Б. Кабалевский. М. 1956, 1959.

Р. Кауфман: Д. Моор. М. 1937.

Ю. Келдыш: Русская советская музыка (в серии Музыкальная культура союзных республик. РСФСР. Вып. III). М. 1958.

В. Кирпотин: Проза, драматургия и театр. Статьи. М. 1935.

В. А. Ковалев: Романы Леонида Леонова. М.—Л. 1954.

Ю. Колпинский: Иван Дмитриевич Шадр. 1887—1941. М. 1954.

Н. А. Лебедев: Очерк истории кино СССР. Т. I. Немое кино. М. 1947.

И. Лежнев: Путь Шолохова. Творческая биография. М. 1958.

Летопись жизни и творчества. А. М. Горького. Вып 1—4. 1958—1960.

П. А. Марков: Театральные портреты. М.—Л. 1939.

И. Л. Маца: Дейнека. М. 1959.

В. В. Маяковский: Театр и кино. Т. II. М. 1954.

А. Михайлов: Михаил Васильевич Нестеров. Жизнь и творчество. М. 1958.

Музыкальная культура союзных республик [серия брошюр]. Общ. ред. В. С. Виноградова. М. 1955—1959.

Е. Наумов: Сергей Есенин. Жизнь и творчество. Л. 1960.

И. Нестьев: Прокофьев. М. 1957.

И. М. Нусинов: Избранные работы по русской и западной литературе. М. 1959.

В. Озеров: Александр Фадеев. Творческий путь. М. 1960.

Очерк истории белорусской советской литературы. Ред. коллегия: В. В. Борисенко и др. М. 1954.

Очерк истории украинской советской литературы. Ред. коллегия: А. И. Белецкий и др. М. 1954.

Очерки истории русского советского драматического театра. Т. I (1917—1934). Т. II (1935—1945). Под ред. Н. Г. Зографа. М. 1954, 1960.

Очерки истории советского кино. Под ред. Ю. С. Калашникова, Н. А. Лебедева, Л. Л. Погожевой, Р. Н. Юренева. Т. I (1917—1934). Т. II (1935—1945). М. 1956, 1959.

Очерки советского музыкального творчества. Т. I. Ред. коллегия: Б. В. Асафьев и др. М.—Л. 1947.

З. Паперный: О мастерстве Маяковского. Изд. 2. доп. М. 1957.

В. Пашенная: Искусство актрисы. М. 1954.

В. Перцов: Маяковский. Жизнь и творчество. Т. I—II. М. 1957—1958.

Петр Петрович Кончаловский. Текст В. А. Никольского. М. 1936.

С. М. Петров: Советский исторический роман. М. 1958.

В. Полонский: Русский революционный плакат. М. 1922.

Проблемы социалистического реализма. Сб. 1 и 2. М. 1959, 1960.

В. Пудовкин: Избранные статьи. Предисл. А. Грошева. М. 1955.

С. Разумовская: С. В. Герасимов. М. 1936.

К. Рудницкий: Портреты драматургов. М. 1961.

А. Селивановский: В литературных боях. Избранные статьи и исследования. 1927—1936. М. 1959.

А. А. Сидоров: Русская графика за годы революции. 1917—1922. М. 1923.

Г. Скороходов: Михаил Кольцов. Критико-биографический очерк. М. 1959.

И. С. Смирнов: Из истории строительства социалистической культуры в первый период советской власти (октября 1917 г. — лето 1918 г.). Изд. 2-е. М. 1952.

Советская архитектура 1917—1957. Ред. коллегия: А. В. Власов (отв. ред.) и др. М. 1957.

Советская музыка. Теоретические и критические статьи. Отв. ред. В. Кухарский. М. 1954.

Советская опера. Сборник критических статей. Л.—М. 1953.

Советские писатели. Автобиографии в двух томах. Т. I—II. Сост. Б. Я. Брайнина и Е. Ф. Никитина. М. 1959.

Советское искусство 1917—1957. Живопись. Скульптура. Графика. Общ. ред. Н. И. Соколовой. М. 1957.

А. Сохор: Русская советская песня. Л. 1959.

Таджикская советская литература. (Сб. статей.) 1954.

В. Тимофеев и *М. Ширяева:* Николай Островский. Критико-биографический очерк. М. 1957.
В. А. Фаворский: [Избранные произведения]. М. 1961.
А. Фадеев: За тридцать лет. Избранные статьи, речи и письма о литературе и искусстве. Изд. 2. М. 1959.
А. Федоров-Давыдов: Советский пейзаж. М. 1958.
С. Фрейлих: Искусство кинорежиссера. Творчество народного артиста СССР. С. А. Герасимова. М. 1954.
В. М. Фриче: Заметки о современной литературе. М.—Л. 1928.
Ю. Д. Халаминский: А. Шмаринов. М. 1959.
Р. Я. Хигер: Пути архитектурной мысли. 1917—1932. М. 1933.
А. Д. Чегодаев: Книжная и станковая графика за 15 лет. М. 1933.
А. Чегодаев: Пути развития русской советской книжной графики. М. 1955.
Н. К. Черкасов: Записки советского актера. М. 1953.
М. Щеглов: Литературно-критические статьи. М. 1958.
Я. Эльсберг: О бесспорном и спорном. Новаторство социалистического реализма и классическое наследство. М. 1959.
С. М. Эйзенштейн: Избранные статьи. М. 1956.
Р. Юренев: Александр Довженко. М. 1959.
С. Юткевич: Контрапункт режиссера. М. 1960.
А. Яблочкина: 75 лет в театре. М. 1960.
Яков Протазанов. О творческом пути режиссера. Сост. сб. М. Н. Алейников. Изд. 2-е. М. 1957.

Források

V. Nyemirovics-Dancsenko: Az igazság színháza. Budapest 1962.
Sz. Sz. Prokofjev: Önéletrajzi írások. Zeneműkiadó 1962.
K. Sz. Sztanyiszlavszkij: Életem. Budapest 1941.
K. Sz. Sztanyiszlavszkij: A színész munkája. 1—2. köt. Budapest 1950—1951.
Е. Вахтангов: Материалы и статьи. М. 1959.
Н. М. Горчаков: Режиссерские уроки Вахтангова М. 1957.
И. О. Дунаевский: Выступления, статьи, письма, воспоминания. М. 1961.
Из истории кино. Материалы и документы. Отв. ред. С. С. Гинзбург. № 1—3. М. 1958—1960.
А. В. Луначарский: Статьи об искусстве. М.—Л. 1941.
Мухина: Литературно-критическое и художественное наследие. Т. I—III, М. 1960.
Н. Я. Мясковский: Статьи, письма, воспоминания. Т. I—II. М. 1959, 1960.
Вл. И. Немирович-Данченко: Театральное наследие Т. I. Статьи. Речи. Беседы. Письма. М. 1952.
О литературе. Сб. документов. Сост. М. В. Колядич. М. 1960.
И. Н. Павлов: Моя жизнь и встречи. М. 1949.
Советское искусство за 15 лет. Материалы и документация. Под ред. И. Маца. М.—Л. 1933.

Bibliográfiák. Kézikönyvek

И. В. Владиславлев: Литература великого десятилетия (1917—1927). Художественная литература. Критика. История литературы. Литературная теория и методология. Т. I. М.—Л. 1928.
Советские художественные фильмы. Аннотированный каталог. Т. I. Немые фильмы (1918—1935). Т. II. Звуковые фильмы (1930—1957). Т. III. Приложение. М. 1961.

A XXX. fejezethez

IRODALOM ÉS MŰVÉSZET A TŐKÉS VILÁGBAN

Irodalom

B. Brecht: A színházról. Budapest 1960.
Lukács György: Thomas Mann. Budapest 1948.
G. Sadoul: A filmművészet története. Gondolat Könyvkiadó 1959.
Г. А. Авенариус: Чарльз Спенсер Чаплин. М. 1960.
В. Адмони и *Т. Сильман:* Томас Манн. Очерк творчества. Л. 1960.
Л. О. Алькаева: Очерки по истории турецкой литературы. 1908—1939 гг. М. 1959.
А. Альшванг: Экспрессионизм в музыке. — Советская музыка. 1959. № 1.
Л. Г. Андреев: Французская литература. 1917—1956. М. 1959.
В. М. Борисов: Современная египетская проза. М. 1961.
А. Е. Глускина и *В. В. Логунова:* Очерки истории

современной японской демократической литературы. М.—Л. 1955.

М. Друскин: Ганс Эйслер и рабочее музыкальное движение в Германии. М. 1934.

Н. Дьяконова: Джон Голсуорси. 1867—1933. Л.—М. 1960.

А. Исбах: Луи Арагон. Жизнь и творчество. М. 1962.

История английской литературы. Т. 3. Ред. коллегия: И. И. Анисимов и др. М. 1958.

История современной японской литературы. Пер. с японск. М. 1961.

Т. Кешелава: Художественная проза Садека Хедаята. Тбилиси 1958.

В. Конен: Пути американской музыки. М. 1961.

А. Кукаркин: Чарли Чаплин. М. 1960.

В. В. Логунова: Жизнь и творчество Юрико Миямото. М. 1957.

Мазереель. Сборник статей о творчестве. М. 1959.

С. Маркова: Поэтическое творчество Го Мо-жо. М. 1961.

Матисс. Сборник статей о творчестве. Под ред. и с предисл. А. Владимирского. М. 1958.

Мексиканский реалистический роман XX века. Отв. ред. В. Н. Кутейщикова. М. 1960.

Т. Мотылева: Творчество Ромена Роллана. М. 1959.

Мухи ад-Дин Сабир: Суданская литература сегодня. — Современная арабская литература. Сб. статей. Пер. с арабск. М. 1960, с. 101—105.

В. Б. Оболевич: История польской литературы. Л. 1960.

Л. Осповат: Пабло Неруда. Очерк творчества. М. 1960.

В. Петров: Лу Синь. Очерк жизни и творчества. М. 1960.

Пикассо. Сборник статей о творчестве. М. 1957.

Рабиндранат Тагор. К столетию со дня рождения. 1861—1961. Сб. статей. Отв. ред. Н. М. Гольдберг и др. М. 1961.

Рабиндранат Тагор — друг Советского Союза. (Сто лет со дня рождения. 1861—1961.) Сборник документов и материалов. Отв. ред. и авт. предисл. В. А. Вдовин и Л. С. Гамаюнов. М. 1961.

В. Раздольская: Колльвиц. М. 1960.

Рокуэлл Кент. Живопись. Графика (Автор текста А. Д. Чегодаев). М. 1962.

А. Г. Ромм: Современная скульптура Запада. М. 1937.

Н. Рыкова: Современная французская литература. Л. 1939.

Современное изобразительное искусство капиталистических стран. Ред.-сост. В. М. Прокофьев. М. 1961.

П. И. Соллертинский: Арнольд Шенберг. Л. 1934

В. Ф. Сорокин: Творческий путь Мао Дуня. М. 1962.

Н. Т. Федоренко: Китайская литература. Очерки по истории китайской литературы. М. 1956.

Р. Фиш: Сабахаттин Али. Критико-биографический очерк. М. 1959.

Французское киноискусство. Сб. статей. Отв. ред. С. И. Юткевич. М. 1960.

К. Чайкин: Краткий очерк новейшей персидской литературы. М. 1928.

А. Д. Чегодаев: Искусство Соединенных Штатов Америки от войны за независимость до наших дней. М. 1960.

А. Шеринг: Экспрессионизм в музыке. — Экспрессионизм. Сб. статей Пгр.—М. 1923.

Шесть. Сборник статей. И. Глебова и др. Л. 1926.

Г. Шнеерсон: Музыка Франции. М. 1958.

Г. Шнеерсон: Музыкальная культура Китая. М. 1952.

П. Пондев: Елин Пелин. Литературен очерк. София 1959.

П. Русев: История на българската литература от Смирненски до наши дни. Лекции. София 1957.

Z. Ančik: O životě Jaroslava Haška. Praha 1953.

R. Arcos: Romain Rolland. Paris 1950.

J. Bab: Das Theater der Gegenwart. Leipzig 1928.

C. Baker: Hemingway. Princeton 1956.

M. Balcon a. o. Twenty Years of British Film, 1925—1945. London 1947.

M. Bardèche et R. Brasillach: Histoire du Cinéma. T. 1—2. Paris 1953—1954.

A. Bauer: Thomas Mann und die Krise der bürgerlichen Kultur. Berlin 1946.

E. Bentley: Bernard Shaw 1856—1950. Amended ed. Norfolk 1957.

W. A. Berendsohn: Die Humanistische Front. Einführung in die deutsche Emigranten-Literatur. Erster Teil. Von 1933 bis zum Kriegsausbruch 1939. Zürich 1946.

J. Bithel: Modern German literature 1880—1950. London 1959.

A. Bombaci: Storia della letteratura turca. Dall'antico impero di Mongolia all' odierna Turchia. Milano 1956.

C. Boselli e C. Vian: Storia della letteratura spagnola Dalle

origini ad oggi 2-da ristampa della 4-ta ed. riv. ampliata e aggiorn. Firenze 1955.
H. Brandenburg: Das neue Theater. Leipzig 1926.
J. Cassou: Panorama des arts plastiques contemporains. Paris 1960.
H. Clouard: Histoire de la littérature française du symbolism a nos jours. II. De 1915 à 1940. Paris 1949.
P. Collaer: La musique moderne. 1905—1955. Paris—Bruxelles 1955.
A. S. Collins: English literature of the twentieth century. (4-th ed). London 1960.
A. Cronia: Storia della letteratura serbo-croata. Milano 1956.
Csungkuo hszientaj venhszüe lunven hszüancsi (1914—1942). Kajfeng Sifanhsziuhszüan jüven hszi hszientaj venhszüe csiaojen si pien. Cengkuolou, Henan zsenmin csupansö 1954. (A mai kínai irodalom.)
G. Diehl: Henri Matisse. Paris 1954.
B. Dorival: Les peintres du vingtième siècle. I—II. Paris 1957.
R. Dumesnil: La musique contemporaine en France. Vol. I—II. 2-me éd. Paris 1949.
Egajed ve efkar der bar-e Szadeg Hedajat pesz ez merg. 2. kiad. (Szadek Hedajat élete és munkássága.) Teheran 1954 (1333).
F. Elgar und R. Maillard: Picasso. München—Zürich 1956.
F. P. Ellison: Brasil's new novel. Four northeastern masters: J. José Lins do Rego, Jorge Amado, Graciliano Ramos, Rachel de Queiros. Berkeley—Los Angeles 1954.
R. Escholier: Matisse. Ce vivant. Paris 1956.
P. Fechter: Ernst Barlach. Cütersloh 1957.
W. Feldman: Współczesna literatura polska. Wydanie ósme. Okresem 1919—1930 uzupełnił Stefan Kołaczkowski. Kraków 1930.
L. Ferrante: Pirandello. Firenze 1958.
H. Frère: Conversations de Maillol. Genève 1956.
A. Gargiulo: Letteratura italiana del novocento. Nuova ed. ampliata. Firenze 1958.
J. Gassner: Form and Idea in Modern Theatre. New York 1956.
R. Genaille: La peinture contemporaine. Paris 1955.
S. Giedion: Walter Gropius. Work and Teamwork. London 1954.
R. Griffith: The World of Robert Flaherty. New York 1953.
Grierson on Documentary. Ed. F. Hardy. New York 1947.
L. Jacobs: The rise of the American Film. New York 1939.
Jamada Szejdzaburo: Puroretaria bungaku fu: doki. Bungaku undo: no hito to omoide. (Jegyzetek a japán proletárirodalomról.) Tokio 1954.
P. Jouguelet: Aldous Huxley. Paris 1948.
F. Jourdain: Albert Marquet. Paris 1959.
I. Klíma: Karel Čapek. Praha 1962.
A. Knight: The Livelist Art. A Panoramic History of the Movies. New York 1957.
E. Korzeniewska: O Marii Dąbrowskiej i inne szkice. Wrocław 1956.
S. Kracauer: Von Caligari bis Hitler. Ein Beitrag zur Geschichte des deutschen Films. Hamburg 1958.
A. Kuhn: Aristide Maillol. Leipzig 1925.
R. Lalou: Le Théâtre en France depuis 1900. Paris 1961.
G. Lanson: Histoire de la littérature française. Paris 1952.
O. W. Larkin: Art and life in America. Revised and enlarged edition. New York 1960.
G. Lemaitre: From cubism to surrealism in French literature. Cambridge 1945.
F. Lion: Thomas Mann. Leben und Werk. Zürich 1947.
Liu Sou-szung: Csungkuo hszin venhszüe si csu csao. 1—2. köt. (Az új kínai irodalom története.) Peking 1956.
G. Lopez Morillas: Intelectuales y espirituales. Unamuno, Machado, Otrega, Lorca, Marias. Madrid 1961.
C. E. Magny: Histoire du roman français depuis 1918. Vol. 1. Paris 1950.
R. Manvell: The film and the public. Harmondsworth/Middlessex 1955.
J. L. Martinez: Literatura mexicana. Siglo XX. 1910—1949. Primera parte. Mexico 1949.
B. S. Myers: The German Expressionists. New York 1957.
M. Nadeau: Histoire du surréalisme. Paris 1954.
N. Nicholson: H. G. Wells. London 1950.
R. Peacock: Poet in the Theatre. London 1946.
H. Perruchot: Le Corbusier. Paris 1958.
Rabindranath Tagore 1861—1961. A centenary volume. New Delhi 1961.
M. Ragon: Le livre de l'architecture moderne. Paris 1958.
J. Rewald: Maillol. Paris 1939.
R. Rosenthal and H. Z. Ratzka: The story of modern applied art. New York 1948.
P. Rotha and R. Griffith: The Film till Now. A Survey of World Cinema. London 1949.
L. Schalit: John Galsworthy. London 1929.
R. H. W. Shepherd: Bantu literature and life. 1955.
J. L. Schonberg: Federico García Lorca. L'Homme — L'Oeuvre. Paris 1956.

H. F. Secker: Diego Rivera. Dresden 1957.

R. Silva Castro: Historia critica de la novela chilena (1843—1956). Madrid 1960.

P. H. Simon: Histoire de la littérature francaise au XX-e siècle. 1900—1950. Vol. 1—2. 2-me éd. Paris 1957.

N. Slonimsky: Music of Latin America. New York 1946.

W. Thorp: American writing in the twentieth century. Cambridge 1960.

J. Toeplitz: Historia sztuki filmowei. T. 2. (1918—1928). T. 3. (1928—1933). Warszawa 1956—1959.

Vang Jao: Csungkuo hszin venhszüe sikao. (Az új kínai irodalom története.) 1—2. köt. Sanghai 1953.

F. Vasquez Ocaña: Garcia Lorca. Vida, cántico y muerte. México 1957.

A. C. Ward: Twentieth—century literature. 1901—1950. London 1956.

F. C. Weiskopf: Unter fremden Himmeln. Ein Abriss der deutschen Literatur in Exil. 1933—1947. Berlin 1948.

M. Wekwerth: Theater in veränderung. Berlin 1960.

F. Wolf: Aufsätze über Theater. Berlin 1957.

A. Whittick: European architecture in the twentieth century. Vol. I, II. London 1950—1953.

F. L. Wright: The future of architecture. New York 1953.

C. Zervos: Pablo Picasso. Oeuvres de 1917 à 1939. Vols. 3—5, 7—9. Paris 1949—1958.

B. Zevi: Storia dell'architettura moderna. 2-da ed. Torino 1953.

Bibliográfiák. Kézikönyvek

Dictionnaire de la peinture moderne. Paris 1954.

Dictionnaire de la sculpture moderne. Paris 1960.

J. Jahn and J. Ramsaran: Apporoaches to african literature. Ibadan 1959.

R. Jeanne et Ch. Ford: Histoire Encyclopedique du Cinéma. T. 1—4. Paris 1947—1958.

F. B. Millett: Contemporary American authors. A critical survey and 219 bio-bibliographies. New York 1944.

F. B. Millett: Contemporary british literature. A critical survey and 232 author-bibliographies. 3-d rev. and enlarged ed. London 1935.

J. Nathan: Encyclopédie de la littérature française. Paris 1952.

Twentieth century authors. A biographical dictionary of modern literature. Ed. by S. J. Kunitz and H. Haycraft. New York 1942.

NÉVMUTATÓ

Aaltonen, Wäinö (szül. 1894) — 611
Abbasz, Ferhat (szül. 1899) — 445
Abd al-Iljah (1913—1958) — 443
Abd el-Krim (Mohamed Ibn Abd al-Krim al Hattabi; szül. 1880—1882 körül) — 135
Abd el-Kader — 597
Abeba, Aregai (megh. 1960) — 314
Abrikoszov, Alekszej Ivanovics (1875—1955) — 40
Adams, Walter Sidney (1876—1956) — 521
Adenauer, Konrad (szül. 1876) — 137
Adhikari — 246
Adler, Friedrich (1879—1960) — 77, 398
Ady Endre (1877—1919) — 585
Afeverk, Gebre Ijeszusz — 597
Afinogenov, Alekszandr Nyikolajevics (1904—1941) — 540, 545, 550—551
Aga-khán, III. (1877—1957) — 246
Agapov, Borisz Nyikolajevics (szül. 1899) — 541
Aguirre Cerda, Pedro (1879—1941) — 321, 456
Ahmatova, Anna Andrejevna (1904—1941) — 531
Aidit, Dipa Nusantara (1923—1965) — 436
Aizawa (szül. 1888) — 408—409
Ajni, Szadriddin (1878—1954) — 546
Akimov, Nyikolaj Pavlovics (szül. 1901) — 550
Akrofi — 597
Akua — 597
Akutagawa, Ryunosuke (1892—1927) — 592
Alabjan, Karo Szemjonovics (szül. 1897) — 567
Alba — 199
Alcalá Zamora, Niceto (1877—1949) — 198—199
Aldington, Richard (1892—1962) — 571, 576—577
Alejnyikov, Pjotr Martinovics (szül. 1914) — 560
Alekszandrov, Alekszandr Vasziljevics (1883—1946) — 561—562
Alekszandrov, Borisz Alekszandrovics (szül. 1905) — 563
Alekszandrov, Grigorij Vasziljevics (szül. 1903) — 556, 560, 605
Alekszandrov, Ivan Gavrilovics (1875—1936) — 40, 44
Alekszandrov, Pavel Szergejevics (szül. 1896) — 519
Alekszandrovszkij, Vaszilij Dmitrijevics (1897—1938) — 529
Alekszejeva, Jelizaveta, Georgijevna (szül. 1901) — 550
Alessandri, Arturo (1868—1950) — 262, 454—455
Alfonz, XIII., Bourbon (1886—1941) — 199
Alisjahbana, Sutan Takdir (szül. 1916) — 594
Allende Saron, Pedro Humberto (szül. 1885) — 608
Alphand, Charles (szül. 1879) — 496
Altman, Natan Iszajevics (szül. 1889) — 565
Alvarez, Lino — 458
Amado, Jorge (szül. 1912) — 589
Amery, Leopold Stannet (1873—1955) — 131, 352
Amin, Lamudi — 444
Amoretti, Giovanni Vittorio (szül. 1892) — 66
Andersen-Nexö, Martin (1869—1954) — 394
Anderson, Marian (szül. 1902) — 608
Anderson, Sherwood (1876—1941) — 577
André, Edgar (1894—1934) — 294
Andrejev, A. N. — 549
Andrejev, Borisz Fjodorovics (szül. 1915) — 560
Andrejev, Leonyid Nyikolajevics (1871—1919) — 534
Andrejev, Nyikolaj Andrejevics (1873—1932) — 565—566
Andrić, Ivo (szül. 1892) — 584

Angelina, Praszkovja Nyikityicsna (1913—1959) — 480
Annyenkov, Jurij Pavlovics (szül. 1889) — 547, 565
Antikainen, Toivo (1898—1941) — 378
Antokolszkij, Pavel Grigorjevics (szül. 1896) — 531
Appia — 448
Apszit, Alekszandr Pavlovics (1880—1944) — 564
Aragon, Louis (szül. 1897) — 570, 574, 608
Araki, Sadao (szül. 1877) — 175
Arbuzov, Alekszej Nyikolajevics (szül. 1908) — 545, 553
Argüedas, Alcides (1879—1946) — 589
Arhangelszkij, Alekszandr Grigorjevics (1889—1938) — 542
Arhipov, Abram Jefimovics (1862—1930) — 565
Arishima, Takeo (1878—1923) — 592
Arita, Hachiro (szül. 1884) — 493
Armengaud, R. — 509
Arp, Hans — 609
Ashcroft, Peggy (szül. 1907) — 600
Ashka, Upendranath (szül. 1910) — 593
Astor, Nancy (szül. 1879) — 349
Aszanga — 597
Aszafjev, Borisz Vlagyimirovics (1884—1949) — 560, 563
Aszejev, Nyikolaj Nyikolajevics (szül. 1889) — 528, 531, 544
Asztangov, Mihail Fjodorovics (Ruzsnyikov; szül. 1900) — 551
Atatürk, Musztafa Kemal (1881—1938) — 418, 424—425
Atras, Szultan (szül. 1892) — 128, 131—132
Auezov, Muhtar Amorhanovics (1897—1961) — 546
Auric, Georges (szül. 1899) — 606
Averescu, Alexandru (1863—1938) — 92—93
Avkszentyjev, Nyikolaj Dmitrievics (1878—1943) — 61
Azaña y Díez, Manuel (1880—1940) — 198, 318, 320, 328
Aznar Cabañas, Juan Batista (1860—1933) — 199
Azuela, Mariano (1873—1952) — 588—589

Baavari, Uvaisz ibn al — 597
Babanova, Marija Ivanovna (szül. 1900) — 551, 553—554
Babel, Iszaak Emmanuilovics (1894—1941) — 535—537, 540
Babits Mihály (1883—1941) — 585—586
Babocskin, Borisz Andrejevics (szül. 1904) — 559
Badoglio, Pietro (1871—1956) — 306, 313
Bagdas, Haled (szül. 1912) — 440
Bagrickij, Éduard Georgijevics (1895—1934) — 531, 544
Bah, Alekszej Nyikolajevics (1857—1946) — 40, 44
Bahmetyjev, Vlagyimir Matvejevics (szül. 1885) — 529
Bahmutszkij, Alekszej Ivanovics (1893—1939) — 513
Bahtyerev, Igor Vlagyimirovics (szül. 1909) — 554
Baird, John L. (1888—1946) — 515
Bajdakov, Georgij Filippovics (szül. 1907) — 515
Bakari, Diallo — 597
Balázs Béla (1884—1949) — 586
Baldwin, Stanley (1867—1947) — 53, 347—348
Balzac, Honoré de (1799—1850) — 542, 559, 572—573
Bandrowska-Turska, Ewa (szül. 1899) — 608
Barber, Samuel (szül. 1910) — 608
Barbusse, Henri (1873—1935) — 124, 394—395, 397, 571, 573—574
Bargyin, Ivan Pavlovics (szül. 1883) — 44
Barhin, Grigorij Boriszovics (szül. 1880) — 566
Barnet, Borisz Vasziljevics (szül. 1904) — 558
Barrymore, John — 601
Barszova, Valerija Vlagyimirovna (Vlagyimirova; szül. 1892) — 561
Barthou, Louis (1862—1934) — 287—288
Bartók Béla (1881—1945) — 607
Barton, Otis — 525
Bassermann, Albert (1867—1952) — 599
Batalov, Nyikolaj Petrovics (1899—1937) — 550, 558
Bat'a, Tomáš (1876—1932) — 82
Batista-y-Zaldivar, Fulgencio (szül. 1901) — 263—264, 457—458
Baty, Gaston (1885—1953) — 599—600
Baudouin, Jean (szül. 1893) — 496
Bauman, Nyikolaj Ernyesztovics (1873—1905) — 534
Bauer, Otto (1882—1938) — 16, 17
Bawden, F. C. — 523
Bayar, Mahmud Celal (szül. 1883) — 424
Bazsan, Mikola (Nyikolaj Platonovics; szül. 1904) — 545
Bazsov, Pavel Petrovics (1879—1950) — 543
Becher, Johannes Robert (1891—1958) — 570, 581
Beck, Jozef (1894—1944) — 362, 364
Beck, Ludwig (1880—1944) — 467
Bedford, John — 347
Beebe, William (szül. 1877) — 525
Behar, Maliku's-su ara (1886—1951) — 595
Beimler, Hans (1895—1936) — 326
Bek-Nazarov, Amo Ivanovics (szül. 1892) — 557
Belij, Andrej (Bugajev, Borisz Nyikolajevics; 1880—1934) — 531, 535—536
Belij, Viktor Aronovics (szül. 1904) — 562
Beljakov, Alekszandr Vasziljevics (szül. 1897) — 515

Benavides, Manuel Dominguez (1895—1947) — 587
Ben-Badisz, Abd al-Hamid (1890—1940) — 444, 597
Beneš, Eduard (1884—1948) — 84, 360—361, 470, 475—476, 497
Benton, Thomas (szül. 1889) — 610
Benua, Alekszandr Nyikolajevics (1870—1960) — 565
Beran, Rudolf (szül. 1887) — 497
Berenguer, Damaso (1873—1953) — 198—199
Berg, Alban (1885—1935) — 606
Bergius, Friedrich (1884—1949) — 512
Bernal, John D. (szül. 1901) — 527
Bernhardt, Sarah (1844—1923) — 602
Bernstejn, Szergej Natanovics (szül. 1880) — 519
Besteiro, Julian (1870—1940) — 334—335
Bethlen István gróf (1874—1947) — 80—81, 204, 357
Betti, Ugo (1892—1953) — 626
Biebl, Konstantin (1898—1951) — 583
Bill-Belocerkovszkij, Vlagyimir Naumovics (szül. 1885) — 539, 549
Billoux, François (szül. 1903) — 326
Birkhoff, George David (1884—1944) — 519
Birman, Szerafima Germanovna (szül. 1890) — 554
Bjerknes, Vilhelm (1862—1951) — 524
Blackett, Patrick Maynard Stuart (szül. 1897) — 527
Blagoev, Dimităr (1856—1924) — 95
Blantyer, Matvej Iszaakovics (szül. 1903) — 562—563, 608
Blasco Ibáñez, Vicente (1867—1928) — 587
Blas Roca (Calderio, Francisco Vilfredo; szül. 1908) — 459
Bljuher, Vaszilij Konsztantyinovics (1889—1938) — 101, 233, 488
Bloch, Jean-Richard (1884—1947) — 574, 608
Blok, Alekszandr Alekszandrovics (1880—1921) — 528, 531—532, 534—535, 565
Blomberg, Werner (1878—1946) — 298, 300, 467
Blum, Léon (1872—1950) — 16, 58, 322, 339—342, 440, 444, 450, 605
Bogdanov, Alekszandr Alekszandrovics (Malinovszkij; 1873—1928) — 529
Bogoljubov, Nyikolaj Nyikolajevics (1870—1951) — 559
Boguszewska, Helena (szül. 1886) — 583
Bohr, Niels (1885—1962) — 516, 526
Bonnard, Pierre (1867—1947) — 611
Bonnet, Georges Étienne (szül. 1889) — 342
Bordiga, Amadeo (szül. 1889) — 66, 197
Borel, Émile (1871—1956) — 519
Borin, Konsztantyin Alekszandrovics (szül. 1908) — 276
Borisz, III., Koburg (1894—1943) — 365—366
Borogyin, Mihail Markovics (szül. 1884) — 101
Bosch, Carl (1874—1940) — 512
Bose, Subhas Chandra (1897—1945) — 120
Botev, Hriszto (1849—1876) — 366
Bourbaki, Nicolas (kollektív fedőnév) — 519
Bourdelle, Émile Antoine (1861—1929) — 611
Böcklin, Arnold (1827—1901) — 610
Brătianu-család — 91, 93
Brătianu, Ionel (1864—1927) — 93
Brătianu, Vintila (1867—1930) — 93
Brauchitsch, Walther (1881—1948) — 467
Braun, Otto (1872—1955) — 182
Brecht, Bertolt (1898—1956) — 186, 540, 570, 581—582, 599
Bredel, Willi (szül. 1901) — 581
Breker, Arno (szül. 1900) — 610
Breton, André (szül. 1896) — 609
Briand, Aristide (1862—1932) — 59—60, 143—145, 177—178
Brjuszov, Valerij Jakovlevics (1873—1924) — 528, 531
Brodati, Lev Grigorjevics (1889—1954) — 565
Brodszkij, Iszaak Izrailjevics (1884—1939) — 565
Broglie, Louis de (szül. 1892) — 516—517
Bromley — 283
Broniewski, Władysław (szül. 1897) — 583
Brovka, Petrusz (Pjotr Usztyinovics; szül. 1905) — 545
Brown, Jordan (megh. 1937) — 326
Bru, Federico Laredo — 458
Brüning, Heinrich (szül. 1885) — 179—180, 182—183
Bubnov, Andrej Szergejevics (1883—1940) — 488
Bucsma, Amvroszij Makszimilianovics (1891—1957) — 554, 557
Buharin, Nyikolaj Ivanovics (1888—1938) — 42, 214
Bulgakov, Mihail Afanaszjevics (1891—1940) — 535, 537, 539—540, 550
Bullit, William Christian (szül. 1891) — 467
Bunyin, Ivan Alekszejevics (1870—1953) — 538
Burbank, Luther (1849—1926) — 524
Burgiba, Habib (szül. 1903) — 445
Burljuk, David Davidovics (1861—1929) — 528
Burru, Ajjuelu — 307
Burton, William Meriam (szül. 1865) — 512
Bush, Alan D. (szül. 1900) — 608
Busch, Ernst (szül. 1900) — 599, 608
Buszigin, Alekszandr Haritonovics (szül. 1907) — 274
Butler, Smedley Darlington (1881—1940) — 389

Cabrol — 61
Cachin, Marcel (1869—1958) — 136, 341, 394
Caffery, Jefferson (szül. 1886) — 457
Cajander, Aino Karlo (1879—1943) — 378
Calles, Plutarco (1877—1945) — 453
Cander, Fridrih Arturovics (1887—1933) — 509
Cankov, Alekszandàr (1879—1960) — 95—96, 365
Capra, Frank (szül. 1897) — 605
Cárdenas-y-del-Rio, Lázaro (szül. 1895) — 453—454
Carlos I. Vidali, Vittorio
Carlu, J. — 395
Carné, Marcel (szül. 1903) — 605
Carothers, Wallace H. (1896—1947) — 512
Casadesus, Robert (szül. 1899) — 608
Casado — 334—335
Casals, Pablo (szül. 1876) — 608
Caudwell, Cristopher (1907—1937) — 577
Černý, Ján (szül. 1874 v. 1877) — 84
Céspedes-y-Cuesada, Carlos Manuel de (1871—1939) — 263
Chain, Ernst B. (szül. 1906) — 522
Chaka — 598
Chamberlain, Austen (1863—1937) — 131, 141
Chamberlain, Neville (1869—1940) — 349—352, 466—467, 470—477, 490—492, 496
Chandr, Krishen (szül. 1912) — 593
Chang Phu (1900—1931) — 254
Chaplin, Charlie Spencer (szül. 1889) — 602—605
Chautemps, Camille (szül. 1885) — 341—344, 467
Chopin, Fryderyk (1810—1849) — 561
Churchill, Sir Winston Leonard Spencer (1874—1965) — 55, 352, 466, 491
Chvalkovský, František (szül. 1885) — 497—498
Ciano, Galeazzo (1903—1944) — 496, 502
Ciolkovszkij, Konsztantyin Eduardovics (1857—1935) — 509, 527
Clair, René (szül. 1898) — 603, 605
Clark, Frank W. (1847—1931) — 524
Codovilla, Victorio (szül. 1894) — 326
Companys, Luis (1883—1940) — 321
Compton, Arthur H. (szül. 1892) — 526
Coolidge, Calvin (1872—1933) — 69—70, 163
Čopić, Branko (szül. 1915) — 584
Cornell, Katharine (szül. 1898) — 601
Cornforth, Maurice (szül. 1909) — 527
Čosić, Branimir (1903—1934) — 584
Costa, Lucio — 455
Coster, Charles de (1827—1879) — 567
Cot, Pierre (szül. 1895) — 342
Coty, François (1874—1934) — 337
Coughlin, Charles Edward (szül. 1891) — 389
Courant, Richard (szül. 1888) — 186, 519
Craigie, Robert Leslie (szül. 1883) — 493
Cranborne, Edgar (szül. 1864) — 352
Cronin, Archibald (szül. 1896) — 577
Curry, John Stuart (1897—1947) — 610
Cvetajeva, Marija Ivanovna (1894—1941) — 544
Cvetkovic, Dragisa (szül. 1893) — 370

Csabukiani, Vahtang Mihajlovics (szül. 1910) — 564
Csang Co-lin (1876—1928) — 76, 103, 106—108, 112—113
Csang Hszüe-liang (szül. 1898) — 113, 406
Csang Kaj-sek (szül. 1887) — 72, 101, 107—108, 110—114, 238—242, 405—406, 410—411, 414
Csang Kuo-tao (szül. 1898) — 243
Csang Taj-lej (1898—1927) — 115
Csapajev, Vaszilij Ivanovics (1887—1919) — 535, 549, 559, 561
Csapigin, Alekszej Pavlovics (1870—1937) — 538, 541
Csapligin, Szergej Alekszejevics (1869—1942) — 567
Csarenc, Jegise Abramovics (Szogomonjan; 1897—1937) — 546
Csehonyin, Szergej Vasziljevics (1878—1941) — 565
Csehov, Anton Pavlovics (1860—1904) — 549, 559, 590, 596, 600
Csehov, Mihail Alekszandrovics (1891—1955) — 534
Csemberdzsi, Nyikolaj Karpovics (1903—1948) — 562
Csen Csiung-ming (1875—1933) — 104
Csen Ji (szül. 1901) — 101, 115
Csen Tu-hsziu (1879—1942) — 107, 110, 112, 114—115
Cseremnije, Mihail Mihajlovics (1890—1962) — 564
Cserkaszov, Nyikolaj Konsztantyinovics (szül. 1903) — 559
Csiang Csao-ho (szül. 1901) — 416, 613
Csiaureli, Mihail Egyiserovics (szül. 1894) — 557, 559
Csicserin, Georgij Vasziljevics (1872—1936) — 144
Csihacsev, Nyikolaj Abramovics (1903—1942) — 513
Csi Hung-csang (megh. 1933) — 241—242
Csikovani, Szimon Ivanovics (szül. 1903) — 546
Csi Paj-si (1860—1957) — 613
Csirkov, Borisz Petrovics (szül. 1901) — 559
Cskalov, Valerij Pavlovics (1904—1938) — 515
Csou En-laj (szül. 1898) — 101, 114, 406

Csou Pao-csung — 405
Csubar, Vlasz Jakovlevics (1891—1941) — 39, 488
Csukovszkij, Kornyej Ivanovics (szül. 1882) — 543
Csu Te (szül. 1886) — 114—115

D'Abernon, Edgar Vincente (1857—1941) — 141
Dąbrowska, Maria (szül. 1892) — 584
Daković, Đuro (1886—1929) — 99
Daladier, Édouard (szül. 1884) — 196, 337, 344—345, 472—473, 475
Dali, Salvador (szül. 1904) — 609
Damjanov, Georgi (1892—1958) — 366
Dange, Sripat Amrit (szül. 1899) — 118, 246, 432
Dante, Alighieri (1265—1321) — 567
D'Annunzio, Gabriele (1863—1938) — 570, 582
Danyilin, Szergej Alekszejevics (szül. 1899) — 515
Darányi Kálmán (1886—1939) — 357—358
D'Arcy, John (szül. 1894) — 429
Darvas József (szül. 1912) — 587
Das Chitta Ranjan (1870—1925) — 119
Das Gupta, Satish Chandra (szül. 1882) — 118
Daszkalov, Sztojan (szül. 1909) — 584
Dasztgerdi, Vahid (1880—1942) — 595
Davidović, Ljubomir (1863—1940) — 98, 369
Davigyenko, Alekszandr Alekszandrovics (1899—1934) — 562
Dávila, Carlos (1887—1955) — 261
Davis, John (szül. 1873) — 69, 417
Dawes, Charles (1865—1951) — 17, 45—46, 48, 52, 137—141, 145—146, 152
De Bono, Emilio (1866—1944) — 306
Debussy, Claude (1862—1918) — 607
De Champs — 59
Delbos, Yvon (szül. 1885) — 417
Delvaux, Paul (szül. 1897) — 609
De Mille, Cecil Blount (1881—1959) — 603
Denis, Maurice (1870—1943) — 610
Derkovits Gyula (1894—1934) — 612
Déry Tibor (szül. 1894) — 586
Despiau, Charles (1874—1946) — 611
Deszta rasz (megh. 1937) — 307, 313
Deterding, Henri (1866—1939) — 142, 319
Díaz, Adolfo (szül. 1874) — 72
Díaz, José (1894—1942) — 199, 321, 328
Dieudonné, J. — 519
Dimitrov, Georgi (1882—1949) — 95, 187—188, 398—401
Dimitrov, Sztanke (Marek; 1889—1944) — 95, 366
Dingaan (megh. 1843) — 447
Dirac, Paul A. Maurice (szül. 1902) — 517, 526
Dirksen, Herbert von (1882—1949) — 495
Dix, Otto (szül. 1891) — 609
Dobronravov, Borisz Georgijevics (1896—1949) — 533, 557
Dobuzsinszkij, Msztiszlav Valerianovics (1875—1957) — 565
Dokucsajev, Vaszilij Vasziljevics (1846—1903) — 524
Doller, Mihail Ivanovics (1889—1952) — 559
Dollfuss, Engelbert (1892—1934) — 355
Domogackij, Vlagyimir Nyikolajevics (1876—1939) — 566
Donath, W. F. — 522
D'Onofrio, Edoardo (szül. 1901) — 66
Donszkoj, Mark Szemjonovics (szül. 1891) — 559
Doronyin, Ivan Vasziljevics (1903—1950) — 269
Dos Passos, John Rodrigo (szül. 1896) — 577
Dosztojevszkij, Fjodor Mihajlovics (1821—1881) — 559, 567
Douglas I. Szmuskevics
Doumergue, Gaston (1863—1937) — 337—338
Doumer, Paul (1857—1932) — 195
Dovzsenko, Alekszandr Petrovics (1894—1956) — 557, 559—560
Döblin, Alfred (szül. 1878) — 570, 581
Drapkin, Zinovij Matvejevics (szül. 1900) — 560
Drax, Reginald (szül. 1880) — 492
Dreiser, Theodore (1871—1945) — 170, 577—578
Dreyer, Carl Theodor (szül. 1889) — 605
Dube, J. — 598
Dubos, René Jules (szül. 1901) — 522
Duca, Ion (1879—1933) — 367
Duchamp, Marcel (szül. 1887) — 609
Duclos, Jacques (szül. 1896) — 343
Duhamel, Georges (szül. 1884) — 573
Duesterberg, Theodor (szül. 1875) — 181, 183
Dullin, Charles (1885—1949) — 599—600
Dunajevszkij, Iszaak Oszipovics (1900—1955) — 557, 562—563, 608
Du Pont, L. (1880—1952) — 185, 389—391
Durey, Louis (szül. 1881) — 606
Duse, Eleonora (1858—1924) — 602
Duskin, N. Á. — 481
Duvivier, Julien (szül. 1896) — 605
Dzerzsinszkij, Feliksz Edmundovics (1877—1926) — 29, 39

Dzerzsinszkij, Ivan Ivanovics (szül. 1909) — 563
Dzigan, Jefim Lvovics (szül. 1898) — 559—560
Dzsemal-zade, Szeid Mohamed Ali (szül. 1895) — 596

Ebert, Friedrich (1871—1925) — 46
Eden, Anthony (szül. 1897) — 306, 348, 352, 417, 466
Eddington, Arthur Stanley (1882—1944) — 526
Edward, VIII. (szül. 1894) — 349
Effel, Jean (szül. 1908) — 612
Eguchi, Kiyoshi (szül. 1887) — 592
Ehrenburg, Ilja Grigorjevics (szül. 1891) — 326, 535, 541
Einstein, Albert (1879—1955) — 186, 248, 516
Eisler, Hanns (szül. 1898) — 608
Eizenstein, Szergej Mihajlovics (1898—1948) — 556, 559, 605
Ejhe, Robert Indrikovics (Andrej; 1890—1940) — 488
Ekk, Nyikolaj Vlagyimirovics (szül. 1902) — 558, 560
Ék Sándor (szül. 1902) — 204
Elin-Pelin (Ivanov, Dimitâr; 1877—1949) — 584
Eliot, Thomas Stearns (szül. 1888) — 570, 575
Ellis, Fred (szül. 1886) — 612
Éluard, Paul (1895—1952) — 570
Ema, Nakashi (szül. 1889) — 592
Epstein, Jacob (1880—1959) — 611
Erani — 596
Ercoli l. Togliatti, P.
Erkko, Juho Eljas (szül. 1895) — 379
Ermler, Fridrih Markovics (szül. 1898) — 557—559
Ernst, Karl (1904—1934) — 294
Ernst, Max (szül. 1891) — 609
Eski, Mirzade (1895—1924) — 595
Esnault-Pelterie, Robert (szül. 1881) — 509
Evans, Edith (szül. 1888) — 600

Fagyejev, Alekszandr Alekszandrovics (1901—1956) — 535, 538—539
Fairbanks, Douglas (1884—1939) — 602—603
Faiz, Faiz Ahmad (szül. 1911) — 593
Fajko, Alekszej Mihajlovics (szül. 1893) — 540
Falilejev, Vagyim Dmitrijevics (1879—1950) — 565
Falkenhausen, Ludwig (1844—1936) — 242
Fang Cseng-vu (szül. 1885) — 241
Farrohi, Mirza Mohamed (1889—1939) — 595
Faruk, I. (1920—196?) — 438—439
Faulkner, William (1897—1962) — 570, 578
Faure, Paul (1878—1960) — 339
Favorszkij, Vlagyimir Andrejevics (szül. 1886) — 566—567, 613
Fegyin, Konsztantyin Alekszandrovics (szül. 1892) — 535, 536, 538
Fejszal, II. (1933—1958) — 443
Feng Jü-hsziang (1882—1948) — 103, 106—108, 112, 238, 241
Ferdinánd, I., román király — 93
Ferretis, Jorge (szül. 1902) — 589
Ferszman, Alekszandr, Jevgenyjevics (1883—1945) — 527
Feuchtwanger, Lion (1884—1958) — 186, 560, 580
Feyder, Jacques (1888—1948) — 603, 605
Fischer, Franz (1877—1947) — 512
Fischer, Ruth (szül. 1895) — 158
Fish, Hamilton (szül. 1888) — 503
Fjodorov, Jevgenyij Konsztantyinovics (szül. 1910) — 524
Flaherty, Robert Joseph (1884—1951) — 606
Flandin, Pierre-Étienne (1889—1959) — 337, 466
Fleming, Alexander (1881—1955) — 522
Flick, Fritz (szül. 1883) — 46
Flijer, Jakov Vlagyimirovics (szül. 1912) — 563
Florey, Howard W. — 522
Florin, Friedrich (szül. 1894) — 401
Flukowski, Stefan (szül. 1902) — 583
Foch, Ferdinand (1851—1929) — 61
Fomin, Ivan Alekszandrovics (1872—1936) — 564
Fontes, Amando (szül. 1899) — 589
Fonvizin, Artur Vlagyimirovics (szül. 1882) — 567
Ford, Henry (1863—1947) — 18, 46, 67—69, 274, 391, 576
Ford, John (szül. 1895) — 605
Fors, Olga Dmitrijevna (1873—1961) — 541
Forster, Albert (1902—1947) — 502
Forster, Edward Morgan (szül. 1879) — 577
Foster, William Zebulon (1881—1961) — 69, 169, 171
Fox, Ralph (1900—1937) — 326, 577
Frajerman, Ruvim Iszajevics (szül. 1891) — 543
France, Anatole (Thibault, Anatole François; 1844—1924) — 572
Franco, Francisco (szül. 1892) — 319—320, 323—325, 327—328, 334—335, 379
Frank, Leonhard (szül. 1882) — 581
Freud, Siegmund (1856—1939) — 579
Freville, Jean (szül. 1898) — 574
Frick, Wilhelm (1877—1946) — 185
Fridman, Alekszandr Alekszandrovics — 516
Fritsch, Werner (1880—1939) — 300, 467

Frunze, Mihail Vasziljevics (1885—1925) — 35
Fuad, I. (1868—1936) — 255, 257, 437—438
Fučik, Julius (1903—1943) — 83
Fu Co-ji (szül. 1895) — 406
Funk, Walther (szül. 1890) — 496
Funk, Kazimierz (szül. 1884) — 522
Furmanova, A. — 549
Furmanov, Dmitrij Andrejevics (1891—1926) — 535—536, 549, 559
Furtwängler, Wilhelm (1886—1954) — 608
Fuze, M. — 598
Fürst Sándor (1903—1932) — 205

Gábor Andor (1884—1953) — 586
Gabrilovics, Jevgenyij Joszifovics (szül. 1900) — 558
Gajdar, Arkagyij Petrovics (Golikov; 1904—1941) — 543
Gajjati — 596
Gakkel, Jakov Mogyesztovics (1874—1945) — 514
Galán, Fermin (1899—1930) — 199
Galin (Rogalin, Borisz Abramovics; szül. 1909) — 541
Gallacher, William (szül. 1881) — 190, 477
Gallegos, Rómulo (szül. 1884) — 589
Galli-Curci, Amelita (szül. 1882) — 608
Galsworthy, John (1867—1933) — 570, 572, 575
Gamaleja, Nyikolaj Fjodorovics (1859—1949) — 39
Gamelin, Maurice (szül. 1872) — 130
Gandhi, Mohandas Karamchand (Mahatma; 1869—1948) — 119, 243—246, 250, 432, 571, 593
Garcia, Hernández A. (1900—1930) — 199
Garcia Lorca, Federico (1899—1936) — 588
Gargyin, Vlagyimir Rosztyiszlavovics (szül. 1877) — 558
Gasztyev, Alekszej Kapitonovics (1882—1938) — 529
Gazi I., ibn Fejszal (1912—1939) — 442—443
Gegyike, Alekszandr Fjodorovics (1877—1957) — 562
Gelfrejh, Vlagyimir Georgijevics (szül. 1885) — 566
George, Stephan Anton (1868—1933) — 581
Georgiev, Kimon (szül. 1882) — 365
Geraszimov, Alekszandr Mihajlovics (szül. 1881) — 565
Geraszimov, Mihail Prokofjevics (1889—1939) — 529
Geraszimov, Szergej Apollinarjevics (szül. 1906) — 559
Geraszimov, Szergej Vasziljevics (szül. 1885) — 564—565, 567
Gergely Sándor (szül. 1896) — 554
German, Jurij Pavlovics (szül. 1910) — 558
Germanetto, Giovanni (szül. 1886) — 583
Gerschwin, George (1898—1937) — 607—608
Gheorghiu-Dej, Gheorghe (1901—1965) — 206
Gide, André (1869—1951) — 570—571
Gielgud, John (szül. 1904) — 600
Gigli, Beniamino (1890—1957) — 608
Gilelsz, Emil Grigorjevics (szül. 1916) — 563
Gil, Robles (szül. 1898) — 200
Gimond, Marcel (szül. 1894) — 611
Ginzburg, Grigorij Romanovics (szül. 1904) — 561
Ginzburg, M. J. — 567
Giral, José (szül. 1879) — 320
Giraudoux, Jean (1882—1944) — 573, 600
Gladkov, Fjodor Vasziljevics (1883—1958) — 529, 538, 541, 549
Gladkovszkij, Arszenyij Pavlovics (1894—1945) — 562
Glazunov, Alekszandr Konsztantyinovics (1865—1936) — 560—561
Glier, Rejngold Moricevics (1875—1956) — 560, 562
Gnatyenko, Marija Vasziljevna (szül. 1914) — 276
Gnyeszin, Mihail Fabianovics (1883—1957) — 562
Goddard, Robert (1882—1945) — 509
Gogol, Nyikolaj Vasziljevics (1809—1852) — 550—551, 559, 590
Goldenvejzer, Alekszandr Boriszovics (1875—1961) — 560—561
Golodnij, Mihail Szemjonovics (Enstejn(?); 1903—1949) — 531
Golovanov, Nyikolaj Szemjonovics (1891—1953) — 561
Golovko, Andrej Vasziljevics (szül. 1897) — 545
Goltz, Rüdiger von der (1865—1946) — 181
Golubkina, Anna Szemjonovna (1864—1927) — 566
Gombrowicz, Witold (szül. 1905) — 583
Gómez, Miguel Mariano — 458
Gompers, Samuel (1850—1924) — 68
Goncsarov, Andrej Dmitrijevics (szül. 1903) — 567
Gorbatov, Borisz Leontyjevics (1908—1954) — 541
Gorcsakov, Nyikolaj Mihajlovics (1898—1958) — 552
Gorgulov, Pavel (megh. 1932) — 195—196
Gorkij, Makszim (Peskov, Alekszej Makszimovics; 1868—1936) — 320, 394—395, 397, 528—529, 533—537, 541, 546, 553—554, 556—559, 567, 574
Gorogyeckij, Szergej Mihajlovics (szül. 1884) — 531
Gottwald, Klement (1896—1953) — 83, 85, 401, 472
Gozzi, Carlo (1722—1806) — 550
Gőgös Ignác (1893—1929) — 81
Gömbös Gyula (1886—1936) — 205, 356—357
Göring, Hermann (1893—1946) — 181, 185, 291—293, 296, 298, 300, 429, 467, 492
Grabar, Igor Emmanuilovics (1871—1960) — 567

Grabin, Vaszilij Gavrilovics (szül. 1900) — 480
Grabski, Władysław (1873—1938) — 87
Graf, Oskar Maria (szül. 1894) — 580
Gramsci, Antonio (1891—1937) — 66, 304, 315
Grau San Martín, Ramón (szül. 1887) — 263—264
Graziani, Rudolfo (1882—1955) — 306, 308, 313
Green, William (1873—1952) — 388
Grekov, Mihail Boriszovics (1882—1934) — 565
Grémillon, Jean (1902—1960) — 605
Gribov, Alekszej Nyikolajevics (szül. 1902) — 553
Gribunyin, Vlagyimir Fjodorovics (1873—1933) — 552
Grierson, John (szül. 1898) — 606
Griffith, A. A. — 510
Griffith, David (1875—1948) — 602
Grigorovics tábornok l. Stern
Grigorov, Krum (szül. 1909) — 584
Grin, Alekszandr (Grinyevszkij, Alekszandr Sztyepanovics; 1880—1932) — 535, 538
Gromaire, Marcel (szül. 1892) — 609
Gromov, Mihail Mihajlovics (szül. 1899) — 515
Gropius, Walter (szül. 1883) — 610
Gropper, William (szül. 1897) — 473, 502, 612
Grosz, Georg (szül. 1893) — 609
Grove, Marmaduke (szül. 1878) — 261—262
Groza, Petru (1884—1958) — 368
Guckov, Karl (1811—1878) — 554
Guillén, Nicolas (szül. 1902) — 590
Guinness, Alec (szül. 1914) — 600
Guksza — 307
Gumilev, Nyikolaj Sztyepanovics (1886—1921) — 531
Gumilevszkij, Lev Ivanovics (szül. 1890) — 538
Gundobin, Nyikolaj Petrovics (1893—1943) — 566
Guszev, Viktor Mihajlovics (1909—1944) — 562
Guttuso, Renato (szül. 1912) — 609
Guzmán, Martín Luis (szül. 1887) — 589
Gyegtyarev, Vaszilij Alekszejevics (1879—1949) — 480
Gyejnyeka, Alekszandr Alekszandrovics (szül. 1899) — 565
Gyemcsenko, Marija Szofronovna (szül. 1912) — 276
Gyemjan Bednij (Pridvorov, Jefim Alekszejevics; 1883—1945) — 528, 561
Gyenyi, V. N. — 564
György, V. (1865—1936) — 349
György, VI. (1895—1952) — 349
Gyukanov, Miron Dmitrijevics (szül. 1899) — 274

Haber, Fritz (1868—1934) — 186, 512
Hácha, Emil (1872—1945) — 497—498
Hacsaturjan, Aram Iljics (szül. 1903) — 557, 563
Hadamard, Jacques (szül. 1865) — 519
Hafiz, Ibrahim (1871—1932) — 596
Hagen, Louis — 137
Hailé Szelasszié, I. (előbb: Tafari Makkonen rasz; szül. 1891) — 305—306, 308
Halide, Edip (szül. 1883) — 594
Halifax, Edward Frederick Lendley Wood, earl of (szül. 1881) — 245—246, 349, 467
Halili, Abbasz — 596
Hámán Kató (1884—1936) — 81
Hansson, Per Albin (1885—1946) — 371—372
Harriman, William Averell (szül. 1891) — 389
Harris, Roy (szül. 1898) — 608
Hašek, Jaroslav (1883—1923) — 584—585
Hashimoto, Kingora (1890—1957) — 174
Hasim al-Ataszi (1875—1960) — 440
Haszisz, Abram Iszaakovics (1894—1927) — 115
Hasszán, Mohamed bin Abdallah (1860—1920) — 597
Hatta, Mohamed (szül. 1902) — 250, 436
Hayashi, Gonsuke (1861—1939) — 139
Hayashi, Senjuro (1876—1943) — 408—409
Hazume, Paul (szül. 1890) — 597
Hearst, William Randolph (szül. 1908) — 390—391
Heartfield, John (Herzfeld, Helmuth; szül. 1891) — 396, 612
Hedajat, Szadek (1903—1951) — 596
Heifetz, Jasha (szül. 1901) — 608
Heines, Edmund (1897—1934) — 294
Heisenberg, Werner (szül. 1901) — 517
Hejfic, Joszif Jefimovics (szül. 1905) — 559
Hemingway, Ernest (1899—1961) — 571, 578
Henderson, Neville (1882—1942) — 467
Henlein, Konrad (1898—1945) — 358, 360, 470—471
d'Hérelle, F. H. — 523
Herriot, Édouard (1872—1957) — 58—60, 62, 138—140, 195—196, 466, 491
Heruj, Walda Szelasszié — 597
Hevesy György (szül. 1885) — 523
Hilbert, David (1862—1943) — 519
Hilferding, Rudolf (1877—1941) — 16, 50, 152
Hillman, Sidney (1887—1946) — 392
Hincsin, Alekszandr Jakovlevics (1894—1959) — 519
Hindemith, Paul (1895—1963) — 606
Hindenburg, Paul (Benkendorf von; 1847—1934) — 46, 49, 183—185, 294
Hinshelwood, Ciryl Norman (szül. 1897) — 521

Hiranuma, Kiichiro (1865—1952) — 500
Hirota, Koki (1878—1941) — 404, 409
Hitler, Adolf (Schickelgruber; 1889—1945) — 7—8, 49, 181—186, 188, 288, 291, 293—298, 345, 347, 349, 352, 355, 357—358, 361—363, 365—366, 368—369, 373, 397—398, 430, 451—452, 456, 466—477, 496—498, 501—503, 580—581, 599
Hlebnyikov, Viktor Vlagyimirovics (Velemir; 1885—1922) — 529, 531
Hmeljov, Nyikolaj Pavlovics (1901—1945) — 550, 554, 557
Hoare, Samuel John Henry (szül. 1880) — 310—311, 348, 495
Hodža, Milan (1878—1944) — 360
Hoffmann, Ernst Theodor A. (1776—1822) — 536
Hohlov, Konsztantyin Pavlovics (1885—1956) — 553
Ho Jing-csin (szül. 1889) — 406
Ho Lung (szül. 1896) — 113—114
Holzwarth, Hans — 509
Honegger, Arthur (1892—1955) — 606
Hoover, Herbert Clark (1874—1965) — 72, 170, 172—173, 389, 391, 509
Hopper, Edward (szül. 1882) — 611
Horava, Akakij Alekszejevics (szül. 1895) — 554, 557
Horthy Miklós (1868—1957) — 80—81, 357, 461, 498
Ho Si Minh (Nguyen Ai Quoc; szül. 1890) — 252
Houdry, Eugene J. (szül. 1892) — 512
Hrennyikov, Tyihon Nyikolajevics (szül. 1913) — 563
Hsziao Csu-nü (1893—1941) — 101
Hszi Hszing-haj (1905—1945) — 608
Hszü Pej-hung (1895—1953) — 613
Hubble, Edwin P. (szül. 1889) — 520
Hudson, Robert (szül. 1886) — 491
Hugenberg, Alfred (1865—1951) — 181—182, 184
Hughes, Charles Ewans (szül. 1862) — 138
Hull, Cordell (1871—1955) — 384, 391, 468, 472
Huszein, Taha — (szül. 1889) — 596—597
Huszejn, Mehti (Huszejnov, Mehti Ali-ogli; szül. 1909) — 546
Husz János (1369—1415) — 499
Huxley, Aldous (szül. 1894) — 576

Ibañez del Campo, Carlos (szül. 1877) — 261, 456
Ibarruri, Dolores Gómez (szül. 1895) — 199, 318, 321
Icaza, Jorge (szül. 1906) — 589
Id Hammu, Mohamed al- (szül. 1904) — 597
Igumnov, Konsztantyin Nyikolajevics (1873—1948) — 560—561
Ilf, Ilja Arnoldovics (Fajnzilberg; 1897—1937) — 542
Iljin, M. (Marsak, Ilja Jakovlevics; 1895—1953) — 541
Iljinszkij, Igor Vlagyimirovics (szül. 1901) — 560
Illés Béla (szül. 1896) — 586
Illyés Gyula (szül. 1902) — 587
Imrédy Béla (1891—1946) — 358
Imru — 307—308, 313
Ince, Thomas Harper (1882—1924) — 602—603
Inocskin, Ivan Petrovics — 511
Inönü, Ismet (szül. 1884) — 418, 424—425
Inukai, Ki Tsuyuski (1885—1932) — 175
Ippolitov-Ivarov, Mihail Mihajlovics (1859—1935) — 562
Iredzs Mirza, Dzselal ol-Mamalek (1874—1920) — 595
Irigoyen, Hipólito (1852—1932) — 259
Irwin l. Halifax
Ishikawa, Tatsuzo (szül. 1905) — 592
Iszakovszkij, Mihail Vasziljevics (szül. 1900) — 544, 562
Ito, Nobuyoshi — 592
Ivanov, Alekszandr Gavrilovics (szül. 1898) — 560
Ivanov, Vszevolod Vjacseszlavovics (szül. 1895) — 537—538, 549—550
Ivanovszkij, Alekszandr Viktorovics (szül. 1881) — 555, 559
Ivens, Joris (szül. 1898) — 606
Ivnyev, Rjurik (Kovalev, Mihail Alekszandrovics; szül. 1893) — 529
Iwata, Yeshimiti (1893—1932) — 179
Izotov, Nyikita Alekszejevics (1902—1951) — 270, 274

Jakir, Iona Emmanuilovics (1896—1937) — 488
Jakovlev, Alekszandr Szergejevics (szül. 1906) — 480
Jakovlev, Borisz Nyikolajevics (szül. 1890) — 565
Jamin, Mohamed (szül. 1903) — 594
Jan (Jancsevszkij, Vaszilij Grigorjevics; 1875—1954) — 541
Jang Csing-jü (szül. 1902) — 405
Jang Hu-cseng (szül. 1903) — 406
Janovszkij, Jevgenyij Grigorjevics (1890—1950) — 551
Janovszkij, Jurij Ivanovics (1902—1954) — 545
Jansen, B. C. P. — 522
Jasieński, Bruno (1901—1941) — 540, 583, 585
Jaszemi, Rasid (1897—1951) — 595
Jaszenov, Hriszto (Tudzsarov; 1889—1925) — 583
Jeanneret, Charles Édouard — 610 — L. még Le Corbusier
Je Csien-jing (szül. 1898) — 101
Jefimov, Borisz Jefimovics (szül. 1900) — 228, 565
Jegorov, Alekszandr Iljics (1883—1941) — 488

Jenkins, Charles Francis (1867—1934) — 515
Jermolinszkij, Szergej Alekszandrovics (szül. 1900) — 558
Jersov, Ivan Vaszíljevics (1867—1943) — 561
Je Seng-tao (szül. 1894) — 591
Jessner, Leopold (1878—1945) — 599
Jeszenyin, Szergej Alekszandrovics (1895—1925) — 529, 532—533
Jeta, III., barotsze király — 450
Je Ting (1896—1946) — 108, 113—114
Jevszejev, Sz. A. — 566
Joffe, Abram Fjodorovics (szül. 1880) — 527
Joganszon, Borisz Vlagyimirovics (szül. 1893) — 565, 567
Johnson, Hugh Samuel (1882—1942) — 380—381, 385
Joliot-Curie, Fréderic (1900—1958) — 517—518, 527
Joliot-Curie, Irène (1897—1956) — 517—518, 527
Jouhaux, Léon (1879—1954) — 339
Jourdain, Francis (szül. 1876) — 611
Jouvenel, Henri de (szül. 1876) — 131
Jouvet, Louis (1887—1953) — 599—600
Jovine, Francesco (1902—1950) — 583
Joyce, James (1882—1941) — 570, 574—575, 583
József Attila (1905—1937) — 586
Jugyin, Sz. Sz. — 567
Juhász Gyula (1883—1937) — 586
Jumasev, Andrej Boriszovics (szül. 1902) — 515
Junkers, Hugo (1859—1935) — 47, 515
Juon, Konsztantyin Fjodorovics (1875—1958) — 565
Justo, Augustin (1876—1943) — 259—260, 456
Jutila, Kalle Teodor (szül. 1891) — 378
Jutkevics, Szergej Joszifovics (szül. 1904) — 558

Kabalevszkij, Dmitrij Boriszovics (szül. 1904) — 557, 563
Kac, Szigizmund Abramovics (szül. 1908) — 562
Kacsalov, Vaszilij Ivanovics (Sverubovics; 1875—1948) — 550, 554
Kadri Yakub l. Karaoszmanoglu
Kafka, Franz (1884—1924) — 570
Kaganovics, Lazar Moiszejevics (szül. 1892) — 488
Kalinyin, Fjodor Ivanovics (1883—1920) — 529
Kalinyin, Mihail Ivanovics (1875—1946) — 29, 273, 285
Kallio, Kyösti (1873—1940) — 378
Kamanyin, Nyikolaj Petrovics (szül. 1909) — 269
Kamenszkij, Vaszilij Vaszíljevics (1884—1961) — 528—529
Kamenyev, Lev Boriszovics (Rozenfeld; 1883—1936) — 36
Kanyevszkij, Aminadab Moiszejevics (szül. 1898) — 567
Kapeljusnyikov, Matvej Alkunovics (szül. 1886) — 513
Kaplan, Viktor (1876—1934) — 509
Kapler, Alekszej Jakovlevics (szül. 1904) — 558
Karaoszmanoglu, Kadri Yakub (szül. 1888) — 594
Karaszlavov, Georgi (szül. 1904) — 584
Kardovszkij, Dmitrij Nyikolajevics (1866—1943) — 565
Karmen, Roman Lazarevics (szül. 1906) — 560
Károly, II. (1893—1953) — 92, 95, 206, 368
Károlyi Gyula (1871—1947) — 204—205
Kassák Lajos (szül. 1887) — 586
Kassza — 307
Kasztalszkij, Alekszandr Dmitrijevics (1856—1926) — — 561
Katajev, Valentyin Petrovics (szül. 1897) — 541, 543
Katayama, Sen (1859—1933) — 178
Katib, Ahmed — 597
Kato, Tomasoburo (1859—1923) — 74
Kautsky, Karl (1854—1938) — 16
Kaverin, (Zilber, Veniamin Alekszandrovics; szül. 1902) — 536, 543
Kazemi, Mosfeg — 596
Kazin, Vaszilij Vaszíljevics (szül. 1898) — 529, 531
Kekkonen, Urho Kaleva (szül. 1900) — 378
Keldis, Msztiszlav Vszevolodovics (szül. 1911) — 519
Kellogg, Frank Billings (1856—1937) — 139, 141, 143—145, 177—178, 417
Kent, Rockwell (szül. 1882) — 611
Kepinov, Grigorij Ivanovics (szül. 1886) — 568
Kerbabajev, Berdi Muradovics (szül. 1894) — 546
Kerzsencev, Platon Mihajlovics (Lebegyev; 1881—1940) — 548
Kiacseli, Leo (Sengelaja, Leon Mihajlovics; szül. 1884) — 546
Kibrik, Jevgenyij Adolfovics (szül. 1906) — 567
Kioszeivanov, Georgi (szül. 1894) — 365
Kipling, Rudyard Joseph (1865—1936) — 577
Kirdorf, Emil (1847—1938) — 184
Kirill Vlagyimirovics, Romanov (1876—1938) — 61
Kirov, Szergej Mironovics (Kosztrikov; 1886—1934) — 39, 488
Kirson, Vlagyimir Mihajlovics (1902—1938) — 540, 551
Kirszanov, Szemjon Iszaakovics (szül. 1906) — 531, 544
Kisch, Egon Erwin (1895—1948) — 581
Kivimäki, Toivo Mikael (szül. 1886) — 377—378
Kjasif — 596
Klasszon, Robert Eduardovics (1868—1926) — 513
Kleber l. Stern

Klee, Paul (1879—1940) — 609
Kleibert, Erich (1890—1956) — 608
Klemperer, Otto Erich (szül. 1885) — 608
Klimov, Vlagyimir Jakovlevics (szül. 1892) — 480
Knyazev, Vaszilij Vasziljevics (szül. 1887) — 561
Knyipper, Lev Konsztantyinovics (szül. 1898) — 562, 608
Kobayashi, Takiji (1903—1933) — 179, 592
Koburg-dinasztia — 365
Kodály Zoltán (szül. 1882) — 607
Kolarov, Vaszil Petrov (1877—1950) — 95, 366
Kolasz, Jakub (Mickevics, Konsztantyin Mihajlovics; 1882—1956) — 545
Kolbe, Georg (1877—1947) — 611
Kolcov, Mihail Jefimovics (1898—1942) — 328, 541
Koleszov, A. — 276
Kolev, Szvetoszlav — 95
Kollwitz, Käthe (1867—1945) — 609, 612
Kolmogorov, Andrej Nyikolajevics (szül. 1903) — 519
Komaki, Omi (szül. 1894) — 591
Komarov, Vlagyimir Leontyjevics (1869—1945) — 527
Konasevics, Vlagyimir Mihajlovics (szül. 1888) — 567
Koncedalov, Mitrofan Moiszejevics (szül. 1911) — 274
Koncsalovszkij, Pjotr Petrovics (1876—1956) — 565, 567
Konoye, Fumimaro (1891—1945) — 409, 500
Konyenkov, Szergej Tyimofejevics (szül. 1874) — 564
Koonen, Alisza Georgijevna (szül. 1889) — 553
Kopalin, Ilja Petrovics (szül. 1900) — 560
Koplenig, Johann (szül. 1891) — 78—79
Korin, Pavel Dmitrijevics (szül. 1892) — 567
Kornyejcsuk, Alekszandr Jevdokimovics (szül. 1905) — 545, 552, 554, 558
Korolenko, Vlagyimir Galaktyionovics (1853—1921) — 534
Kosevaja, Anna Gyenyiszovna (szül. 1876) — 276
Koszior, Sztanyiszlav Vikentyjevics (1889—1939) — 39, 488
Koszticsev, Pavel Andrejevics (1845—1895) — 524
Koval, Marian Viktorovics (Kovalev; szül. 1907) — 562
Kozincev, Grigorij Mihajlovics (szül. 1905) — 559
Kozlovszkij, Ivan Szemjonovics (szül. 1900) — 561
Kozolupov, Szemjon Matvejevics (szül. 1884) — 561
Kramář, Karel (1860—1937) — 359
Kramov, Alekszandr Grigorjevics (1885—1951) — 549, 553
Kratochvil, Jaroslav (1885—1945) — 583
Kravcsenko, Alekszej Iljics (1889—1940) — 566
Krejn, Alekszandr Abramovics (1883—1951) — 562—563
Křenek, Ernst (szül. 1900) — 606
Krenkel, Ernszt Teodorovics (szül. 1903) — 524
Kreuger, Ivar (1880—1932) — 18, 370—371
Krilenko, Nyikolaj Vasziljevics (1885—1938) — 488
Krilov, Porfirij Nyikolajevics (szül. 1902) — 542, 567
Krimov, Jurij (Beklemisev, Jurij Szolomonovics; 1908—1941) — 543
Krimov, Nyikolaj Petrovics (1884—1958) — 565
Krivonosz, Pjotr Fjodorovics (szül. 1910) — 275
Krjucskov, Nyikolaj Afanaszjevics (szül. 1909) — 560
Krjukov, Nyikolaj Nyikolajevics (szül. 1908) — 557
Krofta, Kamil (1876—1945) — 361
Kruczkowski, Leon (1900—1962) — 363, 585
Krupp, Alfried (szül. 1907) — 185
Krupp, Gustav (1870—1950) — 185, 292, 294, 296, 369, 465
Krupszkaja, Nagyezsda Konsztantyinovna (1869—1939) — 534
Krzsizsanovszkij, Gleb Makszimilianovics (1872—1959) — 43—44
Kuatli, Sukri (szül. 1891) — 440
Ku Cseng-hung (megh. 1925) — 105
Kujbisev, Valerian Vlagyimirovics (1888—1935) — 39, 41, 44, 220
Kukrinyikszi l. P. N. Krilov, M. V. Kuprijanov, N. A. Szokolov — 567
Kulesov, Lev Vlagyimirovics (szül. 1899) — 556
Kuo Mo-zso (szül. 1892) — 114, 591
Kuo Szung-ling (megh. 1926) — 106
Kupala, Janka (Lucevics, Ivan Dominyikovics; 1882—1942) — 545
Kuprejanov, Nyikolaj Nyikolajevics (1894—1933) — 565—566
Kuprijanov, Mihail Vasziljevics (szül. 1903) — 542, 567
Kuprin, Alekszandr Ivanovics (1870—1938) — 538
Kuprin, Alekszandr Vasziljevics (1880—1960) — 565
Kurahara, Koreto (szül. 1902) — 592
Kurnakov, Nyikolaj Szemjonovics (1860—1941) — 39, 521, 527
Kusztogyijev, Borisz Mihajlovics (1878—1927) — 564—565
Kutyepov, Alekszandr Pavlovics (1881—1930) — 61
Kuusinen, Otto (1881—1964) — 401
Kuzmin, Mihail Alekszejevics (megh. 1936) — 531
Kuzminszkij, Pavel Dmitrijevics (1840—1900) — 509
Kuznyecov, Nyikolaj Geraszimovics (szül. 1902) — 326
Kuznyecov, Sztyepan Leonyidovics (1879—1932) — 550
Kvazi Fiavu, Ferdinand (szül. 1891) — 597

Lachaise, Gaston (1886—1935) — 610
Ladinyina, Marija Alekszejevna (szül. 1908) — 560
La Follette, Robert (1855—1925) — 69
Lahuti, Abulkaszem (1887—1957) — 595
La-Mont, Thomas William (szül. 1870) — 508
Landon, Alfred Mossman (szül. 1887) — 390
Langevin, Paul (1872—1946) — 394, 525—526
Langman, A. J. — 567
Laniel, Joseph (szül. 1889) — 337
Lanszere, Jevgenyij Jevgenyevics (1875—1946) — 565
Lao Sö (szül. 1897) — 591
Largo Caballero, Francisco (1869—1946) — 322, 328—329, 332, 334—335
La Rocque, Casimir de (1887—1946) — 337
Latisev, Pjotr Nyikolajevics (szül. 1866) — 283
Laval, Pierre (1883—1945) — 195, 288—289, 306, 310, 337, 339, 348, 466, 496
Lavrenyov, Borisz Andrejevics (1891—1959) — 535, 540
Lavrentyjev, Mihail Alekszejevics (szül. 1900) — 519
Lawrence, David Herbert (1885—1930) — 570, 575
Lebegyeva, Sarra Dmitrijevna (szül. 1892) — 566, 568
Lebegyev-Kumacs, Vaszilij Ivanovics (1898—1949) — 544, 562
Lebegyev-Poljanszky, Pavel Ivanovics (1881—1948) — 529
Lebegyev, Szergej Vasziljevics (1874—1934) — 512
Lebegyev, Vlagyimir Vasziljevics (szül. 1891) — 567
Lebesgue, Henri-Léon (1875—1941) — 519
Le Chanois (Dreyfus), Jean Paul (szül. 1909) — 605
Le Corbusier (Jeanneret, Charles Édouard; 1887—1965) — 455, 610—611
Leduc, René (1856—1937) — 510
Lemale, Ch. — 509
Lenin, Vlagyimir Iljics (1870—1924) — 6—8, 21—22, 24—28, 31, 35—40, 85, 87, 103, 113, 120, 159, 209—210, 268—269, 273, 282, 478, 488, 507, 513, 525, 529—530, 532, 534—535, 540, 544—546, 553—555, 559, 564, 566, 574
Leó, XIII. (Vincenzo Gioacchino; 1810—1903) — 154
Leonov, Leonyid Makszimovics (szül. 1899) — 535—536, 541—542, 552
Leonyidov, Leonyid Mironovics (Volfenzon; 1873—1941) — 552
Lepesinszkaja, Olga Vasziljevna (szül. 1916) — 564
Lerroux, Alexandro (1864—1949) — 200, 316
Levanyevszkij, Szigizmund Alekszandrovics (1902—1937) — 269
Levin, Borisz Mihajlovics (1904—1940) — 542
Lewis, Cecil Day — 577
Lewis, John (szül. 1880) — 391—392
Lewis, Sinclair (1885—1951) — 577—578
Liao Csung-kaj (1878—1925) — 104, 107
Li Causi, Girolamo (szül. 1896) — 66
Ligyin, Vlagyimir Germanovics (szül. 1894) — 538
Lin Cu-han (szül. 1886) — 104
Lindbergh, Charles (szül. 1907) — 515
Linder, Max (1883—1925) — 602
Lindsay, Jack (szül. 1900) — 577
Lin Piao (szül. 1907) — 115
Lins degó Rêo, José (1901—1957) — 589
Lister, Enrique (szül. 1907) — 330
Lisztov, Konsztantyin Jakovlevics (szül. 1900) — 562
Li Tao-csao (1888—1927) — 104, 106—107, 112
Litovceva, Nyina Nyikolajevna (1881—1956) — 550
Litovszkij, Oszaf Szemjonovics (szül. 1891) — 554
Litvinov, Makszim Makszimovics (1876—1951) — 149, 236, 286—287, 311, 475
Liu Sao-csi (szül. 1896) — 109
Ljapcsev, Andrej (1866—1933) — 96—97, 208
Ljapigyevszkij, Anatolij Vasziljevics (szül. 1908) — 269
Ljasko, Nyikolaj Nyikolajevics (1884—1953) — 529, 538
Ljubimov-Lanszkoj, Jevszej Oszipovics (1882—1943) — 549
Ljusztyernyik, Lazar Aronovics (szül. 1899) — 519
Lloyd George, David, Earl of Dufor (1863—1945) — 143, 491
Lloyd, John Selwyn B. (szül. 1904) — 496
Lobacsev, Grigorij Grigorjevics (1888—1953) — 561
Lobanov, Andrej Mihajlovics (1900—1959) — 552
Lombardo Toledano, Vicente (szül. 1894) — 454
Londonderry lord, Charles Vane-Tempest-Stewart (1828—1949) — 349
Long, Marguerite (szül. 1874) — 608
Longo, Luigi (szül. 1900) — 315
López y Fuentes, Gregorio (szül. 1897) — 589
Lordkipanidze, Konsztantyin Alekszandrovics (szül. 1904) — 546
Loucheur, Louis (1872—1931) — 59
Lubitsch, Ernst (1892—1948) — 603
Lugovszkoj, Vlagyimir Alekszandrovics (1901—1957) — 531, 544
Lu Hszin (1881—1936) — 590—591, 613
Lukács György (szül. 1885) — 586
Lukács Pál l. Zalka Máté
Lukomszkij, Alekszandr Szergejevics (szül. 1868) — 61

Lukov, Leonyid Davidovics (szül. 1909) — 559
Lunacsarszkij, Anatolij Vasziljevics (1875—1933) — 41, 533
Lunc, Lev Natanovics (1901—1924) — 536
Lundmark, Knut (szül. 1889) — 520
Lunyin, Sztyepan Mihajlovics (szül. 1883) — 549
Luther, Hans (szül. 1879) — 46, 49
Luzin, Nyikolaj Nyikolajevics (1883—1950) — 519
Lyot, Bernard (1897—1952) — 520
Lytton, Victor Robert (szül. 1876) — 177

Mac Arthur, Douglas (szül. 1880) — 172, 347—348, 389
MacDonald, James Ramsay (1866—1937) — 52—53, 58, 102, 138—139, 189—191
MacDowell, Edward (1861—1908) — 608
Maček, Vladimir (szül. 1879) — 369—370
Machado-y-Morales, Gerardo (1871—1939) — 72, 262—263
Machado-y-Ruiz, Antonio (1875—1939) — 587
Mácha, Karel (1810—1836) — 499
Mack Sennett (1884—1959) — 602
Macseret, Alekszandr Veniaminovics (szül. 1896) — 560
Madeiros — 72
Magdaleno, Mauricio (szül. 1906) — 589
Magritte, René (szül. 1898) — 609
Maillol, Aristide (1861—1944) — 611
Majakovszkij, Vlagyimir Vlagyimirovics (1893—1930) — 529, 531, 535, 540, 544, 547—549, 552, 564, 574, 594
Majat, Vlagyimir Matvejevics (1876—1954) — 564
Majerová, Marie (Tusarova; szül. 1892) — 583, 585
Majman, Rudolf Alekszandrovics (szül. 1903) — 560
Makarenko, Anton Szemjonovics (1888—1939) — 543
Makarova, Tamara Fjodorovna (szül. 1907) — 560
Makkonen — 305
Makkonen, Tafari — 305 — L. még Hailé Szelasszié
Makovszkij, Vlagyimir Matvejevics (1870—1941) — 509
Makszakova, Marija Petrovna (szül. 1902) — 561
Makszutov, Dmitrij Dmitrijevics (szül. 1896) — 520
Malaskin, Szergej Ivanovics (szül. 1888) — 538
Malenkov, Georgij Makszimilianovics (szül. 1901) — 488
Malinov, Alekszandr (szül. 1867) — 208
Malinovszkij, Rogyion Jakovlevics (szül. 1898) — 326
Maliskin, Alekszandr Georgijevics (1890—1938) — 535
Maljutyin, Szergej Vasziljevics (1859—1937) — 565
Mallet-Stevens, Robert (1886—1945) — 610
Mandelstam, Leonyid Iszaakovics (1879—1944) — 515
Mandelstam, Oszip Emilevics (1891—1938) — 531
Maniu, Juliu (1873—1952) — 92, 95
Mann, Heinrich (1871—1950) — 186, 297, 394, 580—581
Mann, Thomas (1875—1955) — 186, 572, 580—581
Manuilszkij, Dimitrij Zaharovics (1883—1959) — 401
Manyizer, Matvej Genrihovics (szül. 1891) — 566
Mao Ce-tung (szül. 1893) — 101, 114, 241—242
Mao Tun (szül. 1896) — 591
March, Juan (1882—1962) — 319
Mareckaja, Vera Petrovna (szül. 1906) — 559
Marek l. Dimitrov, Sztanke
Mariengof, Anatolij Boriszovics (szül. 1897) — 529
Marinello, Juan (szül. 1898) — 459
Marquet, Albert (1875—1947) — 611
Marsak, Szamuil Jakovlevics (szül. 1887) — 543
Marsudi — 125
Martin du Gard, Roger (1881—1958) — 572
Martin, Pierre Émile (1824—1915) — 511
Martiñez-Barrio, Diego (szül. 1883) — 328
Marun, Antun (megh. 1925) — 255
Marx, Karl (1818—1883) — 8, 21, 24, 113, 159, 320
Marx, Wilhelm (1863—1946) — 49
Masaryk, Tomáš Garrigue (1850—1937) — 360
Masereel, Frans (szül. 1889) — 612
Maskov, Ilja Ivanovics (1881—1944) — 565
Maslow, Pjotr Pavlovics (1867—1946) — 158
Matisse, Henri (1869—1954) — 611
Matteotti, Giacomo (1885—1924) — 64
Matvejev, Alekszandr Tyerentjevics (1878—1960) — 564, 566
Maugham, William Somerset (1874—1965) — 576
Maupassant, Henri René Albert Guy de (1850—1893) — 559, 567
Mauriac, François (szül. 1885) — 572—573
May, George (szül. 1900) — 190—191
Mazaki, Naozuke (szül. 1876) — 408—409
Mazini, Ibrahim Abdul-Kadir (1890—1947) — 597
McClintic, Guthrie (szül. 1893) — 601
McCormick, Vance Criswell (1872—1946) — 391
Mejerhold, Vszevolod Emiljevics (1874—1942) — 546—549, 551—552, 567, 598
Mekk, Nyikolaj Karlovics (1863—1929) — 222
Melchett lord l. Mond, Alfred
Méliès, Georges (1861—1938) — 601
Mellon, Andrew William (1855—1937) — 390
Mendieta, Carlos (szül. 1873) — 264, 457—458

Menelik, II. (1844—1913) — 305, 597
Mengyelejev, Dmitrij Ivanovics (1834—1907) — 517
Mereckov, Kirill Afanaszjevics (szül. 1897) — 326
Merkulov, Igor Alekszejevics — 509
Merkurov, Szergej Dmitrijevics (1881—1952) — 564
Metzner, Franz (1870—1919) — 610
Michelin — 252
Micsurin, Ivan Vlagyimirovics (1855—1935) — 523—524, 527
Mielziner, Jo — 601
Mies van der Rohe, Ludwig (szül. 1886) — 610
Mihály, I. (szül. 1921) — 95
Mihoelsz, Szolomon Mihajlovics (1890—1948) — 554
Mikojan, Anasztasz Ivanovics (szül. 1895) — 39
Milev, Geo (1895—1925) — 583
Milhaud, Darius (szül. 1892) — 606
Miljukov, Pavel Nyikolajevics (1859—1943) — 61
Mirajkar — 246
Miró, Juan (szül. 1893) — 609
Minor, Robert (1884—1952) — 612
Mityusin, Alekszandr Szergejevics (1888—1961) — 561
Miyamoto, Yuriko (1899—1951) — 592
Mjaszkovszkij, Nyikolaj Jakovlevics (1881—1950) — 560, 562—563
Mjufke, Konsztantyin Karlovics — 553
Mocsalov, Pavel Sztyepanovics (1800—1848) — 550
Modesto, Ángel (szül. 1909) — 330
Mofolo, Thomas (1877—1948) — 598
Mohamed Mahmud pasa (megh. 1947) — 439
Moissi, Alexander (1880—1935) — 599
Mokrouszov, Borisz Andrejevics (szül. 1909) — 562
Mola, Emilio (1887—1937) — 320, 327
Molcsanov, Pavel Alekszandrovics (1893—1941) — 524
Molière (Poquelin, Jean-Baptiste; 1622—1673) — 600
Molokov, Vaszilij Szergejevics (szül. 1895) — 269
Molotov, Vjacseszlav Mihajlovics (Szkrjabin; szül. 1890) — 488
Mond, Alfred (Melchett lord; 1868—1930) — 57
Moor, Dmitrij Sztahijevics (1883—1946) — 564
Moravia, Alberto (szül. 1907) — 583
Morgan, John Pierpont (1867—1943) — 17, 47, 72, 146, 185, 381, 389—390, 465
Morgenthau, Henry (1856—1946) — 391
Móricz Zsigmond (1879—1942) — 585
Moriyama, Kei (szül. 1904) — 592
Moscicki, Ignacy (1867—1946) — 89, 503
Mosley, Oswald (szül. 1896) — 348
Moszkvin, Ivan Mihajlovics (1874—1946) — 552, 554—555
Moszolov, Alekszandr Vasziljevics (szül. 1900) — 562
Motovilov, Georgij Ivanovics (szül. 1894) — 568
Moussinac, Léon (szül. 1890) — 574
Muavija, Mohamed Nur — 597
Mucsnyik, Vaszilij Szemjonovics — 513
Mufdi, Zakarija (szül. 1912) — 597
Muhina, Vera Ignatyevna (Muhina-Zamkova; 1889—1953) — 487, 564, 566—568
Muis, Abdul (1886—1959) — 594
Mulugeta — 307
Munch, Peter (1870—1948) — 373
Munc, Oszkar Rudolfovics (szül. 1871) — 566
Murnau, Friedrich Wilhelm (1889—1931) — 603
Mussert, Anton (1894—1946) — 251
Mussolini, Benito (1883—1945) — 64—65, 141, 196, 301, 303—304, 306, 308, 310, 314—315, 355—356, 452, 461, 471, 473—474, 496, 583, 610
Musso, M. (1901—1948) — 124
Muszinszkij, Vaszilij Sztyepanovics (szül. 1907) — 274
Muzaffar, Ahmad (szül. 1889) — 118, 246
Mühsam, Erich (1878—1934) — 294
Müller, Hermann (1876—1931) — 49—50, 179, 183
Münschreiter — 355

Nagata, Etsuzan (1884—1935) — 408
Nagy Lajos (1883—1954) — 586
Nahasz-pasa, Musztafa al- (szül. 1876) — 255—257, 438—439
Nakano, Shigeharu (szül. 1902) — 592
Nałkowska, Zofia (1885—1954) — 584
Nanetti, Nino (1906—1937) — 326
Napetov, Petko (megh. 1933) — 208
Narbut, Vlagyimir Ivanovics (1888—1942) — 531
Nazim Hikmet (Ran; 1902—1963) — 423, 594—595
Nefiszi, Szeid (szül. 1895) — 595
Negrin, Juan (1889—1956) — 331—332, 334—335
Nehru, Jawaharlal Pandit (1889—1964) — 120, 248, 433
Nehru, Pandit Motilal (1861—1931) — 119—120
Nejedlý, Zdeněk (1878—1962) — 84
Nějgauz, Genrih Gusztavovics (szül. 1888) — 561
Nemec, Antonín (1858—1926) — 360
Németh László (szül. 1901) — 587
Nenni, Pietro (szül. 1891) — 315
Neruda, Pablo (szül. 1904) — 570, 589
Neszibu — 307

Neumann, Alfred — 186
Neumann János (1903—1957) — 519
Neumann, Stanislav Kostka (1875—1947) — 583
Neurath, Konstantin von (1873—1956) — 185, 300
Newton, Isaac (1643—1727) — 520
Nezval, Vítězslav (1900—1958) — 570
Nguyen Ai Quoc l. Ho Si Minh
Nie Er (1911—1935) — 608
Niemeyer, Oscar — 455
Niemöller, Martin (szül. 1892) — 296
Niewland, Julius Arthur (1878—1936) — 512
Nie Zsung-csen (szül. 1899) — 101
Norris, Frank (1870—1902) — 604
Nosaka, Sanzo (Okano, Susumu; szül. 1892) — 178
Novikov, Pjotr Szergejevics (szül. 1901) — 519
Nuri Szaid (1888—1958) — 443
Nušić, Branislav (1864—1938) — 584

Nyemirovics-Dancsenko, Vlagyimir Ivanovics (1858—1943) — 546, 551, 554
Nyesztyerov, Mihail Vasziljevics (1862—1942) — 522, 567
Nyeverov, Alekszandr Szergejevics (Szkobelev; 1886—1923) — 535, 538
Nyezsdanova, Antonyina Vasziljevna (1873—1950) — 560—561, 563
Nygaardsvold, Juuhan (1879—1952) — 375
Nyikityin, Nyikolaj Nyikolajevics (szül. 1895) — 535—536
Nyikolajev, Leonyid Vlagyimirovics (1878—1942) — 561
Nyikolaj Nyikolajevics Romanov (1856—1929) — 61

Oberth, Hermann (szül. 1894) — 509
Oborin, Lev Nyikolajevics (szül. 1907) — 561
Obrazcov, Szergej Vlagyimirovics (szül. 1901) — 554
Obuhova, Nagyezsda Andrejevna (1886—1961) — 561, 563
Odena, Lina (1912—1936) — 320
Odets, Clifford (szül. 1906) — 580
Ohain, Hans — 510
O'Henry (Porter, William Sydney; 1862—1910) — 559
Ohlopkov, Nyikolaj Pavlovics (szül. 1900) — 553
Ojsztrah, David Fjodorovics (szül. 1908) — 561, 563
Okada, Keisuke (1862—1952) — 407, 409
Okawa, Shumei (szül. 1886) — 174
Olbracht, Ivan (1882—1952) — 583—584
Olesa, Jurij Karlovics (1899—1960) — 538, 540
O'Neill, Eugene (1888—1953) — 577—579, 601
Oort, Jan Hendrik (szül. 1900) — 521
Oparin, Alekszandr Ivanovics (szül. 1894) — 40
Ordzsonikidze, Grigorij Konsztantyinovics (Szergo; 1886—1937) — 39, 42, 232, 273
Orlando, Vittorio Emanuele (1860—1952) — 64
Orlov, Dmitrij Nyikolajevics (1892—1955) — 551
Orlova, Ljubov Petrovna (szül. 1902) — 560
Orozco, José Clemente (1883—1949) — 612
Ortiz, Roberto Marcelino (1886—1942) — 456
Osaka, Saburo — 174
Ossietzky, Carl (1882—1938) — 294
Oszipov, Dmitrij Petrovics (1887—1934) — 564
Osztroumova-Lebegyeva, Anna Petrovna (1871—1955) — 565
Osztrovszkij, Alekszandr Nyikolajevics (1823—1886) — 550—551, 559
Osztrovszkij, Nyikolaj Alekszejevics (1904—1936) — 543
Osztuzsev, Alekszandr Alekszandrovics (Pozsarov; 1874—1953) — 554
Owen, Wilfred — 577
Őry Károly (1898—1941) — 81

Pabst, Georg Wilhelm (szül. 1895) — 603, 605
Pahomov, Alekszej Fjodorovics (szül. 1900) — 567
Painlevé, Paul (1863—1933) — 59
Pál (Pavel Karađorđević; szül. 1893) — 369
Palcsinszkij, Pjotr Ioakimovics (megh. 1929) — 222
Pane, Armija (szül. 1908) — 594
Pane, Sanusi (szül. 1905) — 594
Panfjorov, Fjodor Ivanovics (1896—1964) — 538, 541
Pantyelejev, Alekszandr Petrovics (megh. 1948) — 555
Papalekszi, Nyikolaj Dmitrijevics (1880—1947) — 515
Papanyin, Ivan Dmitrijevics (szül. 1894) — 277, 524—525
Papavin, Alekszandr Petrovics (szül. 1893) — 479
Papen, Franz von (szül. 1879) — 183—185, 356, 467
Parfenov, P. — 561
Pasonnaja, Vera Nyikolajevna (1887—1962) — 550
Pašić, Nikola (1845—1926) — 98
Paszternak, Borisz Leonyidovics (1890—1960) — 531
Patard, H. — 512
Patorzsinszkij, Ivan Szergejevics (szül. 1896) — 563
Paul-Boncour, Joseph (szül. 1873) — 466
Pausztovszkij, Konsztantyin Georgijevics (szül. 1892) — 541
Pavese, Cesare (1908—1950) — 583

Pavlenko, Pjotr Andrejevics (1899—1951) — 558
Pavlinov, Pavel Jakovlevics (szül. 1881) — 566
Pavlov, Ivan Petrovics (1849—1936) — 522—523, 527, 567
Pavlov, Todor (szül. 1890) — 95
Pena, Lazaro (szül. 1910) — 459
Peng Paj (1895—1929) — 101, 104, 115
Peresztiani, Ivan Nyikolajevics (1870—1959) — 555
Péri, Gabriel (1902—1941) — 477
Permeke, Constant (1886—1951) — 609
Perret, Auguste (1874—1954) — 610
Perrin, Jean (1870—1942) — 340
Pétain, Henri Philippe (1856—1951) — 134, 337
Péter, II. (Petar Karađorđević) (szül. 1923) — 369
Petkov, Petko (1892—1924) — 95
Petrov, Jevgenyij Petrovics (Katajev; 1903—1942) — 542
Petrovszkij, Grigorij Ivanovics (1878—1958) — 39, 226
Petrovszkij, Ivan Georgijevics (szül. 1901) — 519
Petrov, Vlagyimir Mihajlovics (szül. 1896) — 559
Petrov-Vodkin, Kozma Szergejevics (1878—1939) — 564—565
Philip, André (szül. 1906) — 574
Picasso, Pablo (szül. 1881) — 613
Pickford, Mary (szül. 1893) — 602—603
Pieck, Wilhelm (1876—1960) — 183, 401
Pikov, Mihail Ivanovics (szül. 1903) — 567
Pilnyak, (Vogau, Borisz Andrejevics; 1894—1942) — 535
Piłsudski, Józef (1867—1935) — 87—89, 201, 362
Pimenov, Jurij Ivanovics (szül. 1903) — 567
Pirandello, Luigi (1867—1936) — 570, 582, 600
Pirjev, Ivan Alekszandrovics (szül. 1901) — 560
Pirogov, Grigorij Sztyepanovics (1885—1931) — 561
Pirogov, Alekszandr Sztyepanovics (szül. 1899) — 563
Piscator, Erwin (szül. 1893) — 599
Pitoëff, Georges (1886—1939) — 599—600
Pittman, Key (1872—1940) — 383
Pius, XI. Achille Ratti; 1857—1939) — 154, 155, 233
Pjatnyickij, Mitrofan Jefimovics (1864—1927) — 561
Plasztov, Arkagyij Alekszandrovics (szül. 1893) — 567
Platon, Ivan Sztyepanovics (1870—1935) — 550
Platt, Orwill Hitchcock (1827—1905) — 262, 383, 458
Pogogyin, Nyikolaj Fjodorovics (Sztukalov; 1900—1962) — 545, 551, 553—554
Poincaré, Raymond (1860—1934) — 58, 60—62, 137—138
Pokrassz, Danyiil Jakovlevics (1905—1954) — 562
Pokrassz, Dmitrij Jakovlevics (szül. 1899) — 561—562
Pokrovszkij, Vlagyimir Alekszandrovics (1871—1931) — 566
Polagutyin, Sz. Z. — 276
Polikarpov, Nyikolaj Nyikolajevics (1892—1944) — 480
Polivanov, Sz. — 549
Poljakin, Miron Boriszovics (1895—1941) — 561
Pollitt, Harry (1890—1960) — 190
Pomescsikov, Jevgenyij Mihajlovics (szül. 1907) — 558
Popov, Alekszej Dmitrijevics (1892—1961) — 546, 551
Porter, Edwin S. (1870—1941) — 601
Portinari, Candido (szül. 1903) — 452
Posztisev, Pavel Petrovics (1888—1940) — 39, 488
Poulenc, Francis (szül. 1899) — 600
Prasad, Jayashankar (1889—1937) — 593
Prem Chand (Dhanpat Rai; 1880—1936) — 593
Prempe, II. (szül. 1892) — 448
Preobrazsenszkaja, Szofja Petrovna (szül. 1904) — 561
Prestes, Julio (szül. 1882) — 260
Prestes, Luis Carlos (szül. 1898) — 261, 456—457
Priestley, John B. (szül. 1892) — 576
Prieto, Indalesio (1883—1962) — 328, 334—335
Primo de Rivera, Miguel (1870—1930) — 198, 587
Prisvin, Mihail Mihajlovics (1873—1954) — 535, 543
Prjanyisnyikov, Dmitrij Nyikolajevics (1865—1948) — 44, 524
Prokofjev, Alekszandr Andrejevics (szül. 1900) — 531
Prokofjev, Szergej Szergejevics (1891—1953) — 563
Protazanov, Jakov Alekszandrovics (1881—1945) — 555, 557, 559
Proust, Marcel (1871—1922) — 573, 583
Provorov, Fjodor Fjodorovics (szül. 1905) — 560
Prozorovszkij, Lev Mihajlovics (Remennyikov; 1879—1954) — 550
Prusszak, J. — 562
Pudovkin, Vszevelod Illarionovics (1895—1953) — 556—557, 559, 605
Pu Ji (szül. 1906) — 177
Pujmanová, Marie (1893—1958) — 583, 585
Punyin, N. N. — 547
Puskin, Alekszandr Szergejevics (1799—1837) — 533, 553—554, 559
Putyin, Mihail Jeliszejevics (szül. 1894) — 210

Queiroz, Rachel de (szül. 1910) — 589
Quiroga, Casares — 318
Quisling, Vidkun (1887—1945) — 375, 379

Radić, Stjepan (1871—1928) — 98—99
Radnóti Miklós (1909—1944) — 587
Raeder, Erich (szül. 1876) — 300
Rahmanyinov, Szergej Vasziljevics (1873—1943) — 608
Rajzman, Julij Jakovlevics (szül. 1903) — 557, 560
Rákosi Mátyás (szül. 1892) — 81
Ramos, Graciliano (1892—1953) — 589
Ramzin, Leonyid Konsztantyinovics (1887—1948) — 508
Ravel, Maurice (1875—1937) — 606
Razumovszkij, Alekszandr Vlagyimirovics (szül. 1907) — 554
Reed, John (1887—1920) — 571, 612
Reinhardt, Max (Goldmann; 1873—1943) — 598—599
Rejane, Gabrielle Charlotte (1856—1920) — 602
Remarque, Erich Maria (szül. 1898) — 186, 571, 581
Rémy, Tristan (szül. 1897) — 574
Renn, Ludwig (szül. 1889) — 571
Renoir, Jean (szül. 1894) — 603, 605
Rerberg, Ivan Ivanovics (1869—1932) — 566
Révai József (1898—1959) — 586
Revueltas, Silvestre (1899—1940) — 608
Ribbentrop, Joachim (1893—1946) — 461, 468, 493, 496, 501
Rice, Elmer (szül. 1892) — 579
Rikov, Alekszej Ivanovics (1881—1938) — 42, 214
Rilov, Arkagyij Alekszandrovics (1870—1939) — 565
Rilszkij, Makszim Fagyejevics (szül. 1895) — 545
Rintelen, Anton (1876—1946) — 355
Rivera, Diego (1886—1957) — 612
Rivera, José Estasio (1889—1928) — 589
Riza sah (Pehlevi; 1878—1944) — 425—430
Rjazsszkij, Georgij Georgijevics (1895—1952) — 565
Robeson, Paul (szül. 1898) — 601, 608
Robinson, Robert (szül. 1886) — 283, 383
Rockefeller, John Dawison (1839—1937) — 46, 66, 185, 390
Rodov, Szemjon Abramovics (szül. 1893) — 529
Rogyimcev, Alekszandr Iljics (szül. 1905) — 326
Rogyionov, Mihail Szemjonovics (1885—1956) — 566—567
Rolland, Romain (1860—1944) — 240, 276, 394—395, 397, 567, 570—572, 593
Romains, Jules (szül. 1885) — 573
Romasov, Borisz Szergejevics (1895—1958) — 540
Romero, José Rubén (szül. 1890) — 589
Romm, Mihail Iljics (szül. 1901) — 559
Room, Abram Matvejevics (szül. 1894) — 557
Roosevelt, Franklin Delano (1882—1945) — 172—173, 380—384, 389—391, 457, 468, 497, 503
Rosal, Grigorij Lvovics (szül. 1899) — 559
Ross Santa Maria, Gustavo (szül. 1879) — 455—456
Roth, Joseph (1894—1939) — 581
Rothermere, Harold Sydney (1868—1940) — 347
Röhm, Ernst (1887—1934) — 294
Rubinstein, Artur (szül. 1886) — 608
Rudakov, Konsztantyin Ivanovics (1891—1949) — 567
Rudnyev, Lev Vlagyimirovics (1885—1956) — 564
Rudzutak, Jan Ernesztovics (Libih; 1887—1938) — 39, 488
Ruhljagyjev, Alekszej Mihajlovics (1882—1946) — 567
Runciman, Walther (1870—1949) — 470—473, 475
Rusli, Marah (szül. 1889) — 594
Russel, Bertrand (szül. 1872) — 394
Rusztam, Szulejman (szül. 1906) — 546
Rydz-Śmigły, Edward (1886—1941) — 362—364

Saarinen, Eliel (1873—1950) — 610
Sabahattin, Ali (1907—1948) — 595
Sacco, Nicola (1891—1927) — 20, 48, 62, 72, 85, 156
Sadr, Ivan Dmitrijevics (1887—1941) — 566
Saginyan, Marietta Szergejevna (szül. 1888) — 541
Saint-Exupéry, Antoine de (1900—1944) — 573
Saito, Makoto (1858—1936) — 407, 409
Salandra, Antonio (1853—1931) — 64
Salisbury, Robert Arthur (szül. 1893) — 352
Saljapin, Fjodor Ivanovics (1873—1938) — 561
Sallai Imre (1897—1932) — 205
Sándor jugoszláv király (1888—1934) — 99, 288, 368
Sanjurjo, José (1872—1936) — 319
Saporin, Jurij Alekszandrovics (szül. 1887) — 563
Sarrail, Maurice Paul Emanuele (1856—1929) — 128, 130—131
Sarraut, Albert (szül. 1872) — 60
Satie, Eric (1886—1925) — 606—607
Sauki, Ahmed (1868—1932) — 596
Sänger, E. — 510
Schacht, Hjalmar (szül. 1877) — 181, 185, 291, 467
Scharrer, Adam (1889—1948) — 571
Schehr, John — 184, 294
Schlack, P. — 512
Schleicher, Kurt (1882—1934) — 185, 294
Schmidt, Bernhard — 520
Schober, Johann (1874—1932) — 78
Schopenhauer, Arthur (1788—1860) — 579

Schönberg, Arnold (1874—1951) — 606—607
Schroeder — 184, 292
Schrödinger, Erwin (szül. 1887) — 516—517
Schulenburg, Friedrich Werner (szül. 1875) — 493
Schultze, Fiete (1894—1935) — 294
Schulz, Bruno (1892—1942) — 583
Schuschnigg, Kurt (szül. 1897) — 355—356, 468
Scoccimarro, Mauro (szül. 1895) — 66
Scsepkin, Mihail Szemjonovics (1788—1863) — 550
Scsipacsov, Sztyepan Petrovics (szül. 1899) — 544
Scsukin, Borisz Vasziljevics (1894—1939) — 550, 553—554, 559
Scsuko, Vlagyimir Alekszejevics (1887—1939) — 566
Scsuszev, Alekszej Viktorovics (1873—1949) — 566—567
Sedillo, Saturmino — 454
Seeckt, Hans von (1866—1936) — 181, 242
Seghers, Anna (szül. 1900) — 581
Seipel, Ignaz (1876—1932) — 78
Selasa (szül. 1909) — 594
Seldte, Franz (szül. 1882) — 181
Semaun (szül. 1899) — 124
Sengelaja, Nyikolaj Mihajlovics (1903—1943) — 557
Sersenyevics, Vagyim Gabrielovics (szül. 1893) — 529
Seyss-Inquart, Arthur (1892—1946) — 468
Shakespeare, William (1564—1616) — 554, 567, 576
Sharma, Vishwambhar (1891—1945) — 593
Shaukat, Usmani — 118
Shaw, George Bernard (1856—1950) — 570, 575—576
Sherwood, Robert Emmet (szül. 1896) — 580
Shimazaki, Toson (1872—1943) — 592
Simon, John (1873—1954) — 119—120, 348, 468
Simonson, Lee — 601
Sinclair, Upton (szül. 1878) — 577
Siqueiros, David Alfaro (szül. 1896) — 612—613
Sirsov, Pjotr Petrovics (1905—1953) — 524
Siskov, Vjacseszlav Jakovlevics (1873—1945) — 541
Sitwell, Edith — 577
Sjahrir, Sutan (szül. 1909) — 250, 436
Sjarifuddin, Amir (1907—1948) — 436, 594
Skarabura, Gorgyej Nyikolajevics (szül. 1903) — 479
Skrzyński, Aleksander (1882—1931) — 87—88
Smakov, Pavel Vasziljevics (szül. 1885) — 515—516
Smarinov, Gyementij Alekszejevics (szül. 1907) — 567
Šmeral, Bohumir (1881—1941) — 83—84
Smidt, Otto Juljevics (1891—1956) — 269, 277
Smith, Alfred Emanuel (1873—1944) — 389
Snowden, Philippe (1864—1937) — 191
Solohov, Mihail Alekszandrovics (szül. 1905) — 535, 537, 543—544
Sommerfield, John (szül. 1908) — 577
Sosztakovics, Dmitrij Dmitrijevics (szül. 1906) — 547, 557, 562—563, 608
Soyer, Moses (szül. 1899) — 611
Soyer, Raphael (szül. 1899) — 611
Spender, Stephen (szül. 1909) — 577
Spitalnij, Borisz Gavrilovics (szül. 1902) — 480
Stack, Lee (megh. 1924) — 255
Stande, Stanisław Richard (1897—1937) — 583
Stanley, W. M. — 523
Starhemberg, Ernst (1899—1956) — 355—356
Stauning, Thorwald (1873—1942) — 373—374
Stavisky (megh. 1934) — 337
Stefani, Pietro (1888—1931) — 139
Steinbeck, John (szül. 1902) — 578
Stern, Grigorij Mihajlovics (Grigorovics tbk.; 1900—1941) — 326
Stern, M. (Kleber; megh. 1938) — 326
Stimson, Henry (szül. 1867) — 177
Stokowski, Leopold (szül. 1882) — 608
Strang, William (szül. 1893) — 471
Strasser, Gregor (1892—1934) — 294
Strauh, Makszim Makszimovics (szül. 1900) — 553, 559
Stresemann, Gustav (1878—1929) — 46, 60, 140
Stroheim, Erich von (1885—1957) — 603—604
Strug, Andrzej (Zaleski, Tadeusz; 1871—1937) — 363
Stuck, Franz (1863—1928) — 610
Stursa, Jan (szül. 1880) — 611
Subašić, Ivan (1892—1955) — 370
Sub, Eszfir Iljinyicsna (szül. 1894) — 557
Suhov, Vlagyimir Grigorjevics (1901—1939) — 512
Sukarno, Ahmed (szül. 1901) — 125, 249—250, 436
Sumilov, Pjotr Pavlovics (1901—1942) — 513
Sutomo (1888—1938) — 125
Suvanto — 69, 73, 232
Švehla, Antonín (1875—1933) — 83—84
Svernyik, Nyikolaj Mihajlovics (szül. 1888) — 395
Svinhufvud, Per Evind (1861—1944) — 376
Swierczewski, Karol (Walter tbk.; 1897—1947) — 326
Swift, Jonathan (1667—1745) — 559

Szabó Pál (szül. 1893) — 587
Szadovszkij, Prov Mihajlovics (1874—1947) — 550
Szadzsi, Abdullah (szül. 1910) — 597

Szaltikov-Scsedrin, Mihail Jevgrafovics (1826—1889) — 559, 567
Szanyin, Alekszandr Akimovics (1869—1955) — 555
Szaradzsev, Konsztantyin Szolomonovics (1877—1954) — 561
Szarjan, Martirosz Szergejevics (szül. 1880) — 565
Szaveljev, Leonyid Ivanovics (szül. 1903) — 567
Szejfullina, Ligyija Nyikolajevna (1889—1954) — 538, 550
Szejum — 307—308
Szekesze, Azariel (szül. 1894) — 598
Szelasszie, Gebre — 597
Szelvinszkij, Ilja Lvovics (szül. 1899) — 531
Szemivolosz, Alekszej Iljics (szül. 1912) — 479
Szemjonova, Marija Tyimofejevna (szül. 1908) — 564
Szemjonov, Nyikolaj Nyikolajevics (szül. 1896) — 521, 553
Szentgyörgyi Albert (szül. 1893) — 522
Szerafimovics, Alekszandr Szerafimovics (Popov; 1863—1949) — 535, 547, 553
Szergejev-Censzkij, Szergej Nyikolajevics (1875—1958) — 535
Szidikbekov, Tugelbaj (szül. 1912) — 546
Szidki, Bekir (megh. 1937) — 443
Szidki, Iszmail pasa (szül. 1875) — 257—258
Szimbircev, Vaszilij Nyikolajevics (szül. 1901) — 567
Szimonov, Nyikolaj Konsztantyinovics (szül. 1901) — 559
Szimonov, Ruben Nyikolajevics (szül. 1899) — 553
Szinajszkij, Viktor Alekszandrovics (szül. 1893) — 564, 568
Szkorobogatov, Konsztantyin Vasziljevics (szül. 1887) — 553
Szlepnyev, Mavrikij Trofimovics (szül. 1896) — 269
Szlonyimszkij, Mihail Leonyidovics (szül. 1897) — 536
Szmetanyin, N. Sz. — 274
Szmolics, Jurij Kornyejevics (szül. 1900) — 545
Szmuskevics, Jakov Vlagyimirovics (1902—1943) — 326
Szobinov, Leonyid Vitaljevics (1872—1934) — 560—561
Szokolov, Nyikolaj Alekszandrovics (szül. 1903) — 542, 567
Szokolov, Szergej Jakovlevics (1897—1957) — 510
Szolovjev-Szedoj, Vaszilij Pavlovics (szül. 1907) — 562
Szolovjov, Vlagyimir Alekszandrovics (szül. 1907) — 554
Szoszjura, Vlagyimir Nyikolajevics (szül. 1898) — 545
Sztahanov, Alekszej Grigorjevics (szül. 1905) — 274
Sztálin, Ioszif Visszarionovics (Dzsugasvili; 1879—1953) — 6, 27, 219, 268—269, 486—487, 540, 560
Sztamatov, Georgi (1869—1942) — 584
Sztanyiszlavszkij, Konsztantyin Szergejevics (Alekszejev; 1863—1938) — 546, 550—552, 598
Sztapran, Oszvald Andrejevics (szül. 1901) — 567
Sztaszova, Jelena Dmitrijevna (szül. 1873) — 394
Sztavszkij, Vlagyimir Petrovics (Kirpicsnyikov; 1900—1943) — 541
Stojadinović, Milan (1888—1941) — 369—370
Sztojanov, Ljudmil (szül. 1888) — 583—584
Sztravinszkij, Igor Fjodorovics (szül. 1882) — 607
Sztrojeva, Vera Pavlovna (szül. 1900) — 559
Sztyecskin, Borisz Szergejevics (szül. 1891) — 509
Sztyepanova, Jelena Andrejevna (szül. 1891) — 563
Szu Csao-cseng (1885—1929) — 106
Szudakov, Ilja Jakovlevics (szül. 1890) — 550, 552
Szulejman, Hikmet — 443
Szun Csuan-fang (1885—1932) — 106, 108, 110
Szung Cing-ling (szül. 1890) — 114
Szun Jat-szen (1866—1925) — 25, 100—105, 107, 113—114, 410
Szurkov, Alekszej Alekszandrovics (szül. 1899) — 562
Szvetlov, Mihail Arkadjevics (szül. 1903) — 531
Szymański, Edward (1907—1943) — 583

Tabidze, Tician Jusztyinovics (1895—1937) — 546
Taft, William Howard (1857—1930) — 391
Tagore, Rabindranath (1861—1941) — 592—593
Tailleferre, Germaine (szül. 1892) — 606
Tairov, Alekszandr Jakovlevics (Kornblit; 1885—1950) — 546, 553
Takahashi, Korekiyo (1854—1936) — 409
Tamási Áron (1897—1966) — 587
Tanaka, Giichi (1863—1929) — 76
Tanguy, Yves (szül. 1900) — 609
Tanner, Wäinö Alfred (szül. 1881) — 379
Taraszova, Alla Konsztantyinovna (szül. 1898) — 557
Tardieu, André (1876—1945) — 195—196, 337
Tarhanov, Mihail Mihajlovics (1877—1948) — 552—553, 557
Tarics, Jurij Viktorovics (szül. 1885) — 557
Tasca, Angelo (1892—1960) — 197
Tătărescu, Gheorghe (szül. 1886) — 367—368
Taufik, al-Hakim (szül. 1898) — 596—597
Taylor, Frederic (1856—1915) — 68
Tejmur, Mahmud (szül. 1894) — 596—597
Tejmur, Mohamed (1892—1921) — 596
Teng Csung-hszia (1894—1933) — 105—106

Terracini, Umberto (szül. 1895) — 66
Thälmann, Ernst (1886—1944) — 48, 50—51, 180, 183—185, 294, 338—339, 397
Theunis, George (szül. 1873) — 139
Thibaud, Jacques (1880—1953) — 608
Thomas, James Henry (1874—1949) — 191
Thorez, Maurice (1900—1964) — 136, 340—341
Thorndike, Sybil (szül. 1882) — 600
Thyssen, Fritz (1873—1951) — 17, 46, 181, 184, 294
Ticsina, Pavlo Grigorjevics (szül. 1891) — 545
Tidzsani, Juszuf Basir at- (1912—1937) — 597
Tinyanov, Jurij Nyikolajevics (1894—1943) — 538, 540
Tiso, Jozef (1887—1947) — 498
Tkacsenko, Pavel Dmitrijevics (Antyipov, Jakov; 1901—1926) — 92
Togliatti, Palmiro (Ercoli; 1893—1964) — 66, 315, 326, 400—401
Tokarev, Fjodor Vasziljevics (szül. 1871) — 480
Tokombajev, Aali (szül. 1904) — 546
Toller, Ernst (1893—1939) — 570, 579
Tolsztoj, Alekszej Nyikolajevics (1882—1945) — 535, 537—539, 541, 543, 554—555, 558, 567
Tolsztoj, Lev Nyikolajevics (1828—1910) — 534, 537, 543, 555, 571
Tomszkij, Nyikolaj Vasziljevics (szül. 1900) — 568
Toscanini, Arturo (1867—1957) — 608
Tóth Árpád (1886—1928) — 586
Trauberg, Leonyid Zaharovics (szül. 1902) — 559
Trenyov, Konsztantyin Andrejevics (1876—1945) — 535, 539—540, 550
Tretyjakov, Szergej Mihajlovics (1892—1939) — 549
Triogyin, Pjotr Nyikolajevics (1887—1950) — 562
Trockij, Lev Davidovics (Bronstejn; 1879—1940) — 38, 42, 158, 328, 335
Tropsch, Hans (1889—1935) — 512
Tuan Csi-zsuj (1864—1936) — 103, 107
Tuhacsevszkij, Mihail Nyikolajevics (1893—1937) — 488
Tu Jüe-seng (1887—1951) — 111
Tupolev, Andrej Nyikolajevics (szül. 1888) — 515
Turin, Viktor Alekszandrovics (szül. 1897) — 557
Tuwim, Julian (1894—1953) — 583
Tvardovszkij, Alekszandr Trifonovics (szül. 1910) — 544
Tyihonov, Nyikolaj Szemjonovics (szül. 1896) — 531, 536, 544
Tyimirjazev, Klement Arkadjevics (1843—1920) — 524, 527
Tyimofejev, Pjotr Vasziljevics (szül. 1902) — 516
Ueda, Shigeki (megh. 1933) — 179
Ueno, Shofu — 592
Ulanova, Galina Szergejevna (szül. 1910) — 564
Ulbricht, Walter (szül. 1893) — 184
Uljanov, Nyikolaj Pavlovics (1875—1949) — 566—567
Urfat, Mohamed Urfat — 597
Uribe, Vicente (szül. 1902) — 318, 329
Uriburu, Francisco (1868—1932) — 259
Urquhart, John Leslie — 142
Usakov, Nyikolaj Nyikolajevics (szül. 1899) — 531
Uszman, Szosze (szül. 1911) — 597
Utrillo, Maurice (1883—1955) — 611

Vagarsjan, Vagars Bogdanovics (Pogoszjan; 1894—1959) — 554
Vahtangov, Jevgenyij Bagratyionovics (1883—1922) — 546, 548—550, 553—554
Vaida-Voevod, Alexandru (1872—1950) — 92
Vaillant-Couturier, Paul (1892—1937) — 574
Valier, Max (1895—1930) — 510
Valle Inclán, Ramón Maria de (1869—1936) — 578
Vančura, Vladislav (1891—1942) — 583
Vandenberg, Arthur (szül. 1884) — 391
Vandervelde, Emile (1866—1938) — 398
Vang Csing-vej (1884—1944) — 112, 414
Van Min — 401
Vanzetti, Bartolomeo (1888—1927) — 20, 48, 62, 72, 85, 157
Vanyin, Vaszilij Vasziljevics (1898—1951) — 549
Vargas, Getulio Dornelles (1883—1954) — 260—261, 456—457, 463
Vaszilenko, Szergej Nyikiforovics (1872—1956) — 562
Vasziljev-Buglaj, Dmitrij Sztyepanovics (1888—1956) — 561
Vasziljev, Georgij Nyikolajevics (1899—1946) — 559
Vasziljev, Pavel Nyikolajevics (1910—1937) — 544
Vasziljev, Szergej Dmitrijevics (szül. 1900) — 559
Vatanabe, Masanosuke (1899—1928) — 76, 409
Vavilov, Szergej Ivanovics (1891—1951) — 527
Verejszkij, Georgij Szemjonovics (szül. 1886) — 566—567
Veres Péter (szül. 1897) — 587
Vereszajev (Szmidovics, Vikentyij Vikentjevics; 1867—1945) — 535
Verhaeren, Emil (1855—1916) — 548
Vermisev, Alekszandr Alekszandrovics (1879—1919) — 547
Vernadszkij, Vlagyimir Ivanovics (1863—1945) — 524

Vertov, Dziga (Kaufman, Gyenyisz Arkadjevics; 1897—1954) — 556
Veszjolij, Artyom (Kocskurov, Nyikolaj Nyikolajevics; 1899—1939) — 535
Vesznyin, Viktor Alekszandrovics (1882—1950) — 566
Vidali, Vittorio (Carlos; szül. 1900) — 326
Vidor, King (szül. 1894) — 603—605
Vigo, Abraham — 453
Viktor Emánuel, III. (1869—1947) — 308, 503
Vilakazi, Benedikt Walet (1906—1948) — 598
Vilenszkij, Zinovij Moiszejevics (szül. 1899) — 568
Villa, Francisco (1887—1923) — 589
Villa-Lobos, Heitor (1887—1959) — 608
Vinogradova, Jevdokija Viktorovna (1914—1962) — 274
Vinogradova, Marija Ivanovna (szül. 1910) — 274
Vinogradov, Ivan Matvejevics (szül. 1891) — 519
Virta, Nyikolaj Jevgenjevics (szül. 1906) — 542, 552, 554
Visnyevszkij, Vszevolod, Vitaljevics (1900—1951) — 545, 553
Vittorio, Giuseppe di (1892—1957) — 285, 526
Viviani, Rafaele (1888—1950) — 601
Vodopjanov, Mihail Vasziljevics (szül. 1899) — 269
Vojkov, Pjotr Lazarevics (1888—1927) — 38, 89, 143
Volkov, A. — 479
Volpi, Giuseppe (1877—1944) — 65
Voronszkij, Alekszandr Konsztantyinovics (1884—1943) — 535
Vorovszkij, Vaclav Vaclavovics (1871—1923) — 148
Vögler, Albert (1877—1945) — 46, 184—185
Vu Pej-fu (1878—1939) — 106—108
Vurgun, Szamed (Vekilov; 1906—1956) — 546

Wagner, Robert Ferdinand (1877—1953) — 387—389
Waksman, Selman Abraham (szül. 1888) — 522
Wallisch Kálmán (megh. 1934) — 355
Walter tábornok l. Swierczewski, Karol
Wasilewska, Wanda (szül. 1905) — 363, 585
Watson-Watt, Robert (szül. 1892) — 515
Webster, Margaret (szül. 1905) — 601
Wegener, Paul (1874—1948) — 599
Weigel, Helene (szül. 1900) — 599
Weil, A. — 519
Weinert, Erich (1890—1953) — 581
Weissel, Georg (megh. 1934) — 355
Welles, Sumner (szül. 1892) — 263
Wells, Herbert George (1866—1946) — 246, 389, 570, 575
Wels, Otto (1873—1939) — 50
Wendel, Henri de (szül. 1913) — 337
Wenner-Gren, Axel (szül. 1881) — 491
Werfel, Franz (1890—1945) — 581
Weygand, Louis Maxime (1867—1965) — 442
Whitley, John (1866—1935) — 52, 118
Whittle, Frank (szül. 1907) — 510
Wiener, Norbert (szül. 1894) — 519
Wilder, Thornton (szül. 1897) — 579
Williams, Robert John (szül. 1893) — 522
Wilson, Horace (szül. 1882) — 471, 473, 491
Wilson, Hugh Robert (1885—1946) — 470
Wilson, Thomas Woodrow (1856—1924) — 172
Winterbourne, George — 577
Witos, Wincenty (1874—1945) — 88
Wohlthat, Helmut — 491
Wojciechowski, Stanisław (1869—1953) — 88
Wolff, Friedrich (1888—1953) — 46, 554, 560, 581
Wolker, Jiři (1900—1924) — 583
Wood, Grant (1892—1942) — 610
Wright, Frank Lloyd (1869—1956) — 610
Wyler, William (szül. 1902) — 605

Yamamoto, Kenzo (szül. 1895) — 178
Yamata, Sheizaburo (szül. 1896) — 592
Yashpal (szül. 1903) — 593
Young, Owen — 145—146

Zabolockij, Nyikolaj Alekszejevics (1903—1958) — 531
Zacconi, Ermete (1857—1948) — 602
Zaghlul, Szaad pasa (1860—1927) — 255, 438
Zaharov, Vlagyimir Grigorjevics (1901—1956) — 562
Zahava, Borisz Jeogenjevics (szül. 1896) — 554
Zahiri, Mohamed asz-Szaid az — 597
Zak, Jakov, Izrailjevics (szül. 1913) — 563
Zalka Máté (Lukács Pál; 1896—1937) — 326
Zamojszkij, Pjotr Ivanovics (1896—1958) — 538
Zapata, Emiliano (1877—1919) — 589
Zapotocký, Antonín (1884—1957) — 83
Zarhi, Alekszandr Grigorjevics (szül. 1908) — 559
Zarjan, Nairi Jegiazarovics (szül. 1900) — 546
Zauditu (megh. 1930) — 305
Zelinszkij, Nyikolaj Dmitrijevics (1861—1953) — 512
Żeromski, Stefan (1864—1925) — 583
Zetkin, Clara (1857—1933) — 183, 395
Zinovjev, Grigorij Jevszejevics (Radomiszlszkij; 1883—1936) — 36, 38, 42

Živkovič, Pera (szül. 1879) — 208
Zlomo, R. — 598
Zogu, Ahmed (szül. 1895) — 141
Zola, Émile (1840—1902) — 572—573
Zorach, William (szül. 1887) — 611
Zorjan, Sztyefan Jegnajevics (szül. 1890) — 546
Zoscsenko, Mihail Mihajlovics (1895—1958) — 535—536
Zozulja, Jevgenyija — 211
Zörgiebel, Dankmar (szül. 1895) — 50
Zweig, Arnold (szül. 1887) — 186, 571, 581
Zweig, Stefan (1881—1942) — 570
Zworykin, Vlagyimir Kozmics (szül. 1889) — 516

Zsarov, Mihail Ivanovics (szül. 1899) — 559
Zsitkov, Borisz Sztyepanovics (1882—1938) — 543
Zsoltovszkij, Ivan Vlagyimirovics (szül. 1867) — 566
Zsukovszkij, Nyikolaj Jegorovics (1847—1921) — 527

FÖLDRAJZI ÉS ETNIKAI NEVEK MUTATÓJA

abesszinek — 307, 310, 313 — L. még etiópok
Abesszínia — 10, 301
abházok — 545
Abruzzo-Molise — 197
Addisz Abeba — 306—308, 313—314, 462, 496
Adigrat — 306
Adriai-tenger — 141, 356, 463
Adua — 302, 306
Adzsdir — 135
Afganisztán — 9, 148, 234, 236, 462
Afrika — 9, 20, 117, 153, 237, 286, 301—302, 305, 309, 311, 313, 358, 431, 446—449, 462—463, 497, 593, 596
Akszum — 306—307
Aktyubinszk — 279
Alameda — 385
Alaverd — 229
Albacete — 332
Albánia — 8, 10, 60, 141, 301, 315, 369, 441, 466, 499
Aleppo (Haleb) — 126
Alexandrette — 11, 441
Alexandria — 257, 438
Algéria — 135, 443—445
Algír — 134, 440, 597
Alhucemasi öböl — 134
Alicante — 199, 332
Allahabad — 119
Alma-Ata — 273
Almadén — 324
Alsó-Ausztria — 469
Alta-Arik — 285
Amerika — 16—17, 19—20, 24, 46—48, 65, 67—73, 76—77, 88—89, 103, 106, 108, 110—111, 115, 121, 137—141, 143, 146, 151, 153, 158, 276, 311—312, 335, 349, 358, 380—381, 383, 387, 389—390, 392—393, 405, 421, 435—436, 442, 451, 454, 457—458, 463, 466, 476, 497, 501, 503, 507, 510, 512, 521, 525, 576—578, 598, 601—604, 608—611
Amsterdam — 151, 153—154, 156, 394—396
Amur — 233, 288, 493
Andalúzia — 199—200, 320, 334
Angers — 62
Anglia — 7—8, 10—12, 16—20, 22, 28, 38, 41, 46—47, 51—58, 60, 69, 72, 76—77, 80, 88—89, 95, 98, 102—103, 106, 108—111, 114—115, 117, 119—121, 131, 137—146, 148—150, 153, 156—157, 164—165, 176—177, 185, 189, 191—193, 234—235, 237, 255—256, 258, 260, 283, 286, 288—289, 298—300, 304—305, 310—312, 314, 319, 322, 324—325, 327, 333—334, 346, 349, 352, 360—361, 368, 373, 377, 379, 391, 394, 396, 398, 411, 417, 423, 425, 436—438, 441—443, 451, 454, 460—463, 466—470, 472—476, 489, 503, 507—509, 511, 513, 527, 575, 600, 603, 608
Angol—Egyiptomi Szudán — 305, 312
Anhuj — 103, 106, 108
Ankara — 419, 421, 423
Anzsero-Szudzsenszk — 228
arabok — 121, 125—126, 424, 439, 597
Aragónia — 320, 332
Aranypart — 447—448

Argentína — 68, 154, 192, 258, 283, 346, 451—453, 456, 460, 613
Armavir — 37
Asangi-tó — 308
asantik — 448
Ashabad — 230
Aszmara — 306
Asszab — 310
Asztúria — 198, 317, 320, 322, 398
Atlantic City — 68
Atlanti-óceán — 515
Ausztrália — 157, 349, 396, 417, 423
Ausztria — 8—11, 24, 77, 82, 84, 98, 154, 300—301, 306, 312, 353—356, 361, 398, 466—469, 501, 510—511, 514, 593
Aventinus-domb — 63
Aveyron — 62
Azerbajdzsán — 230, 270, 462
azerbajdzsánok — 33, 61, 280
Azerbajdzsán Szovjet Szocialista Köztársaság — 10, 31, 278, 283
Azovi-tenger — 276
Ázsia — 9, 37, 117, 237, 341, 391, 431, 489, 531, 591, 601, 608

Badahsan l. Magas-badahsani Autonóm Terület
Badajoz — 320, 321
Baden — 297
Bad-Schandau — 293
Bagdad — 439, 442
bahtijárok — 425
Bajorország — 580
Baku — 27, 31, 514
Baleárok — 324
Balhas — 230
Balkán — 47, 60, 141, 286, 300—301, 312, 347, 356, 366—367, 495—496
Balti államok — 148, 287, 379, 489—490, 492, 559
Baltimore — 68
Balti-tenger — 277, 312
Bandung — 125—126, 249
Bangka szigete — 121
Bantam — 124
bantuk — 597
Barcelona — 316, 320, 324, 326, 330—333
Bardoli — 119
barotszék — 450
Basel — 353
baskírok — 546
Baszkföld — 198, 317, 321, 328, 330
Baszra — 442—443
Batavia (Djakarta) — 122, 124, 436
Bécs (Wien) — 77—79, 81, 354, 356, 358, 478, 563, 586
beduinok — 127, 443
Bejrut — 127, 131, 439—441
Bekaa — 127
Belga Kongó — 450
Belgium — 53, 121, 137—140, 146, 154, 206, 233, 287—288, 300, 370, 378, 396, 417, 435, 460, 462, 465, 490, 609
Belgrád (Beograd) — 99, 369
Belorusszia — 39, 222, 229, 280, 545, 557, 563
Belorusz Szovjet Szocialista Köztársaság — 10, 31, 87, 229, 283
Benda — 148
Bender-Sah — 427
Bender-Sahpur — 427
Bengália — 119—120, 243, 246, 592
Berchtesgaden — 468, 471—472, 501
Bereza Kartuska — 362
Bereznyiki — 211, 224, 228—229
Berkeley — 385
Berlin — 49—50, 141, 147, 180, 184, 186, 294, 297, 300, 355—356, 359, 370, 491, 496, 498, 501—503, 515
Bern — 477
Besszarábia — 92—93
białystoki vajdaság — 86
Bien Hoa — 252
Bihar — 120, 435
Bilbao — 332
Bio-bio-folyó — 455
Bizerta — 335
Bloemfontein — 447
Blumau — 469
Bobrujszk — 39
Bois de Boulogne — 339
Bolgár Népköztársaság — 12
Bolívia — 10, 258, 417, 452
Bombay — 120, 243—245, 432—434
Bordeaux — 136
Borneo (Kalimantan) — 122, 249, 436
Boroszló l. Breslau

Bosznia — 208, 369—370
Boston — 608
Boven Digul — 436
branesz törzs — 134
Bratislava (Pozsony) — 82—83
Braunschweig — 181
Brazília — 9, 68, 258, 260—261, 451—453, 456, 562—563, 608, 613
Brenner — 356
Breslau (Wrocław, Boroszló) — 187
Brihuega — 331
Brit Birodalom — 51, 191—192, 299, 312, 352, 465—466, 472
Brit India — 11, 117
Brit Nemzetközösség (British Commonwealth) — 191
Brit Szomália — 305—306, 312
Brno (Brünn) — 203, 472, 509
Bruck — 355
Brüsszel — 120, 153, 296, 311, 402, 417, 468, 563
Bucureşti l. Bukarest
Budapest — 204
Buharai Köztársaság, Buharai Szocialista Szovjet Köztársaság — 32
Bukarest (Bucureşti) — 205—206, 367, 475
Bulak — 258
Bulgária — 15, 60, 95—97, 141—142, 207—208, 333, 364—365, 367, 396, 423, 461, 583
Burgasz — 208
Burma — 11
Büyükdere — 421

Cádiz — 320
Calcutta — 120, 243
California — 387, 603
Cape Coast — 597
Capetown — 447
Cartagena — 335
Casablanca — 446
Celebesz (Sulawesi) — 122
Chaco — 258
Chicago — 21, 170—171, 466
Chile — 9, 68, 157, 261, 451, 453—455, 462, 589, 608, 613
Chittagong — 245
Cicikar l. Csicsihaer
Cliveden — 349
Cluj (Kolozsvár) — 205
Columbia — 10, 258, 451
Conştanţa — 206
Constantine — 444
Córdoba — 199
La Coruña — 320
Costa Rica — 258
Crna Gora — 208
Cuernavaca — 613
Cunji — 242—243

Csád-tó — 306
Csahar — 176, 403—404, 412
Csangcsiakou (Kalgan) — 103, 106, 241
Csapej — 239
Csecsen-ingus Autonóm Szovjet Szocialista Köztársaság — 10
Csehország — 10, 81—83, 98, 203, 489
Csehszlovákia — 8, 10—11, 40, 80—85, 140—141, 154, 157, 203, 206, 234, 236, 287—289, 300, 357—362, 364, 366, 369, 396, 466—476, 497—499, 501—502, 589, 593
Cseli — 103
Cseljabinszk — 228, 271
Csendes-óceán — 76, 137, 153, 385, 417, 465, 497, 573
Cseremhovo — 227
Cserkesz Autónom Terület — 10
Csianghszi — 108—109, 112, 114—115, 238, 240—242
Csiangszu — 103, 106, 108
Csiatura — 229, 278
Csicsihaer (Cicikar) — 176
Csimkent — 230
Csinan — 76, 412
Csingkangsan — 115
Csingtao — 76, 105, 406, 412
Csircsik — 230, 278
Csiucsiang — 109
Csöcsiang — 108
Csungking — 414
Csuvas Autonóm Terület — 31
Csuvas Autonóm Szovjet Szocialista Köztársaság — 31
csuvasok — 31, 546

Dąbrowai medence — 86, 90, 201
Dalmácia — 208
Damaszkusz — 126—128, 130—132, 439—441
Dánia — 373, 378—379, 394, 417, 603
Danzig (Gdańsk) — 492, 501—503

Dardanellák — 333, 423—424
Dél-Afrika — 9, 446, 465, 597
Dél-afrikai Unió — 312, 447
Dél-Amerika — 10, 259, 451
Delhi — 245
Dél-Karolina — 384
Délkelet-Ázsia — 74, 76, 500—501
Délkelet-Európa — 77, 81—82, 95, 200, 300, 353, 402, 462, 469, 472, 491—496
Dél-Wales — 189
Denizli — 422
Desszie — 306, 309
Detroit — 171
Diredaua — 306
Djakarta l. Batavia
Dnyeper — 212
Dnyeprodzerzsinszk — 39
Dnyepropetrovszk — 39, 212, 271, 510, 566
Dodekanészosz-szigetek — 302
Dolo — 307
Don — 213, 563
Donyec — 229
Donyec-medence — 27, 31, 39, 43—44, 210—212, 215, 227—228, 271, 274—275, 479, 513
Dortmund — 297
Drezda (Dresden) — 99, 179
druzok — 127—128, 132
Drvar — 97
Duna-medence — 84, 141, 302, 313, 461
Durban — 447
Durrësi — 499
Düsseldorf — 181—182, 496
Dvůr Kralové — 499
dzsebala törzs — 446
Dzsebel ed-Druz — 126—128, 130, 132, 440—441
Dzsezire — 441
Dzsezkazgan — 230
Dzsibuti (Djibouti) — 306, 310, 462, 496
Dzsimma — 313

Ebro — 334
Ecuador — 451
Égei-tenger — 423
Egyenlítői Afrika — 306, 446
Egyesült Államok — 6, 8, 16—20, 22, 24, 45—46, 48, 51, 53, 65, 67—73, 76, 80, 102—103, 106, 114, 137—140, 143, 145—146, 149, 157, 163—164, 169, 176—177, 185, 192—193, 212, 233—238, 242, 258—260, 262—264, 274, 277, 283, 286, 290, 299, 310—312, 314, 319, 322—323, 325, 333—334, 377, 379—393, 398, 411, 417, 435, 451, 457—458, 460, 462—463, 465—475, 479, 489, 491, 494, 497—498, 500—501, 503, 508—516, 519—520, 524, 575—577, 593, 598, 601, 603—604, 608, 610—612
Egyiptom — 9, 21, 52—53, 153, 190, 255—258, 276, 302, 305, 312, 333, 436—439, 462
egyiptomiak — 257
Ekibasztuz — 33
Elché — 199
Elefántcsontpart — 450
El Paso — 68
Elzász-Lotharingia — 59
Emba — 279
Erdély — 80, 92—93, 461, 586
Eritrea — 302, 306—308
Essen — 294
Észak-Afrika — 11, 134, 443, 445
Észak-Európa — 370, 378—379, 461
Északi Jeges-tenger — 269, 277
Északi sark — 277, 515, 524—525
Északkelet-Kína (Mandzsúria) — 10, 75—76, 103, 106—107, 176—178, 233, 238, 240, 489, 403—404, 414, 489, 493
Észak-oszét Autonóm Szovjet Szocialista Köztársaság — 10
Észak-Rhodesia — 449—450
Észtország — 145, 148, 234, 236, 490, 492
Etiópia — 8, 60, 286, 299, 301, 304—306, 308—309, 311—314, 348, 350, 384, 435, 440, 447, 453, 460, 462, 465
etiópok — 301, 303, 306, 309, 311, 313 l. még abesszinek
Európa — 6, 18, 37, 45, 47, 60, 67, 72, 77, 79, 121, 137—141, 143, 154, 168, 187—188, 227—228, 289, 301—302, 322, 335, 347, 353, 367, 391, 396, 425, 445, 448, 461, 463, 466, 469, 472—473, 479, 488—489, 497, 501, 508, 511—514, 531, 540, 585—586, 597, 600—602, 610
Extremadura — 199—200, 320, 334

Fehér-tenger — 277, 312, 545
Fekete-tenger — 276, 312, 423—424
Ferganai terület — 33, 230
Fethiye — 422
Fez — 134, 446
Finnország — 8, 47, 148, 234, 370, 376—378, 490

Fiume (Rijeka) — 142
Flint — 386
Flores szigete — 436
Floridsdorf — 78, 355, 468
Fokföld — 447
Formoza — 74
Földközi-tenger — 301—302, 312, 324, 332—333, 349, 423, 463, 465, 495, 587
Francia Marokkó — 134
Francia Nyugat-Afrika — 597
Franciaország — 8—12, 17—22, 25, 47, 58—63, 67, 69, 77, 84, 88, 93, 95, 98, 102, 106, 115, 121, 126—128, 130—143, 145—146, 148—150, 154, 156, 158, 164, 176—177, 192—193, 234—235, 283, 286—289, 299, 304, 306, 310—311, 314, 319, 322, 324—325, 327, 332, 334—336, 340, 349, 359—362, 365, 368, 379, 394, 396, 398, 401—402, 417, 423, 435, 439—440, 443, 445, 450, 460—463, 465—470, 473—476, 489—503, 509—513, 515, 519, 571, 573, 575, 591—593, 599, 601—603, 605, 608—611
Francia Szomália — 306, 462, 496
Frankfurt am Main — 297
Fucsien — 108, 114—115, 240—242
Fuping — 412

Gabrovo — 366
Galata — 422
Galaţi — 205
Galicia (Spanyolország) — 320
Gambia — 447—448
Gard — 62
Gdańsk — 492, 501 — L. még Danzig
Genf — 77, 148, 234, 402, 576
Genova — 197, 315
Georgia — 384
Gerais Minas — 260
Gibraltár — 324
Gijon — 320
Giljan — 427
Giuba-vidék — 10
Godesberg — 472—473
Godzsam — 307, 313
Gomel — 39
gomeli kormányzóság — 10
Gondar — 307
Gorki — 24
Gorkij — 223, 274
Gorlovka — 211, 270—271, 274
Gorrahei — 306
Görögország — 24, 138, 141—142, 288, 301, 333, 366—367, 369, 423, 461, 490, 502
Granada — 199, 588
Grönland — 611
Gran Chaco — 11
Graz — 354
Griviţa — 205—206
Grúzia, Grúz Szovjet Szocialista Köztársaság — 10, 30, 229, 278, 283, 482, 557, 563
grúzok — 33, 61, 280, 424, 545
Guadalajara — 315, 331—333
Guanajuato — 262
Guantanamo — 458
Guinea — 495
Gujarat — 244
Gurija — 30
Gurjev — 279
Guta oázis — 130, 132

Habarovszk — 233, 493
Hága — 146, 436
Haiphong — 252
Haiti — 383
Hajfeng — 115
Hajnan — 104, 412, 500
Hakasz Autonóm Terület — 10
Haleb l. Aleppo
Halhin-Gol-folyó — 493—494
Halluin — 154
Hama — 127, 130, 132
Hamburg — 294
Haná-völgy — 204
Hanchaj — 252
Handlová — 203
Hangcsou — 412
Hanjang — 108
Hankou — 108—110, 112, 405, 412, 414
Hanoi — 252
Harar — 306—307
Harbin — 176
Harkov — 28, 223, 229, 271, 479, 541, 553, 568
Harzburg — 181—182
Haszan-tó — 489
Haszkovo — 207
Hatay állam — 11, 441

Ha Tinh — 254
Hauran — 127
Havanna — 262—263, 458—459
Hegyi Köztársaság — 31
Hegyvidéki-karabah Autonóm Terület — 31
Heidelberg — 152
Hemisszet — 446
Hercegovina — 208, 370
Herszon — 226
Hessen — 297
Hibinogorszk — 228, 271
Himeji — 178
Himk — 567
hinduk — 119, 592
Hirtenberg — 469
Hlinov — 552
Hodeida — 312
Hohnstein — 293
Hollandia — 19, 47, 121—126, 154, 249—251, 286, 378, 396, 417, 435—436, 460, 465, 490
Hollywood — 603, 605
Homsz — 132, 440
Honan — 112
Hongkong (Hsziangkang) — 102, 104, 106—107, 252, 414
Hopej — 178, 403—405, 410, 412, 414
Hopjor — 215
Horaszan — 427
Horezmi Népköztársaság, Horezmi Szocialista Szovjet Köztársaság — 32
Horvátország — 98—99, 208, 370
Hradec — 499
Hszian — 406
Hsziangkang l. Hongkong
Hszisan hegyek — 107
Hszücsou — 412
Huangho — 412
Huangpu — 101
Huelva — 320
Huesca — 198
Hunan — 103, 106, 108—109, 112, 114—115
Hupej — 103, 108—109, 112, 114—115

Idzsebu-Ode — 449
India — 9—10, 21, 25, 41, 52—53, 117—120, 151, 153, 159, 190, 243, 245—248, 312, 417, 431—435, 443, 460, 465, 577, 590, 593, 601
indiánok — 589
Indokína — 102, 251, 254, 417, 500
Indonézia — 9, 21, 117, 121—126, 153, 159, 248—251, 417, 435—436, 594
Innsbruck — 354
Invergordon — 191—192
Irak — 9, 11, 131, 153, 439, 442—443, 462
Irán — 145—146, 148, 236, 418, 425—430, 462, 590, 595
iráni Azerbajdzsán — 462
Irkutszk — 548
Irun — 322
Iszfahan — 428
Isztambul — 418, 421—422
Ivanovo—Voznyeszenszk — 215
Ivry — 339
Izmir — 422—423
Izmit — 421

Jaca — 198
jakutok — 230
Jalisco állam — 262
Jambol — 207
Jangce — 108, 412
Japán — 8—12, 18, 20, 22, 45, 51, 67, 73—76, 103, 106, 114—115, 117, 121, 137—139, 151, 153, 164, 168, 173, 176—177, 233—235, 237—238, 241, 249, 258, 286, 289—290, 300, 347—349, 384, 403—411, 414, 417, 423, 436—437, 451, 460, 463, 465—466, 471, 491, 493—494, 497, 500—501, 510—511, 591—593, 601
Jaroszlavl — 28, 479
Jáva — 117, 122, 124—125, 248—249
Jenan — 406
Jezd — 595
Johannesburg — 447—448
jorubák — 449
Jugoszlávia — 12, 60, 80, 82, 138, 141—142, 208, 233—234, 236, 288, 301, 333, 367—368, 423, 461—462, 469
Jugoszláv Királyság — 99
Juzovka — 28
Jütland — 374

Kabardin-balkar Autonóm Szovjet Szocialista Köztársaság — 10
Kairó — 127, 131, 255, 257—258, 437—438, 597

Kakamega — 449
Kalgan l. Csangcsiakou
Kalimantan l. Borneo
Kalisz — 88
Kalmük Autonóm Szovjet Szocialista Köztársaság — 10
kalmükök — 545
Kambodzsa — 251
Kanada — 151, 206, 373, 417, 460, 476, 511—513
Kanazawa — 178
Kanpur — 118, 434
Kansas — 390
Kanszu — 108, 240, 406, 414
Kanton (Kuangcsou) — 25, 100—102, 104, 106—108, 110—111, 114—115, 238, 240, 405, 412
Kara Bogaz-öböl — 279, 541
Karabük — 422
Karacsaj Autonóm Terület — 10
Karaganda — 228, 230, 279
Kara-kalpak Autonóm Szovjet Szocialista Köztársaság — 10
Kara-kalpak Autonóm Terület — 32
Kara-kirgiz Autonóm Terület — 32
Kara-Kuma — 278—279
Karél földszoros — 379
karélok — 545
Karib-tenger — 447
Karintia — 355
Karlovy-Vary — 470
Kárpát-Ukrajna — 10, 80, 82, 203—204, 358, 498
Karvina — 83
Kasai — 450
Kasmir — 245
Kaszpi-tenger — 427, 462, 594
Kasztília — 320
Katalónia — 198—199, 317, 320—321, 328, 330, 332, 334
Kaukázus — 10, 215, 218, 224—225
Kaukázusontúl — 33, 229—230, 278, 546, 557, 566
Kaukázusontúli Szocialista Szövetséges Szovjet Köztársaság — 10
Kayseri — 420—422
Kazah Autonóm Szovjet Szocialista Köztársaság — 32—33
kazahok — 32, 211, 280—281, 546
Kazah Szovjet Szocialista Köztársaság — 10, 283
Kazahsztán — 10, 39, 230, 279
Kazanlik — 208
Kazany — 39
Kék Nílus — 305
Kelet-Afrika — 60, 306, 447
Kelet-Ázsia — 72, 176, 403, 501
Kelet-Európa — 298, 300, 370, 462, 472, 491, 503
Kemerovo — 228, 271
Kenya — 10, 312, 449
Kiel — 152
Kielce — 202
kielcei vajdaság — 86
Kína — 8—10, 20—21, 25, 41, 53, 62, 68, 72, 74—76, 100—116, 121, 123, 125, 137, 142, 152—154, 157—159, 164, 176—179, 233—234, 237—238, 241, 286, 349, 395, 403—406, 409—412, 414, 417, 435, 460, 465, 489, 493, 500—501, 549, 590—593, 608
Kirgiz Autonóm Szovjet Szocialista Köztársaság — 32
Kirgízia — 230
Kirgiz Szovjet Szocialista Köztársaság — 10, 279, 283
Kirin — 176
Kiruna — 371
Kisázsia — 11
Kiszlovodszk — 567
Kiszva — 132
Kizel — 28, 271
Kladno — 82—83, 85, 203
Klaipéda — 10, 499, 501
Kolomna — 28
Kolozsvár l. Cluj
Komi Autonóm Szocialista Szovjet Köztársaság — 10
komik — 545—546
Komszomolszk — 275
Kongó — 450
Koppenhága (Kobenhavn) — 373
Korea — 10, 178—179, 407
Korzika — 462, 496
Köln — 137, 155, 184
Közel-Kelet — 429, 461—463
Közép-Afrika — 9, 60
Közép-Amerika — 589
Közép-Ázsia — 10, 31—33, 39, 213, 230, 278, 482, 546, 557
Közép-Európa — 77, 81—82, 200, 353, 402, 466—469
Krakkó (Kraków) — 362—363
Krakkói medence — 86, 201
Krakkói vajdaság — 202
Kramatorszk — 211, 229
Krím — 224

Krivoj Rog — 229, 270, 479
Kronstadt — 559
Kszar-Hellal — 445
Kuangcsou — 100 — L. még Kanton
Kuanghszi — 104, 108, 115
Kuangtung — 100, 104, 106, 106—109, 114, 412
Kuba — 9, 12, 72, 262—264, 283, 383, 453, 457—459, 590
Kujcsou — 108, 242
Kumasi — 448
kurdok — 425—426, 442
Kuznyeck — 44, 219—224, 227—228, 268, 270—271
Kwango — 450

Lagos — 449
Lahore — 243
Lakhnau — 435
Lancashire — 189
Laosz — 251
La Plata — 452
Lapua — 376
Latakija — 126, 440—441
Latin-Amerika — 9, 21, 47, 72, 153—154, 159, 237, 258—264, 347, 370, 380, 383—384, 396, 451—454, 459, 462—463, 472, 491, 588, 608, 613
Lausanne — 148, 312, 423
Ledzsa-hegység — 132
Leipzig l. Lipcse
Lengyelország — 8, 10, 61, 82, 86—90, 140—141, 143, 145, 148, 157, 168, 200, 202, 234, 236, 283, 287—288, 301, 361—362, 462, 471, 474—476, 489—492, 501—503, 583, 585
Leningrád — 26—28, 31, 37—39, 41, 206, 210, 212—213, 215, 223, 269, 509, 551, 553—554, 566—568
Leninszk-Kuznyeckij — 228
Lérida — 320
Lettország — 145, 148, 234, 236, 490, 492
Liaoning — 176
Liaotung-félsziget — 10
Libanon — 126—127, 131, 439—442
Líbia — 10, 302
Lika — 208
Lille — 136
Linz — 354
Lipcse (Leipzig) — 187, 294
Lipeck — 270
Liszko — 202
Litvánia — 10, 89, 145, 148, 234, 236, 288, 364, 490, 492, 499
Liverpool — 53
Ljubljana — 369
Locarno — 140—142, 146, 152, 235, 288, 299
Locsuan — 410
Łódź — 88, 90, 201—202, 362—363
łódźi vajdaság — 90, 362
Loire — 62, 193
London — 17, 38, 56, 131, 138—143, 150, 187, 190, 236, 245—246, 257, 288, 334, 350—351, 361, 384, 438, 447, 450, 468—469, 472, 476—477, 490—492, 495
Los Angeles — 389, 603
Lublin — 88
Lufeng — 115
Luganszk — 39, 211—212, 228—229
Lunghaj — 412
Lupa — 449
lurok — 425
Luxemburg — 233, 378
Lvov (Lwów) — 202, 262—263
Lyon — 66, 136

Macedónia — 208
macedónok — 95, 98
Madras — 243
Madrid — 134, 200, 316—318, 320—321, 327—329, 331—335, 595
Magas-badahsani Autonóm Terület — 10
Maghreb-országok — 443, 597
Magnyitogorszk — 211, 219, 224, 228, 270, 541
Magyarország — 10, 12, 47, 80—82, 84, 98, 142, 204, 301, 356—358, 461, 471, 498, 500, 511, 587
Majszalun hegyszoros — 126
Makajevka — 228
Makale — 306—307
Málaga — 199
Malájföld — 460
Mandzsukuo — 10, 177, 241, 404, 500
Mandzsúria — 10, 106, 176, 178, 289—290, 417, 501 — L. még Északkelet-Kína
Mareb-folyó — 306
Mari Autonóm Szovjet Szocialista Köztársaság — 10
marik — 546
Mariupol (utóbb: Zsdánov) — 213
Marokkó — 9, 21, 59, 117, 132—136, 152, 156, 159, 317, 320, 332, 445—446

Marrakes — 446
Marseille — 136, 152, 288, 345, 368
Martina Franca — 197
Marysville — 387
Masszaua — 306
Matvejev-kurgani kerület — 225
Mazanderan — 428
Mediaş (Medgyes) — 206
Meerut — 246—248
Meknesz — 446
Melbourne — 396
Menorca szigete — 334
Mexikó — 262, 383, 417, 453—454, 463, 588, 608, 612—613
Michoacán — 262
Milánó — 197, 311, 315
Minnesota — 390
Minszk — 39
Mogadiscio — 306
Moldavai Autonóm Szovjet Szocialista Köztársaság — 10, 31
Mongólia — 76, 290
Mongol Népköztársaság — 12, 176, 289—290, 409, 493
Montevideo — 396
Montreux — 312, 423—424
Moravská Ostrava — 82—83, 499
Mordvin Autonóm Szovjet Szocialista Köztársaság — 10
mordvinok — 546
Most — 203
Moszkva — 12, 24—25, 27—28, 31, 37—41, 145, 158, 196, 206, 212, 215, 223—224, 234, 270, 275, 283, 289, 389, 398, 401, 475—476, 478—482, 485 492—493, 513, 515, 529, 533, 538, 547—552, 555, 560, 564—565, 567—568, 598, 601
Moszkva környéki medence — 44
Moszkva—Volga-csatorna — 277, 568
Moszul — 11, 131, 443, 475
Mukden — 177 — L. még Senjang
Murcia — 332
Murmanszk — 277
Mühlheim — 17
München — 8, 12, 294, 355, 358, 460, 471, 473—477, 489, 491, 495—498, 501, 503

Náchod — 499
Nagy-Britannia — 52, 248, 350, 417, 472
Nahicseváni Autonóm Szovjet Szocialista Köztársaság — 31
Nam Dinh — 252
Nancsang — 108, 110, 114—115, 238
Nanking — 72, 108, 111—114, 238, 403, 405, 412
Nankou — 410
Nansatao (Spratly)-sziget — 500
Nápoly — 305
Natal — 442, 457
Navarra — 320
Nazilli — 421—422
Nebraska — 171
Nedzsef — 443
négerek — 170, 447—448, 450, 590, 608
Németország — 7—10, 12, 15—20, 25, 40, 45—53, 58, 60, 67, 69, 72, 82, 84, 86, 89, 95, 114, 137—141, 146—149, 152, 154, 156—158, 164, 166, 168, 177, 179—186, 188—189, 193, 197, 234—235, 251, 258, 283, 286, 288—289, 291—295, 297—299, 301—302, 310, 312, 314—315, 321—322, 324—325, 332, 345, 347—349, 355—362, 364—365, 368—370, 373, 377—379, 383—384, 394, 396—397, 409, 417, 430, 438, 443, 445, 451—452, 460—463, 465—467, 469, 471—477, 489—499, 501—503, 507—516, 519, 582, 584, 593, 598, 603, 608—610
Neuilly — 366
New Jersey — 70
New York — 139, 169, 171, 384, 386, 389—390, 468, 513, 515, 568, 588, 601, 607, 611
New York állam — 172
Nghe An — 252, 254
Nicaragua — 72—73, 383
Nigéria — 447—449
Ninghszia — 406, 414
Nizza — 462, 496
Norvégia — 24, 370, 374—375, 378, 417, 511
Novoszibirszk — 228
Nowosielce — 363
Nürnberg — 291, 471
Nyizsnyij Novgorod — 28, 515, 534
Nyizsnyij Tagil — 228
Nyon — 333
Nyugat-Afrika — 448, 450, 597
Nyugat-Belorusszia — 87—88, 361, 363—364
Nyugat-Európa — 15, 35, 314, 389, 461, 467, 598, 600, 609
Nyugat-Irián — 249, 436
Nyugat-Ukrajna — 87—88, 202, 361, 363—364

Oakland — 385
Obersalzberg — 502
Ogaden — 306
Ogyessza — 214
Ohio — 68, 170
Olasz Kelet-Afrika — 308
Olaszország — 7—10, 17, 20, 22, 45, 47, 58, 60, 63—67, 80, 93, 114, 138—142, 146, 168, 177, 196, 234—235, 286, 288, 300—301, 303—305, 308—312, 314—315, 321—325, 332, 345, 348—349, 356, 369, 384, 417, 423, 435, 438, 451, 460, 462—463, 465, 467, 469—471, 473—474, 491, 495—496, 499, 514—515, 583, 600, 602—603, 610
Olasz Szomália — 10, 306, 308
Oravița — 206
Orenburg — 276
Oriente — 458
Orontész-folyó — 439
Oroszország — 5—6, 10, 15, 24—26, 28, 31, 33, 37, 40, 79, 84, 102, 142, 150, 156, 219, 273, 509, 512—513, 531—534, 540, 545, 555, 569, 571, 593, 602
Oroszországi Szovjet Szövetséges Szocialista Köztársaság (Szovjet-Oroszország) — 10, 20, 31—32, 101, 269, 283, 495, 513—515, 533
Ortaköy — 422
Ostrava l. Moravská Ostrava
Oszétia l. Észak-oszét ASZSZK
Oszipovics — 39
Ottawa — 192
Ovideo — 199, 317, 320
örmények — 33, 61, 280, 545
Örményország — 229, 557
Örmény Szovjet Szocialista Köztársaság — 10, 278, 283

Palesztina — 127, 131, 462
Panama — 10, 258
Pantelleria szigete — 302
Paoting — 410
Paraguay — 11, 258, 451—452
Párizs — 43, 61—63, 131, 133—134, 136, 144—145, 154, 194—195, 287, 289, 297, 299, 304, 311, 334, 337—339, 341—343, 354, 361, 395—397, 402, 440, 446, 467—468, 476, 491—492, 568, 583, 587, 597, 605, 609, 611
Pașcani — 205—206
Pas-de-Calais — 193
Passaic — 71
Patagónia — 260
Pays-Bas — 133
Peking — 38, 75, 100, 102—103, 106—107, 112—113, 142—243, 178, 238, 240—241, 404—405, 410
Pennsylvania — 70, 170, 384
Perm — 228
Pernambuco — 261
Pernik — 366
Peru — 10, 258, 451, 462
perzsák — 533, 595—596
Perzsa-öböl — 427
Peshawar — 245
Petrozavodszk — 566
Philadelphia — 389, 608
Piemonte — 197
Pinghszingkuan-hegyszoros — 412
Piotrków — 202
Pisma — 271
Pittsburgh — 171, 392—393
Ploiești — 205
Plovdiv — 207—208, 366
Plzeň — 472
Pomeránia — 501
Poroszország — 183
Portland — 515
Port-Lyautey — 446
Port Szaid — 257—258
Portugália — 138, 192, 286, 319, 325, 346, 417, 462, 465
Po völgye — 197
Pozsony l. Bratislava
Prága (Praha) — 82—83, 85, 203, 289, 297, 360, 470—472, 475, 498—499
Preanger — 124
Přerov — 204
Prokopjevszk — 228
Pukou — 412
Punjab — 120, 243

Rabat — 445—446
Rajna — 138, 140—141, 189
Rajna-Vesztfália — 180
Rajna-vidék — 138, 140, 146, 297, 299
Rapallo — 147
Recife — 261
Regát — 91
Ridder — 33, 230, 279
Rif Köztársaság — 9, 11, 134—136

rif nép — 133—136, 446
Rijeka l. Fiume
Rio de Janeiro — 455, 457, 463
Rio de Janeiro állam — 260
Rio Grande do Norte — 457
Rio Grande do Sul — 260
Rioni-alföld— 482
Ródosz szigete — 302
Róma — 64, 300—301, 306, 496, 583
Románia — 12, 61, 80, 82, 90—95, 98, 138, 141, 145, 205—206, 233—234, 236, 288, 301, 306, 333, 366—367, 423, 461—462, 475, 490—499, 502
Rosice — 203
Rosztov, Don melletti — 37, 213
Roubaix — 194—195
Ruhr-vidék — 17, 48, 58, 137—138, 180—181, 294, 296

Saar-vidék — 10, 297—298
Sabadell — 320, 330
sahti kerület — 43
Saigon — 252
Saint-Germain — 468
Salvador — 10, 258
Salzburg — 355
Samien szigete — 102, 106
San Francisco — 384—385
San Franciscó-i öböl — 514
Sanghaj — 38, 104—106, 108—112, 143, 176—178, 237—240, 242, 396, 406, 410, 412—413, 500
Sanhszi — 114, 237, 404—405, 410—412
San Jacinto — 515
San Luis Potosí — 262
San-Remo — 126
San Sebastián — 198, 322
Santa Fé tartomány — 260
Santander — 332
Santiniketan — 593
Santung — 76, 103, 404, 412
São Paulo — 260
Saranda — 499
Satura — 28
Savoie (Savoya) — 462
Scarborough — 53
Schattendorf — 78—79
Schleswig — 373
Seattle — 168
Semarang — 123, 125
Senhszi — 240, 242—243, 406
Senjang (Mukden) — 106
Sevilla — 199, 320
Shëngjin — 499
Sholapur — 245
Sicsiacsuang — 410
Sierra Leone — 447—448
Singapore — 349
Sioux City — 387
Skandinávia — 166, 192, 374
Skócia — 189, 191
Spanyol Köztársaság — 8, 199, 322—335, 446, 454
Spanyol Marokkó — 134, 446
Spanyolország — 8, 11, 47, 134—136, 168, 197—199, 236, 286, 297, 313—316, 318—335, 350, 360, 379, 384, 398, 401, 424, 453, 457, 460, 463, 465—467, 495—496, 511, 541, 577—578, 590, 608
Spratly-sziget l. Nansatao-sziget
Stájerország — 355
Stejngartovszkaja — 276
Strasbourg (Strassburg) — 136
Stresa — 356
Styerovka — 28
Sulawesi l. Celebesz
Sumen — 208
Surabaja — 123, 125, 249, 251
Surakarta — 124
Svájc — 47, 80, 148—149, 286, 333, 394, 396, 423, 476, 509, 511, 514, 609
Svédország — 18—19, 24, 40, 47, 370—373, 378—379, 417, 465, 511, 514, 523, 593, 603
Swansea — 57

Szaadabad — 462
Szabuncsi — 514
Szahalin — 501
Szahara — 444
Szalé — 446
Szalhad — 128, 132
Szanhopa — 114
Szaratov — 223, 276
Szardínia — 311
Szaud-Arábia — 462
Szecsuan — 243
Szemipalatyinszk — 279
Szenegál — 450
Szerb—Horvát—Szlovén Királyság — 98

Szerbia — 99, 208
Szibéria — 39, 142, 211, 213, 228, 478, 541, 567
Szicília — 197, 302, 311
Szidamo — 313
Szilézia — 10, 86, 88, 180, 201
Szíria — 9, 11, 21, 59, 117, 126—132, 136, 152—153, 156, 159, 439—442
Szliven — 366
Szlovákia — 10, 80—82, 84, 203—204, 358, 498—499
szlovének — 369
szmolenszki kormányzóság — 10
Szófia 96—97, 207—208
Szolikamszk — 211, 271
Szomália — 302, 306, 597
szoto nép — 598
Szovjet-Oroszország l. Oroszországi SZSZSZK
Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége (Szovjetunió) 5—8, 10—13, 15—16, 22—44, 46, 52, 56—57, 59—62, 75—76, 84, 86, 89—90, 92—93, 97, 102—104, 112—114, 120, 137, 139, 141—150, 153—154, 157—159, 164, 168, 176, 178—179, 185, 188, 190, 196, 206, 209—236, 259, 267—290, 298—299, 310—312, 323, 325, 327, 333, 347, 349—350, 352, 360—362, 364—367, 376, 379, 382—383, 387, 391, 394—395, 397—398, 400, 401, 409, 414, 417—418, 421—423, 427—429, 462—463, 466—468, 470—495, 498, 501—503, 516—517, 519, 524, 526, 535, 546, 554—555, 560, 563—564, 566—574, 586, 593—594
szovjet Távol-Kelet — 76, 176
Sztálingrád (Volgográd) — 211
Sztara-Zagora — 208
Sztarobesevo — 276
Szudán — 255, 257, 305, 438, 597
Szudéta-vidék — 358—360, 470—474
Szuez — 257
Szuezi-csatorna — 310—311, 438, 496
Szujjüan — 404, 406, 410
Szumátra — 122, 124—125, 249, 436
Szunda-szoros — 251
Szurhan — 514
Szuvejda — 128, 132, 441
Szverdlovszk — 228

Tadzsik Autonóm Szovjet Szocialista Köztársaság — 32, 231
Tadzsikisztán — 230, 276, 482
tadzsikok — 32, 557
Tadzsik Szovjet Szocialista Köztársaság — 10, 231, 279, 283
Tajercsuang — 412
Tajjüan — 410, 412
Tajvan szigete — 10, 179
Takkaze-folyó — 308
Taku — 106
Tana-tó — 305
Tanganyika — 449
Tanger — 136
Tangkang — 114
Targiszt — 135
Tarnów — 363
Taskent — 278
Tatarbunari — 91—92
tatárok — 545—546
Tatung — 410
Távol-Kelet — 12, 168, 176, 235, 280, 286, 289—290, 347, 383, 396, 417, 489, 493, 500, 522
Taza — 134
Tbiliszi — 229, 553
Tebriz — 428
Teherán — 425, 428—429, 596
Teruel — 332
Těšín — 10
Thoiry — 60
Tiencsin — 38, 106—107, 178, 238, 404—405, 420—421
Tigre — 307
Tirana — 499
Tirnovo — 365—366
Tisza — 586
Tkibul — 229
Tkvarcsel — 229
Tobruk — 302
Tokio — 77, 175, 238
Torino — 197, 311, 315
Toscana — 197
Toulouse — 340
Törökország — 11, 131, 145, 148, 236, 301, 312, 333, 366—367, 418, 420—422, 424—425, 439, 441, 461—462, 490, 496, 502, 594—595
Transzjordánia — 132
Trenčín (Trencsén) — 82
Trianon — 356
Trinidad — 312
Tripoli — 302, 439

Truba — 317
tszul törzs — 124
Tula — 28, 31
Tunisz — 60, 302, 306, 445, 462, 496, 597
Turkesztán — 39, 211, 213
Turkesztáni Autonóm Szovjet Szocialista Köztársaság — 32
Turkesztáni Főkormányzóság — 32
türkmének — 32
Türkmenisztán (Türkménia) — 33, 276, 483
Türkmén Szovjet Szocialista Köztársaság — 10, 32—33, 278—279, 283

Ual-Ual-oázis — 306, 309
Udmurt Autonóm Szovjet Szocialista Köztársaság — 10
udmurtok — 546
Udzsda — 135
Uergha-folyó — 134
Ufalej — 271
Uganda — 312
Új-Zéland — 349, 373
Ukrajna — 10, 28, 31, 39, 84, 215, 222, 224, 229, 278, 280, 545, 557, 561, 563
Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság — 31, 87, 214, 226, 283, 484, 489
Ungvár l. Uzsgorod
Urál — 27—28, 31, 37, 142, 211, 215, 228, 268, 271, 280, 463, 478—479, 511, 543, 561, 567, 574
urdu nyelv — 593
Uruguay — 236, 451—452
Usszur — 493
Uttar Pradesh — 120, 435
Uzsgorod (Ungvár) — 83
üzbégek — 32, 557
Üzbegisztán — 33, 230, 276
Üzbég Szovjet Szocialista Köztársaság — 10, 32, 217, 278, 283, 482

Vahs — 279
Valencia — 199, 319, 330—334
Vampu (Huangpu)-sziget — 101—102, 104, 107
Vancouver — 515
Varano Borghi — 197
Várna — 208
Varsó (Warszawa) — 38, 88—90, 143, 201—202, 362, 501, 563
varsói vajdaság — 86
Vatikán — 78, 154
Velence (Venezia) — 311
Venezia l. Velence
Venezuela — 258, 283
Veracruz — 262
Versailles — 8, 47, 137, 140—141, 146, 149, 189, 298—299, 301, 347, 369, 497
Vicsuga — 274
Vienne — 195
Vietnam — 9—10, 102, 251—254
Vigo — 320
Vilnius l. Wilno
Virginia — 170
vityebszki kormányzóság — 10
Vizcaya — 317, 324
Vlagyivosztok — 269, 277
Vlora — 499
Volga — 215, 224, 478, 538
Volgamellék — 546
Volhinia — 202
Volhov — 28—29, 511
Voronyezs — 271
Voszkreszenszk — 271
Vörös-tenger — 312
Vucsang — 108
Vuhan — 108, 110, 112, 114, 238

Wales — 189
Washington — 75, 170—172, 176, 178, 386, 417, 467, 472, 515
Washington állam — 168
Wedding — 51
Weimar — 46, 185, 467, 515, 580
Weltevreden — 122
Werwicq — 195
Westminster — 191
Wien l. Bécs
Wilno (Vilnius) — 361
Wrocław l. Breslau
Württemberg — 297

Yen Bay — 252

Zágráb (Zagreb) — 99, 369—370
Zangezur — 229
Zaporozsje — 216, 228—229, 270, 562
Zemo-Avcsal — 230, 566

Žilina (Zsolna) — 82
Zistersdorf — 469
Zlin — 82
Zonguldak — 422
zuluk — 447, 598
Zsehol — 176
Zsidó Autonóm Terület — 10
Zsolna l. Žilina
Zsujcsin — 240

SZÍNES TÉRKÉPEK JEGYZÉKE

1. A Szovjetunió ipara 1925-ben ..... 32—33
2. Az első forradalmi polgárháború Kínában (1924—1927) ..... 104—105
3. A Rif Köztársaság függetlenségi háborúja (1925—1926) ..... 136—137
4. Az első és a második ötéves terv idején felépült vagy teljesen rekonstruált üzemek a Szovjetunióban ... 232—233
5. A második forradalmi polgárháború Kínában (1927—1936) ..... 240—241
6. A Szovjetunió ipara 1937-ben ..... 272—273
7. Az olasz—etióp háború (1935 október—1936 május) ..... 304—305
8. A spanyolországi fasiszta lázadás és az olasz—német intervenció. A spanyol nép nemzeti forradalmi háborúja (1936—1939) ..... 320—321
9. A Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége 1939-ben ..... 488—489
10. Európa 1939. szeptember 1. előtt ..... 496—497

SZÍNES KÉPMELLÉKLETEK JEGYZÉKE

1. Fametszet a „Város" című sorozatból
Frans Masereel. 1925 ..... 16—17

2. Külváros
Maurice Utrillo ..... 56—57

3. „Háború és hullák — a gazdagok utolsó reménysége"
John Hartfield. 1932 ..... 184—185

4. Lahul. Himalája
N. K. Rerih. 1932. Moszkva, Állami Tretyakov Galéria ..... 248—249

5. A kuznyecki építkezés. Az 1. sz. kohó
P. I. Kotov. 1936. Moszkva, Állami Tretyakov Galéria ..... 280—281

6. Ünnep a kolhozban
Sz. V. Geraszimov. 1937. Moszkva, Állami Tretyakov Galéria ..... 288—289

7. Bivalyok
Hszü Pej-hung. 1938 ..... 408—409

8. Teherhajók Algírban
Albert Marquet. 1942. Magángyűjtemény. Párizs ..... 440—441

9. A virágok ünnepe
Diego Rivera. 1925. Los Angeles, Körzeti Múzeum ..... 456—457

10. Az új Moszkva
J. I. Pimenov. 1937. Moszkva, Állami Tretyakov Galéria ..... 528—529

11. Tacsanka
M. B. Grekov, 1925. Moszkva, Állami Tretyakov Galéria ..... 536—537

12. Petrográd védelme
A. A. Gyejnyeka. 1928. Moszkva, Állami Tretyakov Galéria ..... 544—545

13. Őszibarackszüret
M. Sz. Szarjan. 1938. Moszkva, Állami Forradalmi Múzeum ..... 552—553

14. V. I. Muhina
M. V. Nyesztyerov. Moszkva, Állami Tretyakov Galéria ..... 560—561

15. Nő aranyhalakkal
Henri Matisse. 1921. Chicago, Művészeti Intézet ..... 576—577
16. November Észak-Grönlandban
Rockwell Kent. 1932—1933. Moszkva, Állami Szépművészeti Múzeum ..... 584—585
17. Kakas és tök
Csi Paj-si. 1937 ..... 592—593
18. Krizantémok
Csi Paj-Si. 1924 ..... 592—593
19. Erkély
Pablo Picasso. 1919. Magángyűjtemény. New York ..... 608—609

TARTALOM

BEVEZETÉS 5

I. RÉSZ

A TŐKÉS VILÁG A VISZONYLAGOS STABILIZÁCIÓ IDŐSZAKÁBAN. ÁTTÉRÉS A NÉPGAZDASÁG SZOCIALISTA ÚJJÁALAKÍTÁSÁRA A SZOVJETUNIÓBAN

I. FEJEZET

A KAPITALIZMUS VISZONYLAGOS STABILIZÁCIÓJA 15

A két stabilizáció — 15. A tőkés stabilizáció fő vonásai és alakulása — 16. A kapitalizmus egyenlőtlen fejlődésének fokozódása. Az imperialisták közötti ellentétek és az osztályharc éleződése — 19.

II. FEJEZET

A SZOVJET NÉPGAZDASÁG HELYREÁLLÍTÁSÁNAK BEFEJEZÉSE. A SZOCIALISTA IPAROSÍTÁS KEZDETE 22

1. A Szovjetunió nemzetközi helyzetének megszilárdulása. A népgazdaság helyreállításának legfontosabb eredményei 22

A Szovjetunió diplomáciai elismerésének időszaka — 22. Lenin halála — 24. A kommunista párt XIII. kongresszusa — 26. A népgazdaság helyreállításának eredményei — 27. A munkásosztály diktatúrájának megszilárdulása — 30. A soknemzetiségű szovjet állam megerősödése — 31. A katonai reform — 35.

2. A szocialista iparosítás kezdete 35

A szocializmus felépítésének lehetősége a Szovjetunióban. A kommunista párt XIV. kongresszusa — 35.

A szocialista iparosítás programja — 37. Küzdelem a szocialista iparosítás nehézségeinek leküzdéséért — 38. A szocialista iparosítás első eredményei — 39. A Szovjetunió iránti nemzetközi szolidaritás erősödése. Az októberi forradalom tizedik évfordulója — 40. A kommunista párt XV. kongresszusa — 41. A belső osztályharc — 42. Az első ötéves terv előkészítése és elfogadása — 43.

III. FEJEZET

A FŐBB KAPITALISTA ÁLLAMOK AZ IDEIGLENES STABILIZÁCIÓ IDŐSZAKÁBAN 45

1. Németország 45

A kapitalizmus részleges stabilizációja — 45. A kommunista párt a tömegek élén — 48. A belpolitikai helyzet az 1928. évi választások után — 49.

2. Anglia 51

Az angol tőkés gazdaság fejlődésének sajátosságai — 51. Az első munkáspárti kormány — 51. Az általános sztrájk — 53. Az 1927. évi munkásellenes törvények. A „mondizmus" — 57. Az 1929. évi parlamenti választások. A konzervatívok veresége — 57.

3. Franciaország 58

A „nemzeti blokk" politikájának kudarca — 58. A „baloldali szövetség" kormányzata — 58. A Poincaré-kormány reakciós politikája — 60. A dolgozó tömegek harca — 62.

4. Olaszország 63

Az 1924—1925. évi politikai válság. Az aventinusi blokk — 63. A fasiszta diktatúra megerősítése. A fasizmus gazdaságpolitikája — 65. A kommunista párt harca a fasizmus ellen — 66.

5. Az Amerikai Egyesült Államok 67

A tőkés stabilizáció az Egyesült Államokban — 67. A reformisták reakciós taktikája — 68. Az 1924. évi választások. A La Follette-mozgalom — 69. A munkástömegek harca jogaikért — 69. Az Egyesült Államok expanziója — 72. Az 1928. évi elnökválasztások — 72.

6. Japán 73

Japán gazdasági élete 1924 és 1929 között — 73. Nézeteltérések az uralkodó körökön belül — 74. Az osztályharc éleződése — 75. A Tanaka-kormány agresszív külpolitikája — 76.

IV. FEJEZET

KÖZÉP- ÉS DÉLKELET-EURÓPA 77

1. Ausztria 77

Az osztályellentétek kiéleződése — 77. Az osztrák proletariátus fegyveres harcai 1927 júliusában — 78.

2. Magyarország 80

A gazdasági helyzet — 80. A Bethlen-kormány politikája — 80. A magyar kommunisták harca a Horthy-rendszer ellen — 81.

3. Csehszlovákia 81

A gazdasági fejlődés — 81. A kommunista párt harca a tőke offenzívája ellen — 83. A Švehla-kormány politikája — 83. A kommunista párt befolyásának növekedése — 85.

4. Lengyelország 85

A gazdasági helyzet. A néptömegek harca jogaikért — 86. A politikai és gazdasági válság kiéleződése. Az 1926 májusi államcsíny — 87. Lengyelország a szanációs rendszer első éveiben — 89. A fasiszta blokk kudarca az 1929 márciusi parlamenti választásokon — 90.

5. Románia 90

A stabilizáció sajátosságai Romániában — 90. A Nemzeti Liberális Párt politikája. A tatarbunari felkelés — 91. A politikai harcok 1926 és 1929 között — 92.

6. Bulgária 95

Harc a fasiszta rendszer ellen — 95. A munkásmozgalom 1926—1928-ban. A belső helyzet éleződése — 96.

7. Jugoszlávia 98

Gazdasági helyzet — 98. A belpolitikai küzdelmek éleződése — 98. Az 1929. évi monarcho-fasiszta államcsíny — 99.

V. FEJEZET

A KÍNAI NÉP NEMZETI FELSZABADÍTÓ HARCA 1924—1929-BEN 100

1. Az első forradalmi polgárháború kezdete 100

Az antiimperialista nemzeti egységfront kialakulása — 100. A kínai—szovjet diplomáciai kapcsolatok felvétele — 102. A dél-kínai forradalmi bázis megerősödése — 102. A politikai helyzet éleződése Észak-Kínában. Szun Jat-szen végrendelete — 103. Kuangtung egyesítése a forradalmi kormány fennhatósága alatt — 104.

2. A „május 30-a mozgalom" és a forradalom országossá válása 105

A sanghaji általános sztrájk — 105. Az 1925—1926. évi hongkongi sztrájk — 106. A reakció erőinek konszolidációja — 106. Ellenforradalmi puccskísérlet Kantonban — 107.

3. A nemzeti forradalmi hadsereg északi hadjárata 108

Az északi hadjárat kezdete — 108. A munkás- és parasztmozgalom erősödése — 108. A felkelő munkások elfoglalják Sanghajt — 110.

4. Az antiimperialista egységfront felbomlása és a forradalom átmeneti veresége 111

Ellenforradalmi puccs Sanghajban, Nankingban és Kantonban — 111. A kuomintangisták árulása Vuhanban — 112. Az első forradalmi polgárháború mérlege — 113.

5. A második forradalmi polgárháború kezdete 113

A Kuomintang reakciós diktatúrája — 113. Az 1927 augusztus—decemberi forradalmi harcok — 114. Forradalmi bázisok a falun — 115.

VI. FEJEZET

A NEMZETI FELSZABADÍTÓ MOZGALOM INDIÁBAN, INDONÉZIÁBAN, SZÍRIÁBAN ÉS MAROKKÓBAN 117

1. Az indiai nép nemzeti felszabadító mozgalma 117

Az indiai burzsoázia és az angol gyarmatosítók ellentéteinek kiéleződése — 117. A munkásosztály és a parasztság helyzete — 117. A nemzeti felszabadító mozgalom és a munkásmozgalom — 119.

2. Az indonéz nép harca a holland gyarmati elnyomás ellen 121

Indonézia gazdasági élete 1924—1929-ben. A dolgozó tömegek helyzete — 121. A nemzeti felszabadító harc. Az 1926—1927. évi felkelések — 122. Az Indonéz Nemzeti Párt megalakulása — 125.

3. Szíria és Libanon népeinek antiimperialista harca 126

Szíria és Libanon a francia gyarmati uralom alatt — 126. Az 1925—1927. évi nemzeti felszabadító háború mozgatóerői — 127. A Dzsebel ed-Druz-i felkelés — 128. A felkelés kiterjedése. Damaszkusz bombázása — 128. A béketárgyalások kudarca. A francia csapatok támadása — 131. Az 1925—1927. évi nemzeti felszabadító háború következményei — 132.

4. A marokkói nép antiimperialista küzdelme 132

A francia gyarmati uralom — 132. A francia—rif háború. A francia és a spanyol csapatok közös akciói — 134. A Rif Köztársaság veresége és felszámolása — 135. A francia kommunisták harca a gyarmati háborúk ellen — 136.

VII. FEJEZET

AZ IMPERIALISTA HATALMAK ELLENTÉTEI A TŐKÉS STABILIZÁCIÓ IDŐSZAKÁBAN. A SZOVJETUNIÓ HARCA A BÉKÉÉRT ÉS A LESZERELÉSÉRT 137

1. Az imperialista hatalmak politikája 137

A nagyhatalmak és a Dawes-terv — 137. Az 1925. évi locarnói egyezmények — 140. A kisantant meggyengülése — 141. Kísérletek a burzsoá államok szovjetellenes egységfrontjának kialakítására — 142. A Briand—Kellogg-paktum — 143. A Young-terv — 145.

2. A Szovjetunió harca a békéért és nemzetközi helyzetének megszilárdításáért 146

Az 1925. és az 1926. évi szovjet—német szerződés — 146. A Szovjetunió megnemtámadási és semlegességi szerződései — 148. A Szovjetunió részvétele a leszerelési konferencia előkészítő bizottságának tevékenységében — 148. Az angol—szovjet diplomáciai kapcsolatok helyreállítása — 149.

VIII. FEJEZET

A NEMZETKÖZI MUNKÁSMOZGALOM 1924 ÉS 1929 KÖZÖTT 151

1. A nemzetközi reformista és klerikális munkásszervezetek szerepe a burzsoázia pozícióinak megszilárdításában 151

A II. Internacionálé reformista politikája — 152. Az amszterdami szakszervezeti Internacionálé tevékenysége — 153. A klerikális munkásszervezetek — 154.

2. A kommunista pártok harca a munkásosztály akcióegységéért 155

A Komintern harca a kommunista pártok megerősítéséért — 155. Harc a szakszervezeti mozgalom egységéért. A Profintern III. és IV. kongresszusa — 156. A Komintern VI. kongresszusa — 158. A Komintern programja — 159.

II. RÉSZ

A TŐKÉS VILÁGGAZDASÁGI VÁLSÁG. A SZOCIALIZMUS ALAPJAINAK LERAKÁSA A SZOVJETUNIÓBAN

IX. FEJEZET

AZ 1929—1933. ÉVI VILÁGGAZDASÁGI VÁLSÁG 163

1. A világgazdasági válság kirobbanása és alakulása 163

A válság sajátosságai — 163. A válság egyenlőtlen fejlődése. A kapitalizmus ellentmondásainak kiéleződése — 164.

2. Az Amerikai Egyesült Államok 169

A gazdasági válság és a dolgozók helyzete — 169. Munkás- és farmermozgalmak — 170. Az 1932-es elnökválasztás. F. D. Roosevelt győzelme — 172.

3. Japán 173

A gazdasági válság és az osztályharc — 173. Fasiszta katonai összeesküvések — 174. Az imperialista ellentétek kiéleződése a Távol-Keleten. A japán csapatok betörése Északkelet-Kínába — 176. A japán agresszió és a nyugati hatalmak — 176. Japán Kommunista Pártjának harca a reakció és a háború ellen — 178.

4. Németország 179

Az osztályharc éleződése — 179. A fasiszta veszély növekedése — 181. Az 1932. évi választások. A fasiszták hatalomra jutása — 183. A náci terror — 185. A lipcsei per — 187. A hitleri Németország hódító tervei — 188.

5. Anglia 189

A gazdasági válság és a dolgozók helyzete — 189. A munkáspárti kormány politikája — 189. A „nemzeti kormány" — 191.

6. Franciaország 192

A gazdasági válság — 192. A dolgozó tömegek harca — 193. Az uralkodó körök politikája — 195.

7. Olaszország 196

A gazdasági válság és a fasizmus politikája — 196. A néptömegek harca a fasizmus ellen — 197.

8. Spanyolország 197

A polgári demokratikus forradalom — 197. A burzsoá-földesúri köztársasági kormány politikája — 199.

9. Közép- és Délkelet-Európa országai 200

Lengyelország — 200. Csehszlovákia — 203. Magyarország — 204. Románia — 205. Bulgária — 207. Jugoszlávia — 208.

X. FEJEZET

A SZOCIALIZMUS GAZDASÁGI ALAPJAINAK ÉPÍTÉSE A SZOVJETUNIÓBAN 209

1. Az első ötéves terv kezdete. A szocializmus általános támadása 209

A szocialista munkaverseny kibontakozása. A dolgozók aktivitásának fokozódása — 209. Az új építkezések — 211. A mezőgazdaság tömeges kollektivizálása — 213. A kolhozépítésben követett pártvonal eltorzításai és az ellenük folytatott harc — 218. A kommunista párt XVI. kongresszusa — 119.

2. Harc az ötéves terv határidő előtti teljesítéséért 220

Az ötéves terv harmadik, döntő esztendeje — 220. A szocialista verseny további fejlődése az iparban — 223. Harc a kolhozok szervezeti és gazdasági megszilárdításáért — 224.

3. Az első ötéves terv eredményei 227

Az ötéves terv eredményei az iparban — 227. A nemzeti köztársaságok iparosítása — 229. Az ötéves terv eredményei a mezőgazdaságban — 231. A dolgozók anyagi és kulturális színvonalának emelkedése — 231. Az ötéves terv teljesítésének világtörténelmi jelentősége — 232.

4. A Szovjetunió harca a békéért 233

A Szovjetunió elszigetelésére irányuló imperialista tervek meghiúsulása — 233. A nemzetközi leszerelési konferencia — 235. Egyezmény az agresszió meghatározásáról. A Szovjetunió diplomáciai kapcsolatainak kiszélesítése — 235.

XI. FEJEZET

A NEMZETI FELSZABADÍTÓ MOZGALOM A FÜGGŐ ÉS GYARMATI ORSZÁGOKBAN A TŐKÉS VILÁGGAZDASÁGI VÁLSÁG ÉVEIBEN 237

1. A kínai nép harca a Kuomintang uralma és a japán agresszió ellen 237

A Kuomintang-kormány nemzetellenes politikája — 237. Az északkelet-kínai japán agresszió. Sanghaj védelme — 238. A forradalmi bázisok egyesítése — 240. A japánellenes front létrehozása Észak-Kínában. A fucsieni felkelés — 241. A kínai Vörös Hadsereg átvonulása Senhszi tartományba — 242.

2. India 243

A dolgozó tömegek helyzete — 243. A polgári engedetlenségi kampány — 243. A delhi paktum — 245. A meeruti per — 246. India Kommunista Pártjának megalakulása — 248.

3. Indonézia 248

A világgazdasági válság hatása — 248. A politikai pártok tevékenysége — 249. Felkelés a „De Zeven Provincien" páncéloson — 251.

4. Vietnam 251

Felkelés Yen Bayban — 252. A kommunista párt megalakulása. A felszabadító tömegmozgalom 1930-ban — 252.

5. Egyiptom 255

Az angol gyarmati uralom — 255. A világgazdasági válság hatása — 256. Az angol—egyiptomi viszony kiéleződése — 256. Az 1931 májusi népi megmozdulások — 258.

6. Latin-Amerika 258

Argentína — 259. Brazília — 260. Chile — 261. Mexikó — 262. Kuba — 262.

III. RÉSZ

A SZOCIALIZMUS GYŐZELME A SZOVJETUNIÓBAN. A TŐKÉS VILÁGON BELÜLI ELLENTÉTEK ÉLEZŐDÉSE ÉS A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ ÉRLELŐDÉSE

XII. FEJEZET

A SZOCIALIZMUS GYŐZELME A SZOVJETUNIÓBAN 267

1. A második ötéves terv végrehajtása (1933—1937) 267

A második ötéves terv fő feladatai — 267. A szocialista ipar fejlődése 1933—1934-ben — 270. A kolhozok szervezeti és gazdasági megszilárdítása — 272. A VII. szovjetkongresszus — 273. Az élmunkásmozgalom

— 274. Az újítómozgalom a mezőgazdaságban — 276. A második ötéves terv gazdasági eredményei — 277. Gazdasági fellendülés a nemzeti köztársaságokban — 278. Az anyagi és kulturális színvonal emelkedése — 279. Az osztálystruktúra megváltozása. A szovjet nép erkölcsi-politikai egysége — 280.

2. A győztes szocializmus alkotmánya 283

Az 1936. évi alkotmány — 283. A Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsának megválasztása — 285.

3. A Szovjetunió harca a kollektív biztonsági rendszer megteremtéséért 286

A Szovjetunió belépése a Népszövetségbe — 286. Tárgyalások egy kelet-európai paktum megkötéséről — 287. A szovjet—francia és szovjet—csehszlovák kölcsönös segélynyújtási szerződés — 288. Kölcsönös segélynyújtási szerződés a Mongol Népköztársasággal — 289.

XIII. FEJEZET

A FASISZTA NÉMETORSZÁG FELKÉSZÜLÉSE A HÁBORÚRA 291

A gazdaság militarizálása — 291. A monopóliumok hatalmának növekedése — 292. Az államgépezet teljes fasizálása — 293. A náci terror és demagógia — 294. A munkásosztály helyzete — 295. Az antifasiszta mozgalom. A kommunista párt harca a munkás-egységfrontért — 296. A hadsereg újrafelfegyverzése. Áttérés a háború nyílt előkészítésére — 298.

XIV. FEJEZET

A FASISZTA OLASZORSZÁG TÁMADÁSA ETIÓPIA ELLEN. AZ ETIÓP NÉP HARCA FÜGGETLENSÉGÉÉRT 301

Az olasz fasizmus agresszív tervei — 301. Olaszország militarizálása — 302. Az olasz dolgozók harca a fasizmus és a háborús veszély ellen — 303. Etiópia helyzete — 304. Az Etiópia elleni támadás előkészítése — 305. Az olasz—etióp háború — 306. A nyugati hatalmak magatartása az olasz agresszióval szemben. A Szovjetunió álláspontja — 309. Az olasz kommunisták és a nemzetközi közvélemény harca a fasiszta agresszió ellen — 311. Az olasz—etióp háború nemzetközi következményei — 312. Az etióp nép nemzeti felszabadító küzdelme — 313. Olaszország az olasz—etióp háború után — 314.

XV. FEJEZET

A SPANYOLORSZÁGI FASISZTA LÁZADÁS ÉS AZ OLASZ—NÉMET INTERVENCIÓ. A SPANYOL NÉP NEMZETI-FORRADALMI HÁBORÚJA 316

A fasizmus támadása. Az 1934 októberi antifasiszta megmozdulás — 316. A népfront győzelme — 317. A köztársasági kormány elleni lázadás előkészítése — 319. A fasiszta lázadás kezdete — 319. A „benemavatkozási" politika. Olaszország és Németország intervenciója — 322. A Szovjetunió fellépése a Spanyol Köztársaság érdekeinek védelmében — 325. A nemzetközi brigádok — 325. Madrid védelme — 327. A jobboldali szocialisták, az anarcho-szindikalisták és a polgári köztársaságiak álláspontja — 328. A kom-

munista párt harci programja. Forradalmi átalakulások — 329. A guadalajarai győzelem. A Negrín-kormány megalakulása — 331. Az intervenció erősödése. A kapitulánsok aknamunkája — 332. Katalónia elvesztése. A Spanyol Köztársaság bukása — 334. A nemzeti-forradalmi háború jelentősége — 335.

XVI. FEJEZET

A FRANCIAORSZÁGI NÉPFRONT 336

A tőkekoncentráció és a dolgozók helyzete — 336. A reakció erősödése — 337. Az 1934 februári antifasiszta megmozdulások — 337. A munkás-egységfront és a népfront létrehozása — 338. A népfrontra támaszkodó kormány megalakulása — 340. A reakció harca a népfront ellen — 342. A dolgozók vívmányainak felszámolása — 344.

XVII. FEJEZET

AZ ANGOL KONZERVATÍV KORMÁNYOK POLITIKÁJA 346

A gazdasági helyzet — 346. A „nemzeti kormány" bel- és külpolitikája — 347. A Baldwin-kormány — 347. A Chamberlain-kormány — 349. Az angol munkásosztály harca a konzervatívok reakciós politikája ellen — 350.

XVIII. FEJEZET

AZ EURÓPAI KIS ORSZÁGOK 1934 ÉS 1939 KÖZÖTT 353

1. Közép- és Délkelet-Európa országai 353

Ausztria — 353. Magyarország — 356. Csehszlovákia — 358. Lengyelország — 361. Bulgária — 364. Románia — 367. Jugoszlávia — 368.

2. Észak-Európa országai 370

Svédország — 370. Dánia — 373. Norvégia — 374. Finnország — 376. Az észak-európai országok külpolitikája — 378.

XIX. FEJEZET

A NEW DEAL AZ AMERIKAI EGYESÜLT ÁLLAMOKBAN 380

Roosevelt elnökségének kezdeti időszaka. A New Deal első intézkedései — 380. Az amerikai külpolitika 1933—1936-ban — 382. A munkásmozgalom — 384. A New Deal szociális reformjai — 387. A reakció támadása a New Deal ellen — 389. Az 1936-os elnökválasztások — 389. Az 1937. évi gazdasági válság. A reakció aktivizálódása — 390. A munkásosztály harca az akcióegységért — 391.

XX. FEJEZET

HARC AZ ANTIFASISZTA MUNKÁS-EGYSÉGFRONTÉRT ÉS A NÉPFRONTÉRT. A KOMMUNISTA INTERNACIONÁLÉ VII. KONGRESSZUSA 394

Az amszterdami háborúellenes kongresszus — 394. A párizsi antifasiszta kongresszus — 396. Harc az egységfrontért — 397. A Kommunista Internacionálé VII. kongresszusa — 398. A béke híveinek mozgalma. A brüsszeli nemzetközi békekongresszus — 402.

XXI. FEJEZET

A KÍNAI NÉP NEMZETI FELSZABADÍTÓ HÁBORÚJA A JAPÁN AGRESSZOROK ELLEN 403

1. Népi mozgalom a japán agresszorok elleni nemzeti egységfront megteremtéséért 403

A nemzeti felszabadító harc fellendülése 1935-ben — 403. A polgárháború beszüntetése — 405.

2. Japán készülődése a „nagy háborúra" 407

Japán militarizálása. Az osztályharc kiéleződése — 407. Az 1936. évi fasiszta katonai puccs — 408.

3. A japán—kínai háború. A népi ellenállás erőinek növekedése Kínában 409

A háború kezdete — 409. A japánellenes nemzeti egységfront létrehozása — 410. Felszabadított körzetek az ellenség hátában — 411. Az 1938. évi japán támadás — 412. A Kuomintang kapituláns politikája — 414. A kínai nép nemzeti felszabadító háborúja és a nagyhatalmak politikája — 414.

XXII. FEJEZET

A REAKCIÓ ERŐSÖDÉSE TÖRÖKORSZÁGBAN ÉS IRÁNBAN 418

1. Törökország 418

A mezőgazdaság helyzete — 418. Az etatizmus — 420. A dolgozók harca jogaikért. A reakció terrorja — 422. A montreux-i konferencia — 423. Az erőviszonyok megváltozása a Köztársasági Néppártban — 424.

2. Irán 425

A hatalom központosítása. Reformok az oktatás és az életmód területén — 425. Az agrárpolitika — 426. A protekcionizmus. Gyár- és vasútépítés — 427. A munkásosztály harca jogaiért — 428. A reakciós tendenciák erősödése Irán külpolitikájában — 429.

XXIII. FEJEZET

A NEMZETI FELSZABADÍTÓ MOZGALOM ÁZSIA ÉS AFRIKA GYARMATI ÉS FÜGGŐ ORSZÁGAIBAN 1934 ÉS 1939 KÖZÖTT 431

1. India 431

Az 1935. évi alkotmány. Kongresszus párti tartományi kormányok alakulása — 431. A munkás-, paraszt- és nemzeti felszabadító mozgalom fellendülése — 434.

2. Indonézia 435

A külföldi tőke pozíciói — 435. A nemzeti pártok és szervezetek — 436.

3. Egyiptom 436

A Vafd első országos kongresszusa. Az 1923. évi alkotmány visszaállítása — 436. Az 1936. évi angol—egyiptomi szerződés. A Vafd befolyásának hanyatlása — 438.

4. Szíria és Libanon 439

A „gazdasági reformok". A nemzeti felszabadító mozgalom fellendülése — 439. Az 1936. évi francia—szíriai szerződés — 440. A szíriai alkotmány érvénytelenítése. Alexandrette szandzsák elszakítása — 441.

5. Irak 442

Az 1935-ös és az 1936-os felkelés. Hikmet Szulejman kormánya — 442. Az 1937. évi államcsíny — 443.

6. A Maghreb országai 443

Algéria — 443. Tunisz — 445. Marokkó — 445.

7. Egyenlítői Afrika és Dél-Afrika 446

A Dél-afrikai Unió népeinek antiimperialista küzdelme — 447. Brit Nyugat-Afrika — 448. Brit Kelet-Afrika — 449. Belga Kongó. Francia Nyugat-Afrika. — 450.

XXIV. FEJEZET

LATIN-AMERIKA NÉPEINEK ANTIIMPERIALISTA KÜZDELME 1934 ÉS 1939 KÖZÖTT 451

A fasiszta államok latin-amerikai expanziója — 451. Mexikó — 453. Chile — 454. Argentína — 456. Brazília — 456. Kuba — 457.

XXV. FEJEZET

A FASISZTA AGRESSZIÓ KEZDETE EURÓPÁBAN. A MÜNCHENI EGYEZMÉNY 460

Az 1937—1938. évi gazdasági válság — 460. Az angol—német ellentétek — 461. A német—francia és az olasz—francia ellentétek — 462. A német—amerikai ellentétek — 463. Az imperialista hatalmak felkészülése a háborúra — 463. A nyugati hatalmak politikája az agresszorokkal szemben — 465. Az anschluss — 466. Csehszlovákia elfoglalásának előkészítése — 469. A müncheni egyezmény — 471. A Szovjetunió álláspontja a csehszlovák kérdésben — 475. A német kommunisták és a haladó világközvélemény a müncheni egyezmény ellen — 476.

XXVI. FEJEZET

A SZOCIALISTA REND MEGSZILÁRDULÁSA ÉS FEJLŐDÉSE A SZOVJETUNIÓBAN. A SZOVJETUNIÓ HARCA A HÁBORÚS VESZÉLY ELLEN 478

A Szovjetunió Kommunista (bolsevik) Pártjának XVIII. kongresszusa — 478. Harc a harmadik ötéves terv teljesítéséért az iparban 1938—1939-ben — 479. A mezőgazdaság 1938—1939-ben — 482. A Szovjetunió védelmi készültségének fokozása — 483. A szovjet rendszer további erősödése — 486. A sztálini személyi kultusz káros hatása — 486. A Szovjetunió nemzetközi helyzete 1939 tavaszán — 488. Angol—francia—szovjet tárgyalások kölcsönös segélynyújtási szerződés megkötéséről — 490. Tárgyalások Moszkvában angol—francia—szovjet katonai egyezmény megkötéséről — 492. Japán támadás a Mongol Népköztársaság ellen — 493. A szovjet—német megnemtámadási szerződés — 493.

XXVII. FEJEZET

A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ KIROBBANÁSA 495

Kísérletek az imperialista államok közötti ellentétek enyhítésére — 495. A hitleri Németország elfoglalja Csehszlovákiát — 497. Újabb agresszív cselekmények Európában. A német—olasz katonai szövetség létrejötte — 499. Az ellentétek további éleződése a Távol-Keleten — 500. A német—lengyel konfliktus és a hitleri Németország támadása Lengyelország ellen. A második világháború kezdete — 501.

IV. RÉSZ

TUDOMÁNY ÉS KULTÚRA
1917—1939

XXVIII. FEJEZET

TECHNIKA ÉS TERMÉSZETTUDOMÁNY 507

1. Technika 508

Az elektromos energia előállítása és felhasználása — 508. Belsőégésű motorok — 509. Gépgyártás — 510. Kohászat — 511. Kémiai technológia — 511. Bányászat — 513. Szárazföldi és vízi közlekedés — 513. Légi közlekedés — 514. Rádió, televízió, film — 515.

2. Természettudomány 516

Fizika — 516. Matematika — 518. Csillagászat — 519. Kémia — 521. A biológiai tudományok és az orvostudomány — 521. Földrajz és földtan — 524. A természettudomány filozófiai problémái — 525.

XXIX. FEJEZET

IRODALOM ÉS MŰVÉSZET A SZOVJETUNIÓBAN 528

1. Irodalom 528

A szovjet irodalom fejlődési szakaszai — 528. A húszas évek költészete — 531. Makszim Gorkij — 533. A húszas évek prózairodalma — 535. A lélektani elemzés elmélyülése — 538. A forradalmi dráma — 539. A harmincas évek prózája — 540. Mihail Solohov — 543. A harmincas évek költészete — 544. A harmincas évek drámaírása — 544. A szovjet irodalom soknemzetiségű jellege — 545.

2. Színház 546

A színház a forradalom és a polgárháború éveiben — 546. A színház 1921 és 1932 között — 548. A színház a szocializmus győzelmének időszakában — 552.

3. Film 555

A szovjet filmművészet első sikerei — 555. A szocialista realizmus módszerének megszilárdulása — 557.

4. Zene 560

Az „állami zenei építés" kezdete — 560. A harmincas évek zenei élete — 562

5. Képzőművészet és építészet 564

A képzőművészet a forradalom és a polgárháború idején — 564. A húszas évek — 565. A harmincas évek — 567.

XXX. FEJEZET

IRODALOM ÉS MŰVÉSZET A TŐKÉS VILÁGBAN 569

1. Irodalom 569

A polgári irodalom fő irányzatai — 569. Francia irodalom — 571. Angol irodalom — 574. Az Egyesült Államok irodalma — 577. Német irodalom — 580. Olasz irodalom — 582. A szláv országok irodalma — 583. Magyar irodalom — 585. Spanyol irodalom — 587. A latin-amerikai országok irodalma — 588. Kínai irodalom — 590. Japán irodalom — 591. Indiai irodalom — 592. Indonéz irodalom — 594. Török irodalom — 594. Perzsa irodalom — 595. Az afrikai országok irodalma — 596.

2. Színház 598

Németország — 598. Franciaország — 599. Anglia — 600. Olaszország — 600. Amerikai Egyesült Államok — 601.

3. Film 601

A filmművészet fejlődésének kezdeti szakasza — 601. A húszas évek — 603. A hangosfilm fejlődése a harmincas években — 605.

4. Zene 606

5. Képzőművészet és építészet 609

Reakciós művészeti irányzatok — 609. Haladó irányzatok — 610. A forradalmi művészet — 612.

IDŐRENDI TÁBLÁZAT 617

A LEGFONTOSABB MŰVEK ÉS FORRÁSOK JEGYZÉKE 633

NÉVMUTATÓK 689

SZÍNES TÉRKÉPEK JEGYZÉKE 725

SZÍNES KÉPMELLÉKLETEK JEGYZÉKE 726

FORDÍTOTTA:

JÓZSA PÉTER

A SZÖVEGET SZAKMAILAG ELLENŐRIZTE:

DR. RÁNKI GYÖRGY

EGYETEMI TANÁR

A MUTATÓKAT ÖSSZEÁLLÍTOTTA:

VARGA ISTVÁN

SZERKESZTETTE: KENDE LÁSZLÓ. A KÖTÉSTERV ÉS A BURKOLÓ LENGYEL LAJOS MUNKÁJA. A SZÍNES TÉRKÉPEKET A KARTOGRÁFIAI VÁLLALAT KÉSZÍTETTE. MŰSZAKI VEZETŐ: SZÉCSI ANDOR. MŰSZAKI SZERKESZTŐ: RUDAS LÁSZLÓ. — 65.6227 — KOSSUTH NYOMDA, BUDAPEST, V. ALKOTMÁNY U. 3. A SZEDÉST 1965. XII. 2-ÁN KEZDTÉK MEG. MEGJELENT 1966. VI. 30-ÁN, 30 000 PÉLDÁNYBAN. TERJEDELEM 93 (A/5) ÍV.
PL—13—G—6671